

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ ADINA DİLÇİLİK İNSTİTUTU

CƏFƏR CABBARLININ
BƏDİİ DİLİNİN İZAHLI
L Ü Ğ Ə T İ

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına
Dilçilik İnstitutu Elmi Şurasının 29 iyun 2022-ci il tarixli iclasının
(6 №-li protokolu) qərarı və AMEA Nəsimi adına
Dilçilik İnstitutunun vəsaiti ilə nəşr olunur*

BAKİ – 2022

Elmi məsləhətçi:

Nadir Məmmədli

filologiya elmləri doktoru, professor

Elmi redaktor və
ön sözün müəllifi:

İsmayıl Məmmədli

filologiya elmləri doktoru, professor

Məsul redaktor:

Xədicə Heydərova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Rəyçilər:

Məsud Mahmudov

filologiya elmləri doktoru, professor

Sayalı Sadıqova

filologiya elmləri doktoru, professor

Tərtibçilər:

prof. İsmayıl Məmmədli

prof. Aydın Ələkbərli

fil.e.d. Nəriman Seyidəliyev

fil.ü.f.d. Bəhrüz Abdullayev

a.e.i. Nigar Ağayeva

CƏFƏR CABBARLININ BƏDİİ DİLİNİN İZAHLI LÜĞƏTİ.

Bakı: 2022,— 852 səh.

Təqdim olunan izahlı lüğət C.Cabbarlının əsərlərinin dilinin lüğət tərkibini əks etdirir. Burada C.Cabbarlının bədii əsərlərində istifadə edilmiş bütün lüğəvi vahidlər əhatə olunmuşdur. Kitabda sözlərin, ifadələrin mənaları və məna incəlikləri verilmiş, C.Cabbarlının əsərlərindən gətirilmiş illüstrasiyalar əsasında izah olunmuşdur. Yazıcının ədəbi-bədii irsində istifadə etdiyi frazeoloji birləşmələrin də məna incəlikləri, çoxmənalılıq nümunələrlə verilmişdir. Lüğət elm və sənət adamları, dilçi və ədəbiyyatşünaslarla yanaşı, geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

“Cəfər Cabbarlının bədii dilinin izahlı lüğəti”ndə 6889 baş söz və 1100 ifadə əks olunmuşdur.

ISBN 978-9952-473-91-9

© AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2022

Lügət ölməz nasir-dramaturq
Cəfər Cəbbarlının anadan olmasının
120 illiyinə həsr olunur.

*Cəfər Cəbbarlı mədəniyyətimizin,
ədəbiyyatımızın böyük, dahi insanlarından biridir.*

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

*Mən susmaz bir duyğuyam ki,
ürəklərdə gəzərəm...*

Cəfər CABBARLI

ÖN SÖZ

Cəfər Cabbarlı Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli, yenilikçi, kamil, məhsuldar yazıçılarındandır. Onun bədii, publisistik yaradıcılığı çoxşaxəlidir, zəngindir, mövzu etibarilə rəngarəngdir, əhatəli və dərin məzmunludur. Əsərləri sənətkarlıq baxımından diqqətəlayiqdir, fərqləndiricidir, bədii dili zəngin, obrazlı, aydın və ifadəlidir. Sənətkarın yaratdığı obrazlar, surətlər qalereyası öz fərdiliyi ilə, dillərinin səciyyəviliyi ilə, milli koloriti ilə Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibini, ifadəlilik imkanlarını, xalqın dünyagörüşü və düşüncə potensialını təqdim etmə, canlandırma səviyyəsinin öhdəsindən məharətlə gəlmə keyfiyyətləri ilə seçilən, qəbul olunandır. C.Cabbarlı həm də dilçilikdə problem olan, bədii dildə məhəllicilik sayılan dialekt və şivə sözlərinin işlədilməsinə aludəçiliyin əleyhinə olmuşdur. Vaxtilə demişdi: “Bəzi yoldaşlar aydın ədəbi dil yaratmaq əvəzinə, digər bir ifrata varırlar. Onlar ədəbi dilimizə hər cür məhəllicilik ünsürləri daxil etmək istəyirlər. Aydındır ki, bu da ərəbçilik və arxaizm kimi zərərli bir meyildir” (C.Cabbarlı. Əsərləri. IV cild, səh.238).

Ustad yazıçıya Allahın verdiyi ömür payı qısa bir zamanla məhdudlaşsa da, o, yaşadığı illərdən, anlardan çox səmərəli şəkildə faydalanmış, yüksək sənət əsərləri yaratmış, özündən sonra zəngin bir ədəbi-bədii, elmi irs qoyub getmiş, romantik bir yazıçı kimi koloritli, dolğun, emosional, bədii üslubu əks etdirən ədəbi və bədii bir dil yaratmışdır. Onun bədii irsini təmsil edən şeirləri, hekayələri, dramları, faciələri, ssenariləri sənətkarın təsəvvürə gəlməz Allah vergisi olan istedadının parlaq, orijinal təzahürləri, ərməğan kimi bu gün də səslənməkdədir. Bədii dili, geniş mənada işlətdiyi ədəbi dili, Azərbaycan xalqının həyatını, məişətini, tarixini, mənəvi mədəniyyətini, xalq hikməti və fəlsəfəsini mübarizələrlə, qəhrəmanlıqlarla dolu keçmişini ifadə etmək qüdrətindədir. Cəfər Cabbarlının dilinin lüğətində verilən leksik vahidlər bu

və ya digər sözün məna və işlənməsinin tam dolğunluğu ilə səciyyələndirilməsinə həsr olunmuşdur. Lüğətə daxil edilən bu sözlərin hər birinin C.Cabbarlının dilində kəsb etdiyi mənalar doğma dilimizin ifadə imkanlarını daha da genişləndirmək baxımından dəyərlidir, qiymətlidir.

Yenilikçi və dil, söz duyumu ilə dövrünün başqa yazıçı və mütəfəkkirlərindən çox-çox ucalıqda olan Cəfər Cabbarlının bu dəyərli fikirlərini də xatırlamaq yerinə düşərdi: “Dilimizin ahəng üsulu, incəlməyə doğru yürüşü başqa dillərdə olmayan və yalnız türk dilinə (Azərbaycan dili nəzərdə tutulur – red.) məxsus olan xüsusiyyətləri bu gün (1926-cı ildən söhbət gedir – red) bizdən böyük tətəbbüat (öyrənmək, araşdırmaq və əmək) tələb edir. Dilimiz araşdırılmalı, tabe olduğu qanunlar bulunub ortaya çıxarılmalı və müntəzəm bir hala salınmalıdır. Bundan başqa, dilimizə soxulmuş və öz qanunları ilə keçmiş yabançı sözlər türk boğazına girəcək bir qılığa salınmalı və dilimizin tələb etdiyi müəyyən qanunlar altına alınmalıdır (C.Cabbarlı. Əsərləri, IV cild, səh. 232).

C.Cabbarlının dilinin lüğətini AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu Tətbiqi dilçilik şöbəsinin əməkdaşları – şöbə müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor İsmayıl Oruc oğlu Məmmədli (A, B, Ç, D, Ə, Q, M, V) baş elmi işçi, filologiya elmləri doktoru, professor Aydın Qulam oğlu Ələkbərov (C, F, H, X, Ş, T, U, Ü), aparıcı elmi işçi, filologiya elmləri namizədi mərhum Bəhrüz Teymur oğlu Abdullayev (E, J, Z), baş elmi işçi, filologiya elmləri doktoru Nəriman Fərman oğlu Seyidəliyev (G, İ, K, L, N, Y), aparıcı elmi işçi Nigar Əli qızı Ağayeva (O, Ö, P, R, S) tərtib etmişlər. Bu məlumat kitabının-lüğətin çapa hazırlanmasında, texniki işlərin görülməsində, lüğəti oxuyub dəyərli məsləhətlər verilməsinə görə Dilçilik İnstitutunun əməkdaşları fil.ü.f.d., dos. Aytən Bəylərovaya, fil.ü.f.d., dos. Aytəkin Ələkbərovaya, fil.ü.f.d., dos. Qətibə Quliyevaya, fil.ü.f.d., dos. Fizuli Mustafayevə, fil.ü.f.d., dos. Fidan Salayevaya, fil.ü.f.d. Zülfiyə Quliyevaya və b.e.i. Sevinc Səfərovaya redaktor təşəkkür edir. Kartotekanın hazırlanması və lüğətin tərtibi az bir zamanda (2002-

2003-cü illər) həyata keçirildiyi üçün, çox güman ki, bu məlumat kitabına yazıcının işlətdiyi sözlərdən düşməyənləri də ola bilər. Cabbarlısevərlərdən və belə bir halla rastlaşa bilənlərdən öncədən üzr istəyirik. Lüğətdə yol verilən nöqsan və qeyri-dəqiqlikləri görüb bizə yazıb məlumat verənlərə də əvvəlcədən razılıq edirik. Qeyd və təklifləriniz lüğətin gələcək nəşrində nəzərə alınacaq.

İsmayıl Məmmədli
filologiya elmləri doktoru, professor

LÜĞƏTİN QURULUŞU

Lüğət ümumən yazıçı və şairlərimizin bədii irslərinin dili əsasında tərtib edilmiş ikinci sorğu kitabıdır. Lüğətin sözlüyünün hazırlanması zamanı müəyyən meyar və prinsiplər gözlənilmişdir:

1. Lüğətdə sözlər əlifba sırası ilə verilir.
2. Lüğətin sözlüyünə yazıçı-dramaturqun bədii əsərlərinin lüğət tərkibində işlənmiş bütün nitq hissələrinə aid sözlər və söz birləşmələri daxil edilmişdir.
3. Sözlüyə daxil edilən leksik vahidlərin orfoqrafiyası yazıçının nəşr olunmuş çoxcildliyində olduğu kimi saxlanılmışdır.
4. Ayırı-ayrı leksik vahidlərin mənaları, məna çalarları yalnız yazıçının bədii dilində ifadə etdiyi mənalara, kəsb etdiyi məzmunə görə sıralanmışdır.
5. Yazıçının bədii dilindəki sözlərin semantik quruluşu daha müfəssəl şəkildə əks olunur.
6. Lüğətin sözlüyündə əks olunan leksik vahidlərin qrammatik, üslubi və başqa əlamətləri haqqında daha dolğun məlumat verilir.
7. Yazıçının bədii dilindəki frazeoloji ifadələr bütünlüklə və tam şəkildə seçilmiş və lüğətdə izahını tapmışdır.
8. Xüsusi adlar – antroponimlər lüğətin sonunda verilmişdir.

ŞƏRTİ İŞARƏLƏR

.. sitatlarda ixtisarı bildirir.

Məna ilə əlaqədar olan söz birləşmələrini izahdan ayıran işarə:

// Məna incəliklərini ayıran işarə;

♦ Frazelogiyanı (idiomatik ifadələri) ayıran işarə;

– Sitatları tərtibçi misallarından ayıran işarə.

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI

A a

B b

C c

Ç ç

D d

E e

Ə ə

F f

G g

Ğ ğ

H h

X x

I ı

İ i

J j

K k

Q q

L l

M m

N n

O o

Ö ö

P p

R r

S s

Ş ş

T t

U u

Ü ü

V v

Y y

Z z

LÜĞƏTDƏ GEDƏN İXTİSARLAR

alm. – almanca
anat. – anatomiya
ara s. – ara söz
arxeol. – arxeologiya
arxit. – artxitektura
ata.sözü – atalar sözü
bağl. – bağlayıcı
biol. – biologiya
bot. – botanika
coğraf. – coğrafiya
dan. – danışq sözü
dəniz. – dənizçilik
dilç. – dilçilik
din. – dini
etnoqr. – etnoqrafiya
ədəb. – ədəbiyyat
ər. – ərəbcə
əvəz. – əvəzlik
fars. – farsca
f. – feil
f. is. – feili isim
f. sif. – feili sifət
f. bağl. – feili bağlama
fəls. – fəlsəfə
fiz. – fizika
fr. – fransızca
geol. – geologiya
hərb. – hərbi
xar. – xarici
xəb. – xəbər
icb. – icbar
iqt. – iqtisadiyyat

ing. – ingiliscə
is. – isim
isteh. – istehza ilə
ital. – italyanca
iş. əvəz. – işarə əvəzliyi
kiç. – kiçiltmə isim
kin. – kinayə ilə
kit. – kitab dilində
köhn. – köhnəlmiş söz
klas. – klassik dildə
qarş. – qarşılıqlı feil
qayıd. – qayıdış feil
qəd. – qədim söz
qoş. – qoşma
qram. – qrammatika
lat. – latınca
məc. – məcazi
məch. – məchul feil
məh. – məhəlli söz
miqd.s. – miqdar sayı
monq. – monqolca
mus. – musiqi
müq. dər. – müqayisə dərəcəsi
n. – nida
nifr. – nifrət
oxş. – oxşama forması
pol. – polyakca
rəs. – rəsmi dildə işlənən söz
rus. – rusca
təql. – səs təqlidi
sıra.s. – sıra sayı
sif. – sifət

siy. – siyasi
şair. – şairanə söz
tar. – tarixizm
teatr – teatrşünaslıq
tənt. – təntənəli söz
t.-li f. – təsirli feil
t.-siz f. – təsirsiz feil
top. – toplu isim
türk. – türkcə
uş. – uşaq dilinə məxsus söz
üst. d. – üstünlük dərəcəsi
vulq. – vulqar (qaba söz)
yer. – yerlik halda
yun. – yunanca
z. – zərf
zar. – zarafatla
zool. – zoologiya

- A a -

A n. 1. Sözlərə qoşularaq çağırış, xitab, müraciət bildirir. [İmamyar:] *A balam, bir danışın görək nə var axı? Qoy bir azacıq rahat ola canım, a Şeypur! Çalma mən ölüm, partladı vücudanım, a Şeypur!*

2. Həyəcan, dəhşət, qorxu, peşmanlıq və s. hissləri ifadə edən səs (uzadılaraq və xüsusi intonasiya ilə və bəzən təkrar şəklində işlənir). [Pristav:] *A! A! A! Dalıdan doğru xəbər.*

3. Bəzən cümlənin axırında və ya sözdən sonra gələrək, təəccüb bildirir, yaxud danışılan sözə diqqəti cəlb edərək, onun haqqında düşündürmək üçün işlənir. [Sürmə:] *Yox a! [Fatmansa:] Uy, zalımın qızı gör nə sındırır! Sındır-a!..*

Ab is. (fars.) Su. Böyük bir cur abı arxasında qoyub da, məcailə əlini uzadıb: *“Ey şəmiyasiman, sön!” – deməsi, nə qədər gülünc idi!*

Abad sif. (ər.) Yaşayış üçün hər cür şəraiti olan, səliqəli, mədəni, yaxşı təchiz olunmuş. *Gözl, abad binaları viran, lakin viran, xaraba yerləri abad və laləzara döndərən qələm!.. Bu yolda mənə etdiyın imdadına lənət!; Dünyadakı abadına, bərbadına lənət! □ Abad etmək (eləmək) – abadlaşdırmaq, təmir-bərpa işləri görmək. [İvanov:] Öz yerlərini abad etmək istəyirlər.*

◊ **Abad olsun! Evin abad olsun!** – təşəkkür, razılıq, məmnuniyyət, təqdir bildirən ifadələr. [Mənsur:] *Olsun bu evin həmişə abad.*

Abadanlıq is. Abad yer, yaşayış yeri, yaşayış üçün yararlı yer. *Onu da qaytardım, oxudum abadanlıq şöbəsində işləyənlərin bidarət ölülərinə. [Camal:] Sonra deyirsiniz, sağlam qüvvə. Xarabalıqdan abadanlıq axtarırsınız.*

Abadlıq is. Hər hansı bir yerdə əhalinin yaşayışına lazım olan şərait və vəsait. *Abadlıq yaratmaq üçün bir xərabədən; Cansız vücuda can yetiribdir həmiyyəti. [Mirzə Sadiq:] Oğlum, xərabəzarlar arasında abadlıq axtarma.*

Abbasi is. tar. (Şah Abbasın adından gümüş sikkə) Sonrakı

dönəmlərdə dörd şahılıq (iyirmi qəpiklik) ağ, metal pul. [Qədir:] *Yeddi abbası bozbaş*. [Fatmansa:] *Bildirdən dörd abbasını salmışan içəri..*

Abbasi(lər) *is. tar.* Bağdad xəlifələri şüaləsi (750-1258). *Bütün bu Abbas dövründə İrana təsirətini aydın bir şəkildə görmək olar. Hətta bunlardan bəziləri Abbasilər dövründə ərəbcəyə belə tərcümə olunmuşdur; Bədəvi Ərəb səltənətini yıxaraq yerinə Abbasi Xanədanını gətirən Zabi-Kəbir müharibəsi ..İranın qələbəsi idi. Abbasilərlə iranlıların .. əlaqəsi var idi.*

Abdal *is.* Sərsəri, avara, dərbədər. [Altunbay:] *Hər halda bir din heyəti adından danışmaq ... bu abdalın işi deyildir.*

Abdar *sif. (fars.)* 1. Sulu, şirəli, tərəvətli, lətafətli. *Nazənin qız .. yanaqları kimi qızarmış bir qızıl gül dərib, şirmayı əli ilə abdar ləblərinə yaxınlaşdıraraq, hovuz üstünə atılıb, qurulan kürsünün üstündə oturdu. Baxın, iki il bundan qabaq gördüyünüz o abdar ləblər, o zərif, qırmızı dodaqlar ki, hər baxan, indicə qanı axar deyərdi, indi nə hala düşmüş?*

2. *məc.* Mənalı, təsirli, gözəl ifadəli. [Şərif:] *Mən çox abdar şeirlər yazmışam.*

Ab-hava *is. (fars. ab və ər. həva).* Bir yerin, ölkənin iqlimi, təbiət (su, hava, isti-soyuqluq) cəhətdən vəziyyəti. *Onun biliyindən, ruzisindən, ab-havasından istifadə etmişən.*

Abgərdən *is. (fars.)* Misdən, alüminiumdan və s.-dən qayrılmış uzunsaplı çömçə. Satirik məqamda: [Salamov:] *Yox bir abgərdən həzrətləri.*

Abırlı *sif.* Həyalı, ismətli, utancaq, namuslu. [Balaş:] *Gərək ... bir az abırlı olsun.*

Abi-Kövsər *is. (fars. ab – su və ər. Kövsər – cənnətdə çay)* Burada: çaxır. [Balaxan:] *A kişi, likor nədir, qırmızıgözdən danış, abi-Kövsərdir, abi-Kövsər!*

Abrusuz *sif.* Abırsız. [İsmayıl:] *Qansız, həyasız, abrusuz, axırın gəlib; Tez kəlməyi-şəhadəti virdi-zəban eylə..*

Absolyut *is. (lat. absolutus)* Qədim yunan fəlsəfəsində mükəmməllik, bitkinlik. *Qabaqcadan orasını qeyd edək ki,*

dünyada ümumən, absolyut olmadığı kimi, bizim də tərcüməmiz nöqsansız deyildir.

Ac sif. Aclıq hiss edən, yeməyə ehtiyacı olan, qarnıboş (tox ziddi). *Ac yetimlər nəvası gəldikdə.* □ **Ac olmaq (qalmaq)** – [İmamyar:] *Qoy mən ac olum, yalavac olum, təki işimiz yerisin. Sidqi öz şəxsi əmlakını satır, günlərlə ac, sığınacaqsız qalır, bütün qohumları tərəfindən rədd edilərək vağzal və meydanlarda gecələyir.* [İmamyar:] *İndi ola bilər, bir gün versin, tox olasan, bir gün, vaqon geciksin, ac qalarsan.*

♦ **Acından qırmaq** - öldürmək, məhv etmək, ac saxlamaqla, yoxsulluq çəkdirməklə ölməsinə səbəb olmaq. [İmamyar:] *Qaldı indi biz kəndlilər necə, dahi hökumət bizim suyumuzu kəsəndən bizi siçan kimi acından qırmayacaq ki.* **Acından ölmək** – son dərəcə yoxsulluq çəkmək, çox aclıq çəkmək nəticəsində ölmək. *Molla yazıq ölsün acından?* [Tanya:] *Vay, mən özüm də acından ölürəm mənasından ölərkən, səninçin qanun kitablarını varaqlamayacağam.* **Acından ürəyi getmək** – fəvqəladə aclıq hiss etmək, yemək istəmək. *Ürəyim lap gedir acından..* **Ac qarın** – ac, heç şey yeməmiş. [Atakişi:] *Ac qarın qılınca gələr, qoşulduq.* **Ac qurd (kimi) baxmaq** – həris, tamarzı, ehtiras dolu baxışlarla baxmaq. *Sanki ac qurd şikar üçün baxıyor; Baxıyor Durnanın bu heyətinə; Mütərəddid gözəl qiyafətinə.*

Ac-acına z. Heç bir şey yemədən, tamamilə ac halda, boş qarına. [Qürbət:] *Kəndlilər deyirlər: ac-acına, qəndsiz-çaysız adam işləməz ki..* [Sevil:] *Mən gündüzlər ac-acına oxuyur, gecələr isə sahilə çıxırdım.*

Acar is. Acarıstan Muxtar Respublikasının əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Acarları niyə bəs görməyir qabağında?!*

Acı sif. 1. Dili-ağzı yandırıcı, kinə, xardal və s. dadında olan (şirin ziddi). *Ağzım acı olub, ürəyim bulanmağa başladı.*

2. is. məc. Ağrı, azar, yorğunluq hissi. *Əməkçilərin duyduğu acıları bədii bir görüşdə təsir edir. .. acıları və sevincləri..*

3. məc. Xoşagəlməz, xoş təsir bağışlamayan. *“İrzaxan”, sən*

məşədi, mən hacıyam; İkimiz bir ağacın meyvəsiyik; Sən şirinsən, mən acıyam?

4. *məc.* İbrətli, nəticəsi pis olan, təəssüf ediləcək. (*Bu ədəbiyyat*) *acı bir təsiratın qopardığı fəryadlardan.. doğulmuşdur. Acı bir mənzərə gözə çapdırır.*

5. *məc.* Fəlakətli, məşəqqətli, əziyyətli, çox ağır, dərd və kədərlə dolu. *Bir qədərdən sonra Mənsur acı və həzin bir inilti ilə ayılıraq, özünü evdə görüb qalxdı. Az zaman sonra dul qalmış Ceyran məsum günlərini xatırlamış, acı fikir və xəyalatdan qurtulmaq üçün bir axşam bulaq başına getmişdi.*

6. *məc.* Acınacaqlı, məzlum, üzgün. *Kamil Fərhadın acı halını görüb, imtina etməyib, yanına gəldi.*

7. *məc.* Xoşa gəlməyən, qəlbə toxunan, ağır, pis, qaba, kobud. [Qoca Baxşı:] *Sən illər boyu mühitimizi boğub üzən çürük fikirlərdən, acı dillərdən qorxursan. Ona belə gəlirdi ki, müəllimə indi bu cəsarətlə ona yanaşdığı üçün acıqlanacaq, söyəcək, ya da bir acı söz deyəcəkdir.* [Oqtay:] *Buraya gələnlər zəhərli gülüşləri qəbul etməlidir, acı töhmətləri, böhtanları qəbul etməlidir.*

♦ **Acı gülüş** – kinayə, sarkazm. *Dramaturqun iti qələmi və acı gülüşü altına salınıb. Acı həqiqət* – qəbul edilməsi çətin olan həqiqət. [Haris:] *Bu acı həqiqətin sizi acıqlandıracağını bildirdim. İnsan acı həqiqətləri görər, nöqsanları duyar, ağlar, gülər. O, yaratdığı canlı həyatın, acı həqiqətlərin dumanlıqlarında, kölgəliklərində itər, gedər. Acı tüstü* – gözü yandıran, gözyaşardıcı tüstü. [Almaz:] *Ocağın acı tüstüsündən göz çıxır, beyin çatlayır..*

Acıq *is.* Hirs, hiddət, qeyz, qəzəb. *..Acığımdan naxoşlamışam. Aslanın acığına.. evinə qoymamışdı. [İmamyar:] Yoldaşın savaşıb, acıqdan, ya paxılıqdan hamısını partladıb, özünü də atıb çaya.*

♦ **Acığı(na) gəlmək** – xoşlamamaq, xoşuna gəlməmək, zəhləsi getmək, narazı olmaq. [Zaman:] *Acığın nə üçün gəlir Xurşud xanım? Əsgərin Aslandan çox acığı gəlirdi. Acığı gəlir amma susur. Acığını çıxartmaq* – heyfini almaq, əvəzini çıxmaq. [Toğrul:] *Allah haqqı, acığını çıxardarsan, alaram Yaqudu. Acıq*

almaq – intiqam almaq, əvəzini çıxmaq, heyfini almaq. *..acığını Züleyxadan alardı. Acıq vermək* – birini acıqlandırmaq, hiddətləndirmək, birisinin acıq çəkməsinə səbəb olmaq. *O da öz qızını böyük adam görmək, onunla fəxr etmək, hələ bəzilərinə acıq vermək istəyirdi..*

Acıqlandırmaq *icb.* Acığını tutdurmaq; öz hərəkəti, sözü və s. ilə birinin hirsənməsinə, acıqlanmasına səbəb olmaq; hirsəndirmək, qızıqdırmaq, qəzəbləndirmək. [Haris:] *Bu acı həqiqətin sizi acıqlandıracağını bilirdim.*

Acıqlanmaq *f.* 1. Acığı tutmaq, hirsənmək, hiddətlənmək. [Yaqut:] *Deyirdim, əmim yaxşı adamdır, atam acıqlanır.*

2. Birinin üstünə qışqırmaq, məzəmmət etmək, danlamaq. [Yaqut:] *Mən heç bilmirəm neyləmişəm ki, mənə acıqlanırsan?*

Acıqlı *sif.* 1. Hirsli, hiddətli, qəzəbli. [Solmaz:] *Sən bilirsənmi ki, atəşgah acıqlı Əhriməni ovundurmaq və xalqı ərəblərin sıxıntısından qurtarmaq üçün qurban kəsmək istəyir?* [Yanardağ] *Acıqlı Əhrimən elimizə çox acıqlanmış, nə qədər adi qurbanlar verilsə ovunmur.. Acıqlı düşməndən xilas olmağa bir yer istər..* [Mirzə Səməndər əlində bir kağız, acıqlı içəri girərək:] *Qurban olum Məhəmmədin şəriətinə, qurban olum Məhəmmədin şəriətinə! Çox acıqlı halda çıxırlar.*

2. *məc.* Şiddətli, coşqun, qorxunc və s. mənalarda. [Elxan:] *Bu qanlar bir gün coşacaq və mızraqlar ucunda yaratdığınız bütün bu əski dünyanı öz acıqlı dalğalarında boğacaqdır.*

Acımaq *f.* Yazığı gəlmək, ürəyi yanmaq, rəhmi gəlmək; mərhəmətə gəlmək. *..Özündəki böyük istedadı inkişaf etdirmədiyini görən sənət sevinclərinə qədər acıyarlardı.* [Solmaz:] *Zavallı çocuq! Mən sənə acıyıram. Başərin halına yanıb acıyır. Ona kimsə acımaya bilməz. Sara özü də Sitarənin halına acıyır, onun çəkdiyi əziyyətləri azaltmağa çalışırdı.*

Acınacaq(lı) *sif.* Acımalı, rəhm edilməli, mərhəmətə layiq, şəfqət doğuran, kədər doğuran, bədbəxt, miskin. *Fəqət hər halda bu gənc artıq acınacaq bir görkəm ərz edən həmin ki qorxaq çocuq deyildi. Zavallı səkkiz ildir ki, bütün dünyanı dolaşmış, bir aydır ki,*

belə acınacaq, sərsəm bir halda gəlib çıxmışdır. // Təəssüf ediləcək. Bunların hərəsinə qarşı el ədəbiyyatımızdan məruzə edilərkən ədiblərimizin, Ədəbiyyatçılarımızın maraqlanmaması olduqca acınacaqlı bir haldır.

Acındırmaq t.-li f. Kədərləndirmək, üzüntü vermək. *Bu zəhmət və çalışmaq Həmidə nə qədər sevindirirdisə, qardaşını görməmək o qədər acındırırdı. Bütün keçmişlər bir-bir yadında deyildisə də, onu ən çox sevindirən, ya ən çox acındıran (f.sif.), ümumiyyətlə, çocuq zəhninə ən çox təsir etmiş və fikrində yerləşmiş ayrı-ayrı, qırıq-qırıq, fəqət mühüm nöqtələr yadında idi.*

Aciz (ər.) 1. sif. Əlindən iş gəlməyən, bacarıqsız, özü bir iş görə bilməyən, iqtidarsız, zəif. [Gülsabah:] *Sən çox acizsən, Turac.*

2. Cəsarətsiz, qətiyyətsiz, qorxaq, gücsüz. *Dövlət bəy, aciz bir qadın kimi diz üstündə torpağa düşüb sizə yalvarıram. Aciz müsəlman görəcək.. Fəqət bir qədər sevdidi aciz bir qızı, gücsüz bir mələyi bir fransız təhdid edirdən və himayəsinə tapındığı dilbərin qorxduğunu görürkən, Cəlal buna qarşı “tədbir etmək lazımdır” – deyir və susur. // is. **Acizlər** şəklində – qətiyyətsiz, qorxaq, gücsüz adamlar. Biz deyilik sənə dünən; Saymadığın acizlər. Köhnələrin hamısı bu işə etmiş qiyam; Güclülər acizlərin baş-gözün əzsən tamam; Bu işi bərk tutmağa razı olub xasü am; Başlayıb acizlərin baş-gözü qan olmağa.*

Acizlik is. Dinməz bir itaət, cəsarətsizlik, qətiyyətsizlik. *Acizliyə qalsan, edən olmaz sənə azad; Hər gün sənə sahib olacaq bir yeni cəllad. Bizdə daima .. çocuqlarda müəllimə qarşı bir acizlik duyğusu vücuda gətirilməsinə ..çalışılır.*

Ac-susuz z. Heç bir şey yemədən, acqarına, tamamilə ac halda, yeməyə bir şey vermədən. [Eyvaz:] *İki qardaş kütləni bir-birinə qırdıran, minlərlə uşaqları anasız, arvadları ərsiz, külfətləri başçısız, ac-susuz qoyan odur. Versələr də ac-susuz can, mən bilim qoy, bir də sən; Layla, çal, yatsın müsəlman, mən bilim qoy, bir də sən. [Sevil:] Yazıq Balas gecə-gündüz ac-susuz işləyir.*

Ac-yalavac z. Ac, heç bir şeyi olmayan, yoxsul, dilənçi, yurdsuz, səfil. *Gör orda ac-yalavac can verən zalılanı; Gör orda*

içməyə su tapmayan yetimani! Bax, küçələrdə seyr edir bir sürü xanimansız; Ac-yalavac zarıdayır arvad-uşaq gümansız. [Molla Sübhan:] Oğullarımız qırıldı, analarımız balasız, qızlarımız qardaşsız və oğullarımız atasız qalıb, ac-yalavac fəryad edirlər.

Açar *is.* 1. Qıfılı açıb bağlamaq üçün dəmirdən qayrılmış alət. [Yaşar:] *Gərək ki, bağladım, açarı cibimdədir. Hər tərəfdə bir "açar" beynində bir çox "sərsəm" in. O nadir ki, bir qapıdır, bir açar? Firuzə maşının açarını götürdü, ikinci mərtəbəyə qalxdıq.*

2. *məc.* Ümumiyyətlə, bir məsələni başa düşmək, hiss etmək, duymaq üçün vasitə, yol. *Mən bir saqlı aləməm ki, sevgilərdir açarım.*

♦ **Açarını itirmək** – danışığını bilməmək, dediyi sözlərin mənasına fikir verməmək. [Qəmər:] *Sən, Gülər, lap açarını itirmişsən.*

Açarlamaq *f.* Qıfıllamaq, açarla bağlamaq. [Sədr:] *Sonra siz evdən çıxarkən qapını açarladınmı və dinamit harada idi? [Yaşar:] Qapını açarladım, açar axıra kimi cibimdə idi.*

Açıq *sif.* 1. Qapalı olmayan, örtülü olmayan, bağlı olmayan. [Toğrul:] *Düymələri də ki, öz qaydası ilə açıq. ..Açıq pəncərədən yaşıl bir bağça görünür. [Toğrul:] Özüm ölüm, professorun düymələri yenə də açıqdır, şalvarı düşür. [Xor:] Hər açıq bazar; Hər bir şey var; Gəlsin alanlar; Varı olanlar!*

2. Geniş, vüsətli, əngin. *Baxıyor açıq dənizə.*

3. Sərbəst, maneəsiz, heç bir şeylə məhdud olmayan. [Şairlər] *..açıq və sərbəst qəzəllərə qarşı təbii bir təmayül göstərirdilər.*

4. Açıq və boş (yer). [İvanov:] *Qoy getsinlər. Milyonlarla pulları açıq düzlərə töksünlər.*

5. Sərilmiş, səpələnmiş, örtüsüz, heç bir şeylə örtülməmiş. *Saçları arxaya səpinmiş açıq; Baxıyor sanki fikri pək dağınıq.*

6. Yad adamların da iştirakına yol verilən, hamı üçün sərbəst olan, gizli olmayan, aşkar *..Hər bir açıq şeydə ..bir müəmma ararlar. Birgə çalışmaları lazım gəldiyini bir daha açıq göstərir. [Gülsabah:] Mən bilirəm ki, açıq söz acı olar. [Barat:] Silistin açıq*

aparılması.. Sabahdan iclas açıqda olacaqdır.

◊ **Açıq baxmaq** – olduğu kimi görmək. *Ancaq qorxaqlar öz nöqəsanlarının üzünə açıq baxmaqdan qorxarlar.*

Açıqlıq is. 1. Açıq yer, düzəngah, açıq sahə, meydan. [Elxan:] *Bu.. azad ..dünyasının yolu .. bu qırıq bayrağın altındakı açıqlıqdan keçir.*

2. **Açıqlıqla** z. şəklində – heç bir şey gizləmədən, olduğu kimi. O [Mirzə Fətəli], *bütün şahların və onların vəzirlərinin nə qədər bir sərsəm, şüursuz, yaramaz adamlar olduğunu.. heyrat ediləcək bir açıqlıqla ortaya çıxarır.*

Açılış is. Açılma işi, açılma vaxtı; başlanış. *Keçən il məktəb açılışının ilk ili olduğundan ancaq təşkilat işlərilə məşğul olaraq, təbii, müntəzəm bir hala düşə bilməyəcəkdi. Məktəbin açılışı və onu doğuran səbəblər.*

Açılmaq f. 1. Qapağı, qapını, örtüyü və s. götürülmək, aralanmaq, düşmək, açıq hala gəlmək. *Səhnəyə üç tərəfdən üç qapı açılır. Beləliklə, şimdi bizdə Afət həyatı yoxsa da, get-gedə həyat tərəqqi edüb qadınlarımız açılınca (f.bağl.) 50 ildən sonra Afət həyatı vücuda gələ bilər.*

2. Çiçəklənmək, yarpaqlanmaq. *Sənsiz güllər açılmasın, axar çaylar dayansın; Oxu, bülbül, bəlkə yarım oyansın..*

3. Başlamaq, başlanmaq, çatmaq, yetişmək, gəlməyə başlamaq. [Şahsənəm:] *Qayğı getsin, açılısın göy yaz. Nizami ətrafında müzakirə açılması qərara alındı.*

4. Təsis olunmaq, əsası qoyulmaq. *Bu məktəb 2 il bundan əvvəl böyük bir şövq və həvəslə açıldı. Belə mərkəz başqa cəhətlərlə də olmasa, heç olmazsa kənd səhnə işlərinə rəhbərlik etmək üçün Azərbaycanda açılmalıdır.*

5. *məc.* İfşa edilmək, meydana çıxarılmaq, aşkara çıxarılmaq, üstü açılmaq. *Əvət, şeyxin fırıldaqları açıldı. İskəndər olmasaydı da bu fırıldaqlar açılacaq idi.* [Barat:] *Biz, Almaz xanım, gərək çalışaq ki, onların bütün işləri açılısın. Şeyx bunu bacarmayacaq və yalanların üstü açılacaq, cinayətləri aradan qalxacaqdı.*

6. *məc.* İşıqlaşmaq, işıqlanmaq, işıqlanmağa başlamaq. *Yenə*

əvvəlki tək susar, gülməz; Bulud ötdü, yenə açıldı hava. Artıq hava işıqlanmış, gözəl bir payız səhəri açılmışdı.

7. *məc.* Atılmaq, partlamaq. Silahlar açılır. Dörd tərəfdən Aydəmirə atırlar.

8. *məc.* Boşalmaq, boş qalmaq, boş yer əmələ gəlmək. [Həsən:] *4 gündən sonra yer açılacaqdır.*

9. Qatlanmış, bükülmüş şeyin qatlarını, büküşlərini, qırışıqlarını düzəltmək, açıq hala gəlmək.. *O gün olsun bu göy bayraq Turan üstə açilsin.*

Açmaq *f.* 1. Açıq hala gətirmək, qapının, pəncərənin taylarını aralamaq. *Aslan qapını açıb içəri girdi. Qapını Qantemir açıb girdi, Durna diksindi, sıçrayıb durdu. Qapını açıb içəri girib, yenə də örtərdi.* [Almaz:] *Cavab verməsən, qapını açmayacağam.*

2. Örtülü, qapalı şeyin qapağını və s.-ni götürmək, aralamaq. *“Şod – nə şod” baxdı fala, qurdalanıb açdı kitab. Bu nədir başlamışsan “Şod və nə şod” açmağa fal?*

3. Təşkil etmək, təsis etmək, əsasını qoymaq. [Dəllək:] *Əvvəlcə qumarxanə açaydım dükanı kaş; Dəlləklik evim yıxdı ki, viranəyə döndü. Qarı nəvəsi Cuqqulu dəllək dükanında; Yaxşı qumarxanə açıbdır, a qumarbaz.* // **Açanlar** *is.* şəklində – burada: təşkil edən, təsis edən, əsasını qoyan şəxslər. *..onu [məktəbi] açanlar həyata yeni başlamış məktəbdən səhnə “dahləri tələb edirlərdi.*

4. Gizli bir şeyi başqalarına bildirmək, faş etmək, demək. *Lakin qəlbinə malik olmuş eşqi Ceyrana açıb söyləməyə bir dürlü cəsarət etməyir, söz tapmayırdı. Utandığından da [Aslan] heç kəsə dərini açib deyə bilmirdi.*

5. Aşkara çıxarmaq, ifşa etmək, üstünü açmaq, meydana çıxarmaq. *Pyesin (“Əfqanıstan”ın) əsasına konkret məkan qoyulmur, onun məqsədi Avropa imperialistlərinin Şərqdə gizli hiylələrinin üstünü açmaqdır..*

6. Çiçəklənmək, güllənmək, yarpaqlanmaq. *Səpdikləri o toxmi-ədab verdi hasilin; Güllər verib, çiçəklər açıb nobaharidə.*

7. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif

ifadələr düzəldilir, məs.: ürək açmaq, könül açmaq, ağız açmaq, göz açmaq, fal açmaq, dil açmaq, qol açmaq. [Ənvər:] *Düşməni göz açmağa fürsət tapmalıdı. ..oynaq dillər açırkən (danışmaq, danışmağa başlamaq). Qantemir açmadan dilin, dodağın.. ..İsgəndər qollarını açıb qucuyor..qollarını açdı, qucaqlayıb öpdü..*

♦ **Açaram sandığı, tökərəm pambığı** – hər şeyi açıb söyləmək. [Fatmansa:] *Allaha and olsun, bu saat bir-bir açaram sandığı tökərəm pambığı. Xoşbəxtlik qapılarını açmaq* – xoşbəxt etmək, bəxtəvər etmək. [Aslan:] *Pərvərdigara, şükür olsun sənəin dərgahi-mərhəmətinə ki, .. əzabdan, məşəqqətdən sonra axırda bizə xoşbəxtlik qapılarını açdın.*

Açun is. qəd. Dünya, aləm, kainat. *Yenə ölgün sukuta batdı açun; Qantəmər indi büsbütün məcnun. İndi sahildə səs-səmir əsla; Eşidilməz, açun yatıb guya. Əymədim baş açunda bir nəfərə; Bir nəfər yox, bütün bəni-bəşərə.*

Ad is. 1. Doğulduğu zaman adama verilən şəxsi isim. *Kamil bu məlumatı və orada iştirak edən şəxslərin adını yazıb, sandığında gizlətdi. Adə, Avanes kirvə, sənəin adına lənət!; Yıxdın evimi, həftinə, həftəsinə lənət! Hətta o qədər istəyirdi ki, əgər bir şəxs Fərhadın adına onun canını istəsəydi, yaqinə ki, Aslan əsirgəməzdi.*

2. Əcdadı bir olan qohumlar silsiləsinin soy adı. *Sanacaq xalq onu rəzillərdən; Adına nəslinin ləkə sürüyor.*

3. Bir şeyin şifahi işarəsi. *Mənzilim olsun eşqlər yuvası. Adı olsun sevimli Qız qalası. Şüşənin üstündə aptekin adını oxuyub tez aptekçinin yanına getdi..*

Adab sif. (ər. “ədab” söz. cəmi) köhn. Əxlaq qaydaları, ədəb qaydaları, cəmiyyətdə ünsiyyət qaydaları. *Yox fəhmü zəkası, yenə də ar edib ölməz; İnsanlığın adabına biganə qadınlər.*

Aeroplan is. (fr.) Havadan ağır uçucu aparat, təyyarə. // Oyuncaq təyyarə. [Sevil:] *Dayan, mən sənəin üçün yaxşı bir şey gətirmişəm (Aeroplanı çıxarıb verir).*

Aeroplançı is. Təyyarə sürücüsü, pilot. [Almaz:] *Amma biz sizi traktorçu, maşınçı, aeroplançı eləmək istəyirik.*

Afərin *n.* (*fars.*) Tərif, təhsin ifadə edir: əhsən, mərhəbə. [Hacı Əhməd:] *Barakallah, kişi qızı, barakallah, kişi qızı, afərin, barakallah, fərasət!* // Bəzən kinayə və istehza məqsədilə deyilir. [Sevil:] *Dur, mən bu saat onun baş-beynini elə aparım ki, özü də afərin desin.*

Afət *is.* (*ər.*) 1. Bəla, fəlakət, bədbəxtlik, müsibət, ziyan, zərər. [Tapdıq:] *Mənə yar olmasan hərgiz, qurtarmazsan bu afətdən.*

2. *məc. şair.* Son dərəcə gözəl qız, qadın, dilbər haqqında. [Oqtay:] *O zaman mən də salona baxınca.. nəvazişkar oynaq afətlər görəcəyəm ki, şux gözlərilə məni oxşayır. Gülzar altı-yeddi ay bundan əvvəl deyər, gülər, çalar, oynar şux bir afət idi. Nə üçün bu sevimli afəti atmamaya məcbursan? Yalnız harada isə xəyali bir afət bulur.*

Af(i)tab *is.* (*fars.*) 1. Günəş. Görəndə Sonya, Lizanı gedir qərarü-tabdən; Öz övrətini sitr edir ziyayi-afitabdən. Xəffaş çünki nifrət edir afitabdən.

2. *məc.* Bəxt, uğur. *Afitabi bəxtü millət pərdeyi-zülmətdədir. Hardasan ey nuri-həqq, pərtov nisar ol sən də bir.*

Aftafa *is.* (*fars.*) Lüləyi və qulpu olan yuyunma ləvazimatı. [Axund:] *Şəxs gərək aftafanı sağ əlində tutub, sol əli ilə qapını açsın və sağ ayağını içəri qoyub, sonra sol ayağını daxil etsin.*

Ağ *sif.* Qar, süd, təbəşir rəngli (qara əksi). Qız şirmayı kimi ağ əllərinin birini şamama kimi qalxmış döşünün altına vurub, o biri əli ilə hərdən saçlarına nizam verirdi. .. köynək yellənib haman dünya hurisinin süd kimi ağ bədənini yelləyir.

Ağa *is.* köhn. Mülkədar, bəy, zadəgan. Ağa əllərini ölçərək acıqlandı. Ağa atama yanaşıb, üzünə şart bir şillə vurdu.. – Ağa, qorxuludur, mənim uşaqlarım var..

Ağac *is.* Budaqları və bərk gövdəsi olan çoxillik bitki. *Firuzə tez yüyürüb pəncərəni açdı, böyük bir ağacın budağı içəri soxuldu və sanki xoş bahar yeli ilə hərəkətə gələn təzə yarpaqlar Firuzəni təbrik etməyə başladı. Biçarə Mənsur .. hər gün bu ağacın dibində oturub canyandırıcı nalələrlə ağlayırdı.*

Ağaclıq is. Çoxlu ağac bitmiş yer, meşəlik yer. *Yaşillıq, ağaclıqlar içində bir kəndciyəz. Hələ böyük bir aktyorun səhnəyə kaşkülsüz çıxması və meşəliklər və ağaclıqlar içində müsahibi olan qulduru naçar “ağacını ver” .. – deməsi olduqca bağışlanmaz bir xətdir.*

Ağıl is. (ər.) İnsanda düşünmə və dərkətmə qabiliyyəti; zəka. *Haqlısan sözlərdə, pək haqlı; Duyğum üstün ki, susdurub ağılı. [Aydın:] Sənin mənə heç bir şey deməyə haqqın yoxdur, çünki sənin nə ağılın var, nə də düşüncən. [Gülnisə:] Allaha şükür, yaxşı dərsin, ağılın və əminin dövləti, onları da salaram sənin adına.*

◊ **Ağı başına gəlmək** – b a x **ağılını başına yığmaq**. *Yenə bir azdan sonra ağılım başıma gəlir, tövbə-əstəğfar eləyirəm. Ağılını başına yığmaq* – ağıllanmaq, fikirləşmək, düşünüb-daşınmaq, ölçüb-biçmək, götür-qoy edib nəticə çıxarmaq. [Cavad xan:] *Rəhim xan sizin cavanlığınızı nəzərə alıb, hərəkət etməmiş ağılınızı başınıza yığmanızı təklif edir. Ağılına gəlmək (gətirməmək)* - yadına salmaq, fikrinə gətirmək, təsəvvürünə gətirmək. *Odur ki, Fərhadın belə bir xəyanət edəcəyini ağılına da gətirmirdi. Gülzar çırpınır, eyni zamanda uşaq ağılına gələn sözləri söyləyib yalvarırdı. Başına ağıl qoymaq* – b a x **baş**.

Ağıllı sif. Dərrakəli, düşüncəli, şüurlu. [Aslan:] *Bütün şəhər məni ağıllı bilir. [Çimnaz:] Mənim qızım ağıllıdır.*

Ağıllı-başlı z. Yaxşı, layiqli, lazımı şəkildə, qaydalı, sanballı, əməlli. [Səfər:] *Döyülməyinə döyüləcəyəm, qoy xırlı-pırlı, ağıllı-başlı döyülüm!*

Ağılsız sif. Düşüncəsi olmayan. [Altunbay:] *Sən heç də ağılsız deyilsən.*

Ağır sif. 1. Böyük çəkisi, vəznə olan (yüngül ziddi). [Ramiz:] *Bundan da ağır, bundan da qara, bundan da paslı bir zəncirin yoxmu idi ki, qollarıma vuraydın? [Oddamdı] Qorxaraq geriləyərkən, lap qapıda ağır bir əl çiyinə enir. Solmaz onu qoruyur, çətin işlərə göndərmir, ağır yüklər altına vermir.*

2. məc. Əziyyətli, məşəqqətli, əzəbli, məhrumiyyətlə dolu, kədərlə dolu. [Elxan:] *Bu bayğın gözlərə, bu dərin baxışlara həsrət*

qalmaq, nə qədər ağır imiş! Türklər bundan daha artıq, daha ağır fəlakətləri görə bilərlər, türklər bundan daha dərin uçurumlara düşə bilərlər. [Oqtay:] Yolum, görürəm, çox ağır. [Almaz:] Sizin yaşayışınız çox ağırdır. Bu ağır haldan siz ancaq fəhlə sinfinin və şəhərin köməyi ilə, dəmir atlarla, dəmir qanadlarla çıxə bilərsiniz!

3. *məc. Sərt, çox ciddi, şiddətli, amansız. [Altunbay:] Yox, yox, hər ikiniz məhv olacaqsınız, mənim verəcəyim cəza çox ağır olacaqdır. El malına qəsd edənlərə ən ağır cəza verilməlidir.*

4. *məc. Çox çətin, böyük zəhmət, böyük səy tələb edən; çox zəhmətli; güc, zor. [Gülsabah:] Yox, Turac, bu çox ağır işdir. Əsər qüvvətli bir rejissor əlinə tapşırılmalı, qadın rolları da çox ağır olduğu üçün teatrdakı aktrisalar üzərində ciddi çalışmalıdır.*

5. *məc. Yavaş, sürətsiz; yavaş-yavaş hərəkət edən, ağırtərpənən. Qüdrət ağır və ölgün addımlarla içəri girir*

♦ **Ağır balta vurmaq** – məhv etmək. *Siz ey keçmiş yaşayışa ağır balta vuranlar! Ağır gəlmək* – pis təsir etmək, alınmaq. [İvanov:] *Bu, əlbəttə, ona bir az ağır gələ bilər. Bu gün gənc bir injenerin onu qabaqlaması heç şübhəsiz ki, professora bir qədər ağır gəlir..* [İmamyar:] *Elədir də, qardaşoğlu, hər kim olsa ağır gələr ona..* **Ağır günlər** – maddi sıxıntılı, dolanacaq cəhətdən çətin günlər. [Aydın:] *Məni darıxdıran bir şey varsa, o da sənə belə ağır günlər keçirdiyindir.* **Ağır ruzigar** – bədbəxt, xoşagəlməz hadisə. [Aydın:] *Allah göstərməsin, üzərindən ağır bir ruzigar ötməsinə razı olarsam, gözlərim ağarsın.* **Ağır vəziyyət** – çıxılmaz vəziyyət. [Şərif:] *Sizin vəziyyətiniz çox ağırdır, bilirsinizmi? Güldən ağır söz* – toxunan, qəlbi incidən, ürək sındıran, xatirə dəyən, xoşagəlməz, acı. [Hacı Zaman:] *60 yaşım var, adıma güldən ağır bir söz deyilməyib. Mən istəmirəm ki, sənə adına güldən ağır bir söz deyilsin.*

Ağır-ağır z. Yavaş-yavaş, tədriclə, asta-asta, tələsmədən. *Bir azdan Aydın əlində əzik bir çiçək, yorğun, solğun bir görkəmlə ağır-ağır girir.* [Aydın] *Kaman səsinə eşidincə, ağır-ağır pəncərəyə yaxınlaşıb, özü də fərqi nə varmadan, bir qədər dinlədikdən sonra, dərin bir xatirat ürəyini sıxırmış kimi, əlini köksünə qoyur.*

Ağırliq *is. məc.* Qayğı, əziyyət, zəhmət. *Biz indi bir az ağırliq çəkirik, əvəzində uşaqlarımız üçün yaxşı olar. .. səhnəmizin bütün ağırlığını çiyində daşıyan və səhnəmizdə yeganə ümidli bir amil olan Abbasmirzə Şərifzadə..*

Ağız *is. 1.* İnsan və heyvanların üzlərinin alt tərəfində, alt və üst çənələri arasında yerləşən, yeyib-içməyə və səs çıxarmağa məxsus üzv. *Ölürkən insanların ruhu ağızından, burnundan çıxıb gediyor. Burada Mənsurun nitqi quruyub, dili ağızında fırlanmırdısa da, amma ürəyindən də olsa, bu sözləri deyəcəyi yəqindir.*

2. Bir yerin giriləcək və ya keçiriləcək tərəfi; girəcək. *Birdən.. qapı ağızında iki işıldayan göz göründü. // Bir yerin və ya şeyin bilavasitə qabağı, önü, yaxınlığı. Gedib qapı ağızından çox sevincək çağırır. Hələ dalanımızın lap ağızında atılan, ayaq üstündə duran o əsrarəngiz kisə..*

◊ **Ağız-ağıza vermək** – mübahisə etmək (bu mənada bəzən **ağız-ağıza verib danışmaq** şəklində də işlənir), baş qoşmaq. [Şərif:] *Hamısı qurbağa kimi verib ağız-ağıza. Ağızdan (ağızından) çıxanı demək* – söyləmək, söyüb biabır etmək. [Tanya:] *Ağızdan çıxanı İvanova.* [Ocaqqulu:] *Elə eləmə ki, mən də ağızımdan çıxanı deyim..* **Ağız deyəni qulaq eşitməmək** – çox səs-küy, qarışıqlıq haqqında. *Ağız deyəni qulaq eşitməyir. Ağızı əylmək* – cəzasına çatmaq, adətən pis qurtarmaq. *Ağızı əylər kim ki, bu sözdə ola şəkək. Ağızım dada düşmək* – ləzzət vermək, olduqca xoşuna gəlmək. *Gördüm üzünü, bağçada lələm yada düşdü; Əmdim dodağın bal kimi; Ağızım dada düşdü. Ağızına isti su almaq* – dinməz oturmaq, heç bir kəlmə də danışmamaq. *Ağızına isti su alıb dinməz oturmasaydı, ya şura üzvlərindən, vəzifəlilərdən bir neçəsi bu məhlədə yaşasaydı, onda o nə edərdi? Ağızına nə vermək* – yemək vermək mənasında. [Əmirqulu:] *Sonra ağlayanda ağızına nə verəcəyəm? Ağızını açmaq* – danışmağa, oxumağa başlamaq. *İndi bu molla da daha ağızın açıb; şikayətə; Zorba xitabələr yazıb, nəşr eləyib cəməatə. Gündüzlər açıb ağızını gəl ney kimi dada; Amma ki, özün xəlvəti iç hər gecə badə.* [Balaş:] *Nə isə, yaxşısı budur ki, sən dinməz-söyləməz otur, ağızını açıb danışma, deyərəm laldır.* [İbad:]

Elə Allah-Allah eləyirdim ki, bir ağzını açıb bir söz desin. Ağzını qapamaq – susmaq, danışmamaq; susdurmaq. [Gülüş:] *Gücsüz bir qadını dustaqda saxlayıb, qapıları onun üzünə qapamaq, ..heyvanı kimi ağzını qapamaq və dilini bağlamaq. Sənən öz hərəkətləri ilə tarixin yetişdirdiyi xalq və hikmət oğullarının – Cəlaləddinlərin və sairənin də yollarını kəsmiş, ağızlarını qapamış, qanadlarını qırmış olur. Ağzını ovuşdurmaq* – döymək, əzişdirmək. *O vurub, molla qışqırıb, molla vurub, o qışqırıb; Qəzetçi molla yazığın ağzını lap ovuşdurub. Ağzını yummaq* – qorxutmaqla, hədələməklə, yaxud pul verməklə və ya başqa bir vasitə ilə susdurmaq, danışmamağa məcbur etmək. [İmamyar:] *Yoxsa bu it balasının ağzını yummaq olmaz, qırar, çatar aləmi. [İmamyar:] Düz olmaz, deyərlər mənə qanmırsan, mən də ağzımı yumub otururam. Bir-iki ağız demək* – danışmaq. [İmamverdi:] *Usta Muğan bir-iki ağız desin.*

Ağlamaq f. Göz yaşı tökmək. *Otururam, o ağlayır, mən ağlayıram. Əbdül gizli ağlayır. [Pəri:] Ağlayır deməsinə acıdın? Ağlayanda gözünün sürməsi getməz ki!*

Ağırmaq f. Bədənin bir yerində ağrı hiss etmək. [Valentinov:] *Mən dayana bilmirəm, barmağım bərk ağrıyır. [Doktor:] Haran ağrıyır? [Üçüncü xəstə (olduqca zəif, sarıbənzli, ölümcül bir xəstə):] Doktor hər yerim ağrıyır.*

◊ **Ağrımayan başa yaylıq bağlamaq** – özünə problem yaratmaq. [Əmrulla:] *Bir mənə deyən yoxdur: ay əbləh, qurumsaq, bu ağrımayan başu yuyuluqla neçin bağlayırsan?*

Ağritmaq f. 1. Ağrı vermək, incitmək, ağrıya səbəb olmaq. // məc. Problem yaratmaq, narahat etmək. [Cavad xan:] *Get, qardaş, əmioğlu, bacioğlu, sənin namizədin burada yoxdur, nahaq yerə başını ağritmə.*

2. məc. Möhkəm əl çalmaq. *Hər kəs, bu iki komik oynarkən bir daha sənətkarını görmək məqsədilə əlini və ovcunun içini ağritmişdir.*

Ağsaqqal sif. və is. Cəmiyyətin, elin, ən yaxşı və hörmətli adamı, başçısı. *İncəsənət yurdunun hər yerdə ağsaqqalıyq.. Kənd mollası, onun müridləri, ağsaqqallar və sairə çiyinlərində bir tabut*

aparır və oxuyurlar.

Ağuş *is.* (fars.) Qucaq. [Tapdıq:] *Bəs eylə isə gəl ağuşuma qucaqlaşalım; Sitarə, bu sözü doğru deyirmisən?*

Ağzıgöyçəklik: **ağzıgöyçəklik eləmək** *dan.* – ağzına gələn danışmaq, boşboğazlıq etmək. [İmamyar:] *Mən bir bilmirəm bu xalqa nə düşüb ki, ağzıgöyçəklik eyləyir.*

Ah *n.* Ağrı, həyəcan, həsrət və s. hissləri ifadə edir. [Sitarə:] *Ah..bu gün sevdiyimi, Fərhadı görəcəyəm. Ah, qardaş.. Ah, bu.. suda..* [Ulduz:] *Ah! Neyçin, bu Ramiz gəlib çıxmadı. // İs. mənasında fəryad, fəqan ifadə edir. Dərin bir ahla qalxıb pəncərəni örtdü, yenə ölgün bir hərəkətlə çox da təzə olmayan sandalı üzərinə oturunca, otaq həm qaranlıqlaşdı, həm də birdən-birə səs-səmir kəsildi.*

♦ **Ah çəkmək** – kədər, qüssə, təəssüf, həsrət, heyrət, həyəcan ifadəsi olaraq “ah” demək. *..çəkir bir ah..* (Qürub..). *Gülzar ah çəkdi.*

Aha *n.* 1. Bir şeyi birdən-birə başa düşdükdə, bir şeyi axtararkən gözlənilmədən onu tapdıqda, yaxud da unudulan bir şey birdən yada düşdükdə deyilir. *Aha, ..gördün tapmışam!.*

2. Təsdiq, razılıq bildirir: əlbəttə, yaxşı, hə, bəli, doğru. [Toğrul:] *Aha.. o, çox yaxşı işdir.* [Yaşar:] *Aha! Mən çox şadam..*

Ahəng *is.* (fars.) 1. Səslər, rənglər və s. arasında uyğunluq, harmoniya. *Kompozitorun, bəstəkarın vücuda gətirdiyi, yaratdığı ahəng yaradıcı yenə özüdür...ümumi ahəng..ahəng və tənəsüb.*

2. **Ahənglə** şəklində *z.* – səs tembrilə. *Nəhayət, qəti bir ahənglə dedim: hər kim müqavimət göstərsə, onu zorla məcbur edəcəyəm!*

3. *məc.* İnsanın xarakter və davranışının harmoniyası, xasiyyəti. *Yalnız aktyorlar deyil, hər kəsi kəndi tövr və hərəkətilə, ahəng və ləhcəsilə təqlid etmək onun xüsusi bir əyləncəsi idi.* [Şah:] *Məhəmməd xan, başqa bir ahəng ilə danışırısan, necə ki, çətindir?*

Ahəngdar *sif.* (fars.) Qulağa xoş gələn, gözəl səslənən, xoş, ahəngli, lətif. *Bununla yanaşı, o bir məqsəd kimi texniki tərəfə çox qapılır və bunun nəticəsində səsin tembr əlvanlığı sozalı, səsin*

müəyyən ahəngdarlığı yeknəsəqləşir. Tembr ahəngdarlığı və əsasən ifa etdiyinin mahiyyətini dərinləşdirmək üzrə iş cavan, hələ yetişməmiş artisti böyük səs ustalığına çevirə bilər.

Ahəngüdar b a x **ahəngdar**. □ **Ahəngüdar olmaq** – səsini səs vermək. *Cəh-cəhi hüzn avər ilə söylə halın millətin; Ahü-vayla millətə ahəngüdar ol, sən də bir.*

Ahəstə 1. z. Asta, yavaş, ağır üsulla, üsulluca (hərəkətlə bağlı). *Xalid ahəstə gəlir.*

2. sif. Asta, yavaş (səslə bağlı). *Gültəkin yüngül bir hərəkətlə bir addım atıb duraraq, Aydını narahat etmək istəməyirmiş kimi, ahəstə və titrək bir səslə. Əziz atasına ahəstə səslə sözlərin; Deyir – Ata, ölürəm!*

Ahəstə-ahəstə z. Asta-asta, yavaş-yavaş. [Bəhram] *Saranın başını sinəsinə basıb ağlayır, pərdə ahəstə-ahəstə düşür.*

Ahəstəcə z. Astaca, astalıqla, yavaşca, yavaş-yavaş. *Fərhad həmin gün özünə bir evdə ev tutub, ahəstəcə bir arvad göndərüb, Gülzarı qurtarmaq üçün öz yanına apardırdı.*

Ah-fəğan is. Fəryad, ağlama, ah-vay, ağlayıb-zarıma. [Hacı:] *Dün birçə nəfər həqir dehqan; Gəldi bura, etdi ah-fəğan..*

Ahi(ü)-zar is. Ah çəkmə, sızlama, zarıldama; fəryad, inilti. [Mənsur:] *Səbəb nədir bu qədər ahi-zarə, qəm çəkmə.* [Sitarə:] *Bu daştidə ürəyim, yarəb, ahi-zaridədir. Hər kəs dedi ki, millət işi ahü-zardır; Söylə ki, vaxt yoxdur hələ, novbahardır.* □ **Ahü-zar etmək** – ah çəkmək, sızlamaq. *Sitarə əsla aldanmayıb, həmişə ahü-zar edirdi.*

Ah(ü)-nalə b a x **ah-fəğan**. *Mənsur bu mərhəmətdən bir növ taqətə gəlib göz yaşı tökərək, bir sövti-zəlilənə ilə ahü-naləyə başladı.*

Ah(ü)-vay is. Dərd, kədər, qüssə, qəm. *Ahü-vayla millətə ahəngüdar ol, sən də bir.*

Ahu is. (fars.) 1. Ceyran. [Pəri:] *Niyə bilmirsən, deyirəm biyabanda vəhşi bir səyyad olarsa, ahular azad biyabanı gəzə bilərmə?*

2. məc. Şairənə təşbihlərdə: dilbər, gözəl. *..Ahular kimi*

..nazu nəzakətlə yeri yirdi. Amma ki, qaçırdın niyə ahu kimi məndən? Gülzar tez, vəhşi ahular kimi, başının hərəkəti ilə saçlarını çiyinlərinə atdı. ..Ahu kimi süzgün baxışı. Gülzarın sərv kimi uca boyu, şux yerışı, ahu kimi süzgün baxışı hər baxanı məftun edirdi.

Ahuyi-Xətən *is. klas.* “Çin ahusu” olub, klassik şeirdə gözələ, dilbərə işarədir. [Şərif:] Əssalam, ey adı Almaz. Özü qonça-dəhan, gözləri ahuyi-Xətən.

Akademiya *is.* Elm və sənətləri inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan elmi müəssisə. [İvanov:] Yaxşı, qoyun, geniş akademiya iclası çağırılsın.

Aktrisa *is. (fr.)* Teatr tamaşalarında, kinoda rollar ifadə edən qadın artist (burada teatr aktrisası). [Tamara:] Pajaluysta! Biz bacarmırıq, gəlsin sizin Azərbaycan aktrisaları, yetişdirin, gəlib oynasınlar. Mayın 9-da böyük dram teatrında tamaşa bitdikdən sonra aktyor və aktrisalar qabağımıza çıxıb, bizi teatrın qonaq odasına dəvət etdilər. [Starovarov:] Deyirəm bu yaramaz rejissor da, aktrisa da gəliblər..

Aktyor *is. (fr.)* Teatr tamaşalarında, kinoda rolları ifa edən sənətkar; artist (burada teatr aktyoru). ..Hökmdar rolunu oynayan aktyor xor başçısı, əhali isə xor kimi iştirak edir. Bir aktyor kimi təmsil və təsvir edib oynayırdı. Hazırda Sıdqi ..müvəffəqiyyətlə aktyor işləyir. Millətin “aktyor” dəhanindən; Şairindən, filan-filanından; Guşimə “Sonya”nın sədası gəlir. Möhtərəm aktyorumuz bu gecə hər pərdədə bir paltar geyinir..

Aktyorluq *is.* Aktyorun, artistin sənəti, peşəsi.. [Aktyor:] Olubdur aktyorluq sənəti.. ..Bunlar teatr yanında düzələn kurslarda tərbiyə olacaq və mümkün olduqca aktyorluğa irəli çəkiləcəkdir.

Aktiv *sif. və z. (lat.)* Fəal. [Barat:] Özəyin iclaslarında [Almaz] aktiv iştirak edir.. [Nüsrət:] Özü də kənddə ən aktiv bir yoldaşdır.

Aktivist *is.* İctimai işlərdə fəal olan şəxs. [Yaşar:] Özü də ağıllı, qanacaqlı, aktivist. [Toğrul:] Aktivist belə olar.

Aqıl *sif. (ər.)* Ağıllı, müdrik, tədbirli. Qız ki, var naqisfərəsətdir, gözüm, aqıl deyil. Bütün aqıl və alim insanların

çoxusu özü nəşr etdiyi qanuna özü riayət etmir.

Aldadıcı *sif.* Asanlıqla aldada bilən, yalançı. *Burada hər ehtiram parlaq bir cümlənin, hər hərəkət .. aldadıcı bir fəlsəfənin, .. arxasında gizlədilmiş, örtülmüş, basdırılmışdır. İttihadçılar əsl simalarını aldadıcı şüarlarla pərdələsələr də əməllərindən yaxşı tanınırlar.*

Aldanmaq *f.* 1. Hiyləyə uymaq, yalan vədlərə uymaq, yalan sözü doğru saymaq, başdan çıxmaq. *Qoy hər kəs düşünsün: bu qız aldanmamışdır? Huri deyilmi? Seyr eləyir, yaxşı et nəzər; Aldanmaram qəztəciyə, dad eyləmə hədə.* [Sitarə:] *Qardaş, səni tanrı, belə böhtana inanma; Aldanmagilən hiyleyi Şeytana, inanma.* [Oqtay:] *Aldanırsan, mən bu kiçik intiqamlardan çox yüksəkdəyəm.* [Oqtay:] *Ha-ha-ha! Aldanırsan, Səməd bəy, aldanırsan.*

2. Ümidi boşa çıxmaq, yanımaq. *Mən özüm onun göründüyünə aldanıb fikrimi dəyişdim.*

Aldatmaq *f.* 1. Başını tovlamaq, yoldan çıxarmaq, qəsdən yayındırmaq. *Fəqət buna qarşı Sənan Şeyx Kəbirin .. zavallı qızını Zəhrayı çocuqluğundan istifadə ilə bir çox yalan vədlər ilə aldadıb özünə bənd edir. Diqqət edilsin, Sənan bu qızığı aldatmamışmı?*

2. Xəyanət etmək (arvadına, yoldaşına). *Aldatdığı (f.sif.) qadın, söz verdiyi qadın, düşündüyü qadın, bu da danışdığı sözlər.*

3. Yalan danışmaq, əsl olmayan bir şeyi doğru bir şey kimi göstərmək. [Gülər:] *Siz məni aldatmışsınız.*

Aldırmaq *f.* 1. Başqasının vasitəsilə almaq, almağa adam göndərmək. [Sevil:] *.. hər şey hazırdır, atdır, aldirmışam.* [Əzim:] *Heç olmasa altı sayı ver, papiros aldırım.*

2. Alıb-götürmək. *Al qədəh, aldır qədəh, qaldır qədəh, doldur qədəh.* // *məc.* Əlindən almaq, uzaqlaşdırmaq. *Qızını, bir də bir qoruq alay; Abşeron çapqınından aldirmış; Göylərə, bu binayə qaldirmış.*

3. *məc.* Vecinə almaq, əhəmiyyət vermək, saymaq, fikir vermək. *Sənan aldirmayır, yoxsa Sənan vəd, vəfa, məhəbbətlə parlayan gözlər və i.a. mənasını bilməyir.*

4. *məc.* Sığdırmaq, əks etdirmək. *Mühitin boşluğunu, çürüklüyünü, öz məzmunusuzluğu və boşluğu ilə də olsa, aldıra bilər.*

5. Bir sıra isimlərə qoşularaq “vermək” mənasını ifadə edir: *zövq aldırmaq, ləzzət aldırmaq. Sevgi bir şey ki, çəkdirir zillət; Həp əzabından aldırır ləzzət. Fəqət indi artıq bütün fikirlərin az-çox yüksəldiyi, duyğuların incəldiyi bir dövrdə belə əsərlərin kimsəyə zövq aldirmayacağı təbiidir.*

Aləm *is.* (ər.) 1. Dünya, yer üzü. [Hacı:] *Səmərəsizdir bu dünya, ey gözüm, kim söyləyir aləm.*

2. Xalq, camaat, el, bütün adamlar, insanlar. *Böyləliklə də insan aləminin hər tərəfində yüzlərcə şeyx və dərvişlər yetişdi.* [Şahsənəm:] *Qanad çal, uç, bülbül, qoy yasa batsın aləm!; Ağlayaram, şad olmaram, qoy toylar olsun matəm! // İnsanların müəyyən fəaliyyət sahəsi. Hazırda Şuralar İttifaqının teatr aləmində geniş intişar tapmış yeni sahəsi varsa, o da kukla teatridir.*

3. *məc.* Çox maraqlı, cazibəli, diqqəti cəlb edən, zövq və nəşə verən şey haqqında deyilir. *Başını qaldırıb gördü ki, aləm başqa aləmdir.*

4. *məc.* Məfhumlar, təəssürat, təsəvvürlər mühiti. *“Ədəbiyyat” isə köhnə sxolastik yolu ilə gedir və həyatdan büsbütün ayrılıb, özü üçün tam başqa dar və xüsusi bir aləm təşkil edirdi.*

5. *məc.* Həyat, ömür yolu. *On beş ildir tərk etmişəm mən öz xanimanımı; Bəxti-zalım aləmdə məni nalan edəcək, belə görürəm.*

♦ **Aləmi qırıb-çatmaq** – çoxlarını incitmək, döymək. *Yoxsa bu it balasının ağzını yummaq olmaz, qırar qatar aləmi. Aləmi özünə güldürmək* – çoxlarının qınaq hədəfinə çevrilmək. *Adam ol, adam ol, aləmi özünə güldürmə.*

Aləm-aşkar *sif.* və *z.* (ər. aləm və fars. aşkar) *klas.* Apaydın, açıqdan-açığa, hamıya məlum olan; hamının gözü qabağında olan. [Fatmansa:] *Aləm-aşkardır ki, korsan.*

Alət *is.* (ər.) 1. Bir iş görmək, yaxud şey qayıрмаq üçün

işlədilən texniki vasitə, karastı və s. *İnjenerlər, tələbələr əllərində müxtəlif şüşələr və alətlər oyan-buyana qaçışırlar. Alətləri şkafa qoyub bağladım.*

2. *məc.* Hər hansı bir məqsədi əldə etmək üçün vasitə. *Azmi aqıl var, oğurluğa və xəyanətə irişib, öz iti ağılını özü üçün bir alət edib, ondan sui-istifadə edir?!*

Alıcı *sif. məc.* Götürümlü, zəhinli, zəkali. [Gülsabah:] *Çox alıcı və idraklı bir uşaqdır.*

Alın *is.* 1. Kəllənin qabaqdan üst tərəfi, göz və qaşların üstünə düşən hissəsi. *Çal bıqlar, çəkinəcə iç titrər; Enli alnından axmada tərlər. ..tam diqqətlə vurulmuş çətiri Gülzarın alnına tökülüb insanı əsir edəcək dərəcəyə qədər lətifətli idi.*

2. *məc. şair.* Baş hissə. *Öpüyor (Qız Qalasının) yüksək alnını göylər.*

Alınmaq *f.* "Almaq"dan *mach.* Başlıca şəkillər *tamamıyla* *ərəblərdən alınmışdır. Vergi, naloq alınır.*

Alışdırmaq¹ *t-li f.* Yandırmaq, yaxud yanan şeyi daha da qızıışdırmaq, alovlandırmaq. // *məc.* Eşq odunu alovlandırmaq. [Dursun oxuyur:] *Sənin eşqin bir odun, mənim də könlüm bir ocaq; Ver nöyüt alışdıraq, tüstüsü yox, qarəsi yox.*

Alışdırmaq² *t-li f.* Öyrətmək, vərdiş etdirmək, [Dilbər:] *Əldüləli bəy deyir ki, o kitab qadınlarımızı əxlaqsızlığa alışdırma bilər. ..çocuqları yoldan çıxarıb səfalətə alışdırmağa çalışır.*

Alışmaq¹ *f.* 1. Odlanmaq, alovlanmaq, od tutub yanmaq. *Atıl cahana sən, ey ildırım, alış, parla!; Dayanma, taqi-səməvi gürulda, çatla, dağıl!*

2. *məc.* Eşq odunda yanmaq, aşiq olub iltirab çəkmək. *Nə imiş sevda qanar oldum mən; Mən onu araram, alışar, yanaram. O, sevdadır, od dəyməmiş alışar.*

Alışmaq² *f.* Öyrəşmək, vərdiş etmək, adət etmək. [Gülüş:] *..Balaş adamları tək buraxmağa alışmamışdır. [Oqtay:] Qoy indidən alışsın.*

Alış-veriş *is.* Alver, ticarət, alqı-satqı. *Lakin bir qədər pulla alış-veriş etdi. [Xaspolat:] Oqtay! .. gül kimi əlimdə işim, alış-*

verişim.

Ali *sif.* (ər.) Ən yüksək, ən baş, ən yuxarı. *Buna qarşı İstanbulda İbn Yəminin ali salonundakı Xor, paltarlarına görə, yenicə göydən gətirilmiş bir kütləni xatırladır. Nə qədər böyük və ali bir məclis olursa-olsun, ..Əbdülhəsən onların həpsini ikinci dərəcəyə buraxacaqdır.*

Alicənab *sif.* (ər.) köhn. Keçmişdə böyük mənsəb və rütbə sahiblərinə verilən ünvan. *Gün keçib, dövrən dəyişmiş, yaxşı bax, alicənab!; Görməyirsən partlayır hər ölkədə bir inqilab? [Rüstəm:] Biz siz alicənabdan çox razıyıq, zira bizim hər ikimizi doğru ölümdən qurtardınız.*

Alim *is.* (ər.) Elm sahəsində mütəxəssis. *Bu məsələ ilə digər bir çox xarici alimlər də uğraşmışlardır.*

Aliment *is.* (lat.) hüq. Aralarında olan izdivac, övlad və ya qohumluq əlaqəsinə görə, qanunən verilməli olan dolanacaq xərci, haqqı. [Almaz:] Nədir? [Fuad:] *Bu, aliment kağızıdır. [Almaz:] Aliment kağızıdır?*

Alqış *is.* Təbrik üçün və ya bir şeyi bəyənmə ifadəsi olaraq əl çalma. *Nəhayət, nətiq gurultulu alqışlar altında sözünü bitirdi. Artistkalardan Olenskaya bacılarının gözəl rəqsləri tamaşaçılara xoş gəldiyindən alqışlar ilə təkrar edildi. // Nida mənasında: Əhsən! Afərin! Mərhəbə! [Yanardağ:] Alqış, müqəddəs odların məhzun yavrusuna!*

Alqışlamaq *f.* Çox bəyənmək, tam razılığını izhar etmək, *Zəhmətlərini hamı alqışlayacaqdır. [Mirzə Camal:] Biz də onu alqışlayırıq.*

Allah *is.* (ər.) 1. Təkallahlılıq dini etiqadına görə, bütün kainatı yaradan və idarə edən mütləq qüvvə. [Mirzə Səməndər:] *Yaxşı deyiblər, Allah dəvəyə qanad versəydi dünyada uçmamış dam qalmazdı. Allah şənbəni cuhuda qismət eləsin. Kainatda birçə varlıq vardır, o da Allahdan ibarətdir. ..İnsan öz iztirabını ancaq Allaha qovuşmaqla təskin edə bilər. Allah yalnız imiş.*

2. Qədim (çoxallahlı) dinlərdə təbiət fəvqündə təsəvvür edilən vücut. *Dionis məhsul və şərab allahıdır. ..Aqamınnun,*

Yelena və sairə əski əfsanəvi allahların adıdır.

3. *məc. dan.* Fövqəladə istedad və zəka sahibi, yaxud bir işdə çox böyük nüfuzu, biliyi, səriştəsi olan adam haqqında. *Kim ki yüksəkdən danışdı, səhnənin allahıdır; Qəhrəmandır, baş premyerdir, ümumun şahıdır.*

♦ **Allah** – müraciət, heyrət, şaşqınlıq, nigarançılıq, narahatlıq məzmunu ifadə edir. [Ulduz:] *Allah, görəsən, başlarına nə gəldi..* [Solmaz:] *Allah, Torğut, əsirgə bizi. Allaha bax!* – Xahiş, yalvarış. [Məhərrəm:] *Qardaş, Allaha bax, ona rəhm elə. Allah Allahdır* – doğmaq üzrə olmaq, azad olmaq ərəfəsindədir. [Fatmansa:] *Getdim gördüm qız evin ortasında Allah-Allahdır. Allah-Allah eləmək* – bir işə başlamaq istəmək. [İbad:] *..elə Allah-Allah eləyirdim ki, bir ağzını açıb bir söz desin. Allah boynunuzu sındırsın* – qarğış, narazılıq ifadə edir. [Yengə:] *Allah boynunuzu sındırsın. Allah eşqinə* – yalvarış, iltimas, xahiş bildirir. [Solmaz:] *Get, Allah eşqinə get! Mən heç bir zaman sənin olmayacağam.* [Oqtay:] *Çəkil, Allah eşqinə, çəkil!* [Oqtay:] *Of!* [Səməd bəy:] *Allah eşqinə susun. Allah evini dağıtsın* – qarğış, nifrın mənasında. [Durna:] *Allah Aslan bəyin evini dağıtsın, qapısını bağlasın. Allah xatiri üçün* – təkidlə xahiş bildirir. [Səriyyə:] *Məni azad elə, Allah xatiri üçün. Allah xoşbəxt eləsin!* – toy, bayram, uğur diləmə, yaxud müəyyən bir münasibətlə təbrik etmə. [Səlim qızı:] *Get, qızım, Allah səni xoşbəxt eləsin! Allahın altında* – heç olmasa, barı, nə ola və b. arzu mənalərini bildirir. [Sona:] *Ana! Allahın altında bir adam olaydı. Allahın bir portağalı* – adi bir portağalı mənasında. [Balas:] *Allahın bir portağalını soya bilmirsən.. Allah kərimdir* – axırı yaxşı olar, ümid, inam məzmunu ifadə edir. [Bəhram:] *Sara, sən dur get, rahat yat, Allah kərimdir. Allah öldürmüş* – qarğış, nifrət mənasında. [Yaxşı:] *Dahı deyin, Allah öldürmüş, birdən oyanar. Allah özü istəyən yaxşıdır* – arzu və istəklərin gerçəkləşməsi, seçimlər Allahın ixtiyarına buraxılır. [Səlim qızı:] *Allah özü belə istəmiş, Allah özü istəyən yaxşıdır. Allah rəhmətinə getmək evf.* – ölmək. [Əbdül:] *Amma Allah rəhmətinə gedib. Allah sizdən razı olsun* – razılıq, təşəkkür bildirmək, minnətdarlıq etmək

mənasında işlənir; [Bəhram:] *Allah sizdən razı olsun, əmi gələn.* **Allahü Əkbər!** - əslən dini təbir olub, canlı dildə narazılıq, hiddət, açıq bildirən nida kimi işlənir. (Balaş) *Allahü Əkbər! Dilbər, mən onu demədim, mən sözgəlişi deyirəm. Allah vursun* – narazılıq, şikayət, ikrah bildirir. [Həmzə:] *Allah vursun sən kimi övladı.* [Həmzə:] *Amma bu Allah vurmuş oxuyub babı olub. Sən (siz) Allah* – yalvarış, xahiş, rica bildirir. [Tafta:] *(Sevil) bu yaxın vaxtlar mənə küçədə gördü, əllərini boynuma saldı, üzümdən öpdü, necə yalvarırdı ki, sən Allah, uşağıma yaxşı bax! Siz Allah, Fərhad, mənə gülməyin.*

Allahlıq is. məc. dan. Fövqəlbəşər güc sahibi olma iddiası. [Oqtay:] *Hansı Allah? Çünki allahlıq məsələsi hələ aramızda ixtilaflıdır.*

◊ **Allahlıq etmək** – özünü fəvqəlbəşər güc sahibi hesab etmək. *Firon hələ min il də Allahlıq edlənirdi. Allahlıq fikrinə düşmək* – hökmranlıq arzusunda olmaq. [Surxay:] *Sən gözlə, bir az da böyü sən, allahlıq fikrinə düşməyəsən.*

Alma-armud is. Alma və armud ağaclarının meyvəsi. [Xanımnaz:] *Mən gələndə Hacı Mursaqulunun nökeri bir yük.. alma-armud gətirirdi.*

Almaq f. 1. Əlinə götürmək, əl ilə tutub götürmək, qaldırmaq. [Almaz:] *İndi isə al, bu da bu (kağızı cırıb atır).* [İncə yaylığını ona ataraq:] *Budur, al, get.*

2. Satın almaq. *Bunu parıltısına görə gümüş qiymətinə qasıq alıb, iki aydan sonra qaraldığını görənələr daha eyi bilirlər.*

3. Əxz etmək, istifadə etmək, götürmək. *Xor başçısı əski qəhrəmanlar dastanından mövzular almağa başladı.*

4. İstənilən bir şeyi qəbul etmək, təklif edilən, gözlənilən bir şeyi götürmək, əldə etmək. *Xanəndələr, .. pay alırdılar.*

5. Əlinə keçirmək, zəbt etmək, ixtiyarına keçirmək. [Qubernator:] *Budur, Əmiraslan bəy deyir müsəlmanların yerlərini alırlar, heç hələ bu neçə vaxtda gizlədirdim. Lizanın üstündə Nəsir ilə dalaşmışdı və babasının goruna and içmişdi ki, Lizanı Nəsin alından alsın.*

6. Evlənmək, özünə arvad etmək. [Bəhram:] *Mənə də təklif edirlər ki, Pərinə alım.* [Gülgün:] *Elbəyimiz bacımı borc yerinə almışdı.* [Pəri:] *İndi ki, onu sevirsin, daha mənə niyə aldın? Lakin Mənsurun ürəyində artıq məhəbbət olmadığı üçün, Sitarə əvvəlcədən də gözəl olsaydı, yenə onu almazdı.*

7. Müəyyən bir şəkllə düşmək, mahiyyət kəsb etmək. *Nəticə etibarilə çəhrayı alacaq. O zaman mən də bilirdim iş alıb özgə qıyafət.*

8. *məc.* Təsirlənmək. *Burada ..bir şairin bilavasitə həyatından, məişətindən aldığı (f.sif.) təəssüratın ..səmimi bir ifadəsi görüldü bilər.*

9. Rola girmək, təqlid etmək. *Cavan aktyorlarımızdan Hacı Hacinski, özü elə zirək, elə istedadlıdır ki, hər kəs yanında danışsa, ya çətin bir hərəkət göstərsə, o saat hərəkəti alar.*

10. Arzusuna çatmaq, xoşbəxt olmaq. *A kişi, sənə nə bən gəzirəm bulvarı zadı; Hər istədigimdən alıram kamı, muradı.*

Alov *is.* 1. Yanan bir şeydən çıxan od. *Ortada hündür pilləli bir taxt ardınca müdhiş alovlar zəbanə çəkir.*

2. *məc.* Alınan zərbədən gözdən çıxan qığılımlar. *Təpik ol dəmdə ilişdi gözümə; sanki alov çıxdı gözümdən, burada getdim özümdən.*

3. *məc.* Eşq iztirabı. *Of, bu sözlər hərəsi bir eşq mübtəlasının paralanmış sinəsindən axan qanlar, sineyi-suzanından parlayan alovlar deyilmi?*

Alovlu *sif. məc. tənt.* Hərərətli, atəşin, ehtiraslı, coşğun. [Ramiz:] *Ah, Ulduz! Məhəbbət deyə bəslədiyim alovlu, yandırıcı hisslərin sonu bumu?* [Oqtay:] *Buraya gələnlar .. özünü pərvanələr kimi, bu sənət atəşgahının alovlu bəğrinə atmalıdır.*

♦ **Alovlu ölkə** - Azərbaycan. *Ona tabe alovlu bir ölkə.*

Alt *is.* 1. Bir şeyin aşağı hissəsi, üstünün əks tərəfi, səth üzərinə qoyulan tərəfi. *Bir balacanın kisəyə gücü çatmır, yıxılır, kisənin altında qalır, kisənin içindən kartoflar evin içinə diyirlənir.* // Örtülü bir şeyin üst tərəfinin əksi, aşağısındakı yer. [İmamyar Türbətə gəlir:] *O çürük şalbanları taxtabəndin altına kim qoyub?*

2. Bir şeyin səthindən aşağı tərəf. *İnsan ölürkən onun ruhu yer altına gedir.* [Şərif:] *İxtiyarım var, bu saat vurum onun gözünün altını qaraldım.* [Toğrul:] *Sən mənim ailə həyatımı pozursan; gah onu qaya altına aparırsan, gah ona küftə verirsən..*

3. Bir adamın durduğu, yatdığı, oturduğu yer. [Aftil:] *..axırda altımnan palazımı götürdün.*

4. **Altındakı** şəklində *sif.* – bilavasitə yaxınlıq, alt hissə mənasında işlənir. [Almaz:] *Bircə kəndin altındakı Hacı Əhməd bağı bu elliyə verilsə, hələlik bəsdir. İmamyar Yaşarın stolunun yanında oturub onun papkasına, sonra da stolun altındakı dinamit qutusuna baxır.*

5. (Yalnız yönük, yerlik, çıxışlıq hallarında). Bir şəxsin və ya şeyin düşdüyü və ya içərisində olduğu vəziyyəti bildirir. *Bütün qüvvət və vasitələr səfərbərlik altına.. buradan kimsə geri qala bilməz! Minlər ilə mühəndisin əli altında nasıl dəyişdirilib?* [Qubernator:] *İstəyisiniz bu iki vəhşi milləti birləşdirək ki, sizin iradəiniz altında bizi, Rusiyanın doğma oğullarını qırsınlar? Mən patron altında doğma oğlanlarımın başını qoymalı idim.* [Aydın:] *Siz qəssablar bıçağı altında qatılana otlayan qoyun sürüləri!*

6. *Sif.* mənasında. Altdan geyilən. *Yalnız üçüncü pərdədə paltarlı gedib, Əbülülə ölərkən başı açıq, alt paltarı ilə dönüb gəlməsinin səbəbini anlamadıq.*

7. **Ayaq altına** şəklində – yerə sərilmə mənasında işlənir. [Gülsabah:] *Ayaq altına tökülən cənazələr, başlar, qollar, kəllələr bizi yürüşdən qaytara bilməz. Sevil Dilbərlə Balaşın ayağı altına yığılır.*

8. Qənşərində, qarşı tərəfində. [Sara:] *Əbdül əmi, mən ölərsəm, mənim qəbrimi atamın ayaqları altında qazarsan.*

♦ **Ayaq altına qoymaq** – acizənə yalvarış ifadə edir. [Əbdül:] *Qızım, bu ağ saqqalımı ayaqlarına sürtürəm, bu şələ papağımı ayaqlarının altına qoyuram.*

Altı *miqd.s.* Beşdən sonra gələn ədəd – 6. [Sevil:] *Mən də altı ildir görməmişəm. Altı il yazıq çocuğu başda gəzdirib..* [Sevil:] *Lap əla, mükəmməl. Öyrənmişəm, lap altı barmağım kimi bilirəm.*

◊ **Altı-beş vurmaq** – özünü itirmək, özündə-sözündə olmamaq. [Aftil:] *..mən elə sənin gəldiyini ona dedim, elə gördüm altı-beş vurur.*

Altıncı sıra s. *Hicri V1 əsrdə ..böyük mütəəvvüflər dövrü başlandı.*

Altmış miqd. *s.* Altı onluq, əlli doqqustdan sonra gələn ədəd – 60. *Altmış il söylə nəsihət ona; Anlamaz əsla ki, yox heç qeyrəti. Qız onlara dedi ki: “Altmış manata bir üzük var, hansınız onu mənim üçün alsanız, onunla tanış olaram”.*

Altmışillik sif. *Altmış yaşında olan. Sonra on yaşlı qızı altmışillik kaftar; Ala bilməz, a canım, boşdu bütün bu koftar. Altmışillik pəzəvəngin biri; Heç özü bilməz ölüdür, ya diri. Altmışillik qarıya olmaz ər; Çünki bu fərman çətindir, çətin!*

Altun is. *köhn.* *Qızıl. [Aydın:] Dünyada hakim bir qüvvət varsa da, o da altun, yenə altundur. Bu maska altundan və ya palçıqdan yapılırdı.*

Alt-üst z. *Dağınıq, qarma-qarışıq, pozğun, nizamsız, bərbad bir halda.*

◊ **Alt-üst etmək (eləmək)** – 1) dağıtmaq, qarışdırmaq, bərbad etmək, darmadağın etmək. [Oqtay:] *Mən bir yumruğumla bütün kainatı alt-üst edəcəyimi düşünürdüm.* [Səlim qızı:] *Allah görüm Aslan bəyin evini alt-üst eləsin!* 2) puça çıxarmaq, heçə çıxarmaq, pozmaq. [Qüdrət:] *Sən mənim bütün həyatımı alt-üst etdin.* [Əlimuxtar:] *Əlbəttə.. sən gələrsən otuzillik pyesi alt-üst elərsən.* [Qüdrət:] *O mənim bütün varlığımı alt-üst etdi..* **Alt-üst olmaq** – 1) altı üstünə çevrilmək, dağılmaq, qarışmaq, bərbad olmaq, darmadağın olmaq. [İnci:] *Gedirəm, qoy dünya alt-üst olsun;* 2) puça çıxmaq, heçə çıxmaq, pozulmaq. *..sonra da ssenarini oxuyan elə ilk türk buna etiraz edir və hər şey alt-üst olur.* **Alt-üstünə çevirmək** – b a x **alt-üst etmək (eləmək)** 1-ci mənada. [Zeynal:] *Allahıma and içirəm, bu daxmanı alt-üstünə çevirər, od vuraram, torpağı da görünməz.*

An is. *(ər.)* Ən cüzi bir zaman, ləhzə, dəm, bir göz qırpmıqlıq müddət. *Bu andan etibarən özünün bütün həyatını səhnə ilə*

bağlayır. Bir an həyəcanlı bir baxışla bir-birinə baxırlar.

◊ **Bir anda, bir an içində** z. – dərhal, o saat, göz yumub açınca. *Aktyorun nə qədər həssas və bir anda müxtəlif simalar taqınıb müxtəlif əhval-ruhiyyə yaşaya bildiyini böyük bir məharətlə göstərirdi.*

Ana is. Övladı olan qadın. *Anasının gözlərinə, kənd qadınlarının dediyinə görə, qara su enmiş idi. Ay müsəlmanlar, biza zülm eləməyin! – deyə Gülzarın yazıq anası ağlayırdı. Ay ana, ay ana, birca mənim o zurna-balabanımı bura gətir.*

Analıq is. Ögey ana. [Sara:] *Hərçənd biz bir günah iş görmürük, amma hər halda Gülnisə mənim analığımdır.*

And is. Bir şey haqqında verilən təntənəli vəd, söz.

◊ – *Andı qırmaq yaqışmayır türkcə, “Olacaqdır?” – dedim, dedin: “Olacaq!”*

Anlaşılmaz sif. izah edilə bilməyən, səbəbi bilinməyən, qəribə, təəccüblü, müəmmalı. *Nəhayət, bütün qurultayı anlaşılmaz bir heyrat sarmışdı. Ara-sıra sərsəm bir yel əsir, harada isə uzaqlarda qapıları çırpıb taqqıldadır, hava qaraldıqca ətrafı anlaşılmaz bir kədər bürüyürdü.*

Ar is. (ər.) Ayıb, biabırçılıq. □ **Ar bilmək** – özü üçün əskiklik, eyib bilmək, izzəti-nəfsini gözləmək. [Səriyyə:] *Mən hərgah Rüstəmə aşiq olmasam da, sənin kimi vicdansızla yaşamağı özümə ar bilirəm. Ar olsun! – ayıb olsun! Ar olsun bu müdiri məsula!*

Ara is. 1. Boşluq, boş yer, açıq yer, məsafə. *Gülzarın nazik beli Fərhadın qolları arasında və dodaqları Fərhadın dodaqlarına sıxılmış idi.*

2. İki nöqtə, iki şey arasındakı məsafə. *Bir də çinar ağacına baxaraq, üzünü Mənsura tutub, gül yarpaqları kimi qırmızı və zərif dodaqlarının arasından: – Yox, Mənsur!*

3. Müqayisə, fərqləndirici. *Bununla bir parça gümüş arasında heç bir fərq yoxdur.*

4. məc. Əlaqə, münasibət, rəftar. *Məhəllə uşaqları ilə aran necədir? Heydər, deyirlər oxumuş an, yaxşı deyil, aramız pozular.*

5. İçəri, orta, ortalıq. [Sidqi:] *..qızıl əsgərlər arasında ön*

fəaliyyətini daha da gücləndirirdi. Nəinki insanlar arasında, hətta xilqət və təbiətdə daha böyük qanunsuzluq müşahidə olunur. ..Səhnələr də artıq biliksiz, hazırlıqsız olaraq araya atılmış “cır” qüvvələri ilə keçinə bilməyəcəyim açıq-açığına sızırdı. ..Bu məsələ araya atılmışdır. Qəhqəhələri arasında (içərisində) itib gedirdi. Aranı bir sükut sardı.

6. ..ortasından, ..arasından, ...içərisindən, ..içindən. Cəmiyyət təbəqələrindən biri aktyoru günahkar, sapqın bir şeytan, olsa-olsa bir oyunbaz kimi, o birisi isə bugünkü Avropa aristokrat təbəqəsinin gözlüyü arasından sadə bir “aktyor” kimi görürdü..

7. İş, söhbət, əhvalat və s. arasındakı müddət, vaxt. Yağış isə ara vermədən yağır, inadla seli gücləndirirdi.

8. z. İçində, bürünmüş halda. Biçarə, hövlnək ayağa qalxıb bağırır, qanlı yaşlar arasında deyirdi. Axırncı gücünü yığıb, qanlı göz yaşları arasından: – Sitarə! Bivəfa olma!

♦ **Aradan itmək** – yox olmaq, qaçmaq, aradan çıxıb getmək. [Xor:] *Yaşa, yaşa, Şahvələd, düşmən itdi aradan. Aradan qaldırmaq* – yox etmək, ləğv etmək, ortadan qaldırmaq. *Platonun üç-dörd nəfər düşməni var, onları da aradan qaldırır. Araya çıxarılmaq* – aşkar edilmək, tanıtılmaq, qayğı göstərilmək. *Bu gün belə hazırlıq mənbəyi olmadığından xalqımız içərisində nə qədər böyük talantlar, vergili adamlar, tanınmadan, araya çıxarılmadan məhv olub gedirlər.*

Araba is. İki və ya dördtəkərli nəqliyyat vasitəsi. [İmamyar:] *Yoldaş Yaşarın atası cır-cır araba ilə gedirdi. Zibil arabası zibil aparmadığından gecələr kişilər, arvadlar zibili kisəyə doldurub, bu onun qapısına tökür, o bunun qapısına. Köhnə, tozlu yollar, arabalar və droklar da yox olmuşdur.*

Arabir z. Hərdənbir, bəzən, arada. [Toğrul] *arabir otağa qaçıb qayıdır. [İldırım:] Arabir ibadət vaxtı gəlir. [Pəri:] Bəhram! Sən xoşəxlaqсан, amma arabir sən bu hərəkətlərini görəndə ürəyim tamamilə səndən sınır.*

Aralıq is. 1. Ortalıq, ara. *Gördüm aralıq çox məşşuşdur. Bir sükutə batıb gedir aralıq; İndi dammış sükunət hər yerdə. // Yerl.*

halda: **aralıqda** – ortalıqda, ortada, arada. *Can sənin, cisim sənin, əmr sənin, fel sənin; Bilmirəm bu aralıqda nəyim var mənim.* [Yaqut:] *Yar, belə gəl, yar, belə get; Aralıqda söz olmasın.*

2. “Bu” sözü ilə bərabər: **bu aralıq** – bu zaman, bu vaxt, bu əsnada, bu dəm. *Bu aralıq arxadan bir şey dəydiyini və gənc zabitin ildırım misallı üzərimə coşduğunu görüb, özümdən getdim, bayıldım. Bu aralıqda mənə xəbər çatdı ki, əmim mənim dalımca gəlib. Bu aralıq Molla Gülsüm gurultuya döndü və Dilbərin ən çox qorxduğu şey, doğrudan da, oldu.* // “Bir” sözü ilə bərabər: **bir aralıq** – az zaman, bir müddət, bir anlığa, müvəqqəti olaraq. *Bir aralıq incə bir əl onun çiyinə endi; eyni zamanda şux bir gülüş qopdu.*

Aram is. (fars.) Sakitlik, qərar, rahatlıq, dinclik, sükut, səbir, dözümlü. [Sara Bəhram:] *Bir aydır sənsiz aramım yoxdur, dünya başıma dar olubdur.* [Şahsənəm:] *Məndə daha yox bir aram, yox bir aram.* □ **Aram olmaq** – 1) sakit olmaq, rahat olmaq, qərar tapmaq. [Ağca qız:] *Tərk et fəryadı sən, aram ol;* 2) səbir etmək. [Bəhram bəy:] *Olmaq gərək əmrə ram, olmaq gərək aram!*

Aramaq f. Axtarmaq. [Oqtay:] *Orada [səhnədə] padşahlıq edər.. Altunlar paylar, çıxınca bir parça çörək, arar da tapmazlar. Ariflik deyə hər bir açıq şeydə gizli bir rəmz ararlar. Dün sev də, bu gün başla həmin hicrə şikayət; Məna ara, bul, eşqdə boş vəslə nə hacət?*

Ara-sıra z. Arabir, bəzən, hərdənbir, bəzi vaxt, bəzi hallarda, vaxtdan-vaxta. [Nadir:] *Ara-sıra sizdən qardaş kimi pul yığıb, sizə məktəb, xəstəxana və bunlar kimi şeylər açır. Ara-sıra sərsəm bir yel əsir, harada isə uzaqlarda qapıları çırpıb taqqıldadır, hava qaraldıqca ətrafı anlaşılmaz bir kədər bürüyürdü.*

Araşdırmaq f. Axtarmaq, yoxlamaq, tədqiq etmək, təhlil etmək. [Mirzə Camal ciblərini axtarır, rolunu tapıb vərəqləyərək:] *Dayan, bu saat tapım.. Aha.. Fəqət, ümumiyyətlə, fars ədəbiyyatında türk ünsürlərini və onların əhəmiyyətlərini araşdırıb bulmaq və göstərmək mövzumuzda daxil olduğundan bu cəhətlə hər halda ədəbiyyat tarixçilərimiz tərəfindən aydınlaşdırılacağı*

ümidi ilə keçirik.

Arkadaş *is.* Yoldaş, dost. *Arkadaşlar, varlığın millət istərsə saxlasın; Əlbəəl versin də, etsin ittihadı-ittihad.* [Kamal:] *Get, get Rüfətlə bərabər ki, iki qəhrəman olunuz, arkadaş kimi əl-ələ verin, vətəni müdafiə ediniz*

Arzu *is.* Bir şeyin olmasını ürəkdən istəmə; istək, dilək, əməl, həsrət. [Xalid:] *Təhsin bəy məni hər arzuma çatdıracağına söz vermişdir.* [Şükri paşa:] *Mən o günləri görmək arzusu ilə intihar etmədim.* □ **Arzu etmək** – bir şeyin olmasını ürəkdən istəmək. [Səriyyə:] *Mən belə həyatı arzu etmirəm.* [Sitarə:] *Əgər sağ qalmaq arzu edərsəm, ancaq bir ümidin sərəncamına qədər arzu edəram ki, o da intiqam, ta sənin intiqamını almayınca ölməyəcəyəm.*

◊ **Arzusunu çəkmək** – həsrət çəkmək. [Fərhad:] *Bumu arzusunu çəkdiyim Vətən.. Vətən!*

Arzulamaq *f.* Burada: görmək istəmək. [Əbdül:] *Ağa, əminiz qızı ölüm halındadır, sizi arzulayır.*

Asan *sif.* Zəhmət tələb etməyən, zəhmətsiz yerinə yetirilə bilən, zəhmətsiz əldə edilə bilən, zəhmətsiz rəf edilə bilən; yüngül (çətin ziddi). *..hər bir məsələ üçün mütəxəssis yazıçılar vücuda gətirilməlidir ki, bu da bir o qədər asan bir iş deyildir. Az-çox asan nəqliyyat yolları olan və çox yaxında bulunan dairələri belə lazımcı ödəməyən mərkəzi teatr təşkilatları və onların səyyar dəstələri uzaq qəza və kəndlərə heç bir yardım göstərməyirlər. Bu, texniki cəhətcə çox asan və ucuz başa gələ bilər.*

Asanlıq *is.* Asan şeyin halı; yüngüllük (çətinlik ziddi). *Çəkilişə hazırlanan "Rusiya məhv oldu" filmində isə, hətta bir nəfər bakılının cəlb edilməsinə baxmayaraq, rahatlıq və asanlıq naminə türk həyatından da, kəndindən də imtina edilib. Fəqət burada bir şey unudulur ki, o da indiki mədəniyyətin vücuda gətirdiyi asanlıqdır. // **Asanlıqla** şəklində *z.* – asanlıqla, zəhmətsiz, çətinlik çəkmədən. [Valentinov:] *Fəqət mənim əlimdən asanlıqla yaxa qurtara bilməz.**

Asi *sif. (ər.)* Təbə olmayan, üzə duran. [Ocaqqulu:] *Deyəndə,*

deyir: *bəs siz necə camaatsınız, necə kişisiniz ki, indiyəcən elə asi bir qız sizin kəndinizdə gəzir..*

◊ **Canından asi olmaq** – bezmək, boğaza yığılmaq. [İmamyar:] *Yazıq o qədər canından asi olub ki, srağagün deyir: lap istəyirəm ki, o kağızları da yandırım.. özümü də gedim biryolluq atım çaya..* [Yaşar:] *Hərdən elə canımdan asi oluram ki, istəyirəm o kağızları da yandırım.. O dinamiti də partladım.. qurtarsın getsin.*

Asiman is. (fars.) Göy, səma. *Ağlayaram, şad olmaram, sənsiz gün verməz bil mənə asiman.*

Assisentlik is. dan. Assistentlik. Əsas işin icrası zamanı mütəxəssisə (əməliyyat zamanı həkimə, mühazirə zamanı professorə və b.) kömək edən şəxs. *..assisentlikdən əvvəlcə rejissorlardan biri vəzifəsinə irəli çəkilməmiş, filmi korladığından və üç aylıq işi puç etdikdən sonra isə qısa olsun deyə, sadəcə olaraq, rejissor adlanmağa başlamışdır.*

Aşağı sif. Orta səviyyəyə çatmayan, orta normadan az; kiçik, az, qeyri-kafi, zəif. *Əsl dərd orasıdır ki, mühit ondan aşağı, o isə bir müəllim vəziyyətindədir.*

2. z.Yerə doğru, aşağıya doğru. [Vəzir:] *Aşağı düş sevirsən onu.*

Aşağı-yuxarı z. dan. Artıq-əskik, az-çox, təqribən. *Tənqidçi yoldaş isə 20 sətirlik bu tərcüməsində aşağı-yuxarı 25 böyük qələt buraxmışdır.*

Aşıq is. Xalq xanəndəsi; həm oxuyan, həm çalan, həm də söz qoşan el sənətkarı. *Aşıq şikəstə oxuyur.* [Şahsənəm:] *Oxu, aşıq, gülsün qoy dağlar; Gülsün meşələr, bağlar.*

Aşkar sif. Açıq, aydın, göz qabağında olan, bəlli, məlum. [Tapdıq:] *Atam nədən bilir, əsla o heç güman eləməz; De aşkar: mənə sən sevir misən?*

◊ **Aşkarə çıxmaq** – meydana çıxmaq, bəlli olmaq, məlum olmaq, üzə çıxmaq, üstü açılmaq, aydın olmaq. *Gedim hələ soruşum bu sözü özündən bir; Çıxar iş ondan yəqin aşkarə, uğramışam. Kim oldu səbəb bu ahü zarə? Kimsən, nəçisən, çıx aşkarə!*

Aşiq is. Birisinə məhəbbət bağlamış, vurulmuş, bənd olmuş adam; vurğun. [Xor:] *Aşiqə eşq ola! Eşqisiz nədir, eşqisiz nədir cahan?! Olmasa eşq, nədir cahan? Aşıqlərə eşq ola! Mən aşiqəm, əsmə külək; Səbrimi kəsmə külək!*

Aşmaq f. *Elə nisyə danışqdan kar aşmaz.*

Aşna is. Dost, yaxın, tanış, tanış-biliş, yoldaş (bəzən müraciət yolu ilə deyilir). *Aşna, gördüm şaşıb hərdəm danışrsan beş-ayaq.*

At is. Qoşulan və minilən ev heyvanı. *Faytonçu atları qamçılıdı, heyvanlar irəli atıldı və.. dərhal dayandı.* [Aqşin:] *Yox, üç gündür at belində dağları, daşları gəzirəm.* [İmamyar] *..at üstündə öz qonşusu ilə oradan keçirdi. O [Xan:] "Kəndli sənin atının ayağını şikəst etmişdir. Sən də onun atının ayağını sındır".*

Ata is. 1. Övladı olan kişi, dədə. [Axund:] *Hər halda bu da atasına oxşayacağı yəqinimdir. Şahid iki lazım olduğuna görə deyirəm və bir də bu boyda kişi yalan deməyəcəyinə əminəm, bunun atası rəhmətlik ..[Gülüş:] Ay ata, bunları haradan öyrənmişsən? [Bəhram bəy:] Ata sözü – Allah sözü! Artıq sizə sözüm yox.*

2. məc. Himayəçi, qurucu, rəhbər, yol göstərən. *O, səhnənin həm oğlu, həm də atasıdır.*

3. Yaşlı və hörmətli kişiyyə xitab, müraciət. // "Atam" şəklində – xahiş, bəzən narazılıq ifadə edir. [Əlimuxtar:] *Atam, bir bələy-nagəhani kimi keçib xirtdəyimizə.*

♦ **Atasından artan qatır olar** - əsli-nəcabəti olmayan adam haqqında deyilir. [Fatmansa:] *Doğru deyiblər: atasından artan qatır olar. Atasını qəbirdən çıxarıb, dallarına sarımaq – atasını yandırmaq, şiddətli cəzalandırmaq, divan tutmaq. O, sadə və doğru sözlər ilə kommunxozun bütün zavlarını, zamzavların göz yaşlarında boğar, bu işi ləngidənlərin ..rəhmətlik atalarını qəbirdən çıxardıb dallarına sarıyardı.*

Ata-ana is. Öz övladına nisbətən kişi və qadın; valideyn. *Ata-anası kiçik bir kənddən olub.*

Ata-baba is. Əcdad, ulu baba, nəslin ilk baniləri. [Allahverdi:] *Heç demə, İmamverdi, bir qələt idi ata-babam ilə eləmişəm, ancaq*

daha keçibdir. [İmamyar:] Yəni indi ata-baba yolu ilə gedən kimdir?

Ata-bala is. Ata ilə oğlu ya qızı. *Ata-bala hər ikisi..*

Atalıq is. Ata üzərinə düşən vəzifə, borc. Ata yerini tutan adam-himayəçi. □ **Atalıq etmək** – ata kimi baxıb böyütmək, tərbiyələndirmək. *Aftil dayı elə adam deyil, o çox gözəl kişidir, o mənə lap atalıq eləmişdir.*

At-araba is. At və araba hər ikisi birgə. *Hələ bildir Həsən kişinin xırı yandıqdan sonra, Mirzə Kərim yeddi yüz manat verib, onun üçün bir at-araba almışdı.*

Atəş is. (fars.) 1. Od, alov.

2. Tüfəng və ya topdan atış. *Uzaqdan atəş başlayır, şiddətlənir və yaxınlaşır. [Zöhrə:] İnci, ..toplar və güllələrdən bir atəş dəryası vücuda gəlmiş bir yerdə .. çalışırdım. // Atəş açma əmri. [Səslər:] Nişangah üç min dörd yüz! Birinci top, atəş! İkinci top, atəş! Nişangah üç min iki yüz, atəş.. Atəş.. Nişangah min səkkiz yüz, birinci top, atəş.. Atəş, dördüncü top!*

3. *məc.* Hərərət verən, ehtiraslandıran, təsirli, cəzbedici. [Bəhram:] *Qız ki var, atəş kimi bir şeydir. Yavuqlaşdıqca insanı yandırır. // Eşq iztirabı. Əcəb hicr atəşinə yanmışam, taqət gedib əldən; Fəraqi-yar ilə beyti-dili viran olan könlüm! Eşqinlə bir atəş yaxılırsa; Pərvanəsi məndən.*

4. *din.* İblisin oddan yaradılmasına işarə. [İblis] *atəş olan və doğrudan da düşdüyü yeri yandıran, qanları qaynadan, fikirləri oynadan, hissləri, duyğuları qızdıran bir od ikən..*

◇ **Atəş açmaq** – b a x **atəş** 2-ci mənada. *Arxadan Nazim paşaya atəş açılır. Ənvər və Rüşad daxil olur, Yavər atəş açır. [Qubernator:] Sonra, sonra qoy bir saatdan sonra adamlarımız bir-birinə atəş açsınlar, gerisini onlar özləri apararlar.*

Atəşin sif. (fars.) məc. Odlu, od kimi isti. *..Qızıl Tataristanın işçi və əməkçilərinə atəşin salamlar. Yalan bu eşq, bu sevdə, bu atəşin sözlər; Bu sonda, bari, həqiqət, şüarım olsun qoy!*

Atəşgah is. (fars.) 1. Atəşpərəstlərin ibadətگاهی, məbədi. b a x **atəşgədə.** *Tam bu sırada Solmaz atəşgah qapısında. Onu*

qorxutmayırdı atəşgah; Onu tapdarmayırdı bir Allah.

2. Şairanə təşbeh: teatr sənəti. [Oqtay:] *Buraya gələnlər özünü pərvanələr kimi bu sənət atəşgahının alovlu bağına atmalıdır.*

Atəşli sif. Hərərətli, odlu, alovlu. // *məc.* Çox təsirli. *O, gözəl, girdəsifət gənc bir qızdı; şərqli qızlara məxsus qara, dərin, atəşli gözləri, qələmlə çəkilmiş kimi, qara qaşları, incə dodaqları vardı.*

Atəşpərəst *is.* (fars.) İbtidai cəmiyyətdə oda ibadət edən, odu allah sayıb oda sitayiş edən adam. [Altunbay:] *Xristian, atəşpərəst, bütün cəhənnəm toplaşmış gəlmişdir.*

Atıb-tutmaq *f. məc.* Əzizləmək. [Dilbər:] *Alik deyir: siz mənim olsaydınız, gecə-gündüz sizi atıb-tutar, bir kukla kimi oynadardım. Canlı bir insanı taxta bir oyuncaq kimi oynatmaq, yazıq bir ürəyi saxsı bir kukla kimi atıb-tutmaq, çamurlara çırpıb tikə-tikə parçalamaq!*

Atıla-atıla *z.* Özündənrazi gəlişə kinayə məqsədilə deyilir. [Elçi:] *Çiyində şələ atıla-atıla gəldi ki, mən elbəşiyəm.*

Atılqan *is.* Fontan. *Qara, yüksək, şubay buruqlardan; Neft atılqanları nöyüt sərpər.*

Atılmaq 1. "Atmaq"dan *məc.*

2. *t.-siz* Hoppanmaq, tullanmaq, özünü atmaq. *Firəngiz baxır, birdən üzünü örtüb bərkdən ağlayaraq divan üzərinə atılır. Elxan ildırım sürətilə üçüncü pilləyə atılır, Solmazı tutaraq: – Səni tək buraxmaram!*

3. *t.-siz* Cəld yönəlmək, yerimək, yüyürmək, cummaq; üz tutmaq. *Tarverdi səhnəyə atılır. Yengə bayıra atılır.*

4. *t.-siz* Bir yerdən aşağıya tullanmaq, tullanıb düşmək. [Solmaz:] *Artıq get, ancaq mən odlara atılırkən, son nəfəsdə gözümə görsənmə.*

5. **B a x atmaq** 3-cü mənada. [Aslanbəy:] *Bircə yaylım atılarsa, kifayətdir. Hər halda 30 güllə atılarsa, ondan biri dəyəcək. Şəhərin bir tərəfindən bir kaç güllə atılır.*

♦ **Ağuşı-nəşədarına atılmaq** – məhrəm münasibətdə olmaq. *O vaxtdan özü də eyş-işrətin dəryayi-zövqünə və qırxndan artıq*

qızların ağuşı-nəşədarına atıldı. **Məzarlar ağuşuna atılmaq** – ölmək. *Bu gündən sonra ya Rüşad qaranlıq məzarlar ağuşuna atılacaq və yaxud Ədirnə məscidləri minarələrində bolqar xaçları məhv olub yenə hilal parlayacaqdır, hilal!..* **Üstünə atılmaq** – hücum etmək. [İşçilər] tapançasını çıxarmış Qurbanın üstünə atılırlar. *Bu aralıq Qurban və bir neçə polis nəfəri girib Aydının üzərinə atılırlar.* **Üzərinə ad atmaq** – ləkələmək, şərləmək. [Ulduz:] *Bu çirkin adın üzərimə atılması, daha doğrusu, Ramizin buna inanmış kimi görünməsi bir iti xəncər kimi bağrıma yerləşdi.*

Atılı is. Sıçrayış, təsəvvürə gəlməz inkişaf. *Bizdə cəmiyyətin tərəqqisi, xüsusilə, mədəni həyatın gedişi tədrisi tərəqqi yolu ilə deyil, müəyyən tarixi vəqəların tikanları üzərinə inqilabi sıçrayış və atılıtlarla yürüdüyündən dünən görünməmiş sanılan bir şey bu gün əski və yaramaz görünə bilər.*

Atışma “Atışmaq”dan f.is. *Bir atışma başlandı.* [Baxşı:] *Onsuz da bayırda, gərək ki, atışmadır, burada, ya orada mənim üçün heç bir fərqi yoxdur.*

Atışmaq qarş. Qarşı-qarşıya durub, bir-birinə güllə atmaq. [Dursun:] *Əgər mən Daşdəmir olsaydım, Aydəmir mənim bacımın üstündə atışib Sibirə getsəydi, mən qoymazdım onun nişanlısını aparsınlar.*

Atmaq f. 1. Bir şeyi əlindən buraxaraq yaxına, ya uzağa tullamaq, fırlatmaq. *Gülzar canının hövlündən stəkanda olan karbola kislotasını qapıb Aslanın üzünə atdı. Aydın çəkici atıb açılmış qolları ilə işçiləri saxlayaraq: – Odur, o!*

2. Tərk etmək, əl çəkmək. *Balaca uşağı Fərhadın üstünə atıb getmək istədikdə məni atmazsan ki? Ol vaxt ki, mən yazmağı atdım, o zamandan yatıram evdə yarımcan. Sanki bu məhzun baxışı: “Mənsur! Sonra məni atmazsan ki?” – deyə sual edirdi. // məc. Öz əqidəsindən, arzu və məqsədlərindən imtina etmək. Sənan onun uğrunda əhdini, diləyini atmasından peşman olmuşdur. Nə üçün Sənan keşişin bir kəlmə sözü ilə öz idealını atıb getdi. Elm üçün insan atarmı Atasın, həm anasın?*

3. Doldurulmuş tüfəngdən, tapançadan, topdan və b.

silahdan atəş açmaq. *Nadir qapıdan çıxınca “Qorxmayın, qardaşlar! Ya allah!” – deyər atır.*

4. Xərcləmək, boş-boşuna məsrəf etmək. [İvanov:] *Qoy getsinlər milyonlarla pulları otsuz-ələfsiz çöllərə atsinlər, gəlsinlər.* [Belokurov:] *Mənim ancaq çölə atılacaq milyonlara heyfim gəlir.*

5. Addım atmaq, yerimək. *Gültəkin yüngül bir hərəkətlə bir addım atıb duraraq: – Aydınçiyim! Hansı rəqqasə bərk atır ayağın; Ona dərhal bir bu boyda nişan.*

◊ **İşıq atmaq** – işıqlandırmaq. *Göydə ay .. yavaş-yavaş buluddan çıxıb, bir neçə saniyə üçün yer üzünə xəstə, sarı, ölgün bir işıq atırdı. Söz atmaq* – sataşmaq. *Birinin ayağı dolaşdımı, haman ətrafda dastan açılır: “Filankəsə söz atdı” və s. Özünü ağuşuna atmaq* – qucağa girmək // məhrəm münasibətdə olmaq. *Gülzar isə həvəs və eşqdən bihuş bir halda özünü Fərhadın ağuşuna atdı. (Göyərçin) Əkrəmin ağuşuna atılacağını bildirir. [Firəngiz:] Sən qatilsən, şeytansən, hər nəsən, mən özümü ağuşuna atıram! Özünü üstünə atmaq* – hövləng qucaqlamaq. *(Züleyxa) özünü qardaşının üstünə atıb: – Ah, qardaş..*

Avadanlıq is. Ev əşyaları. [Balarza:] *İndi ki, elə oldu, heç vermirəm. Gəl sabah apar avadanlığıvu.*

Avam sif. (ər.) Oxumamış, savadsız; geridə qalmış adam, savadsız adam. *Bundan sonra avam adam bir pula dəyməz.* [Həsən kişi:] *İndiki vaxtda.. avam insan ki var.. heyvan kimi bir şeydir. Qoca, avam, savadsız və köməksiz qadın hara pənah apara bilər?*

Avamlıq is. Savadsızlıq. Eyni zamanda *“Biz hal-hazırda xalqın biliksizliyindən istifadə ediyor, onun avamlığı üzərinə ehtikar yapıyor” – dediyini də eşitmişik. Hacı Həsən əmi kəndi avamlığına, qaranlıqda parçalanmasına baxmayaraq, həmin bu İskəndəri min cür nazla tərbiyə etmiş, böyütmüş, gecələr yatmamış, qazanmış, ona yedirtmişdir.*

Avand is. Bir şeyin, xüsusən, toxunmuş şeyin üst tərəfi, sığallı tərəfi; üz. // məc. Sahmanlı, qaydasında. [Şərif vəziyyət alaraq:] *Şeydə bülbül oxuyur şeirini avand; İstəyirsən içim səninçin Qurana and. Yoxsa avanda, anda başqa qəfiyə yoxdur.*

2. *məc.* Sağlam, canisulu. [Əmirqulu:] *Özü də mənən avanddı, götürdü məni hədəyinə, gördüm yıxacaq məni qanova, çərəm kəsildi, paçaladım bunu..*

Avara(ə) *is.* 1. Heç bir işlə məşğul olmayaraq boş-boş gəzən adam, işsiz-gücsüz adam. [Gülsabah:] *Bu Zamandır, bu Bayram, bu aktyordur, bu da rejissor, mən də ki, ikisindən də avara.* // İş-gücünü atıb hər-hansı bir məsələnin həlli üçün çalışmaq. *Mən indi ay yarımdır hələ bu kağızın dalınca avarayam.* □ **Avara etmək (eləmək)** - işdən-gücdən etmək, işsiz qoymaq, işdən qoymaq. [Mirzə Camal:] *Bu yazıq uşağı da işindən, dərindən avara eləməyib.* [Əmrulla:] *Gəlmişsən, gəlməmişsən, düşmüşsən bu qapılara, birini Azapda avara eləmişsən, Qüdrətgilin evinə o yandan vəlvələ salmışsən..* **Avara(ə) qalmaq** – nə edəcəyini bilməmək, veyil qalmaq. [Xor:] *Sən getsən dövlət qalar avarə; Getmə sən, ey xan, özgə diyarə.* [Yaxşı:] *Vallah, qaş qaralıb. İnək gələr, qalar avara.*

2. Eşq əlindən sərgərdan olan aşiq. *Əcəb ol gözlərinin can alıcı qarəsi var; Heç bilirsənmi mənim tək neçə avarəsi var? Həsrat olmaq illərlə yarə; Uzaq ellərdə avarə.*

Avtamabil *is. dan.* B a x **avtomobil.** [Böyükxanım:] *Yox! Sağ ol, gedirəm. Dövlət evdə gözlər, həm də avtamabil qapıda gözləyir. Şəhərdən avtamabil ilə o qədər gəzməmiş ki, şəhərdə yer qalmayıb.*

Avtomobil *is. (lat.)* Motorlu nəqliyyat vasitəsi. “*Əminəm ki – deyirdi, – oradan bizə avtomobil göndərərlər*”. Qarabağın gön mahut çəkilməmiş stul, stolun üstündə bir neçə cür telefon, yanında qapıçı, qapıda avtomobil, ya fayton həmişə bəkləyirdi.

Ay¹ *is. astr.* 1. Yer kürəsinin peyki olan göy cismi. Göydə ay buludlarla toqquşurmuş kimi örtülür, .. bir neçə saniyə üçün yer üzünə xəstə, sarı, ölgün bir işıq atırdı. Ay bulud altına keçmiş, bütün kainat qaranlığa bürünmüşdü.

2. İlin on iki hissəsindən biri. Keçmişdə ay təqvimindən istifadə edildiyindən ilin günlərə görə bölünməsi ay adlandırılmışdır. *Altı-yeddi ay bundan əvvəl deyər, gülər, çalar, oynar şux bir afət idi. Beləliklə, uzun qış gecələri o müdhiş gecənin*

fəlakətlərini, dəhşətlərini düşünərək, bir izzirab içində altı ay gözləyib durmuşdu.. İndi bir ay üç həftə iki gündür ki, qızı burada dustaq eləyiblər.

Ay² n. 1. Çağırış, müraciət, haylama, haraylama nidası. Ay müsəlmanlar, bizə zülm eləməyin! – deyə Gülzarın yazıq anası ağlayırdı. [Dilərə:] – Ay ata, o nədir? O çakmələr kimindir? – deyə tez-tez təəccüblə soruşurdu.

2. Qəfil bir hadisə və ya görüntü nəticəsində doğan qorxu, diksinmə, təəccüb, heyrət və s. hisləri ifadə edən nida. – Ay can! – deyə ağa sevinərək, meyitdən uzaqlaşdı.

Aya əd. Sual və təəccüb ilə bərabər təmənnə və ümid bildirir; görəsən. [Rüstəm:] Aya, məkuhə qızdan sual edib, rəyin bilib, razılığına əmin oldunuz?

Ayaq is. 1. İnsan və heyvanın yeriməsinə xidmət edən bədən üzvü. [Həmzə:] Adə, eşitmirsən çıx bayıra!.. Sara içəri girir və bunları gördükdə bir neçə saniyə ayaq üstündə durub birdən: – Ah.. Bəhrəm!!! [Birinci xəstə:] Ancaq beş dəqiqə ayaq üstə gəzsəm, o saat başım gicalir, yıxılıram.

2. Çay, bulaq və s. axar suların aşağı hissəsi. [Aram:] ..gülün dəstəsi ayaqdadır, özünü at, gülləri saxla.

3. **Ayaqları altında** şəklində – 1) Ayaq tərəfində. Əbdül əmi, mən ölərsəm, mənim qəbrimi atamın ayaqları altında qazarsan. Əmimin də qəbri oradadır; 2) Ayaq səviyyəsinə enmiş vəziyyətdə, təzim edərək // təslim edilmiş. Mən onu deyirəm ki, dövlət o cazibədar gözəlliklərinizin ayaqları altında sərilmişkən, ..neçin bu qədər əzaba dözüür, neçin öz halınızı düşünmək istəmirsiniz?

♦ **Ayağına düşmək (qapanmaq)** – yalvarmaq. [Elxan:] Qorxmaz, burax, mən onun ayaqlarına düşəcəyəm. [Altunbay:] Mən özüm Bağdada gedib, xəlifənin ayaqlarına qapanaram. Yanardağ yalvarmış, .. ayaqlarına düşmüşdür. **Ayaq altına almaq** – tanımaq, imtina etmək, qəbul etməmək. [Aydın:] Mən bütün qanunları, bütün adətləri ayaq altına alıb qara torpaqlar kimi tapdayıram. Zöhrə, bu gün bütün türklərin namusu və heysiyyətini ayaqlar altına almaq istəyən canavarlara qarşı mübarizə etməyi,

bütün türk dünyası səndən tələb edir. Ayaq basmaq – 1) gəlmək, daxil olmaq. [Şəkinski:] *Min yol demişəm səhnəyə ayaq basmayın.* [Vasili:] *..türklər ayaq basan kimi bir çoxu havaya uçacaqdır.* [Balarza:] *Ona elə bir düdəmeyi-hindi gəlmişəm ki, daha papağını da atsalar, yığıncağa ayaq-mayaq basmaz.* [Aslan bəy:] *Ondan sonra kəndə ayaq basmamış, meşədəki qaçaqları toplamış; 2) başlamaq.* Mirzə Fətəli Axundov *.. yeni bir ədəbiyyat şəklinə ayaq basan və azəri teatr ədəbiyyatının ilk təməl daşını qoyan ədibdir.*

Ayaq atmaq – yerimək. [Almaz:] *Bir ana öz uşağının ayaq atmasına nə qədər sevinirsə, mən də bu çarxların hər dönüşünə o qədər sevinirdim.*

Ayaq tutmaq (tutuşdurmaq) – uyğunlaşmaq. [Gülsabah:] *Zamanla ayaq tuta bilməzsən. Həyatın gedişilə ayaq tutuşdurmayan bu “cır” qüvvələr səhnəmizdə bilmərrə qadın bulunmayaraq qadın rollarını erkəklər ifa edirlərdi. Səhnəmiz hər gün sonsuz inqilabi təkanlarla irəli sıçrayan mütərəqqi cəmiyyətimiz ilə ayaq tutuşdurmayırdı.*

Ayaq üstə durmaq – həyatda güclü olmaq, sosial və ictimai mövqeyini möhkəmlətmək. [Gülüş:] *Sən, ayaq üstə dura bilmək üçün çox yıxılacaqsan.*

Ayaq üstə qaldırmaq – dirçəltmək, maddi və mənəvi dəstək olmaq. [Gülüş:] *Onu yüksəltmək, ayaq üstə qaldırmaq və sizin ilə çarpışa biləcək bir hala vardırmaq mənim borcumdur.*

Ayaqdan salmaq – hansısa bir yeri qarış-qarış gəzmək. [Mirzə Səməndər:] *Kəndi ayaqdan salırlar.* [İmamverdi:] *Səhərdən qapıları ayaqdan salmışam.* [Əmrulla:] *Səni göndəriblər buraya işləməyə, daha göndərməyiblər bu idarələri ayaqdan salmağa ki..* [Şövqi:] *Teatrı əldən də, ayaqdan da salmışam.*

Ayaqlar altında – hüququ, haqqı tapdanmış, alçaldılmış, məzlum hala salınmış. [Molla Hacıbaba:] *Bu gün türklük namusu ayaqlar altındadır. Sən, ey məqsədinə doğru həşərat kimi ayaqlar altında sürüklənən dili bağlı, əli zəncirli, gücsüz, məhkum qul!* [Ənvər:] *Qarışqalar kimi ayaqlar altında tapdanmağa da həyatımı deyirik?*

Ayaqlar altında tapdamaq – b a x **ayaq altına almaq.** Buraya gələnlər zəhərli gülüşləri, acı töhmətləri, böhtanları qəbul etməli, əfkarümumiyyəni, hər bir şeyi ayaqlar altında tapdamalı, özünü pərvanələr kimi, bu sənət

atəşgahının alovlu bağına atmalıdır. Ayaqlarına axışmaq – yanına gəlmək, ətrafına toplaşmaq. *..qara camaat Solmazın ayaqlarına axışib ağlayır və dilək diləyir. Ayaqlarında əzilmək* – məğlub olmaq, hüququ, haqqı tapdanmaq. *Onlar bizim şanlı əcdadımızın mədfənidir ki, hələ düşmən ayaqlarında əzilsək də, onlar sizə haqlı olaraq nifrin edirlər. Ayaqlarında yaşamaq* – b a x *ayaqlarına enmək*. [Elxan:] *Heç olmazsa son görüşdə, bir də onun ayaqlarında yaşamaq, bir çocuq kimi pərəstiş etmək istəyirəm. Ayaqlarına enmək* – baş əymək, pərəstiş etmək, heyranı olmaq. [Elxan:] *.. mən sənın ayaqlarına enəcəm, məsum gözəlliyə pərəstiş edəcəyəm.*

Ayazlı *sif.* Şaxtalı, soyuq. *Ayazlı qış gecəsi idi.*

Ayı *is.* Yırtıcı heyvan. [Pəri:] *Deyirəm, bir ayı şam üzərinə pəncəsilə örtəndə, pərvanələr şam üzərinə gələ bilərmidi?* [Balas:] *..mən də utanıram, deyərlər bu ayını meşədən kim ürküdüb çıxarmışdır?* [Tarverdi:] *Bizim yerdə aylardan qaçarlarsınız, sizdən nəçin qaçım mən?*

Ayılmaq *f.* 1. Yuxudan ayılmaq. [Əbdülrəhman:] *Bir də ayıldım gördüm saat 10-dur.*

2. Bayğınlığı, sərxoşluğu keçmək, özünə gəlmək; huşa gəlmək, gözlərini açmaq. *Bir qədərdən sonra Mənsur acı və həzin bir inilti ilə ayılaraq, özünü evdə görüb qalxdı.* [Qüdrət:] *Deyirlər ki, mən kefliyəm. Yox, mən ancaq indi ayılmışam.* // Düşüncələrdən, dalgınlıqdan silkinmək, gerçəyə qayıtmaq, özünə gəlmək. *..xatirat onu [Həmid] yormuş olduğundan bir növ ayıla bilmirdi, o bilaixtiyar düşünmək istəyirdi.* [İbad:] *Sizin papağınızı başınızdan aparmasalar, ayılmazsınız.*

3. Cahillik və avamlıq girdabından çıxmaq, mütərəqqi və müasir düşüncə tərzində olmaq. *Çox yatacaqdır hələ islamiyyət.*

Ayırd: ayırd etmək (eləmək) – yoxlayıb müəyyənləşdirmək. [Əbdül:] *Qızım, qüssə çəkmə! İnşaallah sağalarsan, bu işlərin hamısını ayırd elərik.*

Ayıрмаq *f.* 1. Bütöv halda olan şeyi parçalamaq, yaxud onun bir hissəsini götürmək, qoparmaq, kəsmək. *Adam tutub ayıra, bu qızın başını bədəndən; Xülasə, lap çasib ağlım, baxır bu xalq da*

gendən.

2. Açmaq, aralamaq. *Bir ayır gözlərini; Niyə oldun belə kur?*

3. Baxışları bir nöqtədən digərinə yönəltmək. *O (Məmməd), papirosu əlindən aldı və əyilib götürmək istərkən belə, Firuzadənin gözlərini ayıra bilmədiyi üçün, əlindəki papirosları da dağıtdı. Gülər dinməz dayanıb, dalgın gözlərini ayaqlarından ayırmırdı.*

4. Təcrid etmək, başqalarından ayırmaq, uzaqlaşdırmaq, başqaları ilə əlaqəsini kəsmək. *Zalım Əsgər ananı öz balasından ayırdığı bəs deyil, Kamili anasının yanına getməyə də qoymurdu.*

Ayin is. (fars.) *din*. Dini mahiyyətdə olan mərasim; ibadət. *Öz dinimi, ayinimi məcburi danırdım; Adə, Avanes kirvə, sənə adına lənət!*

Aylıq sif. Bir ay müddəti, bir ay davam edən, bir ay tələb edən, bir ayda hasil olan. *..assistentlikdən əvvəlcə rejissorlardan biri vəzifəsinə irəli çəkilməmiş, filmi korladıqdan və üç aylıq işi puç etdikdən sonra isə qısa olsun deyə, sadəcə olaraq, rejissor adlanmağa başlamışdır.*

Ayrı 1. sif. Başqa, qeyri, digər. [Xalid:] *Biz ayrı bir dəstəyik. [Dövlət bəy:] O biri tərəfdən ayrı yolu vardır.*

2. z. Xüsusi, tək, başqası ilə bağlı olmayaraq, müstəqil, özbaşına. [Zöhrə:] *Zira, mən bir dəqiqə Rüşadətə ayrı yaşamam və istəmiyəm də!*

Ayrı-ayrı z. Hər biri ayrıca olaraq, başqa-başqa, bircə-bircə. [Səlim:] *Hərənizə gərək ayrı-ayrı desinlər.*

Ayrılıq is. Yaxın adamlarından, sevgilisindən, dostundan uzaqda keçən həyat; hicran, fəraq, firqət; ayrılma. *Dedi: – Həyat özü bir ayrılıq, kədər, bir qəm; Nə çarpır orda gəzə, həpsi bir yığın matəm. [Dilbər:] Bu qədər səmimi ayrılıqdan sonra qardaşını necə görəcək, nə edəcək, nələr olacaqdı?.. [Surxay:] Sən nankorsan! Uyğusuz gecələrdə göz yaşları ilə islanmış, ayrılıq fəryadlarını qucmuş olsaydın.. Solmazın ayrılığı onu məhv edir.*

Ayrılıqda z. 1. Ayrı olaraq, ayrıca. *Yoldaşlar, bizim, Bakıdan çıxarkən marşrutumuza Edil boyunu və ayrılıqda Qızıl Tataristanın mərkəzi olan Kazan şəhərini salmağımız təsadüfi bir şey deyildir.*

Bir rentgen kimi Kamalın varlığını işıqlandırmış və hər bir iliyini ayrılıqda görürdüm.

2. Təklidə, xüsusiyyətdə; xəlvəti. *Ata-bala hər ikisi ayrılıqda düşünür və hər ikisi düşüncələrini Dilbərin dərslərini davam etdirəcəyi ümidlə başlayır.. İki il ayrılıqda çırpınaraq; Bəkləmişdir bu son günü naçar.*

Ayrılmaq f. 1. Əlindən buraxmaq. [Aydəmir:] *Aydəmir ölməmiş silahından ayrılmaz.*

2. Sevdiiyindən ayrılmaq. [Şahsənəm:] *Səndən ayrılmaram hərgah sənsiz cənnət olsa dünya!; Gülməmə yüz min bahar olsa, aman, Qərib! Cəlal Anjeli sevir, onu evində saxlayır, heç bir vəchlə ondan ayrılmayacağını bildirir.*

3. İşini tərk etmək. *Əbülhəsən Anaplı əski məsləkində qalmış, ondan bir an ayrılmaq istəməmiş, həp o yolda tərəqqi edərək hər kəsin məhbubül-qəlbi olmuşdur.*

4. Ayrı düşmək, aralı düşmək, uzaq düşmək, uzaqlaşmaq. *Mən ayrılmışdım, amma düşdü bu canım yenə damə; Yenə düşdü xəyalıma vətən sevdası, ya Rəbbi!*

5. Bir yerdən, bir qrup adamdan uzaqlaşmaq. *Sənən onlardan ayrılmaqla çirkəbin üzərinə çıxmış oldu. Bəhrəm ayrılıb gəlir.*

6. Böyümək, yaşlanmaq. *Turgenev "Peqaz", ya "Mumu" adlı yazılarında bir itin keyfiyyətini onun gənclikdən ayrılıb da qocalması ilə sükutunu o qədər məharətlə təsvir edir..*

7. Bir düşüncə tərzini qoyub digərinə keçmək. .. ümumi nəzəriyyələrdən ayrılmaq və həqiqətin içinə girmək istəmə. *Əvət mən əvvəlcə dedim ki, yürüdəcəyimiz mühakimələr bitərəflik və ədalətdən ayrılmalı, haqlar etiraf edilməlidir.*

Ayrılmaz sif. Həç vaxt bir-birindən ayrılmayan, çox yaxın, həmişə bir yerdə olan. *Dünən rəfiqlərdən biri mənə dedi ki, bizim müsəlman ziyalıların, ələlxüsüs artistlərinin ayrılmaz və unudulmaz bir yoldaşı varsa, o da həsəddir. Komiklik Əbülhəsənin kəndisindən ayrılmaz bir təbiətdir.*

Az s. 1. Sayca çox olmayan, cüzi. *O nədir ki, dəftəri çox, işi*

az? Az adam tapılar ki, bir pis iş etdikdə onu vicdan ilə müqayisə etsin, yaxud fikir eləsin ki, acəba, bu əmrə ki, mən iqdəm edirəm, bu rəvamıdır?.. Azmı aqıl var, oğurluğa və xəyanətə irişib, öz iti aqlını özü üçün bir alət edib, ondan sui-istifadə edir?!

2. **Bir azdan** şəklində z. – bir müddət sonra. *Çox qaçmayıb bir azdan dönüb geriye baxdım. Bir azdan deyəcəyim səbəbə görə mən tərcümədən tamamilə imtina etdim. Bir azdan sonra Aydəmir yenə əlində tufəng çıxır. Bir azdan sonra bir dəstə gəlin-qız allərində dəf, kamança gəlirlər.*

3. z. Az miqdarda. *Biri burdan deyəcək: “Mənə az çatdı gürüş”. // Bir sözü ilə – azacıq, az miqdarda. Cəm oldu bütün mollarüməlar hamı xoşnud; İstərlər hamı etməyə bir az səni məhdud; O: – Yox, görürsən ki, bir nəfər bir az diribaşdır, zirəkdir, yaxşı oynayır. Varsa gücün, indi bir az yazgilən; Şairi-mahir, üdəbə söhbətin. Sən bir az “çəp” yürüyən; Mən də bir az qıyqacıyam.*

♦ **Az qalmışdı** – demək olar ki, həməh-həməh. *Aclıqdan az qalıb verə canın, cəhənnəmə! Bir də gördüm bir artist həsəddən az qalıb bağı çatlasın. Bunu görünce: “İtil burdan, kafirin qızı!”– deyib üzünə bir şillə vurdu ki, səşindən az qalmışdı gavi-mahi kürreyi-ərzi buraxıb daban alsın. O da azdır! – bəs deyil. [Xurşid:] Sənə o da azdır, əsl cəzandır. İndi çək!*

Azacıq sif. və z. *Çox az, çox az miqdarda, cüzi. O, qısaboylu, dik papaqlı, sərt üzlü, sərt baxışlı, azacıq çopur bir oğlan idi. Qaraltı insafən çox sakit, lakin azacıq sərt bir səslə: – Sənə nə var? – dedi.*

Azad sif. (fars.) Maneəsiz, əngəlsiz, heç bir məhdudiyyət qoyulmayan. *Ancaq hər şeyə şəxsi münasibətləri olan qadınlar (redaksiya həmkarlarımız) buna qəti etiraz edib bildirdilər ki, özlərini Bakını basmış dəniz və okean sularına atarlar, amma azad mətbuat üstündə yatmazlar. O, təbiətin azad qoynunda bəslənmiş bir çiçək idi ki, ruzigarın xəfif bir ağırlığından solacaq, töküləcək, məhv olub gedəcəkdə..*

Azadə sif. (fars.) Azad, sərbəst. *Gülzar azadə bir quş kimi gün-gündən gözəlləşirdi.*

Azadəlik is. Azadlıq, sərbəstlik. *Bir dəqiqə öz seydinə fürsət*

və azadəlik verməz; hara getsə, kölgə kimi onu təqib edər.

Azadlıq is. Hər hansı bir sinfin, yaxud bütün cəmiyyətin və ya onun üzvlərinin ictimai-siyasi həyatına və fəaliyyətinə mane olan sıxıntı və məhrumyyətlərin olmadığı hal; müstəqillik. [Qüdrət:] *Mən azadlıq uğrunda mübarizə aparırdım. Beləliklə, Aprel inqilabı sayəsində azadlığa çıxmış Azərbaycan qadını öz rolundan kişini rədd edərək, öz rolunu öz əlinə almışdır. Mirzə Fətəli qadın azadlığı mübarizidir.*

Azar is. (fars.) Xəstəlik, naxoşluq. // dan. Acılamaq məqsədilə deyilir. [Zeynal çox acıqlı:] *Zəhər, boğma, dərd, azar.*

◊ **Azar almaq** – azarlamaq, xəstəlik tutmaq, xəstələnmək. [Şərabani:] *Belüvi azar almayıb ki? Canını azar almaq* – kinayə, hiddət, qəzəb ifadə edir. [Şərabani:] *Canını azar alıb: nə güc vurur, nə itələyir.*

Azari (fars.) İncitmə. *Sən azma sədaqət yolunu, sevgili qardaş; Rəhm eylə mənə, sən belə azaridən əl çək, əl çək.*

Az-az z. Nadir hallarda, hərdən. *Bən bulmada az-az gecələr guşeyə xəlvət; Sən də buradan başlamısan tazə qiyamət. Bu ona görə idi ki, müsəlmanlardan oxuyan az-az tapılırdı.*

Azaltmaq f. Əskiltmək, ixtisar etmək. *Sara özü də Sitarənin halına acıyır, onun çəkdiyi əziyyətləri azaltmağa çalışırdı.*

Azca sif. və z. Azacıq, bir az. *Ancaq orası var ki, arvadın özündən də bir azca şübhəli idim.*

Azərbaycanca sif. və z. Azərbaycan türkcəsində. *Mən ərəbcə bilirəm, farsca bilirəm, azərbaycanca bilirəm, urusu da bilirəm, sən, deyindən heç qazannan qablamanı bir-birindən ayıra bilməzsən.*

Azərbaycanlı sif. Azərbaycan Respublikasının və Cənubi Azərbaycanın əsas əhalisini təşkil edən, türk dillərindən birində danışan xalq və bu xalqa mənsub adam. – *Bizim səhnə və kinomuzun azərbaycanlı qızlara ehtiyacı vardır. Elektrik işıqlarına qərq olmuş küçələri, çoxmərtəbəli yeni evləri, küçələrdə nəşəli qəhqəhələrlə gülən şən azərbaycanlı qadınları və gəncləri nəzərdən keçirirdi.*

Azlıq *is.* Miqdarca, sayca, müddətcə və s. kifayətsizlik, çatışmazlıq. □ **Azlıq etmək** – çatmamaq, ehtiyacı ödəməmək. *Amma bulvar, klub və bu kimi yerlər üçün 100 manat da azlıq edirdi.*

Azmaq *f.* 1. Yolu itirmək, istiqaməti itirmək. [Barat:] *Mazandaranda çaqqal azdı, biri də gəmiylə gəldi.*

2. Doğru yoldan çıxmaq, yanılmaq, sapmaq. [Gülnisə:] *Bayıra! Artıq söz lazım deyil! Sən azmışsan!*

Az-maz *z. dan.* Azca, bir az, az miqdarda, cüzi. *Mən də az-maz bilirəm yazmağı, bir pürhəvəsəm; Çün neçə sahibi-xamə ilə mən həmnəfəsəm.*

Azuqə *is.* Qida ehtiyatı, ərzaq ehtiyatı. [Hacı Əhməd:] *Biz eşitdik azuqə sarıdan korluq çəkirsiniz.*

- B b -

Bab *is.* (ər.) Burada: mövzu, məsələ. *Bu qədər babi-həmiyyət qalan millətdə bəs hanı?*

Baba *is.* 1. Atanın ya ananın atası; nəvəsi olan kişi. [Qalib:] *Baba, Xalid ..xoşrəftar bir gənkdir. Alim olubdu bəzisi, yasin oxur babasına.* [Səriyyə:] *Ay baba, mənə mərhəmət et. Feodalların saraylarında onların babalarının tərfi üçün oxuyan xanəndələr hökmdarların babalarını tərifləyir, pay alırdılar. Əski yunanlarda bir babalar ayini var idi. Baba! İstəyirəm beş-on kəlmə arz edim.*

2. Yaşlı və hörmətli kişi. *..özü də etmiş özün lap o Füzuli babaya varis.. // Tanrıya müraciət. [Fərhad:] Ya Rəbbi, səmalardan yalan yağır. Baba, haradasan, acabə, yağmur altında mənə niyə saxlamışsan?*

3. *məc.* Səbəb, əsas, zəmin. [Oqtay:] *Ehtiyac təkamülün babasıdır.*

4. Yalnız cəmdə: **babalar** – əcdad. *Xanəndələr hökmdarların babalarını tərifləyir, pay alırdılar.*

5. *məc.* Mənfiliklərin, pisliliklərin əcdadı anlamında. [Ramiz:] *Ox şeytanlar müəllimi, ifritlər babası!*

Babal is. (ər.) (köhn.) Günah, məsuliyyət, babal. [Axund:] A kişi, de, qorxma, babalın boynuma.

Babət sif. və z. (fars.) Orta keyfiyyətli, miyanə, orta həddə yaxın, nə çox yaxşı, nə də çox pis. *Səndən sonra bir balaca ürəyim ağrıyırdı, indi babətdir.* [Sitarə:] *Di gəldin bəstərimə, ey bəradər, hansı babətdən?*

Babı, babi is. (xüsusi isimdən) 1. XIX əsrin ortasında İranda “Bab” təxəllüslü Mirzə Əli Məhəmməd tərəfindən təsis edilmiş dini təriqətə mənsub olan adam. [Birinci:] *Deyirlər onların hamısı babıdır.*

2. məc. Dinsiz, imansız, kafir mənasında (keçmişdə mövhumatçıların tərəqqipərvər ziyalılara təhqir üçün verdikləri ad). [Məhərrəm:] *Xeyr, babı deyil, öz kitabımızda yazılıb. bunlar babıdır.* [Cəmaləddin:] *Çox açıq fikirli olduğu üçün, ona babi deyənlər də az deyil.* [Həmzə:] *Babının biri babı, gəlib bizim üçün vəkillik edəcək. Amma Allah vurmuş oxuyub babı olub. Kimdə gördün var fərasət, söylə bu olmuş yeni; Tez bir ad qoy – babidir de, lap cuhuddur, erməni.*

Baca is. Tüstü çıxmaq üçün ocağın üstündə kərpicdən hörülmüş və ya dəmirdən qayırılan içi boş boru. [Aftil:] *Kəblə Fatmansanın da çırt çubuğu elə fışıldayır ki, elə bil paraxod bacasıdır. Dam uçuldu, baca boynuna keçdi. Külək bacaları taqqıldadır.*

Bacarıq is. Bilik, təcrübə, vərdiş nəticəsində əldə edilmiş, iş görmə qabiliyyəti. *Onun bacarığını öldürdülər. 30 illik ömrünü, cavanlıq və bacarığını müəllimliyə sərf etmiş ..zavallı ixtiyar.. Xalqın ədəbi istedad bacarığını öyrənmək üçün ilk vasitə el ədəbiyyatıdır.*

Bacarıqlı sif. İstedadlı, qabiliyyətli, əlindən iş gələn, iş yarıdan, təcrübəli. [Gülsabah:] *Material vardır, ancaq bacarıqlı bir əllə metodlar işlədilməlidir. Bacarıqlı, dəyərli sənətkar.*

Bacarmaq f. 1. Əlindən gəlmək, görə bilmək, bir işi görməyə qabiliyyəti, iqtidarı olmaq, öhdəsindən gələ bilmək, müvəffəq olmaq. [Cəmaləddin:] *Vəliəhd zərif və xəstə olduğu üçün onunla*

bacarmaq çətin olmaz. [Gülsabah:] *Bütün bacaranlar, dəyərlilər, yaradıcılar irəliyə, əl-ayağa dolaşanlar isə geriyə.* [Elxan:] *Bacaranlar özlərini qorumağa hazırlansınlar.* [Oddamlı:] *Toyuqdan, cücədən, qoyundan, keçidən, kim nə bacarırsa, nə qədər bacarırsa, nə qədər çox bacarırsa, müqəddəs odlara qurban gətirin.*

2. Məğlub etmək, birisinə qalib gəlmək. [Cəmaləddin:] *Vəliəhd.. zəif və xəstə olduğu üçün, onunla bacarmaq çətin olmaz.*

Bac-xərac is. (fars.) Keçmiş zamanlarda bir yerdən başqa bir yerə aparılan mal və sairədən alınan rüsum vergi. [İmamverdi:] *Kişi bütün dünyadan bac-xərac alır.*

Bacı is. 1. Bir ata-anadan yaxud bir atadan və ya bir anadan olan qızların bir-birinə və ya qardaşlarına olan qohumluq münasibət. [Sitarə:] *Gözəlim, mən səni ancaq bacı kimi görə bilib, qardaş nəzəri ilə sənə baxa bilərəm. Bir də sən zəhmət çəkib öz bacına bir az öyüd ver, şit-şit gülməsin (əmisini kimi), əlinə gələn ağzına aparmasın Mələk bacısı kimi.* [Toğrul:] *Bacısını sürükləyib aparmışlar. Gəl, bacım, mən ölmədikcə səni kimsə məndən ayırmaz.*

2. Hörmət üçün qadınların adlarına, yaxud ləqəbinə əlavə olunur. *Ayduşka, sən yazmışdın ki, Sona bacı üçün çoxlu-çoxlu pul gətir. Sona bacı şkafta gizlədib, deginən Mirzə əmi göndərən konfetləri ver.* // Tanış olmayan qadına, qıza ehtiramla müraciət. [Daşdəmir:] *Yaxşı, bacım, mənim ki sənə sözüm yoxdur.*

3. Qarşılaşdırma, müqayisə məqamında işlənir. *Təxt üçün sən anasan, mən bacıyam.*

Bacı-qardaş is. 1. Bacı ilə qardaş. *...bacı-qardaş (Züleyxa və Aslan) evlərinə gəldilər.* [Durna:] *Biz bu kənddə iki nəfər bacı-qardaş yaşayırıq.* [Dursun:] *Götür sabah şəhərə get, bir axunda bacı-qardaşlıq siğəsi oxutdur.*

2. Bir-birinə çox yaxın və dost olanlar, bacı və qardaş kimi, mehriban olanlar. [Elxan:] *İstəyənlər erkək – qadın, istəməyənlər bacı-qardaş olacaqlar.*

Bacıqızı is. Yaşlı kişinin qıza və yaxud cavan qadına nəvazişlə

müraciəti. [Aftil:] *Bilirsən, bacıqızı, bu adam ki var, bir cürdür.* [Hacı Əhməd:] *Sözünü de, bacıqızı.*

Bacılıq is. 1. Bacı mənasında. [Sitarə:] *Bu məndə olan bacılıq məhəbbətidir.*

2. Rəfiqə, yoldaş, dost (qız,qadın). [Pəri:] *Dünən bacılıqlarımdan bir neçəsi yanıma gəlmişdi. Qarşısında duran qız Dilbərin məktəb bacılığı Məryəm idi.* □ **Bacılıq etmək** – iki qız və ya iki qadın arasındakı bacıcasına münasibət, əlaqə, səmimiyyətin olması. [Səriyyə:] *..Sən ilə bir məktəbdə bacılıq etmişəm.*

Bad is. (fars.) Külək, yel, hava. *Cünun etdi qəza bağlandı zənciri-qəmə canım, Əsib badi-xəzan vəhşət düşürtdü səhni-gülzarə.* [Bəhram:] *Bir şəm ki, haqdan yana, heç bad ilə sönməz*

Badalaq is. məc. Hiylə, kələk, fənd, fırıldaq mənasında. [Salamov:] *Raboçi nədir, zad nədir, bunlar hamısı badalaqdır. Mən sizin badalağınızı yaxşı bilirəm, – siz istəyirsiniz müsəlmanları öz yerlərindən çıxarıb qovasınız.*

Badə is. (fars.) məc. 1. Şərab piyaləsi mənasında. *Vur qədəhlər toqquşsun, qoy. Dalğalansın badələr..* [Balaxan:] *Badəni alma ələ, heç qoymalı deyil...*

2. İstiarədə: eşq piyaləsi. [Şahsənəm:] *Mən bir sevda sərməstiyəm, badəsi sən, saqi sən.*

Badəpərəst is. (fars.) İçki düşkün, şərab düşkünü. [Aydın:] *Nə gördü badədə bilməm ki, oldu badəpərəst; Ləbin güləbinə mötəd gördüyün könlüm...*

Bağ¹ is. (fars.) 1. Meyvə ağacları əkilmiş sahə. *Bağçası yox, bağı yox.*

2. məc. Güllük, çiçəklik, yaşıllıq yer. [Sitarə (oğlanlarına):] *Çox gözəl, bağının şükufələri. Çıx bağa, gəziş, gör nə dılandır, itilget; Qəm çəkmə ki, millət qəmi bicadır, itilget! danışib olduq hamı birgə bir "Gömurnat bağı" səmtinə rəvan.*

3. məh. Yaylaq, şəhərdən kənarda bağ-bağat yer, istirahət yeri. *Məxluq bağlara köçdü.*

4. məc. Döyüş, ölüm-dirim meydanı. [Qantemir:] *Orda bir şən çiçəkli bağ salaram; Həp bu qanlarla torpağın sularam.*

Bağ² *is.* Bağlamağa yarar hər şey, ip, kəndir, qaytan və s. [Bəşir:] *Dur (ayaqqabının) bağlarını keçirim.*

Bağça *is.* Kiçik bağ, həyat bağı. *Eşitdim bağçaya gedirsən, bilmək istədim, hansı bağçadır, haradadır və kimin bağçasıdır?* [Sara:] *Gedək bağçaya, belə yaxşı havadır. ..Göy bağçalar, yaşıl bağlar. Bağçası yox, bağı yox.*

Bağır *is.* 1. Ciyər. // *məc.* Köks, sinə. □ **Bağırına basmaq** – məhəbbətlə, nəvazişlə qucaqlamaq. *Bu Dilbərin köhnə kitabları idi. Dilbər onları bağırına basıb, dərin kədər ilə içün-içün ağlayırdı. ..Yalnız o özü bunları görür, hiss edir və əski qabıqlı Quranını bağırına basaraq “Ey Quran, ey Quran Sahibi, sənə pənah gətirmişəm”. O pak bağırına bassın məni, desin lay-lay; Təbəssüm oynadaraq titrəyən dodağında.*

2. *məc.* Torpağın dərinlikləri. *Torpağın bağrını burub dələrdi; Çılğın təbiətə qalib gəlirdi. Torpağın bağrını vurub dələrdi; Çılğın təbiətə qalib gəlirdi.*

3. *məc.* Ürək, qəlb mənasında. [Oqtay:] *O, ölməmişdir, o mənim bağrımdadır.* [Qüdrət:] *Mən inqilabın odunu daima ürəyimdə və bağrımda gəzdirən bir adamam.* [Oqtay:] *Onu xalq öz təkamülünün bağrından yaradacaqdır.*

♦ **Bağrı çatlamaq** – 1) davam gətirməyib ölmək, ürəyi partlamaq. [Əbdül:] *İndi bıçarə Saraya necə deyim ki, Bəhram gəlmir, bağrı çatlar. Bir də gördüm bir artist həsəddən az qalib bağrı çatlasın;* [Sara:] *Ah, öldüm, bağrım çatladı.* 2) təngnəfəs olmaq. *Lakin Aslan gah o yana, gah bu yana gedir, tələsirdi, az qalırdı ki, tələsməkdən bağrı çatlasın.*

Bağırmaq *f.* 1. Bərk qışqırmaq, çığırmaq. *Əs, ey külək, bağır, ey bəhri-biaman, ləpələnl; Atıl cahana sən, ey ıldırım, alış, parla!* [Mirzə Səməndər:] *Bağırmayın, dağılışın görək. Rəhimxanın adamları və özü bağıraraq içəri girib evin şeylərini bir-bir aparırlar. Dalğaları döyüşür, bağırır.*

2. Ağlamaq, haray salmaq, fəryad etmək. [Nərgiz:] *Ağıllı ol, birdən bağırıb elərsən. Bıçarə, hövlnak ayağa qalxıb bağırır, qanlı yaşlar arasında deyirdi..*

Bağırıtı *is.* Çığırıtı, nərə; bağırma səsi. *Səs-küy, fəryad, qışqırtı.* *Çocuq doğulurkən .. öz acısını və başqa istəklərini (instinkt) üzrə, şəkilsiz, formasız bağırtilar ilə keçirdiyi kimi, başəriyyət də tarixinin ibtidai beşiklərində ikən sözsüz dolaşib yanılır, bu formasız bağırtilar ilə keçinmiş və istəyini anlatmaq üçün lal kimi öz hərəkətlərindən istifadə etmişdir. Bu firqənin bağırtilarına və hərəkətlərinə nəzər edəlim.*

Bağışlamaq *f.* 1. Bir şeyi qarşılıqsız (əvəzsiz) olaraq başqasına vermək, hədiyyə etmək, peşkəş vermək. *..qızıl saatını.. ona bağışlamışdı. [Aslan bəy:] Get, Tarverdi, o buğdanın 10 pudunu bağışladım, apar ye, qalanını verərsən.*

2. Günahından, təqsirindən keçmək. Əfv etmək. *Ona cəza verilməlidir, ancaq bağışlamaq da olur. Məmmədqulu.. bağışlanmaz mütləq cəzalanmalıdır. [Toğrul:] deyirəm bəlkə onun bağışladığı işi alıb mənə tapşırırdılar, bu ona toxunmazdı.*

3. Əmr şəklində: **bağışla, bağışlayın, bağışlayınız.** Söylənməmiş bir sözə, yaxud namünasib bir işə görə üzr istəmək və ya söylənmiş bir fikri düzəltmək üçün deyilir. [Ötgün:] *Bağışlayın , müəllim, mən sizə zəhmət verdim. [Mazandaranski:] Şəkinski! Sən rejissorsan, amma bağışla ha!. Bağışla mənə..*

4. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldir. *Məs.: təsir bağışlamaq, ömrünü bağışlamaq. [Dursun oxuyur:] Tamara sözlərini düz demədiyi üçün çox fəna təsir bağışlayırdı.*

Baği-behişt *klas.* Cənnət baği. *Mülki-cahanı tullayıb, özgə diyarı gözləyir; Baği-behişti istəyib, çeşmi-xumarı gözləyir.*

Baği-ömür *klas. şair.* Həyat, ömür. [Sitarə oğlanlarına:] *Çox gözəl, bağımın şükufələri; Oxuyuz, baği-ömrümün bəhəri.*

Bağlama *is.* Düyünçə, bağlanmış şey, boğça. *Dilbər qalxdı. Taxçadan bir bağlama götürüb açdı, baxdı. .. və birdən üzü üstə, bağlama üzərinə enib, dəhşətli bir hönkürtü ilə ağlamağa başladı.*

Bağlamaq *f.* 1. İp və s. bu kimi şeylər vasitəsilə bağlamaq. [Xoşməmməd:] *Bunun atını haraya bağlayaq? [Aşıq Qərib:] Kəndir mənə bağlamaz!*

2. Sarımaq, sarğı keçirmək, sarğı ilə sarımaq. [Nadir] *Patrondaşı belinə bağlayır, tufəngi alıb gedərkən.*

3. Qapamaq, qıfıllamaq, kilidləmək. [Firuzə:] *Alətləri şkafa qoyub bağladım.* [Xaspolad:] *İndi meyخانəni bağlayacaqlar.. Gülzar evə girib qapını bağladı.*

4. məc. Birləşdirmək, yaxınlaşdırmaq, əlaqələndirmək. *Bu andan etibarən özünün bütün həyatını səhnə ilə bağlayır.*

5. məc. Söz vermək. *Hanı o günlər ki, bu ağacın dibində Mənsur ilə əhd bağladım?*

♦ **Yalançının imanına tula bağlayım!** – yalan sözə qarşı işlədilən ifadə. [Səfər:] *Yalançının imanına tula bağlayım, heç qız razıdır?*

Bağlanmaq f. 1. “Bağlamaq”dan məch. [Vəzir içəri girib uşaqların qolunu bağlayır:] *Bağlandı bunların qolu, indi onun qolun; Bərk bağlamaq gərəkdir yavaş-yavaş.*

2. qayıd. Qapanmaq, qıfıllanmaq, kilidlənmək. *Fəqət Sənan bağlandığı 2 il şu donuz damından cəmiyyətə nə verə bilərdi?*

3. məc. Vurulmaq, aşiq olmaq, məftun olmaq, bənd olmaq. *Mən sevirəkən bir özgəsin gəldim; Yeni bir eşqə bağlanıb, öldüm.*

Bağlı sif. 1. İp, zəncir, sarğı və s. ilə bağlanmış, sarınmış. *Züleyxa .. qardaşını gözləri bağlı xəstəxana libasında görəndə az qaldı ki, bağı çatlasın. // Məc. mənada. [İncə:] Fəqət Durna, mən atama bağlıyam. Bağlıdırmı bir odlu eşqə bu qız?; Kimə aşiq bu parlayan ulduz? [Aşiq Qərib:] Sənə bağlı mənim həyatım; belə imiş taleyimiz.*

2. məc. Asılı, əlaqədar, əlaqəli. *Teatr, bütün işlərini dəzgah işçilərindən ibarət olan teatrın bədiisiyasi şurası ilə bağlı bir surətdə aparır.*

Baxınmaq qayıd. f. Ətrafına baxmaq, yan-yörəsinə baxmaq. *Bir çox əsgər oğurluğa gedirlərmiş kimi, baxınaraq girirlər. Qaranlıqda çox baxındım sağ-sola; Hər yana buruldum, ey dan ulduzu! Yengə baxınır: – Ay balam, bu qız hanı? Biixtiyar divara baxındı. Durna baxınmayır.*

Baxış is. 1. Baxmaq tərz, gözlərin ifadəsi; nəzər. *Bir baxış...*

sanki seyr edir suları; Yenə qalxır çapıq-çapıq yuxarı. Qumrunun ürkək baxışları süzgün və donuq bir baxışla dəyişdi. Hər kəs öz baxışlarını ondan qaçıрмаq istəmirdi. İki ildir görüşməmişlərdi; Hər baxış, san, bir incə xəncərdi. [Tafta:] (Sevilin) Baxışları adama yapışır.

2. **Baxışla** şəklində z. – nəzərlə, gözlərdə bir məna ilə. *Müəllimə mülayim bir baxışla Bəşirin üzünə baxdı. Bir baxışla azdırıyor, bir baxışla bildirir; Bir baxışla ağladıyor, bir baxışla güldürür.*

Baxışlı sif. Müəyyən göz ifadəsi ilə baxan. *Çünki vardır yanımda xeyli zənan; Hamı dilbər baxışlı mamlı-matan. ..təxminən 18 yaşlı sarı uçqun bənizli, qara irigözlü, utancaq və donuq baxışlı, arıq, fəqət nəcib simalı bir qızcığaz idi. Çocuq arıq, bükük vücudunu dikəltmiş, qaşlarını çatmış, iri, sərt bir baxışlı gözləri ilə salonu süzərək danışırdı.*

Baxmaq f. 1. Bir şeyi görmək üçün gözlərini ona dikmək, nəzərini bir şeyə dikmək, nəzər yetirmək. *Doktor kağıza baxır. Yaşar gülərək, onun saçlarına baxır. Biz aynaya baxdığımız vaxt.. əksimizi görürük.*

2. Tamaşa etmək, gözdən keçirmək, müşahidə etmək, seyr etmək. *Baxsanız. Avropa qadınlarının qoynunda imza edilmiş bir çox müahidələrə ..təsadüf edə bilərsiniz. Bu çocuğun yürüşünə baxanlar ..birdən-birə şaşırdılar. Onlar Abbasmirzənin yalnız xarici görünüşünə baxırdılar. Qocalar tək həyatdan doymuş; Baxıyor dövrəyə yarımuyumuş.*

3. Yoxlamaq, müayinə etmək. [Almaz:] *Sürmə! ..O gün sizin əlinizə, boğazınıza baxan kim idi? Doktorlar baxdılar. [Almaz:] O (doktor) xahişimə görə uşaqlara baxırdı..*

4. Nəzərə almaq, hesablaşmaq, qulaq asmaq, əhəmiyyət vermək, fikir vermək, diqqət yetirmək. *Mədrəsə şəriətin xarici hökmlərinə çox ciddi baxırdı. [Oqtay:] Baxsın! Fəqət mən belə düşünürəm. Belə edəcəyəm. [Birinci:] Görəsən bu gün şah ərizəmə baxacaqmı?*

5. Qiymətləndirmək, saymaq, qorumaq. [Durna:] *Bacın kimi*

ona bax!

6. Ölçüb-biçmək, yoxlamaq, fikirləşmək, düşünmək, mübahizə etmək. [Şərif:] *Baxasan, axı, Balarza dadaşdır. Baxmayasan da olmur. Mən daha dərindən baxınca ..fikrimi dəyişdim. Fəqət bu mübarizə həmişə, həyatda baxılırsa, zahiri əl, və ya baş hərəkəti ilə bitər*

7. Qayğısına qalmaq, qulluq etmək, xidmət etmək, təmin etmək. *Xalqın qonağa nasıl baxdığını .. öyrənmək üçün ilk vasitə... el ədəbiyyatıdır.* [Səlimqızı:] *Aydamirdən sonra bizə birca sən baxırsan. Baxmayır ac qalanlara.* [Aydın:] *Mən çocuqkən yetim qaldığımdan birca bacımdan başqa kimsə mənə baxmazdı.*

8. Müalicə etmək, tibbi cəhətdən nəzarət etmək, müayinə etmək. *Əgər bir naxoşun əcəli yetişibsə, istəyirsən pul ilə bax, istəyirsən pulsuz o öləcək ki, öləcək!*

9. *dan.* Bağlı olmaq, asılı olmaq, əlaqədar olmaq, tabe olmaq. *Yenə bir şəxsə baxar məclisi-am.* [Valentinov:] *Bu kənd bütün bu tülküyə (Aslan bəyə) baxır ha.*

10. *məc.* Fal açmaq. *“Şod no şod” baxdı fala, qurdalanıb açdı kitab.*

11. Bir şey haqqında müəyyən rəyi, fikri, mülahizəsi olmaq, bir münasibət göstərmək, hesab etmək. *Kimsə ona baxmaq, əl vermək istəmirdi.*

Baxmayaraq *f. bağl.* Əksinə olaraq, ziddinə olaraq: nəzərə almayaraq. *Bu ədəbiyyat olduqca sadə göründüyünə baxmayaraq ..daha artıq təsir buraxıyor. Çocuğu götürüb ağırlığına baxmayaraq öz omuzuna qoydu. Fəqət bütün bunlara baxmayaraq ərəb dili və ədəbiyyatı farscanın təkamülü üzərində şiddətli müəssil olurdu. Bu ənənələr islamiyyətin bütün təzyiqatına baxmayaraq xalq arasında yaşayırdı.*

Baxtalamaq *f. Qumarda* uduzmaq. *Gündə qumar oynayır, bilməz işin dalını; Baxtalayır arvadın sırğasını, şalını.*

Bal *is.* 1. Arıların çiçək və meyvə şirəsindən hasil etdikləri qatı şirin maddə. [Xor:] *Gəl, tər xiyar var! Diş vursan, bal axar.*

2. Təşbeh: **Bal kimi** *məc.* – *xoşagələn, həzz verici, sevimli.*

Gördüm üzünü, bağçada laləm yada düşdü; Əmdim dodağın bal kimi, ağzım dada düşdü.

Bala¹ is. 1. Övlad, uşaq. *Xüsusilə .. nüfuzlu adamlar öz balaları üçün yas saxlayırdı. Aktyor .. kuklası əlindən düşərsə, balasını itirmiş bir ana məlalı ilə inlər. Balasın itirmiş bir ananın məlalını xəyallarında bir dürlü təsəvvür edirlər.*

2. Xitab yerində (çox vaxt .. balam”, “ay balam”, “balam” şəklində də işlənir. [Səlim qızı:] *Ay balam, Daşdəmir, gəl gedək.* [Kəməşür Əyyarə:] *Çıxmamış ortaya iş; Çox da fırlanma balam!*

Bala² is. (fars.) Bir şeyin yüksək yeri, yuxarı, üst. *Pər vur, ey mürği-dili-zarim, bu möhnətxanədən; Uçgilən balalarə, seyr et mədari-ələmi! Bir tərəf fəryadə guş et, gör qurulmuş matəmi; Bax, könül, baladən ol buz bağlayan səhralara.*

Balaban is. Tut, nadir hallarda isə ərik ağacından qayrılan, baş tərəfinə ikiqat yastı qamış müştük taxılmış (buna görə də çox zaman yastı balaban adlanan) üfləmə musiqi aləti. *Gecə-gündüz, günorta, şam, axşam; Oynayır qız, gəlin, çalır balaban.*

Balaca sif. 1. Həmcə, boyca, ölçücə, kiçik, xırda (böyük müqabili). *Balaca daxmacığın küncündə biçərə ana uzanıb, axırncı dəfə olaraq, dövrəsinə yığılan əziz balalarının rəngi solmuş sifətlərinə baxırdı. Aslan isə naçar öz qardaşını götürüb bir balaca ev tutub, orada sakin oldu.*

2. Yaşca kiçik olan. *Fərhad və Züleyxa balaca Aslanın zəhməti sayəsində dolanırdı. Necə oldusa, xanımın balaca oğlu Əsgərin stol üstündə olan kağızına toxundu. Al bu sənin uşağın! – deyə balaca uşağı Fərhadın üstünə atıb getmək istədikdə, Fərhad diqqətlə Gülzarın üzünə baxdı. // İ. mənasında – yaşca və boyca kiçik uşaq. Bir balacanın kisəyə gücü çatmır, yıxılır, kisənin altında qalır, kisənin içindən kartoflar evin içinə diyirlənir.*

3. **Bir balaca** şəklində z. – azca, bir az. [Axund:] *Bir balaca lazım olmayan tərəfə dartdın, qırılar, yəni günahkar olarsan!* [Rəhim xan:] *Ehtimal ki, bir balaca yaralanıb.*

Balaca-balaca sif. Kiçik-kiçik, xırda-xırda. *Bir tərəfdə balaca-balaca evlər, dalda yaşıl bağlar, bir daşın yanında Gülzar Nadirin*

cənazəsini qucaqlayıb ağlayır.

Balaq *is.* Tumanın, şalvarın, dizliyin ayağa düşən tərəfi. *Buna görə də çəkmələrimi almışdım əlimə, corablarımı da atmışdım çiynimə, balaqlarımı da çırmalamışdım dizdən yuxarı.* [Fatmansa oxuyur:] *Yaxa göbəkdən aşağı; Balaq göbəkdən yuxarı.*

◊ **Nə coraba yamaqdır, nə tumana balaq** – heç bir işə yaramayan, lazımsız bir kəs haqqında. [İmamverdi:] *Eyvaz dedi, ölüm-zülüm oxudu, axırı nə oldu: nə coraba yamaqdır, nə tumana balaq.*

Balaqan *is.* (əslən *fars.* – “balaxanə” sözündən) Göstərilən ibtidai tamaşa, səyyar küçə teatri. *Tamaşanın ikinci pərdəsi bir balaqan şəklini almışdı.*

Baldız *is.* Arvadın və ya ərin bacısı. [Yaxşı:] *Bayaq xəlvət evdə baldızım uşağının beşiyini qoymuşam qabağıma, boş beşiyə laylay deyirəm. Arvadlar, baldızları, hətta qayınanası belə* [Gülzarın] *qabağında oynadılar, qayınanası üzündən öpdü.*

Balet *is.* (*ital.*) Musiqinin müşayiəti ilə icra edilən rəqs mimik hərəkətlərdən ibarət müəyyən teatr tamaşası.. *Pərdə ilə yarı çəkilməmiş qapıdan ümumi səhnədəki balet və sairə görünür. Baleti yaxşı oynadı. ..bu paltar Şərq tarixinin hansı dövrünə aid olursa-olsun, 1918-ci ilin balet paltarı kimi təbii deyildir.*

Balıq *is.* 1. Suda yaşayan, qəlsəmələr vasitəsilə nəfəs alan, üzgəcləri olan, soyuqqanlı, onurğalı heyvan. [Aşıq Səməd:] *O, balıqdır, hava görcək boğular. Bağçanın ortasında bir hovuzda dörd balıq buraxılmışdı ki, durulduğundan nur kimi parlayan suyun arasında cəld hərəkətləri ilə şad üzürdülər.*

2. Təşbeh: *Zavallı qızcıqaz* [Gülzar] *özünün gücsüzlüyünü görüb bağırır, yalvarır, ağlayır, ..balıq kimi çapalayır, çırpınırdı.*

Balıqçı *is.* Balıq ovlayan, balıq tutmaqla məşğul olan adam. [Oqtay:] *Mən buraya gəlirkən bir balıqçı gördüm.*

Balıq *is.* İçi quş tükü yaxud yun ilə doldurulmuş yumşaq başaltı; yastıq, qu balıq. *Evimizdə stol olmadığından o, yerdə oturub arxasına 2-3 balıq dayaq verər, dizlərinin üstünə kardon qoyub işlədi.*

Balkon *is. (ital.)* Evlərin, binaların qabaq tərəfində tikilən artırma, üstü açıq, ya örtülü məhəccərli meydança. *Yenə təkrar edirik ki, üçüncü tablonun otaqmı, bağçamı, həyatmı, balkonmu, bir kəlmə, nə olduğu anlaşılmaz.*

Balta *is.* 1. Odun doğramaq, ağac kəsmək və s. üçün işlədilən saplı, enli və itiəgzılı dəmir alət. [Elxan:] *Halbuki mən onu ..köləliyə qarşı mübarizəyə çağırarkən acıqlanıb atdığı baltanın yeri budur, köksümdədir.*

2. *məc.* Zədələyən, sarsıdan. *Əski ədəbiyyatın əsaslarına Hadi və Sabir tərəfindən endirilmiş baltalar da, öz ağırlığını duyurmaya bilməzdi.*

◊ **Belinə balta düşmək** - çətinliklə yerimək, ləng tərpənmək. [Zaman:] *Belinə balta düşməyib ki...*

Baltaçı *is.* Ağac kəsən, odun doğrayan. // Balta qayıran usta. *Hər halda tariximiz baltaçı Məhəmməd paşalara yabançı deyildir.*

Balvan (*rus.*) *dan.* Təhqir, söyüş məqamında: gic, axmaq, küt, qanmaz. *Gəzişən qızlara hərdəm sataşırdıq, gedib hər dəm də olara qarışırdıq ki, bizə bir dənə “balvan!” da deyib qovlayalar.. Olsaydım əgər müslüm, olardım yekə balvan; Heyvandır – özün yaxşı bilirsən ki müsəlman.*

Barı *əd. (fars.)* Heç olmasa. [Aslan:] *Barı o (Fərhad) mənim kimi hambal olmaz, bir parça çörək sahibi olar.*

Basabas *is.* Basırıq, tünlük, çıxıntıda bir-birini basma, sıxma. [Haykaz:] *Ay adamlar, bu nə basabasdır?*

◊ **Basabas(a) salmaq** – tünlük yaratmaq. [Səfər:] *Yəqin mələklər basabas salıb, davaya tamaşa edirlər.* [Toğrul:] *Qoy hələ İmamverdi dayı da orda olsun ki, basabasa salmasınlar.*

Basa-basa *z.* Yırğalana-yırğalana. *Nənəm axsaq ördək kimi yanlarını basa-basa qabaqda yeriyirdi.*

Basdırılmaq 1. “Basdırmaq”dan *məc.* Aqşın yaxınlaşıb pəncərəni açır, orada bir çox adamların dar ağaclarından asılması, küçədə yarıya qədər yerə basdırılıb daşqalaq edilməsi görünür. [Elxan:] *Bir az bəridə amansız, qanlı iplərdən asılan məzlumların, diri-diri qara torpaqlara basdırılmış gücsülərin, zavallıların,*

kimsəsizlərin də ürək gəmirən qanlı heyətlərini görürsənmi?

2. köhn. Dərc edilmək, çap edilmək. *Azərnəşr tərəfindən basdırılmış sərf-nəhv kitabı haqqında mətbuatda geniş mübahisə açılmalıdır.*

3. Gizlədilmək, ört-basdır edilmək. *..hər bir yalan daha məntiqli, daha tutarlı ikinci bir yalanın arxasında gizlədilmiş, örtülmüş, basdırılmışdır.*

Basdırmaq f. 1. Canlınyı quyulamaq, torpağa gömmək. [Turgut:] *Ağa, ..diri-diri yerə basdırı bilərsiniz. Gecənin bir vaxtında hansı axmaqdır ölü basdırır. Düşünürəm ki, yaqın ölünyü basdırıb qayıdır.* [Şah:] *Mirzə Təqi xanı qolubaqlı aparınız məktubu göndərən yerə – Kaşana, orada qətl edib, qara torpaqlara basdırarsınız.*

2. məc. Üstünü örtmək. [Şərif:] *Yüz dənə idarədən kağızım var. Kağız içində basdırıram səni. // Torpaqlamaq. İştə artıq qalmış dinamit, bomba və qeyri partlayıcıları oraya basdırıb, öylə bir şey yaratmışlar ki, bir saniyədə bütün əsgərlərimizi havaya uçura bilərlər. // Suda batırıb üzünü örtmək.* [Tanya:] *Çörəyini ye, gəl bir bax şalbanı suya basdırı bilmirik, su güclüdür, aparır.*

3. məc. Məhv etmək, puç etmək, qırmaq. *Ehtimal ki, o insan qiyafəli canavar, o başər simalı iblis, həmin bədbəxt qızın da səadətini yazıq Sitaram və biçərə Gülzarım kimi qırmış və ən müqəddəs bir əməlini, ən sevimli bir ümidini qara torpaqlara basdırmışdır.*

4. məc. Qeyrət-namusunu itirmək, kişilik qeyrətindən məhrum olmaq. [İbad:] *Sən öləsən, bundan sonra gərək papağımızı basdırıq quma, özümüz də ləçək bağlayaq.*

5. məc. Gizlənmək. [İmamyar:] *Adamların başı qatışıq olanda özünü basdırırsan divarın dibinə, piltəsini o uzaqda yandırarsan, qaçarsan...*

Basılmaq “Basmaq”dan məch. 1. Məğlub olmaq. [Sevil:] *Mən basıldım, səhnədən çıxdım. Ölkəmizin neft ordusu hələ heç bir yarışda, heç bir vuruşda basılmamışdır.*

2. Həddindən artıq ayaqlanmış, tapdanmış ot haqqında.

..ayaq altında basılmış ot..

3. Təsiri altında olmaq, təsirə düşmək. [Qorxmaz:] *..bu gün mən büsbütün sənin fikrinə basıldım..*

4. Kütləvi şəkildə geriye çəkilmək, hürkmək. *Kütlə geri basılaraq: – Kim, nədir, Elxanmı?*

Basılmaz *sif.* Basılması mümkün olmayan, məğlub edilə bilməyən, məğlub edilməz. [Qüdrət:] *Basılmaz bir Arslan idim. Bu [İblis] alıcı, çevik, qurnaz, bir dəqiqə rahat durmaz, bütün dünyanı dolaşır, basılmaz, yenilməz bir qüdrəti-külliyə, “bütün dünyanı” həm yapar, həm də yıxar qüdrəti var məfhumdur ki, “Dünyada əgər varsa rəqibi, o da Allahdır”*

Basqın *is.* Ansız hücum, qəfildən, gözlənilmədən edilən hücum. [Rəbi içəri girərək:] *Basqın qaytarılmış, hücum saxlanılmışdır.* □ **Basqın etmək** – qəfildən hücum etmək. [Elxan:] *Qonşu elbəyi basqın etdi.* [Altunbay:] *Bu gün danışdınmı, sabah üsyançılar tərəfindən üzərinə basqın edirlər.*

Basqınçı *is.* Soyğunçu, qarətcar, quldur, yolkəsən, çapovulçu. *Basqınçılar oyunu və oxunuşu başlayır.* [Elxan:] *Düşündüyüm vuruşda ilk düşmənin ərəb basqınçılarıdır. Balet basqınçı və qurucu görkəmində rəqs edir.*

Basmaq *f.* 1. Üstündən çıxmaq, təzyiq etmək, ağırlıq vermək. [Xoşməmməd:] *Buradan basarsan, o yannan baş vurur, pırtıdar çıxar.*

2. Təzyiq göstərmək, zor işlətmək. [Nadir:] *..kəndinizi basıb qızınızı güclə almaq əvəzinə, dübarədən sizə məktub göndərdim.*

3. Örtmək, büsbütün bürümək. *Üzünü tük basmışdı..* [Toğrul:] *Bir yerdən yağıntı versə, o saat stansiyanı su basar, hər şey dağılıb gedər.*

4. *məc. dan.* Özünü tərifləmək, goplamaq (çox vaxt tərkiblərdə işlənir). [İmamyar:] *Belə basaram, belə gəzəram.*

5. Qucaqlamaq, bağrına basmaq. *..Uşağı.. basdı sinəsinə.*

6. Bir sıra isimlərə qoşularaq, mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir. *Məs.: yuxu basmaq, vahimə basmaq, bağrına basmaq, ayaq basmaq və s.* [Ömər:] *Deyirlər, o elə bir bəladır ki,*

haraya ayaq bassa, yaqın bir gurultu çıxartmalıdır. [Şərəbanı:] *Döyəndə də durur basır məni altına harama gəlir vurur.* [Nüsrət:] *İstəyirsən elə tutub səni bassınlar dama?* [Şəhrabanı:] *Bas özünü yerə, səni əldən qoyan deyiləm.* [İmamyar:] *Mən onu elə basım bu ləpələrin içinə ki..*

Baş is. 1. İnsan bədəninin kəllə və sifətdən ibarət olan yuxarı hissəsi. Artıq *Gülzarı başında al duvaq, qapıdan çıxarırlardı.* *Yekəpər, kəlləpeysər bir molla döşək üstə oturmuş, dizində kağız, gözündə eynək, başında kələm, əlində qələm özü kimi bir mollaya kağız yazır.* □ **Başını çevirmək** – özünü döndərmək, durduğu vəziyyəti dəyişmək. *Solmaz onun baxışlarından qorxurmuş kimi başını çevirib taxta keçir.*

2. məc. Zəhin, şüur. *Bu ümidin nəticəsi olaraq, Gülzarın başında xoşbəxt və sürəkli bir ümid parladi*

3. is. məc. Bir şeyin ən yuxarı hissəsi, təpəsi, zirvəsi, üstü. *Canalıcı bir görkəmlə dağ başında durunca; Oxşadıqca bahar yeli açıq-dağınq tellərin. Bir biz idik, bir düz idi, bir də al boya; Dağ başında ucan quşlar endilər çaya.*

4. məc. Kənar, qıraq, yan. *Çünki hər tinin başında eyni sahilsiz dəryalara rast gəlirdik.– Dur gəl, ocaq başında paltarını qurut, yazıqsan, yerdə soyuq vurur, naxoşlarsan, – deyə məchul kişinin sət səsi yenə cingildədi. Kamal özü də stolun o biri başında bizimlə üzbəüz oturdu və bizi dinləyirmiş kimi, bir vəziyyət aldı.*

5. is. məc. Məsul vəzifə, başçı, rəhbər. *Gənc türklərin iş başına keçməsi və nəhayət, üç gün ərzində Ənvər bəy qoşunlarının İstanbulu təhlükədən qurtarıb Ədirnəni geri almalarını təsvir ediyor. Məqsədləri isə sadələvh xalqın səsindən istifadə edərək iş başına keçmək olmuşdur.* [Ağamyan:] *Sən bir dəstənin başında durmuşsan, mən bununla ancaq fəxr edə bilərəm.* // *sif.* Vəzifəcə böyük olan, birinci, böyük. *Dünən, nisanın 23-də Türk Tənqid Təbliğ Teatrının baş rejissoru Vladimir Aleksandroviç Uğryumi (Kasaboqo) vəfat etmişdir. Bu gün Dövlət tiatro heyəti müdiriyyətinin baş aktyorlarından Abbasmirzə Şərifzadənin şərəfinə hökumət tiatrosunda müxtəlif əsərlərdən müntəxəb bir*

tamaşa göstəriləcəkdir.

6. *məc.* Yuxarı tərəf, görkəmli yer. *Ziyafət salonunun yuxarı başında böyük orkestr, aşağı tərəfdə isə milli musiqimizin təmsilçiləri yer almışdı. Bununla heç olmazsa, Səriyyə Xanımın başmaqla evin yuxarı başına keçməsindən xilas olar və xalçaları təmiz saxlaya bilərik.*

♦ **Baş açmamaq** – anlamamaq. [Yaşar:] *Fərqi yoxdur: oradan baş aç a bilməyəcəkdir, yenə axırda mənim yanıma gələcək.* **Baş aldatma** – yalan danışma. *Baş aldatma nağıllardan tutmuş cəfəngiyyata qədər səhnədə deyilirdi.* **Baş çəkmək** – hal soruşmaq, birinin halını bilmək üçün onun yanına getmək, dəymək, yoxlamaq, yoluxmaq. *Züleyxa tez-tez gəlib Aslana baş çəkirdi.* **Baş əymək** – ehtiram etmək, təzim etmək, salam vermək. *Və ya ki, vəd edələr dövləti-cahanı mənə; Ki, bir kəsə baş əyib əczimi bəyan eləyim. Cahanda yox elə bir qüvvə baş əyim ona mən; Fəqət nə güclü, zəif bir vücut var, yahu. Əymədim baş açunda bir nəfərə; Bir nəfər yox, bütün bəni-bəşərə.* **Baş götürmək** – baş-beyin aparmaq, çox danışib bezdirmək. [İmamyar:] *Bura bax, ey... qurtardın ki dahi baş götürmə.* [Mirzə Camal:] *Mənə bax ey, baş götürmə!* **Baş götürüb getmək** – qaçmaq, qarşısına gələn istiqamətə doğru getmək, baş götürüb getmək, qaçmaq. [Dövlət bəy:] *Ondan sonra əri baş götürüb getdi. Baş götürüb düşmənlərdən qaçırdı. Baş götürmüş qandan, çalıklardan. Heç bilmirəm [çil toyuq] hara baş götürüb gedir, deyirəm, bəlkə, sizin hinə gəldi?! Baş kəsmək* – insafsızlıq etmək. *Məscidə hər qədər baxdım: yoxdur insandan əsər, Məscidə getmək nədir? İnsan olan kəs baş kəsər!* **Baş qaçıрмаq** – boyun qaçıрмаq, boynuna götürməmək, yaxa qurtarmaq, bəhanə gətirmək. [Elxan:] *Mənim qardaşım, bax bu... islamın cahangir mızraqlarından baş qaçıran gücsüzlər, əməkçilər, qullar, (dağlarda, çöllərdə öz tanrılarına tapınan gücsüzlər, ocaqları, hürriyyətləri, adətləri) bütün mənlilikləri tapdanıb təhqir edilən zavallı insanlardır. Xəstə Müzəffərin əllərini öz əllrinə alıb, bundan sonra özünün ona ömür yoldaşı olacağını vəd və Müzəffərdən əski məhəbbət naminə bu təklifdən baş*

qaçırmamasını *rica etmişdi*. **Baş qaldırmaq** – üsyan etmək, hərəkətə gəlmək. [Altunbay:] *Qullar həşərat kimi torpaqdan baş qaldırmışlar. Baş qaldıranları əkəram bən yüzük kimi; Ustadikamil, ülumi-ələm, tərəffö zərgəram!..* **Baş qoymaq** – zillətə boyun əymək, itaət göstərmək, müti olmaq. [Elxan:] *Ölüm qorxusundan balta altına baş qoymaq qorxaqların işidir.* **Baş qurtarmaq** – xilas olmaq, sağ qalmaq, azad olmaq. [Elxan:] *Ox, zavallılar, heç baş qurtaran oldumu? Qalmalıyıqsa, hərə bir yana qaçıb baş qurtaraq. Qara telli, qara gözlü, eşqi can alan yar; Aşıqları baş qurtarmaz bir sevdaya salan yar!* **Baş sıdırmaq** – çətin bir məsələnin üzərində çox düşünmək, çox fikirləşib həll etməyə çalışmaq. *Professor Belokurov beş ildir bunun üstündə baş sıdırır, heç bir yana çıxıb bilmir.* **Baş tutmaq** – əmələ gəlmək, hasil olmaq, müvəffəqiyyətə uğramaq. [Qorxmaz:] *Baş tutarsa, ölümdən can qurtarmış olar.* [Gülər:] *...Mən çox yalvarıb ağladım, baş tutmadı. Beləliklə, bu iş təəssüf ki, baş tuta bilməyəcəkdir.* **Baş üstə** – hazıram, yaxşı, razıyam mənasında işlənən ifadə. [Tanya:] *Baş üstə: Qumar oyna desəydilər, baş üstə. Baş üstə, Şeyx.* [Mirzə Camal:] *Baş üstə, baş üstə, Gülsabah xanım!* **Baş vermək** – Əmələ gəlmək, meydana gəlmək, vəqə olmaq, ortaya çıxmaq, olmaq. *Bu kiçik ailədə baş verən (f.sif.) ..bir hadisə mənim qəlbimi sıxdığı üçün bu hadisəni möhtərəm oxuculara söyləməklə onları da öz dərdimə şərik etmək fikrindəyəm. Fərhad kimi həris və məlun bir insandan belə bir xəyanətin baş verməsini gözləmək imkan xaricində deyildi.* **Başa düşmək** – anlamaq, düşünmək, qanmaq. *Əhvalatı başa düşən Əhməd tez geri döndü. Belə duzu əritmişəm hey, başa düşürsən?* [Hacı Əhməd:] *Yəni bir söz deyəndə başa-maşa düşür.* **Başa gəlmək** – dəyərində olmaq. *Parapetdən Şamaxı yolundak bu səyahətimiz bizə 50 manata başa gəldi. Ev ortağa belə 250 manata başa gəlmişdir.* **Başa salmaq** – anlatmaq, izah etmək. *Başa sala bilmədim.* [Toğrul:] *..birinci tovlayır, başa salır, yazıq lap qabıqdan çıxır...* [Toğrul:] (Elxan) *söyləyir, başa salır. Xalqı başa sala bilmədik.* **Başına ağıl qoymaq** – birinə düzgün yol göstərmək, yaxşı məsləhət vermək, pis fikirdən daşıdırmaq. [Həmzə:] *Bir*

qarış boyu yoxdur, bizim başımıza ağıl qoyur. Başına saman çöpü salmamaq – ən sadə elementar şeyləri öyrənməmək, ibtidai təhsilə malik olmamaq. [Sönməz] *Təəccüblüdür ki, sən bütün ömründə ancaq qarnını doldurmuşsan, başına isə heç bir saman çöpü də salmamışsan. Başını ağrıtmmaq* – çox fikirləşib özünü yormaq, özünə problem axtarmaq. [Cavad xan:] *Get, qardaş, əmioğlu, bacioğlu, sənin namizədin burada yoxdur, nəhaq yerə başını ağrıtm.* **Başını möhnətə salmaq** – ağrımayan başına dəsmal bağlamaq, durduğu yerdə özünə problem açmaq. *Nə rəvadır salasan möhnətə qəmsiz başını. Başa vurmaq* – axıra çatdırmaq, bitirmək, tamamlamaq, tamama yetirmək. [Həsən kişi:] *Məsələn, mən. Mən əhd eləmişəm ki, qızım dərslərini başa vurmayınca...* **Başı ayılmaq** – işdən asudə olmaq, rahat olmaq, xilas olmaq. *Hə, inciməyin, başım hələ tez ayılıbdır, nə xeyir!* **Başı daşa dəymək** – başı əlhəd daşına dəymək, fəlakətə, uğursuzluğa rast gəlib peşman olmaq, acı təcrübə görmək. *Başı daşa dəyməyincə, ağılı başına gəlməz.* [Hacı Əhməd:] *gec-tez başı dəyər əlhəd daşına. Başı gic getmək* – başı gicəllənmək. [Əhməd:] *Allahü Əkbər, başım gic getdi. Başı getmək* – səsə qıcıqlanmaq. [Əbdülrəhman:] *telefona başım getdi. Başı qapazlı sif. və is. dan.* – daim əzilen, təhqir edilən köməksiz, müdafiəsiz, yazıq, məzlum, bədbəxt, aciz adam haqqında. [Oqtay:] *Bu gün bir qoyun sürüsü kimi təsəvvür etdiyən ayağı çarıqlı, başı qapazlı bir zavallı kütlə, fil addımları ilə irəliləyir. Başına ağıl qoymaq* – öyüd-nəsihət vermək, ağıl vermək. [Fatmansa:] *Yumurtadan dünən çıxıb, xalqın başına ağıl qoymaq istəyir. Başına at vurmaq* – başına at təpmək, sarsaqqlamaq, axmaq-axmaq danışmaq. [İmamyar:] *Sizin bilmirəm başınıza at vurub, topuğunuza at vurub. Başına cəncəl açmaq* – özünü işə salmaq, özünü müşkülə salmaq. *Siz burada işinizi qoyub başınıza cəncəl açmışsınız. Başına daş düşsün!* – söyüş və ya qarğış məqamında işlənir: bədbəxtliyə uğrayasan! [Artist:] *Şeirə bax, şairə bax! Başına düşsün yekə daş. Başına daş salmaq* – boş yerə tələf etmək, puç etmək, sərf etmək, korlamaq. [Səməd:] *Ay balam! Bəs mən başıma nə daş salım? Başın daşa salıb Fərhad*

sənin əlindən. Başına dolanmaq (başın(ız)a dolanım, dönüm, dönərəm) – həddindən artıq əzizləmək, nəvaziş etmək mənasında işlənən ifadə. [Atakişi:] *Oğlum, başına dolanım, onda məni öldür.* [Toğrul:] *Hə, indi gerisini de, amma başına dönüm, dahı çox da dərindən qırıldatma, bu yazıqlar hidrogeni nə başa düşsünlər.* [İmamyar:] *Ancaq, başına dönüm, qayıdanda onu bir yana qoy ki, evə adam girir, çıxır. Onda başına dönüm, bərk saxla. Allah eləməmişkən itər, elər, peşmançılıq olar.* [Altıncı:] *Bağışlayın, başınıza dönüm, ürəyim odludur.* [Bayırdan:] *A başına dönüm yubandırma. Başına fırlanmaq* – qayğısına qalmaq. [Aydın:] *Surxay, iki ay bundan əvvəl kiçik bir arzumu gözlərimdən anlayan o... azacıq düşünərkən başıma fırlanan Gültəkin, indi büsbütün soyumuş, hətta sözümdən çıxır. Başına gəlmək* – 1) baş vermək, üz vermək. [Ulduz:] *..Görəsən, başlarına nə gələr?* [Sitarə:] *İndi qardaşının başına bir iş gələcəyini bilərsəm, özümü ondan qabaq ölümə ataram.* [Məmmədəli:] *..gedək görək başımıza nə gəlir. Vallah filan adamın başına gəlmiş bir qəziyyədir.* [Ulduz:] *Görəsən, başlarına nə gələr?*; 2) ağına gəlmək. [Cavad xan:] *Mən yanından keçdim, bir başıma gəldi ki, götürüb onu da çiynimə atım. Başına gətirmək* – hakimiyyətə gətirmək. *Abbasilərin özlərini hökumət başına gətirən iranlılarla əlaqəsi var idi. Başına hava gəlmək* – ağı başından oynamaq, dəli olmaq. [Dilbər:] *Bunun başına havamı gəldi – bu rəzalət deyilmi?* **Başına iş gəlmək** – bəlaya uğramaq, müsibət üz vermək, qəza üz vermək, hadisə üz vermək, çətin və çıxılmaz bir vəziyyətə düşmək. *Ay Baba, bir bax gör mənim başıma nə zorba iş gəlmişdir.* [Sitarə:] *...İndi qardaşımın başına bir iş gələcəyini bilərsəm özümü ondan qabaq ölümə ataram.* [Ramiz:] *Başıma bir iş gələcəyindən qorxuram.. Başına gətirmək* – əngələ salmaq, pislik eləmək, bəlaya, fəlakətə uğramaq. [Atakişi:] *Qızım, mən heç bilmirəm başıma nə gətirirlər. Başına kül!* – yazıq günə qalasan! Söyüş, qarğış məqamında işlənir. [Şair:] *Bu sifətlə özün insan sanır, a başına kül!.. Naxoşların başına kül; Qış gəlmədən uzan öl. Başına kül tökmək* – yazıq günə qalmaq. İfadə qədim adətlə bağlıdır: özünün və ya başqasının halına, bədbəxtliyinə

yananda başlarına kül (və ya torpaq) tökərdilər. (Azərbaycan dastanlarının leksikası). [Balaş:] *İndi mən yazıq başıma nə kül töküm. Millətin başına kül olduqca; Hamı qəri-məzarə dolduqca; Guşimə "Sonya"nın sədası gəlir. Başına qapaz salmaq – döymək. Sal başına qapaz! Başına sərki vurmaq – etdiyi yaxşılığı üzə vurmaq, tənə etmək, başına vurmaq. [Gültəkin:] Neçin siz həmişə mənim başıma sərki vurursunuz? Başına oyun açmaq – ağır bir əziyyətə salmaq, pislik etmək, bəlaya, fəlakətə uğratmaq. [Niyaz:] Mənim başıma bu oyunları açan sənsən. Başına söz qəhət olmaq – fikrini çatdırma bilməmək. Başına söz olub qəhət. Başına toplaşmaq – başına yığışmaq. Bütün ölülərin və qəhrəmanların ruhu onun başına toplaşır. Başına yığılmaq – bir şeyin və ya bir adamın ətrafına toplaşmaq, yığılmaq. Bu gün dünyanın yolçuları və dilənçiləri mənim başıma yığılacaqdır. Adamlar onun başına .. yığılırdı. Başında durmaq – rəhbərlik etmək, başçılıq etmək. [Elxan:] ...Onun (quruluşun) da başında sən və sənin kimi insan qəssabları dururlar. Başından çırpmaq – başına vurmaq, başına ilişdirmək. Eyni zamanda Turğut əlindəki qamçını Elxanın başından çırpır. Başını aldatmaq – doğru söyləməmək, düzgün danışmamaq. Pul verib başların aldatsaq, qiyamətmi qopar? Başını bir yerə yığmaq – evlənmək. [Gülnisə:] Dünən gecə yenə sənin fikrini eləyirdim ki, daha vaxtın yetişib, başını bir yerə yığasan! Başını cəncələ salmaq – özünə iş açmaq, özünü çıxılmaz vəziyyətə salmaq. Mən dəliyəm ki, salım öz başımı cəncələ? Başını əzmək – öldürmək, məhv etmək. [Həmzə:] Səsini kəs məlun! Yoxsa başını əzərəm. Başını götürüb qaçmaq – başqa yerə getmək, doğma torpağı, vətəni tərk etmək. ...götür başını qaç, Başını qurtarmaq – xilas olmaq, canını qurtarmaq. Qalmalıyıqsa, hərə bir yana qaçıb başını qurtarsın. Başını qarışdırmaq – fikrini yayındırmaq. Pəri onun başını qarışdırıb, söhbətə tutur. Başını təslim etmək – öldürüb başını gətirmək. [Əbu Übeyd:] Get, hər yerə car çəkdir ki, Elxanın özünü, ya başını təslim edənlərə, on min dirhəm veriləcəkdir. Başını yerə dikmək – kədərli dayanmaq, qəmgin olmaq. Dikmiş hamı başın yerə...*

Baş-ayaq z. Tərsinə, əksinə, başı ayağına və ayağı başına tərəf. □ **Baş-ayaq olmaq** – darmadağın olmaq. *Görüm olsun baş-ayaq vasili-niran, a səbət!*

◊ **Baş-ayaq getmək** – sonu çatmaq, axırı çatmaq. *Səhnəyə çəkdi "Səfa" ildə on üç gün zəhmət; Hasili getdi drama baş-ayaq, bir rəhmət. Baş-ayaq vurmaq* (danışmaq) – Danışığının nə başı, nə ayağı olmaq, danışığında heç bir məntiq və rabitə olmamaq. *Hər gün, sözləri qrammofon kimi bir-birinin ardına düzən Dilbər, bu gün qırıq makina kimi baş-ayaq vururdu.* [Əlimurad:] *Yoldaş, siz də çox baş-ayaq vurmayın.*

Baş-başa z. Baş, uc tərəfi qarşı-qarşıya, qoşa şəkildə. *Elə onun oğlanların tutub baş-başa vurram, başı partlar.* [Cəmaləddin:] *Əlinə Quran, bir tapança götürüb, dörd adam, iki qılınç, iki tufəng baş-başa çatırlar.*

Başçı is. Bir işin başında duran adam; rəhbər, sədr, rəis, böyük. *Hökmdar rolunu oynayan aktyor xor başçısı, əhali isə xor kimi iştirak edir.* [Haris:] *Bizim başçımız Ramiz və bütün yoldaşlarımız türklərdir.* [Eyvaz:] *Qardaşlar, özünüza başçı seçin. Bu qazmada başçı və komandan Abbas Mirzə Şərifzadə olmuşdur.*

Başçısız sif. Başsız, sahibi, yiyəsi olmayan. [Eyvaz:] *İki qardaş kütləni bir-birinə qırdıran, minlərlə uşaqları anasız, arvadları ərsiz, külfətləri başçısız, ac-susuz qoyan odur.*

Başdansovma z. Diqqətsiz, tələsik, könülsüz. *Oynayanların başdansovma hərəkət etdikləri gözə çarpırdı. Bundan başqa, bəzi tərcümələr də vardır ki, özləri qüvvəli olsalar da ancaq tez para almaq üçün çalışıyor, tərcümələri başdansovma edlənib üzərlərində olan məsuliyyəti düşünmək istəmiyorlar.*

Başıaçıq z. və sif. Başında heç bir şey olmadığı halda, papaqsız, başı örtüksüz. *Molla Gülsüm başıaçıq qızları və əli kitablı oğlanları Dilbərin dövrəsində görünce, qudurmuşcasına bağırdı. Dilbərin ürəyi sıxıldı və birdən başıaçıq küçəyə atılıb, dustaqdan qaçmış kimi, bir həyəcan içində qaçmağa başladı.*

Başqa 1. sif. Bu yox, digər, o biri, əvvəlkindən fərqli, qeyri, ayrı, sair, özgə. *Lakin bir qədər diqqətlə baxdıqda onda başqa bir*

gözəllik görmək mümkündür. [Gülzar:] Başqa qoca bir qadını suya gedən görüncə, haman gedib dolçasını alır, doldurub gətirərdi.

2. *qoş. Qeyri, savayı. Dünya malından – bir uzunqulağı, bir də çətinliklə yığdığı pullardan Gülzar üçün aldığı iki keçidən başqa heç bir şeyi yox idi. Artıq, sahildə gecənin qaranlığından başqa bir şey görünmür, küləyin uğultusundan və dalğaların acıqlı bağirtisindən başqa bir şey eşidilmirdi.*

Başqa-başqa *sif.* Bir-birinə bənzəməyən, oxşamayan, bir-birindən tamamilə fərqli; müxtəlif. Əvvəllərdə bu iki aktyor səhnəyə bərabər çıxır, hər ikisi bir məslək, komiklik məsləkini təqib edirdilərsə də, lakin son zamanlar bunların hərəsi başqa-başqa şəxsiyyətlər olmuşlardır. Hər bir mənbəi-təsir hər bir yazıçıya onun həyat ümumiyyəsi, xatirəti, əhvali-ruhiyyəsi, məslək və əqidəsi üzərində başqa-başqa təsir edə bilər. Yalnız burada deyil, başqa-başqa mərkəzlərə də öyrənmək üçün adamlar göndərməliyik.

Baş-qulaq *is. dan.* Üz quruluşu; sir-sifət. Üz quruluşunun cirkir olduğuna işarə vurulur. [Xoşməmməd:] *Hələ bu baş-qulaqnan artistliyə gəlmişsiniz, danışanda da heç kəsi bəyənirsiniz.*

Başlamaq *f. 1.* Bir işə girişmək, başlanğıc vermək. *Xor başçısı aski qəhrəmanlar dastanından mövzular almağa başladı. Ssenari üzərində isə yenidən başqa bir qrup işləməyə başladı.*

2. Bir işin, halın, keyfiyyətin, hadisənin və s.-nin ilk əlamətlərini göstərmək. *Keşif yavaş-yavaş Sənəni tanımağa başlayır. ...Bu irəliləyən mühiti ifadə edən sözlər artmağa başlayır.*

Başlanmaq *f.* Meydana çıxmaq, törəmək, yaranmaq; törəməyə, ortaya çıxmağa, əmələ gəlməyə başlamaq. *Azərbaycan türk teatrosunun nə şəkildə başlanmasının göstərilməyi üçün ["Hacı Qara"] oyunun(un) tarixi əhəmiyyəti vardır. [Durna:] Bir atışma başlandı.*

Başlıca *sif.* Ən əsas, ən mühüm, ən ümdə. *Qəsidə, müstəzad kimi başlıca şəkillər tamamilə ərəblərdən alınmışdır. "Şahnamə"nin başlıca xüsusiyyətlərindən birisi də əsərin xalis fars dilində olmasıdır. // İs. mənasında. Bayramların ən başlıcaları yazda və*

payızda olurdu.

Bataq *is.* 1. Zığ, lehmə, palçıq; lehməlik, palçıqlıq. [Yaşar:] *Ancaq daşqından bataq əmələ gəlir. Odur ki, kəndimiz bütün ölkəmiz üçün qızdırma yuvasıdır.*

2. *məc.* Durgunluq, hərəkətsizlik, ətalət, təşəbbüsslük mənasında. [Gülsabah:] *Mən səni bu hərəkətsiz bataqdan, bu dirilər məzarlığından qoparmaq və yeni həyatın od nəfəsli ocağına atmaq istəyirəm.*

Bataqlıq *is.* 1. Durgun su, lıq, lehmə, palçıq ilə örtülü yer; bataq çox olan yer. *Solda axan çay, bataqlıq, arxada kənd, dağlar, ağaclar.*

2. *məc.* Mütərəqqi hərəkətdən məhrum şərait, mühit, yer; durgunluq, ətalət, təşəbbüsslük, fəaliyyətsizlik. [Almaz:] *Mən istəyirəm ki, əsrlərdən bəri donub qalmış bu bataqlıq bir hərəkətə gəlsin.*

Batareya *is.* (*fr.*) Bir neçə top və minaatanı ibarət taktik vahid. [Ənvər:] *..Sol cinaha batareya, bütün toplardan atəş.* [Gülsabah:] *Sən indi öz batareyanı buraxıb, mətbəxdə soğan doğrayan bir topçuya oxşayırsan.*

Batırılmaq “Batırmaq”dan *məc.* Söylə, batırıldı *Abşeron adası.*

Batırmaq *f.* 1. Qərq etmək, suyun dibinə çökdürmək, cumdurmaq. *Bizi burada suya batırın.*

2. Məhv etmək, puç etmək, yox etmək. *Fəqət bir gün zəngin düşmənləri para ilə işi batırdılar deyə, daha şikayətdən əl götürdü.*

3. *məc.* Qərq etmək, bürümək. *Batırdı elmə cahanı.* [Gülər:] *Gülsün günəş, ziyasını saçsın səmələrə!; Gülsün də, kainatı batırsın ziyələrə.*

Batin *is.* (*ər.*) Daxil, iç üz, mənəviyyat. *Batinə baxsan görəcəksən, paho; Boşlamayırlar yenə də bidəti.* [Həris:] *Əbdürrəhman, zahir batının tərsini göstərən bir güzgüdür.* [Xəlid:] *Şimdi əvvəlki kimi üzdə dost, arxada düşmən deyil, bəxş zahirdə düşmən, batində qardaş kimi səni sevirəm.*

Batqı *is.* Zəlzələ nəticəsində yerdə və dağlarda əmələ gələn

batıqlıq, çöküntü. *Batqıya doğru bir az yürümüş.*

Batqın *sif. məh.* İtmiş, adı və nişanı qalmamış. *Bu batqın ölkə xalqından qorxaraq.*

Batmaq *f.* 1. Şiş tərəfi ilə bir yerə sancılmaq, girmək, soxulmaq (ucu iti şeylər haqqında). *Şüşə ayağına batmış.* [Firəngiz:] *Axı nə cür olur ki, bıçaq düz gəlir, amma batmır?* // *məc.* [Bəhram:] *Bu sözlər hərəsi bir iynə kimi mənim sinəmə batır.*

2. Suyun dibinə dalmaq, cummaq, düşmək, qərq olmaq. [Yaşar:] *Görüm bu şalbanın hesabı, sözü nədir ki, suya batmaq istəmir.* [Gündüz:] *Baxın, bəlkə yeridi, aha, batdı, batdı, yaramadı.*

3. *məc.* Qürub etmək, gözdən itmək. [Qüdrət:] *Gülsabah, batan günəşin son görünüşündə sənəin çöhrəni xatırlayır, doğan günəşin ilk şüasında sənəin gülüşünü axtarırdım.* // *məc.* Təşbeh: [Elxan:] *Solmaz, sənən həyatımın batan (f.sif.) Günəşi!*

4. *məc.* Məhv olmaq, zay olmaq, puç olmaq, heçə çıxmaq, hədər getmək, yox olmaq. [Nazlı:] *Orda bir çox kağız batıb bildirki yaydan.*

5. *məc.* Yox olmaq, yerlə bir olmaq, məhv olmaq. [İmamyar:] *Üç kənd batar, əvəzində yüz kənd tikilər..., abad olar.*

6. *Bulaşmaq, bulanmaq.* [Aftil:] *Araba palçığa batmışdır. Başir çarəsiz qalıb, Dilaranı qucağına aldı, 2-3 addım getməmişlərdi ki, zavallı Başirin ayaqqabısı palçığa batdı.*

7. *məc. dan.* Qalib gəlmək, üstün gəlmək, gücü çatmaq. *Eyləməz təsiri əsla məst olublar, batamam.*

8. Bir sıra isimlərə qoşularaq, mürəkkəb feillər və müxtəlif ifadələrin tərkibində: *Dilbər isə heç bir şey görmədən, düşünmədən bu kimsəsiz təbiətin ortasında yürüyür, getdikcə evdən uzaqlaşır və qatı bir qaranlığa batırdı. Deyəndə şahsan; Batır sükuta.*

♦ **Bata bilmək** – qalib (üstün) gələ bilmək, gücü çatmaq. [İmamverdi:] *Nikolaya İran kimi bir padşah bata bilmədi.*

Batman *is.* Azərbaycanın müxtəlif yerlərində müxtəlif ağırlıqda (əsasən 20 girvənkə = 8 kq ağırlığında) olan köhnə çəki ölçüsü. [İmamverdi:] *Axır o gün gücnən daş-baş eləmişəm, bir*

batman buğda vermişəm.. [İmamverdi:] Şaşkası batman qılıncın şaşkası kimi yernən sürünür.

Bayağı *sif.* 1. Ən adi, ən sadə, çox bəsit; Çeynənmiş sözlərin bayağı olmadımı?

2. *sif.* Qaba, ləyaqətsiz. *Bayağı bir erkək şəhvət və ehtiraslarına tapğın ..bir tələbə görürük. Məqsəd onun daxilindəki saxlanılmaz adi, bayağı ehtirasdır. Bayağı bir erkəklik, saxlanılmaz ehtirasları qalxır.*

Bayaq *z.* Bir az bundan əvvəl, qabaqca. [Yaxşı:] *Bayaq xəlvət evdə baldızım uşağının beşiyini qoymuşam qabağıma, boş beşiyə laylay deyirəm.* [Xaspolat:] *Bayaq müxtəsər hesabladım, teatrın bir aylıq xərci durulur.*

Bayaqdan *z.* Bir az əvvəldən; çoxdan (bəzən bəri sözü ilə bərabər). *Kaş oxuyaydım.. bayaqdan. Bayaqdan bəri bir iztirab içərisində çırpınan Firəngiz coşqun bir hissənin azılən təsiri altında bağırır.*

Bayğın *sif. və z. məc.* Xumar, məstanə, süzgün. *Hər baxışında yeni bir dünya gülümsəyən bu bayğın füsunkar gözləri .. sevməmək mümkünmü? □ Bayğın etmək – bayılmaq, bihuş etmək. Eşq-məhəbbət öz-özünə insanın qəlbinə dolur, insanı bayğın edir.*

Bayılmaq *f.* Özündən getmək, qəşş etmək, ürəyi getmək. [Aydın:] *Yabancı bir göz, bir qırpım artıq ona baxırsa, gözlərim qaralır, qan beynimə vurur, bayılmaq dərəcəsinə gəlirəm.* [Aydın] *kiçik bir sükutdan sonra irəli tərpənmək istərkən müvazinətini itirib bayılaraq yerə yığılır,*

Bayır *is.* Binanın və s.-nin xarici, eşik, həyət, göl, dışarı, kənar, açıq yer. *İndi isə paltarsızlıqdan bayıra çıxmırsan, sən ürəyini məndən gizləyirsən, elə bilirsən ki, anlamıram, ..eləmi?* [Əmrulla:] *Vurub tullayacaqsan bayıra, çatan əbləh, qurumsaq gələcək ki, siz Azərbaycan qızlarını yola aparmırsınız. Oğru çalır fışqırıq; Var hünərin bayıra çıx.*

Bayquş *is.* 1. İri gözlü, girdə başlı, xoşagəlməz səslə, qarmaqburun, yırtıcı gecə quşu. *Ulasın hər tərəfdə bir bayquş!*

2. Mənhusluq, uğursuzluq simvolu kimi istiarə: *Yox, artıq mən sənə üçün dəli gülüş deyiləm, mən indi bayquş qəhqəhəsiyəm ki, bütün həyat uzunu sənə qulaqlarında partlayacağam.* [Mirzə Rza:] *..O, bir bayquşlar padşahıdır ki, saraylar üzərində ulayır.* [Oqtay:] *Oqtay Eloğlu xərəbələr bayquşudur.*

Bayraq is. *dan.* Uzun və nazik bir ağacın baş tərəfinə bağlanmış və adətən üzərində dövlətin, yaxud hərbi və ya ictimai təşkilatın xüsusi əlaməti – nişanı çəkilmiş bir və ya bir neçə (müxtəlif) rəngli qumaş parçası. [Mirzə Səməndər:] *A kişilər, vallah, billah, tumunuzdan bir gələ dənizə düşsə bütün baliqlar diplomat olar, bayraq götürüb ingilissə ultimatum verərlər.* [Şeyx:] *Fəqət başındakı bir fikri, ..məsləki, ..bayraqını gəzdirdiyi bir orduyu öz mənfəətinə, ..öz ehtiraslarına .. fəda edən adama nə ad vermək olar? Sənən, bütün ..hər bir şeyini böyük bir rəzalətlə bir qadının ayaqlarına sərrib: – mən təslim, – deyər bayraqını endirir.*

Bayram is. 1. Hər hansı bir tarixi və s. hadisə şərəfinə keçirilən şadlıq günü; təntənə. *Fransa inqilabı bayram saxlanılır. Bayram günləri xor böyük bir izdiham ilə meydanlara çıxır.. Bayramların mühəqqəq iştirakçısı olan satirlər xoru artıq öz əhəmiyyətini itirməli idi.*

2. Şadlıq, şənlik, xoşbəxtlik, səadət mənasında. *Azərbaycan Türk Teatrının əlli illiyini bayram etdik. Azərbaycan səhnəsinin bayramıdır.*

3. Kütləvi oyunlar, əyləncələr və s. keçirilən gün. *Bayramların ən başucaları yazda və payızda olurdu.*

Bəbək is. Göz gilasının ortasındakı qara dairəcik. *Sevgi bir göz ki, yox onun bəbəyi; Kim ki sevdi, kim olduğun sormaz.* O [Gülər:] *isə utandığından uzun qara kirpiklərini endirib, iri gözlərinin mavi bəbəklərini örtüdü.*

Bəd sif. (fars.) 1. Pis, xarab, yaman. [Aslan:] *Pərvərdigarə, mən nə bəd əməldə olmuşdum ki, mənə bu qədər zülmə düşər elədin? Bu millət az qalıb çəkə əlin bu bəd həyatıdan. Açıq nəhayət kartını, göstər bizə "nəqş"i, "bəd"i.*

2. **Bədlə** şəklində z. – hirsələ, qəzəblə. *Hər səmtə bədlə dönəram şiri-bidəqqəm; Vəqiədə, leyk qılınıcı qırılmış Qəzənfəram!..*

♦ **Bəd damar** – burada: yaradıcılıq ilhamının bitməsi. *Mühərrirəm, məqalənin düşərsə bəd damarına; Dayanma, tez yüyürginən get stəkanın üstünə! Bəd gəlmək* – pis gətirmək, nəhs gətirmək, baş tutmamaq; uğursuzluğa uğramaq. [Həmid:] *Sən də düşün, de çarə bəd gəlib istixarə.* [Həsən:] *Aşna, düşün, de çarə bəd gəlib istixarə.*

Bədaye is. (ər.) İncəsənətə, bədiyyəyə aid olan. *Mən gətirdim verdim sizə, siz də verdiniz siyasi-bədaye şurasına, onlar da dedilər yaramaz.*

Bədbəxt sif. (fars. bəd və ər. bəxt) Talesiz, bəxtsiz, taleyi pis, uğursuz. *Bəxt onda ki, paylandı, biri çatmadı payə; Dünyada o bədbəxt də bizim bərbada düşdü. ..Şeyx Nəsrullah bu bədbəxtləri aldadaaraq namuslarına toxunuyor.. Mən bədbəxt gəlib nəgəhan dağlıların arasına düşdüm.* □ **Bədbəxt etmək** – bədbəxtliyinə səbəb olmaq. [Gülzar:] *Mənsur məni bədbəxt etmə!* [Gülzar:] *Yazıq Sitarə, məni də bədbəxt etdin, özünü də. Bədbəxt olmaq* – bədbəxtliyə məruz qalmaq, yazıq olmaq. *Bir sözlə, ailə bədbəxt olar. Nazlı kimi məsum və zavallı qızların bədbəxt olması faciəsinə yalnız bir tamaşaçı olaraq qalıyor.*

Bədbəxtlik is. Talesizlik, bəxtsizlik; fəlakət, müsibət, uğursuzluq. [Sitarə:] *Bir kəlmə bu halım ya şadlıqdır və ya bədbəxtlik.* (Ruh) *açıqlanmış olursa, ailə üçün bir bədbəxtlik olur.*

Bədən is. (ər.) İnsan və ya heyvanın vücudu; gövdə. [Qənbərin] *Bədəni dolmuşdu, qarnı yavaş-yavaş şişməyə başlamışdı.* [Toğrul:] *Elə bil onun bədəni dəmirdir, səninki xəmir. Bədənsiz quru bir can ola bilərsən. Həmin allahlardan istədiklərini öz bədənlərinə daxil edə bilərlər.*

Bədəvi sif. (ər.) Köçəri, çöllü. *İran cəmiyyəti bədəvi ərəblərin çöldən gətirdikləri yeni dini qəbul etdi.*

Bədii sif. (ər.) Estetik zövqə, incəsənət tələblərinə cavab verən; gözəl, qəşəng, incə, estetik. *bir el şairinin.. dediyi ...hissəyyat yaxıcı, bədii olması cəhətinə heç bir halda geri qalmayır.* [Əbu

Üveyd:] *..bu, xalqın bədii duyğularını oxşamaq və xalqı atəşgaha sürükləmək üçündür. Oxucuya bədii bir həyəcan verən də bu səmimiyyətdir.*

Bədiilik *is.* Gözəllik, qəşənglik, incəlik, estetiklik. *Fəlsəfələr köhnəlsə də, əsərin bədiiliyinə ziyan toxunmaz.*

Bədrilənmiş f.sif. şair. məc. Təşbehlərdə gözəlin siması. □ **Bədrilənmiş ay kimi gözəl** – on dörd gecəlik ay kimi parlaq təmiz, gözəl. *Gülzarın bədrilənmiş ay kimi gözəl üzünü bulud kimi pərdələyən qara saçlarına bu gecə daha diqqətlə şənə çəkilib nizam verilmişdi.*

Bədnam sif. (fars.) Pislikdə adı çıxmış, adı ləkəli, pis ad qazanmış; rüsvayçı, biabırçı. □ **Bədnam etmək (eləmək)** – rüsvay etmək, biabır etmək. *Bu barədə bədnam elədin molla Babanı; Zalım kişi, tənəə gətiribsen bu cahanı.*

Bədnamlıq is. Biabırçılıq, rüsvayçılıq. *Gülzarın sorağını alcaq Əhməd çox şadlandı, bu gecə nə sayaq olsa üstlərinə atılan bədnamlığı bacısının qanı ilə yumağa qərar verdi.*

Bədrəviş sif. (fars.) Pis hərəkətli, pis rəftarlı (adam). *Cahan olubsa mürtəki bu bədrəviş cinayətə, Qoşun yığıb, hücum edə bütün cahanın üstünə!*

Bədtər sif. (fars.) Daha pis, daha yaman, daha bərbad, lap pis. [Balaş:] *..mənim üçün ölümdən bədtərdir. O. Şeyx Nəsrullahdan daha bədtər canidir. İranda gündə minlərcə, yüz minlərcə bundan daha bədtər cinayətlər, faciələr zühur edib cəzasız qalıblar.*

Bədüz sif. (fars.) Üzü çirkin olan, çirkin sifətli. *Yaz buları jurnala, xəlqi-cahan anlasın, Bəlkə o bədüzləri qeyriləri danlasın.*

Bəhanə is. (fars.) 1. Bir iş üçün əsas ola bilən keyfiyyət, səbəb, dəlil. [Hacı Əhməd:] *Qoy bəhanə məscid olsun.* [İmamyar:] *Mənimlə ancaq pozuluşmaq üçün bəhanə axtarırlar. ..Hərəkət gözəl bir bəhanənin arxasında gizlədilmişdir.*

2. Saxta, yalan. *Biz özümüz onu [Solmazı] qurban bəhanəsilə yox edirik.*

Bəh-bəh n. Tərif, bəyənmə, zövq, nəşə ifadə edir (bəzən

istehza ilə deyilir). [Aftil:] *Bəh-bəh! Kitab başlandı.*

Bəhəməhal (fars. və ər.) Nə olursa-olsun, hər halda, mütləq. [Sara:] *Bilirsənmi, Bəhram, mal bəhəməhal, heç olmasa da mənim üçün təfavüt etmir.*

Bəhr is. (ər.) köhn. Dəniz, dərya. // məc. Nəhayətsizlik. Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam; Genə xəyal edəram bəzmi-istirahətdir.

Bəhrə is. (fars.) 1. Meyvə, məhsul, bar, bəhər. [Altubnay:] *Mənim öz bəhrələrim də qalmışdır.*

2. məc. Fayda, səmərə, nəticə. *Xülasə, diplomatik danışıqlarımız bir bəhrə vermədi və biz, aydındır ki, ağır ümidsizliyə qapıldığımızı.*

Bəhrəvər sif. (fars.) köhn. Payı olan, hissəsi, nəsibi olan. *Rədd olub getmişdi məktəb başımızdan birtəhər; Seyr edib bulvarda qızlardan olurduq bəhrəvər.*

Bəhri-biaman Amansız dəniz. *Əs, ey külək, bağır, ey bəhri-biaman, ləpələnlə; Atıl cahana sən, ey ildırım, alışı, parla!*

Bəhs is. (ər.) 1. Bir şey haqqında ətraflı danışma, müzakirə etmə, fikir yeritmə, söhbət, danışmaq. □ **Bəhs etmək** – danışmaq, söhbət etmək, fikir yeritmək. [Dilbər:] *Siz yenə o kitabdanmı bəhs edirsiniz?* [Mirzə Kərim] *Danışığında: “.. Quranda bütün elmlərə işarə olduğuundan” uzun-uzadıya bəhs edirdi.*

2. Mübahisə, söz güləşdirmə. [Dilbər:] *Siz ki, bəhsə başladınız, iş bitdi. Məşğul ola bəhsə? Nə qədər qəztəçilər dad elədi, bəhsdə lap ad elədi, qızları dilşad elədi.*

3. Bir əsərin, bir kitabın yaxud da elmin müəyyən məsələyə həsr olunmuş hissəsi, fəsli, bölməsi. *Möhtərəm Kazımoğlu ədəbiyyat tarixində ötədən bəri böyük filosofların mövzu bəhsi olub..*

Bəxalət is. (ər.) Başqasının üstünlüyünə, xoşbəxtliyinə, müvəffəqiyyətinə, qabağa getməsinə dözməmək, bunu gözü götürməmək. *Bir yanda zavod, fabrika, bir yanda sənəət; Yoxdur nə şəqavət, nə bəxalət, nə ədavət!*

Bəxt is. (fars.) 1. Tale, qismət. *Bəxt onda ki, paylandı..*

2. Müvəffəqiyyət, uğur. *Ey içən bəxti-səadət şərbəti.*

◊ **Bəxtini sınamaq** – cəsarət etmək, özünü nədəsə yoxlamaq, və müəyyən bir məqsədləse bir işə başlamaq. *Deyilsə, ay Baba, bircə sual edir sizdən: Çatan çilenliyə bəxtin sınaq edir, nə əcəb? Öz bəxtindən küsmək* – uğursuzluğuna görə heç kəsi qınamamaq, işinin, taleyinin gətirməməsi ilə razılaşmaq. [Dilbər:] *Sizdə cəsarət və həssaslıq yoxsa, öz bəxtinizdən küsün..*

Bəxtəvər *sif.* (fars.) Xoşbəxt, bəxtli, taleli. *Bəxtəvər insan ola bilsən. // İs. mənasında: xoşbəxt adam. Yaşın oldu on üç, ay qız, səni verrəm bir ərə; Bir müqəddəs kişiye, pulluya, bir bəxtəvərə. Yığ şəlpə-şülpəni, bulvara qıl səfər; Ol cənnəti-cahanı gəziş bir, a bəxtəvər!* [Elxan:] *Bunlar hamısı bir ovuc bəxtəvərlərin uydurmasıdır.*

Bəxtiyar *sif. və z.* (fars.) Xoşbəxt, bəxtli. *Aslan çox çalışqan olduğu üçün hər gün öz ruzisini qazanıb külfəti ilə bərabər bəxtiyar yaşayırdı. Fərhad Gülzarın əlini bəxtiyar dodaqlarına apardı.*

Bəxtiyarlıq *is.* Xoşbəxtlik. *İndi o özünü bəxtiyarlığın son pilləsində görürdü və sevincindən üzünü Allah-taalaya tutub deyirdi.*

Bəkarət *is.* (ər.) Bakirəlik. [Yanardaş:] *Bəkarəti ulu Hürmüzə tapşırılmış.. // məc. Təmizlik, şadlıq. [Əbdüləli bəy:] O ki qaldı qadına, evdə otururdu, indi həyatə də çıxsın; ancaq arvad lap göz qabağında olsa, öz bəkarətini itirər.*

Bəkçi *sif.* (türk.) Qoruyucu, mühafizəçi, baxıcı, keşikçi, gözetçi, qoruqçu mənasında. [Rəbi:] *Sus, cəhənnəm bəkçisi!* [Qorxmaz:] *Qardaşlar, biz dustaq bəkçisini sarıyıb qaçacağıq.*

Bəkləmək *f.* (türk.) 1. Mühafizə etmək, qorumaq, keşiyini çəkmək. *Varlığın çeynər odlu bir qayğı; Ata bəklər maraqla qaytarğı.*

2. Gözləmək. [Yavər:] *Şurayi-hərb Zati-alilərinizi bəklıyor.* [İzzət paşa:] *Son raportu bəklıyorum. ..fəri qaçmış gözlərini ..utanıyormuş gibi yarı örtmüş, yerlərə bakınaraq bəklüyordu.*

Bəqeyri *sif.* (ər.) Başqa, digər. *Kömək gözetləmə, Baba, bu itilget-filanıdan; Tapılmaz onda bircə iş bəqeyri boş yalanıdan.*

Bəla is. (ər.) 1. Uğursuzluq, bədbəxtlik, müsibət, fəlakət, afət. *Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam; Genə xəyal edəram bəzmi-istirahətdir. Başar həyata tapınmış, o, bir yığın torpaq; Vücudu, varlığı yüz min bəlayə bir oynaq.* [Əbu Übeyd:] *Amma Aqşın, o bir bəla, o bir cəhənnəm.* [Ömər:] *Deyirlər, o elə bir bəladır ki, haraya ayaq bassa, yaqın bir qurultu çıxartmalıdır.*

2. Əzab, izzirab, dərd, kədər. *Eşq aləmi bir başqa bəladır.*

◊ **Bəla vermək, bəlasını vermək** – cəzalandırmaq, layiq olduğu cəzanı vermək (qarğış mənasında). [İmamyar:] *Allah sənə bəla versin, ay Əmirqulu.* [Altıncı:] *..Ulu Hürmüzd bu xəlifənin bəlasını versin. Bəlayə düşmək* - əziyyəətə, müsibətə məruz qalmaq, xataya düşmək, çətin vəziyyəətə düşmək. *Qudurmayın siz, a qızlar, axır bəlayə düşərsiz!; Sizi o qədr döyərlər ki, ah-vayə düşərsiz! Bəlayə salmaq* – müsibətə salmaq, çətin vəziyyəətə salmaq. [Səlimqızı:] *Ay balam, özünü bəlayə salma, gəl bəri!* [Haris:] *..Özünü itirib bəlayə salırsan.* [İncə:] *Ancaq, onu bəlalərə mən saldım. ..qəza səni nə bəlalara saldı!..*

Bəlağət is. (ər.) Fikrini, gözəl, aydın, düzgün və inandırıcı sözlərlə ifadə etmək qabiliyyəti; natiqlik istedadı. *Sənin ağıl, kamal, fəsaḥət və bəlağətin mənim nəzərimi cəlb etdi.*

Bəlalı sif. Əziyyətli, əzablı; izzirab və məşəqqətlə dolu. *..Mənə, tanrım, bəlalı gün verdin? Gecə gəlmiş; – Əvət, bəlalı bir iş. Bilirəm pək bəlalıdır hicran.*

Bəlayi-bəd (ər. və fars.) Pis bəla, dözülməz, çəkilməz bəla. *Nə bəlayi-bəd olubsan.*

Bəlayi-nagəhan (ər. və fars.) Gözlənilməz bəla. [Əlimuxtar:] *Atam, bir bəlayi-nagəhani kimi keçib xirtdəyimizə.*

Bələmək f. Körpəni sarğı ilə sarımaq, bələyə бүkmək, qundaqlamaq. [Əbdüləli bəy:] *..bir kəndli arvadı köçdən düşdü, doğdu, uşağı bələdi, aldı qucağına.*

Bəli əd. 1. Verilən suala müsbət cavab və ya təsdiq üçün işlənir. [Altunbay:] *Bəli, sənin dinin çox maraqlıdır.* [Sitarə:] *Bəli, bəli, elə odur ki, var.*

2. Çağırışa nəzakətli cavab. *Bəli! Xanım! Bəli!...*

3. Danışılanlara yekun vurmaq, ya fikirdə olan şeyləri xülasə etmək üçün söylənir. *Bəli, məscid qabağına cəm oluyorum.*

Bəlkə mod.söz 1. Ola bilər, ola bilsin, ehtimal, şayəd, ola ki, olsun ki. *Bunu bəlkə də bir çoxları duymuşlardır.* [Toğrul:] *Bəlkə tok vurub səni. Oxu bülbül, oxu bülbül; Bəlkə yarım oyansın.* [Ulduz:] *Bəlkə gəldilər.* [Tanya:] *Bəlkə səhv edirsən Yaşar?*

2. İrəlidə söylənmiş fikrin əksini ifadə edir. [İmamyar:] *Elə deyil, qardaşoğlu, ya bəlkə biz qanmırıq? Deyil bir canlı bəşər; Bəlkə bir müqəvvadır. Sənət isə bir ibrət üçün olmayıb, bəlkə sənət üçün olmalıdır.*

3. “Də” ədatı ilə: **bəlkə də** – tərəddüd, şübhə, qeyri-müəyyənlik, ehtimal ifadə edir. *..Bu ədəbiyyatın yaradılması üçün bəlkə də düşünülməmiş(dir).* [Solmaz:] *Məni bu çəkişmələrin içindən ala bilsən, kim bilir bəlkə də, bəlkə də... Şair ..bəlkə də əhəmiyyətini düşünmədən duyduğunu söyləmiş(dir). Bunu bəlkə də bir çoxları duymuşlardır.*

Bəlli sif. Aydın aşkar, məlum, meydanda olan. *Keçmişsi bəlli; Gözəl əməlli. Orası bəlli deyildir. Homerin vətəni qətiyyən bəlli deyildir.* □ **Bəlli olmaq** – aydın olmaq, aşkar olmaq, zahirə çıxmaq, bilinmək, müəyyənləşmək. *Bəlli olur ki, gələn pəhləvan hökmdarın öz oğlu Terzeydir.* [Rəbi:] *Çox gözəl, Bəlli oldu. Bəlli olduğu üzrə, Troya müharibəsinin səbəbi.. Yelenanın qaçırılması olmuşdur. Bəlli olduğu kimi, bir xalqın ..psixolojisini öyrənmək üçün ..onun ədəbiyyatına müraciət edilir.* // Xəbər şəkilçisi ilə **bəllidir** – aydındır, aşkardır, görünür. *Bəllidir həpsi həpsi, də üzdən; Qızarır həp, yenə dönüb ağarır. Qız, gəlin, dul bu tənbəlitlərdə; Marşrut bəllidir: Saray – Tehran.*

Bən əvəz. (türk.) Mən. [Səməd:] *Bən desəm müdirə gər işi yavaşdan.* [İşçi:] *Bən səni burdan buraxan deyiləm. O zaman bən sənə əsir idim; Çünki məsum idin, fəqət heyhat!*

Bənd¹ is. (fars.) Ayrı-ayrı hissələrdən ibarət olan şeirin bir parçası. *Başqalarda bu el ədəbiyyatı hər şeydən artıq qiymətləndirilərkən və son bir kəlməsinədək toplanıb hər bir bəndi üçün cildlər ilə kitab yazılmışkan, bizdə bu el ədəbiyyatı*

əhəmiyyətsiz buraxılmışdır). Sonuncu bənd hamı tərəfindən təkrar olunur.

Bənd² *is.* (fars.) 1. Müxtəlif hissələrdən ibarət olan şeyin hissələrini bir-birinə rəbt edən, bağlayan, bərkidən bağ və s. // *məc.* İlişdirmə, calama. □ **Bənd etmək (eləmək)** – bağlamaq, rəbt etmək, ilişdirmək. *Kim bizə bənd etdi bir həmişəri hambalını?*

2. Bir yeri seldən, daşqından qorumaq, yaxud suyun (arxın, kanalın) kənara axmasının qarşısını almaq üçün çəkilən sədd. *Çay sahilində bənd tikilir.*

3. *məc.* Vurğun, vurulmuş, aşiq. □ **Bənd etmək (eləmək)** – 1) məftun etmək, cəlb etmək, aşiq etmək. *Bu gözəllik.. hər kəsi olsa bənd eləyər. Fəqət buna qarşı Sənan Şeyx Kəbirin müsaidətindən istifadə ilə onun zavallı qızını Zəhrayı çocuqluğundan istifadə ilə bir çox yalan vədlər ilə aldadıb özünə bənd edir;* 2) məəttəl etmək. *Sən kimi çoxları gəlib, bənd eləyib cəmaəti; Hamısının çərən-pərən, boş danışqdır adəti. Bənd olmaq* – bağlanmaq, sevmək, aşiq olmaq. *Bənd oldu könül bir gülə.. [Xor:] Göz görüb, bənd olub, olubdur qıza məftun. Bir də Sənanın Ərəbistanda oturub görmədiyi bir Gürcü qızına bənd olması, əsəri təbiilikdən çıxarır. Yoxsa sən qıza bənd olub şərab içəcəksən?*

Bənd³ *is.* (fars.) Toxumunda narkotik maddələr olan bitkidən hazırlanan kefləndirici maddə; həşiş. *Çəkməz, ölə iranlı nə tiryək, nə də bəndi. ..Tiryəkə, bəndə elə adət.*

Bənd-bərə *is.* Keçid, kiçiləcək yer, keçilə biləcək yeganə yer. [Hacı Əhməd:] *daha dayanmayın, gedək bənd-bərəni bağlayaq.*

Bəndə *is.* (fars.) 1. Qul, kölə. [Vəzir:] *Hamı hazırdı, qurban, bəndəyi fərmanınam indi; Nədir fərmani-ali, hökm qıl, qurbanınam indi.*

2. **Mən** mənasında. Danışan şəxs hörmət və təvazö üçün özünü “bəndə” (kölə, qul) adlandıraraq üçüncü şəxs kimi təqdim edir. [Məhərrəm:] *Xeyr, bəndə məzurdur!* [Xalid:] *Bəy əfəndim! Bəndənin ərz edəcəyi kimi olursa, əsla tələfat vermərik. Bir neçə gün bundan əvvəl bəndə qızınız üçün elçi göndərmişdimsə də, razı olmamışdınız.* [Mirzə Saleh:] *Doğrudur, şahım, bəndənin zənninə*

İranı ancaq xanlar saxlayıblar. [Mirzə Təqi:] Bəndə həmişə zati-alinin fərmanında mütiyəm. // Bəndəniz şəklində – qulunuz, köləniz; mən. *Binaən-əleyh və məməfi, bir kənd soveti katibi kimi, bəndəniz idarə edəcəkdir. [Xalid:] Bəy əfəndim! Bəndəniz ölərsə, ya qalarsa, yalnız xain adını üzərindən qaldırmağı rica edirəm. – Xanım əfəndi, bəndənizi təxlisə çalışdığınızdan dolayı sizə təşəkkür edirəm.*

◊ **Allah bəndəsi** – adam, insan. [Hacı Əhməd:] *Bir Allah bəndəsi versin də. Az vermişəm?* [Şərif:] *Canım, siz ibadı neyləyirsiniz? O Allah bəndəsi deyir: vuran əl məndə. Hələ ikicə gün qabaq bir Allah bəndəsini küçənin tən ortasında uzatmışdılar. [Tarverdi:] ..Allah heç bir bəndəsini o ki, var... darda qoymaz. Allahın dilsiz-ağızsız bir bəndəsi* – fağır adam, heç kəsə zərər verməyən, dinc, sakit adam, mömin adam. *Bu yoxsul, kimsəyə toxunmaz, bir kəsə pislik etmək, söysələr də danışmaz, hər kəsə ehtiram edər, – bir sözlə, Allahın dilsiz-ağızsız bir bəndəsi idi.*

Bəndəlik is. (köhn.) Köləlik. □ **Allaha bəndəlik etmək** – Allaha müti olmaq, onun qanunlarına tabe olmaq. [Atakişi:] *Mən uşaqlıqdan harın yaşamışam, mən Allahıma bəndəlik eləməmişəm, dağlarda, düzlərdə, yamaclarda atımın indi də izi qalır.*

Bəni (ər.) Övlad, oğullar. *Əymədim baş açunda bir nəfərə; Bir nəfər yox, bütün bəni-bəşərə.*

Bənimsəmək f. (türk.) Mənimsəmək. [Yunanlar:] *Onlarca .. qatışib mədəniyyətlərini bənimsəmişlər.*

Bəniz is. Üz, üzün rəngi. *Susdu, guya ki, pək ağırdı sözü; Rəngi qaçdı, saraldı bət-bənizi.*

Bənizli sif. Çöhrəli, sifətli. *Bu, on beş-on altı yaşlarında, ortaboylu, qaragözlü, uçqun yanaqlı, sarımtraq bənizli bir qızçıqazdı. Dörd addım qədər bəndən uzaq, təxminən 18 yaşlı sarı uçqun bənizli, qara irigözlü, utancaq və donuq baxışlı, arıq, fəqət nəcib simalı bir qızçıqaz idi. ...Sarı bənizli...*

Bənnə is. (ər.) Binanın daş, kərpic hissəsini tikən usta. [Zaman:] *Nə etmək, yoldaşlar, mübarizədir: köhnə ev uçulurkən kərpic bənnanın qabırğasına dəyir.*

Bənzəmək *f.* Oxşamaq. *Cavidin şeirləri .. allı-yaşılı çiçəklərə bənzəyirlər.* [Gülsabah:] *Sən indi vaxtın ağır vurğusundan yaralı düşmüş bir arslana bənzəyirsən. Bu qıyafətlə kaş ki, bilsəydin; Nə qədər bənzəyirsən öz anana!*

Bənzər *sif.* Oxşar, oxşayan, bənzəyən, tay, uyğun. [Altunbay:] *dediklərində doğruya bənzər bir şey görsəm, bu bargahı bayquşlar yuvasına ..çevirəcəyəm.*

Bənzətmə *is.* ədəb. Nəzirə surəti ilə bir əsərə təqlidən yazılmış əsər. *“Abdulla Cövdət” həzrətlərinə bənzətmə. Bənzətmələr, təxmislər yol alıb gedirdi.*

Bənzətmək *f.* Oxşatmaq. *Burada Ninka Pukay kuklası insanın dördə üç hissəsi böyüklüyündədir və bu kukla cürbəcür mürəkkəb mexanizm vasitəsilə canlı aktyorlara bənzədilir. Biz burasını daha müdhiş, daha qüvvətli yeni hücum üçün sahildən uzaqlaşan dalğaların ricətinə bənzətmək istədik.*

Bərduş *z. (fars.)* Çiyinləri üstündə, çiyində. □ **Bərduş etmək** – çiyinə almaq. *Bir izzirab ilə etmiş səbisini bərduş.*

Bican *sif. (fars.)* Cansız. *Yaşasın doğrusu, gör cümlə müsəlman oyanıb; Varlı, yoxsul, ürəfa, canlı və bican oyanıb.*

Bidət *is. (ər.)* din. Sonradan dinə gətirilən yenilik. *Batinə baxsan görəcəksən, paho; Boşlamayırlar yenə də bidəti; Sənəti bidət, belə zənn eləyir; Tanrı bununçün yaradıb cənnəti.*

Biruh *sif. (fars. və ər.)* Ruhsuz, cansız, ölü. *Hamı müqəvvə kimi biruhü can; Çanta dalında dolaşır dərbədən.*

Bişək *z. (fars. və ər.)* Şəksiz, şübhəsiz, yəqin. *Bişək, qibleyi-alam!*

Bişirmək *f.* Odun üstündə qaynatmaqla, qızdırmaqla yeyiləcək hala gətirmək, hazırlamaq. *Bağır gündüzləri işləyib, gecələri də xörək bişirir, nə qədər özü yorulsa da, Həmidin heç bir sıxıntı çəkməsinə yol vermirdi.*

Bulaq *is.* Yerin altından sızıb çıxan su mənbəyi çeşmə, qaynaq. [Hacı Əhməd:] *Odur bulaq altında mülküm var, elə dibindən bağışlayıram sənə.* [Müzəffər] *Bulaq yaxınlığında durub məhbubəsini gözləmək vəzifəyi-müqəddəsini artıq icra edəməmiş.*

◊ **Bulaq başı** – bulaq kənarı, seyrəngah. [Almaz:] *Düz bulaq başından gəlirəm. Bu kimi kəndlərdə qadın və qızların gün keçirəcək yerləri bulaq başıdır. // məc. Mənbə, qaynaq, qaynayıb daşan şey. [Əhməd:] Ötədən bəriyə Şamaxı gözəllər bulağı olduğunu bilirdi.*

Bulama is. “**Bulamaq**”dan *f.is.* Təzə doğan sağmal heyvanların ilk günlərdə sağılan südü. [Aftil:] *Budur, sən hər gün xoruz-beçə yeyirsən, mənim uşaqlarım bir çuxur bulama da tapa bilmir.*

Bulanıq *sif.* 1. Tutqun, pozulmuş, buludlu (təbiət hadisələri haqqında). *Hava tutqun və bulanıq idi. Hava elə tutqun və bulanıq idi ki, gizli bir qüssə insanın ürəyini sıxırdı. Otaq qaranlıq... yalnız ayın pəncərədən düşmüş bulanıq ziyası otağa xəfif bir görkəm verir. // Qarışıq, aydın olmayan (səs haqqında). Sərsəm küləyin kobud viyılması, yarpaqların yüngül xışıltısı, dəniz dalğalarının uzaqdan gələn tutqun xumurtusu bir-birinə qarışmış, bulanıq bir gurultu ilə aranı doldurdu.*

2. *məc.* Aydın və sərrast olmayan (düşüncələr, təsəvvürlər). [Surxay:] *Nə etmək ki, bir yandan başındakı böyük, fəqət bulanıq fikirlər, bir yandan ehtiyac, zəiflik, xəstəlik, sonra da bu hadisə, xüsusən içki. Bu aralıq zavallı qızçıqazın [Gülzarın] başından bulanıq bir fikir fırlandı, bəlkə də o məchul kişi bu özüdür? Bu fikirlər sıra ilə Başirin başından bulanıq bir kölgə kimi keçirdi. Bu iki söz bulanıq bir yuxu kimi zəhnindən keçir, bəzən ikincini təsəvvür edincə, ürəyi döyünürdü.*

Bulanlıq *sif.* Burada: bir qədər yumşaq, sərt olmayan. *Fəqət madam ki, əsər köhnə məktəb ilə yazıldığından belə nöqtlərə təsadüf edilir, o zaman bunu heç olmasa, bir rəcz kimi deyil, bulanlıq bir tövr ilə söyləməlidir.*

Bulanmaq *f.* 1. Quruluğunu, saflığını, şəffaflığını; bərraqlığını itirmək. *Sənsiz solsun göy yarpaqlar, axar sular bulansın; Oxu, bülbül, bəlkə yarım oyansın.*

2. **Bulaşmaq, batmaq.** [Hacıbaba Şərifzadə Azərbaycan teatr səhnəsindən] *bir addım geri atmamış və öz göz yaşlarına bulanmış*

(f.sif.) *bir parça çörəyə qənaətlə daima irəli, irəli getdikcə, sıxlaşan əzab və məşəqqətlər içərisinə doğru irəliləmişdir.*

3. *məc.* Pərişan olmaq, pis təəssürat almaq. *Uşuq divarları zülməti aləmə bürünür; Baxınca, tələbi qəsavət basıb könül bulanır.*

4. *məc.* Mədəsi qarışmaq, qusmaq ehtiyacı hiss etmək. [Birinci xəstə:] *Doktor mənim ürəyim bulanır.*

Bulaşmaq *sif.* Tutulmuş, qaralmış, buludlu (hava haqqında). [İmamyar:] *Hava da bir az bulaşıqdır.*

Bulaşmaq *f.* 1. Bulanmaq, batmaq, ləkələnmək. *Artıq uşaq da palçığa bulaşmış, özü də dizindəki ağrının şiddətindən tərənəmz bir hala gəlmişdi. Atası qanlara bulaşmış (f.sif.) bir qapı tayı üzərində uzadılmışdı.*

2. Pozulmaq, qarışmaq, tutulmaq, qaralmaq (hava haqqında). *Bulaşmaq bir gecə idi.*

3. Vəziyyəti pisləşmək, halı xarab olmaq. [Nazlı:] *Pəri, Pəri, vaxsey qız bulaşdı, doktor.* [Atakişi:] *Onun, deyəsən, çox oxumaqdan huşu bulaşmışdır.*

4. *məc.* Sağlığını itirmək, pozulmaq, əxlaqi dəyərdən düşmək. *Nədir şu kölgəli, dolmuş yalançı qəhqəhələr?; Nə var şu zəhər bulaşmış səfalı sözlərdə?*

Bulmaq *f. köhn.* 1. Tapmaq, əldə etmək. [Almaz:] *Bax, indi bu gücsüz görünən xırdaca əllər.. böyüyüb güc bulacaqdır.* [Qalib:] *Böylə isə mən Şimdisə onu bulur həlak edirəm. Yalnız harada isə xəyali bir afət bulur, onu bulvarlarda öpüşdürür. Bən bulmada az-az gecələr guşeyi-xəlvət.* [Xalid:] *Rüfət Ədirnəni geri alıb, Zöhrəni bulmağa səy edir.*

2. Olmaq, mövcud olmaq. [Yunanlar:] *Orada son dərəcə mədəni bir xalq bulmuş(lar).*

3. Məsləhət bilmək, hesab etmək. *..Bu xüsusda ayrıca söyləməyi daha müvafiq buluyoruz. "İlliada"yı ..qiymətdar bir əsər kibi bulmuş oluruq.*

Bulud *is.* 1. *Havada toplanan kəsifləşmiş su buxarı yığını. Şiş ucları buludlarla döyüşən Dağlarında buzları var ölkəmin.*

Dayanma, taqi-səməvi gurulda, çatla, dağıll; Sən, ey günəş, yağışın yağdır ey bulud ağla! [Sitarə:] *Asta çal Kamançanı; Hava buluddur, nəm çəkər.* [Ramiz:] *Fəqət əmin ol ki, bulud nə qədər qalın olarsa, günəşin işığını pərdələyə bilməz.*

2. *məc.* Təhlükə; qorxu mənasında. [Balaş:] *Buludlar üzləşirkən sən onları çaxnaşdırdın. Onu fəlakət buludları çulğaladı.*

3. *məc.* Bir şeyin çoxluğunu, kəşifliyini, hərəkət edən kütlə halında olduğunu göstərir. *Sovurur bulud kimi qalın tozu..*

Buludcuq *is.* Kiçik ölçülü bulud. *Ağ buludcuq ayın yanında gəzir.*

Bulunmaq *f.* 1. Tapılmaq. *Dilimiz araşdırılmalı, tabe olduğu qanunlar bulunub ortaya çıxarılmalıdır. Türk ordusunda bir-iki, beş-on qorxaq bulunur. Mövzu aranmış, bulunmamış da bir "Afət" ixtira edilmişdir.*

2. Olmaq, mövcud olmaq. *Onun yaratdığı ədəbiyyat da .. əqli fəaliyyətin ibtidai dərəcəsinə düşən bir kütlənin coşqun və daşqın saf həyatından doğmuş bir şeydir. Qamətdə bulunmaz ona bir kimsə bərabər. Bu xassəyə malik adamlardan türklük də buluna bilər, fəqət bunlar tip götürülə bilməzlər. Bulunduğu dairədəki hər kəslə bərabər bir yüksəkliyə qaldırmışdır.*

3. Bəzi sözlərə qoşularaq mürəkkəb feil əmələ gətirir. *Özünə cavab bulunmuş olur. Nəticə çıxarmağı şahid bulunan xalqın vicdani-ümumisinə tapşıracağam.*

Bulvar *is.* (*fr.*) Gəzmək, istirahət etmək və əylənmək üçün şəhər küçələri arasında və ya dəniz sahili boyunca uzanan geniş xiyaban. *Amma o zaman məskəni keçərdi, ya bulvar.* [Xosrəmməd:] *Yoldaş Əmrulla, sən olasan bircə balovun canı, bulvarın şalvar qafiyədir, ya yox?* [Xurşud:] *Gecədə dodaqlarını boyayır, üz-gözünü şirələyir, çıxır bulvara.*

Bura *z.* 1. Bu yer. [Əbdürrəhman:] *Bura haqq tərəfdarlarının mağazasıdır. Bura quldurlar mağarası deyil.*

2. Bu məsələ. [Niyaz:] *Aləm işləyir, mən də onların biri, uşağın bura nə dəxli var.*

◊ **Buraya kimi yığmaq** – boğaza yığılmaq, bezmək. [Toğrul:]

..*Burayadək yığmışam onun əlindən.*

Burada z. (bəzən əvəz. mənasında işlənir). Bu yerdə. *Burada panteistləri bir sual qarşılayır. [Naris:] İndi iki aydır ki, buradayam.*

Buraxmaq f. 1. Yol vermək, imkan vermək, doymaq, razı olmaq. *Ufaq-tüfək nöqsanları buraxırsaq böylə bir nəticəyə gəlmiş oluruq. Möhtərəm müəllif guya "İblis"də buraxdığı bütün xətlərin intiqamını "Şeyx Sənan"dən almış kimi, əsərin hər bir cəhətinə son dərəcə diqqət etmişdir. Fəqət səhnəmizdə böyük bir mövqə qazanmış Sarabskinin böylə xətləri buraxmasını sükutla keçməzdik.*

2. Üstündən keçmək, ötürmək; ixtisar etmək. *Bunu əhalininmi, ya çarizminmi mənafeyi nöqtəyi-nəzərindən yapması da başqa bir mübahisədir ki, hələlik biz bunu bir tərəfə buraxırıq.*

3. Axıtmaq, axıb gəlməsinə, axıb getməsinə, ya axıb çıxmasına imkan vermək. [Yaşar:] *Çay barı içərisinə alınmalı, su elektrostansiyaya, oradan da dediyimiz geniş çöllərə buraxılmışdır.*

4. Atmaq. [Dmitri:] *Tərpənmə! Silahı burax! ..Suya buraxıblar arəkləri..*

5. Getməsinə icazə vermək, rüsxət vermək.. *Lakin bu iki əl onu buraxmır. Dutmuş səsin afağı buraxmaz bəni rahat... Qaratayı maarif müdiri buraxıb içməyə gedir. [Toğrul:] Yenə birdən buraxmasalar onu, qarət nədir, işi işi yarımçıq qoya bilmərəm ki.. [Altunbay:] Burax, burax gəlsinlər.*

6. Azad etmək, daha saxlamamaq; çıxmasına, getməsinə icazə vermək, imkan vermək. [Aydəmir:] *İndi istər öldürün, istər məni buraxın, mənim üçün fərqi yox. [Niyaz:] Buraxın məni ..cərimə edib buraxdılar. [Xaspolad:] Üç-dörd ildən sonra çıxır, yenidən həbs edirlər, yenə buraxırlar. [Yaşar:] Burax, burax məni..*

7. Vermək. [Yaşar:] *Bəlkə toku çox buraxmışsan.*

8. Tərk etmək, əl çəkmək, vaz keçmək, boşlamaq, atmaq. *Suriya və Hicazı buraxaraq paytaxtların Bağdada köçürən Abbasilərin .. iranlılarla əlaqəsi var idi. [İkinci:] On ildir mən.. ailəmi buraxıb Rusiyaya işləməyə getmişdim. [Dilbər:] ..Balaş məni tərk buraxmaz, deyilmi! Şahsənəm – Gedin, məni təkcə buraxınız!*

[Əsəd bəy:] *Gələn gündən (Daşdəmir) işin-gücün buraxmış. Bir tufənglə ora-buranı gəzir.* [Aydəmir:] *Siz də onun dövlətini buraxıb doğru sözü tutmursunuz, vəssalam!*

9. Başlı-başına qoyub getmək, başsız qoymaq. [Gülsabah:] *İndi öz batareyanı buraxıb, mətbəxdə soğan doğrayan bir topçuya oxşayırsan. ...Burax getdiyi Bakıya.. İş-gücü buraxaraq.*

10. Əlaqəni kəsmək, uzaqlaşmaq, əl çəkmək. *Öz şəxsi ehtiraslarına tapınaraq bəşəriyyəti buraxır.*

11. Nəşr etmək, çap edib yaymaq. *..Bunu xüsusi bir məqaləyə buraxmaq.*

12. Sonraya qoymaq, təxir etmək, keçirmək. *Bu xüsusda bəhs etməyi başqa münasib bir vaxta buraxıyaram. ..Biz böylələrini bir tərəfə buraxıyuruq.*

13. Rastlaşdırmaq, qarşısına çıxarmaq, qoymaq. *..aktyoru çətin bir mövqedə buraxdı..* [Oqtay:] *20-ci əsrin təkamülünə qarşı bu yazıq xalqı tək buraxıb qaçmağı kim özünə layiq bilirə-bilsin, mən bilmirəm. Hər halda Gülzar onun bütün iztirablarına şahid olan bu Quranın onu tək buraxmayacağına, kömək və himayə edəcəyinə, zəif bir inamla da olsa, inanırdı..*

14. Əmr şəklində: **burax!** (bir şeydən daşındırmaq üçün işlənir) – baş qoşma, bənd olma, məşğul olma, əl çək, fikir vermə. [Haris:] *Zarafatı burax, dinlə, sözüm var.* [Rəbi:] *Burax bu dilləri, haydı!* [Sönməz:] *Burax, Oddamdı. Burada iş toyuq-cücə üzərində deyil.* [Rəbi:] *Burax, burax! And içirəm deyə bütün cəhənnəmin odlarını buraya doldurma.* [Oqtay:] *Yalan deyirsən, burax bu boş komediyaları. ..bu sükutu burax!* [Dilbər:] *Gülüş, sancmağı burax..* [Əlimuxtar:] *Yaxşı orasını buraxın.* [Niyaz:] *Burax, deyirəm sənə, mən bu vaxtacan namusuzluqla yaşamamışam. Buraxınız, seyr edəyim, düşünəyim, oxşayayım.*

15. Tapşırmaq, saxlamaq üçün vermək. *Keçmişlərin şimdiki insanlara buraxdığı mənəvi meyarlardır.*

16. Təsir etmək, sürətləndirmək, yüksək inkişafına səbəb olmaq *..ədəbi zövqün təkamülü üzərində izlər buraxan sistem həmin panteizmdir.*

17. Qoymaq, etmək....*məni ..sərgərdan buraxıb...*

18. Layiq görmək, qiymətləndirmək. *Əbülhəsən (sənətkarların hamısını) ikinci dərəcəyə buraxacaqdır.*

Burası 1. *əvəz.* Bu. *Qəribə burasıdır ki, oğulun biri razı deyil, amma atası və o biri oğlanları razıdır. Sizi çağırmaqdan da məqsəd burasıdır. Burasını heç düşünməmişdi.*

2. B a x **bura** 1-ci mənası. [Əbdürrəhman:] *Bu onunçundur ki, burası əvvəl, doğrudan da əvvəl quldurlar yuvası idi.* [Vasili:] *Bu yerləri də o eyi bilir və burası dağlıq olduğundan tələfat çox verəcək.*

Burjuaziya *is. (fr.)* Kapitalist cəmiyyətində istehsal alət və vasitələrinin sahibi olan və mizdli əməyi istismar etməklə izafi dəyər alaraq kapitalist gəliri ilə yaşayan hakim sinif. *“Hacı Qara” ticarət burjuaziyasının nə qədər canlı və çevik olduğunu təbii və tünd boyalarla təsvir edir. ...*

Burmaq *f.* 1. Vintləmək, dolandırmaq yerinə geydirmək, açmaq, ya bağlamaq. [Sevil:] *Burasını burub buraxırlar uçar.*

2. Burma yolu ilə qazmaq. *Torpağın bağrını burub dələrdi; Çilgin təbiətə qalib gəlirdi.*

3. *is. dan.* Pozmaq, pəl qatmaq. *Daxmanı burub axır yekə kaşanəyə döndü.*

Burulmaq *f.* 1. Fırlanmaq. *Həvadə qar burulub çirpilir çüqatili-can; Yatıb bütün qapılarda ovuntı ağ təpələr.*

2. Yolu, tini və s. dönmək. *Səlyandakı küçədən birinci Xrebtovı küçəsinə burulub qonşunun damına çıxdım. Atam tini burulub sağ tərəfə qaçırdı. Haris gedir, fəqət cəld qapıdan burulub gizlənir.*

Burun *is.* İnsan və heyvanın üzündə iybilmə və tənəffüs orqanı. *Ölürkən insanların ruhu ağzından, burnundan çıxıb gediyor.* [Məmmədəli:] *Heç yox, xalis çelovek – ..xırdaca burnu, nazikcə dodaqları.*

◊ **Burnunu o tərəfə** (o yana) **çəkmək** – geriyə durmaq, arxaya durmaq. [Dönməz çalğısız oynayaraq:] *Bub-bu-bu-burnun o yana çək.* **Burnunu sallamaq** – qaşqabaqlı olmaq. *Yoldaşımın*

burnu və dodağı bir qədər sallanmışdı.

Buruq¹ *sif.* 1. Burulmuş. *Bir buruq ip ilişdirib qapıya; Dırmanıb Qantemir, girir içəri.*

2. Fırlanan, dönən. *Vuyuldayub yer ilən yellər əsib qarı səpələr; Qaranlıq içrə buruq – qar sütun kimi ağarır.*

Buruq² *is.* xüs. Neft və yaxud mədən suları çıxarmaq üçün xüsusi üsullarla qazılan quyu; neft quyusu. *..buruqlardan neft atılqanları nöyüt sərpər. – Oğlum, mən indi Azərneftdə buruq ustasıyam.* [Salamov:] *Qardaşlar, müsəlman qardaşlar, bu mədənlər, bu buruqlar mənim döyül, hamısı sizindir.*

Buynuz *is.* Bəzi heyvanların başında sümük kimi bərk maddədən ibarət çıxıntı. [Dönməz:] *Keçi var, buynuzu yox..*

♦ **Buynuzu iti** – döyüşməyə hazır. [Dilbər:] *Kəlləm bərk, buynuzlarım itidir. Eşşək buynuzu* – olmayan bir şey. [Sapan:] *Eşşək buynuzu kimi heç kökündən qafiyəsi yoxdur.*

Buyruq *is.* Əmr, hökm, sərəncam, tapşırıq. [Şərif:] *Eybi yoxdur, canı bərkişər, təki Almaz xanım bizə buyruq buyursun.* [Mirzə Camal:] *Özü də Gülsabah xanımın buyruğu ilə rejissor o cür tipi, mənim rolumu alıb sənə veribdir.*

Buyurmaq *f.* 1. Əmr etmək, hökm etmək. [Turğut:] *Kölənizə yüz çubuq vurulmasını buyurmuşsunuz.*

2. *köhn.* Söyləmək, demək, təklif etmək (hörmət və nəzakət ibarəsi olub, bəzən zarafat yaxud kinayə və istehza üçün deyilir). [İmamyar:] *Sən sözünü buyur.* [Valentinov:] *Aslan bəyin buyurduğu doğrudur.* [Tafta:] *Dilbər xanım buyurmuşdur ki, Gündüzü onun otağına gətirməyim.* [Əbdüləli bəy:] *Dilbər xanım buyurdular biz də onu düşünürdük. Yaxşı buyurursunuz.* [Altay:] *Buyura bilərsiniz.*

3. Gəlmək, getmək (hörmət və nəzakətlə deyilir). *Hər kəs ki, qumar oynamaq istərsə, buyursun.* [Hacı Əhməd:] *Buyursun görək (əl çalır).* [Hamısı:] *Bəli, buyursunlar. Varsansa buyur.*

4. Əmr formasında: buyur, buyurun – nəzakətlə dəvət, müraciət, təklif bildirir, yaxud bir şeyi təqdim etdirdikdə deyilir. [Balaş:] *Buyurun, buyurun, rica edirəm – xoş gəlibsiz.* [Əbu Übeyd:] *Və əleyküm, buyurun, Aqşin.* [İmamyar:] *Buyurun,*

buyurun ...buyur ye...

Buyurtdurma *sif.* Xüsusi sifariş üzrə hazırlanmış. [Elxan:] *Onların satdıqları uydurma, yapma, buyurtdurma allahlara mən inanmıram!*

Buz *is.* Donmuş su. *Bir tərəf fəryadə guş et, gör qurulmuş matəmi; Bax, könül, baladən ol buz bağlayan səhralara.*

Büdət *is.* (ər.) Hamı tərəfindən qədimdən bəri qəbul edilmiş qayda və adətə, yaxud dinə zidd olan şey, keyfiyyət. [Sitarə:] *Nədir hikmət, qəza dövründə, yarab, raz edir büdət.*

Bülbül *is.* (fars.) Qaratoyuq fəsiləsindən olan çox gözəl səslı quş. *Sənə bülbül deyərəm; Bülbül oxur yaz olur.*

Büsbütün *z.* Tamam, tamamilə. *Fəqət aktyorun tərəfindən isə səhnə və aktyorlar üçün qoyulmuş şərt və qeydləri büsbütün qırıb da, sərbəst hərəkət etməsi olduqca gözəl idi.*

Bütün *avəz.* Hamı, hamısı, ümum, cəmi. *Sürdün bütün həyatını sən ahu zaridə.*

Bütünlülklə *z.* Tamamilə, tamam, hamısı, tam surətdə. *Təklif bütünülklə rədd edilsə də, ..təhlil edib müntəzəm bir hala salmaq üçün XMK-nın proqram komisiyonuna verilsin.*

Bütöv *sif.* Mən uzun-uzadı onları dilə tutdum, mərdlik və soyuqqanlıq haqqında onlara bütöv bir mühazirə oxudum, hətta tarixdən nümunələr gətirdim.

- C c -

Cabəca *sif.* və *zərf.* (fars.) Yerbəyer, yerli-yerində, qaydasınca. *Getmək səninlə, dərdimə, söylə, davamıdır?; Lənət bu çərxə, gərdisi kim cabəcamıdır?*

Cadu *is.* (fars.) Ovsun. *Hər halda cadular, tilsimlər deyildir. Şamama Cadu rolunda Y.Olenskaya bir qədər zəif idi. Mirzə Fətəli ruhanilərin və onların həyata soxduqları cadu və tilsim əsaslarının amansız düşmənidir.*

Cadugər *is.* (fars.) Sehrbaz, ovsunçu. *Ey pir, sən cadugərsənmi? [Mirzə Ələsgər:] Qibleyi-ələm, bu məlun cadugər*

kimi özünü bir mərtəbə hündürlükdən atıb, hara isə qeyb oldu.

Cadulanmış *f.sif.* Ovsunlanmış, tilsimə düşmüş. *Birinci olaraq bu cadulanmış gedişə qarşı çıxan .. və bu .. qəzəl və qəsida tilsimini qıran Mirzə Fətəli Axundov olmuşdur. Məətəəssüf, cadulanmış kimi tərənə bilmədi.*

Cadu-pitikçi *is.* Caducu, ovsunçu. *Mənə deyir .., cadu-pitikçisən..*

Cah-calal *is. (ər.)* Var-dövlət, əzəmət, ehtişam. *.. millət itirib cah-calalın.*

Cahad *is. (ər.)* Cihad. □ **Cahad eləmək** – cihad etmək, Allah yolunda savaşa çıxmaq. [Hacı Zaman:] *Allaha and olsun, kəfəni sallam boynuma, cahad eləram, qıraram bütün dünyanı.* [Ocaqqulu:] *Daha Sahibin zühuruna az qalıbdır, cahaddır, cahad!*

Cahan *is. (ər.)* Dünya, aləm. *Eşq üçün yox cahanda bir qanun. Atıl cahana sən, ey ildırım, alış, parla!*

Cahangir *is. və sif. (ər. və fars.)* Dünyanı istila edən, ölkələr fəth edən. *Mən cahangir bir ordu sırasında bütün dünyanı çeynəyən .. qardaşı tanımaq istəmirəm.* [Elxan:] *Siz, ey ərəb cahangirlərinin tapdağında əzilən, çeynənən od yurdunun igid və dönməz oğulları!*

Cahil *sif. (ər.)* Avam, nadan. *Sənanın mühiti qaranlıq, cahil bir mühitdir.*

Cahiliyyə *is. (ər.)* Cahiliyyət, islamaqədərki dövr. [Əcəm səirləri] *əski cahiliyyə qəsidələrindən bir növ xoşlanmışlar.*

Caiz *sif. (ər.)* İcazəli, rüsxətli, izin verilən. [Şah:] *Müctəhid bunu caiz görmür.* [Yanardağ:] *Bizim dinimizdə insan qurbanı kəsmək doğru deyildir, islamıyyətə bu caizsə...*

Cam *is. (fars.)* Piyalə, qədəh. *Cam əldə gəzir.. Ac-susuz atdın özün bu kəşməkeş meydanına; Millətin bir cam yetirdin səhneyi-ürfanına.*

Camaat *is. (ər.)* Bir yerə toplanmış adamlar. *Camaat çox idi.* [Həsən kişi:] *Mən camaatın yanında onun üçün şərt qoymuşam.*

Camal *is. (ər.)* Gözəl sifət, çöhrə. *Bihuş olunca, diqqət elə gül camalına; Baxma bu qəztə-məztəçinin qiylü qalına. Hacı Saleh qızı*

böylə camal sahibi görüb, oğlu Əsgərə təklif etdi ki, Züleyxanı alsın.

Camış *is.* İrigoüdəli ev heyvanı. “*Belə cehizləri var, camışları var.,*” – deyirdi.

Can *is.* (fars.) 1. İnsan və heyvanların cisminə həyat verən, ölümə bədənəndən ayrılan qeyri-cismani varlıq; ruh. *Bir çoxları tək vəslə mümkün sənə əlbət; Ancaq ki, bədənənz quru bir can ola bilsən. Hamı müqəvvə kimi birühü can; Çanta dalında dolaşır dərbədər. İç gündə şərabi, gələ ta cisminə bir can; Vur gündə qumarı, boşala kisəvi həmyan. Meraca qədəm qoydu Xumar ilə bərabər; Birləşdi o dəm can ilə canan, göyə çıxdı.*

2. *məc.* Bir şeyin məğzi. *Orijinal pyeslər teatroların canıdır.*

3. *məc.* Can kimi çox gözəl, çox yaxşı. [Tafta:] *Can kimi qayçımız var, meşəyə sal, odun qır.* [İmamyar:] *Aparıb can kimi qulluğa qoyub, sənin çul-çuxan düzəlibdir. Zaman səni həmişə bir can kimi qəbul edər.* [Şərif:] *Hansı ki, can kimi məktəbi vurdu dağıtdı.*

4. *məc.* Əzizləmə məqamında işlənilir. Söyləmişəm bu sözü məxluqa mən; Ay Baba can, bir, iki, üç kərə... – “*Can, Liza, gəl!*” – dedikdə, gördü qabağında bir sailə müsəlman arvadı dayanmışdır. Söyləmişəm bu sözü məxluqa mən; Ay Baba can, bir, iki, üç kərə. // **Canım** şəklində *ara söz* – narazılıq məqamında işlənilir. *Canım, biz də adamıq. Di yaxşı, canım, yaxşana açma.*

♦ **Can almaq** – aşıq etmək, məftun etmək. *Əcəba, hansı rəssamdır ki, hovuz kənarında oturan nəzənin qızın .. zalım cəlladlar şəmşiri kimi can almağa hazır olan qaşlarını layiqincə təsvir edə bilsin?* **Can atmaq** – səy göstərmək, çalışmaq. *Mən isə neft selləri altında yatan atamın yanına can atırdım.* [Dilbər:] – *Yaxşı, yaxşı, Məryəm, sonra, sonra.* – *deyə yaxa qurtarıb qaçmağa can atırdı. Bir də mənimlə görüşməyə can atmayın.* **Can bahasına** – canını fəda etmək, özünü qurban vermək. *Həqiqətdə də hərgah Aslan can bahasına belə oturacaq bir çarə tapsaydı, öz canını əsirgəməyib, Mənsuru bu dərdəndən azad edərdi.* **Can boğaza yığılmaq (gəlmək)** – bezmək, səbir-kasası dolmaq. *Doğrusu, can boğazıma yığılmışdı.* [Rüstəm:] *Ox, dəxi can gəldi boğazıma, ya*

Allah. Can çəkmək – 1) canı əldən getmək. *Ola bilməz ki, bizim xəstə evdə can çəksin, doktor gedə bilməsin*; 2) öl-ölə, güc-bəla ilə bir işi görmək. *.. töycü verməyə də can çəkirsiniz. Can çəkişmək* – canı ilə əlləşmək, xəstəliklərinin ağrısını çəkmək, xəstə olmaq. *Aləm səni bölməklə səadət bölüşüyorkən, Övladın əsarətdə, yazıq, can çəkişiyorkən, Can çürütmək* – can qoymaq, canından keçmək, özünü fəda etmək. *Mən neçə ildir, can çürüdürəm.. Qırx ildir ki, zəhrimar sənətdə can çürüdürük. .. bu cəhalət bucağında can çürütmək bir cəhənnəm əzabıdır.. Can deyib can eşitmək* – mehriban olmaq. *Bir-birinə can deyib, can eşidirdik. Can qoymaq* – özünü fəda etmək, can çürütmək. *Özbaşına düzəlməmiş, burada can qoymuş. Can qurtarmaq* – xilas olmaq, qaçıb canını qurtarmaq. [Rəhim xan:] *Xülasə, elələri deyil, minlərcə eləsi olsa, mənim əlimdən can qurtara bilməzlər. Baş tutarsa, ölümdən can qurtarmış olarıq. Can tərək etmək* – ölmək. *Ey içən bəxti-səadət şərbəti, sirab olan; Qarlar içrə ac qalıb can tərək edir ixvanınız! Çəkdiyin cövri-cəfanın intəhasın bilmədin; Həsərin qəlbində, bir cəllada can tərək eylədin. Can üst(ünd)ə olmaq* – can vermək, son dəqiqələrini yaşamaq. [Əbdül:] *İndi adamsız kənzilər kimi bu qaranlıq daxmada can üstündədir. Burada beləncik gözəl can üstündə, orada o, iblis Pəri ilə kef eləyir. Can vermək* – 1) can üstə olmaq. *Tif və başqa xəstəliklərə düşər olan naxoşlarımız həkimsiz, dərmansız can verməkdədir. Deyir* – *Ata, ölürəm! Ac, sovuq otağında; Götür məni! Ata, qoy can verim qucağında. Gör orda ac-yalavac can verən zəlilani; Gör orda içməyə su tapmayan yetimani!* 2) kinayə ilə: bir şeydən ötrü ürəyi getmək, həddindən artıq çox istəmək. *Ölü görəndə yan verir; Halva görəndə can verir.* 3) həyat vermək, canlandırmaq, sevindirmək. *Gülümsərkən can veriyor, süzülərkən öldürür; Kəcbaxıcı, evyıcı, canyaxıcı gözləri. Uşaq can verir. Can və başla qəbul etmək* – hörmətlə qarşılamaq. *Mənsur isə onu can və başla qəbul edib, naz ilə bəsləməyə qərar verdi. Can yandırmaq* – qayğısına qalmaq; ürəklə çalışmaq. [Sitarə:] *Can yandırmanıza görə təşəkkür edirəm. [Böyükxanım:] Deyir bacarıqlıdır, həm də can yandırır. Cana doymaq* – cana

gəlmək, təngə gəlmək, hövsələsi tükənmək (daralmaq), bezar olmaq. .. *xalq cana doymuşdur. Artıq cana doydu.* **Can yetirmək** – can vermək, həyat vermək, yaratmaq. *Cansız vücuda can yetiribdir həmiyyəti; İnsan vücudu xalq eləyibdir türəbdən.* **Cana gəlmək** – cana doymaq, bıqmaq. [Sitarə:] *Gəldi zülmədən cana, oldum axır divanə, divanə.* **Cana gətirmək** – cana doyurmaq, bezikdirmək. [Kişilər:] *Vallah, gətiriblər bizi lap cana qadınlar; Heç oxşamayır belə insana qadınlar.* **Can(in)dan keçmək** – özünü fəda etmək, can qoymaq... *yar yolunda candan, vardan keçmişəm.* **Candan eləmək** – ölümünə bais olmaq. *Sən iki arvadı candan eləmişən..* **Canı çıxmaq** – ölmək; əzab çəkmək. *Yoğurarsan, canın da çıxar. .. canı çıxsın, dinc otursun. .. canı çıxsın, dilini saxlasın.* **Canını almaq** – öldürmək. *Ey mələkəlmövt, gəl al canımı..* **Canını boğazına yığmaq** – b a x **can boğaza yığılmaq**. *Sən canımı boğazıma yığdın..* **Canını təslim etmək** – ölmək, keçinmək, canını tapşırmaq. *Burada Sitarə.. axırını baxışla Mənsurə baxıb, gözlərini yumub, canını təslim etdi.*

Canalacaq sif. Çox əziyyətli. .. *səhnələrimizin hamısı üçün aktrisa hazırlamalıdır ki, burası akademik teatrının da ən canalacaq xəstə bir nöqtəsidir.*

Canalıcı sif. 1. Adamöldürən. [Rüstəm:] *Bundan sonra mən canalıcı cəllada dönməliyəm.*

2. məc. Canalan, füsunkar, məftunedici, dilbər. ..*canalıcı dilbəri-zibadır..*

3. Həyəcanlı, emosional, pik (nöqtə, məqam). *O heç bir vaxt canalıcı, psixoloji halları lazımı qədər təhlil e(tmir). Burası doğrudan da "Hamlet" üçün ən canalıcı bir nöqtədir. Hərbin ən qəti, ən canalıcı bir dəqiqəsində birdən fərmani-hümayun: Dayan... geri!*

Canamaz is. (fars.) Namaz qılmaq üçün dördkünc parça. *İslamın iki şeyi var: bir namazı, bir də canamazı.*

Canan is. (fars.) Sevgili, məhbubə, yar. *Budurmu bir cə qəmin, ey vəfalı cananım?*

Canavar is. (fars.) 1. İt cinsindən dərisi boz, yırtıcı heyvan;

qurd. *Onu canavar kimi didər. bu saat ərinin bir meymun, bir qurd, bir canavar olmasına, lakin onu bağışlamasına, ona inanmasına şükür edərdi.*

2. *məc.* Qəddar, rəhmsiz adam. *Şahın canavarları yalnız məşrutəçiləri tələf etmirlər. Bu müqəddəs vücudu mümkünmü; Ki, bir taqım canavar zülmənən şikar eləsin?! [Firəngiz:] Fəqət bilirəm o canavar yenə mənim adıma min cür söz çıxaracaq, məni ləkələməyə çalışacaqdır.*

Canavarcasına *z.* Canavara məxsus tərzdə. *O, öz ərindən qaçdığı üçün canavarcasına doğrandı.*

Canavarlıq *is.* Qəddarlıq. .. zülm və canavarlıq yuvasını dağıtmaq üçün Nəsrəddin şahın qətli icab edir. İsmailiyyənin önündən keçərkən xarabalıqlara, daha doğrusu əti tökülmüş baş isketlərinə bənzər bu möhtəşəm bina, bu canavarlığın, bu cinayətin macərasını ərz edincə, bir çox kəsilmiş yoldaşlarım və bir çox müdhiş şeylər yadıma düşdü.

Canbaz *is.* (fars.) Oyunbaz. *Sonra adı da olur oyunbaz, yaxud canbaz., bu da onun çox hiyləgər olduğunu göstərir.*

Can-ciyə *is.* Canbir qəlbə olan adamlar. *Biz tanış-biliş, can-ciyərik, dostuq.*

Can-dildən *z.* Ürəkdən, sədaqətlə, can-dillə. *Aslan isə can-dildən həciyə xidmət edirdi.*

Canfəda *is.* (fars. və ər.) Canını fəda edən adam, canından keçən. *Milləti onsuz da şüribə canfəda görməkdəyəm.*

Cani *is.* (ər.) Cinayətkar. [Almaz:] *Qatillərə, canilərə komək edərlər, ona yox. Rza Darablıni .. Kamal kimi hissi-intiqam ilə yanıb-yaxılan, bu uğurda cinayət irtikabından belə çəkinməyən bir cani tiplərində görürük. İskəndər bütün o cinayətlərə qarşı susmuş, özü də bir cani olmuşdur.*

Canilik *is.* Cinayətkarlıq. *Eynilə müdafiələr caniliklərini açıq bildikləri bir adamı təqsirsiz çıxartmağa çalışırlar.*

Canlanmaq *f.* Dirçəlmək, fəallaşmaq. *Səhnə bir az canlanır. Yüksək dağlar, ulu Tanrım, ataşından canlanır. [Sara:] Gedək, Pəri, bağçaya, çiçəklərimi də aparıb açıq havada qoyum, bir az*

canlansın.

Canlandırmaq *f.* Gücləndirmək, fəaliyyətini artırmaq. *Bu yaxşı işə ciddi kömək etmək və bu işi canlandırmaq lazımdır. Bu teatrı qüvvətləndirmək, repertuarını canlandırmaq .. lazımdır.*

Canlı *sif.* 1. Diri. *Deyil bir canlı başər.. Yaşasın doğrusu, gör cümlə müsəlman oyanıb; Varlı, yoxsul, ürəfa, canlı və bican oyanıb. //*

2. *məc. şair.* Gənc və gözəl (qız, qadın). *Mən canlı çiçəkkən ölü gülzarə nə rəğbət? Günəşin istiqanlı yavruları; Hərə bir canlı gül seçib izlər. Onu etmiş əsir o canlı çiçək.*

3. Həyatı. *.. aktyor canlı bir ədəbiyyatdır.*

Cannisar *is.* (*fars. və ər.*) Canını qurban verən. *Vallah, o da Marusyalara cannisardır; Şad ol könül ki, fəsl yenə novbahardır.*

Cansıxan *sif.* Cansıxıcı, usandırıcı. *İki il cansıxan uzun gecələr; Bir cəhənnəm otaq, yataq, hər yer.*

Cansız *sif.* Zəif, ölgün. *.. səhnəmizin cansız bir nöqtədə.. durduğunu görüyoruz. Həyatımızın ölgün və durğun dövrlərində bu kimi yapma, cansız və duyğusuz əsərlər, bəlkə də bir çoxlarını əyləndirə bilərdi.*

Canyaxan *sif.* Burada: iztirabverici. [Aşıq Qərib:] *Aman hicran! Canyaxan hicran!*

Canyaxıcı *sif.* Burada: eşq oduna salan, məftun edən. *Gülümsərkən can veriyor, süzülərkən öldürür; Kəsbəxıcı, evyıcı, canyaxıcı gözləri.*

Canyandırıcı *sif.* Burada: təsiredici, yanıqlı. *Biçarə Mənsur .. hər gün bu ağacın dibində oturub canyandırıcı nalələrlə ağlayırdı.*

Car: ♦ **Car çəkmək** – aləmə bildirmək. *.. dünyalara car çəkdi.. Avropa.*

Carçı *is. köhn.* Car çəkən, uca səslə bir xəbəri və s. camaata elan edən, bildirən. [Carçı:] *Kim aparsa, o alacaq bu bahalı xələti.*

Cari *sif.* (*ər.*) Davam edən, keçib gedən. *.. cari teatr mövsümündə tamaşaya qoyulacaqdır. Hər tərəf bir sükut idi cari; Sanki huşa gedib bütün aləm.*

Casus *is.* (*ər.*) Casusluqla məşğul olan adam, çuğul. *Hər yerdə*

ərəb casusları vardır.

Cavab is. (ər.) 1. Sual, müraciət müqabilində alınan məlumat. *Vaxtilə hər kəs, xüsusilə Aslan bu haldan marqlanıb, səbəbini soruşmuşdusa da, axırda Gülzarın xəstə olduğunu düşünüb, qəti bir cavabdan vaz keçmişdi. Gözəl deyə yalvardığımız və rədd cavabı aldığımız qızlara nisbətə Gülar, insafən, ən gözəl qız idi. Hayladıq, cavab çıxmadı.*

2. Uyğun gəlmək, müvafiq olmaq. .. Göstərdiyimiz cəhətlərin həpsinə cavab verəcək.. aktyor varmıdır?

♦ **Cavab qaytarmaq** – söz altında qalmamaq. *Cavab qaytar istəyinə müvafiq; O nədir ki, özü vardır, sözü yox? Cavab vermək* – cavabdeh olmaq. *Hər şey üçün özüm cavab verəcəyəm. “Olacaq-olmayacaq” çox sürəməz mənə hesab; Verəcəkdir Rza xan kəndisi tarixə cavab.*

Cavahir is. (ər.) Qiymətli daş-qaş (almaz, yaqut və s.). [Mənsur:] *Cavahir ilə tamamilən bəzə kəcavələri; Ver əmr yolda ki, çalsınlar təbli-nayiləri.* [Xan:] *Şah qızının cavahiri el döşünə sərilməz!; “Ədalət yox” deyənlərə burda ənam verilməz!*

Cavahirat is. (ər.) Qiymətli daşlar, qaş-daş. *Gördüyün bu.. cavahirat, .. adamlar hamısı boyalı, hamısı sünidir.* [Rəhim xan:] *Boynuna göy muncuqlar salacaqdın, indi cavahiratlarla bəzəndirəcəklər, bunamı sən zülm deyirsən?*

Cavan sif. (fars.) Gənc. [Tarverdi:] *Gərək cavan olaydım. Qız məktəbi qurtardıqdan sonra ərə gedir və cavan ər, yaxud cavan arvad, yaxud hər ikisi bir-birlərindən ayrılmaq istəirlər. // is. mənasında. Qabaqda kəndin cavanları güləşir, oynayırlar.*

Cavanlaşmaq f. Gəncləşmək. .. saqqalımı.. qaralayıram, .. cavanlaşım.

Cavanlıq is. Cavan yaşlar, gənclik dövrü, gənclik (qocalıq ziddi). [Cavad xan:] *Rəhim xan sizin cavanlığınızı nəzərə alıb, hərəkət etməmiş ağılınızı başınıza yığmanızı təklif edir.*

Cazibədar sif. (fars.) Cazibəli, füsunkar. *Amma zavallı [Gülzar] bununla daha gözəl və daha cazibədar bir görkəm aldığını heç də düşünmürdü.*

Cazibəli *sif.* b a x **cazibədar**. *Bu qaragözlü, bu cazibəli, çevik tərpanişli qızcığaz, .. kələbəklər qədər bəzəkli idi.*

Cecim *is.* Döşənəcək (zolaqlı, naxışlı). *Cecim üstündə noxud, lobla da bihəddü-hesab. “Şod no şod” baxdı fala, qurdalanıb açdı kitab.*

Cehiz *is.* Ərə gedərkən aparılan şeylər. *“Bacımın cehizi yoxsa da, su kimi duru, pak bir adı vardır”, – deyirdi [Aslan].*

Ceyran *is.* Antilop cinsindən irigözlü, incəayaqlı zərif bir heyvan. *Ceyran gözlü qızları var ölkəmin. Ala gözlü ceyranları andırıyor düzləri.*

Cəbhə *is.* (ər.) 1. Döyüşən ordu hissələrinin üz-üzə gəldiyi savaş meydanı, hərbi əməliyyat sahəsi. [Qubernator:] *Həzrətlərinin diqqətinə arz edirəm ki, burada qorxu iki cəbhədənir.*

2. Eyni məqsəd, amal uğrunda mübarizə aparanların vəhdəti. *Dünya iki cəbhəyə ayrılmışdır.* [Qüdrət:] *İndi isə mən başqa bir cəbhədə çalışmaq istəyirəm...mən müəlliməm.*

Cəbr *is.* (ər.) Zülm. *Mən.. cəbrə, istibdada.. qarşı üsyan bayrağı qaldırıram.*

Cədd-əqrəbə *is.* (ər.) Bütün nəsil, ata-baba, əcdad, qohum-əqrəbə. *Qələt elədi onu deyən.. cədd-əqrəbasıyan!*

Cədəlgah *is.* (ər. və fars.) Döyüş meydanı. *Vardı məşriq zəmində bir İran; Bir cədəlgah idi o xeyli zaman.*

Cəfa *is.* (ər.) Əzab, möhnət, üzüntü. *Lakin [Mənsur] tamam gücünü yığıb, bir an əvvəl həyatını qurtarıb bu cəfalardan xilas olmaq üçün qalxdı. Mən səninçin ömrüm boyu cəfalara dözərim..*

♦ **Cəfa çəkmək** – istirab çəkmək, əziyyət çəkmək. *Təxmin olurmu çəkdikləri cəfa?* [Mənsur:] *Vəsiyyətimə əməl et, məndən çəkdiyin cəfaları mənə halal et.*

Cəfəng *sif. və is.* (ər.) Çərən-pərən. *Yazdın qazetə fors ilə.. cəfəngi.*

Cəfəngiyat *is.* (ər.) Boş, mənasız sözlər. *O, böylə cəfəngiyata baxmaz.*

Cəhalət *is.* (ər.) Avamlıq, mədəni gerilik, nadanlıq. *Arvadlar*

qaldılar cəhalət və səfalət pəncəsində. İbrax edir cəhalətə qarşı şikayətin.

Cəh-cəh taql Quşun xoş avazı. *Cəh-cəhi hüzn avar ilə söylə halın millətin; Ahü vayla millətə ahəngüdar ol, sən də bir.*

◊ **Cəh-cəh vurmaq** – ötmək (quşlar haqqında). *Cəh-cəh vurur o..*

Cəhd is. (ər.) Səy göstərmə. □ **Cəhd eləmək** (qılmaq) – səy göstərmək, çox çalışmaq, cidd-cəhd etmək. *Mümkün isə cəhd eləyir salmağa; Ortaya qan bir, iki, üç kərə. Cəhd elə mümkün ikən badeyi-nab alma ələ; Elə ki, aldın ələ, heç yerə qoymalı deyil. Cəhd qıldın, tək çalışdın, səhnə abad eylədin; Leyk, bir cəllad əlində qəlbin bərbad eylədin.*

Cəhəng is. Ağızın küncü. [Salamov:] *Padşahımız üçün güldən ağır bir söz deyən cəhəngini cıraram.*

Cəhənnəm is. (ər.) 1. *din.* Bu dünyada günah işlər görmüş adamların öldükdən sonra əbədi əzab çəkəcəkləri yer. *Mən hələ qalmışam cənnətnən cəhənnəm arasında.*

2. *məc.* Dözülməz isti, бүркү. *Bir cəhənnəm .. hər yer.*

3. *məc.* Elə bir yer ki, oradan xəbər gəlib çıxmır. *Hansı cəhənnəmdə qaldılar? Mən nə bilim, hansı cəhənnəmdədir.*

◊ **Cəhənnəm əzabı** – dözülməz dərəcədə əzablı şərait, iş. .. *Özünə cəhənnəm əzabı hazırlayırsan. Cəhənnəm ol! – rədd ol! Cəhənnəm ol, sənə deyirəm! Cəhənnəmə olsun – tüpürüm. [Yaşar:] Cəhənnəmə olsun hamısı. [Hacı Əhməd:] Cəhənnəm olsun sən kəndin, təpövə dəysin! [Toğrul:] Yemirəm, cəhənnəmə olsun sən kəftən. Cəhənnəmə (ki) – nə işimə, nə vecimə, nə olsun ki (laqeydlilik bildirir). Millət itirdi şövkətü şanın, cəhənnəmə!; Zillət kəsib cahanda təvanın, cəhənnəmə!; Aclıqdan az qalib verə canın, cəhənnəmə!; Fikrin nədir, verəm hələ nanın? Cəhənnəmə!; Millət evi cəhənnəmə ki, tar-mardır; Şad ol könül ki, fəsl yenə novbahardır.*

Cəhət is. (ər.) 1. Tərəf. *Burada bütün fəlsəfə sistemlərinin ən qüvvətsiz cəhətinə təsadüf edirik.*

2. **Cəhətdən** şəklində z. – baxımından, cəhətcə. *Bu opera hər*

bir cəhətdən xoş keçdi.

3. Keyfiyyət, xüsusiyyət. *..Göstərdiyimiz cəhətlərin həpsinə cavab verəcək.. aktyor varmıdır? Yazdığımız cəhətləri.. nəticələndirmək istəyirik.*

4. Səbəb. *Gündə bu molla söhbəti, gündə oruc sözü, avət; Mən bilirəm ki, bunların yazdığına nədir cəhət.*

Cəhətcə z. ...baxımından, ...görə, ...etibarilə. *Hələlik bu cəhətcə təfəsilatə lüzum görmürük. Başəriyyət.. fikir və mənaəviyyət cəhətcə.. təkamül yolunu getmişdir.*

Cəhl is. (ər.) Nadanlıq, avamlıq, cəhalət. *Bəzisi var cəhlə tərəfdardır; Xoşlamayır elm, ədəb, sənəti. Çox əhli-cəhli sahibi-irfan edib gedib. Bir zətdir ki, cəhli pərişan edib gedib; Bir nurdur ki, ələmi rəxşan edib gedib.*

Cəlal is. (ər.) Calal, büsat, əzəmət. *Sənan.. şöhrət və cəlalın da əldən getdiyini görünəcə.. pəşman olub. [Mənsur:] İstər bu gün gedə atasının diyarına; Mən də gərək onu aparım bir cəlal ilə.*

Cəlb is. (ər.) Cəzb. □ **Cəlb edilmək** – sövq edilmək, bir işə qoşulması məqsədi ilə təhrik edilmək. *Müəllimlər heyəti gözədən keçirilməli, qurulacaq məramnamə üzrə artıq dərslər çıxarılmalı, çatışmayan dərslər üçün lazımı tədris qüvvələri cəlb edilməlidir.* **Cəlb etmək** – çəkmək, cəzb etmək. *1-ci və 2-ci pərdələr az sovuq keçdisə də, lakin 3-cü pərdədə Sarabski ilə Ağdamskinin şikəstə ilə mükəlimələri cəmaətin artıq dərəcədə diqqətini cəlb etdi.* **Cəlb olunma** – gətirilmə. *Oradakı gənc dramaturqlar və dram əsəri yazmağa həvəsi olanlar teatroların ətrafına cəlb olunur*

Cəld sif. və z. Çevik, iti, yeyin. *Bağcanın ortasında bir hovuzda dörd balıq buraxılmışdı ki, durulduğundan nur kimi parlayan suyun arasında cəld hərəkətləri ilə şad üzürdülər.*

Cəllad is. (ər.) 1. Ölüm hökmünün icraçısı. *Yanımda gər dura cəllad, əlində şəmşiri.. Uyuyurkən yanında bir cəllad; Səni dusdaqdan eyləmiş azad.*

2. Qəddar, zalım, rəhmsiz adam. *Bütün İran cəlladlarını bilirəm. Kar ola ol nalayə guş etməyən nalayə guş etməyən cəlladlar!*

Cəlladlıq is. Qəddarlıq, zalımlıq, amansızlıq. [Elxan:] *Mən üzümə bir din qalxanı çəkib, cahangirlərin cəlladlığını qəbul edə bilmərəm.*

Cəm is. (ər.) Əşya toplusu. □ **Cəm etmək (eləmək)** – toplamaq, yığmaq. *Günbəgün molla tuluq tək şişir; Pulları da cəm eləyir, pullanır. Mənsur xanın nə fikri vardır, bizi cəm etmişdir? Cəm olmaq* – toplaşmaq, yığışmaq. *Cəm oldu.. mollarünəmlər..*

Cəmadat is. (ər.) klas. Cansız təbiət. [Ocaqqulu:] *Belə olanda yeri, göyü, küllü-hummövcudatı və cəmadatı bir xalq eləyən ki, olsun, olmasın?*

Cəmaət is. (ər.) B a x **camaat**. *Cəmaət yığışdı. Cəmaət çox idi. Ay Baba, salma qalmağal, cövrü cəfadən əl götür!; Dəng eləmə cəmaəti, cəbrü əzadan əl götür!; Sən kimi çoxları gəlib, bənd eləyib cəmaəti; Hamısının çərən-pərən, boş danışığıdır adəti.*

Cəmal is. (ər.) B a x **camal**. *Əsir etdi məni o gül cəmalın. [Şərif:] ..qaşı-hilali görmüşəm, meyli cəmalə düşmüşəm.*

Cəmi əvəz. (ər.) Bütün, hamı. *Cəmi məxluqat cəm olub təbiətin torunu birdəfəlik qırmağa qəsd etsələr, yenə də.. bir ahənin sədd.. qalır. Hər şeydən əvvəl, salam olsun cəmi yığılan əhl-məclisə və habelə salam olsun gələn qonaqlara.*

Cəmiyyət is. (ər.) Hər hansı sosial, tarixi, mədəni və s. ümumiliklə şərtləşən ictimai mühit. [Balaş:] *A qız, daha mənə "vəzzariyyət" oxuma, mən indi böyük cəmiyyət adamıyam, doktorlar, ədiblər, filosoflar ilə oturub-dururam. Dram cəmiyyəti gör, bir cahana lərzə salıbdır; Hələ bu opera cəmiyyəti o yanda qalıbdır.*

Cəmiyyətçi is. İctimai xadim. *Mirzə Fətəli.. bir cəmiyyətçi, bir əməlpərvərdir.*

Cəmləşmək f. Toplaşmaq. *Cəmləşib xalq hamı başını birdən azər!; Mən deyən olmadımı, oldumu, ya sərbəsər? A kişi, arvad hara, bayram hara, kimdir səbəbi?; Bir yerə cəmləşib saxlaya mövludi-nəbi?*

Cənab is. (ər.) 1. Görünüşündən cəmiyyətin imtiyazlı təbəqəsinə mənsub şəxsə oxşayan adam. Bəzən cəm şəklində

işlənərək ünvanlanan şəxsin yüksək dərəcədə imtiyaza malik olduğunu ifadə edir. [Mirzə Sadiq:] *Gərək ki, onun əmisi İstanbula Mirzə Cəmaləddin cənablarının yanına gəlmiş.*

2. İmtiyazlı cəmiyyətə mənsub şəxslərə nəzakətlə müraciət forması. [Molla Möhsün:] *Cənab Axund! Bəlkə bir şəxsin əli naqisdir? Mirzə Sadiq xan cənablarından saray xüsusunda biza məlumat verməyi xahiş edirik.*

Cənazə is. (ər.) Ölü, meyit. *İndi bu cənazələrin.. sümükləri üzərində səadət sarayları tikdirəcəklər. Həkim, Züleyxanın cənazəsinə baxıb, dedi: Bunu boğublar.*

Cəncəl sif. və is. Qalmaqal, qovğa, tutaşma, mübahisə. *Biza ancaq olmasa hərdən bir az cəncəl-filan; Onda parlaq başlayış, lax intahalar fok gedər!* [Tanya:] *Sonra da bir şey dedi, lap tərsinə, Yaşar da başladı cəncəli.* [Pəri:] *Yenə nə olub, Saranın cəncəlindənmi əhvalın qarışıb?* □ **Cəncəl etmək (salmaq)** – dava eləmək (salmaq), qalmaqal salmaq. [Yaşar:] *Yenə işçilər başa düşürlər, amma kəndlilər cəncəl salırlar.*

♦ **Başına cəncəl açmaq** – özünü işə salmaq, özü-özünə problem yaratmaq. [Camal:] *Siz burada işinizi qoyub, başınıza cəncəl açmışınız ki.* **Cəncəl çıxarmaq** - səbəbsiz yerə dava salmaq, qalmaqal salmaq, qovğa salmaq. [Qubernator:] *Ancaq xahiş edirəm bu işdən bir cəncəl çıxarmayasınız.* [Baxşı:] *Biz hələ burada çalib-oyunayırdıq, bu oğlan gəldi cəncəl çıxartdı.* **Cəncəl çıxmaq (düşmək)** – durduğu yerdə dava, qalmaqal yaranmaq. [İmamyar:] *Yoxsa bir cəncəl çıxsə, mən dəhı qarışan deyiləm, özünüz bilin.* [Əlimuxtar:] *Onlar da başlayırlar donquldanmağa... düşür yekə bir cəncəl.* **Cəncələ düşmək** – xoşagəlməz bir vəziyyətə düşmək. [İmamyar:] *Ağladın, sıtqadın ki, onunla da bir cəncələ düşdük.* **Cəncələ salmaq** – davaya salmaq, qalmaqala salmaq, pis, xoşagəlməz bir işə salmaq. [İmamyar Türbətə:] *Axır bilirəm, siz məni bir cəncələ salacaqsınız. Mən dəliyəm ki, salım; Öz başımı cəncələ?*

Cəngavər sif. (fars.) Döyüşkən. *Dağlılar öylə cəngavər qövmdür ki, qorxudan kimsə onlara yaxın düşə bilməyorki,*

işlərindən bir xəbər bilsin. // is. Cəsarətli, məharətli döyüşçü, yaxşı vuruşan, döyüşlərdə bişmiş döyüşçü. Cəngavərlərdən qan qoxusundan çox spirt iyi gəldiyinə baxmayaraq, biz onların sözüə inanmalı və faytonun pilləsinə çıxmalarına razılıq verməli olduq. İş belə görən cəngavərlər bir-biri ilə qısa məşvərdən sonra bizi faytonda qoyub suya girərək geri üzdülər.

Cəng-cidal *is. (fars.) Dava-mərakə, dava-dalaş. Cəng-cidalə qızıışb qəzetlər..*

Cəngi *is. (fars.) mus. Qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunda hava. Yox bircə nəfər Ənzəlidə, Rəştdə cəngi; Hər kəs də desə, öylə vururlar sınaq əngi!*

Cənnət *is. (ər.) din. Behişt. Mən .. qalmışam cənnətnən cəhənnəm arasında. Sənəti bidət, belə zənn eləyir; Tanrı bununçun yaradıb cənnəti. // məc. Səfalı yer, mənzərə. Sanki cənnət yaratmaq istəyərək; Qızı guya mələkliyə sınaqır.*

Cənub *is. (ər.) Şimala müqabil olan səmt, dünyanın dörd cəhətindən biri. Əcəbə, məclis harada vəqə olur? Uzaq cənubdamı? [Ramiz:] Ey cənubun qorxunc səumları, bədbəxt Ramizin qara küllərini birəbirər ayrılincaya qədər sovurun!*

Cərəyan *is. 1. Axın hərəkəti (elektrik enerjisi haqqında). [Yaşar:] Mən, professor, bütün tərkibi kislatada qarışdırıb, elektrik cərəyanından keçirmişəm.*

2. məc. Məsləkdaşlıq istiqaməti (ictimai, mədəni, fəlsəfi, bədii və s.). .. Təsəvvüf cərəyanı az zamanda çox qüvvət tapdı. ..bu cərəyan.. şairlər də yetişdirmişdir. [Nazim paşa:] Arada olan siyasi cərəyanlardan idarə etmək və yaxud bir kaç sərəsinin sözlərilə milləti fəlakətə sövq edə bilmərik.

◊ Cərəyan etmək – baş vermək, vəqə olmaq. .. *bizcə, əhvalatın cərəyan etdiyi məhəlli (yeri, məkanı) layiqi ilə təsəvvür edə bilmək çox əhəmiyyətlidir.*

Cərgə *is. Sıra, səf, düzgü, qatar, düzüm, düzüş, düzülmə. .. 24 uşağı cərgə ilə düzüb təlim verir. Saldıqda xacı boynuna ol şeyxi-müqəddəs; Dal cərgədə çarşafı Tükəzban göyə çıxdı.*

Cərimə *is. (ər.) Cəzalandırma yolu ilə alınan pul. [Fatmansa:]*

Daha bilməmişdik: minməsin qoduq, verməsin cərimə. □ **Cərimə edilmək** – cərimələnmək. *Ev sahibi .. 10 manat cərimə edilmişdir.* **Cərimə etmək** – cərimələmək. *Kağızlara baxdım, gördüm arvadı qarovul pulu vermədiyi üçün 28 manat, zibilpulu da vermədiyi üçün 5 manat cərimə etmişdir. Xülasə, hərəsini 20 manat cərimə edib buraxdılar.*

Cəsərət *is.* Hünər, qoçaqlıq, igidlik, cəsurluq, qorxmazlıq, ürəklik, cürət, cüyərlik. *Mən ərlərdə qüvvət, qüdrət və cəsərət sevirəm. ... İstəyirik ki, qızlarımızda ictimai işə həvəs oyadaq, onların mübarizə iradəsini və cürətini artıraraq.. Almazın cəsəratı, möhkəmliyi ağır dəqiqələrdə belə qızlar üçün təskinlik və ilham mənbəyi olacaqdır.* □ **Cəsərət etmək** – cürət etmək, ürəklənmək, çəkinməmək. *Mən bilirdim ki, Gülər.. razılıq verməyə cəsərət etmir. Müzəffər.. qəlbinə malik olmuş eşqi Ceyrana açıb söyləməyə bir dürlü cəsərət etməyir, söz tapmıyır...* **Cəsərət göstərmək** – hünər göstərmək. *Bu işdə səhnəmizdə bu vaxta qədər kimsə onun kimi cəsərət göstərməmişdir.*

Cəsərtlə *z.* Cürətlə, çəkinmədən. [Hacıbaba Şərifzadə] .. özündə olan istedad nəticəsində gəncliyinə baxmayaraq, səhnə quruluşunda birinci mövqə tutduğunu cəsərtlə deyə bilərik.

Cəsərtləndirmək *f.* Ürək-dirək vermək. .. *çocuq özünü .. cəsərtləndirmək üçün sanki.. sözlərini başı ilə təsdiq edirdi.*

Cəsərtsizlik *is.* Qorxaqlıq, ağciyərlilik. [Kamal:] *Səni mən edən qüvvə cəsərtsizlikdir. Yenədəmi Zöhrəyə qarşı cəsərtsizlik göstərəcəksən?*

Cəsəd *is.* (ər.) Meyit, ölü bədən. *Arayın, bir-bir cəsədləri yoxlayın. // Həyat əlaməti olmayan, ruhsuz, cansız bədən. .. cəsədlərdən, meyitlərdən tikdiyin bu hasar.. yolumuzu kəsə bilməz. Bu gün deyilsə, sabah Gülər bu hasarı sökəcək.*

Cəsım *sif.* (ər.) Cəsəmətli, əzəmətli, qocaman. *Tolstoyun.. Hacı Muradı.. ölü halda yerə yıxılarkən, adama elə gəlir ki, .. cəsım bir dağ uçub tökülür. Görün, müəllif öz qəhrəmanını nə qədər yüksəldə bilmişdir!*

Cəsır *sif.* Cəsərtlə, igid, ürəkli, qorxmaz. *Cəsır ol, Şüeyb!*

Cəvanə *sif. (fars.)* Gənc. *Özüm cəvanə qızam, həm də var sənə meylim.*

Cəza *is. (ər.)* Hər hansı təqsirə, cinayətə, pis əmələ qarşı tətbiq edilən təsir tədbiri. [Fərhad:] *..xainliyinin cəzasını öz əlimlə verəcəyəm!*

◊ **Cəza verilmək** – cəzalandırılmaq. *El malına qəsd edənlərə ən ağır cəza verilməlidir. Cəza(sını) vermək* – cəzalandırmaq. *.. cəza verməyə doğuldum.. .. cəzasını .. verəcəyəm! Cəzasına çatmaq* – cəza almaq, cəzalanmaq. *Odur ki, cəzalarına çatdılar.*

Cəzasız *sif.* Tənbehsiz, töhmətsiz □ **Cəzasız buraxmama** – cəzasız qoymama. [Cinner:] *Siz ki, onu cəzasız buraxmazsınız. Cəzasız qalmaq* – cəzalandırılmasız qalmaq. *İranda gündə minlərcə, yüz minlərcə bundan daha bədtər cinayətlər, faciələr zühur edib cəzasız qalıblar.*

Cəzalandırmaq *t.-li f.* Cəza(sını) vermək, cəzaya məhkum etmək. *.. Ola bilər ki, onu cəzalandırsınlar.*

Cəzalanmaq *f.* Cəza almaq, cəzaya məruz qalmaq, cəzasına çatmaq. *Məmmədqulu.. mütləq cəzalanmalıdır.*

Cəzanə: cəzanə gəlmək yaxud **canı cəzana gəlmək** – təngə gəlmək, cana gəlmək, bıqmaq, usanmaq. [Şah Mirzə Təqiyə:] *Bəsdir, daha mən cəzana gəldim..*

Cəzb *is. (ər.)* Cəzbətmə, cəlbətmə, cəlb. □ **Cəzb etmək** – cəlb etmək, diqqəti çəkmək. (Sözlərdəki) *ahəng və tənəsüb, .. qətiyyə və iman, .. fikirlərdə çırpınan ciddiyyət və qüvvət salonu o qədər cəzb etmişdi ki, dinləyənlər nəfəslərini belə çəkməyə tənbellik edirdilər. // məc.* Heyran etmək, məftun etmək. *Ata, cəzb etdi bu səs mənə sərəsar..*

Cığır *is.* Məcəra. *.. Keçmiş həyat normaları öz cığırından çıxırdı.*

Cinqir (cıqqır): ◊ **cinqirini çəkməmək** – qətiyyə səsini çıxartmamaq. *... müdirdən ixtiyarsız bir adam cinqirini çəkmə bilməzdi.*

Cır *sif.* 1. Nazik və xoşagəlməz. *... Mirabbasın cır səsi eşidilir.*

2. Qabaqcıl düşüncələri olmayan, geridəqalmış. *Həyatın*

gedişlə ayaq tutuşdurmayan bu “cır” qüvvələr səhnəmizdə bilmərrə qadın bulunmayaraq qadın rollarını erkəklər ifa edirlərdi. Yalnız aktrisalığımız deyil, aktyorlarımızın da bir çoxu həmin “cır” qüvvələrdən ibarətdir. Buna qarşı səhnəmiz ..bu “cır” mühitin içərisində boğulur və sabah büsbütün boğulacağını hiss edirdi.

Cır-cır *sif. təql. Cırıltı. [İmamyar:] Yoldaş Yaşarın da atası cır-cır araba ilə gedirdi. [İmamverdi:] Qızı o düzəcəm özüm aparacağam, yoxsa sənin o cır-cır araban onun qol-qabırğasını qırar, tökər.*

Cırhacınnan *z. dan. Cırıltı ilə . Türkün sözü, bu paltarla dalına yükləyəsən səkkiz putluq kisəni, nə cırhacınnan cırıldarsan!*

Cırıq *sif. Cırılmış, yırtıq. [Bəhrəm:] Paltarları əzgin, cırıq, məcnunana bir hərəkət və qiyafətlə. Dilara qışın soyuğuna baxmayaraq, bir cırıq köynəyi ilə onu qarşılayıb, atəyindən yapışdı.*

Cırıldamaq *f. Cırıltı səsi çıxarmaq. .. dalına yükləyəsən 8 putluq kisəni, nə cırhacınnan cırıldarsan! Mən quyunun yanında oturdum, o isə cırıldayan (f.sif.) əl çarxına sarınmış uzun kəndirin bir ucunu belinə bağladı və quyuya düşdü.*

Cırılmaq *f. Bütövlüyü pozularaq zədələnmək. Köynəyin.. o gün ilişib cırılıb..*

Cırım-cındır *sif. və is. Cır-cındır, cındır-mındır, dağılmış, didilmiş. [Dilbər:] Və bir ildən sonra gərək ki, Əbdüləli bəy gördü, üstü-başı cırım-cındır, mənim ayaqlarıma qapanmışdı.*

Cırmaq *f. Bütövlüyünü pozaraq zədələmək. [Salamov:] Padşahımız üçün güldən ağır bir söz deyən cəhəngini cıraram. [Oqtay:] Yox, yox, bu şüşə ilə sən qarnını cırıb baxım. [Gülüş:] Çixart, cır tulla!*

Cızıq *is. Xətt. .. alnından çəkilmış üç dərin cızıq.. Düyünlənmiş alnından çəkilmış üç dərin cızıq burnunun sonunadək yumruluqla birləşib, dolaşıq yollarla aşağı-yuxarı, kələ-kötür qaşları içində dağılıb itirdi.*

Cızıldamaq *f. Bərk yanıb göynəmək. .. gözləri (karbola kislotasından) cızıldadı.*

Cib *is. 1. Pul, daraq, açar, yaylıq kimi şeylər qoyulan paltar*

kisəciyi. .. *bağladım, açarı cibimdədir. Cibimdə bir dinar yoxumdur.*

2. məc. Cibdəki pul(lar). .. *burada danışan dillər deyil, fikirlər deyil, ciblərdir, ciblər. Çünki mədəniyyət sizin cibinizə toxunur..* □

Cibindən vermək – öz pulundan vermək. *Al bu 3 manat, cibimdən verim.*

♦ **Cibə girmək** – cibgirlik (xəspuşluq) etmək. *Hərgah sən olmasaydın hər kəs işin bilərdi; Birsə adam soyardı, birsi cibə girərdi. Cibindən getmək* – zərər çəkmək. *Çalış, vuruşma. Elə ki vuruşdun, hər halda döymək döyülməkdən yaxşıdır, çünki adamın cibindən gedir. Cibini doldurmaq* – əyri yollarla varlanmaq. *Doldur cibini şövq ilə..*

Cibişdan *is. dan.* Cib (kinayəli zarafat məqamında işlənir). *Millətə xidmət deyil, fikri cibişdandır, gözüm! Puldan doludur çünki cibişdanım, a Şeypur! .. Pulları cibişdana qoyub daban alır.*

Cida¹ *is.* Sivri dəmir ucluqlu, dəlici qədim silah; mizraq.

♦ **Cidani çuvalda gizlətmək** – çoxlarının görüb-bildiği mühüm bir şeyi gizlətməyə çalışmaq. *Cidani ki çuvalda gizlətmək olmaz.*

Cida² *z. (fars.)* Ayrı, uzaq. *Oldu cida huşdan. Cümləsin (hamısını) rahi-həqiqətdən cida görməkdəyəm.*

♦ **Cida düşmək** – uzaq (ayrı) düşmək. [Sitarə:] *Düz on beş ildə ki, düşdüm cida öz xanimanımdan.*

Cidal *is. (ər.)* Döyüş, vuruş, cəng. *Döndər günəşin atəşə, saç Qərbə, Şimalə!; Topla nə gücün varsa, giriş qəti cidala!*

Cidd-cəhd *is. (ər.)* Var gücü ilə çalışma. □ **Cidd-cəhd etmək** – səy etmək, cəhd göstərmək. *Etdin bəşər vəzifəsi fəvqündə cidd-cəhd.*

Ciddən *z. (ər.)* Ciddi surətdə. *Ceyran, məhəbbətin nə olduğunu ciddən düşünməyib, Müzəffərin bu təşəbbüsünə etina etməmiş və bir anda gözdən qeyd olmuşdu.*

Ciddi *sif. və z. 1.* Əhəmiyyətli, mühüm, diqqətəşayan, məsuliyyətli. .. *Nadir şah kimi mühüm və ciddi rolu oynamaqla "Nadir şah" faciəsində iştirak edirdi. .. daha ciddi mövzular intixab (etdi). [Tanya:] Professor Belokurov deyir ki, Yaşarın təcrübələri çox*

ciddidir.

2. Ağır, təmkinli, zarafatsız. *Ciddi yazmaqda Hadi, gülgüdə Sabir deyiləm. .. hökmlərinə çox ciddi baxırdı.*

3. Əsaslı, möhkəm, təsirli, sanballı. .. *cinayətlərinə qarşı.. bir ciddi təşəbbüs və hərəkətdə bulunmayıb.*

Ciddiləşmə *f. is.* Güclənmə, dərinləşmə, möhkəmlənmə. *(Kino) studiya teatr məktəbi yanında açılmalıdır ki, .. bu məktəbin də ciddiləşməsinə və həvəslə çalışmasına səbəb olsun.*

Ciddiyyət *is. (ər.)* Ciddilik, məsuliyyət. *Ən doğru və səmimi, bitərəfanə tənqid haqsız etirazlara səbəb olur ki, bu da tənqid həvəskarlarımızın bir dürlü ciddiyyətini qırır.*

Ciddiyyətlə *z.* Məsuliyyətlə. .. *Bu məsələyə ciddiyyətlə girişməli(dir)..*

Cifə *is. (ər.)* Sərvət, var-dövlət. *İrzü həyavü ədəbin cümləsin; Cifeyi-dünyaya satıbdır, satıb.*

Cigər *is.* Ciyər. *Cigərinin yarısı belə olsa, onu canavar kimi.. məhv edər.*

Cihad *b a x cahad.*

Cik-bik: *cikini-bikini* – ən kiçik təfərrüatına qədər. .. *cikini həm bikini mən yazmışam, atalarını yandırmışam.*

Cilalanmış *f. sif.* Təkmilləşmiş. .. *cilalanmış ədəbi .. dil .. miras qaldığına baxmayaraq, .. Qorki.. ortaya yeni tələblər atır..*

Cild *is. (ər.)* 1. Kitabın üzü, üz qabığı. *Buna görə də başqalarda bu el ədəbiyyatı hər şeydən artıq qiymətləndirilərkən, ..hər bir bəndi üçün cildlər ilə kitab yazılmışkən, bizdə bu el ədəbiyyatı əhəmiyyətsiz buraxılmışdır).*

2. *məc.* Qiyafə, don. □ **cildlinə girmək** – yalandan özünü... kimi göstərmək. – .. *insan cildinə girmiş mələk!*

Cilvəkar *sif. (ər. və fars.)* Nazlı, qəmzəli, işvəli. *Mən bu gün Əzrail qara qanadlarını saldıqı ölümlər, tufanlar kimi cilvəkar olan bir məkana yüksək ideallar ilə çırpınan ürək aparıram.*

Cilvələnmək *f.* Nazlanmaq. [Bəhram:] *Bütün kainat cilvələnilib fəlaklər sərnigün olsa da, mən səni almaram və ala bilmərəm: amin ol!*

Cin is. (ər.) *din*. Mövhum bir məxluq. [Haris:] *Hərçənd buranı cin, şəyatın də tapa bilməzsə, yenə ehtiyat lazım. Qatışib çünki cin-vəl insan; Fəbiyyəi alayı rabbiküma tükəzziban.*

◊ Cin atına minmək – həddindən artıq əsəbiləşmək, bərk hirsələnmək. [Fatmansa:] *Məni çox cin atına mindirmə.*

Cinah is. (ər.) Tərəf, qol (cəbhədə) .. *Sol cinah üzərinə.. əks-hücumlar ilə.. düşmən xəttini yarıb arxaya keçməlisən.* [Ənvər:] *Ox, sol cinahdan hücum çox müdhişdir.*

Cinas is. (ər.) Kalambur, ikibaşlı ifadə, söz oyunu. *Buradan cinas olaraq əmisini öldürmək lazım olub olmadığı və intihar lazım olub olmaması çıxarıla bilər.*

Cinayət is. (ər.) Suç. *Cahan olubsa mürtəkb bu bədrəviş cinayətə. Bəşəriyyətin çoxalması üçün müqəddəs bir vasitə, həyat üçün ən doğru bir məqsəd olacaq tənəsül, nədənsə, bir cinayət kimi gizlədilir.*

Cindar is. (ər. və fars.) Cinbaz, cinləri ram edən. *Lap cinni aldadardım, .. Təzə pirin yanında cindar bilməsəydi.*

Cingildəmək f. Cingilti çıxarmaq. [Səriyyə:] *Sifətimə bir sillə vurdu ki, qulağım cingildədi.*

Cingilti is. Metal, şüşə və b. şeylərin çıxardığı səs. *İki il.. hətta çəkilərin cingiltisindən belə.. qulaqlarına çarpan "internasional".. onun iliklərinə işləmiş(di).*

Cinn is. (ər.) *din*. Cin. *Lap cinni aldadardım..*

Cins is. (ər.) *sif.* mənasında: yaxşı cinsdən olan, əsilli. .. (maraqlandırır) *sovxozdakı cins inək.*

Cinsiyyət is. (ər.) Müəyyən cinsə mənsubiyyət (və onun xüsusiyyətləri). .. *Öz cinsiyyət.. duyğularına tapğın bir tələbə görürük.*

Cism is. (ər.) Cisim, bədən, vücut. .. *gələ tə cisminə bir can. Cism sərildi yerə. Cism zəif olur..*

Cismani *sif.* (ər.) Bədənlə, vücutla əlaqəli olan. .. *ruhani və cismani üzüntülərə dözmüş..*

Civar is. (ər.) Ətraf, yaxın yerlər, ətraf yerlər. *Məruzəçi.. Rudəkinin Buxara civarında Rudək adlı kənddə doğulduğunu..*

göstərir.

Ciyər *is.* Bədənin daxili orqanı (ağ ciyər – tənəffüs orqanı, qara ciyər –bağır). *Ey ciyərdə qanə olmayan pişik..*

◊ **Ciyəri parçalanmaq** – bərk mütəəssir olmaq. *Onun bu halını görəndə mənim ciyərim parçalanır. Bu sözlərdən zavallı Gülzarın ciyərləri parçalanır.*

Cizgi *is.* Xətt. *Tamaşaçı (rənglərin) cizgilərini görür.*

Corab *is.* Sapdan toxunan boğazlı ayaq geyimi. [Gülsabah:] *Biz onlara kaverkot toxutmaq istəyirik, onlar isə bizə ata-baba qaydası ilə yun corab geydirmək istəyirlər. Xurşid oturub corab toxuyur.*

Coşdurmaq *f.* Qızısdırmaq, özündən çıxarmaq, hirsəndirmək. *Mən onu coşdurmaq.. istəmirdim.*

Coşqun *sif.* Qızgın, ehtiraslı, atəşin. *Abbas Mirzə coşğun danışığı ilə.. incə bir sənətkarlıqla oynayır. // Tələtömlü, tüğyan edən. Coşqun Xəzər oynar ayaqlarında..*

Coşqunluq *is.* Qızgınlıq. □ **Coşqunluq göstərmək** – coşmaq, qızışmaq, cuşa gəlmək. .. *Sarabski.. Səyyah rolunda yersiz.. coşqunluq göstərirdi.*

Coşmaq *f.* Şiddətlənmək, aşib-daşmaq. *Abbasmirzənin içərisində.. coşan mənavi qüvvət və qüdrəti görmürdülər. // Kükrəmək, çağlamaq. .. Əsdi yarpaq, coşdu irmaq, güllər oynadı..*

Cövlanqah *is.* (ər. və fars.) Seyrgah, gəzinti yeri. .. *zalımlar cövlanqahı İran!*

Cövr *is.* (ər.) Zülm, əzab, əziyyət, incitmə. .. *Sitarə.. Həsənin cövrü cəbrinə davam gətirməyib, qaçıb öz əmisi oğlunun yanına gəldi. .. cövrü zillət və təhqirə baxmayıb, özün həyatı-millətə qurban edib gedib.*

Cövr-cəfa *is.* (ər.) Cövr və cəfa. .. *cövr-cəfadan əl götür!* □ **Cövr-cəfa qılmaq** – incitmək, əzab vermək, cəfa vermək, cövr etmək. *Kim buyurub, cövr-cəfa qıl qıza?*

Cuhud *is.* Yəhudi. .. *lap cuhuddur, erməni.*

Culfalıq *is.* Culfaçılıq, toxuculuq. *Atası.. culfalıq eləyirdi.*

Cunay *is.* Cuna, tənzip, tül. [Fatmansa:] *Lap lüt,*

anadangəlmə. Bir cunayı darbalağda.

Cuş is. (fars.) Coşma. □ **Cuş etmək** – coşmaq, qələyana gəlmək, qaynamaq, cuşa gəlmək, qızışmaq. *Cismini millət qəmi çoxdandu milliləndirdi, ya; Qoymadı rahat səni, zatında cuş etmişdi ya!*

◊ **Cuşa gəlmək** – coşmaq, şövqə gəlmək, vəcdə gəlmək. *Şairliyim yavaş-yavaş cuşa gəlir, deyəsən, protesto yazacaq. Millətin ehtiyacını görməyə yox bəsrəti; Bircə dilənçi görcəyin cuşa gəlir də qeyrəti. Cuşdan düşmək* – yatmaq, sinmək. *Qan damarıma donub; Düşdü daha cuşdan.*

Cücə is. Toyuq balası. *Dünən.. 8 qotur cücə.. gətirmişdilər.*

Cük-cük təql. Cükkültü. *Allah vurmuş cük-cük cükküldəyir.*

Cükküldəmək f. Cük-cük eləmək. *.. qurbağanın yerinə özün cükküldəyirsən.*

Cülus is. (ər.) Hökmdarın taxta çıxması. *Ancaq bu hələ təzə-təzə cülus eləyir.*

Cümə is. (ər.) Həftənin 5-ci günü. *Cümə günü.. "Otello".. türkçə oynandı.*

Cümhuriyyət is. (ər.) Respublika. *.. Afınada.. cümhuriyyət qurulmuş oldu.*

Cümlə is. 1. Deyim, söyləmə. *.. axıncı cümləni başa düşdüm.*

2. Bütün. *Guya ki veriblər əlinə cümlə cahanı..*

3. Hamısı. *Cümləsin rahi-həqiqətdən cida görməkdəyəm..*

Cümləpərdazlıq is. İbarəpərdazlıq, qəliz və təmtəraqlı üslub işlətmək. *Qurultay.. hər dürlü qrup terminolojisina və cümləpərdazlığa son qoydu.*

Cünun is. (ər.) Dəli, divanə. *O tamamilə dəyişib, .. məşhur bir mühəndis olan Fərhad bu deyilmiş, bu ancaq bir cünun imiş. □*

Cünun etmək – dəli etmək, dəli olmaq dərəcəsinə çatdırmaq. *Axırı arvadların qəlbini xun etdilər; Əqli-səlim əhlini yaxşı cünun etdilər.*

Cür (ər.) is. Tərz, təhər. *Gözəl əməlli; Əsli nə cürdür?! Olsa idim sizə təbə bu cürə olmazdım.*

Cürbəcür sif. Müxtəlif. *Ağaclarda cürbəcür güllər açılib səhneyi-asimana baxıb gülürdü.*

Cürət *is.* (ər.) Cəsarət, cüyərlilik, ürəklilik. *İstəyirik ki, qızlarımızda ictimai işə həvəs oyadaq, onların mübarizə iradəsini və cürətini artırmaq.* □ **Cürət etmək** – çəkinməmək, cəsarət etmək. *.. heç kəs ona bir söz deməyə etməyə cürət..*

Cürətlənmək *f.* Ürəklənmək. *Gülzar bu insan səindən bir qədər cürətləndi..*

Cüt¹ *is.* Qoşa. [Dilbər:] *Ayda iki cüt çəkmə, iki dəst paltar alanda, yəinki, gündüz 3-4 manat faytona verəndə özünü itirir.* [Salamov:] *Bu da bir cüt sırğadır.*

Cüt² *is.* Xış. □ **Cütə getmək (varmaq)** – xışla yer şumlamaq. *.. əkin əkim, .. cütə gedim.* [İmamverdi:] *Biri elə odur mənimki: nə cütə varandır, nə odun yaran.*

Cüz *is.* (ər.) Quranın 30 hissəsindən hər biri. [Durna:] *Qoy otuz cüz Quran mənim cüyərimi parça-parça doğrasın.*

- Ç ç -

Çabalamaq *f.* Zor bir vəziyyətdən qurtarmaq, yaxud da gücü çatmadığı bir işin öhdəsindən gəlmək üçün çox çalışmaq, əlləşmək, cəhd etmək, səy etmək. *..səfaləti-çirkabın içərisində boğulan, çabalıyan (f.sif.) milyard yarımliq zavallı bəşəriyyət.*

Çağırmaq *f.* Birinin adını, yaxud təxəllüsünü, ləqəbini ucadan deyərək yanına gəlməsini, yaxınlaşmasını, ya da cavab verməsini istəmək. [Həməzə:] *Adə, Çimnazı çağır gəlsin.* [Rəhim xan:] *Cavad xan, get, molla Sübhani çağır, bu uşağa Quran təlavət edib, dəfn etsin. Hamısı qibleyi-ələmi imdada çağırır.*

Çaxça *is.* Rəf, taxça. *Çaxçada yox ki, mənim bir quru canım, nə edim?* [Əbdüləli bəy:] *Biz ərz edirik ki, .. qarderob .. ilə çaxça və kasa.. bir-birinə taraz gəlmir.*

Çaxmaq *f.* Birdən-birə işıldamaq, parıldayıb bərk şaqqıldamaq (ıldırım, şimşək haqqında). *Çaxdı şimşək, coşdu sular, sellər oynadı; Ürəyimdə kaman kimi tellər oynadı.*

Çaxnaşdırmaq *f.* Aranı qarışdırmaq, qarışıqlıq salmaq, bir-birinə vurdurmaq, çaxnaşma (çaxnaşıq) salmaq. [Balarza:] *Xub, bəs*

bunu hansı haramzada eləyir, kəndi çaxnaşdırır bir-birinə?

Çaxnaşma “Çaxnaşmaq”dan *f.is.* *Evimizdə bir çaxnaşma vardı.*

Çaxnaşmaq *f.* Hamı bir-birinə dəymək, qarışıqlıq düşmək, çaxnaşma düşmək. *Bir kəlmə, bütün dünya bir-birinə çaxnaşmışdı.*

Çala-çuxur *is.* Hamar olmayan, çala-çuxur çox olan yer, oyuq-oyuq yer. *Amma nə fayda ki, qoca qəbiristandan onun köhnə hasarından, çala-çuxurundan, sökülmüş köhnə qəbirlərin açdığı uçurumlardan bir əsər görmədim.*

Çalib-oynamaq *f.* [Baxşı:] *Biz hələ burada çalib-oynayırdıq, bu oğlan gəldi cəncəl çıxartdı.*

Çalışqanlıq *is.* Çalışqan adamın xasiyyəti; zəhmətsevərlik, canyandırma, səyetmə. *Özü hər iş bilir, çox da zirəkdir; Çalışqanlıqda misli yoxdur, təkdir.*

Çalışmaq *f.* Bir şeyi əldə etmək üçün səy göstərmək, əmək sərf etmək, səy və qeyrət göstərmək, cidd-cəhd göstərmək, əlləşmək. [İvanov:] *Professor Belokurov beş ildir ki, bu məsələ üzərində çalışır və bu vaxta kimi bir nəticə çıxara bilməmişdir.* [Nüsrət:] *Kolxozun düzəlməsində, demək olar ki, hamıdan çox çalışır.*

Çalış-vuruş *z.* Çox çalışaraq, əziyyətlə, zəhmətlə, çətinliklə. [Sevil Gülüşə:] *.. Əvvəllər yoxsul idik, gündüzləri çalış-vuruş, əlimizə düşən bir parça çörəyi axşam şad ürəklə yeyib dinc yaşayırdıq.*

Çalmaq *f.* 1. Səsləndirmək. *Zəngi çalır, Qulam daxil olur.*

2. Çalğı alətində ifa etmək. [Murad:] *Usta, bir çal, Sona öz payını oynasın. Gülsabah pianino başına keçib çalmaq istərkən Q ü d r ə t içəri girir.*

Çalpaşlıq *sif. və z.* Bir-birinə qarışmış; dolaşlıq, qarışıq, qat-qarışıq. [Suxay Aydın:] *O gün gördünmü, doktor da dedi, zehnin, təsəvvüratın çalpaşlıq işləyir.*

Çalsaç(lı) *sif.* Başlı çal, başlı (saçları çallaşmış). *Sədrin otağından ucaboy, uzunsifət, çalsaç, səliqəli geyinmiş bir kişi çıxdı.*

Çarə *is.* Çıxış yolu; tədbir, vasitə, əlac. [Səriyyə:] *Bir çarə tap,*

Rüstəm, məni xilas et! [Rüstəm:] Bəs indi nə çarə edək?

Çarpışmaq *f.* Vuruşmaq, döyüşmək; mübarizə etmək. [İncə:] .. *Ox, iki il çarpışdım, axır olmadı, məni öldürmək istədilər..*

Çaşmaq *f.* Yanılmaq, səhv etmək. [Dönməz:] *Ça-çaşdım, Toğrul!*

Çay¹ *is.* (*çin.*) Qurudulmuş yarpaqlardan dəmlənib hazırlanan ətirli içki. [Gülsabah:] *Sən otur, Zaman, mən pilətəni yandırım, bir az çay qoyum.* □ **Çay qaşığı** - süfrə aksesuarlarından olan kiçik bir qaşığı. *Sizin kimi hər iki saatda bir çay qaşığı tökməklə inqilab olmaz.*

Çay² *is.* Yağıntı və ya bulaqlardan qidalanan və özü əmələ gətirdiyi yataqla axan çoxlu və fasiləsiz təbii su axını. *Kəndimizin qabağından çay axır.*

Çevirmək *f.* Bir şeyi başqa bir vəziyyətə salmaq, başqa bir şeyə döndərmək. ♦ **Çevir tətı, vur tətı**– bir şeyi ardı-arası kəsilmədən bıqdıracaq dərəcədə təkrar etmə mənasında. [Xaspolad:] *Görmürsən, Oqtay, keçən qış bir söz demişəm, hələ çevir tətı, vur tətı.*

Çək-çevir *is. dan.* Mübahisə, danışiq. □ **Çək-çevirə salmaq** – bir iş və ya şey haqqında mübahisə etmək, uzatmaq, süründürməyə salmaq. [Fatmanisə:] *Ay adamlar, bu işi çək-çevirə niyə salmısınız?*

Çəkinmək *f.* Ehtiyat etmək, saqınmaq, qorxmaq. [Solmaz:] *Bütün xalqın nicatı üçün mənim qurbanlığım gərəksə, mən çəkinməyəcəyəm!*

Çəng *is.* (*fars.*) Əl, pəncə. **Çənginə düşmək** – əlinə düşmək. .. *insanlar.. təbiət səyyadinin çənginə düşür.. Çənginə salmaq* – girinə salmaq . [Mirzə Səməndər:] *Allah heç kafiri arvad çənginə salmasın.* [İbad:] *Göndərirsiniz bizim üstümüzə bir fahişəni və istəyirsiniz ki, biz də öz arvadlarımızı onun çənginə salaq ki, özü kimi fahişəliyə aparsın.*

Çəngal *is.* (*fars.*) Yirtici quş və ya heyvan pəncəsi. [Molla Rəhman:] *Bizi zalımın çəngalına verməginən.*

Çəngəlləşmək *f. dan.* Savaşmaq. [Şərif:] *Mən əjdahalarla*

çəngəlləşmişəm Tülkü-mülkü mənim qabağında nə dayana bilər?

Çərçivə is. (fars. çəhar çubə - dörd ağac) 1. Şəkil, yazı, güzgü kimi şeyləri bəzəmək və asıla biləcək bir hala salmaq üçün onların kənarlarına taxılan kənarlıq; haşiyə. *Bahalı bir çərçivədə 50 yaşlarında gözəl, ziyalı paltarı geyinmiş bir kişi şəkli vardı.*

2. məc. Bir şeyin hüdudu, həddi. *Deyərlər ki, neçün sən bu qədər dar bir Azərbaycan çərçivəsinə soxulmuş da, kənara çıxmaq istəməyir və Cavidə də kəndin ilə bərabər o çərçivə arasında boğmaq istəyirsən. Cavid başəri əsərlər yazmaq istəyir də, ona görə də Azərbaycan çərçivəsində yaşaya bilmir. Burada bir ananın ninni çaldığı çocuğuna qarşı duyğuları soyuq bir fikrin yapma çərçivələrinə salınmamış olduğu kimi, gəlidiyi kimi, bu həyatın bilaixtiyar fırlatdığı sözlər ilə ifadə edilmişdir.*

Çərənçilik is. Boş-boş danışma; naqqallıq. *Bu yandan da müdir gözlərini ağardır ki, çərənçilik lazım deyil.*

Çərənləmək f. Boş-boş danışmaq, çərən-pərən danışmaq. [Pirqulu Səlimə:] *Daha sən də bəsdir çərənlədin.*

Çərən-pərən is. Boş danışq, cəfəngiyat, tartan-partan. *Sən kimi çoxları gəlib, bənd eləyib cəmaəti; Hamısının çərən-pərən, boş danışqdır adəti. İndi, hərif, söyləyim yerdə qalanı birbəbir; Xalqa yazan çərən-pərən, yalan-palanı birbəbir.*

Çərx is. [fars.] məc. Dünya, fəlak. *Lənət bu çərxə, gərdişi kim cəbəcamıdır?*

Çıxılmaz sif. Çıxmaq, qalxmaq çətin olan və ya mümkün olmayan. [Aydəmir:] *Allah, özü bilir ki, o keçilməz meşələrdə, o çıxılmaz qayalarda Aydəmir bircə sənəin xəyalında yaşayır.*

Çıxmaq f. Öz işini görüb qurtararaq getmək, yerini tərk etmək. *Fərhad qulluqdan çıxanda daha bir yanda əylənməyir, tez evə qayıdırdı.*

Çılpaq sif. 1. məc. Yoxsul, paltarsız, üst-başı tökülmüş. *Atam öləndən sonra, – deyə cavab verdi, – anam evlərdə paltar yumağa başladı, qəpik-quruşla aclıq içərisində yaşadıq, soyuq qışları ac və çılpacaq keçirdik.*

2. məc. Bitkisiz. *Çılpaq səhra.* [Gülüş Atakişiyə:] *Sən çılpacaq*

çölə düşəcək, dəhşətli maşınlar içində qalacaqsan. Çılpaq, qumlu düzləri iki gün içərisində yaşıl, çiçəkli bir bağa döndərir.

Çılpaqlıq *is. məc.* Məhdudiyyət qoyulmadan, olduğu kimi. [Mazandaranski:] *Xalqa sənətin nə olduğunu bütün çılpaqlığı, bütün gözəlliyi ilə göstərməli, anlatmalıdır.*

Çıxmırmaq *f.* Məzəmmətlə qışqırmaq, töhmətləndirmək. [Baloğlu:] (Almaz) *əvvəl bir çıxmırdı üstümə, mən də bir təpindim ona.*

Çırt *təql.* Tüpürərkən çıxan səs. □ **Çırt çubuğu** – tənbəki çəkmək üçün uzun çubuq, qəlyan. [Aftil:] *Kəblə Fatmanisənin də çırt çubuğu elə fısıldayır ki, elə bil paroxod bacasıdır.*

Çin *is. dan.* Dəfə, kərə. [Zeynal:] *Məni dünya tanıyır. Sözü bir çin söyləyəm.*

Çinar *is. bot.* 1. Yaşıl-boz rəngli qabığı və enli pəncəvari yarpaqları olan iri, hündür ağac. *Hər tərəfdə ağaclar, sərvlər, çinarlar, alma, armud, gilə ağacları qayda və nizam ilə əkilib, aralarında alçaq göy ot bitmiş idi.* [Sitarə:] *Axırıncı arzum: mənə həmin çinar ağacının dibində dəfn et!*

Çinli *is.* Çin millətinin nümayəndəsi. [Əzim:] *Ştrezemanın altında yazıb çinli qadın, çinli qadının şəklinin altında Ştrezeman.*

Çinovnik *is. (rus.)* Çar Rusiyasında dövlət xidmətçisi, məmur. [Oqtay:] *Mən bir çinovnik ola bilmərəm. Fəqət eşitdiklərimdən bildirdim ki, siz çinovnikdən başqa bir şey deyilsiniz.*

Çoban *is. (fars.)* Qoyun-keçi sürüsünü otaran adam. [Yaxşı:] *Mənim atam ərimgilin yanında çoban idi.*

Çocuq *is.* Uşaq. [Sevər:] *O zaman mən 5-6 yaşlarında çocuq idim.* [Firəngiz:] *Mən artıq çocuq deyiləm.*

Çocuqluq *is.* Uşaqlıq. [Elxan:] *Artıq çocuqluq keçmişdir. // Çocuqluqdan* şəkildə *z.* *Fəqət biz ki, çocuqluqdan söz vermişdik ki, heç bir şeyi bir-birindən gizlətməyib iki bədəndə bir ürək olaq.*

Çox *sif. və z.* 1. Sayca az olmayan; miqdarı artıq olan (*az ziddi*). [Oqtay:] *Aslan bəy, mən sizinlə çox görüşməmiş, danışmamışam.* [Aslan:] *Çox gözəl, görürük.*

Çoxdan *z.* Xeyli zaman bundan əvvəl; əvvəldən,

qabaqlardan. [Sevil:] *Yerini salmışam, çoxdan yatıbdır, vallah.* [Gülü:] *Çiçəklər yaxşıdır, ancaq çoxdan dərildiyindən bir qədər solmuşdur.*

Çolma-çocuq *top.* Övladlar, uşaqlar, oğul-uşaq. [Altunbay:] *Mən sən Qorxmazı bu gün öz çolma-çocuğundan ayırıb, bir itə dəyişəcəyəm.*

Çörək *is.* 1. Undan bişirilən qida məhsulu. *Bu xəstə beş gün olar dəyməyib çörək dilinə. Acam! Acam, ana, varmı bir az çörək barı; Ana! Ana, mənə bir az çörək, sən Tarı.*

2. *məc. dan.* Gündəlik dolanmaq, yaşamaq üçün cüzi pul, vəsait. [Durna:] *İstəyirdi, qardaşım kimi şəhərə gedib işləsin, bir az çörək qazansın.* □ **Bir parça çörək** [Aslan:] *Barı o mənim kimi hambal olmaz, bir parça çörək sahibi olar. Düşündüm ki, bir parça çörək üçün özü qazdığı quyuya girərək, ağanın şillə və yumruğu altında işləyən, .. indi ixtiraçı olmuş, Amerikaya getmişdir.*

♦ **Çörəyə çevirmək** – çörəkpulu qazanmaq. *Qafar kişi odu una, odunu çörəyə çevirirdi. Daha dəqiqi, onun çörəyi oddan çıxırdı.*

Çörəkitirən *sif.* Başqasının zəhmətini, yaxşılığını unudan, çörəyi dizinin üstündə olan; nankor. [Səməd:] *Mən çörəkitirən adam deyiləm. Atanın yaxşılığına qarşı sizi darda qoymaram.*

Çubuq *is.* 1. Elastik, yarpaqsız, nazik, düz budaq, şüy. [Elxan:] *Hər gün gördüyüm qanlı dəhşətlərdən biri, hər gün mənimlə çiyinçiyinə Solmazın taxtını gəzdirən yazıq Daşdəmiri uzatmışlar, yaş çubuqlarla yalın kürəklərinə döyürlər.* [Turğut:] *Kölənizə yüz çubuq vurulmasını buyurmuşdunuz.*

2. *məc.* Arıq, nazik, incə mənasında. [Aslan bəy:] *Aydəmir 19 yaşında çubuq uşaq(dır).*

Çuxur *is.* Yer səthindən aşağı çökmüş, oyulmuş yer; oyuk, çala.

2. Bədənin bəzi yerlərində (xüsusən üzdə, yanaqda) əmələ gələn xırda çökək yer; batıq. [Tafta:] *Gözləri çuxura düşmüşdür.*

3. Dərin nimçə, dərin qab. [Aftil Hacı Əhməd:] *Budur, sən hər gün xoruzbeçə yeyirsən, mənim uşaqlarım bir çuxur bulama*

tapa bilmir.

Çuxurlaşdırmaq *f.* Teatr sənətində: qrim vasitəsilə yanaqlarda batıq kölgəsi effekti vermə. *Burnunu böyüdər, yanaqlarını çuxurlaşdırar, dişlərini düyər, bilməm daha nə kimi rənglər, nə kimi boyalar ilə həmin tipin görkəmini öz siması ilə nəql edir.*

Çul-çuxa *top. isteh. köhn.* Geyim, paltar (adətən dəbdən çıxmış paltar haqqında). [Balaş Sevilə:] .. *Kişi üçün də bu dal otaqda yer sal, tez yatsın, çul-çuxası ilə həyatə-zada çıxar, biabır olar.*

Çulğamaq *f. məc.* Bürümək, basmaq, tutmaq (hisslərlə bağlı). *Birdən nə isə anlaşılmaz bir duyğu onu çulğadı, məchul bir qüvvətin təsiri altında nə etdiyini özü də bilməyərək, qaçıb ömründə xatırlamadığı bir cəsarətlə müəlliməyə yanaşdı.*

Çürük *sif.* Çürüyüb xarab olmuş; çürümüş. *Mən ora sağlarını da qoymuşdum, çürüklərini atmaq olmazdımı?..* // Təşbeh məqamında: [Balaş:] *Artıq bu həqiqətdir ki, qadinsız cəmiyyət çürük bir ağac kimidir.*

Çürüklük *is. məc.* Köhnəlmiş, zəmanəyə uyğun olmayan mühitin halı. *Təqdim olunan yığcam lövhədə mühitdəki ləngliyə, köhnəliyə, çürüklüyə, bürküyə kəskin münasibət, ciddi mövqə ortaya qoyulmuşdur.*

Çürümək *f.* 1. Mikroorqanizmlərin təsiri altında pozulub xarab olmaq. *İndi o artıq ölmüş, çürümüş (f.sif.) sümüklərə, cənəzlərə qoşulmuşdu.*

2. Səmərəsiz müalicə almaq. *Altı ay Aslan xəstəxanalar küncündə çürüyüb, olan-olmaz pullarını həkimlərə verdi.*

Çürütmək *t.-li f. məc.* Əzab və əziyyət içərisində məhv etmək.

♦ **Can çürütmək** – əzabla yaşamaq, kiməsə görə özünü fəda etmək, bir şey uğrunda davamlı, bəzən hədəf yerə zəhmət çəkmək, çox çalışmaq. [Mirzə Səməndər:] *Hər daşın göy yaşıyla islatmış. Mən neçə ildir can çürüdürəm, sən yumurtadan dünən çıxmışsan.* [Elxəlimuxtaran:] *Yazıq onun üstündə 20 il can çürüdüb.*

Ömrünü çürütmək – b a x **can çürütmək**. [Sevil:] *Sən ki, onsuz da, qısa ömrünü mənim üçün çürütməzdin.*

- D d -

Da¹ (də) Danışan şəxsin məsələyə münasibətini, hiss və həyəcanını bildirməyə xidmət edən və çox vaxt yerindən və məna çalarından asılı olub müəyyən intonasiya ilə deyilərək aşağıdakı vəzifələrdə işlədilən ədat. 1) Əmr bildirən feillərdən sonra gələrək təkid, israr, bəzən də əmr bildirir. [Hacı Əhməd:] *Atam, qoyun kişi sözünü desin də, arvad oldu, nə oldu, söz danışır axı*; 2) özündən əvvəl gələn sözün mənasını gücləndirir, nəzərə çarpdırır və ayırır. [Mirzə Səməndər:] *A kişi, sən də çox qozqurtma ha!*; 3) İntonasiyadan asılı olaraq, danışanın bir şeyə müsbət və ya mənfə münasibətini bildirir. Bəzən kinayə, yaxud könülsüz razılıq məqamında işlənir. [Şərif:] *Neynək, kəndimiz tərəqqi eləsin də*; 4) Bir işi, hadisəni təsdiq məqamında işlənir. *Bu xalq da sənə kimi vətəndaşdır da!*; 5) “Doğrudan”, “həqiqətən” sözlərindən sonra gələrək, onların mənasını gücləndirir, dəqiqləşdirir. [Gülüş:] *Ax, Sevil, sən doğrudan da yazıqsan, hər şeyə Balaşın yoxsulluq gözü ilə baxırsan.*

Dad¹ *is.* Yeyilən və ya içilən şeyin acılıq, şirinlik, turşluq, duzluluq, şitlik və s. cəhətdən hiss olunan xüsusiyyəti; tam. *Əmdim dodağın bal kimi, ağızım dada düşdü.*

Dad² (fars.) Fəryad, fəğan, haray. *Vücudu sarsıtıyor bu yetimlər dadı; Ürəkləri dəliyor, ah, millət əfradı!* □ **Dad etmək** – fəryad etmək, fəğan etmək. [Şah:] *Mirzə Təqi xan, bu idi millət deyib dad etdiyin? Ümmət dad etdikcə istighnayı ərbab qana; Əqrəbliq puç olub məhv eyləyir qövmiyyəti!*

Dad³ *n.* Aman, haray, vay. *Aman, kantorçularımız, dad sizdən, Bizi zar eylədiz, fəryad sizdən! Ey taleyi dun, dad əlindən, yenə fəryad!*

Dad-fəryad *is.* Vay-şüvən. **Dad-fəryad eləmək** – b a x **dad etmək**. *Yazıq da dad-fəryad elədi, az qalmışdı ki, özünü də*

öldürsünlər.

Dadlı *sif. məc.* Şirin, xoş. [Ramiz:] *Gediniz yatınız, dadlı yuxular! ..Yorğun qolları qüvvətləndirən bu dadlı ümidlər..* [Dilbər:] *Nə qədər dadlı, gözəl dili vardır!*

Dadlı-dadlı *sif. Şirin-şirin. // b a x **dadlı**. Tarixlərin altun yarpaqlarında; Dadlı-dadlı sözləri var ölkəmin.*

Dağ¹ *is.* Yerin hündür, dik, yamaclı və zirvəli hissəsi. [Salamov:] *Atova lənət müşküllü Məmməd, ayının zorbasını burda qoyub, dağları ayı üçün gəzir. Dağ başından aşan bir çobandan; Yar elin sevdiyin sordum, gəldim.*

Dağ² *is. (fars.)* Dağ basmaq (bədəninə, ciyərinə, ürəyinə və s.).

◊ **Dağ qoymaq, dağ çəkmək** *məc.* Adətən “ürəyini”, “sinəsini”, “qəlbini” sözləri ilə – çox bərk təsir etmək, yandırmaq, yaralamaq, dərd və kədər vermək. [Əbdül:] *Onun (Saranın) ölümü mənim sinəmə bir dağ çəkdi.*

Dağ-daş *is.* Yolu olmayan, yaşamaq üçün yararsız olan təpəlik və daşlıq yerlər. [Səlim qızı:] *..Aydəmir də, bilirsən ki, dağda-daşda, ona qızımı yaraşar?*

Dağılmaq *f.* Darmadağın olmaq, məhv olmaq, ortadan çıxmaq, öz varlığını itirmək, süqut etmək. [Aslan bəy:] *..Bütün dünya dağılsa da, dediyini edəcək, gələcəyəm söylədisə, ölsə, qalsa, gələcək.*

Daha *əd.* Sifətlərdən əvvəl gələrək çoxaltma dərəcəsi əmələ gətirir. *Mənə qalırsa, bu işin əsası daha dərin ola bilər. // Bəzən “da” ədatı ilə işlənərək əvvəlki mənanı qüvvətləndirir. Gözləri daha da dumanlandı.*

Daim(a) *z. (ər.)* Həmişə, hər vaxt, arasıkəsilmədən. [Bəhram saraya:] *Sən mənim şəmimsən və mən pərvanə kimi daima dövrəndə fırlanmağa hazıram.*

Daldalamaq *f.* Bir şeyin dalına çəkmək, gizlətmək. [Dursun:] *Evə getməyin. Gəlin, mən sizi daldalaram.*

Dan *is.* Günün doğmasına azca qalmış havanın işıqlanması, səhər açılarkən günəşin üfüqdə ilk ağarması.

◊ **Dan ulduzu** *məc.* – gözələ işarə. *Qaranlıq gecədə səni gözləyib; Durmaqdan yoruldu, ey dan ulduzu!*

Danlamaq *f.* Təhmət etmək, məzəmmət etmək. [Aydın:] *Nə istəyirsən, nə? Bilirəm, yenə deyəcəksən ki, səhv edirsən, yenə mənə danlayacaqsan.*

Dar *sif. məc.* Çox az, çox məhdud, qeyri-kafi, yaxud namünasib. // Eyni mənada bəzən “bu dar vaxtı, bu dar vaxtda” tərkib şəklində işlənir. [Xanımnaz:] *Bu dar vaxtı sən getmə. Qaranlıqdır, sən dayan, mən gedim.*

◊ **Darda qoymaq** – çətin vəziyyətdə tək qoymaq. [Mirzə Camal:] *Mən onu və onun üçün çalışanları uşaq da olmuş olsa, darda qoymaram, bəri gəl!* **Darda qalmaq** – çətin vəziyyətdə olmaq. [İmamverdi:] *Ananın bir danə də buğdası yoxdur, yazıq arvad qalib darda.*

Daranıq *sif.* Daranılmış. *Taya dibində də incəbelli bir qız daranıq saçlı bir oğlanla öpüşür.*

Dartmaq *f.* Gərmək, tarım çəkmək. [Ramiz:] *Ox, ey qara zəncirlər! Vücudum didilincəyə qədər sizi dartacağam!*

Daşlamaq *f.* Daş atmaq, daşa basmaq, daşla vurmaq. [Qorxmaz:] *Bu gün böyük bir izdihamın Elxanı söylərək, lənətlər sovraraq daşladığını gördüm.*

Dava *is. (ər.)* Həlli tələb olunan məsələ, mübahisəli məsələ; münaqişə; iddia. [Eyvaz:] *...Bizim davamız millət davası deyil, çörək davasıdır, azadlıq davasıdır.*

Dayanmaq *f.* Dözmək, tab gətirmək, davam gətirmək, qatlaşmaq. [Hacı:] *Hər günə əziyyətə dayandıq.*

Dayı *is.* 1. Ananın qardaşı. [Dilbər:] *Bu işə mənim dayım da qarışıbdır, ponimayeq?*

2. Qoca və ya yaşlı kişiyyə müraciət edərkən, ya haqqında danışarkən hörmət əlaməti olaraq deyilir. [Əsəd bəy:] *Hayıf, hayıf, Dursun dayı, qocaldın.*

Dekorasiya *(fr.)* Əhvalatın vəqə olduğu yerin və şəraitin teatr səhnəsində rəssamlıq, yaxud memarlıq cəhətdən təsviri: səhnə tərtibatı. [Şaqqulu:] *Dekorasiyaları da söküb hərəsini bir*

divara söykədi.

Demək *f.* 1. Bir fikri şifahi surətdə ifadə etmək, bəyan etmək, söyləmək, bildirmək. [Aslan bəy:] *O, bir söz dedimi, heç bir zaman unutmaz.*

Deyinmək *f.* Narazılığını bildirərək danışmaq, söylənmək, şikayətlənmək. [Tanya:] *İndi yenə də İvanov gələr, başlar deyilməyə ki, laboratoriyada oxuyurlar.*

Dəqiqə *is. (ər.)* Az, lakin qeyri-müəyyən vaxt, an. □ **Bu dəqiqə** - indicə, dərhal. [Aydəmir:] *...Ölümümü istəsən, bu dəqiqə ölərəm.*

Dəli *is.* Gic, axmaq, sarsaq, ağilsız, öz danışığını və hərəkətini bilməyən adam. [Səfər:] *Mənə dəli deyirlər, amma məndən dəliləri çoxdur.*

Dəlilik *is. məc.* Ağilsız iş və hərəkət, ağilsız söz; tərslik. □ **Dəlilik etmək** - ağilsız iş görmək, mənasız hərəkət etmək; tərslik etmək. [Səlim:] *Qızım, dəlilik etmə! Ayın beş gün qaranlığı olanda, beş gün də işiği olar.*

Dər *is. (fars.)* Qapı. *Dəri-nicatı döyüb taqqataq edir, nə acab?; Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə acab?*

Dərağuş *(fars.) köhn.: dərağuş etmək* – qucaqlamaq. *Qarşısında ağ əlbəsədə Saranın xəyalı çiçəklərə yovuşlaşır, dərağuş edir, Bəhrəm çəkilir.*

Dərban *is. (fars.)* Qapıçı. *Xoşluq ilə açmasalar dərləri; Sağ qala dərban çatindir, çətin!*

Dərd *is. (fars.)* 1. Qəm, qüssə, kədər, ürək acısı, mənəvi əzab, əziyyət, iztirab. [Yaxşı:] *Onsuz da, oxudum, dərdim təzələndi. Dəryalar mürəkkəb olsa, meşələr qələm; Mollalar yazdıqca dərdim var mənim.*

2. Qarğış mənasında (bəzən “canına” sözü ilə). [Zeynal:] *Zəhər, boğma, dərd, azar!..*

♦ **Dərd çəkmək** – bir şeyin, yaxud başqasının fikrini, qayğısını çəkmək. *Sən öz dərdini çək. Bizim arvadlarımızın dərdini çəkmə.*

Dərəbəy(i) *is. tar.* Keçmiş zamanlarda bir neçə kənd

üzərində hökmü olan iri torpaq sahibi. // Feodal. *Hər şeydən əvvəl, Mirzə Fətəlini köhnə Şərq Dövlət idarəsi üsulunun tənqidçisi, monarxizmin, İran istibdad və dərəbəy üsulunun amansız bir düşməni kimi görürük.*

Dəri is. İnsan və heyvanın bədəninin üstünü örtən mikroskopik məsaməli ət örtüyü.

◊ **Dərisini soymaq** məc. – bərk cəzalandırmaq, cəza vermək, divan tutmaq. [Aslan bəy:] *Tarverdi, get, uşaqlara söylə ki, odun yığıb o qayanın başında bir çıraqbən etsinlər ki, bütün mahal işığını görməsə, dərilərin soyaram.* [Altunbəy:] *Dəriniz soyulmalıdır.*

Dərindən z. Hərtərəfli, çox ciddi. [Qubernator:] *Bağışlayarsınız, Bəhəddərbəy, siz işə dərindən baxmırsınız.*

Dərrəkəsiz sif. Dərrəkəsi, şüuru, düşüncəsi olmayan; şüursuz, düşüncəsiz, anlaşıqsız, küt. [İmamyar:] *Adə, nə dərrəkəsizsən, bərinin nə qədər uzunluğu var?*

Dəsgah is. (fars.) Cah-calal, həşəmət, dəbdəbə, təntənə, büsat, böyük şənlik. // Bəzən kinayə, istehza ilə. *Görmür-sən avtomobili, dəsgahı? Özü də bu, hamısının böyüyüdür.*

Dəstavüz is. (fars.) Bəhanə. // Dəlil, sübut, əsas. [Qubernator:] *Belə olsunki, mənimdə əlimdə bir dəstavüz olsun.*

Dəyər is. 1. Qiymət, bəha. [Aram:] *Yaxşı gül var, təzə gül var, .. qiyməti ucuz, dəyəri bəha, bəh...*

2. Məcəzi mənada: qiymət, əhəmiyyət, ləyaqət, keyfiyyət. [Almaz:] *Mən ləkələnsəm, mənim bütün düşündüyüm işlər də, hamısı xalqın gözündə dəyərdən düşəcəkdir.*

Dəyərlı sif. məc. Qiymətli, ləyaqətli, əhəmiyyətli, çox yararlı, çox lazımlı. *O, hər kəsdən dəyərlı, ıgıd, gözəl, sevimli... Toplanmış ölkəsində hər nə ki var; Bəcarıqlı, dəyərlı sənətkar.*

Dəyərsiz sif. Ləyaqətsiz, əhəmiyyətsiz, yararsız, yarıtmaz. [Gülsabah:] *Mən güman etmirəm ki, sən öz intiqamın üçün, bilərək belə dəyərsiz bir yol seçəsən.*

Dəymək f. 1. Bir şeyə yetişib toxunmaq, rast gəlib toxunmaq. [Aslan bəy:] *..Hər halda 30 güllə atılarsa, ondan biri*

dəyəcək..

2. “Köməyi”, “yardımı” və s. sözləri ilə – köməyi, yardımı olmaq, faydası olmaq, xeyri olmaq. [Aslan bəy:] *Qoy deməsin camaat ki, Aslan bəyin kasıblara bir köməyi dəyməyir..*

◊ **Soyuq dəymək** – soyuqlamaq. [Aslan:] *Sizə belə soyuq dəyar.*

Didilmək f. 1. Fiziki işgəncəyə məruz qalmaq, əti parçalanmaq. [Ramiz:] *Ox, ey qara zəncirlər! Vücudum didilincəyə qədər sizi dartacağam!*

2. məc. Mənəvi əzab və izzirab çəkmək, parça-parça olmaq; xırpalanmaq. *Zavallı Gülzar bunları eşidir, bütün ürəyi didilir, bütün varlığı parçalanırdı.*

Didim-didim sif. Çox didilmiş, hər yeri didilmiş, çox xırdalanmış, tikə-tikə qoparılmış, çox yırtılmış. □ **Didim-didim didmək (etmək, eləmək)** - didik-didik etmək, tikə-tikə etmək, parça- parça etmək, didib dağıtmaq, didmək. [Aydın:] *Ox, Surxay, şübhə məni öldürür, bütün ürəyimi didim-didim didir.*

Didmək f. 1. Deşib-dağıtmaq, deşib-parçalamaq, ovub çıxarmaq. [Gülsabah:] *O öz gözləri ilə görməlidir ki, onun qurşunu boşə çıxarsa, düşmən qurşunu onun alnını didəcəkdir.*

2. məc. Ruhi əzab vermək, izzirab vermək, incitmək; xırpalamaq. [İncə:] *Onun görkəmi ürəyi didir. Həya və vicdan Fərhadı içindən bir vəhşi kimi çeynəyir, iti çəngəlli bir pələng kimi onu didirdi.*

Dikəlmək f. Uzanmış və ya əyilmiş vəziyyətini dəyişib ayaq üstə durmaq və ya oturmaq, yerindən qalxmaq. [Məmməd:] *Züleyxa və Balaxanım adını eşidər-eşitməz, papirosları yerdə qoyub dikəldi.*

Dil¹ is. 1. Qidanın çeynənilib udulmasına kömək edən və onun dadını bildirən orqan. *Bu xəstə beş gün olar dəyməyib çörək dilinə.*

2. Danışmaq qabiliyyəti, nitq. *Yaşadığı həyəcanın şiddətindən ürəyi çırpır, bunun da nəticəsi olaraq səsi titrəyir, hətta tez-tez dili çalpaşır vururdu.*

3. Danışma, danışma tərz. *Mənsur hər nə qədər ona nəvaziş edərək, min dil ilə aldadır, haman həvayieşqi başından çıxarmaq istəyirdisə də, Sitarə əsla aldanmayıb, həmişə ahü zar edirdi.*

◊ **Dil tökmək** – şirin sözlərlə yola getməyə, razı salmağa, yaxud başını tovlamağa çalışmaq. *Yox, qonşu, dil tökmə, keçəl suya gedən deyil...* **Dili qurumaq** – danışmaq qabiliyyətini itirmək; nitqi qurumaq. *Ağlayır, çıxmayır sədası fəqət; Çünki qəmdən onun dili qurumuş.*

Dil² is. (fars.) klas. Ürək, könül, qəlb. *Ey dil, baxırmısan gölü dərya bilənlərə.*

Dilərə sif. (fars.) şair. Ürəkaçan, könülaçan, dilbər; sevgili (klassik şeirdə gözəlin epitetlərindən biri). *Rüxsari-dilərasına bax, şeir elə inşad; Qoy xəlx oxusun, söyləsin, əhsən sənə, ustad!*

Dilaviz sif. (fars.) klas. Ürəyi cəlb edən, ürəyə yapışan, ruhu oxşayan, xoşa gələn. Xəfif bir külək arabir dilaviz rayihəsi ilə insanın ürəyini oxşayırdı.

Dilgüşa sif. (fars.) klas. Ürəkaçan, könülaçan, fərəhverən, səfalı, şən. *Ancaq onu demək lazımdır ki, o vaxtdan gündən-günə bağ daha da dilgüşa və fərəhəfza bir mənzərə alırdı.*

Dinc sif. Başqasını narahat etməyən, əziyyət verməyən, yalnız öz işi ilə məşğul olan; sakit. □ **Dinc durmaq** – başqalarına toxunmamaq, narahat etməmək. [Xəlifə:] *..Dinc durun, yazıq-yazıq orada uzanıbdır, təzi kimi ləhləyir.* **Dinc oturmaq** – b a x **dinc durmaq**. [Salamov:] *Ay köpəy uşağı, mən bilirəm, onların ağız-burunları ovulmasa, dinc oturmazlar.* [Qubernator:] *Onlar ancaq bizdən çəkinirlər, yoxsa dinc oturmazlar.*

Dissonans is. (fr.) mus. Səslərdə ahəngsizlik, qarışıqlıq, uyğunsuzluq; ahəng pozğunluğu. [Gülsabah:] *Çığırmaq lazım deyil, yoldaş Mirzə Camal, ..çığırırsınız, tondan çıxarırsınız, dissonans əmələ gəlir.*

Diş is. Yeyilən şeyi tutmaq, dişləmək, xırdalamaq və çeynəmək üçün ağızda olan sümük törəmə. *Sonanın yalnız inci dişləri qalmışdı.*

◊ **Dişinə vurmaq** – sınamaq, dadmaq. *Ancaq hələ bir dişimizə vuraq, bərkini-boşunu bilək.*

Divan¹ *is.* (fars.) köhn. Məhkəmə, tribunal. *Eynilə "Vəzirixani-Sərabı"də xanın divan və məhkəməsi göstərilir.*

◊ **Divan tutmaq** – çox əziyyət vermək, çox incitmək, cəzalandırmaq. [Almaz:] *Köhnəliyə elə bir divan tutulacaqdır ki, gəl görəsən.*

Divan² *is.* (fars.) Oturmaq və ya uzanmaq üçün uzun yumşaq taxt. (Yaqut) *Tarın simini barmağı ilə tərpadir və divan üstə oturub, pəncərəyə baxaraq oxuyur.*

Divan-dərə *is.* dan. köhn. Məhkəmə. [Aydəmir:] *Mən deyirdim, divan-dərə görməmiş qız qapılara düşməsin.*

Divanəlik *is.* Dəlilik. □ **Divanəlik etmək** – dəlilik etmək, dəli kimi hərəkət etmək, axmaq hərəkət etmək, ağılsızlıq etmək. [Sitarə:] *Nə işdir bu, bu nə divanəlikdir eyləyirsən sən?*

Doğmaq *f. məc.* Çıxmaq, görünmək, tülu etmək (göy cisimləri haqqında). [Dursun:] *Səlimqızı, bildirçinlər səhər günəş doğarkən, axşam günəş batarkən oxuyurlar.*

Doğru¹ *sif.* 1. Düzgün, düz, haqq. [Tanya:] *Doğru deyirsən, Tokay.* □ **Doğru çıxmaq** – düz olmaq, həqiqətə uyğun olmaq. [İvanov:] *Doğru çıxmayda da bilər.*

2. **Doğrudur** şəklində *mod.söz* – düzdür, həqiqətdir. *Doğrudur, naxoşdur Tapdıq, tez tapar lakin şəfa.*

Doğru² *qoş.* Yön, tərəf, istiqamət, cəhət bildirir. *Almaz bir sevinclə Fuada doğru atılaraq onu qucumaq istəyir.*

Dolab¹ *is.* Evin divarında düzəldilən rəf, şaf; ümumiyyətlə, şaf; qəfəşə. *Sol divarda Gültəkinin böyüdülmüş gorkəmi, altında dolab, üzərində tar, sağda dördbucaq, solda isə girdə miz. Aydın ..sanki laqeydanə bir gorkəmlə dolabdan şərab şüşəsini götürüb içərkən Gültəkin əlində bir dəstə gül girir.*

Dolab² *is.* Kələk, hiylə, fənd, biclik, dolaşmaq iş.

◊ **Dolaba salmaq** – əngələ salmaq, dolaşmaq işə salmaq. [Bəhram:] *Ah, özümü nə təhlükəli bir dolaba saldım!*

Dolamaq *f.* Sarımaq, sarıqlamaq. [Durna:] *Çay başından*

gəlirən saçlarını əllərinə doladı, kəndin içindən sürüdü.

Dolanmaq¹ *f.* Gəzmək, dolaşmaq. [Tapdıq:] *Sitarə, mən on il gəzdim, dolandım iştiaqında.*

Dolanmaq² *f.* Öz həyatını, dolanacağını bir vasitə ilə təmin etmək, keçinmək, yaşamaq, güzəran etmək. [Nadir:] *Özü isə tacirlik edib dolanır və sizin üstünüzdən rəiyyət adını götürüb, özünə və bizə qardaş edibdir. // Ümumiyyətlə, yaşamaq, güzəran keçirmək, həyat sürmək. Fərhad və Züleyxa balaca Aslanın zəhməti sayəsində dolanırdı.*

Dolaşmaq *f.* Yayılmaq, intişar etmək. // “Ağızdan-ağıza”, “ağızlarda”, “dillərdə” sözləri ilə deyilmək, yayılmaq. [Zeynal:] *..Mənim adım bu vaxtadək dildən-dilə dolaşır.*

Dolça *is.* Su və başqa maye tökmək üçün aşağısı nisbətən enli və ağız tərəfə doğru getdikcə daralan uzunsov qab. [Gülzar] *Başqa bir qoca qadını suya gedən görünəcə, gedib dolçasını alır, doldurub gətirir.*

Dopdolu *sif.* Tamam dolu, ağzınacan dolu. *Tamaşa salonu ağzına kimi dopdoludur.*

Dotələb *sif.* Tələb edən, istəyən, almağa, əldə etməyə şiddətli həvəsi, arzusu olan. *Surxay! Sən bilirsən ki, bütün dünya ona dotələb idi.*

Dönüş *is.* Dəfə, kərə. *Gündə yüz dönüş mənim dalımca gəlir, mən də o gələndə qaçıb gizlənirəm.*

Dörd *miqd.s.* Üçdən sonra gələn və 4 rəqəmi ilə işarə olunan say və miqdar. *Dörd nəfər Sitarəni götürüb aparırlar.*

◊ **Dörd tərəf** – dövrə, hər tərəf, hər yan, ətraf. [Aydəmir:] *Yoldaşları dörd tərəfdən atdılar. [Nadir:] Heç bir yerə getmək mümkün deyildir, kəndimizi dörd tərəfdən mühasirə ediblər.*

Dövrə *is.* Çevrə, dairə. // *məc. mənada.* Ətraf, həndəvər, yan; bir şeyin dışarıdan və ya içəridən dörd tərəfi. *Bütün divarlar, bütün görünən şeylər və anlaşılmaz bir hərəkətlə onunla (Gülzarla) bərabər yürüyür..bir makina çarxı dövrəsinə fırlanır, xəbis bir istehza ilə rəqs edirdi. [Bəhram Saraya:] Sən mənim şəmimsən və mən pərvanə kimi daima dövrəndə fırlanmağa*

hazıram.

Döyülmək *məch.* Əl və ya başqa bir şeylə vuraraq əziyyət verilmək; kətkəlmək, əzişdirilmək. [Səfər:] *Döyülməyinə döyüləcəyəm, qoy .. ağıllı-başlı döyülüm.*

Döyüşkən *sif. məc.* Mübariz, qorxmaz, cəsarətli. [Dilbər:] *Sizi isə, Gülüş, indi mən çox gözəl anlayıram. Mən də qorxaq deyiləm, yaman da döyüşkənəm.*

Dua *is. (ər.) din.* İslamda: Allah ilə rabitə qurmaq və arzu-diləklərini Tanrıya bildirmək üçün bir vasitə. □ **Dua etmək (eləmək)** – Allaha itaətlə müraciət edib istək və arzularını dilə gətirmək. [Hacı:] *Otur evdə, dua et ki, gəlsin qardaşın Səlim.*

Dumanlanmaq *məch.* Bulanmaq, qaralmaq. // *məc.* Gözlər haqqında. Qaralmaq, qaranlıq çökmək, aydın görmə qabiliyyətini itirmək (bu mənada adətən “gözü”, “gözləri” sözü ilə). *Gözləri daha da dumanlandı; daha dərin bir xəyalata daldı.*

Dur *z. (fars.) klas.* Uzaq, uzaq məsafədə olan. □ **Dur olmaq** – uzaq olmaq. *Qalxız başını, fikrə-xəyalatdan ol dur.*

Durğuzmaq *f.* Ayağa qaldırmaq, yerindən qaldırmaq. // Yerindən qalxmağa (durmağa) məcbur etmək. *Mansur onu durğuzub aparmaq istədisə də, Sitarə mane olub oturdu.*

Durmaq *f.* Müəyyən şərtlərlə bir işi, vəzifəni yerinə yetirməyi öhdəsinə götürmək, bir işə girmək. [Aslan:] *Nökər durmaq istədi, uşaq olduğu üçün heç kəs ona beş manatdan artıq pul vermədi.*

Duru *sif.* Saf, təmiz, şəffaf, aydın. // *Məc.* mənada. [Zeynal:] *Çiçək kimi qız saxlayıb böyütmüşəm. Sudan duru adı var. // Açıq. Hava gözəl olduğundan, Gülzarın yanaqları daha da xoşrəng olub, duru al bir rəng almışdı.*

Dustaq *is.* 1. Həbs olunmuş, yaxud dustaqlanmada saxlanılan adam; məhbus. *Dustaqlar (Nəsirin) başına yığıldılar; səbəbini soruşdular, o da olan əhvalatı danışdı.* □ **Dustaq etmək (eləmək)** – həbs etmək, həbsə salmaq, azadlıqdan məhrum etmək. // *məc.* bir yerə salıb nəzarət altında saxlamaq. [Səfər:] *İndi bir ay, üç həftə, iki gündür ki, qızı (Səriyyəni) burada dustaq eləyiblər.*

2. Həbsxana, həbs, qazamat, həbs yeri, dustaqlıq. [Qubernator:] *Dustaqdan bir şey çıxmaz, burada qan lazımdır. – Uyuyurkən yanında bir cəllad; Səni dustaqdan eyləmiş azad.*

Duvaq is. etnoqr. Gəlin gedən qızın üzünü örtən tül örtü. *Artıq Gülnar başında ağ duvaq qapıdan çıxarırlardı.*

Duzdaq is. Duz olan yer. [Yaşar:] *..Kəndimizin yanında ucsuz-bucaqsız geniş düzən vardır. O, duzdaqdır.*

Dübarə z. (fars.) İkinci dəfə, təkrar. *Fərhad Aslanın sualına cavab vermədi. Aslan dübarə soruşdu..*

Düha is. (ər.) İnsan zəkasının, istedadının ən yüksək zirvəsi; xariqüladə ağıl və zəka; dahilik. *Füzuli öz dühası ilə Azərbaycana parlaq klassik bir ədəbiyyat verdi.*

Dükən is. (ər.) Mal satmaq üçün kiçik bina, kiçik mağaza. [Həmzə:] *Qurban! Səfəri apar, bu tin dükəndən bir kəllə qənd al, ver ona, gətirsin, gedək axundun yanına.*

Dünya is. (ər.) Yer kürəsi, yer üzü, aləm. [Səfər:] *Dünyada qərribə axmaq adamlar var ha!* [Məhərrəm:] *Ah! Cəhalət! Əcəba, dünya üzündə birçə müsəlmanlardan ötrü yaranmışdın?*

◊ **Dünya (bütün dünya) dağılsa (da)** – heç bir şeyə baxmayaraq, mütləq; qətiyyən, heç bir vaxt, əsla. [Aslan bəy:] *Bütün dünya dağılsa da, dediyini edəcək, gələcəyəm söylədisə, ölsə, qalsa, gələcək.*

Dürlü is. Cür, növ. [Bəhram:] *Yox, mənim ürəyimdə başqa dürlü hisslər oyanır və get-gedə qüvvətlənir.*

Düşmək f. 1. Öz ağırlığının təsiri ilə yerə enmək, yuxarıdan aşağıya enmək, tökülmək. // Oturduğu, durduğu, ya çıxdığı yerdən aşağıya enmək. [Salamov Baxşıya:] *Daha bu vazzariyyatı kimə oxuyursan? Düş aşağı, düş, danışma!*

2. Təsadüf etmək, təsadüf olmaq, rast gəlmək, vəqə olmaq. [Aydəmir:] *Mən bir işə min bir adam qarışdırmaq istəmirəm, işdi düşdü, vuruşduq.*

3. Qabağınca, dalınca, ya yanınca getmək, qoşmaq. [Fərhad:] *Tez durub özünü bulvara salır, gah o qızın, gah bu qızın dalınca düşürdü.*

4. Keçmək. *Biçarə insanlar bir seydi-məzlum və qafil deyillərmi ki, anadan olan gündən təbiət səyyadının çənginə düşür, bir də dünyanı tərk etməklə ondan xilas olurlar?*

Düşünmək f. 1. Təsəvvür etmək, zənn etmək, ağına gətirmək, xəyalına gətirmək, xəyal etmək. // Yada salmaq, fikrinə gətirmək, xatirinə gətirmək. [Əbdüləli bəy:] *Doğrudur, mən də onu düşünürdüm.*

Düyü is. Ağ rəngli dənli bitki. [Səməd:] *Düyü, yağ, minnətin də minnət.*

Düyün¹ is. məc. İlişik, həlli çətin məsələ, zor iş, dolaşıqlıq. □ **Düyünə düşmək** – çətinlik üz vermək, həll edilə bilməmək, dolaşığa düşmək. [ikinci:] *Vallah, səbir eyləyincə daha da iş düyünə düşür. Neçə gündür işim düşüb düyünə; Məni doktor salıb yarım bu günə.*

Düyün² is. Toy. *Ona bir fərqi yox düyün, matəm; Sevəcəkdir dağılsa da aləm.*

Düyünlənmiş f. sif. məc. Qırıqdırılmış, qasqabaqlı. *Düyünlənmiş alnından çəkilməş üç dərin cızıq burnunun sonunadək yumruluqla birləşib, dolaşlıq yollarla aşağı-yuxarı, kələ-kötür qaşları içində dağılıb itirdi.*

Düz-doğru z. Düz, birbaşa, bilavasitə. [Cəmaləddin:] *Sən ..qorxulu bir yola, bəlkə də düz-doğru ölümə gedirsən.*

Düzgünləşdirmək f. Düzgün hala salmaq, qaydaya salmaq, nizama salmaq. [Yaşar:] *Əlbəttə, suvarma işlərini düzgünləşdirməklə qızdırmanı da aradan qaldırmaq olar.*

- E e -

E n. Etiraz, narazılıq bildirir. [Aslan:] *E, iş burasındadır ki, mənim əlimə bir məktub keçmiş..* [Tanya:] *E... e... Tokay...*

Effekt is. (lat.) Nəticə; təsir. [Belokurov:] *Bu tərkib ancaq laboratoriya şəraitində effekt verə bilər.*

Eh n. Kədər, təəssüf, həsrət kimi hissləri ifadə edir. [Toğrul:] *Eh, Tanya, biz gərək bütün dünyaya göstərək ki, bizim də başımız işləyir. Eh, vallahi, onları o qədər döydürərəm ki, Molla Baba özü*

də afərin deyər.

Ehsan is. (ər.) 1. *din.* Ölmüş adamın adına, xatirəsinə verilən yemək; xeyrat. *Verdilər şah üçün gözəl ehsan. ..molla olub maili-ehsan..*

2. *klas.* Lütf, mərhəmət. *Ar ola ol şəxs əsla rəhmi yox, ehsanı yox!*

3. Savab məqsədilə bir şey vermə. *Biri cəmiyyət açır, pul yığır, ehsan eləyir..*

Ehtikar is. (ər.) Ucuz ikən alıb sonradan baha qiymətə satma. *Xalqın avamlığı üzərinə ehtikar yapıyor(uz).*

Ehtimal is. (ər.) 1. Bir şeyin ola bilməsi, baş verə bilməsi mümkünlüyü. *Deyirdilər ki, yaradıcılıq ittifaqı sadəcə ictimai təşkilatdır, hər ehtimala qarşı biz kütlənin mənafeyini müdafiə edirik.*

2. Fərziyyə; güman, təxmin. [İvanov:] *Sizin dediyiniz ancaq ehtimaldır.* [Yaşar:] *Mənim, elmi əsasları qoyub, professorun əsassız ehtimallarına inanmağa heç bir ixtiyarım yoxdur.*

3. Ara söz mənasında - ola bilsin ki, yəqin ki [Aydəmir:] *Fəqət, ehtimal ki, mən atdığım dəymişdir.*

Ehtiram is. (ər.) Dərin hörmət, sayğı. *Şeyxi ehtiram və məsərrətlə istiqbal və qəbul edir(lər).* *..Mail olduğu sərvət və ehtiramı .. heç bir şair görməmişdir. ..Lakin sonralar hər kəsin ehtiramını qazanmışdı.*

♦ **Ehtiram saxlamaq** – hörmət etmək. *İstəyir məxluq ona təzim qılsın bihüdud; Saxlasın hər ehtiramın, söyləsin, nadir vücud.*

Ehtiras is. (ər.) Eşq, həvəs, şövq. *..Onun ehtirası varlığını didir. Şəhvət və ehtiraslarına tapğın .. bir tələbə görürük. Sən səmimi bir xalqçı olsaydın ..öz ehtiraslarını boğar(dın).* *(Sənanın) iliklərinə də uymuş adi, bayağı bir erkəklik, saxlanmaz ehtiraslar qalxır.*

Ehtişam is. (ər.) Əzəmət, təntənə, dəbdəbə. [Gültəkin:] *O ehtişam və dəbdəbələrdən yoruldum, çiyirindim, ruhum büsbütün söndü.*

Ehtiyac is. (ər.) 1. Hər hansı bir şeyə olan və onsuz keçinməsi

mümkün olmayan tələbat, gərəklik, lüzum. *Böyük bir ehtiyac vardır. Təqsirləri isbata qalxışmağa ehtiyac qalmayır. Mənəvi ehtiyaclar, səhnəyə qarşı istəklər, tələblər artmışdır.*

2. Yoxsulluq, kasıblıq. [Sevil:] *Ehtiyac həyatın müəllimidir. Dövlət bəy, Siz bilirsiniz ki, biz nə qədər zəngin idik, indi nə qədər ehtiyac içindəyik.* [Oqtay:] *Siz, sizi gözləyən acı izzətləri, müdhiş ehtiyacları, yoxsulluğu, göz yaşlarını təsəvvür etmirsiniz!*

Ehtiyacsız sif. Heç bir ehtiyacı olmayan. [Sevər:] *Bu qarın, qiyamətin altında ehtiyacsız bir insan oturarmı?*

Ehtiyat is. (ər.) Təhlükəni nəzərə alan tədbirli hərəkət. [Toğrul:] *Tanya, bu iki günü ehtiyat üçün işçiləri saxlamaq lazımdır.* [Aftil:] *Ehtiyat igidin bəzəyidir.*

Ehtiyatlı sif. Tədbirli, üsullu. *Şərif çox ehtiyatlı bir hərəkətlə daxil olur.*

Ehya is. (ər.) *din.* Ramazan ayının 19, 21 və 23-cü gecələrindən biri. *Bən öylə bilirdim: oruculuq ayı, ehya günü, günorta vaxtı, böylə bir gündə məscid açılmamış, nə vaxt açılacaqdır?..*

Ehzar is. (ər.) Hüzura gətirmə, çağırma. [Hacı:] *Ehzar elə onları buraya..*

Eks (lat.) Bir sıra mürəkkəb sözlərin birinci hissəsi. [Arif Hikmət:] *Eks, yəni eksport... yəni xaricə, pozisiya da yəni front, ekspozisiya, yəni xarici front.*

Ekskursiya is. (lat.) Kollektiv səyahət. *Teatr .. zavodlara ekskursiyalar yaparaq onlarla rabitə düzəltmişdir.*

Ekspertiza is. (lat.) Hər hansı bir məsələnin mütəxəssislər tərəfindən öyrənilməsi. [Prokuror:] *.. rica edirəm ekspertiza təyin edilsin.*

Eksplikasiya is. (lat. explicatio – açma, izah etmə) Teatrda: rejissor tərəfindən tamaşanın işlənməsi. [Arif Hikmət:] *..bizim rejissorlarımızın ekspozisiyası eksplikasiyasına düz gəlmir.*

Ekspozisiya is. (lat.) Tamaşa üçün müəyyən qaydada düzülmüş şeylər. [Arif Hikmət:] *Onun heç öz ekspozisiyası eksplikasiyası ilə düz gəlmir.*

Ekspressionizm *is.* (fr.) Ədəbiyyat və incəsənətdə: fərdiyyəçi, subyektivist və mistik cərəyan. [Arif Hikmət:] *Əsər impressionizm qaydası ilə yazılmış, sonra da ekspressionizmə keçmişdir.*

Ekstaz *is.* (yun.) Vəcd, cuşa gəlmə. *Coşğunluq və ekstaz şimdi də .. görünə bilər.*

Ekoist *is.* (fr. əslə lat.). Xudbin. *O, xudpəsənddir, ekoistdir.*

El *is.* 1. Camaat, xalq, adamlar. *Arxada kişili-qadınli bütün el durub. Məclis dedi: el bir sürü sağmalca qoyundur.*

2. Ölkə, məmləkət. [Nigar:] *.. hərəsi bir elə düşüb.* [Sönməz:] *Xalqın yoxudur. El talanmışdır. // Oba. [İmamyar:] Öz elimizdir, günümüzdür.*

♦ **El ədəbiyyatı** – folklor. *El ədəbiyyatı toplaşdırılmalıdır.*

Elan *is.* (ər.) Yazılı bildiriş, xəbər. *Dalını bilmək istəyənlər son səhifədə Şeyx Hüseynin verdiyi elanı oxuya bilərlər.* □ **Elan etmək** – açmaq; izah etmək. *Bunu görən müdiriyyət .. elan etdi.*

Elastik *sif.* (yun.) *məc.* Asanlıqla uyğunlaşan. [Gülüş:] *Ancaq əxlaq da elastiki bir şeydir.*

Elbaşı *is. tar.* Elə başçılıq edən şəxs. [İldırım:] *Budur, bu günün elbaşısı gəlir. Altay, elbaşı sən idin, deyilmi?*

Elbəşiliq *is. tar.* Elbaşının işi, vəzifəsi; başçılıq. [Bir ərəb əsiri:] *Mən.. elbəşiliqə gedərkən sizi burada gördüm.* [İldırım:] *“Ellik” işlər üçün el özü sıra ilə elbəşiliq edir.*

Elbəyi *is. tar.* El böyüyü; qəbilə, tayfa başçısı. [Qorxmaz:] *..bir tərəfdən də yolbasar elbəyilərimiz.. soyurlar.* [Sönməz:] *Bir yandan ərəblər soyur, bir yandan elbəyilər talayır.*

Elçi *is.* 1. Evlilik məqsədilə qız evinə göndərilən və oğlan tərəfini təmsil edən şəxs. [Həsən kişi] *bu vaxtadək gələn elçilərə: “qızım oxuyur, vermərəm”, – deyirdi.*

2. *dipl.* Səfir. [Elçi:] *Lakin mən bir dövlətin elçisiyəm.*

3. Nümayəndə. [Tarverdi:] *Aydəmirdən elçiyəm, istərsəniz açın məni, söyləyim.*

Elçilik *is.* Qız istəmə. [Toğrul:] *Adə, Yaşar, mən istəyirəm axı səni Tanya üçün elçiliyə göndərim. Özün cəhənnəmə, elçiliyə gedən də olmaz.*

Elektrik *is. (yun.) dan.* Enerji növlərindən biri. [Tanya:] *Bu elektrikdir, Yaşar, zərəfat deyildir.* [Toğrul:] *..elektrikdə elə bir qüvvə tapmışam ki, iki saniyədə vərəm mikroblarını öldürür.* □ **Elektrik stansiyası** – elektrik hasil edən stansiya. [Yaşar:] *Bunun üçün Alakənddə bir kimya zavodu, bir də elektrik stansiyası açılmışdır.*

Elektrostansiya *is. dan.* Elektrik stansiyası. [Yaşar:] *..material, elektrostansiya..*

Element *is. (lat.)* Təminin tərkib hissəsi; ünsür. *Onlar ədəbi dilimizə hər cür provinsializm .. elementləri daxil etmək istəyirlər.*

Elə *əvəz.* 1. O cür, o təhər. [Altunbay:] *Yalvaracaqsan. Elə, bərkdən. Hərəkət və oyun burada da elə qəti bir yer tutmamışdır. // O dərəcədə.* [Valentinov:] *Kazaklar da bu yerlərlə elə tanış deyillər. Elə də olacaqdı.* □ **Elə bil (ki)** – sanki, guya ki. [Toğrul:] *Elə bil fındıq sayır.* [Sitarə:] *Elə bil ki, anadan indi olmuşam.*

2. Ancaq, təkcə, yalnız. [Gülzar:] *Elə sən danışırısan, qoy bir mən də deyim də!*

3. Ədat kimi aid olduğu sözün mənasını dəqiqləşdirir. [Sitarə:] *Bəli, bəli, elə odur ki, var.*

4. Cəm şəklində: **elələr** – o cür adamlar. [Baloğlan:] *Lap o elələrdən deyil, yox, yox.*

5. Xəbər şəkilçisi ilə: **elədir** – düzdür, doğrudur. [İmamyar:] *Var, var, elədir, Şordüzən .. Şordüzən... nə ucu var, nə bucağı..* [Yaşar:] *Baxın, elədirmi?* [Toğrul:] *Elədir ki.. elədir..*

Eləcə *z.* Olduğu kimi, dəyişmədən, necə varsa. [Sitarə:] *Vallah, eləcədir ki, var.*

Eləmək *f.* “Etmək” feilinin üslubi variantı. [Qürbət:] *Kişinin ki, taxılı başının altında olmalıdı, – ruzusunu əvvəldən tədarük eləməlidir..* [İmamyar:] *Dahı eləyən özgədən soruşmaz ki!..* [Tanya:] *Bu vaxta qədər dörd ixtira eləmişdir.*

Elxançı *is.* (“Od gəlini” əsərinin baş qəhrəmanı Elxanın adından) Elxanın tərəfdarı. *Sağda, xalq içərisində.. Dönməz, Toğrul və başqa elxançılar* (remarka).

Ellik *is.* Xalq, camaat. [Almas:] *Bircə kəndin altındakı Hacı*

Əhməd bağı bu elliyə verilsə hələlik bəsdir. // sif. Bütün xalqa aid olan; ümumi. [İldırım:] *Ellik işləri üçün el özü sıra ilə elbəşiliq çəkir.*

Elm is. (ər.) 1. Biliklər sistemi və bu biliklərin ayrıca sahəsi. [Belokurov:] *Bu bütün kimya elmində bir inqilabdır. Çünki İsgəndər bütün ..elmi, maarifi.. məhv etdi. ..Şəriət elmlərinin ərəb dilində olması.. Pəhləvi ədəbiyyatını unutturdu.*

2. Savad. *Fikrini vermə nə elmə, nə də ürfanə, qızım! ..oxuyub elmi-filanı..*

Elməmalik is. Təhsilli, oxumuş adam, ziyalı şəxs. *Ölkəni sardı elməmaliklər..*

Elmi sif. (ər.) Elmə aid, elmlə əlaqədar. *Bu gün Azərbaycanda bir çox .. elmi .. kitablar tərcümə ediliyor.*

Emalatxana is. (ər. və fars.) Teatr yanında studiya. *..Gənclərdən əməkdaşlar yetirmək üçün studiya və yaxud emalatxana təşkil etməlidir.*

Eninə z. Köndələninə, bir şeyin eni istiqamətində. *Bu xətt hərəkəti eninə və uzununa genişləndirərək..*

Eniş is. Mail yer, aşağıya enən yer. // məc. (Füzulidən sonra).. *ədəbiyyat .. sürətli hərəkətlə enişə doğru yuvarlanmağa başladı. Cavidin eniş pilləsi "Sənan"dən sonra son əsəri olan "Afət"ədək varmış süqutu.. hiss etdirmiyor. Biz burasını bir ziqzaq eniş kimi görmək istərik.*

Enmək f. 1. Yuxarıdan aşağı düşmək. [İmamyar:] *Çaya tərəf endi. Qaynatam enir şəhərə. // Qonmaq. Bir biz idik, bir düz idi, bir də al boya; Dağ başında ucan quşlar endilər çaya.*

2. Çökmək, basmaq. *Gün qürub etməyə edirdi şitab; Kainata enirdi bir zülmət.*

3. Məğlub olmaq. *Məhbəsi hürriyyət edər tar-mar; Zülm enəcək, ədl olacaq payidar.*

Enməz sif. Yenilməz; mətin, səbatlı. [Sevil:] *.. mən onu bütün dağlar qədər enməz bilirdim..*

Epik sif. (yun.) ədəb. Eposa aid, epos xüsusiyyətli. *"İlliada"yı bir-biri ilə uyşudurulmuş epik ..bir əsər kibi bulmuş oluruq.*

Epoxa is. (yun.) Dövr, tarix; əsr. *Bu canlı həyat içərisində biz*

yeni insanı, böyük epoxamıza layiq təmiz sevinci, möhkəm və cəsarətli insanı göstərməliyik.

Epos *is.* (yun.) Rəvayət xarakteri daşıyan xalq ədəbiyyatı; dastan. *..Babalarının tərfi üçün oxunan eposlar, dastanlar da get-gedə aradan qalxır..*

Erkək-qadın *is.* Kişi və qadın. [İnci:] *Sən erkək bir zabıt nəfsi-ıqtidarına maliksən.* [Elxan:] *İstəyənlər erkək-qadın, istəməyənlər bacı-qardaş olacaqlar.*

Erkəklik *is. dan.* Qabalıq, kobudluq. *.. Bayağı bir erkəklik, saxlanmaz ehtiraslar qalxır.*

Erkən *z.* Vaxtından əvvəl, tez. *Erkən kəfən biçib, qapayır öz məzarına.*

Erməni *is.* Erməni xalqına mənsub adam. *Tez bir ad qoy – babidir de, lap cuhuddur erməni. ..erməni rolunu öhdəsinə alan canab..*

Ermənicə *sif. və z.* Erməni dilində. *Ermənicədən və gürcücədən bir çox əsərlər türkcəyə ..çevrilib.. nəşr edildi.*

Ertəsi *sif.* Bir günün, həftənin, ayın, ilin ardınca gələn gün, həftə, ay və s. [Qorxmaz:] *Ertəsi gün, .. son bir parça çörəyi qocaya verdin.*

Estetizm *is.* (yun.) Estetikada formalizm. *Bizim zamanımız estetizmə və əyləncəyə yapılmayan .. incəsənət tələb edir.*

Eşidilmək *məch.* 1. Qulağa çatmaq (səs haqqında).. *Dopdolu salonda nəfəs çəkintisi belə eşidilmirdi. Uzaqdan azan səsi eşidilir.*

2. Xəbər alınmaq. *Sizin teatrımızdakı xidmətiniz barədə yavaş-yavaş eşidilməyə başlayan etiraf səsləri.. getdikcə daha da güclənir.*

Eşik *is.* Bayır, çöl. *Evdə ol, çıxmagınən sən, bala, bir dəm eşiyə; Bu nədir, qız oxusun, sonra da çıxsın eşiyə.*

Eşitmək *f.* 1. Qulaqla qavramaq, (səsi) almaq. [İmamyar:] *Sən eşitdin, mən də dedim?* [İncə:] *Söylə çalmasınlar, eşidək.*

2. Xəbərdar olmaq, bilmək. [Səməd:] *Eşitdim ki, səni böyük bir pul ilə rus səhnəsinə çağırırlar.* [Haris:] *Vurulmağın eşidəndə nə edərsən?*

3. Fikir vermək, qulaq asmaq. [Dönməz:] *Çünki dediklərimi eşitmirsən.*

Eşq is. (ər.) Sevgi, məhəbbət, sevdə. [Gülzar:] *Yalnız onun eşqi, onun xəyalı ilə yaşayırdın.* [Şahsənəm:] *Onun eşqində ən yanar oldum mən.. (Əcəm şairləri) eşq və şərabı tərənnüm edən.. qazallara qarşı təbii bir təmayül göstərirdilər.*

♦ **Eşq oduna salmaq** – özünə aludə etmək. [Şahsənəm:] *Məni bir baxışla eşq oduna saldı o, getdi..*

Eşqbazlıq is. Eşq macəralarına meyil, yalandan eşq yetirmə, məhəbbətdən danışma, sevişmə. [Nüsrət:] *İnjinerimiz burada eşqbazlıq eləyir..* [Qubernator:] *..mənim arvadımla eşqbazlığa başlamışsınız.*

Eşşək is. Uzunqulaq. [Şərəbanı:] *Səkkiz qoyunu var idi, dörd keçisi, bir dənə də eşşəyi. .. Evdə oturma, əsəbiləşmə, get meşəyə, dağa, at tut, eşşək tut .. get gəz...*

♦ **Bir eşşəyə minib, əllisini döyəcləmək** – nahaqdan başqalara ziyan toxundurmaq. [Xurşid:] *Bir eşşəyə minib, əllisini döyəsdəmə.* **Eşşək buynuzu** – olmayan bir şey haqqında. [Sapan:] *Eşşək buynuzu kimi heç kökündən qafiyəsi yoxdur.* **Eşşək eşşəyi borc qaşıyar** – hər etdiyin yaxşılıq da, pislik də özünə qayıdar. [Xanımnaz:] *Rəhmətlik atan deyərdi ki, eşşək eşşəyi borc qaşıyar.* **İki eşşəyin arpasını bölə bilməmək** – bacarıqsız, qabiliyyətsiz adam haqqında. [İbad:] *A kişi, Ocaqqulu iki eşşəyin arpasını bölə bilmir.*

Etibar is. (ər.) 1. Vəfa; etimad. [Sitarə:] *Mən ki, ağyarın təməmən etibarını görmüşəm.* □ **Etibar etmək** – inanmaq. *..Ona kimsə etibar etməz.*

2."ilə" qoşması ilə: **etibarı ilə, etibarilə** – fərz edərək, ...əsasən, ...görə, ...kimi. *Nəticə etibarilə Zəhrayı alacaq. Lisan etibarilə əsərlərində gözə çarpan başlıca xüsusiyyət dilinin yabançı ünsürlərlə az qarışıq olmasıdır.*

Etibarən z. (ər.) Başlayaraq, sayılmaq surəti ilə. *Bu andan etibarən özünün bütün həyatını səhnə ilə bağlayır. Dördüncü əsrdən etibarən yavaş-yavaş təriqətlər təşəkkül etməyə*

başlamışdır.

Etidal is. (ər.) Yumşaqlıq, mülayimlik, təmkin. [Cəmaləddin:] .. *rica edirəm, etidalınızı qeyb etməyəsınız.*

Etihad is. (ər.) İnam, əqidə; qənaət. *Fəqət bu, türklükdə bir etihad, bir xüsusiyyətdir.*

Etimadsızlıq is. Etibarsızlıq, inamsızlıq, ürək qızdırmama. *Xalqda .. yeni fikirlərə qarşı bir etimadsızlıq törədir.*

Etina is. (ər.) Diqqət, sayma. □ **Etina etmək** – diqqət etmək, əhəmiyyət vermək, saymaq. *Ancaq belə olsun ki, iki nəfər yetim qardaş və bacısının dolanmasına da Hacı etina etsin. Əvvəlləri gənc natiq sözlərinə etina edilməyəcəyini, hətta adı belə çəkilməyəcəyini gözləyirkən, iş tam tərsinə çıxdı.*

Etiraf is. (ər.) Təsdiq etmə, boynuna alma. *Mən də etiraf edirəm. Haqlar etiraf edilməlidir.*

Etiraz is. (ər.) Qəbul etməmə, narazılığını bildirmə. [Belokurov:] *Yox, mən buna etiraz edəcəyəm. Ən doğru və səmimi tənqid.. etirazlara səbəb olur. Burada başqa bir etiraz da ola bilər.*

Etmək f. 1. Bir işi yerinə yetirmək, görmək, eləmək. [Ramiz:] *Nə etməli, hara getməli?* [Balaş:] *Vallah, heç özüm də bilmirəm nə edim.*

2. Köməkçi feil kimi isimlərlə mürəkkəb feillər əmələ gətirir. *Göylərə etməm etibar.* [Hacı:] *Əlimlə etdim öz övladımı bəlaya düşür.* [Ulduz:] *Mən onu təhqir etməyə çalışırdım. Döndərib bu sayədə köhnə komanı qəsr edək.*

Etnoqrafiya is. (yun.) Bir xalqın, tayfanın məişət, adət, mədəniyyət xüsusiyyətləri. *Milli incəsənətin millətçilik incəsənəti təmayülü göstərdiyi qeyd edildi və özbək teatrında ibtidai etnoqrafiyadan ibarət olduğu göstərildi.*

Ev is. 1. Bina, tikili. [Sitarə:] .. *Həmin evdə hərəməz bir otağa gələn gedək?* [Sədr:] *Sonra siz evdən çıxarkən qapını açarladınmı?* // Mənzil, otaq. [Gülgəz:] *Gəl, evlərin birində gizlən. Qaranlıq evdə uzanmış da bir cavan arvad; Vərəmli çöhrəsi solğun, zülamə müstağraq.* [Almas:] *Güc-xoş biz qadınları evlərindən qoparmalıyıq.*

2. Ailə, külfət. [Gülüş:] .. *dedim ki, gec-tez bu ev dağılacadır..* [Oqtay:] *Sən böyük zəngin bir evdənsən.* [Dilbər:] *Evimizdə bizim əlaqəmizi bilirlərmi?*

♦ **Ev bizim, sirr bizim** – gizli saxlanmalı söz, iş və s. [Şərif:] *Biz deyirik ki, sirrimiz bayıra çıxmasın, ev bizim, sirr bizim.* **Evdən gəlmək** – pay gətirmək. [Hacı Əhməd:] *..onda beş dəqiqə gözlə, gedək, sözgüləş, evdən gələk.* **Evdə oturmaq** – bayıra çıxmamaq, asosial olmaq, passiv həyat sürmək. *..evdə oturmaq nədir?* **Evini Allah yıxsın!** – qarğış ifadəsi. [Nazlı:] *Evini Allah yıxsın, kişi!?* **Evini yıxmaq** – bədbəxt etmək. *Dəlləklik evini yıxdı ki, viranəyə döndü. Bu biçərə xızılıların evini yıxdı.* **Evin ucsun!** – qarğış ifadəsi. [Nazlı:] *Nə durmusan, evin ucsun, qız getdi başdan!* **Millət evi** – vətən; millət. *Millət evi cəhənnəmə ki, tar-mardır.. Vur, dağıt, millət evin sındır ki, öz malın deyil..*

Evcik is. “Ev”dən kiç. *Uzaqda ..bir ucuq evcik.*

Evciyəz is. “Ev”-dən oxş. [Gültəkin:] *..Qoyunuz son dəfə olaraq.. bu qaranlıq, məhzun evciyəzi bir də doyunca görüm.*

Evdar sif. Ancaq ev işləri ilə məşğul olan. *(Əzizə xanım) Azərbaycan qadınlarının həyatını (ziyalıların və savadsız evdar qadınların) yaxşı bildiyinə görə .. hər bir yeni obrazı canlı bir tip kimi göstərir.*

Ev-eşik is. Ev, ailə, mülk və s. Evlə bağlı hər bir şey. [Sevil:] *.. indi nə var, evimiz-eşiyimiz, pulumuz, dolanacağımız.. Et təmiz, yaxşı süpür, diqqət elə ev-eşiyə..*

Evləndirilmək məch. Başqalarının təşəbbüsü ilə evlənmək. *Gənclərin bir-birini istəmədən evləndirilməsi türk əməkçi kütlələrinə tanışıdır.*

Evləndirmək t.-li f. Birinə arvad alıb evli etmək. [Murad:] *Mən ki, onu hələ dünən evləndirmişəm.*

Evlənmək t.-siz f. Arvad almaq, ailə qurmaq. [Yaşar:] *Yox, mənim arvadım yoxdur, evlənməmişəm. Demişdi ki, get evlən.* [Səməd:] *Həmi də özün evlənəcəksən.*

Evli sif. Ailəli. *Çox varlı və çox da kasıb olmayan bir İran xanımı ilə evlidir.*

Evlilik *is.* Nikahlı arvad. [İbad:] .. *bu dayanıb belə, bizim qardaşın evliliyi də belə..*

Ey *n.* Müraciət, çağırış üçün işlənir. [Yanardağ:] *Ey ulu Hürmüzdün pak və təmiz övladları! Əs, ey külək!.* [Oqtay:] *Sevirəm səni, ey Şərqin Allah ürəkli yavrusu!*

Eybəcər *sif.* Təhrif edilmiş, korlanmış. *..Eybəcər estrada ənənələrindən uzaqlaşmalıdır.*

Eyi *sif.* köhn. Yaxşı. *..Bir sərsəm olduğunu görənlər daha eyi bilirlər.*

Eyib *is.* (ər.) Utanılacaq hal və davranış. [İmamyar:] *Zalım uşağı bir başa düşmür ki, eşşəyə minmək bir eyib, düşmək iki eyib.*

◊ **Eybi yoxdur** – ziyanı yoxdur. *Bunu Sənan desə, eybi yoxdur. Bir dəfə öpməyin eybi yoxdur.*

Eyd *is.* (ər.) Bayram. *Əğniyələr süfrə qurmuş, eyd edir püriftixar. Zülm ilə pamal olur millət, siz eyd etməkdəsiz.*

Eyləmək “Etmək” feilinin üslubi variantı. *Hər tərəf xain edir zülm; Eyləyi xəlqi həsrəti-tale.*

Eyni-nəzər (ər.): **eyni-nəzərinə gəlməmək** – vecinə olmamaq. [Hacı Əhməd:] *Lap onun qiyməti milyon da olsa, eyni-nəzərimə gəlməz.*

Eyni *sif.* və z. 1. Bənzər, tamamilə oxşar. *Dil də eyni. Təkamül yolu getmişdir. Eyni istəyi ifadə etmək üçün eyni səslər təkrar edilmişdir.* □ **Eyni zamanda** – həmçinin, bununla bərabər. *Eyni zamanda onu da unutmaq istəməyirik.. Yalançı, eyni zamanda gözəl bir tələbə görürük.*

2. **Eyni ilə, eynilə** – tamamilə eyni. *..Eynilə onun işlətdiyi alətin adlarını bilməz. Firdovsi Dəqiqinin “Yaştabsnamə”sini eynilə iqtibas edib.. şah əsərini vücuda gətirmişdir.*

Eyş *is.* (ər.) Kef, zövq-səfa. *Ar ola ol millətə kim, matəm içrə eyş edər; ..gəcəni eyşlə tamam edərik.*

Eyş-işrət b a x **eyş**. [İkinci:] *Şah.. gecə-gündüz eyş-işrətə məşğul.. Eyş-işrət .. qurşaqdan.*

Eyvah *n.* Əfsus, heyif. [Oddamdı:] *Eyvah, məhv olduq!. Yüz igid çapmada dalınca, eyvah!.*

- Ə ə -

Əba is. (ər.) köhn. Müsəlman ruhanilərinin və mömin adamların üstdən geydikləri qolsuz və ya gödəkqollu, yaxası açıq uzun kişi paltarı. *Bəs.. sənə əba verən, ləbbadə verən ..bəşəriyyət. Nə əba var, nə don. Külçə görən kimi alıb, tez bürüyür əbasına. Mən də İran içrə geysəm çoxmu bir süslü əba.*

Əbədən z. (ər.) klas. Klassik ədəbiyyatda inkar feillərlə: heç vaxt, heç bir zaman, əsla, qəti, qətiyyə, ömründə. *Rza Zarablı və Əbülhasən Anaplı.. əbədən şarj etməzlər.*

Əbədi sif. və z. (ər.) 1. Daimi, həmişəlik. *..Əbədi sükut! [Oqtay:] Həqiqət axtarıram.. əbədi bir həqiqət. ..Əbədi bir yoxluğa.. Göz aç, sən ey danışan həşrdən-qiyamətdən!; Göz aç, sən ey əbədi dəm vuran səxavətdən!*

2. Ömürlük olaraq, birdəfəlik. [Aslan bəy:] *Aydəmirin ancaq iki yeri var: ya əbədi Sibir, yaxud bizim məzarlıq. [Elxan:] ..canlı bir insan ürəyini əbədi əsarət tapdağında çeynədən nədir? [Firəngiz:] Hətta onunla əbədi göz yaşlarında belə razı olduğuma söz verdim. // Ömürlük xatirələrdə, təsəvvürlərdə yaşayan. [Oqtay:] ..fəqət mən yaratdığım Firəngiz əbədidir!*

Əbədilik is. B a x **əbədi**, 2-ci mənasında. [Elxan:] *..Əbədilik məhv ol!.. Əbədilik itirdik. Onların həyatlarını əbədilik zəhərləyir. Qorxuram digər bir tərəfə çevirəməsə, bir bivəfalığa təsadüf edib ürəyimi çevirə bilməyəm və çevirməyə səy edəməsə, əbədilik sındıram. Bu gündən etibarən bu məsələ əbədilik olaraq bitməlidir.*

♦ **Əbədilik getmək (itirmək)** – ölmək. *Lakin mən artıq əbədilik gedirəm. Bu noyabr ayının 3-də türk səhnəsinin ən dəyərlili zəhmətkeşlərindən biri olan Hacıbaba Şərifzadəni əbədilik itirdik.*

Əbəs sif. və z. (ər.) Nahaq, faydasız, bihudə. [Səriyyə:] *Ah, dünya! İllər ilə ürəyimdə bəslədiyim şirin-şirin ümidləri məhv etmək istəyirlər, amma, heyhat, əbəsdir, ta mən ölməyincə onlar istədiklərinə çatmazlar. [Mənsur:] Sevgilim, bicadi fikrin, at əbəs xülyaları..*

◊ **Əbəs yerə** – əsassız, səbəbsiz, nahaqdan. [Kamil paşa:] *Lakin şimdilik ehtimallara istinadən, milləti əbəs yerə qırdırmağa dəyməz.*

Əbi is. (ər.) Ata. *..Ona lənət oxuyur cəddü əbi.*

Əbləh is. (ər.) vul. Axmaq, səfeh, gic, sarsaq, başıboş. Söyüş kimi işlədilir. [Əmrulla:] *Vurub tullayacaqsan bayıra, çatan əbləh, qurumsaq gələcək ki, siz Azərbaycan qızlarını yola aparmırsınız.* [İbad:] *Sözünü bil danış, əbləh, qurumsaq.*

Əbrəş sif. Əldə bəslənmiş. [Hacı Əhməd:] *Nə deyirsən, aşşi? ..Sabah əbrəş qoçu kəsirəm.*

Əcdad is. (ər. “cədd” söz. cəmi) Ata-babalar, ulu babalar. *Tarix salır əsatirə əcdadi-nəcibi.*

Əcəb sif. (ər.) 1. Çox qəribə. *Oyanıb, millət acəb, Tapdı nicatın yolunu. Əcəb hicr atəşinə yanmışam.*

2. Çox yaxşı, çox gözəl, əla. [Mənsur xan:] *Əcəb şikardır, ey dil, nigarə uğramışam.* □ **Çox əcəb!** – lap yaxşı! [Şərif:] *Çox əcəb, danışarıq.*

3. *dan.* İntonasiyadan asılı olaraq təəccüb, narazılıq, bəzən istehza, kinayə bildirir...*Lap ittifaq edir, nə acəb?* [Sevil:] *İçəri gəl, ay ata, altı ildir səni görməmişəm, səndən nə acəb?! □ Əcəb eləmək dan.* – yaxşı eləmək, əlindən gəlmək. [Şərəbanı:] *Eləməmişəm, acəb eləmişəm.* [Həsən:] *Əcəb əyləyirəm! – dedikdə, Nəsir şapalağı rədi-səməvi kimi Həsənin “pudra”lı üzünə endirdi.*

Əcəba əd. (ər.) kit. Sual cümlələrində təəccüb, şübhə, tərəddüd bildirir; görəsən, aya. [Mirzə Rza:] *Əcəba, bu qətlinə fərman vermiş şah nə vaxt çıxacaq? Əcəba, o, könlüdən düşən bunların hansıdır?* [Bəhram:] *Əcəba, mən öz əmimin evində xidmətçiyəmmi? Kimdən acəba ummadasan dərdinə imdad?..*

Əcəl is. (ər.) Dini etiqada görə, hər bir canlının, xüsusən insanın qabaqcadan qədərələnmiş ölüm vaxtı. *Tiqi-cəlladi-əcəl rədi-səmə tək rəşədar.*

◊ **Əcəli yetmək** – ölüm vaxtı yetişmək. *Əgər bir naxoşun acəli yetişibsə..* [Valentinov:] *Kişi, Əcəlin yetişməmiş sovuş!*

Əcəm is. (ər.) köhn. Keçmişdə ərəblər tərəfindən farslara

verilən ad. *..Əcəmlərin yaratmış olduğu rübai və məsnəvi tərzindən başqa .. qəzəl, qəsidə ərəblərdən alınmışdır. Əcəmlər danışq dilini ancaq danışq dili olaraq işlədə bilərlər. İki-üç əsr içərisində Quran dili əcəm dili üzərində böyük təsir buraxdı. Əcəm ədəbiyyatı üzərində qüvvətli təsir edən mütəsəvvif.. Əcəm ədəbiyyatı ərəb ədəbiyyatı ilə rəqabətə müvəffəq olmuşdu.*

Əcinnə is. (ər. cin sözünün cəmi) *din. Cin. [Şah:] Pərvərdigara, bu, əcinnəmi? Mələkmi? Desəm sən şeytansan, ifritsən, əcinnəsən, cinsən, kafirsən. [Ramiz:] Allah, bu əcinnəmidir, əzrailmidir, mənə təsadüf etdirdin.*

Əclaf sif. dan. vul. (ər.) *Alçaq, rəzil. [Xosrəmməd:] Mərsiyəxan sən in atandır, əclaf! Eh, əclaf oğlu əclaf, yenə başladı zatını bürüzə verməyə.*

Əclaflıq is. dan. *Alçaqlıq, rəzillik, rəzalət. [Xosrəmməd:] Eh, əclaf oğlu, əclaf həmişə bir söz soruşanda gərək əclaflığını göstərsən.*

Əcnəbi (ər.) 1. sif. *Başqa ölkəyə, başqa xalqa, millətə mənsub olan; xarici. [Fərhad:] Əcnəbi hökmdarınamı? [Xaspolat:] Bütün əcnəbi teatrlarından nümayəndələr çağıracağam..*

2. is. *Başqa ölkənin vətəndaşı, təbəəsis xarici. Əcnəbilər kəndərində.. Əcnəbi getdi qabaq, ay qəzetçi, mənlik nə var?; Qoy gedir, bir daş dalınca, bizlərə vardır nə ar?*

Əcz is. (ər.) *klas. Acizlik, iqtidarsızlıq. ..Sitarə Mənsurun əlini əcz ilə tutub dizi üstə oturub: Aman Mənsur! Məni hicr oduna yandırma. Ki, hazıram yıxılım xaki-payinə hər gün; Öpüm ayağını əcz ilə.*

Əcza is. (ər. cüz. söz-ünün cəmi). *Dərman maddələri; dərman, dava. [Ulduz:] Qardaşın.. istəkəndə bir əcza verdi. Bu əcza qulluqçu naxoş olanda alınmışdı.*

Ədalət is. (ər.) *Haqq və düzgünlük prinsiplərinə riayət. Niyə? Neçin? Hanı vicdan? Hanı ədalət bəs? Aləmi, ədl-ədalət üzöldü dünyadən; Neçin nəsimim edibsən bu zülm-dövrəni.*

Ədd (ər.): **ədd eləmək** köhn. – *hesab etmək. Bu işi əmri-mahal ədd eləyirdin, a qoçaq! O dəqiqə daima fikrimdə cəlvələni*

və düşündükcə gah kəndimi dünyanın bir bəxtiyarı ədd edib gülürəm..

Ədəbi sif. (ər.) Ədəbiyyata aid olan. Aktyor kəndi səhnə fəaliyyətində .. *ədəbi, ictimai, siyasi təbirlərə təsəgüf ediyor..* // Ədəbiyyatla bağlı, əlaqədar. ..*Ədəbi zövqün təkamülü üzərində izlər buraxan sistem həmin panteizmdir.*

Ədəbiyyat is. (ər.) 1. Hər hansı bir xalqın, dövrün və ya bütün bəşəriyyətin yaratdığı elmi, bədii, fəlsəfi və s. əsərlərin məcmuəsi. *Teatro tarixini, ədəbiyyat tarixini, ümumən sənət tarixini bilməyən bir aktyor sənətin nə olduğunu bilməz Bu yaxınlarda "Kommunist"ın ədəbiyyat dərnəyində el ədəbiyyatı xüsusunda məruzə edilirdi. Həmişə ədəbiyyatın ictimai həyat üzərində təsiri .. olmuşdur.*

2. Müəyyən bilik sahəsinə və ya məsələyə aid çap olunmuş əsərlər. *Hüseyn Daneş "Ədəbiyyatı-sufiyyə" ünvanlı bir məqaləsində deyir.. Təsəvvüf ədəbiyyatının həm maddi, həm mənəvi həyat üzərində böyük təsiri olmuşdur.*

Ədib is. (ər.) Yazıçı, nasir, şair və ədiblər. // Ədəbiyyatla məşğul olan adam, ədəbiyyatşünas, ədəbiyyat mütəxəssisi. *Müəyyən məktəb, ədiblər vardır..* [Gülsabah:] *Yoldaş ədib, indicə biz sizi taparıq.* [Əlimuxtar:] *Ədibləri dəmirçi eləyiblər, dəmirçiləri ədib.* [Gülsabah:] *Xoş gördük, yoldaş ədib!*

Ədl is. (ər.) b a x **ədalət.**

Ədlü-rəhm is. (ər.) *klas.* Ədalət və mərhəmət. *Qalıbsa ədlü-rəhmdən boş ad, o da fəsanədir.*

Ədüvvi-can (ər.) *klas.* Cana düşmən. *Əgər bütün bəşəriyyət ədüvvi canım ola; Ürək süqut eləməz aldığı mətanətdən.*

Əfal is. (ər. feil sözünün cəmi) İşlər. *Leyk, millət, can verir, siz eyşü nuş aludəsi; Şər qanunına mütləq ziddir əfaliniz.*

Əfəndi is. (ər. əslı *yun.*) 1. Keçmişdə: hörmət üçün oxumuş adamların, ruhanilərin adlarına qoşulan söz. // Keçmişdə: hörmətlə müraciət. // Keçmişdə türk ziyalisına müraciət. *Əfəndilər, burada dedilər ki, bütün dünya altın üzərində durmuşdur. Əfv edərsiniz, Sənan əfəndi.* [Balaş:] *Əfəndilər, gəlişinizdən pək*

məmnunum, əhsən, hə.. [Xalid:] *Əfəndim, mən onsuz da yoruldum. Ay əfəndim! Millətin yoxdur, həyatdan qisməti.*

2. İsimlərdən sonra birləşmə şəklində verilir. [Artist:] *Hansı iş, şair əfəndi? Bizim Kərbəlayı Qulam. Əfv edərsiniz, Sənan əfəndi. Onun yeganə hamisi Abbasmirzə əfəndidir.*

3. Cənab mənasında. *Birinciliyi qazanan əfəndiyə mükafat təqdim ediləcəkdir.*

Əfkar is. (ər. fikir sözünün cəmi) Fikir. Əfkari-ümumiyyə - bir şey haqqında ictimaiyyətin (xalqın, camaatın) fikri, rəyi, münasibəti. [Oqtay:] *Mən öz fikrimi əfkari-ümumiyyə qorxusundan gizlədən qorxaqlardan deyiləm.* [Tapdıq:] *Gözün divanəlikmi ya dənayətmi bu əfkarım, mənə yar olgilən..* [Oqtay:] *Buraya gələnlər əfkar – ümumiyyəni, hər bir şeyi ayaqlar altında tapdamalıdır.*

Əfqan is. (fars.) klas. Fəryad, fəğan. [Mənsur:] *Söylə, karın bu gün nəçin əfqan olub belə görürəm?*

Əflak is. (ər. fələk sözünün cəmi) klas. Fələk. [Goy:] *Naləsi əflakə əksəndaz olur. Sarsıdar əflaki birlik ittifaqın qüvvəti. İranlı səsi çıxsə, düşər lərzəyə əflak.*

Əfradi is. (ər. fərd sözünün cəmi) Fərdlər, şəxslər, adamlar. [Fərhad:] *Bəs biçarə, hüququ tapdalanmış, namusu çeynənmiş əfradi-millətə kim kömək edəcək? Ürəkləri dəliyor, ah, millət əfradi! Millər əfradi.. Əfrad müsəlman.. Ar ola ol millət əfradinə..!*

Əfsanə is. (fars.) Nəsillərdən nəsillərə, ağızda dolaşan və mövzusu çox zaman fəvqəladə xarakter daşıyan hekayə, rəvayət; əsatir. [Fespide:] *Dionis xüsusundakı əfsanələr ilə iktifa etmə(di)..*

Əfsər is. (rus. офицер, əsli alm. "offizier"-dən) dan. Zabit. [Allahverdi:] *Əynində əfsər paltarı, düymələri qızıl kimi par-par parıldayır.*

Əfsunlamaq f. Sehirləmək, ovsunlamaq. *Züleyxanın iri, qara gözləri kimin üzünə gülsəydi, onu əfsunlamazdı?*

Əfsus n. (fars.) Heyif, təəssüf. [Mənsur:] *Müeyssər olmadı, əfsus, kim mənə getmək.. Əfsus ki, Aslan dalda onu nələr gizlədiyini bilmirdi. Amma əfsus!..*

Əfv is. (ər.) Günah və qüsurlu nəzərə almama, günah və

təqsirindən keçmə, günahı bağışlama. □ **Əfv edərsiniz, əfv edin, əfv ediniz** – bağışlayın, üzr istəyirəm. *Əfv edərsiniz, Sənan əfəndi. Fəqət, əfv edərsiniz.* [Hamı:] *Ağa əsirgəyin, əfv edin, bağışlayın.* [Həsən:] *Əfv edərsiniz, arkadaşlar.* **Əfv etmək** – 1) günahından keçmək, təqsirini bağışlamaq... *ola bilər ki, bir növ əfv etsinlər. Əfv et! Onu heç bir qanun əfv edəməz;* 2) üzürlü saymaq. *Əfv elə bu bəndəni.*

Əğərr *sif. (ər.)* Şanlı, şərəfli. *Müzməhill etdi şu ağərr aziyyətəllər milliyəti.*

Əğniyə *is. (ər. gəni sözünün cəmi)* Dövlətlilər, qənilər. *..əğniyələr eyd (bayram) üçün hazırlanır. Əğniyələr süfrə qurmuş, eyd edir püriftixar.*

Əğraz *is. (ər. qərəz sözünün cəmi)* Qərəzlər, məqsədlər. *Ah! Ey ağrazi şəxsiyyət sevənlər şərm edin.*

Əğyar *is. (ər. geyri sözünün cəmi)* Yadlar, özgələr. *Vardı nə ölüm onda, nə düşmən, nə də ağyar. İnsanın sevgilisi, istəklisi, məşuqəsi ağyar ilə oturub, oynayıb gülsün, insan özü isə nəalac kənardə oturub baxsın!* [Sitarə:] *Mən ki, ağyarın təmamən etibarını görmüşəm. Oldum mən hədəf tənəyi-əğyarə, müdirim!; İnsafa gəlib rəhm elə mən zarə, müdirim!*

Əgər bağl. (fars.) Şərt bildirən cümlənin müxtəlif yerində işlənərək şərti gücləndirir. [Əmirqulu:] *Mən əgər yoxsulam, mən razıyam. ..Əgər Sənan göydəki mələklərin dilində danışsın, onu biz bilmirik. Əgər bütün bəşəriyyət ədvvü canım ola; Ürək süqut eləməz aldığı mətanətdən.*

Əgərçi bağl. (fars.) *klas.* Hərçənd, hər nə qədər olsa buna baxmayaraq. [Mənsur:] *Əgərçi çoxdu işim, məmləkətdə var üsyan.*

Əgilmək f. dan. Əyilmək, əyri hala düşmək. *Ağzı ağilər kim ki, bu sözdə ola şəkək.*

Əgin is. dan. Əyin mənasında. Üst-baş, paltar. *Hər gün yüzinə pudra çəkir, əgni müəttər (ətirlənmiş).*

Əgləşmək f. dan. Əyləşmək, oturmaq. *..Səhər bir neçə saat kabinetdə əgləşmək gərəkdir.*

Əgmək f. dan. Əymək, bir şeyi aşağıya, yerə tərəf

meyilləndirmək. *başsıqın əgiyor.. (əyir).*

Əhali is. (ər. əhl sözünün cəmi). 1. Bir yerdə yaşamaqda olan adamlar; camaat. *..Hökmdar rolunu oynayan aktyor xor başsıqı, Əhali isə xor kimi iştirak edir. Ölkənin hökmdarı və əhali iştirak edir.*

2. Bir ölkənin sakinləri, camaatı, xalqı. *İki il bilaaram qəzet sütunlarından, əhalinin ağzından, əsgərlərin mahnı səmindən, hətta topların səmindən, .. qulaqlarına çarpan "internasional" sözü onun iliklərinə işləmiş, tam mənasilə bir beynəlmiləlçi olmuşdu.*

Əhatə is. (ər.) Dövrələmə, ətrafını tutma. *Dörd tərəf, dörd tərəfi tutma, Hər tərəfi!* □ **Əhatə etmək** – bürümək, ətrafını tutma. *Yenə əhatə edib zəhnimi xəyalətlər; Gözüm önündə gəzir başqa dürlü halətlər.*

Əhbabı is. (ər.) Sevimli, istəkli. *Sevgilim əhbabi məndən qət ediblər, ülfəti; Hər cüyüşü-cəhli-təsxir eləmiş həqiqəti!*

Əhd is. (ər.) And, sözvermə, üzərinə götürmə, öhdəsinə alma. *..açdı xələl əhdimə, peymanıma hankı əhdə və hankı hərəkətə qarşı vəfa tələb edilir?* □ **Əhd bağlamaq** – söz vermək, and içmək. [Əbu Übeyd:] *Yanardağ, bağladığımız əhdə görə... Sən mənimlə həmin çinar dibində əhd bağlamadınmı ki, bir-birimizdən ayrılmayaq, acaba, nə tez əhdini unuttun? Bir-biri ilə əhd bağlamışdıq, ölənəcən bir-birindən ayrılmayaq. Hani o günlər ki, bu ağacın dibində Mənsur ilə əhd bağladım? Əhd etmək (eləmək) – b a x əhd bağlamaq. Neçin əhd etdi bəs neçin qırdı; Sevdinin başqasıyçın öldürdü? Mən əhd eləmişəm günümə bir gün qalmış o uşağı oxudacağam. Hələ iki il bundan qabaq hovuzun kənarında olan hündür çinar ağacının dibində bir-birindən ayrılmamağı əhd etmişdilər.. Biz buna söz veriyor və əhd ediyoruz. Əhdə vəfa etmək – verdiyi sözü, əhdini, andını yerinə yetirmək. [Səriyyə:] *Rüstəm, əhdinə vəfa et! ..Əhdimə vəfa etdim.. Əhdindən dönməmək* – vədini yerinə yetirmək, sözünə əməl etmək, sözündən qaçmamaq. [Səriyyə:] *Hər cür əziyyətə, məşəqqətə, hətta ölümə də razı olub əhdimizdən dönməyək. Əhdini qırmaq* – vədini yerinə yetirməmək. *..neçin əhdini qırdı.. Əhdi(ni) sındırmaq* – vədini*

yerinə yetirməmək. [Cəmaləddin:] *O zaman söz verdi, əhdini sındırdı. Budur, altı aydır Sitarə əhdini sındırıb, Mənsur ilə danışmaq belə istəmir.* [Mənsur:] *Mənimlə bağladığın əhdi sındırma! Əhdini unutmmaq – vədini yerinə yetirməmək, sözündən qaçmaq. Sən mənimlə həmin çinar dibində əhd bağlamadın ki, bir-birimizdən ayrılmayaq, əcəba, nə tez əhdini unutdun!*

Əhəmiyyət is. (ər.) Mühümlük, dəyərlilik, dəyərlilik, rol, dəyər. *..Onun əhəmiyyəti bir o qədər də artıq görünməməlidir. .. Fars dili.. ərəbcənin əski əhəmiyyətini azaldır. Camaat üçün əfsanə sözlərin bir parəlik qiyməti və əhəmiyyəti ola bilməz. İsgəndər ..maarif, onun əsl mənə və əhəmiyyətini məhv etdi.* □ **Əhəmiyyət qazanmaq** – diqqəti cəlb etmək; nəzərə alınmasını tələb etmək, vacib olmaq. *..Farscanın böyük bir əhəmiyyət qazandığını görürük.* **Əhəmiyyətdən düşmək** – dəyərini, qiymətini itirmək, hörmətdən düşmək. *Xanlar yoxsullaşıb əhəmiyyətdən düşür, yeniyetmə bəylər törəyir, İranın əsrlərdən bəri hökmranlıq sürən nüfuzu sarsılır, onların yerinə tam başqa bir nüfuz, başqa bir şərait qurulurdu.* **Əhəmiyyəti olmaq** – dəyərli olmaq, vacib olmaq... *Şair məsələnin əhəmiyyəti olduğunu sezmədən .. söyləmişdir.* **Əhəmiyyəti(ni) itirmək** – qiymətini itirmək, qiymətdən düşmək. *Bir çox qurbanlar aparən dini ayın öz əhəmiyyətini itirir. İbadət üsulu əhəmiyyətini itirir.* **Əhəmiyyət vermək** – çox lazımlı, çox dəyərli, çox vacib hesab edərək nəzərə almaq, diqqət yetirmək. [Mirzə Sadiq:] *.. amma güman etmirəm ki, sədri-əzəm bunlara əhəmiyyət versin. ..El ədəbiyyatına nə qədər böyük əhəmiyyət verməniz lazımdır. mənə vermək, fikir vermək. Təkyədəkilər isə... dinin və şəriətin də zahirinə əhəmiyyət vermirlər... Bu işə əhəmiyyət vermək lazımdır.*

Əhəmiyyətli sif. Əhəmiyyəti olan; mühüm. [Mirzə Rza:] *Söylədiyən nə qədər əhəmiyyətli olsa da bir saatdan artıq zehnimdə qalmayacaq. Bir çox əhəmiyyətli və əhəmiyyətsiz şairləri göstərmək olar.*

Əhəmiyyətsiz sif. Əhəmiyyəti olmayan, heç bir qiyməti olmayan, nəzərə çarpmayacaq dərəcədə kiçik, cüzi, dəyərsiz, diqqətəlayiq olmayan. *Dövlət təşkilatının ən əhəmiyyətsiz*

nöqtələrindən ən yüksək nöqtələrinə qədər .. İran təsirətini aydın bir surətdə görmək olur. [Belokurov:] Bu da əhəmiyyətsiz məsələ deyildir. [Mirzə Ələsgər:] Qibleyi-ələm, əhəmiyyətsiz bir şeydir.

Əhəng is. (fars.) Əhəngdaşını yandırmaqla əldə edilən ağ rəngli əhəng məhlulu. [Əmirqulu:] Şərəbanı deyil ki, qucaqlayıb mənə bassın əhəng vedrəsinə.

Əhl is. (ər.) 1. köhn. Yiyə, malik sahib (bu mənada adətən tərkibdə işlənir). Axırı arvadların qəlbini xun etdilər; Əqli-səlim əhlini yaxşı cünun etdilər. □ **Əhli-ələm** – dünya əhli, adamlar. İftixar əhli-ələm elmədir! Biz çox acəb; Cəhlə qarşı tutmuşuq min şövq ilə ünsiyyəti. **Əhli-behişt** din. – cənnət adamı. Xalqı soyub, puliylə həccə gedirdim, hər il; Əhli-behişt olardım, gər nar bilməsəydi. **Əhli-cəfa** – cəfa adamları, cəfa çəkən adamlar. [Sitarə:] Qənilər, əhli-cəfalar çəkirlər zövqü-səfa. **Əhli-cəhli** – cəhalətdə olan adam, cahil adam. Çox əhli-cəhli sahibi-irfan edib gedib. **Əhli-əba** – əba geyinənlər, əba əhli. Bəli, bu məsələyə səs verən oldu, nə qədər əhli-əba, molla yava, səbri-ada, kani-vəfa, bir də ki, Şiraz ilə Təbriz arasından yığılan molla öküzlər, olar hərçənd ki, öz xeyrini gözlər, deyəcəklər **Əhli-əyal** – ailədə olanlar: ər, arvad, uşaqlar; ailə. ..Xanlar kimdir ki, yazıq kəndlilərin malına, canına, əhli-əyalına özlərini sahib edirlər. ..Əhli-əyalın anası! **Əhli-xəyanət** – xəyanətkar, xəyanət edən adam. Onda sənə çox tapşıracaqlardır əmanət; Sal cümləsin öz adına, ol əhli-xəyanət. **Əhli-istedad** – istedadlı adam. Millətə xidmət deyil, fikri cəhətdəndir, gözüm!; Zirəkə, bir əhli-istedadə düşməndir, gözüm! **Əhli-Quran** – Quran oxuyan, Qurani bilən. Göz aç, sən ey bağırən mən də əhli-Quranəm! **Əhli-qəbur** – qəbir əhli, ölü. Səhni-səmədan düşüb əhli-qəbur olmayım. **Əhli-savad** – savadlı, oxumuş adam. Guş etmə sənə kim ki desə, əhli-savad ol!; Min hiylə ilə xalqı soyub, bir yekə zad ol! **Əhli-vicdan** – vicdanlı adam. Görürsən, ..digər əhli-vicdan, pak və müqəddəs bir şəxsi xar edib ayaqlar altına saldı. **Əhl-məclis** – məclisdə olanlar, iştirak edənlər. [Fatmansa:] Salam olsun cəmi yığılan əhl-məclisə.

2. El-oba, el-gün. Demək, [Sənan] Xumarı sevmədiyindən

onun uğrunda əhlini, diləyini atmasından peşiman olmuşdur.

Əhrar is. (ər.) Azad adamlar. [Cəmaləddin:] *Qardaşlar, əhrarın xilas, İranın nəcatı, məşrutənin dərdəsti üçün Nəsrəddin şahın qətlini təklif edirlər.*

Əhsən n. (ər.) 1. Bəyənmə, tərif bildirir: afərin, barakallah, eşq olsun! *Əhsən! Əhsən! Bir də əhsən! Mərhəbə, ay dağlılar! Qoy xalq oxusun, söyləsin əhsən sənə, ustad! Bu nə qüdrət ki, ona olmamaq olmaz heyran!; Xaliqin qüdrəti-bihəddinə əhsən, əhsən!*

2. Bəzən əks mənada işlənir. *..Əhsən siyasətə..* [Məhərrəm:] *Əhsən möminliyinə.*

Əhval is. (ər. “hal” söz. cəmi). 1. Səhhətə vəziyyət. *Bir nəfər yox ki, sorsun əhvalın.*

2. Kef, hal, ruhi vəziyyət. [Mənsur:] *Bu səs əhvalımı etdi zarü-müztər. ..Əhvalımı etmiş belə məğşuş.*

3. Güzəran, dolanmaq vəziyyəti. *Millətin əhvalını sal yada..*

4. Asayış, nizam və qayda. *İranlı deyəndən böylə məlum olur əhval.*

♦ **Əhvalı(nı) pozmaq** – kədərləndirmək, kefini pozmaq. [Firəngiz:] *Hələlik gözüne görünmək əhvalını pozmaq istəmirəm.*

Əhvalat is. (ər.) Hadisə, olmuş iş, olub keçən işlər, qəziyyə. [İbad:] *..bu nə əhvalatdır?. Əhvalatı bildirdi. ..Əhvalatı, söylədi ..Əhvalatı danışdı, əhvalatın cərəyan etdiyi.*

Əhvali-ruhiyyə is. (ər.) Bir şəxsin ya kütlənin; cəmiyyətin fikri, düşüncəsi, hissiyyəti. *Xalqın .. bütün əhvali-ruhiyyəsini.. öyrənmək üçün.. ilk vasitə.. el ədəbiyyatıdır. Uzaq əsrlərin sınağından süzülüb gələn əziz və müqəddəs Novruz bayramının gəlişi hər yerdə bir canlanma, yüksək əhvali-ruhiyyə yaratmışdı. Yazıçı öz əsərlərində qətiyyəni görünməməli.., oxucuların əhvali-ruhiyyələrinə, fikirlərinə, mühakimələrinə .. təsir etməməlidir.*

Əxlaq is. (ər.) İnsanın mənəvi keyfiyyətini, əhvali-ruhiyyəsini müəyyən edən etik normalar; mənəviyyət. [Gülüş:] *Ancaq əxlaq da elastiki bir şeydir. Aslan mərhəmətli və əxlaqı düzgün bir şəxs idi.*

Əxlaqən z. (ər.) Əxlaq normaları cəhətdən, əxlaq

baxımından. *Dərin bir ağla malik olan, elm və bilik sahibi olan bir şəxsə demək olmaz ki, hökmən bu şəxs əxlaqən və vicdanən düzgündür.*

Əxlaqlı *sif.* Əxlaqı çox yaxşı olan, əxlaq normalarına ciddi riayət edən, iffətli, ismətli, tərbiyəli. [Balaş:] *Sən əvvəlki kimi əxlaqlı və namuslusan.*

Əxlaqsız *sif. f.* 1. Əxlaqı pis, mənəvi cəhətdən pozğun. [Gülsabah:] *O bütün həyatını qan-tər içində işləyir, axırda da sizin ona verdiyiniz mükafat, ancaq bir ad olur: əxlaqsız!* [Əbu Übeyd:] *Qəti bir dinsiz və əxlaqsızdır.*

2. Əxlaq normalarına zidd; ədəbsiz, tərbiyəsiz. *..Əxlaqsız bir sərsəm olduğunu görənlər daha eyib bilirlər.*

Əxlaqsızlıq *is.* Əxlaq pozğunluğu, mənəviyyat pozğunluğu, əxlaq pisliliyi; əxlaqsız adamın hal və sifəti. [Almaz:] *Bu (iş) qoyub getmək), mənca, ictimai bir əxlaqsızlıqdır.*

Əxz *is.* (ər.) Alma, götürmə; alıb-mənimsəmə. □ **Əxz etmək (eləmək)** – almaq, götürmək. [Əbdüləli bəy:] *Xaricilər də hələ mədəniyyəti bizdən əxz eləmişlər.*

Əjdaha *is.* (fars.) *mif.* 1. Ağzından od püskürən mifoloji məxluq. İnsan və heyvanları udan, qanadlı nəhəng, ya ilan şəklində təsəvvür olunan mövhum bir heyvan.

2. *məc.* **Əjdaha kimi** – təşbeh məqamında. [Qurban:] *Əjdaha kimi igidlər mənim qabağımda qorxudan titrəyirlər.* [Həmzə:] *Üç nəfər əjdaha kimi oğlum var.*

3. *məc.* İstiarə məqamında: çox qüvvətli, iri, heybətli, qorxmaq bilməyən adam haqqında; pəhləvan. [Aslan bəy:] *Tarverдини çox da qoca bilməyin. Əjdahadır, əjdaha! Bu saatda tərəzinin bir gözünə 15 öküz qoysalar, Tarverдини vermərəm. Qoca deyil, əjdahadır, əjdaha.*

Əkdirmək *icb.* Əkmə işi gördürmək, basdırmaq. [İmamyar:] *İndi qıraqda sən də əkirsən, o da əkdirir, bir mən deyiləm ki...*

Əkilmək “Əkmək”dən *məch.* 1. Quyu şəklində qazılmış yerə ağac, kol və s. basdırmaq. *..qayda və nizam ilə əkilib..* [Altunbay:] *Ağac bar gətirmək üçün əkilir.*

2. *məc.* Hiss etdirmədən aradan çıxmaq, gözdən itmək, yerə girmək. [Aram:] *Gecədir, partladı, əkil!* ..*Qoy əkilək burdan biz.. Qışqırım ki, iş oyan-buyan olsa, əkilə bilim.*

Əkin *is.* Əkmə, əkmək işi. *Əkin ək.*

Əkinçi *is.* Əkin əkib biçməklə (əkinçiliklə) məşğul olan adam; cütçü. *Ümumiyyətlə, bütün əkinçilər tarlalara çıxıyor(lar).*

Əkinçilik *is.* Əkin əkib-biçmə işi, ziraət. *Əhalisi adətən sair kəndlilər kimi əkinçiliklə məşğul olur və bəzən dəxi yaxın mahallara maral, dağ kəli ovuna gedərlər.*

Əkilil *is.* (ər.) Çiçəklərdən və ya yarpaqlardan dairə və ya tac şəklində hörülmüş bəzək; çələng. *İrəlində Azərbaycan aktyorları əkilil aparır, bunların ardınca teatrın şərq orkestri matəm marşı çalırdı.*

Əkmək *f.* 1. Sürülmüş yerə toxum atmaq, toxum səpmək.. [Əmirqulu:] *Belə gedərəm ki,. Ancaq bir şərtənən: pambığı əkərəm, qurtardı getdi..* [İmamyar:] *..burada işləmirdin, get orada işlə, taxıl əkirdin, pambıq ək.* [Əmirqulu:] *Nə təfavütü var - əkmərəm buğda, əkərəm pambıq.* [Türbət:] *Ək, ver hökumətə.*

2. Quyu şəklində qazılmış yerə ağac, kol və s. basdırmaq. [Qürbət:] *Bəs bizim əkdiyimiz bağlarımız nə olacaqdır?*

3. *məc. dan.* Törətmək, döl qoymaq. [Balarza:] *Sənə nə var? Uşağı mən əkmişəm, sən?* [Niyaz:] *Mənimlə şərikli uşaq əkmişsən?*

◊ **Əkdiyim noxud, biçdiyim noxud, bazara girib ləbləbi olub ata.sözü** – əslinə uyğun gəlməyən; “atan soğan, anan sarımsaq – hardan oldun gülməşəkər?”. [Babakişi:] *He, he..he.. Əkdiyim noxud, biçdiyim noxud, bazara girib ləbləbi olub.*

Əks (ər.) 1. *is.* Bir şeyin işıq şüalarının sınması nəticəsində hamar, parlaq səth, güzgü və s. üzərində görünən şəkli, surəti. *Bir şey ayna qabağında durarsa, onun əksi aynaya düşər.*

2. Zidd. *Bəzi sarsaqlar bunun əksin deyirlər sübhü şam.*

◊ **Əks etdirmək** – əyani surətdə göstərmək, ifadə etmək. [Aktyor:] *Öylə bir məharət ilə ki, onun siması ilə tərsim etdiyi tipin bütün mənəvi həyatını, bütün ruhunu, bütün varlığını ilk baxışda əks etdirir.*

Əksəndaz *is.* (ər. və fars.) işığı, səsi və s. geri qaytaran. *Ac yetimlər naləsi əflakə əksəndaz olur.*

Əksərən *z.* (ər.) Çox vaxt, çox zaman, çox hallarda. *Əksərən də belədir. // Əksəriyyəti, çoxu. Onun yaratdığı ədəbiyyat da əksərən yüksək yazı ədəbiyyatı olduğu kimi ..deyil, .. kütlənin coşqun və daşqın saf həyatından doğmuş bir şeydir.*

Əksəriyyət *is.* (ər.) Çoxluq, ən böyük hissə. *Lakin onun varisi olan Azərkino .. onsuz da sayca çox az olan türklərin əksəriyyətini ixtisara saldı (hal-hazırda Azərkinoonun 125 işçisindən yalnız 15-i türkdür, onların da əksəriyyəti dülgərdir, kuryerdir və s.).*

Əksinə *z.* 1. Ziddinə, tərsinə. *Mən qəti surətdə bunun əksinəyəm. □ Əksinə etmək* – tərs iş görmək, ziddinə çalışmaq. *Siz özünüz əksinə edirsiniz.*

2. Deyilənin və ya nəzərdə tutulananın, gözlənilənin və s.-nin tam tərsinə, biləks. *Bəzən də, əksinə bir insanı illərlə xar edib, birdən yüksəldir.*

Əks-inqilab *is.* (ər.) XX əsrin əvvəllərində Rusiyanın çar dövründəki üsul və qaydaları bərpa etmək məqsədilə zadəgan siniflərin inqilaba qarşı mübarizəsi. [Şərif:] *Biz ..razı ola bilmərik ki, ..köhnə qurdlar.. əks-inqilab binası qursunlar. İstə başqaları Denikin ilə, əks-inqilab ilə mübarizə aparmaq istər. [Yaşar:] ..inqilabın 15 illiyində məni əks-inqilabda təqsirləndirmək. [Şərif:] Biz kəndlilər razı ola bilmərik ki, Şura hökumətinin zamanında da köhnə qurdlar, hansı ki, qoyun dərisini geyib, əks-inqilab binası qoysunlar.*

Əks-inqilabçı *sif.* İnqilaba qarşı olan şəxs, əks-inqilaba xidmət edən, əks-inqilab tərəfdarı. [Barat:] *Əks-inqilabçı siz özünüzsünüz.*

Əks-səda *is.* (ər.) məc. Səs, əks. *Təşkilatların heç birindən bu xüsusi bir əks-səda görülmədi. Müzəffər oxuduqca, yüksək qayalardan eşidilən əks-sədası sanki "eşq-eşq", – deyə Müzəffərin eşqini daha artıq şiddətləndirirdi.*

Əks-təsir *is.* (ər.) Təsirə əks olan təsir. *Ölkədə ümumi şərait üzərinə tam müxalifət bir cərəyan, bir əks-təsir vücü gətiriliyor.*

Əksül-əməl *is.* (ər.) *xüs.* Görülən işin əksi, ziddi. *Qüvvətli bir əksül-əməl olan təsəvvüf... çox qüvvət tapdı.*

Əkşi *dan.* A kişi (müraciət formasının danışq variantı). [Yaşar:] *Əkşi, axmaxsan, nə işin.. Əkşi, nə işin molla olub maili-ehsan; Hər gün sənə nə, dolma yeyir, yağlı fisincan.*

Əqdəm *z.* (ər.) Qabaq, əvvəl, irəli. *Bir il bundan əqdəm evlənib gözəl və tərbiyəli bir qız almışdı. Bir həftə bundan əqdəm bizim köydə qoca bir kişi vəfat etmişdi.*

Əqidə *is.* (ər.) İnsanın mühit, həyat və ümumiyyətlə varlıq haqqındakı düşüncə və inamı; Etiqad, inam, məslək. *Sənən bütün ..əqidəsini, əməlini .. bir qadının ayaqlarına sərrib – mən təslim, – bayrağını endirir. O, öz məsləki və əqidəsi üçün çalışır. Mənim məqsədim ancaq həmin əqidəni daşıyan adamın şəxsiyyəti üzərindədir.*

Əqidəli *sif.* Müəyyən əqidəsi, əqidəsinə, məsləkinə, etiqadına möhkəm olan və onu təbliğ edən, yayan. *Qarşıdakı məsləkli, səbatlı, əqidəli bir adamdır.*

Əqilli *sif. dan.* B a x **ağıllı**. [Oqtay:] *Əqillisən əqilli, dälisən yenə osan.*

Əql *is.* (ər.) *klas.* 1. B a x **ağıl**. İnsanla düşünmə və dərkətmə qabiliyyəti; zəka. *Qızların təhsili dini-paki eylər sərnigun; Naqisül-əql olmağından elm ilə çıxmaz cünun.*

2. Şüur, idrak. *Cəfər, həmişə hikməti-xilqət nihan olur; Zətin zəkavü əqlə mübərre bilənlərə.*

Əqli *sif.* (ər.) Ağla əsaslanan, ağla mənsub, ağlla görülən, ağlla olan; zehni. *..Ədəbiyyat .. əqli. Fəaliyyətin ibtidai dərəcəsində bulanan bir kütləvi .. həyatından doğmuş bir şeydir.*

Əqrəb (ər.) 1. *sif. məc.* Mahiyyətində pislik olan. *Oh, Əqrəb gülüşləri, ilan qəhqəhələri! Bütün əvvəlki nəvazişlər, sevimli çöhrələrdə bir əqrəb gülüşü oynayır, hamısında gizli bir nifrət çırpınırdı. Bu zavallı bəşəriyyətə, bu darürekli gülünc insancıqlara, bu insan görkəmli, əqrəb ürəkli, həşərata ayıq baxa bilmirəm.*

2. *is.* Saat, kompas və sairədə öz oxu ətrafında fırlanıb müəyyən işarəni göstərən mil. *İstədim düzəldim, gördüm*

vurhavurun içində saatın şüşəsi də düşüb, böyük əqrəbi də. [Gülsabah:] //məc. Zamanı qabaqlama mənasında. *İnqilab saatının əqrəbi görünərək deyil, atdanaraq yeriyir, yoldaş ədib.* //

Əqrəba is. (ər.) Qohumlar (çox vaxt, qohum. əqraba.. şəklində işlənir) [Dunna:] *Biz bu kənddə iki nəfər .. əqrabasız, kimsəsiz.* [Mirzə Sadıq:] *Əqrəbamızdır deyər.. onun dərdinə baxılmasına xahiş edəcək idim. Ceyranın valideyni vəqiani anlayınca, qızı xilas etmək məqsədi ilə, əqrəbasından birisinə vermişlər.*

Əqrəbalı sif. Əqrəbası, qohumu, qohum əqrəbası olan. *Kimsəsiz və gücsüz, düşmənləri isə əqrəbalı olduğundan, qardaşı bir neçə vaxt şikayətə getdi.* [İncə:] *Sən bilirsən ki, o əqrəbalı bir quddur.*

Əl is. 1. Qolun biləkdən dırnaqlara qədər olan hissəsi. [Şərif:] *Ala, əlini batır mürəkkəbə.* [Hacı Əhməd:] *Əl əli yuyar, əl də üz.* □ **Əl vermək** - əlini uzatmaq. [Balaş:] *Xanım, siz ki, yüksək cəmiyyətin qaydalarını bilirsiniz, atama elə əl verin ki, öpə bilsin.* [Qəmər:] *Əlini bəri ver görüm, qızıdırman yoxdur ki?* **Əlini özünə yığ!** (**yığışdır!**) – hədələyici əl-qol hərəkətinə reaksiya olaraq verilən cavab. [Barat:] *Hey-hey, əlini özünə yığ, həddini bil! O tək deyil. Ey, ey, arvad, əlini özünə yığışdır!*

2. məc. Hansısa bir məsələdə iştirakı olmaq, səbəbkarı olmaq. [Toğrul:] *Mənə elə gəlir ki, burada bir sinfi düşmənin əli vardır...* [Hacı Əhməd:] *Yox, yox, gərək hər iş camaatın əli ilə olsun.*

♦ **Əli çatmamaq** – vaxtı, zamanı yetməmək, macal tapmamaq. [Sevil:] *Bir saat evdə çörək yeməyə əli çatmır.*

Əlaltı sif. və is. Əl altında işləyən, köməkçi işləri görən, köməkçi. *Mən onun əlaltısı idim.*

Əlaqə is. (ər.) Qarşılıqlı münasibət, bir-biri ilə bağlılıq. *Səbəbini bilmədim və beləliklə, onunla əlaqəm kəsildi.*

Əmi is. Atanın qardaşı. *Biri həmin qız, ata-anası və bir də bu qızın Mənsur adlı bir gözəl əmisi oğlu. Əmisi Mənsurun halını görüb, o da ağladı.*

Əmri-mahal (ər.) Gerçəkləşməsi mümkün olmayan əmr.

Dirilib indi drama, kefim olmuşdur çaq; Bu işi əmri-mahal ədd eləyirdin, a qoçaq!

Ən əd. Keyfiyyət bildirən sifətlərin və zərflərin əvvəlinə gətirilərək üstünlük, şiddət bildirir. *Şadlığın ən dərin bir yerində, zalım əlləri ilə Züleyxanın zərif boğazından yapışdığı gözünün qabağına gəlirdi.*

Ənisi-qəmxar (fars.) Dərdə şərik olan dost. *Ölür, ölür də, fəqət müntəzir səbisindən; Ki, yox cahanda onun bir ənisi-qəmxarı.*

Əskik sif. 1. Bütün olmayan, natamam, naqış, çatışmayan, yarımçıq. [Qubernator:] *Nə qədər mən sağam, müsəlmanların başından bir tük belə əskik olmaz.*

2. Başqasından alçaq, aşağı, qiymətsiz, hörmətsiz. [Fatmansa:] *Görüm mənim atam onun atasından əskikdi, anam onun anasından əskikdi??*

Əskiltmək f. Əskik etmək, azaltmaq. *Salman hələ dörd il bundan qabaq ölmüş, hələ o vaxtdan Sitarənin qəlbində olub yanan, amma zəif bir yelin əsməsi şöləsi əyilib müvəqqəti ziyasını əskildən məhəbbət şəmi yenə külək keçəndən sonra şöləsini düzəldib, işıq verməyə başlayır.*

Ətək is. Paltarın, beldən aşağı tərəfə uzanan hissəsi. [Yaşar:] *Lakin sonralar atəklər dolusu mayasız qazanc...*

Əvət əd. (türk.) Cavab olaraq işlənən təsdiq sözü; bəli. [İkinci:] *Əvət, əvət, xanım. Əvət ola bilər Cavidin təsvir etdiyi həyat Türkiyədə, ya Qırğızıstanda vardır, ola bilər.*

Əvəz is. 1. Qarşılıq, bir şeyin (adamın) yerini tuta bilən şey (adam). □ **Əvəz eləmək (etmək)** – 1) yerini tuta bilmək. *Çadranı əvəz edən örpəyini götürür;* 2) qarşılamaq, qarşılıq olaraq bir şey etmək. *Amma əlimdə bir şey olmadığı üçün bilmirəm, sənin yaxşılığını nə ilə əvəz eləyim.* **Əvəz olmaq** – bərabər olmaq, uyğun olmaq. [Kamal:] *Məni gülünc və rüsva etdiklərinə əvəz olaraq, bu nəslin bütün dünya nəzərində ləkələnməsini istəyirəm*

2. Qisas, intiqam, öc. □ **Əvəzini almaq** – intiqam almaq. [Qubernator:] *Dedim: siz Türkiyədə döyülmüşsünüz, indi əvəzini buradakı müsəlmanlardan almaq istəyirsiniz.*

3. Yönlük halda: **əvəzinə** – b a x **əvəzində**. [Salamov:] *Bu midalın əvəzinə sabah sizin barmağuvuza şəhərimizin ən böyük biriyantını taxacağam.*

4. Yerlik halda: **əvəzində** – bir şeyin və şəxsin yerinə, yerində. [Rüstəm:] *Cənab Axund, bu mənkuhə qız deyil, onun əvəzində özgə qız gətirmişlər.*

Əvvəl z. (ər.) 1. İlk dəfə, birinci dəfə. *Qopdu hər yerdə bir böyük həyəcan; İlk əvvəl saldı səs Azərbaycan.*

2. Əvvəlcə, qabaqca. *Qaldır əvvəl bu yüksəyə, sonra sev.*

Əzab is. *Bu yaşda bir uşağın üstünə bu qədər əzab düşəndə, əlbət ki, özünü itirər.*

Əziz sif. (ər.) 1. Sevimli, istəkli, ürəyə yaxın. *Balaca daxmacığın küncündə biçərə ana uzanıb, axırncı dəfə olaraq, dövrəsinə yığılan əziz balalarının rəngi solmuş sifətlərinə baxırdı. Amma Züleyxa, Əsgərin əziz qardaşı ilə olan pis rəftarını görüb, Əsgəri sevmirdi.*

2. **Əzizim** şəklində – nəvazişlə müraciət. [Züleyxa:] *Əsgər, əzizim, ola bilər ki, məni sevməyəsən, amma necə olsa, mən sənə övrətinəm*

Əzmək f. məc. Darmadağın etmək, məğlub etmək. *Elə az, milləti yığ, təxtə otur haqqını al.*

– F f –

Fabrika is. (lat.) Fabrik, xammaldan maşınla müxtəlif məmulat istehsal edən sənaye müəssisəsi. *Siz fabrikalarımıza pambıq verərsiniz, fabrikalar da sizə çit.*

Fabrikçi is. Fabrikant, *fabrik sahibi*. *..içək kağız fabrikçilərinin sağlığına.*

Faciə is. (ər.) 1. Müsibət, fəlakət, dəhşətli hadisə. *Bu, demək olar ki, faciəmizin başlanğıcı idi. Abbasmirzə nə qədər əzablar, faciələr, ağırlıqlar keçirmişdir.*

2. Adətən qəhrəmanın ölümü ilə nəticələnən dramatik əsər, tragediya. *H.Cavidin “Şeyx Sənan” adlı faciəsi oynandı.*

Faciəli *sif.* Müsibətli, dəhşətli, fəciə. *Həmin macərələrin faciəli bir surətdə göstərilməsi.. tragediya doğurur.*

Fahiş *sif. (ər.)* Açıq-aşkarcasına kobud. *Fahiş bir xəta sanırıq.*

Fahişə *is. (ər.)* Özünü, bədənini pula satan qadın. *Göndərirsiniz bizim üstümüə bir fahişəni.. [Sevil] bütün bayquşlar səs-səsə verib, dörd bir yandan: “fahişə, fahişə”, – deyə ulaşırlar.*

Fahişəxana *is. (ər. və fars.)* Fahişələrin olduğu ev, mənzil. .. *Bağdad xəlifələrinin fahişəxanalarına göndərmək üçün gəlmişlər. [Nadir] Siz insaniyyət, xalqın məsum qızlarını güc ilə fahişəxaneyi-zalımanənizə aparmağamı deyirsiniz?*

Fahişəlik *is.* Qadınların özlərini pula satması. [İbad] *Göndərirsiniz bizim üstümüə bir fahişəni və istəyirsiniz ki, biz də öz arvadlarımızı onun çənginə salaq ki, özü kimi fahişəliyə aparsın.*

Faidə *is. (ər.)* Fayda, mənfəət, xeyir. *Var itilgetməz beş-on cüt, yox olardan faidə!*

Faidəmənd *is. (ər. və fars.)* Mənfəət görən. *Aktyorun verəcəyi tərbiyədən faidəmənd olanlar bəlkə də vardır.*

Faiz *is. (ər.)* Tam ədədin yüzdə biri. *“Şahnamə”də ərəbcə sözlər beş faiz ancaq təşkil edir.*

Fakt *is. (lat.)* Dəlil, əsas, sübut. *Axı onun bəhanəsini kəsmək üçün əlimdə bir fakt olmalıdır.*

Fal¹ *is.* Falçının suya, güzgüyə və s. baxıb gələcəkdən və ya olmuş, lakin başqalarına məlum olmayan hadisədən xəbər verməsi. □ **Fal açmaq** – noxuda, suya, güzgüyə, kitaba və s.-yə baxmaqla gələcəkdən xəbər vermək, keçmişdən söhbət açmaq. *Fal dedin, açdıq, noxud saydıq, nə istərsən daha? Bu nədir başlamışam, “şod və nə şod” açmağa fal; Dönmərəm şəstinə, təbbal, tel ol, təblini çal!*

Fal² *is.* Toyuğun müəyyən yerdə yumurtlaması üçün həmin yerdə qoyulan yumurta. *Bu yiyəsi ölmüş çil toyuq yenə də fal aparır.*

Falçı *is.* Falabaxan, fal açmaqla məşğul olan adam. *Yox bir nəfər İranda nə falçı və nə rəmmal.*

Fanatik *sif. (lat.)* Mütəəssib mövhumatçı, xurafatçı. *Mən*

avam, fanatik bir kəndli deyiləm.

Fani *sif.* (ər.) Həmişəlik olmayan, axırı puç. *Eyləyir sevgi əqli tez fani; Veriyor bir həyatı-ruhani. Qocaldım, taqətim getdi, səmərəsizdir bu əmvalım; Dəxi dünyaya bəsdir sərf qıldım ömür-fanini*

Fantastik *sif.* (yun.) Xəyali, əfsanəvi. *Bəlkə də əsərdə şeytan, əcinnə adı eşidib, buna (dərvişə) də fantastik bir şəkil vermək istəmişlər.*

Fantazist *is.* Fantaziyaçı, fantast, xəyalpərəst. *Bizim adamlar bir az fantazistdilər.*

Fantaziya *is.* (yun.) Xəyal, xam xəyal, uydurma, təxəyyül. *Yox, Gülsabah, o, xəyaldir, fantaziya.*

Farağat *sif.* və (ər.) Sakit, dinc. □ **Farağat eləmək** – rahatlamaq. *Çay ver, farağat elə, yer sal, bir az dincəlsin. Dana gəlib, yemləmişəm, o biriləri də farağat eləyəm.*

Fars *is.* İranın əsas əhalisinə mənsub olan şəxs. *onu (dili) türklərdən daha əvvəl ərəblər və farslar anlaya bilər. Bizim üçün ərəb, fars, rum, yəhudi olsun – heç bir fərqi yoxdur. // Farslara aid olan. Fars mədəniyyətinin və ədəbiyyatının yapma parlaqlığı .. Azərbaycan ədəbiyyatını təslim etdirəmir. Məruzəsini.. fars şeirinin atası olan Rudəkidan başlayır.*

Farsca *sif.* Fars dili(ndə). *Mən ərəbcə bilirəm, farsca bilirəm. Farscasını tapa bilmədim, .. ruscadan tərcümə etdim.*

Farsi *is.* (fars.) Fars dili. *Şeirimin çox sözü farsı, ərəbidir, rusi; Türki azdır var isə, ancaq ol da məxsusi.*

Farslıq *is.* 1. Fars millətinə və mədəniyyətinə mənsubiyyət. [Məruzəçi Məmməd Səid Ordubadi:] *.. onların farslığı xüsusunda sənəd və material yoxluğunu .. göstərir.*

2. Farsçılıq, farslaşdırma siyasəti. *Ərəblik, farslıq hökmranlığına dözmüş Şirvanşahlar və xanlıqlar dövrü görmüş Azərbaycanın siyasi tarixi .. Şirvanşahlar zamanında belə bütün mühiti fars mədəniyyətinin təsiri altında bulunmuşdur.*

Fasilə *is.* (ər.) İşin, fəaliyyətin müəyyən müddətdə dayandırıldığı, ara verdiyi vaxt. *Türk mətbuatını təqib edənlər onda*

ötədən bəriyə dilimiz və əlifbamız xüsusunda bir qədər fasilə ilə mütəəddüd yazılara və mübahisələrə .. təsadüf etmişlərdir.

Fasonlaşdırmaq *f.* Fasonlu eləmək. *Paltarı da gərək dəyişəm, fasonlaşdıram.*

Fas sif. (ər.): □ **Fas etmək (eləmək)** – üzə çıxarmaq, aşkar etmək. *Əvvəlcə xalqa fas elə danosbazın ədasını. Fas etmə, əgər varsa da nöqsanım, a Şeypur!*

Fateh is. (ər.) İşğalçı. *Fatehlər, hökmdarlar yer altında da yenə hakim vəziyyətdə olurlar.*

Fatihə is. (ər.) Quranın ilk surəsi. [Axund] .. *bəhəqqi hümrəti surətil-mübarəkətil-fatihə!*

♦ **Fatihə vermək** – mərhumun adına Fatihə surəsini oxumaq. *Mən mafanı görəndə qabaqcadan bir fatihə verib əlhəmdüvəllah oxumuşdum.*

Fayda is. (ər.) Xeyir, mənfəət. *Cəmiyyətə bir fayda gətirməyir.*

Faydalı sif. Xeyirli, səmərəli. *Zira bu pyeslər işçilər üçün “Notrdam kilsəsi” və “Hücum” pyeslərindən daha yaxın, daha faydalıdır.*

Faydasız sif. Xeyirsiz, səmərəsiz. *Min verstlərlə bu geniş düzən .. faydasız yatıb qalmışdır.*

Fayton is. (yun.) Minik arabası. *Fayton çağırır mindilər..*

Faytonçu is. Faytonsürən. *Faytonçular belə qəzet oxuyurlar.*

Feil is. (ər.) Əməl. *Qövlü ilə feili bir deyildir.*

Feodal is. (lat.) Mülkədar. *Feodallar saxlayırlardı.*

Feodalizm is. (lat.) Kapitalizmdən qabaqkı ictimai-iqtisadi quruluş. *Mirzə Fətəli əsərlərində Şərqi feodalizm üsuluna elə bir zərbə endirir ki..*

Feodallıq is. Feodalizm. *V1 əsrdə əski feodallıq başlayır.*

Fevral is. (lat.) Təqvim ilinin ikinci ayı. *Fevralın 26-da açılacaq Türkoloji qurultayı sərəf-nəhv məsələsini də müzakirə edəcəkdir.*

Fəaliyyət is. (ər.) İş, çalışma. *Ədəbiyyat.. həyat və fikrin müştərək fəaliyyətindən doğmuş bir şey deyil.*

Fəci *sif.* (ər.) Faciəli, müsibətli. *Onları hətta ən fəci moment olan güllələnmə səhnəsi belə maraqlandırmır.*

Fəda *is.* (ər.) Özünü qurban etmə. *Uğrumuzda fədaya hazıram.* □ **Fəda edilmək** -- qurban edilmək. [Sevda:] *Doğru bir sevgi, bir gözəl sevda; O, edilməz bir ehtirasa fəda.* **Fəda etmək** — qurban etmək. *Qızı nəfsi-heyvaniyyəsinə fəda ediyor.*

Fədai *is.* (ər.) Məslək uğrunda canından keçməyə hazır olan şəxs. *Bu gördüyün yoldaşlar .. canlarını fəda etməkdən çəkinməz fədailərdir.*

Fədakar *sif.* (ər. və fars.) Ümumi iş uğrunda öz şəxsi mənafeyindən keçən. *Mənim səmimi, qorxmaz, fədakar bir köməyim olsaydı.*

Fədakarlıq *is.* Fədakarcasına çalışma. *Bunun üçün insanda fədakarlıq, iradə lazımdır.* □ **Fədakarlıq etmək (göstərmək)** – fədakarcasına çalışmaq. [Toğrul] *Biz bu gün onu saldıra bilərsək, böyük fədakarlıq etmiş olarıq. Fəqət .. Hacı Həsən əmi bununla nə kimi böyük bir fədakarlıq göstərmişdir.*

Fəryad *is.* (fars.) Fəğan, vaveyla, ah-nalə. □ **Fəryad etmək (eləmək)** – acı-acı bağırmaq, fəğan etmək. *Milləti-qafil iştəmir, sən də ki fəryad eyləmə!*

Fəğan *is.* (fars.) Nalə, fəryad. *Uşaq fəğan ilə qucmuş .. anasını.*

Fəhlə *is.* (ər.) Əmələ, əməkçi. *Fəhlə və zəhmətkeşlər öz dostlarını qiymətləndirməyi bacarırlar.*

Fəhləlik *is.* Əmələlik. *Aslan da hər gün öz fəhləliyində olub Fərhadın işindən xəbəri yox idi.*

Fəhm *is.* Anlaq, dərrakə. *Yox fəhmü zəkası, yenə də ar edib ölməz; İnsanlığın adabına biganə qadınlər.*

Fəhmən *z.* (ər.) Fikrən, ola bilər ki. *İnsan, ola bilər ki, aqıl olsun, əqlən və fəhmən mükəmməl olsun, lakin əxlaqı pozğun olsun.*

Fəxarət *is.* (ər.) İftixar. *Həmişə səcdədə olmaq mənə fəxarətdir.*

Fəxr *is.* (ər.) İftixar. *Bizim fəxrimizdir. Aslanın bir fəxri*

vardısa, o da Fərhaddı. □ **Fəxr etmək** – iftixar etmək. *Səhnəmizdə Azərbaycan xanımları görürdük və bununla da azərbaycanlılar fəxr edə bilirlər.*

Fəqərə is. (ər.) Əhvalat. *Tamaşalarda nəzəri-diqqəti cəlb edən bir fəqərə var.. Belə məlum olur ki, veksəl fəqərəsi doğru imiş.*

Fəqət bağl. (ər.) Lakin, amma. *Fəqət nə güclü zəif bir vücut var, yahu.. Çənəsində əli, çocuq oturub; Baxaraq ağlayır, fəqət pünhan.*

Fəqir is. (ər.) Fağır, yoxsul. *Allah səni .. yazıqlara, fəqirlərə çox görməsin.* [Gültəkin:] *Məgər kasıbların, fəqirlərin namusu olmaz?*

Fəqirənə sif. (ər. və fars.) Miskin, kasıb. *Züleyxa .. Aslanın fəqirənə, miskin və məhzun daxmasını görüb .. ağladı.*

Fəqirlik is. Fağırılıq, yoxsulluq. [Aslan:] *Öz fəqirliyini düşünüb çəkdiyi zəhmətlərdən inləyirdi.*

Fəlakət is. (ər.) Böyük bəla, müsibət, bədbəxtlik. *Ya rəbbi, .. səadət şərbətinə fəlakət zəhəri qatmağa hikmətmi deyirsən?*

Fəlakətzadə is. (ər. və fars.) Fəlakətə düçar olmuş, bədbəxt. *Bu şəhərdə bir nəfər əqrəbələri yox idi ki, bu fəlakətzadələrə təsəlli verəydi, onları sakit edəydi. Kiçik daxmada üç nəfər fəlakətzadə, xəyalat içində huşa gedib, bir-birinə sarılmışdı.*

Fələk is. (ər.) Tale, qismət, müqəddərat. *Aldı fələk əldən onu, yarım yada düşdü.* [Aqşin:] *Lənət fələyin dönüşünə ki, bizi bir-birimizdən ayırır.*

Fələkzadə is. (ər. və fars.) Bədbəxt, talesiz. *Bədbəxt fələkzadə kimi ağlayıram. Bir fələkzadənin ki, həyatı sənin əlindədir, zənnimcə, onu bir kəlmə sözünə qurban verməzsən. Qəza bir fələkzadəni xilas edib əlindən tutmaz, bərəks, daha da onu dərin-dərin quyuların dibinə salmağa çalışır.*

Fəlsəfə is. (yun.) Əqidə, inam, konsepsiya. *Məhv olmalıdır əski dünyanın bu qanlı fəlsəfəsi. Hamleti oynamaq, lakin onun fikrini, fəlsəfələrini .. dərk etməmək mümkündür?*

Fəlsəfi sif. Fəlsəfəyə aid olan. *Tarixi, fəlsəfi mövzularda da farscanın böyük bir əhəmiyyət qazandığını .. görürük.*

Fəna is. (ər.) Pis, yaman, xarab. *İşlərimiz xeyli fənadır. Ariflik təbii, fəna bir şey deyil. Məşədi Şaban fəna deyildi.*

Fənaləşmaq f. Pisləşmək, xarablaşmaq. *Əhvalı fənalaşdı, bihəl oldu..*

Fənalıq is. Pislik, yamanlıq. *Bunda bir fənalıq görüyor.* □
Fənalıq etmək – pislik etmək. *Bir kəsə bir fənalıq etməmişdi.*

Fənər is. (yun.) 1. Ətrafı və ya bir qismi şüşə, yaxud başqa şəffaf materialla örtülü işıq cihazı. *Zirvəsində fənər uçanlar üçün; Odlu bir ölkənin yolun açıyor. Fənər gərək, .. rentgen fənəri!*

2. məc. Qançır, göy. *Gözünün altına elə bir .. fənər qoyardım ki..*

Fənərləmək f. Zərbədən qançır əmələ gətirmək (sifətdə). *Həzrətabbas haqqı, o biri gözüvün də altını fənərlərəm...*

Fənn is. (ər.) Elm sahəsi tədris predmeti kimi. *Yalandır hər nə qəzetlər yazır, inanmayın anə, Olub müsəlman hamı suyi-elmü fənnə rəvanə.*

Fənni sif. (ər.) Fənnə aid olan. *Fənni .. kitablar tərcümə ediliyor.*

Fəraq is. (ər.) Hicran, firqət. [Fərhad:] *Sitarə, məgər mən sənin fəraqında yanmayırdımmı?*

Fərari is. (ər.) Fərar edən, hərbi xidmətdən boyun qaçıran. *Siz indi meydandan qaçan bir fərarisiniz.*

Fərasət is. (ər.) Dərrakə, dərk etmə, ayıqlıq, bacarıq. *Bunlarda fərasət hanı?*

Fərd is. (ər.) Ayrıca adam. *Son fərdinə qədər ölmək istəyir.*

Fərə is. Cavan toyuq (kəklik). *Gah fərə, gah laçın, gah loş olaydım.*

Fərəh is. (ər.) Sevinc. *Fərəhindən az qalırdı göyə uçsun.*

Fərəhbəxş(a) sif. (ər. və fars.) Fərəh bəxş edən. *Nəvazişi-fərəhbəxşasın layiqincə görməmiş.. dünyaya əlvida deyib gedirəm.*

Fərəhəfza sif. (ər. və fars.) Fərəh artıran. *Ancaq onu demək lazımdır ki, o vaxtdan gündən-günə bağ daha da dilgüşa və fərəhəfza bir mənzərə alırdı.*

Fərəhlənmək f. Sevinmək. *Daha da fərəhlənirdi.*

Fərəhnak *sif.* (ər və fars.) Sevinə-sevinə, sevincək. *Fərhad isə fərəhnak pulu aparıb üzüyü aldı.*

Fərq *is.* (ər.) Təfavüt. *Heç bir fərqi yox idi. fərq vardır. Ona bir fərqi yox düşün, matəm.* □ **Fərq etdirmək** – fərqləndirmək. *matbuatımızın .. mahiyyətini fərq etdirən nöqtə burasıdır.*

♦ **Fərq qoymaq** – ayrı-seçkilik etmək. *Gər qoymayıram fərq nə dəymiş, nə də kalə.* **Fərqi nə varmaq** – sezmək, seçmək. *Sözlərimin fərqi nə varmadan bildirirlər.*

Fərqli *sif.* Ayrılan, seçilən. *Ayrı-ayrı qrupların danışığı .. bir-birindən fərqli olur.*

Fərman *is.* (fars.) Sərəncam, qərar, yazılı əmr. *Tapşırıd özün qul kimi fərmanına, ey gül. qətlinə fərman yazılıbdır!*

Fərmani-humayun *is.* (fars.) [Qubernator:] Padşahın yazılı əmri. Burada: imperatorun yazılı əmri. *Buyurunuz, bu da fərmani-humayunun surəti.*

Fərtaş *is.* (ər.) Xidmətçi. *Fərtaş daxil olur.*

Fərsiz *sif.* Bivec. *Altı-yeddi sarımtıraq ulduz; Pək uzaqlarda titrəşir fərsiz.*

Fəryad *is.* (fars.) Vaveyla, imdada çağırış. *Millətin fəryadına guş etmə, olma pürgədər. Bəsdır, Baba, danışdın, fəryad sənə əlindən!* □ **Fəryad eləmək (qılmaq)** – fəğan etmək. *Nəyə fəryad eləyirsiz? ..hənsinə baxarsan hamı “hürriyyəti-nisvan” – deyə fəryad qılır, ələmi bərbad qılır.*

Fəryad-fəğan *is.* (fars.) Ah-nalə. *Harada qaldı o fəryad-fəğan..*

Fərz *is.* (ər.) Güman, təxmin. □ **Fərz etmək** – ehtimal etmək, hesab etmək. *Qızlar aldı bu hüququ belə bir fərz edərik; Qeyzə gəldikdə ev içrə kimi sonra deyərik?*

Fəs *is.* Baş geyimi. *Papaqçı gördüm, fəsi yox..*

Fəsad *is.* (ər.) Nifaq, intriqa, pozuqluq. *Anlamaram şəri, fəsadı. Allah da, Kəbə də, həp gözəllik eşq və sevgi olduğunu anladır, əlavə islam ruhanilərinin və xristian papaslarının fəsadlarını və bunların nəticələrini meydana çıxarır*

Fəsadlıq *is.* Fəsadçılıq, intriqaçılıq. *Fəsadlığım meydana*

çıxarır.

Fəsaḥət is. (ər.) Fikri səlis, aydın, düzgün və məntiqi ifadə etmək bacarığı, nətiqlik məharəti; gözəl danışmaq, anlatmaq qabiliyyəti. *Vardır fəsaḥətim, bən özüm “nöqtəpərvəram!..” Hər işdə mahirəm, hamudan “çox hünərvəram?”*

Fəsanə is. Əfsanə. *O da fəsanədir. Hamısı bidəti dandı, zərərin xeyrinə qandı, budamı oldu fəsanə, atılıb getdi o yanə*

Fəsl is. (ər.) Fəsil, mövsüm. *Fəsl yenə novbahardır.*

Fəth is. (ər.) Zəbt etmə. *İstanbul fəthindən sonra Yunan ədəbiyyatının.. İngiltərəyə nəqli bəllidir.*

Fətir is. (ər.) Yağlı çörək. *Yox, şit fətir bişirməyi deyirəm!*

Fəza is. (ər.) Kainatda sonsuz ənginlik, asiman, yüksəklik. *Boş fəzalarda .. uçuşan bu mələklər (Durnanın) xəyalı, kölgəsidir.*

Fəzilət is. (ər.) Yüksək mənəvi keyfiyyətlər məcmusu: ləyaqət, mərifət, bilik, istedad, kamillik, alicənablıq, cəmərdlik, səxavət, gözəl əxlaq, müdriklik. *Bu da bir fəzilət(dir).*

Fırr səs. təql. Avtomobilin sürətli ötüşü. [Nigar:] *Elə keçdilər ki, fırr.*

Fındıq is. Bərk qabıqlı və ləpəsi iri noxuda bənzer qoz meyvəsi. *Uşaqlar fındıqları qənnadıları dartmağa başlayırlar.*

Fırça is. Dəstəkli qıl topası. *Zatən ədəbi əsərlər də fırçası qələm olmuş rəsmlər deyillərmi? Aktyor bir rəssamdır ki, rəngarəng fırçalar ilə yaratdığı şəkil yenə özüdür.*

Fırıldaq is. Kələk, dolab, hiylə. *Əvət, şeyxin fırldaqları açıldı.*

Fırıldaqçı is. Kələkbaz, afirist. *Xalqı aldadan bir fırldaqçıya pul ilə qulluq edib..*

Fırıldamaq f. 1. Fırlamaq, fırlatmaq, fırlatmaq, tolaqlamaq. *Paltarları fırldayır(dı)..*

2. Həyəcanla hərlənmək. *Ulduz ildırım kimi bayırda fırldayır.*

Fırıldanmaq f. Fırlanmaq, hərlənmək. *Çıxmamış ortaya iş; Çox da fırlandanma, balam.*

Fırılta is. Fırlanma küyü. [İmamyar:] *İndi, Allaha şükür, Avtomobilin fırltısından qulaq tutulur.*

Fırlamaq f. 1. Özünü atmaq, sıçramaq. *Mənsur.. bayıra*

fırladı. Şimdi Qumru yalnız, fəqət həmin ki çevikliyini itirməyərək yüyürür və tam qapılarına varırlarkən nə üçünsə bilməm çapuq bir hərəkətlə başını fırlayıb bir yarımdairə seyr etdi.

2. Anən peyda olmaq. *Üzündən .. bir gülüş fırladı. Başından .. bir fikir fırladı..*

Fırlanmaq *f.* 1. Dairəvi hərəkət etmək, dövr etmək. *Təkərlər fırlanır..*

2. Ora-bura hərəkət etmək, hərlənmək. *Evində fırlanırlar.*

3. Ətrafına dolanmaq, o yan-bu yanına keçmək. *Fərhadın dövrəsinə fırlanıb ona xidmət edirdi.*

4. Dönmək, sönmək, çevrilmək. *Belə fırlan, görək, necə dayanır...*

Fısıldamaq *f.* Fış-fış səsi çıxarmaq. *Çırt çubuğu elə fısıldayırdı ki.*

Fısqırıq *is.* Həngamə, qalmaqal. *Bizdə .. fısqırıq, söyüş.*

Fısqırıq *is.* Fit. □ **Fısqırıq çalmaq** – fit çalmaq. *Oğru çalır fısqırıq; Var hünərin bayıra çıx.*

Fikir *is.* (ər.) 1. Düşüncə. *Başını başqa fikirlər çulğalayır..*

2. Niyyyət, məram. *.. fikri plov, kababdır. Sənin fikrin qorxutmaqdı, öldürmək? Bir fikri vardısı, o da qardaşını evləndirməkdi.*

3. Qənaət, ideya. *Fikirlər, metodlar üz-üzə gələrkən.. Onun fikri sarsılmazdır. Bəzilərində öylə bir nəzəriyyə var ki, nəhayət, şeyxin torları açıldı, İskəndərin fikri qalib gəldi, İskəndər qalib gəldi.*

4. Rəy, görüş. *Mən öz fikrimi deyirəm. Bu fikir ilə şərik olardıq.*

5. Zikir, fikir-zikir, beyni məşğul edən xəyalat. *Fikrində nədir? Modalı paltar. fikrində mavigözlü bir qadın yaradır.* □ **Fikir etmək (eləmək, qılmaq)** – 1) fikirləşmək, düşünmək. *Mən nə qədər fikir edirəmsə, bu əcaib hadisədən bir şey anlaya bilmirəm. Oturub fikir qılırdım;* 2) bir şeyin fikrini çəkmək, dərdinə qalmaq. *Cahanda qəm çəkib, fikir eyləyib, dad etməyə dəyməz!*

◇ **Fikir verilmək** – diqqət yetirilmək. *Milli forma məsələsinə lazımı qədər fikir verilmədiyi qeyd olundu.* **Fikir vermək** – diqqət yönəltmək. *Ver fikrini .. nazlı nigarə. danışdıqlarına çox fikir*

vermədi. Fərhad da Gülzara heç fikir verməzdi. Fikrə dalmaq (getmək) – düşünməyə qapılmaq. Fikrə dalırkən həyətdən kim isə çox həzin bir səslə oxuyur, ağaca dayanır və fikrə gedir. Fikrə gəlmək – qərara gəlmək, qət etmək. Qəti fikrə gəlmişəm ki, .. ən böyük bir səadət hicrdə imiş. Fikrinə gəlmək – yadına düşmək, xəyalına gəlmək. Gəliyor fikrinə haman o gecə.. Fikrinə düşmək – həvəsinə düşmək. Allahlıq fikrinə düşməyəsən. Fikrini dəyişmək – əvvəlki fikrindən əl çəkərək (daşınaraq) başqa bir fikrə gəlmək. Mən fikrimi dəyişdim.

Fikirləşmək *f.* Düşünmək. *Fikirləşirəm ki, ola bilməz, amma olub.*

Fikirli *sif.* Əqidəli. *..Meşşan fikirli ərləri qızın işləməsinə razı olurlar.*

Fikirsiz *sif.* Qayğısız, qeydsiz. *Fikirsiz yaşayır(dı).*

Fikrən *z. (ər.)* Zəhin cəhətdən. *Fikrən də.. ziyalılışmışdı.*

Figura *is. (lat.)* Obraz, tip, xarakter, sima. *Azərbaycan qadınlarının gənc kollektivi içərisindən irəli çəkilməmiş bir qüvvətli figura da aktrisa Sona xanımdır. Azərbaycan qadınlarının həyatını (ziyalıların və savadsız evdar qadınların) yaxşı bildiyinə görə figuranı doğru təsvir edir və hər bir yeni obrazı canlı bir tip kimi göstərir.*

Fil¹ *is. (fars.)* Tropik meşələrdə yaşayan, qüvvətli xortumu olan, dəvədən böyük, tüksüz, məməlilər fəsiləsinə mənsub iri heyvan. *Hindistanda böyük fillər vardır.* □ **Fil addımları** – iri addımlar, div addımları. *Bu zavallı kütlə fil addımları ilə irəliləyir.*

Fil² *(ər.)* Ərəbb dilində -da, -də şəkilçisi və “əl” müəyyənlik artikkelinin birləşməsi. *Fil-behişt ilə-hürü-vəlqılman.*

Filan *əvəz. (ər.)* Ad əvəzinə işlədilən söz. *Filan adamın başına gəlmiş bir qəziyədir. Daha yox məndə nə taqət, nə filan. Millətin “aktyor” dəhanindən, Şairindən, filan-filanından Guşimə “Sonya”nın sədası gəlir.*

Filani *is. (ər.)* Filankəs. *Dutdum yaxasın, söylədim, ay molla filani..*

Filankəs *is. (ər.və fars.)* Adı çəkilməyən şəxs. *Filankəsin qızı*

oxudu, filan oldu...

Filəmək *f.* Üfləmək, üfürmək. *Mənim qonağımın gözünü filəyənin gözünü çıxardaram...*

Filfövr *sif.* Dərhal. *Bən filfövr başmaqlarımı ayaqlarıma taxıb bayıra yüyürdüm.*

Filister *is. (alm.)* Dar düşüncəli və ikiüzlü meşşan. *Coşğunluq və ekstaz .. rus filisterlərində .. görünə bilər.*

Film *is. (ing.)* Kinofilm. *Azərkino .. on il içərisində (1920-1930) heç bir dəyərli film yarada bilməmiş(dir)..*

Filməsəl *ara söz (ər.)* Məsələn. *Düşbərə, bir filməsəl, şit düşər isə ağər, Evdə qiymət salır..*

Filosof *is. (yun.)* Fəlsəfə mütəxəssisi, mütəfəkkir. *Böyük türk şair və filosoflarının farsca yazdığı "məsnəvi"lər..*

Filosofanə *sif. (yun. və fars.)* Filosof sayacağı. *Sənanın filosofanə hərəkətlərini çox gözəl anlayırdılar..*

Filosofluq *is.* Üqəlalıq, əllaməlik. *Filosofluqdan dəm vurursan.*

Firavan *sif. (fars.)* Gen-bol. *Firavan bir həyatı mən yarada bilmərəm. Sən həmişə firavan gəzmisən, indi isə paltarsızlıqdan bayıra çıxmırsan..*

Firavanlıq *is.* Rifah. *Mənə indi .. El, .. din, .. Məmləkət, ..xanlıq, firavanlıq, hamı mənə rəya! Bircə sən, sən, ... Durna!..*

Firəng *is.* Fransız. *Bunların halından, aya, kim xəbərdar olmalı? İngilislərmi, firənglərimi...?*

Firəngcə *sif.* Fransız dilində, fransızca. *Yazdı adres firəngcə..*

Firıştəgöftar *sif. (fars.)* Xoşkəlam, xoşsöhbət. *Gözəl, göyçək, firıştəgöftar..*

Firqə *is. (ər.)* Partiya. *Firqəmiz üçün iqtisadi proqram düzəldirəm.*

Firqəçi *is.* Firqə üzvü. *Mən özüm firqəçiyəm, özüm də raboçi..*

Firqət *is. (ər.)* Ayrılıq, fəraq, hicran. *Sitarə Mənsurun firqət və hicrinə davam gətirməyib, qaçıb öz əmisi oğlunun yanına gəldi.*

Firon *is. (ər.)* Qədim Misir padşahı. *Firon hələ min il də*

allahlıq eyləyərdi.

Fisincan *is.* Plov xuruşu (xırda küftə, döyülmüş qoz). *Verginən meylini xingalə, fisincanə.*

Fit *is.* Kəskin zil səs, fışqırıq. □ **Fit çalmaq** – fışqırıq çalmaq. *İlbizlər fit çalırdı.*

Fitnə *is.(ər.)* Provokasiya, intriqa, fəsad, nifaq. *Min fitnə törət..*

Fitnəçi *is.* Araqarışdıran, provokator. *Darablını.. fitnəçi rolunda görürük.*

Fitva *is. (ər.)* Din başçısının, hökmdarın icazəsi. *Fitva əlimdədir.*

Fiziki *sif.* Cismani. *..gərək fiziki, gərək sə fikir və mənəviyyat cəhətcə bir çocuğun görünüş bir zərrə halında ana boynuna düşdüyü gündən son günədək sürdüyü təkamül dövrü..*

Fizioloji *sif.* Cismani və funksional (canlı orqanizm fəaliyyətində). *Hər ikisinin təşəbbüsünü doğuran eyni fizioloji hadisədir.*

Forma *is. (lat.)* Görünüş, şəkil, quruluş, struktur, biçim. *..bu, milli formadır. Sənin də dediyin əski dərəbəyliyin yeni formasıdır.*

Formaca *sif.* Formasına görə. *“Formaca milli, məzmunca sosialist” formulasına cavab verəcək əsər yaradım.*

Formal *sif.* Formaya aid olan. *.. hisslər formal məqamlarda pərdələnəsin.*

Formalı *sif.* Forma etibarilə. *.. yeni məzmunla malik köhnə formalı əsər yazmağı .. yaxşı başa düşə bilmirəm. .. milli formalı milli mədəniyyətin inkişafı çox əhəmiyyətlidir.*

Formalist *sif.* Formalizmə meyl edən, formaya üstünlük verən. *Bu üslub heç bir formalist uydurmalara yol verə bilməyib, .. həyatımızı .. düzgün və aydın təsvir etməyi .. tələb edir.*

Formasız *sif.* Müəyyən forması olmayan. *.. Bu formasız bağırtilar ilə keçinmiş(dir)..*

Formul(a) *is. (lat.)* Müəyyən müddəanı, prinsipi, əqidəni ifadə edən qısa və dəqiq kəlam, deviz. *Bunlar ən birincisi sosializm realizminin ... formaca milli və məzmunca proletar mədəniyyəti*

formulu ilə əlaqəsi məsələsidir. Mən say edəcəyəm ki, "formaca milli, məzmunca sosialist" formulasına cavab verəcək əsər yaradım.

Fors is. (fr.) Lovğalıq. *Yazdım qəzetə fors ilə amadə cəfəngi.*

□ **Forsuna dəymək** – İddiasına toxunmaq. *Yox, deməyin, forsuna dəyar.*

Fosfor is. (yun.) Tezalısan və parıldayan (qaranlıqda işıq saçan) kimyəvi maddə. *Budur kükürd 6, fosfor 24, oksigen 2, hidrogen 8.*

Foto is. (yun.) Fotoşəkil. *.. bir fotonu göstərdi.*

Fotoqraf is. (yun.) Fotoqrafçı. *Yazıçı fotoqraf olmaz.*

Fövq is. (ər.) Üst, səviyyə, dərəcə, məqam. *Onun arvadı rolunu ifa edən xanım tərif fövqündə gözəl idi. Anaplı və Əhməd Qəmərli tərif fövqündə gözəl idilər. Etdin başər vəzifəsi fövqündə cidd-cəhd.* □ **Fövqünə yetirmək** – başa çatdırmaq. *Arzuların(ı) fövqünə yetirdi..*

Fövqəladə sif. (ər.) Qeyri-adi, qəribə, xariqüladə. *Evimizdə fövqəladə bir hadisə baş vermişdir.*

Fövqəlbəşər is. (ər.) Xariqülbəşər. *Şamama cadu rolunda Y.Olenskaya bir qədər zəif idi. Bu da, bizcə, özünü bir növ fəvqəlbəşər göstərmək istəməsi və bacarmamasından irəli gəlirdi.*

Fövqüzziqr sif. (ər.) Yuxarıda deyilən. *Fövqüzziqr hərəkət və təbiətindən dolayı.. (İsgəndər) müqəssir görürük.*

Fövt is. (ər.) Əldən çıxma; ölmə. □ **Fövt olmaq** – ölmək, məhv olmaq. *Öylə əsərlər görmüşük ki, onlar mühərrirlərindən əvvəl fövt olmuşlardır.*

Fransiya is. (fr.) Siyasi partiyada ayrıca qrup. *İttihad fransiyasında oturanlar..?*

Fraqment is. (lat.) Hissə, parça. *Xatirat dəftərindən fraqmentlər.*

Fransız is. Fransa xalqının nümayəndəsi. *Fransızlar tapmadı. Əlbəttə, biz gənc aktyorlarımızdan Otello rolundakı bir fransız aktyorunun, Dezdemona rolundakı bir fransız aktrisini qısqanclıq tufanı içində doğrudan da boğub öldürməsi qədər bir təbiilik tələb*

etmirik.

Fransızca *sif.* Fransız dilində. *Fransızcanı fransızdan yaxşı danışıır..*

Frant *is. (pol.)* Şıq geyinən, modabaz. *Sizi bu qədər frant bilməzdim.*

Front *is. (lat.)* Cəbhə. *Mən, deyəsən, dava frontuna düşmüşəm.*

Füqəra *is. (ər. “fəqir” söz. cəmi)* Əhalinin yoxsul təbəqəsi. *Atasız, anasız yetimlər, atalı və analı füqarə çocuqlar paltarsız, yalınayaq gün keçirməkdədir.*

Füqr *is. (ər.)* Kasıb(lar). *Məhv olacaq füqr ilə biçarələr; Cümləsi imdadə qalıb intizar.*

Fürsət *is. (ər.)* Əlverişli məqam. *On ildi, bu fürsəti güdürdüm.. Düşmən göz açmağa fürsət tapmamalıdı. Yoxsa düşərmi belə qaçmağa fürsət ələ?*

Füsunkar *sif. (fars.)* Valehedici, məftunedici, heyranedici, əfsanəvi füsunkar bir gürcü qızına təsadüf edir. *Onun füsunkar dilini dibindən kəsdirib atdıracağam. O füsunkar gözəlliyinə hər kəs pərəstiş edir.*

- G g -

Gah *bağl. (fars.)* Cümlənin həmcins üzvlərinin və tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini bölüşdürmə əsasında birləşdirən bağlayıcı. [Xosməmməd:] *Gah görürsən yubka geyir, gah da girir şalvara. Donuqluğu donub qalan ürəkləri yandırır; Gah bir toytak oynaq olur, gah bir matəm andırır.*

Gavi-mahi *(fars.)* Dini əfsanədə: Yeri buynuzunda saxlayan və balığın üstündə duran öküz. [Ocaqqulu:] *Gördü gavi-mahinin belini böləcək, cənabi Cəbrayıl nazil oldu, şəhpərini verdi zülfüqarın qabağına, şəhpəri şaqq olundu, bölündü düşdü yerə. Bunu görüncə: “İtil burdan, kafirin qızı!” – deyib üzünə bir şillə vurdu ki, səşindən az qalmışdı gavi-mahi kürreyi-ərzi buraxıb daban alsın.*

Gavur b a x **kafir**. [Rüfət:] *Yarın gavurlar ilə eyi vuruş.*

Gec z. Müəyyənləşdirilmiş, qərarlaşdırılmış vaxtdan sonra. [Muxan:] *Artıq bağlayıram, vaxt gecdir.* [Sitarə:] *Dayan, dayan! Amma Fərhadım nə gec gəldi.*

Gecə is. Sutkanın qaranlıq hissəsi. *Gecə keçdi, sabah açıldı.* [Xaspolat:] *Əmr edirəm, belə qəti bir gecədə..* □ **Gecə keçmək** – yatmaq vaxtından keçmək. [Rəbi:] *..gecə keçincə qoruqçuların üçü də yatmışdı.*

Gecə-gündüz z. Sutka, 24 saata bərabər vaxt ölçüsü. *Gecə-gündüz oluram şeirə məşğul. Gecə-gündüz bu yolda çalışaram yorulmaram. Aslan gecə-gündüz çalışırdı..*

Gecələmək f. Cecəni qalmaq; yatmaq. [Sidqi:] *Vağzal və meydanlarda gecələyir.* [Bəhram:] *Nə yatan bir yerdə günümü gecələdim.*

Gecikmək f. 1. Vaxtında gəlməmək; yubanmaq. [Sevil:] *..gecikəcəm, deyə qatardan düşüb qaçıb gəlmək istəyirdim.*

2. Vaxtında olmamaq; ləngimək. [İmam:] *İndi ola bilər, bir gün versin tox olasan, bir gün vaqon geciksin ac qalasan.*

Gec-tez z. Nə vaxt olursa-olsun: mütləq, labüddən. [Toğrul:] *Gec-tez onun allahlığına bir dənə düdəməyi hindi ilişdirəcəyəm.* [Əbdürrəhman:] *Gec-tez bu bıçaq sənə məlun ürəyinə sancılacaqdır.*

Gedə-gedə z. Gedərək. Züleyxa gəlib ağlaya-ağlaya əhvalatı Aslana söylədi, o da naümid evə qayıtdı. *Yol ilə gedə-gedə fikir edirdi; birdən yadına düşdü ki, Hacı Saleh öləndə öz qızıl saatını ona bağışlamışdı.*

Gediş is. 1. Getmə işi. [Gülsabah:] *Bizim gedişimiz iki yolla olmalıdır.*

2. Getmə xərci, hərəkət qaydası. [Altunbay:] *Bu gediş ölümdür, ölüm.*

3. məc. İşin, hərəkətin inkişafı, cərəyanı. [Solmaz:] *Sən bu gedişlə çox yaşaya bilməzsən. Bu bizim gələcək mədəni gedişimizin ən canlı döyüşkən bir məsələsidir.*

4. Səhnə oyunlarında çıxış. *Səhnə quruluşu və oyun gedişi yaxşıdır.*

Gendən z. Aralıdan, uzaqdan. *O gözəldir, o bir gəlin kimi şən; Baxıyor bir vüqar ilə gendən. Adam tutub ayıra, bu qızın başını bədəndən; Xülasə, lap çaşıb aqlım, baxır bu xalq da gendən.*

General is. (lat.) Yüksək komanda heyətində hərbi rütbə. Belə rütbəsi olan şəxs. [Qubernator:] *Sizin düşüncəniz çox səthidir, general.* [Volodin:] *General, siz sözümlü sapdırırsınız.*

Geniş sif. 1. Eni çox olan, sahəcə böyük. [Yaşar:] *...kəndimizin yanında ucsuz-bucaqsız geniş düzən vardır. Geniş çöllər, ulu Tanrım istəyindən gül açar.*

2. Ətraflı, dərin. *Fars dili mühüm və geniş bir ədəbiyyat dili halını al(ır).*

3. Ətraflı, miqyaslı, dairəsi böyük. *Bu məsələ ətrafında geniş mübahisə aparılmalıdır. Əhali çox, yer geniş; Məsələ qaldır geniş.*

4. Açıq, genişqəlbli [Gülüş:] *.. Sənin geniş qəlbinə mərhəmət nankorluqdur.*

Genişləndirmək f. 1. Artırmaq, inkişaf etdirmək. *Fespiddə drama hərəkətlərinin məzmununu genişləndirdi.*

2. məc. Artırmaq, dərinləşdirmək. *Sənətkara öz təbii istedadını genişləndirməyi və əlverişli işlətməyi öyrədə bilir.*

Genişlənmək f. məc. Artmaq, yayılmaq; kütləvi olmaq. *Qonşu ölkələr ilə münasibət nəticəsində ..yunan mədəniyyəti genişlənir. Burada dəmirçilik.. genişlənir. Get-gedə mahnıların mövzusu genişləndi..*

Gerçəkləşdirmək f. Gerçək etmək, həqiqətə çevirmək. [Həmid:] *Deyəsən, gerçəkləşdirir.*

Geri 1. z. Dala, arxaya, geriyə, dal tərəfə. *Keçən keçdi, daha geri dönməz! Əhməd tez geri döndü.* □ **Geri çəkilmək** – düşmənin hücumuna davam gətirməyib öz mövqeyini tərk etmək. [Haris] *iblisə bir səslə geri çəkilir. Geri (geriyə) getmək* – dala qayıtmaq, geri dönmək. [İzzət paşa:] *Ənvər, hazırlaş, geriye gedəcəyik. Geri qayıtmaq* – dala dönmək. *Biletlər qurtardığı üçün xeyli adam tamaşa etməmiş geri qayıtdılar.*

2. is. məc. İnkişaf etməmiş, dala qalmış. *..Şərqin geridə qalmasına ən böyük səbəb həmişə təsəvvür olmuşdur.*

3. *is.* Ard, dal, davam. [Gülüş:] *Xanım, siz deyəsən, valsın gerisini oynamaq istəyirsiniz.*

◊ **Geri qalmamaq** – bərabər olmaq (müqayisədə). *O vaxtilə bir bağçanın zərif və rayihədar canlı bir gülü olan Sitarədən gözəllikdə geri qalmazdı.*

Geriləmək *f.* Geri çəkilmək. [Oddamdı:] *Elxan... Ərəblər... ordu... məhv olacaqsan... (qorxaraq geriləyərkən, lap qapıda ağır bir əl çiyinə enir).*

Getdikcə *z.* 1. İrəlilədikcə, irəli hərəkət etdikcə. *Günlər getdikcə ər ilə arvadın arasında əmələ gələn uçurum artırdı. [Qoca Baxşı:] Artıq Baxşının dediyi uçurum açılmışdı və getdikcə də dərinləşirdi.*

2. *məc.* Yavaş-yavaş, tədricən. [Oqtay:] *Sabah getdikcə qocalacaqsan... ..Yağış getdikcə şiddət edirdi. ..Getdikcə iki-üç səs bir araya toplaşdırılmışdır).*

Get-gedə *z.* Getdikcə, tədricən, yavaş-yavaş. *.. Eposlar, dastanlar da get-gedə aradan qalxır. İbadət üsulu sonradan get-gedə öz əhəmiyyətini itirir.*

Get-gəl *is.* Bir yerə çox gedib-gəlmə. [Xəstələr:] *Xəstə çox, get-gəl, nömrə yox, get, gəl, nəhayət olmaz.*

Getmək *f.* 1. Yerimək, addımlamaq. [Toğrul:] *Oturdular, danışdılar, getdilər!.. Bir taqım adamlar gəlirlər, gedirlər. // Olduğu yeri tərk etmək. ...Balamı sənə tapşırıb gedirəm.*

2. Yolda hərəkətdə olmaq. [Haris:] *Ramiz və yoldaşları məscidə ibadətə getməyiblər.*

3. Yola düşmək. [İncə:] *Gülsüm xala, mən bu gecə gedirəm.*

4. Baş çəkmək. *Sonra hər il ölünün qəbri üzərinə gedirlər...*

5. Uzun müddət bir vaxt keçmək. *(Pulları) xərc eylərəm, lap azı 15 il gedər.*

6. Evlənmək; ərə getmək. [Məmiş:] *O qız.. ölünmə kimsəyə getməyəcəyini söyləyir. [Bəhram bəy:] Axmaq olma qız! Hazır ol toya! Şahvələdə getməlisən! [Səriyyə:] Mən Qurbana getmirəm!*

7. Pis yola qurşanmaq. [Sevil:] *Haramı? Fahişəliyə gedəcəyəm?*

8. Keçmək (işə, vəzifəyə). [Xaspolat:] *Hətta böyük bir vəzifə təklif edirlər.. getmirəm. Mən özüm onun göründüyünə aldanıb müdafiəsinə hazırlanırken daha dərindən baxınca, olduğunu olduğu kimi görünəcə, fikrimi dəyişdim, müddəiliyə getdim.*

9. İştirak etmək. [Sədr:] *Siz qonaqlığa nə üçün getməmişsiniz?*

10. Rədd olmaq. [Pəri:] *Ana, çıxarın bunu getsin, insanı tənəyə gətirir.*

11. Vaxtı qurtarmaq. *Qış getdi, bahar üstünə fırlandı bu dövrən; Çox çəkməyəcəkdir bitəcək sünbülü reyhan.*

12. məc. Uçmaq. *Çaldı qanadın göydə, gedib dəryada düşdü.*

13. məc. Ölmək. [İbad:] *Sizdə ki, qıryət olmadı, qoy mən din yolunda, qıryət yolunda gedim Sibirə.* [Mənsur:] *Mən dəxi dünyanın şirin-şirin ümidlərini görməmiş, dünyaya əlvida deyib gedirəm.*

Geydirmək icb. Geyməyə məcbur etmək. [Gülsabah:] *Biz onlara kaverkot toxutmaq istəyirik, onlar isə bizə ata-baba qaydası ilə yun corab geydirmək istəyirlər.*

Geyim is. Əyinə geyilən şey, paltar. [Aslan bəy:] *Üç ay var ki, görməmişəm, geyimini bilmirəm.*

Geyimli sif. məc. Əynində geyimi, paltarı olan, paltarlı. *Küçadən, müəllimləri başda olmaq üzrə, təmiz geyimli, gülərzüzlü kiçik-kiçik qızlar, uşaqlar böyük bir intizam və əzəmətlə haraya isə gedirlərdi.*

2. məc. Üzəri bir şeylə örtülmüş, örtülü. *Baxıyor Durna göy geyimli düzə; Baxıyor ta uzaq-uzaq dənizə.*

Geyindirmək is. Birinin əyninə paltar geydirmək, paltarı geyməyə kömək etmək. [Gülüş:] *Gücsüz bir qadını dustaqda saxlayıb, qapıları onun üzünə qapamaq, onun günüsünü evə gətirib, ona güldürmək, mənim atama yaramaz ölü paltarı geyindirib heyvan kimi ağzını qapamaq və dilini bağlamaq, sərsəm bir meymun kimi, cansız bir marionetka kimi barmaq ucunda oynatmaq!*

Geyinmək qayıd. Paltar geymək, əyninə bir şey geymək.

Bax, bu süslər, bu gördüyün paltar; Həp onundur, geyinmişəm nə ki, var.

2. Müəyyən dəbdə paltar geymək. [Toğrul:].. *geyinib, indi də, deyir evlənirəm.*

Geymək f. 1. Əyninə paltar geymək. [Xosrəmməd:] *Gah görürsən yubka geyir, gah da girir şalvara. Əlli ildir hələ bu köhnə çuxanı geyirəm..*

2. məc. Örtülmək, üzərinə pərdə çəkilmək. *Göy otlardan ipək paltar geyirəm.*

Geysuab (fars.) Saç axtaran. *Tiri gözündə görməyir, özgədə geysuyabdır.*

Geysuli sif. Saçlı, hörüklü. *Axtar, tap özünçün sarı geysuli pərizad; Vur qol-qola, gəz bulvarı, olsun ürəyin şad.*

Gəda is. (fars.) Yoxsul adam; dilənçi, fəqir, yazıq. *Cümləsin mən əcnəbilərçin gəda görməkdəyəm; Milləti-məhzunu binitqü nida görməkdəyəm.*

Gədə is. 1. dan. Nökər, qulluqçu. [Babakışi:] *Gədə, Atakışi! Türkün sözü, bu nə sir-sifətdir, haçandan belə, türkün sözü, əfəndi olubsan?*

2. dan. Oğlan. [İmamyar:] *Sən o gədani də çox üzə çıxartma. Daha qəm çəkmə, gülüb xürrəmü şad ol, a gədə; Hayıf altında dolanmaq çox ayıbdır igidə.*

Gədik is. Aşırım. [Toğrul:] *Savalan dağlarının gədiklərində Ərtoğrul basılmış, bizimkilər çəkilirlər.*

Gəldi-gedər sif. Müvəqqəti, daimi olmayan. [İmamyar:] *Deyirəm: balam bu uşaq gəldi-gedər deyil ki, deyəsən belə. [Xan:] Hər bir yetən gəldi-gedər şah qızından saf.*

Gələcək sif. 1. Sonra olacaq; qabaqdakı. *..Sənanın gələcək hərəkətləri üçün bütün təqsiri bu yazıq Şeyxin boynuna yığacaqlardır.*

2. is. Gözlənilən zaman (keçmişin əksi). [Elxan:] *Son və gələcək bizim olacaqdır.*

3. is. Bir şeyin sonrakı vəziyyəti. *Gələcəyinə ümidlər bəsləməyə.. [Surxay:] Siz bir ailəni məhv edirsiniz. Onun bütün*

səadətini, ümidini, gələcəyini bir uçuruma doğru aparırsınız.

4. **Gələcəkdə** şəklində z. Bir iş və ya hadisənin sonradan olacağını göstərir. [Altuntac:] *Biz gələcəkdə çarpışıyıq.*

Gələn 1. *sif.* Bundan sonrakı, gələcək. [Səfər:] *Vallah, ağa, qəlat eləmişəm! Gələn səfər gedəndə daha qapını qıfıllamaram, açıq qoyub gedəram.*

2. Gəlib bir yerdə sakin olan. *Gültəkin bu evə gələnə altı aydır ki, əlinə almamışam.*

3. *is.* Nəslə və s.-ni davam etdirən, sonrakı nəsil (adətən cəmdə işlənir). [İmamyar:] *Təki bizdən sonra gələnlər yaxşı yaşasınlar.*

Gəlin *is.* 1. Toyu edilən, ərə gedən qız. *Güllərindən gəlinlər tac bəzərlər.*

♦ **Gəlin getmək** – ərə getmək. *Züleyxa gəlin gedib.. O biri gün Sitarə gəlin getdi.*

2. Qayınanaya, qayınataya görə oğlun arvadı. [Altunbəy:] *Hələ sizin qızlarınızı, gəlinlərinizi də aparacaqlar. [İldırım:] Ərək əsgərlərinin qorxusundan qızlarımız, gəlinlərimiz nəfəs çəkə bilmir.*

3. *məc.* **Gəlin kimi** – çox gözəl, çox qəşəng. *..səni gəlin kimi bəzəram. O gözəldir, o bir gəlin kimi şən; Baxıyor bir vüqar ilə gəndən. Digər tərəfdən müharibə meydanlarında çalışan zabıtləri gəlin kimi bəzəndirmənin, qazmalarda və İstanbul salonlarında eyni paltarda çıxarmanın nə qədər doğru olub-olmadığını düşünmək istəyənlər asanlıqla kəsdirə bilirlər.*

Gəlinlik 1. *is.* Gəlin olma. *Ana gəlinlikdən bir örpək saxlayırdı.*

2. *sif.* Gəlinə aid olan. [Sitarə:] *..Gərək biz ikimiz də bir vaxtda gəlinlik paltarı geyək.. Onsuz da həmişə gül yarpaqları kimi qırmızı və zərif olan yanaqları, bu gecə, gəlinlik bəzəyindən sonra daha da gözəl bir rəng almışdı.*

Gəlir *is.* Qazanc, mədaxil. *Siz bilirsiniz ki, mənim milyonlarla gəlirim vardır. Göz yox, bir yerdən gəlir yox, bu qədər dərd, qüssə, fikir, xəyalət, evdə tək bir həmdəm yox...*

Gəliş *is.* Gəlmə işi, gəlmə. [Dilbər:] *Siz gəlişimin səbəbini çox*

gözəl bilirsiniz. Bunların gəlişi ilə yunan mədəniyyəti sanki yenidən və xüsusi əsaslar üzərində başlamıyor.

Gəlmək f. 1. Bir yerə varmaq; çatmaq, yetişmək. *Arxadan Toğrut gəlir onu qamçılıyır. İndi gələr öldürər mənə.* [Fuad:] *Siz mənim gəldiyimi ona söylədizmi?* [Ulduz:] *Neyçün Ramiz gəlib çıxmadı?* // Yaxınlaşmaq, yanına gəlmək. *Qaçıb ..yanıma gəldi. Nəqliyyatla bir çatmaq. ..qatarın gəlməsinə az qalıb ya yox?*

2. Məskən salmaq, yerləşmək. [Haris:] *Dinlə, mən İstanbula gəldim.* [Haris:] *İstanbula gəlməyə məcbur etdi.*

3. Əşidilmək. *Zülami-nikbət içindən gəlir inilti səsi; Baxanda xəstə uşaq, bir də xəstə bir madər.*

4. Ərə getməyə razı olmaq. *Məni almaq istəyirsənsə, çıxıb sənə gələrəm.*

5. Yaxınlaşmaq, çatmaq. *Sentyabr gəldi.. Hamısı çəngü tərəb şürbə şitab etmədədir; Qış gəlir, kürsü qurulmuş, hamı xab etmədədir.* // Vaxta aid. [Oqtay:] *Gələr bir zaman ki, sən Tamara öz gözlərinlə həmin bu səhnədə səni aradan sıxışdırıb, “çəkil, bu zavallı ananın doğma yavrusu mənəm”, – deyə sərt yürüşlərilə səhnamizi şənlədən bir azərbaycanlı qızı görəcəksən.* [Zöhrə:] *Bu qədər vaxt mənim nəzərimə bir qaç dəqiqə gəlir.*

6. Təyin olunduğu yerə çatmaq, yetişmək. *Sənə bir məktub gəlmişdir..*

7. Görsənmək, çulğalamaq. *Tərpənməz bir hala gəlmişdi.*

8. Təsəvvür edilmək, görünmək. *İnsanın inanması gəlirdi.*

9. Yazılmaq. [Şərəbanı:] *Hər yerimə gəlir, vurur.*

10. Yaraşmaq, yaramaq. *Bu ad ona gəlməz.*

11. Görünmək. *Ona hər dəqiqə bir il kimi gəlirdi.*

12. Baş çəkmək. *Tamaşa teatroya gələn tamaşaçılarla hesablaşmadığını göstərdi.*

13. Bol olmaq. [Şərif:] *.. qoy gəlsin, onların bu il kartofu çox gəlmişdir.*

14. Görünmək. *Evindən zəif bir işıq gəlirdi.*

15. Gətirilmək. *Çay gəldi.*

16. Yardım olmaq. *Lakin rəqibəlik hissi aciz düşmən olmadığı*

üçün, belə görünürdü ki, bu iki hissə hər ikisi bir gücdədir və hansı birinə kənardan bir kömək gələrsə, o, qalib gələcəkdir.

17. Dar olmaq. [Atakişi:] *Bu mənim əynimə gəlməz.*

18. məc. Tökülmək. *Gələmi buğda, çırpasan nə qədər, boş çuvaldan.*

19. Məsləhət, xahiş bildirir. *Gəl eyləmə inkar! Gər qoymayıram fərq nə dəymiş, nə də kalə; Bu şeirimi gəl sən, mən ölüm, salma çuvalə!* [Vəzir:] *Gəl düş, gəl düş, gəl düş; Səni yoxsa zor ilə sallam.*

♦ **Gəl görəsən** – tayı-bərabəri yoxdur, əvəzi yoxdur; heç olmayan kimi. [Fatmansa:] *Vallah, busatdır ki, gəl görəsən.* [Almaz:] *Köhnəliyə elə bir divan tutulacaqdır ki, gəl görəsən. Gəl məni gör dərdimdən öl* - gözəl, göyçək qız haqqında. [Fatmansa:] *Gözəl, göyçək.. gəl məni gör, dərdimdən öl!*

Gəlsənə əd. Məsləhət, arzu, dəvət bildirir. [Toğrul:] *Gəlsənə, aşna, doğrudan da əyri-dəyişik eləyək.* [Yaşar:] *Mənə bax, Toğrul, gəlsənə sən raykomdan bir-iki günlük min manat borc alasan.*

Gəmi is. Suda və havada hərəkət edən nəqliyyat. [Gülsabah:] *Sənin gəmin heçliyə gedir.. Verimli torpağı, geniş çölləri; Çalışqan ərləri, igid elləri; Böyük gəmiləri, dəmir yolları; Keçidləri, rizləri var ölkəmin.*

♦ **Gəmidə oturub gəmiçi ilə dalaşmaq (savaşmaq, döyüşmək)** – mübahisə etmək. [Salamov:] *Görmürsən, köpək uşağı gəmidə oturub, gəmiçi ilə savaşır.* [Qəmər:] *Gəmidə oturub gəmiçi ilə döyüşür.*

Gəmik is. 1. Sümük. *Yükün ağırlığı altında gəmiklər belə yerindən oynayırdı.*

2. məc. Ariq, skelet. [Aqşin:] *Səndə can qalmamış, quru gəmiyə.*

Gəmirmək f. 1. Çeynəmək, didişdirmək. [Almaz:] *Gəmirmək, çeynəmək, qırmaq lazımdır. Çeynə, did, parçala, gəmir, məhv et! Nə bilirsən də et, muradına yet!*

2. Bir sıra isimlərdən sonra gələrək müxtəlif ifadə və mürəkkəb feillər düzəldilir. *Qijiltı ilə axan zəhmli sular.. Küşələri*

gəmirirdi. dodaqlarını gəmirirdi.

Gənc *sif.* Yeniyetmə, cavan (*qoca ziddi*). *Bu gün gənc aktyorlardan Əjdər Sultanov oynayırdı. [İvanov:] Mən onu deyirəm ki, onlar gənkdir. [Tanya:] O deyir, gənkdir, hələ möhkəmləşməmişdir. // is. Seviyor həm nasıl ki, gənc gənci. [Gülsabah:] Gənclərimiz qüvvətlidir.*

Gənclik *is.* 1. Gənc yaş; cavanlıq (*qocalıq ziddi*). [Rudəki:] *Gəncliyini çox həzin bir əda ilə tərənnüm edirdi.*

2. Yetişməkdə olan gənc nəsil. [Fuad:] *Lakin, Almaz, gənclikdir, bu bir işdi düşmüşdü.*

Gər (*fars.*) *klas.* Əgər. *Olmasa xaltura gər bir kimsənin dolmas cibi. Yanımda gər dura callad əlində şəmşiri; Ölüm güc ilə mənə hökm edə olum təslim.*

Gərdiş *is.* Gəzinti, seyr. [Sitarə:] *Sənət bu çərxə, gərdişi kim cabəcamıdır? Bu çərxidən gedim kimə bilməm şikayətə?*

♦ **Gərdişi-dövrən** - zamanə. *Yoxsa bir də bu cürə gərdişi-dövrən olacaq?! Qəsəm Allaha, yaqın eyləmişəm, olmayacaq! Gərdişi-insaniyyət – insanlıq. .. Təbiət gərdişi-insaniyyətlə elə bir düşmən...*

Gərək *əd.* Gərəkdir, lazımdır (cümlədə xəbər mənasında işlənir). [Səfər:] *Gərək otağı süpürüm.* □ **Gərək olmaq** – lazım olmaq. *İslam yolunda kafirlərlə də vuruşmaqdan qorxuramsa nəyə gərək olacağam!*

2. Feildən qabaq işlənərək, onun ifadə etdiyi işin, hərəkətin olmasının arzu edildiyini bildirən modal söz. *Evini Allah yıxsın, a Baba, Dum əməllərindən qabaq bizim evimizi sən yıxdın ki, elə dedin: "Qız gərək oxusun, qız gərək oxusun!"*

3. **Gərəkdir** şəklində – lazımdır, vacibdir. [İsmayıl:] *Gərəkdir cəza verəm mən sənə. [Sitarə:] Atam əlli kərə deməyibmi ki, gərək biz ikimiz bir vaxtda gələrdik paltarı geyək.. [Oqtay:] Mənə də pul ancaq bu qədər gərəkdir.*

4. **Gərəksə** şəklində - lazım olsa. [Solmaz:] *Bütün xalqın nıcatı üçün mənim Qurbanlığım gərəksə, mən çəkinməyəcəyəm.*

♦ **Gərək ki** – ehtimal ki, deyəsən. [İmamyar:] *İndi də gərək ki,*

hələ oraya gedibdir.n kitablarında gərək ki, böylə bir maddə vardır.

Gərəkli *sif.* Lazımlı, zəruri. [İmamyar:] *Ovqatın təlxdir, bizdən gərəkli kağız-zad olar, fikir verməzsən.*

Gərəkməz *z.* İstəməz, lazım deyil. [El:] *Yer üzündə daşdan çəpər gərəkməz.* [Həmid:] *Gərəkməz ki, bunun həkimdən, mamadan kağız olsun?* [Almaz:] *Yəni gərəkməz ki, bir mənası da olsun?*

Gərəksiz *sif.* Gərək olmayan, yararsız. [Oqtay:] *Çəkməz çox zaman ki, taleyi ilə oynadığınız bu zavallı xalq özü əməlpərvər gənclər, səmimi idealçılar, böyük qəhrəmanlar, mübarizlər yetirəcək, mühit size irəliləyəcək və gərəksiz əsgəri parçaları kimi işıqlıqda qaranlıqlar, aydınlıqda kölgələr deyər, diri ikən tarixin arxivlərinə atacaqdır.* [Aslan bəy:] *Mənim artıq dayanmağım gərəksizdir, deyilmi?*

Gətirilmək *“Gətirmək”dən məch.* *Dilbər üçün təzə paltar, üzük, qolbaq, hətta Həsən kişi üçün də atlas arxalıq gətirildi. Bu adət yunanlardan hələ Yunanıstana gətirilməmiş var idi.*

Gətirmək *f.* 1. Bir şeyi bir yerə çatdırmaq. [Belokurov:] *Gətir görək.* [Aslanbəy:] *Siz iki həftə bundan əvvəl bütün vergiləri gətirməliyiniz.*

2. Özü ilə gətirmək. [Toğrul:] *Sən dur, mən bu saat onu yaxalayıb gətirim.* [Yaqut:] *Mən su gətirəndə elə bircəsini gördüm.* [Nəsir:] *Həsən də qorxudan bıçaq gətirdi.*

Gəzdirmək *f.* 1. Özü ilə gəzdirmək. *Quran yalnız kağız və mürəkkəb isə nə üçün onu boyununuzda gəzdirirsiniz?*

2. Özü ilə saxlamaq. [Firəngiz:] *Həmişə qoynumda gəzdirirdim (məktubu).* [Oqtay:] *Bir insan ideal barmağında altun üzük gəzdirməz!*

3. Öz yanınca aparmaq. [Elxan:] *O gəzdirdiyiniz azadlıq bayrağının .. yüksəkliyində onun xəyalı çöhrəsi gülümsəyir.*

4. Gördüyü işin adını daşımaq. [Ramiz:] *Xalid, bu mənfur quldur adını üzərimdə gəzdirə bilmirəm.*

Gəzişmək *f.* 1. Var-gəl etmək, gedib-gəlmək. *Gəzişir bir yığın qarışqa kimi!* [İmamyar:] *..bu gecə səhərə kimi barı üstündə*

gəzişsinlər.

2. Açıq havada istirahət və ya vaxt keçirmək. *Nəsir Riza ilə bulvarda gəzişirdi. Çıx bağda gəziş. ..bağın içində.. gəzişirdi.*

Gəzmək *f.* 1. Yerimək, olmaq; dolaşmaq. *.. Gecənin bu vaxtında burada nə gəzir. [Doktor:] Piyada bu yolların hamısını gəzməliyəm.*

2. Gəzişmək, var-gəl etmək, gedib-gəlmək. *Fərhad orada da gücə-gündüz gəzirdi.*

3. Səyahət etmək. *[Aqşin:] Mən o zamandan bütün dünyanı .. gəzmışəm.*

4. Seyrə çıxmaq, gəzintiyə getmək. *[Yaqut:] Sən hər gün onlara gəzməyə gedirsən. [Mənsur xan:] Gözəl xanım, nə gəzirsən burada?*

5. Bir şeyi axtarmaq. *Farscasını gəzdin, tapa bilmədin.*

6. Bir yerdən başqa yerə getmək. *[Sidqi:] Azərbaycanın şəhərlərini və hətta kəndlərini gəzir(di).*

7. *məc.* Birgə vaxt keçirmək, dostluq etmək. *Daha ondan başqa heç kəslə gəzmirdi. Hər kəs uğraşsın iş ilə, qurd ilə gəzsin qoyun; Onda böhtanlar, yalanlar, iftiralar, fok gedər!*

8. Meydan sulamaq, istədiyini etmək. *[Ocaqqulu:] Siz necə.. kişisiniz ki, indiyəcən elə asi bir qız sizin kəndinizdə gəzir..*

9. Uçuşmaq. *Ağ buludcuq ayın yanında gəzir.*

10. Axtarmaq. *Çöllərində maralları gəzərlər.. [Tanya:] Mən səhərdən bütün kənd sahilini gəzmışəm.*

Gic *sif.* Axmaq, ağıldankəm. *[İşxan:] Gic Aydın dediyin bu zavallı, hələ düşünürdü, nə günlərə qaldı! Hər gün sənə nə, dolma yeyir, yağlı fisincan; Sən də, hünərin varsa, buyur ye, a gic insan!*

Gicbəsar *sif.* Gic sarsaq. *[Mirzə Camal:] Kül o pyesin başına ki, bu gicbəsar yazacaqdır. [Əmrulla:] Kül o teatrın başına ki, bu gicbəsarə möhtac olacaqdır.*

Gicəlmək *qayıd.* Gic olmaq, başına hava gəlmək. *[Yaxşı:] Özümü öldürəcəyəm. [Almaz:] Gicəlmisən, qız, nədir?*

Gicgah *is. (fars.)* Kəllənin, qulaqdan alın sümüyünə qədər hissəsi. *[Şərif:] Atdı daşı gicgahıma dəgəyi.*

Gic-gic z. Axmaq-axmaq, səfeh-səfeh. [Sitarə:] *Yenə gic-gic danışma.*

Giclik is. Axmaqlıq, səfehlik. [Toğrul:] *Giclik özündədir.*

Gidi sif. (fars.) Əxlaqsız, dəyyus. [Yaxşı (oxuyur):] *Gərək mənəm istədiyim gidi fəlak; Açılmadan qara torpağa gömməyəydi.*

Gilas is. Ağ, sarı, qırmızı və qara rəngli növləri olan çəyirdəkli şirin meyvə. // Həmin meyvənin ağacı. [İmam:] *Sən burada tutaq ki, əkirdin buğda, həyatində alman da var, gilasin da var. Hər tərəfdə ağaclar, sərvlər, çinarlar, alma, armud, gilas ağacları qayda və nizam ilə əkilib, aralarında alçaq göy ot bitmiş idi.*

Giley is. Narazılıq, şikayət. [Balaş:] *.. bu gün saqi əlindən gileyim var mənəm.*

Gimnaziya is. (yun.) Orta məktəb. *Bu vaxtdan on il keçdi. Aslanın məvacibi bir qədər artmışdı. Fərhadı isə Hacı məktəbə qoymuşdu; iki il qalmışdı ki, gimnaziyanı qurtarıb.*

Girdab is. (fars.) Burulğan (burada məcazi mənada). [Gülüş:] *Ata! Sənin sözün doğrudur. Sənin bu qırıq əlin indiki həyatın girdablarından balıq tutmaz.*

Girdovoy is. (rus. городской) köhn. Qorodovoy. Çar Rusiyasında polis. *Padşah ki, ələ düşmür, girdovoy da gəldi, vur getsin.*

Girəcək is. Qapı ağzı, kandar, astana. *Ətrafında üç stul vardı, qapının girəcəyində döşəmənin rəngi ayaq sürtünməsindən ağarmış, divarda üç rəsm vardı.*

Giriftar sif. (fars.) Tutulmuş, düçar, mübtəla. □ **Giriftar etmək (eləmək)** – düçar etmək, mübtəla etmək. [Sitarə:] *Dövri-qəza bu dərdə giriftar edib mənə. .. dərdü bəlaya giriftar eləməyə razı olursan? Aya, mənə rəhmin gəlmədi ki, illər uzunluğunu mənəm həyatımı zəhərləyib, mənə hicran oduna yandırmağa, dərdü bəlaya giriftar eləməyə razı olursan? Giriftar olmaq – düçar olmaq, tutulmaq, mübtəla olmaq. [Axund:] And olsun sənin başına, ..hər o şəxsi ki, Qurani türkcə tərcümə edə, o ağaların buyurduğuna görə, o şəxs, yəni mütərcim, ömrünün əvvəlindən ta qiyamətədək lənətə giriftar olar.*

Giriş *is.* Müqəddimə, ön söz. [Zaman:] *Məncə girişi bir az yumşaltmaq lazımdır.*

Girişmək *f.* 1. Cəsarət etmək, cürət etmək. *Bu məsələyə ciddiiyyətlə girişməli və tezliklə həyata keçirilməlidir.*

2. Üstünə hücum etmək, cummaq. [İmamyar:] *Gördüm biri sürünə-sürünə qaçır, hələ çatdım girişdim ona albəyaxa oldum.*

Girləndirmək *f.* Girləmək, yaşamaq, birtəhər baş saxlamaq (adətən *başını girləmək* kimi işlədilir [İmamyar:] *Mən hər cür olsa öz başımı girləndirərəm.*

Girmək *f.* 1. Daxil olmaq (*çıxmaq* əksi). *Qapını .. açıb girdi.. ..içəri girib.* [Yaşar:] (tələsik içəri giririk).. [Əliyar:] *Üç-dörd nəfərdik: mən idim, Niyaz idi, Əmirqulu idi. Hələ içəri girdik, gördük bu qızın başını tutub bərk-bərk qucaqlayıb.*

2. Daxil olmaq, qəbul olmaq (tədris müəssisəsinə). [Gülüş:] *Mən ona bir neçə vaxt dərs verdim, sonra işçi fakültəsinə girdi, sonra son illərdə Maarif Komissarlığından stipendiya alaraq, Moskvada darülfünunda oxuyurdu.*

3. Qaynayıb-qarışmaq, ünsiyyət qurmaq, isti münasibətdə olmaq. *Sən, Sənan, həqiqi bir inqilabçı olsaydın, ..öz duyğularını, öz həyatını boğar, xalqın içinə girər, onu anladar, nicata doğru sürüklərdin.*

4. *teatr.* Obraz yaratmaq. *Aktyor yalnız girdiyi rollardan və ifa etdiyi tiplərdən dolayı alqışlanmıyor.*

5. Keçmək, özünə yer tutmaq, daxil olmaq (*dilə aid*). *Yabancı sözlər türk boğazına girəcək bir qalığa salınmalı və dilimizin tələb etdiyi müəyyən qanunlar altına alınmalıdır.*

6. Üzv olmaq. *Girmə bir cəmiyyətə.*

7. Geyinmək. [Xosrəmməd:] *Gah görürsən yubka geyir, gah da girir şalvara.*

8. Söz güləşdirmək, sözləşmək. *Hərbi-kəbirə girməyə var iddiaları.*

9. Çevrilmək, olmaq. *Panteizm məsləki bir sistem şəklinə girmişdir.*

Girvənkə *is.* köhn. 400 qrama bərabər köhnə ağırlıq çəki

ölçüsü. [Hacı Əhməd:] *Dedim adə, ondan beş-altı gırvənkə Mirzə üçün göndərin. Dörd gırvənkə taxıl gətirdilər.* [Xosrəmməd:] *Manatə bir kırıvənkə kartof vermirlər.*

Gıryan *sif. və z. (fars.) klas.* Ağlayan, sızlayan. □ **Gıryan olmaq** – ağlamaq, sızlamaq. *İxvanını aldat, pulun al, qoy ola gıryan.* [Xor:] *Binəvalar oldu gıryan-zari-məhrun, yox pərəstəri, Zülm hər yan, etdi tüğyan, yoxdur məzlumə eyləyən dərman.* [Səriyyə:] *Fəraqı-yardan mən zarü gıryan olmuşam, ya rəb! Cəfavü zülmi-zalımdan pərişan olmuşam, ya rəb!*

Gıryə *is. (fars.) klas.* Ağlama, sızlama, gözyaşı tökmə. *Böylə bir millət yaşarmı? Bu nə cür bir sirdir? Bəzi işrət, bəzisi ac, gıryələr eylər nisar.*

Gizlədilmək *məch.* Gizli yerdə saxlanılmaq. [Elxan:] *Bəşəriyyətin çoxalması üçün müqəddəs bir vasitə.. bir cinayət kimi gizlədilir. Burada hər ehtiram parlaq bir cümlənin arxasında gizlədilmişdir.*

Gizlənmək *f.* Başqalarına görsənməmək üçün gizli yerə girmək. *Toğrut görünüb bir tərəfdə gizlənir.* [Gülzar:] *Mən də bu evdə gizlənib, elə bunlara qulaq asım.*

Gizlənpaç *is.* Gizlənməkdən ibarət uşaq oyunu. *Orda gizlənpaç oynayır qızlar.* [İmamyar:] *İçəri gəl də, gizlənpaç nə üçün oynayırsan.*

Gizlətmək *məl.* 1. Görməmək üçün, tapmaması üçün gizlin yerə qoymaq. [Tanya:] *Çox güman ki, işdən qıraqda qaldığına darıxıb, proyektı gizlətmişdir. Kamil bu məlumatı və orada iştirak edən şəxslərin adını yazıb, sandığında gizlətdi.*

2. Həmin dövrdə qadınları müəyyən etik qaydalara əməl etməyə məcbur etmək: naməhrəm qarşısında yaşmaqqlanmaq, kontakta girməmək, çarşab geyinmək, gözə çox görünməmək və s. *..Aslan arvadını Fərhaddan gizlətməzdi..* [Aslan:] *Bir də axı mən də bacımı gizlətsəm.. mənə də bir vəhşi deyərlər.*

3. Başqasına bildirməmək. *Niyyətini gizlətmək üçün hər hərəkətinə bir bəhanə qoşur(san).* [Sara:] *Ah, daha bildim ki, məndən gizlədirsən.* [Sona:] *.. mən ki, səndən gizlətməmişəm.*

4. Üzə, cəmiyyət arasına çıxmamaq. [İmamyar:] *İndi yəni qızı gizlənir?*

Gizli *sif.* 1. Başqası üçün sirr olan, çoxuna məlum olmayan. [Arif Hikmət:] *Yoldaşlar bu heç gizli məsələ deyil.* [Bəhram:] *Yəqin, mənimlə Saranın barəsində danışacaq, onun üçün məndən gizli danışır.* // Başqalarına məlum olmayan, ürəkdə qalan. *Ariflik deyə hər bir açıq şeydə gizli bir mənə .. açarlar.*

2. *sif.* Açıq fəaliyyət göstərməyən. *Daim oruc yeyərdim bir gizli restoranda; Xalqa tutun deyərdim, vardır oruc, Quranda.*

3. *z.* Xəlvəti, gizlicə. [Oddamdi:] *Xalq.. gizli də olsa ocağa gəlir.*

Gizlidən-gizliyə *z.* Gizli. [Qorxmaz:] *O gündən bəri gizlidən-gizliyə mən sənənin tərəfində idim.*

Gizli-gizli *z.* Xəlvət-xəlvət, gizlicə. *Hərdən qaşını qaldırıb nəzəri uşaqların solğun üzünə düşəndə bütün əzası inildəyirdi; nəhayət, o tab gətirməyib gizli-gizli ağlamağa başladı. Qonşular gizli-gizli bir-birinə deyirdilər: Qara Qənbər qudurmuş, xasiyyəti dəyişmiş, qulluq əqlini uçurdub, gözünü kor eləmiş...*

Gizlin *sif.* 1. Məxfi. [Sitarə:] *Bir yerdə böyümüşük, hər gizlin sözümüz, sirrimiz bir yerdə.*

2. *z.* Xəlvəti. [Pəri:] *Bu nədir? Gizlin, xəlvəti! Gizlin bəzanib çıxdı üzə..* [Sevər:] *Həmin Firəngiz gəlib məni tapdı, ə ərindən gizlin həmişə mənə kömək edirdi.*

Gor *is.* (*fars.*) Qəbir, məzar. [Əmirqulu:] *Yoldaş Nüsrət, sən atovun goru, bir de görüm, arvadın kişini qapazlamağa ixtiyarı var? .. babasının goruna and içməzdi ki...*

Gorbagor *is.* (*fars.*) Ölmüş adam haqqında söyüş məqamında işlədilir. [Səfər:] *Bilərəm, dədə-babam gorbagor olacaq!*

Göbək *is.* İnsan qarnının ortasında olan kiçik çuxur, batıq. *Döş üstünə alıb tarı; Dəyməyin, çoxdur buxarı; Yaxa göbəkdən aşağı. İranda göbək yazmağa yoxdur deyər adət.*

Göbələk *is. bot.* Sporlar vasitəsilə çoxalan ibtidai bitki. [Sona:] *Bilirsən, Eyvaz, göbələk yığmağa getmişdik.*

Göl *is.* Təbii su hövzəsi. // Su anbarı; dəryaça. *Bir ovçu kimi göldə gözəl bir sona vurdum, Çaldı qanadın göydə, gedib deryada düşdü. Göllərində ördəkləri üzərlər; Göllərində maralları gəzərlər..*

Gömülmək *məch.* 1. Basdırılmaq, torpağa tapşırılmaq. *Qara torpaqlara gömülüb gedəcəkdi.*

2. *məc.* Ümidləri qırılmaq. [Elxan:] *.. bütün diləkləri qara məzarlığa gömülən bir zavallı haraya gedə bilər?*

3. *məc.* Məhv edilmək. [Elxan:] *..yazıq bəşəriyyəti ölüm pəncəsində boğan vuruş tanrısının qanlı heykəli, bu ölüm vasitələrinin qırıntıları altında, əbədlilik olaraq gömülməlidir.*

Gön *is.* İri heyvanların işlənmiş, emal olunmuş dərisi. [Gülüş:] *Sınamışam, daşdan keçir; ancaq bircə dana gönünə işləmir, hey sancıram, batmır ki, batmır; ancaq mən ondan da qorxmuram, yəni mən heç kökündən qorxaq deyiləm.*

♦ **Gönünü soymaq** – bərk cəzalandırmaq. [Qorxmaz:] *Altunbaylar bizim gönümüzü soyurlar. [İmamverdi:] Verməzsən, gönümüzü soyarlar.*

Göndərmək *f.* 1. Birinə çatdırmaq üçün yollamaq. *Yazıram göndərirəm şeir, alım bir şöhrət. [Yaşar:] Sən yaz, Tanya sabah göndərərək.*

2. Tapşırıqla bir yerə yollamaq. [İmamyar:] *Göndər, mən qorxmuram. [Şəmşid:] Budur, yalvardı ki, döndər gəlsin. [Turgut:] Solmaz onu qoruyur, çətin işlərə göndərmir, ağır yüklər altına vermir. // Məqsədlə bir yerə yollamaq. Onu məktəbə göndərmiş, illərlə oxutmuşdur.. [Tanya:] Göndərsələr gedəcəm.*

3. Ezam etmək, yollamaq. *Hansı bir axmaq öz oğlunu Firəngistana göndərəcəkdir. İki il bundan əvvəl Bakı mütəəllimlərinin məktəb komitəsi tərəfindən kitab almaq üçün Moskvaya göndərilmiş Həmid 17-ci il sentyabr hadisəsindən sonra yollar kəsilincə, orada qalmağa məcbur olmuşdu.*

Görə *əd.* Yönlük hal şəkilşisi tələb edərək əsas, isnad bildirir. *Bunun sözlərinə görə, pak, müqəddəs ..bir adamın çox çəkmədən yaramaz, əxlaqsız bir sərsəm olduğunu görənlər daha eyb bilirlər.*

Görək *əd.* 1. Nəticəsi bəlli olmayan işə başlarkən deyilir,

qeyri-müəyyənlik bildirir. [Camaat:] *Deyin görək nə olubdur?*

2. Feillərdən sonra işlənərək narazılıq, təkidlik çaları bildirir. [Oqtay:] *Gəl görək tale nə söyləyəcəkdir..* [Sitarə:] *..gedək bayıra qulaq asaq, görək kim nə eşidir.*

Görəsən əd. Sual, maraq bildirir. [Əzim:] *Görəsən bu gün pul verəcəklər?* [Şahbaz:] *Allah, görəsən, başlarına nə gəldi?* [Türbət:] *Mənə bax, İmamyar, dahi bu məsələ qurtardı görəsən?*

Görkəm is. 1. Görkəmi olan, ümumi görünüş. [Oqtay:] *Sən bir daha bu sevimli görkəmi qaytara bilməyəcəksən. ..bu görkəmi Həmid güclə yaratmışdı.*

2. Görünüş, zahiri sima. *O, fəqət bunlara qoyurmu məhəl? Yox, yox, o iştirakə pak tənbal; Görkəmindən düşündüyün sonsuz; Andırar sanki dərddi bir öksüz.*

3. Vəziyyət. *Biçarə zəifləmişdi, qırıxıq üzünü tük basmışdı, kədəravər bir görkəm almışdı.*

Görkəmli sif. Görünüşü, görkəmi, siması olan. Fuad - *görünüşcə səliqəli, görkəmli və daranmış bir gəncdir. Lakin Cəfər Qafar oğlunun vaxtında rəsmi qeydiyyatata alınmaması, sonralar Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından birinə çevrilmiş böyük sənətkarın təvəllüd tarixi haqqında fərqli mülahizələrə meydan açdı.*

2. Böyük xidmətləri olan; tanınmış. *Tənqidçi alimlərimizin görkəmli ədiblər haqqında "fırtınaönü" söylənilən proqnozlarında nigarançılıq, narahatçılıq və nikbinlik notları nümayiş olunurdu.*

Görmək f. 1. Gözləri ilə qavramaq. [Mənsur:] *Qabaqca səf çəkə ləşkər, gedə nizam ilən; Gedib atasını görsün bu intizam ilən. Səni görməyə gəlmiş yığın-yığın insanların qarasına çıxardın.* [Tanya:] *Bir də gördü Belokurov şalvarını çəkə-çəkə gəlir.*

2. Rast gəlmək, təsadüf etmək. *Heç bilmirəm nə edim? Qonaqlar da (Atakışını) görmək istəyir.* [Solmaz:] *Səni burda görməsinlər.* [Aydın:] *Yer üzündə hakim, məhkum, zalım, məzlum kəlmələri durduqca bəşəriyyət bir gülər üz görə bilməz.*

3. Başa düşmək; duymaq. [Sitarə:] *Mən ki, dünyanın qəti dərdi-qübarın görmüşəm. // Hesab etmək.* [Sitarə:] *Mən ki,*

ağyarın təməməən etibarını görmüşəm.

4. Görməyə nail olmaq, nəşib olmaq. [Yaqut:] *Mən su gətirəndə elə bircəsini gördüm. Millət ehtiyacını görməyə yox bəşirətim.* [Qubernator:] *Vəziyyət çatındır. Volodin, nə etmək, siyasət şahmatdır, yaşasaq, sonunu görərik.*

5. Təsəvvürünə gətirmək, təsəvvür etmək. *Görürəm, Arif.. qardaşını qətl edir.. Bir sərsəm olduğunu görənlər daha eyi bilirlər.*

6. Müəyyən etmək, aşkar etmək. *Bir də görəcəksən müdafiəçi durdu..* [Ərəblinski:] *Ondan böyük istedadlı görərək baş rollardan birini ona tapşırır.*

7. Şübhələnmək. [Zeynal:] *Bir də əgər belə bir söz eşitsən, onda məndən görməyin.*

8. Oxumaq, təhsil almaq. *Abbasmirzə məktəb görməmişdi.*

9. Məsləhət bilmək. *..yazmağı lüzumsuz görmürük.*

10. Hiss etmək. [Altunbay:] *Dediklərində doğruya bənzər bir şey görsəm, bu bargahı bayquşlar yuvasına çevirəcəyəm. ..hər kəsi ana, bacı, ata, qardaş kimi görərdi.*

11. Hədə, qorxu bildirir. *Eybi yoxdur, görərik. Mənim icarə etdiyim yeri güclə mənimsəmək, heç eybi yoxdur.*

12. **Gör** - öyrən, bax gör! *Varmı gör bir kimsə yetsin onların imdadına?*

13. **Görək** – intizar, qeyri-müəyyənlik bildirir. [Tanya:] *Dur, Yaşar.. hələ qoy professor baxsın görək nə deyəcəkdir.* [Toğrul:] *Yaxşı, sonra görərik kim özünü öldürəcək?*

14. **Görüm** – təkid, israr bildirir. [Mənsur:] *Söylə görüm haralısan, ay gözəl?* [Yaşar:] *Toğrul, artıq görüm.* [Şair:] *Yaxşı bir söylə görüm, millətə verdinmi səmər?*

15. Bir sıra isimlərə əlavə edilib müxtəlif ifadələr düzəldilir. *Bir kömək görməyir, baxır hər yan; Bir nəfər yox ki, sorsun əhvalın. ..heç yerdən bir çarə, heç kəsdən bir yardım görmədi. Sözdə dediyini, fikrində düşündüyünü həyatda tətbiq üçün özündə qüvvə, cəsarət görməyir.*

Görsənmək f. Görünmək, gözlə qavranılmaq. *Üstü görsənməyir dumanlarda; Sanki itmişdir asimanlarda.*

Görük *is.* Görünən yer. *Hər görükdə bir azca əylənəcək.*

Görüklü *sif.* Görkəmli. *İngiltərə, Almaniya və s. klassiklərinin bütün görüklü nümayəndələri teatrın səhnəsindən keçmişdilər.*

Görülmək *məch.* Görünmək. *Çünki dünyada, həyat və məişətdə olduğu kimi görülən şeylər xüsusunda çox düşünmədən bu daşdır, bu ağacdır, bu taxtadır – deyə qəti hökm vermək bir o qədər güc bir şey deyildir.*

Görünmə “Görünmək”dən *f.is.* [Turğut:] *Siz onun yazıq görünməsinə aldanmayın.*

Görünmək *f.* 1. Gözlə qavranılmaq, nəzərə çarpmaq. *Fəqət olduğun başqa, göründüyün isə bambaşqa olan şeylərə böylə yanaşılmaz.* [Oqtay:] *Çünki bunların arxasında özün görünmürsən. Birinci pərdədə 18 yaşında görünən Zəhra 10 ildən sonra vaqe olan 2-ci pərdədə 28-30 yaşında olur.* [Almaz:] *Bax, indi bu gücsüz görünən xırdaca əllər vaxtın gedişindən böyüyüb güc bulacaqdır, gənc qollarına qan dolacaqdır, tarix ona təslim olacaqdır.*

2. Zahir olmaq, gözə dəymək. [Oqtay:] *Neçin daim həyatımın keçidlərində görünüb məni məhv edirsən? Burada hər şeydən əvvəl gözə çarpan bir şey vardısı, o da bugünkü iclasda nə qədər adam çox olsa da hər halda adətən Rudəki və sair böyük yazı ədibləri və ədəbiyyatı xüsusunda edilən məruzələrdə böyük ciddiyyətlə iştirak edən yazıçılarımızın, ədib və şairlərimizin məclisdə görünməməsi idi.*

3. Hesab edilmək. [Sitarə:] *Göründü bir də xəyanət xəyanət üzündən. Allah yoxluq ilə qarşılaşdıqda arada onun əksi bir xəyal kimi göründü.*

5. Olduğu kiminin əksi. *Tərcümeyi-halını göründüyü kimi deyil, olduğu kimi qeyd etməkdə iktifa edəcə(yəm).*

6. **Görünür, görünür ki** şəklində – “dəyəsen”, “yəqin” mənasında ehtimal bildirir. *Lakin rəqibəlik hissi aciz düşmən olmadığı üçün, belə görünürdü ki, bu iki hissənin hər ikisi bir gücdədir və hansı birinə kənardan bir kömək gələrsə, o, qalib gələcəkdir.* [Aslan:] *O məktubdan görünür ki, guya o da sizə məktublar yazmış.*

Görünməz *sif.* 1. Görünməmiş, təəccüblü. *Bu bəzilərdə böylə şeylər görünməz deyil.*

2. Görünməyən, açıq olmayan; gizli. [Durna:] *And içirəm o görünməz Tanrıya ki, heç bir zaman mənim ona göz ucuyla baxdığım da olmamışdı.* □ **Görünməz olmaq** – daha görünməmək, gözdən itmək. *Qapılar arasında görünməz oldu. Aşiq Qərib görünməz olur.*

Görünüş *is.* Bir şeyin, adamın zahiri görkəmi, şəkli. *Gülgün Elxanın qəmli görünüşündən mütəəssir olaraq, ona doğru gedir, yanaşır. Onlar Abbasmirzənin yalnız zahiri görünüşünə baxırdılar. Məsələn, bir məzaristanı eyni vaxtda bir qaç yazıçı seyr edərsə, biri onun görünüşündən kədərlənir, digəri bir zövq duyar, xülasə, hər kəs gözləri ilə baxar və bir dürlü görə bilər.*

Görünüşcə *z.* Zahirən, xarici görünüşünə görə. *Fuad görünüşcə səliqəli, görkəmli və daranmış bir gəncdir.*

Görüş *is.* Görüşmə. [Xor:] *Sağ ol, sağ ol, heç gözlənməz bu zəka bu görüşdən; Saf sənindir, saf sənindir, qalib çıxdın vuruşdan. Bu, mənim Gülər ilə ilk görüşüm idi.*

Görüşdürmək *icb.* Görüşmələrinə vasitəçi olmaq. [Nadya:] *Firəngiz ağlayır ki, mümkünsə məni onunla görüşdürməsin.*

Görüşmək *qarş.* 1. Bir-birini görmək. [Hariz:] *Səninlə görüşdüm.* [Toğrul:] *Çayın da barısı bu gün qurtardı, bundan sonra tez-tez görüşərik.*

2. Gəzmək, dostluq etmək (qızla oğlan haqqında). *Qızla görüşüb əlaqəyə girməyi.. mən təsəvvür etmirəm.*

3. Rastlaşmaq, üz-üzə gəlmək. *Qapını Qantemir açıb girdi; Durna diksindi, sıçrayıb durdu; İki ildir görüşməmişlərdi.*

Göstərmək “Göstərmək”dən *məch.* Həmin macəraların faciəli bir surətdə göstərilməsi .. tragediya doğurur. *Homerin atasının adı bir dürlü göstərilməyir.*

Göstərmək *f.* 1. Göstərilməsinə imkan yaratmaq; göstətmək. *Çıx daha ortaya, at maskanı, göstər üzünü.* [Səməd:] *Mən səni göstərdim. Dedim rüşdiyyəni bitirmiş. İdraklı, rusca-azərbaycanca gözəl savadı. // Nümayiş etdirmək. Tamaşa*

teatroya gələn tamaşaçılarla hesablaşmadığını göstərirdi.

2. Bəlli etmək, şəhadət vermək. [Toğrul:] *Ölməz! Eh, Tanya, şəhadət vermək. Eh, Tanya, biz gərək bütün dünyaya göstərək ki, bizim də başımız işləyir. Ona görə də mən Sənanın hankı qanunun hankı maddəsi ilə müqəssir olduğunu göstərməyə çalışmayacaq, yalnız bir neçə söz ilə tərcümeyi-halını göründüyü kimi deyil, olduğu kimi qeyd etməklə iktifa edəcək və nəticə çıxarmayı məhkəmə heyətinə və şahid bulunan xalqın vicdani-ümumisinə tapşıracağam.*

3. Keyfiyyət, xüsusiyyət nümayiş etdirmək. [Mazandaranski:] *..deyir elə məharət göstərdi ki, lap, lap, de də! Hazırq göstərməyə bir çox şücaət səhnədə.*

4. Gerçəkləşdirmək, başına gətirmək. *Göstərmə, ay Allah!* [Dmitri:] *Allah göstərməsin.*

Götür-qoy *is.* Mülahizə, fikir, məsləhət.

♦ **Götür-qoy eləmək** – mülahizə etmək; məsləhətləşmək. *Çox götür-qoy eləyib.*

Götürmək *f.* 1. Qaldırmaq. *Burada Mənsur xəncərin üstünə yıxılmaq istəyir. Sağ ayağını yerdən götürüb, o biri ayağını da üzmək istədikdə birdən dayanır, rəngi dəyişib filfor çöhrəsində bir qələbənin əlaməti zahir olur.*

2. Özü ilə aparmaq. [Səməd:] *Ancaq xəstə çocuğu soyuqda özünə götürmüşsən.* [Rəhim xan:] *Budur qız, götürün gedək.*

3. Qəbul etmək (işə). [Fatmansa:] *Mənə deyir (Almaz) səni kolxoza götürməməm..*

4. Qavramaq, mənimsəmək. *Sən götürüb yazmışsan qızlara zülm etməli; Gündə çomaxla qızı hey döyüb incitməli. Onun xasiyyətindən ayrı-ayrı götürürük.*

5. Başa gəlmək, sərf olunmaq. [Yaşar:] *Ucsuz-bucaqsız, otsuz-ələfsiz bir düzəni yaşıllı çəmənlərə, pambıq tarlalarına çevirmək əvvəlcə xərc çox götürər.*

6. Qaldırmaq. [Şahqulu:] *Robert Adelqeym başını qəbirdən götürüb ona mərhəbə-mərhəbə dedi.*

7. Təsəvvür etmək. *..Atalıq vəzifəsini bir qədər geniş ölçüdə*

götürüb.

8. Hirsəndirmək, əsəbiləşdirmək. [Xaspolad:] *Min kərəm demişəm ki, mənim başım zarafat götürmür.*

9. Çıxarmaq (baş geyimi haqqında). *Sənən papağını götürür, başını endirir.* [İmamyar:] *Görürsən xalq öz arvadının çarşabını götürür.*

10. İsimlərə qoşularaq mürəkkəb ifadələr düzəldilir. [İmamyar:] *Məni öldürməsaydılar də, mən onun işini boynuma götürməzdim.* [İmamyar:] *Yəni axtarsan, o olsaydı heç gərək əvvəlcədən sənənin işüvi boynuna götürməyaydı.*

Götürülmək 1. *məch.* Qəbul olunmaq. (*Fəlsəfə*) *bir məziyyəti kimi götürülsə, əsərlərin qüvvətlənməsinə yardım edir.*

2. *qayıd.* Birdən, gözlənmədən qaçmaq. *Dördəyax mənə tərəf götürüldü.*

Gövtar *is. (fars.)* Söz, kəlmə; danışiq, nitq. *Aldatdı bizim Lizanı bu şivəli gövtar; Yumdu çənəsin dinmədi kaftar qızı kaftar.*

Gövtgu *is. (fars.)* Söhbət, danışiq. *Oynasa biçərə yaxşı, tez açar bir gövtgu; Buxldan məcbur olar olsun onunla həm ədu.*

Göy¹ *is.* 1. Yerdən yuxarıda mavi qübbə kimi görünən fəza; boşluq. [Toğrul:] *Göy üzündə bir ulduz var, onun adı Neptundur. Gün qurub etməyə edirdi şitab; Kainata enirdi bir zülmət; Sanki göydən yağdırdı hüznü zəlam.*

2. *din.* Allahın, mələk və hurilərin olduğu yer. [Şahsənəm:] *Ona qarşı durmaz göylər, fələklər.. .. Sənən göydəki mələklərin dilində danışsın, onu biz bilməliyik.*

♦ **Göydə axtarmaq (gəzmək)** – çox axtarmaq, əldə etməyə səy göstərmək. [Həmzə:] *Mən onun üçün göydə gəzirdim, yerdə əlimə düşdü, niyə onu tutub, sağ buraxdınız?*

Göy² *sif.* 1. Yaşıl. *Göy otlardan ipək paltar geyinən; Tarlaları, düzləri var ölkəmin. Göy sünbüllər, ulu Tanrının gülüşündən danışılır. Gecə, göy bağçalar, yaşıl bağlar; Sevdinin bəkləyib duran çağlar.*

2. Mavi, səma rəngi. *Baxıyor Durna göy geyimli düzə; Baxıyor ta uzaq-uzaq dənizə.* [Aqşin:] *Sizin üzərinizə yalnız*

Ərəbistanın ərəbləri deyil, başlıca olaraq, ana Türkünstanın göy monqolları yürüyürlər. [Məmmədəli:] Cavadlı, o göy karandaşı mənə, qeyd nömrəsini yazım.

Göyərçin *is.* 1. Yarıyabanı, yarıəhliləşmiş quş. *Göyərçinəm, uçdum gəl! Dost bağına düşdüm, gəl! Yaxşı günün aşnası, Yaman günə düşdüm, gəl! Balam, ağrını alım!*

2. *məc.* Nəvaziş, əzizləmə məqamında işlədilir. [Almaz:] .. *mənim göyərçin balalarım, qulaq asın.. [Aqşin:] Elxan, Elxan, qalx göyərçinim. Sənsənmi, üzünü göstər!*

Göyermək *f.* 1. Bitmək, cücərmək. [Belokurovun səsi:] *Əkdim, getdim Rostova, dünən qayıtdım gördüm, göyərrib. [Toğrul:] Hesabnan o gərək indi göyərəydi, amma indiyə kimi heç bir əsər yoxdur.*

2. Yaşıllaşmaq. *..ağaclar göyərrib yarpaq açmışdı.*

3. *məc.* Əmələ gəlmək. *Hər ağacdən göyərdi yüz seyid..*

4. *məc.* Rəngi göyermək (insan vücudunda). [Almaz:] *Ay yazıq, (uşaq) gömgöy göyərmışdi. Son sözlərini söyləyincə (Aydın) dodaqlarını Gültəkinin soyuq, göyərmış dodaqlarına sıxırkən yavaş-yavaş pərdə enir.*

Göyərtili *is.* Ümumiyyətlə bitkilər (ot, yarpaqlar, ağaclar və s.) [Yaşar:] *Neyçin, lap qiyamət kənddir ki, başdan-başa kolxoz çay, göyərti.*

Göyyarpaqlı *sif.* Yaşıl yarpaqlı. *Göyyarpaqlı, alçıçəkli yaşıl otlar topasını?*

Göz *is.* 1. Görmə orqanı. *Qumral saçlar, mavi gözlər. Baxışların doğru, gözündə sürmə. [Mazandaranski:] Öz gözümle gördüm. □ Göz açmaq – 1) yuxudan oyanmaq. O, uzun illər uyqudan sonra göz açmış..; 2) halsızlıqdan yuxulu vəziyyətdə olmaq. [Xəstə:] Qızdırmadan göz aç bilmirəm. Göz yaşı – gözdən axan yaş. Ax, ax, ey göz yaşları. // Əzizlənmə, nəvaziş mənasında. .. gözüm Qırat, oyan, hey! // Təsbihlərdə: [Sitarə:] Gözəl desən, gözəllərin gözüyəm.*

2. **Gözümdə (gözündə)** şəklində – nəzərimdə (nəzərində). *Arifin gözündə, hətta ölümlər belə rəqs edir. Bir məzarlıq gözündə*

aləmlər.

3. Bulaq suyunun çıxdığı yer; qaynaq. [Eyvaz:] *Bulağın əsil gözünü tutmaq lazımdır.*

4. Ayılmaq; hərəkətə, fəaliyyətə gəlmək. *Verməyirsən mənə göz açmağa imkan. O, ..yenicə göz açmağa başlamış bir xalqın mühitində qanunsuz doğulmuş bir çocuq idi.*

♦ **Göz ağartmaq** – qorxu, hədələyici baxmaq. [Dönməz:] *Bir sözdü dedik: göz ağartmasın. Göz altına almaq* – sezmək, baxmaq. [Sevil:] *Göz altına aldığı bir kişinin yanından keçir(dim).* **Göz altında saxlanmaq** – nəzarət edilmək, izlənmək. [Əbu Übeyd:] *Bütün bu izdiham göz altında saxlanmalı.. Göz atmaq* – gözlə işarə etmək. *..Flankəsə göz atdı.. Göz basmaq* – gözlə işarə eləmək. [Sevil:] *Sən.. bir dəqiqəlik zövqün üçün tuş gəldiyin hər bir qadına göz basarkən kimsə sənə namussuz demişdi. Göz bəbəyi kimi...* – özünün kimi, əzizi kimi. [Ramiz:] *Göz bəbəyi kimi sevdiyim bir adam. Göz çəkmək* – əl çəkmək, vaz keçmək, əlaqəsini kəsmək. [Mirzə Camal:] *Ondan göz çək!* [İbad:] *Bizim arvadlarımızdan göz çək. Göz çıxmaq* – tüstü gözə dolmaq. [Almaz:] *Ocağın da tüstüsündən göz çıxır. Göz əymək* – göz vurmaq, işarə etmək. *..Qızma, göz əyməyi.. mən təsəvvür etmirəm. Göz gəzdirmək* – başdan-ayağa süzmək, baxmaq. *.. üfüqlərə göz gəzdirməkdən, az qala kor oldum.. Başladı o yan-bu yana göz gəzdirməyə. Göz işləməmək* – yaxşı görməmək, zəif görmək. [Aftil:] *Ayaq getmir, göz işləmir, zülmətdir, zülmət. Göz qabağında* – ortada, meydanda. [Əbdüləlibəy:] *.. ancaq arvad var göz qabağında olsa, öz bəkarətini itirər.. Göz qırpmmaq* – gözünü tez-tez yumub-açmaq. [Sevil:] *Sən göz belə qırpmadın. Göz olmaq* – pusmaq, güdmək. *Tapdıq istədiyinə nail olmadıqda (yalandan) onun atasına deyir ki, Sitarə əxlaqsızlıq edir, mən ona göz olduğum üçün mənə öz adamlarına döydürmüşdür. Göz ucu ilə (ucuyla) baxmaq* – öləri baxmaq. [Məmmədəli oxuyur:] *Qadın isə ikincisinə göz ucu ilə baxa bilməz.. [Durna:] .. heç bir zaman mənim ona göz ucuyla baxdığım da olmamış. Göz (gözüm) üstə* – başüstə. [Altunbay:] *Gözlərim üstə (gedir). Göz yaşı tökmək* – ağlamaq. *Yeri gəldikcə*

göz yaşları tökür. Göz yaşı ilə yoğrulmaq – tikilib qurtarmaq, tikilmək, hazır olmaq (tikili haqqında). [Elxan:] *..bu sarayın torpağı alın tərimlə, göz yaşlarımla yoğrulmuşdu. Göz yaşında boğulmaq* – çox ağlamaq. *..göz yaşlarında boğulub getmişdi. Göz yaşında boğulsun hər aləm! Göz yummaq* – 1) əhəmiyyət verməmək, fikir verməmək. *..gördüyünə göz yumar?*; 2) yatmaq. [Yaşar:] *Gecə lap adamı dalayır, göz yummaq olmur. Gözdən itmək* – görünməmək, tez getmək. *Gözdən itdi, dumanlara sarıldı. Gözdən keçir(t)mək* – 1) ötəri baxmaq, nəzərdən keçirmək. *Keçirir bir rəsm kimi gözdən.* [Gülsabah:] *.. yoldaşların hamısını gözdən keçir;* 2) yoxlamaq. [İkinci səs:] *Ey maşınçı.. çarxlarını gözdən keçirt. Gözdən qaçıрмаq* – nəzərə almamaq. [Belokurov:] *Siz günəşin təsirini gözdən qaçırsınız. Gözə batmaq* – özünü gözə soxmaq, özünü göstərmək. [Altun bay:] (qullar) ox kimi gözə batırlar. *Gözə çarpmaq* – nəzəri cəlb etmək, görünmək. *Nə çarpır orda gözə.. Başqa incəsənətlərdə də kranın təsiri gözə çarpır.. Manuçörri kimi şairlər də böyük bir qüvvətlə gözə çarpır. Gözə görünmək* – diqqəti cəlb etmək. [Yaxşı:] *Gözə görünmürdüm, özümü gizlədirdim. Gözə soxmaq* – elədiyi işi şişirtmək, hamıya çatdırmaq, dönə-dönə tərifləmək, elədiyini tez-tez demək. [Surxay Dövlət bəyə:] *Zavod və milyonlarınızı da gözümə soxmayın. Göz-gözü görməmək* – qaranlıq, zülmət. [Qatışıq səslər:] *Mən tapdım. Göz-gözü görmür. Gözləri çuxura düşmək* – sınırmaq, arıqlamaq. [Tafta:] *Gözləri çuxura düşmüşdür. O da (Aslan) dərddən lap sınmışdı, gözləri çuxura düşmüş, yanaqları saralmışdı. Gözləri süzülmək* – gözləri qapanmağa başlamaq. *Bir intizari təhəssürlə gözləri süzülür. Gözlərindən əsgİ asmaq* – aldatmaq. [Aydın:] *Oh, məni aldatmaq, mənim gözlərimdən əsgİ asmaq! Gözlərini yeyim* – xahiş, tərif, nəvaziş bildirir. [Dönməz:] *Gəl, gözlərini yeyim. Canımı al, qurtar. Gözlərinə görünməmək* – qarşısına çıxmamaq. [Solmaz:] *Bir də bu sözlər ilə gözlərimə görünmə. [Oqtay:] Bir daha mənim gözlərimə görünmə! Gözü açılmaq* – ayılmaq *.. xalqın gözü açılıb. Gözü götürməmək* – paxıllıq etmək. [Səməd bəy] *Bilirsinizmi, sizə yazmışdım! Bayaq getdim, öyrəndim. Rejissorun Oqtayı gözü*

götürmür, gəlib ona rəqib olacağından qorxur. Gözü pəncərədə olmaq – kimisə gözləmək [Sevil:] .. *hələ səhərdən gözüm pəncərədədir ki, birdən keçərsən, görmərəm. Gözü tutmaq* – bəyənmək, xoşlamaq. [Səriyyə:] .. *mənim gözüm onu tutub. Gözü (gözləri) qaralmaq* – başı fırlanmaq. [Solmaz:] *Heç, gözlərim qaraldı, xəstəyəm.. Gözü (gözləri) qaranlıq gətirmək* – b a x *gözü (gözləri) qaralmaq*. [Əhməd:] *Vallah, gözlərim qaranlıq gətirir. Gözü (gözləri) tor gətirmək* – b a x *gözü (gözləri) qaralmaq*. [Yaxşı:] *Gözlərim tor gətirir, ürəyim vərəm. Gözü (gözləri) yaşarmaq* – ağlamsınmaq, ağlamağa başlamaq. *Bəzilərinin gözləri yaşarmışdı. Gözü (gözləri) yolda qalmaq* – birisinin yolunu gözləmək. [Hacı Əhməd:] *Gözləri yolda qalan var. Gözün aydın (olsun)* – gözaydınlığı bildirir. [Nabat:] *Sona! Ay Sona! Gözün aydın olsun, gəldi. Gözün olsun* – nəzarət elə! bax! *Gözün olsun* .. *Gözündən düşmək* – daha maraqlanmamaq, depressiv hal yaşamaq. *Bütün aləm gözündən düşmüş, guya qara buludlar onu əhatə etmişdir. Gözündən gəlsin* – nankor adam haqqında. [Şərəbanı:] *Gözündən gəlsin, hələ dünən xoruz ölmüşdü, pişirdim verdim, təpdin gözüne ki.. Gözdən salmaq* – nüfuzdan salmaq, hörmətdən salmaq. [Səməd bəy:] *Oqtayın nüfuzunu qırmaq, xalqın gözündən salmaq, ləkələmək istəyirlər. Gözündən yaş gəlmək* – ağlamaq; gözündən su axmaq. *Gözündən yaş gəldiyini bilmərəm. Gözüne dönüm* – xahiş, nəvaziş bildirir. [Hacı Əhməd:] *Yaxşı, de, gözüne dönüm, de. Gözüne (gözlərinə) görünmək* – təsəvvür etmək. [Əbdürrəhman:] *Ancaq sənin gözlərinə başqa görünmüşdür. Gözüne görünmək* – görmək, bəlli olmaq. [Firəngiz:] *Haləlik gözüne görünmək, əhvalını pozmaq istəmirəm. Gözüne (gözlərinə) işıq gəlmək* – və ya canlanmaq, dirilmək .. *sanki gözlərinə işıq gəlirdi.. Gözünü (gözlərini) süzmək* – nazlanmaq. *Süzmə dəxi gözlərini.. Gözünü (gözlərini) ağartmaq* – təhdid etmək, qorxutmaq.. *gözlərini ağardır ki. Gözünü (gözlərini) çəkmək* – baxışlarını başqa istiqamətə yönəltmək. *Burada Sitarə gözlərini Mənsurdan çəkib, çinara tərəf baxıb fikrə getdi. Gözünü (gözlərini) dikmək* – 1) gözünü ayırmadan baxmaq .. *gözlərini ta*

uzaqlara dikəcək. ..gözlərini baliqlara dikdi; 2) ümid bağlamaq. [Sevil:] Biz ..gözümüzü dikmişik kişinin əlinə. [İmamyar:] .. amma biz gözümüzü dikmişik kolxoza. Gözünü (gözlərini) yerə dikmək – başını aşağı salmaq. On ildən sonra zavallı Zəhranın fəlakətinə qarşı gözlərini yerə tikiyor. Gözünün (gözlərinin) yaşını tökmək – ağlamaq. [İmamyar:] Yaxşı, daha sən də tökmə gözlərinin yaşını. Gözünə sataşmaq – görünmək. .. Sitarə gözünə sataşarsa. Gözünü çəkmək – daha baxmamaq. [Mənsur:] Artıq mən də səndən gözümü çəkib, sənı unutdum. Get, xoşbəxt olub səadətə yetəsən! Amma bilirəm ki, bu zülmün cəzasını görəcəksən, get!!! Gözünü çıxardıb ovcuna tökmək – cəzalandırmaq. [Fatmansa:] Qatırının dırnağı hələ o tay gözünü də çıxartsın töksün ovcuna. Gözünü yummaq – yatmaq, yuxusuz qalmaq. [Şahqulu:] Yeddi gündür gözümü yummamışam. Gözünün qabağında – qarşıda, qabaqda. [Məmiş:] (qız).. dedi ki, Bəyim xanım.. gözümün qabağında çapaladacaq bir adam olarsa, ona gedərəm. Gözünün üstündə saxlamaq – yaxşı baxmaq. [Hacı Əhməd:] .. camaat da yəni öz gözünün üstündə saxlar.

Gözaltı z. Gizlicə, hiss etdirmədən, başqasından xəbərsiz. *Mirzə Ələsgir (kağızı bükür, gözaltı Rəhim xana baxır..).*

Gözüaydınlığı is. Xoş xəbər; təbrik.

♦ **Gözüaydınlığı vermək** – gözün aydın olsun deyərək təbrik etmək. *Hamısı Aslana gözüaydınlığı verdi.*

Gözəgörünməz sif. Gizlədilmiş, görünməyən. [Oqtay:] *Nəhayət, gözəgörünməz müxtəlif qazlar, bəlkə də bir heç..*

Gözəl sif. 1. Göyçək, qəşəng. *Xumar tək gözəldir. Gözəl bir gürcü qızı xumar idi.*

2. Gözoxşayan, qəşəng. *Bir gözəl mayıs gecəsi..*

3. Məharətli, bacarıqlı. [Səməd:] *Dedim.. idraklı, rusca-azərbaycanca gözəl savadı.*

4. Çox yaxşı, müsbət keyfiyyətli. [Haris:] *Gözəl xasiyyətli bir qız idi.*

5. z. məc. Yaxşı, əla. [Gülsabah:] *O gün deyirdin ki, götürdüyü mövzu son dərəcə gözəldir. Ən gözəl əsər sənətdə böyük fikirlər*

ifadə edənlər(dir).

6. *is.* Göyçək adam. [Yaqut:] *Ki, gözəllərin vəfası yox.*
[Mənsur bəy:] *Söylə görüm haralısan, ay gözəl?*

7. *məc.* Xoş, rahat. [Sitarə:] *Belə bir həyatdan hərgiz mənə gözəldir məzar.*

◊ Çox gözəl – çox yaxşı, razıyam. *Çox gözəl. Adın nədir?*

Gözəl-göyçək *sif.* Gözəl. [Toğrul:] *Nə, nə olub! Gözəl-göyçək!.*

Gözəl-gözəl *sif.* Qəşəng-qəşəng (adətən çoxluq bildirir).
[Şaqqulu:] *Onlarda gözəl-gözəl qızlar adamın başına çiçək səpirlər.*

Gözəlləşmək *f.* Daha da gözəl olmaq, qəşəngləşmək.
Züleyxa.. gözəlləşirdi. [Gülüş:] *Sevil! Necə də gözəlləşmişən..*

Gözəllik *is.* Gözəl adam və ya şeyin xüsusiyyəti; qəşənglik, göyçəklik. *Bu çocüğün gözəlliyini sevnələr onun başına toplanardılar.* [Oddamdı:] *Çox adam Solmazın gözəlliyinə baxmaq üçün atəşgaha gəlir.*

Gözəşirin *sif.* Gözə xoş gələn. [Yaxşı:] *(Atanın) yanında balaca bir oğlan olurdu. Çox gözəşirin idi.*

Gözətləmək *f. dan.* Gözləmək. [Qurban:] *Ağa dedi saat altıda zavoda gəlsin. Olmasam gözətləsin.*

Göz-qaş *is.* Göz(lər) və qaş(lar) birlikdə. □ **Göz-qaş oynatmaq** – gözlərini və qaşlarını tərpədərək, oyun çıxarmaq.
Teatroda.. adamlar əl-ayaqlarını, göz-qaşlarını oynadıb gediyorlar.

Gözləmək *f.* 1. İntizarda olmaq. [Bəhram bəy:] *Gözlə bu sözlərin nəticəsin görərsən. ..altı ay gözləyib durmuşdu. Minlər ilə insanlar ondan nicat yolu gözləyirlər deyir.*

2. Qorumaq, muğayat olmaq. [Tanya:] *Gözlə, gözlə, yenə qurbağan ölməsin.* [Səməd:] *O bir cür adamdır, özünü gözlə.*

3. Bir şeyi əldə etməyə çalışmaq. *..səhnədən maddi heç bir şey gözləməz.*

4. Ehtimal etmək, ümid etmək. [Haris:] *Mütləqən gələcəklərini gözləyirsən. Oğlunun qayıtmasını gözləmişdir.*

5. Ehtiyatlı olmaq. [Dilbər:] *Ancaq gözləyin, daşa toxundurmayasınız.*

Gözlənilməz *sif.* Nəzərdə tutulmamış, birdən. *Zatən həmişə Həmid nəgəhani və gözlənilməz bir hadisəyə təsadüf edincə, bir neçə saniyə hərəkətsiz durub donuq-donuq qarşıya baxar və birdən-birə yerindən tərpənib, qəti və cəld hərəkətlərlə bir iş görərdi.*

Gözlənməz *b a x gözlənilməz.* [Xor:] *Sağ ol, sağ ol, heç gözlənməz bu zəka bu görüşdən.*

Gözüaçıq *sif.* Ayıq, sağlam düşüncəli. *Gözüaçıq adamdı.* [Yaşar:] *Gözüaçıq, üzügülər.*

Gözüyumulu *sif.* və *z.* Gözləri yumulu, bağlı. [Aydəmir:] *.. gözüyumulu yanaq oda girərəm.*

Guplamaq *f.* Vurmaq. [Aftil:] *Doğru deyir də, dünən Kərbəlayı Balarza guplayıb ağlobu arvadın miyantənginə, hələ bir ay, Ocaqqulunun qatırı kimi axsayacaqdır.*

Gur¹ *sif.* Güclü, qalın (səsə aid). *Bağdadbəyov cənablarının gözəl və gur səsi camaata xoş gəldi.*

Gur² *is.* (fars.) Qəbir. *Millət ölür ölsün, qazıyaq lap ona bir gur.*

Guruldamaq *f.* 1. Bərkdən səslənmək. *Əsir külək yenə vəhşi kimi guruldayır.*

2. Çox güclü şaqkıldamaq. [İmamyar:] *Səhərdən göy guruldayır.*

Gurullatmaq *t.-li f. dan. məc.* Danışmaq, demək, söz demək. [Salamov:] *Adə, Bahadır bəy, sən yaxşı danışırısan, gurullad beş-altı kəlmə.*

Gurultu *sif.* Bir şeyin hərəkətindən və ya düşməsindən çıxan səs. [Solmaz:] *Yaşar! Bu nə gurultudur.*

2. *məc.* Qarışıqlıq, çaxnaşma. *Turğutun ardınca kəndlilər gurultu ilə içəri doluşurlar.* [Ömər:] *Deyirlər, o elə bir bəladır ki, haraya ayaq bassan, yaqin bir gurultu çıxartmalıdır.*

♦ **Gurultu qoparmaq** – səs-küy olmaq (salmaq) qışqır-bağır salmaq. *Bayram şənliyə qarışanda böyük gurultu qoparır. Ancaq acıqlı dalğaların yalçın qayalara çarpıb bir gurultu qoparması sahildə olduğunu xatırladırdı.* [Temurtaş:] *Kəndlilər gurultu*

qopardar. Gurultu salmaq – səs-küy qaldırmaq, qışqırışmaq; çaxnaşma salmaq. [Sədr:] *Yoldaşlar, gurultu salmayınız.*

Gurultulu *sif.* 1. Səsli-küylü. *Gündə gurultulu bir ad taqınıb meydana fırlanır.*

2. Sürəkli. *Bütün xalq onu (Oqtayı) gurultulu alqışlarla qarşılayır, başına çiçəklər səpirlər. Nəhayət, natiq gurultulu alqışlar altında sözünü bitirdi.*

3. Ucadan, yüksəkdən. *Qız şən və gurultulu qəhqəhələrlə Firuzəyə müraciət etdi.*

Gurultusuz *z.* Səssiz, səs salmadan, səssiz-küysüz. [Gülsabah:] *O, yazıçıdır, o həyəcansız, gurultusuz, mübarizəsiz yaşaya bilməz.*

Guş *is. (fars.) klas.* Qulaq.

◊ Guş etmək (eləmək) – qulaq asmaq. [Sitarə:] *Mehribanım, valideynim, guş edin bu ərizə: Getməsin İsmayıl, ol arami-canım, getməsin.* [Hacı:] *Guş et sənə eyləyim vəsiyyət; Hər nə ürəyimdə varsa söhbət.*

Guşeyi-rizvan *is. (fars. və ər.)* Cənnət guşəsi. *Bir guşeyi-rizvanımız İran nə bilim mən.*

Guşeyi-zillət *is. (fars. və ər.)* Məşəqqət guşəsi. *Qıza layiq deyil aləmdə hüququn alsın; Qız gərək guşeyi-zillətdə müdəmən qalsın.*

Guşeyi-zindan *is. (fars.)* Zindan guşəsi. *Varkən həyatı guşeyi-zindan məkan olur; Hər zövceyi-əzizi Züleyxa bilənlərə.*

Guşə *is. (fars.)* 1. Künc, bucaq // Sakit bir yer. *Hər guşədə bir surisi-tüğyandır.*

2. Hissə, tərəf. *Bağın ən qaranlıq bir guşəsində məhzun halda oturub, gəzənlərə tamaşa edir. Ürəyinin ən dərin guşəsindən bir ah çəkib..*

Guya, guya ki *bağl.* Sanki, elə bil ki. *..od saldı guya xaneyi-viranəyə.* [Yaşar:] *Guya məndən istəsə idi verməzdim. .. Guya yerdən çıxırdı. Guya ki, keçib elmdə Kam Firəngi.*

Gübrə *is.* Bitkilərə vurulan maddə. [Yaş:] *Demək o dərmanı gübrə kimi duzlara səpmək, duzu yox eləmək lazımdır.*

Güc *is.* 1. Qüvvə. *Tamam gücümlə öz dərmanımı müdafiə edib.. Qara Qənbərin gücünə güc çatmazdı.*

2. Qabiliyyət, bacarıq. *Varsa gücün, indi bir az yazgilən.*

3. Qürbət, qüvvət. *Hökm vermək bir o qədər güc bir şey deyil.*

♦ **Güc düşmək** – çətin olmaq. [Xor:] *O aşıqdır, sən bir çoban, oxur, ona güc düşməz.* **Güc işlətmək** – güc sərf etmək. *Sənə qarşı.. güc işlətməm.* **Güc vurmaq** – güc sərf etmək. [Şərəbanı:] *A kişi, nə üçün güc vurmursan?* [Fatmansa:] *Bunun belinə bir-iki təpik ki, ay eşşək qızı, güc vur.* **Gücdən düşmək** – gücünü itirmək. *.. yorulub gücdən düşərsən..* **Gücünü yığmaq** – güc toplamaq. *Axır nəfəsdə biçərə ana tamam gücünü yığıb, qollarını açdı, balalarını qucaqlayıb öpdü və zəif bir səslə dedi: “Balalarım mən ölürəm.”* [Mənsur] *Axırncı gücünü yığıb, qanlı göz yaşları arasından: – Sitarə! Bivəfa olma!, qanlı göz yaşları arasından: – Sitarə! Bivəfa olma!*

Güc-bəla *z.* Çətinliklə, əziyyətlə, zorla. *Əlindən güc-bəla ilə qurtardıq.*

Güclə *z.* Çətinliklə, zorla. *Güclə, kötəklə bütün qızlar ələ getməli. ..Onu güclə bulvara apardılar. Güclə əlimə salmış idim.*

Gücləndirmək *f.* Gücünü artırmaq; qüvvətləndirmək. *Yağış ara vermədən yağır, seli gücləndirirdi.. ..qızıl əsgərlər arasında öz hakimiyyətini daha da gücləndirirdi.*

Güclənmək *f.* Gücü artırmaq; qüvvətlənmək. [Hacı Qara:] *..güclənməkdə olan ticarət burjuaziyani təsvir edir.*

Güclü *sif.* Gücü çox olan; qüvvəli. [Gülsabah:] *Toqquşmaq güclü adamların işidir.* [Solmaz:] *..mənim nişanlım ölkənin ən zəngin və güclü bir adamı olmalıdır. // İs. mənasında.* [Yanardağ:] *Son söz güclünündür. Güclülər acizlərin baş-gözün əzsın tamam.*

Gücsüz *sif.* Gücü olmayan; qüvvəsiz. *Kimsəsiz və gücsüz, düşmənləri isə əqrəbəli olduğundan, qardaşı bir neçə vaxt şikayətə getdi. Gücsüz gücsüzlüyünə inanıb oturarsa, daha gücsüz olmaya bilməz // İs. mənasında. Gücsüz gücsüzlüyünə inanıb oturarsa, daha gücsüz olmaya bilməz.* [Elxan:] *Mən bütün həyat fəlsəfəsini*

gücsüzlərin, yoxsulların yalvarışı, güclülərin, varlıların mərhəmət və səxavəti üzərində quran sayğısız peyğəmbərlərin məntiqsizliyini təkrar etmək istəmirəm.

Gücsüzlük is. Gücsüz olma; qüvvətsizlik. *Zavallı qızçıqaz özünün gücsüzlüyünü görüb bağırır, yalvarır, ağlayır, bütün imamları, peyğəmbərləri bir-bir sayır, eyni zamanda sözlərinin təsirini gözləmədən, balıq kimi çapalayır, çırpınırdı.*

Güdmək f. Gözdən qoymamaq; gözləmək. [Tapdıq:] *On ildə bu fürsəti güdürdüm; Ey şux, gözüm ki, səndədir, bil.*

Gül is. (fars.) 1. Çiçək. *Güllər verib, çiçəklər açıb. ..bacısına bir gül qədər də ağırlıq düşməsinə razı deyildi. // Bığarə Mənsur nə ətrafında baharın xəfif-xəfif uyuldayan yarpaqlarının uyultusunu, nə həzin-həzin nalələrlə gül başına fırlanan bülbüllərin nəvasını eşidirdi.*

2. m. Əziz, istəkli, sevimli adam. *Məcnunu sən ayırdın Leyli kimi güləndən.*

3. sif. Gözəl, qəşəng. [Şahvələd:] *Əsir etdi mənə o gül cəmalın. ..diqqət elə gül cəmalına.*

4. **Gülüm** şəklində – əziz, istəkli, sevimli: [Gülüş:] *Yox, gülüm, mən bildiyim yollar köhnədir. [Gülüş oxuyur:] Mən kimi bəvəfa yarı neylərəm, a gülüm.*

♦ **Gül açmaq** – həyata keçmək, çiçəklənmək (arzu, istək haqqında). [Hamı:] *Geniş çöllər, ulu Tanrım, istəyindən gül açar. Gül kimi – çox yaxşı, çox gözəl. [Xaspolat:] Oqtay! Gül kimi əlimdə işim, alış-verişim. Güldən ağır söz deməmək – qəlbinə, xətrinə dəyməmək, incitməmək, ürəyinə toxunmamaq. [Hacı Zaman:] ..adıma güldən ağır söz deyilməyib. ..adına güldən ağır bir söz deyilməmişdir.*

Gülab is. (fars.) Gülab gülünün yarpaqlarından alınan ətirli maye; gül suyu. *Gülabını çəkdiyən bir çiçəyin küçəyə atılmış əzgin, solğun yarpaqları ilə neçə gün əylənə bilərsən? ..gülab töküb ona verdi.*

Güldürmək f. 1. Gülməsinə səbəb olmaq. [Almaz:] *Sağlam gülüş kəndin bütün həyatını yeni bir sevinclə güldürəcəkdir. [Fuad:]*

Sən.. güldürəndə ağlayan bir qızdın..

2. Ələ salmaq məqsədilə lağa qoydurmaq. [Turac:] *Sən bütün xalqı mənə güldürmək istəyirsən.* [Kamal:] *Bütün İstanbul əhalisini mənə güldürdü.*

Güləbət *is.* (fars.) Qızıl, gümüş tellərindən, habelə onlara bənzədilən materiallardan qatışıqı olan sap. [Fatmansa:] *İndi qızı gəlib bizimçin güləbətin düzür.*

Gülər *sif.* Sən, üzügülər. [Xor:] *Gülər olsun taleyin; Yaşa, yaşa, Şahvələd!*

Gülərzüzlü *sif.* Şən, şad, gülər. *Gülərzüzlü, mərhəmətli, mənə öz qardaşı kimi baxardı. Küçədən, müəllimləri başda olmaq üzrə, təmiz geyimli, gülərzüzlü kiçik-kiçik qızlar, uşaqlar böyük bir intizam və əzəmətlə haraya isə gedirlərdi.*

Gülgü *is.* Satira. *Ciddi yazmaqda Hadi, gülgüdə sabir deyiləm.*

Gülgün *sif.* (fars) şair. Gül rəngli; güllü. [Elxan:] *Bu yeni dünyanı bəzəyən azadlıq çiçəklərinin gülgün .. yarpaqları.. altında mən sənin ayaqlarına enəcəyəm.*

Güllə *is.* Odlu silahlardan atmaq üçün girdə və ya uzunsov qurğusun mərmicik. *İmdi daha yox qırmızı şalvar, nə də şantan; Var bircə tüfəng, güllə yağır əsgərə hər an. Bir gün sonra isə daha təhlükəsiz yerə – Xızıya aparmaq məqsədilə anası Şahbikə xanımı, əmisi qızı Sona xanımı, böyük qardaşı Hüseynqulunun qızlarını və qonşuları şəhərdən çıxardarkən qayalığa çatmamış güllə yağışına düşmüş, nəticədə qonşuları Məşədi Əbdülkərim kişi ağır yaralanmış, ailə üzvləri təsadüf nəticəsində ölüm kabusundan xilas olmuşdur.* **Gülləyə qurban eləmək** – güllə ilə öldürmək. *Yaxşı, gedin xanım, gedin qardaşınıza deyin, qoy ikimizi də bir gülləyə qurban eləsin.*

Güllələmək *f.* Güllə ilə öldürmək. [İbad:] *Onu güllələmək lazımdır. Gül dodaqlar əsər, susar, utanar.*

Gülmək *f.* 1. Müəyyən bor hiss nəticəsində öz duyğusunu bildirmək (ağlamaq əksi). *Nə, nə var, baba, gülürsən? Yoxsa şadlanırsan?... İnsan.. nöqsanları duyar, ağlar, gülər.*

2. İstehza etmək, lağ etmək. [İncə:] *Ox, anacan, mən anlayıram ki, mənə gülürlər.* [Bəhram bəy:] *Sənin kimi yoxsul bir gədəyə qız versəm, mənə gülürlər.*

3. məc. Xoş xəbərdən, yaxşı hadisədən sevinmək. *Oxu, aşiq, gülsün qoy dağlar; Gülsün meşələr, bağlar.*

4. məc. Sevinc ifadə etmək. *Gülüyor hər tərəf.. Gülüyor içrə daim xar.* [Sitarə:] *Nəsib etdi həyatım gülşanimi pəncəyi-xarə.*

Gülümsəmək f. 1. Təbəssüm etmək. *Gülümsərkən can veriyor, süzülərkən öldürür; Kəcbaxıcı, evyıcı, canyaxıcı gözləri.* [Hamı:] *Küsgün tale, ulu Tanrım istəyindən gülümsər.*

2. məc. Fərəh oymatmaq. [Oqtay:] *Mənim sərt çöhrəmə başqa üföqlər gülümsəyir.*

Gülünc sif. və z. Gülməli, gülüş doğuran. [Altunbay:] *Nə qədər gülünc!* [Məsələn:] *Namaz qılmağa, oruc tutmağa gülünc bir şey kimi baxardılar.* // məc. Qeyri-ciddi, mənasız. *Yalnız öz evində imiş kimi, laqeydyanə hərəkəti və hər dəqiqədə bir təhlükə ehtimalını unudub da, bərkdən çıxır və əmr etməsi qeyri-təbii olduğu kimi, başında tələbə papağı, əynində tələbə tujurkası, ayağında isə qadın tumanı olaraq çadra duvağını toplayıb, belə vəhşi paltarla bayıra çıxması olduqca qeyri-təbii, mənasız və gülünc idi.*

Gülüstan is. Güllük, çiçəklik. [Sitarə:] *Yəqin olsə də bülbül, gülüstanından əl çəkməz.*

Gülüş is. 1. Şadlıq, sevinc ifadəsi. [Elxan:] *Hər baxışında yeni bir dünya gülümsəyən, bu bayğın füsunkar gözləri, hər gülüşündə bir həyat çırpınan bu incə, titrək dodaqları, hər görünüşündə yeni bir əməl, yeni bir dilək parlayan, bu ilahi heyəti sevməmək mümkünmü?*

2. məc. Sevinc, şadlıq, şənlik. *Bən qəmlərə dalmaram, bən gülüşümdən qalmaram. Hər çiçəklər onun gülüşləridir.*

Gülüşmə is. 1. “Gülüşmək”dən f.is. ..onların (qızların bulaq başında) azadə quşlar kimi bir-birilə qonuşub-gülüşmələri, axşam günəş dəydikcə min dürlü rənglərlə çağlayan bərraq suyun gurultusu insana bütün qəmlərini unutturur..

2. *məc.* Sayrışma. [Balaş:] *Bu çiçəklərin öpüşməsi, bu ulduzların gülüşməsi, bu baharın ilıq nəfəsi, bütün bu qovuşan, oynayan təbiət məni boğur, məhv oluram.*

Gülüşsüz *sif.* Gülməmə. [Dilbər:] *Gülüşsüz qalmaq da yaxşı deyildir, söz isə ən son güləndir.*

Gülzar *is. (fars.) şair.* Güllük, çiçəklik. *Gülzari-ömrünə fəlak əsdirdi bir xəzan. Mən şeirəm, özüm, bir daha əsarə nə hacət? Mən canlı çiçəkkən, ölü gülzarə nə rəğbət?*

Güman *is.* Əsaslandırılmamış fikir, ehtimal, zənn. □ **Güman ki** – ehtimal ki, ola bilər. [Tanya:] *Çox güman ki, işdən qıraqda qaldığına darıxıb, proyeksi gızlatmışdır. Və əgər yenə inadkarlıq etmək fikrinə düşsələr, çox güman ki, bu dəfə bu onların özləri üçün pis qurtaracaq. Biz isə indi xəbərdarlıq edirik, bizim kino yanlış yol ilə məhvə doğru gedir.*

2. Şübhə, şəkk. *Vallah, bircə qəpiyə yoxdu gümanım, nə edim? ..heç bir qəpiyə də gümanı yox idi.* □ **Güman etmək** – şübhələnmək. [Prokuror:] *Cənab sədr, güman edirəm müttəhim Baxşı naxoşdur, rica edirəm ekspertiza təyin edilsin.* [Yaşar:] *Güman etmirəm... Doğrudur, mən acıqlı idim, ancaq yadıma gəlir, imamıyar yoldaş mənə dedi ki, yaxşı bax, gərəkli kağız olmasın.*

3. Ümid, istək, arzu. *Tapdıq, ey əzizi-canım, oğlum; Ey dar günü gümanım oğlum!*

♦ **Gümana salmaq** – şübhələndirmək. *Salma mənə heç güman. Gümanı gəlmək* – əmin olmaq, ümid etmək. *Ondan başqa heç bir şeyə gümanı gəlmirdi. ..Axırda gümana bircə bacısının əri gəldi. Uşağa hər möhnət üz versə, anasına gümanı gələr; onlar da “ana” deyib ağlayırdılar.*

Gümansız *z.* Gələcəyə ümidi olmadan. *Ac-yalavac zarıldaıyır arvad-uşaq gümansız.*

Gümrah *sif. (fars.)* Yolunu azmış *..müdir olub kafiri-gümrah.*

Gümüş *is.* 1. Bozuntul-ağ rəngli kimyəvi element, qiymətli metal. *Bununla bir parça gümüş arasında heç bir fərq yoxdur.*

2. Gümüşdən qayrılmış bir şey. [Kəndxuda:] *Bir gümüş zəncirinə, vəznələrinə və saatına tərəf gözaltı baxıb bağırır.*

3. məc. Ağ və qəşəng. *Göydən ay öz şəfəqlərin səpiyor; O qızın ağ gümüş döşün öpüyor.*

Gün¹ is. Günəş (ışıq və istilik verən mərkəzi göy cismi). *Gün gəlsə yaxın, bir od olar nurlu ziyası. Nahar oldu, günorta oldu, gün qüruba əyildi. Gün batdı, Mənsur bıçara hənuz ümidini kəsməyib, dübarə bağa gələrək, haman çinar ağacının dibində oturdu.*

♦ **Gün doğmaq** – günəş çıxmaq. *..gün doğuyor hər səhər..*

Gün² is. 1. Yer in öz oxu ətrafında bir dəfə dövr etdiyi (24 saatlıq) müddət; gecə-gündüz. □ **Bu gün** – bugünkü gün. *..bu gün başla həmin hicrə şikayət. Bu gün-sabah* – bir gün, yaxın günlərdə. [Toğrul:] *Mən də bu gün-sabah tapacağam da...* [Toğrul:] *Bu gün-sabah taparam da. Bu günlərdə* – bu bir neçə. [Dursun:] *Bu günlərdə göydən peyğəmbərlərin kağızını gözləyirəm. Gün uzun* – bütün günü *.. gün uzun işləyir? O biri gün* – sabahdan sonrakı gün. [Hürü:] *Bu gün deyilsə sabah, o biri gün.*

2. Müəyyən bir hadisənin qeyd olunduğu gün. *Hər aşıqə ümmid günü var olsa qiyamət; Gül onda da sən, vəslimə şayan ola bilsən. Xalqımız yas günlərində də əsirliyə, əzilməyə məhkum qalır. Yas və ələm günlərində qara geyirlər.*

3. **Gündə** şəklində – hər gün, mütəmadiyə. [Mirzə Sadiq:] *İranda gündə minlərcə, yüz minlərcə bundan daha bədtər cinayətlər, faciələr zühur edib, cəzasız qalırlar.* [Elxan:] *Gündə bir bülbülün mahnılarıyla oxşanacaq..*

4. z. **Gün(ü)-gündən** – bir gün deyil, günlər keçdikcə. *Gülzar azadə bir quş kimi gün-gündən gözəlləşirdi. Aslan gün-gündən zəifləyirdi. Züleyxa bir tərəfdən ərinin raftarını, digər tərəfdən qardaşının zəlalətini görüb, gün-gündən sınıxırdı.*

5. Vəziyyət, hal, güzəran mənasında. [Baxşı:] *.. o doğrudur ki, işçilərin günü ağırdır.. ..məna Tanrım, bələli gün verdin? "Ox... bundan sonra bu zavallıların günü nə olacaqdır?"*

6. Əlamətdar bir gün. *Bayram günləri xor böyük bir izdiham ilə meydanlara çıxır..*

7. Vaxt, zaman. *Gün keçir, Həmid böyüyürdü. // Asudə vaxt. Bu kimi kəndlərdə qadın və qızların gün keçirəcək yerləri bulaq*

başdır...

◊ **Gün aydın** – salam. *Gün aydın, köhnə dostlar! Gün görməmək* – pis yaşamaq. [Balaş:] *..yazıq ömründə bir gün görməmiş. Gün görmək* – yaxşı yaşamaq. *..Həyatımda dürlü gün gördüm.* [Məhərrəm:] *Hərgah Qurban zor ilə o qızı alsa da... heç biri bir gün görməz, fəna bir həyat qarşısında məhv olub gedərlər. Gün keçirmək* – yaşamaq, dolanmaq. *Çocuqlar paltarsız, yalınayaq, gün keçirməkdədir. Gün qazanmaq* – özünə bir gün ağlamaq, özü haqqında düşünmək. [Qara:] *Mən də gərək özümə bir gün qazanım. Gün sürmək* – yaşamaq, gün görmək, dolanmaq. [Aşıq Qərib:] *Uzun günlər gün sürməliyik bir-birindən ayrı biz. Günə düşmək* – pis günə düşmək. *Nədən bu günə düşmüşsən? Günü qara olmaq* – yaşayışı pis olmaq. [Babakişi:] *Yox qızım, .. mən burada qalsam, sən də günün qara olar. Gününə salmamaq* – pis vəziyyətə salmaq (alqış kimi işlədilir). [Tafta:] *..Allah kafər balasını onun gününə salmasın. Gününü qara eləmək* – mənəvi işgəncə vermək. *Edə bu xalq gününü qara dübarə-səbarə; Verir müsəlmanə yüz macərə dübarə-səbarə. Bir gün görməmək* – həyatı pis olmaq, xoş gün görməmək. *Kim Tükəzbanla otursa, evdə bir gün görməyir; İşvə bilməz, qəmzə bilməz, eyşü işrət bilməyir.*

Günah is. (fars.) 1. Dini-əxlaqi normaların pozulması, günah. *Sübh açılır, gün doğuyur hər səhər; Ah sən, ey məhbəsi-viranə, sən; Bircə işıqlanmaz imişsən məgər?! Məndə günah yox, onu bilməzmisən?* [Fərhad:] *Bağışla məni... Oh, Züleyxa, günahkaram, bağışla!..* ◻ **Günah iş görmək** – b a x **günaha batmaq**. *..Yenidən günah işlər görüm.* [Sara:] *Hərçənd biz bir günah iş görmürük.*

2. Təqsir (cəzalanmalı hərəkət). [Yaşar:] *Qurtarandan sonra günahım da olsa, onlar məni çağıra bilərdilər.* ◻ **Günah etmək** – cəzaya layiq iş görmək. *Dövrən edərdi dövrün, rəftar bilməsəydi; Gündə günah edərdim, qəhhar bilməsəydi.*

3. məc. Nöqsan, çatışmazlıq. *..məndə günah yoxdur. Bu onun üçün o qədər də ayıb deyil və bir günah da deyildir.*

◊ **Günaha batmaq** – qəbahət sayılan bir iş görmək. *Tifilkən günaha batdım. Günahını yumaq* – təqsirindən keçilməsi üçün

yaxşı işlər görmək. [Haris:] *Ya əmir, müqəssirəm, günahlarımı yaxşıqla yuyaram.*

Günahi-kəbirə *is.* (fars. və ər.) Böyük günah // Ciddi səhv, böyük cinayət. [Məhərrəm:] *Bu sizin üçün günahi-kəbirədir.*

Günahkar *is.* və *sif.* Müqəssir, təqsirkar. *Dövrən edərdi dövrün, rəftar bilməsəydi; Gündə günah edərdim, qəhhar bilməsəydi.*

Günahsız *sif.* 1. Günahı olmayan; təqsirsiz. [Almaz:] *Belə... büsbütün günahsız bir adamın. Yazıq bir adamın...* [Elxan:] *Yalan! O günahsızdır.*

2. *məc.* Məsum. [İncə:] *.. o da gələndə həmin günahsız dodaqlardan öpsün.*

Gündəyməz *is.* Arxa tərəf, dal, yan. [Atakişi:] *Bir yol bitdili Həsənin gündəyməzindən bir ağac zolladım ki, ay sümüklərinə yağılxəmir saldılar.*

Gündoğuş *is.* s. 1. Günəşin çıxdığı tərəf; şərq. *Nuru səndən Şah dağının gündoğuşu diliyor sevdiyim.* [Xaspolat:] *Gedin geyinin! (Səhnə qarşısına çıxaraq) Cənablar! Bu gün Azərbaycanın, bütün Gündoğuşun görmədiyi xoşbəxt bir günü görürük.*

2. *məc.* Təşbehlərdə işlənir. *Bu gündoğuş qızımın..*

Gündüz *z.* Gecənin əksi. *Bir gecəni ona şairanə bir məktub yazdırmışdım ki, Qərənfil, sənin hicrində gündüzlərin qiyamət gecələrin cəhənnəmdir. Gündüz gedib gecə gəlir.* [Xaspolad:] *Gündüz görmürdünmü nə gözəl oynayırdı?*

Günəş *is.* 1. Işıq və istilik verən mərkəzi göy cismi; gün. [Hamı:] *Yaşıl bağlar, ulu Tanrım Günəşindən şənlənir. Döndər günəşin atəşə, saç Qərbə, Şimalə!*

2. Təşbehlərdə: [Xor:] *Ulduzlarıq biz qızırıq, günəşimiz Şahsənəm.*

Günorta *sif.* Gündüz saat 12, günəşin üfəqdə ən yüksək nöqtədə olduğu vaxt. [Niyaz:] *Adə köpək oğlu, sən, indi bu xalqı belə biqeyrət hesab eləyirsən ki, a, günün günorta çağı...*

Günü *is.* köhn. Birinci arvadın üstünə alınan ikincinə ya üçüncü arvad. [Gülüş:] *Onun (Sevin) günüsünü evə gətirib ona*

güldürmək.

Gürcü *is.* Gürcüstanın yerli əhalisi; gürcü milləti, gürcü xalqı. [Polismeyster:] *Gürcülər, müsəlmanlar ..bütün millətlərdən vardır. Gözəl bir gürcü qızı Xumar idi.*

Gürcüstanlı *is.* Gürcüstanda yaşayan, Gürcüstan sakini. [Baxşı:] *Bu qız gürcüstanlıdır.*

Gürrah *is.* (fars.) Çox adamın birlikdə işə başlaması. // Qələbəlik, axın. [İbad:] *Ay camaat, qıryətiniz yoxdur? Gürrah verin içəri.*

Güvəc *is.* Boğazı dar gil qab. *Sındırdı, güvəc boşqabı guya ki, donuzdur; Hər nə desələr arvada, vallahı ki, düzdür.*

Güvənmək *f.* Arxalanmaq, bel bağlamaq. [Elxan:] *Sənə güvəndiyim dağlar, sənə də qar yağarmış.* [Atakişi:] *Kim nə deyir desin, arvad mərhəmətinə güvənməkdənsə, ölüm yaxşıdır. Haqlı olaraq (Nazlı) qardaşının onu qurtaracağı xüsusiində verdiyi vədlərə güvənir və böylə bir halda kəndisini şərab şüşəsini başına qondarmaqla məşğul olan qardaşının ağuşi-himayəsinə atmaq istəyir.*

Güzəran *is.* Yaşayış, dolanacaq. *Bir xalqın ..məişət və güzəranını öyrənmək üçün onun.. el ədəbiyyatına müraciət edilir. (Fərhad) Qardaşının güzəran üçün çətinlik çəkdiyini görüb utanardı..*

Güzgü *is.* Qarşısındakı hər hansı bir şeyin şəklini əks etdirən cihaz; xüsusi surətdə pardaxlanmış şüşə lövhə; ayna. *Bir aktyor böylə bir boyadan sonra güzgüyə baxarsa, özünün özü olduğuna şübhə edər. [Oqtay:] Bəlkə güzgüdəki şəkillərdən bilirsən.*

- H h -

Ha *əd.* 1. Davamlılıq bildirir. *Hey, ha dad elədi. Mən ha dad elədim..*

2. Xəbərdarlıq bildirir. *Allah Əkbər, acığımı çıxardır ha! Ha-ha, istehza bildirir. Həqiqət! Ha, ha! And içirəm onun yoxluğuna..*

Ha-ha-ha *n.* Qəhqəhə bildirir. *Ha-ha-ha!.. Nə qədər gülünc!..*

Üzülürsən, .. *ha-ha-ha!*

Hacət *is.* (ər.) Ehtiyac, lüzum. *Tərifinə hacət yox. Boş vəslə nə hacət?*

Hacı *is.* (ər.) Məkkəni ziyarət etmiş müsəlman. *Burada bir nəfər Hacı ticarətdən gəlib vaqondan düşmüş, səhər erkən faytonla gəlirən faytonun çarxı yolda sınıb, Hacı piyada qalmışdı, iki böyük çamadani əlinə götürüb gedirdi.*

Haçan *əvəz.* Nə zaman, nə vaxt. *Yetər bu işlər, ay Baba, de bəs haçan nəhayətə?* [Pəri:] *Bəhram, sən bəs haçan gəldin, mən səni görmədim?*

Hadisat *is.* (ər.) Hadisələr. *Bu hadisat haradan vücuda gəldi?*

Hadisə *is.* (ər.) Əhvalat, vəqə. *Elə bir hadisə yoxdur..*

Haftavamil *is.* (lat.) *dan.* Avtomobil. [Məşədi Mehdiqulu:] – *Haftavamil palçıqdan gələ bilmir. Yaralını qoymuşuq (mafanın) içinə, haftavamilə aparırıq.*

Hahhah *n.* Qəhqəhə. *Sən də gül, iranlı, de hahhah.*

Hakim (ər.) 1. *is.* Ağ, tabe edən. *Taleyimin hakimisən.*

2. *sif.* Hökmranlıq edən. *Yəmən diyarına hakim bir şəxs mənim dayımdır.*

Hakimiyyət *is.* (ər.) Siyasi hökmranlıq. *Hakimiyyətimizi təmin edir.*

Haqq *is.* (ər.) 1. İxtiyar, hüquq. .. *gəncliyin haqqı vardır..*

2. Həqiqət, ədalət. *Ya haqqı aşkar elə, ya mənim namusum, həyatım, ismətim kimi, sən də ayaqlar altına düşüb, əbədilik məhv ol!..*

3. Tanrı, Allah. *Ey Quran, əgər haqq isən, .. məni külə döndər.*

Haqq-hesab *is.* (ər.) Hesab. □ **Haqq-hesabı qurtarmaq** - məsələni qəti həll edib bitirmək. *Qoy hələ bu qurbağa ilə haqq-hesabımı qurtarım..*

Haqqında *qoş.* Barəsində. *Mən professor haqqında onun fikrinə şərik deyiləm.*

Haqlamaq *f.* Şatmaq. [Toğrul:] *Ağız, az qalib haqlayam Edissonu ki...*

Haqlandırmaq *f.* Haqlı hesab etmək. *İsgəndəri haqlandırmağa çalışacaq.*

Haqlı *sif.* Düzgün hərəkət edən, fikir söyləyən. *İsgəndər haqlı imiş.*

Haqsız *sif.* Haqqı olmayan. *Haqsızam sevməyə gözəlliyi mən?*

Haqsızlıq *is.* Ədalətsizlik, insafsızlıq. *Mən burada bir haqsızlıq tapdım.*

Hal *is. (ər.)* 1. Vəziyyət. *Halım olubdur nə yaman.. Oldu qızın halı yamandan yaman! Vay əlsiz-ayaqsızların halına. Qız döyülür, qız söyülür hər zaman; Oldu qızın halı yamandan yaman! // Şərait. Qorxunc hallardır..*

2. Forma, şəkil. *(Hadisələr).. yonulmuş bir halda.. ruhunda.. qalmışdır. .. Fars dilinin .. ədəbi dil halında ona rəqabət edə bilməsi .. imkansız idi. □ Halda – baxmayaraq. Bir kəsə pislik etmədiyimiz halda, yenə bizə zülm edirlər. // Qarşılaşdırma məqamında. Mədrəsə .. haram etdiyi halda, təkyə .. tərviç edirdi. Hər halda – necə olsa. Bu hər halda cəmiyyətə bir faydadır. Bu isə hər halda bizim təqsirimiz deyildir.*

◊ **Hal almaq (halını almaq)** – səkilə (şəklinə) düşmək. *Hərəkətlərində.. Həmid qəti bir hal almışdı. Fars dili.. ədəbiyyat dili halını alır. Hala düşmək – vəziyyət almaq. Yanaqlar nə hala düşmüş? Hala girmə – hala düşmə, vəziyyət alma. Bu sevinclər. tamaşaçının adi halından çıxıb qeyri-adi bir hala girməsinə səbəb olan şeylərdir. Hala salınmaq – şəkilə salınmaq. Dilimiz müntəzəm bir hala salınmalıdır. Hala salmaq – şəkə salmaq. Lisanını təmtəraqlı bir hala saldı. Haldan-hala girmək – haldan-hala düşmək, halı qarışmaq. Haldan-hala girir. Halına yanmaq – halına acımaq, yazığı gəlmək, canıyananlıq eləmək. Bunların halına kim yanaçaq?*

Hala *z. (ər.)* İndiyədək, hələ(də), indi də). *Hala da sükut etmədəsən..*

Halal *sif. (ər.)* Haram olmayan, qadağan edilməmiş. *Şəriətcə hər şeyləri halaldır. □ Halal etmək – əfv etmək, bağışlamaq, təqsirindən, günahından, borcundan keçmək. Məni halal et,*

bacıma. .. qanımlı sənə halal edirəm. Halal qılmaq – halal etmək, pisləyin (pisləklərin) üstündən keçmək. *Halal qıl mənə.. Halal olsun* – xeyir, uğur diləmə məqamında işlənir. *Halal olsun sənə anadan əmədiyin süd.*

Halallaşmaq *f.* Bir-birini bağışlamaq. *Gəl, son gündür, halallaşaq..*

Halbuki *bağl.* O halda ki. *Halbuki el ədəbiyyatı belə deyildir.*

Halət *is.* (ər.) Hal, vəziyyət. *Hələ "Babayi-Əmir"də çıxıb bu halətində ..*

Halı(i) *sif.* (ər.) Ağah, xəbərdar. *Hər xəbərdən halısən.* □ **Halı (hali) etmək** – ağah etmək. *biz bilir idik bunu ki, səhnədə yox müslümə, ol səhnə işin qeyrə veriblər, onları qəsdimizə halı ediblər. Halı(i) olmaq* – ağah olmaq, xəbərdar olmaq. *Bu işdən halı olsaydılar.. İşdən olunuz.. halı (hali).*

Hal-hazırda *z.* Hazırda, hazırkı vaxtda. *Cavid hal-hazırda .. böyük bir mövqe tutur.*

Halqa *is.* və *sif.* (ər.) Halqavari, çənbər, dairəvi. *Ən nəhayət də, son nəticə budur; Halqa bir yük və bir gözəl palan.* [Qorxmaz:] *Biz dörd tərəfdən dəmir bir halqa kimi sarılmışdıq. Bütün səhnə baş dolandırıcı bir hərəkət halqası içində qaynayır.*

Halva *is.* (ər.) Şirniyyat növü. *Ölü görəndə yan verir; Halva görəndə can verir.* [Fatmansa:] *Yeyib halvani, minib eşşəyi.*

◊ **Dəmdəm halvası** – asan şey mənasında. [İmamverdi:] *Elə biləsən, dəmdəm halvasıdır ki, qovaq, qov də...*

Halvaçı *is.* Halva bişirib satan adam. [Aram:] *Hə, neyləyək, daha yaxşı, halvaçı qızı daha şirin.*

Hamam *is.* (ər.) Çimmə, yuyunma üçün xüsusi bina. *Köhnə tas, köhnə hamam. Uçdu hammam..*

Hamamçı *is.* Hamam xidmətçisi. *..qəzetçi Rzabəy rolunda Əli İslam və hamamçı rolunda Ələkbər Süheyli yaxşı idilər.*

Haman *z.* və *əvəz.* (fars.) 1. Dərhal, tez, o saat, əlüstü. *Ona doğru haman yaxınlaşaraq, söyləyir: "Pək gecikmişəm, Durna!" — haman gedib təbrik edir.*

2. Həmin o. *.. harada qaldı o fəryad-fəğan, yenə oldu haman*

köhnə daban, bəs o zaman söylədilər millət oyandı.

Hambal, hammal is. (ər.) Peşəsi yük daşımaq olan adam. .. *oxşadır bizi zəmbilli hambala. Gələndə də hammalın dalında gəlmişəm.*

Hamı, hamısı əvəz. 1. Bir nəfər belə kənarda qalmayaraq. *Hamı heyrat edirdi. Hamısının.. boş danışıqdır adəti.*

2. Bir şey belə kənarda qalmayaraq. *Siz deyən sözlər hamı doğrudur. Hər nə yazılıbsa, hamı böhtan yazılıbdır.*

◊ **Hamı bir** - təfəvütü yoxdur, əhəmiyyəti yoxdur. *Mən yanıldımsa, fərq yox, hamı bir, sən yaratdın, həp öldür.*

Hamı is. (ər.) Himayəçi, havadar, arxa. *Onun.. hamısı Abbasmirzə əfəndidir.*

Hamil is. (ər.) Yüklü. *Et tövbə öləndə, sağ ikən hamili-dad ol!*

Hamilik is. Himayəçilik, himayə etmə. *Onu öz hamiliyinə almalıdır.*

Hamvarlanmış f.sif. Hamar hala salınmış, düzləndirilmiş. *O (mətbuat), yalnız yaradıcılıqla iktifa edəməz, o gələcək üçün təsəvvür etdikləri yeni binaları tikmək üçün əski həyatın bütün cəhəlatini, qaranlığını pozmalı və onun hamvarlanmış torpaqlarında öz yeni binalarını tikməlidir.*

Handa əvəz. Haçan, haçansa. *Məni gördükdə handa bir əsgər, qəhrəmanlar, ərlər titrəyirlərdi. Səni ağlar görəndə handa mənim çatlayır, partlayır bütün bədənəm.*

Handan-hana z. Haçandan-haçana, nəhayət. *Handan-hana başı gəldi...*

Hanı əvəz. Harada(n)? *Hanı Sitarə? // Mövcud olmayan yaxud baş verməmiş bir şey, hadisə barəsində ritorik sual. Hanı bəs qışdakı evlər uçuran qüdrətiniz? Hanı ölüb?*

Hankı əvəz. Hansı. *Siyasi cərəyanların hankısına mailsiniz?*

Hansı əvəz. Bir neçə şeydən birini müəyyənləşdirmək üçün verilən sual. *Düz hansıdır? .. Zərafət hansıdır, Yaşar?*

Hap təql.: **hap eləmək**— ağzı ilə qapmaq. *Uşaqlar .. "hap" eləsinlər..*

Hara əvəz. Hansı yer, hansı tərəf. *Qaçaq buların əlindən*

hara..? Bayaq burada idi, .. haraya getdi bu? Hara, hara – qarşılaşdırma bildirir. Bulvar hara, məktəb hara?

Harada əvəz. Hayanda? Hansı yerdə? *Elxan,.. haradasan? harada aş, orada başsan..*

Har(a)dan əvəz. Hayandan? Hansı yerdən (mənbədən)? *Bu hadisat haradan vücuda gəldi? Sən mənim adımlı hardan bilirsən?*

Haradansa əvəz. Hayandansa (naməlum yerdən, səbəbdən). *Hətta haradansa ölmüş atı və 600 manat borcu da yadına düşdü.*

Haralı əvəz. Birisinin hansı yerdə doğulduğunu, yurdunu bilmək üçün işlədilir. *Söylə görüm, haralısan, ay gözəl?*

Haram sif. (ər.) Halal olmayan. *İçdiyin haram deyilmi? □ Haram etmək – haram saymaq, qadağan etmək. Elm təhsilin qıza peyğəmbər etmişdir haram. Mədrəsə şeir və musiqini haram etdiyi halda, təkyə, tərvic edirdi. Haram olsun! – qarğış məqamında işlədilir. Haram olsun sizə yediyiniz çörəklər!*

Haramzada is. (ər və fars.) Bic, tülüngü, kələkbaz. [İmamyar:] *Bu da mənim qardaşım qızıdır, yaxşı qızıdır, amma çox haramzadadır. // Söyüş məqamında: [Axund:] Adə, haramzada, dayan!*

Haray is. Hay-küy, çığır-bağır, imdad qışqırığı. *Bütün dünyanı haraya çağırmaq istəyirdi. □ Haray eləmək – haray salmaq, qışqırıq-bağır qoparmaq. İşçilər eylər haray..*

Harın sif. məc. Qudurğan, azğın, həddindən artıq lovğa, özündənrazı, mütəkəbbir adam haqqında. *Mən uşaqlıqdan harın yaşamışam, mən Allahıma bəndəlik eləməmişəm, dağlarda, düzlərdə, yamaclarda atımın indi də izi qalır.*

Hasar is. (ər.) Barı, sədd, çəpər. *Dırmaşardı hasara.. Bir gül idim, bürünmüşdüm hasara..*

Hasil is. (ər.) ..Məhsul, bəhrə, səmərə. *Səpdikləri o toxmi-ədab verdi hasilin; Güllər verib, çiçəklər açıb nobaharidə. □ Hasil etmək – qazanmaq, əldə etmək, vücuda gətirmək, ortaya çıxarmaq. Qəti bir fikir hasil edə bilsin. Nə qənaət hasil etmiş... Hər nə hasil edirəm, külfətə sərf eyləyirəm.*

Haşa n. (ər.) Allah eləməsin!, əsla, qətiyyə. *Haşa! Olurmu*

paslana yaqut danəsi? Cəllad, əlində şəmşiri. Ölüm güc ilə mənə hökm edə, olum təslim, əyilməyəm yenə haşa!

Hava¹ is. (ər.) 1. Fəza. *..Ona tapdın dəniz, hava, quru.. Boş havanın qucağına atıldı. [Aşıq Həsən:] O nədir ki, hava görcək boğular?*

2. Yer atmosferinin vəziyyəti. *Hava sakitdi. Hava da bir az bulaşıqdır.*

Hava² is. Tutma, qudurma, dəlilik. *Mənim havam gələndə atamı da tanımıram.*

Hava³ is. Melodiya. *Mən havasını da öyrənmək istəyirəm. O havanı bir də çal ki, yadımızdan çıxmasın.*

Havadar is. (ər. və fars.) Birinin tərəfini saxlayıb onu müdafiə edən adam, himayəçi, himayəkar, hayan. *Ola millətin havadarı.*

Havalanmaq f. Coşmaq. Qızışmaq, özündən çıxmaq. *Adə, nə havalanmışsan?*

Havayı sif. (ər.) Boş, boş yerə. *O havayı çalışır.*

Havi sif. (ər.) Ehtiva edən, əhatə edən; aid olan, şamil olan. *Cavidin tipləri zidd nöqtələrə havidirlər (aidirlər). Məziyyətləri havidir.*

Hay təql. 1. Çağırışa cavab. [Sevil:] *Arvad nədir, oturub saman çuvalı kimi evin bir küncündə, nə ölüyə hay verir, nə diriyə pay. [Gülüş:] Yaxşı, ata, dodaqlarını büzmə, mənim anam da belə idi: göz yaşları ovcunda idi, hay demədən ağlardı*

2. Səs-küy, hay-küy. [Salamov:] *Papağımı götürüb bir hay deyərəm, beş yüz adam axar bura.*

□ **Hayına qalmaq** – qeydinə qalmaq. *Torpaq sahəsi icarəyə götürmək hayına qalmışdı.*

Hayan əvəz. Hansı tərəf, hara. *Hayandan taparam. Hayana üz çevirsə..*

Haydı nida. Tərpətmə çağırışı. *Durma, get, haydı.. Haydı, .. çataq hürriyyətə! Haydı səhnədən!*

Hayıf is. (ər.) Təəssüf. *.. hayıf ki, sürgün etmişlər.. □ Hayıf vermək (vurmaq) – acıq almaq, acığını çıxarmaq. O istəyir bizə hayıf versin. Mənə hayıf vurdular? Eybi yoxdur! Hayfını almaq –*

intiqaq almaq. *Hayfını yaxşı alıbsan..*

Haylamaq *f.* Səsləmək, çağırmaq. *Hayladıq, cavab çıxmadı.*

Hay-hay *təql.* Olar, baş üstə. [Həsən:] *Hay-hay, əfəndim!*

Hazır *sif.* (ər.) 1. Bir işi görməyə razı olan, həvəs, meyil göstərən. *Xidmət etməyə hazıram..* // Hazırlanmış. *..Hazır nahara gəlmək istəmirəm.* // Qabaqcadan düşünülmüş. *Bəhanə hazırdır.* □

Hazır olmaq – hazırlanmış olmaq. *Bu tərəfdən də Kərim xan cənəsin əydi ki, bu xırda uşaqlar bizi döyməkliyə olmuş hamı hazır.*

2. **Hazırda** şəklində *z.* – indi, indilikdə, indiki halda. *Hazırda Sıdqi Türk Xalq Teatrında .. aktyor işləyir.*

Hazırkı *sif.* Hazırkı, indiki. *Türk Teatrı .. hazırkı tələblərə uyğun inqilabi türk dramaturgiyası yetişdirmiş..*

Hazırlamaq *f.* Reallaşması, icrası, istifadəsi, işlənməsi üçün hazırlamaq. *Bir-bir fikirlərini yoxlamış, ölçmüş, biçmiş, ediləcək etirazları təsəvvür etmiş, cavablar hazırlamış, kim bilir daha nələr düşünmüş, təsvir etmişdi.*

Hazırlanmaq *f.* İşə yararlı vəziyyətə salınmaq. *.. Musiqiçilər, rəssamlar .. hazırlanmamışdır.*

Hazırlaşdırılmaq *f.* Hazır edilmək, hazır hala salınmaq. *Tamaşaçıların ruhu .. lazımi dərəcədə .. hazırlaşdırılmayır.*

Hazırlaşma *f. is.* Bir iş görmək üçün hazırlıq aparma. *Teatrın yeni mövsümə hazırlaşması üçün vaxt az olmuşdur.*

Hazırlaşmaq *f.* Özünü hazır etmək. *İncə hazırlan! .. bunu .. özü etməyə hazırlanmışdı. Sən hazırlaş, Yaşar!*

Hazırlatdırmaq *f.* Hazır etdirmək. *Hazırlatdırıb bir qədər lüleyin; Etdirib valideyninə ehsan.*

Hazırlıq *is.* Hazır olma. *Sinfi hazırlığı.. son dərəcə əhəmiyyətlidir.* □ **Hazırlıq aparmaq (görmək)** – hazırlıq işləri yerinə yetirmək. *Sərf-nəhv məsələsinə ..hazırlıq aparmaq lazımdır. Onları müəyyən hazırlıq gördükdən sonra irəli çəkməli idilər.*

Hazırlıqlı *sif.* Bilik cəhətdən hazırlığı olan. *Yeni, mükəmməl, hazırlıqlı qüvvələr istəyəcəkdir.*

Hazırlıqsız *sif.* və *z.* Qabaqcadan hazırlanmamış. *Biz yadımızda şaxlarıq ki, hazırlıqsız çıxmışdır.*

Haziq *sif.* (ər.) Mahir, məharətli, etibarlı, dərin məlumatlı. *Millət ölür, təbib yox, can verir o, amansız; Yoxdu təbib-i-haziqi, kün-ci-məzarı gözləyir.*

Heç *əd.* (fars.) 1. Qətiyyə, əsla, bilmərrə. *Mən heç yorulmadım. Mən isə, arxam Gülərə bağlı olduğundan, heç ruhdan düşmürdüm. Sitarə, bu gün heç özündə deyilsən.*

2. *is.* Yoxluq, puçluq. *Sən özün də bir heçsən, yaratdıqların da. ..Onsuz mənim üçün varlıq bir heç, yaşayış mənasızdır. // Dəyərsiz bir kəs, boş şey. Sən özün heç, sözün də biməna. Eyləmiş.. xalqı bir heçə qurban.*

3. *əd.* Heç özüm də bilmirəm, nə tapmışam. // Sual cümlələrində hadisənin gözlənilməzliyini, müstəsnalığını bildirir. *Heç bilirsən, Tanya, bu nə deməkdir?*

◊ **Heç bir** – inkarı gücləndirən təyin vəzifəsində əvəzlik kimi işlənir. *Qırat qədər sevməz heç bir qadını. Heç bir sözün yerini, heç bir hərəkətin vaxtını bilməz. Təربiyəsində heç bir qüsurlar göstərməyir. Heç də – azacıq belə. Heç də açıqlanmadı. Heç dərəcəsi, sıfır dərəcədə. Ara-sıra .. bir-iki tamaşa verirlərsə də, bu, ümumi ehtiyaca qarşı, heç dərəcəsi qalır. Heç olma(z)sa – bəri (əd.). Heç olmasa yaddan çıxarmadın. Heç olmazsa, düşünməyə sövq etmişdir. Heç nə – heç zad, heç bir şey. .. nə eləmək istəyirsən? Heç nə!*

Heçcə *əvəz.* Heç bir. *Sözümə guş vermir heçcə kəs.*

Heçlik *is.* Yoxluq, puçluq, boşluq. *Sənin gəmin heçliyə gedir, ölümə gedir... // Fanilik. Hər yoxluğa, hər heçliyə məhkum bəşəriyyət.*

Hekayə *is.* (ər.) *ədəb.* Ədəbi nəsrin kiçik janrından olan rəvayət əsəri. *..romanlar, hekayələr, dastanlar vardır..*

Hekayəçi *is.* Hekayə söyləyən (yazan). *Hekayəçini bir aktyora çevirdi.*

Hekayət *is.* (ər.) Əhvalat, qəziyyə. □ **Hekayət etmək** – nəql etmək, (əhvalat) söyləmək. *Guş elə alan sənə bir hekayət edim..*

Hesab *is.* (ər.) 1. Hesablama, sayma. *.. Hesabımız düz oldu?*

2. *məc.* Zənn, güman və ya məntiqi nəticə. □ **Hesab edilmək**

– sayılmaq, zənn edilmək, xidmətlərindən biri hesab edilməlidir. **Hesab etmək (eləmək)** – saymaq, zənn etmək. *Sən indi bu xalqı belə biqeyrat hesab eləyirsən..* **Hesabıma (hesabına) görə** – mənə, fikrimcə (səncə, fikrincə), mənə (sənə) görə. *Mənim hesabıma görə, pambıq çoxdan baş verməli idi.*

3. **Hesabına** şəklində z. – vəsaiti ilə, pulu ilə. *Özünün qənaətlə topladığı qəpiklər hesabına ucu nazik perolu bir qələm, qalın və təkciyq vərəqli, yığcam bir cib dəftərcəsi aldı.*

♦ **Hesab götürmək** – təqlid etmək. *Yoxsa fikrindir, götürmək “Oğru Nadir”dən hesab? Hesab olunmaq? hesab edilmək, sayılmaq. Ən çox bağıra bilənlər aktyor hesab olunurlar.* **Hesaba alınmaq** - nəzərə alınmaq. *Burada günəşin təsiri hesaba alınmışdır.* **Hesaba almaq** – nəzərə almaq. *Sən günəşin təsirini hesaba almamışsan.* **Hesabında yanmaq** – düşündüyü kimi olmamaq. *Fəqət keşif hesabında pək yanmışdır.*

Hesablamaq f. Sayıb yekunlaşdırmaq. *Qanındakı qüvvəti hesabladınmı?*

Hərb is. (ər.) Müharibə, döyüş, savaşı. *Şimdilik hərbi tərək et və dediklərimi yap...*

Hərbçə is. Qəlpə. *And olsun düşmən qanı ilə qızarıb yaquta dönmüş qılıncıma və Vətən yolunda medal əvəzinə sinəmə vurulmuş şu iki hərbcəyə!*

Hıçqırıq(lar)la z. Ağlarkən səsinə içinə alıb boğazdan qırıq-qırıq səslər çıxararaq. [Züleyxa:] – *Qardaşım, əziz qardaşım! – deyər hıçqırıqlarla gülərək təkrar etdi.*

Hıqqana-hıqqana z. Gücənə-gücənə, gücə düşərək, güclə, çətinliklə. [Hacı Əhməd:] *Səhərdən elə hıqqana-hıqqana bunu deyəcəkdin?*

Hicr is. (ər.) b a x **hicran**. *Ən odlu bir eşqin gülü al olmuş, unutma!; Qismət sevənə hicr vüsəl olmuş, unutma!*

Hicran is. (ər.) Ayrılıq, firqət, fəraq. *Bülbülündən ayrı düşmüş qızılgül; Bu hicrana kimsə düçar olmasın.* [Tapdıq:] *Gərəkdir bu gecə əmmək o ləli-ləblərin yarın; Qırıb zənciri-hicranı xilas olmaq əsarətdən.*

Hiddət *is.* (ər.) Qəzəb, hirs. *Aydın dərin bir hiddət və iztirabla tükələri ürpərmiş bir halda .. düyümlü yumruğunu bütün qüvvətilə mizə çırpır,*

Hiddətlə *z.* Qəzəblə, hirsə. *Səlim hiddətlə qayıdaraq: – Xeyr, ondan gözünü çək! İkinci səcdədə Turğut hiddətlə onun əlindən tutur və sərt hərəkətlə səcdəyə cəlb edir*

Hiddətlənmək *f.* Əsəbləşmək, qəzəblənmək. [Muxan:] *Canım, sənə demir ki, sən nəçin hiddətlənirsən?*

Hiss *is.* (ər.) Öz hissləri, təəssüratı əsasında bir şeyi qavrama, dərk etmə, başa düşmə qabiliyyəti. [Səməd:] *Əvvəlləri, deyir, onu belə ictimai bir hiss ilə sevirən, getdikcə bu duyğu xüsusi bir eşqə çevrildi.* □ **Hiss etmək** - sezmək, anlamaq, başa düşmək, ürəyinə dammaq. *Fəqət indi isə hiss edirəm, elə bir qüvvət var ki, mən ona qarşı gücsüzəm.* [Elxan:] *Mən həmişə o qüvvəti hiss edirdim.*

◊ **(Ürəyində) hiss oyanmaq (doğmaq)** – yeni bir duyğu duymaq. [Bəhram:] *Bu gün ürəyimdə bir hiss oyanmış ki, daima Pərinə görmək istəyirəm.* [Zöhrə:] *Ürəyimdə anlaşılmaz bir hiss doğdu.*

Hissə *is.* Tamın bölündüyü parçalardan hər biri; qisim. [Qüdrət:] *(Kainat) Elə bir sürətlə də hərələnir ki, heç bir hissəsini görə bilmirəm. // Bölünən bir şeydən hərəyə düşən pay. Məndən sonra atamın pulları geri alınarsa, dörd yerə bölüşüb, bir hissəsi yaman gündə məndən əl çəkməyib, atalıq, analıq və pasibanlıq edən Əbdül əmiyə, bir hissəsi insaniyyət adına mənim üçün çalışan vəkil Kərim bəyə, bir hissəsi mənim kimi yoxsulluqdan məhəbbəti sınib istiqbalı matəmə dönəcək qızların təmin istiqbalına, bir hissəsi də ona...*

Hiylə *is.* (ər.) Kələk, fırıldaq. *Bəli, hiylə sənəin işin deyil, onunçün də xüsusi insanlar var.* □ **Hiylə etmək** – b a x **hiylə işlətmək.** *Sən özgəyə hiylə etmək istədikdə özün yıxıldın.*

◊ **Hiylə işlətmək** – tələ qurmaq, bəclik etmək. [Bəhram:] *Madam ki, bütün insanlar məkr və təzvir ilə öz məqsədlərinə yetişirlər, nə səbəbə mən hiylə qarşısında hiylə işlətməyim.*

Hiyləgər *sif.* (ər. və fars.) Hiylə işlədən, kələkbaz, fəndgir.

[Əbdül:] *Ax, yazıq xanım, bu hiyləgər iblislər sənin güllərinin də evdə qalmasına razı olmurlar.*

Hoqqa *is.* (ər.) *məc.* Kələk, fırlıdaq, fənd, hiylə.

◊ **Hoqqa çıxarmaq** – *kələk gəlmək.* *Özünüzdən təzə hoqqa çıxartmayın.* **Hoqqa bəzəmək** – [Mirzə Səməndər:] *Əgər müdir sənsən, mən burada nə qəlat eləyirəm, əgər müdir mənəm, bu nə hoqqadır bəzəyirsən?*

Hop *təql.* Birdən və cəld hərəkəti anladır. [Susanna:] *Yaxşı, hop!* □ **Hop eləmək** – *udmaq.* *Smatrı, bu da duz deyil ki, hop eləyib udasan..*

Hovuz *is.* (ər.) Su yığıb saxlamaq üçün daşdan, kərpicdən və s.-dən düzəldilmiş sututar; çarhovuz. *Bir tərəfdə hovuzun kənarında Nəsrəddin şah oturub yazır.*

Hökm *is.* (ər.) Əmr, buyruq, sərəncam. □ **Hökm etmək** – *əmr etmək, buyurmaq, sərəncam vermək.* *Hökm et mənə öldürsünlər, fəqət mənə bu əzab verməyin nə lüzumu?*

Hökmdar *is.* (ər. və fars.) Padşah, şah, hakim. [Məhəmməd xan:] *Heç yaraşır mı ki, hökmdar verdiyi ənamı geri alsın?*

Hökmən *z.* (ər.) Mütləq, necə olursa olsun, hələm-həlbət. [Cavad xan:] *Hökmən, xan buyurubdur, möhlət alsanız, o elə biləcəkdir ki, siz qızı qaçırmıq istəyirsiniz.*

Hökmranlıq *is.* Hakimiyyət. *..ufacıq bir əşirətdən qocaman Türkiyə hökmranlığını yaradan Sultan Osmanın balaları bu gün bütün Türkiyənin səcdəgahı olan Ədirnə düşmənlərin kobud çarıqlarının altında əzilməkdədir.*

Hönkürtü *is.* Hönkürüb ağlayarkən çıxarılan səs. (Bəşir) *Birdən-birə nə isə xatırlayaraq, özünü saxlamayıb, hönkürtü ilə ağlamağa başladı...*

Humayun *is.* (fars.) Burada: şaha aid. *Və çox mücadilədən sonra, nəhayət, xan məğlub olub, başı xaki-payı-hökmdara göndərilmiş, fərmani-humayun sadir olarsa, hüzura daxil edilir.*

Hur(i) *is.* (ər.) Əsl mənası “cənnət qızı” olub, klassik ədəbiyyatda təşbeh yolu ilə gözəlin epitetlərindən biri kimi işlənir. *Qızlar dolaşır, cənnəti guya ki, gəzir hur. Hurilərlə sarmaşib sən*

bəxtiyar ol daima. Al ağuşuna bu dünyanın sevimli hurisini, uzaqlaş bu vicdanı napak olan hiyləgər insanlardan, çəkil bir guşeyixəlvətdə çalış və kimsəyə möhtac olmadan, yaşa.

Huş is. (fars.) Mürgü, yarıyuxulu hal.

◊ **Huşa getmək** – mürgüləmək, yuxuya getmək. *Kiçik daxmada üç nəfər fəlakətzadə, xəyalat içində huşa gedib, bir-birinə sarılmışdı. Zavallı huşa gedib kəsrəti xiyalətdən. Huşa gəlmək* – ayılmaq, özünə gəlmək. *Fərhad huşa gəlmiş kimi, tez əlini çəkdi. Bu halda Aslan huşa gəldi və Gülzara tərəf gəldikdə, Gülzar canının hövlündən stəkanda olan karbola kislotasını qapıb Aslanın üzünə atdı.*

Hücum is. (ər.) 1. İrəliləmək məqsədilə qoşunların düşməyə qarşı apardığı hərbi əməliyyat; həmlə. *Qibleyi-ələm, Xivə xanlığı ki, mərhum Nadir şahın zamanında İrana mütəəllüq idi, ondan sonra öz xoşuna olub, hətta İran torpağına da hücumla başladı. Adamlarını al, sol cinah üzərinə müdafiə üçün deyil, əks hücumlar ilə, ildırım kimi düşmən xəttini yarıb, arxaya keçməlisən!* □ **Hücum etmək** – 1) düşməyə qarşı fəal hərbi əməliyyat apararaq irəliləmək, həmlə etmək. *Qoşun yığıb, hücum edə bütün cahanın üstünə!;* 2) məc. Pis niyyətlə bir şeyin və ya bir şəxsin üzərinə yürümək, üzərinə atılmaq, üstünə cummaq. *Ceyran isə, ovçu hücum edərkən anasından ayrı düşmüş bir ahu yavrusunun həsrətlə arxaya baxaraq, həyəcanla mələdiyi kimi, heyratla ətrafa baxıb bir ağız xəfif, fəqət dəhşətli imdad sədasi çıxarmışdı* 3) məc. Qan təzyiqinin artması. *Hərdən qan beyninə hücum edir, gözlərini dəlirdi.* 4) məc. Həyəcanlanmaq. *Üç duyğu – qorxu, sevinc və utancaqlıq üçü də birdən ona hücum etdi.*

2. z. **Hücumla** şəklində. [Oqtay (qalxıb hücumla):] *Yalan deyirsən!*

Hündür sif. Uca, yüksək. *Ortada hündür pilləli bir taxt ardınca müdhiş alovlar zəbanə çəkir. Burada durmaq qorxuludur, ildırım hündür ağacları vurur.*

Hündürboylu sif. Uca qamətli. *Sona hündürboylu, gülümsər, gözəl, tən yerişli, şux gülüşlü bir qız idi.*

Hündürlük *is.* Hündür şeyin halı; ucalıq, yüksəklik. [Mirzə Ələsgər:] *Qibleyi-ələm, bu məlun cadugər kimi özünü bir mərtəbə hündürlükdən atıb, hara isə qeyb oldu.*

Hürriyyət *is.* (ər.) Kölə və əsir olmama, boyunduruq altında olmama. *Bu gördüyün yoldaşlar zülmə qarşı sinələrini sipər edib, hürriyyət və ədalət üçün canlarını fəda etməkdən çəkinməz fədailərdir.*

Hüsən *is.* (ər.) Gözəllik, camal. *Yaz, bizləri valeh elə sən hüsni camalə.*

Hüsən-rəğbət *is.* (ər.) Yaxşı, xeyirxah, xoş münasibət. **Hüsən-rəğbətinə qazanmaq** – hər hansı bir münasibətlə birində özünə qarşı xoş, xeyirxah, yaxşı münasibət, sevgi hissi oyatmaq. *Aslan nə qədər səy eləyirdi ki, Əsgərin hüsən-rəğbətinə qazansın, mümkün olmurdu. Mümkünsə, ona yol verməsin ki, məbada yaxşı oynayıb camaatın hüsən-rəğbətinə qazansın.*

- X x -

Xab *is.* (fars.) Yuxu. *Xabi-nazə dalıbdır. Xabi-cəhalətdə yatan, söyləyin; Axırı bidar olacaq, yoxsa yox?* □ **Xab etmək** – yatmaq. *Qış gəlir, kürsü qurulmuş, hamı xab etmədədir.*

Xaç *is.* İsvilik (xaçpərəstlik) rəmzi. *O məktəblərdə oxumağın axırı boynuna xaç salmaqla qurtaracaq! Müsəlman qızı .. bir qızıl xaç da alıbdır.*

Xadim *is.* (ər.) Müəyyən fəaliyyət sahəsində xidmətləri, nüfuzu olan şəxs. *Ey xadimi-ədab!*

Xahər *is.* (fars.) Bacı. *Öz xahərinə sən eylə hörmət.*

Xahiş *is.* (fars.) Rica, təvəqqe. *Xahişini yerinə yetirib..* □ **Xahiş etmək** – təvəqqe etmək. *Çıxıb getməni xahiş edirəm.*

Xah-naxah *z.* (fars.) İstər-istəməz. *Xah-naxah razı oldu.*

Xain *is.* və *sif.* (ər.) Xəyanətçi, xəyanətkar, satqın, dönük, vəfasız, əhdi pozan. *“Ox, xain qardaş..”* [Xor:] *Sıdq yoxdur, zülm çoxdur, çoxlar olmuşdur xainə qurban.*

Xainanə *sif.* Xaincəsinə. *Biri tərəhhüm etsə də,.. xainanədir.*

Xak *is.* (fars.) Torpaq. *Ki, hazıram yıxılım xaki-payinə hər gün; Öpüm ayağını əcz ilə. Kimdir o? Nədir o?*

Xal *is.* Dəridə ləkə. *.. Yalın qız telidir, xalın çiçəkdir..*

Xala *is.* 1. Ananın bacısı. *Bibim, xalam, nənəm...*

2. Yaşlı qadına hörmətlə müraciətdə işlənir. *Ay Şərabanı xala!*

Xalça *is.* Naxışlı döşənəcək. *Xalçanı divara vurarıq.*

Xalça-palaz *is.* Xalça və palaz toplusu. *Gülzar .. xalça-palaz toxuya bilirdi.*

Xalı *is.* İri xalça. *Otaq köhnə xalı və sadə şeylərlə bəzənmiş.*

Xaliq *is.* (ər.) *din.* Xəلق edən, Yaradan (Allah). *Xaliqin qüdrəti bihəddinə əhsən..*

Xalis *sif.* (fars.) Qatışığı olmayan, təmiz. [Tanya:] *Xalis samovar qızılı.*

Xalq *is.* (ər.) 1. Millət. *Hal-hazırda Azərbaycan xalqının yurdunun .. təbii sərvətlərindən başqa heç bir şeyi yoxdur.*

2. Ölkə əhalisinin əsas kütləsi. *Bu ənənələr – xalq arasında yaşayırdı.*

3. Camaat, adamlar. *Xalq gözləyir axı..*

Xalqçı *is.* Xalqın mənafeyini hər şeydən üstün tutan adam, demokrat. *Sən səmimi bir xalqçı olsaydın, öz ehtiraslarını boğardın..*

Xaltura *is.* (rus.) *dan.* Başdansovdu iş, asan yolla qazanc. [Xoşməmməd:] *Canın çıxsın, pulun yoxdur, get sən də xalturaya..*

Xalvar *s.* 25 pudluq çəki ölçüsü. *Fikrində nədir? Modalı paltar, qısa şalvar; Fikrində nədir? Pudra ilə rəng iki xalvar.*

Xam *sif.* 1. Püxtələşməmiş, vərdisiz. *Xam adam belə şeydən özünü itirməzmi?*

2. Öz təbii halında olan. *Yurdunun xam və işlənməmiş təbii sərvətlərindən başqa heç bir şeyi yoxdur.*

♦ **Xam düşmək** – yanımaq (təcrübəsizlikdən). *Biləcəksən sən özün; Ki, düşübsən necə xam.*

Xamə *is.* (fars.) Qələm. *Mən də az-maz bilirəm yazmağı, bir pürhəvəsəm; Çün neçə sahibi-xamə ilə mən həmnəfəsəm. Ciddi*

yazmaqla *Hadi, gülgüdə Sabir deyiləm; Xamədən dürrü gövhər tökməyə qadir deyiləm.*

Xamna is. Xam ipək. *Biri xamna saldı mı, .. gedib təbrik edir(di)..*

Xamuş sif. (fars.) Sakit, dinməz. *Yenə hər yer zülam üçündə xamuş; Yenə hər yanda yox ziyadən əsər. Ölər, ölər, şaşırıb həp çocuq baxır xamuş.*

Xan is. Feodal zümrəsinə mənsub şəxs. *Bəy ilə xan ediblər əhd..*

Xanə is. (fars.) Ev. *Öz xanəmə eylər idim adət. // Məskən. Xaneyi-millət xərəb olmaqda..*

Xanəxərəb sif. (fars.) Evi yıxılmış, bədbəxt, yazıq. *Mən nə bilim xanəxərəb..*

Xanəndə is. (fars.) Müğənni. *Xanəndələr .. pay alırdılar.*

Xanım is. 1. Qadın. *Səhnəmizdə Azərbaycan xanımları görürdük..*

2. Zövcə. *Budur Balaşın xanımı..*

3. Qadına hörmətlə müraciət, bəyim. *Xanım, bağışlayın, mən sizi görmədim..*

Xaniman is. (fars.) Ev-eşik, mal-mülk. *Xanimanlar tar-mar olmaqdadır.*

Xanimansız sif. Evsiz-eşiksiz. *Bax, küçələrdə .. bir sürü xanimansız..*

Xanlıq is. Xanın idarəsində olan ölkə, ərazi. *Xanlıqlar dövrü görmüş Azərbaycanın .. bütün mühiti fars mədəniyyətinin təsiri altında bulunmuşdur.*

Xanzadə is. Xan nəslindən olan adam. [Fatmansa:] *Doğru deyiblər: qatır atasını görməsəydi, özünü xanzadə bilərdi.*

Xar sif. (fars.) Üzüqara, xəcil, rüsvay. *Gör .. qızları xarü zəlil..*

□ **Xar etmək** – xəcil etmək, zəlil etmək, alçaltmaq. *Gəl gör, Sitarə, xar etdiyin Mənsuru! Xar olmaq* – alçalmaq. *Millətimiz xar olacaq..*

Xarab sif. və z. (ər.) Pis. *Xarabdır.. Necə, mən xarab işləyirəm?* □ **Xarab olmaq** – korlanmaq. *Çarxları lap xarab olubdur.* [Əlibala:] *Maşın xarab oldu, işləmir.*

Xaraba *sif. və is. (ər.)* 1. Dağılmış, uçulmuş, viranə qalmış, şəhərin, tikilinin və s.-nin qalıqı. *Abad binaları viran, lakin viran, xaraba yerləri abad və laləzara döndərən qələm!..*

2. *dan.* Ev, mülk, yer mənasında (hiddət məqamında deyilir). [Əlimuxtar:] *Köpək oğlunun xarabasında çatan gəlib bir ağalıq eləyir.* [Əliağa:] *Döndərmişsiniz xarabanı kababçı dükanına.*

Xarabalıq *is.* Viranəlik, xarabaxana. *Xarabalıqdan abadanlıq axtarırsınız.*

Xarabazar *is. və sif. (ər.və fars.)* Xaraba, viranə. *Dekorasiyalara gəlincə, birinci pərdədə dərvişin: “Xarabazar bir dudman”, – deyə bizi qandırmaq istədiyinə baxmayaraq, səhnədə “xarabazar bir dudman” deyil, əlvan çiçəkli, yaşıl ağaclı möhtəşəm bir bağça, cənnət kimi abad və səfalı bir barigah görürdük.*

Xarakter *is. (yun.)* Tip, surət. *Bu günədək teatr məktəbi müdavimləri arasında bu əsərlərin nə olduğunu, qəhrəmanlarının kim olduğunu lazımınca düşünən və (xarakterin) nə olduğunu bilən yoxdur.*

Xarakterli *sif.* Xüsusiyyətli. *...repertuarının 90 faizi akrobatik xarakterli musiqi “şaxşax”ından ibarət olması..*

Xaric *is. (ər.)* Bayır tərəf. *Mənim xaricimdə özgə bir allah yoxdur.* □ **Xaric olmaq** – kənar olmaq, çıxmaq. *Otaqdan xaric ol..*

Xarici *sif. və is. (ər.)* 1. Daxilinin əksi olan, xaricə aid, zahiri. *Bu ədəbiyyat xarici təsirdən ən az mütəəssir ola bilər.*

2. Əcnəbi. [Mirzə Kərim:] *xaricilərin mədəniyyəti islamdan aldıqlarından .. bəhs edirdi.*

Xariqə *is. (ər.)* Möcüzə. *O, xariqələr yaratmağa müstəiddir..*

Xariqüladə *sif. (ər.)* Qeyri-adi. *Həyatımızda hər cürə xariqüladə şeylər tapılan kimi, işlər də tapılar imiş.*

Xariqüladəlik *is.* Fövqəltəbiilik. *Biz xariqüladəliklərə inanmırıq.*

Xarizar *is. (fars.)* Tikanlıq. *Bir xarizarı ta ki, bustan edib gedib; Kəndin mücahid isminə şayan edib gedib.*

Xarrat *is.* Taxta şeylər qayıran usta, dülgər. *Biri dəmirçi qızı, biri də xarrat oğlu.*

Xas(s) is. (ər.) Xüsusi, ayrıca, əlahiddə. *Bəsdir daha tənqid elədin xas ilə ami, Çox yazma, danışma daha, tul etmə kəlamı.*

Xasiyyət is. (ər.) Xarakter. *Qonşular gizli-gizli bir-birinə deyirdilər: Qara Qənbər qudurmuş, xasiyyəti dəyişmiş, qulluq əqlini uçurdub, gözünü kor eləmiş...*

Xata is. (ər.) Xətər, zərər, ziyan, fəlakət, əngəl, təhlükə, bəla. *.. Xatası çıxar.*

Xatırlamaq f. Xatirinə gətirmək. *Həmid xatırlayırdı.*

Xatırlatmaq f. Yada salmaq. *Bir timsalı burada xatırlatmaq istəyirəm. // Andırmaq. Dalğaların ..gurultu qoparması (Dilbərin) sahildə olduğunu xatırladırdı.*

Xatir is. (ər.) 1. Yaddaş. *Götürülən mövzu .. xalqın ümumiyyətindən parça-parça götürülüb .. canlandırmalıdır ki, hər kəs səhnədə bir nəfəri görünə həmin yüzlərcə elə adamlar tanıdığı xatirinə gəlsin.*

2. Hörmət, sayğı. [Əbdüləli bəy:] *Xalqın təməssükü qalıb, əgər sizin xatiriniz olmasa idi. Allah xatirinə, Almaz, bir sən bil, bir Allah! Həm də heç bir fabriqa, heç nəyin xatirinə öz rejissorunu əldən buraxmır.*

◊ **Xatirə düşmək** – yada düşmək. *Sitarə xatirə düşdü! Xatirə salmaq* – yada salmaq. *Tarix salır xatirə əcdadi-nəcibi. Xatirinə gətirmək* – anmaq, yadına salmaq. *Keçmişləri xatirinə gətirirdi. Xatirini sındırmaq* – qəlbinə dəymək. *Xatirini sındırmamaq üçün .. "Razıyam!" deyə cavab verdi.*

Xatirat is. (ər.) Yadda qalanlar. *Xatirat onu yormuş..*

Xatirə is. (ər.) Yaddaş, hafizə. ◻ **Xatirəsi üçün** – xatirinə, naminə, görə. *Cavid bütün əsərlərini.. bir fəlsəfə xatirəsi üçün quraşdırıyor.*

◊ **Xatirədən silinmək** – unudulmaq. *Drama xatirələrdən belə silinəcək bir dərəcəyədək süqut etmişdir.*

Xeyir is. (ər.) Fayda, uğur, mənfəət. *Camaatın xeyrini fikirləşər. Hamısı zərərin xeyrini qandı..* ◻ **Xeyir etmək** – avand olmaq, xeyir tapmaq. *Xudavəndi müttəal belə müəllimlərin gələcəklərini xeyir etsin!*

◊ **Öz xeyrini gözləmək** – ancaq öz mənafeyi üçün çalışmaq. *Şiraz ilə Təbriz arasından yığılan molla öküzlər.. öz xeyrini gözlər..*

Xeyirli sif. Faydalı, əlverişli. *Burada mühüm məsələ .. hərəkətin zərərli, xeyirli olması deyil..*

Xeyr əd. (ər.) Yox! Xeyr .. *bağışlayan! İndi görürəm, xeyr a...*

Xeyrat is. (ər.) Ehsan, savab əməl. *.."atam xeyratına" deyən xəsislərə oxşayırsınız.*

Xeyriyyə is. (ər.) Təmənnasız yardım, kömək, xeyir iş. *.. çox vaxt xeyriyyə .. məqsədi ilə başlanmış teatrçılığımız ilk günlərində aktyor belə tapa bilməyirdi.*

Xeyriyyəçi is. Xeyriyyə iştirakçısı. *..bu "şeytan ocağı" ("şəbehgərdanlıq") ..xeyriyyəçi ziyalılar və bu kimilərin ..səylərinə istinad etmiş oldu.*

Xeyli sif. və z. Çox, olduqca. *.. işlərimiz xeyli fənadır..*

Xəbər is. (ər.) Məlumat, informasiya. *..hər xəbərdən halisən. // Sormağ. ..bu işlərdən xəbərim yoxdur... // Vəqiflik, tanışlıq, bələdlilik. Sənin heç ədəbiyyatdan xəbərin yoxdur ki.*

◊ **Xəbər alınmaq** – sorag alınmaq, sorag verilmək. *Xəbər alınmış, ağa. Xəbər almaq* – soruşmaq, soruqlamaq. *Səndən xəbər alım.. Xəbər bilmək* – eşitmək, öyrənmək. *Sonra xəbər bildim ki, .. əmim nə qədər əzablar çəkib... Xəbər tutmaq* – maraqlanıb soruşmaq, soruşub məlumat almaq. *..sənin halından heç xəbər də tutmur. Xəbər vermək* – bildirmək, çatdırmaq. *Bütün dünyaya teleqrafla xəbər vermək lazımdır.*

Xəbərdar sif. (ər. və fars.) Agah. □ **Xəbərdar etmək** – agah etmək, bildirmək. *Xəbərdar edirik ərləri.. Xəbərdar olmaq* – agah olmaq, bilmək. *Bunların halından, aya, kim xəbərdar olmalı?*

Xəbərdarlıq is. Xəbərdar etmə.

◊ **Xəbərdarlıq vermək** – qabaqcadan bildirmək, xəbərdar etmək. [Toğrul:] *Yoldaş İmamyar doğru deyir, o mənə demişdi, xəbərdarlıq vermişdi.*

Xəbərləşmək f. Bir-birindən xəbər tutmaq, soruşmaq. *..bir saatda xəbərləşmişlər kimi bir otağa doldurulur.*

Xəbis *sif* və *is*. (ər.) Namərd, alçaq, əclaf, müxənnəs, xain, rəzil. .. *bütün* .. *şeylər* .. *dövrəsinə fırlanır, xəbis bir istehza ilə rəqs edirdi. Hər iki xəbis öz xainanə və çirkin məhəbbətlərini yekdigərinə söyləyirdi.*

Xəbislik *is*. Alçaqlıq, xainlik, rəzalət. *Amma Aslan ..Fərhadın xəbisliyini bilmədiyi üçün.. belə bir işə inanardımı?*

Xəcalət *is*. (ər.) Utanma. *Xar ol bu xəcalətdən; Dur, ey xar olan millət.*

◊ **Xəcalət çəkmək** – utanmaq. *Başqaları yanında xəcalət çəkməsini istəmirdi. Xəcalət vermək* – utandırmaq. *Bu nə xəcalətdir, sən bizə verirsən? Xəcalətindən çıxmaq* – əvəzini vermək. *Onun xəcalətindən çıxam..*

Xəcil *sif*. (ər.) Xəcalətli, üzüqara. □ **Xəcil etmək** – başını aşağı etmək. *Edəsən .. xəcil qardaşını.*

Xəfəki-xəfəki *z*. Gizli-gizli, xəlvəti. *Bir kisə xəfəki-xəfəki ..sürünürdü.*

Xəffaş *is*. (ər.) Yarasa, gecəquşu. *Xəffaş çünki nifrət edir aqtabdən.*

Xəfif *sif*. və *z*. (ər.) Mülayim, zəif, yüngül, yumşaq. *Xəfif bir şırıltıyla oynayan ləpələr. Ney kimi bülbülənixoşəlhanın həzin nəvasına qatışib, mahir bir musiqişünasın belə çala bilməyəcəyi lətif havalar çalırdı.*

Xəfifanə *z*. (ər. və fars.) Xəfifcə, yavaşca, xəfifcəsinə. *İnlədikcə dəniz xəfifanə..*

Xəfif-xəfif *z*. Yüngülcə, zəifcə. *Ruzgar xəfif-xəfif əsir..*

Xəfifləşmək *f*. Zəifləşmək, azalmaq. *Mədəni təsir də xəfifləşib..*

Xəfiyyə *is*. (ər.) Gizli polis idarəsi. *Xəfiyyə polisinə xəbər verdi.*

Xəfiyyəçi *is*. Xəfiyyə agentı. *Xəfiyyəçilərdən biri qapını açdı.*

Xəkəndazçı *is*. Süpürgəçi. *Hər nə ki, İranda xəkəndazçı var, molla adıyla buraya yollanır.*

Xəl *sif*. (ər.) Kənar. □ **Xəl etmək** – kənarlaşdırmaq. *Məni xəl etməyə eldən yenə fərman olacaq?!; Bəli, vallah olacaq!*

Xəlayiq is. (ər.) Məxluqat, camaat. *Qorxudan indi xalqın gizlənmək oldu şüglü; Ölsən, kəsər xəlayiq qurban 5-6 toğlu.*

Xələf is. (ər.) Övlad, nəsil, davamçı. *Bir böylə oda öz xələfin sövq edər insan?*

Xələl is. (ər.) Zıyan.

◊ **Xələl açmaq** – pozmaq, zərər gətirmək. *Açdı xələl əhdimə..*

Xələldar sif. (ər. və fars.) Korlanmış. ◻ **Xələldar etmək** – pozmaq. *Üslubu xələldar edir.*

Xələt is. (ər.) 1. Bahalı paltar. *Xələti-şahiyyə izzü-iftixarimlə geyib; Təxtini aldım əlindən şahi-İranım deyib.*

2. məc. Göy çəmən. *Dərələr, dağlar, ağaclar yaşıl, əlvən hər yan; Sərbəsər xələti-ətləslə bəzənmiş gülşən.*

Xəlfə is. (ər.) Məclisdə başçılıq edən. // Molla köməkçisi. *Xəlfə dua oxuyurdu..*

Xəlifə is. (ər.) Müsəlmanların dini və dünyəvi hakimi. *Əbu Übeyd ..məni almaq və Bağdad xəlifəsinin hərəmxanasına göndərmək istəyir.*

Xəlq is. (ər.) 1. Yaratma, yaradılış. ◻ **Xəlq eləmək** – yaratmaq, vücuda gətirmək. *Səni mənim üçün, məni sənə üçün xəlq eləmişdir.*

2. B a x **xəlq**. *Xəlqi-cahan anlasın..*

Xəlvət is. (ər.) Tənha yer, gizli yer, adamlar olmayan yer. *Xəlvət, səssiz bağ içi. // sif. Adamsız, boş. Oturub xəlvət ev içrə .. // z. Gizlicə. El edər ona hörmət, söyər xəlvət.*

Xəlvəti z. Gizlicə. *Xəlvəti anasının yanına gəlirdi.*

Xəmir is. (ər.) 1. Maye ilə yoğurulan unun suvaşqan kütləsi. [Şərabəni:] *Çörək bişir, xəmir yoğur, təndirə gir...*

2. Təşbeh: yumşaq. [Toğrul:] *Elə bil onun bədəni dəmirdir, səninki xəmir.*

Xəncər is. (fars.) Ucu sivri soyuq silah. *(Mənsur) Divarda olan xəncəri götürüb sinəsinə qoyaraq, tutqun və dilsiz kəlmələrlə təkəllümə başladı.*

Xəncər-bıçaq is. Soyuyq silah. *Vuruşmalıyıqsa, xəncər-bıçaq axtaraq.*

Xəndan *sif. (fars.)* Gülər, şən, ürəkaçan. *..hər tərəf xəndan imiş!*

Xərab *sif. (ər.)* Xarab, yaman. □ **Xərab olmaq** – get... gedə korlanmaq. *Xaneyi-millət xərab olmaqda.. Ölkə xərab olub, olar viran.*

Xərabazar *is. (ər. və fars.)* Xarabalıq, viranəlik. *Oğlum, xərabazarlar arasında abadlıq axtarma.*

Xərabə *sif. və is. (ər.)* B a x **xaraba** 1-ci mənasında. *Budur, xərabə bir məqbər. Abadlıq yaratmaq üçün bir xərabədən; Cəhd eləyib çəkinməyərək min əzəbdən,*

Xərac *is. (ər.)* Vergi, bac. [İmamverdi:] *Kişi bütün dünyadan bac-xərac alır. Xüsusilə, Şirvanşahlar İran sarayı tərəfindən təyin edilir, İrana xərac verir(di)..*

Xərc *is. (ər.)* Məxaric, məsrəf, sərf olunan pul. *.. öz xərcini ödəyə bilər.* □ **Xərc etmək (eləmək, eyləmək)** – xərcləmək. *Pul babamdan .. qalmış.. bir qədər; onları xərc eyləmə.*

Xərcləmək *f.* Məsrəf etmək (pulu). *Son qəpiklərini də xərcləyib qurtardı.*

Xərclik *is.* Cibxərçi, cibxərcliyi. *(Kamil) Atasından aldığı xərcliyi gizlin anasına verirdi..*

Xərc-məxaric *is. (ər.)* Xərclər, məsarif. *Onsuz da bu qədər xərc-məxaric..*

Xəritə *is. (ər.)* Yer səthinin coğrafi vəziyyətinin kağız və s. üzərində təsviri. *Bir dəstə modalı mənə paltar tikəydilər; Bu qırmızı xəritəni şalvar tikəydilər.*

Xəsis *sif. və is.* Simic, simic adam. *Xəsislərə oxşayırsınız.*

Xəsislik *is.* Kasadlıq, kəsalət. *Burada məsələ yazığının xəsisliyində.. deyildir.* □ **Xəsislik eləmək** – simiclik eləmək, qiyməmək, əsirgəmək. *Uşaqlara.. süd ver, .. xəsislik eləmə.*

Xəstə *sif. və is. (fars.)* 1. Naxoş, azarlı. *Zülamı-nikbət[†] içindən gəlir inilti səsi; Baxanda xəstə uşaq, bir də xəstə bir maddə. Xəstəxana tapılmaz; Xəstəyə çarə olmaz.*

2. *məc.* Zəif, sönük, solğun. *Göydə ay yer üzünə xəstə, sarı, ölgün bir işıq atırdı.*

3. məc. Naqis. *Bu xəstə cəhətin qarşısını almaq..*

Xəstələnmək *f.* Azarlamaq, naxoşlamaq. *Dilbər.. tez-tez xəstələnirdi.*

Xəstəlik *is.* Azar, naxoşluq. *Xəstəliyinə baxmayaraq danışiq və hərəkətinin çox sərt olduğunu .. qeydə məcburuq.*

◊ **Xəstəliyə tutulmaq** – azara düşmək. *Vəram xəstəliyinə tutulmuşam.*

Xəstəxana *is. (fars.)* Müalicə üçün xəstələrin yatdığı ev, bina, müəssisə. *Xəstəxana tapılmaz..*

Xəta *is. (ər.)* Səhv, yanlışlıq, qələt. *Müəllif guya “İblis”də buraxdığı bütün xətələrin intiqamını “Şeyx Sənan”-dan almış kimi, əsərin hər bir cəhətinə son dərəcə diqqət etmişdir. // Çap mətnində səhv. Mürəttib və müsəhhih xətası .. buluna bilər. // Xəta, qəbahət, günah. Qul xətasız olmaz, ağa kərəmsiz.*

◊ **Xəta çıxar(t)maq** – xətər yetirmək. *Bir xəta çıxardar, ağalə düşərik.*

Xətir *is. (ər.)* B a x **xətir**, 2-ci mənasında.

◊ **Xət(i)rindən keçməmək** – üzündən keçə bilməmək, xətirli şəxsin sözünü yerə salmamaq. [Xəlfə:] *Aslan bəyin xətirindən keçməram.*

Xətt *is. (ər.)* 1. İki məntəqəni birləşdirən yol. *Çünki bu məhlədən tramvay xəttinə çıxmaq üçün yol olmadığından arvad-arvaddır, kişilər də şəhər içini yenə bilmirlər. Demək olar ki, bütün mədənlərə tramvay və dar dəmiryol xətti çəkilmişdir.*

2. Strategiya, taktika. *Yoldaşlar, yoldaş Hikmət Kamal Azap1 üzvü olsa da, tutduğu pozisiya Rappın əsas xəttinə ziddir.*

Xətt(ü)-xal *is. (ər. və fars.)* Gözəl sima. *Bax, diqqət eylə lizələrin xəttü xalına; Ağlın gedər baxan kimi rüxsari-əlinə.*

Xətti-hərəkət *is. (ər.)* b a x **xətt**, 2-ci mənasında. *Artıq getdikcə simasını dəyişərək həqiqi bir sol yol tutan teatroların götürdökləri xətti-hərəkətə uyğun repertuarları olmalıdır.*

Xəyal *is.* Surətin zehni təcəssümü, təxəyyül. *Onun xəyalı ilə yaşayırdın. // Xəyalət, xülya, fantaziya. Ancaq bunların həpsi birər xəyal(dır). Yox, Gülsabah, o xəyaldır.. □ Xəyal etmək* – düşünmək,

ağlına gətirmək. *Xəyal edərəm: bəzmi-istirahətdir. Baxır nigahitəhəssürlə nuri-didəsinə; Xəyal edir ki, onun kim olar pərəstari.*
Xəyalə dalmaq – fikrə getmək. *Ancaq tazə xəyalə düşmüşəm.*
Xəyalə gətirmək – yada salmaq. *Keçmişdəki məşhur xanımlar qala dalə; Dəyməz ki, gətirmək onları bir də xəyalə.*
Xəyalına düşmək – fikrindən keçmək. *Yenə düşdü xəyalıma vətən sevdəsi..*
Xəyalına gəlmək – yadına düşmək. *Yenə gəldi xəyalına, aman, bir odlü həngamə..*
Xəyalına gətirmək – ağlına gətirmək, təsəvvürünə gətirmək. *Aslan Fərhadın xəyanətini xəyalına belə gətirə bilərdimi? Belə bir xəyanət edəcəyini ağlına da gətirmirdi.*
Xəyalından keçmək – arzusunda olmaq, can atmaq. *Hər kəsə baxsan, xəyalından cəbişdandır, keçir, bir quru candır, keçir..*

Xəyalat is. (ər. “xəyalət” söz. cəmi) Xəyallar, göz önündən keçən xəyali görüntülər. *O gecə Fərhad xəyalatdan yata bilmədi.*

Xəyalçı is. Xəyalpərəst, xülyaçı. *Bir ədib nə qədər xəyalçı olursa-olsun, .. mühitinə göz yuma bilməyəcəkdir.*

Xəyalət is. (ər.) Xəyal, xülya, təxəyyül. *Ruhum.. uçar səmələrə o ələmi-xəyalətdə. Yenə əhatə edib zəhnimi xəyalətlər..*

Xəyali sif. Qeyri-real, irreal, təsəvvür edilən. *Onun xəyali heykəli qarşısında. Hər şeyi untdum. Eşq üçün.. ölüm .. ən dadlı bir xəyali düyün.*

Xəyalplov is. Xülya. *Bunlar hamısı xəyalplovdur.*

Xəyanət is. (ər.) Xainlik, dönüklük, namərdlik, etibarsızlıq. *Ox, Fərhad, mənə xəyanət... □ Xəyanət etmək* – dönüklük etmək, etibarsız çıxmaq. *Fəqət yoldaşa xəyanət etməzlər. Sən tapındığın dinə də xəyanət edirsən.*

Xəzan is. (fars.) Payız, son bahar. *Hər baharın qaçılmaz bir xəzanı vardır.*

Xəzinə is. (ər.) 1. Qızıl-gümüş, cəvahirat, qaş-daş (daş-qaş) ehtiyatı. *.. köhnə padşahın xəzinəsi.. hamısı ona çatıbdır.*

2. məc. Mənəvi-mədəni sərvətlərin toplusu. *Dastanlar ..ədəbiyyatımız üçün tükənməz xəzinədir.*

Xəzri is. Abşeron yarımadasında şimaldan əsən şiddətli külək. [Aram:] *Özün də otur ləpədəyəndə, gözlə haçan xəzri*

gələcək ki, kosavayın yola düşsün.

Xır *is.* Bostan. *..Həsən kişinin xırı yandıqdan sonra Mirzə Kərim .. onun üçün bir at-araba almışdı.*

Xırda *sif.* 1. Kiçik, balaca (yaşca, boyca). *Xırda uşaq kimi atılıb-düşürdü.*

2. Həcmcə, ölçücə nisbətən kiçik, balaca. *Əlvida, ey mayeyi-sürurum və tamaşa nöqtəmin ən qiymətliləri olan xırda balıqlar! Boz qalın qaşları ilə örtülmüş; Xırda dik gözlərində bir şəfqət.*

3. Sosial, iqtisadi, maddi cəhətcə zəif, kiçik. *Cəmiyyətdə .. xırda burjuaziya təbəqələri.. törənir(di).*

4. Cüzi, əhəmiyyətsiz. *Xırda söhbət, xırda söhbət.*

Xırdaca 1. *sif.* Bapbalaca. *.. xırdaca burnu, nazikcə dodaqları.*

2. *is.* Azyaşlı çocuq. *Ağa, xırdacalar qulaq vermişlər.*

Xırdaçılıq *is.* Pedantlıq. *Bu, xırdaçılıqlara uymaqdır..* □

Xırdaçılıq etmək – pedantlıq etmək. *Klassiklər haqqında tənqidçilər çox xırdaçılıq etməməlidir.*

Xırda-xırda *z. və sif.* Tədriclə, tədricən. *Həsən kişi yarılığa işlədir və xırda-xırda pulunu Mirzə Kərimə doldururdu.*

Xırdalamaq *f.* İzah etmək, açıqlamaq. *Ekspozisiyanı bir az xırdalayasınız. [Sapan:] Zəhmət çək o süpreatizmi də sən xırdala, biz də başa düşək.*

Xırda-mırda *sif. və is.* Yüngülvari. *Qabaq arvad evdə otururdu, axşama kimi xırda-mırda işini görürdü.*

Xırıldamaq *f.* Boğuq, xırıltılı səs çıxarmaq. *Xırıldamaq nə deməkdir?*

Xırlı-xırlı *z.* Əməlicə, yaxşıca, əməli-başlı, xub. *Döyülməyinə döyüləcəyəm, qoy xırlı-xırlı, ağıllı-başlı döyülüm.*

Xırman *is. (fars.)* 1. Dəni sünbüldən ayırma əməliyyatı. *İndi gərək xırman vaxtı 20 pud buğda çəkib gətirəsən.*

2. Xırman yeri olan dairəvi meydança (taxılı döymək, təmizləmək və qurutmaq üçün). *Sonra xırmanımızdan nöyüt çıxdı.*

Xırpalanmaq *f.* İztirab çəkmək. *Məhkumluqda xırpalandığı .. vaxtlar olmuşdur.*

Xırsız *is.* Oğru. *Türk xırsızlarına bu qədər nəzakət isnadından*

vicdanınız sıxılmayırmı?

Xış *is.* Yer şumlamaq üçün ibtidai alət. *O gördüyün; Çürük ağac xış deyil. Heç bir şeyə yaramayan; Çürük xışlar ardından.*

Xışiltı *is.* Xış-xış səsi. *Yarpaqların yüngül xışiltısı.. ayaq altında basılmış ot xışiltısı bu sükutu pozmuş idi...*

Xidmət *is.* (ər.) Yüksək ictimai faydası ilə seçilən əmək fəaliyyəti. *Çoxusu da xidmətləri üçün onu sevirlər.* □ **Xidmət etmək** – qulluğunda durmaq. *Sənə .. xidmət etməyə razıyam..*

Xidmətçi *is.* Qulluqçu. *İki nəfər xidmətçi qız yavaşca qapını açıb girir..*

Xidmətedici *sif.* Xidmət edən. *Türk teatrlarının ..xidmətedici heyəti yoxdur.*

Xilaf *is.* (ər.) Zidd. *..Hətta çox vaxt bu həqiqətlərin xilafına yazır.*

Xilafət *is.* (ər.) Xəlifəlik. *Xilafət valisi Əbu Übeyd.. fərman yazmışdır)..*

Xilas *is.* (ər.) Nicat, qurtuluş. □ **Xilas etmək** – nicat vermək, qurtarmaq. *..qaç, öz canını xilas et tez! Xilas olmaq* – qurtulmaq, nicat tapmaq, canını qurtarmaq. *..düşməndən xilas olmağa!. Bir yer istər...*

Xilqət *is.* (ər.) Yaradılış. *Tanrıya bir rəqib olub xilqət.*

Xilqətən *z.* (ər.) Təbiətən, xilqətcə. *Türk xilqətən, ruhən igid, alıcı bir əsgərdir.*

Xingal *is.* Xəmir xörəyi. *Verginən meylini xingalə, fisincanə..*

Xiridar *is.* (fars.) Müştəri; sərraf. *..O belə şeylərin xiridarıdır.*

Xirdək *is.* Nəfəs yolunun yuxarı hissəsi. □ **Xirdəyinə keçmək** – boğaza keçmək. *Allahın balası müsəllah olub, tövqi-lənət kimi keçib xirdəyinizə.*

Xitab *is.* (ər.) Müraciət. □ **Xitab etmək (eləmək)** – üzünü tutub söz demək. *Düşünüb xeyli zaman, eylədi axırda xitab.*

Xitabə *is.* Müraciətnamə. *İndi bu molla da daha ağzın açıb şikayətə; Zorba xitabələr yazıb nəşr eləyib cəmaətə.*

Xiyar *is.* Tərəvəzin uzunsov yaşıl növü. *..məmə yazırdı ki, qarnın uf olubdur. Xiyar yemə, qovun yemə..*

Xiyrələnmək *f.* Dombalmaq. *O zaman xiyrələnər; Daha da zorba gözün.*

Xof *f. is. (ər.)* Qorxu, təhlükə. *Xofi-qiyamət hər nə var iranlılardadır. Hövlə xofimdən mənim uçmaz havada murğlar; Qaf dağında girib pünhan olub simurğlar.*

Xoflanmaq *f.* Vəhmələnmək, hürkmək. *Məscid məsələsindən bir növ xoflanıram.*

Xonça *is.* Şirniyyat, meyvə və s. yeməli şeylər və başqa hədiyyələr dolu bəzəkli podnos, tabaq. *Qabağında bir neçə xonça.*

Xonxar *b a x xunxar.*

Xor *is. (yun.)* Bir vaxtda sinxron vokal oxuyanlar dəstəsi. *Bu xorlar .. qəhrəmanları .. tərifləyirlər.*

Xorist *(yun.)* Xorda oxuyan artist. *Arkadaşımızın xoristlər arasından ayrılıb, səhnəyə çıxması üzərinə.. söyləmişdik.*

Xorlamaq *f.* Hürkmək, hürkü-b-çəkilmək. *Bir xam adamın yanında da, deyirsən, görən, doğrudan da xorladı.*

Xortum *is.* Boru şəklində olan uzun fil burnu. [Gülü:] *Bir gün isə (fillərin) incəlmiş gönlərinə biz çox dərindən sancıldıqda xortumlarını uzadıb boyunlarındakı adamın boynundan yapışır..*

Xoruz *is.* Toyuğun erkəyi. [Şərəbanı:] *Gözündən gəlsin, hələ dünən xoruz ölmüşdü, bişirdim verdim, tapdin gözüne ki...*

♦ **Xoruzunu qoltuğuna vermək** – işdən qovmaq. *..elə verdi xoruzunu qoltuğuna...*

Xoruzbeçə *is.* Cavan xoruz. [Aftıl:] *Budur, sən hər gün xoruzbeçə yeyirsən, mənim uşaqlarım bir çuxur bulama da tapa bilmir.*

Xoş *sif. və z. (fars.)* Ürəyə yatan, yaxşı, gözəl, ruhu oxşayan, fərəhli, səfali. *..xoşdur.. əylənmək. ..nə xoş rəqs əyləyib.*

♦ **Xoş gəlmək** – ürəyinə yatmaq, bəyənmək. *Rəqslər tamaşaçılara xoş gəldiyindən alqışlar ilə təkrar edildi. Xoş gəlmisiniz (gəlmisən)* – mehriban salamlama ifadəsi. [Mirzə Camal:] *Sən də gəlmişsən, Azərbaycan qızısı, xoş gəlmişsən, səfa gətirmişsən. Xoş gördük!* – mehriban salam ifadəsi. *Xoş gördük, yoldaş ədib! Xoş keçmək* – xoşlandırmaq. *Bu opera hər bir*

cəhətdən xoş keçdi. Xoşu (xoşuna) gəlmək – ürəyincə olmaq, ürəyinə yatmaq, bəyənmək. *Məndən xoşu gəlmir... Dustaqların xoşlarına gəlib..*

Xoşbəxt *sif. və is. (fars.)* Bəxtəvər, məsud, bəxtli, taleli, uğurlu. *O zaman dəniz, qayğısız bir xoşbəxt idi.*

Xoşbəxtlik *is.* Səadət, bəxtəvərlik. *..bizə xoşbəxtlik qapılarını açdın.*

Xoşbəxtlikdən *ara söz.* Yaxşı (oldu) ki.. *Xoşbəxtlikdən, pianoçu Edelman bu xüsusiyyətlərə tam uyğun gəlmir.*

Xoşəxlaq *sif.* Xoşxasiyyət, gözəl əxlaqlı. *Bəhram! Sən xoşəxlaqsan...*

Xoşəlhan *is. (fars. və ər.)* Gözəl, xoş səslər, xoşagələn avazlar; yaxşı oxuyan, gözəl səsi olan. *Xəfif əsən hava ney kimi bülbülani-xoşəlhanın həzin nəvasına qatışıb..*

Xoşhal *sif. (fars. və ər.)* Əhvalı xoş olan, məmnun. □ **Xoşhal etmək** – kefini açmaq, könlünü xoş etmək. *Maryanı xoşhal edib zövqü səfaya yetməyə; Fatmanı evlərdə ağlatsaq, qiyamətmi qopar?*

Xoşla *z.* Könüllü, öz xoşu ilə, xoşluqla. *Səni onsuz da Aydəmirə xoşla verməyəcəklər.*

Xoşlamaq *f.* Bəyənmək. *Bəzisi var cəhlə tərəfdardır; Xoşlamayır elm, ədəb, sənəti.*

Xoşlanmaq *f.* Həzz almaq, xoşnud olmaq. *Qəsidələrindən xoşlanmışlar. Xoşlanmış kimi görünürdü.*

Xoşluq *is.* Xoşa gələn, ləzzət verən şeyin halı, xoş təsir. **Xoşluq ilə** – öz xoşu ilə, yaxşıqla, zorsuz. *Xoşluq ilə açmasalar dərləri; Sağ qala dərbən çətindir, çətin!*

Xoşnud *sif. (fars.)* Razi, məmnun. *Hamı xoşnud.*

Xoşrəng *sif. (fars.)* Rəngi xoş (olan). *Yanaqları daha da xoşrəng olub..*

Xoşsima *sif. (fars.və ər.)* Göyçək sifətli, sifəti qəşəng. *Xoşsima bir tələbə görürük.*

Xovf *is. b a x xof.* *Xovfə məkan verməram.*

Xozeyin *is. (rus.)* Sahib(kar). *Lap xozeyin qızlarına*

oxşayırsan...

Xörək *is.* Bişmiş, yemək, aş. *Sən gəlincə xörək hazırlaram. Paltar-palaz yumaq, qabqasıq yumaq, xörək hazırlamaq və bu kimi işlər də ağır bir yük kimi Dilbərin üzərinə düşmüş(dü).*

Xristian *is.* (yun.) Xaçpərəst. *Xristian, atəşpərəst.. toplaşib gəlmişdir.*

Xub (fars) 1. z. Yaxşıca. *Dursam əgər burda mən; Xub döyəcəklər məni! [Xurşid:] Qüdrət də öz arvadını xub əzişdirib.*

2. "Yaxşı", "razıyam", "sən deyən olsun" mənasında razılıq bildirir. [Balarza:] *Xub, bəs bunu hansı haramzada eləyir? Bir ürəyimdə fikirləşdim ki, xub, biz qaçıraq-qaçıraq, bəs bu axmaq oğlu axmaq niyə qaçır.*

Xubru *sif. və is.* (fars.) Göyçək, qəşəng, xoşbənz. *Olmasaydı xubrudə bu adət kaş..*

Xuda *is.* (fars.) Allah, Tanrı. *Xalqa deyirsiz bu Xuda söhbətin.*

Xudanəkərdə *ara s.* (fars.) Allah eləməsin, iraq olsun. *Xudanəkərdə, bədbəxtliyinizə də şərik etməlisiniz.*

Xudpəsənd *sif.* (fars.) Lovğa, xudbin, razı. *O, xudpəsənddir, eqoistdir.*

Xudsərlik *is.* Özbaşınalıq. *Xudsərliyi millət özünə eyləmiş adət..*

Xuliqan *is.* (ing. adam adından) Xuliqanlıq edən adam. *Hər addımda nişanlı bir xuliqan.*

Xumar *sif.* (ər.) Süzgün. □ **Çeşmi-xumar** – xumar gözlü. *Mülki-cahanı tullayıb, özgə diyarı gözləyir; Baği-behişti istəyib, çeşmi-xumarı gözləyir.*

Xumurtu *is.* Uğultu, gurultu. *Dəniz dalğalarının.. tutqun xumurtusu .. aranı doldurdu.*

Xun *is.* (fars.) Qan. *Dolur bu dili-naşaduma xun. Hacılar Arşaq deyib dad eləyirlər qəlbi xun.*

Xunbar *sif.* (fars.) Qanlı göz yaşı. *Siz deyirdiz ki, nə lazım qızı insan bilmək; Əşki-xunbarını ya şəfqət əlilə silmək..*

Xunxar *sif.* (fars.) Qandan doymayan, cəllad, zalım. *İti xunxar dişlərini.. çəkməlidir.*

Xurafat *is.* (ər.) Mövhumat. *Bunların əski yunan xurafatında allah olduğu.. göstərilir.*

Xuraman *sif. is.* (fars.) Nazlana-nazlana, sallana-sallana, əda ilə yeriyən. *..bir sərvi kimi xuraman gəlib..*

Xuraman-xuraman *z.* Nazla, sallana-sallana, əda ilə. *Hər şəhər saf havada.. xuraman-xuraman seyr edərək, təbiətin .. lətafətinə tamaşa edən bir qız..*

Xurd-xəşil *z.* Xıncım-xıncım, əzik-əzik. □ **Xurd-xəşil eləmək** – bərk əzişdirmək, bədənində salamat yer qoymamaq. [İmamverdi:] *Dəyanək davasıdır məgər, qapım dəyanəyi, iyirmi soldatı xurd-xəşil eləyim.*

Xurma *is.* Xurma ağacının ətli, şirin meyvəsi. *Pulu olanlar! Armud, alma, nar; Səbzə, xurma var.*

Xülasə *is.* və *ara söz* (fars.) 1. Yazılanların, deyilənlərin qısaca məzmunu, rezümesi, müxtəsər. *Sözlərimizin xülasəsini deyərsək..* □ **Xülasə etmək** – qısa məzmununu vermək. *Yeri gəldikcə fikirləri .. xülasə edirik.*

2. Müxtəsər, bir sözlə. *Ha söylədim, ha dedim; Xülasə, lap çəşib ağılım; Baxır bu xalq da gəndən.*

Xülya *is.* (ər.) Xəyalət, fantaziya. *Tarın başqa bir xülyası var.*

Xüms *is.* (ər. “beşdə bir”) *din.* İslam dinində: qazancın, gəlirin beşdə bir hissəsi miqdarında kəsib-kusub üçün nəzərdə tutulan vergi. *“Nə vaxta qədər mən öz pulumdan Aslana xüms verəcəyəm?”*

Xürrəm *sif.* və *z.* (fars.) Şad, şən, qəm-qüssədən uzaq, sevinc, fərəh içində olan (çox zaman şad və xürrəm şəklində işlənir). □ **Xürrəm olmaq** – fərəhnək olmaq. *Qoy .. olalar xürrəm, şad.*

Xüsus(un)da qoşma. Barədə, barəsində, dair, haqqında. *O xüsusda mən sizi əmin edə bilərəm. ..bu xüsusda çox şeylər eşitmiş(di). Dilimiz və əlifbamız xüsusunda .. mütəəddid yazılara .. təsadüf etmişlərdir.*

Xüsusən *z.* (ər.) Ələlxüsus, xüsusilə, ən çox. *Xüsusən tamaşanın birinci pərdəsi bir bulaqdan şəklini almışdı.*

Xüsusi *sif.* (ər.) 1. Şəxsi, fərdi. *Fərdlərin xüsusi mallarına yiyəlik haqqını tanım(ır)..*

2. Spesifik, özünəməxsus, səciyyəvi. *Hər şeyin: evin, dəyirmanın, tarlanın .. xüsusi bir ruhu vardır.*

3. Məxsusi, ayrıca. Zənn edirəm, sözünüz çox xüsusidir. *Bunların şərəfinə xüsusi mərsiyələr oxunurdu. Xüsusi bir komissiyon tərəfindən nəşr edilmişdir.*

4. Qeyri-adi, fəvqəladə. .. *Hökmdarları xüsusi bir təntənə ilə xatırlayırdılar.*

5. Qapalı, cəmiyyətdən təcrid olunmuş. *Ədəbiyyat isə.. həyatdan büsbütün ayrılıb, özü üçün .. dar və xüsusi bir aləm təşkil edirdi.*

Xüsusilə z. Xüsüsən, ələlxüsüs. *Üsyançılar, xüsusi başçıları ..edam edirlər... Xüsusi feodallar .. təntənəli yas saxlayırlardı.*

Xüsusiyyət is. (ər.) 1.Səciyyəvi cəhət, əlamət, keyfiyyət, xassə, spesifikasiy. *..Başlıca xüsusiyyət dilinin yabançı ünsürlərlə az qarışıq olmasıdır. Aktyor ..hər dövrün xüsusiyyətlərini, incəliklərini.. bilmək məcburiyyətindədir.*

2. Xüsusiyyətçilik, sahibkarlıq. *..qadınları .. bir əşya.. kimi xüsusiyyət altına almaq .. haqsızlıqdır.*

Xütut is. (ər. “xətt” söz. cəmi) Xətlər, cizgilər. *..Bir rəssam təsvir etdiyi bir şeyin əvvəlcə .. xütuti-əksəriyyətini .. çəkməlidir.*

- İ i -

İbadət is. (ər.) 1. Dua oxuma, namaz qılma şəklində icra edilən dini ayın. *Bu da.. şəklində ibadət mahnıları və dualar idi. İbadət üsulu sonradan get-gedə öz əhəmiyyətini itirir. □ İbadət etmək – dini ayinlərlə məşğul olmaq, dua oxumaq. Bəs sən nə üçün ibadət edirsən?*

2. Sitayiş, pərəstiş. *Ondan əlavə məscidə kim ki, girə ibadətə; Söyləyir: adə, köhnələr, səbr yetib nəhayətə. [Haris:] Ramiz və yoldaşları məscidə ibadətə getməyiblər. □ İbadət etmək - səcdə etmək, sitayiş etmək. Solmazın ayaqları altında yanar odlara ibadət edir.*

İbadətxana is. (ər. ibadət və fars. ...xanə) İbadət yeri, məbəd

(məscid, kilsə və s.). [Solmaz:] *Ərəblər əvvəlləri.. ibadət xanalara toxunmurdular.*

İbarət (ər.) 1. Tərtib olunmuş. *Homer hərəsi 24 dastandan ibarət "İlliada" və "Odiseya" adlı iki əsər yazmışdır.* □ **İbarət olmaq** – məzmununu təşkil etmək. *"İlliada"nın 24 ayrı-ayrı dastanlardan ibarət olması göstərilir.*

2. **İbarətdir** şəklində. *Kainatda bircə varlıq vardır, o da Allahdan ibarətdir. İstə ilk ata-baba dilimiz bu kobud, yonulmamış dildən ibarətdir..*

♦ **İbarət bulmaq** – ibarət olmaq. *Bütün varlıqlar ondan ibarət bulur..*

İblis is. (ər.) 1. Şeytan.

2. *məc.* Aravuruşduran, fitnə salan, hiyləgər. [Əbdül:] *Ey dünya üzünün iblisi, işi, düşüb..* [Mirzə Rza:] *O, bir iblisdir ki, insanları namusundan darılır.*

İblisanə sif. və z. (ər. iblis və fars. ...anə) İbliscəsinə, iblis kimi, şeytancasına. [Haris] *İblisanə bir səslə geri çəkilir.*

İblisəbənzər b a x **İblisanə.** *Bəhram namərd! Niyə qalmısan, ax, məlun, iblisəbənzər Pəri!*

İbn (ər.) Oğul (yalnız izafətlərdə işlənir). *Deyirlər Əmir Nəsir ibn Əhməd Heratda yaşayırmış. Müti ibn Əyaş Xəlifə Əlmənsurun sarayında əməvilər dövründəki eşq və şərəbi tərənnüm edərdi.*

İbraz is. (ər.): **İbraz etmək** – bürüzə vermək, aşkar etmək, üzə çıxarmaq. *Xor isə hekayətdən aldığı təəssüratı ibraz edirdi.* [Bahadır bəy:] *Biz türklər öz səadətimizi ibraz etməyə hazırız.*

İbrət (ər.) Ağır, pis bir hadisədən, işdən alınan dərs. □ **İbrət almaq** - bir işdən, hadisədən dərs almaq, nümunə götürmək, öyrənmək. [Aslan:] *Xalq oradan ibrət alır.* **İbrət eləmək** – b a x ibrət almaq. *İbrət eylə ey könül, rəncuri ar ol sən də bir; Afitabi bəxtü millət pərdeyi-zülmətdədir. Hamısı hümmət edir, qeyrət edir, ibrət edir.* **İbrət olmaq** – dərs olmaq, nümunə olmaq. *Onun ..böylə bir şəxsiyyəti başqa birinə ibrət olmaq üçün cəzasız buraxmaması qətiyyəən məqbuldur.* [Şərif:] *Ona görə də belə müəllimə, hansı ki, heç nəyə ləyaqəti yoxdur, gərək ona lap böyük cəza verilsin ki,*

başqalarına da dərs, ibrət olsun.

İbrətsiz *sif.* İbrəti olmayan; qanacaqsız. *Çalma “Dirilik”də bu qədər tarixi neylər; Tarix adamın halını pisdən də pis eylər; İbrətsiz olan sərsəri tarixi nə eylər. İbrətsiz olan sərsəri.*

İbrətverici *sif.* İbrətamiz, ibrət verən. *Sənət dərsi ibrətvericisi, öyrədici əsərlər olmalıdır.*

İbtidai *sif.* 1. Hələ mükəmməl olmayan, inkişaf etməmiş. *Bəşəriyyət öz ibtidai doğruluşundan bu günədək ..təkamül yolu getmişdir.*

2. Başlanğıc, ilk, dərəcə etibarilə aşağı. *O, ibtidai təhsilini öz atasının məktəbində alır. Xalqın təkamülü tək ibtidai bir dərəcədə idi.*

3. Bəşəriyyət tarixinin ilk dövrlərinə aid olan. *Bəşəriyyət də tarixinin ibtidai beşiklərində ikən sözsüz dolaşib yanılır.*

4. Hazırkı dövr üçün köhnəlmiş. *Bizdə teatronun ibtidai şəkli şabəhlər ..olmuşdur.*

İcab *is. (ər.): icab etmək* – lazım olmaq, hacət, lazım gəlmək. [Cəmaləddin:] *And içirəm bu Qurani-şərifə ki, bu heyətin sirrini kimsəyə söyləməyib, hürriyyət və ədalət yolunda ölmək belə icab edərsə, hazıram. Nəsrəddin şahin qətlə icab edir.* [Vasili:] *Yalnız hər kəs kəndi siyasətini, qardaşının belə ölümünü icab edərsə, yapmalıdır.*

İcad *is. (ər.)* Vücudə gətirmə (gətirilmə), yoxdan var etmə (edilmə); ixtira (etmə), kəşf (etmə). □ **İcad etmək (eləmək)** – vücudə gətirmək, yaratmaq. *Səni icad edləyən xanəsi viran, a səbət! Görüm olsun baş-ayaq vasili-niran, a səbət! // Uydurmaq, düzəltmək. Təqsir özünüzdə, nəyə fəryad eləyirsiniz? Bir-bir kişinin eybini tədad eləyirsiniz; Min hiylə qurub, min kələk icad eləyirsiniz.*

İcarə *is. (ər.)* Müəyyən şərtlər əsasında daşınmaz əmlakın müvəqqəti istifadəyə verilməsi, alınması; kirayə. □ **İcarəyə götürmək** – icarə etmək, kirayə etmək. *Torpaq sahəsi icarəyə götürmək hayına qalmışdı.*

İclas *is. (ər.)* Bir məsələni müzakirə etmək üçün hər hansı bir təşkilat üzvlərinin bir yerə yığılması; yığıncaq. [Barat:] *Özəyin*

iclaslarında aktiv iştirak edir, hər gün bizimlə söhbətə gəlir, biz onun yanına gedirik. "Kommunist" qəzetəsi yanındakı Stalin klubunda iclaslar, müşavirələr düzəltdir. İclasın stenoqrafçıları Cəfər Cabbarlı və Seyid Hüseyn idi. [Hacı Əhməd:] Balam, bəs bu iclası haçan başlayırsınız?

◊ **İclas çağırmaq** – iclas etmək. [Barat:] *Dərslərdən sonra özəyimizin iclasını çağırmışam.*

İcma is. (ər.) köhn. Cəmiyyət, təşkilat, məclis, ittifaq. [Atil:] *..biz ki, varıq, başımız icmaçı bağlıdır.*

İcrət is. (ər.) köhn. 1. Görülən iş üçün verilən haqq (pul).

2. **İcrətlə** şəklində – görülən iş üçün zəhmət haqqı olaraq; muzzla, maaşla. *Gülzar bəzən qonşuları üçün icrətlə çalışırdı, amma bu da həmişə olmurdu.*

İctihad is. (ər.) klas. Ciddi cəhd, var gücü ilə çalışma, səy. *İctihad, daha doğrusu bəhanə hazırdır. Bütün ictimadların ancaq şəxsi mənfəətinə xidmət etmək üçündür.*

İctimai sif. (ər.) 1. İnsan cəmiyyətinə aid olan // cəmiyyətdə insanların həyat və münasibəti ilə bağlı olan, cəmiyyətdə törəyən. *Böylə bir adam ictimai həyat üçün yararlı bir adamdır? // Qruplara, siniflərə aid olan. Bu gün Azərbaycanda bir çox .. ictimai .. kitablar tərcümə ediliyor.*

İcz is. (ər.) klas. ("əcz" sözündəndir). Acizlik, bacarıqsızlıq. *..bu qarışıq üzde, cəsarəti üçün üzr istəyən bir günahkar gülüşü çırpınır, gözlərində mərhəmət uman bir təqsirkar izi inləyirdi. Ki, hazıram yoxsallıq xaki-payına hər gün; Öpüm ayağını əcz ilə. Kimdir o? Nədir o?*

İç is. Bir şeyin içərisi, daxili, iç tərəfi. [Xor:] *İçdən al qarpız! Kəs, bax, sonra al! // Bir şeyin ortası, arası. [İmamşar deyir:] Bir gün padşahın oğlu piyan olub yıxılmışdı palçıqın içinə. // "Örtülü" bir şeyin ortası, arası. [Şərəbanı:] Məfə odur ki, sən özünü o məfənin içinə uzadacaqlar...*

2. **İçdən, içindən** şəklində z. [Solmaz:] *Məni bu çəkişmələrin içindən ala bilsən... kim bilir, bəlkə də, bəlkə də...* [Oddandı:] *İşi elə götürməlidir ki, içindən toyuq-cücə çıxsın.*

3. **İçində** şəklində z. 1) daxilində, içərisində (binanın, həyətin və s.-nin). *Binaların içində yalnız qazanc güdənlər də az deyildir: 2) ...arasında, ...içərisində. [Rəbi:] bu adamların içində bakılı Qorxmaz kimdir? Mənim üzümü xalq içində qara eləmə. Dili.. bir millət içərisində də.. fərqli olur.*

3. **İçərisində** (təlaş, zərər və s.). *Bu adamlar.. toxundurduqları zərərlər içində bir canidirlər. [Altunbay:] ..bu qiyamətin dəhşətləri içində o da məhv olacaqdır, sən də.. mən də!*

◊ **İç üzü** – bir şeyin həqiqi mahiyyəti, gözə görünməyən daxili cəhəti. [Sönməz:] *İşin iç üzü belədir. İçinə girmək* – öyrənmək, bilmək. *Mən burada asanlıq üçün ..həqiqətin içinə girmək istəmə.*

İçalat is. İnsan və heyvanlarda döş və qarın boşluğunda yerləşən üzvlər; içalat (burada məcazi mənada). [Oddamdi:] *Sənin ki, heç kökündən başın yoxdur. Xalis, içalatsan.*

İçdirmək icb. İçirtmək, içməyə sövq və ya məcbur etmək. [Mənsur:] *Əcəbə, mənim ölümümdən sənə bir səməyə varmı ki, hənz dünüyadan kam almamış, hənz həyat və səadətin zərrin piyalələrə doldurulmuş şərbətini içməmiş mənə ölüm zəhərini içdirirsən?*

İçəri z. Daxilə, daxildə. [Şərəbanı:] *İçəri gəl, ölsək də qoymayacağam. Toğrulun ardınca kəndlilər gurultu ilə içəri doluşurlar.*

◊ **İçəri salmaq** – mənimsəmək. [Hacı Əhməd:] *Daha nə yamanlıq, göz görə-görə bağımı istəyir salsın içəri.*

İçhaiç z. Ara vermədən içmə, çoxlu içmə. [Fatmansa:] *Çarpayı üstündə də şərab, çaxır.. içhaiçdir.*

İçin-için z. 1. Gizli, heç kəsə hiss etdirmədən. *Yalnız o özü bunları görür, hiss edir və əski qabıqlı Quranını bağrına basaraq: "Ey Quran, ey Quran sahibi, sənə pənah gətirmişəm", – deyər için-için ağlayır, göz yaşlarını töküdü... [Şeyx:] Dostlarını öksüz çocuqlar kimi için-için ağladacaq bir vəziyyətdə bulursan.*

2. Yanıqlı-yanıqlı, yana-yana. *Mənsə buna için-için hiçırmaqla cavab verdim. İçin-için eşq ürəyini yandırır.*

İçki is. İçilən spirtli mayelər. *İçki kampaniyasında Qara Qanbar həmişə tost söyləyirdi. İçkiyə sərf eyləyir ..malını.*

İçki-qumar is. Həm içki, həm də qumar. *Onlara içki-qumar olmuş.. qaidə.*

İçmək f. 1. Maye qəbul etmək. *Göz içməyə su tapmayan yetimlər. Yerdə doldur, göydə iç.*

2. Eyni mənada spirtli içkilər haqqında, sərxoşluq etmək. [Dilbər:] *..mən bu gün qəsdən içəcəyəm..* [İskəndər:] *Şərab da içəram, özüm bilirəm.*

İçrə qoş. köhn. İçində, içərisində. *İran içrə geysəm bir süslü əbə.. Bu sükut içrə bir zavallı yetim matü məbhut edir səmayə nəzar.*

İdarə is. (ər.) Hər hansı bir iş (dövləti, elmi, ictimai və s.) sahəsinə baxan, ştatı, müdiriyyəti olan müəssisə. [Əmrulla:] *Səni göndəriblər buraya işləməyə,..daha göndərməyiblər bu idarələri ayaqdan salmağa ki, ..* □ **İdarə etmək** 1. Rəhbərlik etmək, başçılıq etmək. *Cümhuriyyəti idarə etmək üçün öz aralarından tiran seçirlər. Afınayi idarə edən Rebistrad.. “İlliada”yı məktəblərdə oxutdurardı.*

2. Drijorluq etmək. *Musiqini müəllif özü idarə edirdi.*

3. Özü həll etmək. [Firəngiz:] *Artıq öz taleyini özüm idarə edə bilərəm.*

4. Özünü aparmaq. *Tərbiyə edir, öz-özünü idarə edə biləcək.*

İddia is. (ər.) 1. Tələb. *Mütəsəvviflərin “ənəlhəqq” iddiasında olmaları da bu mənadaadır.*

2. Haqlı-haqsız bir fikrin üstündə inad etmək, bir şeyi başqalarına da qəbul etdirməyə çalışmaq. *Bir çoxları boş iddiadan çəkinməyirlər.*

3. Özünə isnad etdiyi bir keyfiyyəti, sifəti başqaları tərəfindən də qəbul etdirməyə çalışmaq. *Hərbi-kəbirə girməyə var iddiaları.* □ **İddia etmək** - tələb etmək, istəmək. *Şeyx Nəsrullah ölüləri diriltməyi iddia edirdi. ..Yazıcının türkcə savadsız olduğunu iddia edir. İddia edilmək – tələb olunmaq. Troya cəhətinin də ..bir qondarma olması iddia edilir..*

İdeal is. (fr.) 1. Ən yüksək məqsəd; qayə, amal. *Sənan ..bütün.. idealını, məqsədini bir qadının ayaqları altına atıb bayrağını endirir? Hər gözəllik deyilmi bir ideal?*

2. Bir şeyin ən gözəl, ən yaxşı, ən mükəmməl nümunəsi. [Oqtay:] *Sən məni deyil, Şillərin idealını ..sevirsən!* [Aydın:] *Mən indi sənə artıq bir qadın kimi deyil, bir ideal kimi baxıram.*

İdealçı is. İdealist. [Oqtay:] *Çəkməz çox zaman ki, .. əməlpərvər gənclər, səmimi idealçılar..mübarizlər yetirəcək.*

İdealist is. (fr.) Həqiqəti ideallaşdırən; xəyalpərəst. [Camal:] *Sən yaman idealistsən.* [Cavid] *gah romantik, gah edealist, gah realist kimi sentimentalistdir.*

İdealsızlıq is. İdealı olmama. [Almaz:] *Bu, mənca, ən azı bir idealsızlıqdır.*

İdeoloji sif. İdeologiyaya aid olan. [Əlimuxtar:] *..nə var mən proletar ideologisi düzəldirəm, onda, əlbəttə, hamısı danışar da..*

İdi Qoşulduğu sözü keçmiş zamana bağlayaraq ona hekayə mənası verən bağlama. *Bu da əvvəlləri matəm mahnıları.. idi. Bu da .. ibadət mahnıları və dualar idi. Bu, ciddi dini bir ayin idi.*

İdmançı is. İdmanla məşğul olan adam. Burada məcazi mənada. *(Teatr) sənət yollar ilə qardaşlıq yarışı aparan bir idmançıdır.*

İdraklı sif. İdrakı olan, dərrakəli. [Səməd:] *Dedim rüşdiyyəni bitirmiş. İdraklı, rusca-azərbaycanca gözəl savadı.* [Gülnisə:] *Sən idraklı olduğun üçün bilirdim ki, sözümü tez anlayacaqsan.*

İdraksız sif. İdrakı olmayan, dərrakəsiz. [Elxan:] *O, idraksız bir kütlanin səfil qorxaqlarına qurban olub gedir.*

İfa is. (ər.) Bir işi icra etmə, həyata keçirmə, yerinə yetirmə.

□ **İfa etmək** – yerinə yetirmək, oynamaq. *Tanrıquluyev cənabları anlaşıldığına görə, keçən dəfəki oyunda öz nöqsanlarını görmüş olmalıdır ki, bu dəfə Şahvələd rolunu gözəl ifa edə bildi. Bağdadbəyov cənablarının gözəl və gur səsi camaata xoş gəldiyi kimi Aşıq Səlim rolunu həqiqətən də gözəl ifa etdi.*

İfaçı is. Hər hansı bir incəsənət (dram, ədəbi, musiqi) əsərini ifa etmək üçün çıxış edən adam. (Sidqi) *nəhəng rolların ifaçısı*

səviyyəsinə qalxmışdır.

İfadə is. (ər.) Anlatma, izah etmə, demə. *Bunun üzərinə yerli olaraq iddia edirlər ki, bir əsər bir fikir ifadəsi üçün yazılırsa o artıq sənət və ədəbiyyat deyil, bəlkə də fəlsəfədir.* □ **İfadə etmək** – demək, söyləmək. *Allah da, Kəbə də, hər gözəllik eşq və sevgi olduğunu anladır, əlavə islam ruhanilərinin və xristian papaslarının fəsadlarını və bunların nəticələrini meydana çıxarır və yeri gəldikcə, daha bir təqim ibrətamiz fikirlər ifadə edir. Səhnəməiz və xalqımız mərhumun bu qədər çalışqanlıq nəticəsində aldığı təcrübələrindən və parlaq istedadından indi istifadə edəcək idi.*

2. İnsanın daxili halını əks etdirən əlamət. *Bu sadə sözlər səmimi duyğunun ifadəsidir.*

İffət is. (ər.) Saflıq, təmizlik, namus, həya. *İki yandan sümükləri çıxmış, Qırıxıq sərt üzündə bir iffət; Boz qalın qaşlarla örtülmüş Xırda dik gözlərində bir şəfqət.*

İfritə is. və sif. (ər.) Çox çirkin, bədheybət, bədləkər. // Ara qarışdırın, fitnəkar qadın haqqında. *..Sən şeytansən, ifritəsən, acinnəsən, cinsən, kafirsən.*

İftadə f. sif. (fars.) klas. Düşgün, mübtəla. *O qoduqlar.. qızların iftadəsidir.*

İftar is. (ər.) din. Oruc açma, oruc açdıqda yeyilən yemək. [Mazandaranski:] *İftardan sonra, iftardan qabaq?* □ **İftar açmaq** – oruc açmaq, yemək. [Xaspolat:] *Vallah, Oqtay, bir-iki gün orucum qalmışdı, bu gün iftar açdım...*

İftixar is. (ər.) Fəxr etmə, fəxr, iftixara layiq. [Səməd:] *Deyir ki, ..o, sanki mənim bütün bu iftixarım üçün bir istinadgah idi. ..qalibiyyət və iftixar sevinclərində boğulub ölmək istədim...* □ **İftixar etmək** – fəxr etmək. *..iftixar edən şairin “Şahnamə”sində ərəbcə sözlər beş faiz ancaq təşkil edir.*

İftira is. (ər.) Böhtan, şər. *Hər kəs uğraşsın iş ilə, qurd ilə gəzsın qoyun; Onda böhtanlar, yalanlar, iftiralar, fək gedər! Yalan-palanı tərək edib gəl iftiranın üstünə! Yeri sükuta qərq edib, yüyür havanın üstünə!* □ **İftira etmək** – şər, böhtan atmaq. *Verir müsəlmanə yüz macərə dübarə-səbarə; Edir qəzetlər ona iftira*

dübarə-səbarə.

İgid *sif.* Bir işdə, döyüşdə qoçaqlıq, cəsarət, qəhrəmanlıq, mərdlik göstərən; cəsur, qocaq. *Bir igid istəyirdi ki, bu kor xalqın qarşısına çıxsın.* [Elxan:] *O aslan kimi igid və qorxmazdır. Üzərində igid, qoçaq Koroğlu.*

İgid-igid *z.* Mərd-mərd, qoçaq-qoçaq. *Məni gördükdə handa bir əsgər, Qəhrəmanlar, igid-igid ərlər.*

İgidləşdirmək *f.* İgid etmək, mərdləşdirmək. *Ancaq hadisələr məni igidləşdirmişdi.*

İgidlik *is.* Qəhrəmanlıq, mərdlik, qoçaqlıq, rəşadət. *..İgidlik.. türkən əsas sifəti, xüsusiyyətidir.*

İğfal (*ər.*): **İğfal etmək** – qəflətdə saxlamaq, fikrini yayındırmaq, yuxulatmaq. *Şeyxin füsunkar natiqəsi.. bütün şəhər əhlini.. iğfal ediyor. Ağam və sadədil Hacı Həsən əmiyə də iğfal ediyor.*

İxrac *is.* (*ər.*) Uzaqlaşdırma, çıxarma. □ **İxrac etmək** – çıxarmaq, uzaqlaşdırmaq. *. qulluqdan ixrac etdilər.*

İxtilaf *is.* (*ər.*) Fikir ayrılığı və bunun nəticəsində doğan ziddiyyət, uymamazlıq. *Hamleti oynamaq, lakin onun ruhundakı əbədi ixtilafı dərək etməmək mümkündür? Ağamemnün ilə Asil arasında ixtilaf çıxıyor.*

İxtilafı *sif.* Mübahisəli, münaqisəli, ziddiyyətli. [Oqtay:] *Hansı Allah? Çünki allahlıq məsələsi hələ aramızda ixtilafıdır.*

İxtilat *is.* (*ər.*) Oturub, durma, görüşüb əlaqə saxlama, qaynayıb qarışma. // Söhbət. *Çətindir işlər, ay Baba, keçib boş ixtilatıdan; Bu millət az qalıb çəkə əlin bu bəd həyatıdan.*

İxtira *is.* (*ər.*) Kəşf, icad etmə. [Vasilyev:] *Gənc injinerin ixtirası son dərəcə dəyərlidir.* [İvanov:] *Deyə bilərlər ki, ixtira son dərəcə əhəmiyyətlidir.* □ **İxtira etmək(eləmək)** – kəşf etmək, icad etmək, yaratmaq. [Toğrul:] *Bu gün-sabah ixtira da eləyəcəyəm.* [Tanya:] *Bu vaxta qədər dörd ixtira eləmişdir.*

İxtirat *is.* (*ər.*) ("ixtira"nın cəmi) İxtiralar. *İxtiraatə meyl edənlar var; Bu cəhətdən də boş deyil İran.*

İxtisas *is.* (*ər.*) Elm, texnika və sənətin, yaxud incəsənətin

ayrıca, müstəqil sahəsi. *Tərcüməçilərdən kimsə öz.. ixtisası ilə hesablaşmaq istəməyor.*

İxvan is. (ər.) ("əxi"nin cəmi) qardaşlar. *Ey içən bəxti-səadət şərbəti, sirab olan, Qarlar içrə ac qalıb can tərək edir ixvanınız! Vur gündə qumarı, boşala kisəvü həmyan; İxvanını aldat, pulun al, qoy ola gıryan;*

İxtiyar is. (ər.) 1. Hüquq, səlahiyyət. *Hər şeyə ixtiyarın var da demək olmaz.*

2. İcazə. *Elə ixtiyar istəməsi də bir növ lovğalanmaq üçün idi.* □ **İxtiyar vermək** – icazə vermək, rüsxət vermək. *..Züleyxaya ixtiyar verdi.*

3. Güc, qüvvət. [İncə:] *Fəqət mənim ixtiyarım atamdır.*

4. İxtiyarı özündə olan. [İvanov:] *Bizim onların qabağını kəsməyə ixtiyarımız yoxdur.* [İmamyar:] *Daha bu ev sənin ixtiyarındadır.* □ **İxtiyarına vermək** – özünün hüququna buraxmaq, səlahiyyətinə vermək. [Sənusi:] *..öz ərəblərimi onun ixtiyarına verdim.*

İxtiyar sif. Qoca, yaşlı, nurani. *Bir tərəf millət zəvalə üz tutub biixtiyar, Bir tərəfdə xanımınlar tar-mar olmaqdadır. Xumar qoca, ixtiyar bir mollağın əlində məhv olacaqdır. //* is. məc. İxtiyarlar. *Pərdə açılınca bir azdan sonra Aydın zəif, yorğun, ixtiyarlar kimi girib əlindəki çörək parçasına baxaraq, bir tərəfə atır.*

İxtiyarsız z. Özündən asılı olmayaraq, özü istəmədən, qeyri-iradi. *Yürüyür ixtiyarsız.. Girür xüramlığa ixtiyarsız bir pir; Qəmgin, xiyali pərişan, çöhrəsi dilgir.*

İkən bağl. Qoşulduğu söz və ya tərkibində çağ, zaman yaxud hal-vəziyyət bildirir. [Mənsur:] *Mən dünyada sağ ikən qoymaram səni qəm çəkəsən. Vəziyyət də tarixinin ibtidai beşiklərində ikən sözsüz dolaşır yanılır.*

İki miqd. s. Birdən sonra gələn ədəd. [İvanov:] *İki ayda iki min manatlıq malı korlamışdır.* [İlaris:] *İndi iki aydır ki, buradayam. //* Miqdarca iki bildirir. *Divarda iki tüfəng, iki patrondaş. Homer .."İlliada" və "Odyssey" adlı iki əsər yazmışdır.*

◇ **İki addımlığında** – lap yaxınlıqda. [Elxan:] *İki*

addımlığımızda Şirvan şəhriyarlığı da ona qarşı çarpaşır. İki gözünü bir deşikdən çıxartmaq – cəzalandırmaq. [Dilbər:] Balaş, mən sənin iki gözünü bir deşikdən çıxardaram. İki yolayrıcında qalmaq – çıxılmaz, ağır vəziyyətdə qalmaq. [Almaz:] Bu saat, Barat, mən iki yol ayrıcındayam.

İkibaşlı *sif.* İki başı olan.

❖ **İkibaşlı qartal** – keçmişdə çar Rusiyasında dövlət gerbi üzərində qartalın iki baş şəklində təsviri. [Eyvaz:] *..sizin başınızın üstündə öz qara qanadlarını çırpın ikibaşlı qartaldır.*

İki-bir *s.* İki-iki, cüt-cüt. [Volodin:] *Bir-bir, iki-bir çıxmaq lazımdır.*

İkicanlı *sif.* Hamilə. *Uşaqların anası ikicanlı idi. [Almaz:] Sənin ərin il yarımdır getmişdir. Sən... sən ikicanlısan? [Həsən:] Deyərsən ikicanlıyam.*

İkiləşmək *f.* İki olmaq, qoşalaşmaq. *Tam bu aralıq əllər yenə də ikiləşdi.*

İkili *z.* İkilikdə, ikisi bir yerdə. [Əlabbas:] *Odur ki, Bayramdır, ikili düşüblər xudojnikin üstünə.*

İkinci sıra *s.* 1. Birincidən sonra gələn. [Elxan:] *İkinci düşmənim vəziyyəti salıxdıran. İkinci yunan axını .. Miken mədəniyyətini alt-üst ediyor.*

2. Birincidən aşağı(da). *Maddələri ikincidən başlayacaq müxtəəri bir surətdə təhlil edəcəyik.*

3. Əsası birincisini əvəz edən. *İkinci pərdədə.. proyektor öylə namünasib yerdə yerləşdirilmişdi..*

İkitərəfli *sif.* 1. İki tərəfi olan.

2. İki istiqamətdə olan. *Xəyanət İkitərəfli bir xəyanət!*

İki-üç *s.* Bir neçə iki və ya üç. *Mühitimiz iki-üç nəfər istedadlı adam yarada bilər. Getdikcə iki-üç səs bir araya toplaşdırılmışdır.*

İkiüzlü *sif.* Üzdə bir cür, dalda başqa cür danışan, riyakar, qeyri-səmimi. [Almaz:] *İkiüzlü sözlərə aldanmayın. İkiüzlü tərpənişi çamırlara sürtərək torpaq kibi tapdayor.*

İkrah *is.* (ər.) Nifrət, çimçismə. □ **İkrah etmək** – nifrət etmək, zəhləsi getmək. [Zöhrə:] *Əcəba, adımdan ikrah ediyormusan və*

yaxud adımı çəkməyi kəndinə həqarət zənn ediyorsınız.

İktifa *is.* (ər.) Kifayətlənmə, qane olma. □ **İktifa etmək (eləmək)** – kifayətlənmək. *Hələlik bu maddələr ilə iktifa ediyoruz. Fəqət Hacı Həsən əmi bununla iktifa etməmişdir.*

İqbal *is.* (ər.) Bəxt, tale; bəxti gətirmə. [Hacı:] *Edim həcci ziyarət ta ki, parlaq olsun iqbalım. Xəndan qılmağa ləbi-iqbali milləti.*

İqdam *is.* (ər.) Bir işə təşəbbüs etmə, başlama. □ **İqdam etmək** – başlamaq, girişmək. [Əbdüləlibəy:] *İnşallah, ..nəşinə iqdam edəcəyəm. [Mirzə Rza:] Mən.. Nəsrəddin şahın qatlinə iqdam etmişəm.*

İqlim *is.* (ər.) Ölkə, məmləkət. *Hər millətin yaşadığı iqlim.. bir-birindən fərqli olur.*

İqtibas *is.* (ər.) Bir sözü, cümləni başqasından eyni ilə götürmək. *..Teatro ədəbiyyat üçün iqtibas mənbəyi olmuşdur.*

İqtidar *is.* (ər.) Qüvvə, güc. [Altınbay:] *Solmaz! Mənim bu qüvvət və iqtidarım belə miskin bir kələyə dəyişməyin nə qədər acıdır! [Elxan:] Mənam.. qüvvət və iqtidarım mənə və mahiyyəti.*

İqtisadi *sif.* İqtisadiyyatla bağlı olan, təsərrüfata aid olan. [Məhəmmədəli:] *özümdə firqəmiz üçün iqtisadi proqram düzəldirəm. Hər millətin yaşadığı ictimai və iqtisadi şərait ..bir-birindən fərqli olur.*

İl *is.* 12 aylıq dövr (1 yanvar - dekabr). [Gülнар:] *Düz bir ildir ki, üzünü görə bilmirdim. // Hər hansı bir gündən başlayaraq hesablanan müddət. Şəhərin mühafizəsi on il sürüyor. Bir də bir Sənanı əlli ildən sonra böyük bir kütlənin rəhbəri olaraq görürük.*

İllər boyu – illərlə. *İllər boyu qaralara büründük.*

İlahə *is.* (ər.) Canan, məhbubə, məsudə; şər ilahəsi. *Şairin, şerin hər ilahəsi o; Şeirilər, nəğmələr onundur hamı. Qüvvətim, varlığım, dəmirli əlim; İştə bir eşq ilahəsinə təslim.*

İlahi *is.* (ər.) məc. Qeyri-bəşəri zahiri bir baxış, ilahi bir görünüş. [Aydın:] *Yalvarıram bir qədər tərpənməyin, sizi bu ilahi heyətlə görmək istədim.*

İlaxır (ər.) Sıra ilə adları çəkilən şeylərin axırında yazılır.

Dillərdə .. tapmacalar, nağıllar və ilaxır kimi el ədəbiyyatıdır. [Əli:] A yesli ne seqodnya, to zavtra, yesli ne zavtra, tak altısında ver, yeddisində ver, səkkizində ver, doqquzunda ver, onunda, on birində... (və ilaxır sayır.)

İlan is. 1. Bədəni uzun və qıvrılan sürünən heyvan. *Deonis.. bütün qışı ilan şəklində olaraq yer altında keçirir. [Ulduz:] Mən bədbəxt öz sevgilimi zəhərli ilanlar kimi ürəyindən sancdım.*

2. məc. Xain, məkrli, acıdil. *İlan Hacı Məmməd. [Oktay:] Firəngiz, sənsən! Yuxumu görürəm!.. Of, ilan... Əqrəb. O... Fəqət... Bunu mənim yanıma kim gətirdi?*

♦ **İlan kimi qabıqdan çıxmaq** Özündən çıxmaq, hirsələnmək. *Aslan ..ilan kimi qabıqdan çıxdı.. İlan qəhqəhələri - acı gülüşlər. [Aydın:] Oh, əqrəb gülüşləri, ilan qəhqəhələri. İlan sancan kimi – birdən, qəflətən. [Almaz:] (kağıza baxır, getdikcə onu bir həyəcan alır və birdən, ilan sancan kimi, yerində fırlanır). Yaxşı... Sən deyirsən... Bu nədir? Elxan ilan sancmış kimi sıçrayaraq. Yox, yox! Aqşın. İlan vuran ala çatıdan qorxar – çox qorxmuş adam haqqında. [Hacı Əhməd:] O səbəbə ki, ilan vuran ala çatıdan da qorxar.*

İlan-qurbağa top. Cürbəcür sürünən heyvanlar; həşərat. [Aftil:] *Sən iki arvadı candan eləmişsən, üçünü kəbin altında saxlamışsan, ona görə arvad sözü danışanda yuxuva ilan-qurbağa girir.*

İlbiz is. zool. 1. Bərk çanaq içərisində yaşayan yumşaq bədənli molyusk. *Gündə gəlib müəllim edir vəzi-moizə; Tülkü, inək, qoyun, keçir axırda ilbizə.*

2. məc. Adamcasına, xəlvəti. *Əlaltından iş görən adam haqqında. ..arabir ilbizlər kif salırlar. Bu sükutu yararn ilbiz.*

İldən-ilə z. Hər il keçdikcə. *Bir əyləncə ildən-ilə təkrar edilir.*

İldırım is. Havada yayılmış atmosfer elektrikinə çox vaxt əyri-üyrü zolaq şəklində ani parıltısı. *..Ey ildırım alış, parla! Bəhrəm: İnsanlar heç vaxt ildırıma güvənməzlər.*

♦ **İldırım kimi** – çox tez, çox cəld, çox sürətlə. *Sözlərin bir ildırım kimi insanın beyninə sancılır. Bu aralıq Moskva radiosu*

Azərbaycanda inqilab xəbərini ildırım kimi bütün Moskvaya yaydı.

İlə qoş. Qoşulduğu sözlə əlaqə yaradır. (Rudəki) *gəncliyini çox həzin bir əda ilə tərənnüm edirdi. Bunlar dəstə ilə bir yera toplaşırlar.* [Tapdıq:] *Tokay, kim ilə danışırısan?*

İlham is. (ər.) 1. Ruhlamna halı, təb. [Şərif:] *Siz tərənnüm etdikcə, mənim ruhi-məcrum cilalanır, üfüqlər mənə gülümsünür, göylər mənə ilham göndərir..*

2. Təşbeh. Könlümün ilham pərisi.

♦ **İlham vermək** – ilhamlandırmaq. *Budur, gecənin qaranlığı səni işıqlandırır, sən də mənim ürəyimi işıqlandırır, mənə ilham verirən*

İlxı is. top. At sürüsü. [Atakışı:] *İlxıda atlar; Göldə qoy otlar: Ərsiz arvadlar; Bu balama qurban. Böylə bir şair mövzu üçün aramamış, xəmnə görmüş, kotan görmüş, gözəl bir qadın mini-mini bir çocuq, at, öküz, inək, ilxı, sürü, yas, bayram, toy, qaçaq, quldur, qıtlıq, müharibə, bir sözlə, ətrafında hər nə görmüş isə, hankı bir mənzərədən, bir vəqədən mütəəssir olmuşsa, bəlkə də əhəmiyyətini düşünmədən, bəlkə də qeyd etdiyi məsələnin böyük bir siyasi-ictimai və i.a...*

İliq sif. Azacıq isti, nə soyuq, nə isti. *Vurdu meh, keçdi bir ilıq ruzgar; Güldü san incə bir gülüşlə bahar. Şəvə tək saçların öpər yellər; Oxşadıqca ilıq hava bədənini; Qucuyor boynunu uzun tellər.*

İlik is. İnsanın, həmçinin onurğalı heyvanların sümüyü içərisində olan yumşaq maddə. *Sənanın qadınçılığı varlığına da, iliklərinə də uymuş idi.*

♦ **İliyinə işləmək** – çox dərin təsir etmək, nüfuz etmək. *İki il bilaaram qəzet sütunlarından, əhəlinin ağzından, əsgərlərin mahnı səsinə, hətta topların səsinə, moskitlərin vızıltısından, çəkilərin cingiltisindən belə gözlərinə, qulaqlarına çarpan "internasional" sözü onun iliklərinə işləmiş, tam mənasilə bir beynəlmiləçi olmuşdu.*

İlişdirmək f. 1. Bir şeyi başqa bir şeyə çevirib bənd etmək, taxmaq, toxundurmaq. [Toğrul:] *Elektrik məftilini ilişdirmişəm qurbağaya. // Bənd etmək, bağlamaq. ..ip ilişdirib qapıya.*

2. Vurmaq (şillə, yumruq, təpik və s. ilə). [Toğrul:] *Gec-tez onun allahlığına bir dənə düdəməyi-hindi ilişdirəcəyəm.*

İlişmək *f.* Bir şeyə toxunmaq, dəymək, ayağa q dolaşmam. [Yaşar:] *Qaranlıqdı, ayağım ilişdi, yerə yıxıldım. Gözüm divardakı saata ilişdi.*

2. Sataşmaq, bənd olmaq. *Solmaz ilə Elxanın baxışları bir-birinə ilişir.*

◊ **İlişib qalmaq** – bir yerə, bir şeyə dirənərək qalmaq və ya toxunaraq maneəyə rast gələrək durmaq. [Sönməz:] *gedən-gedən ilişib qalır.*

İlk *sif.* Birinci, əvvəlinci, ən əvvəl olan, ən qabaq. *Bu hal ilk xor tragediyasında da davam edib durur. İlk əvvəl onun (xalqın) el ədəbiyyatına müraciət edilir. ..Şimdiki Avropa teatrosunun ilk beşiyi əski Yunanıstandır.*

◊ **İlk baxışda** - əvvəlcə, ilk dəfədə. (Aktyor) *tərsim etdiyi iipin bütün varlığını ilk baxışda əks etdirir. İlk qaranquş* – baharın gəlişinə işarədir. [Özdəmir:] *Yaşasın ilk qaranquş! Ura!*

İllah (*ər.*) (“illa”dan) *dan.* İstisna bildirir; bəzən “da” və yaxud “ki” bağlayıcısı ilə - xüsusən, ələlxüsus. *Bilməm nə var bu xalqa daim edir məzəmmət; İllah ki, bu qəzetçi bilmir həyəvü hörmət.* [Toğrul:] *Hamısının dişi xırda mirvari kimi, illah ki, bizim o Yaqutun dişləri elə bil incidir, sapa düzülüb.*

İllərlə *z.* Bir çox illər boyu. [İvanov:] *Ola bilər ki, professorun illərlə çalışıb tapa bilmədiyini sən tapmışsan.*

İllət *is.* (*ər.*) Xəstəlik, azar. *Susunuz budalalar. İllət var. Nə imiş – yaqılan kağız və mürəkkəbdir.*

İllik *sif.* 1. Bir il davam edən və ya davam etmiş. (Orijinal) *pyeslərlə bir illik repertuarın qarşısını belə doldurmaq olmaz.*

2. Yubiley uzun bir müddət. [Yaşar:] *proletariatın düşməni kimi mühakimə etmək, inqilabın 15 illiyində məni əksinqilabda təqsirləndirmək.*

İlmək *is.* Düyn. *..bir ucunu da ilmək eləyib.*

İltica *is.* (*ər.*) 1. Sığınma, himayə istəmə, pənah gətirmə. *Mən ömrümdə bir kəsə yalvarmadığım halda, namusum yolunda iltica*

dili açaraq, sizə yalvarıram. Verin, verin mənim namizədimi! □
İltica etmək – pənah gətirmək, sığınmaq, himayə istəmək. *Bircə ona ümid edər, ona iltica edər..*

2. *məc.* Xahiş, rica, yalvarış. *Yoxsa.. ilticalar fok gedər!*

İltifat *is.* (ər.) 1. Lütf, lütfkarlıq, mərhəmət etmə. [Oddamdı:] *Böyük iltifat və təntənə ilə. Saçlarımdan sürüyüb aparmışdır.*

2. Xoş üz göstərmə, mərhəmət etmə. [Dilbər:] *Balaş, gərək bunların yanında öz məhəbbət və iltifatınızı mənə göstərsiniz.*

İmam *is.* (ər.) Müsəlmanlarda: camaat namazına başçılıq edən, habelə bir məhəllədə nikah, ölüm və s. Dini işlərə baxan ruhani. [Zaman:] *Gözlə, birdən imamdan-zaddan olmasın ha!*

İman *is.* (ər.) İnanma, dərin imam. [Məmiş:] *İman ilə bir işə yapışan həmişə qalib olur.*

♦ **İman gətirmək** – inanmaq. [Sönməz:] *..iman gətirməyənin dilini kəsirlər. İmana gəlmək* – islam dinini qəbul edib müsəlman olmaq. *Əzəram baş-gözünü, baxmaram heç vicdanə; Tövbə... tövbə, yenə tövbə, gəlirəm imanə. İmanını əlindən almaq* – dinindən məhrum eləmək. [Balaş:] *Aldı imanımı əldən, məni bidin elədi.*

İmdad *is.* (ər.) 1. Kömək, yardım. *Xaneyi-millət.. imdad istəyir.. Çətindir gözləmək imdad sizdən..*

İməkləmək *f.* Əlləri və dizləri üzərində hərəkət etmək. [Atakişi:] *Bu balam haçan iməklər. Bu zavallı çocuq ölümçül halda sürünür, iməkləyirdi.*

İmkan *is.* (ər.) Mümkünlük, mümkünat; əlverişli şərait. *Şeyx Nəsrullahın cinayətlərinə qarşı imkan varkən bir ciddi təşəbbüs və hərəkətdə bulunmayı.*

♦ **İmkan verməmək** - mane olmaq, yol verməmək, qoymamaq. *Hərçənd Sitarə oxumuş qız olduğu üçün özünü dolandıra bilərdi, amma Həsən ona imkan verməyib, gedəndə qapını üzünə qıfıllayıb, gələndə isə açıb içəri girib, yenə də örtərdi. Zətən ehtiyac göz açmağa imkan verməmiş; əvvəl xəstəlik, sonra yoxsulluq, işsizlik.*

İmkansız *sif.* İmkani olmayan, mümkün olmayan. *Hələ bir*

neçə əsr üçün imkansız idi.

İmpressionizm *is.* (fr.) [Arif Hikmət:] *Əsər imperessiyonizm qaydası ilə yazılmış, sonra da, ekspressiyonizmə keçmişdir.*

İmtahan *is.* (ər.) 1. Hər hansı bir fənn üzrə keçirilən yoxlama sınağı. [Gülüş:] *bu gün parlaq imtahan vermişəm.*

2. məc. Sınaq. [Ənvər:] *Düşmən önünüzdə, silah əlinizdə, şu imtahan meydanında türklüyünüzü bildirməlisiniz.* [Gülsabah:] *Bu necə imtahandır, zaman!*

İmtina (ər.): **İmtina etmək** – boyun qaçıрмаq, rədd etmək, çəkinmək. *Nazlı bu şeyxə varmaq təklifindən imtina ediyor.*

İmtiyaz *is.* (ər.) Müstəsna hüquq. *Avropa qadınlarının qoynunda bir çox imtiyazlara təsadüf edə bilərsiniz.*

İmza *is.* (ər.) Qol qoyma, qol çəkmə. [Mirzə Saleh:] *Bəli, qibleyi-ələm, buyurun, bu da imzası. (Şah və Məhəmməd xan baxırlar.)* □ **İmza etmək** – imzalamaq, qol çəkmək. [Aslan:] *..mənim əlimə bir məktub keçmiş ki, siz imza etmiş və bacına göndərmişsiniz.* [Xəlid:] *Bu kağızları bolqar komandanları da imza etmişlər.*

İnad *sif.* 1. Əsassız olaraq dediyini yeritməyə çalışan; tərs, höcət. □ **İnad etmək** – tərslik etmək, höcətçilik etmək. [Dilbər:] *Yaxşı, bəsdir. siz prosto inad edirsiniz.* **İnad olmaq** – tərslik etmək, höcət olmaq. [Konfransa] *doğrudan da inad olmaq heç yaxşı iş deyildir.*

2. *is.* [Həmzə:] *Belə mənim də inadda əlim var.* [Ramiz:] *Eşidirəm! O, sizin inadlarınızın alovlarında!*

3. **İnadla** şəklində z. Mətanətlə, əzmlə. *İnadla mübarizə aparmaq öz səhnə fəaliyyətində. Bütün bu məhrumiyyətlər onun qərarını zəiflədə bilmir, inadla mübarizə apararaq o öz səhnə fəaliyyətində sadə Telli rolundan. Yaqo ("Otello"), Frans ("Ocaqlar") və bu kimi nəhəng rolların ifaçısı səviyyəsinə qalxmışdır.*

◊ **İnad yeritmək** – b a x **İnad etmək.** [Həmzə:] *Yox, sən bizimlə inad yeritmək istəyirsən.. İnada düşmək* – acığa düşmək, tərslik etmək. *Bəlkə, deyirəm, yar usanıb inada düşdü?*

İnadkarlıq *is.* Tərslik, inadkar adamın xasiyyəti. □ **İnadkarlıq etmək** – tərslik etmək, inad göstərmək. *Və əgər yenə inadkarlıq etmək fikrinə düşsələr, çox güman ki, bu dəfə bu onların özləri üçün pis qurtaracaq.*

İnadlı *sif.* Tərs, höcət, inadcıl. [Kamal:] *Bu kağızları bolqar komandanları da imza etmişlər.*

İnandırmaq *f.* İnanmasına nail olmaq, inanmasına çalışmaq. [İvanov:] *Lakin sən onları inandıra bilməyəcəksən.* [Toğrul:] *Yoldaş Nüsrət, inandırırım sizi ki, iş belə deyil. ..Zizanı inandırdı.*

İnanmaq *f.* 1. Bir işin, sözün və s.nin yəqinliyinə, doğruluğuna qəti əmin olmaq, arxayın olmaq. *Mühit bir az inanır, bir az şübhə edir.* [Yaşar:] *Mənim elmi əsasları qoyub, professorun əsassız ehtimallarına inanmağa heç bir ixtiyarım yoxdur.*

2. **İnanmıram** şəklində - şübhə bildirir. *Bir xariqüladəliklərə inanmayırıq. Böyük bir kütləyi inanmadığım bir yola .. sövq etmiş olursan.*

İnayət *is.* (ər.) mərhəmət, rəhmət, şəfqət, rəhm, iltifat, yaxşılıq. [Bahadır bəy:] *Əlahəzrət imperatorun biz Qafqaziya türk-tatarlarına bu qədər böyük iltifat ilə inayəti iqbali-milliyəmizin...* □

İnayət qılmaq – inayət etmək, kömək etmək, iltifat göstərmək. *Bunca bil səndən, a zalım, mən məhəbbət bəklədim; Sən inayət qılmadın, bihudə şərbət bəklədim.*

İncə *sif.* 1. Nazik, zərif. *Bu incə ayaqlar bu sərt yoxuşu çıxma bilməyəcəkdir.*

2. *məc.* Mülayim, həssas, mehriban. *..Onda incə və gizlin bir ruhsuzluq hiss edilirdi. ..incə, xəfif təbəssümlər saçırısan.*

İncəbelli *sif.* Beli nazik, zərif. [Almaz:] *Qaya dibində də incəbelli bir qız ..bir oğlanla öpüşür.*

İncəlik *is.* Ən xırda təfərrüat, bir şeyin ən səciyyəvi, spesifik cəhəti (bu mənada cəm halında işlənir). [Oqtay:] *Bir azərbaycanlı qızı yaratmaq üçün xalqın bütün ruhunu, hissiyyatını.. incəliklərinə qədər bilmişdir.* [Aktyor:] *..hər dövrün xüsusiyyətlərini, incəliklərini, dərinliyini bilmək məcburiyyətindədir.*

İncəlmək *f.* 1. Kövrəkləşmək, yumşalmaq. *Mühit*

başqalaşmış, ..ruhlar incəlmişdir. [Elxan:] Ürəyim çocuq kimi incəlmiş, nəhayət, səni tapdım.

2. Məna çaları yaranmaq. *Dilimizin ahəng üsulu incəlməyə doğru yürüşən bizdən böyük təbəddülat və əməklər tələb edir.*

İncəsənət is. Obyektiv varlığın bədii surətlərdə yaradıcı surətdə əks etdirilməsi, gözəl sənətlər. *Demək olar ki, incəsənətin elə bir sahəsi yoxdur. Cəfədayıq hər zamanda incəsənətlər deyər. // Bədii yaradıcılıq sahələrindən biri. İncəsənətləri, rəqs və musiqini çox sevdiyi üçün əvvəllər bir az onu incidirdilər.*

İnci is. 1. Mirvari, dürr və ondan hazırlanmış qiymətli qadın bəzəyi; *..inci düzəram.*

2. məc. Çox qiymətli şey haqqında. *Bir də bu el ədəbiyyatı .. zəngin və incidir. [Yanardağ:] ..məmləkətin ən dəyərli incisi, ..odlar gəlini solmazdır.. qurban verilir.*

3. məc. Təsbehlərdə: [Şərif:] *Xoş gördük Almaz xanım, inci xanım, zümrüd xanım.*

İncik sif. İncimiş, küsmüş, ürəyi sınmış. [Yaşar:] *Yox.. bir elə işim yoxdur.. ancaq ürəyim incikdi.*

İncimək f. 1. Əziyyət çəkmək, ağrı hiss etmək. [Ramiz:] *Təhlükə içində çarpışır, inciyir. ..Evində sən çox incimişsən.*

2. Küsmək, qəlbi qırılmaq. [Toğrul:] *Deyəndə də ona inciyir. [Camal:] Dostumdur, sonra məndən inciyər.*

İncitmək f. 1. Əziyyət vermək, əzab vermək, işgəncə vermək. *..qızı hey döyüb incitməli. [Gülsabah:] Zaman, onlar məni çox incidirlər. Musiqini çox sevdiyi üçün əvvəllər bir az onu incidirlər;*

2. Əziyyət vermək, ağrıتماق. [Toğrul:] *Hamısının dişı xırda mirvari kimi illah ki, biri o Yaqutun dişləri elə bil incidir, sapa düzülüb.*

3. Narahat etmək. *..əsgər Züleyxanı çox incidirdi.*

İndi z. 1. Hazırda, bu anda, hazırkı vaxtda. *İndi o, dərşini qurtarıb gəlir. İndi çoxalıb pul, yeyirəm hər gecədə az. // Bu saat, tez. İndi başıma bir söz gəldi.*

2. Başqa mətləbə, mövzuya, məsələyə keçdikdə işlənir. *İndi bir az tamaşadan sonra verilən konsertdən danışalım. İmamyar:*

İndi qanacaqım orayacandı, onu deyirəm.

İndi də 1) hələ də. [Toğrul:] *O, indi də hər gün əl qan, yaxa qandır. Bəziləri indi də qalır;* 2) indi, bu dəfə. [Tanya:] *Bura bax, indi də qurbağanın yerinə özün cükküldəyirsən. İndi də bizim yerlərə doğru gəlir. İndi ki* - bir halda ki, madam ki. *İndi ki, zülm ədli təbuh eyləyir. İndi ki, böylə oldu.. İndi ki, yoxdur yerim..*

İndicə z. Bu saat, bu dəqiqə, bu anda. [Sönməz:] *Azaçıq gözləyin, indicə Yanardağ gələr.* [Elxan:] *İndicə günahsız bir insan ürəyi susduruldu.*

İndiki sif. Hazırkı, hazırda mövcud olan; müasir. *İndiki halın necədir?* [Elxan:] *..üçüncü düşmənim işə köləlik törədən bütün indiki ictimai mühit(dir).*

İndilik z. Hələlik, indiki halda... *İndilik onun xasiyyətindən ayrı-ayrı timsallar götürürük.* [Gülüş:] *Mən indilik Gülüşəm, böyüyəndə işə qəhqəhə olacağam.*

İndividualizm is. (lat.) Fərdiyyətçilik. [Arif Hikmət:] *Bu individualizmdir.*

İndustrializasiya is. Fərdiləşdir(il)mə, fərdi əlamətlərinə görə ayırma. [Aftil:] *Kəblə Fatmansanın da çırt çubuğu elə fısıldayır ki, elə bil paraxod bacasıdır.* [Almaz:] *İndustrializasiya.*

İnək is. Süd verən ev heyvanı. *İnəyə yem veribsən? Gündə gəlib müəllim edir vəzi-moizə; Tülkü, inək, qoyun, keçir axırda ilbizə.*

İnfial is. (ər.) Xəcalət çəkmə, utanma; acığı tutma *İnildəyir də onun hüzn-i-infialında.*

İngilis is. İngiltərənin əsas əhalisini təşkil edən // İngilis xalqı, ingilis milləti. [Mirzə Səməndər:] *Bayaq görüb ingilisə ultimatum verərlər. İngilis, türk zabıtları ..bizdən razı gediblər.*

İngilislik is. İngilisə xas. *Şekspir özü ingilis olduğu halda ona ingilisliyin bütün sifətini vermişdir.*

İnildəmək f. Bərk, əziyyətli ağır nəticəsində həzin səs çıxarmaq; sızıldamaq. *Baxıyor ..inildəyərək . ..bütün əzası inildəyirdi.*

İnilti is. İnləmə səsi, həzin, yanıqlı səs; sızıltı, zarıltı. *.gəlir*

inilti səsi. Səhnə ardından bir inilti qopur.

İnjiner *is.* (fr.) *dan.* Mühəndis sözünün danışqda işlədilməsi. [İvanov:] *Yoldaşlar, gənc injiner öz ixtirasını və gələcək iş projektini açıq elmə əsaslarla sübut edir.* [İmamyar:] *Kişi daha ingilisdır.* [Toğrul:] *İnjeneri toknan qorxudur!*

İnkər *is.* (ər.) Tanımama, rədd etmə, qəbul və təsdiq etməmə. □ **İnkər etmək (eləmək)** – bir şeyin varlığını, doğruluğunu və s.-ni qəbul və təsdiq etməmək, rədd etmək. *Bunu inkər etmək olmaz. Homerin özünün də tarixi bir sima kivi varlığını inkər ediyolar. Əgər olub oğlum, bunu mən etmirəm inkər.*

İnkişaf *is.* (ər.) İrəliyə doğru tərəqqi etmə; tərəqqi, yüksəliş. *Qəsidaçılərin .. hər şeydən artıq böyük inkişafını görürük.* □ **İnkişaf etmək** – tərəqqi etmək, yüksəlmək. *Əcəm ədəbiyyatı getdikcə böyük bir sürətlə inkişaf edir.*

İnqilab *is.* (ər.) 1. Zorakı ictimai çevriliş. *Xalqımız.. siyasi və ictimai inqilablar nəticəsində büsbütün başqalaşmışdır. Bu, qiyam deyil inqilabdır.* [Gülsabah:] *İnqilab qurbansız olmur.*

2. Hər hansı bir elm sahəsində, texnikada, incəsənət və s. sahəsində əsaslı dəyişiklik. [Belokurov:] *Bu bütün kimya elmində bir inqilabdır.*

3. *klas.* Dəyişiklik *..bu arzu dəyişib bir fikrə çevrildi: bütün yaşayışda bir inqilab yaratmaq.*

İnqilabçı *is.* İnqilabi ruhda olan, inqilabi ideyalar daşıyan. *Sən həqiqi bir inqilabçı olsaydın, xalqın ruhunu düşünərdin.*

İnqilabçılıq *is.* İnqilabi ruhda olma. [Cəmaləddin:] *Bu adamın keçmiş halı xüsusunda sual edənlərə belə cavab verə bilərəm: hərçənd bu adam rəsmi surətdə bizim inqilab firqəsinə mənsub olmayıbsa da, bu adamın zatında, xilqətində bir yenilik, bir həriyyətpərəstlik və bir inqilabçılıq var.*

İnqilabi *sif.* İnqilaba aid olan, inqilab ruhlu. [Mirzə Camal:] *Özü də həmişə qüvvətli əsərlər, inqilabi əsərlər yazılıbdır.*

İnləmək *f.* 1. Həzin səs çıxarmaq; sızıldamaq. *..Vücudumda nə qədər hissediləcək şeylər varsa, hamısı inlədi. İnliyor gözlərində yorğunluq; Qaplamış kainatı susqunluq.*

2. *məc.* Sızıldayıb şikayətlənmək, bədbinlik göstərmək. [Aşiq Qərib:] *Yaş tökər bülbül; İnlayir lalə.* [Elxan:] *Mən dilimi gəmirəcək, düşməmə qarşı inləməyəcəyəm.*

3. *məc.* Həzin musiqi, nəğmə səsi haqqında. *Hansı xoşbəxtliyin isə indi inlədiyi bu kaman əvəzinə zaman ..oynaq tellərilə məcnun könlümü oxşayırdınız. Solmaz.. inlər bir səslə məhtaba qarşı oxuyur.*

İnlətmək *icb.* İnildəməsinə səbəb olmaq, zarımaq // Çox əziyyət vermək. [Elxan:] *Heyhat, bu səs bir xatirat mizrabı kimi qəlbimin bütün tellərini inlətdi. İnədir (kainatın).. tellərini.*

İnsaf *is.* (ər.) 1. Vicdan və ədalət hissi; // Rəhm, ədalət, şəfqət. *İnsafə yaxın düşmə.. Tanrı kəsibdir bizim ərlərin insafını.*

◊ **İnsafa gəlmək** – rəhmə gəlmək, insaf eləmək. *İnsafa gəlib rəhm elə... İnsaf dinin yarısıdır* – insafın olsun, rəhmin gəlsin. [Aftil:] *İnsan dinin yarısıdır.*

2. **İnsafla** şəklində – düzlüklə, ədalətlə, vicdanla. *Tapdı gənə insafla dərman.*

İnsafən *z.* insafla deyilsə, həqiqətdə (təsdiq bildirir). *Çoxu insafən iş də görmüşdür..* [Mirzə Səməndər:] *İnsafən yaxşı yağ idi.*

İnsafsız *sif.* (ər.) İnsafı, vicdanı olmayan. [Şərif:] *“Almaz”, mən sənin üstündə bütün kənd ilə üz-göz olmuşam. İnsafsız!*

İnsan *is.* (ər.) Adam, bəşər. *Bu növbə insan iki şeydən mürəkkəbdir. Nəhayət, insanın ibtidai kobud dili meydana çıxmışdı.*

◊ **İnsan çiy süd əmib** – nə desən çıxar, etibar yoxdur. [Aftil:] *Bir də, insan ki, var, çiy süd əmibdir. İnsan oğlu* – adam, insan. *İnsan oğlu olmuş insan tapdağı.*

İnsancıqlar - əzizləmə mənasında // İstehza ilə işlədilir. [Oqtay:] *Bu daşürəkli gülünc insancıqlara.. ayıq baxa bilmirsin.*

İnsangörkəmli *sif.* İnsana oxşar, insan quruluşunda. [Oqtay:] *Bu insangörkəmli, əqrəbürəkli həşərata ayıq baxa bilmirəm..*

İnsaniyyət *is.* (ər.) *topl.* 1. Bütün insanlar, insan övladı, insan cəmiyyəti. *Lakin insaniyyət buna yol verməzlər.*

2. *məc.* ..qızlar ki, insaniyyətə daxil deyil.

İnsanlıq *top.* 1. Bəşəriyyət, insanlar. [Toğrul:] *Mən bütün insanlığı bu çaxotkanın əlindən qurtaracağam.* [Gülsabah:] *İnsanlığın yüksəliş yolu qurbanlarla doludur.*

2. İnsanpərvərlik, əsl insana xas olan. *İnsanlığın, cəmiyyətə bir nicat, bir səadət verməkdir?* [Oqtay:] *Bu da insanlıqdır ki, camaatı dörd divar arasına doldur da, özün baş götür, çıx get!*

İnstitut *is. (lat.)* Bəzi ali məktəblərin və elmi tədqiqat müəssisələrin adı. [Toğrul:] *Dayan, mən hələ bu saat bütün institutu yığım buraya.*

İnstruktur *is. (rus.)* Təlimatçı. [Mirzə Cəlil:] *Hə.. instruktor... Narkompros da qərar çıxarıb ki, teatra xüsusi bir komissiya göndərsin.*

İnşaat *is. (ər.)* Tikinti, tikinti işləri. [Həsən:] *Yoldaş Toğrul, bu böyük inşaatın intihayə varması münasibəti ilə kənd ispolkomu altı qoyun kəsib.*

İnşaatçı *is.* İnşaat işləri ilə məşğul olan adam, bina və s. tikən. [Toğrul:] *Mən bütün mənimlə işləyən işçi və kəndlilərə, inşaatçı, injiner və texniklərə və bizi təbrik edən təşkilatların nümayəndələrinə təşəkkür edirəm.*

İnşad *is. (ər.)* Bir ədəbi parçanı yüksək səslə və gözəl bir əda ilə oxuma. □ **İnşad eləmək (etmək)** – şeir demək, şeir yazmaq. *Axtar, tap özünçün sarı geysuli pərizad; Vur qol-qola, gəz bulvarı, olsun ürəyin şad: Rüksari-dilarasına bax, şeir elə inşad.* [Şərif:] *Mən bu şeiri özüm inşad eləmişəm.*

İnşallah *ara s. (ər.)* “Allah qoysa”, “Allah deyən olsa” mənalarda xeyir-dua, dilək tələbi. [Əbdüləli bəy:] *İnşallah...nəsrinə iqdam edəcəyəm. İnşallah ki, düzəlmişəm, Səlim.*

İntelligent *is. (lat.)* Ziyalı təbəqəsinə mənsub adam (bəzən istehza yerində işlədilir). *İntelligentlər hamısı qılmayı öz namazını. İntelligentlər alıb qoltuğuna nigarını. İntelligent adamlarla günüm keçir.*

İnternasional *is. (lat.)* Beynəlmiləl. [Qubernator:] *İnternasional! Hi-hi... Dağıtmaq lazımdır.*

İntəha *is. (ər.)* İntəha, son, axır, nəhayət, qurtaracaq.

[Şahvələd:] *Yoxmudur intəha, söylə, dilbərim?!*

İntəhası *ara s.* Axırı, qurtaranı, nəhayət. [İmamyar:] *İntəhası bir qız bir oğlanındır. İntəhası kolxozdur, bu vaxta kimi burada işləyirdi..*

İntibah *is.* Oyanış, oyanma, canlanma, dirçəlmə, yenidən yüksəliş. [Mustafa:] *Türk millətinin ürəyində oyanmış bugünkü intibah onu qiyamətə qədər yaşadacaq.*

İntiha *b a x intəha.* Hər şeyin var bundamı hər işdə var bir intiha; *İstəyirsən söyləyək “mocib sükutəş bər rza”.*

İntihası *b a x intəhası.* [Hacı Əhməd:] *İntihası bir sözdür. Ya səhv olub, ya elə belə demişsən.*

İntihar *is.* (ər.) Özünü öldürmə. *..intihara qəsd etməsindən qorxub. Çox vaxt məsələ intiharlarla bitir.* □ **İntihar etmək** – özünü öldürmək. *Mən qırx yaşına çatınca intihar edəcəyəm. Afət intihar edir.*

İntixab *is.* (ər.) Seçmə, seçib ayırma. *Sözlərin və təbirlərin intixabında belə rus mühitinə daha doğma olan Polevoy üzərində qalmayıb, yeddi-səkkiz kitabdan istifadə etdik və hər yerdə dilimizə, ahəngimizə və ruhumuza daha yaxın, daha təbii və doğma sözləri, təbirləri seçib aldıq.* □ **İntixab etmək (eləmək)** – seçmək. [Dilbər:] *İstəyirsən, bu əlim, bu da dodaqlarım, intixab et!* [Aqşin:] *Olmaz. Mən qəti deyirəm: istəməzsən, həmişəlik ayrılıq, istəyirsən bu əlim, bu dodaqlarım; intixab et!* [Dilbər:] *Olmaz. Mən qəti deyirəm: istəməzsən, həmişəlik ayrılıq, istəyirsən bu əlim, bu dodaqlarım; intixab et!* **İntixab olunmaq** – seçilmək. *Mövzular bir fikrin təbliği üçün intixab olunmalı və ən böyük diqqət də təbliğat cəhətinə verilməlidir və ən gözəl əsər sənətdə böyük fikirlər ifadə edənlər, insanlığı tərbiyə məqsədilə yazılanlardır.*

İntiqam *is.* (ər.) Özünə pislik edənə pislik etmə arzusu və işi.; qisas, qisas alma heif alma, əvəzə əvəz. [Valentinov:] *Bu işlərdə keçmiş köhnə intiqam da bir qədər rol oynamış. Ölünün ruhu razı salınmazsa, onun üçün intiqam qurbanı verilməzsə.. ölü açıqlanar.* □ **İntiqam almaq** – qisas almaq, öc almaq, hayıf almaq, əvəzə əvəz almaq. *Amma mən ondan öz intiqamımı aldım.* [Aslan:] *Siz kimdən*

intiqa *alacaq*sınız?

İntizam (ər.) Nizam və qayda, səliqə, tərtib. *Qabaqca səf çəkə ləşkar, gedə nizam ilən; Gedib atasını görsün bu intizam ilən.*

İntizamsız *sif.* İntizama, qayda-qanuna riayət etməyən. [Gülsabah:] *Ancaq qadınlarımız qırıq bir qanadla könülsüz, diqqətsiz, adsız və intizamsız çalışırlar.*

İntizar *is.* (ər.) Həsrət içərisində gözləmə, səbirsizliklə gözləmə. [Mələk (oxuyur):] *Gəlinə xına yaxın, bəy intizardadır bu gecə.* [İldırım:] *Lakin ölümdən bu gecənin intizarı daha dəhşətlidir.*

□ **İntizar etmək** - nigran etmək. *..bu məktəb ..edir intizar.* **İntizar qalmaq** – nigran olmaq [Sara:] *Niyə belə gec gəldin? Bilmirsənmi ki, əmin qızı sənsiz darıxır. Həm də intizar qalmışdım.* **İntizar olmaq** – nigran olmaq. *Kimlərlə bu.. gözlər olmuş intizar?*

İntriqa *is.* (fr.) Bir məqsəd əldə etmək üçün əlaltından görülmə iş; hiylə, fitnə. *Səyyah, bu sofi məsləkli, bütün həyatından küsmüş, bəşəriyyətin bütün dolanbac işlərinə, intriqalarına nifrətlərlə baxan, nə isə gizli 141 ruhani ülvyyətlərə aşiq bir şəxsiyyət ikən, taxt ardında qəsdən gizlənilib başqalarını təqib etməsi və ümumiyyətlə bir çox böylə hərəkətlər edib də, özünün nifrət etdiyi dolanbac yollarla özü müraciət edirmiş kimi, göstərilməsi, bizcə, bir yanlışlıqdır.*

İntriqan *is.* (fr.) İntriqa ilə məşğul olan adam. [Şərif:] *..müəllimə kəndlilər arasında intriqa salıb.* [Almaz:] *..ərizə yazmışdılar ki, Almaz intriqandır.*

Invalid (lat.) *dan.* Əlil, şikəst, çolaq. *Invalid yanıma gəldi.* [Hacı Əhməd:] *Özüm invalid, bu da mənim kağızlarım.*

İp *is.* Uzun pambıq; kətan, yun və s. liflərdən ibarət bağ kimi işlənən məmulat. [Qorxmaz:] *Ölməliyiksə, ip tapaq. Bir buruq ip.. // məc.* Buxov, zəncir, əl-ayağa bağlanan bir şey. [Elxan:] *..bu qara iplər, zəncirlər də deyir lailahə illəllah.*

İpək *is.* 1. İncə və parlaq parça. *Nazik ipək köynəyini göy otlardan ipək paltar geyinən..*

2. Yumşaq, nazik bir şey haqqında *..tükün narın ipəkdir..* [Mirzə Cavad:] *Susanna, nə qədər yumşaq saçın var, sanki ipəkdir.*

İplik *is.* Pambıq liflərdən hazırlanmış möhkəm sap. [Xurşid:] *Qucağımda iplik var, ayağa dura bilmirəm..*

İrad *is.* (ər.) Nöqsan, kəsir, eyib, qüsür. *Ağlama.. olmaya bir irad.*

İradə *is.* (ər.) 1. Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq, arzu və istəklərini həyata keçirmək qabiliyyətində təzahür edən xüsusiyyətlərindən biri. *Bunun üçün insanda fədakarlıq, iradə lazımdır. Sənanda Xumarın eşqinə qarşı qüvvət və iradə yoxdur.*

2. İstək, arzu, tələb. [Nadya:] *Həyatda coşub düşüncəni, iradəni ehtiraslara təslim etdiyi vaxtlar olur.* [Elxan:] *Odur.. iradəni qüvvətləndirən.. füsunkar odlar yavrusu!*

İradəsiz *sif.* İradəsi olmayan, iradəsi zəif. *Sən öz ehtiraslarının əsiri, iradəsiz bir adamsan.*

İranlı *is.* və *sif.* İran əhalisindən olan, iran vətəndaşı, iran təbəəsi. *Çəkməz, ölə iranlı nə tiryək, nə də fəngi.* (Əbu Nəvvasin) *..əsl iiranlıdır.*

İrəli *z.* 1. Hərəkət istiqamətinə görə qabağa, qabaq tərəfə (geri əksi). [Rəbi:] *İrəli çıx.. sarıyn qollarını.* [Rəbi:] *İrəli gəl!*

2. **İrəlidə** şəklində - 1) qabaqda, qarşıda. *İrəlidə taxt və arxada əli qamçılı Torğrut olaraq gedirlər;* 2) qabaqda, sonra. *Bu xüsusda irəlidə söyləyəcəyik.*

İrəliləmək *f.* 1. Qabağa doğru hərəkət etmək, yerimək. *Addım-addım irəliləyir. Çocuğu yüksəldirdilər. Bir kəlmə artıq öyrənməz, bir addım irəliləməzlər.*

2. Tərəqqi etmək, inkişaf etmək. *Mühit başqalaşmış, irəliləmişdir. Məfkurə nəşri üçün irəliləyən bu islamıyyət qüvvəsinə aski istilalar kibi gəlib keçmədi.*

İrili-xırdalı *sif.* Böyüklü-küçüklü; hər yaşda, böyük və kiçik. *Şəbəkə qabağında irili-xırdalı uşaqlar oturmuşlar.*

İrfan *is.* (ər.) Bilik, məlumat. *Çox əhli-cəhli sahibi-irfan edib.*

İrişmək *f.* Çatmaq, yetişmək. [Xor:] *Canım, axmaq olma, ona kimsə irişməz!*

İrq *is.* (ər.) Mənşə və bəzi irsi xüsusiyyətlərinə görə bir olan tarixən təşəkkül tapmış insanlar. *Hər qövm və irqin də kəndisinə*

məxsus xüsusiyyəti vardır. [Elxan:] Siz, ey min, min qəbilələrə, millətlərə, irqlərə ayrılmış məzlum vəziyyət.

İrmaq is. Çay. [Elxan:] .. irmaqlar, sərin sular – hamısı kimin olmalıdır. Əsdi yarpaq, coşdu irmaq, güllər oynadı; Ürəyimdə kaman kimi tellər oynadı.

İrtibatsız sif. Rabitəsiz, bir-birinə uyğun gəlməyən. Sözləri irtibatsız və nizamsız olduğu üçün..

İrtica is. (ər.) Tərəqqiyə qarşı siyasi, iqtisadi və ideoloji müqavimət. [Gülsabah:] Bu konservatizmdir, irticadır. [Almaz:] Bu, mənəcə, ən azı idealsızlıqdır. Bir irticadır.

İrtikab is. (ər.) köhn. Günah iş görmə, günaha batma. ..cinayət irtikabından belə çəkinməyən bir cani tiplərində görürük.

İrz is. (ər.) Namus, ismət, şərəf. Şeyx Nəsrullah bədbəxtlərin irzlərini – namuslarını çamurlara çırpıb tapdayor.

İrz-namus is. (ər.) [Şeyx:] Avam camaatın irz-namusuna əl atır.

İsbati-vücut köhn. Varlığını göstərmə, varlıq. İsbati-vücudunuzla daha da gözəlləşən təbiət.

İsə bağl. 1. Qarşılıq bildirən bağlayıcı. Hökmdarlar rolunu oynayan aktyor xor başçısı, əhali işə xor kimi iştirak edir. İblisdə iş bu yoxdur.

2. “Əgər”, “hərgah” mənasında ədat yerində işlənir. Fəqət olduğu başqa göründüyü işə bam-başqa.. öylə işə bu gördüyümüz hadisat haradan vücuda gəldi. // Halbuki. İsgəndər isə onu birəhmanə bir surətdə itələyib yerə yıxır.

İsim is. (ər.) ad. Özün mücahid isminə sayan edib gedib.

İsitmək f. Qızdırmaq. [Elxan:] Orada ..günəşin altun telləri hamını bərabər isidəcəkdir.

İsklet is. “Skelet” sözünün danışqda deyilişi. Böyük pəncərələri qara kömürlərə dönmüş, altun divarları matəmlərə bürünmüş İsmailiyyənin önündən keçərkən xarabalıqlara, daha doğrusu əti tökülmüş baş isketlərinə bənzər bu möhtəşəm bina, bu canavarlığın, bu cinayətin macərasını ərz edincə, bir çox kəsilmiş yoldaşlarım və bir çox müdhiş şeylər yadıma düşdü.

İslah *is.* (ər.) Düzəltmə, yaxşılaşdırma. □ **İslah etmək** – düzəltmək. [Mirzə Rza:] *Fərhad, ağılamaqları İrani islah edəcəkdin?*

İslam *is.* (ər.) 7-ci əsrdə Məhəmməd peyğəmbər tərəfindən təsis edilmiş din, müsəlmanlıq. *Artıq əski atəşgədalər yerinə islam məbədi olacaqdı.* [Rəbi:] *Buraya toplaşib islama qarşı təbliğat aparırsınız.* // Müsəlman. [Elxan:] *Yox, yox, Aqşın.. Sən islamı oldun?* [Gülgün:] *Aman, mənə bir kömək, siz, ey islamlar, atəşpərəstlər, xristianlar, dinlilər, dinsizlər, mənə bir kömək, öldürdülər, doğradılar...* [Molla:] *Biz bu gün cəmi dünyaya göstərməliyik ki, biz islamlar yaşamaq istəyirik və şərəfli bir həyat üçün də ölürük.*

İslamiyyət *is.* (ər.) Müsəlmançılıq. *Bu ənənələr islamiyyətin bütün təzyiqatına baxmayaraq.. yaşayırdı. Bu islamiyyət qüvvəsi əski istilabar kibi gəlib getmədi.*

İslamlıq *is.* İslam dininə mənsub olma, müsəlmanlıq. *Sənəni hələ islamlıqdan döndərməmişdi.* [Yanardağ:] *Hər halda bir ruhanini təhqir etmək islamlığa yaraşmaz.*

İslanmaq *f.* İslaq hala gəlmək. // Suyun və ya bir mayenin təsirindən yumşalmaq. [Zaman:] *Biz hələ panıb deyilik ki, islanıb sıxasan suyu çıxsın.*

İslatmaq *f.* İslaq hala gətirmək. *Bu aralıq Aftil və Fuad içəri girir. Fuad – görünüşcə səliqəli görkəmli və daranmış bir gəncdir. Əynindəki yol paltarını yağış başdan-ayağa islatmışdır.* [Qoca Baxşı:] *Sona onu gözləyirdi. Hər axşam pəncərənin qabağında oturub yola baxır və günəşin batan tellərini ilıq göz yaşları ilə isladırı.*

İsliq *is.* Fit, fıstırıq. *Yetər ki, bir işliq eşitsin və oynamağa başlasın.*

İsmarlamaq *f.* Tapşırmaq. [Rüfət və Ənvər:] *Allaha ismarladıq.*

İsmətli *sif.* Namuslu, həyalı, abırlı, təmiz. *Çox ismətli bir qız olduğundan, bir yerə gedə bilməyib və bir iş də görə bilməyib. Gülzarın namuslu və ismətli olduğu xüsusi bir tərzdə dillərdə*

dolaşırdı.

İsmətsiz sif. İsmətini itirmiş, abırsız, həyasız. *Ki, rəzil bir ata, rəzil bir qız Yaşayıb öldülər də ismətsiz.*

İsnad (ər.) 1. Aid, aidıyyə. [Cinner:] *Ha, ha! Türk xırzıslarına bu qədər nəzakət isnadından vicdanınız sıxılmayırmı?* □ **İsnad edilmək** – bir şeyi bir şəxsə və ya bir yerə və s.-yə aid edilmək, bağlanmaq. (*Əməklər və günlərim də yazılması. İlezində isnad ediliyor*).

2. **İsnadla** şəklində z. *Hələ böyük bir aktyorun səhnəyə kaşkülsüz çıxması və meşəliklər və ağaclıqlar içində müsahibi olan qulduru naçar “ağacını ver”, – deməyə məcbur etməklə, özünün də kaşkül sözlərini ağaca isnadla: “Bu ağac mənim süfreyi rizqimdir”, – deməsi olduqca bağışlanmaz bir xətdir.*

♦ **İsnad vermək** – bir şeyi bir şəxsə və ya bir yerə və s.-yə aid etmək, bağlamaq. *Söylə, zülmü, tarı qismət eyeləmişdir övrətə, Arvadı incitməyi isnad versin qeyrətə.*

İsnadən z. (ər.) ...əsasən, ...görə, isnad bildirir. [Mirzə Təqi:] *Doğrudur, ərkanı-dövləti, tənbel və tamahkar olduqlarına isnadən, təhqir eləmişəm.*

İspolkom is. (rus.) “Spolkom” icraiyyə (komitəsi) sözündən. Danışıda işlədilir. [Həsən:] *Gedək, yoldaş Yaşar, ispolkoma.* [İbad:] *İspolkom gərək arvaddan olsun.*

İsrar is. (ər.) 1. Dedişi sözün, tələb etdiyi şeyin və ya iddianın üstündə durma. *Ata-anasının israr və təhdidlərinə qarşı ağlayır...* [Sədr (yığıncağın israrını görüncə):] *Yoldaş Almaz, siz bu suala cavab verə bilərsiniz?*

2. **İsrarla** şəklində z. İnadla, təkidlə. [Prokuror:] *Mən bir dövlət prokuroru kimi bunu israrlarla tələb edirəm..*

İstedad is. (ər.) Fitri qabiliyyət; zəka, talant. *Aktyorlarımızın istedadı var. İstedadı sayəsində gözəl oynadı.*

İstedadlı sif. İstedadı, qabiliyyəti olan; zəkali, talantlı. *O: – Sübut üçün, məsələn, cavan aktyorlarımızdan Hacı Hacinski, özü elə zirək, elə istedadlıdır ki, hər kəs yanında danışsa, ya çətin bir hərəkət göstərsə, o saat hərəkəti alar.*

İstefa is. (ər.) Öz xoşu ilə vəzifəsindən çıxma. *Bu əsər Balkan müharibəsində Ədirnənin təslimindən sonra başda Ənvər bəy olmaq üzrə cavan türk əsgərləri və "İttihadi-Tərəqqi" firqəsinin lüzumi, Kamil paşa kabinetinin istefası, Gənc türklərin iş başına keçməsi və nəhayət, üç gün ərzində Ənvər bəy qoşu.*

◊ **İstefa vermək** – vəzifəsindən əl çəkmək. [Almaz:] *Mən dəyərdim ki,.. o öz nöqsanlarını bilib istefa versin.*

İstehkam is. (ər.) Müdafiə tikililəri; qala, səngər, sədd və s. [Haris:] *Bir şey olursa, bu əlmünasirə istehkamından köldən də görünməz.* [Ənvər:] *Mərkəzdən birinci istehkamlar parçalandı.*

İstehsal is. (ər.) Həsıl etmə, hazırlama. *İnsan da.. istehsalı genişləndikcə ..dəyişmişdir.* □ **İstehsal vasitələri** – istehsal prosesində işlədilən, onun maddi əsasını təşkil edən vasitələr. [Almaz:] *Buna görə də əmək kollektivləşməli və istehsal vasitələri kollektivin əlində olmalıdır.*

İstehsalatçı is. İstehsal edən, hazırlayan adam. *İstehsalatçı fəhlələr xüsusi fəallıq göstərirlər.*

İstehza is. (ər.) Ələ salma, rısxənd etmə. □ **İstehza etmək** - ələ salmaq, rısxənd etmək. *O, başqalarına çox gülmüş, istehza etmişdi.*

2. "ilə" qoşması ilə - ələ salmaq, rısxəndlə, masqara ilə. *Nədənsə, gözələrini qaldırıb, ətrafa baxdı: bütün divarlar, bütün görünən şeylər və anlaşılmaz bir hərəkətlə onunla bərabər yürüyür və onun tənbel yürüşləri əksinə olaraq, bir makina çarxı dövrəsinə fırlanır, xəbis bir istehza ilə rəqs edirdi.*

İstehzalı sif. İstehza bildirən, istehza ifadə edən. *Elxan (mənalı və istehzalı bir gülüşlə).*

İstehzayanə sif. b a x **iztehzalı**. *Bivəfa Sitarə bu nalələrini eşidib, bu qanlı göz yaşlarını görürdüsə, səng-dilanə bir tövrlə yanından keçərək, o tərəf-bu tərəfə gedib, hələ bir qədər istehzayanə nazlarla Mənsurun yaralarına duz səpirdi.*

İstək is. Arzu, dilək, murad. [Elxan:] *Azad istəklər, azad diləklər, azad hərəkətlər. Budur sənin qanunun. Səhnəyə qarşı istəklər, təkəbbürlər artmış.*

İstəkan (rus.) Stəkan. *Bir istəkan suya bir kəs kifayət etməlidir.* [Ulduz:] *Qardaşın mağazadan çox uzaq, istəkanda bir acza verdi.*

İstəmədən z. İstəmədiyi, arzu etmədiyi bir halda. *İstəmədən xristian oldun. İstəmədən xristian olursan.*

İstəmək f. 1. Arzu etmək, ürəyində bir istək duymaq. *Nə oluyur, nə düşünür, mən onu sizə təcəssüm etdirmək istəram. Eyni zamanda onu da unutmaq istəməyirik. Sənan Xumarı almaq istəyir.*

2. Sevmək, məhəbbət yetirmək, əzizləmək. [Belokurov:] *Mən onu öz oğlumdan artıq istəyirəm. Artıq mən də səni istəmirəm.*

3. Xahiş etmək, təmənnə etmək. *Mən istərdim yoldaşların ..Sənanın yaşadığı mühitə keçiriləydi. ..bir az zəhər istədi.*

4. Evlənmək. [Solmaz:] *Məni almaq istəyənlərin baxışından daşlar parçalanmalı.*

5. Tələb etmək. [Xanımnaz:] *Ay camaat.. uşağımı sizdən istəyirəm.*

İstər bağl. Həm həmcins üzvləri; həm də cümlələri bir-birinə bağlayır - gərək, həm. *İstər gözəl olsun, istər cavan, hey!* [Aydəmir:] *İndi istər öldürün, istər məni buraxın, mənim üçün fərqi yox.*

İstər-istəməz z. Ürəksiz, könülsüz, istəmədən. *Onun dedikləri istər-istəməz şairin duyduğu təsiratı başqasına nəql ediyor. İvan Sergeyeviç istər-istəməz işə başlamalı olur.*

İsti sif. İstilik verən, qızgın, yandırıcısı.// Hava haqqında. [Gülüş:] *Yayın isti günlərində.. mən sənə su daşıtdıracağam. ..İstidən dayana bilməyib başa getdi.*

İstibdad is. (ər.) 1. Zorakılığa əsaslanan idarə üsulu. [Elxan:] *Mən insanlığın ..fəaliyyətini bu şəxsiyyət istibdadının məzarlar üzərində tökmək istəyirəm.*

2. Zülm. [Elxan:] *Mən bu gün.. cəbrə, istibdada qarşı üsyan bayrağı qaldıraram.*

İstifadə is. (ər.) Faydalanma, fayda götürmə. // Faydalı

səmərəli surətdə işlətmə, faydalanma. *Şeyx Sənan Şeyx Kəbirin sözlərindən istifadə ilə Zəhradan yaxa qurtarar. Öz nüfuzundan istifadə ilə onları bir nicata doğru çəkə bilərdin.* □ **İstifadə etmək** – faydalanmaq. *Bu kitablardan.. bütün türk ölkəsində istifadə ediyor. Sən bəşəriyyətin illər boyu qazandığı tərcübələrdən istifadə etmirsən.*

İstiqbal is. (ər.) 1. Gələcək. *..ey istiqbalının şəmi-pərtövnizari!*

2. Gələn adamın qarşısına çıxma. *Şeyxi ehtiram və məsərrətlə istiqbal və qəbul edirlər.*

İstiqraz is. (ər.) Borc alma, borc pul alma, borc alınan pul. [Şərif:] *Bu da istiqraz vərəqələrim.*

İstila is. (ər.) 1. Bir ölkəni zorla alma. [Aqşin:] *Elxan, bu ordu gəzdirdi ölkələri istila məqsədilə gəzmir.*

2. məc. Tutma, zəbt. *Ərəb istilasından qabaq da İslam bir çox istilalar görmüşdür.*

İstilah is. (ər.) Termin. *Çox vaxt bir söz,.. bir istilah almaq üzrə başqa-başqa mənalar ifadə ediyor.*

İstinad is. (ər.) Yanaşma, əsaslanma, söykənmə. *İstinad mərkəzi (əsaslanacaq, dayaq olacaq şey).* [Əbu Übeyd:] *Xalq istinad mərkəzi tapıb ona qoşulacaqdır.* □ **İstinad etmək** – söykənmək, arxalanmaq. *Milli ənənələrə istinad edən və cərəyan Məşrigi kimi şairlər də yetişdirmişdir.*

İstinadgah is. (ər.istinad və fars ...gah) məc. Arxa, kömək. [Səməd:] *Deyir ki, o, sanki mənim bütün bu iftixarım üçün bir istinadgah idi.*

İstirahət is. (ər.) Rahatlıq, dinclik. [Altay:] *Möhtərəm elçisizin üçün yataq, yemək və hər bir istirahət hazırdır. ..Xəyal edirəm: bəzmi-istirahətdir.*

İstisna is. (ər.) Ümumi qaydadan çıxarma, ayırma. *İstisnalar bir tip olmaz.*

İsti-soyuq is. məc. Hər cür şərait, vəziyyət, hal. [Sevil:] *Mən dünyanın isti-soyuğuna alışmışam.*

İş is. 1. Fəaliyyət, çalışma, zəhmət, əmək. *Bu böyük işi*

qurtarmaq şərəfəti Firdovsiyə nəsib oldu. // Məşğuliyyət. ..dəftəri çox, işi az. // İdarədə, müəssisədə və s.-də işləmək üçün təyin edilmiş vaxt; vəzifə, qulluq. [Qara Qənlik:] İstəyirəm bu işdən çıxam.

2. Bir şey yaratmaq, hazırlamaq, düzəltmək üçün göstərilən hər cür fəaliyyət. [Rüstəm:] *Bela iş eləməyəm.*

3. Vəzifə, borc. [İvanov:] *Adamları tanımaq onun işi deyildir. ..hər kəs işin bilərdi.*

4. Hər hansı bir hadisə, faktla əlaqədar olan inzibati, məhkəmə təhqiqatı, mühakimə prosesi. [Əbdül:] *Sabah yox, biri gün işə baxılacaq.*

5. Adətən cəm şəklində xidmət, idarə, müəssisə ilə bağlı olan məsələlər, məşğələlər və s. (*Komisyonun*) *işlərindən bir nəticə çıxmamışdır.* [Əbdürrəhman:] *İşlər büsbütün dəyişdi.*

6. Əməl, hərəkət. [Oddamdı:] *İşi elə götürməlidir ki, içindən toyuq-cücə çıxsın.* [İskəndər] *heç bir yaxşı iş görməmişdir.;*

7. Əməli fəaliyyət. *Bu gözəl iş deyil, balam, molla .. Biri bir iş görən kimi siz tez azanı verirsiniz.*

8. Fəaliyyətin nəticəsi, səmərəsi. [Artist:] *Hansı iş, sair əfəndi? Bizim Kərbəlayı Qulam. Söz və işlə ilsamin nəşrinə.. çalışılır.*

9. Hadisə, əhvalat, qəziyyə. *Düşüyor könlünə keçən işlər.. Yaxşı bir iş olmuşdur Şeyx.*

10. Bacarıq, əlindən gəlmə. [Çoban:] *Özü hər iş bilir, çox da zirəkdir. Bilməyirəm çox işi..* □ **İş adamı** – daim işləyən adam haqqında. [Atakışi:] *Mən iş adamıyam, onlar mənim əynimdə davam etməz.*

♦ **İş düyünə düşüb** – çətinlik qarşısında qalmaq haqqında. [Əhməd:] *Neçə gündür isim düşüb düyünə.* **İş keçmək** – artıq olub qurtarmaq. [Nazlı:] *Get-get, iş keçib artıq bərkdən, yavaşdan.* **İş yetişmək** – hər şey olub qurtarıb. *Bu nədir, iş yetişib, sən itiribsan özünü.* **İşə düşmək** – çıxılmaz vəziyyətdə qalmaq; mane olmaq. [Aydın:] *İşə düşməyəndən həyatı başa düşməzlər.* [Balaş:] *Sənət sənə kor şeytan, işə düşmədik!* **İşə keçmək** – artıq olub qurtarmaq. [Nazlı:] *Get-get, iş keçib artıq bərkdən, yavaşdan.* **İşi düşmək** – hər

hansı bir münasibətlə müraciət etmək, bir şey xahiş etmək, birinin köməyə ehtiyacı olmaq. [Dövlət bəy:] *Ola bilər gələcəkdə bizim bir-birimizə işimiz düşsün, ya sən bizim zavoda girsən, o zaman görərsən.* [Səməd:] *Bir işin düşəndə hər kəs tanıyar. **İşi düz gəlməmək** –* işində çətinliklərlə rastlaşmaq. [Mənsur:] *Düz gəlmədi işim vüzəradan, nə etməli? **İşi düzəltmək** –* işi asanlıqla həll etmək. [Sevil:] *Balaşa deyirdi, mən ölüm, gələsən bu işi düzəldəsən. **İşi xod olmaq** –* işi yaxşı olmaq, xeyir görmək, qazanmaq. *Bununla da işi xod idi. **İş-ışdən keçmək** –* artıq olub bitmiş, buna görə də düzəlməsinə, islahına imkan olmayan iş haqqında. [İmamyar:] *Dahı iş-ışdən keçibdir.* [Nazlı:] *A kişi, sən onun atasına od vuranacan iş-ışdən keçər. **İşi sona yetmək** –* işi qurtarmaq. [Əhməd:] *Bu gün axır işim yetibdi sona. **İşi şuluq olmaq** –* işimin üstü açıldığı üçün təhlükə, ağır cəza gözləmək. [Toğrul:] *Dayan, dayan, Tanya, işlərim şuluqdur. **İşim yoxdur** –* bir kəslə işi olmamaq. *Mənim bununla işim yoxdur. **İşinə qarışmamaq** (qatışmamaq) –* başqasının işi ilə maraqlanmamaq, ona mane olmamaq. [Dilbər:] *Bilmirəm, mən onun işinə qarışmıram. [Əmrulla:] *Mən sənə min kərəm demişəm qatışdı işinə, gəl mənə de... **Xeyir iş** –* yaxşı iş, ağla batan bir şey. *Barəkallah belə bir xeyir işə ura, ura!.. **Gedin işinizə!** –* rədd olun! [Elçi:] *Gedin işinizə lotular!**

İşarə is. (ər.) Əlamət. [Almaz (uşağa işarə ilə):] *Ay yazıq, gömgöy göyərmişən.* □ **İşarə etmək** bir şeyi əl, qaş-göz və s. ilə bildirmək, anlatmaq. [Zakey:] *Siz özganin otağına niyə soxulursunuz? (Əlilə qapıya işarə edir).*

İşarət is. (ər.) İşarə, əlamət, nişanə. *..Yelenanın günəşə işarət olub adam özü ..Ay demək olduğu.. göstərilir.*

İşçi is. 1. Zehni və fiziki əməyin hər hansı bir sahəsində çalışan adam. *..Rahat olar işçilər. Səhnə işçisinin başına söyüşlər, töhmətlər yaydırdığını kim görməmişdir. //* Hər hansı bir müəssisədə, idarədə xidmət edən, çalışan adam. [Yaşar:] *..işçilərə az-az paylayın.*

2. Fəhlə. [Əbdüləlibəy:] *Paltar yuyan arvad, işçi arvad bir*

başqa; Dilbər xanım bir başqa.

İş-güc *is.* İş, fəaliyyət; xidmət, vəzifə. □ **İş-gücünü buraxmaq** – heç bir işlə məşğul olmamaq, avaralanmaq. [Birinci:] *Vallah, işini-gücünü buraxıb buraya gəlmişəm.* [Əsəd bəy:] *Gələn gündən işin-gücün buraxmış.*

İşgüzar burada: faydalı; səmərəsi olan. *Çox işgüzar və faydalı göstərişlər vermişlər.*

İşıq *is.* Nur, ziya. [Aqşin:] *İşıq ver, göz-gözü görmür.* □ **İşıq saçmaq** - şüalanmaq, ətrafa işıq vermək. *Mən bir sönməz ulduzam ki, daim işıq saçaram.*

2. Günü'n hər hansı bir vaxtı üçün səciyyəvi olan aydınlıq. [Səlimqızı:] *Aydın beş gün qaranlığı olanda, beş gün də işığı olar.*

3. Lampa, fənər, şam və s. işıq mənbəyi mənasında. [Toğrul:] *Sabah ola bütün kəndin daxmalarını işığa qonaq eləyəcəyəm.* [Dönməz:] *.. bir azdan sonra işıqlar sönəcək.*

4. Maarif, mədəniyyət, tərəqqi mənasında. [Oqtay (oxuyur):] *Bir ümid, bir işıq yox; Bilməm nəçin yaşaram.* [Sidqi:] *Onların qaranlıq həyatına teatr işığı aparırdı.*

5. məc. Aydınlıq, təmizlik. [Əbuübeyd:] *Yaz ki, Hümmüzad həmişə işıqlarda, paklıq və gözəllikdə təcəssüm edir.*

İşıqlandırmaq. *məch.* 1. işıq eləmək, aydın etmək. "ay" işıqlandırdı. [Orxan:] *Bu yeni dünyanı ..ışıqlandıran səadət günəşinin bu altın telləri altında mən sənə ayaqlarına enəcəyəm. Odur, Ay çıxıb, Sitarə olan yeri işıqlandırdı.*

2. məc. Canlandırmaq. [Yaxşı:] *..Allaha yalvardım, övlad istədim ki, bəlkə qara günümü işıqlandırsın.*

İşıqlanmaq *f.* 1. işıq salmaq. *O dəm işıqlanıb ev. Fanar yanmalı meydan işıqlanmalıdır.*

2. Səhər açılmaq. *Artıq hava işıqlanmış, gözəl bir payız səhəri açılmışdı.*

3. məc. Canlanmaq. [Elxan:] *Həyat işıqlandıqca çöldə də qalınlaşırdı.*

İşıqlı *sif.* Güclü işığı olan. [Altunbay:] *And içirəm günəşin işıqlı tellərinə.. Keçmişin bu işıqlı ulduzunun, Allah, Allah, bu gündoğuş*

qızının.

İşlək *sif.* 1. İşləməyi, zəhməti sevən adam. [Almaz:] *Şərif çox yaxşı adam imiş..* [Almaz:] *Şərif çox yaxşı adam imiş, ana. Mən heç gözləməzdim. İşlək, çalışqan, xeyirxah.*

2. Çox işləyən, işə yarayan. [Elxan:] *Siz, ey.. işlək heyvanlara çevrilmiş bəşərin ögəy yavruuları.* [Məmmədəli:] *Hamısı işlək heyvanlardır, sağlam qoyundur.*

İşləmək *f.* 1. İş görmək, bir işlə məşğul olmaq. [Yagut:] *Əmim deyir: hələ bir-iki il burada işləyəcəyəm. Yaşar yaman işləyir.* // Bir yerdə xidmət etmək. [Balakışı:] *Mən, qızım, gəmidə işləyirəm. Laboratoriyada işləmək və oxumaq .. qəribə adamdırlar.* // Bir peşədə çalışmaq. *Hazırda Sıdqi .. müvəffəqiyyətlə aktyor işləyir.*

2. Təsir etmək. [Gülüş:] *..ancaq bircə dana gönünə işləmir.*

3. Qəbul olunmaq, hökmü olmaq. [İldırım:] *Yolçu, amma ölkəməzdə qızıl işlənir.*

İşlənmək *məch.* 1. İstifadə olunmaq; bildirmək. *Bəzən bir söz bir yerdə bir, başqa yerdə isə başqa bir mənada işlənir.*

2. Tədvüldə olmaq. [Altunbay:] *Onlarda altun işlənmir.*

İşlətmə *is.* Mədəni, bağırsaqları təmizləmək üçün istifadə edilən dərman. [Doktor:] *Bir az işlətmə iç, get işüvün dalınca.*

İşlətmək *f.* 1. İşə salmaq, tətbiq etmək. [Belokurov:] *Sən duzdağı işlətmək istəyirsən?*

2. Sərf etmək. *İnsan da .. işlətdiyi istehsal vasitələri artıqca.. dəyişmişdir.*

3. İstifadə etmək. [Əbdüləli bəy:] *Xaricilər də hələ mədəniyyəti bizdən əxz eləmişlər. Biz islam mədəniyyətini işlətməmişik.*

4. Faydalanmaq. *Eynilə onun işlətdiyi alətin adlarını bilməz.*

5. İşə salmaq. [Yaşar:] *Tanya, sən də voltmetri qur, reostati işlət.*

6. Danışqıda, yazıda tətbiq etmək. *Fəqət mən çox işlətdiyim bir timsalı burada xatırlatmaq istəyirəm. Şairin 60 min beytin "izahnama"sında işlətdiyi ərəbcə sözlər beş faiz ancaq təşkil edir.*

İşrət *is.* Kef, eyş-ışrət. [Elxan:] *O da yurdumuzun yerli*

elbeyilərdən saxlanılmış son bir parçasını güclə boğazından kəsib, Bağdad xəlifəsinin susmaz işrətləri üçün göndərməkdir. Bağdad xəlifəsinin susmaz işrətləri üçün göndərməkdir.

İşsiz *sif.* Daimi iş yeri olmayan. [Atakişi:] *Su gətirmək nədir, işsiz darıxıram.*

İşsiz-gücsüz *sif.* Avara, bیکar. *İşsiz-gücsüz, tənbel, birisinə it küşkülər. Oxuyanlar işsiz-gücsüz bir sərsəm olaraq, küp dilində yatacaqlar.*

İştaha (iştəha) *is.* (ər.) *məc.* Arzu, həvəs, istək. *Yaxşı mədaxil aldı, yüksəldi iştəhası.*

İştə *əd.* (türk.) Budur, bax. [Ramiz:] *Ölüm arayırdım, iştə ölüm! İştə ilk ata-baba dilimiz bu kobud, yonulmamış, xam dildən ibarətdir..*

İştirak *is.* Bir işdə başqaları ilə birlikdə fəaliyyət göstərmə, iş görmə. *Pyes ilk dəfə 1923-cü ilin fevralın 16-da Dövlət Türk Bədai Teatrosunda Abbas Mirzə Şərifzadənin rejissorluğu və aktyorlardan Məziyə Davudova, Kazım Ziya, Ağasadiq Gəraybəyli, Möhsün Sənani, İsmayıl Hidayətzadə, Bülbül və b. iştirakı ilə tamaşaya qoyulmuşdur.* □ **İştirak etmək** – bir işin icraçısı olmaq. *bir icrasında başqaları ilə birlikdə fəaliyyət göstərmək, bir işin icraçısı olmaq. Hökmdar rolunu oynayan aktyor xor başçısı, əhali isə xor kimi iştirak edir.* [Həsən:] *Mənafi, bütün kəndlilər, klubumuzdakı, qadınlar da iştirak edəcəklər, bənəən-əleyh.*

İştirakçı *is.* Bir işdə iştirak edən adam. *Bayramlarını mühəqqəq iştirakçısı olan satirlər xoru artıq öz əhəmiyyətini itirməli idi. İbtidai insanlarda isə duyduqları ilə hərəkətləri və iştirakçıları arasında pək az bir məsafə vardır.*

İştiaq *is.* (ər.) Şövqündə olma, həsrətində olma. [Tapdıq:] *Sitarə, mən on il gəzdim, dolandım iştiaqında, Mənə yar olmasan hərgiz qurtarmazsan bu afətdən. O şəxslər ki, gəzir cənnəti iştiaqında; Acarları niyə bəs görməyir qabağında?!*

İşvə *is.* (ər.) Naz, qəmzə, şivə. *Bulvarda vardır işvə ilə nazı qızların; Məktəbdə tappa-tuppu gəlir kürsü, mizlərin.* [Əbdül:] *Gülnisənin hiyləsi, Pərinin işvəsi, pulları, havası onun başını elə*

dumanlandırırdı ki, yazıq qızcığazı bad-fənaya verdi.

İşvəli *sif.* Nazlı, qəməli. [Mənsur xan:] *Gözəl xanım sevimlisən, şanlısan; Həyalısan, işvəlisən, qanlısan.*

İt *is.* Ev heyvanı. 1. (İsgəndər) *mənasız olaraq it küşkürdür. İşsiz-gücsüz, tənbel birisinə it küskurər.*

2. *məc.* Bədxasiyyət, davakar, acıdil adam haqqında. [Aslan:] *Qızın gedib heç yerdə hörməti olmayan itin birisinə məktub yazır. [Çimnaz:] ..Səni itin birinə verəcəyəm.*

İt dəftərində adı yoxdur dan. - çox hörmətsiz, sayılmaz adam haqqında. [İmamverdi:] *Heç it dəftərində də adı yoxdur.* [Aslan:] *..heç bir xeyrə-şərə buraxmırlar. İt dəftərində də adı yoxdur. İti görüm, pişiyi görüm...* – zəhlə gedən bir adam haqda deyilib. [Nubat:] *Getdim yalvardım ona, deyir: iti görüm, pişiyi görüm, daha onu görməyim. İtinə tök* – bir şeyin çox olması haqqında. [Salamov:] *A kişi, iş adama qalsa, sənə o qədər adam verim ki, lap itinə tök. Öz itimizdir* – öz adamımızdır (yaxın adam haqqında deyilir). [Salamov:] *Ay kişi, eybi yoxdur, öz itimizdir.*

İtaət *is.* (ər.) Tabe olma, boyun əymə; tabelik. *Sənə mən rəhbər itaətdə! Derdim, itaət hər nə var iranlılardadır.*

İtalyan *is.* İtalyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. [Həris:] *Fəqət italyanlar bilirlər ki, İzzət paşa zəhəri saxlamaz. [Şueyb:] İtalyanlar necə milyon da pul verirlər.*

İtələmək *f.* 1. Anı bir hərəkətlə, təkənla bir şeyə toxunmaq. *Bir azdan Solmaz enir, dalğın addımlarla qapıya yanaşır, itələyir, bağlı olduğunu görüncə, qayıdıb otaqda dolaşaraq, əvvəlki yerinə gəlir və pəncərə yanında dayanaraq, məhnisinə davam edir*

2. Təkənla bir şeyi bir tərəfə hərəkət etdirmək, yerindən tərpətmək. *..Züleyxanı itələyib bayıra çıxartdı. //* Bir şeyi əli ilə və ya başqa bir şeylə özündən geriye çəkmək. [Əmirqulu:] *Adə, ay zalımın qızı, hara itələyim.*

3. Soxmaq, yetirmək, daxil etmək. *Olmadı belə, oldu elə. İtələdi bıçağı ..onda nə oldun?*

İti *sif.* 1. Ucu şiş, batıcı. [Sitarə:] *Ax, Gülzar, məhəbbət, o iti dirnaqlı canavar, o sizin sözlü mələk hərdən ürəyimi parçalayır.*

2. *z və sif.* Çox sürətli, tez, cəld. [Şahsənəm:] *İti bir qartaltək yüksək dağlardan; Oynaq bir bülbültək yaşıl bağlardan; Budur, mənim yarım uçub gəlir. Bax!;*

3. *Kəskin.* *Dramaturqun iti qələmi və acı gülüşü altına salınıb.*

4. *məc.* Tez qavrayan, tez başa düşən, qabil. *Hərəkət az-çox iti bir ağılın.. arxasında gizlədilmişdir.*

İtidişli *sif.* Dişləri iti olan. [Sönməz:] *Qara üzlü, itidişli arəblər!.*

İtilənmək *məc.* İti hala gətirilmək. *Mülayim bir baxışla ona baxan Kamal, birdən qaşlarını çatdı, baxışları itiləndi, bu baxışdan vəziyyətini anlamaq çətin deyildi.*

İtilətmək *icb. məc.* İtilətdirmək. [Gülüş:] *(dilini) təzəcə itilətdirdi.*

İtilget *is. (lat.) dan.* B a x **intelligent.** *Adə, millət, bu itilgetlər ki, hammalın deyil. Hər nə yazsan yeri var, yazma itilget sözünü; İş məqamında görərsən hamı örtər gözünü.*

İtilgetməz b a x **itilget.** *Bağlamaq bel ya güvənmək çox çətindir zahidə; Var itilgetməz beş-on cüt, yox olardan fəidə!*

İtilmək *f.* Çıxıb getmək, rədd olmaq. [İmamyar:] *İtil bir yana, qız. [Oqtay:] ..həqiqət olan bir yer varsa, haydı gedək, yoxsa itilin!*

İtirmək *f.* 1. Harada isə salmaq, yaxud məlum olmayan yerə qoymaq. *Yersiz para itirməkdən başqa bir şey qazanmamışlar. [İmamyar:] Sən burada beş şahı itirirsən, hökumətimiz milyon qazanır.*

2. Məhv etmək, öldürmək. [Xanımnaz:] *(aqronomu) bir gecədə elə itirirlər ki, indiyə kimi meyiti də tapılmır.*

3. Hədə yerə səmərəsiz sərf etmək. [İvanov:] *Onların faydasız itirdikləri hər bir kərpic bizim qazancımız və qəlbimizdir. [Yaşar:] Yoldaşlar, siz burada bir şey itirmisiniz?*

4. Yox etmək, yoxa çıxarmaq. [Yaşar:] *Duzu oradan itirmək..*

5. Köməkçi feil kimi isimlərlə yanaşı işlədilərək mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir. *Başınızı itirmiş bir ananın məlalını xəyallarında bir dürlü təsəvvür edirlər. Bu nədir, iş yetişib, sən*

itiribsan özünü.

İtmam *is.* (ər.) *klas.* Tamamlama, bitirmə. sona yetirmə. □ **İtmam etmək** – qurtarmaq, tamamlamaq. [Tapdıq:] *On ildə çəkdiyim zəhmət, əziyyət etdi itmamə.*

İtmək *f.* 1. Yoxa çıxmaq, qeyb olmaq. [İmamyar:] *Onda, başına dönüm, bərk saxla, Allah eləməmişkən itər, elər, peşmançılıq olar.*

2. Getmək, çıxıb getmək. [Nabat:] *Mən itib gedirəm öz xarabama.* [Şəmsə:] *Heç bilmirəm hara itmişlər.*

3. Əvvəlki keyfiyyəti yox olmaq. [Yazıcı] *yaratdığı canlı təbiətin.. kölgəliyində itər gedər.*

4. *məc.* Puç olmaq, heçə çıxmaq. *İtməz adın.*

İtməzac *sif.* İxtəsiyyə. [İmamyar:] *Atası mənim qardaşımdır ki, ancaq itməzacdır.*

İt-pişik *is. top.* İt və pişik. *Qulluq elə it-pişiyə.*

İttifaq *is.* (ər.) Birləşmə, birlik. *Sarsıdır əflakı birlik, ittifaqın qüvvəti.* □ **İttifaq etmək (eləmək)** – birləşmək. *Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb? Veribdir əl-ələ, tərki-nifaq edir, nə əcəb?* [Mirzə Rza:] *Xırda qarışqalar ittifaq edib də Həzrət Süleymanı belə yıxa bilərkən..*

İttihad *is.* (ər.) Birləşmə, birlik. *İttihad ərbahinə aləm müti olmuş müdam.*

İttihadçı *is.* Birləşmək istəyənlər, birlik tərəfdarı. *Bir dəfə ittihadçıların özlərindən.. sorulsa, özləri də buna cavab verə bilməzlər.*

İyirmi *s.* 19-dan sonra gələn say – 20. [Rəbi:] *İyirmi, iyirmi bir yaşlarında.* [Xoşməmməd:] *İyirmi ildir səhnədə ya həqq vururam.*

İyirmiillik *sif.* 1. 20 illiyə həsr olunmuş.; *İyirmi ilin tamam olması ilə əlaqədar Türk Bədii Teatrı S.Ruhullanın iyirmiillik yubileyinə hazırlaşır.*

2. 20 il davam etmiş. [Abbasmirzə:] *İyirmiillik bu qanlı mübarizə yolunu .. şərəflə keçirmişdir.*

İyirminci “İyirmi”dən sıra *s.* *Sayı iyirminci əsrdə xalqı bəşəriyyətdən uzlaşmaya dəvət edəcək bir fikrə doğru deyəcək*

deyiliz.

İynə is. 1. Tikiş tikmək üçün metal milçik. [Toğrul:] *Bu zavallının evində bir iynəsi yox. O nədir ki, mümkün ikən tapılmaz? O nədir ki, iynə satar, sap olmaz?*

2. Dəri altına dərman yeritmək üçün tibbi alət. [Toğrul:] *Özüm ölüm, iynəni elə vuracağam ki, heç ruhun da inciməyəcək.*

3. Ucu şiş, batan şeylər haqqında. *Gülzarın sözlərində çirpınan məyusluq, göz yaşlarındakı səmimiyyət bir iynə kimi Mənsurun fikrinə, zehninə, ruhuna, bütün varlığına sancıldı.*

4. məc. Toxunan söz, acı söz. *Baxışların biz iynə kimi ürəyinə sancılır.*

İyrənc sif. Çox çirkin, ikrah doğuran. *Günəşin son vərəmli tellərinin duyurduğu iyrənc bir sükut içində ana ağlayır, ata ağlayır, zavallı qızcığaz da, bu fəlakətə səbəb olmuş kimi, qorxudan qımıldanmayıb, yavaşdan iç-in ağlayırdı.*

İz is. 1. İnsan və heyvan ayağında səth üzərində qalan nişanə; ləpir. [Atakişi:] *düzlərdə, yamaclarda atımın indi də izi qalır.*

2. Hər hansı bir şeydən qalan və onun keçmiş varlığına şəhadət edən nişanə (əlamət, nişanə). *Qalmasın bir iz ölkədən, eldən!* [Hadisələr] *işlənmiş, yonulmuş bir halda ruhunda izlər qalmışdır.*

İzah is. (ər.) Anlatma, aydınlaşdırma; şərh. □ **İzah etmək (eləmək)** – anlatmaq, şərh etmək. *Anlatmaz yerləri izah edir.* [Aktyorlar] *hər halda bir Sənan fəlsəfəsini izah edərkən heç olmazsa təsvir edə bilməlidirlər. O öz fikrini belə izah elədi.*

İzahat is. (ər.) Şərh etmə, bəyan etmə; müfəssəl izah. □ **İzahat vermək**– şifahi və ya yazılı surətdə ətraflı şərh etmək, aydınlaşdırmaq. *Burada qısa izahat verəcəyəm. Təsəvvüf cərəyanı haqqında müxtəsər bir izahat verəcəyəm.*

İzdiham is. (ər.) Böyük camaat kütləsi [Atakişi:] *Adamın ucu-bucağı yox idi, izdiham sel kimi axırdı. // Çoxlu adam yığılmış yer, tünlük, basırıq. Bayram günləri xor böyük bir izdiham ilə meydana çıxır.*

İzdihamlı *sif.* Qələbəlik, basırıq, çoxlu adam olan. [Kamal:] *Bu gün izdihamlı bir yerdə buna təsadüf etdim.*

İzdivac *is.* (ər.) Evlənmə. *Bütün mallar mənim adıma yazılıb, toy olub, izdivac keçəndən sonra Gülnisə imza edəcək.* [Əbü-Übeyd:] *izdivacı haqsızlıq görən bir dini və ya təriqətini.. çıxarmışdır. Çünki, əski ərəb adətləri üzrə Əbülülə kimi namuslu bir ərəbin bir müsəlman qızını izdivacdən əvvəl öpməsi, nə olursa olsun, qeyri-təbidir.*

İzhar *is.* (ər.) Aşkar etmə, meydana çıxarma. *Cəlalın şəri hərəminə, öz gözü önündə izhar təəşşük, hətta hərəmi də başqalarla sevişir.* □ **İzhar etmək** – aşkar etmək, zahirə çıxarmaq. *Bazılarının gözləri yaşarmışdı, kimisi də anbaan telefona yanaşib belə əlçatmaz bir məsafədən “okean”ın o tayında qalmış ailəsinə zəng vuraraq qəlbinin ah-vayını izhar edirdi.*

İzin *is.* (ər.) İcazə, rüsxət. □ **İzin vermək** – icazə vermək. *Fəqət nə edim onları, alsınlar hamısını, nəyin varsa, hamısını, yalnız qara gözlərdən öpməyə izin versinlər.*

İzləmək *f.* 1. Birinin izi ilə, ardınca getmək, təqib etmək, izinə düşmək. [Aşıq Qərib:] *Getmək? Ancaq hara getmək? Mən ki səni izlərəm.* // Göz qoymaq, güdmək. *Reyhan Koroğlunu izləyir.*

2. Təqib etmək. [Hacı Əhməd:] *Onu fəlakət izləyir.* [Zaman:] *Mən tez gələrdim, Çinar... ancaq onlardan baş qaçıra bilmirdim. Onlar məni izləyirdi (Öz səsi ilə).*

3. Həsrətində olmaq. [Elxan:] *İzlədiyin sevgi dünyası qurulmadıqca .. mən bütün əski dünyaya qarşı hər b açırım.*

İzolyator *is.* (rus.) *tex. fiz.* Elektrik keçirməyən material. [Tanya:] *İzolyator yanır, deyirəm.*

İztirab *is.* (ər.) 1. Təşviş, həyəcan, narahatlıq. *Bir iztirab ilə etmiş səbişini bərdiş; Bir intizari-təhəssürlə gözləri süzülür. İnsan öz iztirabını ancaq Allaha qovuşmaqla ..təskin edə bilər.* [Bəhram:] *Ax, nə qədər xoşbəxtəm mən ki, sən kimi bir gözəl sevib və bir iztirab ilə sənə dedikdə: “Mən də, əmioğlu səni sevirəm” – deyə, mənimlə əhd etdin.*

2. **İztirabla** şəklində. [Aydın] *dərin bir hiddət və iztirabla*

tükləri ürpərmiş bir halda görkəmi süzərək, düyümlü yumruğunu bütün qüvvətilə mizə çırpır, sonra şaşqın, sanki laqeydanə bir görkəmlə dolabdan şərab şüşəsini götürüb içərkən Gültəkin əlində bir dəstə gül girir.

İztirabsız *sif.* Həyəcansız. *Bir ailəni həmişəlik tərk edib getmək istəyən bir adam o qədər iztirabsız, o qədər rahat geyinirdi ki, sanki adi qaydası üzrə meşəyə odun toplamağa gedir.*

İzzəti-nəfs *is.* Heysiyyət, mənlilik hissi. [Ramiz:] *Onlarla mübarizə mübarizin izzəti-nəfsini camurlarda tapdamaz. Onların izzəti-nəfsini; şərafini, məsləkini “alt-üst” edib çevirir.*

- J j -

Jandarm(a) *is. (fr.) is.* Jandarmeriyada xidmət edən polis məmuru. [Qoca Baxşı:] *O, çar jandarmlarının və burjuaziya hakimiyyətinin qanlı siyasətinə gülürdü. Aydın və yaxud böyük jandarma!*

Jurnal *is. (fr.)* Kitabça şəklində nəşr edilən məcmuə. *Yaz buları jurnalə. Yazma.. jurnalın xəlqi-əvamı.*

- K k -

Kabab *is. (ər.)* Köz üstə şişdə və ya dəmir torluq üzərində bişirilən yemək (ət, balıq, tərəvəz və s.). *Kababların tüstüsün göyə ucaltmış.* [Toğrul:] *Çoxdandır can rahatlığı ilə kabab yeməmişəm.*

Kababçı *is.* 1. Kabab bişirən adam. *Gecə-gündüz canan çəkən, oxuyan; Qalmaqad bir kababçı, bir şantan.*

2. Kababçı dükanı. *Özümü verdim kababçı dükanına.*

Kabus *is. (ər.)* Ölənin xəyaləti. *Bəlkə də, vaxtilə bir insan dostunun başında doğmuş, bəlkə də, səmimi bir fikir, sonradan ..son tikəsi boğazından çıxarılan yoxsullar üçün tapınacaq, qorxudacaq, susduracaq, uyudacaq bir kabus yeri tutur.*

Kaç *əd.* Neçə. *Kaç ili oldu...* [Kamal:] *Əvət, bir kaç dəfə Xalid Rüşfəti bixəbər öldürmək istəmiş, mən mane olmuşam. Səhnədə bəzən bolqar əsgərləri, bir kaç türk əsgəri, bəzən əksinə olaraq atışaraq, vuruşaraq keçirlər.*

Kadet *is. (fr.)* Çar Rusiyasında: konstitusiyalı demokratik partiyanın üzvü və ya tərəfdarı. *Mən kadet korpusunda oxumuşam.*

Kafir *sif. (ər.) din.* 1. Müsəlman olmayan. [Balaş:] *Baxmaram bir də mən ol kafərə bundan sonra. Sən də kafirsən.* □ **Kafir olmaq** – başqa dinə keçmək. *Kafir olub salmışan xaç..*

2. Keçmişdə mütərəqqi fikirli ziyalılara cəhalətpərəstlərin verdikləri ad. *Ufa alimlərini kafir ediblər zora.* // Bəzən söyüş məqamında işlədilir. *Desəm sən şeytansən, ifritəsən, əcinnəsən, cinsən, kafirsən.* [Hacı Zaman:] *Zəhrimar var, zəqqum var, kafir oğlu kafir.*

Kaftar *is. məc.* 1. Qoca, çirkin, idbar adam haqqında. *Sonra on yaşlı qızı altmışillik kaftar; Ala bilməz, a canım, boşdu bütün bu göftar.*

2. Söyüş məqamında işlədilir. *Aldatdı bizim Lizanı bu şivəli göftar; Yumdu çənəsin dinmədi kaftar qızı kaftar.*

Kağız *is.* 1. Yazmaq üçün ağ kütlə. [Həsən:] *Hələ ki, yer yoxdur, deyərək kağız versin.* [Şəkinski:] *Mən elə kağızlara bir belə də qiymət vermərəm.*

2. Məktub. [Həsən:] *Mamadan kağız alarsan.* [Gülüş:] *Bilmirəm, .. Moskvaya gedəni ondan kağız almamışam.*

3. Rəsmi sənəd. [Sevil:] *Balaş da kağızına qol çəkdi.* [Əbdüləli bəy:] *Dayınızın kağızını unutmayın ha...*

Kağız-qələm *is.* Kağız və qələmdən ibarət olacaq ləvazimat. [Sara:] *Əbdül əmi, bir az mənə kağız-qələm ver!*

Kağız-mağız *is.* Kağızlar. [Toğrul:] *Kağız-mağınızı yığışdır.*

Kağızsız *sif.* Kağız olmayan. Burada: aboy. [Muxan:] *O, süni bir bəzəkdir. Kağızsız divar olurmu.*

Kainat *is. (ər.)* Dünya; aləm. *Bu gördüyünüz kainat da Allahın təcəllasıdır. Kainata enirdi bir zülmət.*

Kal sif. Dəyməmiş, yetişməmiş. *Gər qoymayıram fərq nə dəymiş, nə də kalə; Bu şeirimi gəl sən, mən ölüm, salma çuvalə!*

Kam is. (fars.) Arzu, istək, məqsəd.

◊ **Kam almaq** – 1) arzusuna çatmaq. [Qızlar xoru:] *Kam alasan. Şad olasan*; 2) arzusuna yetmək. [Vəzir:] *Ol yarı basım sinəmə, kamın alım ondan.* [Vəzir:] *Yetişdi indi də fürsət ki, mən alım kamım.* Maryanın nazilə gülmür, həm bizi güldürməyir, Biz də kamə, ay Baba, çatsaq, qiyamətmi qopar? *Bu nifaq ilə. Kim alıb kam?* **Kama çatmaq** – b a x **kama yetişmək**. *Maryanın nazilə gülmür, həm bizi güldürməyir; Biz də kamə, ay Baba, çatsaq, qiyamətmi qopar?* **Kama yetişmək** – arzusuna çatmaq. [Mirzə Rza:] *Zalımı öldürdüm, indi kama yetişdim!* **Kamın vermək** – arzusuna çatdırmaq. [Qızlar xoru:] *Qoy versin kamın böyük yaradan.*

Kamal is. (ər.) Kamillik; ağıl. *Ali gecə kamal uyumadığını görmüsüz.*

Kaman is. (fars.) b a x **kamança**. [Gültəkin:] *Hansı xoşbəxtliyin isə indi inlətdiyi bu kaman əvəzinə o zaman siz tarın oynaq tellərilə məcnun könlünü oxşayırdınız.* [Toğrul:] *Solmazın gözəlliyinə doğru kaman çevirən hərif Elxandır.*

Kamança is. (fars.) Diz üstünə qoyulub çalınan musiqi aləti. [Sitarə:] *Ata, çal kamançanı. ..bir dəstə gəlin-qız əllərində dəf, kamança gəlirlər.*

Kan is. (fars.) klas. Mədən, quyu. *İranlıların mən hamın həmmal sanıram; Tacirlərə bir kan imiş İran, nə bilim mən.*

Kamil sif. (ər.) Yetkin, yetkinləşmiş. *Qız ki, var naqışfərasətdir, gözüm, aqıl deyil; Əlli il təhsili-elm etsə, yenə kamil deyil;*

Kampaniya is. (ital.) dan. Tədbir, qonaqlıq. *İçki kampaniyasında həmişə tost söylərdi.*

Kandar is. Qapının ağzı, astana. [Mirzə Camal:] *Səni, aşna, heç kandan buraxmazlar.*

Kar¹ is. (fars.) İş, peşə. [Mənsur:] *Söylə, karın bu gün neçin əfqan olub, belə görürəm.. Ay Baba, sən söylə bari millətin*

kirdarını; Sürt üzünə çernili, tənqid elə hər karını.

◊ **Kar aşmamaq** – nəticə olmamaq. [Aslan bəy:] *Danışıqdan kar aşmaz. Kar eləmək* – təsir eləmək. *Qorxma, jurnallar nə yazsa kar eyləməz millətə.*

Kar² sif. Eşitmək qabiliyyəti olmayan və ya pis eşidən. □ **Kar olmaq** – eşitməmək. *Kar ola ol naləyə quş etməyən calladlar. Kar olan bu böyük şair. “Kəlilə və Dimnə”.*

Karastı is. Lazım olan əl alətləri. [Toğrul:] *Tanya, bu saat işçilər gətirib karastıları təhvil verməlidirlər.*

Karet is. (pol.) köhn. At qoşulmuş minik arabası. *Yenə də köhnə “karet” aski yəhər.*

Kart is. (ital.) Qumar kağızı. [Tafta:] *Kartdır, qumardır, nədir, ondan oynayırdı.* İrzaxan, anlat, sükutundan nədir son məqsədin? Aç nəhayət kartını, göstər bizə “nəqş”in, “bəd”in.

Kartof is. (alm.) 1. Nişastalı bitki. 2. Həmin bitkinin qida kimi işlədilən meyvəsi. [Xoşməmməd:] *Üç manata bir girvənkə kartof vermirlər.* [Şərif:] *Bir balacanın kisəyə gücü çatmır, yıxılır, kisanin altında qalır, kisanin içindən kartoflar evin içinə diyirlənir.*

Kartoşka (rus.) b a x kartof. [Əbdürrəhman:] *Kartoşka yoxdur.*

Karvan is. (fars.) 1. Bir-birinin ardınca gedən heyvan dəstəsi. [Sitarə:] *Halal qul ki, gedir karivan, mən gedirəm.* [Hacı:] *Səfər, get de, hazırlaşsın tamamilən karvan əhli.*

2. məc. Bir-birinin ardınca hərəkət edən şeylər. [Elxan:] *Odur, yürütdüyüm mübarizə karvanlarına yol və hədəf göstərən işıqlı dan ulduzu!*

Karvanqıran is. Zöhrə (ulduz). *Karvanqıran doğdu, görünmədin sən.*

Karvansara is. (fars.) Böyük və geniş yer. *Təbrizdə böyük karvansara. Bazar günüdür. Səs-küy.*

Kasa is. Qab. [Əmirqulu:] *Vay ürəyim yandı, mənə bir kasa ayran verin.* burada su. // Su mənasında. [Məmmədəli:] *.. mən iftarmı kasa ilə açmışam.*

Kasıb sif. Ehtiyac içində yaşayan; yoxsul. [Niyaz:] *Kasıbam*

əgər onsuz da kasıbam. Məgər kasıbların, fəqirlərin namusu olmaz?

Kassa *is.* (*ital.*) 1. Pul, qiymətli kağız və s. saxlanan dəmir yeşik, sandıq. [Qədir:] *Gəlin kassaya baxın!* [Mahmud:] *Oğlumun canı üçün ki, kassada bir qara qəpik də yoxdur.*

2. Bəzi kredit idarələrin adı. [Şəkinski:] *Axı bir kassa da nəzərə alınmalıdır.*

Kaş *əd.* (*fars.*) Arzu, həsrət, təəssüf və b. hissləri ifadə edən adam. (bəzən “ki” bağlayıcısı ilə də işlədilir.) .. *Kaş atam qazıyaydı məzarımı. Əvvəlcə qumarxanə açaydım dükanı kaş.* [Elxan:] *Kaş ki, mən səni heç görmədən öz ümidlərimlə öləydim.*

Kaşanə *is.* (*fars.*) İri bina, qəsər, imarət. *Daxmam durub axır yekə kaşanəyə döndü. Ey ucaldan fəqi-ərsə fəxr ilə kaşanələr!*

Katafalk *is.* (*fr.*) Dəfn zamanı cənazəni aparən xüsusi xərək. *Çiyinlərində ölü mafəsi (katafalka) oxşayan bir şey gəlirlər.*

Kataloq *is.* (*yun.*) Tərtib edilmiş kitab, əlyazma və s. siyahısı. *Başda “kataloq” əldə “Trost”.*

Katib *is.* (*ər.*) köhn. Seçkili rəhbər. [Gülsabah:] *Katib məni qəbul etmədi.*

Katorqa *is.* (*yun.*) Sürgün, həbs şəklində cəza. [Məhərrəm:] *İndi gedin, hərənizin belinə on iki il katorğa gələr.* [Sədr:] *Müttəhim Baxşını isə beş il katerqa cəzasına məhkum edir.*

Kavaler *is.* (*fr.*) Qadınla rəqs edən, onu məşğul edən kişi. .. *müsəlman “kavaləri”.. Fikrində nədir? Pudra ilə rəng, iki xalvar; Fikrində klub, bir kavalər, bir də ki, bulvar. “Qospadin” Nəsir intelligent, müsəlman “kavaləri” həmişə qızlarla tanış olanda, bəzi məlum səbəblərə görə öz müsəlmanlığını gizlədirdi (Bir o deyil, müsəlmanlar hamısı belə edir).*

Kazak *tar.* 1. Azad təhkimli kəndli. [Valentina:] *Kazaklar da bu yerlərlə elə tanış deyillər.*

2. XVIII əsrdən başlayaraq xüsusi qoşun hissələrində xidmət etməli olan adam. [Allahverdi:] *Atan kazaklardır...*

Kazino *is.* (*ital.*) Restoranları, qumarxanaları olan kef yeri. *Kazinoda ayrıca bir otaq. [Mirzə Camal:] Kazinodan arvad paltarını*

mən daşımışam.

Keçəl *sif.* Başının tükü tökülmüş. *Odur ki, millət ələ almış idi cami-əcal; Bax, indi say eləyir hər nə varsa kor və keçəl*

♦ **Keçəl suya gedən deyil** – aldada bilməzsən. *Yox, qonşu, dil tökmə. Keçəl suya gedən deyil.*

Keçəllik *is.* Başda tük olmadığı hal; dazlıq. [Mazandaranski:] *Qorxur ki, əyiləndə papağı düşər, başının keçəlliyi görünər.*

Keçi *is.* Ev heyvanı. [Oddamdı:] *Dünən vur-tut ..səkkiz qoyunu var idi, dörd keçisi, bir dənə də eşşayi.*

Keçid *is.* 1. Bir yerdən başqa yerə keçmək üçün yol; keçəcək. *Verimli torpağı, geniş çölləri; Çalışqan ərləri, igid elləri; Böyük gəmiləri, dəmir yolları; Keçidləri, rizləri var ölkəmin.*

2. Keçid dövrü. [Oqtay:] *Neçin daim həyatımın keçidlərində görünüb məni məhv edirsən?*

Keçilməz *sif.* 1. Keçmək çətin olan. [Aydəmir:] *Siz keçilməz meşələrdə bir əzrayıl saydığınız Aydəmiri bir göyərçin balası, uf..*

2. Maneə. [Zaman:] *Bilirəm Gülər bizim aramızda keçilməz bir uçurum vardır.*

Keçinmək¹ 1. Dolanmaq. [Əsəd bəy:] *Bir bacıdır, hər bir halda.. gedər ərə, keçinər.*

2. Davam etmək. [Altunbay:] *Altunsuz dünya keçinməz.*

Keçinmək² Ölmək. [Elxan:] *Zavallı, bu da keçindi.*

Keçirilmək *is. məch.* Yerinə gətirilmək, həll olunmaq. *Bu məsələ tezliklə həyata keçirilməlidir.*

Keçirmək *f.* 1. Başa vurmaq. *Bütün millətlər bu dövrləri keçirmişdir və keçirməkdədirlər.*

2. Vermək, həsr etmək. [Belokurov:] *Yox, Yaşar, mən qocayam, ancaq bütün ömrümü bunlara keçirmişəm.*

3. Qəbul etdirmək. [Belokurov:] *Mən həmin tərkibi 20 yol təcrübədən keçirmişəm.*

Keçirtmək¹ *f.* 1. Keçirmək, yaşamaq, həbsxanada olmaq. [Qüdrət:] *Ömrümün üçdə birini mən çar dustaqxanalarında keçirmişəm..*

2. Keçirmək. [Əbü Übeyd:] *Qollarını keçirt, səhər hamısı*

asiləcəkdir.

3. Yaşamaq. .. *Sağlam, salamat keçirdi.*

Keçirtmək² *f.* Keçirmək, söndürmək. [Yaşar:] *Keçirt, keçirt, qorxma..*

Keçmək *f.* 1. Ötüb getmək. [İmamyar:] .. *at üstündə öz qoşunu ilə oradan keçirdi.* [Əhməd:] *Uşaq buradan keçir.* // Bir şeyin üstündən aşmaq. *Səbah yeli Altun dağdan keçərkən; Turan ellərinə salam söyləyin.*

2. Olduğu yerdən başqa yerə çəkilmək. [Səfər:] *Xanım, dur o biri otağa keç.* [İvanov:] *O biri otağa keçir və yolda Toğrulla toqquşur, şüşəsi düşüb sınır.*

3. Bir işi qoyub başqasına başlamaq. [Yaşar:] *Toğrul, keç transformatora.* [Vasilyev:] *Ancaq hər halda gənc injenerə öz proyektini həyata keçirmək üçün imkan verməlidir və veriləcəkdir.*

4. Vaxt ötmək. *Böyləliklə, aylar, günlər keçir. İstə on il keçir.*

5. Öyrənmək; məşğul olmaq. [Firəngiz:] *Studiyaya getmişəm! Bu rolu da orada keçmişəm.*

6. Müəyyən nəticə ilə qurtarmaq. *Pyesin müvəffəqiyyətlə keçməsi bədii şüaranın fikrini doğruldub.*

7. İrəlidə olmaq; ötmək. *Guya ki, keçib elmdə İran Tirəngi.*

8. Günahından keçmək. [İbad:] *Arvadımıza sataşdı, keçdik, malımıza sataşdı, keçdik.* [Hacı Əhməd:] .. *mən xahiş eləyirəm hökumətdən ki, hələ ki, bu dəfəlik keçsin onunçun.*

9. Keçib-olmuş iş, güzəşt mənasında. [İmamyar:] *Yaxşı cəhənnamə olsun, keçib, dahi səs salma.*

Keçmiş *f. sif.* 1. Ötən, qədim, klassik. *Keçmiş şairlərimiz başqa!*

2. Əvvəlki sabiq. *Bütün yunan tragediyası həmin keçmiş qəhrəmanların .. ölümünü təsvirdən ibarət idi.*

3. Uzaq keçmiş, olmuş hadisə. [Balas:] ..*keçmişdə atası qubernator olmuşdur. Keçmişə bəlli, gözəl əməlli.*

4. Keçmişlər – keçmiş zaman, dövr. [Solmaz:] *Keçmişlərdə hər gün nə qədər qurbanlar olurdu. Keçmişdəki zamanlar qala dalə.*

◊ **Keçmiş ola** – “əhəmiyyəti yoxdur”, “xeyirsizdir” mənalılarında ara söz kimi işlənir. [Balaş:] *Nə isə, keçmiş ola.* [Sevil:] *.. ancaq heyhat, keçmiş ola!*

Kef is. 1. Vəsiyyət, hal. *Dirilib indi drama, kefim olmuşdur çaq; Bu işi əmri-mahal ədd eləyirdin, a qoçaq!*

2. Əyləncə, nəşə. *Keçirib kef içində bir dövrən.* [Şərif:] *Onları soyundurub öz kef məclislərinə gətirir və öz dostlarının qabağında oynadır... Beşcə gün dünyada kefdən başqa bir şey qanmırıq, Yüz min il çalsa qəzetçi zurnasın, aldanmırıq.*

◊ **Kef çəkmək** – şənəlmək, şadlanmaq. [Şərif:] *Dayan, hələ bu bir parçasını oxuyum. Başdan yazıb “Qudurğan müəllimə”, sonra dalınnan gəlir, burasında, bax, yazır: “Müəllimə kəndin cavanlarını başına yığıb məktəbdə kef çəkir və min cür nalayiq işlər görür. Kef etmək b a x kef çəkmək. Xalq oyandı, biz hələ yatsaq, qiyamətmi qopar? Kef edib, meymun-zad oynatsaq, qiyamətmi qopar? Kefi çaq olmaq – sevinc içində olmaq, şad olmaq. .. kefi olmuşdur çağ.. Kefi gəlmək – kefi açılmaq, şadlanmaq, sevinmək. Ey hər “Səda”sı tar-həqiqət taranəsi; Ey hər “Kefim gələndə”si aclar zəbanəsi. Kefini açmaq – nəşələndirmək. Böylə şeylər əvvələn Qara Qənbərin kefini açdı.*

Keflənmək f. İçib sərxoş olmaq. *Bir nəfər Səməndər keflənib. O da bilirmisiniz nədir? Bir şüşəni səhərdən içib axşama kimi, o biri şüşəni də axşamdan içib səhərə kimi keflənmək və İsrəfil surini çalındayadək ayılmamaq.*

Kefli sif. Sərxoş. [Məmmədəli:] *Mən bir az bayat kefliyəm.* [Toğrul:] *Srağagün bir pencək vermişəm ona, bir oxuyanlar gecə kefli, gündüz kefli.*

Keflilik is. Kefli adamın halı; sərxoşluq. [Gülsabah:] *Burada iş keflilikdə deyil, iş, sistemlərin vuruşundadır.*

Kepka is. (rus. əslı fr.) [Toğrul:] *Srağagün bir pencək vermişəm ona, bir köhnə keпка vermişəm, geyinib, indi də deyir, evlənirəm.*

Kepkalı sif. Başında keпка olan. *Vuruşan kepkalıdır, papaqlıdır.*

Keşik *is.* Qarovul. *Keşik pulu verirsən.* □ **Keşiyə oturmaq** – qarovul çəkmək, otursun ev içində keşiyə.

Keşikçi *is.* 1. Qarovulçu, keşik çəkən. *Gecə keşikçi olmaz.*

2. *məc.* [Məmmədəli oxuyur:] *Qadınların ən böyük düşmənlərindən biri də namus keşikçisi olmalıdır.*

Keşiksiz *sif.* Qarovulsuz; icazəsiz. *Səhnəmizdə keşiksiz bir yer tutanı .. görmüsüz.*

Keşiş *is.* Xristianlarda ruhani rütbəsi. *Keşiş çarə tapır.* [Qoca Baxşı:] *Sonanı verdilər, qızım. Bibilər, xalalar, keşişlər, yengələr yığıdılar, çarə yox idi.*

Keşməkeş *is.* (*fars.*) Çəkhaçək, çəkişmə, dövğa. *Baxanda yollara, məxluq tappatap yüyürür; İki əlin də üzünə dayaq edir, nə acab? “Nicat” üçün nə isə kəşməkeşdədir məxluq; Qəribə, millətimiz ittifaq edir, nə acab? [Oqtay:] Fəqət mən bu.. kəşməkeşlər arasından bir səhnə.. yaradacağam. Aydın indi mən də boranlı həyatın acı kəşməkeşlərindən yoruldum, usandım.*

Keyfiyyət *is.* (*ər.*) Yararlı, dəyərli. *Ədəbiyyat cəmiyyətlərin ifadəyi-hal və keyfiyyətidir. ..ən gözəl əsər mühitin keyfiyyətini bəyan edənlərdir.*

Keyfiyyətcə *sif.* Keyfiyyətinə görə. [Gülsabah:] *Yaxşı şərti: repertuari və oyunları keyfiyyətcə yaşıllaşdırmaqdır.*

Kəbin *is.* (*fars.*) Evlənmə, nikah. □ **Kəbin kağızı** – nikah haqqında şəhadətnamə. (Sənan) *kəbin kağızını qəbul edir.*

◊ **Kəbin kəsdirmək** – kəbini qanuni şəkllə saldırmaq. [Dursun:] *Birisinə də kəbin kəsdir ki, gəlib əlindən ala bilməsinlər, vəssalam. Kəbin altında qoymaq* – nişanlı edib sonra almamaq. [Yaxşı:] *Bir arvadı kəbin altında qoyub məni aldı.*

Kəbinsiz *sif.* Kəbini olmama; qeyri-qanuni. (Teatrın) *anası kəbinsiz nikahla evə soxulan Avropa mədəniyyəti idi.*

Kəbirə *sif.* (*ər.*) *klas.* Böyük, ulu. [Əmirqulu:] *Lailahə-illallah kəbirə... ay müsəlmanlar, işə düşüb qalmamışam. Hərbi-kəbirə girməyə var iddiaları.*

Kəcavə *is.* (*fars.*) Keçmişdə Şərq ölkələrində səfər zamanı adlı-sanlı adamlar üçün minik heyvanlarının, xüsusən də dəvənin

üstündə düzəldilmiş örtülü yer. [Əbdüləli bəy:] .. *qədimlərdə qadınlar kəsavə ilə gəzirdilər*. [Mənsur:] *Cavahir ilə tamamilən bəzə kəsələri*.

Kəcbaxıcı *sif.* Tərs-tərs baxan adamın xüsusiyyəti.

Kədər *is.* (ər.) Qəm, qüssə, dərd. *Görkəmilə andırıyordüşündüyü sözləri; Kəcbaxıcı, evyıcı, canyaxıcı gözləri*. (Xalqın) *əsl zövq, kədərini ifadə edən bir əsərdir. Şair.. xalqının başına gələn.. sevinc və kədərləri .. ifadə etmişdir*.

Kədərlənmək *f.* Qətlənmək, qüssələnmək. *Biri (məzaristanın) görünüşündən kədərlənər*.

Kəfən *is.* (ər.) Meyitin sarındığı ağ parça. *Müsəlman ölüsü olduğunu da ondan bilirəm ki, hamısı ağ kəfəndə idi*.

♦ **Kəfəni boynuna sallamaq** – çəsərlənmək, ürəklənmək. [Hacı Zaman:] *Allaha and olsun, kəfəni sallam boynuma, cahad edəram*.

Kəfənlı *sif.* Kəfəni olan; kəfələnmiş. *Yanıdan qaçan alibiçəqlilər və ağ kəfənlı ölümlər kimi idi*.

Kəffarə *is.* (ər.) 1. Günahların bağışlanması üçün verilən sədəqə, tutulan oruc və s. [Dursun (oxuyur):] *Orucu tutmadım yedim, yaxşı ki, kəffarəsi yox..*

2. Dini cəza. *Ver onda sən öz başına kəffarə*.

Kəklik *is.* Çöl quşu: burada kəkil .. *gərək lap ola kəklik*.

Kəl *is.* Camışın erkəyi; çöllərdə, meşələrdə yaşayan heyvan; dağkəli. [Şərif:] *Adə, mən kəllərlə kəllələmişəm, kərtənkəllələr mənə neyləyəcək?*

Kəlam *is.* (ər.) 1. Söz. // Nəsihətamiz söz (ifadə). .. *sənə söyləmiş idim bu kəlamı*.

2. Danışiq, söhbət. □ **Kəlam etmək** – söhbət etmək, danışmaq. *Oxuyub elm, kəlam etməyə insan oyanıb. Bəsdır daha tənqid elədin xas ilə ami; Çox yazma, danışma daha, tul etmə kəlamı*.

Kələk *is.* Hiylə, fırıldaq. .. *demə, varmış kələkləri*. □ **Kələk gəlmək** – aldatmaq. [Sitarə:] *Yaxşı-yaxşı, mənə kələk gəlmə*. **Kələk törətmək** b a x **kələk gəlmək**. *Bizə kələk törədər qız..*

Kələkbazlıq *is.* Biclik, hiyləgərlik. *O .. arvad kim idi və nə kələkbazlıq idi?*

Kələm *is.* Yarpaqlarından xörək bişirilən bostan bitkisi. [Almaz:] *Süd qurtarmışdı. Bayaq boğazına kələm dolması suyu tökürdüm.*

Kəllə 1. Baş. [Dilbər:] *Onun kəlləsi yoxdur.* [İmamyar:] *Sən atamın sözlərinə baxma, onun kəlləsi köhnədir.*

2. məc. Yumru, girdə. [Səfər:] *Zalım oğlu kəllə qənd lap başdan çıxarıbdır.*

♦ **Kəlləsi üstə getmək** – evi yıxılmaq; yıxılmaq. [Şərif:] *Atası yandı. Gurgurumbaz getdi kəlləsi üstə.*

Kəlləbəkəllə: kəlləbəkəllə gəlmək – kəllə-kəlləyə gəlmək, döyüşmək, vuruşmaq; mübarizə aparmaq. [Əmrulla:] *.. gedib Məskoteatrı ilə kəlləbəkəllə gələcəyəm.* [Barat:] *.. adam istəyir ki, durub getsin kəndin qırağındakı o qaya ilə kəlləbəkəllə gəlsin.*

Kəllələşmək *qarş. f.* Kəllə ilə vuruşmaq, döyüşmək. [Gülsabah:] *O mənimlə kəllələşmək istəyir.* [Şərif:] *Adə, mən kəllələ kəllələşmişəm, kartənkəllələr mənə neyləyəcək?*

Kəlləpeysər *sif.* Papağını başının arxa tərəfinə itələmiş. *Yekəpər, kəlləpeysər bir molla döşək üstündə oturmuş(du).*

Kəlmeyi-şəhadət *is. din. (ər.)* “Lailahə-illəllah, Mühəmmədin-rəsul-illah” ifadəsi. [Səfər:] *Biri kəlmeyi-şəhadət, biri də kəlmeyi-tövbə və ya ki, “rütubətdir”.* [İsmayıl:] *Tez kəlmeyi-şəhadəti verdi zəvan eylə.*

Kəlmə *is. (ər.)* 1. Söz. [Sitarə:] *Bir kəlmə, bu halim ya şadlıqdır və ya bədbəxtlik.*

2. Saylarda .. bir neçə, az söz mənasında işlənir. [İncə:] *Təkbətək də bir kəlmə söz bir-biri ilə kəsmədik.*

Kəm *is. sif. və z. (fars.)* burada. qab. *Əlində var kəm, içində bilməm zəhərdir, məlhəm.*

Kəmal: kəmalı-asudəlik – asudəliklə. *Kəmalı-asudəliklə gəzdik; Kəmalı-iştah-iştahla. Biz də kəmalı-iştah ilə içdik. Kəmalı-zövq* – zövqlə. *Kəmalı-zövqlə əzmi-vəfaq edir. Kəmalı-vüqar* – vüqarla. *Bu aralıq Şərif kəmalı-vüqar ilə içəri girir.*

Kəmənd *is.* Düşməni, hər hansı bir heyvanı tutmaq üçün aralıdan atılanuculmækli uzun ip. *Məgər ölübsən, ay Baba, neçin oturmusan belə? Tez ol kəməndi-kürzünü dübarədən götür ələ.*

Kəmə *is.* (fars.) Boru. [Birinci səs:] *Kəmə* çəkin, motor qoyun, quruluğu suvarsın.

Kəmməhəl *sif.* (fars. kəm və ər. məhəl) Məhəl qoymayan, etinasız. *Ey kəmməhəl!*

Kəmşüür *sif.* (fars. kəm və ər. şüür) Dərrəkəsiz, şüuru az. *Qoydu axır adın "kəmşüür". Kəmşüür əyyarə. Mən oluram kəmşüür.*

Kənar (fars.) 1. Qıraq. *Yapının son kənarına çıxdı; Bir də həsrətlə aləmə baxdı.*

2. *sif.* və *z.* Qıraq, uzaq. *Millət qəmindən itilgetlər kənardır.*

3. Sahil kənarı. *İntelligentlər alıb qoltuğuna nigarını; Seyr qılırlar bulvarı, həm də dəniz kənarını.*

4. Qıraq. *Uzaqda, kənd kənarında bir uçuq evcik; Əvət, dağılmış, uçulmuş xərəbə bir məqbər* □ **Kənar olmaq** – uzaqlaşmaq, yanına gəlməmək. [Mənsur xan:] *Burda dəxi durmayıb kənar olun siz. Kənar etmək* – uzaqlaşdırmaq, rədd etmək. [Sitarə:] *Kənar et zülmü, gəl, qardaş uzaqlaş bu dayanətdən!*

Kənd *is.* Yaşayış məntəqəsi. *Məclis vaqe olur Kirman kəndlərinin birində.* [Yaşar:] *.. Kəndimizin yanından başlanan geniş duzdağı bu tərkiblə təmizləyib.* □ **Kənd soveti** *tar.* – yerli seçkili orqan. [Almas:] *Get kənd sovetinə şikayətə. Kənd təsərrüfatı* – xalq təsərrüfatının əkinçilik, heyvandarlıqla məşğul olan sahəsi. *Kənd təsərrüfatı artır. Şeyx kənd təsərrüfatını yüksəltmək istədiyini bəhanə gətirəcəkdir.*

Kəndciyaz *is.* Kiçik kənd. *Yaşılıqlar, ağaclarlar içində bir kəndciyaz.*

Kəndxuda *is.* Əhali tərəfindən seçilən və kəndin inzibati işlərinə baxan adam. [Zeynal:] *16 il hökumətin kəndxudası olmuşam.* [Allahverdi:] *Daha neynək, kəndxuda arvadıdır.*

Kəndi *köhn.* Öz. *Verəcəkdir Rza xan kəndisi tarixə cavab.*

Kəndisini unudub, varlığını da həmin xalqa vaxt ediyor.

Kəndi-kəndinə Öz-özünə. *Başım kəndi-kəndinə köksümə sallandı.* [Xalid:] *Güçüm çatmazsa mən kəndi-kəndini öldürərəm.*

Kəndir is. Qalın ip, çatı. [Aşıq Qərib:] *Mənim qolum dəmirdəndir, kəndir məni bağlamaz. .. sənin belinə sallam kəndir.*

Kəndli is. 1. Kənddə yaşayan. *Kəndlilər bizlərdə olan kos-kosalar kimi.. zərəfatlar və ya həcvlər də deyirdilər.* [Səfər:] *Bir kəndli dilər, ağam görmək.*

2. Bir kənddən olan adamlardan hər biri; yerli. [Toğrul qapıdan baxaraq:] *Ağam, sizin kəndlilərinizdir.*

Kəndli-kütlü top. Keçmişdə: kəndliyə verilən təhqiramiz ad. [Sevil:] *Balaş deyir ki; ..kətti-küttü havasıdır.* [Balaş:] *Doğrudur, sən.. kətti-küttülər üçün bacarırsan.*

Kərbəlayı is. Kərbəlada müqəddəslərin qəbrini ziyarət edənlərə verilən ad. *İştirak edənlər: Kərbəlayi Fatmansa-mamaça; 65 yaşında.*

Kərə z. (ər.) dəfə. [Sitarə:] *Adam əlli kərə deməyibmi ki, gərək biz ikimiz də bir vaxtda gəlinlik paltarı geyək... Açılib əlli kərə.*

Kərəm b a x **kərə**. [Turac:] *De xalaya: beş kərəm beş neçə eləyir? Bir kərəm ona şairanə bir məktub yazdırmışdım ki. Qərənfil, sənin hicrində günüzlərim qiyamət, gecələrim cəhənnəmdir.*

Kərəmsiz sif. İnsafsız, mərhəmətsiz. *Qul xətasız olmaz, ağa kərəmsiz.*

Kərpic is. Bişmiş və ya çiy gildən hazırlanmış tikinti materialı. [İvanov:] *Onların faydasız itirdikləri hər bir kərpiç bizim qazancımız və qəlbimizdir.* [Xaspolad:] *Axırda bir kərpic tapıb başının altına qoydu, yatdı.*

Kərtənkələ is. məc. Hiyləgər, fırıldaqçı. [Elxan:] *Aqşın, Aqşın, unutma ki, mən udula biləcək bir kərtənkələ deyiləm.*

Kəs is. Şəxs. Adam, kimsə. *Söylərəm, qızlar qızıl xaç salmağa eylər həvəs; Saqqalım yoxdur, sözümə guş qılmaz heçcə kəs.*

Kəsib is. (ər.) Çalışıb qazanma, əldə etmə. □ **Kəsib etmək** – çalışıb qazanmaq, gəlir gətirmək. *Təsvir etdiyi adamın*

mənəviyyatını da kəsib etmiş olacaqdır. ...Başir bəy cənabları! Əmin olunuz ki, elm və məarif kəsib edib səadət və xoşbəxtliyə nail olmaq məqsədilə ciddən səy edəcəyiz.

Kəsibkarlıq *is.* Bir iş, peşə və s. ilə məşğul olma. *Asudə kəsibkarlıq..*

Kəsdirmək *is. f.* Kəsmək işi gördürmək. [Altunbay:] *Mən .. onun dilini dibindən kəsdirib atdıracağam.* [Əbu Übeyd:] *Orasını mən də kəsirdim.*

Kəsilmək *f. 1. “Kəsmək”dən mach.* [Həməzə:] *Dəxi sən görən ağaclar kəsildi. Yazıq Qumurunun martda bir bir qolu kəsilmişdi.*

2. Pulu kəsmək. [Həsən:] *Xalis 25-ci ildə kəsilmən çervon.*

3. Qurumaq. Daha gəlməmək (su haqda). [Həsən:] *Şurası çətindir ki, şorluq suvarılır kəndimizin suyu kəsilir.*

4. Başını üzmək, bədənindən ayırmaq (heyvanlar haqda). *Bu allahlardan bəziləri üçün öküz, qoyun və sairə kəsiliyordu.*

5. Şiddətli ağrımaq. *Bərk yorğun idim. Dizlərim kəsiliirdi.*

6. İmtahandan pis qiymət almaq. *Böyük pəncərələri qara kömürlərə dönmüş, altun divarları matəmlərə bürünmüş İsmailiyyənin önündən keçərkən xarabalıqlara, daha doğrusu əti tökülmüş baş isketlərinə bənzər bu möhtəşəm bina, bu canavarlığın, bu cinayətin macərasını ərz edincə, bir çox kəsilmiş yoldaşlarım və bir çox müdhiş şeylər yadıma düşdü.*

7. Cəza təyin edilmək. [Əsəd bəy:] *Aydəmirə vur-tut 5 il kəsilmişdir.*

Kəskin *sif. 1.* Sərt, şiddətli; [Elxan:] *Orada qışın kəskin soyuqları hamını bərabər üşüdəcəkdir.*

2. *məc.* Qaba, təsirli, kobud. [Cinner:] *Onun da cavabları kəskin idi.*

Kəskinləşdirmək *f.* Daha da kəskin etmək; gərginləşdirmək. *Çox da kəskinləşdirib aşarını ad eyləmə!*

Kəsmək *f. 1.* Kəsən alətlə yarmaq; yaralamaq. *Yekə bir istəkan qırığı ayağımı kəsmişdi.*

2. Boğazlamaq, başını bədənindən ayırmaq. [Həsən:] *Yoldaş Toğrul bu böyük inşaatın intihayə varması münasibəti ilə kənd*

ispolkomu altı qoyun kəsib.

3. Dayanmaq (qar, yağış haqda). *Yağır, yağır, axır kəsər; tələsməyin lüzumu yoxdur.*

4. Ləğv etmək. [Xalid:] *Hərbi kəsmək lazımdır.*

5. Bərk üşütmək. *Boranlı qış gecəsi, şaxta şiddətilə kəsir Külək vıyıldayaraq səs salır biyabanə.*

6. Axmasını dayandırmaq. [Qədir:] *Əhməd, telefonların pulu qalıb, suyu kəsiblər.*

7. Bərk təsir etmək. [Şəkinski:] *Məni bircə şey kəsir ki, neçin bu camaatın ağılı yoxdur.*

8. məc. Təsir etmək, yandırmaq. *Aman, bu, ilk əvvəl dəfə ləni kəsdi, susdurdu.*

Kəsmə-kəsmə z. Qırıq-qırıq. *İlk görüşdə bir dəhşət içində iri gözlərini və böyük ağzını ayırıb, cəld bir hərəkətlə geri fırlanmış və boğulurmuş kimi, bir dəqiqə dərin-dərin, fəqət kəsmə-kəsmə nəfəs almışdısa da, indi heç bir şey düşünmürmüş kimi, mənasızcasına durub qarşıya baxırdı. Burada Sitarə dayanıb, yenə kəsmə-kəsmə təkəllümə başladı.*

Kəsrət is. köhn. Çoxluq. [Mirzə Sadiq:] *Biçarə kəsrəti – iztirabdan dəli kimi olmuş.*

Kəşf is. (ər.) İxtira. □ **Kəşf olunmaq** – ixtira olunmaq, tədqiqat nəticəsində üzə çıxarılmaq. [Rüfət:] *Bu gün artıq hər şey bəlli olur, düşmənlərin təərrüzə hazırlandığı artıq kəşf olunmuş, qalada da büsbütün tükənmiş bu gün ya şu düşmən süngülərindən yapılmış mənfur həlqə qəti surətdə parçalanacaq və yaxud şəhər təslim olacaqdır.*

Kəşfiyyat is. Məlumat toplamaq üçün əməliyyat. [İvanov:] *O dünən əzilən bir azərbaycanlının bu gün böyük bir kəşfiyyat yapması ilə bərişə bilməz.*

Kəşfiyyatçı is. Kəşfiyyat işçisi, agent. *Şimdi kəşfiyyatçıların sözündən türk əsgərlərinin tutduğu mövqelərdən həqiqətən Ənvərin sağ tərəfindən hücum edəcəyi anlaşılır.*

Kəşti is. Gəmi. *Fikr edib kəşti çıxardar, pul verib olluq suvar; Pul verib başların aldatsaq, qiyamətmi qopar?*

Kətil *is.* Söykənəcəksiz stol; taburet. *Evdə bir kətil..*

Ki¹ *bağl.* 1. Baş və budaq cümləni bir-birinə bağlayır. *Biz onun üçün bir heykəl tikməliyiz ki, nə var gedib qan tökməmişdir. Siz görürsünüz ki, hər nə tələb etsələr Sənan qəbul edir?*

2. Necə, hansı və s. bağlayıcı vəzifəli sözlərlə birlikdə onlarla sonrakı sözlər arasındakı əlaqəni daha da qüvvətləndirir. *Necə ki, Hafiz deyir İranın.*

3. Feildən sonra gələrək başqasının nitqini ifadə etməyə xidmət edir. *Bəlli olur ki, gələn rəhbərin hökmdarın öz oğlu Terzeydir.*

4. Müxtəlif sözlərdən sonra gəlib onların mənasını qüvvətləndirir. *Qız ki, şeytan kimidir. Bu qüdrət ki, ona olmamaq olmaz heyran!*

Ki² 1. Sual cümlələrinin sonunda gəlib mənanı qüvvətləndirir. *Gülzar.. necə o bilər ki?*

2. Əvəzləndən sonra gəldikdə cümlənin və ya onun müəyyən hissəsini qüvvətləndirir. [Ramiz:] *Mənim ki, Xaliddən.. gizli bir işim yoxdur. Ölүmdən ki, qurtara bilməyəcəksən.*

Kibi (*türk.*) Kimi. *“İlliada”yı bir-biri ilə uyuşdurdunuz, epik bir əsər kibi bilmiş oluru.*

Kibr *is.* (ər.) Lovğalıq, təşəxxüs. *Kibri qürur ilə gəzib.*

Kiçicik *sif.* Çox kiçik, çox balaca. *O, 1908-ci ildə kiçicik qız – “Telli rolunda çıxış etmişdir.*

Kiçik *sif.* 1. Ölçücə, həcmcə balaca. *Kiçik əndamını ələm bürümüş.* [Elxan:] *Kiçik könlündə diləklər çırpınan səni.. Əbədi əsarət tapdağında çeynədən nədir?*

2. Həcmcə az.. *Əvvəlcə kiçik hekayələr verən bu cərəyan.. Məşriqi kimi sairələr də yetişdirmişdir. Bu kiçik referat da, əlbəttə, o dünyanın ən zəngin ədəbiyyatı haqqında izahat vermək imkan xaricindəyiz.*

3. Əhəmiyyətsiz. [Oqtay:] *Mən bi kiçik intiqamlardan çox yüksəkdəyəm.*

4. Rütbəcə, vəzifəcə aşağı. [Yanardağ:] *Bizim vəzifəmiz kiçikdir.*

Kiçiklik *is.* Vəzifəcə, rütbəcə aşağı olma. [Mirzə Səməndər:] *Əlbəttə, biz həmişə kiçikliyimizdə varıq.*

Kifayət *is.* (ər.) Yetər, kafi. □ **Kifayət etmək** 1) bəs etmək. *Bu qədər dərd və fəlakətlər kifayət edir;* 2) kifayətlənmək. *Bir stəkan suya bir kəs kifayət etməlidir.* □ **Kifayətə yetmək** – kifayətlənmək. [Sitarə:] *Bu çarxıdan gərək yetə hər kəs kifayətə.*

2. Kifayətdir şəklində – bəsdir, yetər. *Bircə yaylım atılırsa, kifayətdir.*

Kiflənmiş *f. sif.* Kif atmış, kif basmış. *Bütün bu donmuş, kiflənmiş, paslanmış aski şəriət dünyası bu çocuğu daşqalaq edirdi.*

Kilsə *is.* (yun.) Xristian ibadətگاهی. [Eyvaz:] *Mən beş ildir kilsəyə ayaq basmamışam. .. Məscid ilə kilsə arasında heç bir fərq yoxdur.*

Kim¹ 1. İnsan adlarını və insan təsəvvürü verən varlıqların adlarını əvəz edir. *Kim daha böyük müqəddəsdir? Ölülər.* [Əbdürrəhman:] *Məzlum kim olursa-olsun müdafiə edəram.*

2. Müxtəlif cümlələrdə “hər kəs” mənasında işlənir. *Hər kimdən soruşum, dedilər.*

3. Müəyyən şəxslər haqqında eyham və işarə məzmunu əmələ gətirir (əsasən cəmdə işlədilir). *Duşları atanlar kimlər idi?*

♦ **Kim bilir** – “heç kəs” mənasında. *Kim bilir şimdi Zəhranın bəlkə sümükləri də çürümüşdür.* [Elxan:] *Kim bilir, bəlkə də öldü.*

Kim² *köhn.* Ki. *Ar ola ol şəxsə kim, fəryad eşitməz..! Şükür kim, hər kəs bilir xalturanın yoxdur dibi.*

Kimi 1. Bənzətmə və müqayisə bildirir. [Elxan:] *O aslan kimi igid və qorxmazdır.* [Həris:] *Şeyx İdris kimi bütün Yəmən diyarına hakim bir şeyx mənim dayımdır. Ana kimi də göz yaşı axıda bilər.*

2. Anı zaman bildirir... *qayıdan kimi evdə eyləyir öz naharını.*

3. *Yer və zaman min əldə qala bilmişdir.*

Kimlik *is.* Bir adamın kim olması; şəxsiyyəti. *Bir yığın keçmiş, kimliyi mübhəm adamların bir araya toplanmasından.. əsər vücuda gətirir.*

Kimsə *əv.* 1. Məlum olmayan şəxs; adam. [Ulduz:] *Burada səndən başqa kimsəm yoxdur.* [Aydın:] *Xeyr, Mən kimsə üçün*

görünmək qala bilmərəm.

2. Heç kim. [Güloğlan:] *Qorxma, heç bir kimsə gələ bilməz! Tapmadığı qiyafətlə onu kimsə tanımaq istəməz.*

Kimsəsiz *sif.* Heç kəsi olmayan; adamsız. [Valentinov:] *Aydərim də, mən biləni, kimsəsiz bir uşaqdır.* [Almas:] *Tək, kimsəsiz, gücsüz bir adam, təbiətin belə bir qasırğası içində.*

Kimsəsizlik *is.* Adamsızlıq; təklik. [Birinci:] *Kimsəsizlikdən yazıq məhv olacaqdır.*

Kimya *is.* (ər. əslı *yun.*) Maddələrin quruluşu, bir haldan başqa hala keçməsi haqqında elm. [Tanya:] *.. bütün kimya elmində bir inqilabdır...*

Kin *is.* (fars.) Gizli ədavət hissi. *Kinü qərəzdir hara qılsan nəzər; illər ilə... eylər davam..*

Kinayə *is.* (ər.) Dolay məna söz və ifadə. *Ədəbiyyatda bir çox cinaslar, məcazlar, kinayələr, istiarələr vardır. Xüsusilə, Şərq ədəbiyyatı bu cəhətcə ən irəli getmişdir. Mən deyəndə ki, tamamilə yenidən işləyirəm, hətta Mixail Pavloviç öz librettosunu tanımayacaq, məgər hər hansı bir kinayəmi işlədirdim?*

Kinli *sif.* Kin saxlayan. *Qəztaçisi kinli olan millətin Bəs özü qəddar olacaq, yoxsa yox?*

Kirayə *is.* Müvəqqəti istifadə üçün verilən mənzil, qab-qacaq və s. [Mazandaranski:] *Kassada kirayə pulu düzəlmiş.*

Kirdar *is.* Əməl. *.. Sən söylə bəri millətin kirdarını.* [Sitarə:] *Qardaş səni tarı, belə kirdarından əl çək..*

Kirəc *is.* Ağ və sarı rəngli əhəngli mineral maddə. [Babakişi:] *.. kirəc qoydular, sarıdılar, bax belə.*

Kirpik *is.* Göz qapağının kənarlarındakı tükcüklər. [Aşıq Səməd:] *O, kiprikdir, ölçüsü var, sanı yox.*

Kisə *is.* İri torba. [Yaşar:] *Kisələri geriye istəməz!* [Həmzə:] *Sallıq bir kisəyə, gecə aparıb tullarıq şəhərin kənarına.*

Kislərod *is. kim.* Oksigen. [Yaşar:] *“O”, yəni kislirod, oksigen.*

Kislota *kim.* Turşu. [Almas:] *Həyat bir kislota kimi bütün paxırları açır.* [Xurşid:] *..Turac bir şüşə kislota götürüb, gedir Gülsabahgilə..* [Yaşar:] *.. orada kislota nə qədər, su nə qədər,*

hamısının hesabı var.

Kişi *is.* köhn. Brezent (*su keçirməyən parça*). *Qoy bu itilgetləri tərif üçün Tirməyə döndərməyə öz kişlərin.*

Kişi *is.* 1. Cinsə qadının əksi. *Müsəlmanlıqda naməhrəm bir qadın heç bir əlaqədə bulunmadığı naməhrəm bir kişiyi quca bilirmi?*

2. Adam, şəxs, kəs. *A kişi, sənə nə, bən gəzirəm bulvarı-zadı. Nə ədibəm, nə mühərrir, kişi, şair deyiləm.*

3. *məc.* Mərd, sözündə sabit adam. [Müsəlman:] *Kişisən, başını çıxar, möhürləyim alını.* [Cəmaləddin:] *Mən ona dedim, kişisənsə ağlama.*

4. Hörmət əlaməti olaraq yaşlı kişilərin adlarına əlavə olunur. *Platon kişi adamdır.* [Almas:] *.. yox Fuad, Aftil dayı.. çox gözəl kişidir.*

Kişi-arvad *is.* Kişili-arvadlı, həm kişi, həm də arvad hamı [Almas:] *Unut artıq, mənimçin dünyada kişi-arvad yoxdur.*

Kişili-qadın *lı b a x. kişi-arvad.* *Arxada kişili-qadın* *lı bütün el durub.*

Kişiləşmək *f.* Kişi xasiyyətli olmaq, kişi kimi olmaq. [Əbdüləli bəy:] *..arvad kişiyə qarışsa, ya arvadlar kişiləşər, yaxud kişilər arvadlaşar.*

Kişilik *is.* 1. Kişiyə xas olan xüsusiyyət. [Hacı:] *Mənim kişiliyim qalmayıb.*

2. *məc.* mərdlik, qoçaqlıq. [Əbdül:] *Tfu belə etibara, belə kişiliyə.*

Kitab *is.* (ər.) Cildli nəşriyyat məhsulu. [Gündüz:] *O nə kitabdır, bibican?* [Belokurov:] *Tanya, sən mənim kitabımı stol üstündən götür. // Çap olunmuş əsər.* [Axund:] *Bu hansı kitabda yazılıb?*

♦ **Kitab bağlanmaq** – işi bitmək, qurtarmaq. [Aftil:] *Bəh-bəh, kitab bağlandı.*

Klassik *sif. (lat.)* Nümunəvi; xarakterik. *Həmçinin Şillərin "Qaçaq" kimi klassik bir əsəri tamaşaçıya heç bir vaxt "Aydın" qədər təsir bağışlamayıb.*

Klub *is. (ing.)* 1. Eyni ictimai qrupa, peşəyə, sənətə və s. mənsub şəxsləri birləşdirən ictimai təşkilat. [İmamyar:] *Qızımı kluba göndərirəm, məktəbə göndərirəm, xoşun gəlmir, get başqa yerdə otur.* [Akif:] *Mahmud, səndən yarım manat kuluba üzv haqqı.*

2. Həmin təşkilatın yerləşdiyi bina. *Məscid gərək klub olsun, bilmirəm nə ... olsun. "Stalin" klubunda iclaslar, müsavirələr düzəldilmişdir.*

Kobud *sif.* Qaba, sərt. *İstə ilk ata-baba dilimiz bu kobud, yonulmamış dildən ibarətdir.* [Dilbər:] *Getdi? O qədər kobuddur ki, qiyamətə kimi əl çəkməyəcəkdir.*

Kobudcasına *z.* Qabacasına. *İskəndər onu kobudcasına itələyib yıxır.* [Oqtay:] *İşləriniz də özgələrdən meymunlar kimi kobudcasına alınmış bir moda!*

Kodeks *is. (lat.)* Sistemə salınmış qanunlar toplusu; məcəllə. *Qanunlar kodeksində bir qanun vardır.*

Kol *is.* Qol-budaq şəklində alçaq bitki. *Hər kol altında əlli mərsiyəxan.* [Bəhram bəy:] *Ey, sən söylə kimsən, hansı koldan uçsan?*

Kolxoz *is. (rus.) köhn.* Kollektiv təsərrüfat, kənd təsərrüfatı arteli. [Almas:] *"Yeni yol" kolxozdur.* [Almas:] *Mən səni yazaram kolxoza.*

Kolxozçu *is.* Kolxoz üzvü. [Nigar:] *Ona görə ki, kolxozçular bölüşüblər.*

Kollektiv *is. (lat.)* Birləşmiş adamlar toplusu. [İvanov:] *Yoldaşlar, burada kollektivimizin partiyaçıları başda olmaq üzrə hamısı, proyektin dəyərli olduğunu göstərdilər.* // Bir yerdə işləyən adamlar qrupu. [Almas:] *Gərək ellik varlansın.. Kollektiv varlansın.*

Kollektivləşmə *is.* Kollektiv birləşmə. [Almas:] *Əsrlərdən bəri donub qalmış kənd ancaq kollektivləşmə ilə dilənçilikdən qurtara bilər.*

Kollektivləşmək *f.* Kollektiv olaraq birləşmək. [Almas:] *Buna görə də əmək kollektivləşməli və istehsal vasitələri kollektivin əlində olmalıdır.*

Kollektivlik *is.* Həmişə kollektiv içində olma. [Fuad:] *Bizim ki şüarımız kollektivlikdir.*

Koma *is.* Daxma, kiçik ev. [Xalq:] *Çarə göstərin! Komalarımızı dağıdırlar.* [Almas:] *Uçuq, sökülük daxmalar, pəncərəsiz, işsiz komalar.*

Komanda *is.* (*fr.* Kommande, *lat.* Commande-dən) Müəyyən vəzifəni yerinə yetirən heyət. [Xalid:] *Paşam, komandamızla Trablisə tərəf gedirdik.*

Komandan *is.* (*alm.*) Komandır. *Bu qazmada başçı və komandan Abbasmirzə olmuşdur. Bir komandandır Sənan.*

Kombinasiya *is.* (*lat.*) Kələkbazlıq, hiyləbazlıq. [Oqtay:] *Yalan deyirsən, burax bu kombinasiyaları.*

Komediya *is.* (*lat.*) 1. Satirik məzmunlu dram əsəri. *Həmin oyundan tragediya kimi komediya da doğur.* // Belə əsərin səhnə tamaşası. [Məruf:] *"Hacı Qara" komediyası tamaşaya qoyuldu.*

2. Riyakarlıq, ikiüzlülük. [Oqtay:] *Yalan deyirsən, burax bu boş komediyaları.* [Oqtay:] *Allah eşqinə anlat ki, bu qanlı komediyaların.. əsil mənası nədir, nə?*

Komik *sif.* (*lat.*) Məzəli, məzhəkəli. *Rza Darablı əfəndi də ibtidada komik idi.*

Komiklik *is.* Məzəlilik, zarafatçılıq. *Komiklik Əbülhəsənin kəndisindən ayrılmaz bir təbiətdir. Hər ikisi məslək-komiklik məsləkini təqib edirdilər.*

Komissar *is.* (*fr.*) Burada polis məmuru. [Camal:] *Görüm sən komissarsan, upolnomoçennisən, kimsən?*

Komissarlıq *is.* *köhn.* Həyatın müəyyən sahəsinə rəhbərlik edən mərkəzi orqan. *Xalq Maarif Komissarlığı adından danışmağa vəkil edilməmişəm.*

Komissiya *is.* (*lat.*) 1. Müvəqqəti orqan komissiyalar iclasında olmaq gərəkdir. [Mirzə Cəlil:] *Teatra xüsusi bir komissiya göndərilsin.*

2. Dövlət idarəsi. [Tanya:] *Bax, Tokay, bir də desən yazacağam kontrol komissiyasına.*

Komisyon *is.* (*lat.*) b a x **komissiya**. [Qız:] *Yaylaq komissyonu*

işləri üçün burayamı müraciət etməliyik? [İştirak edənlər:] Komissiyon üzvləri, kəndlilər. ..gənclər, uşaqlar. Xüsusi bir komissiyon tərəfindən nəşr edilmişdir.

Komitə is. (lat.) Kollegial orqan. [Mirzə Rza:] *..mən inqilab komitəsi tərəfindən qatlinə məmuram, all!..* [Cəmaləddin:] *..mən.. bu gün ona təsadüf edib öz xahişinə görə bizim komitəyə gəlməsinə izn verdim.*

Kommersant is. (lat.) Alverçi, ticarətçi. [Aslan:] *Hansı yaxşıdır: desəm bacımın əri rodovoy dvoryanın, uprava əzası, mejdunarodniy kommersant* Danyar bəy Qalaçıxanov və ya onda nə deyim, kakoy-to bədbəxt 263 nictojniy, jalkiy, razvratniy aktyor ki, heç bir xeyrə-şərə buraxmırlar. İt dəftərində də adı yoxdur

Kommunxoz is. Kommunal təsərrüfatı. *Kommunxoz.. palçıqın içinə beş-altı daş atmayır.*

Kompozitor is. (lat.) Bəstəkar. [Gülsabah:] *Gənc bir kompozitorumuz var, ona verəcəyəm.* [Əsəd:] *.. Bethoven heç dibindən kompozitor deyil.*

Komsomolçu is. Komsomol üzvü. *.. Birinci komsomolçu filminin çəkilişinə başladılar.*

Konfet is. (lat.) Şirniyyat məmulatı. *.. pullarımı konfetlərə sərf etdim.*

Konsert is. (ital.) Musiqi, balet və s.-nin tamaşaçılara ifa olunması. *İndi bir az tamaşadan sonra verilən konsertdən danışalım.*

Kontor is. (fr.) İdarə və ya müəssisənin inzibati təsərrüfat şöbəsi. [Əsəd:] *Kontoru bağlayıblar, gediblər.*

Kontrabas is. (ital.) Simli musiqi aləti. [Məmmədəli:] *Deyir bəs Qlier kontrabasda Çargah oxuyur,hə?*

Kontrol is. (fr.) Nəzarət. [Tanya:] *Bax, Tokay, bir də desən yazacağam kontrol komissiyasına.* [Toğrul:] *Tanya, özüm ölüm yazaram kontrol komissiyasına..*

Konvert is. Aslan ona bir konvert verir.

Konyak is. (fr.) Tünd spirtli üzüm içkisi. [Şərif:] *Nə olacaq? Belə, yaxşıca araq var, çaxır var, konyak var.*

Koopbüro – kooperativ büro [Əlimuxtar:] *Orada yazır ki, rejissor iş vaxtı koopbürodan düyü alır.*

Kooperativ is. (alm.) Kooperativ mağaza. [Mirzə Camal:] *Hələ sən Xurşid, həftə səkkiz, mən doqquz, gah hamama gedirsən, gah kooperativə...*

Kooperativçi is. Kooperasiya işçisi; kooperasiyaçı. *Kəmalihəttiram ilə bir qrup kooperativçilər.*

Kor sif. Görmək qabiliyyəti olmayan. *Homer bunları oxuyan kor bir xanəndə olduğu.. göstərilir.* [Susanna:] *O, kor deyil.* □ **Kor olmaq** – görmək qabiliyyətini itirmək. [Mirzə:] *Aç, kor olan gözlərini, bax, bax 24 yaşında, görürsənmi? Az qala kor oldum.*

2. məc. Küt, cahil. *Kor bir adam olduğundan.. oxumuşdur. Bir igid istəyirdi ki, bu kor xalqın qarşısına çıxsın.*

◇ **Kor qız kimi** – fəaliyyətsiz, iş bacarmayan. [Aftil:] *.. kor qız kimi, gedib-gedib qayıdırəm..* **Kor nə istər, iki göz, biri əyri, biri düz.** (atalar sözü kimi işlənir). [Əmrulla:] *Kor nə istər, iki göz, biri əyri, biri düz.* **Kor-kor, gör-gör** – həqiqətən; doğrudan. [Salamov:] *Daha kor-kor, gör-gördür də.*

Koramal is. İlanabənzər ayaqsız kərtənkələ. Burada məcazi mənada: *hiyləgər Koramal Əhməd.*

Koridor is. (fr.) Dəhliz. *Müəllimin mənzili. Səhnə koridor kimidir.*

Korifey is.(yun.) Elm, incəsənət və s. sahəsində ən görkəmli xadim. *Burada camaat xor, hökmdar isə xor üçün korifeydir.*

Korlamaq f. Xarab etmək, yaramaz hala salmaq. [İvanov:] *İki ayda iki min manatlıq malı korlamışdır.* [Zaman:] *Qüdrət məsələsi də işi daha da korlamışdır.* // məc. Pisləşdirmək. [Mirzə Camal:] *Mən axı qazı olmaram ki, sən sən mənim ipimivurub korlayasan.*

Korluq – Ehtiyac, çatışmazlıq. □ **Korluq çəkmək** – ehtiyacı olmaq, sıxıntı çəkmək. [Sevil:] *Doğrudur, altı ildən bəri çox korluq çəkirdik.* [Hacı Əhməd:] *Biz eşitdik azuqə sarıdan korluq çəkirsiniz. İşləriniz necə gedir?*

Kor-peşman z. Peşman halda. *..kor-peşman oturub orda yerə söylədim: ey qəzetə yazanlar, bu nə işdir, tutaq operaçı nəfi*

üçün böylə edir, siz nə üçün qəzetənizə dərc qılıb xalqa verirsiniz? Danışırıdığ, gülüşürdük; gəzişən qızlara hərdəm sataşırıdığ, gedib hər dəm də olara qarışırdıq ki, bizə bir dənə “balvan!” da deyib qovlayalar, ta ki, o dəmdə qayıdıb kor-peşman dayanırıdığ yenə əvvəlki yer üstə...

Kosa *is.* Kos-kosa oyununda iştirak edən adam. [Şaqqulu:] *Xaspolat.. yalan da olsa, kosa olsun ki, heç olmazsa saqqalı görünməsin.*

Kosa-kosa – b a x **kosa**. *Kəndlilər bizlərdə olan kos-kosalar kimi zarafat və ya həcvin də deyirdilər.*

Kosavay – b a x **kosa**. [Aram:] *Gözlə, haçan xəzri gələcək ki, kosavayın yola düşsün.*

Kos-nağara *is.* Ağacla çalınan iri nağara. [Fatmansa:] *Uy zalım, başladılar yenə kos-nağaranı.*

Kotan *is.* Yer şumlamaq üçün metal gavahanlı alət. [Səhnədən sə:] *Yeri darar dəmirdişli kotanların güclü dəmir dişləri.*

Köç *is.* Köçən adam qruppu; qafilə. [Əbdüləli bəy:] *.. bir kəndli arvadı köçdən düşdü, doğdu, uşağı da bələdi, aldı qucağına.*

Köçmək *f.* 1. Yaşayış yerini dəyişmək. [Yaşar:] *Dayı, onun acığı gəlirsə, mən köçüb başqa yerdə otura bilərəm.*

2. İqlimlə və s. ilə əlaqədar başqa yerə getmək. [Hacı Zaman:] *.. mən köçüb gedəcəyəm Kərbəlaya. (Yunanların) ilk axını Cənuba köçərkən orada son dərəcə mədəni bir xalq bulmuş(lar).*

3. Keçmək. *Allah, daha doğrusu, onun bir parçası hər insanın bədəninə köçmüş olur.*

4. Qovmaq. [Nadya:] *Yaxşı ki, hələ atan bilmir. Yoxsa bizi də bu evdən köçürər, öldürər.*

5. Keçmək (*dil haqda*). *Dilimizə özgə qanunları ilə köçmüş yabançı sözlər.. müəyyən qanunlar altına salınmalıdır.*

Köçür(t)mək *f.* 1. Birinin yaşayış yerini dəyişmək. [Bəhram:] *Yoldaş Nüsrət, mən deyirəm Yaşar yoldaşı da başqa bir yerə köçürmək lazımdır.*

2. Üzünü çıxarmaq. [İmamyar:] *Deyirdi: o kağızları*

hazırlasın, üzünü köçürdəcəyəm.

Köçürülmək “Köçürməkdə”dən *məch.* Onlar böylə bir fikirdə idilər ki, *həmin bu allahlara insan köçürülə bilər.*

Köhnə *sif.* 1. Köhnəlmiş, çox işlənmiş. *Otaq köhnə xalı və sadə şeylərlə bəzənmiş.* [Toğrul:] *Sırağagün bir pencək vermişəm ona, bir köhnə kepka vermişəm.* // Çoxdan qalan. *Fırlandı yenə köhnə dəyirman.*

2. Keçmiş. Köhnə babalar.. // *is. məc. Köhnələrin hamısı etmiş qiyam.*

3. Keçmişə aid olan. *Köhnə feodallıq adətlərinin ağırlığı altında .. təsvir edir.*

4. Qədim, əski. [Həsərət:] *Demək, sabahdan yeni stansiyamız köhnə çıxarlı kəndimizi elektrik işığı ilə bəzəyəcəyik.*

5. Köhnəlmiş fikir, ideya. [İmamyar:] *Sən atanın sözlərinə baxma, onun kəlləsi köhnədir.*

6. Təcrübəli. *Köhnələr .. zavod etməkdədir. Ondan əlavə məscidə kim ki, girə ibadətə; Söyləyir: adə, köhnələr, səbr yetib nəhayətə.*

♦ **Köhnə hamam, köhnə tas** – heç bir şey dəyişməyib, köhnə halında qalıb. *Köhnə tas, köhnə hamam.* **Köhnə kəndə təzə dəb qoymaq (salmaq)** – öz yeni ideyasını həyata keçirmək istəmək. [Baloğlan:] *Köhnə kəndə təzə dəb qoyursan?* [Baloğlan:] *Daha mən köhnə kəndə təzə dəb sala bilmərəm ki.* **Köhnə nağıl** (nəğmə, hava) – çağırılmış bayatı. [Dilbər:] *Yenə də məsuliyyət, yenə köhnə nəğmələr, düzəlt!* [Aftil:] *O köhnə nağıllar səninçin qalsın.* [Şərəbanı:] *Sənin köhnə havanı başında qalıb.* **Köhnə qurd** – heç bir hiyləyə aldanmayan, hiyləgər. [Şərif:] *Biz razı ola bilmərik ki. .. köhnə qurdlar.. əks-inqilab binası qoysunlar.*

Köhnəlik *is.* 1. Köhnə şeyin hal və keyfiyyəti (təzəlik ziddi). [Gülsabah:] *yenilikdən qorxmaq, köhnəliyə pərəstiş.*

2. Zəmanəyə uyğun olmamaq. [Almas:] *Köhnəliyə elə bir divan tutulacaqdır ki, gəl görəsən.*

Köhnəlmək *f.* 1. Bu gün üçün yaramamaq. *Zəhranın köhnəldiyini düşününca .. sözündən qaçır.*

2. Köhnə fikirli olmaq. *Ona .. "köhnəlmış" nəzər ilə baxanlar .. yanıldıqlarını etiraf edərdilər.*

Kök¹ *sif.* Ətli (*arıq ziddi*). [Sevil:] *O gün qapının deşiyindən baxdım, bir xozeyin gəldi, qarnı lap böyük, özü də lap kök, qızıl saat qolunda, barmağında qızıl üzük, Balaşa deyirdi: Mən ölüm, gəlsənə bu işi düzəldəsən!* [Oddamdı:] *Keçənlərdə kök toyuqlar, toğlular gəlirdi.*

Kök² *is. məc.* Əsas, bünövrə, ilk. *Bu teatrın kökü çox dərindir. Bu dastanlarda xüsusi drama kökü olsa da, əsl danışiq yoxdur.*

Kök³ *sif.* 1. Arası, münasibəti yaxşı olmaq. [Toğrul:] *Amma mənimlə kökdür.*

2. *məc.* Nəsil. [Oddamdı:] *Sənin ki heç kökündən başın yoxdur.*

3. Büsbütün. *Heç qeyratü namusu kökündən atıb.*

Köklənmək *f. mus.* Simləri dartılıb bir-birinə uyğunlaşdırılmış. (Hadisələr) *işlənmiş, yonulmuş bir halda köklənmiş bir kaman teli kimi (aktyorun) ruhunda izlər qalmışdır.*

Kökləşmək *qay.* Bir yerdə möhkəmlənib qalmaq. *İslam nüfuzu İranda kökləşib qaldı.*

Köks *is.* Sinə, döş. [Aqşin:] *Yaralısanmı, köksün sarıqlıdır! (Şahsənəm) Aşıq Qaribi köksü ilə qoruyur.* □ **Köksünü gərmək** – döşünü qabağa vermək. *Atılan daşlara qarşı öz köksünü gərirlər.*

Kölə *is.* Qul. *Şair köləsinin əli ilə öldürüldü.* [Altunbay:] *Hələ dünən satın alınmış .. miskin bir kölə.*

Köləlik *is.* Kölənin vəziyyəti; qulluq. [Elxan:] *Bu köləlik dünyası .. sürdükcə, bu qanlı əllər yuyulmayacaqdır. Silkin, ucsun köləliyin torpağı.*

Kölgə *is.* 1. İşiq düşən bir şeyin qara əski. [Elxan:] *Fəlakət insanlıq səadətinin kölgəsidir! Həyat işıqlandıqca, kölgə də qalınlaşır. Kölgələri endi dərədən caya. işıqlandıqca kölgə də qalınlaşır.*

2. Örtük. [Gülüş:] *Onun kölgəsi bu qara cadradır.*

3. Ləkə. [Oqtay:] *Bəlkə sən bir kölgəsən.*

4. Qaranlıqda aydın görünməyən şey. [Balaş:] *..Baxıyorsun*

uzaqdan gecə qara bir ipəyə bürünmüş bir qadın kölgəsi.. uçuyor.

5. *məc. Kölgəsində* şəklində sayəsində. [Eyvaz:] *Onun kölgəsində yaşamaqdansa, mənim üçün ölüm yaxşıdır. Onlar elə Qara Qənbərin kölgəsində yaşayırdılar.*

◊ **Kölgədə buraxmaq** – diqqəti cəlb etdirmək. *Hərc-mərclik bunların sayım kölgədə buraxmışdır. Kölgə salmaq* – bürümək, əhatə etmək. *Mələklərin qanadını üzərimə kölgə salan?*

Kölgələnmək *f. məc.* Qaçıb gizlənmək, yox olmaq. [Əbdürrəhman:] *Yenə o iblisin .. mənhus heybəti gözlərimdə xəbis ruhlar kimi kölgələndi.*

Kömbə *is.* Kökə. [Şərif:] *Bu da ki, yağlı fətir, kömbəsi çağ.*

Kömək *is.* 1. Başqasının çətinliklərini, işini yüngülləşdirmək üçün görülən iş; yardım. *Xalidın çocuqkən köməyi alışıb yanmaq asan olacaq .. quşa bənzər bir nişan çaldığını bilirdim.* □ **Kömək diləmək (istəmək)** – başqasından yardım istəmək, ummaq. *Kömək dilər kimi ətrafını süzər sakit.* [Solmaz:] *Xalq ərəblərin səbrindən qurtarmaq üçün odlardan kömək istəyir. Kömək etmək (eləmək)* – yardım göstərmək. [Aslan:] *Təbii, kömək etmək hər kəsin borcudur.* [Nüsrət:] *Mərkəzi Komitə bizə yazır ki, bir bu yoldaşlara hər bir barədən kömək eləyək... Kömək görmək* – yardım görmək. *Bir kömək görməyir.. Kömək yetirmək* – b a x **kömək etmək (eləmək).** *O dəm kömək yetirərsən.. Köməyə çağırmaq.* [Almas:] *Səni köməyə çağırırdım. Köməyi dəymək* b a x **kömək etmək.** [Aslan bəy:] *Qoy deməsin camaat ki, Aslan bəyin kasıblara bir köməyi dəyməyib.*

2. *məc.* Arxa, himayəçi, havadar. [Elxan:] *Mənim səmimi, qorxmaz, fədakar bir köməyim olsaydı... Ox, Aqşın, Aqşın!* [Sara:] *Əmi, B ə h r a m mənim yanıma niyə gəlsin ki, mənim pulum yox, atam-anam yox, köməyim yox.*

Köməkləşmək *qarş.* Bir-birinə kömək etmək. [Əbdürrəhman:] *Tutaq ki, ikimiz köməkləşməliyik.*

Köməksiz *sif.* Heç bir köməyi olmayan. [İncə:] *Mən köməksiz bir qız nə edə bilərəm.*

Kömür *is.* Tünd qara rəngli bərk yanacaq. [Yaşar:] *Kömürü*

qatmasın kömürə. [Belokurov:] *Dayan, dayan. ..bir də kömür, zəhrimar lap yadımdan çıxmışdı.* ♦ **Kömürə döndərmək** – qapqara qaraltmaq. [Toğrul:] *Adamı kömürə döndərər.*

Kömürçü *is.* Daş kömür sənayesi; şaxtaçı. [Dilbər:] *Elə sözlər sizin kömürçülər arasında deyilə bilər.*

Könül *is.* Qəlb, ürək (*mənəvi mənada*). // Obrazlı təşbehlərdə. *Allaha.. vəcdə gələcək başqa bir könül yoxdur.* [Elxan:] *İntiqam alçaq könüllərin işidir. Bax, könül, baladən ol buz bağlayan səhralara; Bax o çılpaq, ac yetimin naləvü fəryadinə.* □

Könül vermək – 1) aşiq olmaq. [Şahsənəm:] *Mən gördüm sən bir gül, verdim könül; Onun eşqində ən yanar oldum mən;* 2) aludə olmaq. *Tapdı səadət yolunu qeyrilər; Elmə könül vermək ilə hər zaman.* **Könüldən düşmək** – həvəsdən düşmək. *Əcəba, o, könüldən düşən bunların hansıdır?*

Könüllü *sif.* Məcbur olmayan, öz xoşu (istəyi) ilə. [Ramiz:] *Könüllü gedəcəyəm.*

Könülsevən *sif.* Ürəyəyatan, xoşagələn. [Şahsənəm:] *Atan, həsrət qaldım ya.*

Könülsüz *sif.* İstəmədən, həvəssiz. [Gülsabah:] *Ancaq qadınlarımız qırıq bir qanadla könülsüz, diqqətsiz, odsuz və intizamsız çalışırlar.*

Köpək *is.* 1. İt. *Bir köpəkdir, bir də sən..*

2. Söyüş mənasında işlədilir. *Səsinə kəs, bida köpək!.*

♦ **Köpək oğlu** – söyüş kimi işlədilir. *Oğrudur köpək oğlu.* [Şərabani:] *İçəri gəl, köpəy oğlu!*

Köpük *is. dan.* Qəpik. [Qədir:] *Heç bir köpük də!..*

Körpə *is.* Südəmə, çağa. *Çocuq bir körpə sevinclə gülümsəyərək ayağa qalxdı.*

Körpü *is.* Çay, dəmir yolu və s. üzərindən keçmək üçün tikili keçid. [Gülüş:] *.. Həyat yolu uçurum üstündə çəkilmis dar bir körpüdən keçir.*

Kösöv *is.* Yanıb qaralmış odun parçası. [Əmirqulu:] *Bu kösöyü buraxdı, girişdi mənə.* [Əmirqulu:] *Qap mənim üçün təndir kösöyünü.*

Kötək *is.* Ağac, dəyənək və s. ilə vurulan zərbə. *Bütün çubuq və kötək əzablarına baxmayaraq, ondan molla alınmır.*

Köynək *is.* Bədənin yuxarı hissəsinə aid olan geyim. [Xanımnaz:] *Köynəyin də ki, o gün ilişib cırılıb.*

Kudu *is.* Uzun qabaq. [Artist:] *Baş deyil, lap kududur, üstünə düşsün yekə daş.*

Kukla *is.* (yun.) 1. Gəlincik. [Oqtay:] *.. Sevinci yazıq bir ürəyi saxsı bir kukla kimi atıb-tutmaq.*

2. Teatr üçün düzəldilmiş fiqur. *Aktyor əlindəki kuklaları oynadarkən bir ananın öz çocuğunu oxşadığı zaman duyduğu sevinc səadəti yaşar.*

Kurs *is.* (lat.) Xüsusi ixtisas verən və ixtisas artıran tədris müəssisəsi. [Almas:] *Bunlar üçün kurslar da açılır.* [Balarza:] *..Sən gəl mənim arvadımı tovla, kolxoza yaz, kursa yaz.*

Kustar *is.* (rus.) Əl üsulu ilə mal istehsal edən. [Yaşar:] *Halbuki hökumətimiz ikinci beşillikdə sinifsiz cəmiyyət yolunda mübarizə apararkən biz kustar təsərrüfatda mışlanıb qala bilmərik.*

Kustarlıq *is.* Kustar əməyi ilə məşğul olma. [Gülsabah:] *Sonra, yoldaşlar, biz ilk əvvəl gedişimizi kustarlıqdan çıxartmalıyıq.*

Kutlaşmaq *qar.* Bir yerə yığılmaq, toplaşmaq. [Salamov:] *Adə, dahı bir yerdə kutlaşmasınlar, bir-bir, iki-iki dayansınlar.*

Kuza *is.* (rus.) *ban.* Şofer çıxıb maşının kuzasına.

Kübar *is.* (ər.) Aristokrat, əsilzadə. [Dövlət bəy:] *Allah göstərməsin, məni şəhərin bütün kübarları tanıyırlar.*

Küçə *is.* Yaşayış məntəqələrinin arasında hərəkət üçün açıq yer; yol. [Tafta:] *Bu yaxın vaxtlar məni küçədə gördü..* [Dönməz:] *Odur ki, üç gündür.. küçələri gəzirəm.*

◊ **Küçədə qalmaq** – çöldə qalmaq. [Sevər:] *Ondan sonra mən küçələrdə qaldım.* **Küçəni ölçmək** - gəzmək. [Birinci:] *Mən küçələri ölçməyəcəyəm ki.*

Küçəbəküçə *z.* Bir küçədən o biri küçəyə.. *“Nicat”ı küçəbəküçə soray edir, nə əcəb? Bu millət, ay Baba, lap ittifaq edir, nə əcəb?*

Küçük is. İt balası. (*burada söyüş kimi işlədilir*). [İmamyar:] *Küçüyün biri, cavab da vermək istəmir*. [Rəhim xan:] *Amma mənə heç bir şey yandırmırdı, o balaca küçük Nadirin öyünməsi*.

Küftə is. (ər.) Küftəbozbaşın içərisində olan ət yumrucuqları. [Yaşar:] *Küftədən götür, Tanya!*

Kükürd is. Sarı rəngli tezalısan kimyəvi maddə. [Əmirqulu:] *Şorasıdır, yox kükürdüdür*. [Yaşar:] *Barıt yoxdur, kükürd var..*

Kül is. Yanmış şeylərdən qalan toz. [Oqtay:] *Hətta o da deyil, bir ovuc su, bir yığın duz, torpaq, kül! Söylə! "Millət! İş budur istərsən ağla ya da gül! Bir görək mənqalda bir "şey" vardır; oddur, ya da kül*.

◊ **Kül başına** – qarğış və danlaq ifadəsi. [Hacı Zaman:] *Vay-vay! Kül mənim başıma!* [Ocaqqulu:] *Kül bizim başımıza*.

Külçə is. Yaşda paylanan halva-çörək. *Külçə.. alıb tez bürüyür abasına*.

Külək is. 1. Yel. *Əs, ey külək, bağır, ey bəhri-biaman, ləpələn! Atıl cahana sən, ey ıldırım, alışı, parla. Əsir külək, savurır qar, bayırda bir tufan; Həvadə qar burulub çırpılır çüqatili-can*.

2. məc. Sürət. *Orda həyat quracaq; Od gedişli traktorlar; Güclü, dəmir kotanlar*.

Külfət is. (ər.) Ailə. [İncə:] *Tamam iki il atamla, anamla, bütün külfətimizlə vuruşdum*. [Dilbər:] *Yenə külfətimizimi deyirsən?*

Küllənmək məch. Avaralanmaq, vaxtını boş yerə keçirmək. [Bayırdan:] *Burada küllənib qalası deyilik ki?*

Küllü sif. Lap çox, saysız-hesabsız. [İbad:] *O gələni külli camaat öz arvadlarına bir söz deyə bilməz*.

Külüng is. Daş çıxarmaq və yer qazmaq üçün ucu şiş alət. [Mirzə Cəmal:] *Neçə ildir ki, Fərhad kimi külüng vururam*.

Künc is. (fars.) Bucaq, guşə.. [Xurşid:] *Gündə bir dəftəri vur qoltuğuna, bu küncdə söhbət, o küncdə söhbət... pıç-pıç, pıç-pıç... O səhnənin künclərdə, bucaqlarda sürüklənən ayrı-ayrı qüvvələrini min yerdən toplamışdır*.

Künc-bucaq is. Gizlin-xəlvət yer mənasında. *Qurdu iranlılar*

böyük məclis; Verdilər şah üçün gözəl ehsan; Hər nə var künc-bucaqda şahzadə; Yiğdılar xeyli taxçadan-bacadan.

Künfəyəkün (ər.): **künfəyəkün olmaq** – alt-üst olmaq, darmadağın olmaq. *Fikr qıldıqca dolur bu dili-naşadım xun; Rəhmsizlər evi aləmdə ola künfəyəkün!*

Küp is. İri saxsı qab. *Mənə bir küp şarab.*

❖ **Küp dibində yatmaq** – həmişə sərxoş olmaq. *Xalq anlamış, daha doğrusu, İskəndər onlara anlatmış ki, oxuyanlar Allahı, peyğəmbəri tanımaz, gecə kefli, gündüz kefli, böyük bilməz, kiçik bilməz, əxlaqsız, tərbiyəsiz, işsiz-gücsüz bir sərsəm olaraq, küp dibində yatacaqdır.*

Kürə is. Yer kürəsi, planet. [Elxan:] *Bir günəş olsaydım, bu yaramaz kürənin torpaqlarını cəhənnəm kimi yaxardım!*

Kürək¹ is. Bədənin arxa hissəsi. [Mirzə Camal:] *Gülsabah xanım, kürəklərimdən tər axır.* [Gülsabah:] *İyidin bıçaq kürəyinə deyil, köksünə sancılmalıdır.*

Kürək² is. Ağacdən qayırılmış uzun dəstəkli alət. [Dursun:] *Sevirəm, ancaq sizə nə var? Çünki qız ürəyi, sac çörəyi və yaxud xirmən kürəyi, oyan-buyan dönmək üçün yetər bir axşam küləyi.*

Kürəkən is. Yeznə. [Şərif:] *Deyir, yaçeykanın katibi Hacı Əhmədin kürəkənidir.*

Kürəyi-ərz (ər.) Yer kürəsi, Yer üzü.. *Bunu görüncə: "İtil burdan, kafirin qızı!" – deyib üzünə bir şillə vurdu ki, səşindən az qalmışdı gavi-mahi kürreyiərziburaxıb daban alsın.*

Kürsü is. 1. Kətil. *Bu nəzakəti ilə nəzənin qız hovuzun kənarına yetişib ən zərif xoş rayihə və yanaqları kimi qızarmış bir qızılgül dərib, şirmayı əli ilə abdal ləblərinə yaxınlaşdıraraq, gülün yarpaqları üstündə almaz qətrəsi kimi parlayan şəbnəmiruzigarı güldən daha zərif olan dodaqları ilə əməmək, bir vəhşi maral cəldlik və vüqarı ilə hovuz üstünə atılıb, qurulan kürsünün üstündə oturdu.*

2. Tribuna. *Bulvarda vardır işvə ilə nazı qızların; Məktəbdə tappa-tuppu gəlir kürsü, mizləri.*

3. Keçmişdə: qızınmaq üçün altına manqalda və ya çalada od

qoyulub, üstünə iri yorğan salınan yastı stol. *Hamısı çəngü tərəb şürbə şitab etmədədir; Qış gəlir, kürsü qurulmuş, hamı xab etmədədir.*

Küsdürmək *t-li*. Küsməsinə səbəb olmaq; incitmək. *İtirdiyin unutdurur, gördüyündən küsdürür; Ən sarsılmaz ürəkləri yarpaq kimi əsdirir.*

Küskün *sif*. Küsmüş, incimiş, incik. [Solmaz:] *Ox, küskün tale, küskün tale!* [Hamı:] *Küskün tale, ulu tanrım. İstəyindən gülümsər.*

Küsmək *f*. İncimək. *İttihad küsməklə mübarizə etmək istiyor.*

Kütlə *is*. (ər.) 1. Böyük dəstə, qalaq. *Quldur adı daşıyan kütlə ilə yaşıyır.*

2. Əhalinin, xalqın geniş topluluğu dairələri; camaat. [Gülsabah:] *Tikən, yaradan proletar kütləsidir, sosializm qurur.* [Almas:] *Bizim fikrimiz kütlənin fikri olsun. // Camaat, xalq, əhali. Haçan kütlə duracaq; Haçan baltanı vuracaq.*

- Q q -

Qab *is*. İçərisində şey saxlamaq üçün ləvazimat. // *Qab-qacaq. Otaqda zərli mebellərlə yan-yanası qarpulaya oxşar bir şey qoyulması, bir qabda iki rəng su kimi görünürdü.*

◊ **Əlindən gələnə beş qaba çəkmək** – əlindən gələnə etmək, qorxmamaq, çəkinməmək. [Əlimuxtar:] *Get əlindən gələnə beş qaba çək.*

Qaba *sif*. 1. Kobud, sərt. *Tutduğum adam sorğularımdan çox darıxırmış və çox da qaba cavab verirdi.*

2. Uyuşmayan; ziddiyyətli. *..Yaxın məsafədən .. qaba rənglər və onların guya bir-birinə uyuşmayan cizgilərini görür. // z. ..Bu qaba görünən boyalar .. olmasaydı, ..bu böyük bədii tablo tam canlı obraz verə bilməzdi.*

Qabaq *z*. 1. Əvvəl, irəli. *Fəqət Almaz ondan qabaq kağızı açib atır. [Əlimuxtar:] Yoldaş müdir, qabaqda qoy .. rejissorunuzun advokatı desin görək..*

2. *is*. Yerlik halında qabağında, qarşısında, önündə. *Bir*

tərəfdə Aslan bəy qabağında bir neçə xonça oturmuş.. Bir şey ayna qabağında durarsa, onun əksi aynaya düşər.

3. *is.* Ön tərəf, qarşı tərəf, ön plan. *Qabaqda kəndin cavanları güləşir, oynayır.*

4. *z.* İrəli. [Qızlar:] *Yol verin, gəlin keçsin qabağa!*

5. Cəm şəklində: qabaqlar, əvvəllər, keçmişdə. [Tafta:] *Qabaqlar gördüm, göz gərək, ruzgarına ağlasın.*

◊ **Qabağında dayana bilmək** – qorxmamaq, cavabını vermək. [Şərif:] *Tülkü-tülkü mənim qabağımda nə dayana bilər?*

Qabağın(ı) kəsmək – mane olmaq. [Səs:] *Sevdiyim uzaq yolda, qabağın kəsmə, külək! Qabağın(ı) saxlamaq* – qarşısını almaq, mane olmaq. [Aftil:] *hürkütdün, daha qabağın saxlamaq olmaz.*

Qabaqca *z.* Əvvəlcə, əvvəldən. [Çoban:] *Qabaqca bir qədər ver, Hacı puldan.* [Mənsur:] *..Qabaqca səf çəkə ləşkər gedə nizam ilan..*

Qabaqcadan *z.* Qabaqdan, irəlicədən. *Qabaqcadan orasını qeyd edək ki, tərcüməmiz nöqsansız deyil.*

Qabar *is.* Suluq, döyənək. [Elxan:] *Bu geniş sarayın daşları əllərimin qabarlarından yapılmış...*

Qabıq *is.* Bir şeyin üstünü örtən sərt örtü. // Cild. [Gülzar:] *..Qurani bağrına basıb, köhnə qabığını göz yaşları ilə isladır.*

Qabıqlı sif. Cild çəkilmiş, cildli. *Əski qabıqlı Qurani götürmüş, aparmaq istəyirdi. Gülzar ..köhnə qabıqlı Qurani kiçik döşlərinin arasında sıxıb..*

Qabırğa *is.* Fəqərələri döş sümüyü ilə birləşdirən qövssəkilli sümük; böyür. [Zaman:] *Nə etmək, yoldaşlar, .. köhnə ev uçulurkən, kərpic bənnanın qabırğasına dəyər.*

Qabil *sif.* (ər.) 1. İstedadlı, qabiliyyətli, zəkali. *Qabil uşaqdır, çalışqandır, çox kamildir.*

2. Mümkün, mümkün olan. *Zərrəcə islama qızdan nəf ola qabil deyil..*

Qab-qasıq top. Süfrə ləvazimatı. *Qab-qasıq yumaq, xörək hazırlamaq ..Dilbərin üzərinə düşmüş..*

Qablama *is.* Qulplu və qulpsuz kip qapağı olan kiçik qazança.

[Mirzə Camal:] *Heç qazannan qablamanı bir-birindən ayıra bilməzsən.*

Qacari *sif.* Şah Qacara aid. *..Hər nə qacari varsa əldə olan.*

Qaç: bir qaç – bir neçə. *Keçmiş ilk bahardan şu bir qaç yarpaq..* [Zöhrə:] *Bu qədər vaxt mənim nəzarimə bir qaç dəqiqə gəlir. ..Bir qaç arvad.*

Qaçaq *is.* Quldur, Çarlıq dövründə: hökumətin zülm və ədalətsizliyinə dözməyərək, həbsdən və ya sürgündən qaçan adam. *..Şair ..qaçaq, quldur.. görmüşdür..* [Aslan bəy:] *Budur qaçaq Aydəmirin daxması.*

◊ **Qaçaq salmaq** – yurdundan, ailəsindən uzaq düşməyə məcbur etmək. [Aslan bəy:] *Sonra özünü də qaçaq saldım, tutdurdum.*

Qaçacaq *is.* Kütləvi surətdə qaçma, qaçaqaç. [İkinci:] *Yoldaş qaçaqçılıq deyil ki.*

Qaç-a-qaça *z.* Tez-tez. [Tafta:] *..mən ..qaça-qaça getdim, dedim, gəlmək istəmir.*

Qaçaq-maçaq *is.* Qaçaq-quldur. [Zeynal:] *Qaçaq-maçaq bu gün-sabah bir gülləyə qurban olub gedəcək.*

Qaçan *f.sif. // is.* Yüyrən. *Qaçanları vurunuz öylə, bədəndən çıxar canları...*

Qaçhaqaç *is.* Qorxuya düşüb kütləvi surətdə qaçma. [Gülsüm:] *Nə xəbər, qaçhaqaç deyil ki..*

Qaçılmaz *sif.* Qaçması mümkün olmayan; labüd. [Elxan:] *.. Hər baharın qaçılmaz bir xəzanı vardır. ..Qaçılmaz bir həqiqət.. ..Qaçılmaz və amansız şeylərdir.*

Qaçırmaq *f. 1.* Oğurlamaq, xəlvəti aparmaq. [Durna:] *.. Əsəd bəy ... mənə kənddə yalnız görüb istədi ki, qaçırsın.*

2. Qaçmağa məcbur etmək; hürkütmək. [Oqtay:] *...onsuz da.. yalvararaq biletdiğimiz üç-dörd zavallını da qaçırsınız.*

3. Ayırmaq, çəkmək. *..Baxışlarını ondan qaçırmışdı.*

Qaçirtmaq *icb. 1.* Qaçmağa vadar etmək. [Valentinov:] *..otuz adam bir nəfəri qaçırtmış.*

2. Əldən buraxmaq. [Aşıq Qərib:] *Bir ovçuyam, ya ölləm, ov*

qaçırtsam əlimdən. □ **Gözlərini qaçıрмаq** – gözünü çəkmək. *Gözlərini bir tərəfə qaçırtdı.*

Qaçışmaq qarş. O tərəf-bu tərəfə qaçmaq. *..İldırımlar sağa-sola qaçır.*

Qaçmaq f. 1. Yürümək. [Hacı Əhməd:] *Öylə isə qaç, öz yarını xilas et tez! Sanki bir quş .. qaçacaq.. .. Mən qaçıram sən də qaç!*

2. İş yerindən, həbsdən və s.-dən özbaşına getmək. [Almaz:] *Deməli, sən deyirsən, qaçaq? Ata evindən qaçıb gedir. // Fərarilik etmək. Bir italyan zabiti müharibədən qaçmışdır. ..Vuruşdan qaçmaq qorxaqların işidir.*

3. Qoşulub getmək. [İncə:] *Qoy məni öldürsünlər. Fəqət mən söz vermişəm qaçıram.*

4. Çəkinmək, saqınmaq, uzaqlaşmaq. [Əbdüləlibəy:] *..Biz əlbəttə mədəniyyətdən qaça bilmərik. [Oqtay:] ..onsuz da teatrdan qaçan xalqımızı, yalvararaq biletdən satdığımız üç-dörd zavallını da qaçırsınız.*

5. Getmək, yox olmaq. [Sevil:] *Lakin siz (Balaş) qaçdınız. [Sara:] Qaçmaq gərək bu bivəfa insanların üzündən.*

6. Sürüşüb düşmək. [Mazandaranski:] *Rəhimin örpəyi qaçdı. Tamaranın da dili dolaşdı.*

♦ **Söz verib qaçmamaq** – sözündən qaçma(ma)q. Sözünün üstündə dur(ma)maq. [Xaspolat:] *Axı bunu getdim tapdım, yalvardım, söz verdi, qaçmır da. Mavi gözlü qadını xatırladıqca.. sözündən qaçır.*

Qada is. Bəla, dərd, fəlakət. *..Guya ki, bu dünyada qan oldu, qada düşdü.*

♦ **Qadan alım!** – yalvarış, xahiş bildirir. [Sevil (oxuyur):] *Qadan alım, yar; Sən ki, belə deyildin..*

Qadin is. Cins etibarı ilə kişinin əksi; arvad. *Mavigözlü qadını xatırladıqca ..sözündən qaçır. ..Şair ..gözəl bir qadın ..görmüşdür. Baxsanız Avropa qadınlarının qoynunda imza edilmiş bir çox müahidələrə təsadüf edərsiniz.*

Qadınçı is. Arvadbaz; qadın düşgünü. *Sənan qadınçıdır. Qadınçı bir sima.*

Qadınçılıq *is.* Arvadbazlıq. *Sənanın bu qadınçılığını şeyx Kəbir də bilir. Daxildən isə onun qadınçılığı, onun ehtirası varlığını didir, üsyan edir.*

Qadınlıq *is. top.* [Oqtay:] *Doğrudanmı, Azərbaycan qadınlığı sənətkar bir qız yetişdirə bilmir. [Gündüz (oxuyur):] “Azərbaycan qadınlığının azadlıq yolu”.*

Qadinsızlıq *is.* Qadınların olmaması. *Dünən qadinsızlıqdan məscidə oxşar teatrlarımız bu gün mükəmməl bir cəmiyyət (dir)..*

Qadir *sif. (ər.)* Bacaran, qabil. *..Bəhs etməyə qadir olan.. .. rəf etməyə qadir olmazlar..*

Qafa *is. (ər.)* Baş. [Elxan:] *..Bəlkə də, vaxtilə bir insan dostunun qafasında doğmuş.. bir fikir.. Sonradan ..bir kabus yeri tutur.*

Qafil *sif. (ər.)* 1. Qəflətdə olan; xəbərsiz. [Sitarə:] *Olubdu qafileyi-qəm rəvan, mən gedirəm.*

2. Diqqətsiz, etinasız. [Şərif:] *..işləri qafil etmişəm.*

Qafilanə *z. (ər. və fars.)* Ehtiyatsızcasına, xəbərsizcəsinə. *Siz, qəssablar bıçağı altında qafilanə otlayan qoyun sürüləri!*

Qafiyə *is. (ər.) ədəb.* Şeirdə: misraların son söz və ya səslərinin uyğunluğu. [Xoşməmməd:] *Bulvarnan şalvar qafiyədir, ya yox? [Şərif:] ..“Şand” da elə bir növ, qafiyə üçündür. ..Qafiyəsi ayrı olubdur...*

Qafqazlı *is.* Qafqaz xalqlarından birinə mənsub olan; Qafqaz əhli. *Biz qonaqların yarısını oturdub, yarısını kənardan baxmağa məcbur edəcək.. bir qafqazlı təsəvvür edə bilmirik.*

Qaxılmaq *məc.* Bir yerdə oturub qalmaq. [Gülsüm:] *Yiyəsi ölmüş bir yerdə oturub qaxıla bilmir.*

Qaib *sif. və z.* Olmayan; gəlməmiş, gözdən uzaqda olan. [Axund:] *Qız qaibdir.* □ **Qaib olmaq** – yox olmaq, gözdən itmək. *..Gözdən qaib olmuşdu..*

Qaidə *is. (ər.)* Qayda. *Onlara içki-qumar olmuş pozulmaz qaidə.*

Qail *sif. (ər.)* İnanan; razı olan. *Sən əski dininə gizləndə qailsən.*

Qaim *sif.* (ər.) *klas.* Sabit, möhkəm. *Ondakı ..qaim fikirlər. ..barəsində qəti bir fikir hasil edə bilsin.*

Qakqa *is.* Uşaq dilində: şirni, konfet. *..Sənə qakqa göndərirəm.*

Qal *is.* (ər.) Hay-küy; qovğa. *Ancaq eybi yoxdur, igidin başı qalda gərək, çalış, vuruşma.*

Qala *is.* (ər.) Bürc. *..Bu ..qalayı (Qız qalası) tikdirərək. ..Top atəşinə dayanmaq üçün ..qalındıvarlı bir qala, bir bürc görünür.*

Qalaca *is.* Kiçik qala, bürc. *Bir qalaca, yaşıl bağlar içində.*

Qalan *sif.* O biri(ləri). *Qalan aktyorlar da onunla umuz-umuza çalışırdılar. ..Qalan xalq tamaşa edirdi. // İs. Qalanları oyunun ahəng ümumiyyəsinə gözləyirdilər. [Qulam:] Qalanımız hardadır?*

Qalanmaq *məch. f.* Yandırılmaq, alovlandırılmaq. *[Yanardağ:] Mərasim üçün od qalansın.*

Qalaylı *sif.* Qalayla ağardılmış. *Başlarında bütün qalaylı qazan.*

Qaldırılma “Qaldırılmaq”dan *f.is.* *..Nöqsanların aradan qaldırılmasına..*

Qaldırılmaq “Qaldırmaq”dan *məch.* *Əgər dərviş göylərə qaldırılmalı olsaydı, buna müvafiq sözləri olmalı idi.*

Qaldırmaq *f.* 1. Əylərək yerdən götürmək. *Fəqət bir qucaq odun qaldırmaq üçün yavaşdan kömək istəməsi yersiz idi.*

2. Yuxarı eləmək, dikəltmək. *Dilbər ..diksindi, başını qaldırdı, ancaq danışmadı.*

Qalxan *is. köhn.* Sipər. *.. Bu süngü, bu qalxan.. Millət aldı ələ qılnc, qalxan.*

Qalxmaq *f.* 1. Ayağa durmaq, dikəlmək. *..Qardaşı qalxıb onun başını bağrına basaraq, gözlərindən öpüb.. [Oqtay:] Qalx, yavrum, ..bərabər gedək.*

2. Yuxudan ayılıb durmaq. *[Aydın:] Qalx, mənim mələikəm!*

3. Birdən başlamaq. *(Aslanın) .. gözlərindən elə bir sancı qalxdı ki.. // Qopmaq, qabarmaq. (Sənanın) saxlanmaz ehtirasları qalxır.*

4. Böyümək. *..Şamama kimi qalxmış düşünün..* □ **Məsələ qalxmaq** – səslənmək, üzə çıxmaq. *Bu məsələ dəfələrlə firqə .. müşavirələrində qalxmışdır.*

Qalxışmaq qarş. Hamılıqla qalxmaq, qoşulmaq. *Təqsirləri isbata qalxışmağa ehtiyac qalmayı.*

Qalxızmaq t.-li f. Qaldırmaq. *Qalxız başını, fikrünü xəyalatdan ol dur.*

Qalıq is. topl. Bir şeyin, işləndikdən sonra artıq qalmış hissələri, parçaları. *Özümüzü köhnə qəzet qalıqlarından rahat yatacaq düzəltməyə başladıq.*

2. Bir şeyin qalmış əsəri, təsiri. *Teatr naturalizmi, dərinləşmiş psixologizm qalıqlarını tamamilə aradan qaldırmağı və dialektik materializmin möhkəm qanunlarına əsaslanan sağlam proletar realizminə keçməyi qərara almışdır.*

3. Keçmişdə olmuş bir şeyin qalmış izləri. Burada: xarabalıq. *Yenilməz qalın divarlar şəhər qalıqlarını andırır..*

Qalın sif. Yoğun, enli. *..Top atəşinə dayanmaq üçün tikilmiş ..qalın divarları bir qala, bir bürc görünür.*

Qalınlaşmaq f. Çoxalmaq, gurlaşmaq. [Elxan:] *Həyat işıqlandıqca kölgə də qalınlaşır.*

Qalib sif. və is. Qələbə çalan, üstün gələn. □ **Qalib çıxmaq (olmaq, gəlmək)** – qələbə çalmaq, udmaq. [Xor:] *Saf sənindir, saf sənindir qalib çıxdın vuruşdan. Afinada demokratiya qalib çıxır. İnsaniyyət hissi qalib gəlməli idi.*

Qalibiyyət is. (ər.) Qələbə; müvəffəqiyyət. [Almaz:] *..bu yol inqilabın və mədəniyyətin qalibiyyət yoludur.* [Aydın:] *.. mən bir həqiqətəm, mən bir heç deyiləm – deyə, qalibiyyət və iftixar sevinclərində boğulub ölmək istədim.*

Qalmaq f. 1. Yerini dəyişməmək, yerindən getməmək. [Daşdəmir:] *..adamın yaxşı dostu olsun, bivəfa qədər qalmaz.* [Zaman:] *Sən bir Çin divarının ardında gizlənib qalmışsan.*

2. Var olmaq, davam etmək. *Qalsa bu dövrən, çətin, çətin! ..Qal həsrəti-nan..*

3. Sağ olmaq, yaşamaq. *Bəziləri indi də qalır. Ölməsək,*

qalsaq, gələn münasibətlər haqqında da danışarıq.

4. Təxir edilmək; dayandırılmaq. [Dursun:] *İndi də qaboçılar çıxıb gediblər. Deməli, (tamaşa) qaldı.*

5. İrsən çatmaq. *Pul babamdan qalmış mənimçin..*

6. Başa çatdırma bilməmək; edə bilməmək. *..Son pərdəyə qala bilmədiksə də dörd əvvəlki pərdələrdən alınan təəssürat oyunun gedişini təyin üçün kafi görüldü.. (Yaralanan) zəifləyib tamamilə hərəkətdən qalaraq rahat ölərsə, daha təbii olar.*

7. Müvəqqəti olaraq yerləşmək, yaşamaq; qonaq olmaq. [Aftıl:] *Bir neçə vaxt hələ Almazın yanında qaldı. ..Yanında məskən salıb qalardım.. ..Qoy Aslan gəlib evimizdə qalsın.*

8. Vaxt, zaman haqqında. *Vaxta hələ qalmışdı.*

9. İnkər şəklində: **qalmamaq**. // Kifayətlənməmək... *Yalnız sənətkar olmaqla qalmayır. [Dilbər:] dərstdən də qalmamışdı..*

◊ **Belə qalmaq** – nə edəcəyini bilməmək. [Aftıl:] *Vallah qalmışam belə..* **Elə-belə qalmaq** – pis vəziyyətə düşmək. [Xanımnaz:] *Qulluqdan çıxardalar səni, yenə qalarsan əvvəlki kimi, elə-belə. Elə (hələ) bu qalmışdı* – narazılığı bildiren ifadə. *Elə bu qalmışdı ki.. Bu nədir? Hələ bu qalmışdı?*

Qalmaqal *is.* Səs-küy, dava-dalaş. [Dövlət bəy:] *Adə, nə qalmaqaldır orada?*

Qalmaqalsız *z.* Dava-dalaş olmadan. *Səhnə qalsa qalmaqalsız.*

Qalyorka *is. (rus.) dan.* Teatrlarda yuxarı yarus. *Qalyorkada bir dəstə müsəlman göyə çıxdı.*

Qamaşdırmaq *f.* Görməz hala salmaq. *..İldırımlar ..evi göz qamaşdıran bir işıqla işıqlandırır.*

Qamçı *is.* Şallaq, qırmanc. *Hayana üz çevirsə, bir qamçı.. ..Turğut əlindəki qamçını Elxanın başına çırpır.*

Qamçılamaq *f.* Qamçı ilə vurmaq. *Faytonçu atları qamçılıdı. Arxadan Turğut gəlir, atı qamçılıyır.*

Qamçılı *sif.* (Əlində) qamçısı olan. *İrəlində taxt və arxada əli qamçılı Turğut olaraq gedirlər.*

Qamət *is. (ər.)* Boy, boy-buxun; qədd. *Qız isə ..qamətini*

yüksəldib.. Əlif kimi qamətin həlqeyi-nun etdilər.

Qamış is. Buğumlu bir bitki, qarğı. *Görüm olsun o qamışlar sənə peykan.. Qamışdan yapılmış..*

Qan is. 1. Orqanizmin damarlarında dövr edən qırmızı maye. *Qurbanların qanı qəbrə tökülürdü. Bu müharibələrdə o qədər qanlar tökülmüşdür.*

2. məc. Qanlı ədavət; düşmənçilik. [Eyvaz:] *Bu qanı tarix yuya bilməyəcəkdir.*

3. məc. Təbiət, fitrət. *Sənət onun qanındadır, iliyindədir.*

♦ **Qan aparmaq** – çoxlu qan itirmək. [Elxan:] *..Qorxmaz, məni qan aparır! Qan beyninə vurmaq* – qəzəblənmək, özündən çıxmaq. [İbad:] *..qan beyninə vuranda, it kimi doğraram onu. Qan gəzmək* – b a x **qana susamaq**. [Qorxmaz:] *Düşmən qüvvət almış, qurd kimi qan gəzir. Qan içmək* – zülm etmək. [Qantemir:] *..həmişə qan içdim. Qan salmaq* – dava salmaq.. *Cəhd eləyir salmağa ortaya qan.. Qan qaraltmaq* – dilxor etmək, əsəbiləşdirmək. [Qurban:] *Ay qız, qanını qaraltma, dur bura gəl. Qan-yaş tökmək* – şivən etmək. [Ağca qız:] *Anası ..Qan-yaş tökür, yolur saçın, birçəyin. Qan damarda donmaq* – bərk qorxmaq. *Qan damarında donub.. Mən qaçıram, sən də qaç. Qana salmaq* – davaya salmaq. [Balarza:] *Məni qana salma, poz, sənə deyirəm. Qana susamaq* – dava, qan arzulamaq. [Mənsur:] *..qanıma susadin! Qanı qaynamaq (coşmaq)* – qızmaq, cuşa gəlmək. [Bəhram bəy:] *Beynim qızar, qanım coşar. [Məhərrəm:] Bunlarda xəta var, qanları qaynayır. Qan(ı) ilə yumaq* – intiqamını almaq. *..bədnamlığı ..qanı ilə yumağa qərar verdi. Qanını sormaq* – istismar etmək, zülm etmək, var-yoxunu əlindən almaq. [Volodin:] *..O qartal Rusiya əməkçilərinin qanını sorur: Soyuq qanla... – sakit, səbirli, təmkinli, dözümlü. ..Hər şeyə soyuq qanla baxır..*

Qanacaq is. Dərrakə, ağıl. [İmamyar:] *Adamın gərək bir dərrakəsi olsun, adamlığı olsun, qanacağı olsun.*

Qanacaqlı sif. Dərrakəli, ağıllı. [Yaşar:] *Özü də ağıllı, qanacaqlı, aktivist.*

Qanad is. Quşlarda uçmaq orqanı; pər. *..Qanadı qırılmış bir*

quş kimi.

◊ **Qanad alıb uçmaq** – vəcdə gəlmək. [Aşıq Qərib:] *Bir qartalam, öz sevgimdən qanad alıb uçmuşam. Qanadı altında* – himayəsində. [Həmid:] *qardaşın qanadı altında böyümüş.. Qanadını qırmaq (sındırmaq)* – ümidləri, arzuları puç etmək. *Sənan tarixin yetişdirdiyi hikmət oğullarının qanadlarını qırmış olur.* .. [Sitarə:].. *qanadlarını sındırıb.. Qırıq qanadla* – könülsüz, həvəssiz. [Gülsabah:] *Ancaq qadınlarımız qırıq bir qanadla, könülsüz, diqqətsiz, odsuz və intizamsız çalışırlar.*

Qanadlanmış *f.sif. məc.* Fərəhlənmiş, sevincindən yerə-göyə sığmamış. *Dilərə ..sevincindən sanki qanadlanmış, uçurdu.*

Qanadlı *sif.* Qanadı olan; iti uçan. *Həmid bir quş kimi qanadlı olmasını arzu edirdi.*

Qanar *sif.* Qanan, anlayan. [Şahsənəm:] *Nə imiş sevda qanar oldum mən.*

Qanatmaq *f.* Qanatmasına səbəb olmaq. *Öz başını, yaqın ki, bir neçə dəfə.. qanadıblar.*

Qançır *is.* Qanın bədəndə donması. *..At qançır olub ölmüş(dü)..*

Qandırmaq *f.* Başa salmaq, anlatmaq. [Şahsənəm:] *Gedin, qızlar, belə sözlər uşaqları qandırar. Onu dünya yığılsa, qandırmaz.. Kim bilir, böyləliklə nə qədər adamı qandırmış, həqiqəti düşünməyə, heç olmazsa, düşünməyə sövq etmişdir.*

Qanlı *sif.* 1. *məc.* Çoxlu qurbanlara, qan axıdılmasına səbəb olan. [Abbasmirzə:] *bu qanlı mübarizə yolunu şərəflə keçmişdir, ..qanlı qırğınlarına..* [Fərhad:] *Əllərim qanlıdır..*

2. Vəhşi, yırtıcı. [Ramiz:] *Murdar, qanlı, yırtıcı.*

3. *is. məc.* Qan düşməni. [Əsəd bəy:] *Hər bir halda qanlı qanlıdan əl çəkməz.* [Hacı Zaman:] *Qanlı Rüstəm kimi hamınızı qıraram.*

4. *məc.* Qeyrətli. [Mənsur xan:] *Gözəl xanım.. həyalısan, işvəlisən, qanlısan..*

◊ **Qanlı yaşlar** – acı-acı ağlama. *Biçarə, hövləyə ayağa qalxıb bağırır, qanlı yaşlar arasında deyirdi..*

Qanmaq *f.* Anlamaq, başa düşmək. [Şahsənəm:] *Nə imiş sevda qanaram, qanaram.* [Xor:] *..Bu qız bura hardan gəlib, insan onu qanmayır.. Hamısı.. zərərin xeyrini qandı..*

Qanov *is.* (rus. канавы) *dan.* Arx. [Əmirqulu:] *..Özü də gördüm yıxacaq məni qanova, çarəm kəsildi, parçaladım bunu..*

Qansız *sif.* 1. Qanı az olan, zəif, solğun. *..Qansız dodaqlarını gəmirən Həmid .. ürkək bir halda durub baxırdı.*

2. Amansız, qəddar. [Salman:] *..Öz qardaşını təhlükədə qoyub qaçar qədər qansızımı zənn edirsiniz.*

Qanun *is.* (ər.) 1. Dövlət tərəfindən müəyyən edilən qərar; nizamnamə. *Qanun kitabında gərək ki, böylə bir maddə vardır.*

2. Hökm, buyruq. [Nadya:] *Sanki hər sözün bir qanun imiş. ..Razılığım bir qanun ola bilməz.*

3. Hamı üçün məcburi olan nizam, qayda. *Teatr bütün əksi qanun və qaydaların xilafına olaraq doğulmuşdur.*

4. Qanunauyğunluq. *Dilimiz araşdırılmalı, tabe olduğu qanunlar bulunub ortaya çıxarılmalıdır. ..İnsan.. təbiətin mütərəqqi qanunilə irəlilədikcə ..dəyişmişdir.*

5. Əqidə. [Oqtay:] *Mənim özümün qanunlarım vardır.*

Qanunsuz *sif.* Qeyri-qanuni. (Türk teatri) *əslərdən bəri yatmış bir xalqın mühitində qanunsuz doğulmuş bir çocuq idi.*

Qanunsuzluq *is.* Nizamsızlıq, hərc-mərclik. [Aqşin:] *Dünyanı qanunsuzluqla idarə etmək olmaz. Qanunsuzluq müşahidə olunur.*

Qapaq *is.* Hər hansı bir şeyin üstünü örtən hissəsi. [Yaşar:] *Qapağı açdılar?..*

Qapalı *sif.* Bağlı. *Solmaz (qapının) qapalı olduğunu görünəcə.. əvvəlki yerinə gəlir..*

Qapamaq *f.* 1. Bağlamaq, qıfılamaq. *Çıxır, qapını qapayır, gedirlər.*

2. *məc.* Örtmək, bürümək. *Bu əsər ("Namus") Ermənistanı qapayan (f.sif) qaranlıq təsvir edir.*

3. Örtmək, ağzını bağlamaq. [Gülüş:] *Bu çadranı da al, at o çaxçaya, çaxçanı da biryolluq qapa.*

4. Gizlətmək, görünməz etmək. [Aydın:] *Allah, artıq hər şey*

bitdi (sözünü bitirmədən əlləri ilə üzünü qapayır), Gültəkin.

5. Bağlamaq, qabağını almaq. [Əsəd Əyyubi:] *Qadın para verməmiş, bizim suları qapamışlar.*

6. Evdə oturtmaq, bayıra çıxmağa qoymamaq. *Onu (Güləri) canlı həyatdan ..qaytarıb, dörd divar arasında qapadılar...*

Qapan *is.* Böyük tərəzi. [Dursun (oxuyur):] *..Verin qapan, gəlini çəkək.*

Qapanmaq *f.* Müəyyən çərcivədə qalmaq; qaynayıb-qarıxmamaq. [Gülsabah:] *qapandığın o meşşan cəmiyyətdən çıx...*

Qapaz *is.* Əl ayası ilə başa vurulan zərbə. [Sevər:] *Kim sənə qapaz çəkərsə?*

◊ **Qapaz altında qalmaq, (olmaq)** – hər kəs tərəfindən təhqir olunmaq, incidilmək. *Qalsan qapaz altında qızar, lakin utanma...*

Qapazlamaq *f. dan.* Qapazla vurmaq, başından vurmaq. [Əmirqulu:] *Nüsrət mənə nə eyləyəcək, deyəcək arvad səni qapazlasın, sən dayan bax?*

Qapı *is.* 1. Girib-çıxmaq üçün divarda açıq yer, habelə onu qapamaq üçün taxtadan, dəmirdən və s. dən düzəldilən örtü. *Külək qapıları tərpədirdi. Çıxa bilməm qapıdan. ..Bir qapıdır, bir açar. O nədir?*

2. *məc.* Ev, ev-eşik. [Fatmansa:] *Atası.. onun-bunun qapısında culfalıq eləyərdi.*

3. Astana, girəcək. *Sitarə uşaqları o biri otağa salır, özü qapıda oxuyur. // məc. ..Hanibal Romanın qapılarındadır. (Bakı) .. Şərq inqilabının qapısı..*

◊ **Qapısı açıq** – qonaqpərar, cəmərd, çörəkverən. [Almaz:] *Mənim qapım dostlarımin üzünə həmişə açıqdır. Qapılara düşmək* – dilənmək. [Aydəmir:] *Mən deyirdim ..qız qapılara düşməsin. Qapıları açmaq* – üz vermək, səbəbkar olmaq. *..Bizə xoşbəxtlik qapılarını açdın. Allah qapısını bağlasın* – evi, ailəsi dağılsın (qarğış ifadəsi). [Durna:] *Allah Aslan bəyin evin dağıtsın, qapısını bağlasın! Köhnə qapı, köhnə daban* – köhnə hamam, köhnə tas. *Nəzər etdikdə, yenə köhnə qapı, köhnə daban. Qapıları qırmaq* – axın ilə

gəlmək, iştirakçı, tamaşaçı olmaq istəmək. [Xaspolat:] .. *Bir elan verdimi, xalq.. bu adamı görmək üçün qapıları qıracaqdır.*

Qapıçı *is.* Binanın qapısında duran gözətçi. *Çaldığı zəngə qapıçı tez gəlirdi.. ..Yanında qapıçı, qapıda avtomobil.*

Qapılmaq *f.* Bir şeyə aludə olmaq, uymaq. *Edelman.. texniki tərəfə çox qapılır. ...Əmirlər də o cərəyana qapılıb .. Bizim zamanımız estetizmə və əyləncəyə qapılmayan ..incəsənət tələb edir.*

Qapqara *sif.* Zil qara. [Məmmədəli:] *Heç yox, xalis çelovek – yuppyumru üzü, qapqara qaşları..*

Qaplamaq *f.* Bürümək, çulğamaq, örtmək. *Qaplamış kainatı susqunluq. Qaplasın qoy cahanı bir matəm.*

Qaplan *is.* Pələng. *Çeynəyir sanki varlığın qaplan.*

Qapmaq *f.* Cəld götürmək. *..(Papağı) qapıb atdım göyə.. [İmamverdi:] ..qapım dəyəyəyi, iyirmi soldatı xurd-xəşil edəm.*

Qar *is.* Donmuş su kristalları halında yağıntı növü. *Sudan qar yaradan hiddətiniz. Qarlar ərir, sellər axır, ot göyərir səhrada.*

Qara *sif.* 1. Rənglərin ən tündü, his, kömür rəngi. *Yas və ələm günlərində qara libas geyərlər. Mən bütün qanunları, bütün adətləri ayaq altına alıb qara torpaqlar kimi tapdalayıram.*

2. *is.* Yas, matəm rəmzi olan qara paltar. *İllər boyu qaralara büründük.*

3. *məc.* Pis, ağır, uğursuz, nəhs. *Bu gəncin yürüşünə toxunmaq üçün uzadılacaq qara bir ələ minlərlə əməkçilərin birləşmiş ağır yumruğu cavab verə bilir. Bəzən bütün bu qara qüvvələrin quduzlaşmasına qarşı sustalıb çəkilmək istəyənlər, yenidən mübarizəyə atılırlardı.*

♦ **Qara bəxt** – bəxtsizlik. [Aşıq Qərib:] *Sən ey qara bir bəxtə işıq saçan çıraq. Qara gün, ağır, bəxtsiz həyat. [Yaxşı:] Allaha yalvardım, övlad istədim ki, bəlkə qara gününü işıqlandırsın. Qara camaat* – istismar olunan, adi, avam xalq. [Əbdüləli bəy:] *..Şəriət ..qara camaat üçündür. Qara yalan* – qatı yalan. *Yalan, qara bir yalan! Qarasına çıxmaq* – əleyhinə çıxmaq. *Səni görməyə gəlmiş yığın-yığın insanların qarasına çıxdın?*

Qarabağlı *sif.* Qarabağ əhli, Qarabağdan olan. [Salmanov:] *Yaşasın qarabağlı qardaşlarımız! [İmamverdi:] Ey, sənin sözün nədir, qarabağlı gədəsi dalda qalsın?*

Qaraçı *is.* Əsli Hindistandan olan bütün dünyaya səpələnmiş köçəri xalq. *O günkü çalib oynayan qaraçılar gəlməmişləmi?*

Qaradinməz *sif. və is.* Daima susan, lal-dinməz. [Susanna:] *Onda gəlin qaradinməz oynayaq.*

Qaradovoy *is.* (rus. городской) *tar.* Aşağı rütbəli polis nəfəri. *Qaradovoylar ..bizi sorğu-suala tuturdular.*

Qaragözlü *sif.* Gözləri qara. [Oqtay:] *Qaragözlü bir yavru görəcəyəm ki, məni alqışlayır.* [Aşıq Qərib:] *Qaragözlü, qaratelli, eşqi can alan yar.*

Qaraqaşlı *sif.* Qaşları qara olan. *Çatma qaraqaşlı, yumruüzlü ilan mələklərini kim görməmişdir?*

Qaraqışqırıq *is.* Səs-küy. *Bu halda bayırda qaraqışqırıq qopuyor.*

Qaraquş *is.* Qartal. [Hafiz:] *Türklər sərçə qaraquş qorxusundan yuvaya təpinən kimi..*

Qaraqul *is.* Qul, qulam, kölə. [İmamyar:] *..Nə o yan-buyan eləyirsən, atan qaraqul olubdur, mənim atam padşah.*

Qaralamaq *f.* Qara rəng çəkmək. *Mən saqqalımı ona görə qaraldıram ki, yenidən cavanlaşım. Bu qocalara çox təəccüb edirəm ki, saqqallarını qaralayırlar.*

Qaralıq *is.* Qara şeyin halı. *..Qaranlıq, ürək sıxan qaralıq.*

Qaralmaq *f.* 1. Qara olmaq; kirlənmək, çirklənmək. *Paltarları hisdən qaralarsa..*

2. Qaranıqlaşmaq. *Lakin hava getdikcə qaralar..*

3. Pisləşmək; parıltını itirmək. *..Bunu parıltısına görə gümüş qiymətinə qaşığı alıb, iki aydan sonra qaraldığını.. görənlər daha eyi bilirlər.*

Qaraltı *is.* Uzaqdan görünən qara şey; kölgə. *..Uzaqdan bir qaraltı gəlir. Qarıya bir qaraltı yanaşırdı...*

Qaraltmaq *f. məc.* Vurub göyərtmək. [Şərif:] *İxtiyarım var, bu saat vurum onun gözünün altını qaraldım.*

Qaranlıq *is.* 1. İşıqsızlıq, zülmət. [Bəhram bəy:] *tutun bunu ..Dustaq edin, qaranlıqda saxlayın! // sif. ..Petropavlov qalasının qaranlıq, rütubətli .. qəfəslərini görür.. ..Qaranlıq və tənha küçələrindən.. ..Gecə qaranlıq və şaxta idi.*

2. *məc.* Cəhalət, mədəniyyətsizlik. *Bu əsər Ermənistanı qaralayan qaranlığı.. təsvir edir. [Oqtay:] mühit sizi ..ışıqlıqda qaranlıqlar.. deyə ..tarixin arxivlərinə atacaqdır. // sif. ..Ən ağır günlərində onların qaranlıq həyatına teatr işığı aparırdı. Sənanın mühiti qaranlıq, cahil bir mühitdir.*

3. *sif. məc.* Bəlli olmayan. *Mən sizə heç bir zaman belə qaranlıq taleyi arzu etməzdim.*

4. *Qara; əziyyətli. [Səlimqızı:] Ayın beş gün qaranlığı olanda, beş gün də işığı olar.*

♦ **Qaranlıq quyuya daş atmaq** – bilmədən hərəkət etmək.. [Şərif:] *Bu saat hamı qaranlıq quyuya daş atır.*

Qaranlıqlaşmaq *f.* Qaranlıq çökmək. *Meşə yavaş-yavaş qaranlıqlaşır. Otaq qaranlıqlaşdı..*

Qaratelli *sif.* Qarasaçlı. [Aşıq Qərib:] *Qaratelli, qaragözlü, eşqi can alan yar..*

Qaratikan *is.* Tikanlı kol bitkisi. // *sif.* Həmin bitkidən qayırılmış. *Dünya malından – qaratikan bir qəlyanı .. var idi.*

Qaraüzlü *sif.* Üzüqara. [Altunbay:] *Uf: dəhşət! Nankor qaraüzlü, nankor. [Solmaz:] Qaraüzlü, itidişli ərəblər!..*

Qardaş *is.* 1. Eyni bir ata-ananın, yaxud yalnız bir atadan və bir anadan olan oğullar. *Hacı ..daxmanı Aslana verdi ki, orada o öz qardaş və bacısını sakin eləsin. [Elxan:] Mənim Aqşın adlı bir qardaşım vardır.*

2. *məc.* Həmfikir, arxadaş. [Eyvaz:] *Qardaşlar, atmayın, qulaq asın, bizim sizinlə işimiz yoxdur. [Mirzə Mülküm:] Şəhərdə bizim qardaşlarımızı qırırlar..*

3. Kişiyə, oğlana müraciət. [Şərif:] *Yeri, qardaşım, apar bu kağızı ver Baloğlana.*

4. *məc.* Səmimi dost. [Eyvaz:] *..İşçi var, fabrikant var. Birincilərlə qardaşam, ikincilərlə düşmən. □ Qardaş məzarı – b a x*

məzar. *Teatr əməkdaşları qardaş məzarları ətrafına düzülüb.. əklil qoydular.*

Qardaşcasına *z.* Qardaş kimi; səmimi olaraq.. [Elxan:] *Bütün ölkə qardaşcasına çalışan bir ailə olacaqdır.*

Qardaşlaşma *f. is.* Qardaş kimi səmimi olma, yaxın olma. *Bu gecə rus və türk aktyorlarının tam mənasilə qardaşlaşması gecəsi idi.*

Qardaşlıq *is.* 1. Bir qardaşın o biri bacı-qardaşa olan münasibət. [Aslan:] *Siz mənim qardaşlıq haqqımı unutmayın.*

2. Qardaş kimi yaxın dost. [Xaspolat:] *Oqtay, bir neçə il səninlə dostluq, qardaşlıq etmişik.*

3. *məc.* Birlik; dostluq. [Kütlə:] *Yaşasın işçilərin qardaşlığı! Ura!..*

Qardaşoğlu *is. dan.* Yaşlı adamın kiçik oğlana müraciəti. [İmamyar:] *Həri ya... Ürəyinə başqa şey gəlməsin, qardaşoğlu!*

Qarderob *is. (fr.)* Paltar şkaflı. [Əbdülməli bəy:] *Biz ərz edirik ki, .. qarderob .. ilə çaxça və kasa.. bir-birinə taraz gəlmir.*

Qarət *is.* Talan. *Qarətü-qətlə verib öz fikrini..* □ **Qarət etmək** – talamaq. [Mirzə Ələsgər:] *..Rəhim xan.. evimi qarət edib.* [Nadir:] *..qızı vermədəniz, güc ilə alıb kəndlərinizin hamısını qarət ..edəcəyəm.*

Qarğa *is.* İri leşyeyən quş. [Dönməz:] *Var, amma qarğalar toyuğumdur, yumurtası dağlarda.*

Qarğımaq *f.* Qarğış etmək. [Əsgər:] *Evimdə qaldığın bəs deyil, hələ bir məni qarğıyırsan da..*

Qarı *is.* Qoca qadın, qoca arvad. [Atakişi:] *..Köhnə qarılar bu balama qurban. ..60 illik qarıya olmaz ər..*

Qarın *is.* 1. İnsan və heyvan bədəninin qara ciyər, mədə, bağırsaqlar, dalaq və s. orqanlar yerləşən hissəsi. [Oqtay:] *Yox, yox, bu şüşə ilə sənin qarınını cırıb baxım.*

2. *dan.* Mədə. [Atakişi:] *Qarın da ac, Tanrı, gəl, borcunu apar..*

3. *dan.* Ana bətni. [Mirzə Camal:] *Mən artist olanda, siz ananızın qarnında şillaq atırdınız.*

Qarış *is.* Açıq əlin beş barmağı ucundan çeçələ barmağın ucuna qədər olan məsafə.

♦ **Bir qarış** boy – alçaq boylu. [İbad:] *Bir qarış boyu ilə şəhəri əldən salıb..* [Mirzə Camal:] *Bir qarış boyun var, özünü dünyanın hakimi bilirsən.*

Qarışıq *sif.* 1. Saf, yekcins olmayan; müxtəlif ünsürlərdən ibarət olan. *..Başlıca xüsusiyyət dilinin yabançı ünsürlərlə az qarışıq olmasıdır.*

2. Anlaşılmaz, dolaşlıq. *Əsərin özündə bir çox qeyri-təbiiliklər və qarışıq nöqtələr vardır..*

Qarışıqlıq *is.* Anlaşılmazlıq, dolaşıqlıq. *..Bu əsərlərin qiyməti yalnız onların anlaşılmazlığından, qarışıqlığından ibarət olur.*

Qarışqa *is.* Torpaq altında cəm, toplu halında yaşayan zərqanadlılar fəsiləsindən kiçik cücü. [Mirzə Rza:] *Xırda qarışqalar ittifaq edib də həzrət Süleymanı belə yıxa bilərkən..* // *məc.* Cansız, gücsüz, ayaq altda qalan. [Elxan:] *..mən – hakimlər tapdağında sürünən qarışqalardan deyiləm.*

Qarışmaq *f.* 1. Qatışmaq, birləşmək. [Əbdüləli bəy:] *..arvad kişiyyə qarışsa, ya arvadlar kişiləşər, yaxud kişilər arvadlaşar..* // Qoşulmaq. [Məhərrəm:] *.. mən belə işə qarışmıram.* [Baxış:] *Mən bu vaxta qədər siyasətə qarışmamışam.*

2. Müdaxilə etmək; iştirak etmək. *Burada kraxmallı bir kişi sözə qarışdı. Heç kəs qarışmayırdı əzəl..*

Qarışyarım *sif.* Bir qarış, bir də yarım qarış; çox qısa gödək. [Fatmansa (oxuyur):] *Qurban olum qarışyarım Zərzəri mil-mil tumana.*

Qarmonxana *is. dan.* Qarmon çalmağı öyrənmək yeri. [Mirzə Səməndər:] *Səhər arvad yığıncağı.. axşam tarxana, obaşdan qarmonxana.*

Qarmoşka *is. (rus.) dan.* Qarmon. [Almaz:] *Ya istəyirsən qarmoşka çalım.*

Qarnizon *is. (fr.)* Bir yerdə müvəqqəti və ya həmişəlik yerləşən qoşun hissəsi və hərbi idarələr. [Qubernator:] *Ancaq, polkovnik, qarnizona etibar yoxdur.*

Qarovul is. Keşikçi, gözətçi. [Toğrul:] *Yaxşı ki, sən qarovul və təsərrüfat işlərini ona tapşırdın.* [İmamyar:] *Mən də uşaqları yığım, göndərim qarovula bu saat gələm.*

Qarovulçu is. b a x **qarovul**. [Toğrul:] *Qarovulçular ordadırlar?*

Qarpız is. Çox sulu, şirin bostan meyvəsi. [Xor:] *Yaxşı qarpız var.*

Qarpızı sif. Qarpız kimi. // Təşbeh: **qarpızı baş** – məntiqsiz, ağılsız adam. *İranda bu cür qarpızı başlar yaranırmı.*

Qarpula is. Oturacaq. *Otaqda zərli mebellərlə yan-yanası oturmaq üçün sadə qarpulaya oxşar bir şey qoyulması.*

Qarşı is. 1. Müqabil tərəf; qabaq. [Mірzə Rza:] *Bir heykəli-intiqam kimi.. qarşınızda durub söz verirəm...* [Gülsabah:] *Mən bir həqiqətəm və qarşında dayanmışam.*

2. qoş. Zidd, ziddinə, əleyhinə. [Aydın:] *Mən bu arzuma qarşı durmaram. Bütün əski mühit ona qarşı silahlanmışdı. Onun qüvvətinə qarşı duran tapılmıyor.*

3. qoş. Haqqında, barəsində. *Xalqda yeni fikirli adamlara qarşı bir nifrət törədir.*

4. qoş. Üzünə, üçün. *..Gülzara qarşı yaranmış məhəbbət. ..Eşqə qarşı ölüm..*

Qarşıdakı sif. Önündəki, qabağındakı. *Yeganə qurtuluş qarşıdakı uçurumdur. Qarşıdakı yol yoxuş, sərt və ağır idi.*

Qarşıdan z. Qabaqdan, öndən, içəridən. *..Qüvvətli addımlarla qarşıdan gələn ağırlara qarşı irəli atıldı.*

Qarşı-qarşıya z. Üz-üzə, bir-birinə qarşı. [Gülsabah:] *Mən onu canlı həyat ilə qarşı-qarşıya gətirmək.. istəyirəm.*

Qarşılamaq f. Qabağına çıxmaq. (Gülzar) *qonaqları qarşılayır.. (Dilara) .. onu qarşılayıb ətəyindən yapışdı. // məc. Gözləmək. Burada panteistləri bir sual qarşılayır.*

Qarşılanmaq məch. (Cocuq).. *gah özünü gülər çöhrələrlə qarşılanmış təsvir edirdi.*

Qarşılaşmaq f. Rastlaşmaq, üz-üzə gəlmək. *Allah yoxluq ilə qarşılaşdıqda orada onun əksi bir xəyal kimi göründü.*

Qarşılıqlı *sif.* Hər iki tərəfə aid olan. *..Bu qarşılıqlı tanışlığın lazım olmasından irəli gəlmişdir.*

Qartal *is.* 1. İri yırtıcı quş; qaraquş; // *məc.* Vüqarlı, cəsur. [Aşıq Qərib:] *Könlüm bir saz, sənsiz çalmaz; Şux bir qartal qanadı yox.*

2. Çar və müasir Rusiyanın dövlət simvolu olan ikibaşlı qartal. [Volodin:] *Lakin o qartal Rusiya əməkçilərinin qanını sorur.*

Qarzinka *is.* (rus. корзинка) *dan.* Səbət. *Dalında bir qarzinka vardı.*

Qarzinkalı *sif.* Səbəti olan. *O qarzinkalı arvad kim idi?*

Qasırğa *is.* Tufan, boran. [Almaz:] *Tək, kimsəsiz, gücsüz bir adam, təbiətin belə bir qasırğası içində...*

Qastrol *is.* (alm.) Başqa yerdən gəlmiş artistlərin tamaşası. *Yayda teatr Şuralar ittifaqında qastrollar vermiş..*

Qastrolçu *is.* Başqa yerdən gəlib tamaşa verən aktyor. *..Buraya milli qruppalardan ibarət qastrolçular gələcək və öz dillərində tamaşalar verəcəklər.*

Qastrolyor *is. dan.* Qastrolçu. [Xaspolat:] *..Oqtay Eloğlu dəfələrlə gördüyünüz adi qastrolyorlardan deyildir.*

Qaş¹ *is.* Qiymətli daş. *Parlaq daşlar və qaşlarla bəzədilmiş yataq.. Şah saldı öz əlin cibinə. Gördü bomboş, nə qaş, nə daş, nə filan..*

Qaş² *is.* İnsanın gözləri üstündə tüklərdən ibarət xətt. *..Alnından çəkilməmiş üç dərin cızıq.. kələ-kötür qaşları içində dağılıb itirdi.*

♦ **Qaş qaralmaq** – qaranlıq çökmək. [Yaxşı:] *Burax gedim, eh... Vallah, qaş qaraldı. Qaşları çatılmaq* – qaşqabağını sallamaq. *..Çatılmış qaşları sona qədər bir daha açılmadı.*

Qaş-daş *is.* Cavahirat. [Gültəkin:] *Mənim üçün nə paltarın, nə də qaş-daşın qiyməti yoxdur.*

Qaş-göz *is.* Qaşlar və gözlər. *..Qaş-gözlərdən yaxa qurtara.. ..qaş-gözlər oynamağa başlamışdı.*

♦ **Qaş-göz atmaq** – naz-qəmzə etmək. [Dönməz:] *Sös-sö-söylə yar bizə, qaq-qa-qa-qaş-göz atmasın. Qaş-göz oynatmaq* –

qaş-gözlə işarə etmək. *..Ocaqqulu, Balarza və başqaları toplaşib ..tez-tez bir-birinə baxıb qaş-gözlərini oynadır..*

Qaşıq is. Xörəyi yemək üçün alət. *..Qardaşı həmişəki kimi qaşıq əlində ocaq üstünə qoyulmuş hisli qazançanın qabağında oturmuş.. ..Bunun parıltısına görə gümüş qiymətinə qaşıq alıb.*

Qat is. 1. Lay, təbəqə. [Səslər:] *..Alt qatımda uyuyur milyonlarla əsirlər.*

2. Dəfə, kərə (adətən rəqəmlərlə). [Həsən:] *Onda 2 qat artıq pul almaq olar.*

Qatar is. Dəmiryol vaqonları düzüümü. *..Qatarın gəlməsinə az qalıb, ya yox. ..Bir çox nümayəndə stansiyağa toplanıb, qatarımızı gözləyirdi.*

Qatı sif. 1. Sıx, qalın. *Hər tərəfdən vəhşi bir təbiət, qatı bir qaranlıq Dilbəri bürümüşdü.*

2. məc. Sərt, amansız, qəddar. *..Şərqi ən qatı düşməni olan Petroqrad artıq ölmüş..*

Qatışdırmaq f. Daha da qatı etmək. *..Türkiyə ədəbiyyatının az-çox yeni bir şəkil ilə mühitinə soxulması boyanı daha da qatışdırmış oldu.*

Qatır is. Eşşəklə madyanın cütləşməsindən törəyən yük heyvanı. [Fatmansa:] *Doğru deyiblər, qatır atasını görməsəydi özünü xanzadə bilərdi.* [Ocaqqulu:] *Qatırı axsaq olanın atasına lənət..*

Qatışdırmaq f. Qarışıq salmaq, səhvən bir-birinə oxşatmaq. *Tərcüməçi.. çox vaxt istilahları qatışdırıyor.*

Qatışıq sif. 1. Müxtəlif üsurlərdən ibarət olan. *Difiramblar əvvəlləri epik və lirik ədəbiyyatının qarışıq bir yığruğu kimi idi.*

2. Anlaşılmaz, dolaşq. *..Bu kimi qatışıq məsələlər üzərində .. çalışmalıdır.*

Qatışlıq is. Qarışıqlıq. *Bu sarsıntılıq, bu qatışlıq el ədəbiyyatında gözəl parçalar yaratmış ol(du)..*

Qatışmaq f. 1. Qarışmaq. [Sevil:] *Sən, Gülüş, qatışma.* [Həmzə:] *Sən qatışmırsan, cəhənnəmə, gora qatış.*

2. Qatışb içində itmək. *..Həzin nəvasına qatışb.. Dilbər*

qaranlığa qatışmış...

3. Araya girmək; müdaxilə etmək. *Arvad sözə qatışıb bu sirri açdı.*

4. Dolaşmaq düşmək. *Qadınlar bir-birinə qatışmış..*

Qatil is. Cani. [Almaz:] *Qatillərə, canilərə kömək edirlər, ona yox...* [Firəngiz:] *Sən qatilsən, şeytansən, hər nəsan, mən özümü ağuşuna atıram!*

Qatillik is. Canilik. *Qatilliyə bir sahibi-iman yazılıbdır. Bu vaxtadək yazıçılarımızın fikir və mövzusunı təşkil edən qumarbazlıq, qatillik və sairə ilə mübarizə .. gülünc görünür.*

Qatlanmaq f. Tab gətirmək; qəbul etmək. [Qaraçı qız:] *Bu qədər cövrü-cəfayə bilərəkdən qatlanıyorsan..*

Qatlaşmaq f. b a x **qatlanmaq**. [İmamyar:] *..adam özgəyə zəhmət verməkdənsə, özü zəhmətə qatlaşar ki, düz getsin.*

Qatmaq f. Birləşdirmək, əlavə etmək. *Arı namussuzluğa qatsaq, qiyamətmi qopar?*

Qatma-qarış(ıq) sif. Bir-birinə qarışmış. *Qatma-qarışıq səslər eşidilir. // Az-maz; pis. Bir az da bilir qatma-qarış rusi lisanı..*

Qaval is. Dəf. *Dursun dayının əlində də bir qavalı ..oxuyaraq gəlir. Çaldı qaval, uzaq kənddə ellər oynadı.*

Qavrama f. is. Dərk etmə. *Bu qavrama, dərk etmə prosesində yazıçının dünyagörüşü çox böyük.. rol oynayır..*

Qavramaq f. Dərk etmək; mənimsəmək. *..Lakin həyatın dərinliyini tezliklə qavraya bilməyən bəzi yazıçılar da vardır.*

Qaya is. Sıldırım dağ. [Aydəmir:] *Allah özü bilir ki, .. o çıxılmaz qayalarda Aydəmir bircə sənin xəyalınla yaşayır.* [Ramiz:] *Bu qızıcığaz bu dağlar, qayalar arasında yaşayır.*

Qayalıq is. Qaya olan yer. *Bu kənd, yalnız sıldırım qayalıqda bulanması ilə mühitindəki adi kəndlərdən ayrılır.*

Qayçı is. Kəsici alət. [Tafta:] *Can kimi qayçımız var..*

Qayda is. (ər.) 1. Nizam, səliqə. (Ağaclar) *qayda və nizam ilə əkilir. ... qaydaya salmaq.*

2. Qanun; adət, ənənə. *Teatr bütün əski qanun və qaydaların xilafına olaraq doğulmuşdur. // Dəb. [Aslan:] Siz özünüz*

onunla gəlib qaydanı öyrədersiniz. [Qəmə:] O heç bir nəzakət qaydası ilə hesablaşmır. // Norma. [Toğrul:] Yoxladım, professor, ürək qaydasındadır.

Qayda-qanun *is.* Nizam və intizam. [Doktor:] *Qayda-qanunsuz iş olmaz.*

Qaydalı *sif.* Qaydaya müvafiq. *Müəllimə bir yaxşı adamdır. Elə qaydalı.. dedi götür gəl.*

Qayə *is.* (ər.) Məqsəd, məram. *..Hətta əsərə düşmən çıxanlar belə, pyesi alqışladılar, halbuki, əsərin qayəsi məlum idi...*

Qayət-qəyur *sif.* (ər.) Çox qeyrət çəkən. *Doğrudan da Aslan qayət-qəyur, çalışqan bir uşaq idi.*

Qayğı *is.* Diqqət, fikir, tələş. [Şahsənəm:] *Qayğı getsin, açılısın qoy yaz! Bu qədər qayğı, bunca işgəncə.*

❖ **Qayğı çəkmək** – qeydinə qalmaq. *Başqalarçın çəkir.. qayğı.*

Qayğısızlıq *is.* Qeydsizlik. *Xatirat ona dinclik vermir... məktəb, uşaqlıq, qayğısızlıq.*

Qayıq *is.* Kiçik gəmi. *Bir qayıq.. dənizdə üzür. Ufacıq bir qayıq..*

Qayın *is.* Ər və ya arvadın qardaşı. [Yaxşı:] *Qaynım dünən araba ilə şəhərə gedib.*

Qayınana *is.* Ər və ya arvadın anası. [Arvadlar:] *baldızları, hətta qayınanası belə qabağında oynadılar, qayınanası üzündən öpdü.*

Qayıрмаq *f.* 1. Düzəltmək. *..Kərim.. Ləbbadəni yarıya kimi kəsib, pencək qayırmış.. // Təşkil etmək. Onlardan da tapşırdım mənə qayırsınlar.*

2. İş görmək; etmək. *İşləyən mən. ..dəmiri yonan mən, iş qayıran mən, amma donluğu alan sən.. □ Nə qayıırısan? – neyləyirsən? nə iş görürsən? Heyrət, təəccüb, qəzəb, hiddət məqamında işlənir. [Mirzə Rza:] Gülzar, sən haralarda gəzirsən? Nə qayıırısan? [Rüstəm:] Dayan, zalım oğlu, nə qayıırısan? [Aram:] Yavaş, adə ey... Nə qayıırısan? Qızın əlini sındırmışdın ki!*

Qayıtmaq *f.* 1. Geriyə dönmək. *Şanlı qələbələrədən sonra*

ölkəsinə qayıdır. .. gedib, yenə də qayıdırdı.

2. Zahir olmaq. (*Parisdən*) qayıdarkən yapon əraççısında qayıtdılar.

Qayıb z. (ər.) b a x **qayıb**. □ **Qayıb etmək** – itirmək *..Heç bir şəxs öz vəsfi-əsasını qayıb etməmişdir.*

Qayğı is. Birinin rifahı üçün göstərilən diqqət, ya fəaliyyət; birinin fikrini çəkmə, dərdinə qalma, qeydinə qalma. *Biz dünyada qayğı bilməz oğlanlarıq, qızlarıq; Dünya geniş bir bağçadır, çiçəkləri bizlərik.*

Qayqanaqlamaq f. dan. Qayğanaq yemək. [Dönməz:] *Qu-qu-quşu yumurtdasın qaq-qa-qayqanaqlayaq..*

Qaymaq is. Südün və qatığın üzündə yağ maddəsi. [Şərif:] *Bu bir az qaymaqdır, bu da yağ.*

Qaynaq is. məc. Mənbə. *O, dinlərin bir ixtilaf qaynağı, mənbəyi olduğunu iddia edir. ..Təəssürat qaynağına ən yaxın ətrafındakı mühit deyilmidir?*

Qaynama f. is. məc. Daim hərəkət. *Dirilik dörd yanında qaynamada.*

Qaynamaq f. Bərk qızmaq nəticəsində buxarlanmaq. [Yaqut:] *Samovar qaynayır.*

Qaynaşmaq f. 1. məc. İntizamsız hərəkət etmək. *Bütün səhnə.. hərəkət halqası içində qaynaşır.*

2. məc. Aşib-daşmaq. *Lakin içəridə qaynaşan (f.sif), coşan sənət sevgisi ..onu irəliyə doğru itələyirdi.*

Qaytağı is. Çox sürətli xalq rəqsi. [Aslan bəy:] *Həm də yaxşı qaytağı oynayır.*

Qaytan is. Bağ, ip. *Çəkmələrimin qaytanlarını sarıdım.*

Qaytarılmaq məch. Geri döndərilmək; dəf edilmək. [Rəbi:] *Daşqın qaytarılmış, hücum saxlanılmışdır.*

Qaytarmaq f. 1. Geri vermək. *Mən sənin göndərdiyin qabı boş qaytardım.*

2. Bərpa etmək. [Balaş:] *Qaytar, qaytar mənim ailəmi.. Mən əvvəlki halını qaytarmaq istəyirəm.*

Qaz is. (fr.) kim. Sərbəst hərəkət edən fiziki cisim. [Oqtay:]

Nəhayət, gözə görünməz müxtəlif qazlar, bəlkə də bir heç..
[Toğrul:] *Hidrogen, yəni su qazı.*

Qazamat *is.* (əslil *ital.*) *Dustaqxana. [Çimnaz:] Başına dönüm, ay qız, bu vaxtında mənə qazamata göndərmə.*

Qazan *is.* 1. Böyük girdə metal qab. [Mirzə Camal:] *..Heç qazannan qablaşmanı bir-birindən ayıra bilməzsən. ..Başlarında bütün qalaylı qazan. // məc. Əsas. Şahlığın sən qazanı, mən sacıyam.*

♦ **Qaynar qazan** – hərəkət, toqquşma mərkəzi. *Olmuşdur İran, qaynar bir qazan.*

Qazanc *is.* İşləməklə əldə edilən fayda, xeyir. [Almaz:] *..maşında islərsən. Əlində qazancın olar. [Atakişi:] ..adam evə qazanc gətirməyəndə qədir-qiyməti olmur..*

Qazança *is.* Balaca qazan. *Qasıq əlində ocaq üstünə qoyulmuş hisli bir qazançanın qabağında oturmuş..*

Qazançı *is.* Buxar qazanlarla işləyən fəhlə. [Babakişi:] *Deməli, Atakişi qazançıdır, mən də ocaqçı.*

Qazanmaq *f.* 1. İşləməklə əldə etmək. [Hacı Əhməd:] *Qazanıblar yemişəm. Qazanıram yeyəcəklər. // Əldə etmək. ..Kim qazanan, kim yeyər! ..ayda yüz manata kimi qazanıram.*

2. Nail olmaq. [Gülsaba:] *Kim bu yarışda birincilik qazansa, bayraq ona veriləcəkdir. ..Etibar qazanmışdır.*

Qazantəmizləyən *is.* Qazançı. *Nəhayət, qazantəmizləyən Əhməd onu arxasına alıb həkimə apardı.*

Qazı *is.* (ər.) *din. Şəriət hakimi. İntelligentlər.. Bilməyir öz şəriətini, tanımayırlar da qazını.. [Rəbi:] Həm də bunlar münkir olduqları üçün qazının fitvasilə...*

Qazımaq *f.* Kəsici bir alətlə torpaq kəsib qoparmaq. *Bundansa ..kaş atam qazıyırdı məzarımı. Millət ölür ölsün, qazıyaq lap ona bir gur.*

♦ **Ayağının altını qazmaq** – birinə pislik eləmək üçün xəlvəti iş görmək. [Xanımnaz:] *Qorxuram, ayağının altını qazıyalar.*

Qazma¹ *is.* Yeraltı daxma (müharibə meydanlarında); okon. *..Zabitləri gəlin kimi bəzəndirmənin, qazmalarda .. nə qədər*

doğru(dur).. [Eyvaz:] Qazmaya göndərən sən deyilsən... [Oqtay:] Yaşadığımız mübarizə meydanlarının müxtəlif qazmaları vardır.

Qazma² *is. məc. Mənbə. [Yaşar:] ... pambıq tarlasına, ağ qızıl qazmasına çevirəcəyəm.*

Qazıntı *is. Qədim dövrlərə aid maddi-mədəniyyət qalıqlarını qazıb çıxartma işi. ..Misirdə aparılan qazıntılar əsnasında miladdan 16 əsr əvvələ aid kukla truppası tapılmışdır.*

Qeyb *is. (ər.)* Qaiblik. □ **Qeyb etmək** – itirmək, əldən çıxartmaq. [Cəmaləddin:] *..rica edirəm, etidalınızı qeyb etməyəsiniz. Qeyb edər şanü vüqarın. Qeyb olmaq* – yox olmaq; aradan çıxmaq. *..Gülüslərim .. dodağımdan qeyb oldu. ..Dərs, məktəb nəzərindən qeyb oldu.*

Qeyd *is. (ər.)* 1. Qısa surətdə yazma. *..Öz dəftərinə qeydlər götürməsi..* □ **Qeyd etmək** – göstərmək, söyləmək; yazmaq. *..Qurultay da öz qatnaməsində qeyd etmişdir. ..Aydın təsəvvür ediləcək bir halda qeyd etmişdir. Qeyd olunmaq* – göstərilmək. *Jüri göstərişlərində aydın qeyd olunmuşdur.*

2. Şifahi və ya yazılı qısa fikir. *Yalnız mühüm nöqtələrini qeydlə kifayət edəcəyik. Tənqid tərcümənin yaramaz olmasını qeyd ilə bitir.*

Qeydkeşlik *is. Qayğıkeşlik. Bəzi qeydkeşlik olmasa idi, daha yaxşı olardı.*

Qeydsiz *sif. Dərdi, qəmi olmayan; qayğısız. ..Qeydsiz, fikirsiz yaşayırdı.*

Qeylü-qal *is. Hay-küy; qal. [Bəhram bəy:] Ey, o kimdir burada salmış qeylü-qal?*

Qeyrət *is. 1. Müqəddəs sayılan hər bir şeyin təəssübünü çəkmə. // Namus. ..Qeyrət üçün getsə.. Sibirə..*

2. Səy, cəhd. (Mənsur).. *səy və qeyrətlə oxumağa başladı.*

Qeyri *sif. Başqa. .. Qeyri bir tövrlə.. canını həyatın əzablarından qurtarıb qara torpaq altına girməyə məcbur etdi. // Özgə, kənar, yad. ..Qeyri adlar altında..*

2. *is. Başqa adam, başqası. ..Səhnə işin qeyrə veriblər. [Sara:] Amma sənə yox, bir qeyrisinə. // Cəm şəklində: qeyrilər* –

başqalar, digərlər. *Tapdı səadət yolunu qeyrilər..*

Qeyri-belə *sif. dan.* Başqa cür. [Hacı Əhməd:] *Belədir, Baloğlan, ya qeyri-belədir?*

Qeyri-müsaid *sif. (ər.)* Münasib, əlverişli olmayan. *..Şərait qeyri-müsaid olduğundan kiçik xətalardan sərt nəzərlə ..kifayət edəcəyik.*

Qeyri-müvafiq *sif. (ər.)* Uyğun olmayan. *Müvafiq olmayan. ..Bir neçə qeyri-müvafiq nöqtələr var idi.*

Qeyri-proletar *sif.* Proletar ideologiyasına zidd olan. *Adamların ..adı, anlaşılıqlı ..dildə danışdığı pyeslər qeyri-proletar əsərləri adlandırılırdı.*

Qeyri-real *f.* Formada olmayan, gerçək olmayan. *Qeyri-real uydurulan bu kimi əsərlər..*

Qeyri-rəsmi *sif. (ər.)* Rəsmi olmayan, rəsmiyyətə salınmayan. [Həsən:] *Bir əri vardı. Ancaq qeyri-rəsmi idi.*

Qeyri-şəxsiyyət *sif. (ər.)* Şəxsiyyətə aid olmayan, ümumi. *Burada bir şəxsiyyət və qeyri-şəxsiyyət məsələsi də vardır..*

Qeyri-təbii *sif. (ər.)* Təbii olmayan, qeyri-adi. *Birinci pərdədə qonaqların yarısı masa kənarında oturub da, yarısı ayaq üstə durması olduqca qeyri-təbii görünürdü. ..Bir aktyorun səhnədə tək danışdırılması əsasən qeyri-təbii bir şeydir.*

Qeyri-təbiilik *is.* Qeyri-adilik; sünilik. *Əsərin özündə bir çox qeyri-təbiiliklər və qarışıq nöqtələr ..vardır..*

Qeysər *is. (əslə lat.)* Qədim Roma padşahlarının ünvanı. Ümumiyyətlə, padşah. [Elxan:] *..bizim üçün Şirvan şəhryarıla ..Romanın qeysərləri arasında heç bir fərq yoxdur.*

Qeyz *is.* Qəzəb, hiddət; acıq. *Mən də olaram qeyz ilə zadəyə həmrəh.*

◊ **Qeyzə gəlmək** – qəzəblənmək. *..gəlib qeyzə bütün sakini – Salyan..*

Qəbahət *is.* Çirkin iş, hərəkət; günah. *..Mahal əmrdir, gözüm dolaşmasın qəbahətə.*

Qəbilə *is. (ər.)* Tayfa. [Haris:] *Mən vətənimdə böyük bir qəbilə rəisi, zəngin bir adamam.*

Qəbir *is.* (ər.) Məzar. *Sonra hər il ölünün qəbri üzərinə gedir(dilər)..* [Gültəkin:] *Siz bilirsiniz ki, mənim qəbrimə də belə təklifi etmək olmazdı.*

♦ **Qəbir evi** – qəbir. *Gizləndi qəbr evində Şəddad..*

Qəbristan *is.* (ər. və fars.) Məzarlıq, məzaristan. [Məmməd:] *Evimizdən .. o yanda böyük köhnə bir qəbristan vardı. Daldan pərdə qalxır, bir geniş qəbristan.*

Qəbul *is.* (ər.) Götürmə; öz sıralarına alma, daxil etmə. □ **Qəbul etmək** – 1) gələnləri yanına buraxmaq. [Gülsabah:] *Katib məni qəbul etmədi;* 2) qarşılamaq, münasibət göstərmək. *..Onları (iki qonağı) ..qəbul etdi;* 3) razı olmaq. *Mən də qəbul edirəm. Hər nə qəbul etsəniz qəbul edərim;* 4) tətbiq etmək, işlətmək. *..yeni bir üsul qəbul etmiş..;* 5) işə götürmək. *Tərcüməçiliyə qəbul ediləcək adamlar üçün müəyyən dərəcələr təyin edilməlidir.* **Qəbul olun(maq)** – keçmək. *..Qəbul olunmayacaq bir haldır.*

Qədd *is.* (ər.) Boy, qamət. *Güclə əlimə salmış idim, bir qəddi şümşad..* *..Sındırır qəddi-çinarın..*

Qəddar *sif.* (ər.) Rəhmsiz; zalım. *..Özü qəddar olacaq..* *“Baba-Əmirdə” ..Sındırır qəddar bilməsəydi.*

Qəddi-qamət *is.* Boy-buxun. [Toğrul:] *Bu mənim qəddi-qamətim, bu da mənim sir-sifətim.*

Qədəh *is.* (ər.) Şərab içmək üçün qab; badə. *Vur qədəhlər toqquşsun, qoy dalğalansın badələr. ..Qədəh salıb qırmaq..*

Qədəm *is.* (ər.) 1. Addım. [Sitarə:] *Getmərim biganələrlə bir qədəm sən getməsən. Bu da bir ilk qədəmdir.*

2. Ayaq. [Əbdüləlibəy:] *o gözəl qədəmlərə baxmaq böyük səadətdir.*

Qədər *is.* (ər.) Miqdar, say, kəmiyyət. □ **Bir qədər** – bir az; qeyri-müəyyən miqdar, vaxt. *..Bir qədər durdu.. Pul babamdan qalmış... bir qədər. ..Bir qədər mətanətli olarsa..* **O qədər** – o dərəcədə. *Bu o qədər də səthi keçiriləcək bir məsələ deyildir. ..Rulu o qədər əhəmiyyətli bilmirdi. // Çox, lap çox. ..O qədər o biçarəni əzdi ki..* **Nə qədər ki** – necə ki. *..Elə qorxulu olmaz, nə qədər ki, hiyləgər ola..*

Qədim *sif.* (ər.) Çox uzaq keçmişə aid olan. *Bu teatrın qədim bir tarixi vardır.*

Qədimdən *z.* Köhnə zamandan, çoxdan, köhnədən. *Taxta aktyorlardan ibarət teatr .. qədimdən bəri davam etməkdədir. Bu teatr qədimdən bəri xalqın malı ol(muşdur)..*

Qədir-qiymət *is.* (ər.) Dəyər, hörmət. [Atakişi:] *..Adam evə qazanc gətirməyəndə, qədir-qiymət olmur.*

Qədr¹ *is.* (ər.) *klas.* Qədər. *Sizi o qədr döyərlər ki, ah-vayə düşərsiz! Söyləyirdin bizə daim niyə bu qədr yalan. Səni Tanrı, oturubsan hələ bir qədri də bəri!*

Qədr² *is.* (ər.) *klas.* Dəyər, qiymət, ləyaqət. □ **Qədrini bilmək** – layiqincə qiymətləndirmək. *O kətdi.. drap paltonun qədrini nə bilir.*

Qədrşünas *is.* (ər. və fars.) Qədirbilən; yaxşılıq bilən. [Mənsur:] *Çox razıyıq, ey vahidi-dövrən; Ey qədrşünas, qədrməhman.*

Qəfəs *is.* (fars.) 1. Quş və heyvanları saxlamaq üçün xüsusi qutu, dam. [Oqtay:] *Mənim başım Durovun qəfəsi deyil ki, hər yoldan ötən əl ayaqlını saxlasın.* [Aşıq Qərib:] *Bir bülbüləm, yar ardınca qəfəsindən qaçmışam.*

2. *məc.* Həbsxana, zindan. *..Petropavlov qalasının qaranlıq ..qəfəslərini görür. // Həbs. [Almaz:] Biz qadınlarımızı qəfədə saxlayan əlləri qırmalı(yıq)..*

Qəflət *is.* (ər.) Qafillik, xəbərsizlik. *Boş yerə qəflət deyə dad eyləyir.*

Qəhhar *sif.* (ər.) *din.* Allahın 99 müqəddəs adlarından biri: özünə qarşı çıxanları, allahlıq iddiasında olanları yox edən, məhv edən. *Gündə günah edərdim, Qəhhar bilməşəydi.*

Qəhqəhə *is.* (ər.) Bərkdən, uca səslə gülmə. [Bəhram:] *Mən gecə-gündüz qəhqəhələrlə gülməkdə, söhbətdə... ..Ey zalımlar qəhqəhəsi, məzlumların göz yaşı.. ..Qəhqəhələr arasında itib gedirdi.*

Qəhr *is.* (ər.) Hiddət, qəzəb, acıq. □ **Qəhr etmək** – məhv etmək. *Sənan, məni qəhr et də lakin atma! Qəhr olası (olsun) –*

məhv olsun. [Elxan:] *Of... Qəhr olası tale, qəhr olası tale.*

Qəhrəman is. (fars.) 1. Fədakarlıq göstərən, igid. *..Dionis bütün qəhrəmanların da Allahıdır.*

2. Öz dövrünün səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə təcəssüm etdirən şəxs. *Əsrimizin qəhrəmanları* (Dörd pərdədə roman).

3. Ədəbi əsərin əsas iştirakçısı, personajı. *..Öz qəhrəmanımı müdafiə edib..*

Qəhrəmanlıq is. İgidlik, rəşadət. *Qəhrəmanları üçün.. oxuduqları.. mərsiyələrdən bir nümunədir. // sif. mənasında. "Zaqmuk" teatronun qəhrəmanlıq xəttini davam etdirir.*

Qəlb is. (ər.) Ürək. [Sitarə:] *düşübdür qəlbi-zarimə vətən sevdası, ya Rəbbi..* [Altunbay:] *Köksündə kölə qəlbi döyünür.*

◊ **Qəlbi xun** – b a x **qəlbi qan(olmaq)**. *..Dad eyləyirlər qəlbi xun.* **Qəlbi qan (olmaq)** – kədərlənmək, fəlakət üz vermək. [Mənsur:] *..Qəlbin dərdi-möhnəti qəmdən qan olub, belə görürəm..* **Qəlbi yanmaq** – ürəyi yanmaq; [Bəhram bəy:] *Mənim ürəyim yanır.* **Qəlbinə yara vurmaq** – könlünü qırmaq. [Hacı:] *Vurub onun ölümü qəlbimə dərin yara.* **Qəlbini qırmaq (sındırmaq)** – qəlbinə dəymək, incitmək, ürəyinə toxunmaq. [Gülzar:] *Odur Nadir lapcadan, qabaqda atır, ya Rəbbi, bu cavan qəlbimi sındırma!*

Qəlbəh is. məc. Ürək, qəlb. [Ramiz:] *Partladacağıın bombanın Türkiyənin qəlbəhində partlayacağını bilmirdinmi?*

Qələ is. (ər.) Qala; divar; zindan. [Oqtay:] *Qaldırın bu divarları, belə.. (Qələni vurub yıxır).*

Qələbə is. (ər.) Mübarizə nəticəsində müvəffəqiyyət. *Məqsədimiz mədəni cəbhədə çaldıqları qələbələri görməkdir. ..Çöhrəsində bir qələbənin əlaməti zahir olur. ..Mədəni cəbhədə çaldığı hər bir qələbəsi..*

Qələbəlik is. İzdiham; basabas. *Yoldaşlarımızdan bir çoxu Leninqradın iki milyonluq böyük qələbəliyi içərisində itib gedəcəyimizi .. düşünürdü.*

Qələm is. (ər.) 1. Yazma aləti. [Yaxşı (oxuyur):] *Dəryalar mürəkkəb olsa, meşələr qələm.* □ **Qələmi ələ almaq** – savad

öyrənməyə başlamaq. *..Məktəb sözünü ..gətirmə dilinə; Qələmi ..alma əlinə.*

2. *məc.* Yazıçılıq simvolu. *El ağzından çıxmış ədəbiyyat bir dahinin qələmi altında ..klassik bir yüksəkliyə qalxdı. Sustalıq əldə qələm.* □ **Qələm götürmək** – yazıçılığa başlamaq, özünü yazıçılıqda sınamaq. *..Yeni yetişən gənclərimizin qələm götürməsi təşkilat komitəsini daha çox işləməyə məcbur edir. // məc. Yazıçı, şair. ..Gənc qələmlər sahibsiz kimi qalmışlar.*

♦ **Qələmə vermək** – özünü olduğundan başqa cür təqdim etmək. *Odur ki, (Nəsir) tanış olanda özünü erməni adı ilə qələmə verirdi. ..Özünü pak qələmə vermişdir.*

Qələmdan *is.* (*ər. və fars.*) Qələmqabı. *Qız hara, məktəb hara, dərsü qələmdan hara? Vallah, çərnil qurudu, sındı qələmdan, a səbət!*

Qələt *is.* (*ər.*) Səhv; yanlış, xata. [Turac:] *Mənim qələtim çıxmadı?* □ **Qələt eləmək** – tövbə etmək. [Əmrulla:] *Mən qələt elədim.. dedim ki, onu bizim teatrımıza verin?! Nə qələt eləyirsən – sən nəçisən.* [Həmzə:] *vaxta ki, mən və anan razıyıq, sən (Səriyyə) nə qələt eləyirsən?*

Qələplik *is.* Saxtılıq, sünilik. [Tanya:] *Deyəsən onun bir az qələpliyi vardır.*

Qəlyan *is.* (*fars.*) Çubuq. *..Sazlamışam bir qəlyan. Aftıl qəlyanını doldurur.*

Qəlyanlı *sif.* Qəlyanı olan. *Lap küncdə oturan gümüş qəlyanlı, tirmə qurşaqlı bir kişi danışdı.*

Qəm *is.* (*ər.*) Kədər, dərd, qüssə. *Millətə qəm olursa rahnümun.. Millə qəmi bicadır.*

♦ **Qəm çəkmək** – fikir çəkmək, dərd çəkmək. [Mənsur:] *Mən dünyada sağ ikən qoymaram səni qəm çəkəsən..* **Qəm yemək** – b a x **qəm çəkmək.** [Ağca qız:] *Unut onu, unut, qəm yemə sən! Qəmə d almaq* – qəmə batmaq, kədərlənmək. *Bən qəmlərə dalmaram, gülüşümdən qalmaram.*

Qəmçi *is. dan.* Qəmçi. *Sən elin qəmçisi, mən qırmancıyam.*

Qəmə *is.* Kiçik xəncər. [Xaspolat:] *Ana, mən bu saat gedib bir*

qəmə tapacağam.

Qəmədiyə *is.* (lat. əsli yun.) *dan.* Komediya. [Hacı Zaman:] *..indi də qızımın sorağı bir para ..adamlar kimi qəmədiyələrdən gəlir?*

Qəmgin *sif.* (ər. və fars.) Qəmli, pərişan. *Onun ayini bir tərəfdən də dərin qəmgin cəhətlərə malikdir. Yox, əsla .. əmim qüssə çəkib qəmgin olacaq.*

Qəmginləşdirmək *f.* Qəmgin etmək, qəmgin göstərmək; kədərli etmək, kədərli göstərmək. *..Üzünü daha da qəmginləşdirirdi.*

Qəmxar *sif.* (ər. və fars.) Birinin dərdinə şərikin. *.. Tutub əlini ola qəm günündə qəmxarı..*

Qəmisyə *is.* (ruc. əsli lat.) *dan.* Komissiya. [Şərif:] *..bu işi tədqiq etmək üçün xüsusi bir qəmisyə göndərilir.*

Qəmiş *is.* Qamış, qarğı. *Əlində var şiş, qələmdir, qəmiş?*

Qəmli *sif.* Qəmgin. [Sitarə:] *Aman, yarab, yetir bir də məni bu qəmli sevdamə. ..Bir qəmli macərə..*

Qəmnək *sif.* (ər. və fars.) *klas.* Qəmgin, kədərli. *Qəmnək gözlərində görün bir zəkavətin..*

Qəmnamə *is.* (ər. və fars.) Ürəkyandırın yazı; qəm, kədər. [Sitarə:] *Yazıldı şiri-çəşmimdə yeni dilsuzi-qəmnamə.*

Qəmsiz *z.* Qayğısız, dərdsiz. [Sitarə:] *Qəmsiz olasan belə əziz bəradər..*

Qəmə *is.* (ər.) Naz, işvə. *İşvə bilməz, eyşü işrət bilməyir.*

Qəməzadə *is.* (ər. və fars.) Bədbəxt; yazıq. *Həsrətlə məni – qəməzadəni zar eləmişdi.*

Qənaət *is.* Səmərali işlətmə; israf etməmə. *..Bir parça çörəyə qənaətlə daima irəli..*

Qənaətbəxş *sif.* (ər. və fars.) Kifayətləndirici, qaneedicisi. *..Dərslər bu il də qənaətbəxş bir surətdə getmədi.*

Qənaətləndirmək *f.* Qane etmək, razı salmaq. *Vaxtilə teatro.. xalqı qənaətləndiriyordu. ..Şərifzadənin oyunu.. bizi qənaətləndirdi..*

Qənbər *is.* Çaydaşı. [Həmid:] *.. şırıltıyla qənbərlər üzərindən*

..axan ..dumduru suyun içinə girib..

Qənbərqulu is. dan. Cəncəl, əngəl, xata. [Xaspolat:] *İnsanın qarək zəti qənbərqulu olmasın.*

◊ **Qənbərqulu çıxmaq** – gözlənilməz bir maneə ilə qarşılaşmaq. .. *Birdən olmadı elə oldu belə. Bir qənbərqulu çıxdı.*

Qənd is. (ər.) Şəkər. [Toğrul:] *..çörək nə oldu, qənd nə oldu.. pul nə oldu?* [Birinci:] *Qəndin var?* [Türbət:] *..ac-acına, qəndsiz, çaysız adam işləməz ki..*

Qənfet is. (lat.) dan. Konfet. [İmamyar:] *Qənfet deyil ki, hop eləyib udsunlar onu. Verdim pulumu qənfetə ..Kiminə qənfet verirəm..*

Qəni sif. Varlı, zəngin. *Məclis vaqə olur qəni və Avropa qaydası ilə bəzənmiş Saranın otağında. // İs. mənasında. Qoy qənilər ..olalar xürrəm..*

Qənim is. (ər.) Düşmən. ◻ **Qənim olmaq** – cəzasını vermək. *Qənim olsun sənə ol xaliqi-sübhan..*

Qənnadı is. Şirniyyat. *..Uşaqlar, gənclər fındıqları, qənnadıları dartmağa başladılar.*

Qəpik is. (rus. копейка). Manatın yüzdə biri. *Otuz-qırx nəfər adamdan lap çoxu on səkkiz şahı iki qəpik pul alırdılar. Son qəpiklərini də xərcləyib.. Satacaq üç qəpiyə nə ki, var məzhəbi din.*

Qər is. (ər.) Dib, dərinlik. *Qəri zülməti-məzarə yerləşdirmə! Hamı qəri-məzarə dolduqca; Guşimə "Sonya"nın sədası gəlir.*

Qərar¹ is. (ər.) Qətnamə. *İsgəndəri aşağıdakı qərar üzrə.. müqəssir görürük. Bütün .. məhrumiyyətlər onun qərarını zəiflədə bilmir.*

◊ **Qərar çıxar(ıl)maq** – qəət etmək. *..Firqə və başqa təşkilatların müşavirələrində ..qərarlar çıxarılmışdır. Qərar vermək – qəti bir fikrə gəlmək. [Əbu Übeyd:] Edamına qərar verilmişdir. Qərara gəlmək (almaq) – qərar çıxarmaq. Hamlet kimi hələ bir qərara gəlməmişdim. ..Qızını oxutmağa qərara almışdı.*

Qərar² is. (ər.) Aram, rahatlıq. [Şahsənəm:] *Getdi əldən səbrim, qərarım.. ..Gedir qərarü tabdən.*

Qərb is. (ər.) Günbatan. *Döndər günəşin ataşə, saç Qərbə,*

Şimalə!

Qərənfil *is.* Rəngbərəng növləri olan ətirli çiçək. [Aram:] *..bağdan təzəcə gəlib qərənfil, nərgiz, bənövşə..*

Qəraz¹ *is.* (ər.) Gizli ədavət, pis niyyət. [Şəkinski:] *Bilmirsən, bunlar hamısı şəxsi qərazdır.*

Qəraz² *ara söz* (ər.) Sözün qıçası. *Qəraz, yuxarıda yazdığım münasibətlərin biri bu idi. Qəraz, Tanrıbəla anlatdı karı..*

Qərazkarana *sif.* və *z.* (ər. və fars.) Qərazlə. *İnsan dünyaya gəlir.. qərazkarana məqsədlə nəvaziş olunur, bəslənilir.*

Qərazsız *sif.* Səmimi, pis niyyəti olmayan. (*Tənqidçi*).. *bir az qərazsız olsaydı ..görə bilərdi.*

Qərib (ər.) *sif.* Kimsəsiz, yazıq. [Aşıq Qərib:] *Qəribkən bir də qərib oldum..*

2. *is. məc.* Cəmdə: **kərəmlər.** “Aşıq Qərib” dastanının baş qəhrəmanının adından. (*Xalq*) *.. o öz yaratdığı kərəmlərilə, qəriblərilə, tapdıqları ilə gün keçirmiş..*

Qəribə *sif.* (ər.) Təəccüblü, qeyri-adi.. [Şəmsə:] *Qəribə işdir. Bu bir qədər qəribə gəlməyir. // ara söz. Qəribə, millətimiz ittifaq edir.. // Qəribədir* şəklində – çox maraqlıdır. [Adamlar:] *Bu çox qəribədir.* [Səməd:] *Qəribədir. Deyir o qız ilk əvvəl xalqdan ayrılıb mənə çiçək gətirdi. ..şəxsiyyətləri çox qəribədir.*

Qəribsəmək *f.* Darıxmaq. [Almaz:] *Sənin üçün lap qəribsəmişəm..*

Qərq (ər.) Adətən “etmək”, “olmaq” köməkçi feilləri ilə birgə işlənir. □ **Qərq etmək** – batmaq. *..Qaranlığa qərq edirdi. Qərq olmaq* – dalmaq. *..Ziyaya qərq oldu.*

Qərra *sif.* (ər.) Parlaq, dəbdəbəli. *Pəh-pəh, bu kişi şairi-qərradır, itilget!; Qəm çəkmə ki, millət qəmi bicadır, itilget!*

Qərzinkə *is.* (rus. корзинка) *dan.* Səbət. [Aram:] *Müştəri, sən gülünü al, qərzinkəyə söykənmə, yıxılırsan.*

Qəsəb *is.* (ər.) Zəbtetmə, zorla mənimsəmə. □ **Qəsəb etmək** – zəbt etmək. *Sanma, zülm etdim, ..tacını qəsəb əyləyib..*

Qəsd *is.* (ər.) 1. Niyyət, məqsəd. [Ulduz:] “*Vurulmuş*” sözünü *tez-tez deməkdən qəsdin nədir? // z. Qəsdilə* şəklində – məqsədilə,

məqsədlə. *..İntiqam qəsdilə onu axtarırdı.* [Bəhram:] *Belə adama zəhəri kim vermiş və nə qəsd ilə vermiş..*

2. Sui-qəsd. *..İntihar etmək qəsdinə düşdüyüm zaman.* □

Qəsd etmək – *təşəbbüs etmək. ..torunu qırmağa qəsd etsələr..*

Qəsdən z. (ər.) 1. Bilə-bilə. [Mazandaranski:] *Mən qəsdən gedib həkimdən soruşdum. ..Qəsdən burasını sükut ilə keçmişdik.*

2. Acıqla, acığa. [Dilbər:] *..mən bu gün qəsdən içəciyəm..*

Qəsəbə is. (ər.) Şəhərtipli yaşayış məntəqəsi. *Troya Çanaqqala tərəfində bir qəsəbə olmuşdur.*

Qəsəm is. (ər.) And, and içmə. *Qəsəm Allaha, yaqin eyləmişəm, olmayacaq!*

Qəsidə is. (ər.) Mədh edən lirik şeir. *..Qəzəl, qəsidə ..tamamilə ərəblərdən alınmışdır. Xor ilə qəsidələr oxuyurlar. // Tərifnamə. ..Ağamın şərəfinə qəsidə oxunur.*

Qəsidəçi is. Qəsidə yazan, söyləyən. *Qəsidəçilərin ..sultan Mahmud dövründə .. böyük inkişafını görürük. ..Böyük qəsidəçilər və dastançılar təsiratı azadlıqdan sonra oldu.*

Qəsidəçilik is. Qəsidə yazmaq sənəti; qəsidə söyləmək peşəsi. *..Qəsidəçiliyin ..hər şeydən artıq böyük inkişafını görürük.*

Qəssab is. (ər.) 1. Heyvan kəsib ətinə satmaqla məşğul olan. *Qəssab Ağacan resept verdi.*

2. məc. Cəllad. [Elxan:] *..onun (quruluşun)da başında sən və sənə kimi insan qəssabları dururlar.*

Qəşəng sif. (fars.) Gözəl. *..Yalnız qəşəng kompozisiyaya diqqət edilərək, bununla tamaşaçısını aldadacaqlarını zənn etmişlər. Mən burada söyləyim: ay can, nə gözəl oldu, müsəlman qızı da səhnəyə çıxmış, ə qəşəng iş...*

Qəşş is. (ər.) Özündən getmə. □ **Qəşş etmək** – ürəyi getmək. *Musiqi. Sitarə qəşş edib yıxılır.*

Qət (ər.): **qət etmək** – 1) qərara gəlmək. *Belə qət elədim ki, gedim bunların məscidinə;* 2) qurtarmaq, kəsmək. *Sevgilim, əhbabi məndən qət ediblər ülfəti. Qət eləyib cümləsi..*

Qəti sif. və z. (ər.) 1. Pozulmaz. *..Qəti hökm vermək bir o qədər güc bir şey deyildir.*

2. Son, həlledici. *..Son, qəti gün gəlmiş..* [Xaspolat:] *Əmr edirəm! Belə qəti bir gecədə...*

3. Ən güclü, ağır. [Gülsabah:] *Buna da qəti zərbə..*

4. Azğın. [Əbu Übeyd:] (Elxan) *Qəti bir dinsiz və əxlaqsızdır.*

Qətiləşdirmək f. Müəyyənləşdirmək. *Məsələni qətiləşdirmək* // daha təsirli etmək. *Yalnız Məziyə xanım öz danışığını düzəltməli və qətiləşdirməlidir.*

Qətiyyə z. (ər.) Əsla, heç, tamamilə. *Bunun üçün qanun, ədalət böylə bir şəxsiyyəti başqa birinə ibrət olmaq üçün cəzasız buraxmaması qətiyyə mətlubdur.* [Aydəmir:] *Qətiyyə, o indi də bilmir.*

Qətiyyət is. (ər.) Əzm, səbat, cəsarət. [Elxan:] *Qollarımda qüvvət, varlığımda sarsılmaz bir qətiyyət çırpınır. İncə bir qətiyyətlə başını qaldırır. // Qəti qərar. Bir qətiyyətə gələ bilmir..*

Qətl is. (ər.) Öldürmə. [İsmayıl:] *..Hökm əyləyib atam qətlin mənə..* [Nadir:] *Ümidvaram ki, özünüzün, qardaşlarınızın qətl və qarət olunmasına razı olmazsınız.* □ **Qətl etmək** – öldürmək. *..Arif çoxdan bəri axtardığı qardaşını qətl edir. Qətlə yetirmək* – b a x **qətl etmək**. *..Qətlə yetirdiyin Züleyxanın.. Qətlinə fərman* – birinin edam olunması haqqında hökm. *..Baba can, qətlinə fərmandır, özün bil.*

Qətnamə is. (ər. və fars.) Qərar. *..Qurultayda öz qətnaməsində qeyd etmişdir.*

Qətrə is. (ər.) Damcı. [Mirzə Sədiq:] *Burada ədalətdən dəm vurmaq yağış qətrələrindən yapışib göyə çıxmaq fikri qədər məsxərədir. Alnında tər qətrələri..* // məc. [Vəzir:] *Bu bir gecə bir qətrədir ümmanidən ötrü..*

Qəyur sif. (ər.) Qeyrətli, çalışqan. *Doğrudan da, Aslan qayət, qəyur, çalışqan bir uşaq idi. Qanmadı heç kəs Qəyurun bu qəyurana sözün.*

Qəyuranə sif. Qəyurcasına. B a x **qəyur**. *Qanmadı heç kəs Qəyurun qəyuranə sözün.*

Qəyyum is. (ər.) Himayəçi. *Qəyyum deyilsən ki, bizimçin çalışarsan.*

Qəyyumluq is. Himayəçilik, himayə. [Oqtay:] *İnsan könlü kimsənin qəyyumluğunu qəbul etmər.*

Qəza¹ is. (ər.) Bədbəxt hadisə; fəlakət. [Mənsur:] *Ümid şəmi söndü qəzadan, nə etməli? İmamyar: Bu qəzadır, hamının başına gələ bilər.*

Qəza² is. (ər.) tar. İnzibati ərazi vahidi. Rayon. *Pedaqoji texnikumunu.. bitirən qızların qəzalara gedib hökmən orada işləməsi ən kəskin məişət məsələlərindən biri olmuşdur.* [Aydın:] *Sonradan qəza bir kənd müəllimi vasitəsi ilə məni məktəbə sövq edincə çocuq könlümdə bir arzu oyandı.*

Qəzet is. (ital.) Gündəlik çoxsəhifəli dövrü mətbuat orqanı. [Toğrul:] *Bu qəzetlər gündə nə yazırlar? Kitab haqqında vaxtilə "Kommunist" qəzetəsində mübahisə aparılmışdır.*

Qəzetçi is. Qəzet işçisi, müxbir. *..Qəzetçi Rzabəy rolunda Əli İslam.. yaxşı idilər. Yüz il, min il çalsə qəzetçi zurnasını, aldanmırıq.*

Qəzetçilik is. Qəzet nəşr etməklə, ya qəzetə yazmaqla məşğul olma; qəzet redaktorluğu; qəzetçinin peşəsi, ixtisası; mühərrirlik. *..Həyatımızın hər cəhəti olduğu kimi qəzetçiliyimiz də ibtidai bir halda olmuşdur.*

Qəzəl is. (ər.) Eşq və məhəbbəti tərənnüm edən lirik şeir forması. *..Qəzəl, qəsidə ..tamamilə ərəblərdən alınmışdır. Zavallı "Ədəbiyyat dostu"nun sözləri ..qəzəllərin gurultuları arasında itib getdi. ..Biri qəzəl yazır..*

Qəziyyə is. (ər.) Əhvalat, hadisə, macəra. *Filan adamın başına gəlmiş bir qəziyyədir. ..Allahın qəziyyəsidir..*

Qıcıqlamaq f. Qıdıqlamaq. *Fatmansa (Əlilə qabırğasını və öz döşlərini göstərib qıcıqlayır)..*

Qıcırdamaq f. Qıcırtı səsi çıxartmaq (dişləri ilə və s.). [Almaz:] *mən ilk dəfə olaraq qarşımda düşməni, onun ..qıcırdayan dişlərini gördüm. Tülkü də diş qıcırdadır..*

Qıç is. 1. İnsanın ombadan ayağa qədər bədən üzvü. *..Vursun ..qıçına bir neçə toppuz və çomaq.*

2. məc. Duracaq. [Zaman:] *Deyir: Xosməmməd təzə rejissorun əlindən zəncir tərpadəndə, vurub mənbərin qıçın da*

çıxardıb.

Qıfılmaq *f.* Qıfıl ilə bağlamaq. [Səfər:] *Ay ağa! Vallah qapını qıfıllamışdım, getmişdim.. Qapını üzünə qıfıllayıb..*

Qılça *is.* Qıç. Ayağı artıq bir o qədər ağrımışdı, çünki dizdən yuxarı qılçasını kəsmişdilər.

Qılinc *is.* 1. Birağızlı kəsər silah. *Oğlum pəhləvan olarsa, bu qılincı buradan çıxarar.*

2. məc. Güc, zor; hökm. [Solmaz:] *..məni almaq istəyənlərin ..qılincına ..bütün varlıq tapınmalıdır.*

♦ **Ələ (əlinə) qılinc-qalxan almaq** – davaya hazırlaşmaq. *Millət aldı ələ qılinc, qalxan.*

Qılmaq *f. köhn.* Etmək; görmək. [Vəzir:] *Nədir, fərmani-ali, hökm qıl, qurbanınam indi, ..Azad qılıb eylədilər şadü-xürrəm.*

Qımıl(ə)nmaq *f.* Yerində tərpənmək. [Elxan:] *Sən qızıllarının dağılacağından qorxub qımıldanmırsan.* [Əbu Übeyd:] *Kim istərsə qımıldansın ..qılincdan keçirtdirərəm.*

Qın *is.* Xəncər, qılinc qabı. *..Xəncər öz qınından çıxarkən..*

Qıncınmaq *qayıd.* Nazlanmaq, özünü əzib-büzmək. *..Qıncınma, nə lazım “çəm-xəm”in.*

Qıpqırmızı *sif.* 1. Al qırmızı; çox qırmızı. [Gümüş:] *Necə yox, gözlərin qıpqırmızı qızarmışdır.*

2. məc. Açıq, həyasızcasına; yalandan. [Barat:] *Qıpqırmızı (z) üzümə durub deyirlər ki, guya bizim aramızda bir şey var.*

Qır *is.* Neft qalıqlarından biri; bitum. *Qoy Rüstə bacı desin ki, velosiped həyatın qırını sökər.. ..Ona görə qırları açıb bir tərəfə yığmaq lazımdır.*

Qıraç *is.* 1. Kənar, əksinə. [İbad:] *..görək, bu işlər hamısı onun palağaysıdır, ya zakundan qıraç iş görür.*

2. Yan, kənar. [Hacı Əhməd:] *..bir dənə qoca arvadım var, götürərəm, duraram qıraqda.*

3. Sahil, kənar. [İmamyar:] *Nə.. adamlar elə, ay qırağındakı tərədədir.* [Yaşar:] *Gedək də, Toğrul, mən çay qırağını gözdən keçirəcəyəm.*

Qırant *is.* (rus. крап) *dan.* [Şərif:] *Yağış elə yağır ki, elə bil*

göyün qırantı açılıbdır.

Qırdırmaq *icb.* Qırılmasına, qanlı vuruşmaya səbəb olmaq. [Volodin:] *siz iki qardaş kütləni ..bir-birinə qırdırırsınız.*

Qırğın *is.* 1. Böyük insan tələfatı. [İzzət paşa:] *..Əsgəri qırğınamı verəcəyik?*

2. *məc.* Dava-dalaş; söyüşmə. [İmamyar:] *Bir də gördüm qızın atası, qardaşı durdu ayağa partapart.. düşürdü bir qırğın.*

Qırıq *sif.* 1. Sınıq, sınmış. *Hər gün, sözləri qrammofon kimi bir-birinin ardına düzən Dilbər, bu gün qırıq makina kimi başayaq vururdu.* [Gülsabah:] *Ancaq qadınlarımız qırıq bir qanadla könülsüz, diqqətsiz, odsuz və intizamsız çalışırlar.*

2. Yarıdağılmış; sınıq-sökük. *Komalar həp qırıq, tökük..*

3. *məc.* İncimış, sınmış. *Zatən bu adam keçmiş dumanlı, qırıq, yarımcı bir adamdır.*

Qırıq-qırıq *sif.* və *z.* Parça-parça; rabitəsiz. *Bizə qalırsa, bu sözləri yalnız düşüncə olduqları üçün qırıq-qırıq təzahür edilərək, olduqca kölgəli və dumanlı deməli idilər. Həmidin .. fikrində yerləşmiş ayrı-ayrı, qırıq-qırıq, mühüm nöqtələr yadında idi.*

Qırıq-sökük *sif.* Rabitəsiz. *..Bir neçə qırıq-sökük cümlədə nağıl etdi.*

Qırıq-tökük *sif. dan.* Səlis olmayan; rabitəsiz. *Biz onun qırıq-tökük dilini qəbul etməkdənsə, əlimizdə Abdulla Cövdətbəyin mükəmməl tərcüməsi vardır.*

Qırılmaq *f.* Uzun danışmaq; danışmaq. [Əmirqulu:] *Belə qırıldı ki, bu xalq da bir şey başa düşsün də..*

Qırılmaq *f. dan.* Mənasız və uzun danışmaq. [Toğrul:] *Hə, indi gerisini de, amma.. çox da dərindən qırılmaq..*

Qırılmaq *f.* 1. Sınmaq; çatlamaq. *(Bəşirin) sümüyü qırılmış, həm də ayağında qan kirlənmişdir. Vəqədən leyk qılıncı qırılmış Qəzənfərəm!*

2. Kütləvi surətdə tələf olmaq; ölmək. [Pirqulu:] *Onsuz da ki, acından ölürük, qoy birdəfəlik qırılaq.*

3. *məc.* İncimək, sınmaq. [Yaşar:] *Bilirsən, ruhum qırılmışdı.*

4. Uğursuz olmaq; baş tutmamaq. [Əbdürrəhman:] *Bu*

mənhus divarlar altında iki dəfə hücumumuz qırıldı.

Qırılmaz *sif.* Möhkəm. [Qoca Baxşı:] *Qoy yeni qardaşlıq dünyasının qırılmaz qolları sizin əllərinizi.. birləşdirsən. // Əbədi, sarsılmaz. Birinci olaraq ..bu qırılmaz qəzəl və qəsidə tilsimini qıran Mirzə Fətəli Axundov olmuşdur.*

Qırılmış *is. dan.* Qarğış, söyüş mənasında. [Balaş:] *Qırılmışın hərəsi bir cür dəlidir.*

Qırım¹ *is. dan.* An; saniyə, zərrə. *Bu hal yalnız bir qırım sürdü.*

Qırım² *is. dan.* Görkəm, tövr. *..Bir aktyor təsvir edəcəyi adamın qırımını, ..güzgüyə baxdıqca ..təsvir etdiyi adamın mənəviyyatını da.. kəsb etmiş olacaqdır.*

Qırıntı *sif.* Qırıq-qırıq, kəsik (danışıq barəsində). *Həç duyulmaz ki, işləyir nəfəsi; Arabir inləyir qırıntı səsi.*

Qırışdırmaq *f.* Qırış-qırış etmək, büzüşdürmək. *..Üz-gözünü ən çox qırışdırıb turşuda bilənlər ən gözəl aktyor hesab olunurlar.*

Qırışqı *sif.* Qırılmış, büzüşmüş. (Aslanın) *..qırışqı üzünü tük basmışdı.. Qırışqı sərt üzündə bir iffət.*

Qırışqılı *sif.* Büzülmüş, qırış-qırış. *..Üzü qırışqılı bir ixtiyar..*

Qırışmaq *f.* Qırışlar əmələ gəlmək. [Oqtay:] *üzün, gözün qırışacaq..*

Qırışmış *f. sif.* Qırış-qırış olmuş. *Onsuz da açıq üz.. bir qədər də qırışmış olduğundan.. simasında dərin bir əzab gözə çarpırdı.*

Qırmaq *f.* 1. Salıb sındırmaq. *..Qədəhi salıb qırmaq..*

2. *məc.* Yox eləmək, puç eləmək. (Dilbərin) *arzularını qırırdı. İstəyini qırırdılar..*

3. *məc.* Hesablaşmamaq. *..Səhnə və aktyorlar üçün qoyulmuş şərt və qeydləri büsbütün qırıb da, sərbəst hərəkət etməsi olduqca gözəl idi.*

4. Kütləvi surətdə öldürmək. [Mirzə Mülküm:] *Şəhərdə bizim qardaşlarımızı qırırlar. [Hacı Zaman:] Bütün dünyanı qıraram. Acından qırmaq – acından öldürmək. Acından qırmaq istəyirsiz bizi siz..*

5. *məc.* Bağlayan, məhkum edən bir şeydən xilas olmaq,

azad olmaq. [Tapdıq:] *Qırıb zənciri-hicranı xilas olmaq əsarətindən.*

◊ **Zənciri qırmaq** – azad olmaq, nicat tapmaq. [Tapdıq:] *Qırıb zənciri – hicranı xilas olmaq əsarətdən.*

Qırıb-çatmaq b a x **qırmaq**. [Toğrul:] *Bütün ağcaqanadları bir saatda qırar-çatar səninçin.*

Qırma(n)c is. Qamçı, şallaq, tatarı. *Sən elin qəmçisi, mən qırmacıyam. Əbüdiyəb.. aktyor inciməsin deyə ..yavaş-yavaş qırmancı endirməsi(ni).. nəzərə almasaq, qolunu apara bilərdi.*

Qırmızı sif. 1. Al. *Ruhlarda bir coşğunluq .. törətmək üçün mənzərələr bir sıcaq, məsələ qırmızı boyalar ilə.. işlədilir. // Xına qoyulmuş, xına rəngində. ..Yolar qırmızı saqqalını.*

2. Qızıl; inqilabi. *.. Cəhələrdə çarpışan qırmızı əsgərlərə daxilən yardım edə bilmək..*

Qırpım is. An, saniyə. [İldırım:] *..[Elxan:] da bir qırpım dinclik bilmir. Dilbər bir qırpım dayandı. [Eldar:] Hər qırpımı uzun bir əsr..*

Qırpımdan-qırpıma z. Andan-ana. *Qırpımdan-qırpıma kəndisini doğrudur..*

Qırpımsız sif. və z. Qırpmadan. *Baxıyor kainata qırpımsız. ..Gözlərini qırpımsız qarşıya dikdiyindən. (Güntəkin) Uçqun qara gözləri bəzi şeylər düşünür, xatırlayırmış kimi, çox dərin, qırpımsız baxır.*

Qısa sif. Gödək, alçaq. *O, qısa boylu, dik papaqlı, sərt üzlü ..azacıq çopur bir oğlan idi. Fikrində nədir, – modalı paltar, qısa şalvar?..*

Qısaboy(lu) sif. Gödəkboylu. [Dönməz:] *..Bir qız var.. Qısaboylu, saçsız.*

Qısaca sif. Müxtəsər, qısa. *Azərbaycanda teatrın başlanışı.. haqqında qısaca məlumat verilir.*

Qısalmaq f. Gödəlmək. [Valentinov:] *Sənin dilin çox uzundur, qısalması boynuma.*

Qısqanc sif. Qısqanan, qısqanlıqqa qapılan. [Müqəssirlər:] *Qısqanc olmuşam.*

Qısqanlıq is. Sevdii adama qarşı şübhə hissi. *Əlbəttə, biz gənc aktyorlarımızdan Otello rolundakı bir fransız aktyorunun,*

Dezdemonə rolundakı bir fransız aktrisini qısqanclıq tufanı içində doğrudan da boğub öldürməsi qədər bir təbiilik tələb etmirik.

Qısqanmaq *f.* Qısqanclıq hiss etmək. [Yaşar:] *Kişi qısqanır da, güc deyil ki.. Prokuror: Sizcə o, sizi qısqana bilməzdimi?*

Qısatuman *sif.* Qısa tuman, yubka geyən.. *Şah .. Firəngistandan ..gətirdiyi qısatuman qızlar ilə çalır, oynayır. // Cəmdə is. mənasında. [İbad:] Qoy buraya sənə kimi qısatumanlar gəlsinlər..*

Qış *is.* İlin payızdan sonra gələn fəslə. [Atakişi:] *..qışın bu soyuğunda, çıpaq... O nədir ki, qışda getsən, buzu yox?* [Sitarə:] *Mən bəla səhrasının qış, həm baharın görmüşəm.*

Qışqırmaq *f.* Çığırmaq; bağırmaq. [Yaşar:] *O kimdi qışqırdı, dayı? O vurub, molla qışqırıb.. // is. mənasında. [Pəri:] Bu cür sənə qışqırmağın mənə bəladır, əlini cəm et.*

Qışqırıq *is.* Çığırtdı, bağırtdı. [Toğrul:] *Bir az hələ boş qışqırığı vardır.*

Qıtlıq *is.* Qəhətlik. *..Şair .. qıtlıq, müharibə görmüşdür..*

Qıvrıq *sif.* Qıvrım, buruq-buruq. *Qısa qıvrıq saçlarını açıq ağ çiyinlərinə səpə(ləmişdi)..*

Qıymaq *f.* Əsirgəməmək; heyfi gəlməmək. [Ramiz:] *Necə də qıyıb o zərif vücudu öldürəcək! ..Nasıl qıydı da ona, dedi: "get".*

Qız *is.* 1. Qadın cinsindən olan övlad. [Xurşid:] *Hələ o gün Qəmərxanımın qızını söyüb. [Əbdürrəhman:] O bir paşa qızıdır. Seviyor öz qızını.. ata.. // Hansı bir xalqa, millətə mənsub olan. [Şəmsə:] Mən ərəb qızıyam, dediyimi eləyəm! Gözəl bir gürcü qızı Xumar idi.*

2. Hədd-buluğa çatmış, lakin ərə getməmiş cavan. *Orda gözəl bir qız var ki, könlüm ona məftundur. Mən bir qızam, sevdiiyimçün cəfalara dözərəm.*

♦**Qız almaq** – evlənmək, evləndirmək, ailə qurmaq. *Bir qız al, amma, gərək lap ola kəklik, ana!* **Qız vermək** – qız verib qohum olmaq. *O zaman artistə.. qız vermir, çörək satmırdılar.* **Atamın qızı deyiləm** – and məqamında işlənir. *Sabah onu qəzetə verməsəm, atamın qızı deyiləm.*

Qızarmaq *f.* 1. Qırmızı olmaq; qırmızı rəng almaq. [Gülüş:] *Necə yox, gözlərin qıpqırmızı qızarmışdır. // Allanmaq. [Babakışı:] ..dan yeri qızarırdı.*

2. *məc.* Utanmaq. [Fuad:] *Kimin daha çox qizaracağı şübhəlidir. // Rəng verib rəng almaq. [Firəngiz:] Onun ..baxışları altında alçaq bir yalançı kimi qızarmaq.. // Acıqdan sifəti qırmızılaşmaq. (Qantemirin) qızardı üzü..*

Qızartı *is.* 1. Yanaqda olan qırmızılıq, allıq. (Züleyxanın) *..yanaqlarında olan qızartı.. səhər vaxtı.. şərqdə göy üzünü bürüyən zərif qızartıdan daha gözəl.. idi. [Oqtay:] .. bir qızın yanaqlarını öpən.. bu qızartılar.. qara yalan.. idi? Arıq, solğun çöhrəsini xəfif bir qızartı örtüdü.*

2. Şəfəq. *...Səhər vaxtı gün çıxmamış şərqdə göy üzünü bürüyən qızartıdan daha gözəl!..*

Qızartmaq *f. məc.* Utandırmaq. [Aslan:] *Sən mənə onun yanında qızartdın, utandırdın.*

Qızcığaz “Qız”dan oxş. *Sənan bu qızcığazı aldatmamışmı? [Ramiz:] qızcığaz bu dağlar, qayalar arasında yaşayır. [Oddamdı:] Qızcığaz balaca uşaqdır.*

Qızdırma *is.* 1. İstilik. [Xəstə:] *Gecə-gündüz qızdırma içində yanıram.*

2. Malyariya. [Yaşar:] *...Kəndimiz bütün ölkəmiz üçün qızdırma yuvasıdır.*

Qızdırmaq *f. məc.* Coşdurmaq, alovlandırmaq. *..hissləri, duyğuları qızdıran bir od ikən...*

Qızdırmalı *sif.* Qızdırması olan. [Bəhram:] *Mən qızdırmalı kimiəm. Almaz (bir qızdırmalı kimi sayaqlayaraq)..*

Qızğın *sif. məc.* Gərgin, şiddətli. *.. iki cərəyan arasında olduqca.. ciddi və qızğın mübahisələr gedir..*

Qızıl *is.* 1. Qızıldan qayrılmış şeylər. *Hacı Saleh öləndə öz qızıl saatını ona bağışlamışdı. ..Bir qızıl xaç da alıbdır. // Qızıl pul. [İmamyar:] Bir ətək qızıl qoyulub üstünə, hasantdır məgər.*

2. *məc.* Çox dəyərli, çox ləyaqətli. [Toğrul:] *Deyinən qızıl kimi oğlandır.*

3. *məc.* Qırmızı; inqilabi. [Sidqi:] *Kəndlərdə, qızıl əsgərlər arasında öz fəaliyyətini daha gücləndirirdi.*

4. *sif.* Qızıl rəngində olan. (*Günəş*) *Şəfaqilə qızıl saçın yıqayır.*

Qızılgül *is.* Çox gözəl ətirli gülləri olan tikanlı kol bitkisi. [Səs:] *Qızılgül məndə qaldı, bülbül çəməndə qaldı. (Züleyxanın) ..qızılgül yarpaqları kimi tərəvətli.. dodaqları insanı.. bihuş edirdi.*

Qızıl-gümüş top. *is.* Qızıldan və gümüşdən qayrılmış şeylər, yaxud pul. [Bəhrəm bəy:] *Məndən bir söz almaq üçün atəklərlə qızıl-gümüş səpirlər.*

Qızılı *sif.* Qızıl suyu verilmiş; qızıl rəngində olan. *Çünki otaq içərisində çiçəklərin, yaşıl ağacların, ..həyat, ya bağça isə yerliyində xəli və qızılı mebellərin olması artıqdır.*

Qızınmaq *f.* İsinmək. [Gülüş:] *..mən sənə ocaq qalatdıracaq, sənə ilə bir yerdə qızınacağam..*

Qızışdırmaq *f.* Canlandırmaq; cuşa gətirmək. [Mirzə Camal:] *Belə qızışdırırsan adamı ey...*

Qızışmaq *f.* Canlanmaq. *..Müzakirə yenidən qızışdı.*

2. *məc.* Özündən çıxmaq. *Mən yaman qızışmışdım.*

3. *məc.* Vurulmaq. [İmamyar:] *Bu qızışıb o urus qızına, dahi onu annamır ki, dünya-ələm düşməndir ona.*

Qızlı-oğlanlı *sif.* Qızlardan və oğlanlardan ibarət olan. *Qızlı-oğlanlı bir dəstə Dilbərin diqqətini özündə saxladı. (Hamı).. qızlı-oğlanlı, kişili-arvadlı bir ağızla Azərbaycan Türk teatrını alqışlayırdılar.*

Qızmış *sif. məc.* Özündən çıxmış, coşmuş, azğın; qızıxmış. [Aydın:] *Əllərində çəkil, dəmir parçaları, mişar və sairə.. qızmış halda Dövlət bəyin tapançasını çıxarmış Qurbanın üstünə atılırlar. [Əbdül:] Bəhrəm elə qızmış ki, elə bil pələngdir. [Molla Gülsüm:] Onlar qızmış, özündən sərxoş ləvəndlərdir.*

Qiblə *is.* (ər.) Namaz qılarkən müsəlmanların üzlərini çevirdikləri tərəf. [Yaxşı:] *Almaz: ..al bu qurani, dayan üzü qibləyə and iç.. [İbad:] .. bu üzü qiblə haqqı.. // məc.* Pənah aparılan insan, yer və s. *..Qiblə yerinə ona səcdə edirik. □ Qibleyi-ələm* – İran padşahlarına xitab. [Dursun (oxuyur):] *Qibleyi-ələm, mürəxxəs*

olaq qulluğunuzdan əvəzinə müxtəsər olaq kimi mənasız sözlərlə...

Qidalanmaq *f. məc.* Qida ilə təmin olunmaq. *..Sovet hakimiyyətinin ilk illərində türk teatr əsasən tərcümə ədəbiyyatla qidalanırdı.*

Qilaf *is. (ər.)* Qın. [Sitarə:] *Nədir, nə çarə qılım, qorxuram atamdan mən; Çəkar bilən kimi tiğın qılafıdan, sevirəm.*

Qilü-qal *is. (ər.)* Mübahisə, dedi-qodu. *Baxma bu qəztə-məztəçinin qiylü-qalına.*

Qiraətxana *is. (ər.və fars.)* Qiraətlə məşğul olmaq üçün yer. *Bunlar.. kəndliləri həvəsləndirir, klub, qiraətxana və bu kimi maarif ocaqlarına cəlb edirlər.*

Qiryət *is. dan.* Qeyrət. // *məc.* Papaq. *Deyərlər, qiryəti qoydu qaçdı.*

♦ **Qiryətə boğulmaq** – özünə ar bilmək. [Yaxşı:] *daha qiryətə boğulmuşam.*

Qisim *is. (ər.)* Hissə; parça. (*Təqsirin*) *bir qismi Maarifçilər ittifaqında, bir qismi tərcüməçilərdə. ..Məqələmizin ümumi qismini bitirərkən ..xülasə edirik. // Cəhət. ..Aktyorlar gözəl sənətin bütün qismlərini özündə toplayıb, canlandıran bir sənətkardır.*

Qismət *is.* Taleyə, bəxtə çıxan şey; pay; nəсіб. [Xor:] *Tanrı sənə qismət eyləməz qəm.* [Sitarə:] *Bir dardi ki, gəlməyir gümanə, Qismət mənə etdi bu zəmanə.* □ **Qismət olmaq** – bəxtinə çıxmaq. *Oldu mənə qismət.. o pərizad.*

♦ **Qismətdən artıq yemək (olmaz)** – hərənin öz payı var. [Ocaqqulu:] *..qismətdən artıq yemək olmaz.*

Qissə *is. (ər.)* Rəvayət, hekayə; nəğil. [İbad:] *Ondan hələ təzə-təzə qissələr çıxacaq.*

Qiyafə(t) *is. (ər.)* Geyim, paltar. *Meyxanada Oqtay səfil bir qiyafədə.. Aktyorlar "Gavə" qiyafələrində oraya-buraya gedirlər. // Görkəm, görünüş. [Bəhram:] Əvvəl sən belə deyildin.. amma indi başqa bir qiyafət almışsan. ..Dilənçi qiyafəsində..*

Qiyafəli *sif.* Geyimli; görünüşlü. *..Düzgün qiyafəli bir pir..* [Mirzə Rza:] *..O insan qiyafəli canavar..*

Qiyam *is. (ər.)* Üsyan; bunt. [Qubernator:] *Bu qiyam deyil,*

inqilabdır. □ **Qiyam etmək** – üsyan etmək. [Altunbay:] *kəndlilər ..qiyam etmiş, darğaları çıxarıb qovurlar.* [Məmiş:] *Biz qiyam edək, o zaman bütün millət ardımızca gələcək.*

Qiyamçılıq *is.* Qiyamda iştirak etmə. Qiyam hərəkəti. [Prokuror:] *Onun qiyamçılığı da sənədlərlə sübut edirdi.*

Qiyamət *is.* (ər.) 1. *din.* Dini etiqadlara görə axırzamanda aləm dağıldıqdan sonra bütün ölümlərin dirilib qalxması; məhşər günü. [Altunbay:] *Bu qiyamətin dəhşətləri içində o da məhv olacaqdır. Sən də.. mən də! .. Sən ey danışan həşrdən, qiyamətdən! Xofi-qiyamət hər nə var iranlılardadır.* □ **Qiyamət günü** – məhşər günü. (Fərhad) *..Qiyamət günü anandan öz günahkar qardaşının əfv edilməsini xahiş edərsən.*

2. *məc.* Müsibət, fəlakət, bəla, əzab. [Almaz:] *Sən çılpaq gəlmisən. Bu yağışda, bu qiyamətdə ölərsən ki!..* [Səməd:] *Bu soyuq, bu qar, bu qiyamətdə?*

3. *məc.* Dava-dalaş, səs-küy. [Nadya:] (Aslan bəy) *.. bura gəldiyimizi bilsə qiyamətdir. ..Evdə qiyamət salır.*

4. *məc.* Çox gözəl, əla. [Yaşar:] *Yaqut bozbaş bişirib.* [Gülsabah:] *Ay barakallah, qiyamət qızıdır. // Qiyamətdir* şəklində. [Sevər:] *..amma Dursun dayı da başqa qiyamətdir.*

♦ **Qiyamət qoparmaq** – qışqırıq, dava-dalaş salmaq. [Sevil:] *Balaş bu sözləri eşitsə, qiyamət qoparar. Qiyamət qopmaz ki – heç nə olmaz, qorxusu yoxdur.* [İşçi:] *..Bir nəfər də artıq olsun, qiyamət qopmaz ki. Qiyamətə qədər (kimi), qiyamətədək – 1) heç bir vaxt.* [Balaş:] *.. mən səni qiyamətə kimi başa sala bilməyəcəyəm; 2) həmişə.* [Ulduz:] *Şəmsə, qiyamətə qədər Afrika qulları kimi sənə qulluq edəram.*

Qiyas *is.* (ər.): **qiyas etmək** – müqayisə etmək. *...Biz yunan ədəbiyyatı götürüb o zamankı Yunanistan həyatı ilə qiyas etmiş olursaq, mühitinin dini, ictimai və siyasi fikirlərini əks etdirdiyini görmüş oluruq.*

Qıyğacı *sif.* Əyri, çəpəki. *Sən bir az “çəp” yürüyən; Mən də bir az qıyqacıyam.*

Qiymət *is.* (ər.) *məc.* Əhəmiyyət; qol. *Fəqət Sənan üçün bu*

göz yaşlarının heç bir qiyməti yox idi. Əsərin əsl qiyməti də burasındadır. // Etibar. Əsərin quruluşu .. teatrotexnikasının qiymətini gözəlcə bilən rejissor tərəfindən verilmişdir.

◆ Qiymət vermək – qiymətləndirmək. *Böylə səbatsız bir adama .. nə kimi bir qiymət verilə bilər?*

Qiyamətdar *sif. köhn. Qiymətli. ...Dörd yüz dəvə yükü qiyamətdar aşyası varmış. // Dəyərli. “İlliada”yı ..olduqca qiymətli bir əsər kibi bulmuş olunuz.*

Qiymətləndirilmək *məch. Qiymət verilmək. ..El ədəbiyyatı hər şeydən artıq qiymətləndirilir.*

Qiymətləndirmək *f. Qiymət vermək, dəyərləndirmək. ..Zəhmətkeşlər öz dostlarını qiymətləndirməyi bacarırlar. ..Görülmüş işi (tərcüməni) qiymətləndirə biləcək adamlar çox yoxdur.*

Qiymətləşmək *qarş. Sövdələşmək; razılaşmaq. [Sevil:] Qaranlıq bir küçədə biz qiymətləşirdik...*

Qiymətli *sif. Mühüm; dəyərli. Natiqlər tərəfindən ..bu başlanğıcın ..nə qədər qiymətli olduğu göstərilirdi. Qiymətli bir təşəbbüs.*

Qlasnı *is. (rus. гласный) tar. Dumanın üzvü; // idarəçi. Qlasnılar bütün hacı, hamısı hala bixəbər.*

Qlava *is. (rus.) tar. Bələdiyyə idarəsi başçısı. [Aslan:] Bir də axı mən də bacımı gizlətsəm, sabah qlava, qubernator və başqaları mənə gülərlər.*

Qobulu *is. Qobu kəndindən olan. Bir nəfər qobulu öz qızını onun yanına qoymuş, oxudur.*

Qoca *sif. 1. Yaşlı, qocalmış. Fəqət Xumar qoca, ixtiyar bir mollaının əlində məhv olacaqdır. [Dönməz:] Qoca bayquş, bizə fal açma.*

2. is. Qocalmış, yaşı ötmüş kişi. [Qorxmaz:] ..Son bir parça çörəyi özün yemədin ..qocaya verdin. Bu qocalara çox təəccüb edirəm.

3. sif. məc. Qədim, köhnə. Borc verməyə tapdın, qoca İran, yenə imkan. Boş qalmaq axır qoca Tehran, gözün aydın!

4. Xəbər şəkilçisi ilə: **qocadır**. [Aşıq Qərib:] *O günəşdir, hər bir şeydən qocadır.*

Qocalıq *is.* Qoca adamın halı. *Rudəki qocaldığı zaman qocalığından çox şikayət edir(di). Hərəkətlərində heç bir qocalıq əsəri yox idi.* [Aqşin:] *..yalnız qocalığına bağlıladım.*

Qocalmaq *f.* Qoca olmaq, yaşa dolmaq. *..Oxucular sanki Peqaz ilə bərabər qocalırlar. Rudəki qocaldığı zaman qocalığından çox şikayət edir(di).*

Qocaman *sif.* 1. Yaşlı, təcrübəli; əməkdar. [Sapan:] *Yoldaş Xoşməmməd, sən dahi qocaman artistsən.*

2. Qoca. *Sonunda bir qocaman bayquşun zəhərli səsi.*

3. *məc.* Əzəmətli, iri, böyük. *..Qocaman bir dağ.. ..qocaman bir sütun..*

Qoç *is. məc.* İgid, qoçaq. [Əsəd bəy:] (Tarverdi) *Qoçdur, qoç.*

Qoçaq *sif.* Qorxmaz, mərd. [Yaşar:] *Mən səni bu qədər qoçaq bilmirdim. // is. mənasında.* [Nüsrət:] *Bu qoçağı isə birbaşa dustağa. // Nida yerində. Bir deyən olsun bulara, ay qoçaq!*

Qoçu *is. köhn.* XX əsrin ortalarında Bakıda hər məhəllə və kənddə bu ad altında qolunun gücü və zorakı hərəkətləri ilə nüfuz sahibi olan kəs. *Hər nə qoçu var şəhərdə cəm oldu tamami. ..Məşədi İbad hasar üzərindən qoçuları əlitapançalı görəcəyini qəti surətdə bilir.*

Qoçuluq *is.* Qoçu həyat tərz. *Yaraşır.. qoçuluq adı sənə..*

Qoduq *is.* Eşşək balası // Söyüş mənasında. [Şair:] *Yeri, bulvar qoduğu..* [Balaxan:] *Qoduq balası, sənə deyirəm, dur..*

Qoduqluq *is.* Dustaqxana. [Salamov:] *Kişini tutub salıblar qoduqluğa...*

Qohum *is.* Əqrəbə. *..Dindar qohumlarının təqibinə məruz qalan Sıdqi öz şəxsi əmlakını satır.*

Qohum-qardaş *top. is.* Qohumlar. *Bir çox qohum-qardaş.. uşaqları olanda yanına gəlib deyirlər ki, uşağımıza nə ad qoyaq.*

Qol *is.* 1. Bədən üzvü; əl. [Elxan:] *Qollarımda qüvvət, varlığımda sarsılmaz bir qətiyyət çırpınır... Əmirqulu: . mən gəlib sənün üçün qollarımı çırmalayıb xəmir yoğuracağam ki... □ Qollarını*

boynuna salmaq – bərk-bərk qucaqlamaq. (*Aslan*).. *qollarını bacısının boynuna saldı..*

2. məc. Kömək, arxa. (*Teatr*) *Abbasmirzənin, bu mehriban atanın .. güclü qolunu hiss etməkdədir.*

3. İmza. *Hamılıqnan qol qoyublar, möhür basıblar.*

♦ **Qol çəkmək** – imzalamaq. [Sevil:] *..Balaş da kağızına qol çəkdi..* [Niyazi:] *Biz kəndlilər bir nəfər.. kimi beləncik sarsaq plana qol çəkə bilmərik.* **Qollarını açmaq** – məmnuniyyətlə qarşılamaq. [Xaspolat:] *Oqтай, səhnəmiz doğma bir ana kimi qollarını açmış səni gözləyir.* **Qolundan tutmaq** – kömək etmək, əl tutmaq, yardım göstərmək. *..Qoca İran... Bir xan... tutdu qolundan..*

Qolbaq is. Bilərzik, bazubənd. [Böyükxanım:] *Bir cüt də qolbaq aldım, bax gör bəyənersən?* [Dövlət bəy:] *Xülasə, hə,hə, bir üzük, bir ağ.. çəkmə, paltar, qolbaq, bir az da əvvəlləri qol gücü.*

Qolciyəz is. “Qol”dan oxş. *..Qumrunun ..yalnız bir qolciyəzli varmış.*

Qolçomaq is. 1. tar. Varlı kəndli; kulak. *İştirak edirlər: Hacı Əhməd – maskalı qolçomaq.* [Sədr:] *Qolçomaqların fitnəsi meydana çıxdı.*

2. Qoçu. [Şərəbanı:] *Bu köpəyoğlu qolçomaqdır.*

Qol-qabırğa is. Bədənin yuxarı hissəsi. □ **Qol-qabırğasını sındırmaq (qırmaq)** – 1. Döymək, əzişdirmək. [İmamyar:] *Deyir: at kimindir, minənin, ev kimindir, oturanın, arvad kimindir, qol-qabırğasını sındıranın..*

2. məc. Korlamaq, təhrif etmək. *..Rejissor.. öz nabalədliliyinin ağırlığı altında oynadığı əsərin də qol-qabırğasını qırmış olur.*

Qol-qanad is. Qanad.

♦ **Qol-qanad açmaq** – canlanmaq, fəaliyyət göstərmək. *..Teatrın başlanışı və.. bitirib qol-qanad açması.. haqqında qısaca məlumat verilir.*

Qol-qıç is. Əl-ayaq. **Qol-qıçını əzmək, sındırmaq** – əzişdirmək, döymək. [Səfər:] *Ağa gəlib qol-qıçını sındırar.* [Muxan:] *.. mən də səni bu döşəmənin üzərinə sərrib qol-qıçını əzərəm...*

Qol-qola z. Birinin qoluna girmiş halda. *Vur qol-qola, gəz*

bulvarı..

Qollanmaq *f.* İstifadə olunmuş; işlənmək. *..Mədəni və maarif dairələrində qollanacaq.. mükəmməl və düzgün bir dilə.. əlifbaya malikmidir?*

Qoltuq *is.* Qolun, döşün yanı ilə çiyin bəndinin altındakı hissəsi, qolun çiyinlə birləşdiyi yerin altındakı çuxur. □ **Qoltuq cibi** – paltarın iç tərəfində döşün üstünə düşən cib. *Papağımı sancdım pencəyimin qoltuq cibinə.*

♦ **Qoltuğu qarpız tutmaq** – lovğalanmaq, təşəxxüslənmək (təriflənmək nəticəsində). *.. Nəsirin qoltuqları qarpız tutmayırdı..*

Qoltuqlamaq *f.* Qoltuğuna keçirmək. *Bir də qollarını çox, bəzən də yersiz olaraq qoltuqluyurdu.*

Qolubağlı *sif.* Qolları bağlı. [Altunbay:] *Yox, ancaq onu. Qolubağlı.*

Qonaq *is.* Mehman. *Xalqın.. qonağa nasıl baxdığını.. öyrənmək üçün ilk vasitə.. el ədəbiyyatıdır. ..İki nəfər arvad.. Züleyxagilə qonaq gəlmişdi.* □ **Qonaq eləmək** – təklif etmək, vermək. [Toğrul:] *Sabah da bütün kəndin daxmalarını işığa qonaq eləcəyəm.*

2. *məc.* Gəldi-gedər. [İmamyar:] *Elə bil biz də burada bir qonaq..*

Qonaqlıq *is.* Ziyafət. [İldırım:] *Hər il bu gecə orada qonaqlıq, şənlik olur.* [Sədr:] *Siz qonaqlığa nə üçün getməmişdiniz?* [Gündüz:] *Qonaqlıq da mənim yaşımə görə deyilmi?*

Qonaqsevərlik *is.* Qonaqpərvərlik. *Nerədə qaldı türklüyün bütün dünyada şöhrət qazanmış qonaqsevərliyi? .. Qonaqsevərliklə məşhur olan..*

Qondarma *sif.* Uydurma, yalançı, saxta. *Digər rolda oynayanların da qondarma sözlər işlətdiyi dediyinizi təsdiq edir. // is. mənasında.* [Bəhram:] *Qondarmalarına müqabil təşəkkürlər edirəm. Pəri!* [Sitarə:] *Qondarmadı bu, and ola qurana, inanma.*

Qondarmaq *f.* Uydurmaq. [Pəri:] *O, Yox, mən qondarmıram!*

Qonmaq *f. məc.* Çökmək. *..Yerinə.. yüngül bir qaranlıq qonurdu.*

Qonub-qalxmaq *f.* Oturub qalxmaq (quşlar haqqında).

..Ötəyə-bəriyə qonub-qalxan min-min quşların sevincini qoruyor.

Qonşu is. 1. Yanaşı yaşayan adam. *..Qonşular (Aslanə) hörmət etməyə başladılar. Qonşular yığıldılar. // sif. Qonşuluqda olan. ..Qonşu evlər də od tutub yanarsa .. bağışlanmaz.*

2. məc. Əlaqəli; yaxın. *Teatr qonşudakı sənət yollar ilə qardaşlıq yarışı aparan bir idmançıdır.*

Qonşudakı sif. Qonşuda, yaxında olan. [Məmmədəli:] *mən bu qonşudakı aptekə gedim..*

Qonuşmaq f. Danışmaq, söhbət etmək. [Qalib:] *Yolda da Xalidə təsadüf etdim, bir qədər də qonuşduq. Anam bəni sizinlə qonuşmağa qoymayıb.*

Qoparmaq f. 1. məc. Üzmək, ayırmaq. [Almaz:] *Güc-xoş biz qadınları evlərdən qoparmalıyıq.*

2. məc. Ələ keçirmək. [Hidayət:] *Cəmisi yalvar-yaxar üç yüz pul qopara bilmişəm.*

♦ **Qoparağını qoparmaq** – üstünə düşmək. *Qəzetlərdə komunxozun qoparağını qopardılar. Fəryad qoparmaq* – ah-nalə etmək; köməyə çağırmaq. *(El ədəbiyyatı) acı bir təsiratın qopardığı fəryadlardan.. doğulmuşdur.*

Qopmaq f. 1. Birdən başlamaq; eşidilmək. *Salondan alqış qopdu. Səhnə ardından bir inilti qopur..*

2. Ayrılıb düşmək. *..Gözündən qopan göz yaşları..*

3. Qalxmaq. [Xoşməmməd:] *Qarşı dağdan düşməni qopdu, yürüdü. [Zaman:] Briqada, səngərdən qop!*

Qopunmaq qayıd. Qopmaq, ayrılmaq. *.. Nalından qopundu daşlar..*

Qor is. Köz. *Gah kül.,, gah qor olmaqdan.. məqsədin nədir?*

Qora is. Kal, dəyməmiş üzüm. [İmamyar:] *Səbr elə, halva bişər, ey qora səndən..*

Qorxacaq sif. dan. Qorxaq. *Onsuz da özüm bir o qədər qorxacaq deyiləm.*

Qorxaq sif. Xoflu, cəsəretsiz; ağciyər. [Gülüş:] *..mən heç kökündən qorxaq deyiləm.. // İs. mənasında. [Oqtay:] Mən öz fikrimi ..gizlədən qorxaqlardan deyiləm. [Elxan:] Ölüm*

qorxusundan balta altına baş qoymaq qorxaqların işidir.

Qorxaqcasına z. Qorxa-qorxa, qorxaraq. [Gülsabah:] *O qorxdı, o qorxaqcasına gerilədi, döndü, qaçdı.*

Qorxaqlıq is. Cəsarətsizlik, ürəksizlik. *Bunu çox vaxt Aslanın qorxaqlığına çıxırlardısı da, bununla bərabər kənddə kimsə ona dolaşmaz, pislik etməzdi.*

Qorxa-qorxa z. Çox ehtiyatla. (Aslan).. *pərişan halda qapıdan çıxıb, qorxa-qorxa bacısının yanına getdi.*

Qorxmaq f. 1. Xoflanmaq, ürkmək. [Toğrul:] *O, bəzi doktorlar olar hey, ölüdən qorxar ha! ..Evinə getməyə də qorxurdu.. // Narahat olmaq. [Haris:] İnsan da hər bir şeydən qorxarmı? [Elxan:] ..o öz qızıllarının dağılmasından qorxur.*

2. Çəkinmək, ehtiyat etmək. (Sənan) *qadınlardan qorxur. [Əbdürrəhman:] Qorxuram bir şey olmasın...*

Qorxmaz sif. Heç şeydən qorxmayan, ürəkli. [Elxan:] *O aslan kimi igid və qorxmazdır. Bu əl ..qorxmaz bir mübarizəçi.. əlidir.*

Qorxu is. 1. Gözlənilən və ya yaxınlaşan bir təhlükə qarşısında hasil olan həyəcan halı, dəhşət, tələş hissi; hövl, xof. [Sitarə:] *..Ürəyimdə gizlin bir qorxu var, o bilmirəm nədəndir.*

2. Təhlükə. [Haris:] *Hər dəqiqəsində bir ölüm qorxusu var. [Ramiz:] Hər şey bir qorxu yaradır. [Güloğlan:] ..Hamı oldu tabe bizə; daha qorxu yox!*

3. Ehtiyat. *Onun məqsədi ..öz canının qorxusudur.*

4. z. **Qorxudan** şəklində. *Həsən də qorxudan bıçaq gətirdi. [Aslan bəy:] (Əsəd bəyə) Sən ağılını itirmişsən.. Daşdəmirin qorxusundan.*

♦ **Qorxuya salmaq** – qorxutmaq. *Oddamdı: Atan, Solmaz, sən məni yaman qorxuya saldın.*

Qorxulu sif. Qorxunc, dəhşətli. *..Düşməni ..mərd olarsa, elə qorxulu olmaz. İşlər pək çətin və qorxulu olacaqdır.*

2. Təhlükəli; xatalı. [Əsəd bəy:] *..İndi Daşdəmirə nə deyirsən? O da, məncə, qorxulu. [Toğrul:] ..vəziyyət çox qorxuludur. // z. Qorxuludur. Burada durmaq qorxuludur.*

Qorxunc sif. 1. Qorxulu. *Bu maskalar çox vaxt qorxunc və*

dəhşətli olur. Külək vəhşi və qorxunc vıyıltılarla qapıları tərpədirdi.

2. Təhlükəli. *..Daha qorxunc silahlar..*

Qorxusuz *sif.* Qorxmaz. [Elxan:] *..qorxusuz, pak və azad vicdanlar. Budur mənim Allahım.*

Qorxutmaq *t.-li f.* 1. Xoflandırmaq; təşvişə salmaq. [Valentinov:] *Sənin fikrin qorxutmaqdı, öldürmək?* [Oqtay:] *Məni qorxuda bilməzsiz.*

2. Hədələmək. [Toğrul:] *İnjeneri toknan qorxudur! Lakin bunların heç birisi Abbasmirzəni qorxutmamışdır.*

Qorxuzmaq *f. b a x qorxutmaq.* Arvada gərəkdir bilə paltar yumaq elmin; Qorxuzmaq uşağın..

Qorucu *is. dan.* Qoruyucu; mühafizə edən. [Aydın:] *Amma nə etmək ki, əsrimizdə şöhrət və böyüklük qapalı bir evdədir ki, yiyəsi altun, açarı təsadüf, qorucusu ilə ölümdür.*

Qoruq *is. və sif.* Qarovul, keşik. *..bir qoruq alayı..*

Qorumaq *f.* 1. Müdafiə etmək. [Toğrul:] *Solmaz onu (Elxanı) qoruyur.*

2. Mühafizə etmək. *Məhəmmədin şəriətini qoruyan mollalar idi.*

Qospadin *is. (rus.) dan.* Ağsa. Qospadin Nəsir intelligent, müsəlman kavaləri *..öz müsəlmanlığını gizlədirdi.*

Qoşa *z.* İkisi bir yerdə. *..Qoşa qoyulmuş çəkmələrə..*

Qoşmaq¹ *f.* Bir işin iştirakçısı etmək. (Səyyah) *özünü intriqalara qoşmamaq məqsədi ilə göstərməz..*

Qoşmaq² *Getmək, yürüyüb getmək.* [Oqtay (oxuyur):] *Qarlı dağlar aşaram; Yorulmadan qoşaram.. ..Ardınca qoşmağa başlamışdı.*

Qoşulmaq *f.* 1. Birləşmək, qarışmaq. *Dursun dayının əlində də bir qaval arvadlara qoşulub, oxuyaraq gəlir.* [Əbdürrəhman:] *Biz də gəlib onlara qoşulduq.*

2. Pis iş dalınca getmək. *..Sən də onlara qoşulmuşsan... ..Yaramaz hərəkətlərə qoşulması..*

Qoşun *is.* Ordu. *Qoşun yığıb hücum elə..* [İmamyar:] *At üstündə öz qoşunu ilə aradan keçirdi.*

Qotur *is.* Yoluxucu dəri xəstəliyi. // *sif.* Qoturu olan. // *dan.* Saçı, tükü tökülmüş. *Əmr edib sonra bir qotur molla; Oxusun hamısına şərikli azan.* [Oddamdı:] *Dünən vur-tut səkkiz qotur cüca.. gətirmişdilər.*

Qovğa *is.* Dava-dalaş, qalmaqal. *Niyə salmışsan, adə, bir belə boş qovğanı..* □ **Qovğayi-həyat** – dünya həyatının çətinlikləri. *Rahib kimi qovğayi-həyata həvəsin yox.*

Qovmaq *f.* 1. Çıxıb getməyə əmr etmək. *O zaman artistə arsız deyərdilər. Arsız isə evdən qovur, qız vermir, çörək satmırdılar.* [Sürmə:] *..birdən müdir çıxdı, acıqlandı, bizi gördü. ..xanımları evdən qovdu.*

2. *dan.* Çıxartmaq, xaric etmək (işdən və s). [Sevər:] *..indi bir neçə aydır ki, xəstələndim. Qovdular.* [Gülsabah:] *Bayramı qovdularsa, bu kimsəni qorxutmamalıdır.*

3. Arxasınca qaçmaq; izləmək. [Sitarə:] *(Vəzir) Qovub mənə çınar üstə mindirdi.*

Qovrulmaq *f.* Əzab, əziyyət çəkmək. *Ona baxıb qovrulandan sonra.*

Qovulmaq “Qovmaq”dan *məch.* [Gülnisə:] *Elə onu istəyirsən ki, həyatdan də çıxarılıb qovulasan?*

Qovun *is.* Yemiş. *(Ayduşka) Xiyar yemə, qovun yemə, ya da az-az ye.*

Qovun-qarpız *top. is.* Bostan meyvələri. [Sevil:] *..mən ..hələ qovun-qarpızını da soyaram.*

Qovurma *is.* Qovrulmuş ət; bəzi mürəkkəb xörək adlarında. [Əmirqulu:] *Deməli, turşu-qovurma da...*

Qovuşmaq *f.* Yaxınlaşmaq; birləşmək. *..insan öz izzətini ancaq Allaha qovuşmaqla.. təskin edə bilər.*

Qoy *əd.* Əmr, razılıq, arzu və s. bildirir. *Qoy hər kəs düşünsün. Qoy uçulsun ölüm və qan ocağı..* // Hədə bildirir. [Toğrul:] *Qoy hələ bu qurbağa ilə haqq-hesabımı qurtarım...*

Qoymaq *f.* 1. Yerləşdirmək, almaq. *Gəl bu kisəni qoy dalıma.* [İmamyar:] *O çürük şalbanları taxtabəndin altına kim qoyub?*

2. Girov qoymaq. [Şaqqulu:] *Üzüyünü qoymuş, çəkmələrini qoymuş, bu da sonu?*

3. məc. Düşünmək, götürüb qoymaq. [Aslan bəy:] *..mən hər şeyin çarəsini düşünmüşəm, qoymuşam.*

4. Düzəltmək, vermək. (Aslan).. *Fərhadı.. məktəbə qoymuşdu..*

5. Buraxmaq, atmaq, əl çəkmək. *Bulvarı qoy, dur yüyür.. məktəbə.* [Əmirqulu:] *Zalım qızı dədə-baba qolçomağı burda qoyub, mənim yaxama yapışdırıb.*

6. İcəzə verməmək; yol verməmək. [Toğrul:] *Heç qoymayıran canına yel keçsin.* [Yaqut:] *Yox, məni qoymazlar.* □ **Qoyub qaçmaq** – atıb getmək, aradan çıxmaq. [Toğrul:] *Gördüm iş şuluqdur, qoydum, qaçdım. Bir yana qoymaq* – toxunmamaq, dəyməmək. *Qoy hələ artisti qoyaq bir yana. Şərh eləyək pulların halını. Qədəm qoymaq* – burda: başqa yerə getmək. [Vəzir:] *Zənnim budur, kənarə əgər qoysanız qədəm, ölkə xərabə olub, olar viran..*

Qoyulmaq “Qoymaq”dan məc. (Maskalardan biri) *ölünün qəbrinə qoyulurdu. ..Qoyulmuş şərt və qeydlərini..*

Qoyun¹ is. 1. Ət, süd və yun verən ev heyvanı. [Şərabani:] *Səkkiz qoyunu, ..dörd keçisi, bir dənə də eşşəyi var idi. Halbuki türk qadını dağlarda qoyun otarar.*

2. məc. Küt, qanmaz; dilsiz-ağızsız. [Oqtay:] *..bilmirəm bu 400 milyon qoyun kimə gərəkdir! Bu gün bir qoyun sürüsü kimi təsəvvür etdiyini ayağı çarıqlı, başı qapazlı bir zavallı kütlə, fil addımları ilə irəliləyir.*

◊ **Qoyun dərisini geymiş qurd** – maskalanmış düşmən. [Şərif:] *Biz razı ola bilmərik ki, ..köhnə qurdlar, hansı ki, qoyun dərisini geyib, əksinqilab binası qoysunlar. Qoyun qurd ilə gəzir* – əmin-amanlıq, dinclik mənasında. *Hər kəs uğraşsın işilə, qurd ilə gəzsın qoyun..*

Qoyun² is. Ağuş, qucaq; sinə. [Firəngiz:] (Məktubu) *..həmişə qoynumda gəzdirirdim..*[Solmaz:] *.. mən öz doğma odlarımın qoynunda ölmək istəyirəm. Türk qadını .. uyuyarkən namusu qoynunda olur.*

Qoz *is.* Bərk qabıqlı qoşaləpəli meyvə.

◊ **Qoz-qoz oynamaq** – dikbaşlıq etmək, bəhsləşmək. [Xoşməmməd:] *Ancaq bir şərt ilə ki, o da Moskvadan gəlmişəm, deyə bizimlə qoz-qoz oynamasın!..*

Qozbel *sif.* Donqar. [Dönməz:] *Yox, əslində ..bir azca qozbeldir. // is. mənasında, [Dilbər:] Doğru demişlər, qozbeli qəbir də düzəldə bilməz.*

Qozqurtmaq *f. dan.* Özündən uydurub söyləmək, uydurma sözlər danışmaq, əcaib şeylər danışmaq, cəfəngiyat danışmaq, lovğalanmaq, öyünmək, gop basmaq. [Mirzə Səməndər:] *A kişi, sən də çox qozqurtma ha!*

Qönçə *is. (fars.)* Açılmamış gül. // *məc.* Cavan qız. *Yoxsa sevdalıdır bu qönçə çiçək?*

◊ **Qönçeyi-həyat** – uşaqlar. [Sitarə (oğlanlarına):] *Siz mənim qönçeyi-həyatımsız..*

Qönçədəhən *is. (fars.)* Qönçəağız. [Şərif:] *Əssalam, ey adı Almaz, özü qönçədəhən.*

Qövl *is. (ər.)* Söz, danışiq. (*İsgəndərin*) *qövlü ilə feli bir deyildir.*

Qövm *is. (ər.)* Tayfa; xalq. *Dağlılar öylə cəngavər qövmdür. Hər millətin, hər qövm və irqin də kəndisinə məxsus xüsusiyyəti vardır. Yoxdur elmin səməri qövmi-müsəlmanə..*

Qövmiyyət *is. (ər.)* Bir qövmə mənsub olma. *Əqrablıq puç, olub məhv əyləyir qövmiyyəti.*

Qradonaçalnik *is. (rus.) tar.* Qubernator hüququnda olan polis rəisi. [Qubernator:] *qabaqcadan sizin xəbəriniz olmayıb, cənab qradonaçalnik?*

Qram *is. (fr.)* Çəki vahidi [Toğrul:] *Tökmüşəm qanına (qurbağanın) bir qram vərəm mikrobunu..*

Grammofon *is. (yun.)* Borulu patefon. [Dursun:] *Xaspolat qurulmuş bir grammofona ..oxşayırdı. [Oqtay:] ..məsum bir yavrunu grammofon kimi söylədən budur, bu! ..Sözləri grammofon kimi bir-birinin ardına düzən (Dilbər)..*

Qrim *is. (ital.)* Aktyorun üzünə lazımı şəkil verməsi üçün

işlədilən vasitələr. *Çuxasını geymiş bir qızı andırırdı. Xüsusən qrimi qız qrimi idi.* □ **Qrim eləmək** – qrimləmək. [Mazandaranski:] *Oqtay elə bir qrim eləmiş ki, nə deyim!*

Qrup is. (alm.) 1. Dəstə. *..Bir millət içərisində ayrı-ayrı qrupların danışdığı .. fərqli olur.* // Qisim, hissə. (Aktyorlarımızın) *.. bir qrupu yalnız pul xatirəsi üçün ..səhnəyə gəlmiş..*

2. dan. köhn. Sınıf. *Dilbər iki dərəcəli məktəbin üçüncü qrupunda idi.*

Qrup-qrup z. Dəstə-dəstə; hissə-hissə. *Kəndli ..çəpiş, qulam və s. qrup-qrup adlandırır.*

Qruzçik is. (rus. грузчик) dan. Yükvuran fəhlə. *Nəçin ən yoxsul ..qruzçiklərin ..bu ağır halına baxan yoxdur?*

Qu is. Ququşu, sona. // Qu tükündən hazırlanmış. *Mühəndis olan kimi qardaşımın başının altına bir qu balıq qoyub, heç bir işə onu əl vurmağa qoymayacağam.*

Qubar is. Kədər, dərd, qüssə. *Zülmətin yer üzünü qaplaması qəlblərdə oyandırır qubar.* [Sitarə:] *Mən ki, dünyanın qəmi-dərdi-qubarın görmüşəm.*

Qubernator is. (rus. əsli lat.) Quberniya rəisi; vali. [Aslan:] *Bir də axı mən də bacımı gizlətsəm, sabah qlava, qubernator və başqaları mənə gülürlər.* [Aydın:] *Gedin polisləri, qubernatorları, hətta sultanları toplayın, gətirin, getməyəcəyəm.*

Qucaq is. 1. Ağuş. *Dünya olsun azad ana qucağı.. Sevdini bir başqasının qucağında görəndə gücsüz, zorsuz bir eşqin həyatını toplayın..*

2. “Bir” sözü ilə: **bir qucaq** – qollarının arası tutduğu qədər. [Ataşi:] *İndi.. mənim millətim bu bir qucaq odundur.* □ **Qucağına uşaq vermək** – ana eləmək. [Şərif:] *Sən xalqın qızının qucağına bir uşaq verəndən sonra, əlbəttə, mən də qışqıram də.*

Qucaqlamaq f. Ağuşuna almaq, bağrına basmaq. [Əliyar:] *Necə ki, bir şey bilmirsən, bəs bu xalqın qızını qucaqlayan məndim? Gülüb onu qucaqlayır.*

Qucaqlaşmaq qarş. Bir-birini qucaqlamaq, qol-boyun olmaq. [Tapdıq:] *Bəs eylə isə gəl ağuşuma qucaqlaşalım..* [Toğrul:] *Siz*

burda nə qucaqlaşmısınız?

Qucma “Qucmaq”dan. *f.is.* *Kölgəsində ay əyilib bir gözəli qucmada.*

Qucma *f.* Qucaqlamaq. [Elxan:] *İndi də mən səni qucmaq, öpmək istərdim.* [Haris:] *Niyə Ramiz sənə kimi bir mələyi qucar da, mən yox.* // Dövrələmək, əhatə etmək. *Qucuyor övzülün dəniz, quru yer; Öpüyür yüksək alını göylər. Qollarıla türk ellərin bütün qucmaq istiyor. Qucuyor boynunu uzun tellər.*

Quculdaşa-quculdaşa *z.* *Cikildəşərək. İki quşun ..quculdaşa-quculdaşa danışması.*

Qucuşmaq (*fars.*) *dan.* Qucaqlaşmaq. [Ramiz:] *Yazıq Tofiqin ağlayaraq sevdiiylə qucuşmasını görünə ağladım.*

Qudurğanlıq *is.* Azgınlıq; harınlıq. [Zeynal:] *Qudurğanlıq sizə xeyir gətirməz. ..Hamı deyirdi ki, daha qudurğanlıq bitdi.*

Qudurmaq *f.* *məc.* Azgınlılaşmaq, həddini azmaq. *Qudurmayın siz, a qızlar, axır bəlayə düşərsiz! Qızlar da o qədər qudurmuşlar ki,.. kişilərə protesto yazmışlar.*

Qudurmuşcasına *z.* Quduzcasına, vəhşicəsinə. *Molla Gülsüm başıaçıq qızları.. Dilbərin dövrəsində görünə, qudurmuşcasına bağırırdı.*

Quduz *sif. və z. məc.* Şiddətli, önüəlinməz. [Yaşar:] *Bu saat çayın ən quduz vaxtıdır.* [İmamyar:] *Bizlərdə deyərlər: çay quduz olub.*

Quduzlaşma “Quduzlaşmaq”dan *f.is.* *Bütün bu qara qüvvələrin quduzlaşmasına qarşı... yenidən mübarizəyə atılırlardı.*

Quqquldamaq *f.* Xoruz, turac kimi səs çıxartmaq. // *məc.* Çox danışmaq. [Rəbi:] *Bəsdir, quqquldama!*

Quqquluqu *səs təql.* Xoruz banı. *Quqquluqu mostavay; Qələndər –a qələndər!*

Ququşu *is.* Qu, sona. [Dönməz (oxuyur):] *Ququşu yumurtdasın qayqanaqlayaq..*

Qul *is.* 1. Kölə. [İmamyar:] *..bir qara qul da padşah olmuşdu.* [Ulduz:] *Qul, zəncirlənmiş qul.*

2. Nökər xidmətçisi. *(Qızlar kişilərə) Tanrı bizi qul yaradıbmı*

sizə? [Ulduz:] *Ox, ömrümün sonuna qədər sənə qul olaram.*

Qulaq *is.* 1. İnsan və heyvanların eşitmə orqanı. // Qulaq seyyanı. [Əmirqulu:] *Özü də qulaqları bu uzunluğunda..*

2. Bir şeyin qırağı, ucu. [Xosməmməd:] *..Sən hələ yapışmısan bir sınıq güzgünün qulağından.*

♦ **Qulaq asmaq** – 1) dinləmək; eşitmək. *Mən səni nəslə başa sala bilmədim, qulaq as, nəzmlə deyim;* 2) sözə baxmaq, əməl etmək. [Niyaz:] *Asmıram qulaq, köpək oğlu;* 3) gizli olaraq qulaq vermək. [Sitarə:] *Gəl toyumuz barəsində niyyət eləyək, gedək bayıra qulaq asaq.* **Qulaq tutulmaq** – dəng olmaq; kar olmaq. [İmamyar:] *İndi Allaha şükür, avtomobil fırıltısından qulaq tutulur.* **Qulaq vermək** – b a x **qulaq asmaq**. [Məmiş:] *Qulaq ver, ondan sənə bir şey söyləyim.* [Oddamdı:] *Ağa, xırdacalar qulaq vermirlər.* **Qulağı səsdə** – xəbər gözləmək. [Polismeyster:] *Hər iki tərəfin qulağı səsdədir.* **Qulağına gəlmək** – eşitmək. [Hacı:] *Gəldi qulağıma bir həzin səs.* **Qulağına yetişmək** – qulağına catmaq. [Mirzə Rza:] *..bu səs hansı bir guşədə olarsınız, sizin qulağınıza yetişəcəkdir.* **Qulağına girməmək** – əhəmiyyət verməmək; [Barat:] *Bu yalan-palan kağızlar mənim qulağıma girməz.* // Təsir etməmək. *Hacı Əhməd: ..yüz elə bağ ola, mülk ola, qulağıma girməz..* **Qulağı(nda) cingildəmək** – səs eşitmək. [Ulduz:] *Bu səs mənim qulağımda hələ də cingildəyir.* **Qulağında partlamaq** – kar etmək. [Gülüş:] *..mən indi bayquş qəhqəhəsiyəm ki, ..sənin qulaqlarında partlayacağam.* **Qulağını doldurmaq** – beyninə yeritmək. [Gülnisə:] *İndi yavaş-yavaş Bəhrəmin qulağını doldurdum.*

Qulan *is.* Qulun, at balası. [Kəndli:] *..Çəpiş, qulun və s. qrup-qrup adlandırır.*

Qulbeçə *is.* köhn. Oğul, uşaq. *Məktəb yaşında iki qulbeçəmiz var.* [Hacı Əhməd:] *Bircə qulbeçəm var, gəl başını apar kəs.* [Həmzə:] *Mən xahiş etmək istəyirəm ki, iki qulbeçənizi bir-birinə mərham edəsiniz.*

Quldur *is.* Yolkəsən, soyğunçu. [Haris:] *Ramiz bir quldurdu.* *Şair ..qaçaq, quldur.. görmüşdür..* [Haris:] *Sən məni bu quldur (sis.)*

mağarasına gətirdin.

Qulluq¹ *is.* 1. Vəzifə, iş. *Qənbər öz qulluğundan çox razı idi. Axırda mənfəətli qulluqlara da girərdilər. ..qulluqdan çıxanda daha bir yana əylənməyirdi. // İş yeri, iş. [Balaş:] Tanışam, ancaq qulluqda, aparıram kağızlara qol çəkir çıxıram..*

2. Xidmət. *Qara Qənbərə o qədər qulluq göstərirdilər.. □ Qulluq etmək* – baxmaq, xidmət etmək. [Ulduz:] *Şəmsə, qiyamətə qədər Afrika qulları kimi sənə qulluq edəmə. ..Qulluq elə itə-pişiyə. // Becərmək. ..Bağçaya, çox qulluq elədiyi üçün...*

3. Buyruq, əmr, xahiş, tapşırıq. [Axund:] *Yaxşı, bəndəyə məxsus nə qulluğunuz var?* [Sevər:] *Gözlərim üstə. Təki sən mənə qulluq buyur.*

♦ **Qulluğuna yetişmək** – dərslərini vermək. [İbad:] *Heç eybi yoxdur, sən də qulluğuna yetişərik.*

Qulluq² *is.* Kələlik. *Bir ərəb əsiri; ...biz orada od, qan, dəmir və qulluqdan başqa bir şey görə bilməyəcəyik.*

Qulluqçu *is.* Ev xidmətçisi. (Züleyxa).. *bir evdə qulluqçu dayandı. [Gülzar:] Amma, Sitarə.. mən necə olsa da qulluqçuyam.. O saat qulluqçu çay gətirdi.*

Qulluqçuluq *is.* Qulluqçunun işi. [Tafta:] *Buradan gedəndən sonra (Sevil) Hacı Səmədgildə qulluqçuluq edirdi. ..Anası qulluqçuluq edib..*

Qum *is.* Kvarsın narin dənələri. *Uyuyur qumlar üstə ilbizlər. ..Bağda olan meynələr öz yarpaqları ilə yumşaq qumun üstünü örtmüşdü.*

Qumar *is.* (ər.) Pul ilə oynanılan oyun. *Qumar oyna desəydilər, baş üstə. [Tafta:] (Dilbər).. kartdır, qumardır, nədir, ondan oynayırdı. □ Qumara qoymaq (uduzmaq)* – uduzmaq, puç etmək, yox etmək. [Səməd:] *O da bu yazığın son örpəyinədək qumara uduzub...Satıb qumara qoymuşdu..*

♦ **Qumar vurmaq** – qumar oynamaq. *Vur gündə qumarı..*

Qumarbaz *is.* (ər. və fars.) Qumarı özünə adət etmiş adam. *Sənən bu sadə qumarbazlardan, sərxoşlardan olsaydı, dərd yarı idi. Yaxşı qumarxanə açıbdır, a qumarbaz.*

Qumarbazlıq *is.* Qumarbazın işi, peşəsi. *Oruculuqda qumarbazlıq, bunun var özgə bir dadı.. Bu vaxtadək yazıcılarımızın fikir və mövzusunı təşkil edən cəhalət, .. qumarbazlıq, qatillik və sairə ilə mübarizə (olmuşdu)..*

Qumarxana *is.* (ər. və fars.) Qumar oynanılan yer; kazino. *Yaxşı qumarxana açılbıdır, ay qumarbaz.*

Qumlu¹ *sif.* Qumla örtülü olan. *..Bakı proletariati.. Orta Asıyanın qumlu steplərində kökslərini düşmən güllələrinə gərən qəhrəmanlarını unutmur.*

Qumlu² *is.* Qum şəhərindən olan. *(Məruzəçi).. Nizaminin atasının isə qumlu deyil, gəncəli olduğunu iddia edir.*

Qumral *sif.* Açıq-şabalıd rəngində olan. *Qumral saçlar, mavi gözlər..*

Qumsal *sif.* Qumla örtülmüş; qumlu. *..Ərəbistanın qumsal çöllərindəmi?*

Qundaq *is.* Bələk.

◊ **Qundaqdan çıxmaq** – böyümək. *.. Haçan sən də qundaqdan çıxarsan, onda sənə də böyük adamlar kimi hörmət edirlər.*

Quraqlıq *is.* Torpaqda rütubətin çatmaması. [Hamısı:] *Quraqlıq oldu. ..Dolu döydü.*

Quran *is.* (ər.) Müsəlmanların müqəddəs kitabı. *(Gülzar) köhnə qabıqlı Qurani bağrına basıb, başqalarının zövqü ilə yeri yirdi.*

◊ **Qurana əl basmaq** – and içmək. [Fatmansa:] *..İstəyirsən Qurana da əl basım..*

Quraşdırılmaq *məch.* Yığılıb qurulmaq. *İki parça dəmirdən quraşdırılan bir makina əsrlər boyu işlər. Bu cür lazımı əsər yerinə isə mexaniki surətdə quraşdırılmış sxema qoyulur.*

Quraşdırmaq *f.* 1. Birləşdirmək. *..qüvvələrini ..bir yerə quraşdırmış.*

2. *məc.* Özündən düzəltmək; uydurmaq; yaratmaq. *Cavid.. bütün əsərlərini.. bir fəlsəfə xətirəsi üçün quraşdırıyor.*

Qurbağa *is.* Suda və quruda yaşayan quyruqsuz heyvan.

[Şərif:] *Hamısı qurbağa kimi verib ağız-ağıza.* [Toğrul:] *Vətəndaş qurbağa, sən heç nəyə yəməndən incimə.*

Qurban *is.* (ər.) 1. *din.* Dini adətlərə görə, Allah yolunda kəsilən heyvan. *Əvvəllər hətta qurbanlar insanlar da olurdu.* [Solmaz:] *Keçmişdə hər gün nə qədər qurbanlar olurdu.* □ **Qurban kəsmək** – dini mərasimi icra etmək. *Sonralar ..heyvanlar qurban kəsilməyə başlandı. Kişi.. heyvanı qurban kəsmək istəyir.* **Qurban vermək** – qurban kəsmək. *Əski insanın ..Allahını özündə yerləşdirməsi üçün ..qurban vermək lazım idi.* **Qurban olum!** – nəvaziş yaxud yalvarış bildirir. [Sitarə:] *Qurban olum sənə Nadir, qardaş, sən Allah məndən gizlətmə!*

2. Bir hadisə nəticəsində həlak olmuş adam. [Gülsabah:] *İnqilab qurbansız olmaz. ..Ancaq səhsiz, nöqsansız, qurbansız tərəqqi mümkün deyildir.*

Qurbanlıq *is.* Qurban verilən. [Solmaz:] *Bütün xalqın nicatı üçün mənim qurbanlığım gərəksə, mən çəkinməyəcəyəm.*

Qurd¹ *is.* 1. Canavar. (Gülzar) *Qaranlıqda qurdlara, çaqqallara rast gəlməsin deyə, qorxudan bir ağacın dibinə sıxıldı. Sanki ac qurd.. ..Həmin allahlar yer üzündə at, keçi, qurd və sair şəkildə hökm sürürlər.*

2. *məc.* Təcrübəli, dünya görmüş qənimətçi adam. [İncə:] *Sən bilirsən ki, o əqrəbəli bir qurddur. // Yırtıcı, qaniçən.* [Qorxmaz:] *Düşmən qüvvət almış, qurd kimi qan gəzir.*

♦ **Qurd qoyun (quzu) ilə gəzir (otlayır)** – əmin-amanlıqdır. *..Hər kəs uğraşsın iş ilə, qurd ilə gəzsin qoyun..*

Qurd² *is.* Soxulcan. // *məc. dan.* Mikrob. [Toğrul:] *Yeritmışəm onun (qurbağanın) qanına bir qram çaxotka qurdu, salmışam tok altına.*

Qurdalanmaq *f.* Araşdırmaq, axtarmaq. *..Şod-nə-şod baxdı fala, qurdalanıb açdı kitab.*

Qurdurmaq *icb.* Yaratmaq, meydana gətirmək. *..Hərəkət.. ağılın böyük bir məharətlə qurdurduğu aldadıcı bir fəlsəfənin arxasında gizlədilmişdir.*

Qurğu *is.* Mexanizm, cihazlar sistemi. *..Tamaşaçının əsəbləri*

bir elektrik qurğusu kimi onun (dramaturqun) barmaqları altında olsun.

Qur-qur *təql. dan.* Narazı danışiq səsləri; pıç-pıç. *İki ildən sonra da başladı millət: – Qur-qur.*

Qurmaq *f.* 1. Yaratmaq, meydana gətirmək. [Gülsabah:] *Tikən, yaradan proletar kütləsidir sosializm qurur. Mənə şeytan deyir: İranda da hürriyyəti qur. (Osmanlılar) ..600 ildən bəri müstəqil bir dövlət qurmuş..*

2. Düzəltmək, tərtib etmək. *Dekorasiyanı bir başqası qursa idi, bəlkə də bu cəhətləri sükut ilə keçərdik.* [Arif Hikmət:] *..dedi, gərək.. ekspozisiyanı elə qurasan ki..*

3. İşə salmaq, sazlamaq. [Yaşar:] *Tanya, sən də voltmetri qur.. Sən qurursan yenidən bu maşını.*

4. Planlaşdırmaq; tərtib etmək. *Fəqət indiyə qədər onun işlərini elə qurmamışlardır ki, onun əməyindən istifadə etmək olsun.*

Qurnaz *sif.* Hiyləgər, məkirli. [Oqtay:] *Təbiət qurnaz baqqallar kimi bizi aldadır. // Ayıq, zirək, çevik. (İblis) alıcı, çevik, qurnaz, bir dəqiqə rahat durmaz, bütün dünyanı dolaşır...*

Qurnazcasına *z.* Bic-bic, hiyləgərcəsinə. (Gülərin) *daima qurnazcasına gülümsəyən iri mavi gözləri vardı.*

Qurşaq *is.* 1. Belbağı. *Bu aralıq Mirzətağı əlində.. bir taskababı, piti, bir dəmir çaynik, bir də saxsı çaynik, qurşağında bir lüləyin və çiyində bir dəst yorğan-döşək və bir sarı kürk olaraq içəri girir.*

2. Bel. // *məc.* Bol, çox. *Orta qurşağa kimi palçıqdır. Eyşi-ışrat Parisdə qurşaqdan; Tökülür pul, saman kimi yayılır.* □ **Qurşağa çıxmaq** – çox olmaq, həddi aşmaq. *Lehmə çıxıb qurşağa; Nə at keçər, nə fayton.*

Qurşaqılı *sif.* Qurşaq bağlamış. *Lap küncdə oturan gümüş qəlyanılı, tirmə qurşaqılı bir kişi danışdı..*

Qurşun *is.* Qurğuşundan qayrılmış güllə. *Pulemyotlar şaqqıldayır, yanar qurşun yağış kimi yağırdı.* [Gülsabah:] *O öz gözləri ilə görməlidir ki, onun qurşunu boşa çıxarsa, düşməni*

qurşunu onun alnını didəcəkdir. // Odlu silah. Əsrin sözü top, haqq sözü top, Tanrısı qurşun.

Qurtarmaq *f.* 1. Bitirmək, tamamlamaq. *İndi o, dərslərini qurtarıb gəlir.* [İmam:] *Bu xalq elm oxuyub, məktəb qurtarıb, sənəcn bilmir yəni.. həlbət bir şey bilir ki, deyir də. ..Bu böyük işi qurtarmaq şərəfəti Firdovsiyə nəsib oldu.*

2. *t-siz.* Bitmək, axıra çatmaq. [Volodin:] *Yoldaşlar, iclas qurtardı.* [Nüsrət:] *Yoldaşlar! Rəsmi hissəmiz qurtardı.* [Əhməd:] *Vaxt qurtardı.*

3. *t-siz.* Tükənmək. *Pul qurtarınca dərhal mən oğurluq edərdim.*

4. *t-li.* Xilas etmək. [Solmaz:] *Atəşgah.. xalqı ərəblərin sıxıntısından qurtarmaq üçün mənə qurban kəsmək istəyir.* [Aqşin:] *Mən sənə qurtarmağa gəlmişəm.*

5. *t-siz.* Özünü xilas etmək, xilas olmaq. [Sönməz:] *Xalq ərəblərin cəbrindən qurtarmaq üçün odlardan kömək istəyir. Əlindən güc-bəla ilə qurtardıq.* [Oddamdi:] *Ulu Hürmüzdə şükürlər olsun, qurtardım. // Təsirindən çıxmaq.* [İvanov:] *Deyə bilər ki, professor hələ də çürük irq nəzəriyyəsinin təsirindən qurtara bilmir.*

6. *t-siz.* Ölmək, keçinmək. [Firəngiz:] *Getməyəcəyəm! Qoy gəlsin bir yolluq öldürsün, qurtarım.*

7. *t-li.* Öldürmək. [Sitarə:] *Öldür, qurtar mənə, dəxi mən canə gəlmişəm.* [Dönməz:] *Gəl, gözlərin yeyim. Canım al, qurtar.* [Yaşar:] *Mən onu qurtararam. Qurtardı getdi!* [Qürbət:] *Biz kəndlilər razı deyilik, qurtardı, getdi.* [Almaz:] *Söz verdim, vəzifə götürdüm, qurtardı.*

Qurtulmaq *f.* Azad olmaq, xilas olmaq. [Qorxmaz:] *Biz bu ərəb yırtıcılarından qurtarmalıyıq. ..Acı fikir – xəyalatdan qurtulmaq üçün (Ceyran) bir axşam bulaq başına getmişdi.*

Qurtuluş *is.* Xilas, nicat; azadlıq. *Yeganə qurtuluş qarşıdakı uçurumdur.*

Quru¹ *sif. məc.* 1. Maraqsız, cansıxıcı. *Əbu Səidin təsəvvüfü quru fəlsəfə olmayıb, ürəkdən qopan fəryadlardır.*

2. *məc.* Soyuq, ruhsuz, hissəsiz; sxematik. *Qəhrəman bir az*

sünidir, sxematikdir, qurudur.

◊ **Quru çörək** – kasıblıq rəmzi. [Sevil:] *altı il yarı ac, yarı tox, quru çörək ilə keçirmişik. Quru gəmik (can) – quru sümük, çox arıq.* [Aqşin:] *Səndə can qalmamış, quru gəmixsən. .. Bir quru candır keçir.. Quru palçığı divara yapışdırmaq – ağ yalan danışmaq.* [Barat:] *Onlar quru palçığı divara yapışdırırlar. Quru vədlər – yerinə yetirə bilmədiyinə söz vermək. İndi camaatı quru vədlər ilə aldatmaq mümkün olmayacaqdır.*

Quru² *is.* Torpaq, yer; qitə. *Ona tapqın dəniz, hava, quru, yer.*

Qurucu *is.* Quran, tikən; yaradan. *Bu üslub.. sosializm dövlətinin hər bir adi qurucusunun ..qəhrəmanlığını düzgün təsvir etməyi tələb edir.*

Qurulan *sif.* Bükülüb açılan. *.. qurulan kürsünün üstündə oturdu.*

Qurulmaq *məch.* 1. Yaradılmaq, meydana gətirilmək. *Afinada tam demokratik bir cümhuriyyət qurulmuş oldu. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra Sıdqi öz fəaliyyətini daha da gücləndirmişdir.*

2. Tikilmək, inşa etmək. *Qış gəlir, kürsü qurulmuş, hamı xəb etmədədir.*

3. Sazlanmaq, işə salınmaq. [Dursun:] *Xaspolat qurulmuş bir qrammofona .. oxşayırdı.* [Zaman:] *Pulemyotlar qurulsun.*

Qurultay *is.* Hər hansı bir ixtisas və ya təşkilat nümayəndələrinin geniş yığıncağı. *..Ümumittifaq sovet yazıçıları qurultayının qiymətli materiallarını ətraflı və təfəsilatlı öyrənmə(liyik). // Toplu. (Qumru) gözəllər qurultayını gülüşdürərdi. Bu ay, yıldız, boyaların qurultayı nə demək?*

Quruluq *is.* Quru torpaq. [Birinci səs:] *Kəmə çəkin, mator qoyun, quruluğu suvarsın.*

Quruluş *is.* 1. İdarə üsulu. *Bizim quruluşumuzun misli-bərabəri yoxdur. Sovet yazıçısının məqsədi, böyük quruluşumuzu əks etdirmək(dir).*

2. Sistem; vəziyyət. [Elxan:] *Üçüncü düşmənim isə.. indiki*

yaşayış quruluşudur. Həyatın şimdiki quruluşu, fikir və fəlsəfələri yanlışdır.

3. Tərtibat. Əsərin quruluşu səhnəyi .. gözəlcə bilən bir rejissor tərəfindən verilmişdir. Bunun üzərinə səhnə quruluşunda əsərdəki sözlərə diqqət edilməsini yoldaşlardan rica edirik. // Arxitektonika. Cavidin əsərlərinin quruluşu pək pozğundur.

Qurumaq f. Nəmliyi yox olmaq: quru hala düşmək. *Dodaqlar ..ağarıb qurumuşdu. Vallah, çənil qurudu, sındı qələmdən, a səbat! ..Sular qurumuş..*

Qurum-qolaysız sif. dan. Düşünülməmiş, plansız; çətin, narahat; pis vəziyyətdə. *O da görür ki, iş qurum-qolaysızdır, atasını yandıracaqlar.* [Fatmansa:] *Hələ yetişdim, gördüm iş qurum-qolaysızdır.*

Qurumsaq is. və sif. dan. Namussuz, qeyrətsiz. [Əmirulla:] *..çatan əbləh, qurumsaq gələcək ki, siz Azərbaycan qızlarını yola aparmırsınız. İbad: Sözü bil danış, əbləh qurumsaq.*

Quruş is. (əslə ital.) Qəpik mənasında. [Qədir:] *Pul-zad bir quruş da yoxdur. ..mən bir quruşun möhtacıyam. // Pul mənasında. “..Mənə az çatdı quruş”.*

Qurutmaq f. Nəmliyini, yaşlığını yox etmək. *Al, kürkümə bürün və paltarını qurut. Kişi ocağın yanındakı bir daş üzərində oturub, paltarlarını qurudurdu.* □ **Özünü qurutmaq** – ölmüş, donmuş kimi olmaq... *Ölən adam belə özünü qurudub da qalxıb yerə çırpılmasındansa, getdikcə.. zəifləyib ..rahat ölərsə, daha təbii olar.*

Quş is. Bədəni tük və lələklə örtülü qanadlı, dimdikli heyvan. [Şahsənəm:] *Bir at belində quş tək uçub gəlir.* □ **Quş kimi** – çox yüngül, cəld. [Mazandaranski:] *Sanki on iki yaşı vardır, quş kimi!* [Rəbi:] *Quş kimi (Aqşin) həbsxanaya uçdu.*

Qutab is. Xəmir bişmiş. *İrza xan dün yenə vermişdi zakaz evdə qutab. Səhnə arxasından səslər: Taza kök, isti qutab!*

Qutu is. İçində şey saxlamaq üçün qab. [Xosrəmməd:] *Gedib boynuma papiros qutusu salıb, papiros satacağam.* [Yaqut:] *..barit qutusunu da evdən apararı, bax, onlardır. ..2-3 qutu .. qrim-*

boya.

Quymaq *is.* Yağ və balla bişirilən xəmir xörək. [Konfransa:] *İşlər tərsə düzəndə quymaq dış çıxardar.*

Quyruq *is.* 1. *məc.* Axır; ümumiyyətlə bir şeyin qurtaracağı. *“Saxladın quyruqda” “gön qaldı”, dayandın, “soymadın”.*

2. Əlaltı. *İştirak edənlər: İbad – qolçomaq quyruğu. 30 yaşında.*

Quyruqlu *sif.* Quyruğu olan. *Oxşar ..quyruqlu obezyana..*

Quyu *is.* Silindr şəklində qazılan çuxur. [Toğrul:] *Ağa, quyuya atdıra bilərsiniz..* [Aqşin:] *Bu zavallılar quyunun dibinəmi salınmışdılar?*

♦ **Quyu dibinə salmaq** – həyatını puç eləmək. *Zalım! ..mənim uçağanlarla bəhs etməyə qadیر olan qanadlarımı sindirdin, quyu dibinə saldın.*

Quzğun *is. məc.* Xəzər mənasında. *Quzğunun sahilində pak qocaman bir yapı .. Biza bir gün düyün yapar sonda; Ana Quzğun səfəli qoynunda.*

Quzu *is. məc.* Çox sakit, həlim adam. [Şəmsə:] *..Quzu kimi qardaşımı öldürdü. // Quzum* şəklində – əzizim, mehribanım mənasında. [Sevər:] *Nədir, quzum, gözüm?*

Qubar *is. b a x qubar.* [Sitarə:] *Mən ki, dünyanın qəmi-dərdi-qubarın görmüşəm.*

Qübur *is. (ər.)* Qəbirlər. □ **Əhli-qübur** – ölü. *Səhni-səmadan düşüb əhli-qübur olmayım.*

Qüdrət *is.* 1. Qüvvət, güc, cəsarət. [Solmaz:] *..mən ərlərdə qüvvət, qüdrət və cəsarət sevirəm.* [Gülsabah:] *Üzündə də bir qüdrət, bir qüvvət hiss edilir.*

2. İradə, möhkəmlik, cəsarət. *Abbasmirzənin içərisində coşan mənəvi qüvvət və qüdrəti görmürdülər.*

3. Qarət, güc. *..danışmağa qüdrəti yox idi.*

Qüdsiyyət *is. (ər.)* Müqəddəslik; paklıq. [Yanardağ:] *..o qız .. ulu Hürmüzə varacaq qədər qüdsiyyət almışdır...*

Qülbə *is.* Koma, daxma. *..Orman bətirində ..insanlardan uzaq yaşayan bir ixtiyarın qülbəsini, daxmasını təsvir etməli(idi)..*

Qürbət 1. *is.* Ölkə // Qəriblik. *Mən sənin İrani-viranında qürbət bəklədim.*

2. *sif.* Yad, özgə, yabançı. *..Həmid indi birdən-birə qürbət bir ölkədə özünü kimsəsiz görünmə ..özünü itirdi.*

Qürə *is.* (ər.) Püşk. [Cəmaləddin:] *..qətli icra etmək üçün fədaı təyin olunacaq. Onun üçün qürə atılmalıdır.*

Qürəsiz *sif.* Könüllü, öz xoşu ilə; püşk atmadan. [Cəmaləddin:] *Aramızda qürəsiz işə razı olan varmı?..*

Qürub *is.* (ər.) Batma. *..Gün qüruba əyildi. // Günbatan yer. Qürubə alov saçan matəm. □ Qürub etmək – batmaq. Gün qürub etməyə edirdi şitab. Kainata enirdi bir zülmət.*

Qürur *is.* (ər.) Məğrurluq, iftixar. *Mənə bir aktyoru de ki, yox onda qürur..*

Qüsl *is.* (ər.) *din.* Şəriətdə xüsusi qayda ilə yerinə yetirilən vacib əməl: yuyunma, çimmə. □ **Qüsl etmək (eyləmək)** – xüsusi qayda ilə yuyunmaq. *..Aktyor qüsl eyləyir, dərmanlanır..*

Qüssə *is.* (ər.) Qəm, kədər; dərd. [Səməd:] *Bir il bundan əvvəl yazıq ananın dərd və qüssədən bağı çatlayıb öldü. [Sitarə:] Olaram mən də qüssədən azad. □ Qüssə etmək (çəkmək) – qəm çəkmək. Fikrini çəkmək. Sara üçün qüssə edəcəyimdən qorxursansa, o da bicadır. ..qüssə çəkib qəmgin olacaq.*

Qüsür *is.* (ər.) 1. Nöqsan, çatışmazlıq. *..Tərbiyəsində heç bir qüsür göstərməyir.*

2. Təqsir, günah, qəbahət. *..İsgəndər.. Ona qarşı heç bir qüsuru olmayan ixtiyar atasının üzünə tüpürür.*

Qüvvə *is.* (ər.) 1. Enerji; güc, qüvvət. [Toğrul:] *..elektrikdə elə bir qüvvə tapmışam ki, iki saniyədə vərəm mikroblarını öldürür.*

2. Qabiliyyət, hiss. *..Mədəni insanlarda saxlayıcı qüvvə daha artıqdır.*

3. Cəm şəklində: bir-birinə yaxın sahələrdə çalışan adamlar. *..Səhnənin ..bucaqlarda sürüklənən ayrı-ayrı qüvvələrini min yerdən toplamışdır. [Almaz:] Burada kəndin bütün sağlam və yaradıcı qüvvəsi çalışır.*

4. Cəm şəklində. *Nadir şah və ..Ağaməmməd şahın əsgəri*

qüvvələri artıq Azərbaycanı büsbütün təslim etdirmədiyi kimi fars ədəbiyyatının yapma parlaqlığı Azərbaycan ədəbiyyatını büsbütün təslim etdirəmir..

5. Cazibə, cazibə qüvvəsi. *Caviddə hər kəsi məftun və əsir edəcək bir qüvvəyi-şeyriyyə vardır.*

Qüvvəli *sif.* İstedadlı, bacarıqlı, qabil. *Tərcüməçilər qüvvəli olsalar da ..məsuliyyətli düşünmək istəmiyorlar.*

Qüvvət *is.* 1. Güc, zor. *Onun qüvvəsinə qarşı duran tapılmıyor.*

2. Yaradan. [Elxan:] *Mən dünyada səadət yarada biləcək ulu bir qüvvət..*

3. İctimai qrup, təbəqə. *..Mübariz bir qüvvət kimi burjuaziya araya çıxınca dini ayinlər öz mahiyyətini dəyişir.*

4. Mənəviyyət; mənəvi güc. *Abbasmirzənin içərisində coşan mənəvi diqqət və qüdrəti görmürdülər. // Möhkəmlik, iradə. Sənanda Xumarın eşqinə qarşı diqqət və iradə yoxdur.*

5. Əhəmiyyət. *Əsərlərinin ən böyük gözəlliyi və diqqəti də burasındadır.*

6. Bacarıq; imkan. *Tərcüməçilərdən kimsə öz qüvvətilə ..hesablaşmaq istəmiyor.*

Qüvvətləndirilmək *məch.* Gücləndirilmək. *..Yekun vuraraq qeyd etməlidir: Teatr fəaliyyəti üzərində ideoloji rəhbərlik qüvvətləndirilməli.*

Qüvvətləndirmək *f.* Qüvvətini, gücünü artırmaq; gücləndirmək. [Oqtay:] *..yorğun qolları qüvvətləndirən bu dadlı ümidlər. Bu teatrı qüvvətləndirmək, repertuarını canlandırmaq .. lazımdır.*

Qüvvətlənmə *f. is.* "Qüvvətlənmək"dən. *(Fəlsəfə) əsərlərin qüvvətlənməsinə, yardım edir.*

Qüvvətlənmək *f.* Qüvvətə gəlmək, güclənmək. *Əlbəttə.. rəhbərlik qüvvətlənməli, teatr maddi cəhətdən təmin olunmalıdır.*

Qüvvətli *sif.* 1. Çox güclü, çox sağlam. *İki qüvvətli əl onun əlindən tutdu. (Hökmdar) qüvvətli və qəhrəman yetirməkdən ötrü "İlliada"yı məktəblərdə oxutdururdu.*

2. İstedadlı, məharətli. *Xaltura yapması görülən tərcüməçilərə çox qüvvətli olsalar belə.. tərcümə verilməməlidir. ..Bu dövrün ..ən qüvvətli şairi Əbu Nəvvasdır.*

3. Böyük, iri; möhkəm. *Şərifzadə qüvvətli addımlarla qarşıdan gələn ağırlara qarşı irəli atıldı.*

4. Təsiredici, gözəl. *Əbu Səidin qüvvətli rübailərindən sonra ondakı təsəvvür quru fəlsəfə olmayıb, ürəkdən qopan fəryadlardır.*

- L 1 -

Laboratoriya *is. (lat.)* Elm və ya texniki təcrübələr, tədqiqatlar üçün xüsusi təchiz olunmuş bina və ya otaq // Belə təcrübə, tədqiqat aparılan müəssisə. [İvanov:] *Laboratoriyada bir az yavaş demək olardı.* [Tanya:] *..Başlar deyilməyə ki, laboratoriyada oxuyurlar.*

Lax *sif. məc. dan.* Mənasız, boş. *Bizə ancaq olmasa hərdən bir az cəncəl-filan; Onda parlaq başlayış, lax intahalar fok gedər!*

Lailahəilləllah *(ər.) din.* Allahdan başqa heç bir ilahi yoxdur. [Pəri:] *Lailahəilləllah, a kişi, itil buradan.* [Aqşin:] *Lailahəilləllah, Məhəmmədən rəsulillah.*

Lak *is. (ital.)* Spirtdə, yağda, skipidarda həll olunmuş qatran. // Üzərinə həmin mayedən çəkilmiş parıldayan dəri və s.-dən tikilmiş, qayrılmış. [Sevil:] *Ona görə ki, indi mənim çəkmələrim lak; tumanım qısa və dabanlarım dikdir?*

Lakin *bağl.* Cümlələri və ya cümlə üzvlərini birləşdirərək qarşılıq bildirir. *Hamleti oynamaq, lakin onun bütün ruhunu anlamamaq mümkündür?* [Elxan:] *Lakin əsl məqsəd nədir?*

Laqqırtı *is.* Söhbət, danışiq (əsasən mənasız, boş və s. mənasında). [Turac:] *Qəmərxanım, siz axı bu adamların laqqırtısına nəçin qulaq asırsınız?*

Laqeyd *sif. (ər.)* Heç bir şeyə fikir verməyən. *Əsərlərin bərbad olmasına qarşı büsbütün laqeydirlər. Seyrçi laqeyddir.*

Lal *sif.* Danışıq qabiliyyəti olmayan, danışa bilməyən. *Çocuqkən doğularkən lal kimi əl hərəkətlərindən istifadə etmişdir.*

□ **Lal olmaq** – susmaq. [Şahsənəm:] *Qorxu bitdi, lal oldu dillər. Lal oldu o saz.*

Lalə is. (fars.) Qırmızı çiçəkləri olan bitki. *Bir lalə yetişmişdi bu viranə çəməndə; Bad əsdi, xəzan vurdu da, laləm bada düşdü.* □ Təşdid: **lalə kimi yanmaq** – al qırmızı rəngdə olmaq. *Ləbləri bir lalə kimi yanırdı. (Gülzarın) Zərif ləbləri bir lalə kimi yanırdı.*

Laləruş klas. (fars.) Laləyanaq. *Bir laləruşəm, eşqimə sultan ola bilsən; Məndən qaç uzaq, vəslimə mehman ola bilsən.*

Laləzar is. (fars.) Laləlik. *Bulvar.. behişt kimi laləzardır. //Məc. mənada. [Mələk (oxuyur):] Laləzardır bu gecə; Tale yazacaqdır bu gecə.*

Lampa is. (fr.) İşıq verən hər cür cihaz. *Otaq alaqqaranlıq idi. Bu aralıq düşündən qırmızı bir lenta asılmış bir milis nəfəri içəri girib, dinməz lampanı yandırıb, pəncərənin pərdəsini endikdən sonra ehtiyatlı bir görkəmlə çıxdı. Qaranlıq içərisində, pəncərə ilə qapı, lampanın sarı işığında vərəmli iki göz kimi baxırdı.*

Lampalıq is. Bir lampa qədər. [Sevil:] *Lakin biz, biz bir lampalıq neft, bir parçacıq çörək, bir doyumluq quru çörək üçün birinə yanaşdıqda, bütün bayquşlar səs-səsə verib, dörd bir yandan: “fahişə, fahişə”, – deyə ulaşırlar.*

Lanset is. (alm.) Cərrah bıçağı. *Lanset, pinset və bütün karəsti hamısı dağılıb.*

Lap əd. Sözlərdən əvvəl gələrək, onların mənasını daha da dəqiqləşdirir. [Toğrul:] *Lap ürək-göbəyimi yedim.* [Atakişi:] *Babakişi onda lap sara kimi idi.* [Tanya:] *Sonra da bir şey dedi, lap tərsinə.*

Latınca sif. və z. Latin dilində. *Latınca yaz, rusca yaz...* [Qurbanəli] *Mirzətağı, bircə bu latıncaya qulaq as, bu zalım uşağı hamısı savadsızdır! Viveskayı türkcə yaz; Latınca yaz, rusca yaz.*

Laübalı sif. (ər.) Heç bir şeyə əhəmiyyət verməyən: qeydsiz, qayğısız, etinasız. *Oqtay (çıxaraq laübalı oxuyur):. Göylərin boşluğunda pək müdhiş; Sanki pək laübalı bir sərxoş.*

Laybalay z. Qat-qat, taybatay. *Qapı laybalay açıldı.*

Layiq sif. (ər.) Münasib, yaraşan. [Ulduz:] *Sən burada*

qalmağa layiq deyilsən. Arvada layiq olan cövrü cəfadan.

Layiqincə z. Lazım olduğu kimi. *Əcəbə, hansı rəssamdır ki, hovuz kənarında oturan nəzənin qızın qızılıgül kimi qızarmış yanaqlarını, yuxudan təzə ayıldığı üçün ahu baxışı ilə qırmızı, baliqlara baxan gözlərini, zalım cəlladlar şəmşiri kimi can almağa hazır olan qaşlarını layiqincə təsvir edə bilsin?*

Layiqli sif. Münasib, ləyaqətli. [Artist:] *Məcnunu yaxşı deyiləcək dərəcədə layiqli oynadı.*

Laylay is. Körpə uşaqları yatırdanda oxunan həzin mahnı; ninni. *Lay-lay deyən bir anama.. zövqün toplayın. Laylay çal yatsın müsəlman, mən bilim qoy, bir də sən.*

Lazım sif. (ər.) 1. Gərəkli, lüzumlu, zəruri. *Lazım deyil iranlıya yorğan.* [İmamyar:] *Atmaq lazım gəldi, atsın, öldürmək lazım gəldi öldürsün. Nə qədər alçaq bir nəfəs alması lazım olduğunu mən təsəvvür etmirəm.* □ **Lazım bilmək** – gərək olmaq, zəruri olmaq. *Amillərdən daha birini qeyd etməyi lazım bilir.*

2. Xəbər şəkilçisi ilə: **lazımdır** – gərəkdir, vacibdir: ehtiyac hiss olunur. *Sənənin səadəti üçün bu lazımdır.* [Yaşar:] *Mənə sübut lazımdır.* [Nüsrət:] *Yoldaş məsələni qurtarmaq lazımdır.*

Lazımınca z. İstənilən qədər. *Təsəvvüf cərəyanı lazımcına tədqiq edilməmişdir..*

Lehinə z. (ər.) Xeyrinə, tərəfinə. *Fəqət Denikin lehinə propaqanda apararkən yaxalanıb həbs olunanlar ittihadın üzvlərindən degilmidilər?*

Lehmə is. Duru palçıq; batdaq. *Lehmə çıxıb qurşağa.*

Leksikon is. (yun.) Lüğət sözlük, lüğət tərkibi. [Almas:] *Azərbaycan dili leksikonunda mən heç belə söz görməmişəm.*

Lent is. (alm.) 1. Bəzək və s. üçün işlədilən dar, uzun parça zolağı. *Otaq alaqaaranlıq idi. Bu aralıq döşündən qırmızı bir lenta asılmış bir milis nəfəri içəri girib, dinməz lampanı yandırır, pəncərənin pərdəsini endikdən sonra ehtiyatlı bir görkəmlə çıxdı.*

2. Kinofilm. *Müsaidə etsəydiniz, təcrübə üçün sizi lentə çəkərdik, – dedim.*

3. Ensiz zolaq kimi uzanıb gedən ("kimi" sözü ilə). *Bütün*

keçmişləri, hətta beş yaşından bəri başına nələr gəlmişdisə, hamısı birər sinema lentası kimi gözündən gəlib keçirdi.

Leyk bağl. (ər.) klas. Lakin. *Leyk yazdıqlarım əsla eləməz xalqa əsər. Leyk zülmat indi örtübdür; O səfilin sarımtıraq rəngin. Leyk, millət, can verir, siz eyşü nuş aludəsi; Şər qanuninə mütləq ziddir əfəliniz.*

Ləb is. (fars.) klas. şair. Dodaq. *Əmdim ləbini bal kimi.. [Xor:] Ləbləri var a! Ləbinə oxşadığıyçin meyə meyl etdi könül..*

Ləbaləb z. (fars.) Ağzınacan dolu, tamam. *Gülzar hərdən iri gözlərini Fərhadın cavanlıq şəhdi ilə ləbaləb olan gözəl üzünə dikib baxırdı. Fəda olsun mənim cavanlıq şəhdilə ləbaləb olan, dodaqlarında qanlar quruyan balalarım, açılmamış soldurduğunuz İran qönçələrinə!*

Ləbbadə is. (ər.) Xalat: b a x **aba** *Bəs sənə əba verəm; Ləbbadə verən vəziyyət? Ancaq son zamanlar tələbəlik çox da iş keçmədiyi üçün, Kərim yekə etmək papağı dəyişib, ikiüzlü bir papaq qoymuş, ləbbadəni yarıya kimi kəsib, pencək qayırmış, nələyin yerinə məst geymiş, nəhayət, iyirmi ikinci ildə üçaylıq kurslara girmiş, Molla Kərim əvəzinə, Mirzə Kərim olub çıxmışdı.*

Ləbbeyk (ər.) Əslində nə “əmriniz var?”.. “buyurunuz” mənasında olub, adətən “demək” feli ilə işlədilir. [Şəkinski:] *Oqtay hər nə dedi, siz də meymun kimi ləbbeyk deyın.*

Ləçək is. Üçkünc qadın baş örtüyü. [Hacı Zaman:] *Az qalıb ki, başıma da bir ləçək bağlayasınız. Mən.. ləçək bağlaya bilmərəm.*

Ləğv is. (ər.) Yox etmə, aradan qaldırma. □ **Ləğv etmək** – aradan qaldırmaq tövsiyə etmək. [Yaşar:] *Şərəbanı xala, sən bu qolçomağı məgər ləğv eləyib qurtarmışsan?*

Ləhcə is. (ər.) dilç. *Ancaq bir qədər ləhcəsi yekrəng idi.*

Ləhləmək f. 1. Bərk qaçmaqdan tez-tez, ağır-ağır nəfəs almaq. [Xəlfə:] (Süleyman) *yazıq-yazıq orda uzanıbdır, tazı kimi ləhləyir.*

2. Məc. mənada. *Qatar qara div kimi ləhləyərək gəldi.*

Ləin sif. və is. (ər.) klas. Məlun. [Mənzur:] *Ey xəbis, ey xain, ey ləin.*

Ləkə is. Şərəfsizlik, rüsvayçılıq. [Elxan:] *Artıq bir damla qan vicdanların ləkəsidir.*

Ləkədar sif. və is. köhn. Ləkəli; biabır olmuş. *Bu anda onun üzü bir yerdə duran Gülzar ilə Fərhada sataşdı, hirsindən başı hərlandı: – Binamus bacı, namussuz qardaş, heç tələsməyin, həyatda nə qədər mən varam, ləkədar edilmiş namusumun intiqamını sizdən alacağam.*

Ləkə-ləkə z. Ləkəli, ləkə düşmüş. *Divarlar alapələng kağızlarla örtülmüş, ortada təzə üzündəki ağ kağızı mürəkkəblə ləkə-ləkə boyanmış böyük bir miz durmuşdu.*

Ləkələmək f. Qara yaxmaq, rüsvay etmək. [Şərid:] *..onun bu fəna hərəkətlərini tənqid etmək istəyənləri müəllimə ləkələməyə çalışır.*

Ləkələndirmək b a x **ləkələmək**. [Oqtay:] *Sizin buraya gəlmaniz adınızı ləkələndirə bilər.*

Ləkələnmək f. Biabır olmaq, bədnam olmaq. [Kamal:] *Bütün dünya nəzərində ləkələnməsini istəyirəm.*

Ləkələnmiş f. sif. Rüsvay olmuş; qara yaxılmış. *Əgər intiqam almamış ölərsəm, qoy xəlayiq desin ki, namusu ləkələnmiş bir binamus dünyadan getdi.*

Ləkəli sif. Ləkələnmiş.. [Bəhram:] *Mənim vicdanım ləkəlidir.*

Ləqəb is. (ər.) Qeyri-rəsmi ad; ayama. [Sapan:] *Adı deyil, adə, ləqəbidir. Ali Həzrət ləqəbi çöhrəmə xəndan olacaq.*

Lələş is. zar. Özünü öydüyü, lovğalandığı zaman özü haqqında işlədilir. [Şərif:] *Nə, necə görürsən lələşüvün qələmini?*

Ləli-ləb is. Dodaq ləli. [Tapdıq:] *Gərəkdir bu gecə əmmək o ləli-ləblərin yarın.*

Ləli-yaqut sif. Yaqutdodaqlı. *Ləlü-yaqut, lələvü mərcan; Fəbiyyəyi alayı rəbbiküma tükəzziban.*

Ləmə is. Tavandan bir az aşağı qab düzmək üçün çıxıntı və ya divarın bir hissəsi. [Gülüş:] *..bu taxçalar, bu ləmələr hamısı bir-birinə yabançıdırlar.*

Lənət is. (ər.) Nifrin. [Toğrul:] *Vay sənin atana lənət, Tanya!* [Ağşın:] *Lənət fələyin dönüşünə.* [Bir səslə yazdı:] *Qacara lənət!* □

Lənət eləmək (sovurmaq) – nifrin etmək, qarğmaq. *Allah .. lənət eləsin..* [Qorxmaz:] *Bir gün böyük bir izdihamın səni söyərək, lənətlər sovraraq, gördüm.*

◊ **Lənət kor şeytana (lənət şeytana)** – arzu edilməz bir işdən çəkəndirmək istərkən işlədilən ifadə. [Səfər:] *Amma lənət kor şeytana, bilərəm Hımza qol-qıçını sındıracaq.* [Güloğlan:] *Lənət olsun şeytana!*

Lənglik is. Ağır tərpənmə; yubanma, gecikmə.. [Məhərrəm:] *Bu hələ həyatınızın ibtidasıdır, belə lənglik ilə gedir.*

Ləpə is. Kiçik dalğa. [İmamyar:] *Mən onu elə basını bu ləpələrin içinə ki...*

Ləpədöyən is. Daim ləpə döyən (çarpan) sahil xətti. [Aram:] *Özün də otur ləpədöyəndə, gözlə haçan xəzri gələcək ki, kosavayın yola düşsün.*

Ləpələnmək f. 1. Dalğalanmaq. *Əs, ey külək, bağır, ey bəhri-biaman, ləpələn! Atıl cahana sən, ey ildırım, alış, parla!*

2. məc. Dalğa kimi tərpənmək. *..saçları .. küləkdən ləpələnirdi.*

Lərzə is. (fars.) Titrəmə, titrəmə, əsmə. □ **Lərzə düşmək** – titrəmək, əsmək. *İranlı səsi çıxsa düşər lərzəyə əflak; Qeyrət, nə var iranlıda var, hamısı bibak.* **Lərzə salmaq** – dəhşətə gətirmək, sarsıtmaq. *Dram cəmiyyəti gör, bir cahana lərzə salıbdır; Hələ bu opera cəmiyyəti o yanda qalıbdır.*

Ləşkər is. (fars.) köhn. Qoşun, ordu. *Qabaqca səf çəkə ləşkər, gedə nizam ilə.* [Mirzə Səməndər:] *..məktəb olub dava meydanı. Ləşkər ləşkərə söykəlib.*

Lətafət is. (ər.) 1. Lətiflik, xoşluq. *Gülzar ipək bir köynək geymiş, döşünü açmış və gecənin lətafətindən məftun olaraq, bağıın içində zərif yarpaqlar arasında bir quş misalı həzin bir halda gəzişirdi.*

2. Gözəllik, qəşənglik. [Bəhram:] *Niyə belə məhzun, niyə belə solğunsunuz? Hanı sizing keçmiş lətafətiniz? Toy gecəsi idi. Onsuz da gözəl və sevimli olan Gülzar bu gecə daha başqa bir lətafət əxz etmişdi.*

Lətafətli *sif.* Zərif, incə, məlahətli. *Gülzarın bədrilənmiş ay kimi gözəl üzünü bulud kimi pərdələyən qara saçlarına bu gecə daha diqqətlə şənə çəkilib nizam verilmişdi və tam diqqətlə vurulmuş çətiri Gülzarın alınına tökülüb insanı əsir edəcək dərəcəyə qədər lətafətli idi.*

Lətif *sif.* (ər.) Mülayim, yumşaq, xoş, qəşəng. *Aydınlıq, sakit yay gecəsi, yumşaq qumun üstü zərif, yaşıl yarpaqlara bürünmüş, hər yandan üzüm salxımları sallanmış, bir tərəfdə də çay – belə fəvqəladə lətif bir mənzərə!*

Lətifə *is.* (ər.) Anekdot. [Bəhram:] *Ox... Mən qorxulu bir lətifəyə başladım.*

Ləvazimat *is.* (ər.) Bir iş üçün lazım olan şeylərin məcmusu. [Əbu Übeyd:] *İki min əsgər üçün səfər və müharibə ləvazimatı.. verməlisiniz.*

Ləyaqət *is.* (ər.) Yüksək mənəvi keyfiyyətlər məcmusu, həmçinin bu xassələrin dəyərini dərk edən şəxsin özünə qarşı duyduğu ehtiram hissi. [Dilbər:] *Sizin arvadınızda araya çıxacaq bir ləyaqət yoxsa, deyirlər bacınız vardır.* [Şərif:] *Ona görə də belə müəllimə, hansı ki, heç nəyə ləyaqəti yoxdur, gərək ona lap böyük cəza verilsin.*

Ləyaqətli *sif.* Layiqli, hörmətli. *Baxşı, vaxtilə əl tutduğu, ocağının başında yer verdiyi, saxladığı, sonralar açıq düşməyə çevrilən hayıqların içinə silahla yox, gül-çiçəklə getməyi bacaran qorxmaz, mərd, ləyaqətli türk obrazıdır.*

Ləyaqətsizlik *is.* Layiq olmayan şey, hərəkət, nalayiq. *..ailə üçün ləyaqətsizlik, biabırçılıq hesab edən dindar qohumlarının təqibinə məruz qalan Sidqi öz şəxsi əmlakını satır.*

Ləziz *sif.* (ər.) Ləzzətli. [Sitarə:] *Ey bivəfa dünya! Ey bivəfa tale! Sən də bietibarmışsan ki, iti tilovun ucuna keçirdiyin bir parça ləziz təamına aldanıb toruna düşdüm.*

Ləzzət *is.* (ər.) məc. Bir şeydən duyulan xoş hiss; həzz. [Toğrul:] *Kəndə gəldin, sinif düşməni ilə mübarizə aparmadın nə ləzzəti?* □ **Ləzzət eləmək** - həzz vermək, ləzzətləndirmək. [Hacı Əhməd:] *Bax, mülkdür, verirəm ki, ləzzət eləyir mənimçün.*

◊ **Ləzzət aldırmaq** – həzz aldırmaq. *Hər əzabından alınır ləzzət. Ləzzət vermək* – xoşlanmaq, həzz vermək. *Ruhə ləzzət verən madamlardan..* [Cavad xan:] *Amma Nadirin sizin güllənilə vurulub yıxılması mənə başqa ləzzət verdi.*

Libas is. (ər.) Paltar, geyim. *Yas və ələm günlərində qara libas geyirlər.*

Liberti is. (ing.) İpək və ya ipək qarışıq parıltılı parça. *O kətdi qardaş libertinin, ya da drap paltarının qədrini nə bilir?*

Likör is. (fr.) Tünd şirin, ətirli spirtli içki. *Mən özüm üçün likör tapşırıışam.*

Lirə is. (ital.) Türkiyədə, İtaliyada pul vahidi. [Kamal:] *Məgər sən min lirə deyil, on min lirə də dursa xoşluqla Zöhrədən ayrılarmı idin?*

Lirizm is. (yun.) İncəsənət əsərində emosionallıq, bədii həyəcan. *VIII əsrdə isə yunan lirizmi ədəbiyyatı başlayır.*

Lisan is. (ər.) klas. Dil. *Lisan etibarilə də gözə çarpan başlıca xüsusiyyət dilinin yabançı ünsürlərlə az qarışıq olmasıdır.*

Lobyə is. Bostan bitkisi və bu bitkinin meyvəsi. [Axund:] *Allah sizin ölənlerinizə rəhmət eləsin, çox yaxşı kişi idi. Həmişə ildə mənim üçün buğdasından, soğanından, qarpızından, lobyasından, noxudundan göndərərdi.*

Lobyasatan is. Lobyasatan adam. *Hər lobyasatan çəkməçilərlə həmrəh oluban.*

Loğma is. Bir dəfədə ağıza qoyulan çörək parçası; tikə. [İmamya:] *Bilirsən, qardaşoğlu, deyir: loğma ki, var loğmadır.*

Loja is. (fr.) Tamaşa zalında bir neçə adamlar oturması üçün yer. [Mazandaranski:] *Dörd nəfər çadralı müsəlman qadını gəlmiş, örtülü lojada oturmuşlar.* [Nadya:] *Firəngiz, qoy pərdə qalxsın, Aslan bəy lojada otursun.*

Loş is. zool. Hindxoruzu. [Səlim (çırtma çalaraq):] *Yeməmiş, içməmiş sərxoş olaydım; Gah fərə, gah laçın, gah loş olaydım.*

Lotu sif. və **is.** (ər.) 1. Fırıldaqçı, kələkbaz. [Elçi:] *Gedin işinizə, lotular!*

2. məc. Əhli-kef, kefcil. [İsmayıl:] *Layiqmi lotular əzələr*

qardaşın başın..

Lövbər *is.* Gəmini və üzücü mayakları yerində saxlamaq üçün suya buraxılan zəncirə bağlanmış qarmaqlı metal ox.

◊ **Lövbər salmaq** – burada: fəaliyyəti dayandırmaq. *Üç ay yarım müddətində filmin 90 faizini çəkdlər və birdən dayandılar. Necə deyərlər lövbər saldılar.*

Lövha *is.* (ər.) Təbaşirlə yazıla bilən qara rəngli taxta parçası. *Yaz dedilər yaz! İndi buyur, lövhəyə bax; Sözlərin hamısı dalqabaq.*

Lüləyin *is.* Lüləkli su qabı. *Hazırlatdırıb bir qədər lüləyin.. [Nirzətağı] ..bir qoltuğunda balaca bir samovar, iki xörək qaşığı, üç də çay qaşığı, bir taskababı, piti, bir dəmir çaynik, bir də saxsı çaynik, qurşağında bir lüləyin və çiyində bir dəst yorğan-döşək və bir sarı kürk olaraq içəri girir. İxtiraatə meyl edənlər var; Bu cəhətdən də boş deyil İran; Hazırlatdırıb bir qədər lüləyin; Etdirib valideyninə ehsan.*

Lülqənbər *sif.* Həddindən artıq sərxoş. *Aydın lülqənbər qapıda görünür, gözləyir.*

Lüt *sif. məc.* Kasıb, yoxsul. [Əsəd bəy:] *Daşdəmir də, Aydəmir də lüt oğlan.* [Toğrul:] *..Allahın lap lüt bəndəsidir ki, xalis tülüngü.* [Novruz bəy:] *Ondan çox şeylər danışirlər, axırda da lap lüt bir oğlana getmişdi.*

Lüt-ətcəbala *sif. dan.* Çılpaq. [Fatmansa:] *Ay gözünə dönüm, sındır! Özü də lüt-ətcəbala.* [Şərif:] *Özü də lüt-ətcəbala. Uşaqlar hər gün lüt ətcəbala oynayırlar?*

Lüt-madərzad *sif.* Lümlüt, tamam lüt. *Müəllim lüt-madərzad soyunmuşdur.* [Fatmansa:] *Bir cunayı darbalağla. Lüt-madərzad.*

Lütf *is.* (ər.) *klas.* İltifat, mərhəmət, mehribanlıq. [Aqşin:] *Xəlifə sənə böyük lütfələr və mənsəblər vəd edir.* □ **Lütf etmək** – xeyirxahlıq etmək. *Dirilib gəldi drama, azacıq söz kütah; Ömür lütf et belə artistlərə, sən ey Allah! [Sara] Ax, Əbdül əmi, necə də mənim hali-pərişanımdan söyləyir! Zəhmət də olsa, lütf edib məni pəncərənin qabağına aparın, bir az qulaq asım, ürəyim açılsın.*

Lütfən *z.* (ər.) *kit.* “zəhmət olmasa”, “xahiş edirəm” mənasında nəzakətlə müraciət ifadə edir. *Bu cəhətlərə möhtərəm*

müəllifin lütfən nəzər yetirmələrini arzu edirik. Böylə xırda şeylərin əhəmiyyəti varsa, tənqidçi yoldaş lütfən öz səhvini düzəltsin...

Lüzum is. (ər.) Lazım olma, işə yarama. [Sitarə Rəhim xana:] *Hökm et məni öldürsünlər, fəqət mənə bu əzab verməyin nə lüzumu?//* Ehtiyac. [Cəmaləddin:] *İndi onun taxta oturması mümkün olursa, demək, heç bir qiyama lüzum qalmaz.* □ **Lüzum görmək** – lazım bilmək, vacib hesab etmək. *Hələlik bu cəhətcə təfsilata lüzum görmürük.* [Əbu Übeyd:] *Bunlara lüzum görməz.* **Lüzum görülmək** – lazım bilinmək, vacib hesab edilmək. [Mirzə:] *Komitə tərəfindən ölümünə, lüzum görülsə, ölməli, öldürməsinə lüzum görülsə, öldürülməlidir. Siz bu şərtlərə razısınızsa and içməlisiniz.*

- M m -

Maarif is. (ər.) 1. Savad, bilik, mədəniyyət yaymaq üçün tədbirlər sistemi. [Almaz:] *Bəs bizim Maarif komissarlığı ilə şərtimiz?* [Gülüş:] *(Sevil) .. son illərdə Maarif Komissarlığından stipendiya alaraq Moskvada darülfünunda oxuyurdu.*

2. Əldə edilən bilik, təhsil, savad. *İsgəndər bütün .. elmi, maarifi.. məhv etdi. (Gülər).. qadınlar arasına maarif yaymışdır.*

Maarifçi is. Xalq arasında maarifi, bilikləri, mədəniyyəti yayan, xalqı savadlandıran. *(Təqsirin) bir qismi Maarifçilər ittifaqındadır. Bu xüsusda maarifçilər.. tərəfindən təsəbbüs edilmişdir. Yeni mühit, yeni təsir cəmiyyəti başqa əsaslar üzrə təbəqələşdirir,.. yeni bəylər təbəqəsi, yeni maarifçilər, islahatçılar, yeni məktəblər, yeni intelligensiya qrupları, dilmanclar, müəllimlər törənir.*

Maarifpərvər is. (ər. və fars.) 1. *sif. (Kamal) siz axı özünüz dediniz ki, ananız maarifpərvər bir qadındır.*

2. is. B a x **maarifçi**...*Bir ovuc mütəşəbbüs, maarifpərvər tərəfindən.. başlanmış teatrçılığımız ilk günlərində aktyor belə tapa bilməyirdi.*

Maarifsizlik is. Maarifin olmaması; savadsızlıq, cəhəlat. *Bu*

vaxtadək yazıçılarımızın fikir və mövzusunı təşkil edən cəhalət, maarifsizlik, qumarbazlıq, qatillik və sairə ilə mübarizə.. çox irəliləmiş mühit üçün mənasız və gülünc görünür.

Mabəd is. (ər.) köhn. Ard, davam, dal. *Mabədi qoy gələn səfərə qalsın. Bugünkü Avropa teatri.. bütün ölkələrdə milli, adət-ənənə və əsatirin tarixi və təcridi mabədi ikən.. Mabədin sonra yazaram.*

Macal is. (ər.) İmkan, fürsət, vaxt. *Nəsir Lizaya danışmağa macal verməyib tez başladı.. ..məna ver bircə macalı..*

Macəra is. (ər.) 1. Başa gələn həyəcanlı hadisə; qəziyyə, sərgüzəşt. [Sitarə:] *Neçin, qardaş, rəva gördün mənə bu macərəni sən?* [Hacı:] *Qəlbim alışıb bu macəradan.. Bu macərələr Xumarın və Zəhranın fəlakətilə bitməmiş olsaydı.. pək eyi. // Ümumiyyətlə hadisə, əhvalat. Allahın sansız macərələri ciddi mahnılar üçün gözəl mövzular verir.* [Elxan:] *Ox, Aqşın, heç sorma, macəra çox. .."Şair" xalqının başına gələn macərələri ifadə etmişdir.*

2. Avantüra, fırlıdaq. [Sitarə:] *Bu macərələrə mənə salmaq bəhanədir.*

Madam¹ (fr.) Fransada və bəzi başqa ölkələrdə: ərli qadına müraciət edilərkən "xanım" mənasında işlədilir. *..Səhnəyə çıxmışdı madam Vaskanyan. // köhn. Qadın (adətən avropalı qadın).* [Həsən:] *Ay yoru-yoru, qadam oldun xalis madam. ..Ruhə ləzzət verən madamlardan; Guşimə "Sonya"nın sədasi gəlir.*

Madam² *bağl.* (ər.) Cümlənin əvvəlində gəlib, məzmununda güzəşt olmayan cümləyə güzəştlik xüsusiyyətini verir (əsasən "ki" bağlayıcısı ilə işlədilir); bu səbəbə görə ki; buna görə ki. [Oqtay:] *Madam ki, yaşamırsan, uzan öl!* [Bəhram:] *Madam ki, ..insanlar məkr və təsvir ilə öz məqsədlərinə yetişirlər, nə səbəbə mən hiylə qarşısında hiylə işlətməyim?*

Maddə¹ is. (ər.) Fiziki cisimlərin əsasını edən şey. *Hələlik bu maddələr ilə iktifa ediyoruq.*

Maddə² is. (ər.) Rəsmi sənəddə, siyahıda, lüğətdə və s.-də müstəqil bölgü; paraqraf, bənd. *Onun kitablarında gərək ki, böylə bir maddə vardır.* [Hacı Əhməd:] *Sən elə.. əslə o maddəsini*

mənimçin oxu.. Mən Sənanın hansı qanunun hansı maddəsi ilə müqəssir olduğunu göstərməyə çalışmayacağam.

Maddi sif. (ər.) Pula, mala, mülkə aid olan. *Hökumət.. səhnəmizə maddi və mənəvi yardım göstərir.* [Altunbay:] *Halbuki mən sənə mənəvi qüvvət və cəsarətini maddi köməyimlə gücləndirə bilərdim. Onun saraydakı nüfuz və maddi rahatlığı.. əfsanəvi bir mahiyyət almışdır.*

Madər is. (fars.) *klas. Ana. ..Baxanda xəstə uşaq, bir də xəstə bir madər. Nə qəmli mənzərədir, son nəfəsdə bir madər.*

Madmazel is. (fr.) Bəzi ölkələrdə adətən subay qadınların ad və ya soyadına qoşulan söz. [Dilbər:] *Bonjur mademazel, privet u pozdravleniya sizə və vospitannikinizə.*

Madonna is. (ital.) Katoliklərdə: İsanın anası Məryəmə verilən ad; habelə onun heykəli və ya şəkli. [Dilbər:] *Deyir.. Mən Rafael olsaydım, Madonna əvəzinə sizin gözlərinizi çəkərdim.*

Mağara is. (ər.) Dağ və ya qayanın içinə doğru uzanan, yaxud yerin altında olan geniş oyuq. [Cəmaləddin:] *..Bu kiçik mağara ..ədalət və hürriyyət qaliblərinin məkanıdır.* [Haris:] *Sən məni bu quldur mağarasına gətirdin.*

Mah is. (fars.) Ay. // Klassik şeirdə gözəlin üzünə işarə. *..Söylədin ol mahə mükərrər.*

Mahal¹ is. (ər.) Bəzi inzibati ərazi vahidlərinin adı. [Nüsrət:] *Bizim kəndimizin kolxozu bu mahalda ən birinci kolxozdur. // Diyar, yer, ərazi. Bənd oldu könül bir gül, səs tutdu mahalı. Mövzu da mahaldakı vüqatdan alınmış olurdu.*

Mahal² sif. (ər.) Çətin əmələ gələn, mümkün olmayan. *Baxanda hər tərəf bizim bu sərsəri camaatə; Mahal əmrdir, dözümlə doluşmasın qəbahətə.*

Mahir sif. (ər.) Məharətli, bacarıqlı, qabiliyyətli. [Altunbay:] *Sən çox mahir bir nişançısan. ..Mirzə Fətəli.. bir çox əsərlərində mahir və qəti bir realist olmuş.. // is. Usta. Adını harda eşitsə, sarılır şairlər; Nə ki, şeir oğruları, bəlkə böyük mahirlər.*

Mahiranə z. (ər. və fars.) Məharətlə, mahircəsinə, ustalıqla. *Xüsusən üçüncü pərdədə zəhər içmişkən olduqca mahiranə*

keçindi.

Mahirlik is. Mahirolma; məharət, ustalıq. *Hansı rəssamdır ki, mahirliyinə məğrurən, o qanı axacaq qədər zərif və qırmızı olan dodaqlara, o xoşrəng gülün yapışb bir-birindən seçilmədiyini təsvir edə bilsin?*

Mahiyyət is. (ər.) Daxili məzmun, məğz, əsas. [Elxan:] *Mənəm.. qüvvət və iqtidarın mənə və mahiyyəti. Sonradan isə yavaş-yavaş... dini ayınlar öz mahiyyətini dəyişir. Həmin ibtidai xalqlarda bir Tanrının maskasını geymə ..onun mənəvi mahiyyətlərini kəsb etmiş olurdu.*

Mahnı is.1. Nəğmə, hava, şərqi. *Dillərdə..mahnılar, tapmacalar, nağıllar və ilaxır kimi dolaşan el ədəbiyyatıdır. ..O yandan atəşgahın ibadət mahnıları ..gözə çarpdırır.*

2. Quşların cəh-cəhi. [Elxan:] *.. Gündə bir bülbülün mahnılarıyla oxşanacaq səni, ..canlı bir insan ürəyini əbədi əsarət tapdağında çeynədən nədir?*

3. məc. Uydurma, nağıl. [Elxan:] *Sən bu mahnıları get uşaqlara söylə.*

Mahparə is. (fars.) Ay parçası (gözəlin epitetlərindən biri). *Bu yarə bircə baxın, mahparədir deyəsən.* [Vəzir:] *Əzəl şikar eləmişdim o mahi parəni mən..*

Mail sif. (ər.) Bir şeyə, ya bir kəsə meyli olan; istəyi, həvəsi olan. *Azərbaycanda olan siyasi cərəyanların hankısına mailsiniz?* □

Mail olmaq – meyl etmək, həvəs göstərmək. *.. Molla olub mail-ehsan..* [Balaş:] *Olmarəm mail o siminbəre bundan sonra. //* Vurulmaq, sevmək, istəmək. [Mənsur:] *Olubdu könlüm əvvəldən camalına mail.*

Maket is. (fr.) Bir şeyin (bəzən əvvəlcədən düzəldilmiş) kiçik nümunəsi; model. [Staroverov:] *Mən balaca Süleymana maket tapşırıram.*

Makina is. (lat.) 1. Mexanizm, dəzgah. *İki parça dəmirdən quraşdırılan bir makina əsrlər boyu işlər. Dəzgahı işlədib, çıxəyi də dəzgahın üzərinə sancaraq makinanın işlənməsindən vücuda gələn xəfif tərənnümü dinləyir.*

2. Maşın, avtomobil. .. *Bütün görünən şeylər.. bir makina çarxı kimi dövrəsinə fırlanır.*

Makinaçı *is.* 1. Müxtəlif maşınlarda, dəzgahlarda işləyən fəhlə; maşınçı. *Teatrın əlbəsaçısı, səhnə makinaçısı, balet rəhbəri.. dərzi qadınları və s. yox idi!*

2. Yazı maşınında yazan (qadın). *Orucova makinaçı işləyir. Dördüncü bizdə makinaçı qadınlar.*

Maqazin (*əsl* *ər.*) İri ticarət müəssisəsi; dükan, mağaza. *..Aptek maqazininə gedib, bir az zəhər istədi.*

Mal¹ *is.* İribuynuzlu ev heyvanı; mal-qara, qaramal. [Qoca Baxşı:] *..malları bir yerdə otlayırdı...* [Hacı Əhməd:] *Bacı, biz nə edək? Dedi malı qırov öldürər, qışın adı bədnamdır.*

Mal² *is.* (*ər.*) 1. Qiyməti olan və alğı-satqı yolu ilə paylaşıdırılan əmək məhsulu; əmtəə. [İvanov:] *İki ayda iki min manatlıq malı korlamışdır.*

2. Var-dövlət, sərvət, mal-mülk. [Fatmansa:] *Məscid malı sənə çatdı, mənə çatmadı?* [Prokuror:] *Müttəhim Yaşar Süleyman oğlu proyektı yandırmaqla xalqın malına qəsd etmişdir.* [İmamyar:] *Mənimlə mala şərik deyil ki..*

3. *məc.* Xörək; ağzının xörəyi. [Toğrul:] *Necə ağcaqanad malıdır!*

Malades *n.* (*rus.* молодец) *dan.* Tərif ifadə edir; afərin, əhsən, mərhəbə. *Çox zirəklik eləyibsən, kişi, vallah, malades! Hayfını yaxşı alıbsan, barəkallah, malades!*

Malçışka *is.* (*rus.* мальчишка) Uşaq (təcrübəsiz, naşı mənasında). [Mirzə Camal:] *Deyir, rejissora malçışka deyib.*

Maldarlıq *is.* Kənd təsərrüfatı sahəsi kimi mal-qara saxlamaqla məşğul olma. [Gülüş:] *..burada maldarlıq ilə məşğul olmaq istəyir..*

Mal-qara *top.* İribuynuzlu və xırdabuynuzlu ev heyvanları. (*Kəndli*) *mal-qarasını, camış, kəl, daylaq, çəpiş, qulan və s. qrup-qrup adlandırır. Ona aşıq olması yalnız sübh zamanları mal-qara arxası ilə gedərkən .. dərdli-dərdli aqlar çəkmasindən anlaşılırdı.*

Malik *is.* (*ər.*) Sahib, yiyə. *..Edelman son dərəcə yüksək*

ustalığa malikdir. Ancaq orasını bilirdim ki, Kamal bu evdə qəti bir səsə və hakimiyyət haqqına malikdir. ..Yüksək fikir və fəlsəfəyə malik xalq.. hakimiyyət qazanıyor. □ Malik olmaq – sahib olmaq. Neçə əsrlik böyük bir mədəniyyətə malik olan İran.. yeni din qəbul etdi. Aktyor dərin və ətraflı bir məlumata malik olmaq .. məcburiyyətindədir

Maloros *sif.* Ukraynalı. Sona rolunda Olenskaya.. Lazımı təsir vermədi. Paltarı da maloros paltarı idi.

Mama *is.* Doğuş zamanı kömək göstərməklə məşğul olan qadın. [Fatmansa:] .. *mən bu kənddə mamayam.* [Həsən:] *Deyəram evdə müsəlman mamasilə doğulubdur.*

Mamaça *is.* Xüsusi təhsili olmayan mama, aralıq maması. [Fatmansa:] *Mənə deyir ..mollasan, ..mamaçasan, arvadların qarnını korlayırsan.* [İştirak edənlər:] *Kərbəlayı Fatmansa mamaça, 65 yaşında.*

Mamalıq *is.* Mamanın işi, peşəsi. ..*Mamalıq kursunu və başqa məktəbləri bitirən qızların qəzalara gedib hökmən orada işləməsi məsələsi son illərdə bizdə ən kəskin məişət məsələlərindən biri olmuşdur.*

Mamlımatan *is. dan.* Kök, ağ, göyçək (xanım). *Çünki vardır yanımda xeyli zənan; Hamı dilbər baxışlı mamlımatan. Açdı şah öz başın, soxuldu işə; Dalbadal oçertdə mamlımatan.*

Manat *is.* Azərbaycanda yüz qəpiyə bərabər pul vahidi. (Keçmiş və indiki Rusiyada və SSRİ-də rubl). // Bu dəyərdə kağız və ya metal pul. [Yaşar:] *Mənə bax, Toğrul, gəlsənə sən raykomdan bir-iki günlük bir-iki min manat borc alasan. ..100 manat da azlıq edirdi.*

Manatlıq *is.* Saylardan sonra gəlib bir şeyin neçə manat dəyərində olduğunu bildirir. [İvanov:] *İki ayda iki min manatlıq malı korlamışdır.*

Mane (ər.): **mane olmaq** – əngəl olmaq, qarşısını almaq. *Paltarları fırlıdayır və ayaqlarına dolaşaraq yeriməyinə mane olurdu. Sitarə mane olub .. Ona müavinət etməsinə mane olmayırdı.*

Maneə *is.* (ər.) Bir işin görülməsinə, başa gəlməsinə yol verməyən şey, səbəb, əngəl, çətinlik. *..Gənclər bütün bu maneələri uçuruyor..* [Aydın:] *Gültəkin! .. Nədir bu maneə?*

Manikürçülük *is.* (rus.) Manikürçünün işi, peşəsi. [Balaş:] *Parisdə manikürçülük kursunu bitirmişdir (Dilbər).*

Manivela *is.* (ital.) *tex.* İstinad nöqtəsi ətrafında fırlana bilən və kiçik qüvvə vasitəsilə böyük qüvvəni tarazlaşdırmaq üçün istifadə edilən mil, qol. *İşçi özünün çalışdığı işin texnikasını, maşınları.. onların manivelalarını ..öyrənməli olduğu kimi, yazıçı da ..insan qəlbinin mühəndisi" ol(malıdır).*

Manqal *is.* (ər.) İçində od qalamaq üçün dəmirdən qayrılmış qab. [Dönməz:] *..kim təkdir, bu yana gəlsin, manqala tərəf...Manqala hər gün düzəcək şişlərin. // məc. Atəşpərəstlərin qurban ayinində istifadə olunan alətlər. [Elxan:] Qaldırın bu cəhənnəm manqallarını, qaldırın!*

Maraq *is.* Bir şeyə diqqət, bir şeyi bilmək həvəsi, meyli, arzusu. *Mən maraqdan boğulurdum.* [Mirzə Rza:] *..O harada və haralıdır? Marağımı artırdınız... Mən sizi maraq içində boğmamaq üçün əvvəlcədən söyləyirəm. // Maraqla – şəklində z. Dila vardırdığı dumanlı xəbər; Xalq içində maraqla söylənilər.. Dövlət bəy diqqətlə Aydına baxaraq, bir maraqla onu təqib edirkən.*

Maraqlandırmaq *t.-li f.* Bir şeyə maraq, həvəs, diqqət oyandırmaq. [Solmaz:] *..məni yalnız onun sözləri maraqlandırır.*

Maraqlanma “Maraqlanmaq”dan *f.is.* Ədəbiyyatçılarımızın yazı ədəbiyyatı ilə maraqlanmaları fikri doğurur.

Maraqlanmaq *f.* Bir şeyə maraq göstərmək, bir şeyi bilmək, öyrənmək üçün çalışmaq. *..Ədiblərimizin, ədəbiyyatçılarımızın maraqlanmaması olduqca acınacaqlı bir haldır. Hər kəs maraqlanıyor.. Yolçu maraqlanmadan keçir.*

Maraqlı *sif.* Maraq oyadan, marağa səbəb olan. *..Burada oxumaq maraqlı olmaz.* [Altunbay:] *Bəli, sənin dinin çox maraqlıdır.*

Maral *is.* Buynuzları budaq kimi şaxələnən, gövşəyən, haçadırnaqlı heyvan. *..Çöllərində maralları gəzərlər.. Əhalisi*

adətən.. yaxın mahallara maral, dağ kəli ovuna gedirlər. // Gözəl mənasında. [Mənsur xan:] Hansı dağın maralısan, ay gözəl?

Mardov *is. dan.* Bataqlıq, palçıq; çamır. [Atakişi:] *Bir yerdə xırtdayədək tıxandıq mardova.*

Marionetka *is. (fr.)* İp vasitəsilə hərəkətə gətirilən kukla. [Gülüş:] *(atamı).. cansız bir marionetka kimi barmaq ucunda oynatmaq!*

Mariya(lar) *is. (rus. Мария adından) dan.* Rus qızları. *Yenə mariyalar gözünün qabağında süzüldü.*

Marka *is. (alm.)* Poçt və s. rüsumların ödənildiyini bildirmək üçün üzərində müəyyən şəkil olan və qiyməti göstərilən kiçik kağız parçası. *Bir manatlıq marka ilə yapışdırılmış ərizə vasitəsilə xəbər verilir.*

Marksizm *is. (K.Marksın adından).* K.Marksın və F.Engelsin istismar olunan kütlələrin inqilabi nəzəriyyəsi. [Əmrulla:] *Ancaq bir az .. marksizmdən də yapışdır araya ki, tutarlı olsun!*

Marojna *is. (rus.) dan.* Dondurma. *Mən marojnanı hər müştəriyə üç qaşığı az verirəm..*

Mars-mars *təql.* İti çağırmaq üçün çıxarılan səs. *(İsgəndər) mars-mars, kus-kus deyə itə yedirtmək istəyir.*

Marş *is. (fr.)* Addım taktına uyğun ölçüsü olan musiqi əsəri. *İrəlində türk aktyorları əklil aparır, bunların ardınca teatrın Şərq orkestri matəm marşı çalırdı. ..Matəm marşı altında əklili məzar üzərinə qoydular.*

Masa *is.* Miz, stol. *..Qonaqların yarısı masa kənarına oturub da, yarısı ayaq üstə durması olduqca qeyri-təbii görünürdü. Masalar üzərində şirnilər düzülmüş və hər iki tərəfdən natiqlər bir-birini təbrik edir.*

Maska *is. (fr. əslə ər. məsxərə)* Üzə taxılan və göz üçün dəşikləri olan xüsusi örtük. *..Aktyorlar qəhrəmanların maskasını taxırlar. . Bu maska altundan və ya palçıqdan yapılırdı. // Ölmüş adamın üzünün gipslə çıxarılan surəti. ..Bir adam ölürkən onun üzündən maska çıxarıldı. ..Tarixin ən əski draması ..ölülərin maskasını taxmaq adətindən.. doğmuşdur.*

Maskalı *sif.* Maska taxmış; maska altında gizlənmiş. [İştirak edənlər:] *Hacı Əhməd maskalı qolçomaq.*

Masqura *is. (fars.)* Kiçik kasa. *Masqurada.. pendir, ..doşab vardı.*

Master *is. (rus.)* Peşəkar fəhlə; usta. *Texnik, master, zaveduyuşşi.. filan və filanlar gəlib-gedəndən sonra ev sahibinə smeta təqdim olunur.*

Maşallah (*ər.* "Allah gör nə istəmiş") *din.* Allahın iradəsi ilə gerçəkləşən hadisəyə bəyənmə və tərif ifadə edir. [Hacı Əhməd:] *Maşallah, kəlamda duz var ey, duz...*

Maşannik *is. (rus. мошенник) dan.* Dələduz, fırıldaqçı. *Birisi söylədi, ey şəxs, "maşannik"! Maşannik Teymur (ləqəb).*

Maşın *is. (fr., əslə lat.)* 1. Mexanizm və ya mexanizmlər toplusu. [Atakişi:] *Zalım oğlunun maşını əlini şikəst elədi.. Sən qurursan yenidən bu "maşını".*

2. Nəqliyyat vasitəsi; avtomobil. [Dilbər:] *..Maşınımızı almasaydılar, yerdən çıxardardıq.*

♦ **Maşın kimi** – fasiləsiz və dəqiq. [Hacı Əhməd:] *Baloğlan, onları da gətirdin?* [Baloğlan:] *Bəli ya.. maşın kimi.*

Maşınçı *is.* Maşını, paravozu və s. idarə edən işçi. [Almaz:] *Amma biz sizi traktorçu, maşınçı, aeroplançı eləmək istəyirik.* [İkinci səs:] *Ey maşınçı, matorlara benzin tök..*

Maşınçılıq *is.* Maşınçının işi, sənəti. [Gülüş:] *Ata! Mən sənə dəmir yoluna maşınçılıq kurslarına yazdıracağam..*

Maşınlaşdırılmaq *məch.* Maşınlar, mexanizmlər tətbiq edilmək. *Türk teatrları səhnələri maşınlaşdırılmalı..*

Maşınlaşdırmaq *f.* İstehsalata maşınlar, mexanizmlər tətbiq etmək. [Yaşar:] *Biz təsərrüfatı maşınlaşdırmaqla təbiətin əlində olan bütün sərvəti ancaq sinifsiz cəmiyyətin ixtiyarına verməliyik.*

Mat *is. (fars.)* 1. Heyrət, təəccüb. □ **Mat etmək** – heyrətləndirmək, təəccübləndirmək. *Qeyrət üstündə mat etmişsiniz şiri-nəri. Mat qalmaq* – təəccüblənmək. *Papağın xaki-hayinə salırsan, ...tək qışqırır, lap mat qalırsan.*

2. Şahmat oyununda: məğlubiyyət, məğlub olma. *Top hələ*

qalmış, Tünd yeri yor at. Mat olacaq şah? Şah olacaq mat.

Matdım-matdım z.: **matdım-matdım baxmaq** – susmuş, sakit dayanmış halda. *Surxay.. matdım-matdım üzümə baxır, hərdən də gözləri yaşarır adamın yazığı gəlir.*

Material is. (lat.) dan. 1. Bir şey qayıрмаq, istehsal etmək üçün işlədilən ləvazimat, xammal. [Gülsabah:] *Material vardır, ancaq bacarıqlı bir əllə, metodla işlədilməlidir.* [Cavadlı:] *Ay Abdulla əfəndi, burada səkkiz yüz sətir materialdır.*

2. Hər hansı bir işə, məsələyə dair sənədlər, kağızlar. *..Qurultay üçün material ola biləcək fikirlərin bir araya toplanmasına çalışmalıdır.*

3. Düşməncilik, qərəzkarlıq məqsədilə verilən yazılı məlumat. [Şərif:] *Özünün də bir çox materialları vardır.*

Materialist is. (fr.) Fəlsəfi materializm tərəfdarı. // *sif. Təkcə burası sənətkardan mədəniyyət, bilik ..və həyatın bütün hadisələrini sinfi, materialist aynasında görməyi bacarığı tələb edir.*

Materializm is. (fr.) Materiyanın, təbiətin ilkinliyini qəbul edən elmi-fəlsəfi cərəyan. *Teatr materializmi ..aradan qaldırmağı və dialektik materializmin möhkəm qanunlarına əsaslanan sağlam proletar realizminə keçməyi qərara almışdır.*

Matəm is. (ər.) Yas, təziyə, əza. *..Bu da əvvəlləri.. matəm mahnıları idi.* [Şahsənəm:] *Qoy toylar olsun matəm! Ar ola ol millətə kim matəm icrə eyş edər!*

◊ **Matəm tutmaq** – yas saxlamaq. *..Geyinibdir ana, tutur matəm.* **Matəmə bürünmək** – kədər içərisində olmaq, yasa batmaq. *Yaslar gördüm, matəmlərə büründüm.*

Matü-məbhut z. (ər.) Heyrət içində, çox təəccüblə. *..Matü-məbhut edir səmayə nəzər.*

Matü-məəttəl b a x **mat-məbhut**. *Bən kişidən bu sözləri eşidib matü-məəttəl qaldım.*

Mavi sif. (ər.) Açıq göy rəngində olan. *..Soyuducu bir mühit ..yaratmaq üçün... soyuq boyalar işlədilir ki, mavi boya da bu qəbildəndir. Qumral saçlar, mavi gözlər..*

Mavigöz(lü) *sif.* Gözləri mavi rəngdə olan. *Sənan mavigözlü, füsunkar bir gürcü qızına təsadüf edir. Yaşıldonlu, mavigözlü, alduvaqlı sevdiyim. O öz təəssüratında mavigözlü bir qadın yaradır.*

Mavrlar (*lat.*) Qədim romalıların Mavritaniyanın yerli əhalisinə verdikləri ad. *..Şekspir bir mavr (Otello) yaratmışdır.*

May *is.* (*lat.*) Təqvim ilinin beşinci ayı. *Srağagün, mayın 10-da Azərbaycan Dövlət Teatrında ..Ü.Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" adlı operettası.. tamaşaya qoyuldu. Cümə günü mayın 19-da Dövlət Teatrında türk aktyorları tərəfindən "Otello" pyesi oynandı.*

Mayasız *sif.* (*fars.*) Sərmayəsiz. [Yaşar:] *Lakin sonralar atəklər dolusu mayasız qazanc...*

Mayak *is.* (*rus.*) məc. Yolgöstərən, istiqamətverən, yolunu işıqlandıran. [Atakişi:] *Mayak deyil, dan ulduzudur.*

Mayeyi-əzab (*fars. və ər.*) Əzabın əsası, əsli, səbəbi. *..bir siri-mayeyi-əzab...*

Mayeyi-sürur (*fars. və ər.*) Sevinc səbəbi. *Əlvida, ey mayeyi-sürurum və tamaşa nöqtəmin ən qiymətliyələri olan xırda balıqlar!*

Mayis *is.* b a x **may**. Bakının sahilüstü bir küçəsi; Can verən bir gözəl mayis gecəsi. *Yenə axşam mayis... sevimli bahar.*

Maymaq *sif.* Huşsuz, key, fərasətsiz., aciz-avara. [Salamov:] *Bu müsəlman da ki, maymaq kimi bir şeydir.*

Mazdaizm *is.* Zərdüştün qurduğu və xeyir tanrısı Ahura Mazdanın adından götürülərək mazdaizm adını almış və ehkamları Avesta kitabında toplanmış din; zərdüştilik. *Pəhləvi dili və ədəbiyyatı mazdaizm zamanını xatırlatdığı üçün... ortadan götürməyə çalışdılar.*

Mebel *is.* (*fr.*) Şkaf, stol, stul və s. kimi ev avadanlığı. *Otaqda zərli mebellərlə yan-yanası oturmaq üçün sadə qarpulaya oxşar bir şey qoyulması, bir qabda iki rəng su kimi görünürdü.*

Medal(ya) *is.* (*fr.*) Xüsusi xidmətlərinə görə verilən üzərində yazı olan fərqlənmə nişanı. [Ramiz:] *Ənvər igidliyinə qarşı hər bəlləndən bir medalya aldı. [Tarverdi:] Yalan olsa, mənə verən*

medalları Aslan bəyə verərsən. ..boyunlarına qızıl medal da salsınlar.

Meh is. (fars.) Xəfif yel, sakit külək. *..Meh vuran bahar havası.. Vurdu meh, keçdi bir ilıq ruzgar.*

Mehman is. (fars.) Qonaq. [Vəzir:] *..Ol mahi-pərirux olsan mənə mehman. [Nökər:] ..gəlib bura, olsun bir gün bizə mehman. ..nəslimə mehman ola bilsən.*

Mehmannəvaz sif. (fars.) Qonaqcıl, qonaqpərust. [Fərhad:] *..beləmi olar mehmənnəvazlıq! // z. ..Onları mehmənnəvazlıqla qəbul etdi.*

Mehparə b a x **mahparə**. [Mənsur:] *Bu səs havadan enən mehpərəmin səsidir.*

Mehr is. (fars.) Sevgi, məhəbbət. *“Mehr və mah” operası.. Bir xalqın ..bütün bir mühit mehrini sadə bir güvəcdə, bir su qabında, xülasə, hər bir şeydə görmək olur.*

Mehrab is. (ər.) din. Məscidin qiblə tərəfindəki divarında oyuq. (Qantemir).. *mehrabə çox baş əyməzdi..*

Mehriban sif. (fars.) Səmimi, xoşrəftar, şəfqətli. (Teatr) *Abbas Mirzənin bu.. mehriban atanın möhkəm iradəsini və güclü qolunu hiss etməkdədir. // is. [Sitarə:] Mehribanım, valideynim, guş edin bu ərizə.. // z. Aslan...uşaqlıqdan bu vaxta qədər bunların mehriban dolanmağını görüb..*

Mehtər is. (fars.) Ata qulluq edən, atabaxan. [Hacı:] *Mənə onsuz da lazım idi mehtər.*

Mehvər is. (ər.) 1. Səmt, yön. [Qüdrət:] *Mən vaxtın mehvərini itirmişəm.*

2. məc. Bir şeyin əsasını, məğzini təşkil edən amil. *..Abbas Mirzə.. teatr həyatının bir mehvəridir.*

Mexaniki sif. (yun.) məc. Qeyri-şüuri, qeyri-iradi. *Bu cür lazımı əsər yerinə isə mexaniki surətdə quraşdırılmış sxema qoyulur..*

Mexanizm is. (yun.) Bir işi görmək üçün maşın, qurğu və s. *Müxtəlif mexanizm ilə bu taxta aktyorlar canlı aktyorlar kimi oynayırlar.*

Mejdunarodniy *sif. (rus.) dan.* Beynəlxalq. [Aslan:] *Hansı yaxşıdır: desəm bacımın əri dvoryanın, uprava əzası, mejdunarodniy kommersant Danyar bəy Qalaçıxanov və ya onda nə deyim, kakoy-to bədbəxt nictoyniy, jalkiy, razvratniy aktyor ki, heç bir xeyrə-şərə buraxmırlar.*

Memarlıq *is.* Arxitektura. *Qurbanın evi.. son memarlıq sistemi ilə tikilmiş bir ev idi.*

Merac *is. (ər.) din.* Məhəmməd peyğəmbərin Allahla danışmaq üçün göyə çıxması. *Ağlının uc ilə meraca şakk eyləyir. O zaman mən özümün ərşi-əlaya merac etdiyimi zənn edib, sənə təşəkkür edirdim.* □ **Meraci-nəbi** – peyğəmbərin göyə çıxması. *Meraci-nəbini özüm əfsanə sanırkən.*

Mersi *əd. (fr.) dan.* Təşəkkür ifadəsi; minnətdaram. *Əhsən, Rza xan, “mersi”..*

Mestkom *is. (rus. местный комитет)* Yerli komitə. [Əlimurad:] *Yoldaşlar, mən kak bir predsdatel mestkom, deyirəm ki, əlbəttə, yarış məsələsi lazımdır. // Yerli komitənin sədri.* [Mirzə Cəmil:] *Bilmirəm müdir deyir, mestkom deyir, gərək çıxsın axır ki.* [Mahmud:] *Qardaş, sən mestkom deyilsən?* [Məmmədəli:] *Qədir, mən mestkom olduğum üçün sənə deyirəm.*

Meşat *(rus. мешать): meşat eləmək* – mane olmaq, əngəl olmaq. [Məhəmmədəli:] *Balam, meşat eləməyin.*

Meşə *is.* Çoxlu ağac bitmiş geniş sahə; orman. [Tafta:] *Can kimi qayçımız var, meşəyə sal, odun qır.. ..Evdə oturma, əsəbiləşmə, get meşəyə, dağa, at tut.. get gəz... Meşə yolu, yarpaq dolu yaşıl ağaclar.*

Meşəlik *is.* Meşə olan yer, meşə ilə örtülmüş sahə. *Meşəliklər və ağaclıqlar içində müsahibi olan qulduru naçar “ağacını ver” .. deməsi olduqca bağışlanmaz bir xətdir.*

Meşşan *is. (rus. мещанин) məs.* Xırda mülkiyyətçi əhvali-ruhiyyəsi olan adam. [Almaz:] *Sən isə dargözlü, dardüşüncəli bir meşşan.* [Sevil:] *Sən əvvəlki kimi .. bir meşşan, özgəsindən səadət sədəqəsi istəyən bir dilənçisən.. // sif.* [Gülsabah:] *Qapandığın o meşşan cəmiyyətdən çıx.*

Metalaridən *sif.* Metal əritməklə məşğul olan. *Metalaridən ocaqlar ağızlarını açıb dəmir udur, od püskürürlər.*

Metod *is.* (yun.) Üsul, üsullar sistemi. [Gülsabah:] *Onlar yeni iş metodunu qavraya bilmir. ..Türk İşçi Teatrı sonralar bu metoddan imtina etməli ..olmuşdur.*

Metodoloji *sif.* Metodologiyaya aid olan. *..Əmrulla bolşevik tənqidindən qorxur və metodoloji cəhətcə yabançı olan bir əsəri keçirmək istəyir.*

Metodoloji *is.* (yun.) Metodologiya. Ayrı-ayrı elmlərin metodları haqqında təlim. *Ağacları başı aşağı, kökü yuxarı qoyulmadığı tamaşaları isə proletar yaradıcılıq metodologisinə yabançı sayırdılar.*

Metralyoz *is.* (fr.) köhn. Pulemyot. [Xalıq:] *..Neçə min tüfəng, güllə, top, metralyoz aldıq. // [Gülü:] ..unutma ki... məşin" metralyoz" kimi bir şeydir, ardında olsan – qulundur, qabağında olsan – ölümündür.*

Metro *is.* (fr.) "Metropolitan" sözünün qısaldılmış forması. *..Bazən də olur ki, küçə ilə gedirsən, metronun saxtası ağzında kişi paltarı geymiş, əlində bel tutmuş bir qadın dayanmışdır..*

Mey *is.* (fars.) Şərab. *..məst olub.. meyi şərabdan..* [Balas:] *Nə bu gün bağda bir gül, nə meyim var mənim.*

Meydan *is.* (fars.) 1. Şəhər və ya kənd içərisində tikilisiz açıq və geniş düz yer. (Sıdqi) *vağzal və meydanlarda gecələyir. Bayram günləri xor..meydana çıxır.*

2. məc. Fərsət, imkan. *Ey, özün mömin bilənlər. imtahan meydanıdır.*

□ **Meydan açmaq (açıq)** – mübarizəyə çağırmaq. [Gülsabah:] *İndi meydan açıqdır. Silahlar çiynlərdən əllərə və qəti döyüşə!* [Sevər:] *Yaxşı, yaxşı meydan açın! Çalın! Meydan düzəltmək* – bir yerə yığılmaq. [Xəlfə:] *Gəlin aşaq dağ ardına, orda meydan düzəldək.. Meydan oxumaq* – hədələmək. [Altunbay:] *Mən bütün dünyaya meydan oxuyan bir qüvvətə qarşı dura bilmərəm. Meydan sulamaq* – hökmranlıq etmək. [İldırım:] *Adə, Dönməz, yenə nə meydan sulayırsan. Meydana atmaq* – aşkar

etmək. *Hadisənin əsas cəhətlərini meydana atar. Meydana çıxartmaq (gətirmək, sürmək) – b a x meydana atmaq.* “Sənan” yeni də olmasa, hər halda ötəndənbari söylənmiş bir çox əhəmiyyətli, əsaslı fikirləri toplayıb yeni kimi meydana çıxarır. Bu böyük şair.. “Kəlilə və Dimnə” tərcüməsini meydana gətirmişdir. Kazımoğlu “Sənət sənət üçündür”, “Sənət həyat üçündür” prinsiplərini meydana sürür. **Meydandan (sıxıb) çıxartmaq** – qalib gəlmək, yox eləmək. *Fikrət və Həmid lisanlarını meydandan sıxıb çıxaracaqdır.*

Meydança is. (fars.) Balaca meydan, kiçik meydan. *Bu teatrın tamaşasını hər yerdə: meydançada, məktəbdə, ..və başqa yerlərdə göstərmək olar. Azərbaycanın uzaq bir kəndində, məktəb qabağında bir meydança.*

Meyxana¹ is. (fars.) köhn. Şərab satılan və içilən kiçik kafiteriya tipli yer. *Səhnə soldan.. hisli və çirkin bir meyxanani.. təsvir edir. Bir Şalyapın meyxanalərdən çıxıb dünya miqyasında məharətlə göstərə bilər...*

Meyxana² is. Bədahətən qabaqcadan hazırlaşmadan deyilən, adətən məzhəkəli şeir növü; bədyə. [Dursun:] *Oqtay, İlyasgil qapıları bağlayıb meyxana deyirlər...*

Meyit is. (ər.) Ölmüş adam; cənazə, nəş. [Ataşi:] *Kişi dünən ölüb, meyiti heç soyumamışdır. // sif. mənasında. [İbad:] Bunun (Almazın) əlində bir uşaq sapsarı meyt rəngi götürüb..*

Meyl is. (ər.) 1. Maraqlı, istək, arzu, həvəs. *İstirahət sevmərik, meyl etmərik cəmə, meyə. Hər kəs elmə meyl etsə.. ..Bədbin meylə özün göstərir.*

2. Könül, məhəbbət. [Səs:] *Mən aşiq meylim sənə; Düşübdür meylim sənə..* [Şərif:] *Meyli cəmalə düşmüşəm.* [Sitarə:] *Özüm cavan qızam həm də var sənə meylim.*

Meymun is. 1. Bədən quruluşuna görə insana yaxın olan məməli heyvan. *Kef edib meymun zad oynatsaq, qiyamətmi qopar?* [Gülüş:] *..(atamı) sərsəm bir meymun kimi ..oynatmaq! .. Yox!..*

2. *məc.* Başqalarını yamsılayan, təqlidini çıxardan adam

haqqında. [Şəkinski:] *Oqtay hər nə dedi, siz də meymun kimi ləbbeyk deyin.* [Oqtay:] *Çünki siz bir heçsiniz ki, ..işləriniz də özgələrdən meymunlar kimi kobudcasına alınmış bir moda!*

Meynə is. Üzüm tənəyi. *..Meynələr.. qumun üstünü örtmüşdü.*

Meyvə is. (fars.) Bəzi ağacların, kolların yeməli, şirəli məhsulu. *İkimiz bir ağacın meyvəsiyik..*

Meyvəbirliyi is. Meyvəçiliklə, bağçılıqla məşğul olan təşkilat. [Almaz:] *İkinci, meyvəbirliyi düzəldirik.*

Meyvəçilik is. Meyvə ağacları əkib becərmə işi, bağçılıq. [Almaz:] *Mən deyirəm(ki) bağ meyvəçilik üçün alınsın.*

Məal is. (ər.) klas. Fikir, məna. [Aşıq Qərib:] *Ruhum bədanda varkən, sənsən məali.*

Məbada əd. (fars.) Birini bir işdən çəkəndirmək üçün işlədilən söz; olmaya, saqın, olmaya ki, olmasın, zinhar. [Balaş:] *Birdən Güllüş gəlsə, məbadə bu evə keçsin..* [Aftil:] *..işdir, gecə qapını döyən oldu, məbada açasınız.*

Məbəd is. (ər.) 1. İbadətgah, ibadət yeri. *Solmaz və Altunbay məbəddən çıxırlar. Artıq əski atəşgədələr yerinə islam məbədi olacaqdı.*

2. məc. Dərin hörmət bəslədilən yer. *..Teatr bir məktəb. . Fəqət bir sənət məbədi kimi o daha yüksəkdir.* [Oqtay:] *Mən qurbanlara möhtac bu gözəllik məbədinə öz bacımı verərdim, fəqət, sən gəlmə!*

Mə(a)bir is. (ər.) Keçid, keçiləcək yer. [Məmmədəli:] *..ona görə də əsl ad məbiri doğru deyildir.*

Məbhut z. (ər.) Heyran-heyran, çaşmış halda, heyrat içində. *..Matü məbhut edir səmayə nəzar. Ramiz məbhut durur.*

Məbləğ is. (ər.) Miqdar (pul haqqında). *..Mühəqqər bir məbləği verəndə..*

Məbud is. (ər.) İbadət, sitayiş edilən şey (Allah, büt, od, ulduz və s.). [Firəngiz:] *..gəcələr bir məbud kimi xəyalını gücdüğü bir adam... [Dövlət bəy:] Bir məbud kimi bütün gənclərin səcdəgahi idiniz. [Ayдын:] Məbudunuz nə?*

Məcail is. Göy, səma. (*Səyyah*)..*məcailə əlini uzadıb: “ Ey şəmu-asıman, sön! – deməsi nə qədər gülünc idi!*

Məcəz is. (ər.) *ədab*. Həqiqi mənasında işlənməyib, oxşarlığı və münasibəti olan başqa bir mənaya oxşadılaraq işlənən söz və ya ifadə; metafora. *Ədəbiyyatda bir çox cinaslar, məcazlar, kinayələr, istiarələr vardır.*

Məcəzi sif. (ər.) Mistik, platonik. *Bütün əski tanrılara darıldım; Hər macazı sevgilərdə yoruldum.*

Məcbur z. (ər.) Zorla bir işə sövq olunan; naçar. (*Aktyor*) *bunların həpsini ..anlamağa məcburdur. Nə üçün bu sevimli afəti atmamaya məcbursan? Sənan özü (Şərab) içməyə məcburdur.* □

Məcbur etmək – vadar etmək. *O məni susdurub həyata təslim olmağa məcbur etdi.* [Haris:] *Fəqət bir hadisə məni.. İstanbula gəlməyə məcbur etdi.* **Məcbur olmaq** – vadar olmaq, ələcsiz qalaraq bir işi görməli olmaq. [Yaşar:] *..mən öz başladığım işə qıraqdan baxmağa məcbur oldum. (Aslan) ..dilanməyə məcbur oldu.*

Məcburən z. (ər.) Məcburiyyət altında, zorla, könülsüz. *..Məcburən səbir etməli idi.*

Məcburi sif. (ər.) Şərtsiz olaraq yerinə yetirilməli. *Fəqət yalan, həm də məcburi bir yalan.. // z. Öz dinimi, ayinimi məcburi danırdım. (Fərhad) Züleyxanın məlul-məlul baxan ala gözlərindən bahar buludu kimi yaş tökülməsinə baxmayaraq, məcburi Əsgərin evinə göndərdi.*

Məcburiyyət is. (ər.) Zor, güc, məcburluq. *Sənan özü .. adam öldürmək məcburiyyətində qalmamışdır.* [Xaspolat:] *Bir çox səbəblərdən (Oqtay) onillik uzun bir müddətdə səhnədən ayrılmaq məcburiyyətində qalmışsa da..*

Məccani sif. və z. (ər.) Müftə, pulsuz, havayı. *..Səhnədən çəkilmək istəməyən bir tağım ..məccani oynayıb, paralarını alanlar”..*

Məcər is. (ər.) Üz örtüsü. *..Hacı oğlu İsmayılı göndərir ki, Sitarəni öldürüb, məcərini qana bulayaraq gətirsin. (Oxumuş qızlar) Tərk etmiş hicabı, (Sonya) tək açıb başını yox məcərü-çadır..*

Məchul *sif.* (ər.) Bilinməyən, naməlum. [Oqtay:] *..Varlığı məchul zavallı bəşəriyyət! Eyni zamanda onu məchul bir qorxu bürüdü. ..Yerdə soyuq vurur, naxoşlarsan, – deyə məchul kişinin sət səsi yenə cingildədi.*

Məclis *is.* (ər.) 1. Toplanış; iclas. *Burada.. gözə çarpan .. məruzələrdə ədib və sairlərimizin məclisdə görülməməsi idi. May ayının 17-də ..Türk Bədaye Teatrı şərəfinə təntənəli bir görüş məclisi düzəldilmişdi.*

2. Toy, şənlik, yas və s. bu kimi yerlərdə toplanan yığıncaq. [Aslan:] *Sizdə nişan gəlirkən qız özü məclisə gəlirmi?* [Nüsrət:] *Hələ bugünkü məclisimizə baxın.. Qurdu iranlılar böyük məclis; Verdilər şah üçün gözəl ehsan.*

3. Parlamentin adı. *Məclis dedi: el bir sürü sağmalca qoyundur.*

Məclisi-am (ər.) Ümumi məclis. *Toplandı nümayəndələrin məclisi-amə; Sən başladığın işləri çatdırdı tamamə.*

Məcmuə *is.* (ər.) Məqalə, hekayə, şeir və s. toplusu, jurnal. *Belə bir məcmuə satışa buraxıbsa, öz xərcini ödəyə bilər. ..Səhnə ədəbiyyatına olan ehtiyaclarını ödəmək üçün keçmiş “Damğa” biçimində bir məcmuə çıxarılmalıdır..*

Məcnun *sif. və is.* (ər.) Aşiq, vurğun. [Gültəkin:] *..indi inlətdiyi bu kaman əvəzinə o zaman siz tarın oynaq tellərilə məcnun könlümü oxşayırdınız. // is. Məcnunu sən ayırdın Leyli kimi gülündən.*

Məcnunanə *sif. və z.* (ər.və fars.) Dəllicəsinə, ağılını itirmiş kimi. *..Məcnunanə addımlarla otaqdan çıxdı.*

Məcnunluq *is.* Dəlilik, divanəlik. *Məcnunluğa öyrət bu müsəlmanı, a Müznib!*

Məcruh *is.* (ər.) Yaralı. [Zöhrə:] *..Məcruhları qanlar içindən, ayaqlar altından çıxarıb xilas etmək azmı şeydir.*

Məcusi *sif.* (ər.) Məcus, atəşpərəst dinində olan; atəşpərəst. *Məcusi kitablardan nələr qalmışsa hamısının məhv edilməsini əmr etmişdi.*

Məczub *sif.* (ər.) Cəzb olunmuş; divanə. *Eynilə Elxan məczub*

və dalğın bir qiyafətlə onun gözlərinə baxır.

Mədar is. (ər.) köhn. Orbit. // məc. Dünyanın gərdişi, zamanə. *Qəlbim yanır baxınca bu çərxin mədarına; Baxdıqca zülmünə, sitəmi-aşıkarına. Pər vur, ey mürği-dili-zarım, bu möhnətxanədən; Uçgilən balalara, seyr et mədari-aləmi!*

Mədaxil is. (ər.) Gəlir. *Yaxşı mədaxil aldı..*

Mədənci is. Mədən (neft mədəni) sahibi. *..Bizə o lazımdır ki, işçilərin əməyini udan mədəncilər ..alt-üst olsun.*

Mədəni sif. (ər.) 1. Mədəniyyətcə çox inkişaf etmiş. [Almaz:] *Bu gün ölkəmizin şüarı: hər bir cəhətdən bütün mədəni ölkələrə yetmək və ötməkdir.* [Camal:] *Mədəni adam belə yerlərdə yaşaya bilməz.*

2. Mədəniyyətlə bağlı, mədəniyyətə aid olan. [Oqtay:] *Mən də mədəni bir həyatım var (teatr), deyə sevinəcəyəm. ..xalqın ..mədəni səviyyəsini.. öyrənmək üçün ..ilk vasitə el ədəbiyyatıdır.*

Mədəniləşmək f. Mədəni şəkklə düşmək, mədəni olmaq. [Almaz:] *Bütün yoxsullar varlansın, mədəniləşsin.*

Mədəniyyət is. (ər.) 1. İnsan cəmiyyətinin istehsal sahəsində, ictimai və mənəvi həyatda əldə etdiyi nailiyyətlərin məcmusu. [Əbdüləli bəy:] *Xaricilər də hələ mədəniyyəti bizdən əxz eləmişlər.. Çünki İsgəndər bütün mədəniyyəti.. məhv etdi.*

2. Hər hansı bir xalqın və ya sinfin müəyyən dövrdə əldə etdiyi belə nailiyyətlərin səviyyəsi. *..Tezliklə yunan mədəniyyəti genişlənir. Neçə əsrlik böyük bir mədəniyyətə malik olan İran.. yeni dini qəbul etdi. Yaponlar nə üçün Avropa mədəniyyətini tez mənimsədilər?*

3. Mədəni adamın tələblərinə uyğun həyat şəraitinin məcmusu. [Gülüş:] *Bir gün mədəniyyət zəlzələsi bu evi, bu taxçaları, bu buxçaları uçuracaqdır..*

Mədfən is. (ər.) klas. Qəbir, məzar. [Mirzə Rza:] *İran! İran! Şah Abbaslar mədfəni..*

Mədfun (ər.): **mədfun etmək** – dəfn etmək, basdırmaq. *Millətə qəm olursa rahnümun; Hamısını birdən etsələr mədfun; Guşimə "Sonya"nın sədasi gəlir.*

Mədh is. (ər.) Tərif; vəsf. □ **Mədh etmək** – övmək, tərifləmək. *Sarayları mədh edən, qaş-gözləri tərif edən bu yapma, cansız.. qeyri-təbii ədəbiyyat.. ..Natiqi mədh edirdi.*

Mədhyyə is. (ər.) Ədəb. Mədhnamə; oda. *..Xüsusilə Füzulidən sonra çox bayağı mədhyyələr, bu kimi yazılardan başqa bir şey yaradılmamış..*

Mədhuş sif. və z. (ər.) Məst; bihuş. *..Qadın baxır mədhuş. Məhrum ölülərin dirilməsi həvəsilə mədhuş olan şeyxi qəbul edir(lar)..*

Mədrəsə is. (ər.) 1. Dini məktəb. *..Ərəb dili və ədəbiyyatı din və mədrəsə dili olduğu üçün ..farscanın təkamülü üzərində şiddətli müəssil olurdu. Mədrəsə ilə təkyə arasında böyük bir ziddiyyət vardı..*

2. köhn. Ümumiyyətlə məktəb, tədris müəssisəsi. *Mirzə Kərim mədrəsədə oxumuş bir tələbə idi.*

Mədyun sif. (ər.) Minnətdar; borclu. *Hər millət öz azadəliyin qurşuna mədyun. (Şlegelə) biz Şekspirin tərcüməsilə mədyunuq.*

Məəttəəssüf ara söz. (ər.) Təəssüf ki, təəssüflər olsun ki. *Məəttəəssüf, cadulanmış kimi tərpənə bilmədi. ..məəttəəssüf, şərait qeyri-müsaid olduğundan ..yalnız mühüm nöqtələrini qeydlə kifayət edəcəyik.*

Məəttəəssüfanə z. Təəssüflə. *Fəqət bununla belə məəttəəssüfanə qeydə məcburuq ki,. Məəttəəssifanə, bunlar ikinci yolu təqib edib susdular.*

Məəttəl is. (ər.): **məəttəl qalmaq** – 1) təəccüb etmək, çaşıb qalmaq, nə edəcəyini bilməmək, baş çıxarmamaq. [Toğrul:] *Ancaq yənə də inanmağım gəlmir, doğrusu məəttəl qalmışam. Vallah, mən ki, bir şey bilmirəm, mən özüm də məəttəl qalmışam;* 2) çatışmayan bir şeyə görə bیکar qalmaq, iş görə bilməmək, dayanıb durmaq, çarəsiz qalmaq. *Pul qurtarsa, oğurluq vardır, məəttəl qalmarıq..*

Məfkurə is. (ər.) İdeologiya. Sənan.. böyük bir .. məfkurə .. ilə yola çıxır. *.. Yeni bir məfkurə nəşri üçün irəliləyən bu islamıyyat qüvvəsi əski istilalar kibi gəlib keçmədi.*

Məfkurəli *sif.* İdeyalı. *Mən bir yeni məfkurəli növzadi-təbiət.*

Məfrud *sif.* (ər.) Zəruri, lazımı. *İştə məfrud ittifaqın parlayan ülviyyəti.*

Məftil *is.* (ər.) Sim, tel. [Toğrul:] *Elektrik məftilini ilişdirmişəm qurbağaya.. ..Səhnədə məftil üzərində uçurmuş kimi, yellənən bir aktyor..*

Məftun *sif.* (ər.) Vurğun, eşqə giriftar. *..Elxan məftun baxışlarla yalnız Solmaza baxır.. Orda gözəl bir qız var ki, könlüm ona məftundur.* □ **Məftun olmaq** – Vurulmaq, valeh olmaq. *..məna məftun olsaydınız.* □ **Məftun etmək** – valeh etmək, heyran etmək. *Caviddə hər kəsi məftun və əsir edəcək bir qüvvəyi-şeyriyyə vardır.*

Məğər (*fars.*) *əd.* Təəccüb bildirir: olmaya, yoxsa, və s. [İmamyar:] *Bir ətək qızıl qoyulub üstünə, hasantdır məğər?* [Yaşar:] *Şərabanı xala, sən bu qolçomağı məğər ləğv eləyib qurtarmamısan?* [Naci Əhməd:] *Axırda nə var məğər?*

Məğlətə *is.* (ər.) Qarışıqlıq, dava-dalaş.

◊ **Məğlətə salmaq** – ara qarışdırmaq, dava-dalaş salmaq. [Hacı Əhməd:] *O (Almaz) Bizim kəndimizə məğlətə salır.*

Məğlub *sif.* (ər.) Basılmış; uduzmuş. *..Zabi-kəbir müharibəsi. .məğlub İranın .. qələbəsi idi.* □ **Məğlub etmək** – qalib gəlmək; udmaq. *Bu qəhrəman bir çox düşmənlərimizi məğlub etmişdir.*

Məğlubiyyət *is.* (ər.) Məğlub olma, basılma. [Əbu Übeyd:] *Necə, yenə də məğlubiyyət!*

Məğmun *sif.* (ər.) Aciz, əfəl. □ **Məğmun eləmək** – aciz etmək, məhrum etmək, əlindən almaq. *Məni məğmun eləyib dövri-zamanım, nə edim?*

Məğrur *sif.* Qürurlu, vüqarlı. [Elxan:] *Solmaz, bütün tanrılara qarşı əyilməyən məğrur alnımı sənə qarşı əyirəm.* [Rəhim xan:] *..Vurun, dağıdın bu məğrur insanların evini.*

Məğrurən *z.* (ər.) Məğrur olaraq, güvənərək, dayanaraq. *Hansı rəssamdır ki, mahirliyinə məğrurən, o qanı axacaq qədər zərif və qırmızı olan dodaqlara, o xoşrəng gülün yapışib bir-birindən seçilmədiyini təsvir edə bilsin.*

Məğşuş *sif. (ər.)* klas. Bikef, halsız, kefsiz. [Gülsabah:] *Bəhram! Halın məğşuşdur, nə olub məgər, oğlum? ..Məğşuş bir halda yalvardı ki.. Nələr etmiş xəyalını məğşuş.*

Məğşuşluq *is.* Qarma-qarışıqlıq, iğtişaş. [Allahverdi:] *Aram, deyirlər Bakıda məğşuşluq var?*

◊ **Məğşuşluq salmaq** – aranı qarışdırmaq, iğtişaş yaratmaq. [Baloğlan:] *..biz ..baxıb görürük ki.. bu kəndə məğşuşluq salmaq istəyirsən.*

Məhal, mahal *sif. (ər.)* Çətin əmələ gələn, qeyri-mümkün. *Kömək tapılmağın işi məhaldır məhalıdan; Tək atlanıb aralığa, çəkilmə heç zəvalıdan.*

Məharət *is. (ər.)* Bacarıq, qabiliyyət, hünər. *..Şalyapın dünya miqyasında məharətlər göstərə bilər.* [Mazandaranski (oxuyur):] *Məharətiniz məni çox sevindirir. Bəh-bəh, məharət hər nə var iranlılardadır.*

Məharətlə *z.* Mahirliklə, bacarıqla. *..Hər hərəkət ..ağlın böyük bir məharətlə..qurdurduğu aldadıcı bir fəlsəfənin arxasında gizlədilmiş(dir). Hüseyn Ərəblinskidən sonra Abbasmirzə Ərəblinskinin oynadığı rolları məharətlə oynamaqdadır.*

Məharətli *sif.* Mahir, bacarıqlı. *Məharətli bir yazıçı bu mənzərəyə tamaşaçıları iştirak etdirə bilirdi.*

Məhbəs *is. (ər.)* Həbsxana. [Aydəmir:] *Mənim üçün ən qaranlıq bir məhbəsin yaşıl, azad bir çəməndən fərqi yoxdur. . Ah sən, ey məhbəsi-viranə, sən; Bircə işıqlanmaz imişsən məgər?*

Məhbubiyyət *is. (ər.)* Məhəbbət. [İnci:] *Zabitin sevimli üzündə bir məhbubiyyət.. olduğu halda üzünü mənə tutub dedi..*

Məhbubülqulub *is. (ər.)* Qəlblərin sevgilisi, hamının istəklişi. *..O yolda tərəqqi edərək hər kəsin məhbubül-qəlbi olmuşdur.*

Məhbüs *is. (ər.)* Həbs olunmuş, dustaq. *Səhər vaxtı siyasi bir məhbüs.*

Məhbut *sif.* Həyəcanlı, təlaşlı. *Ata məhbut, qız da həp məhbut...*

Məhdud *sif. (ər.)* Hüdudlanmış, az, cüzi. *Bakı səhnəsi yalnız akademik teatr ilə məhdud qalmaz.* □ **Məhdud etmək** – hədd

qoymaq, məhdudlaşdırmaq. *İstərlər hamı etməyə bir az sənə məhdud..*

Məhdudiyyət z. (ər.) məc. Şərait, mühit cəhətdən, baxımından. *Adətən bir cəmiyyət nə qədər qüvvətli, mədəniyyət və məhdudiyyətə nə qədər zəngin və yüksək olursa, onun yaratdığı ədəbiyyat da o nisbətə zəngin və qüvvətli olur.*

Məhəbbət is. (ər.) 1. Eşq, sevgi. [Mənsur:] *..Mən onun məhəbbətini ürəyimdən çıxardım.* [Həris:] *Sizə olan məhəbbətim.. məni açıq söyləməyə məcbur edir.*

2. Ürəkdən, fədakarcasına bağlılıq. *Mədrəsədəkilər Allah qorxusunu təlqin edirdilər, təkyədəkilər isə Allah məhəbbətini.*

3. Bir şeyə sonsuz maraq, meyl, həvəs. *Şəhərdə təsadüfən gəldiyi teatra bütün məhəbbətilə vurulur.*

Məhək is. (ər.) məc. Bir şeyin keyfiyyətinin, dəyərinin göstəricisi. *Millət vicdan ümumiyyəti bir məhəkdir.*

Məhəl (ər.): **məhəl qoymamaq** – maraqlanmamaq, saymamaq. *.. Liza heç məhəl qoymayı. Yox idi bir kişi cəmiyyətə qoyaydı məhəl..*

Məhəll is. (ər.) Yer, məkan. *Hər halda rejissor əfəndi nədənsə bunları düşünməmiş, halbuki, bizcə, əhvalatın cərəyan etdiyi məhəlli layiqi ilə təsəvvür edə bilmək çox əhəmiyyətlidir.* □

Məhəlli-hadisə – hadisə yeri. [Həsən:] *..məhəlli-hadisədə bütün işçilər və kəndlilərə bu axşam qonaqlıq verəcəkdir.*

Məhəllə is. (ər.) Şəhər ya qəsəbənin bölündüyü hissələrdən hər biri. [İkinci:] *Bizim məhəllədə bir dilsiz Süleyman var. Projektör namünasib bir məhəllədə yerləşdirilmişdi.*

Məhərrəm is. (ər.) 1. Qəmərləşmənin şüarının yas saxladığı birinci ayı. *Məhərrəmdə... bazlıq, keçir ləzzətdə hər zadı!*

2. Haram edilmiş, qadağan olunmuş. *(Teatro) əsasən, məhərrəmi (sif.) bir oyun deyildir.*

Məhkəmə is. (ər.) Cinayət və mülki işlərinə baxan ədliyyə orqanı. [Balaş:] *Dilbər, sən bilirsən ki.. iş hələ də məhkəmədədir..* [İvanov:] *..axırda məhkəməyə düşəndən sonra özləri görürlər. Məhkəmə həyatı qərar çıxararkən düzünə bilər. //* Bu orqanın

iclası. [Pristav:] *Qoçaq, gəl sən də bizimlə, məhkəmədə elə bu sözləri de.*

Məhkum *sif.* (ər.) 1. Haqqında məhkəmə tərəfindən hökm çıxardılmış. □ **Məhkum edilmək** – cəza verilmək. *Müddəi ..müttəhimin məhkum edilməsinə çalışır. ..Fərhadın iyirmi il katorqa cəzasına məhkum edildiyini bildirdilər.*

2. Məhvi, həlakı labüd olan. [Almaz:] *Kütləyə əsaslanmayan hər bir təşəbbüs ölümə məhkum olur.*

Məhrəm *sif.* və *z.* (ər.) Çox yaxın. *Yıldırım, Əkrəm hər daim birər məhrəm kimi Cəlalın evində fırlanırlar. Bunları məhrəm edən nədir?*

Məhrəmanə *z.* (ər. və fars.) Yaxın adam kimi; dostyana. *..Müsəlman xanımı təbibə olmuş, öz bacılarına məhrəmanə kömək edir.*

Məhrum *sif.* (ər.) Payı olmayan; nəsibsiz. *Cavidin.. səhnə əsərləri yarpaqdan məhrum bir ağaca sancılmış allı-yaşılı çiçəklərə bənzəyirlər. Elə nöqtələr də vardır ki, bizi belə düşünmək imkanından məhrum buraxır.* □ **Məhrum etmək** – bir şeyi əlindən almaq. [Mənsur:] *..Etmə bizi söhbətinə məhrum.* [Əbdüləli bəy:] *..Siz mənə o səadəti-əzimdən məhrum edirsiniz.*

Məhrumiyyət *is.* (ər.) Binasiblik, nəsibsizlik. *Bütün bu məhrumiyyətlər onun qərarını zəiflədə bilmir.*

Məhsul *is.* (ər.) Torpaqda yetişdirilən taxıl, meyvə, tərəvəz və s. [Yaşar:] *Traktor da salarsan, əmək azalar və məhsul çoxalar. Kəndlərdə ..üzüm məhsulu toplanarkən.. bayram yapıları. ..Dionis məhsul və şərab allahıdır.*

Məhsulat *top.* (ər.) Həsıl edilən məhsulun məcmusu. // *məc.* Burada: əsərlər. *Əbu Vəqqas.. İranın ələ keçən bütün fikri məhsulatını yandırmışdı.*

Məhsuldar *sif.* (ər.və fars.) Münbit, bərəkətli. *Bu geniş məhsuldar çöllər kimin olmalıdır?* [Yaşar:] *Mən bunun duzlarını məhsuldar bir torpağa çevirəcəyəm.*

Məhşər *is.* (ər.) *din.* Qiyamət.

◊ **Məhşər ayağına çəkmək** – bərk sıxışdırmaq, haqq-hesab

tələb etmək. [İbad:] *Sən haranın tulasısan məni məhşər ayağına çəkəsən?*

Məhtab, mahtab is. (fars.) Ay aydınlığı; aylı gecə. *Solmaz ..inlər bir səsə məhtabə qarşı oxuyur.*

Məhv is. (ər.) Yox etmə, aradan qaldırma, puç etmə. □ **Məhv etmək** – yox etmək, puç etmək, qırmaq. *İskəndər bütün ..elmi, maarifi.. məhv etdi. Onlar bu çocuğu məhv etmək istəyirdilər.* □ **Məhv olmaq** – yox olmaq, yer üzündən silinib getmək. *Qoy bütün dünya məhv olsun.* [Xanı:] *Getdi o, Şahsənəm, məhv oldu yolda.*

Məhvər is. (ər.) məc. Əsas, təməl, mərkəz; ürək. *A.Şərifzadə teatr həyatının bir məhvəridir. Çünki (bu monoloq) bütün əsərin psixoloji və fəlsəfi məhvəridir.*

Məhzun sif. (ər.) Hüzünlü, kədərli, qəmli. [Əbdürrəhman:] *..Məhzun bir ürəyin də sizinlə olduğunu unutmayın!* [Birinci:] *Yazıq nə qədər də dalğın və məhzundur.* [Mənsur:] *Etmə sən bica xəyalı, olma məhzun, etmə ah.*

Məhzuniyyət is. B a x **məhzunluq**. [Bəhram:] *Ox, simasında nə can sevən məhzuniyyət!*

Məhzunluq is. Hüzn, kədər, qəm, qüssə. *Aslanın ..gözlərində olan məhzunluq və zəbunluq əlaməti Hacıni da qəmgin edirdi.* [Oqtay:] *..bütün məhzunluğu, bütün solğunluğu ilə ilahi bir heyət təşkil edən bu gözəlliyə kimsə baxmayacaq.*

Məxaric is. (ər.) Çıxar; xərc. *Olsa məxaric nə qədər eyləmə bərklik, ana!*

Məxluq is. (ər.) 1. Canlı varlıq, canlı vücut. [Oqtay:] *Mən.. gülünc bir məxluqa əl açmaq istəmirəm.* [Ocaqqulu:] *..Hər məxluqun bir xalığı olur, ya olmur?*

2. Xalq, camaat, el. [Hacı Əhməd:] *.. ancaq biz deyirik ki, məxluq bizə gülməsin.* [İmamyar:] *Məxluq çalib oynayır, get sən də..* [Əbdürrəhman:] *..Bu məxluqun arasına Ramizlə bərabər gəlməyə razı olmuş.*

Məxluqat is. (ər.) Camaat. *..Məxluqat cəm olub.*

Məxmur sif. (ər.) Sərxoş, kefli, məst. *Bulvarda itil get meyi-gülfam ilə məxmur...*

Məxsus *sif.* (ər.) Yalnız birinə aid olan; xas olan. [Sənan:] *Kəndisinə məxsus dadlı bir əda ilə (deyir).. Bir bizə məxsusdur böylə məharət səhnədə. Tənqidçi yazır: "Burada Cabbarzadəyə məxsus bir çox mənasız sözlər vardır. ..."*

Məxsusi *sif.* (ər.) Ancaq bir şeyə və ya bir şəxsə aid olan; xüsusi. *Şeirimin çox sözü farsı, ərəbidir, rusi; Türki azdır, var isə, ancaq o da məxsusi..*

Məxşuş *sif.* (ər.) Qarışmış, pozulmuş. *Gördüm aralıq çox məxşuşdur. [Mənsur:] (bu nalə) əhvalımı etdi xeyli məxşuş.*

Məişət *is.* (ər.) 1. Ümumi yaşayış tərz; həyat. *..Bir xalqın həyatı, onun məişət və güzəranını öyrənmək üçün onun .. el ədəbiyyatına müraciət edilir. Təbiətin qüvvələri insanın məişətindəki amillər şəklində.. göstərilmişdir.*

2. Dolanacaq, güzəran, zindəganlıq. *Burada.. bir şairin bilavasitə həyatdan, məişətdən aldığı təəssüratın.. səmimi bir ifadəsi görülmə bilər.*

Məkan *is.* (ər.) 1. Hər bir insanın sakin olduğu yer; yurd. [Sitarə:] *Soruşma sən mənim məkanım, elim..* [Cəmaləddin:] *..bu kiçik mağara.. ədalət və hürriyyət qaliblərinin məkanıdır.* [Xor:] *..Yaxşı məkanə gəlmişik..* □ **Məkani-qəm** *klas.* – qəm yeri, qəm məkanı. *..Yaxında bir əda, yox bir məkani-qəm varmış.* **Məkani-aşiq** *klas.* – sevənlər məkanı. *..Aşiqi-həqiqi demək heç rəvamıdır. Daim məkani-aşiqi səhra bilənlərə?*

2. *fəls.* Materiyanın mövcud olan formalarından biri. *Öz hərəkətləri üçün zaman və məkanla hesablaşmayan ünsürlər də xalq üçün zərərli.*

Məkanlı *sif.* Yerli; yurdlu. [Mənsur xan:] *Söylə görüm, kimsən, nə məkanlısan..*

Məkəs *is.* (ər.) Əks olunan yer. *Yaşadığımız aləm həyatın ən parlaq bir məkəsidir.*

Məkkə, Mədinə *is. din.* Müsəlmanların müqəddəs şəhərləri. // *məc.* Müqəddəs yer, and yeri. [Oqtay:] *And içirəm bütün varlığımı fəda etdiyim, Məkkəm, Mədinəm tanrım qədər sevdiyim bu səhnəyə ki, o günü görməmiş ölməyəcəyəm!*

Məkr is. (ər.) Hiylə, birlək, kələk. *Uyaraq molla, seyid məkrinə, sapsam yoldan..* [Tapdıq:] *Mən xam deyiləm, məkri-şərarbaridən əl çək.*

Məktəb is. (ər.) 1. Təlim-tərbiyə müəssisəsi. [Sapan:] *Özü də məktəbdə müəllimlik edir. Qız nədi, məktəb nədi? (Fərhad) Məktəbin axırncı sinfində idi..* [Aslan:] *..Teatr.. bir məktəb kimidir.*

2. Xüsusişdirilmiş hər hansı bir tədris müəssisəsi. *S.Ruhulla dini məktəb müəlliminin ailəsində anadan olmuşdur.*

3. Öyrənmə, bilik, təcrübə. *Bunların həpsini avam bir adam, məktəb görməmiş bir nəfər yapa bilərmi?*

4. Cərəyan, məslək (elmdə, incəsənətdə, ədəbiyyatda). *Ən doğru məktəbi-ədəbi indilik realizmdir. (Cavid) hankı məktəbə mənsub bulunursa.. fərqlətməz. Müəyyən məktəb, ədiblər vardır..*

5. məc. dan. Əlifba. *..Madam ki, əsər köhnə məktəb ilə yazıldığından belə nöqtələrə təsadüf edilir.*

Məktəbli sif. və is. Şagird. (Həmid) *Məktəblilər arasında ən çapqın və sözüotər bir çocuq idi. Biz öz mühitimizi aramalı, öz məktəblilərimizi öyrənməli(yik).*

Məktub is. (ər.) Hər hansı bir məqsədlə, yaxud bir şeyi xəbər verib bildirmək üçün yazılıb poçt və ya başqa vasitə ilə birinə göndərilən kağız. *.. Şeyxin zühuru haqqında bir məktub alınır. [Əbu Übeyd:] Bizans imperatorluğu tərəfindən göndərilmiş məktubu ..göndəririk. Sənə bir məktub gəlmişdir, məndədir.*

Məqalə is. (ər.) Qəzet, jurnal və s.-də elmi və ya publisistik yazı. [Əhməd:] *Bəs Həbib məqalə yazmayacaq? Hüseyn Daneş ..Ədəbiyyati-sufiyyə ünvanlı bir məqaləsində deyir..*

Məqam is. (ər.) 1. Hal, vəziyyət. [Tapdıq:] *Siz mənə yaxşılıq edib tapdınız, saxlayıb bu məqamə çatdırdınız. Axırda özünü yetirib bir məqamə..*

2. Dərəcə; yer. *Hətta iş bir məqamə çatmışdı ki, evdə ac qalmışdılar. ..Bir ol məqamı-zillətə bax!*

Məqbər is. (ər.) Qəbir, məzar. // məc. Burada: türbə. *Uzaqda, kənd kənarında bir uçuq evcik; Əvət, dağılmış, uçulmuş xarabə bir məqbər.*

Məqbərə is. (ər.) Qəbirlərin üzərində xüsusi tikili; türbə, mavzoley. *Fəqət (Fərhad) məqbərələrdən heç bir cavab almadığı üçün korpeşman evə qayıtdı.*

2. Məzarlıq, qəbiristan. [Altunbay:] *Torpaq üstünü məqbərələrə çevirəcəyəm.*

Məqbul sif. (ər.) Qəbul olunan, bəyənilən, yaxşı. *Hətta az-çox bacarıqlı rəssamlar belə ..məqbul bir tərtibat verə bilmirlər..*

Məqsəd is. (ər.) Məram, niyyət, arzu. *Mollanın isə məqsədi, fikri plov, kababdır.* [Belokurov:] *Dediyin məqsəd üçün bu tərkib yaramaz.. Sənən bütün ..idealını, məqsədini bir qadının ayaqları altına sərrib ..bayrağını endirir.*

Məqsud is. (ər.) İstənilən şey, məram, niyyət. *..Bu cəmiyyətə məqsudi-məalın necədir?*

Məqtul f. sif. (ər.) Öldürülmüş, qətl olunmuş. □ **Məqtul olmaq** – öldürülmək. *..Xivə xanı məğlub və məqtul olmuş, başı isə Tehrana gətirilmişdir.*

Məlahət is. (ər.) Gözəllik, şirinlik, lətafət. *Çünki bu səs ahəngcə və məlahəti, xüsusilə qüvvət və yüksəkliyi cəhətinəcə nadir ..bir səsdir. Ondadır iş ki, Maryanın var bacısı, məlahəti.*

Məlaikə is. (ər.) Mələk. // məc. Mələk kimi gözəl. [Aydın:] *Qalx, mənim məlaikəm!* [Əbdül:] *Sara məlaikə idi.*

Məlal is. (ər.) Kədər, qəm, hüzn. [Şahsənəm:] *Keçdi hicran, getdi məlal, aləm olur şadiman. Aktyor ..balasını itirmiş bir ana məlalı ilə inlər.*

Mələk is. (ər.) məc. Çox gözəl, məsum, xoşxasiyyət adam haqqında. [Mənsur:] *Nə haldır, mələyim, bu? Sitarə, qəm çəkmə.* [Haris:] *Niyə Ramiz sənin kimi bir mələyi qucar da, mən yox.* [Fərhad:] *..qarşında o insan deyil, mələkdir, mələk.*

Mələklik is. Mələyə xas olan. *Qızı guya mələkliyə sınayır.*

Mələkəlmövt is. (ər.) Əzrail. *Ey Mələkəlmövt, gəl al canımı..*

Mələmək f. məc. Səs çıxarmaq, səsi eşidilmək. *Ceyran ..arxaya baxaraq, həyəcanla mələdiyi kimi, heyrətlə ətrafa baxıb bir ağız xəfif, fəqət dəhşətli imdad sədasi çıxarmışdı...*

Məlul sif. və z. (ər.) Qəmgin, məyus, məhzun. *Boynu*

çiyində, qoltuğunda əli; Zarü məhzun, məlulü sərgərdan.

Məlul-məlul z. Yazıq-yazıq. Yetimlər məlul-məlul Aslanın əlinə baxdılar.

Məlulluq is. Hüzn, kədər, məyusluq. [Bəhram:] *Ax, o ahu baxışlarında nə qədər məlulluq!*

Məlum sif. və z. (ər.) Bilinən; bəlli, aydın, aşkar, hamıya bəlli olan. [Vəzir:] *Məlum ki, yatıbdır hamı, yoxdur bir səda... //* is. mənasında. *Mirzə Kərim.. hamımızın məlumudur.* □ **Məlum etmək** – xəbər vermək, bildirmək. *Aptekçi məlum etdi ki, zəhər əvəzinə güləb vermişəm.* **Məlum olmaq** – bilinmək, aydın olmaq. [Daşdəmir:] *Adın, atan, hər bir şey burada məlum olar.* [Nüsrət:] *Partiya komitəsində danışırıq, sonra məlum olar... İranlı deyəndə böylə məlum olur əhval.*

Məlumat is. (ər.) Bir şey haqqında bilik, xəbərdarlıq. *Aktyor dərin və ətraflı bir məlumata malik olmaq.. məcburiyyətindədir.*

♦ **Məlumat vermək** – hər hansı bir iş, hadisə və s. haqqında şifahi və ya yazılı arayış vermək. *Zeynallı tərəfindən həmin dövrün ictimai quruluşu xüsusunda müxtəsər məlumat verilir.*

Məlun sif. və is. (ər.) Lənətə gəlmiş. *Görürsünüzmü, məlun Gülzar yenə də qaçıbdır.* [Atakişi:] *.. haçandır o məlunu (is.) (Babakişini) görməmişəm.* [Ramiz:] *Sus, məlun!*

Məlunanə z. və sif. (ər. və fars.) B a x **məlun.** *..Gərdişin məlunanə hərəkəti!*

Məmafi z. Birlikdə, eyni vaxt. [Həsən:] *Məmafi, binaən-əleyh, necə oldu ki, qucaqlaşdılar. Halbuki, eyni zamanda hər ikisi də suvarıla bilər, məmafi!..*

Məmat is. (ər.) Ölüm, vəfat. *..Hayat ilə məmat arasında.. Bizə əlac tapıb, tez ol, qutar bizi məmatıdan.*

Məmə¹ is. Döş. [Fatmansa:] *Məmələr də ki, baş yarar.*

Məmə² is. (fars.) məh. Ana. *Ayduşka, məmə yazırdı ki, qarnın uf olubdur.*

Məmləkət is. (ər.) Diyar, ölkə. [Elxan:] *..azad vicdanlı geniş bir məmləkət quraca(ğ)ıq..* [Fərhad:] *..bir məmləkətin bir hakimi, hökmdarı yoxmu? "Odisseya" məmləkətinə qayıdan hökmdar*

Ulisin dənizdə tutulduğu bəlaları təsvir ediyor.

Məmnun *sif.* və *z.* (ər.) Razi, xoşhal, xoşnud. *Abbas Mirzə tamaşaçıları olduqca məmnun buraxır.* □ **Məmnun olmaq** – razı düşmək, sevinmək. [Zöhrə:] *Bu qədər həyatdan məmnun olduğum yox idi.* [Balaş:] *..gəlişinizdən nə qədər məmnun olduğumu bilseydiniz, məsud olardım.*

Məmnuniyyət *is.* (ər.) Xoşhəlliq, razılıq, sevinc. *Böyük bir sevinc, bir məmnuniyyət, bir zövq ilə deyir.*

Məmnuniyyətlə *z.* Sevinc hissi ilə, xoşhəlliqə. *..Bu işə məmnuniyyətlə razı idi.*

Məmul *sif.* (ər.) Qayrılmış, düzəldilmiş. *..Müzəffər axşam günəşinin altın şəfəqləri altında, altundan məmul bir heykələ bənzəyirdi.*

Məmur *z.* (ər.) Müəyyən bir iş görməyə əmr almış. *O da bu işə dörd nəfəri məmur edib əsəri hazırlamışdı.* [Məmiş:] *Sən Nəsrəddin şahin qətlinə məmursan.*

Mən¹ *əvəz.* Danışan adamı bildirən birinci şəxs əvəzliyinin təki. *Mən bir solmaz yarpağam ki, çiçəkləri bəzəmə.* .. *Bu fəlakətlərin bütün səbəbi həp mənəm. Mənsiz güllər açılmasın, axar sular dayansın.*

◊ **Mən ölüm** – yalvarış məqamında işlənir. *Çalma, mən ölüm, partladı vücudum, a şeypur!* **Mənə bax** – diqqəti cəlb etmək məqamında işlənir; eşit! [Altunbay:] *Mənə bax. Sən çox gözəl bir natiqsən.*

Mən² *is.* (ər.) Qadağan, yasaq; maneə. □ **Mən etmək** – qadağan etmək, qoymamaq, yol verməmək, icazə verməmək, daşıdırmaq. [Qalib:] *Nə üçün mənə onunla görüşməyimi daimə mən edirsiniz?* [Haris:] *Milçəklərə belə bir-birini sevməyi kimsə mən etmir.*

Mənə *is.* (ər.) 1. Sözü, cümlənin ifadə etdiyi məfhum, anlayış. *Bəzən bir söz bir yerdə bir, başqa yerdə isə başqa bir mənada işlənir.. Onun mənası belədir.*

2. Məzmun, mahiyyət. *Burada sənət bütün mənası ilə.. bütün gözəlliyi ilə gülümsəyir. Səhnəmizdə qadın tam mənasıyla*

yoxdur. *Sənan .. məhəbbətlə parlayan gözlər və i.ə. mənasını bilməyir? Ariflik deyə hər bir açıq şeydə gizli bir məna ararlar.*

♦ **Məna vermək** – yozmaq. *Ağlının uc ilə meraca şakk eyləyir, Şəqqülqəmərə də başqa bir məna verir.*

Mənasız sif. Əhəmiyyətsiz, boş, əbəs. [Elxan:] *Onsuz mənim üçün varlıq bir heç, yaşayış mənasızdır. Sarabski cənablarının ..getməsi səhnədə qalanların sözlərini mənasız buraxdı. (İsgəndər) mənasız olaraq it küskürür və bu kimi hərəkətlərlə əylənir.*

Mənasızcasına z. Boş-boşuna. (Həmid) *..mənasızcasına durub qarşıya baxırdı.*

Mənbə is. (ər.) məc. Əsasını, başlanğıcını təşkil edən şey. *İştə yunan teatrosu da həmin bu mənbədən doğulur. // Məxəz, qaynaq. Teatro ədəbiyyat üçün iqtibas mənbəyi olmuşdur. □ Mənbəyi-ürfan* – maarif mənbəyi. *Bir mənbəyi-ürfan imiş İran, nə bilim mən.*

Məncə ara s. Mənə görə, mənim fikrimcə. *Məncə də, igidliyin yüz şərti vardır. ..Məncə, bu da səhvdir.*

Mənciyəz “Mən”dən oxş. [Xanımnaz:] *..Mənciyəz şəhərə gedirəm.*

Mənəvi sif. (ər.) İnsanın daxili, ruhi aləmi ilə bağlı olan. *..Mənəvi ehtiyaclar, səhnəyə qarşı istəklər, tələblər artmışdır).. Hökumət səhnəmizə maddi və mənəvi yardım göstərir. [Altunbay:] ..mən sənə mənəvi qüvvət və cəsarətini maddi köməyimlə gücləndirə bilərdim.*

Mənəviyyat is. (ər.) İnsanın mənəvi keyfiyyətləri. *Aktor təsvir etdiyi tipin mənəviyyatı ilə yaşar. Yeni səhnə .. insanlığın daxili həyatına, onun mənəviyyatına, ruhuna girib .. mübarizələr ilə uğraşır.*

Mənfəət is. (ər.) dan. Fayda, xeyir. [Almaz:] *Kəndli maşının mənfəətini görsə, sonra özü isə girişər. [Əmirqulu:] Neçin eləməsinlər, sizin mənfəətiniz vacibdir, hökumətin? Sən ona bir mənfəət yetirməlisən.*

Mənfi sif. (ər.) Pis, fəna. *..Bir insan kimi .. mənfi bir sima görürük. Mən həyatdan bir parça alıb.. bütün mənfi və müsbət*

cəhətləri ilə .. təqdim edəcəyəm.

Mənfur *sif.* (ər.) Nifrətə layiq, xoşa gəlməyən; çox pis. [Aydın:] *Yandıracam, yandıracam bu mənfur altun yurdunu.* [Eldar:] *İnsanlığın nicat yolu bu mənfur məzarlığın üzərindən keçməlidir.*

Məngənə *is.* (əslı yun.) 1. Hər cür şeyi sıxıb saxlamaq üçün çilingər aləti. *Suvandı alıb cəld hərəkətlə məngənəyə sıxılmış dəmirə çək(di)..*

2. *məc.* Sərbəstliyə mane olan; sıxan. [Balaş:] *Mühit bir məngənə kimi mənim varlığımı sıxırdı..*

Mənimsəmək *f.* Görüb götürmək, öyrənmək, özünə aşılmaq. *Yaponlar Avropa mədəniyyətini nə üçün tez mənimsədilər? ..Zəmanəmizin başcıl şüarı olan "Texnikanı mənimsəmək" şüarından (yazıçı) kənar qala bilməz. Biz indiki quruluşumuzu bütün dərinliyi ilə bərabər mənimsəməliyik.*

Mənkühə *is.* (ər.) köhn. Nikahlı, kəbinli, qanuni arvad. [Rüstəm:] *Aya, mənkühə qızdan sual edib rəyin bilib...*

Mənlik *is.* Ləyaqət, heysiyyət, qürur, şərəf. [Sevil:] *Mən.. bir doyumluq çörək üçün öz mənliliyimi qurban verirdim.* [Oqtay:] *Mən dünyada ..mənliliyimi sarsıdacaq bir qüvvət təsəvvür etmirdim.* [Aydın:] *Doğrudur, bir az mənliliyiniz çeynənir, şərəfiniz tapdanır, fəqət əvəzinə altun alırsınız.*

Mənsəb *is.* (ər.) Yüksək vəzifə. [Aqşin:] *..Xəlifə sənə böyük lütfələr və mənsəblər vəd edir.* [Oqtay:] *Çünki siz bir heçsiniz ki, məqsədiniz mənsəb, diləyiniz pul.*

Mənsub *sif.* (ər.) Əlaqəsi olan, aidiyyəti olan. □ **Mənsub bulmaq** – b a x **mənsub olmaq.** *Cavidin tipləri mənsub bulduqları .. millətlərin vəsəfi-əsasına.. həvidirlər. ..Otellonun .. hansı qövmə mənsub bulunduğu təxmin edilə bilər. Mənsub olmaq* – aid olmaq. [Sədr:] *Müttəhim Baxşının qiyamçılar təşkilatlarına mənsub olması haqqında sizin əlinizdə başqa bir sübut varmı?*

Mənsur *sif.* (ər.) Nəslrlə yazılmış. *..Əbül müəyyəd Bəxli də mənsur bir "Şahnamə" vücuda gətirmişdi.*

Mənhus *sif.* (ər.) Uğursuz, nəhs; pis. [Haris:] *Bu mənhus*

türklərdən qurtarmaq az şey deyildir.

Mənşə *is.* (ər.) Bir şeyin çıxdığı, nəşət etdiyi, törədiyi yer. *Təsəvvüfün əsl mənşəyi haqqında bir çox nəzəriyyələr vardır. Az-çox məruf .. olan təsəvvüfün mənşəyi İrandır.*

Məntəqə *is.* (ər.) Hər hansı bir məqsəd üçün istifadə olunan müəyyən əlamətlərə malik yer. *..Xalq həyatında .. bir məntəqənin tarixini yazmaq..*

Məntiq *is.* (ər.) Təfəkkürün qanun və formaları haqqında elm. *İranlı da məntiq sözünü yaxşı qanırmış.*

Məntiqi *sif.* (ər.) Məntiq qanunlarına uyğun. *Əgər ..tamaşaçı məntiqi olaraq əsəri.. düşünə bilmirsə, demək, o hələ gördükləri ilə həyəcanlanmamışdır. (Çocuq) ..dolaşiq təbirlərini müntəzəm və məntiqi bir şəkllə salır..*

Məntiqli *sif.* Danışığında məntiq olan; tənqidi. *..Hər bir yalan daha məntiqli ..bir yalanın arxasında gizlədilmişdir.*

Məntiqsiz *sif.* Məntiqdən məhrum; ziddiyyətli. *Sözləri irtibatsız və nizamsız olduğu üçün bəlkə məntiqsiz yerləri də var idi.*

Məntiqsizlik *is.* Məntiqdən məhrumluq; qeyri-məntiqilik. [Elxan:] *Mən..sayğısız peyğəmbərlərin məntiqsizliyini təkrar etmək istəmirəm. ..Bir taktika sormağ özünü bir məntiqsizlik deyilmi?*

Mənzərə *is.* (ər.) 1. Axar-baxar. *Təbiət ..gözəl bir mənzərə almışdı. Şair, hankı bir mənzərədən ..mütəəssir olmuş(dur)..*

2. Təbiəti əks etdirən şəkil, rəsm; peyzaj. *Mənzərə o qədər müdhiş təsvir olunmuş(dur)..*

3. məc. Şəkil. *Nə qəmli mənzərədir, son nəfəsdə bir mədar..*

Mənzil *is.* (ər.) Yaşayış evinin, adətən, bir neçə otaqdan, mətbəxdən və s.-dən ibarət olan hissəsi. // Ümumiyyətlə ev, otaq, məskən. *Mənzilim olsun eşqlər yuvası..* [Mazandaranski:] *Oqtay, antreprenyor mənzil pulu istəyir.*

♦ **Mənzil başı** – gedilən yer. *Mənzil başına hələ çox qalmışdı.*

Mənzum *sif.* (ər.) Nəzmlə yazılmış. *..Bu böyük şair mənzum “Kəlilə və Dimnə” tərcüməsini meydana gətirmişdir.*

Mənzumə *is.* (ər.) Mənzum hekayə, dastan, poema. *Deyirlər, Rüdakinin 700000 beyt mənzuməsi varmış.*

Məram is. (ər.) 1. İstək, arzu, dilək. [Çoban:] *Sağ olsun hacı, yetsin hər məramə..* [Bəhram bəy:] *Allah qoy versin ona məram!*

2. Məqsəd, niyyət, qəsd. *..Məram aydın olmaq üçün.. məsələyi izah edəlim. Bu nifaq ilə kim alıb kam, məram?*

Məramnamə is. (ər. və fars.) Məqsəd və vəzifələri bəyan edən sənəd; proqram. *..Qurulacaq məramnamə üzrə.. çatışmayan dərslər üçün lazımi tədris qüvvələri cəlb edilməlidir.*

Mərasim is. (ər.) Qəbul olunmuş qaydalarla icra edilən adət, ənənə. [Yanardağ:] *Mərasim üçün od qalansın. ..Bu dəfn mərasimində teatroyu təşkil edən bir çox amilləri ..görmək olur.*

Mərbut sif. və z. (ər.) köhn. Bağlı, rəbitəli, əlaqəli. [Qalib:] *..Qızın sizin cinayətinizlə mərbut olmasına yol verməmə.. İkinci qrup isə.. səhnədən maddi heç bir şey gözləməz ..bütün dolanacağını səhnə ilə mərbut edər.*

Mərcan is. (ər.) Dəniz dibində dəstələr şəklində yaşayan dəniz heyvanı. // Daşlaşmış halda olan həmin heyvanın bəzi növlərindən hazırlanan bəzək şeyləri. *Boynunu .. mərcanlardan bir boyunbağı qucmuş idi. Hər nə qalmışdı yerdə yaxşı-yaman; Lələ-yaqut, lələvü-mərcan.*

Mərd is. (fars.) 1. Kişi, ər. [Aşıq Qərib:] *Qoyun gəlsin, mərd istəram bu meydanda söz desin!*

2. İgid, qəhrəman, qorxmaz. [Aslan bəy:] *..odur dəli. Neçin ki, .. kömək də yox, qızıl da yox, bir az da mərd sifətlidir.*

Mərdüməzar is. (fars.) Ziyən yetirən, pislik, yamanlıq edən; ziyankar. *Allah mərdüməzarın evini yıxsın, yıxdı uşağın evini.* [İmamyar:] *Mərdüməzar oğlu yıxdı yazığının evini.*

Mərgümüş is. (fars.) Siçanotu (siçan dərmanı, zəhərli maddə). [Əmrulla:] *..gedib mərgümüş içəram, öldürəram özümü, özüm də yazıb qoyaram ki, mənim ölümümə təqsirkar Gülsabahdır.*

Mərhəbə n. (ər.) Bəyənmə, tərif bildirir: Afərin! əhsən! [Şaqqulu:] *Robert Adelqeym başını qəbirdən götürüb ona mərhəbə-mərhəbə dedi.* [Mirzə Rza:] *.. bütün İran məzlumları çürümüş başlarını məzar taxtaları arasından qaldırıb ..mərhəbə*

desinlər.

Mərhəmət *is.* (ər.) Rəhm, şəfqət, insaf. [Gülüş:] *Bu çocuğa mərhəmət!* [Atakışı:] *..arvad mərhəmətinə güvənməkdənsə ölüm yaxşıdır.* [Qorxmaz:] *Qəlbinizdə mərhəmət yoxmu.*

Mərhəmətli *sif.* Ürəyi yuxa, rəhmli, şəfqətli. *...Səndə ..mərhəmətli ürək yoxmu?*

Mərhəmətsiz *sif.* Daşürəkli, rəhmsiz. [Solmaz:] *Sus, Altunbay, mərhəmətsiz!*

Mərhum *sif.* (ər.) Ölmüş, vəfat etmiş, rəhmətə getmiş. *..rollardan birini ona tapşırır. Mərhum ölürlərinin dirilməsi həvəsilə şeyxi.. qəbul (edirlər)..*

Mərifət *is.* (ər.) Ədəb, tərbiyə, qanacaq, kamal. *..Tənqid edə ol mərifətin kam, a Müznib!*

Mərkəz *is.* (ər.) 1. Hər hansı bir işin, hadisənin baş verdiyi yer; beşik. *İnqilab mərkəzi olan Moskvanın siyasi tufanları..*

2. Hər hansı bir işi idarə edən ali rəhbərlik orqanı. [Nüsrət:] *..sonradan mərkəzə çağırılıb anlatdılar. Biz hələ sabah mərkəzə bildirərik ki, bu barədə tədbir görsünlər..*

3. İnzibatı, sənaye, mədəni və b. cəhətdən əhəmiyyətli olan böyük yaşayış məntəqəsi. [Solmaz:] *Ərəblər əvvəlləri heç olmazsa böyük mərkəzlərdəki ocaqlara .. toxunmurdular.*

4. Müəyyən işlə məşğul olan bəzi idarələr. [Səs gəlir:] *“Dan ulduzu” Baş mərkəzdir danışır.* □ **Mərkəzi-ürfan** – maarif, bilik mərkəzi. *..Şəhərimiz bir mərkəzi-ürfan imiş!*

Mərkəzi *sif.* (ər.) 1. Əsas, ümdə sayılan, ən mühüm. [Şərif:] *Mən mərkəzi qəzetlərin ən fəal müxbiri, divar qəzetində çalışıram.*

2. Mərkəzdə, paytaxtda yerləşən. *..Moskvada Mərkəzi İncəsənət evi açılmışdır.*

Mərmər *is.* (lat. əsli yun.) Kristallik dağ süxuru. // *məc.* Mərmər kimi ağ, hamar. *O, ..Məryəm xanıma, sonra da öz boğazına, mərmər kimi ağ köksünə ..baxdı.*

Məruf *sif.* (ər.) Məlum, hər kəsin bildiyi. *..Məruf “Hacı Qara” komediyası.. tamaşaya qoyuldu.* □ **Məruf olmaq** – məşhur olmaq, tanınmaq, adı çıxmaq. *..Pək az adam Darablı ilə Anaplı kimi az*

zaman içərisində məruf olmuşdur.

Məruz sif. (ər.) Bir şeyə düçar olan. □ **Məruz qalmaq** – tutulmaq, düçar olmaq, uğramaq, düşmək. *Bacısını müdafiə etməyə söz vermişkən bir fəlakətə məruz qalmış. ..Öz dindar qohumlarının təqibinə məruz qalan Sıdqi öz şəxsi əmlakını satır.*

Məruzə is. (ər.) İrəlicədən hazırlanıb söylənilən nitq. *Kommunist Akademiyasında Cabbarlının məruzəsi üzrə .. mübahisələr aparıldı. ..Tuqanov məruzədə bulundu.. Burada ..gözə çarpan məruzələrdə ədib və şairlərimizin məclisdə görülməməsi idi.*

Məruzəçi is. Məruzə edən şəxs. *Gənc natiq məruzəçi deyildi, o ancaq müzakirə təriqilə danışmışdı. Məruzəçi ilk əvvəl həmin dövrdə ..farsca birinci şeir yazan .. Rudəkidən başlayır.*

Mərsiyə is. (ər.) Əsasən, yaslarda oxunan şeir növü. *Bunların şərəfinə xüsusi mərsiyələr oxunurdu. Gülsüm ona.. təzə çıxmış mərsiyələrdən də öyrədirdi.*

Mərsiyəçi is. B a x **mərsiyəxan.** *Şimdiki mərsiyələrdə mərsiyəçinin.. sormasına qarşı zəncirçilər (cavab verirlər).*

Mərsiyəxan is (ər.və fars.) Mərsiyə oxuyan adam. *[Xoşməmməd:] Mərsiyəxan sənin atandır, əclaf! O isə.. zavallı bir mərsiyəxan şagirdi.*

Mərtəbə is. (ər.) 1. Evin üst-üstə tikilmiş qatlarının hər biri; qat. *Tamaşaçılarla üzbəüz kərpiçdən tikilmiş bir-iki mərtəbə rus izbası ki, bu da şimalı andırır.*

2. məc. Rütbə, mənsəb, vəzifə. *[Qara Qənbər:] Bən böyük mərtəbəyə sahibəm. // Dərəcə. Əhnəf bu qəzəl tərzini yüksək bir təkamül mərtəbəsinə çatdırdı.*

Məsafə is. (ər.) İki yerin, nöqtənin arası. *..Mədinədən dəvə ilə təxminən 13-14 günlük bir məsafədə olan Məkkə. Tamaşaçı yaxın məsafədən rəssamın çəkdiyi tabloya baxarkən ..guya bir-birinə uyuşmayan cizgilərini görür.*

Məscid is. (ər.) Müsəlmanların ibadət evi; came. *Məscid ilə kilsə arasında heç bir fərq yoxdur. [Haris:] Ramiz və yoldaşları məscidə ibadətə getməyiblər.*

Məsəl is. (ər.) Zərbi-məsəl. [Xaspolat:] *Bu 10 ildə (Oqtayın) adı ..o qədər böyümüş ki, bu artıq bir məsəl, bir hekayə, bir ideal olmuşdur.*

Məsələ is. (ər.) Həllini tələb edən vəziyyət hal, iş. *..Əsil məsələ (Sonanı) o hərəkətlərə sövq edən səbəblərdir.* [Sönməz:] *Burax, Oddamdı, .. məsələ daha dərinidir.* [Sədr:] *Tərəflər bir neçə məsələni aydınlaşdırmaq istəyirlər.*

Məsələni bağl. (ər.) Cümlədə müəyyən fikri nəzərə çarpdırdıqda işlədilir. *Məsələni, Sənan Xumarı almaq istəyir. Məsələni, həbəşlərdə xüsusi təbii bir hal vardır.*

Məsərrət is. (ər.) Şadlıq, sevinc. *Şeyxi ehtimam və məsərrətlə ..qəbul edir(lər).*

Məsxərə is. (ər.) Ələ salma; istehza, məsqara. [Mirzə Sadiq:] *Burada ədalətdən dəm vurmaq, yağış qətrələrindən yapışib göyə çıxmaq fikri qədər məsxərədir.*

Məsxərəçi is. Hoqqabaz, oyunbaz, məsqarabaz. *Rza Darablıni bir gün "O olmasın, bu olsun" operettasında hambal kimi məsxərəçi bir rolda görüyoruz.*

Məskən is. (ər.) İnsanın yaşadığı yer, yurd, ev və s. *..Yanında məskən salıb qalardım.* [Mənsur xan:] *Bülbül məskən salmaz söylə yuvada..*

Məsləhət is. (ər.) Göstəriş, tövsiyə. □ **Məsləhət etmək (eləmək)** – b a x **məsləhət görmək**. *..ona məsləhət eləsinlər..*

◊ **Məsləhət görmək (vermək)** – göstəriş vermək, yol göstərmək. [İvanov:] *Mən ona məsləhət gördüm ki, sussun, o qulaq asmalıdı. Məsləhət qoymaq* – məsləhətləşib qərara gəlmək. [Səriyyə:] *Bu gün anam, Həmzə və oğlanları məsləhət qoydular ki, məni Qurbana versinlər.*

Məsləhətləşmək f. 1. Məsləhət almaq üçün müraciət etmək. *Çox çalışıram ki, sizə məktub yazam, heç mümkün olmayır, sizinlə məsləhətləşmək istəyirəm.*

2. qarş. Məşvərət etmək. [Gülnisə:] *..onu sonradan sənə deyib məsləhətləşərik.* [Staroverov:] *..gedib Bayramnan məsləhətləşib sarsaq bir şey düzəldib gətiribdir.*

Məslək *is.* (ər.) 1. Əqidə, amal. *O öz məsləki və əqidəsi üçün çalışır. ..Bu adam ..doğrudan da bir məslək adamıdır.*

2. Məzhəb, inam. *Sənən ..onun yolunda ..öz məsləkini satmışdır. ..Panteizm məsləki bir sistem şəklinə girmişdir.* □ **Məsləkimə and olsun!** – and içmə məqamında işlənir. [Toğrul:] *Sən öləsən, məsləkimə and olsun ki, tok altında ölməsəm, yaşıl burun qurbağanı sənə alacağam..*

Məsləkli *sif.* Məsləki olan, əqidəli, amallı. *Qarşıdakı ..böyük bir ordunun komandanı məsləkli, səbatlı, əqidəli bir adamdır.*

Məsnəvi *is.* (ər.) *ədəb.* Hər iki misrası həmqafiyyə olan böyük şeir. *Əcəmlərin yaratmış olduğu rübai və məsnəvi tərzindən başqa ..qəzal, qəsidə ərəblərdən qalmışdır.*

Məst *sif.* və *z.* (fars.) 1. Sərxoş, kefli. *..Məst olub ..meyü şarəbdən.*

2. Bihuş olmuş, məftun olmuş. [Bəhram:] *Nə şirin nəğmələr ilə məni məst etmək istəyir! ..Saçlarının üzünə toxunduğundan ..məst olub..*

Məsud *sif.* və *z.* (ər.) Xoşbəxt, bəxtiyar, səadətli. [Elxan:] *Azad, mənəmsiz, məsud bir dünya – budur mənim yolum..* □ **Məsud olmaq** – xoşbəxt olmaq, bəxtiyar olmaq. [Balaş:] *..gəlişinizdən nə qədər məmnun olduğumu bilsəydiniz, məsud olardım.*

Məsul *sif.* (ər.) Cavabdeh, sorğulu. [Almaz:] *Mən bütün işlərim üçün məsulam. // Məsuliyyətli. Böylə bir adama cəmiyyətdə məsul bir vəzifə tapşırıla bilərmi?* □ **Məsul eləmək** – mühüm, əhəmiyyətli iş tapşırmaq. [Barat:] *Biz qərar çıxarmışıq, sənə məsul eliyəcəyik..*

Məsuliyyət *is.* (ər.) Məsul olma, cavabdehlik. *Tərcüməçilər qüvvəli olsalar da, məsuliyyəti düşünmək istəmiyorlar.* [Balaş:] *Dilbər, sən bilirsən ki, o biri kağız üçün iş hələ də məhkəmədədir. İndi də bunun məsuliyyəti.*

◊ **Məsuliyyəti daşımaq** – cavabdeh olmaq. *..Sənəni yaşının məsuliyyət daşıya biləcək bir çağında görürük. Məsuliyyətə almaq* – məhkəməyə vermək. [Sədr:] *Bunun üçün Hacı Əhməd, Şərif,*

ibad.. məsuliyyətə alınır.

Məsuliyyətli *sif.* Məsuliyyəti olan, məsul. *Bütün bunların nə qədər ağır, mühüm və məsuliyyətli bir məsələ olduğunu qeydə, bizcə, lüzum belə yoxdur.*

Məsuliyyətsiz *sif.* Məsuliyyət hiss etməyən. *Çünki tərcüməçi məsul isə, tənqidçi də məsuliyyətsiz deyildir.*

Məsum *sif.* (ər.) Günahsız, qəbahətsiz. [Elxan:] *Bu ..məsum gözəlliyə pərəstiş edəcəyəm. // Yazıq, zavallı. Şeyx Nəsrullah hər gün məsum, zavallı bir yavrucuğun namusunu tapdayır. [Aydın:] Məsum bir qadın namusu, hərrac!*

Məsumə *sif.* (ər.) B a x **məsum**. [Qalib:] O məsumə qız müqəssirmi?

Məsumluq *is.* Təmizlik, paklıq, saflıq. [Fuad:] *Almaz! Sən anla ki, bir ailənin səadəti ondakı qadının məsumluğuğundadır. [Aydın:] Bax üzünə, üç ay bundan əvvəlki səmimiyyət və məsumluqdan bir əsər varmı?*

Məşədi *is.* (Məşhəd (Xorasan) şəhərinin adından) *din.* Məşhədə ziyarətə gedən adamlara verilən ad. *..Sən məşədi, mən hacıyam.. ..Qoçu, hacı, məşədi, molla, kəndli, bəy ilə xan ediblər əhd ki, can söyləyib, eşitsin can.*

Məşəqqət *is.* (ər.) Əzab, əziyyət, sıxıntı. *Züleyxa çəkdiyi məşəqqətlərdən cana gəlib öz qardaşının evinə pənah gətirdi. //sif. məc. İrəlindən ağır məşəqqət daşları yağırdı. // Məşəqqətlə şəklində z. ..Zəhmət və məşəqqətlə. İllərlə qürbət vilayətdə zəhmət və məşəqqətlə ailəsini dolandıran Aslanın atası, Aslan on altı yaşına yetdikdə vəfat etdi.*

Məşəqqətli *sif.* Əzablı, əziyyətli; ağır; sərt. *Qışın soyuq, məşəqqətli bir gecəsi idi!*

Məşəl *is.* (ər.) Ətrafı işıqlandırmaq üçün içində yanar maddə olan, ağac başına keçirilmiş qab. *Qız və oğlanlar allərində məşəl olaraq gedirlər.*

Məşğul (ər.) İşlə başı qarışıq olan, iş görməkdə olan. *Bədii-siyasi şura repertuar hazırlamaq işi ilə məşğuldur. □ Məşğul eləmək* – başını qarışdırmaq, əyləndirmək. *Nitqlər nəinki*

tamaşaçıları məşğul eləmiyor.. Məşğul olmaq – bir sənəti olmaq, bir işdə işləmək. ..Oluram şeirlə məşğil.. // bir işə başı qarışmaq. ..oldular.. söhbətə məşğul.

Məşğuliyyət *is. (ər.)* Oyun, əyləncə. *Vaxtın olsa, məşğuliyyətdən başın ayılsa, mənə bir kağız yaz..*

Məşhur *sif. (ər.)* Şöhrət qazanmış, adlı-sanlı, tanınmış. *Daha sonra Çingiz xan və Napoleon kimi məşhur simaları öyrəncə bu arzu böyüdü. // Dillər əzbəri. Bu qəsidə çox məşhur olduğu üçün onun bir neçə beytini burada oxuyacağam. Keçmişdəki məşhur xanımlar qala dalə.*

Məşq *is. (ər.)* Təlim, hazırlıq; repetisiya. *..Gənc aktyorlardan Əjdər Sultanov məşqsiz oynayırdı. [Əlimuxtar:] Hara gedirsən, məşq başlanır.*

Məşriq *is. (ər.)* Şərq. *Vardı məşriq zəmində bir İran..*

Məşru *sif. (ər.)* *din.* Şəriətə uyğun; qanuni. [Kamal:] *Tofiq o qızı mənim məşru hərəməim ikən evimdən alıb qaçdı.*

Məşrut *sif. (ər.)* Şərti. [Məmmədəli:] *Heç yox, ad məşrut bir şeydir.. // asılı olan, bağlı olan. ..Bu bağırtilar məşrut bir hala gəlmişdir..*

Məşrutə *is. (ər.)* Tar. Konstitusiya (İran və Türkiyədə). [Cəmaləddin:] *..biz Nəsrəddin Şaha müraciət edib məşrutənin lüzumunu söylədik.*

Məşrutəçi *is. tar.* Konstitusiya tərəfdarı. [Cəmaləddin:] *Məşrutəçiləri qətl, qərarət əmri verdi. [İkinci:] Əgər divana baxan olsaydı, bu məşrutəçilərdir, nədir, onlar bu qədər qiyamət çıxarıb özlərini qırdırardılarmı?*

Məşrutəçilik *is. tar.* Padşahın hakimiyyəti konstitusiya ilə məhdudlaşdırılmış olan dövlət quruluşu. [Mirzə Sadiq:] *Yalnız məşrutəçilikdə müttəhim olunanların qətl fərmanıdır ki, bilərsiniz.*

Məşuqə *sif. və is. (ər.)* Sevgili, məhbubə. *O məşuqə çata bilmək üçün candan keçmək lazımdır. Aşiq qanı məşuqə halal olmuş, unutma!*

Məşvərət *is. (ər.)* Məsləhətləşmə. [Cəmaləddin:] *..yoldaşlar, məşvərət vaxtı keçmiş, qəti.. işlər görmək lazımdır.*

Məta is. (ər.) 1. Satılan mal; əmtəə. // məc. Matah. [Elxan:] *..mətalarını mızraq güc ilə satan Allah dəllallarına mən inanmıram.*

2. Qiymətli şey, aztapılan şey. [Solmaz:] *Qadının ən dəyərli mətai, onun gözəlliyidir.*

Mətanət is. (ər.) Səbat, mətinlik, iradə. [Mirzə Mülküm:] *Rica edirəm yalnız Mirzə Rzanın mətanət və sədaqəti xüsusunda söyləyəsiz. Ürək süqut eləməz aldığı mətanətdən. (Abbasmirzanın) mətanətindən qüvvət alıb və yenidən mübarizəyə atılırlardı.*

Mətanətli sif. İradəli, dözümlü, mətin. *..İnsan ..mətanətli olarsa..*

Mətbəx is. (ər.) Xörək bişirmək üçün xüsusi otaq. [Nabat:] *..gedək mətbəxə, ağzına bir parça sal.. // Səyyar mətbəx. [Gülsabah:] Sən indi öz batareyanı buraxıb mətbəxdə soğan doğrayan bir topçuya oxşayırsan.*

Mətbuat is. (ər.) 1. Nəşriyyat və mətbəə işi. *Məsələ mətbuat sütunlarına keçirilməmişdir.*

2. Dövri çıxan qəzet, jurnal və s.-nin ümumi adı. *Sərf-nəhv kitabı haqqında mətbuatda geniş mübahisə açılmalıdır. ..Mətbuatda çıxan tənqidlərimizin keyfiyyətini burada yoldaşlar göstərdilər.*

Mətləb is. (ər.) Məsələnin, işin əsl mahiyyəti, mənası, məğzi. [İbad:] *Odur ey, yavaş-yavaş gəldi mətləb üstünə. Anladın indi mətləbi..! // Məsələ. Yoxsa bir mətləbi götürüb bütün bir məqaləni ona həsr etməyin heç bir mənası yoxdur.*

Mətlub is. (ər.) klas. Tələb olunan, arzulanan, istənilən şey; arzu, istək. *Bunun üçün qanun, ədalət böylə bir şəxsiyyəti başqa birinə ibrət olmaq üçün cəzasız buraxmaması qətiyyəən mətlubdur.*

Məvacib is. (ər.) Maaş, əmək haqqı. [Baloğlan:] *..təki məvacibi gəlsin, göy də razı olar. [Sevil:] İvanın arvadı özündən çox məvacib alır. [Əlimurad:] Yoldaşlar, mən necə ki, bir pərsədətel mestkom, onu soruşmaq istəyirəm ki, bu müdiriyyət bu məvacibləri haqçan verəcəkdir.*

Məyus sif. və z. (ər.) Ümitsiz, ruhdan düşmüş, naümid; pərt.

□ **Məyus olmaq** – ümidini itirmək, ruhdan düşmək. [Gültəkin:] *Aydın! Vallah sən belə deyəndə mən məyus oluram.*

Məyusluq is. Ruh düşgünlüyü, pərişanlıq. *Gülzarın sözlərində çırpınan məyusluq, göz yaşlarındakı səmimiyyət.. Mənsurun.. bütün varlığına sancılırdı.*

Məzac is. (ər.) Xasiyyət, təbiət, temperament. *Aktyor əfəndilər bundan sonra təsvir edəcəyi tiplərin ruhlarını, xasiyyət və məzaclarını dərin təhlildən səhnəyə çıxarır. Bundan ötrü Əsgərin əsəbi məzaclığı cuşa gəlib, dərhal xanımları evdən qovdu.*

Məzar is. (ər.) Qəbir, gor. [Mənsur:] *Sağam ki, girməmişəm mən məzarə, qəm çəkmə. Uyu rahat məzaridə. O bir cənazə və ev bir məzardır. // məc. Sığınacaq. ..Hicran məzarım olsun qoy!* □

Qardaş məzarı – müharibə zamanı həlak olan əsgərlərin adları və sayı məlum olmayan cəsədlərin basdırıldığı yer. *Teatr əməkdaşları qardaş məzarları ətrafına düzülüb.. əklili məzar üzərinə qoydular.*

Məzarçı is. Qəbir qazan. Beləliklə, bir məzarçının: –Yaşa-yaşa, öləcəksən – yaranmışın sonu bu.. – deməsi bizim adi xalq bayatılarımızdan bir o qədər də fərqli deyildir.

Məzarçılıq is. məc. Məzar kimi dar, qaranlıq yerdə sürülən dustaq həyat. *..Nə qədər ərlər bu qaranlıq dustaqda, bu günəşsiz dar məzarçılıqda çürümüş..*

Məzaristan is. (ər. və fars.) Qəbiristan. *Altıncı pərdə vaqe olur şəhərin bir tərəfində məzaristan.. ..Məzaristanı bir qaç yazıçı şeyr edə bilərsə, biri onun görünüşündən kədərlənir, digəri bir zövq duyar, xülasə, hər kəs gözləri ilə baxar və bir dürlü görə bilər.*

Məzarlıq is. Qəbiristan. // məc. Ölüm. [Aslan bəy:] *Aydəmirin ancaq iki yeri var: ya əbədi Sibir, yaxud bizim məzarlıq. [Eldar:] İnsanlığın nicat yolu bu mənfur məzarlığın üzərindən keçməlidir.*

Məzəd sif. (ər. müzəd) Artmış, çoxalmış. *Şeytan balası indi mənim dərdimə məzəd.*

Məzəli sif. Gülməli; maraqlı, qəribə. *Bu ittifaqdan daha məzəlisini “ Bakinski raboçi” 23-cü nömrəsində nəql edir.. [Novruz bəy:] Mən ölüm, Balaxan, dəyməyin, bunda başqa bir aləm var,*

məzəli adama oxşayır.

Məzəmmət *is.* (ər.) Danlama, qınama; töhmət. [Sonra yazır:] *..”Razillərin məzəmmətlərinə qarşı coşan nifrətlərə kim dayanmaq istədi.”* □ **Məzəmmət etmək** – danlamaq, qınamaq. *..Daim edir məzəmmət..* **Məzəmmət olunmaq** – danlanmaq. *..Məzəmmət olunmasına yol verməzdim.*

Məzhəb *is.* (ər.) Din. [Hacı Zaman:] *Dinim, məzhəbim getdi. Satacaq .. nə ki, var məzhəbü din.*

Məzhəbsiz *sif.* Dinsiz, ateist. *..Mənə məzhəbsiz deyəcəklər.*

Məziyyət *is.* (ər.) Bir şeyin, adamın üstünlüyünü təşkil edən xüsusiyyət. (*Fəlsəfə*) *bir məziyyət kimi götürülsə, əsərlərin qüvvətlənməsinə yardım edir. Aktyorun məziyyəti bambaşqadır.*

Məzkur *sif.* (ər.) Zikr olunmuş, adı çəkilmiş. *..Məzkur şeyx.. şəhərə varid olur.*

Məzlum *sif. və is.* (ər.) Zülm çəkmiş, zülm altında olan. [Xor:] *Zülm hər yan, etdi tuğyan, yoxdur məzlumə eyləyən dərman. //* Fəğir, yazıq, zavallı. [Ulduz:] *Ramiz oğurluğa getməmiş, Ramiz məzlumları müdafiəyə getmiş. ..Əcəl heç bir məzluma rəhm eyləyib aman verməz.*

Məzlum-məzlum *z.* Yazıq-yazıq, məzlumcasına. *..məzlum-məzlum dalınca baxaraq..*

Məzmun *is.* (ər.) 1. Hər hansı bir əsərin əsas mövzusu, şərh. Hər halda şəkil mənə və məzmun ilə uyşdurulmalıdır.

2. Bir şeyin mənası, mahiyyəti. *.. Bu əsrarəngiz kisanin məzmununu öyrənməli idim.*

Məzmunca *sif.* Məzmuna görə, mənaca. *..”Mən səy edəcəyəm ki, ..formaca milli, məzmunca sosialist” formulasına cavab verəcək əsər yaradım.*

Məzmunsuz *sif. və z.* Mənasız, maraqsız, sönük, boş. *..Azərbaycanın sonrakı ölgün ədəbiyyatı nə qədər biçimsiz, maraqsız, məzmunsuz .. olsa da..*

Məzmunsuzluq *is.* Məzmunca kasıblıq, boşluq; mənasızlıq. *Mühitin boşluğunu, çürüklüyünü öz məzmunsuzluğu və boşluğu ilə də olsa, aldıra bilər.*

Məzur *sif.* (ər.) Üzürlü, səbəbli. *İki dəfə kağız yazmadığım üçün. ..məzurəm. Lakin bu işdə məzurəm.* [Məhərrəm:] *Xeyr, bəndə məzurdur!* [Hacı:] *Rəhmim gəlir, etmirəm onu dur; Layiq deyil o bu bəzmə, məzur.*

Mix *is.* (fars.) Mismar. [Şaqqulu:] *Dekorasiyaları hardan tapacaqsan, mix yox, çəkil yox.*

◊ **Gah nala vurur, gah mığa** – fikrinin, sözünün üstündə durmur. *Bəziləritək gah mığa döy, gahi də nalə.*

Mıxlamaq *f. məc.* Möhkəm bərkitmək. [Gülüş:] *..Özünü də (papağı) mıxlamaq lazımdır. // Yerində tərpənməz dayanmaq. ..Tərpənə bilmədi. Deyəsən yerə mıxlamışdılar.*

Mıxlanmaq *f. məch. məc.* Yerindən tərpənməmək, yapışib qalmaq. *İncə çox mütəəsir, yerə mıxlanmış kimi durur. // İrəliyə getməmək.* [Yaşar:] *..biz kustar təsərrüfatda mıxlanıb qala bilmərik.*

Mırıldanmaq *f.* Qayıq. Dodaqaltı söylənmək. *Məchul kişi isə mırıldanır, mırıldanırdı...*

Mırt (a)-mırt *z. dan.* Boş-boş, havayı. [Tafta:] *(Dilbər).. bir tütəkşi də alır əlinə mırta-mırt, vurtta-vurt.*

Mızıldanmaq *qayıd.* B a x **mırıldanmaq.** *Hər ikisi özlərini itirib, mızıldanırlar.*

Mızraq *is.* (ər.) Sivriüclü dəmirdən, poladdan düzəldilmiş uzun saplı qədim döyüş aləti; nizə. [Elxan:] *..mətalarını mızraq güc ilə satan Allah dəllallarına mən inanmıram. Oynaşım qan, dəmir, çəlik, mızraq!..*

Midbər *is.* Heyvan boynuna bağlanan ipə keçirilən halqa. // *məc.* Boyunduruq. *(İsgəndər) .. mühitdən aldığı faydaları da, borcları da bir midvər kimi mənimsəmişdir.*

Mif *is.* (yun.) Rəvayət, əsatir, əfsanə. *(Fespidd) ..qəhrəmanlar xüsusunda əfsanələr (miflər) də yazıb oynayırdı.*

Mikrob *is.* (yun.) Birlüceyrəli orqanizm, bakteriya. *Elektrikdə elə bir qüvvə tapmışam ki, iki saniyədə vərəm mikroblarını öldürür.* [Toğrul:] *Tökmüşəm qanına bir qram vərəm mikrobunu, görürəm narazıdır.*

Mikroskop *is.* (yun.) Çox böyüdücü şüşələr sistemi olan optik cihaz. [Toğrul:] *Qurbağanın qanını mikroskopdan keçirdim.*

Miqdar *is.* (ər.) Say, qədər, kəmiyyət. *Özümüz düşünüb Mənsurun qəm və qüssəsinin miqdarını yarımçıq da olsa, müəyyən edin.*

Miqnatis *is.* (ər. əslə yun.) köhn. Maqnit. *Ey diliqafil, qız ki var miqnatis kimi bir şeydir.*

Miqyas *is.* (ər.) Ölçü, məsafə. *..Şalyapın dünya miqyasında məharətlər göstərə bilər.*

Milad *is.* (ər.) Xristianlarda İsanın doğulduğu il. // Həmin ildən başlanan təqvim. *Bir çoxları Homerin miladdan on əsr əvvəl ..doğulduğunu ehtimal edirlər. Xor mahnısı miladdan əvvəl V əsrin əvvəllərində müəyyən bir şəkil alır. Yunanlar şimdiki Yunanıstana hələ miladdan əvvəl iki bininci illərdə gəlmişlərdir.*

Milçək *is.* Qoşa qanadlı həşərat, çibin. [Şaqqulu:] *Bankaya düşmüş milçək kimi indi ha vızıldayacaqdır.* [Əbu Übeyd:] *Bütün bu izdiham göz altında saxlanmalı, milçək uçuşa belə diqqət gözündən qaçırılmamalıdır.*

Milis *is.* (lat.) Milis nəfəri, milisioner; polis. *Milis yox, qaravulçu yox, dərimə saman təpərlər. Günüz milis tapılmaz..*

Millət *is.* (ər.) 1. İnsanların tarixən dil, ərazi və s. ümumiliyi əsasında əmələ gəlmiş sabit birliyi. *Hər millətin yaşadığı mühit.. bir-birindən fərqli olur. Millətim xar olub əzildikcə..* [Elxan:] *Siz, ey min-min qəbilələrə, millətlərə, irqlərə ayrılmış məzlum bəşəriyyət!*

2. Dövlət, ölkə. *Hər millət öz azadəliyin qurşuna mədyun.*

Millətçilik *is.* Milli əlahiddəlik və müstəsnalıq, digər millətlərə etimadsızlığı təbliğ edən ideologiya və siyasət. *..Milli incəsənətin millətçilik incəsənəti təmayülü göstərdiyi qeyd edildi..*

Milləttaş *is.* Bir millətdən olan, bir millətə mənsub. [Polismeyster:] *Deyir öz milləttaşlarımin qanına qarşı intiqam almışam.* [Haris:] *Onların bir milləttaşını incitdiklərini görürsənsə, kömək edərmisən?*

Millətpərəst *is.* (ər. və fars.) Millətini, xalqını yüksək tutan, sevən. *Ona son dərəcə məhəbbəti olan. Bununla Həmidin bir*

millətpərəst olduğu anlaşılməsın.

Milli sif. Hər hansı millətin səciyəvi xüsusiyyətlərini ifadə edən. *Əvvəlcə milli ənənələrə istinad edən.. bu cərəyan Məşriqi kimi şairlər də yetişdirmişdir. ..Milli dastanlar da meydana çıxacaqdı. [Əlimuxtar:] ..Gülsabah atdı özünü ortaya ki, nə var, bəs bu milli formadır...*

Milyard miqd.s. (fr.) 1. 000 000 000 sayı. *Bəs... milyard yarımlıq zavallı bəşəriyyət?*

Milyon miqd.s. (fr.) 1. 000 000 sayı. [Oqtay:] *..bilmirəm, bu 400 milyon qoyun kimə gərəkdir!*

2. Çoxlu pul, dövlət haqqında. [Surxay:] *Zavod və milyonlarınızı da çox gözümə soxmayın. [İman:] Sən burada beş şahı itirərsən, hökumətiniz milyon qazanır.*

Milyoner is. (fr.) Dövləti, varı milyon, milyonlarla olan; milyonçu. [Bəhram:] *Əmimin vaxtında mən yoldaşlarımdan arasında milyoner balası idim. [Novruz bəy:] Mən bir qız tanıyırdım, necə milyonerlər kölgəsinə baş əyirdilər.*

Milyonlarla Qeyri-müəyyən miqd.s. Sayı necə milyon olan; milyon-milyon. [Dövlət bəy:] *Siz bilirsiniz ki, mənim milyonlarla gəlirim vardır. [Belokurov:] Milyonlarla pulları və insan əməyini bilərək çölə tullamaq...*

Milyonluq sif. Milyon miqdarı ilə ölçülən. *Cavid 70-80 milyonluq türk dünyasını təsvir etmək (istəyir).*

Min miqd.s. 1. 1000 sayı. [İmamyar:] *Bir abbası atır lətərayə, min manat qazanır. [İvanov:] İki ayda iki min manatlıq malı korlamışdır.*

2. Çoxlu, külli miqdarda, saysız-hesabsız. [Dilbər:] *..Özğələri min iş görürlər. [Mənsur:] Hər kimdir, düşübdü min balayə.. □ **Min cür** – çox, hədsiz. [Balaş:] *..bir dəsmalı min cür bükürlər. [Yaşar:] Min cür hesab vardır.**

♦ **Min yol** – neçə dəfə, dəfələrlə. [Bəhram bəy:] *Min yol dedim ona etsin səbr. [Şəkinski:] Min yol demişəm səhnə etsin səbr.*

Minacat is. (ər.) *din.* Azan çəkməklə əhaliyə verilən xəbər.

Eşidilən Təzəpir minarəsindən "obaşdanlıq" minacatı idi. Öyrəndik ki, minacat verən 22-23 yaşlarında gənc bir adamdır..

Minarə is. (ər.) *din*. Azan vermək üçün məscidlərin yanında üstündə ucalan qüllə. *Eşidilən Təzəpir minarəsindən "obaşdanlıq" minacatı idi. // məc. [Qantemir:] Yaparam bir minarə başlardan.*

Minbər is. (ər.) *din*. Məsciddə pilləli kürsu. [Fatmansa:] *Kim ona məsləhət gördü ki, məscidə getsin, özünü minbərə bağlasın? [Ocaqqulu:] Arvadıma uşağı o minbər sahibi veribdir.*

Mindirmək f. Oturmaq, əyləşdirmək (miniyyə). [Cavadlı:] *Biz də bir avtomobil alaq, səni də mindirək içinə. ..Bir fayton çağırıb onu mindirdi.. ..Öküz arabasına mindirmək. // Dırmaşdırmaq, dırmaşmağa məcbur etmək. [Sitarə:] (Vəzir) Qovub məni çinar üstə mindirdi..*

Miniatür is. (ital. əslə lat.) Kiçik rəsm, şəkil. *..Şərq miniatürlərinə təqlidlə təsvir edilmiş İblis, bizcə bir o qədər də mükəmməl çıxmamışdır.*

Minici is. At minən; suvari. *Qırat minicisin sağlam, salamat keçirtirdi.*

Minik is. 1. Sərnişin daşımağa məxsus, sərnişinlərə xidmət edən. *O dar, sürüşkən ciğirın yerində asfaltla döşənmiş, minik və yük maşınlarının, avtobusların aramsız hərəkətindən qara ayna kimi parlayan geniş bir yol gördüm.*

2. Sərnişin. [Bayırdan:] *Vaqon yola düşər, sonra miniklər mənim atamı yandırarlar.*

Mini-mini sif. və z. 1. oxş. Kiçik, xırdaca. *Böylə bir şair mövzu üçün aramamış, gözəl bir qadın, mini-mini bir çocuq ətrafında hər nə görmüş isə.. həssas bir müməssili olan şairə duyurduğunu ifadə etmişdir. [Oqtay:] Sən məni deyil, ..Şəmsəddin Sami bəyin mini-mini yavrusu Pərvizi sevmişsən!*

2. Yavaş-yavaş. [Bəhram:] *..gah çeşmələr kənarında düşmüş yaralı ahular kimi mini-mini inildər, inildər...*

Minlərcə, minlərlə Qeyri-müəyyən miqd.s. Sayı minlərlə olan. [Mirzə Sadıq:] *İranda gündə minlərcə ..bundan daha bədtər cinayətlər, faciələr zühur edib.. [Aydın:] Dəymə ona, o, yaşamalı və*

minlərlə aydınlar yaşatmalıdır. ..Minlərlə əməkçilərin birləşmiş ağır yumruğu cavab verə bilər.

Minmək *f.* At və ya başqa minik heyvanının üstünə oturub sürmək. (*Şah*) *Həmin gecə ata minib Buxaraya getdi.* [İmamyar:] *Zalım uşağı bir başa düşmür ki, eşşəyə minmək bir eyib, düşmək iki eyib.* [İmamyar] *Deyir: at kimindir – minənin (is.), ev kimindir – oturanın, arvad kimindir – qol-qabırğasını sındıranın...*

Min-min Qeyri-müəyyən *miqd.s.* Çox, çoxlu. *..Min-min qızların sevincini görüyor.*

Minnət *is. (ər.)* Özünü borclu bilmə. [Səməd:] *Düyü, yağ, minnətin də minnət.*

Minnətdar *sif. (ər. və fars.)* Minnətdarlıq ifadə edən. □
Minnətdar etmək – yaxşılıq qarşısında birini özünə borclu etmək. *.. Bununla məxluqu minnətdar edir..*

Minval *is. (ər.)* Qayda, tərz, yol, üsul. *..Aslan bu minval ilə dolandı. ..Yazıçılarımızın da bu minval ilə yazmalarını arzu edərik.*

Mirab *is. (ər. və fars.) tar.* Su təsərrüfatına baxan şəxs. [Allahverdi:] *.. Kəndxudaya ver, yüzbaşıya ver, köməkçiyə ver, miraba ver.*

Miras *is. (ər.)* 1. Ölən adamdan sonra varislərinə qalan mal, mülk və s. [Xanı:] *Qərib ölmüşdür, bu qanlı köynək son miras ondan.*

2. Keçmiş dövrlərdən qalmış adət, ənənə və s. *Rus yazıçılarının cilalanmış ədəbi bir dil.. miras qaldığına baxmayaraq, A.M.Qorki.. ortaya yeni tələblər atır.*

Mirvari(d) *is. (fars.)* İnci. [Toğrul:] *Hamısının dişi xırda mirvari kimi .. [Gültəkin:] Susun, Aydınçiyim, o milyonlar, o mirvaridlər, brilyantlar, bütün o parlaq cavahirət ancaq təhqir və iztirabdan başqa mənə heç bir şey verə bilmədilər.*

Mirzə *is. (fars.) köhn.* Keçmişdə yazı-pozu işləri ilə məşğul olan adam; katib. *Mirzə Səməndər (əlində bir kağız ..içəri girərək).*

Misal *is. (ər.)* 1. Nümunə, örnək. *Köhnə yazıçılar məsələsinə gəldikdə, tənqidçilərin köhnə yazıçılara yanaşması haqqında vaxtilə Ruhulla yoldaş bir misal göstərmişdi.*

2. Zərbi-məsəl. *..Rejissor ..mənsub olduğu millətin adət və ənənətini ..bütün misallarını atalar sözlərini, dilini, danışığını (bilməlidir). [Hacı Əhməd:] ..türkün misalı, zəhmət çəkib əkdirmişsən, ya heyvan saxlamışsan, ya bağ salmışsan, götür ver Curubbu Xudaverdiyə ki, nə var, yoxsuldur.*

3. *sif.* Bənzər, kimi. *Sina misalı hər dağ guya bilənlərə. Gülzar ..bir quş misalı həzin bir halda gəzişirdi. Yıxıb dağıt bu bidəti misali-rədü zəlzələ.*

Misallı *sif.* B a x **misal**, 3-ci mənasında. [Zöhrə:] *Bu aralıq arxadan bir şey dəydiyini və gənc zabitin ildırım misallı üzərimə coşduğunu görüb, özümdən getdim, bayıldım.*

Miskin *sif.* (ər.) Fağır, biçarə, yazıq. [Dilbər:] *..dünən ayaq altında sürünən miskin bir arvad belə bir kitab yaza bilməz. ..Hələ dünən ..satın alınmış.. miskin bir kölə. // is. mənasında. [Altunbay:] Elə bir miskinə Solmazın uyması daha böyük bir dəhşətdir.*

Misqal *is.* (ər.) Təxminən 4,26 qrama bərabər köhnə çəki vahidi. *Bir kasa su, on iki misqal at dörd girvənkə noxud gətirdilər.*

Misl *is.* (ər.) Bənzər, oxşar, tay. [Çoban:] *Çalışqanlıqda misli yoxdur, təkdir.* □ **Misli-bərabəri olmamaq** – tayı, oxşarı, bənzəri yoxdur. *Bizim quruluşumuzun misli-bərabəri yoxdur.*

Misteriya *is.* (lat.) Orta əsr Avropasında İncilin motivləri əsasında dini mövzulu tamaşaları olan teatr janrı. *..Böylə dini misterilər hər bir xalqda olmuşdur. Bizdə Yunanıstanda və Avropa (mister)lərini əvəz edən “şəbehərdanlıq” dini əsaslardan doğub..*

Mişar *is.* Bıçqı. [İşçilərin səsləri:] *Mişarı gətir! Əllərində çəkil, dəmir parçaları, mişar, suvand və sairə olaraq qızmış halda Dövlət bəyin .. üstünə atılırlar.*

Miting *is.* (ing.) Mühüm bir gündəlik məsələyə həsr olunmuş kütləvi yığıncaq, yürüş. [Almaz:] *..elə bir mitinq düzəltmişdim ki..*

Miyantəng *is.* (fars.) Ətin budla qabırğa arasında olan hissəsi; yançaq. [Aftil:] *..dünən.. Balarza guplayıb ağlobu arvadın miyantənginə.. [Əmirqulu:] ..miyantəngüvə döydürməsəm, məndən köpək oğlu adam yoxdur.*

Miz *is.* (fars.) Stol, masa. *..Solda isə girdə miz. ..Oqtay*

..başını miz üzərinə qoymuş, sanki yatmışdır. Yan-yana beş miz düzülmüşdür.

Mizrab is. (ər.) Bəzi simli musiqi alətlərdə çalmaq üçün sümükdən, mal buynuzundan hazırlanmış xüsusi plastinka. [Elxan:] *..bu səs bir xatirat mizrabı kimi qəlbimin bütün tellərini inlətdi. Ey vuran fəryad içində tarə mizrabı-səfa!*

Mizraq is. (ər.) B a x **mızraq**. [Surxay:] *Sənin beynin kitab arasında Parisdən, ürəyin isə mızraq ucunda Altay dağlarından..alınmışdır..*

Mod(a) is. (fr.) Müəyyən zövq və adətlərin hakim olması; dəb. [Oqtay:] *Çünki siz bir heçsiniz ki, işləriniz də özgələrdən meymunlar kimi kobudcasına alınmış bir moda! Son Avropa modası ilə geyinmiş bir qadını İran qadınlığından nümunə olaraq götürmək..*

Modalı sif. Modda olan. *Bir dəstə modalı mənə paltar tikəytilər..*

Model is. (fr.) Bir şeyin nümunə nüsxəsi. [Oqtay:] *Əvvəlləri mən onu ideal kimi bəslədiyim həyatın bir modeli kimi görür.(düm)*

Modelizə: modelizə etmək – modelləşdirmək. *Lakin Cavid onları (o sözləri) modelizə edilmiş bir şəkildə yenə də vermək istəyir.*

Modistka is. (rus.) Şlyapaçı dərzisi. *Xanımın xüsusi modistka, parixmaxer qulluğunda hazır idi.*

Modni sif. və z. (fr. və rus. модный) *dan*. B a x **modalı**. *..Bıqları gərək qırıxdıram, modni edəm.*

Moizə is. (ər.) Nəsihət, öyüd. *..Tənqid.. moizələrdən başlanırı və tərcümənin “cinayət” sanılacaq qədər yaramaz olmasını qeyd ilə Azərnəşrə uzun təqsirnamələr oxuması ilə bitir. Doğrudur, bu xalqa bəzi sözləri siz deyirsiniz, “Dini, şəriəti tutun” moizə eyləyirsiniz..*

Molla is. (ər.) Müsəlman ruhanisi. *Xumar qoca, ixtiyar bir mollanın əlində məhv olacaqdır. Kənd mollası, onun müridləri.. çiynlərində bir tabut aparır və oxuyurlar.*

Mollanüma is. (ər.və fars.) Özünü mollaya oxşadan, yalançı

molla. *Mollanümalər yetib on milyona. Cəm olan, bütün mollanümalər hamı xoşnud.. Tövbə, ey mollanümalər, sizə ağ olmağıma; Çox təəssüf edirəm sizdən uzaq olmağıma.*

Moltanı *is. dan.* Dinsiz, kafir. [Axund:] *(Qızı) lap moltanıya da nikah etməyə hazıram. // Söyüş mənasında işlənir. [Naci Əhməd:] Oğlumu get öldür də, danışan moltanı oğludur.*

Moment *is. (lat.)* An, ləhzə, dəm; məqam. *Bu son moment .. realist yazıçı üçün çox əhəmiyyətli dir. Onları hətta ən fəci moment olan qüllələnmə səhnəsi belə maraqlandırmır.*

Monarxizm *is. (yun.)* Monarxiyanı (padşahlığı) bərqərar edib saxlamaq məqsədini daşıyan siyasi cərəyan; padşahpərəstlik. *..Mirzə Fətəlini köhnə Şərq dövlət idarəsi üsulunun tənqidçisi, monarxizmin .. amansız bir düşməni kimi görürük.*

Monoloq *is. (yun.)* Aktyorun özünə yaxud tamaşaçılara xitabən söylədiyi sözlər – nitq. *Gələk “ölüm ya olum” monoloquna. Kitabın sonunda həmin monoloqun başqa bir üslubda yazıldığını ..görə bilərdi.*

Monpası *is. (fr.)* Xırda bərk konfet (nabat) növü. *Kiminə qənfet verirəm, kiminə manpası.*

Moskit *is. (isp.)* Mığmığa. *İki il bilaaram qəzet sütunlarından, əhalinin ağzından .. hətta topların səmindən, moskitlərin vızıltısından .. qulaqlarına çarpan “internasional” sözü onun iliklərinə işləmişdir).*

Motal *is.* Xüsusi surətdə hazırlanmış qoyun, ya keçi dərisi. *// Həmin dəridən evdə tikilən iri papaq. Buraxım tacı, geyim başıma bir zorba motal.*

Motor *is. (lat.)* Mühərrik. [Qüdrət:] *Baxıram, təkərlər fırlanır, motorlar işləyir..*

Möhkəm *sif. və z. (ər.)* 1. Davamlı, bərk. [Yaşar:] *Möhkəm dur, qorxma. Ataraq xalqı, yapıssam belə möhkəm puldan.*

2. Davamlı, dözümlü. *(Teatr) Abbasmirzənin – bu mehriban atanın möhkəm iradəsini və güclü qolunu hiss etməkdədir.*

3. Sədaqətli, etibarlı. [Almaz:] *Aftıl dayı, hamıdan möhkəm yənə də axırda sən çixdın.*

4. Mətin, dönməz, səbatlı. *..Yeni, möhkəm mübarizlər və coşğun adamlar tərbiyə etmək problemini (dramaturq) yalnız teatrda sıx əlaqədə həll edə bilər.*

◊ **Möhkəm dayanmaq** – inad göstərmək, mübarizə aparmaq. [Əmrulla:] *Başınıza dönüm, möhkəm dayanın, yoxsa bütün şəhərdə biabır olar.*

Möhkəmcə z. Çox bərk. *Möhkəmcə məşğulam.*

Möhkəmlənmə f. is. Möhkəm hala gəlmə, möhkəm olma. *..Mirzə Fətəli.. hər halda çarizmin mənfəətini gözləmiş və .. möhkəmlənməsinə .. çalışmışdır.*

Möhkəmləşmək f. Daha da möhkəm olmaq, möhkəmlənmək; bərkimək. [Yaşar:] *Sədd hələ möhkəmləşməmişdir. // məc. [Tanya:] O deyir, gəncdir, hələ möhkəmləşməmişdir.*

Möhkəmlətmək f. Qüvvətləndirmək. [Xalid:] *Türklərin böylə düşüncələrini nəzərə alıb, burasını bolqarlar möhkəmlətməmişlər.*

Möhkəmlik is. məc. Düzümlülük, səbatlılıq, mətinlik, iradəlilik. *Almazın cəsarəti, möhkəmliyi ağır dəqiqələrdə belə qızlar üçün təskinlik və ilham mənbəyi olacaqdır.*

Möhlət is. (ər.) Bir işin, ya vədin yerinə yetirilməsi üçün verilən vaxt, müddət, icazəli vaxt. [Aslan:] *Olmaz ki, yalvarıb beş-altı gün möhlət alasan..* [Toğrul:] *Ağamız! Heç olmasa öz töycüləriniz üçün möhlət verin.*

Möhnət is. (ər.) 1. Əziyyət, qayğı; dərdi-sər. [Sitarə:] *Yaxıldı odlara canım, möhnət aldı tavanımı.. Uşağa hər möhnət üz versə..*

2. Müsibət, bəla, afət. [Mənsur:] *Möhnət gətirir onu nəvayə..* [Sitarə:] *(Çəxi-fələk) Saldı məni yüz möhnətə.*

Möhnətəfza sif. (ər.) Dərd-kədərlə, əziyyətlə dolu; müsibət artıran. *Millətin halına baxsan möhnətəfzadır, gözüm!*

Möhnətxanə is. (ər.və fars.) Zülmət yeri, zindan. *Pər vur, ey mürği-dili-zarım, bu möhnətxanədən..*

Möhtac sif. Asılı, ehtiyacı olan. [Oqtay:] *Mən qurbanlara möhtac bu gözəllik məbədinə öz bacımı verərdim, fəqət, sən gəlmə! ..Xalq onun biliyinə ..möhtacdır. ..Mən bir quruşun*

möhtacıyam. // is. mənasında. [Atakşi:] ..Oğul möhtacı olub qaldım..

Möhtərəm *sif. (ər.) Hörmətli, əziz, ehtirama layıq. Mən ..möhtərəm hakimlərə tapşırıyorum.. [Altay:] Möhtərəm elçi, elbəşiliq tərəfindən sizin üçün yataq, yemək və hər bir istirahət hazırdır.*

Möhtəris *sif. (ər.) Doymaq bilməyən. [Aydın:] Nifrət sənə də, varsansa, ey gözə görünməyən, fəqət göz yaşlarından şərab qayıran, qanlı faciələrdən zövq alan möhtəris fahişə, nifrət!*

Möhtəşəm *sif. (ər.) Əzəmətli, ehtişamlı. ..Əlvən çiçəkli, yaşıl ağaclı möhtəşəm bir bağça .. görürdük.*

Möhür *is. (fars.) (din.) Müsəlmanların müqəddəs saydıqları yerlərin torpağından düzəldilən və şiələrin namaz zamanı səcdəyə gedərkən alınlarını söykədikləri gil parçası. O ki (Qantəmır), mehrabə çox baş əyməzdi; Pürvüqar alını möhrə dəyməzdi.*

Möhürləmək *f. Möhür vurmaq, damğalamaq, nişan vurmaq. // məc. dan. Vurmaq (güllə, daş ilə). [Müsəlman:] Kişi sən, başını çıxar, möhürlüyüm alını.*

Mömin *sif. və is. (ər.) Allahın varlığına, birliyinə, Məhəmməd peyğəmbərin onun qulu və elçisi olduğuna və islamiyətin digər iman əsaslarına inanan və iman sahibi olan kəs; müsəlman. Ey özün mömin bilənlər. Zahiri mömin, başı səccadədə. Fikri şəriət, sözü din söhbəti. Hardadır “əl mömininə ixvətin” ayatı bəs?*

Möminlik *is. Dindarlıq, dinçilik. [Məhərrəm:] Əhsən möminliyinə.*

Mötad *(ər.) Adət, vədiş etmiş. [Sitarə:] ..Oxuyur elm, ta olur mötad.. Ləbin gülabına mötad gördüyün könlüm..*

Mötəbər *sif. (ər.) 1. Etibarlı, inanılan. Bir neçə mötəbər, bu işdən xəbərdar adamlar tapılıb..*

2. Hörmətli, xatiri sayılan, tanınmış, nüfuzlu. [Almaz:] Qulaq asın, kəndimizin mötəbər adamları! [Xor:] Deyişəcək iki mötəbər aşiq..

Mövc *is. (ər.) klas. Ləpə, dalğa. Ax, ax, ey göz yaşları, seylablərtək mövcə gəl! Hər tərəf mövci-fələkət üz tutub ixvaninə..*

Mövcud *sif.* (ər.) Var olan, göz qabağında olan. *Cavidin bütün əsərlərində mövcud.. olan bir neçə nöqtə göstərəcəyik. Troya şəhərinin də mövcud olmaması və bir qondarma olması iddia edilir.. Beləliklə, ..yeni bir mövcud (is.) oluyordu.*

Mövcudat *top.* (ər.) Var olan bütün şeylər; varlıqlar, kainat. [Elxan:] *Mənəm göylərin dərinliyində varlığın.. mövcudatı təcəssüm etdirən, mənəm Allah!*

Mövcudiyyət *is.* (ər.) Varlıq. [Bəhram:] *Mən səni sevirəm! Bütün mövcudiyyətimlə. ..Sağların ətrindən mövcudiyyəti yadından çıxdı.*

Mövhum *sif.* (ər.) Xəyalda törəyən. *Mövhum bir ümid onu sürükləyib aparır.. // Fantastik, mifik. O zamanlar yunanlar özlərini əski mövhum qəhrəmanlara oxşatmağa çalışır..*

Mövqe *is.* (ər.) 1. Hər hansı bir adamın cəmiyyətdə yeri, rolu. *Cavid hal-hazırda .. böyük bir mövqe tutur.* [Firəngiz:] *Mən sənə kimi olsaydım, gedərdim. Fəqət mövqeyim elədir ki... // Nüfuz. Sufilər.. mövqe qazanmağa başladılar. ..səhnəmizdə böyük bir mövqe qazanmış Sarabskinin..*

2. Vəziyyət, hal. [Balas:] *..kimsə mənim mövqeyimi belə düşünmür. ..Böylə münasib bir mövqedə söylənmiş sözləri kim anlamaz?*

3. Nöqtəyi-nəzər; fikir, pozisiya, mövqe. [Gülüş:] *Siz onun mövqeyini sevirsiniz.*

Mövqeyi-tamaşa (ər. və fars.) Tamaşa. *Mayın 10-da ADT-da Ü.Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" adlı operettası mövqeyi-tamaşaya qoyuldu. Tağıyevin teatrında .. mövqeyi-tamaşaya qoyulmuşdur.*

Mövludi-nəbi *is.* (ər.) *din.* Məhəmməd peyğəmbərin doğum günü. □ **Mövludi-nəbi saxlamaq** – Məhəmməd peyğəmbərin doğum gününü qeyd etmək. *Bir yerə cəmləşib saxlaya mövludi-nəbi?*

Mövsüm *is.* (ər.) İlin hər hansı bir iş üçün istifadə olunan hissəsi, vaxtı, zamanı. *Bəlkə bu mövsüm dönər iş, səhnə bir az canlanır.. Türk Bədəye Teatrı öz mövsümünü oktyabrın 16-da*

“Bomba” pyesi ilə açır.

Mövt is. (ər.) klas. Ölüm, vəfat. *..Mövtilə qəlbi-milləti suzan edib gedib..* [Mənsur:] *..Qoy ..Nuş eyləsin mövtun zaharın.*

Mövzu is. (ər.) Tema. Mövzular bir fikrin təbliği üçün intixab olunmalı(dır). // Məzmun, süjet. *Mövzu da mahaldakı vüquatdan alınmış olurdu. Onun mövzusu sadə, məişət, həyat və içərisində, qoynunda yaşadığı təbiətdir.*

Muğayat (ər.): **muğayat olmaq** – qorumaq, gözü üstündə olmaq. *..Bir-birinizdən muğayat olun.*

Muxtar sif. və z. (ər.) Sərbəst, azad, ixtiyarı özündə. *Buna kim yol verəcəkdir ki, qız olsun muxtar..*

Mum is. (fars.) Bal arılarının şan düzəltmək üçün ifraz etdikləri maddə. *..Onun üzündən mumdan yapılmış maska çıxarıldı.*

Munis sif. (ər.) Mehriban, ünsiyyətli, istiqanlı. [Oqtay:] *O zaman mən də salona baxınca munis çöhrələr ..görəcəyəm ki, mənə alqışlayır. Zavallı .. gah özünü qurultulu alqışlarla, munis, gülər çöhrələrlə qarşılanmış təsvir edirdi..*

Murad is. (ər.) Arzu, məqsəd, niyyət; istək, kam. *Söylə nədir, şair, deməkdən murad; Ərzi qoyub, yazma səma söhbətin.*

◊ **Murada çatmaq (yetmək)** – arzusuna çatmaq. *Ol bəzi mühərrir kimi, çat sən də muradə. ..muradına yet! Murad suyu içmək.* B a x **Murada çatmaq.** *Gündoğuşda murad suyu içərkən.*

Murdar sif. (fars.) Təmiz sayılmayan, napak. // Pis, alçaq, iyrənc. [Ramiz:] *Murdar, qanlı yırtıcı. ..Təqlid eləyir qeyriyə murdar qızı, murdar.*

Murdov sif. və is. Palçıq, lehmə. *..Yağış olduğundan küçə bərk murdov idi.*

Musiqi is. (ər. əslə yun.) İnsanın hiss və fikirlərini mütəşəkkil səslərlə ifadə edən sənət. *..Rəqs və musiqini çox sevdiyi üçün əvvəllər bir az onu incidirdilər.. ..Musiqi avazəsindən nəşədar olmaqdadır. (Mərkəz) ..gərək musiqi, gərək sə rəssamlıq və başqa cəhətlərcə kənd yaradıcılığına rəhbərlik edəcək..*

Musiqiçi is. Musiqi mütəxəssisi. *..Fəqət teatrın müntəzəm*

işlərinə cəlb olunmayan gənc musiqiçilər ..vardır.

Musiqişünas *is.* Musiqi tarixi və nəzəriyyəsi mütəxəssisi. Rudaki.. *həm də böyük bir musiqişünas imiş. Aktyor bir musiqişünasdır. ..Mahir bir musiqişünasın belə çala bilməyəcəyi..*

Muslət *Böylə bir şəxsiyyətə hankı bir cəmiyyət musbət nümunə etalon gözlə baxa bilər.*

Muzey *is. (lat. əsli yun.)* Tarix, incəsənət abidələrini toplayıb mühafizə və nümayiş etdirən müəssisə. [Əzim:] *Mənim onsuz da muzeylərdə adım var. ..Teatrının əməkdaşları.. gündüzləri də bir araya toplaşib muzeyləri, ..tarixi yerləri .. gəzirdilər.*

Muzik *is. dan.* Musiqi. *..O ki, bulvarda muzik-zad da çalır.*

Müahidə, müahidənamə *is. (ər.və fars.)* Müqavilə, müqavilənamə; saziş. [Şüeyb:] *Müahidənamə bağlanıb. Avropa qadınlarının qoynunda imza edilmiş bir çox müahidələrə təsadüf edərsiniz.*

Müalicə *is. (ər.)* Xəstələri sağaltmaq üçün tibbi vasitələr tətbiq etmə. *Fəqir müsəlman xanımlarına müftə müalicə olunur. ..Arvad oxuyar .. doktor-moktor olub, müsəlmalara müalicə edir..*

Müalicəxana *is. (ər.və fars.)* Xəstəxana. *Bu məhlədə yaşayanlara da müalicəxana lazımdır.*

Müamilə *is. (ər.) köhn.* Rəftar münasibət davranış. *Əsgər ..elə müamilə edirdi ki, (Züleyxa ilə), bu döyməkdən də, söyməkdən də betər idi. ..Onlarla daha da gözəl müamilə edirdi.*

Müasir sif. (ər.) 1. Bir əsrdə, bir dövrdə yaşayan. *Rudəkinin müasir şairlərindən Xosrovani demişdir.*

2. İndiki, hazırkı dövrdə olan; öz zamanının tələblərinə cavab verən. *Müasir inqilabi milli dramaturgiya olduğu hesab edildi.*

Müasirlik *is.* Dövrün, zamanın tələblərinə uyğunluq. *Türk dramaturgiyasının müasirlik və mündəricə etibarı ilə inqilabi olduğu şübhəsizdir.*

Müəşiqə *is. (ər.)* Eşqbazlıq, aşiqlik; aşiq-məşuq. [Ramiz:] *..Başqaları ilə sevişirsiniz, müəşiqədəsiniz. // İstək, sevgi. ..Xalqın .. müəşiqəsini ..öyrənmək üçün ..ilk vasitə.. el ədəbiyyatıdır.*

Müavin *is. (ər.)* Rəisi, rəhbəri işdə əvəz edən şəxs. *..Hər bir*

şöbəyə heç olmasa müavinlər təyin etməli .. idilər.

Müavinət *is.* (ər.) Kömək, yardım. Zavallı qıza heç bir yardım və müavinət etməyir. ..Ona müavinət etməsinə mane olmayırdı.

Mübahisə *is.* (ər.) Bəhs; deyişmə; diskussiya. [Toğrul:] *Elmi mübahisədə and sübut deyildir. Kitab haqqında vaxtilə “Kommunist” qəzetəsində mübahisə aparılmışdır. Qurultay mübahisə və çəkişmə nöqtəsi olan türkcə sərf-nəhv məsələsini də müzakirə edəcəkdir.*

□ **Mübahisə açmaq** – diskussiya açmaq. *Sərf-nəhv kitabı haqqında mətbuatda geniş mübahisə açılmalıdır.*

Mübarək *sif.* (ər.) Təbrik, gözəydnliq sözü. Çox mübarək, bu “Babayi-Əmir” alan oyanıb.

Mübariz *is.* (ər.) Doğru iş uğrunda mübarizə aparan adam. [Toğrul:] *Haydı, azadlıq mübarizləri, irəli, urra! [Oqtay:] Mən bir mübarizəm cəbhəm bu! [El:] var olsun yeni dünyanın enməz mübarizi, Elxan!.. // sif. Mübarizə ruhlu. ..Mübariz bir qüvvət kimi burjuaziya araya çıxınca dini ayınlar öz mahiyyətini dəyişir. ..Məhkəmələrdə iki mübariz tərəf.. çarpışır.*

Mübarizə *is.* (ər.) 1. Hakim mövqe tutmaq üçün bir-birinə zidd ictimai qrupların toqquşması. [Yaşar:] *Bunlar xalis sinfi mübarizə aparırlar ki.. [Aydın:] .. Qanlı vuruşmalar, əzab, göz yaşları, mübarizə... Tiranlar arasında mübarizə gedirdi. // Hər hansı məqsədə çatmaq üçün çalışma, cəhd. ..İnadla mübarizə apararaq .. nəhəng rolların ifaçısı səviyyəsinə qalxmışdır.*

2. Vuruşma, dava, döyüş. Yunan tragediyası həmin keçmiş qəhrəmanların ..mübarizə və ölümünün təsvirindən ibarət idi.

3. məc. Bir-birinə zidd duyğuların toqquşması. ..İnsaniyyətlə rəqibliyin mübarizəsinin axırını gözləyirdi.

Mübarizəçi *is.* B a x **mübariz**. ..İki əldən biri yüksək, qüvvətli bir sənətkar, birisi mübarizəçi əlidir. O, eyni zamanda bir təşkilatçı, bir mübarizəçidir.

Mübaşirət *is.* (ər.): **mübaşirət etmək** – məşğul olmaq. Xülasə, belə işlərə mübaşirət edərlər.

Mübəddəl (ər.) Çevrilmiş, döndərilmiş. “..Fikir işə keçmiyor”,

yəni *əski molla dililə qövl feilə mübəddəl olmur*, – *deyə yazmışıq*.

Mübərta *sif.* (ər.) Təmiz, ari; eybsiz. *..Zatın zəkavü aqlə mübərta bilənlərə. ..Bütün aktyorlarımızın .. nöqsanı olan tədrici yıxılmaq bəlasından yeganə mübərta olan Abbasmirzə bu gecə əzilməsin deyə, qeyri-təbii ..yıxıldı.. // Azad, uzaq. [Pəri:] Məhəbbətin qanun zəncirindən mübərta olduğunu bilmirsən?*

Mübhəm *sif.* (ər.) Aydın olmayan, üstüörtülü, gizli qeyri-müəyyən. *Dərviş (Sənanə) bir qədər mübhəm sözlər deyir. Eyləyir çəm-xəm; işləri mübhəm.*

Mübid *is.* (ər.) İbadətçi. [Rəbi:] *Qoca mübidin göstərdiyi yerə əsgər göndərirəm. [Əbu Übeyd:] ..indi siz görürsünüz ki, artıq mübidlərinizə toxunulmur. Atəşgah mübidləri buna bir rəng verirlər.*

Mübtəla *sif.* (ər.) Aludə, düşar. *Mübtəladır cəhlə, dərdin bidəva görməkdəyəm.*

Mücadilə *is.* (ər.) Dava-dalaş, davalaşma. [Haris:] *..Hər ikisi ilə mücadilədə oldum. Və çox mücadilədən sonra, nəhayət, xan məğlub olub, başı xaki-payi-hökmdara göndərilmiş, fərmani-humayun sadir olarsa, hüzura daxil edilir.*

Mücahid *is.* (ər.) 1. *din.* Din yolunda müharibə edən, cihad edən. [Rəbi:] *Sən dünən də bir islam mücahidini balta ilə vurdunmu? (Aqşın) .. əlli min mücahid ilə buraya hərəkət edəcəyini bildirir.*

2. *məc.* Fədakar. *..Təbiət həmişə Aslan kimi yüksək ruhlu, pak və safürəkli mücahidlər yetirir.*

Mücəddəd *sif.* (ər.) Yeni; yenidən bərpa edilmiş. *Sənan müctəhid və mücəddət bir islammi, yoxsa müctəhidlikdən dinsizliyə keçmiş, yolunu itirmiş filosof?*

Mücərrəd *sif.* (ər.) Konkret varlıqla əlaqəsi olmayan; abstrakt. *“Sənət sənət üçündür” mücərrəd deyil.*

Mücəssəm *sif. və is.* (ər.) Təcəssüm etmiş. *İskəndər ..yeni fikirlərin bir timsal mücəssimi kimi görünür.*

Mücəssəmə *is.* (ər.) Surət, obraz. [Bəhram:] *Sən insan deyilsən, bir hüsn mücəssəməsi, bir mələki-xoşətvər!.. Bir dövrün*

mücəssəməsidir.

Müctəhid *is.* (ər.) *din.* Bir məsələ ilə bağlı ayə və hədislərə əsaslanaraq hökm çıxaran islam hüquqçusu. *Sənan müctəhid və mücəddət bir islamımı..?*

Müctəhidlik *is.* Müctəhidin vəzifəsi. *Sənan .. yoxsa müctəhidlikdən dini zirvəyə keçmiş, yolunu itirmiş filosof ?*

Müdafiə *is.* (ər.) 1. Özünü ya başqasını hücumdan qoruma. *Bacısını müdafiə etməyə söz vermişkən bir fəlakətə məruz qalmış. [Ulduz:] Ramiz məzlumları müdafiəyə getdi.*

2. Tərəfini saxlama, tərəf çıxma. *..Sizin hüququnuzu müdafiə edən olmamışdır. Mən ..müdafiəsinə hazırlanarkən.. fikrimi dəyişdim.*

3. Məhkəmədə müdafiə edən tərəf. *Müdafiələr caniliklərini açıq bildikləri bir adamı təqsirsiz çıxarmağa çalışırlar.*

Müdafiəçi *is.* Vəkil, advokat. Bir də görəcəksən müdafiəçi durdu.

Müdam(ən) *z.* (ər.) Daim, həmişə; fasiləsiz. *Ey.. mömün deyən özünə müdam.. Ədli neçin pərdələyirsiniz müdam? Qız gərək guşeyi-zillətdə müdamən qalsın.*

Müdavim *is.* (ər.) Tələbə; kursant. *Qəzalardan gəlmiş müdavimlər az-çox yaşaya biləcək bir mənzil bulmadılar. Gələcəkdə .. Türk Teatr məktəbini bitirəcək ..müdavimlər də çalışa bilər.*

Müddəi *is.* (ər.) köhn. İddiaçı; prokuror. *Müddəi çox vaxt müttəhimin hər bir işini ..fənalığa yozur. Müddəi .. müttəhimin məhkum edilməsinə çalışır.*

Müddəi-ümumi *is.* (ər.) köhn. Prokuror. *Müddəi-ümumi və müdafiələr bir-birilə çarpışırlar.*

Müddət *is.* (ər.) Vaxt, zaman. *.."Kommunist" qəzeti az bir müddətdə gözəl və parlaq nəticələr əldə etmişdir.*

Müdəbbir *sif.* (ər.) Tədbirli, uzaqqörən. *Sarabski sakit müdəbbir və Allahın haqqı meydana çıxaracağına, zülmü yıxacağına büsbütün varlıqla inanmış laübalı bir dərviş yerinə bir Əbüdiyəb yaratmış olacaqdı.*

Müdhiş *sif. və z. (ər.)* Dəhşətli, vahiməli, qorxunc. [Oqtay:] *Siz, sizi gözləyən müdhiş ehtiyacları ..təsəvvür etmirsiniz! Mənzərə o qədər müdhiş təsvir edilmişdir. .. Text ardında müdhiş alovlar zəbanə çəkir.*

Müdür *is. (ər.)* İdarə başçısı; direktor. [Mirzə Səməndər:] *.. burada müdir kimdir? Sən ya mən.* [Dövlət bəy:] *Özünüz görürsünüz, ona iş verdim, indi də müdir təyin etmişəm.*

Müdiriyyət *is. (ər.)* Direksiya. [Əlimurad:] *Ancaq yeri gəlmişkən, bu müdiriyyətdən bir şey soruşmaq istəyirəm. Bunu görən müdiriyyət .. elan etdi.*

Müdirlik *is.* Müdir vəzifəsi. *Teatr isə musiqi hissəsi müdirliyinə elə bir adam çağırır ki, onun türk musiqisi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur..* [Almaz:] *..Mənə müdirlik lazım deyil, əmin ola bilərsiniz.*

Müəqqib *is. (ər.)* Ardıcıl, təqib edən. *Rudəkinin müasir və müəqqibləri arasında Əbülabbas Buxarayini .. göstərmək olar. Panteizm məsləki.. bunların müəqqibləri tərəfindən bir sistem şəklinə girmişdir.*

Müəllim *is. (ər.)* 1. Məktəbdə dərs deyən adam. *S.Ruhulla dini məktəb müəlliminin ailəsində anadan olmuşdur. // məc. Öyrədən, ağıl verən.* [Sevil:] *Ehtiyac həyatın müəllimidir.*

2. Nümunə ola bilən adam; ustad. *Xalq üçün bir müəllim olsun.*

Müəllimə *is.* Qadın müəllim. [Uşaqlar:] *Xoş gördük, müəllimə!*

Müəllimlik *is.* Müəllim vəzifəsi, işi. *Mən müəllimə müəllimlik etmək istiyoram.* [Sapan:] *Özü də məktəbdə müəllimlik edir. Budur, iki ay idi ki, Sitarə müəllimlik senzi alıb qurtarmışdı.*

Müəmma *is. (ər.)* Həlli çətin məsələ, şey. *..Saldın araya.. müəmma. ..Hərəkətlərinin də səbəbləri birər müəmmadan ibarət olub qalır. // Tapmaca.* [Oqtay:] *Allah eşqinə anlat ki, bu müdhiş müəmmaların əsil mənası nədir, nə?*

Müəssis *is. (ər.)* Təsis edən, əsasını qoyan. *Səffarilərin müəssisi olan Yəqub ibn Leys.. əmr etmişdir.*

Müəssisə is. (ər.) Təşkilat, idarə. *..İştirak edən müxtəlif dövlət idarə və müəssisələrinin nümayəndələri üçün verilirdi.*

Müəttər sif. (ər.) Ətirli. *Hər gün yüzinə pudra çəkir, əgni müəttər.*

Müəyyən sif. (ər.) Müəyyənləşdirilmiş, konkret. *..Bu istedadı müəyyən bir yola salacaq ..bir biliyi yoxdur. Xor mahnısı şair Arion vaxtından müəyyən bir şəkil alır. Cənubi Bavariyada müəyyən vaxtaşırı şəbehlər çıxarırlar.*

Müəzzəb f. sif. (ər.) Əzab görmüş, incidilmiş. *Bu işə Aslan ..müəzzəb oldusa da.. [Ramiz:] ..Varlığım inləyir, müəzzəb olur.*

Müfəssəl sif. və z. (ər.) Ətraflı, geniş. *Bu xüsusda geridə daha müfəssəl danışacağıq. ..Bir yerə toplaşdırılıb müfəssəl bir hala salmadığı .. göstərilir.*

Müfəttiş is. (ər.) Təftiş aparan, təftişçi. *Müfəttiş (başlıq).*

Müfəttişlik is. Yoxlama, nəzarət işi aparan idarə. *Neçə gün idi ki, Həmid müfəttişlikdə işləyirdi. Onu .. ən məsul bir vəzifə olan işçi-Əkinçi Müfəttişliyinə təyin etdilər.*

Müfrit sif. (ər.) İfrat dərəcəsində olan. *..Qurultay bu prinsipsiz qurultaya və "müfrit inqilabçı" solçuların yekəbaşlığına son qoydu..*

Müftə sif. və z. (fars.) Pulsuz, havayı. *Fəqir müsəlman xanımlarına müftə müalicə olunur.*

Müftəxor is. (fars.) Tüfeyli; parazit. *Müftəxordurlar axundlar, bəsləyirlər özlərin.*

Müft-müsəlləm sif. (fars və ər.) Havayı, boş yerə. [Həsən:] *Lap havayı. Müft-müsəlləm.*

Mühafizə is. (ər.) Qoruma, saxlama. [Nadir:] *Fəqət özüm ölənə kimi öz bacımı mühafizə edib onu elə binamus və bivicdanın əlinə verməyəcəyəm.*

Mühafizəçi is. Qoruyan, keşik çəkən. [Mirzə Sadıq:] *Bu son vaxtlar şahın mühafizəçi əsgərlərinə sərkərdə olmaq üçün Mirzə Ələsgər xan tərəfindən çağırılıbdır.*

Mühakimə is. (ər.) hüq. Məhkəmədə işə baxma. *Mühakimə edilərkən Fərhaddan soruşdular.. // İttiham etmək. Bu, Sənanın*

mühakiməsi üçün .. olduqca mühüm bir şeydir. [Yaşar:] .. proletariyatın düşməni kimi mühakimə etmək, inqilabın 15 illiyində məni əksinqilabda təqsirləndirmək.

Müharibə is. (ər.) Hərb, dava. Yunanlar kiçik Asiya sahillərində müharibə aparıyor(dular). Zabi-kəbir müharibəsi, demək olar ki, məğlub İranın.. qələbəsi idi. // Döyüş, vuruşma. [Rüfət:] *Bu gün qəti bir müharibə olacaq.* [Aslan:] .. Danyar bəy sənin üstündə müharibə açmışdı.

Mühasibat is. (ər.) Buxalteriya. *Belə yazıçı ..mühasibat işləri ilə .. məşğul olsa, daha yaxşı iş görmüş olar.*

Mühasirə is. (ər.) Hər tərəfdən əhatə olunma, dövrələmə. *Şəhərin mühasirəsi on il sürüyor.*

Mühəndis is. (ər.) İnjiner. [Surxay:] *Mən Moskvaya getdim, mühəndis olub dönüncə bu yox idi. Hamı mühəndis imiş.. ..Minlər ilə mühəndisin əli altında nasıl dəyişdirilib?*

Mühəndislik is. Mühəndis sənəti ilə bağlı olan. *Fərhadan kağız gəldi ki, mühəndislik diplomunu almışdır..*

Mühəqqəq sif. (ər.) köhn. Doğru, gerçək, həqiqi. [Xəlil:] *..bəlkə heç birinin aktyor olmadığı mühəqqəq görünmüş olur. ..Bayramların mühəqqəq iştirakçısı olan satirlər xoru artıq öz əhəmiyyətini itirmiş idi.*

Mühəqqər sif. (ər.) Təhqir olunmuş, alçadılmış. *..Fərhad ola bilməz ki, Aslan kimi qardaşına mühəqqər bir məbləği verəndə ürəyinə belə çirkin xəyallar gətirsin.*

Mühərrik is. (ər.) Motor. // məc. *Burada məqsəd Xumar, mühərrik isə onun nəfsidir.*

Mühərrir is. (ər.) Jurnalist. [Şərif:] *Müxbir olsun, mühərrir olsun, şeir yazsa bilməsin! Nə ədibəm, nə mühərrir, kişi, şair deyiləm.*

Mühəvvəl sif. (ər.) Həvalə edilmiş, öhdəsinə buraxılmış. *..Özünüza mühəvvəl edirəm..*

Mühəyya sif. (ər.) Hazır olan, mövcud, hazır. [Məmiş:] *Mən Rəhim xanın qətlinə mühəyya oldum.* [Pəri:] *Anam sazandar və lazım şeylərin hamısını mühəyya edib, toy bu günlərdə*

başlanasıdır.

Mühib *sif.* (ər.) Qorxulu; heybətli. (*Şirin*) *əziçi, mühib gözələrini çəkməlidir.*

Mühit *is.* (ər.) 1. Şərait. [Ulduz:] *Boylə bir mühitdə yaşamaq ölumdən gözəlmə?* [Gülsabah:] *Çıx bu mühitdən, uzaqlaş!*

2. İctimai mühit; zəmin. *Mühit bir zaman istedadlı adamlar dahilər yetirə bilər. Mənə sifarişi ..böyük mühitimiz və kütlə verir. Bu mühitdən bir nəfər Sənan çıxır.*

3. Məişət. *Əski mühit ona qarşı silahlanmışdı. Hər millətin yaşadığı mühit.. bir-birindən fərqli olur.*

Mühüm *sif.* (ər.) 1. Vacib, lazımlı. [Oddamdı:] *Məncə yankəkil bir toyğun məsələsi hamısından mühümdür.* [Əbdüləli bəy:] *Elə mühüm bir hadisə yoxdur.*

2. Xüsusi əhəmiyyəti olan. [Rəbi:] *Ağa mühüm bir iş olduğunu söylədi. Bu qədər mühüm bir vəzifəni biliksiz də ifa edə bilərlər.*

Müxalif *is.* (ər.) Zidd, əks, qarşı mövqedə olan. *Ölkədə ümumi şərait üzərinə tam müxalif bir cərəyan .. vücuda gətiriliyor. Bu çocuq Məhəmmədin şəriətinə müxalif olaraq doğulmuşdu. ..Natiqə müxalif olanlar..*

Müxatib *is.* (ər.) Söz söyləyən şəxs. *..Sonra müxatibi yenidən sözə başlayandan .. sükut ilə dinləmək..*

Müxbir (ər.) 1. *is.* Yerlərdən xəbər yığıb göndərən qəzet, jurnal, radio, televiziya və başqa məlumat orqanı işçisi. [Şərif:] *Müxbir olsun, mühərrir olsun, şeir yazma bilməsin!* [Qüdrət:] *Özü də işçi müxbirdir.*

2. *sif. köhn.* Xəbəri olan, xəbərdar. *..İşdən olunuz müxbir və halı..*

Müxəlləfat *is.* (ər.) Ev şeyləri, ev avadanlığı. *..Ev müxəlləfatını tamamilən satıb..* [Hacı Zaman:] *Gəl, yığışdır mənim müxəlləfatımı.*

Müxəmməs *is.* (ər.) Beşlik (klassik şeir forması). *..Mürəbbe, müxəmməs.. kimi başlıca şəkillər tamamilə ərəblərdən alınmışdır.*

Müxtəlif *sif.* (ər.) Cürbəcür, növbənöv. *..Bu da ..əvvəlləri ..*

müxtəlif allahların şərəfinə deyilmiş ..dualar idi. ..Müxtəlif sülalələr tərəfindən ..himayə edilən Əcəm ədəbiyyatı .. rəqabətə müvəffəq olmuşdu.

Müxtəsər *sif. və z. (ər.)* 1. Yığcam, təfsilatsız qısa. *Maddələri.. müxtəsər bir surətlə təhlil edəcəyik. Sufizm haqqında müxtəsər bir izahat verəcəyəm.*

2. Təxminən, təxmini. [Xaspolat:] *Bayaq müxtəsər hesabladım, teatrın bir aylıq xərci durulur.*

Müxtəsərən *z. (ər.)* Qısaca, yığcam. *..İndilik yalnız oyunun gedişini müxtəsərən yazmaqla iktifa edəcəyik. ..İştirak edənlərin oyunları xüsusunda müxtəsərən bir neçə kəlmə yazacağıq.*

Müjgan *is. (fars.)* Kirpik. [Vəzir:] *Ol qaşsı kaman, nizəli müjganidən ötrü.*

Mükafat *is. (ər.)* Xidmətlərə görə verilən pul və ya başqa qiymətli bəxşiş. *O bir şey, bir mükafat da gözləmir. // Cəza. [Əbdürrəhman:] Əməlinizə qarşı mükafat alacaqsınız. // məc. Əvəz, qarşılıq, ..bumu axırıncı mükafat? [Ulduz:] Daim bir əzab, qorxu, məşəqqət içində – bu da mükafat.*

Mükafatlandırmaq *f.* Mükafatla təltif etmək. *Azərbaycan proletariatı onun əməyini .. əməkdər aktrisası namilə mükafatlandırılmışdır.*

Mükalimə *is.(ər.)* Danışiq; dialoq, // replika. *O (aktyor), dəqiq və canlı bir dildə, qısa mükalimələrlə danışmalıdır. Sarabski və Ağdamskinin şikəstə ilə mükalimələri camaatin artıq dərəcədə diqqətini cəlb etdi.*

Mükəddər *sif. (ər.)* Kədərli, qəmli. [Gülnisə:] *mən atasının ölümündən mükəddər olmuşam. [Tapdıq:] Səbr et, eləmə belə bizi mükəddər.*

Mükəmməl *sif. və z. (ər.)* Nöqsansız, qüsursuz; əla. *Şair.. mükəmməl, böyük bir divan meydana gətirmişdir. [Dilbər:] ..Balaş, sən lal atan mükəmməl arator imiş! [Yaşar:] Mən heç düşünməzdim ki, kəndimizdə mükəmməl bir kolxoz olsun.. // Hərtərəfli. Bu məsələ ilə mükəmməl tanış olmaq.. lazımdır. ..Yeni, mükəmməl hazırlıqlı qüvvələr istəyəcəkdir.*

Mükəmməllik *is.* Nöqsansızlıq, qüsursuzluq. *Artistlərin gözəl oynaması, səhnənin mükəmməlliyi .. oyunun gözəl keçməsinə səbəb oldu.*

Mükərrər *sif. və z. (ər.)* Təkrarən, dəfələrlə. *..söylədim ol maha mükərrər.*

Müqabil *is. (ər.)* 1. Qarşı, qarşı tərəf. *Budur, ingilis hökuməti Hindistanın xatiri üçün, ikinci dəfə olaraq, bizim Heratı almağımıza müqabil durdu. qarşısında.*

2. **Müqabilində** şəklində – əvəzində, qarşılıq olaraq, qarşısında. *Müdür .. müqabilində dayanıb deyir ki..*

Muqabilə *is. (ər.)* 1. Muqavimət, qarşı durma . [Mirzə Rza:] *Biz müqabiləyə cəsarət etmirik. □ Müqabilə etmək* – qarşı durmaq, əleyhinə çıxmaq. [Cimur:] *Niyə həmin qüvvə ilə müqabilə etdiniz.* [Mirzə Rza:] *Getmirəm... (Müqabilə eləyir).*

2. *din.* Məsciddə qarşılıqlı Quran oxuması. *Molla Gülsüm ona qurandan dərs verir, müqabiləyə oturur, yasin əzbərlədi.*

Müqavilə *is. (ər.)* Əhdnamə, şərtnamə. *Avropa qadınlarının qoynunda bir çox.. müqavilələrə .. təsadüf edərsiniz.*

Müqavilənamə *is. (ər.və fars.)* Yazılı saziş, bağlaşma. *Yalnız bir dəfə mən müəyyən bir mövzu üçün müqavilənamə bağlamalı oldum..*

Müqayisə *is. (ər.)* Qarşılaşdırma; tutuşdurma. *..Onu (etdiyi pis işi) vicdanı ilə müqayisə etsin.*

Müqəddərat *is. (ər.)* Tale. [Zaman:] *Bu gecə bizim müqəddəratımız həll edilir.* [Cəmaləddin:] *Mirzə Rza, bu gün sən İranın müqəddəratını öz əlinə aldın. // Gələcək.* [Sönməz:] *Burada bütün bir xalqın müqəddəratı düşünülür.* [Altunbay:] *Bütün müqəddəratım bir kənd yığıncağına bağlıdır.*

Müqəddimə *is. (ər.)* Başlanğıc, giriş proloq. *Bu görüşlər bu yaxınlarda olacaq Şura milli teatroları olimpiadasının bir müqəddəməsidir. Korifey tamaşaçıları vəqə ilə aşına etmək üçün proloq – müqəddimə deyirdi.*

Müqəddəs *sif. (ər.)* 1. *din.* İlahi. [Solmaz:] *..mən barmağında ataşgahın müqəddəs üzüyünü gəzdirirəm.*

[Oddamdı:] *..kim nə bacarırsa müqəddəs odlara qurban gətirin. // Dinə, sitayişə aid. Bu çıxış qəhrəmanlar yadigarına yapılan ..müqəddəs bir ayın idi.*

2. *məc. Pak, təmiz; saf, ləkəsiz. O (ana) müqəddəs adın qabağında.. [Aslan:] Teatr.. Hətta məsciddən də müqəddəs bir yerdir. ..Müqəddəs bir şəxsi xar edib..*

Müqəddəsət *is. (ər.) Müqəddəslik. Bu işləmədən tutduğun yolun müqəddəsətinin .. dağılmasına yol verirdin.*

Müqəssir *sif. və is. (ər.) 1. Təqsiri olan, günahı olan, təqsirkar. [Balaş:] ..Müqəssir mən özüməm, ..məna rəhmin gəlsin...(Tamaşaçı) bu ya digərini müqəssir tapar.*

2. Qanunən təqsirkar sayılan; suçlu, cinayətkar. *Sənanın .. müqəssir olduğunu göstərməyə çalışmayacağ(am). Dəstə ilə müqəssirlər (is.) keçir. [Sədr:] Müqəssirlər (is.) məsuliyyətə alınırlar..*

Müqəvvə *is. (ər.) Oyuq; maneken. Deyil bir canlı başər, bəlkə bir müqəvvədir. Hamı müqəvvə kimi biruhu-can.. Hərçənd ki, biruhi-müqəvvədir itil get!*

Müqtədir *sif. (ər.) 1. Qüvvətli, güclü, qadir olan. [Mirzə Rza:] Bir çəkic ilə Zöhhakı yıxmağa müqtədir Yavələrə malik İran..*

2. Bacarıqlı, məharətli. *Şahbazın rolunu müqtədir aktyorlardan Gəraybəyli oynayırdı.*

Mülahizə *is. (ər.) Fikir, rəy, nöqteyi-nəzər. [Belokurov:] Mən öz mülahizəmi deyirəm, düşündüyümü deyirəm. Bu, ..ehtimal ki, xalqın aktyorların sözünü daha yaxşı eşitmək mülahizəsindən irəli gəlmişdir.*

Mülaqat *is. (ər.) köhn. Görüşmə, əlaqə saxlama. [İzzət paşa:] İştə haman düvəli-müəzzəmə Revel Mülaqatında ..hər yeri bir hökumətə vermişlər.*

Mülayim *sif. (ər.) Yumşaq, xoş, həlim. Mülayim bir baxışla..*

Mülayimanə *z. (ər.və fars.) Mülayim tərzdə. ..Mülayimanə bir dil ilə Saraya demişdi.. ..bir tövri-mülayimanə ilə...*

Mülayimət *is. Mülayimlik. ..Bir mülayimətlə ona anladır.*

Mülayimlik *is. Yumşaqlıq, həlimlik. Üzü adi mülayimliyi*

itirdi, soyuq və əsəbi bir səmimiyyətlə pərdələndi.

Mülazim *is.* (ər.) Yavər. [Abdürrəhman:] *O, Bir paşa qızıdır. Ramiz bir mülazim.*

Müləvvəs *sif.* (ər.) Çirkli, ləkəli. [Mirabbas:] *Hamınız müləvvəssiniz?*

Mülk *is.* (ər.) 1. Bina, ev. *..Mülkü, bağı ..satmışdı. ..Mülkü malını satıb..*

2. Ölkə, məmləkət. *Mülki-cahanı tullayıb..*

Mülkədar *is.* (ər. və fars.) Torpaq sahibi olan zadəgan. [Valentinov:] *Nüfuzu çox, həm də böyük bir mülkədar oğludur.*

Mültəfit *sif.* (ər.) İltifat edən; mərhəmətli, nəzərə alan. [Axund:] *Siz mültəfit deyilsiniz. Müzəffər isə qızın dəhşətinə mültəfit olmayıb, bəslədiyi arzuları .. vəd edirdi.*

Mümaniət *is.* (ər.) Maneə, əngəl; qarşı durma. *Zavallı qızçıqaz bütün mümaniətlərinə baxmayaraq, bir saniyədən sonra ocağın qırağında oturmuşdu... □ Mümaniət etmək – mane olmaq, qarşı gəlmək. Gülzar əsla mümaniət etmədi.*

Müməssil *sif.* (ər.) Təmsil edən. *Böylə bir şair mövzu üçün aramamış, gözəl bir qadın, mini-mini bir çocuq ətrafında hər nə görmüş isə ..həssas bir müməssili olan şairə duyurduğunu ifadə etmişdir.*

Mümkün *sif.* (ər.) 1. Ola bilən, həyata keçə bilən. *..Mümkün qədər böyük şənlik yapıyorlar. [Nadya:] Firəngiz ağlayır, yalvarır ki, mümkünsə məni onunla görüşdürməsin. [Nüstət:] ..Lakin bugünkü qələbəmiz sübut eləyir ki, bizim üçün mümkün olmayan şey yoxdur.*

2. İmkan. [Yaxşı:] *Allahdan istəmişəm mənə elə bir mümkün versin ki, sən bu yaxşılığını yetirə bilim.*

3. **Mümkündür** (xəbər şəkilçisi ilə) – olar, imkan daxilindədir. [Vəzir:] *Yatmış hamı, dəxi mənə mümkündür hər bir iş.. [Elxan:] Aqşın, mümkündürmü?!*

Mümkünat *is.* (ər.) İmkan. *..Gələcəkdə bu xüsusda yazmaq üçün mümkünat olacağı zəmindəyik.*

Münəqqişə *is.* (ər.) Çiçək. *Göyərçin solğun çiçəkləri bağına*

basıb da münəqqişəsini oxşayır.

Münasib *sif.* (ər.) Uyğun, müvafiq, layiq, yaraşan. *Böylə münasib bir mövqedə söylənmiş sözləri kim anlamaz? Bu sözün nə qədər münasib olduğunu məhkəmə heyəti qərar çıxararkən düşünə bilər. ..Soruşmağı münasib görmürdüm.*

Münasibət *is.* (ər.) Əlaqə, yaxınlıq, rabitə. [Məmmədəli:] *Bununla biz şərqin Avropa mədəniyyətinə qarşı münasibətini aydınlaşdırmalıyıq. Xalqımız .. səhnəyə də öz münasibətini dəyişib(dir). Fəhlə-Kəndli Qızıl Ordusunun on bir illiyi münasibətilə.. "Məstəli Şah" pyesi tamaşaya qoyuldu.*

Münazirə *is.* (ər.) Mübahisə, müzakirə. *Münazirə kimi ərəblərdə olmayan bəzi xüsusiyyətləri də ona əlavə etdi.*

Müncər *is.* (ər.): **müncər olmaq** – bitmək, tamamlanmaq, nəticələnmək. *Məlum oldu ki, iş yumruq davasına müncər olanda.. milis çağırırlar. Birdən iş qaçmağa müncər olar.*

Müncəzib *is.* (ər.) Cəzb olunan. *(Allaha) müncəzib olacaq başqa bir göz .. yoxdu.*

Mündəricə *is.* (ər.) Məzmun. *Türk teatrı ..mündəricə etibarı ilə hazırkı tələblərə uyğun inqilabi türk dramaturgiyası yetişdirmiş..*

Münək(i)s *sif.* (ər.) Əks edilmiş, inikas edən. *Allahın əksi də kainatın gözü olan insanda münəksdir.*

Münəqqid *is.* (ər.) Tənqidçi. [Xəlil:] *Lakin mən bunlara bir münəqqid kimi baxdığımdan.. ..Möhtəşəm münəqqidimiz Kazımoğlunun bu vaxta qədər susduqları bunun nəticəsi olsa gərəkdir.*

Münəvvər *sif.* (ər.) İşıqlı, nurlu. [Zöhrə:] *Vətən məhəbbətilə münəvvər bir halda.. igidləri seyr edib.* □ **Münəvvər etmək** – işıqlandırmaq. *Ay.. aləmi.. ziya ilə münəvvər etmişdi.*

Müncər *sif.* (ər.) İnkər olunan. [Həris:] *Müncər edəcək yer deyildir.*

Münkir *sif.* (ər.) *din.* İslam dininin iman əsaslarını inkar edən, inanmayan (kəs), imansız. [Vəli:] *Həm də bunlar münkir olduqları üçün qazının fitvasilə..*

Müntəxəb *sif.* (ər.) köhn. Seçilmiş, bəyənilmiş. *Hökumət*

teatrosunda müxtəlif əsərlərdən müntəxəb bir tamaşa göstəriləcəkdir.

Müntəzəm *sif. (ər.)* Ardıcıl, sistematik, daimi. *1X əsrdə müntəzəm surətdə dastanlar başlanıyor. Dilimiz.. müntəzəm sifətdə başlanıyor. Dilimiz .. müntəzəm bir hala salınmalıdır. ..müntəzəm və məntiqi şəkllə salır..*

Müntəzir *sif. (ər.)* Gözləyən, intizar içində olan. [Vəli:] *Qapınıza gəlmiş, əmrə müntəzirəm. Camaat təzə bir xəbər və vüquata müntəzir oluyor.*

Müraciət *is. (ər.)* Xitab, çağırış; rica. □ **Müraciət etmək** – 1) üz tutub demək. *Axırda Rudəkiyə müraciət edib ona çoxlu pul verdilər.* 2) yazılı mənbələrdən istifadə etməklə haqqında yazmaq. *İlk əvvəl onun (xalqın) el ədəbiyyatına müraciət edilir.* 3) istifadə etmək. *Sadə, anlaşılan, vasitələrə müraciət edir.*

Müraciətən *z.* Rica edərək; yalvarışla. *Bəlkə də Səyyalı özü görüb müraciətən deyirdi.*

Mürəbbə *is. (ər.)* ədəb. Şeir forması. *Mürəbbə, müxəmməs.. ərəblərdən alınmışdır.*

Mürəxxəs *sif. (ər.)* Azad, iznli. □ **Mürəxxəs olmaq** – azad olmaq, çıxıb getmək. [Həsən:] *Məənagi ..mən də mürəxxəs olum.* [Dursun (oxuyur):] *Qibleyi-ələm, mürəxxəs olaq qulluğunuzdan..*

Mürəkkəb¹ *sif. (ər.)* İbarət, düzəlmiş. [Ramiz:] *Ox, sənin bütün varlığın, bütün canın xəyanətdən mürəkkəbdir.*

Mürəkkəb² *is. (ər.)* Yazı yazmağa məxsus boya. *..Ortada təzə üzündəki ağ kağızı mürəkkəblə ləkə-ləkə boyanmış böyük bir miz durmuşdu. ..Yazılan kağız və mürəkkəbdir.*

Mürəttib *is. (ər.)* Mətbəədə hərfdüzən işçi, düzücü. *Türk mürəttibləri yoxdur. ..Burada bir mürəttib xətası olduğunu düşünmüş olardı.*

Mürgüləmək *f.* Yarıyuxulu halda olmaq. *Zeyk müsəlman hələ də mürgülər.*

Mürğ *is. (fars.)* klas. Quş. [Mənsur:] *Hövlü xofimdən mənim uçmaz havada mürğlər.*

Mürid *is. (ər.)* din. Hansısa bir təriqətə girib onun rəhbəri

olan mürşidə bağlanan kəs, öz iradəsini Haqqın iradəsinə təslim edə bilmək üçün mürşidin təlim və tərbiyəsini qəbul edən dərviş. *..Molla Babanın müridləri ilə qələt eləyib, belə işə "hə" deməram. Kənd mollası, onun müridləri.. çiynlərində bir tabut aparırlar..*

Mürtəcə *sif. (ər.) İrticaçı. Səs salıb İranda da min mürtəcə ağbaş supa.*

Mürtəd *is. və sif. (ər.) Dinindən dönmüş, dönük, xain (söyüş kimi işlənir). [Səməd:] Ay mürtəd balası, bəs necə eləyim? [Hacı Zaman:] Bunların hamısının səbəbi sənənsən, mürtədin qızı, mürtəd.*

Mürtəkib *sif. (ər.) köhn. Haram, pis işə qoşulan. Cahan olubsa mürtəkib bu bədrəviş cinayətə.. Yox, sənin nüfuzun altında bu qədər cinayətə mürtəkib olduğum üçün ..ailənin intiqamını səndən alacağam..*

Mürur *is. (ər.) 1. Keçmə, ötmə, keçib-getmə. □ Mürir etmək – keçib getmək. Zaman bir axar çay kimi axır, illər mürir edirdi.*

2. "İlə" (-"la") qoşması ilə - tədriclə, yavaş-yavaş, aramla. *Amma biz onun mürur ilə elədikləri fədakarlığı ancaq edən vaxt düşünürük.*

Mürüvvət *is. (ər.) Həqiqi insana yaraşan sifət. Olmasaydı bizdə, yarab, bu məhəbbət kaş ki, Ya olaydı bu gözəllərdə mürüvvət kaş ki.*

Müsaib *is. (ər.) Söhbət yoldaşı, dost həmsöhbət. ..Aktyor.. özü öylə bir yer tutmalıdır ki, müsaibinə söylərkən eyni halda üzü xalqa olsun.*

Müsaibə *is. (ər.) Intervü. ..Teatrın ayrı-ayrı əməkdaşı "Krasnaya qazeta" müxbirlərinin klubunda .. müsaibə aparırdılar. ...Bu müsaibələrin .. Leninqrad işçi cəmiyyətinə yaxşı təsir buraxdığı açıq görünürdü.*

Müsaid *sif. (ər.) Uyğun, əlverişli; münasib. Ərəbistan mühitində bir qızın o qədər uzun bir vaxt ələ getməməsi mühitə müsaidirmi?*

Müsaidə *is. (ər.) 1. İzin, icazə, rüsxət. □ Müsaidə etmək – icazə vermək. [Gülsabah:] Müsaidə etsəniz, mən onunla danışaram. [Dilbər:] Ona mən özüm müsaidə etmişəm. //*

2. **Müsaidənzələ** şəklində z. – icazənzələ. [Ötgün:] *Müsaidənzələ, müəllim, mən gedim*. [Altunbay:] *..məndə sizin üçün çox gözəl və dəyərli bir yaqut vardır. Müsaidənzələ.*

Müsaidəsiz z. İcazəsiz. [Novruz bəy:] *Yaxşı, əzizim, sizin ki, bu qədər saf düşüncəniz var, niyə müsaidəsiz girmənz bir yana, deyərkən də çıxmırsınız?*

Müsəmirə is. (ər.) Konsert. [Balaş:] *..başqa millətlər.. müsəmirələrə gedəndə öz arvadları ilə gedirlər.*

Müsəvi sif. (ər.) Bərabər. *Təsir əks-təsirə müsəvidir.*

Müsbət sif. (ər.) Razılıq bildirən, bəyənilən. *Bütün diplomatlar kimi danışıqlarımızın nəticəsi müsbət olmadı. Mən həyatdan bir parça alıb.. bütün mənfi və müsbət cəhətləri ilə təqdim edəcəyəm.*

Müsəddəs is. (ər.) ədəb. Hər bəndi altı misradan ibarət klassik şeir forması. *Müsəddəs, müsəmmən kimi başlıca şəkillər tamamilə ərəblərdən alınmışdır.*

Müsəhhih is. (ər.) köhn. Korrektor. *Ehtimal ki, böylə mürəttib və müsəhhih xətası bir-iki daha buluna bilər.*

Müsəlləh sif. (ər.) Silahlı. *İki nəfər dörd-beş nəfər müsəlləh qatilin üzərinə atılır..*

Müsəllət sif. (ər.) Ələ keçirilmiş, hakimiyyəti altına alınmış. [Ocaqqulu:] *Hələ odur ki, Allahın bəlası müsəllət olub, tövqi-lənət kimi keçib xırtdayınız.*

Müsəlman sif. (ər.) din. 1. İslam dininə mənsub adam. [Altunbay:] *Mən müsəlman olacağam. Novruz bayramına hazırlaşan müsəlmanlara töhfə!*

2. Dindar. *O, müsəlmanları oxumadıqları üçün töhmətləndirir.*

Müsəlmançılıq is. din. İslamiyyət. [Axund:] *Axı belə müsəlmançılıq olmaz..*

Müsəlmanlıq is. din. 1. Müsəlman dininə mənsub olma. *"Qospadin" Nəsir ..öz müsəlmanlığını gizlədirdi.*

2. İslamiyyət. *Müsəlmanlıqda naməhrəm bir qadın heç bir əlaqədə bulunmadığı naməhrəm bir kişiyi quca bilərmi?*

Müsəmmən is. (ər.) *ədab*. Səkkiz misradan ibarət şeir. *..Müsəddəs, müsəmmən ərəblərdən alınmışdır.*

Müslim is. (ər. kişi cinsində) B a x **müsəlman** 1-ci mənada. *Olsaydım əgər müslüm, olardım yekə balvan.. ..Səhnədə yox müslimə..*

Müslimə is. (ər. qadın cinsində) B a x **müslim**. *..Arvad oxuyar.. doktor-moktor olub, müslimələrə müalicə edir..*

Müsri sif. (ər.) Yoluxucu, keçici. *Əlbəttə ki, zəif insanı müsirr xəstəlik daha çox mütəəssir edir..*

Müstəbid is. (ər.) Zalım, zülmkar; qaniçən. *..Bütün dünya müstəbidləri ilə mübarizə edən (müsbət qəhrəman)..*

Müstəğrəq sif. (ər.) Dalmış, qərq olmuş, suya batmış. *Sümtə aləm olurdu müstəğrəq..*

Müstəid sif. (ər.) İstedadlı, qabiliyyətli, fəhmli; bacarıqlı. *Dezdemonə sevgisinə adını belə fəda etməyə müstəid bir qadın(dır). // Xəbər şəkilçisi ilə: müstəiddir – qabildir, bacarır. [Oqtay:] O xariqələr yaratmağa müstəiddir.*

Müstəidçilik is. Qabiliyyətlilik, istedadlıq. *..Müstəidçilik ..ürəyə malik türk qadınları cəlalı bağışlamaya bilməz..*

Müstəqil sif. (ər.) Təbə olmayan, sərbəst; özü-özlüyündə əhəmiyyəti olan. *X əsrdə Homer dastanlarının yaradılması ilə müstəqil yunan ədəbiyyatı başlamış oluyor. Fars dilinin müstəqil bir ədəbi dil halında ona rəqabət edə bilməsi.. imkansız idi. // Xüsusi. Xoru idarə edən adam müstəqil bir yer almışdır. // z. ..Yazı ədəbiyyatı nə qədər müstəqil olursa-olsun, hər halda, başqa xalqların təsirini həvi oluyor.*

Müstəsna sif. (ər.) İstisnalıq təşkil edən. *Edelman müstəsna texnikaya, heyratamız hərtərəfliliyə və son dərəcə yüksək üstəliyə malikdir.*

Müstəzad is. (ər.) *ədab*. Lirik şeir növü. *..Təsdis, müstəzad.. ərəblərdən alınmışdır.*

Müsürman is. *dan*. Müsəlman. *..Görürsən ki, “müsürmandır”..*

Müşahidə is. (ər.) 1. Nəzər yetirmə, seyr etmə. □ **Müşahidə**

etmək – görmək, hiss etmək. *Yazıcının seçdiyi mövzu .. başqalarının hələ müşahidə etmədiklərini .. oxucuya söyləmək imkanını yaratmalıdır..*

2. Tədqiq etmə. Zoologiya dərslərində əməli iş və laboratoriya məşğələləri, təcrübə, müşahidə və mikroskopla işləmək çox mühüm yer tutur.

Müşayiət is. (ər.) Yanınca bərabər getmə, ötürmə. *İyunun 2-də bütün truppa Şərq Xalqları Evindən .. gəlmiş nümayəndələrin müşayiəti ilə Leninqraddan Qazana doğru hərəkət etdi.*

Müşavirə is. (ər.) İclas. “Kommunist” qəzetəsi yanındakı Stalin klubunda iclaslar, müşavirələr düzəltmişdir.

Müşərrəf sif. (ər.) Şərəfə nail, şərəfli. *Aşnanı artıq müşərrəf eləmə.*

Müşfiq sif. (ər.) Mərhəmətli, mehriban. *..Həmişə müşfiq bir qardaşın qanadı altında böyümüş Həmid..*

Müşkül (ər.) 1. sif. Çətin, zor. *Varkən Baba, bu işlər müşküldü, xeyli müşkül.*

2. is. Çıxılmaz vəziyyət; çətinlik. *Etdi sənə hər müşkülü asan. .. //xəbər şəkilçisi ilə; müşküldür – çətin, zordur. Müşküldür axır ki, ilər belə getsə!!!*

Müşküllü sif. Çətin, problemlı. [Salamov:] *Atova lənət, müşküllü Məmməd...*

Müştaq sif. (ər.) Arzusunda olan; ürəkdən bağlanan candan istəyən. *..Xalqın çoxdan müştaq olduğu milli dastanlar da meydana çıxacaqdı.*

Müştərek sif. (ər.) Ümumi, birgə; kollektiv. *..Ədəbiyyat.. həyat və fikrin müştərek fəaliyyətindən doğmuş bir şey deyil. Bütün həvəskarların müştərek istifadəsi üçün hər kəndə 2-3 qutu da olsa qrim-boya göndərilməlidir. // Xəbər şəkilçisi ilə: müştərəkdir – ümumidir. Bircə, təqsir müştərəkdir.*

Müştəri is. (ər.) Alıcı. *El gələr, yox çarəsi, səs salma, xamdır müştəri. ..Qoy jurnalına nəzm yazım, müştəri alə..*

Mütəbiq sif. (ər.) Uyğun, müvafiq. *Sənət tələbini təmin üçün ona mütəbiq də hazırlıqlı və irəliləmiş aktyorlar da lazım idi.*

Mütərikə is. (ər.) Müvəqqəti barışıq; atəşkəs. [İzzət Paşa:] *Məncə, çəkilib əsgərləri diri saxlamaq şərtlə mütərikə etməliyik.*

Mütəəqib sif. (ər.) Bir-birini təqib edən, arxasınca gələn. *..Azərbaycanda Rusiya Siyasi hakimiyyəti yerləşincə onu mütəəqib Rusiya ədəbiyyatı da Azərbaycanda hiss edilməyə.. başlayır.*

Mütəəddid sif. (ər.) Müxtəlif. *Türk mətbuatını təqib edənlər onda.. dilimiz və əlifbamız xüsusda ..mütəəddüd yazılara və mübahisələrə yaqin ki, təsadüf etmişlərdir.*

Mütəəllim is. (ər.) Şagird. (Həmid) *Bakı mütəəllimlərinin məktəb komitəsi tərəfindən kitab almaq üçün Moskvaya göndərilmiş.. Nəhayət, söylədiyimiz hal ki, məktəbə bir müəllim göndərilərkən, mütəəllimlər əvvəlcədən həmin müəllimin bildiyi dərəcədə öyrədilir.*

Mütəəssib sif. (ər.) Qatı dindar. [Haris:] *Bilirsiniz ki, ərəblər nə qədər mütəəssib olar.*

Mütəəssiblik is. Dindarlıq; tərəqqiyə düşmənlə olma. *Mütəəssibliyə qapılmayıb bir haqq, bir ədalət naminə mühakimə yürütsün.*

Mütəəssif sif. (ər.) Təəssüf edən, kədərlənən. *Tamamilə həyatını deyəmmədiyimdən mütəəssifəm. // Ara söz mənasında. ..Bir taqım şeylər ..mütəəssüf, ifadə edilmişdir.*

Mütəəssifanə z. (ər.) Heyflənərək; təəssüf ki. *..Bu bir çox aktyorlarımızda mütəəssifanə görülüyor. Mütəəssifanə bu vaxta qədər komisiyonun fəaliyyəti görülməmişdir. Fəqət mütəəssifanə bunu da qəbul etməyəcəyik.*

Mütəəssir sif. (ər.) Məhzun, qəmli, kədərli. *İncə çox mütəəssir, yerə mıxlanmış kimi durur. [Oqtay:] Vallah, xanım, o qədər mütəəssirəm ki... ..Aydın .. mütəəssir halda ..gözləri yaşarmış olaraq həyatə yönəlir.. □ **Mütəəssir etmək** – kədərləndirmək. *..Gördüyüm şey mənə mütəəssir edir. Turgenyev oxucuları.. o qədər mütəəssir edir. **Mütəəssir olmaq** – kədərlənmək, təsirlənmək. Gülgün Elxanın qəmli gözlərindən mütəəssir olaraq ona.. yanaşır. // Təsirlənmək, dəyişilmək. Bu ədəbiyyat xarici təsirdən ən az mütəəssir ola bilər.**

Mütəfəkkir *sif. və z. (ər.)* Fikirli, dalğın. (*Mənsur*) *Mütəfəkkir* evə girib dalınca qapını örtüdü. *..Fərhad daima əzab içində idi.. həmişə tutqun, mütəfəkkir və qəmli idi..*

Mütəğəyyir *sif. və z. (ər.)* Dəyişmiş, başqa hala düşmüş. *Fərhad bilirdi ki, Aslan onun halını mütəğəyyir görüb tez soracaq... ..aciz, mat və mütəhəyyir!!!*

Mütəxəssis *is. (ər.)* İxtisas sahibi. *Qəzet eyni zamanda yazıçı da yaratmalı və həm də hər bir məsələ üçün mütəxəssis yazıçılar vücuda gətirilməlidir..*

Mütəkəbbir *sif. (ər.)* Lovğa, təkəbbürlü. *Əlbəttə, məğrur, mütəkəbbir və əhd sındıranın axırı budur..*

Mütəqabil *sif. (ər.)* Qarşılıqlı. (*Türklərin*).. *ədəbiyyatları da Şərq ilə Qərbin mütəqabil təsirləri altında qalıb başqa bir hal almışdır.*

Mütəmədi *sif. (ər.)* Daimi; ara verməyən, sürəkli. [Elxan:] *..həyatın mütəmədi yürüşlərində.. daimi nikahlardan danışmaq həyatın axınını saxlamaq deməkdir.*

Mütəməddin *sif. (ər.)* Mədəniyyətli, mədəni. [Ramiz:] *Mütəməddin insan isə yer üzündə yoxdur. İnsanları mütəməddin edib..*

Mütəmmim *sif. (ər.)* Tamamlayan; bitirən. *Cavidin əsərləri fikir və fəlsəfə cəhətcə bir-birinin mütəmmimi (is.) olsalar.*

Mütənasib *sif. (ər.)* Münasib olan müntəzim, bir nisbətdə uyğun olan. *..Azərbaycanın siyasi və ictimai tarixi ilə ədəbiyyat tarixini tutuşduracaq olursaq, biri-birinə çox uyğun və mütənasib yollar ilə getdiyini görmüş oluruq.*

Mütərəddid *sif. (ər.)* Qərara gələ bilməyən, qərarsız, tərəddüd edən. *Məsud.. zəif, mütərəddid.. bir tipdir. Birdən Almaz çox mütərəddid bir səslə Yaxşını çağırır. İncə mütərəddid bir sükut içində durmuş düşünür.*

Mütərəqqi *sif. (ər.)* Qabaqcıl. *..İnsan ..təbiətin mütərəqqi qanunilə irəlilədikcə.. dəyişmişdir. Azəri ədəbiyyatının Füzuli yüksəkliyində dayanması və mütərəqqi addımlarla yüksəklərə doğru irəliləməsi üçün həyatı bir dayağı yox idi.*

Mütəsəvvif is. (ər.) *din*. Təşəvvüf tərəfdarı, sufi. *..Əcəm ədəbiyyatı üzərində qüvvətli təsir edən mütəsəvvif.. Cəlaləddin Rumi*dir. Bəzi mütəsəvviflər bunu *durğun bir kölgəsi düşmüş günəşə bənzədirdilər*.

Mütəşəbbis is. (ər.) Təşəbbüsçü. *..Bir ovuc mütəşəbbüs maarifpərvərlər tərəfindən ..başlanmış teatrcılığı* *ilk günlərində* *aktyor belə tapa bilməyirdi*.

Mütəşəbbüslük is. Təşəbbüsçülük. *..Çocuğun mənliyi azilməməli, onda bir mütəşəbbüslük yaradılmalıdır*..

Mütəşəkkil sif. (ər.) Təşkil olunmuş. *..Şəhərdə həmkarlar tamaşalarının sayı artırılmış və mütəşəkkil tamaşaçı daha çox cəlb edilmişdir*.

Müti sif. (ər.) Təbə olan, itaət edən itaətli. [Aydın:] *ürəyimizdən öpüşmək keçirsə, ..öpün, o müti məxluqdur, onsuz da söz deməz*. [Şah (Ələsgərə):] *Ərizəyə baxarsınız!* [Mirzə Ələsgər:] *Mütiəm, qibleyi-ələm!*

Mütləq z. (ər.) Labüd, şübhəsiz, yəqin. *Məmmədqulu.. bağışlanmaz, ..mütləq cəzalanmalıdır. Baş ocağın təməlini sarsıtmaq üçün bu qız mütləq .. tələf edilməlidir. O bir cənazə və ev bir məzardır mütləq*.

Mütləqa z. (ər.) 1. Mütləq, əlbəttə, sözsüz. [Pəri:] *..Səni bir yabançı görərsə, bir insan adı ilə deyil, mütləqa bir mələk adı ilə çağıracaq. ..Səməndər mütləqa cəzalanmalıdır*.

2. Əsla, qətiyyə. *Bunlar mənə əsər eylərmə? Mütləqa yox!*

Mütləqən z. Mütləq. [Haris:] *Mütləqən gələcəklərini gözləyirsən*.

Müttəhid sif. (ər.) Birləşmiş, birgə. *..Beləliklə, nəzəri və əməli dərslər müttəhid keçirilsin*.. *Dövlət Türk Akademik və Türk İcra Teatrolarının müttəhid bədii-siyasi Şurası repertuar hazırlamaq işi ilə məşğuldur*.

Müttəhim is. (ər.) İttiham olunan günahkar. [Prokror:] *Müttəhim Yaşar Süleyman oğlu proyektı yandırmaqla xalqın malına qəsd etmişdir. ..Bu gün müttəhimlər sandaliyasında*

oturmuş İsgəndərin əsl siması aydınlaşıb.. □ **Müttəhim etmək** – ittiham etmək. *İsgəndəri aşağıdakı qərar üzrə müttəhim ediyor və müqəssir görürük.*

Müttəsil z. (ər.) Arası kəsilmədən, daim bu səslər kimləri imdadə səslər müttəsil?

Müvafiq sif. (ər.) Uyğun; münasib. *..Səndəli zamana və məkana müvafiq deyil idi. Monteo rolunda Adıgözəl Hüseynov.. özündən də yeni müvafiq hərəkətlər göstərirdi.*

Müvazinə(t) is. (ər.) 1. Olduğu vəziyyəti saxlama, dayanıqlıq. *..Kiçik bir sükutdan sonra irəli tərpənmək istərkən müvazinətini itirib bayılaraq yerə yıxılır..*

2. Tarazlıq. *..O, tezlikdə kəndisində daxili bir müvazinə yarada biliyor.*

Müvəffəq is. (ər.): **müvəffəq olmaq** – nail olmaq, məqsədinə çatmaq. [Mirzə Mülküm:] *Müvəffəq olmasaq?.. Nərimanov öz "Pir"ini realizm ilə yazı bilmiş, müvəffəq də olmuşdur.*

Müvəffəqiyyət (ər.) 1. is. Uğur, nailiyyət. *Uğur. ..qazandığım müvəffəqiyyətləri ..çap edirəm..*

2. **Müvəffəqiyyətlə** şəklində z. Uğurla. *Hazırda Sidqi.. müvəffəqiyyətlə aktyor işləyir.*

Müvəffəqiyyətli sif. Müvəffəqiyyət qazanan, uğurlu. *İşin müvəffəqiyyətli olması üçün hər şeyin Allahına müraciət etməli.. imiş.*

Müvəffəqiyyətsiz sif. Uğursuz. *Böylə bir iş müvəffəqiyyətsiz olur.*

Müvəqqəti sif. (ər.) Həmişəlik deyil; keçici. [Haris:] *Fəqət bir hadisə məni müvəqqəti olaraq.. İstanbula gəlməyə məcbur etdi.*

Müvəllidilma is. (ər.) Oksigen. [Yaşar:] *Aş yox, yoldaşlar, haş, haş... yəni müvəllidilma, hidrogen... başa düşdünüz?..*

Müyəssər sif. (ər.) Asanlıqla hasil olan, asan başa gələn, imkan daxilində olan; asan, qolay. □ **Müyəssər olmaq** – mümkün olmaq. [Mənsur:] *Müyəssər olmadı, əfsus, kim mənə getmək. Onlara.. müyəssər olacaqdır, hər zad..*

Müzabit sif. (ər.) Zabitəli. [İnci:] *Zabitliyində müzabit olduğu*

da bunu isbat edir.

Müzakirə *is.* (ər.) Fikir mübadiləsi. [Şərif:] *Ocaqqulu dayı, onları müzakirədə danışarıq. Qurultay.. sərf-nəhv məsələsini də müzakirə edəcəkdir.*

Müzəyyən *sif.* (ər.) Zinətli, bəzəkli. *Aslangilin evi Gülzarın cəmali-dilarası ilə müzəyyən edilmişdi.*

Müzməhil *z.* (ər.) Alt-üst olmuş, yox edilmiş. *Müzməhil etdi şu ağərr əziyyətlər milliyyəti.*

Müznib *is.* (ər.) Günahkar; müqəssir. *Əl çək, mən ölüm, at bu təmənnanı, a Müznib.*

Müztərib *sif.* (ər.) İztirablı. [Aydın:] *Bütün müztərib həyatım uzunlu, əməl ulduzu olan yeganə pərəstişkarım..* [Xaspolat:] *Oqtay, bu müztərib yavrunun xatirəsiçin də olsa. // Narahat. İncə müztərib bir halda.*

Müzür *sif.* (ər.) Zərərli, ziyankar. *(İsgəndəri) mənfi və müzür bir ziyalı sanıb.. müqəssir görürük.*

- N n -

Nabələd *sif.* (fars. na... və ər. bələd) Bələd olmayan, tanımayan. *Nabələd zad da deyilsən, şükrillillah "alı"sən; Türkiyə, Çin, Şam, Mərakeş, hər xəbərdən halisən.*

Nabələdlik *is.* Bir yerə, adama, işə bələd olmayan adamın hal və vəziyyəti. *..üçüncüdə məsələ çiyinləri qaldırıb boyunu umuz içində sığmaq əvəzinə, bunu bilməyən bir rejissor "Allah" sözünü eşidən kimi həmə "Allah" deyə əlləri göyə qaldırır və nəticə etibarilə ayaqları da həqiqətən yerindən üzülüb üzüqoylu yerə çırpılır və öz nabələdliyinin ağırlığı altında oynadığı əsərin də qol-qabırğasını qırması olur.*

Nacins *sif.* (fars. na... və ər. cinc) Alçaq, nanəcib, rəzil. [Hacı Əhməd:] *Yoxsa, nacins oğlunun yadına daş salar.*

Naçalnik *is.* (rus. начальник) köhn. Rəis, müdir. [İmamyar:] *..axırda da verdi bir otaylıya ki, nə var naçalnikdir.*

Naçar *sif.* və *z.* (fars.) Çarəsiz, əlacsız, naələc. *İki il ayrılıqda*

çırpınaraq, *Bəkləmişdir bu son günü naçar. Aslan isə naçar öz qardaşını götürüb bir balaca ev tutub, orada sakin oldu.* □ **Naçar qalmaq** – çarəsiz qalmaq, ələcsiz qalmaq. *Aslan naçar qalıb evi satdı. (Aslan) hətta naçar qalıb, utana-utana dilənməyə məcbur oldu.*

Nadan sif. (fars.) Cahil, avam, geridə qalmış, məlumatsız. // **Nadandır** şəklində xəbər şəkilçisi ilə. [Xanımnaz:] *Ay başınıza dönüm, mənim uşağımda bir taqsır yoxdur. Nadandır.*

Nadanlıq is. Cahillik, avamlıq, gerilik, biliksizlik, mədəniyyətsizlik. *Həmişə diqqət mərkəzində olan, cəhalətin və nadanlığın qaranlıq mühitində özünə ağ günlər axtaran, xarici aləmi ilə daxili dünyasının ziddiyyətləri fonunda məhəllənin "din xadimi" Molla Həsən məktəbli Cəfərin qələmi ilə belə təsvir edilir: Molla Həsən əzan verir; Saqqalına mizan verir; Ölü görəndə yan verir; Halva görəndə can verir.*

Nadinc sif. Dəcəl, şuluq. [Yaqut Yaşara:] *Elə də nadinc idin ki. Bir yol mənim başıma bir daş vurubsan, indi də yeri qalıb, bax bir..*

Nadinclik is. Dəcəllik, şuluqluq. [Məmmədəli (oxuyur):] *Bu, kişi üçün bir nadinclik, qadın üçün isə bir namussuzluq sayıla bilər.*

Nadürüst is. (fars.) Fırıldaqcı, kələkbaz, hiyləbaz, cüvəllağı. *Dövlət bəy, ədə, Qurban! Uzat yerə bu nadürüstü.*

Nadürüstlük is. Fırıldaqcılıq. *Nadürüstlük malısan, bizlərə vermirsən aman; Nə bəlayi-bəd olubsan, bizə, rədd ol burdan!*

Nagahan (fars.) sif. və z. 1. Birdən, gözlənilmədən. *Əmma necə oldusa bu günlərdə bən bədbəxt gəlib nagahan dağlıların arasına düşdüm.*

2. z. Gözlənilmədən, birdən-birə, qəfildən, xəbərsiz. *Sərvər rolunda Sarabski xüsusən hərəkətcə zəif idi. Hasar üzərində nagahani olaraq Məşədi İbadı, küçəyə çıxarkən Rüstəmbəyi, qoçuların evi güllələmək istədiyini gördükdə heç bir həyəcan və təlaş göstərmədən, ya bir tədbir tapmaq üçün az da olsa bir şey düşünmədən haman birinə cavab verir, ötəki üçün fit çalır və i.ə.*

Nağara is. Hər iki üzünə dəri çəkilmiş silindrik gövdəli zərbli musiqi aləti. *O, hər şey bitəndən sonra sallana-sallana durub*

gəlmiş və toydan sonra nağara və ruslar demişkən “Posle draki kulakami məşət”. Qabaqda kəndin cavanları güləşir, oynayırlar. Şərq musiqisi, yastıbalaban, nağara və sairə çalınır.

Nağıl is. (ər.) Şifahi xalq yaradıcılığının bir janrı. [Elxan:] *Çocuqkən, hər ikimiz atamın dizləri üzərində oturub, nağıllarını dinlərdik. Nağıllardan tutmuş cəfəngiyata qədər səhnədə deyildi.*

□ **Nağıl etmək (eləmək)** - şifahi sürətdə bildirmək, danışmaq, nəql etmək. *..gecəni.. nağıl etdi.* [Mirzə Sadiq:] *Qulaq as, qırx-əlli il bundan əvvəl, Mirzə Təqi xanın başına gələn hadisəni və şahın o vaxt nə sayaq bir ruha və xasiyyətə malik olduğunu və nə sayaq hiyləgər və vicdansızlar tərəfindən əhatə olunduğunu sənə nağıl eləyim.*

◇ **Nağıl açmaq** – bir şey haqqında uzun-uzadı danışmaq. [Balas:] *Nağıl açma kişi, çıx o biri evə!* [Yaxşı:] *..inək gəldi, qaldı bayırda, mən oturub nağıl açmışam.*

Nahaq sif. (fars. və ər.) 1. Haqsız, ədalətsiz; qanunsuz. [Həmzə:] *İndi guya biz nahaq danışırdıq də?*

2. Əbəs, boş, bihudə. *Hələ, bişəkk, biza xeyli gülüblər, işimiz ləng ikən ancaq papağım yandı nahaq, bir buna bax!* □ **Nahaq yerə** - boş yerə, əbəs, heç bir ehtiyac olmadan. [Toğrul:] *Vətəndaş qurbağa, sən heç nahaq yerə məndən incimə.*

Nahaqlıq is. Haqsızlıq, ədalətsizlik. [Məhərrəm:] *Bu ədalətsizlik deyilmi? Nahaqlıq deyilmi?*

Nahar is. (ər.) Günorta yeməyi. [Oqtay:] *Mən prinslərin saxladığı köpəklər kimi hazır nahara gəlmək istəmirəm.* □ **Nahar eləmək** – günorta yeməyi yemək. *..eyləyir öz naharını..*

2. Həmin xörək yeyilən vaxt; günorta. *Sübh sağ idisə hələ vaxti-naharı gözləyir; Yoxdu təbib-i-haziqi, künci-məzarı gözləyir.*

Naxal is. Cığal. [Aslan:] *Siz bir naxal kimi ona rahatlıq vermirsiniz.*

Naxır is. Bir yerdə otlayan mal-qara naxırı. [Hacı Əhməd:] *Doğrudur, bir dana bir naxırı korlar, daha onu siz yaxşı bilirsiniz...* □ **Naxıra getmək** – naxırçılıqla məşğul olmaq, naxır otarmaq. [Aftil:] *Naxıra gedərəm çoban olmaz, axıra gedərəm saman.*

Naxırçı *is.* Naxır otaran adam. [Almaz Sürməyə:] *Ona görə ki, onlar sizi də mənim əlimdən almaq, özləri üçün naxırçı, arabaçı eləmək istəyirlər.*

Naxoş *is.* (fars.) Xəstə, azarlı. [Fuad Almaza:] *Azad, azad... Siz on damcı dərman yerinə, təsirli olsun deyə, qırx damcı içən bir naxoşa oxşayırsınız.* [İncə:] *Əgər bir naxoşun əali yetişibsə.. Naxoşlarımız həkimsiz, dərmansız can verməkdədir. // Sif. mənasında. Qardaşım Tapdıq naxoş, bəs mən necə yalnız qalıam?* [Gültəkin:] *Dövlət bəy, anladın mən ərimi sevirəm. Ancaq o naxoşdur.* □ **Naxoş olmaq** – xəstələnmək. [Nadir:] *Mən bir qədər naxoş olduğum üçün o, əmim oğlunun pişvarına gedibdir.*

Naxoşluq *is.* Xəstəlik, azarlılıq. *..bu naxoşluq səbəbin də deyirəm..*

Nail (ər.): **Nail etmək** – müvəffəq olmasına çalışmaq. [Şah:] *Bu gün ya məni vəslinə nail edəcək və yaxud öldürüləcək. Nail olmaq* - əldə etmək, müvəffəq olmaq. [Mirzə Saleh:] *Zamanı ki, səltənətə mən nail oldum, o saatda sənə vəd etdiyim mənsəbi ənam edəram.* [Rəhim xan:] *Onu öldürmək ilə Sitarənin sayəsində böyük bir mənsəbə nail oldumsa da, amma bıçarə Fərhadı öldürməyim heç nəzərimdən getmir.*

Nakam *is.* və *sif.* (fars.) Kamsız. [Mirzə Rza:] *Ey nakam balalarım, budur sizə vəd etdiyim cəza!* [Əbdül:] *Yazıq qız, nakam qız!*

Nakəs *sif.* və *is.* (fars.) Şərəfsiz, yaramaz, alçaq. *Gedin günlərləri dərsə, gəlin evə yenə bisəs; Deyən gərək bulara bu klub nə şeydir, a nakəs! // is.* mənasında. *Bir nakəs ki ölməyə layiqi-şəridir; Yüksəldərək, səbəb olur da iftixarına.*

Naqabil *sif.* (fars. və ər.) Nalayiq, münasibətsiz. *Nazik ipək köynəyini həzin-həzin meh vuran bahar havası yelləndirdikcə, köynək yellənib haman dünya hurisinin süd kimi ağ bədənini yelləyir, qız isə, onsuz da sərv ilə rəqabət edən bülənd qamətini yüksəldib, ahular kimi təsviri naqabil bir nazünəzakətlə yeri yirdi.*

Naqis *sif.* (ər.) Eybi, qüsuru olan; nöqsanlı, qüsurlu. [Molla Möhsün:] *Bəlkə bir şəxsin əli naqisdir?*

Naqisüləql *sif.* (ər.) *köhn.* Ağıldan kəm, ağıldan zəif. *Qızların təhsili dini-paki eylər sərnigun; Naqisül-əql olmağından elm ilə çıxmaz cünun.*

Naqqallıq *is.* Boş-boş danışma; boşboğazlıq, çərənçilik. □ **Naqqallıq eləmək** – boş-boş danışmaq, çox danışmaq, naqqallamaq, çərənləmək. [Allahverdi:] *Naqqallıq eləmə, yeri görüm!*

Naqus *is.* (ər.) *klas.* Kilsə zəngi. ...*Naqus ilə azan arasında.. heç bir fərq yoxdur.*

Nal¹ *is.* (ər.) At, qatır, ulaq və başqa heyvanların dırnaqlarına vurulan müvafiq formada dəmir lövhəcik. *Qoy hələ, artisti qoyaq bir yana; Şərh eləyək pulluların halını; Çünki xəsis tək hamısı axtarır; Tapmağa ölmüş ulağın nalını. Nallarilə dörd yanına sovrur.. Tozu, torpağı..*

Nal² Ayaqqabıya və s.-yə vurulan dəmir parçası. [Baloğlan:] *Yoldaşlar, daha bəsdir, qulaq asın (nalı stola vurur). Şah gah nala döyür, gah mıxa. Fikrinin, sözünün üstündə durmur. Yaz, bizləri valeh elə sən hüsnü cəmalə. Bəziləri tək gah mıxa döy, gahi da nalə.*

Nalan *sif.* və *z.* (fars.) Ağlayan. [Sitarə:] *Bəxtizalım aləmdə məni nalan edəcək, belə görürəm.*

Nalbənd *is.* (ər. və fars.) Heyvanların ayağına nal vuran usta. [Mazandaranski:] *Çolaq atın kor da nalbəndi olar də!*

Nalə *is.* (fars.) Ah-zar, inilti, sızıltı. *Ac yetimlər naləsi aflakə əksəndaz olur; Əğniyələr süfrə qurmuş, eyd edir püriftixa.* [Hacı:] *Gördüm ki.. Bir tifil-bürəhnə çari-ruzə, Bu nalələri verir bürüzə.* [Tapdıq:] *Ey bacı, nədir belə bugunə nalə?* □ **Nalə etmək** inləmək, fəryad etmək, ağlamaq *Səs-sədasız çocuq edir nalə; Kiçik əndamını ələm bürümüş..*

Naləvü-fəryad *is.* Ah-nalə, fəğan. *Bax o.. yetimin naləvü fəryadinə.. Naləvü fəryada qulaq verməyə.. Bir yanda ədu cəllad; Bir yan naləvü-fəryad; Ol bu zülmdən azad; Dur, ey xar olan millət.*

Naloq *is.* Vergi. Vergi, *naloq alınır.* [İbad:] *Bizim arvadlarımıza, bizim məscidimizə əl ata bilməzsən. Şura*

hökumətinə vergi də veririk, naloq da. [Allahverdi:] O da tövcü, naloq, dinmə ver.

Nam *is.* (fars.) *klas.* Ad. *Getməram mən məktəbə, namım, nişanım çıxsa da; Çəkməram bulvardan əl, bulvarda canım çıxsa da! Olmaz ki, itə mollaların şöhrəti namı; Molla kişi, sövdagəri-rizvandır, özün bil.*

Namaz *is.* (fars.) *din.* Müsəlmanların hər gün 5 dəfə icra etdikləri ibadət. *Əsrlərdən bəri yuxuya qalıb, namazdan başqa bir şey bilməyən, görməyən hacılar idi.* □ **Namaz qılmaq** – həmin ibadəti icra etmək. *Namaz qılmağa başladı. İntelligentlər hamısı qılmayı öz namazını; Bilməyir öz şəriətin, tanımayı da qazını.*

Naməhrəm (fars. və ər.) 1. *is. din.* Qadının yaşınmalı olduğu kişi, yaxud kişinin görməyə ixtiyarı olmadığı qadın (qız). [Sitarə:] *Naməhrəm ilə bu hərəkətlər rəvamıdır?*

2. *sif. din.* Məhrəm olmayan. *Müsəlmanlarda naməhrəm bir qadın.. naməhrəm bir kişiyi quca bilərmə?*

Naməlum *sif.* (fars. və ər.) Məlum olmayan, tanınmayan [Homer] *naməlum şairlər tərəfindən söylənmiş qəsidələri.. oxumuşdur.*

Namus *is.* (ər.) Mənəvi və əxlaqi prinsiplərin məcmusu; şərəf, qeyrət, heysiyyət. [Sitarə:] *Hamının dünyada mən namusiarın görmüşəm. ..namusumun intiqamını sizdən alacağam.* □

Namusu atmaq – özünü abırdan salmaq. *Dini-zadı atardım, tək Zinani tutardım; Ondan ötrü həyatı, namusu da atardım.* **Namusu çeynənmək.** – rüsvay olmaq. [Fərhad:] *..hüququ tapdalanmış, namusu çeynənmiş. Əfradi millətə kim kömək edəcək?* **Namusuna toxunmaq** – qeyrətinə toxunmaq. [İldırım:] *..Cəlalın evində onun namusuna toxunur.* **Namusunu satmaq** – özünü rüsvay etmək, abırdan salmaq, öz şərəfini satmaq. [Niyaz:] *Mən namusumu satan adam deyiləm.*

Namuslu *sif.* Abırlı, insafılı, qeyrətli. [Mirzə:] *Zira, elə namuslu bir qıza malik olmaq həqiqətən xoşbəxtlikdir. Zideydə ilə öpüşməsində yersiz idi. Çünki, əski ərəb adətləri üzrə Əbülülə kimi namuslu bir ərəbin bir müsəlman qızını izdivacdən əvvəl öpməsi,*

nə olursa-olsun, qeyri-təbidir.

Namussuz *sif.* Abırsız, qeyrətsiz, insafsız. [Sara:] *Siz mənə namussuz qızlarımı bənzədirsiniz?* [Hacı Zaman:] *Elə o namussuz qardaş deyilmi mənim başıma bu işləri gətirən!*

Namussuzluq *is.* Şərəfsizlik, qeyrətsizlik, namusu olmayan. *Bu neçə vaxtda Əhməd bacısının belə namussuzluğundan narahat olub, daim intiqam qəsdilə onu axtarırdı.* // **Namussuzluqla** *şəklində z.* [Niyaz:] *Burax, deyirəm sənə, mən bu vaxtacan namussuzluqla yaşamamışam.*

Namünasib *sif.* (*fars. və ər.*) *klas.* Münasib olmayan. *Projektor namünasib bir məhəllədə yerləşdirilmişdir.* [Fərhad:] *Mən Firəngistanda oxumuşam, bəli! Ona görə də, sizin kimi, vicdanımı atmamışam, ona görə də sahibsiz arvadlara, bigünah qızlara təcavüz etməyə qədər namussuzluğa iqdam etmirəm.*

Nan *is.* (*fars.*) *klas.* Çörək. *Getmərim mən məktəbə, məktəbdə nanım çıxsə də; Çəkmərim bulvardan əl, bulvarda canım çıxsə da! Aclıqdan az qalıb verə canın, cəhənnəmə! Fikrin nədir, verəm hələ nanın? Cəhənnəmə!*

Nanəcib *sif. və is.* (*fars. və ər.*) Haqq-say itirən; nankor, yaramaz. [Zeynal:] *Sözlərinə bir baxın, nanəciblər qudurğanlar.* [Aslan bəy:] *Bu nanəcib adamlara gəl də sonra yaxşılıq et.*

Nankor *sif. və is.* (*fars.*) Yaxşılıq bilməyən, haqq-hesab itirən; duz-çörək itirən. [Atakişi:] *nankor övlad.. sən mənim qonağımı evdən qovursan.* [Altunbay:] *Nankorlar! Əkdiiyiniz bu yerlər kimindir?*

Nankorluq *is.* Yaxşılıq bilməmə, haqq-say itirmə, nanəciblik. [Gülüş:] *Sənin geniş qəlbinə mərhəmət nankorluqdur.*

Napak *sif. və is.* (*fars.*) Pak olmayan; murdar.. [Kamil Fərhad:] *Get, əllərini mənim napak olan bədənimə vurma! Çəkil!.. olmaz!* [Məhərrəm:] *Əcəbə, dünya üzündə bircə müsəlmanlardan ötrü yaranmışdın? Zalım! Napak!*

Nar¹ *is.* (*fars.*) Meyxoş, turş və ya şirin dənələri olan sərt qabıqlı girdə meyvə. [Xor:] *Nar, armud, alma, nar, səbzə, xurma.*

Nar² *is.* (*fars.*) *klas.* Od, atəş.. [Sitarə:] *Fələk saldı mənə*

pərvanətək dilsuz olan narə; Nəşib etdi həyatım gülşənini pəncəyi-xarə.

Narahat *sif.* və *z.* (*fars.* və *ər.*) Rahatlığı, dincliyi pozulmuş, rahatsız. [Tanya:] *Ürəyim çox narahatdır, Tanya!* □ **Narahat etmək** – incitmək, rahatsız etmək. [Pəri:] *Amma anamın həbs ediləcəyi məni çox narahat edir. Lakin, bizi bir şey narahat edir.* **Narahat olmaq** – rahatlığı pozulmaq. [Ramiz:] *.. Mənim gec gəlməmdən narahat olub.* [Aftil:] *Söylədiniz? Bəli, bəli, söylədik. O çox narahat oldu.* [Əbdül:] *Nə üçün, qızım, narahat olursan?*

Narazı *sif.* (*fars.* və *ər.*) Razi olmayan. [Toğrul:] *Tökmüşəm qanıma bir qram vəram mikrobunu, görürəm narazıdır. Kim bilir, bir dəqiqədən sonra o, salondan necə çıxacaq, ya hər kəs barmağı ilə onu göstərərək, bir nəvazişlə üzünə gülümsəyərək, yaxud gülünc bir çocuq kimi yorğun, narazı baxışlar onu yerinə ötürəcəkdi.*

Narazılıq *is.* 1. Qeyri-məmnunluq, razi olmayan, inciklik. *Əlbəttə, heç bir eybi yoxdur ki, o da yerli həyatı bilmir və türk deyil (axı onsuz da film Nijeqorod həyatındandır), narazılıq doğuran yalnız odur ki, onun heç vaxt, heç yerdə kino ilə heç bir əlaqəsi olmayıb və Azərkino bu işə yarayan türklərin olmaması üzündən onu təcridən rejissorluğa hazırlamağı lazım bilib.*

2. **Narazılıqla** şəklində *z.* *Solmaz xəfif bir diksiniş və narazılıqla Toğrula baxır.*

Nargilə *is.* (*fars.*) Sulu qəlyan, xor-xor qəlyan. *Hələ bundan da yaxşı şeylər var: Nargilə, hoqqa, cürbəcür qəlyan. Hər il deyəsən Avropaya borcludur İran; Bir köhnə İran şahı və bir nargilə qəlyan.*

Nasazlıq *is.* Kefsizlik, süstlük, əzginlik. *Nasazlıq doğuran odur ki, onun heç vaxt.. kino ilə əlaqəsi olmayıb.*

Nasıl (*türk.*) Necə. *Minlər ilə mühəndisin əli altında nasıl dəyişdirib? Bu borcun məqsədi nasıl olmalıdır?*

Naşad *sif.* (*fars.*) Qəmgin, kədərli, şad olmayan. [Mənsur:] *Ey şəxs zəbun, qəlbi naşad.. Ey şəxs zəbun, qəlbi naşad; Söylə nədi bunca dad-fəryad? Kim oldu səbəb bu ahü-zarə? Kimsən, nəçisən, çıx aşikarə!*

Naşir *is.* (ər.) Kitab və s. nəşr edən. [Aqşın:] *Onlar böyük bir dinin naşirləridirlər.* [Elxan:] *..get, məni asacaq din naşirlərinə söylə.*

Natiqə *is.* (ər.) Nitq söyləyən qadın; yaxşı dil, danışiq qabiliyyəti olan. *Şeyxin füsunkar natiqəsi.. bütün şəhər əhlini iğfal ediyor.*

Naturalizm *is.* (lat.) 19-cu əsrin 60-cı illərin ədəbiyyat və incəsənətində meydana çıxmış cərəyan. *Əski din animist mahiyyətindən çıxıb naturalizm dövrünə.*

Naümid *z.* (fars.) Ümitsiz. [Yaxşı:] *Almaz xanım,.. məni naümid qaytarma.*

Naz *is.* (fars.) Özünü bəyəndirmək, istətmək məqsədi ilə edilən saxta, süni hərəkət; işvə, qəmzə. *Çəkdim sənin hər qəmin, əzabın; Nazın, ələmin, əzabü-tamün.*

2. *məc.* Nazənin, nazlı qız mənasında. *..bulaq başıdı, nazı gözləyir.*

3. **Nazla** şəklində *z.* *Nazla gülərək: – Ox, Fərhad, dinc dayan, – deyə başını Fərhadın çiyninə qoydu.* □ **Nazını çəkmək** – çox əzizləmək. *Bir qönçə yetirdim, bəzədim, nazını çəkdim.*

Nazənin *sif.* (fars.) *şair.* Nazlı, işvəkar, şivəli. *Bu nəzakəti ilə nazənin qız hovuzun kənarına yetişib ən zərif xoş rayihə və yanaqları kimi qızarmış bir qızılgül dərib, şirmayı əli ilə abdal ləblərinə yaxınlaşdıraraq, gülün yarpaqları üstündə almaz qətrəsi kimi parlayan şəbnəmi-ruzigarı güldən daha zərif olan dodaqları ilə əməmək, bir vəhşi maral cəldlik və vüqarı ilə hovuz üstünə atılıb, qurulan kürsünün üstündə oturdu.*

Nazik *sif.* (fars.) 1. Qalın, yoğun olmayan, incə. *Nazik ipək köynəyini həzin-həzin meh vuran bahar havası yelləndirdikcə, köynək yellənib haman dünya hurisinin süd kimi ağ bədənini yelləyir, qız isə, onsuz da sərv ilə rəqabət edən bülənd qamətini yüksəldib, ahular kimi təsviri naqabil bir nazü-nəzakətlə yeri yirdi.*

2. *məc.* Zərif, incə, gözəl, qəşəng. *..Gülzarın nazik belə Fərhadın qolları arasında və dodaqları Fərhadın dodaqlarına sıxılmış idi, Aslan qapını açıb içəri girdi.*

Nazikcə *sif.* Çox nazik, olduqca nazik. [Məmmədəli:] *Heç yox. Xalis çelovek, s serdsem i duşoy – yupyumru üzü, qapqara qaşları, xırdaca burnu, nazikcə dodaqları.*

Nazikləşmək *f. məc.* İncələşmək. *Burada məsələ bir az nazikləşir.*

Nazil (*ər.*): **nazil olmaq.** // *klas. din.* Allah tərəfindən göydən düşmək, enmək, gəlmək. [Ocaqqulu:] *Gördü gavi-mahinin belini böləcək, cənabi Cəbrayıl nazil oldu, şəhpərinə verdi zülfüqarın qabağına, şəhpəri şəqq olundu, bölündü düşdü yerə. Mən sual eləyirəm bütün yığılan camaatdan: bölündü, bölünmədi?*

Nazilə *is.* Nazlı qız. *Maryanın nazilə gülmür, həm bizi güldürməyir; Biz də kamə, ay Baba, çatsaq, qiyamətmi qopar?*

Nazir *is.* 1. Hökumət üzvü, müvafiq sahənin rəhbəri. [Dilbər:] *Balaş, mən istəyirəm ki, sən mənə öz naziriniz ilə tanış edəsiniz.;*

2. *köhn.* Nəzarət edən, baxan, idarə edən. [Mənsur:] *Özün bir bölük əsgər götür, sən ol nazir.*

Naz-qəmzə *is.* (*fars. və ər.*) İşvə, şivə, süzgün baxış. *Bulvarda Annalar eyləyirlər səyahəti; Yox naz-qəmzənin, bu sən öl, heç nəhayəti.*

Nazlı *sif.* Qəmzəli, işvəli. *Eşqə düşdüm, candan keçdim, arənlər, ay arənlər! İndi mən bir nazlı yarın sorağına gəlmişəm. Zalım xain zülm eləyib rəhm etmədi bu halıma; İki nazlı balalarım çəkildi tiği-zalıma.*

Necə 1. *z.* Nə təhər, nə cür (sual məqamında işlədilir). [Gülnazar:] *Mən bildim sənənin halın necədir və nə üçün elədi. Fərhad, ..necəsən?*

2. *z.* Nə dərəcədə, nə qədər (bəzən “də” ədatı ilə işlədilir. [İmamyar:] *.. hər kəs necə danışır? Necə yeriyyir o saat toxılığını çıxarır.* [Sitarə:] *Necə də ağız dolusu danışır.*

3. *əd.* Heyrət, təəccüb bildirir. *Necə, mən xarab işləyirəm?* [Yaşar:] *Necə yaramaz!*

◊ **Necə ki** – necə yəni, necə olar ki. [İbad:] *Az qalıb yıxılısın əl-ayağına. Deyib ona: necə ki, necə? Necə ki, Ömər Xəyyam deyir.. Necə ki; Hafiz deyir. Necə yəni* – necə ki, yəni. [Toğrul:] *Necə yəni*

ölüb?

Neçin, neçün “Nə üçün” sual əvəzliyinin şəirdə və canlı dildə işlənən forması. *Neçin, hökmdar, bizi çağırıdımısan?* [Elxan:] *Neçin o zəngindir mən bir köləyəm?* [Yaşar:] *Neçin professor?*

Neft *is.* Yanacaq kimi işlədilən maye. [Əbu Übeyd:] *..dəvələr ilə neft göndərirəm. Hücüm yerin mərkəzində misə, neftə, daş duza! Hücüm göyün ortasında işıq saçan ulduza!*

Nehrə *is.* Yağ almaq üçün istifadə olunan uzunsov saxsı və ya taxta qab. [Sürmə:] *Nehrəni qoydum ayağımın altına, çaxçadan götürdüm.*

Nemət *is.* (ər.) Yaşamaq üçün lazım olan şeylərin məcmusu; rifah; yeyiləcək, içiləcək bir şeyin məcmusu. *Neftlərindən istifadə etdiyi mühitin bir yavrusu, bir fərqi doğurur.*

Nemes *is.* “Alman” sözünün danışqda deyilişi. *..nemeslər ala bilməz çarəkləri.*

Neptun *is.* Planet adı. *Göy üzündə bir ulduz var: Onun adı neptundur..*

Nerden? (türk.) Sual məqamında: haradan? *..Başərin məchul varlığı kimi bilinməz nerdən gəliyor, neçəyə gediyor?*

Nerede? türk. *Harada? Əcəba, Ulduz nəradə? Zətən bir şair də xarici təəssüratı ..nəradən ala bilər?*

Nerv *is.* (lat.) Sinir, əsəb. [Almaz:] *Əsrin nervi poladdandır; Düşüncəsi dəmirdən.*

Ney *is.* (fars.) Qarğıdan, qamışdan düzəldilən, nəfəslə çalınan musiqi aləti. *Ah, yellər nə həzin, fikr elə, san ney çalınır; Hanı bəs qışdakı evlər uçuran qüdrətiniz?*

Nə¹ 1. Sual əvəz. Bu və ya digər əşyanı, vəziyyəti, halı, hadisəni müəyyənləşdirmək üçün sual məqamında işlədilir. [Sitarə:] *Dayan, dayan! Amma Fərhadım nə gec gəldi.* [Əsəd bəy:] *Çox gözəl, indi Daşdəmirə nə deyirsən?;*

2. əvəz. Təsdiq feillərinə inkarlıq mənası verir. *Bir kişi aldığı bir qadına nə deyər bilər?*

3. “Necə” yerində işlənərək təəccüb bildirir. *Ah, yellər nə həzin... İndi gör əsməyinizdən nə gözəl zövq alınır!*

4. Cəm şəkilçisi ilə: “nələr”, “hər şey”, “hər nə istəsən” mənasında. *..Məni nədə nələr yaptığını bilməyiriz. İştə gördünmü din nələr törədir?*

5. Şəxs əvəzlilərindən sonra gələn əks inkarlıq mənası verir. *..sənə nə, dolma yeyir.*

6. **Nədən** – nə səbəbə, nəyə görə. *Nədən bu danladığın? Bu qədər qorxu ya sıxıntı nədən?*

7. **Nə var** – heç nə. [Toğrul:] *Sənə nə var, canım?*

8. **Nədir** – sual məqamında işlədilir. *Bunun səbəbi nədir? O da bilmirsiniz nədir? Əsil məqsəd nədir?*

◊ **Nə az, nə çox** – 1) bir az, azacıq. *Uçurum da uçuruma deyirlər, yəni dərin bir dəranın dibi. Nə az, nə çox;* 2) qısa bir vaxtda. [Əbu Übeyd:] *Nə az, nə çox, üç gün sizə vaxt verilir..* **Nə bilim** – deyə bilmərəm, bilmirəm. *Yoxsa mən nə bilim sən nə yapırsan? Bir hakimi dövrən imiş İran, nə bilim mən.* **Nə cür** – b a x **nə təhər**. [Həsən:] *bir nə cür yapaq. Bir az pul tapaq.* **Nə dəxli** – nə borçu. [Şəkinski:] *Bunun antreprenqora nə dəxli!* **Nə dil bilsin, nə dodaq** – heç kim bilməsin; gizli bir şey haqqında. [Şərif:] *Hər nə olub, öz aramızda qalsın, nə dil bilsin, nə dodaq.* **Nə əcəb** – təəccüb, heyrət, sual bildirir. [Sevil:] *İçəri gəl, ay ata.. Səndən nə əcəb.* **Nə isə** - xülasə, sözün qıçası. *Nə isə iş-işdən keçmiş. Nə isə, məsələ aydındır. Nə isə, Sənan Zəhrayı artıq sevməyir..* **Nə işinə** - nə borcuna. [Dilbər:] *Bilmirəm, mən onun işinə qarışmıram, nə işimə.* **Nə ki** – hər nə qədər, mümkün qədər. *Nə ki, şeir oğruları, bəlkə böyük mahirlər.. ..əyilmərəm.. nə ki, yer, versələr səmanı mənə.* **Nə olursa-olsun** – mütləq, hər necə olsa. *Nə olursa-olsun bu məsələyə ciddiyyətlə girişməli və tezliklə həyata keçirməlidir.* **Nə təhər** – necə. *Yaradılmış məsələsinin mütəsəvviflərə nə təhər həll edildiyinə təsadüf edirik.* **Nə ucu var, nə bucağı** – sonsuz, sonu bilinmir. [İmamyar:] *Var, var, elədir, şordüzən.. Şordüzən.. nə ucu var, nə bucağı.* **Nə üçün** – səbəbi məlum deyil. *Nə üçün bunu dünən demirdin? Nə üçün, Sənan Əfəndi, sən Zəhrayı görünə özündə bir alçaqlıq hiss edirsən?*

Nə² bağl. Sadə cümlələrdə həmcins üzvləri, mürəkkəb

cümlələrdə isə sadə cümlələri bir-birinə bağlayır. [Əbdürrəhman:] *Nə öldü xəbəri var, nə qaldı. Zəncirin qırmaz nə tərəhhüm, nə də fəryad.*

Nəbz is. (ər.) məc. Bir şeyin tempi, ritmi. [Qüdrət:] *Mən cəmiyyətin nəbzini.. itirmişəm.*

Nəcabət is. (ər.) Təmiz nəslə mənsub; əsilli-nəcabətli. [Xaspolat:] *Tfu! Adamın zəti, əsli, nəcabəti dürüst olsun! Xanəndələr qəhrəmanların nəcabət və cəsərtlərini mərsiyələr və qəsidələr ilə oxşayır...*

Nəcat is. (ər.) Xilasolma, qurtulma. [Cəmaləddin:] *Qardaşlar, ..İranın nəcatı üçün Nəsrəddin şahın qətlini təklif edirlər.*

Nəcib sif. (ər.) 1. Nəcabətli, əsli olan; əsilli. [Maskalardan o biri:] *Hər nəcib sülalənin malik olduğu xüsusi adlara qoyulurdu;*

2. Alicənab; yaxşı. *Romada nəcib bir adam ölərkən onun üzündən mumdən yapılmış iki maska çıxarılırdı;*

3. məc. Gözəl, qəşəng. *Sara çox nəcib olduğu üçün...*

Nəcibənə sif. (ər. və fars.) Nəciblərə məxsus. *Ağuşı-nəcibənədə aldanma, yerin yox!*

Nəçi əvəz. Birinin sənətini, peşəsini öyrənmək üçün sual məqamında işlədilir. // Eyni mənada **nəçisən? Nəçidir?** şəklində işlədilir. [Mənsur:] *Kimsən, nəçisən, çıx aşikarə!* [İmamyar:] *Bir urus qızını da salıb yanına, kim bilir kimdir, nəçidir..*

Nəf is. klas. Xeyir, fayda, mənfəət. *Zərrəcə ..nəf ola. Nəf yox millət içində.*

Nəfər is. (ər.) 1. Bir tək adam; kimsə. Şəxs, kəs, fərd. *Bir nəfər yox ki, sorsun əhvalın. Nə bir nəfər tapılır..* // Adam haqqında saylarda. *Azı 50 nəfər müraciət edib sorduğunu görmüşüz. Bir neçə nəfər arxadan atılıb Elxanın qollarını sarıyır.*

... **nəfərlik** – adətən saylara qoşularaq məxsus, ya aid olduğunu göstərir. *Ssenari üzərində əvvəlcə üç nəfərlik bir qrup, sonra iki nəfərlik başqa qrup işləyirdi və nəhayət, köhnə ənənəyə görə ssenariçi Vınoqradskaya dəvət olunmuşdu.*

Nəfəs is. (ər.) İnsan və heyvanlarda oksigeni udub karbon qazı buraxma prosesi. *Amma nəfəsi yox. Hər saniyədə, hər*

nəfəsdə. // Ciyərlə alınıb-buraxılan həmin hava... heç nəfəsi duyulmaz.. Son nəfəsdə bir madər.

◊ **Nəfəs almaq** – nəfəs alıb-buraxmaq. [Balaş:] *İnsan nəfəs almağı unudarmı? Nəfəs çəkmək* – rahatlanmaq, sakitləşmək. *Gözəl yavrum, sıxılma, arhu işə girmişəm, borcumuz da azalmış, bundan sonra güman ki, bir qədər nəfəs ala bilərik. Nəfəsini dərmək* – müvəqqəti rahat olmaq, yorğunluğunu almaq. *Durun, bir nəfəsini dərin.*

Nəfis is. (ər.) Son dərəcə zərif, incəlik, gözəl, qəşəng. *Hər ikisi təmiz və nəfis ağ paltar geyib, bağı seyr edirdilər.*

Nəfs is. (ər.) Ehtiras, şiddətli istək, arzu. *Sən bütün əməl və idealları ..öz nəfsinə fəda edən bir adamsan. İnsanda nə qədər olcaq bir nəfs olduğunu ..mən təsəvvür etmirəm.*

□ **Nəfsini öldürmək** – istədiyini etməmək, tamahını kəsmək. *Halbuki, sən səmimi bir xalqçı olsaydın, bir eqoist olmasaydın, öz ehtiraslarını boğar, öz nəfsini öldürər və donuz damına girməkdənsə, səni görməyə gəlmiş yığın-yığın insanların arasına çıxar, tapdığın doğru yolu onlara da göstərərdin.*

Nəfsaniyyə is. (ər.) Arzu, istək. *Məsum qızlar Şeyxin şəhvaniyyəsi, nəfsaniyyəsi qurbanı olduğu təzahür ediyor.*

Nəğmə is. (ər.) Mahnı, təranə. *Yeni çıxmış gülə baxdıqca da bülbül dil açır; Gül bulağına qonub nəğmə oxur azadə. Firuzə öz sevimli nəğməsini oxuyaraq, cəsarətlə maşını idarə edir və çoxmərtəbəli gözəl evləri bir-bir geridə buraxırdı.*

Nəhan (nihan) sif. (fars.) klas. Gizli, örtülü, məxfi. [Mənsur:] *Gizli, məxfi, örtülü olardan heç bir iş etmək nəhani istəmərəm.*

Nəhayət (ər.) 1. Son, axır. [Mənsur:] *Hicrində yandım, ey mələk, dəxi yetdi nəhayətim... Açı nəhayət kartını..*

2. Axırda, sonda. *Nəhayət, bu olur ki, gələn pəhləvan hökmdarın öz oğlu Tərzeydir. Nəhayət V1 əsrdə .. Afinada tam demokratik bir cumhuriyyət qurulmuş oldu;*

3. Son, axır, qurtaracaq. [Mənsur:] *Dur gəl gedək, bu qəm yetə bəlkə nəhayətə.*

4. Çoxdan gözlənilən bir iş başa gəldikdə, müsbət nəticə

verdikdə məmnunluq bildirir. [Rəbi:] *Nəhayət, Elxanı tapdım. Nəhayət, beşillik plan haqqında yazmağa başladım.*

5. z. Həddindən artıq; olduqca. *Bir çox macəralar keçirdikdən sonra nəhayət ondan doyur.*

Nəhayətsiz *sif.* və *z.* Sonsuz, bitməz. *Bir təqim boş xəyala uydurmaq; Bəlkə mümkün, fəqət nəhayətsiz; Dolaşib, bir nəticə bəkləməmək.*

Nəhəng *sif.* (ər.) Son dərəcə böyük, iri, yekə. (Sidqi:) *..nəhəng rolların ifaçısı səviyyəsinə qalxmışdır.*

Nəhs *sif.* və *is.* (ər.) Məsum, uğursuz, ağır. [Səməd:] *Amma kim bilir. O qədər nəhsdir ki!*

Nəinki *bağl.* Mənaca güzəşt bildirən mürəkkəb bağlayıcı. *Bunun üçün də səhnədə söylənən nitqlər nəinki tamaşaçıları məşğul edəmiyor, bəlkə onların zövqlərini təxriş ediyor. Görünür tənqidçi yoldaş nəinki ingiliscə, nəinki rusca, hətta türkcə də bilmirmiş.*

Nəql *is.* (ər.) Nağil, hekayə, rəvayət. □ **Nəql etmək** – nağil etmək, əhvalat, hadisə və s.-ni ardıcılıqla danışmaq. *Sənətkar mühit və həyatı əhvali-ruhiyyəsi və qüvvəsi ilə əlaqədar olaraq götürdüyü kimi, təsirət və hissiyyatını təhlil edib vəsfəsisini bulunca həyəcani-bədii oyandırıcı bir tərzdə nəql etmək ilə iktifa etməlidir.* [Ağca qız:] *Ah, Şahsənəm, öz rəyanı tez nəql et! Sən də, nəql edən kimi, nəzərinə təcəssüm etdir...*

Nəqş (ər.) (klas.) Naxış. *..göstər bizə “nəqş”in, “bəd”in.*

Nəm *is.* Yaşlıq, islaqlıq. *..nəm torpaq iştə bəstədir.* □ **Nəm çəkmək** – islanmaq. [Sitarə:] *Hava buluddur, nəm çəkar.*

Nəmli *sif. məc.* Yaşla dolmuş; yaşarmış, doluxsunmuş. [Mirzə Rza:] *Ah, yazıq qızım, gözlər bahar buludu kimi nəmli.*

Nəm-nüm: **nəm-nün eləmək** *dan.* Zahirən narazılıq göstərmək, özünü naza qoymaq. [İmamyar:] *Gəlib görüb ki, uşaq bura çay gətirir, başlayıb nəm-nüm eləməyə.*

Nərd *is.* (ər.) 24 xanası olan iki çərçivəli taxtadan, 30 daşdan və iki zərdən ibarət oyun aləti. // Həmin alətlə oynanılan oyun. *Türk mürəttibləri nərd oynayır.* [Əbdülrəhim:] *Nərdə başım qarışib*

qalmışdım.

Nərgiz is. (fars. əslı yun.) Ətirli ağ və ya sarı çiçəkləri olan soğanaqlı gül bitkisi. *Yaxşı gül var, təzə gül var, budaqdan səhər dərilib, bağdan təzəcə gəlib, qərənfil, nərgiz, bənövşə, arvad alançın, ərə gedənçin, uşağı olançın, yasa gedənçin, ölüsü ölənçin, pulu olan, başında əqli qalan, ağzının dadını bilən, havayı patrondan ölən, kim gəlir gəlsin..*

Nəsə dan. .."Nə isə" sözünün ixtisarı. [Qaraçı qız:] *Nəsə yox, ümid yox, ləzzət həyatın harasında?*

Nəsib is. (ər.) Qismət, hissə, pay, bəxtə çıxan şey. *Qoy minnətin olsun.. bir eşq nəsibi.* [Sitarə:] *Nəsibi-bülbüli-zar isə nisi xaridədir.* □ **Nəsib etmək** – qismət etmək. *Etmə nəsib birçə müsəlmanə məktəbi!* [Sitarə:] *Nəsib etdi həyatım gülşənini pəncəyi-xarə.* **Nəsib olmaq** – qismət olmaq, bəxtinə çıxmaq. [Şahsənəm:] *Nəsib olur mənə ölüm, başqa bir yol yox!* [Sitarə:] *Olur nəsib gülün şəhdi nisi-zənburə..*

Nəsihət is. (ər.) Öyüd, yol göstərici sözlər. *İngilis və rusca bilən Harun yoldaş, bizə öyüd verməkdənsə, özünüz Qrunberqdən başqa bir kitaba da baxa idiniz.* □ **Nəsihət etmək (söyləmək)** – öyüd vermək. *Bunlara bir nəsihət et.. ..söylə nəsihət ona..*

Nəsil is. (ər.) 1. Əcdadı bir olan qohumlar silsiləsi; soy. *..nəslinə mehman ola bilsən. Nəslı qacərə yazdı bir fərman. Adına nəslinin ləkə sürüyor; Ox, nə müdhiş bu!.. Bir qədər duruyor.*

2. Eyni vaxtda yaşayıb bir-birinə yaxın olan adamlar. *O, gələcək nəslin qatilidir.*

Nəsr is. (ər.) Roman, povest, hekayə tərzində yazılmış (nəzm əksi) .. *nəsrlə başa sala bilmədim.*

Nəşə is. (ər.) Kef, ləzzət, sevinc, zövq. *..Musiqi avazəsindən nəşədən olmaqladır.*

Nəşr is. (ər.) 1. Çap edib yayma, çap edilib yayılma. Söz və işlə islamın nəşrinə.. çalışılır. [Əbdüləli bəy:] *İnşallah, .. nəşrinə iqdām edəcəyəm.* □ **Nəşr etmək (eləmək)** – çap etmək. [Şair:] *Bən də şair balayam, şeir yazıb nəşr edirəm.* **Nəşr edilmək** – çap olunmaq. *Azərnəşr tərəfindən nəşr edilmişdir*

2. İntişar etmə, yayma. *Məfkurə nəşri üçün irəliləyən bu islamiyyət qüvvəsi istilalar kibi gəlib keçmədi.*

Nəşri-maarif is. (ər.) Maarif nəşri. *Baxın bu yanda "Nicat"ə, görün o yanda "Səfa"nı; Bu yanda "Nəşri-maarif" batırdı elmə cahanı.*

Nəticə is. (ər.) Bir işdən, hadisədən və s.-dən doğan, çıxan başqa bir hadisə və ya vəziyyət; son, axır, aqibət. [Sədr:] *Bunun nəticəsi isə ən ağır cəzadır.* [Bayram bəy:] *Gözlə, bu sözlərin nəticəsin görərsən!* □ **Nəticə çıxarmaq** – müəyyən nəticəyə gəlmək. *Nəticə çıxarmaq üçün ehtiyatlı olmalıdır.* [İvanov:] *Professor Belokurov beş ildir ki, bu məsələ üzərində çalışır və bu vaxta kimi bir nəticə çıxara bilməmişdir.* **Nəticəyə gəlmək** – müəyyən qərara gəlmək. *Belə bir nəticəyə gələ bilərik. Nöqsanları buraxırsaq böylə bir nəticəyə gəlmiş oluruq.* // **Nəticədə** şəklində z. mənasında – sonda, axırda, nəhayətdə. *Nəticədə bir Hamlet, bir Faust yaratmaq mümkündür?*

Nəticələndirmək icb. Sona çatdırmaq. *Yazdığımız cəhətləri ..nəticələndirmək istəyirik.*

Nəüzünbillah is. "Allah göstərməsin", "Allah eləməsin", "üzdən iraq" mənalarda ərəbcə tərkib. [Ocaqqulu:] *Görüm sən, nəüzünbillah, Allahsan, imansan, nəsan?.. indiki zamanədə hər kəs oxumadı, nəüzünbillah, heyvan kimi bir şeydir.*

Nəva is. (fars.) 1. Avaz, ahəng, musiqi səsi. [Mənsur:] *Olsun xilas o şux nəvadən nə etməli? Biçarə Mənsur nə ətrafında baharın xəfif-xəfif uyuldayan yarpaqların uyultusunu, nə həzin-həzin nalələrlə gül başına fırlanan bülbüllərin nəvasını eşidirdi.*

2. İnilti. Millətim xar olub əzildikcə; Ac yetimlər nəvası gəldikcə; *Guşimə "Sonya"nın sədəsi gəlir. Dinləyir naləsini, nəvasını...*

Nəvaziş is. (fars.) 1. Oxşama, əzizləmə, mehribanlıq. ..nəvaziş olunma, bəsləmə. □ **Nəvaziş etmək** – oxşamaq, əzizləmək. .. ona nəvaziş edəcək.. *Mənsur hər nə qədər ona nəvaziş edərək, min dil ilə aldadır, haman həvayieşqi başından çıxarmaq istəyirdisə də, Sitarə əsla aldanmayıb, həmişə ahü zar*

edirdi. İndi bu saatlıqda bağın qaranlıq bir guşəsində oturub, iki gəzən cavana tamaşa edib ağlayır.

2. **Nəvazişlə** şəklində z. Kim bilir, bir dəqiqədən sonra o, salondan necə çıxacaq, ya hər kəs barmağı ilə onu göstərərək, bir nəvazişlə üzünə gülümsəyərək, yaxud gülünc bir çocuq kimi yorğun, narazı baxışlar onu yerinə ötürəcəkdi.

Nəvazişkar sif. (fars.) Nəvazişli. [Oqtay:] O zaman mən də salona baxınca ..nəvazişkar oynaq adətlər görəcəyəm ki, şux gözlərilə məni oxşayır.

Nəvazişkarlıq is. Nəvazişlilik. Eyni zamanda simasına baxınca, onda xüsusi bir mülayimlik, bir nəvazişkarlıq görmək olurdu.

Nəzakət is. (ər. əsli fars.) 1. Tərbiyə, ədəb, mərifət [Ömər:] O heç bir nəzakət qaydası ilə hesablaşmır.

2. **Nəzakətlə** şəklində z. Ədəblə, ədəb qaydalarını gözləyərək. Nazü nəzakətlə yeri yirdi.

Nəzakətli sif. Ədəbli, tərbiyəli, mərifətli. [Balaş:] Özün də yaxşı-yaxşı, nəzakətli danışarsan.

Nəzakətsiz sif. Ədəbsiz, tərbiyəsiz, mərifətsiz, kobud, qaba. [Şah:] Oturun! Mirzə Təqi xan, mənim hüzurunda kimsə nəzakətsiz bir hərəkətə cəsarət etməməlidir.

Nəzakətsizlik is. Ədəbsizlik, tərbiyəsizlik, kobudluq. [Gülüş:] Papaq ilə oturmaq nəzakətsizlikdir..

Nəzər is. (ər.) Baxma tərz; baxış. // Göz, baxmaq tərz. Həzin nəzərlərlə baxış.

2. məc. **Nəzəridə** şəklində – gözündə, ...təsəvvüründə, ... düşüncəsinə görə. Nəzəridə cahan olub zindan. Sən də, nəql edən kimi, nəzəridə tacəssüm etdir... [Kamal:] Mən dünya nəzəridə səni yox, bütün nəslinizi bədnam etmək istəyirdim, olmadı. □

Nəzər etmək (qalmaq) – nəzər salmaq, diqqət etmək, maraqlanmaq. Bu firqənin bağırtılarına və hərəkətlərinə nəzər edirəm. ..edir səmayə nəzər. Qıl nəzər ətrafa...

◊ **Nəzərdə tutmaq** – fikrində tutmaq. Şura bu cəhəti nəzərdə tutmalıdır. **Nəzərdən buraxmaq** – unutmək. Nəzərdən buraxılmış bir neçə qeyri-müvafiq nöqtələr var idi. **Nəzərə almaq** b a x

nəzərdə tutmaq. [Cavad xan:] *Rəhim xan sizin cavanlığınızı nəzərə alıb, hərəkət etməmiş ağılınızı başınıza yığmanızı təklif edir.*

Nəzəriyyə is. (ər.) 1. Birliyin müəyyən sahəsində rəhbər ideyalar sistemi; elmi sistem. [Almaz:] *Yoldaşlar, bunlar nəzəriyyədir.* [Gülsabah:] *Yeni teatr yaratmaq üçün metod yeni nəzəriyyədir, yeni teatr və yeni sürət üçün.*

2. Təcrübi biliyin əksinə olaraq, elmin, sənətin mücərrəd məntiqi planda işlənmiş ümumi əsasları. [İvanov:] *Deyə bilər ki, professor hələ də çürük irq nəzəriyyəsinin təsirindən qurtara bilmir.;*

3. Təcrübənin və ya varlığın əksinə olaraq ümumi mücərrəd mühakimə. *Bazılarında öylə bir nəzəriyyə var.*

Nəzir is. (ər.) Yoxsullara və din xadimlərinə verilən pul və s. [Oddamdı:] *Yaxşısı budur siz nəzir gətirin.* [Oddamdı:] *Bəs sizin yerdə xalq öz nəzirini haraya gətirəcəkdir?*

Nəzm is. (ər.) Poema, şeir şəklində yazılmış ədəbiyyat (nəsr əksi). *Qoy jurnalına nəzm yazım. Şeirim daha bəsdir səbətə oldu həvalə; Qoy jurnalına nəzm yazım, müştəri alə .* □ **Nəzm etmək** – bir hadisəni, vəqəni nəzmlə təsvir etmək. *Məsudi adlı bir şair İran şahlarının tarixini nəzm etmişdi. Nəzmə çəkmək b a x nəzm etmək. Dəqiqi “Şahnamə”ni nəzmə çəkməyə çalışdı.*

Nırçıldatmaq “Yox” mənasında nırç eləmək. *Bəzən “yox” sözünü dilini nırçıldadaraq söyləyir.*

Nicat is. (ər.) Qurtuluş, , xilas; Xilas olma, qurtulma. [Yanardağ:] *Sən.. xalqın nicatı üçün qurban gedirsən. Cəmiyyətin, bəşəriyyətin nicatı üçün o yol yaxşı deyil.* □ **Nicat vermək** – xilas etmək, azad etmək, qurtarmaq. *Cəmiyyətə, insanlığın bir nicat, bir səadət vermək midir?* [Şahsənəm:] *Gəl, gəl, ver nicat, gəl, et azad!* **Nicat yolu** – qurtuluş yolu: çarə, əlac. *Minlər ilə insanlar ondan nicat yolu gözləyərkən.. deyir.* [Eldar:] *İnsanlığın nicat yolu bu mənfur məzarlığın .. üzərindən keçməlidir.*

Nifaq is. (ər.) İkitirəlik, çəkişmə. *Cəhlü-nifaqə verib öz fikrin. Bu nifaq ilə də bir; Kim alıb kam, məram?*

Nifrət is. (ər.) 1. Bir adama, işə və s.-yə qarşı dərin ikrah, kin.

[Elxan:] *Nifrətə şayan olan zalımı ucaldıb.* □ **Nifrət etmək** – zəhləsi getmək. Azərbaycanca bütün qan tökülən müharibələrə nifrət edilir.

2. Sonsuz qəzəb, kin bildirən nida məqamında işlədilir. [Elxan:] *Lakin.. nifrət aramızdakı qara uçuruma! Bundan başqa hər şeyə nifrət!*

3. **Nifrətlə** şəklində z. - nifrət hissi ilə, öz nifrətini bildirməklə, son dərəcə narazılıqla. *Sonra yazır: "Rəzillərin məzəmmətlərinə qarşı coşan nifrətlərə kim dayanmaq istərdi". Göylərin sonsuz dərinliklərində yerləşmiş ulduzlar öz daimi sakitlikləri ilə durmuş, hamısı sanki bir nifrətlə ona baxıb gülürlərdi.*

Nifrin is. (ər.) Lənət, qarğış. □ **Nifrin etmək** – qarğımaq, lənətləmək. *Şükran yerinə milləti nifrin edib ona,; Xəffaş çünki nifrət edir axtabdən.* [Ənvər:] *Onlar bizim şanlı əcdadımızın mədfənidir ki, hələ düşməni ayaqlarında əzilsək də, onlar sizə haqlı olaraq nifrin edirlər.*

Nihan sif. (fars.) *klas.* Məxfi, gizli. *Yandırır qəlbimi bu dərdi-nihanım.. Nihan olmaq* – gizlənmək, görünməz olmaq. *Üfüqün arxasında oldu nihan. Çaya yuvarlanıb oldu nihan.*

Nigah is. *klas.* Baxış, nəzər, baxma. *Baxır nigahi-təhəssürlə nuri-didəsinə..*

Nigar is. (fars.) "Gözəl", "məhbub" mənasında işlədilir. [Mənsur:] *Guş eylədim nigarımın ol ahi-zarına.* [Mənsur xan:] *Əcəb şikarıdır, ey dil, nigarə uğramışam..*

Nigaran sif. və z. (fars.) Təşviş içində; narahat. *Xalq nigarandır axı?*

Nikah is. (ər.) Kəbin, izdivac. [Axund:] *Cənab axund! ..qızın özündən razılıq almamış nikah icra edirsiniz?..* [Elxan:] *..daimi nikahlardan danışmaq həyatın axınını saxlamaq deməkdir.*

♦ **Nikah kəsmək** – kəbin kəsmək. [Axund:] *Anası şəhadət etdi, biz də nikah kəsdik!*

Nikahnamə is. (ər. və fars.) Nikah şəhadətnaməsi. [Rüstəm:] *Mən heç vaxt nigahnaməni pozmamam...*

Nikbət is. (ər.) Talesizlik, bədbəxtlik. *Zülami-nikbət içindən gəlir inilti səsi.*

Niqab is. (ər.) Üz örtüyü, duvaq. *..Nə üzdə niqabi!.*

Nimçə is. 1. Boşqab. [Şah:] *Gətirsinlər. (Mirzə Ağa xan gedir. Qulam bir nimçə içində yalnız təskülahı görünən bir baş gətirir.)*

2. Balaca mis sini. *Evdə boşqab, nimçəni satsaq...*

Nimdaş sif. (fars.) Nisbətən köhnəmiş, təzə olmayan 1. [Balaş:] *..bir dayan, ..bəlkə nimdaş bir şey tapa bildim.*

2. məc. [Gülsabah:] *Siz haçandan belə nimdaş fikirlərlə məşğul olursunuz.*

Niran is. (ər.) Cəhənnəm. *Görən məşuqini ağyar ilə seyrü səyahətdə; Bu cənnət bağı çeşmi-zarimə niran olan könlüm!□*

Niran olsun! – cəhənnəm olsun! *Səni icad eyləyən xanəsi viran, a səbət! Görüm olsun baş-ayaq vasili-niran, a səbət!*

Nisar is. (ər.) klas. Qurban etmə; // vermə, bağışlama. □

Nisar etmək – qurban etmək, bağışlamaq. *Yıxıb da xaki-rəzalətdə, tapdayıb əzərək; Ayaqlar altına topraq kibi nisar eləsin?! Böylə bir millət yaşarmı? Bu nə cür bir sirdir? Bəzi işrət, bəzisi ac, giryələr eylər nisar.*

Nisvan is. (ər.) köhn. Qadın (çox vaxt tərkib şəklində işlənir). *Lap qırılsa evdə nisvan, mən bilim qoy, bir də sən; ayla çal, yatsın müsəlman, mən bilim qoy, bir də sən. Hürriyyəti-nisvan* – azadlıq məktəbi. *Hətta iş bir məqamə çatmışdı ki, hər kəs, istər şair və ya mühərrir olsun, bismillah əvəzində “hürriyyəti-nisvan”, – deyə bağırırdı. Mən də öz-özümə dedim: – Gördün ki, iki nəfər sənə dedi piyansan..*

Nisyan is. (ər.) klas. Yaddan çıxartma, unutmə. *Bu səhv nisyan bir kərə təshih edilməlidir? ..bu nisyan çətindir.*

Nisyə is. 1. Bir şeyin nağd pul olmadan alınması və ya satılması. [Əzim:] *Yağın o nisyə içib..* [Oqtay:] *Bunları da hələ nisyə aldım..*

2. məc. Qeyri-real, boş, əsassız. [Aslan bəy:] *Belə nisyə danışıqdan kar aşmaz.*

Niş is. (fars.) Neştər. [Sitarə:] *Olur nəşib gülün şəhdi nişi-*

zənbura.. Səhdi.. zənburun nişi ilə sozulmuş güllər.

Nişan *is.* (fars.) 1. Əsər, əlamət. *İzlərindən görünmədi nişan.. Boğazında da bəzi nişanlar qalıbdır.*

2. Nişanə *..bir yığın başında nişan.*

3. Nişanlanma münasibətilə oğlan tərəfindən verilən üzük, şirni və s. şeylər. [Hacı Əhməd:] *Dinlə, Qarib, sən almadın bu gün xələti. Al, bu nişan dəyməz ona (Şahsənəmə) bil dünya dövləti.* □

Nişan gəlmək (gətirmək) – nişanlamaq. *..nişan gəlib, sabah toy olacaq.* [Gülgəz:] *A kişi, evdə qonaq var. Nişan gətirmişlər.*

Nişançı *is.* Snayper, sərrast atıcı. [Altunbay:] *Sən çox mahir bir nişançısan.*

Nişanə *is.* (ər.) Ölən adamdan qalan şey, övlad və s. [Mənsurxan:] *Ey ömrümün nişanəsi, bəxti-səadətini..*

Nişanlı *sif.* Ad edilmiş, nişanlanmış, adaxlı. [Elxan:] *Sənin nişanlın yoxdur.* [Solmaz:] *Mən Altunbayın nişanlısıyam.*

Nitq *is.* (ər.) 1. Danışiq. □ **Nitqi tutulmaq** – dili tutulmaq, sevincdən, həyəcədən və s.-dən danışa bilməmək. *Biçərə arvadın nitqi tutuldu. Nitqi lal olmaq b a x nitqi tutulmaq.* [Balaş:] *Bülbül gülündən ayrı düşün, nitqi lal olar.*

2. İclasda, mitinqdə və s.-də söylənən sözlər, çıxış. *Həmi nitqlər söylənməməlidir.*

Niyə *əvəz.* (ər.) “Nə üçün”, “nə səbəbə”, “nəyə görə” mənalarda işlənən sual əvəzliyi (bəzən “nəyə görə” şəklində işlənir). [Niyaz:] *Sən mənim uşağım üçün vəkillik niyə eləyirsən?* [Qüdrət:] *Niyə, işçinin bekar vaxtı olmur?*

Niyyət (ər.) 1. *is.* Məqsəd, məqam. *.. Yoxdur özgə niyyəti.*

2. Niyyətlə məqsədlə, arzusu ilə. [Baloğlan:] *Bəli, bəli dostluqda, yoxsa başqa niyyətlə yox.*

Nizam *is.* (ər.) 1. Qayda, üsul, tərtib. [İkinci:] *Şah.. Firəngistandan nizam əvəzinə gətirdiyi qısatuman qızlar ilə çalır, oynayır. Nə şeyin varsa bir nizami.* □ **Nizama düşmək** – səliqəyə düşmək, yoluna düşmək. [Barat:] *Almaz xanım gələni məktəb nizamı düşüb.* [İmamyar:] *Sonra düşər bir nizama. Nizama salınmaq* – qaydaya salınmaq. *Tərcüməçilərin əmək haqqı da*

müəyyən bir nizama salınmalıdır. Nizama qoymaq. İranda nizam qoymaq istəyirdim. Nizama salmaq – qaydaya salmaq. ..daxməsin nizama saldı. [Mirzə Sadıq:] Əvvəllər şah özü məmləkəti nizama salmaq istəyirdi.

2. Nizamla şəklində z. – müəyyən qaydada, müəyyən üsulla, sistemlə. [Mənsur:] *Qabaqca səf çəkə ləşkər, gedə nizam ilən.*

Nizamsız sif. və z. Qaydasız, səliqəsiz, kobud. Sözləri irtibatsız və nizamsız olduğu üçün bəlkə məntiqsiz yerləri də var idi. Lakin söylənən sözlərdə elə bir səmimiyyət çırpınır, elə bir paklıq hiss edilirdi ki, istər-istəməz insanın inanması gəlirdi. [İzzət paşa:] *Artıq ricət nizamsız qaçqına çevrilə bilər. Xüsusən qapıların bir-birinə oxşar, fəqət nizamsız eşidilən səsi Həmidin sinirlərini didirdi.*

Nizəli sif. Nizəsi olan, nizə ilə: məc. Ucu şiş. [Vəzir:] *Ol qaş kaman, nizəli mijganidən ötru.*

Noxtalamaq f. məc. Birisini öz tabeliyində, özündən asılı vəziyyətdə saxlamaq, vurmaq. *Noxtala ha, mən biləndir, çək bir İran ölkəni.*

Noxud is. Dənli bostan bitkisi. // Həmin bitkinin xörəkdə istifadə olunmuş dənələri. *Dörd givrənkə noxud gətirdilər. [Xor:] Bişmiş noxud var.*

Noxudvari sif. Noxud kimi, noxuda oxşar. *Lobyə, noxudvari sanırlar qızı. Harda vardırsa bir məhi-taban; Seçdilər birbəbir noxudvari.*

Novbahar is. (fars.) klas. Yazın əvvəli. *Fırlan ey dövrənü aləm, novbahar ol sən də bir. Güllər verib, çiçəklər açıb novbaharidə.*

Novxanlı Novxanı kəndindən olan, Novxanı kənd sakini. *“Qonaq kəsən novxanlılar” – deyə xalq nifrət edir.*

Novruz is. (fars.) Baharın girdiyi ilk gün. *Gəldi novruz.* □ **Novruz bayramı** – bahar bayramı. *Novruz bayramına hazırlaşan müsəlmanlara töhfə!*

Noyabr is. Təqvim ilinin on birinci ayı. *Noyabrın 17-də “Otello” əsəri türkcə oynandı.*

Nökər is. Ağasına xidmət edən şəxs. *..Aslan nökar durub,*

..anası qulluqçuluq edib. *Gəl mən səni nökar saxlayım.* [Xanımnaz:] *Mən gələndə Hacı Mursaqulunun nökarı bir səbət yumurta gətirdi.*

Nöqsan is. (ər.) 1. Çatışmayan cəhət. [Şəkinski:] *Heç bir nöqsanı yox idi, hə? Cavid üçün bir nöqsan olmaz;*

2. Qüsür, qəbahət, eyib; naqislik. [Almaz:] *Mən deyərdim ki, .. o öz nöqsanlarını bilib istefa versin. Ufaq-tüfək nöqsanları buraxırısaq böylə bir nəticəyə gəlmiş olurlar.*

Nöqsansız sif. Heç bir nöqsanı, eybi olmayan; qüsursuz, kəsirsiz. *..Həmin hərəkəti də nöqsansız göstərar.*

Nöqtəyi-nəzər is. (ər.) Fikir, mülahizə. *Zəif bir insan nöqtəyi-nəzərinə.. mənfi bir sima görürük.* □ **Nöqtəyi-nəzərdən** – bu baxımdan. *Firdovsi İran dil və ədəbiyyatının milli nöqtəyi-nəzərdən şah əsərini vücuda gətirmişdir.*

Nöqtə is. (ər.) 1. 1. Yer, cəhət, istiqamət. // məc. Zorla seçilə bilən. *Bunların bir nöqtəsi oktyabr üçün dumanlı qalarsa bu şey yaramaz..*

2. məc. Hədd, dərəcə. *Bir çox nöqtələrindən keçə bilərik. Musiqinin axıncı nöqtəsində Tapdıq yıxılır.*

3. Ən uca yer. *Dövlət təşkilatının ən əhəmiyyətsiz nöqtələrindən ən yüksək nöqtələrinə qədər .. aydın bir surətdə görmək olur.;*

Nöqtəpərvər is. Nöqtəsevər. *Vardır vəsahətim, bən özüm “nöqtəpərvəram!”*

Nömrə is. I. Üzərində sıra nöqtəsi yazılan. [Xəstələr:] *Xəstə çox, get-gəl, nömrə yox, get-gəl, nəhayət olmaz.*

2. məc. Kələk, hiylə. [Əsəd:] *Tutmadı, əzim nömrən tutmadı!*

Nöşün məh. “Nə üçün” ifadəsinin canlı dildə işlənən ixtisar forması. [Fatmansa:] *Məni nöşün götürür, mənə kim rəğbət eləyəcək.*

Növbət is. (ər.) Növbə. *Gəldi növbət yetişdi. Qacara.. ..mən .. növbət bəklədim.*

Növrəstə sif. (fars.) Həddi-bülüğa yetişmiş; cavan, gənc. [Sitarə:] *Yarəbbi, nədir bu duni canı; Etdi iki növrəstəni fani!*

Nöyüt is. dan. “Neft” sözünün danışıq dilində forması. [Aftil:]

Bizim də, vallah nöyütümüz qurtarib. [Aydın:] Sizin də atanız saman satardı, sonra xırmanınızdan nöyüt çıxdı.

Nur is. (ər.) Işıq, ziya. *Nur kimi parlayan suyun.. [Axund:] Xeyr, siz səhv edirsiniz! Onları görmək olmaz. Çünki onlar, ərz olsun ağaların qulluğı-şəriflərinə, nurdan xəlf olunublar və gözə də görünməzlər.* □ **Nur saçmaq** – işıq vermək, parlamaq. *Dənizlər ardından Günəş nur saçır. ..günəş şölələnib nur saçır.* **Nurdan düşmək** – işığı zəifləmək. *Nurdan düşürmü.*

Nurani sif. (ər.) Hörmətli (əsasən yaşlı adam haqqında). [Ocaqqulu:] *..nurani bir kişi əynində ağ paltar.. hazır-nazir olub.*

Nurxanə is. Şərəf. Sönərmə günəş nurxanəsi?

Nuri-bəşər (fars.) Göz nuru. *Olsun həzəm nuribəşər.*

Nuri-didə (ər.) Göz işığı. *Baxır ..nuri-didəsinə.*

Nuru-şəm köhn. Axsam işığı. [Hacı:] *Qəza vurub vəli ol nuri-şəmi söndürdü.*

Nuş is. (fars.) klas. 1. Dadlı, şirin.

2. İçki *..siz eysü-nuş aludəsi.* □ **Nuş eləmək** – içmək. *Leyk, millət, can verir, siz eysü nuş aludəsi, Şər qanuninə mütləq ziddir əfaliniz. [Mənsur:] Qoy.. Nuş eyləsin növtun zəhərin.*

Nücum is. (ər.) klas. “Nəcm”in cəmi. *..Əski nücumu ..həyatı bir şəkə salmışdır.*

Nüfuz is. (ər.) Hörmət, etibar. *Öz nüfuzundan istifadə ilə onları bir nicata doğru çəkə bilərdin.* [Valentina:] *Nüfuzu çox, həm də böyük bir mülkədar oğludur.*

Nümayan sif. (fars.) klas. Zahir olan, aydın olan; görünən. □ **Nümayan etmək** – zahir etmək, göstərmək. *Rahi-nicat xalqa nümayan edib..*

Nümayəndə is. (fars.) Bir dövlətin mənafeyini ifadə edən şəxs. [Toğrul:] *Mən bütün mənimlə işləyən və kəndlilərlə inşaatçı, injiner və texniklərə və bizi təbrik edən təşkilatçıların nümayəndələrinə təşəkkür edirəm.*

Nümayiş is. (ər.) Kütləvi yürüş. *Hər halda nümayiş öz-özlüyündən bir hərəkətdir. Yeni səhnə artıq getdikcə zahiri qurultaylardan, nümayişlərdən ayrılır.* □ **Nümayiş etdirmək** –

göstərmək. *Dionisin yenidən dünyaya gəldiyi nümayiş etdirilir.*

Nümud is. (ər.) Görünən; bənzəyən. □ **Nümud etmək** – bənzəmək. *Zirəki meydana çəkmək heç ona etməz nümud.*

Nümunə is. (fars.) Əyani misal, canlı şahid. *Hər iki bədii nümunə şeir və nəsr sahəsində birincilik qazanaraq jurnalın 16 noyabr 1915-ci il tarixli 4-cü sayında çap olundu. İsgəndər bir nümunədir.*

Nümunəvi (fars. və ər.) *Burası, vaxtilə Şərq mədəniyyətsizliyinin ən nümunəvi bir mərkəzi idi. Burada daima nəriləyən dəvələr yığıncaq qurardı.*

Nüsxə is. (ər.) 1. Yazılı bir şeyin nüsxəsi, surəti. *“İlliada”nın min ilk nüsxələrində.. bir çox mahnılar olmuşdur.*

2. məc. Tip. Vücut. [Mirzə Səməndər:] *Məhəmməd yaxşı bilirmiş ki, bu arvadlar necə nüsxədirlər.*

- O o -

O¹ Üçüncü şəxs əvəzliyinin tək şəkli. [Oqtay:] *O! Yox, o, məsum bir çocuqdur. Gülzar daxil olanda Sitarə onun boğazından yapışır. Abbasmirzəni şəxsən tanıyanlar onun bədəcə nə qədər zəif olduğunu bilirlər.*

O² iş. əvəz. Bilavasitə göz qabağında olmayan şeyi göstərir. *O qəhrəman bizim yerlərə nə məqsəd ilə gəlir? O məşuqə çata bilmək üçün candan keçmək lazımdır.*

◊ **O dünyada** – öləndən sonra. [Məmmədəli:] *..mən özüm onun yanına gedib, o dünyada görüşəcəyəm.* **O saat** – dərhal. [Əlimuxtar:] *O saat görürsən Gülsabah atdı özünü ortaya..*

O³ n. Heyrət, təəccüb bildirir. [Bəhram:] *O! Yox!*

Oba is. Kiçik kənd. [Aqşin:] *Çocuq ikən yaşadığımız oba dağılmış.*

Obaşdan z. Alaqaranlıq, hava açılmamış, səhər tezdən. *Dalca gəlməkliyə də millət obaşdan oyanıb.* [Mirzə Səməndər:] *Səhər arvad yığıncağı, günorta kişi yığıncağı, ..axşam tarxana, obaşdan qarmonxana.*

Obaşdanlıq *is.* Orucda erkən səhər yeməyi; sahur. [Şahqulu:] *Saat on ikidir. Onsuz da oyun olmayacaq, get obaşdanlığa. Eşidilən Təzəpir minarəsindən "obaşdanlıq" minacatı idi.*

Obezliçenni *sif.* (*rus.* обезличенный) *dan.* Simasızlaşdırılmış. *Bunu bütün məmləkəti obezliçenni bir hala salan.. on dördüncü Lyudoviq daha gözəl yapır.*

Obezyana *is.* (*rus.*) *dan.* Meymun. *Oxşar.. quyuqlu obezyana qadınlar..*

Obraz *is.* (*rus.*) *Surət. ..Tiplərin, obrazların qeyri-adi olması .. türk tamaşaçılarına çatmır. [Şərif:] Qədimlərdə kirpiyə ox deyirdilər, indi ox yoxdur, patron demək lazımdır. Bu, təzə obrazdır.*

Obruç *is.* (*rus.*) *dan.* Çənbər, qurşaq. [Sevil:] *Mən indi boynumu.. bu dəmir obruçlara ..keçirə bilmərəm.*

O-bu *is.* Hər kəs, adamlar. [Fatmansa:] *Atası ..onun-bunun qapısında culfalıq eləyərdi. ..Onunla-bununla çox-çox qonuşardı.*

Obyektiv *is.* (*lat.*) Optik cihazın qabaq şüşəsi. *..Belə bir görüşdə obyektiv qarşısında..*

Ocaq *is.* 1. Od yandırmaq üçün yer. [Almaz:] *Ocağın acı tüstüsündən göz çıxır, beyin çatlayır. [Xor:] Yansın daim ocağın, Gülsün oğul-uşağın! □ Ocaq qalamaq – ocağa odun qoyub yandırmaq. [Balaş:] ..Tez ol da, tez evi yığışdır, ocağı qala...*

2. *din.* Pir. [Yanardağ:] *O (Elxan), bizim ocağı tanımaz. [Sönməz:] Ərəblər əvvəlləri heç olmazsa böyük mərkəzlərdəki ocaqlara toxunmurdular.*

3. *məc.* Mərkəz, mənbə. *Qoy uçulsun ölüm və qan ocağı..*

♦ **Ocağını söndürmək** – evini, ailəsini dağıtmaq. [Turac:] *Sən neçin bizim ocağımızı söndürürsən?*

Ocaqçı *is.* Ocağa, buxar qazanlarına xidmət edən adam. [Balakişi:] *Deməli, Atakişi qazançıdır, mən də.. ocaqçı.*

Ociğaz *əvəz. dan.* "O" şəxs əvəzliyi əzizləmə mənasında. [Xanımnaz:] *Ociğaza bir söz yoxdur.*

Od *is.* 1. Alov. [Sədr:] *Bəlkə acıqlı olmuşsunuz, bilmədən o kağızları da qatışıq oda atmışsınız? Solmaz.. yanar odlar qarşısında*

dayanmış. Bir görək mənqəldə bir “şey” vardır; oddur, ya da kül; Gah kül olmaq, gah qor olmaqdan görüm məqsəd nədir?

2. *din.* Atəşpərəstlərdə müqəddəs sayılan ocaq. [Xalq:] *Dolana bilmirik, odlardan kömək istəyirik.*

3. *məc.* Müharibə, döyüşlər, odlu silahlardan törənən yanğın. [Qantemir:] *Oda girdim, ölümə çarpışdım; içmədim su, həmişə qan içdim.* [Eyvaz:] *Gör, evlər yanır, mədənlər yanır, binalar dağılır, bütün şəhəri alov, tüstü və duman bürümüşdür, pulemyotlar, vintovkalar, göydən od yağır, yerdən qan axır. Partlasın odlar, alovlar, ildırımlar, şölələr,*

4. *məc.* Ehtirasın, coşğunluğun rəmzi kimi işlənir. *Sevgi bir od ki, yandırır ürəyi.. O, sevdadır, od dəyməmiş alışar.*

5. *din.* Qiyamət günündən sonra günahkarların yandırılacağı cəhənnəm odu. [İncə:] *Cəhənnəmə göndərəcək olursan; gözüyumulu yanar oda girəram.*

◊ (**Canına**) **od düşmək** – narahat olmaq; iztirab çəkmək (keçirmək). [İsmayıl:] *Düşdü axır, sözlərindən bir yanar od canıma.*

Od salmaq – ah-vayla yaşamaq, iztirab çəkmək. *Gah, o solğun çiçək, çəkir bir ah, Od salır ruzgarə sərtasər. Odlar yurdu* – Azərbaycan. [Elxan:] *Siz, ey.. od yurdunun igid və dönməz oğulları!*

Oduna yanmaq – kiməsə görə əziyyətə, ölümə, təhlükəyə və s. məruz qalmaq. [Nadir:] *Bizi ölüm gözləyir, ancaq mən sizin ölümünüzə, doğrusu, bizim odumuza yanmanıza razı deyiləm.*

Oda is. Otaq. (*Ulduz*) *əli köksündə o biri odaya keçir. Altunbayın odası geniş zəngin bir bargah.. Bütün oda bir qurultu içərisində taqqıldayır.*

Odekolon is. (*fr.*) Ətirli, spirtli kosmetik məhlul; ətir. [Qubernator:] *Bu yollara kimsə mənim üçün odekolon səpməyəcəkdir.* [Həkim:] *Firuzənin böyük bir həzlə ərinin üzərinə odekolon səpdini göürdüm.*

Odgedişli sif. Tez, iti gedən. [Səs:] *Orda həyat quracaq odgedişli traktorlar..*

Odlu sif. 1. Odu olan, alovlu. *Odlu bir ölkənin...*

2. *məc.* Ehtiraslı, coşğun, yanar. [Aşıq Qərib:] *Sən, ey odlu*

hicran aşiqə yox səndən aman. Bağlıdırmı bir odlu eşqə.? İttihadın odlu qəlbi zərrə suzan eyləmər.

3. *məc.* Təsiredici, yanıqlı, yaxıcı. [Sitarə:] *Yenə gəldi xəyalıma aman, bir odlu həngəmə..*

Odsuz *sif. məc.* Hissiyatsız, ruhsuz, sönük. *Çünki odsuz, ürəksiz bu tərpanişlərin.. yapma bir şey göründü..*

Odun *is.* 1. Yandırmaq üçün kəsilmiş və doğranmış ağac parçası. [Altay:] *..(Elxan) dördüncü həyatda odun doğrayır.* [Atakişi:] *İndi ..mənim təsəllim bu bir vedrə su, bir qucaq odundur..*

2. *məc.* Hissiz, hərəkətsiz, keyləşmiş adam haqqında. [Oqtay:] *Hər halda intiqam sizdən cansız, duyğusuz varatnikli odun parçalarından olmayacaqdır.*

Odunçu *is.* Odun doğrayıb satmaqla məşul olan adam. [Tarverdi:] *Odunçuyam, bəy deyiləm..* [Elçi:] *Qardaşım, odun nədir, odunçu nədir?*

Oduvey *dan.* Odur. [Baloğlan:] *Oduvey, İbad dağın böyrlə dördəyaq sürür.*

Of *n.* Kədər, təəssüf, məyusluq ifadə edir. [Oqtay:] *Of! Səməd bəy! Allah eşqinə susun!* [Elxan:] *Of!.. Qəhr olası tale...*

Oğlan *is.* 1. Erkək uşaq. *Sitarə oğlanları ilə daxil olub söhbət edirlər.*

2. Həddi-buluğa çatmış subay gənc. *Qızıdır, oğlandır, görmüş, sevmiş.* [Aslan bəy:] *Daşdəmir də, Aydəmir də lüt oğlan. 21-22 yaşlarında cavan bir oğlan..*

Oğru *is.* Oğurluq edən adam. *Oğru çalır fışqırıq.. // Plagiator. ..Şeir oğruları..*

♦ **Oğrunun yadına daş salmaq** – yadına salmaq. [Hacı Əhməd:] *..biz deyirik ki, oğrunun yadına daş salmayasan.*

Oğul *is.* 1. Kişi cinsindən olan uşaq. *Gələn pəhləvan hökmdarın öz oğlu Tezeydir.* [Belokurov:] *Mən onu öz oğlumdan artıq istəyirəm. // məc.* Teatrın gənc yetirməsi mənasında. (A.Şərifzadə) *səhnənin həm oğlu, həm də atasıdır.*

2. *məc.* Övlad, törəmə. *İskəndər zavallı, halına ağlanacaq şaşqın bir mühitin oğludur. XX əsrin oğulları olan müdafiələr qəti*

deyə bilərlərmi ki..? [Salman:] *Bizi, İran oğullarını, öz yoldaşlarını, ..öz qardaşlarını təhlükədə qoyub qaçar qədər qansız mı zənn edirsiniz!?*

3. Yaşlı adamın gənc oğlana nəvazişlə müraciəti. *Mənsur! Oxu, oğlum...* [Aqşin:] *..Atan mənə oğlum, mən də sənə qardaşım deyirdim. ..Oğlum.. deyə müraciət edən bir adamın ..olduğunu mən təsəvvür etmirəm.*

Oğulluq is. 1. Oğulun ata-ana qarşısında borcu, vəzifəsi, haqqı. [Aqşin:] *Mən atana qarşı son oğulluq.. borcum olmaq üzrə son dəfə üzündən öpmək .. istəyirəm.*

2. Biri tərəfindən övladlığa götürülmüş oğlan uşağı. [Gülnisə:] *Mən səni əvvəldən özümə oğulluğa götürmüşəm..*

Oğul-uşaq top. Oğullar, qızlar bir yerdə. [Xor:] *Yansın daim ocağın; Gülsün oğul-uşağın!* [İbad:] *Odur ha, yenə də salıb oğul-uşağı dalınca..* [İmamyar:] *Evdə adam yoxdur, oğul-uşaq girər, min də nə şey var...*

Oğurluq is. Oğrunun işi, peşəsi. [Balaş:] *..bu iş ortalığa çıxsa, oğurluq kimi bir şeydir. Pul qurtarsa, oğurluq vardır. ..bir çox əsgər oğurluğa gedirlərmiş kimi, baxınaraq girirlər.*

Oğurluq-doğruluq is. Halal və haram yolla əldə edilən mal-mülk. [Qurban:] *Oğurluq-doğruluq desən, məndə!*

Oho n. Təəccüb, heyranlıq, sevinc bildirir. [Hamı:] *Oho, gəldi, Sona gəldi.*

Ox¹ n. Təəssüf, məyusluq, peşmançılıq və s. bildirir. [Solmaz:] *Ox, küskün tale, küskün tale!* [Ulduz:] *Ox, Həris! Öylə sözü söyləmə. Ox, xain qardaş..*

Ox² is. 1. Yayla atılan mil. [Haris:] *Ox nişana sancıldı.*

2. Çarxın keçirildiyi mil, tir. [Almaz:] *Çarxın biri var, o biri yoxdur. Ox yerlə sürünür.*

♦ **Ox kimi gözə batmaq** – diqqəti özünə cəlb etmək, göz qarşısında olmaq, özünü gözə soxmaq, özünü göstərmək. [Altunbay:] *Qullar.. Ox kimi gözə batırlar.*

Oxarta z. dan. O qədər. [Şərif:] *..Oxarta deydi, ürəyim döndü aqşüzənnən ələyə.*

Oxşamaq *f.* Nəvaziş etmək, öz sevgisini ifadə etmək, nazlamaq. [Aşıq Qərib:] *Sən ey qara bir bəxtə işıq saçan çiçək! Dərdli sazım eşqinlə daim səni, səni oxşar. Oxşa məni, yeni tanrım, sevindir!; Artıq fikrim, ruhum, duyğum sənindir!* [Balaş:] *Mən səni bir çocuq kimi oxşar(am)..*

Oxşanmaq *məch.* Əzizlənmək, nəvazişlənmək. [Elxan:] *..gündə bir bülbülün mahnılarıyla oxşanacaq gündə bir çiçəyin yarpaqları ilə bəzənəcək səni, canlı bir insan ürəyini əbədi əsarət tapdağında çeynədən nədir?*

Oxşar *sif.* Bənzər, oxşayan. *Ya mələk deyəcək, ya da buna oxşar bir şey.* [Əbdürrəhman:] *Atam ərəb imiş, özüm də ona oxşar bir şeyəm.*

Oxşatmaq *f.* Bənzətmək. *Özlərini bu və ya başqa allaha oxşatmaq istiyorlardı. // Yanılıb bənzətmək. ..Oxşadır bizi zənbilli hambala..*

Oxucu *is.* Mütaliəçi. [Gülüş:] *Ola bilər ki, oxucu birdən-birə qavraya bilməz. ..Oxucuya bədii bir həyəcan verən də bu səmimiyyətdir. O, oxucuların əhvali-ruhiyyələrinə ..təsir etməməlidir.*

Oxumaq *f.* 1. Qiraət etmək, mütaliə etmək. [Qüdrət:] *Faytonçular belə qəzet oxuyurlar. [Atakişi:] Onun, deyəsən, çox oxumaqdan huşu bulaşıbdır. // Səsləndirmək, səslə oxumaq. Onun bir neçə beytini burada oxuyacağam. ..Rus dilində olduğu üçün burada oxumaq maraqlı olmaz.*

2. Təhsil almaq, elm öyrənmək. *İsgəndər on il Firəngistanda oxuyub gəlmişdir. // Dərsləri ilə məşğul olmaq. [Əsəd:] Oxudum dərsimi tamam etdim. Dərsini oxu ha!.. // is. [Gülgəz:] ..oxumağın .. özün deyirsən ki.. hörməti var, sözü keçir.*

3. Mahnı və s. ifa etmək. [Əbdül:] *Odur, toy eləyib oxuyurlar!* [Tanya:] *Yaşar tar çalır, o da oxuyur..* [Sevil:] *(Balaş) deyir ki, adam yanında oxuma..*

4. Cəh-cəh vurmaq, ötmək. *Oxu, bülbül, bəlkə yarım oyansın.. ..Gül budağına qonub nəğmə oxur azadə.*

5. *məc.* Hiss etmək, duymaq. *Bu sual gözlərində oxunduğu*

üçün.. gözlərindən oxumaq olurdu.

Oxumuş *f.sif.* Təhsil almış, savadlı. *Bir bax.. bu oxumuş qızlara.. ..Fərhad oxumuş olduğu üçün ..Əhməd oxumamış, fəqət.. təbiəti pək sevər.*

Oxunmaq *məch.* 1. Qiraət edilmək. *..Əsər oxunub bitərkən..*

2. Mahnı və s. ifa edilmək. *Ağanın şərəfinə qəsidələr oxunur. Babalarının tərfi üçün oxunan eposlar, dastanlar da get-gedə aradan qalxır.*

Oxunuş *is.* Oxuma işi; oxuma tərz. *Basqınçılar oyunu və oxunuşu başlayırlar.*

Oxutmaq *icb.* 1. Təhsil almasına kömək etmək; məktəbə qoymaq. *(İsgəndəri) məktəbə göndərmiş, illərlə oxutmuşdur. (Atası) .. çalışdı ki,.. oxutsun, ancaq Əsgər oxumadı.*

2. Dərs vermək, savad öyrətmək. *..Oxudur, biliklərini öyrədir.*

Oxutdurmaq *icb.* 1. b a x **oxutmaq.** [Atakışı:] *..mən ..səni oxutdurmuşam. [Səriyə:] (Əmim) 9 il zəhmətimi çəkib oxutdurdu.*

2. Dərslik kimi istifadə etmək. *(Hökmdar) .."İlliada"yı məktəblərdə oxutdururdu.*

Oxuyan *is.* 1. Vokalist. *Teatrın oxuyanlar, musiqi ansamblı və xoru yox idi.*

2. Savadlı, oxumuş. *..Oxuyanlar Allahı, peyğəmbəri tanımaz.*

Oxuyub-öyrənmək *f.* Elm almaq, öyrənmək. *(Həbəşlər) .. istedad göstərərək oxuyub-öyrənirlər.*

Oksigen *is.* (yun.) Havanın tərkibinə daxil olan, tənəffüz və yanmaq üçün zəruri olan qaz, kimyəvi element. [Yaşar:] *Budur kükürd 6 fosfor, 24 oksigen, hidrogen 8.*

Oktyabr *is.* (lat.) Təqvim ilinin onuncu ayı. *Cümə günü, oktyabrın 15-də Qadınlar klubu heyəti tərəfindən "Hicranlar" ..pyesləri Moqli-tamaşaya qoyulmuşdu.*

Ol *əvəz. klas.* "O" işarə əvəzliyinin klassik ədəbiyyatda işlədilən forması. *Qəlbim tələsir bir mahi-rəxşanidən ötrü; Ol qaşı kaman, nizəli müjganidən ötrü; Olsun belə dövrən, getsin qəmi-hicran; Ol mahi-pərirux olsun mənə mehman. O öz vücudun ol yola taban edib gedib.*

Olan *is.* Həqiqət, mövcüd. *Mən bu qəhrəmanları hiss edirəm və olanı yazıram.*

Olan-olmaz *sif. və is. dan.* Mövcud olan, qalmış olan. *Olan-olmaz pullarını həkimlərə verdi. Aslan bütün olan-olmazını xərcləmişdi.*

Olduqca *sif.* Çox, xeyli; həddən artıq. *Cümlələri bəzən qırıq-qırıq, bəzən olduqca uzundur. ..Eyni halda həpsi olduqca təbii bir haldır. Abbas Mirzə tamaşaçıları olduqca məmnun buraxır.*

Olimpiada *is. (yun.)* İdman, teatr və s. yarışları. *Bu görüşlər şura milli teatrları olimpiadasının bir müqəddəməsidir.*

Olmaq *f.* 1. Yaşamaq, sakit olmaq. [Haris:] *Mən Benqazidə olurdum.* [Əbdürrəhman:] *Burada olanlar.. hökumət tərəfindən təqib olunanlardır.*

2. Doğulmaq, anadan olmaq. [Həsən:] *Dünən Muradın bir oğlu olub. ..Uşaqları olanda..*

3. Mövcud olmaq, var olmaq. *İsgəndər olmasaydı da fırladaqlar açılacaq idi.* [Yaşar:] *Mən heç düşünməzdim ki, kəndimizdə mükəmməl bir kolxoz olsun.. Səhər oldu, toy oldu. Dünya olsun azad ana qucağı..*

4. Üz vermək, baş vermək. *Hamısı: Quraqlıq oldu.. Dolu döydü. Bir-iki gün əvvəl yağış olduğundan küçə bərk murdov idi.* [Əbdürrəhman:] *Qorxuram, bir şey olmasın..*

5. İştirak etmək. [İmamyar:] *Arxayın ol, mənim özüm də orada olacağam.*

6. Olmadı! şəklində – narazılıq bildirən cavab. [Haris:] *Yox, olmadı!*

Olmaz 1. İmkan yoxdur, mümkün deyil. [Kəndlilər birdən bağırırlar:] *Olmaz! Bu nə sözdür? ..ona olmamaq olmaz heyran!*

2. İcazə yoxdur, qadağandır. *Ya şeyx, adam öldürmək olmaz. // Yaramaz, yaxşı deyil, ayıbdır. 60 illik qarıya olmaz ər.. ..Hər şeyə ixtiyarım var da demək olmaz.*

Olmuş-olacaq *is.* İnsan taleyinin keçmişi və gələcəyi. *O (İblis) hər bir şeyi, keçmiş-gələcəyi, olmuş-olacağı bilir.*

Olsa-olsa *ara s.* Ancaq, ən çoxu. *Sənan.. cəmiyyətə nə verə*

bilərdi? Olsa-olsa üç, ya dörd donuz. [Xaspolat:] *Olsa-olsa bir ona təsir edə bilərsiniz.*

Olsun 1. Yaxşı, razıyam. [Elxan:] *Olsun yalnız ona toxunulmasın.* [Qorxmaz:] *Olsun. Bir yolluq söyləyin.*

2. “Ki” bağlayıcısı ilə – yəgin, bəlkə də. *Olsun ki, o xaç bir parça gümüşdür.*

Olub-keçmək f. Baş verib-ötmək (iş, hadisə və s. barəsində). [Sara:] *Daha iş olub-keçib və mən çox güman edirəm ki, bu səhvdən olan bir işdir.* [Bəhram:] *Doğrudur, iş olub-keçib, amma sənin üçün qorxuram!*

Olur-olsun, olursa-olsun Nə (kim) olsa, fərq etməz. [Elxan:] *Ancaq unutma ki, nə olursa-olsun, Elxan ..bu məzlum gözəlliyi unutmayacaqdır.* [Əbdürrəhman:] *Məzlum kim olursa-olsun müdafiə edirəm.* [Oddamdı:] *Canım, nə olur-olsun.*

Omba is. Qıçın çanaqdan dizə qədər olan hissəsi. [Xoşməmməd:] *..adamin ombasına yel düşmür?* [Balarza:] *..arabanın çilləsi gəldi əlimə, elə ki, endirməmişəm bunun ombasından...*

Omuz is. b a x **umuz**. Çocuğu götürüb ağırlığına baxmayaraq öz omuzuna qoydu.

On miqd.s. 1. Doqquzdan sonra gələn ədəd – 10. *Şəhərin mühasirəsi 10 il sürüyor.* [Yaşar:] *On damcı tökürəm. İmamyar: Suyu kəsir, burada on arşın yer itirir..*

2. On birdən on doqquza qədər mürəkkəb sayların birinci tərkib hissəsi. [Mənsur:] *On səkkiz ildi bu atalıq eyləmiş mənə. Gündə on beş yerdə ehsan..*

Onda z. 1. O zaman, o vaxt. *Bəxt onda ki, paylandı, biri çatmadı payə.. Onda ki, ağ umuzlara töküldü saçlar..*

2. Elə isə, o halda, elədə. *Onda Qırat dörd ayağın topladı..*

Onillik sif. On il davam edən, on il müddətli. *Burada xüsusi olaraq hazırlanan tamaşaları vermək, bütün onillik fəaliyyəti göstərmək lazım idi.*

Onlar (üçüncü şəxs əvəzliyinin cəm şəkli) 1. Haqqında danışılan şəxsləri bildirir. *Çaxır onlar üçün su kimi bir şeydir.*

[Şaqqulu:] *Onlarda gözəl-gözəl qızlar adamın başına çiçək səpirlər.*
[İvanov:] *Hələ ki, bu yerlər onlarındır, bizim deyildir.*

2. **Onlarca** şəklində – onlara görə. *Onlarca çirkinlik və şər də yoxdur. Onlarca sadəcə həyat yazılmalıdır.*

Onsuz, onsuz da z. Hər halda, hər necə olsa. [Sevil:] *..mən hələ onsuz da bir adam tutacaqdım.* [Daşdəmir:] *Səni onsuz da Aydəmirə xoşla verməyəcəklər. ..Onsuz da ..yarısavadlı ..aktyorlarımızın dili dolaşır.*

Opera (ital.) 1. is. instrumental musiqili dram əsəri. *“Aşiq Qərib” operası.. tamaşaya qoyulmuşdur. ..gündə 3-5 opera ortalığa tullayır..*

2. sif. *Biz opera teatrını (olimpiadaya) aparmamışıq. Hələ bu opera cəmiyyəti o yanda qalıbdır.*

Operaçı is. dan. Opera artisti. // Opera işçisi. *..Tutaq operaçı nəfi üçün böylə edir..*

Operator is. (lat.) Filmi çəkən şəxs. *..İnqilabının 11-ci ilində heç bir türk operator, türk rəssam və rejissora (Azərkino) malik deyildir.*

Operetta is. (ital.) Komedik musiqili səhnə əsəri. *“Arşın mal alan” operettası oynanılacaqdır. ..Mayın onunda “O olmasın bu olsun” adlı operettası mövqeyi tamaşaya qoyuldu.*

Opportunis is. (lat. opportunus – şəraitdən, vəziyyətdən faydalanan şəxs) Fəhlə hərəkəti sıralarında burjuaziya siyasəti yürüdən şəxs, burju agent. [Yaşar:] *Təzə gələndə ona opportunist demişəm, məndən xoşu gəlmir.* [Sapan:] *Sən özün oppertunistsən.*

Ora z. və əvəz. O yer. [İmamyar:] *Mən ora sağlarını da qoymuşam.* [Prokror:] *Rica edirəm bu sözləri yazarsınız oraya! İnsan ölürkən onun ruhu yer altına gedir və orada yaşayır.* [Oqtay:] *Orada həqiqətə oxşar bir yer var..*

Ora-bura z. O tərəf-bu tərəfə. [Əsəd bəy:] *(Daşdəmir) Bir tufənglə ora-buranı gəzir. Aktyorlar “Gavə” qiyafələrində oraya-buraya gedirlər.*

Oraq is. Taxıl, ot və s. biçmək üçün alət. [El:] *Oraqı gətir, gülləni aç...*

Ordu is. 1. Dövlətin silahlı qüvvələri. *Qarşıdakı ..böyük bir ordunun komandanı məsləkli, səbatlı, əqidəli bir adamdır. // Qoşun. [Əbu Übeyd:] ..bir ordu qədər əhəmiyyəti vardır.*

2. məc. Saysız-hesabsız adamlar toplusu; // Böyük qüvvə. [Temurtaş:] *Bunları (dəyişikləri) keçirtmək üçün sizə bir ordu gərəkdir. [Almaz:] Ordu vardır. İndi onun ardınca böyük bir sənət ordusu .. düşmüşdür.*

Ordugah is. Qoşunların müvəqqəti mənzil saldıqları yer. [Şəmsə:] *..Mən də gizlin gedib türk ordugahına xəbər verərəm.*

Orijinal (yun.) 1. is. Bir yazının, şəklin və s. əsli. // Başqa dilə tərcümə olunan mətnin əsli. *Ruslar.. (qərb ədəbiyyatına) əsaslanaraq .. orijinallar ilə rəqabət edə biləcək orijinallar yarada bilmiş..*

2. sif. Müstəqil yaradıcılıq məhsulu olan, tərcümə olmayan. *Birinci yeri orijinal pyeslər tutur. Tək-tək orijinal məqalələr göstərilərsə.. ümumən biribirinə zidd cəhətlərdən sınıq-salxaq yazılardan başqa bir şeyə təsadüf edə bilmərik.*

3. sif. Təqlidçilikdən uzaq olan; qeyri-adi. [Gülüş:] *Özü də, orijinal görünmək üçün, nə desələr zidd gedir..*

Orijinallıq is. Başqalarına oxşamamaq. *Bəlli olduğu üzrə azəri ədəbiyyatı Füzulidən sonra öz orijinallığını itirmiş bir halda idi.*

Orkestr is. (fr. əsli yun.) Musiqi əsərini müxtəlif alətlərdə bir yerdə ifa edən çalğıçılar dəstəsi. *..Türklərdən xüsusi xor, balet, orkestr.. yaradılaraq, bunun üçün yeni yetişən gənc musiqi qüvvələrindən istifadə olunmalı.*

Orqan is. (yun.) Müəyyən vəzifəsini ifa edən idarə. *Əlbəttə, ..firqə və şura orqanları tərəfindən teatra yardım göstərilməli..*

Orman is. Meşə. *Burası orman bətirində yol üzərində, insanlardan uzaq yaşayan bir ixtiyarın ..daxmasını təsvir etməli(dir).. Dərdini şikəstələr arasında yalnız dağlara, qayalara və ormanlara söyləməyə məcbur olan müzəffər..*

Orta 1. is. Bir şeyin mərkəzi; ortalıq, aralıq. [Aydəmir:] *Əsəd bəy də ortada. Tam bu aralıq ortaya iki mübarizəçi çıxdı. // Miyanə. ..Onun üçün orta yoxdur.*

2. *sif.* Ortabab, babat. *Brabansio rolunda Qəmərinski orta idi.*

3. *sif.* Mövsümi üç aydan ikincisi. *Yayın orta ayı idi. Baharın orta ayı idi.*

4. *is. tar.* Ortabab kəndli. [Hacı Əhməd:] *Yoldaş sədr, mən özüm orta bir kəndliyəm.*

♦ **Ortada qalmaq** – arada qalmaq. *..Ədəbi bir sima kimi ortada qalmışdır. Ortaya çıxmaq* – meydana çıxmaq, aşkar olmaq. *Çıx daha ortaya, at maskanı, göstər üzünü. Ortaya çıxartmaq* – adam üçün çıxartmaq. [Balaş:] *..axı bu hal ilə mən səni ortaya çıxara bilmərəm..*

Ortabab *sif.* və *z.* 1. Miyanə. *Salam, duadan sonra yazıb məlum edirəm ki, biz burada çox ortabab yaşayırıq...*

2. *b a x* **Orta** 4-cü mənada. [Almaz:] *..mənim sözüm yoxsul və ortabab kəndliləradir.*

Ortaboylu *sif.* Boyu orta olan. *(Gülzar) on beş-on altı yaşlarında, ortaboylu.. bir qızciğazdı.*

Ortaq *is.* 1. Şərik. *Ev ortağa belə 250 manata başa gəlmişdir.*

2. Ortaqlıq, aralıq. *Ortağı isə ürəksıxıcı bir alaqaranlıq bürümüşdü.*

Ortaqlı *sif.* Bir neçə adamın iştirak etdiyi; şərikli. [Hacı Əhməd:] *Ortaqlı olaq.*

Ortaqlıq *is.* 1. Ara, aralıq. *..Gündə 35 opera ortaqlığa tullayır.*

2. Meydan. [Barat:] *İstəyirəm, hələ durum, soyunum, Rüstəm-Zal kimi girim ortaqlığa.*

♦ **Ortaqlığa çıxmaq** – aşkar olmaq. [Balaş:] *..Bu iş ortaqlığa çıxsə, oğurluq kimi bir şeydir.*

Oruc *is.* (*fars.*) *din.* Müsəlman dininə görə ramazan ayında günün işıqlı vaxtında heç bir şey yeyib-içməmək. [Xaspolat:] *Vallah, Oqtay, bir-iki gün orucum qalmışdı, bu gün iftar açdım.*

♦ **Oruc tutmaq** – ramazan ayında oruc saxlamaq. [Xaspolat:] *..İndi heç oruculuqda da oruc tutmuram.* [Dilbər qonaqlara:] *Siz, ..deyəsən bu gün danışığıdan oruc tutmusunuz. Orucunu yemək – oruc tutmamaq. Daim oruc yeyədim..*

Orucluğu is. Ramazan ayı. [Xaspolat:] *Vallah, indi heç orucluğu da oruc tutmuram. Orucluğu qumarbazlıq, bunun var özgə dadı..*

Osmanlı is. Türkiyədə yaşayan türklərin köhnə adı. *Bir vaxt bir çoxlarının gözləri 600 ildən bəri müstəqil bir dövlət qurmuş.. osmanlı türklüyünə çevrildi.*

Osmanlıca sif. və z. Osmanlı türklərinin dilində... *Mayın 14.. Dövlət teatrında osmanlıcadan təbdil olunmuş "Əbülülə" adlı drama oynandı.*

Osmanlısayağı z. və sif. Osmanlılar kimi. [Balaş:] *Məmmünəm yox, osmanlısayağı axırda num.*

Ot is. Böyük olmayan yaşıl gövdəli bitki. [Gülsabah:] *Sonra sənin mirvarı sırmalı, zümrüd tacı gəlinin nə ot çala bilər, nə də dizəldə işləyə bilər. // Yer in otdan ibarət yaşıl örtüyü. Göy otlardan ipək paltar geyinən.. ..Ot göyərək səhrada.*

Otaq is. Mənzilin, evin qisimlərindən hər biri. [Sitarə:] *İkiniz də yanbayan bir otaqdan çıxıb, həmin evdə hərəməz bir otağa gəlin gedək. Otaq köhnə xalı və sadə şeylərlə bəzənmiş.*

Otarmaq f. Otlaqda heyvanlara ot yedirmək. *Halbuki türk qadını dağlarda qoyun otarar. Donuz otarmaq da yaxşı şeydir.*

Otaylı is. Arazın o tayından olan; həmsəhərli. [İmamyar:] *..axırda da verdi bir otaylıya ki, nə var naçalnikdir.*

Otel is. (fr.) Mehmanxana. *Bütün otəllər, adətən, otel şəklini daşıyır.*

Otlamaq f. Otlaqda ot yemək. [Qoca Baxşı:] *Uşaqları bir evdə böyüyür, malları bir yerdə otlayırdı, toyuqları bir hində yumurtlayırdı...*

Otsuz-ələfsiz sif. Otsuz, çılpaq. [Yaşar:] *Ucsuz-bucaqsız, otsuz-ələfsiz bir düzəni yaşıl çəmənlərə (çevirəcəyik).. [İvanov:] Qoy getsinlər, milyonlarla pulları otsuz-ələfsiz çöllərə atsinlər, gəlsinlər.*

Oturaq sif. Daimi, uzunmüddətli. *Fəqət bu qüvvələrin səhnəmizdə oturaq bir yer tutmayacaqları bəlli bir şeydir.*

Oturmaq f. 1. Əyləşmək. [Hacı Əhməd:] *Oturmaq olar? Haris ayaqda, Ulduz isə rahatlıq oturmuş.*

2. *məc.* Yaşamaq. [Elxan:] *Oturduğun bu geniş sarayın daşları əllərimin qabarlarından yapılmış.. Cavidin Azərbaycanda oturub İstambuldan yazıyoram deməsinə iki səbəb ola bilər.* [İmamyar:] *Xoşu gəlmir, özü köçsün getsin başqa yerdə otursun. //* Dolanmaq. [Firəngiz:] *Mən həftələrlə ac oturaram.*

3. *məc.* Hərəkət etməyib durmaq, qalmaq. [İmamyar:] *Düz olmaz, deyirlər mənə qarışırsan, mən də ağzımı yumub otururam.* [Sevil:] *Biz hələ oturmuşuq, gözümüzü dikmişik kişinin əlinə..*

4. *məc.* Başa gəlmək. *..astarı üzündən baha oturan işlər də tapılır imiş.*

♦ **Evdə oturmaq** – evdə qapılmaq, asosial həyat yaşamaq. *..Evdə oturma, əsabiləşmə, get meşəyə, dağa, at tut..*

Oturmaq *icb.* 1. Əyləşdirmək. *..Uşaqları oturdarsan yanında, əhli-əyalı yığarsan başına...*

2. Yerləşdirmək, köçürmək. [Sara:] *Məni evdən çıxarıb həyatın o biri başında bir daxmada oturdublar.*

Oturub-durmaq *f.* Əlaqə saxlamaq, dostluq etmək. [Balaş:] *..mən indi.. doktorlar, ədiblər, filosoflar ilə oturub-dururam.*

Otuz *miqd.s.* İyirmi doqquzdən sonra gələn say – 30. *Otuz yaşında ağıllı bir tələbə görürük. Otuz il bundan əvvəl V əsrin şairi Baxıldanın papirusda yazılmış əsərləri.. tapılmışdır.*

Otuzillik *sif.* Otuz il davam edən, gedən. [Əlimuxtar:] *Əlbəttə.. sən gələrsən otuzillik pyesi alt-üst elərsən..* [Mirzə Camal:] *İyirmiillik aktyorun heç olmasa otuzillik rejissoru olmalıdır.* [Oqtay:] *Otuzillik dərində həndəsədən başqa bir şey öyrənmə(din)..*

Ov *is.* 1. Vəhşi heyvan, quş vurma və ya tutma, həmçinin balıq tutma işi. *..Kəndlilər.. bəzən ..maral, dağ kəli ovuna gedərlər.*

2. Şikar. *Tutulmuş ov ikən əldən ucurtdu.*

Ovçu *is.* Ovçuluqla məşğul olan adam. [Qəmər:] *Nə sən ovçusan, nə mən turac. //* *məc.* *Bir ovçuyam, ya ölləm, ov qaçırsam əlimdən; Bir igidəm, bir gözəlin oylağına gəlmişəm.*

Ovdan *is.* (*fars.*) Nohur. *Yağış suyu bu ovdana axırdı.*

Ovqat *is.* (*ər.*) Əhvali-ruhiyə, hal, kefi. ♦ **Ovqatı təlx** – kefi, əhvalı pozulmuş. [Qurban:] *Ovqatımı təlx eləmə! Ay qız bəsdır...*

[Toğrul:] .. Şoqərib qurbağam ölüb, ovqatım təlxdir..

Ovlamaq *f.* Ov vurmaq, şıkar etmək. // *məc.* ..Mən sənin üçün ..bir tufəng almışam ki, onunla milçək ovlayasan..

Ovuc *is.* 1. Əlin içi. [Oqtay:] Hətta o da deyil, bir ovuc su, bir yığın duz, torpaq, kül!

2. Ovuc tutan qədər. *Dünyanı əsir eylər ikan bir ovuc altun..*

◊ **(Göz yaşları) ovcunda olmaq** – dindirən kimi ağlamaq, ağlamağa hazır olmaq. [Gülüş:] *Yaxşı, ata, dodaqlarını büzmə, mənim anam da belə idi: göz yaşları ovcunda idi, hay demədən ağlardı.*

Ovundurmaq *f.* Sakitləşdirmək, təskinlik vermək. [Solmaz:] ..Atəşgah açıqlı Əhriməni ovundurmaq və xalqı ərəblərin sıxıntısından qurtarmaq üçün məni qurban kəsmək istəyir. Aslan.. onları ovundurmağa çalışır. Ya mələklər gələ ovundurmaz.

Ovunmaq *f.* Sakitləşmək, təskinlik tapmaq. [Yanardağ:] ..Əhrimən.. nə qədər adi qurbanlar verilirsə, ovunmur.

Ovuşdurmaq *f.* 1. Masaj etmək, ovmaq. Qüdrət yuxudan ayırmış kimi, alnını ovuşdurur.

2. Əzişdirmək, döymək. *O vurub, molla qışqırıb, molla vurub o qışqırıb, qəzetçi molla ağzını lap ovuşdurub..*

Oy *n.* Qorxunu, diksinmə və s. hissləri ifadə edir; ay. [Firəngiz:] *Oy! Qorxdum.* [Toğrul:] *Oy, nə oldu?*

Oyaqlıq *is.* Oyaq adamın halı. *..Yuxu ilə oyaqlıq arasında idi.*

Oyan-buyan *z.* Səbatsız, mütərəddid. [Dursun:] *Çünki qız ürəyi, sac çörəyi və yaxud xirmən kürəyi, oyan-buyan dönmək üçün yetər bir axşam küləyi..* □ **Oyan-buyan eləmək** – nala-mıxa vurmaq. [Baloğlan:] *O elə bir az Allah barəsində oyan-buyan eləyir.* [Səlim:] *.. çox oyan-buyan eləsən, ölünə döyərək.*

Oyanmaq *f.* 1. Yuxudan ayılmaq. *Oxu, bülbül, bəlkə yarım oyansın...* [Almaz:] *Bəlkə, birdən ərin oyandı..* // Huşa gəlmək, özünə gəlmək. *..Getdim özümdən. Oyanıb bir də nə gördüm..*

2. *məc.* Canlanmaq, hərəkətə gəlmək. *Oyanıb millət əcəb, tapdı nicat yolunu.* [Səməd:] *..Mənə elə gəlir ki, xalqım artıq oyanmış. Təzə cəmiyyət açıblar, nə yatıbsan, bir oyan.*

Oyandırıcı *sif.* Oyadıcı, oyadan. *Sənətkar.. həyəcanı-bədii oyandırıcı bir tərzdə ..iktifa etməlidir.*

Oyatmaq *f.* 1. Yuxudan durğuzmaq, oyandırmaq. *..Bir həzin səs mənə oyatdı.*

2. *məc.* Canlandırmaq, həyat vermək. *.. gurultu ilə bütün sinifdə bir həvəs, bir dirilik oyadan Dilbər , bu gün birdən-birə susmuş, qanadı qırılmış quş kimi yerində büzüşüb oturmuşdu.*

Oylaq *is.* Məskən, yer. [Aşıq Qərib:] *Bir igidəm, bir gözəlin oylağına gəlmişəm..*

Oynaq *sif.* 1. Daim hərəkətdə olan, oynar. [Elxan:] *.. Qaldıracağım azadlıq bayrağının oynaq dalğaları (Solmazın) gülgün çöhrəsini öpəcəkdir. // is. Bütün kainat bir ildırım oynağına, bir od dənizinə dönmüşdü.*

2. Şux. *..Oynaq bir dağ keçisi kimi.. Oynaq bir baharın bağrından doğan, hələ lazımınca açılmamış bir çiçək.. // Oynadan, dingildədən. Sənin oynaq o telli sazın; Dinər, qəlbim istər oynasın. Gah bir toy tək oynaq olur, gah bir matəm andırır.*

3. *məc.* İfadəli, təsirli, canlı. *Cavidin ..parlaq və oynaq bir lisanı vardır.*

Oynaqlıq *is.* Şuxluq, işvəkarlıq. *..Uşaq oynaqılığı ilə.. Ruhlarda bir coşğunluq, bir oynaqılıq törətmək üçün mənzərələr sıcaq.. boyalar ilə.. işlədilir..*

Oynaqtəbiətli *sif.* Oynağan, şux. *Teatr artıq sağlamruhlu, gülərüzlü, şənboxşılı, oynaqtəbiətli bir gənkdir.*

Oynama "Oynamaq"dan *f.is.* *Arxada bir gurultu, bir yenilik; Öndə çapqın vaporlar oynamada.*

Oynamaq *f.* 1. Oyuncaqla, yaxud oyunlardan biri ilə əylənmək. *Küçədə də oynama, ta mən gəlincə. [Nüsrət:] ..çalışırlar, oxuyurlar, oynayır, gülürlər.. // [Tafta:] (Dilbər) ..kartdır, qumardır, nədir, ondan oynayır..*

2. Rəqs etmək. [Sona:] *Mən oynamaq bilmirəm. ..Rəqs gedərkən mədəni bir adam da ola bilər ki, oynamaq istəsin.*

3. Təmasda rol ifa etmək. *Hamleti oynamaq, lakin onun bütün ruhunu anlamamaq mümkündür? Tükəz rolunu Tanaylıdı*

xüsusi bir məharətlə oynadı. // Oxumaq, ifa etmək. (Fersit) ..əfsanələr (miflər) də yazıb oynayırdı. // iştirak etmək. [Xurşid:] O oyunda ki, Gülsabah oynadı, Bayram rejissor oldu, mən də o oyunda yoxam.

4. Görünüb yox olmaq. *..Bütün gördüyü şeylər gözünün qarşısında oynayır, hərəkət edirdi.*

5. məc. Cuşa gəlmək. *Ürəyimdə kaman kimi tellər oynadı.*

Oynanmaq f. Oynanılmaq. *Seşənbə günü "Əbülülə" pyesi oynandı. [Şaqqulu:] Əsəd bəy ona dedi ki, oyun cəmiyyəti-xeyriyyə üçün oynanır.*

Oynaş is. 1. Qeyri-rəsmi arvad, yaxud kişi; aşna. [Gülsabah:] *Sizi boyamaq, üz-gözünüzdəki bürüşükləri örtmək və oynaşlarınıza bəyəndirmək üçün deyilmi?*

2. Əyləncə. *Oynaşım qan, dəmir, çəlik, mizraq.*

Oynaşmaq qarş. 1. Bir-biri ilə oynamaq; əylənmək. *Qabaqda kəndin cavanları güləşir, oynaşır. // məc. [Gülüş:] ..Yarpaqlar öpüşür, çiçəklər oynaşır.. (Ay) ağ buludlarla sanki oynashıyor.*

2. Sayrışmaq. *..İşqlər oynashıyor.*

Oynatmaq f. 1. Oyuncaq və s. ilə oynamaq. [ibad:] *..ərin qapıda gözləsin, sən gəl burada xalqın atasız bicini oynat. ..Meymun-zad oynatmaq..*

2. məc. Ələ salmaq, dolamaq, sarımaq. *Dilbər: məni oynatmaq, düşündüyünüz qədər asan deyil. // Aldatmaq. [Firəngiz:] ..Səni oynadırdım, zarafatca dedim, bilməm nələr-nələr söyləmək!*

3. Oynamağa məcbur etmək. [Aslan bəy:] *Mən istəsəm zorla tutub oynadaram, heç bir söz də deməz.. // Hərəkətə gətirmək. Aktyor əlindəki kuklaları oynadarkən bir ananın çocuğunu oxşadığı zaman duyduğu sevinci, səadəti yaşar.*

4. məc. Göstərmək, təzahür etdirmək... *Al dodaqlarında təbəssümlər oynadaraq bir lətifə söylər.*

5. məc. Yerindən eləmək. *..Fikirləri oynadan..*

Oyun is. 1. Müəyyən qayda ilə keçirilən idman növləri. *Bu bir oyundur, İranda şahmat.*

2. Teatr tamaşası. [Oqtay:] *Bir nəfər də olsa oyun getməlidir.*

Hacı Qara oyununda ..bütün aktyorlar iştirak ediyordular. // Səhnə əsəri. Fərsit ..oyunun lisanını təmtəraqlı bir hala saldı..

3. Müəyyən rolu oynama. *..Səhnədəki aktyorun oyunu da, əsərin özü də bərbad olub getmişdir. [Firəngiz:] Mən həmişə sizin oyunlarınıza gələcəyəm. Hərəkət və oyun burada da elə qəti bir yer tutmamışdır.*

4. məc. Fırıldaq, kələk, hoqqa. [Elxan:] *Saxlan oyunlar oynucağı, tapdanmış qul!* [Xurşid:] *O oyunda ki, Gülsabah oynadı, Bayram rejissor oldu, mən də o oyunda yoxam.* [Gülüş:] *Mən səni həyatın başgicəldən oyunlarına atıram.*

5. məc. Macara. [Gülüş:] *Ay Sevil, artıq oyun sona çatmaqdadır.*

♦ **Başına oyun açmaq** b a x **baş. Oyun çıxarmaq** – hoqqa çıxarmaq. *Ortada bir nəfər şeytana oxşar oyun çıxarır.*

Oyunbaz is. təhq. Aktyor. [Səməd:] *Yazığı yasxanalara buraxmırlar ki, oğlun oyunbazdır.* [Aydın:] *Burada bir oyunbaz var, pulsuz oyun çıxarır.*

Oyunbazxana is. təhq. Teatr. [Hacı Zaman:] *Mənim qızım teatrlara, oyunbazxanalara getsin?* [Oqtay:] *..Səhnəni oyunbazxanaya çevirə bilməzik.* [Hacı Əhməd:] *Məscidi oyunbazxanaya döndərək.*

Oyuncaq is. məc. 1. Əylənmək üçün obyekt olan hər bir şey. [Elxan:] *Saxlan, oyunlar oynucağı, tapdanmış qul!* [Xaspolat:] *Bura dövlət teatrıdır. Oyuncaq deyil!* [Zeynal:] *Mənim qızım xalq dilində bir oyuncaq olmaz.*

2. məc. Marionet kukla. [Elxan:] *məni kölgəsindən qorxan bir oynucağın əlində oynucağa çevirib tapındıran nədir?*

♦ **Əlində oynucağa çevirmək** – təbə etmək. [Elxan:] *..məni kölgəsindən qorxan bir oynucağın əlində oynucağa çevirib tapındıran nədir?* **Oyuncaq kimi oynatmaq** – əylənmək. [Oqtay:] *canlı bir insanı taxta bir oyuncaq kimi oynatmaq..* [Solmaz:] *Bütün ölkəni oyuncaq kimi oynadan Altunbay..*

Oyunçu is. Aktyor. *Oyunçuların oyununa gəlinəcə.. Əbülülə rolunu yaxşı oynadı.*

- Ö ö -

Öd is. Qara ciyərin ifraz etdiyi sarıyaşıl rəngli acı maye. *Qəssab Ağacan resept verdi ki, mal iliyi ilə qoyun ödünü qarışdırıb qoysunlar...*

Ödəmək f. 1. Təmin etmək, bəs etmək, yetmək. *Fəqət bunlar da türk səhnəsinin ehtiyacını ödəmirlərdi. Bir nəfər fəqir.. külfəti böyük olduğu üçün yeməklərini ödəyə bilmirdi.*

2. Öhdəsinə götürmüş olduğu bir şeyi yerinə yetirmək. *Bəzi qızlar xalq və dövlət qarşısında öz borcunu.. ödəmək istəyərək, ata evindən qaçıb gedir.*

Ögey sif. Döğmə olmayan. [Şəmsə:] *..O mənim ögey qardaşımdır. [Bəhram:] Gülnisə, Pəri, ögey ana və ögey bacı! // məc. Mağmun edilmiş. [Elxan:] Siz, ey ..işlək heyvanlara çevrilmiş başərin ögey yavruları..*

Öhdə is. (ər.) Öz üzərinə götürülən vəzifə, borc. *..Rolunu öhdəsinə alan cənab.. Bunların az-çox öhdəsindən gələ bilmək üçün aktyor dərin və ətraflı bir məlumata malik olmaq məcburiyyətindədir.*

Öksüz is. 1. Yetim. [Şahsənəm:] *Onsuz qalmaq – öksüz qalmaq. [Şeyx:] Dostlarını öksüz çocuqlar kimi için-için ağladacaq bir vəziyyətdə bulunursan.*

2. məc. Kimsəsiz, qərib. [El:] *Tarixlərdə öksüz kimi göründük.. [Elxan:] Öksüz könüllər tanrısı, bulunmaz diləklər pərisi, odlar gəlininə pərəstiş edirəm.*

3. məc. Uğursuz, talesiz. *Öksüz taleyimtək gecikdin nədən?; Karvanqırın doğdu, görünmədin sən. ..Öksüz səhnəmiz..*

Öküz is. 1. İş heyvanı kimi istifadə edilən buğa. [Dördüncü:] *Mənim bir tək öküzüm var, axsayır, şafa tapsın! // sif. ..Öküz arabasına mindirib..*

2. məc. Çox yekə, zorba adam haqqında. *Zalım qızı həs-hüs tanımaz, sanki öküzdür..*

Öküzbaş sif. Yekəbaş. [Sapan:] *Adə, Xosrəmməd, yapışdır*

bozbaşın qafiyəsini: aş, baş, bozbaş, vızbaş, bozbaş, öküzbaş..

Ölçmək *f.* 1. Bir şeyin ölçüsünü müəyyən etmək. [Belokurov:] *Ölçün elədirmi?*

2. Müqayisə etmək, tutuşdurmaq. [Sevil:] *.. hər bir hərəkəti sənin xoşuna, acığına gələcəyi ilə ölçürdüm.. // Qiymətləndirmək. ..Romantizmdən yaxa qurtarmamış Cavidə ölçmək doğru olmaz.*

♦ **Səkiləri ölçmək** – səkiləri gəzmək. *Böyük bir sevinclə səkiləri ölçərək fabrikaçı çatdıq.*

Ölçü *is.* 1. Hər hansı bir şeyi ölçmək üçün qəbul edilmiş vahid. [Aşıq Həsən:] *O nədir ki, ölçüsü var, sanı yox?*

2. Meyer. *..Ufaq bir ölçüdə bir teatro görmüş oluruq.*

3. Əhatə dairəsi. *..Teatr məktəbinin yalnız Azərbaycan deyil, bütün Şərq ölçüsündə böyük bir əhəmiyyəti və lüzumu olması üçün artıq bir sübutdur.*

Öldürmək *f.* 1. Ölümünə səbəb olmaq; qətl etmək. *Onu düşmənləri öldürmüşdülər.* [Ramiz:] *Məni əzab içində öldürməkmə istəyirsən? // Məhv etmək, qırmaq.* [Yaşar:] *..elektrikdə elə bir qüvvə tapmışam ki, iki saniyədə vərəm mikroblarını öldürür.*

2. *məc.* Əzab və cəfa vermək. *Gülümsərkən can veriyor, üzülərkən öldürür; Kəcbaxıcı evyıcı, canyaxıcı gözləri. Balas: Sən məni öldürürsən, Sevil.*

3. *məc.* Mənən sarsılmaq. *İsgəndər xalqı tapdıyor, öldürüyor..* [Şəkinski:] *Onu (Oqtayı) xalqın gözündə bu gecə elə öldürüm ki...*

Öldürtmək *icb.* Öldürülməsinə səbəb və ya vasitə olmaq. [Haris:] *Onu öldürtməklə minlərcə əsgəri ölümdən qurtarmaq istəyirlər.*

Öldürülmək *məch.* Məhv edilmək, qətl edilmək. *Şair (Dəqiqi) kələsinin əlilə öldürüldü.* [Haris:] *Ya əmir, yoxsa öldürüləcəksiniz.*

Ölə-ölə *z.* Güc-bəla ilə, çətinliklə. *..Fərhad ..ölə-ölə məktəbi tamam etdi. Ölə-ölə evə qayıtdılar.*

Ölgün *sif.* 1. *məc.* Nəşəsiz, kədərli. [Xor:] *Gəl, Şahsənəm, bağça ölgündür sənsiz.*

2. *məc.* Həvəssiz, həyat eşqi sönmüş, ruhdan düşmüş.

[Oqtay:] *İndi mən bu sarsılmış qüvvət, bu sönük ruh, ölgün ürək ilə nə edə biləcəyəm, nə?* [Gülsabah:] *Ancaq gedişimiz ölgündür. Yürüyür ixtiyarsız, ölgün; Yürüyür kəndi-kəndinə küskün. İndi mən bu sarsılmış qüvvət, bu sönük ruh, ölgün ürək ilə nə edə biləcəyəm, nə?*

3. *məc.* Zəif, solğun, pardaqlı olmayan. *Göyda ay .. xəstə, sarı, ölgün bir işıq atırdı. Səhnə soldan ölgün, hisli və çirkin bir meyxanani, sağda isə qaranlıq bir küçəni təsvir edir.*

4. *məc.* Yekrəng, maraqsız. *..Azərbaycanın sonrakı ölgün ədəbiyyatı ..Öz ölgün və düzgün mühitinə güzgülə ola bilər.*

5. *məc.* Səssiz, həyat əlaməti olmayan. *Gecə ölgün sükut ilə yürüyür. Yenə ölgün sükuta batdı açın. Gecə ölgün bir sükuta dalmışdı.*

Ölgünləşmək *f. məc.* Maraqsız, yekrəng hala gəlmək. *Azərbaycanın ictimai və siyasi həyatı ölgünləşdikcə, ədəbiyyat da ölgünləşir və bütün mühiti bir Şərq ətaləti sarıyırdı.*

Ölgünlük *is. məc.* Fəaliyyətsizlik, durğunluq, yekrənglik. *Lüzum görülürsə, biz bu 20 sətirdə ümumi ölgünlük və sökülükdən başqa daha bir çox yanlışlar, həm də böyük yanlışlar göstərə bilərik. Heç şübhəsizdir ki, azəri ədəbiyyatındakı bu ölgünlük Azərbaycandakı siyasi və ictimai ölgünlük və düşkünlük nəticəsi idi.*

Ölgünlüklə *z.* Yorğun, xəstəhal. *Nəhayət, (Gülzar) ağır və tənəblə hərəkətlərlə tərpənib başını qaldırdı, məhzun bir ölgünlüklə gözlərini yarımçıq açdı.*

Ölkə *is.* 1. Dövlət. *Şanlı qələbələrəndən sonra ölkəsinə qayıdır. Bir ölkədən o biri ölkəyə düşən yazılı əsərlər .. o biri ölkənin ..ədəbiyyatına təsir etdirmiş olurlar.*

2. Məmləkət, diyar. [Yaşar:] *..odur ki, kəndimiz bütün ölkəmiz üçün qızdırma yuvasıdır. //Yer, ərazi. Bir ölkə var, bəlli adı, soray.*

3. *məc.* Məfhumlar, hisslər, təəssürat, təəvvürlər, həyəcanlar mühiti. *Məhəbbət ölkəsi qəm diyarıdır; O diyarda ağlayan çox, gülən yox.*

Ölmək *f.* 1. Vəfat etmək, keçinmək. *Dionis.. insan kimi ölür.*

.. *O (naxoş) öləcək ki, öləcək! // Qırılmaq, məhv olmaq. Zəlalət içrə ölür, ac, zəlil qardaşımız. // Yox olmaq. Millət ölür, təbib yox. ..Petroqrad artıq ölmüş..*

2. *məc. Çox arzu etmək, can atmaq. [Mazandaranski:] Qorxma, sən kimi rejissorluq üçün ölmür.*

♦ **Öldü var, döndü yoxdur** – sözündən, vədindən qaçmamaq mənasında. [Salman:] *.. sözdən əvvəl biz özümüz mühafizə edəcəyik və bu yolda öldü var, döndü yoxdur. Sən öl (öləsən)* – bir şeyə inandırmaq üçün işlənilir. [Toğrul:] *Sən öləsən, məsləkimə and olsun ki .. Ölmə eşşəyim, yaz gələr, yonca bitər* – b a x eşşək. [Əmrulla:] *Ey, ölmə eşşəyim, yaz gələr, yonca bitər. Ölmüşəm, məni yerdən götürün* – kömək edin. [Xaspolat:] *Tamara, bu gecə ölmüşəm, məni yerdən götürün. Dərdindən ölmək dan.* – vurulmaq. [Toğrul:] *Ölür mənim dərdimdən.. Mən ölüm dan.* – xahiş məqamında işlənilir. *..Mən ölüm, əl çəkin!*

Ölü 1. *sif. Ölmüş, cansız. [Tanya:] Ölü qurbağaynan... // məc. Solmuş, qurumuş. Ölü gülzarə nə rəğbət?*

2. *is. Meyit, cənazə. [Sevil:] Ölü gəlib, ölü... Şeyx Nəsrullah ölüləri diriltməyi iddia edirdi. [Toğrul:] O, bəzi doktorlar olar hey, ölüdən qorxar ha!*

Ölüdirildən *sif. Ölünü dirildə bilən. ..Ölüdirildən şeyxin zühuru haqqında bir məktub alınır.*

Ölüm *is. 1. Vəfat, ölmə. ..Ölümdən ki, qurtara bilməyəcək-sən. [Haris:] Hər dəqiqəsində bir ölüm qorxusu var.*

2. *məc. Məhv olmaq təhlükəsi. Qırat, məni bu ölümdən al! Arxa ölüm, qarşı ölüm, yox pənah..*

♦ **Ölüm ayağında** – ölüm qarşısında. [Oddamdı:] *Ölüm ayağıdır, razı ol! Ölüm pəncəsində boğmaq* – öldürmək. [Elxan:] *..yazıq bəşəriyyəti ölüm pəncəsində boğan vuruş tanrısının qanlı heykəli əbədilik olaraq gömülməlidir. Ölüm şərbəti* – ölüm. [Sitarə:] *Ölüm şərbəti üçün qəlbim intizaridədir. Ölümlə oynamaq* – çox təhlükəli bir iş görmək. [Solmaz:] *Sən amansız bir ölümlə oynayırsan. Ölümün boğazından çıxartmaq* – ölümdən xilas etmək. [Almaz] *..mən onu bu saat lap ..ölümün boğazından*

çıxartmışam.

Ölümçül *sif.* Ölmək üzrə olan. *Bu zavallı çocuq ölümçül halda sürünür, iməkləyirdi. Ölümçül yaralanmış bir adam..*

Ölü-diri *is. dan.* Nəsil-nəcabət mənasında. [Əmrulla:] *Mən qələt elədim, ölüm-dirimlə dedim ki, onu bizim teatrimıza verin?! [Ocaqqulu:] Qələt eləmə ölü-dirinlə, arvadımın adını çəkmə.*

Ölüm-zülüm *z.* Çox çətinliklə, güc-bəla ilə. [İmamverdi:] *Sən dedin, Eyvaz dedi, ölüm-zülüm oxudu.*

Öluncə *z.* Çox bərk, amansızcasına. [Səlim:] *Çox oyan-buyan eləsə, öluncə döyərək.*

Ömür *is. (ər.)* Həyat. [Sönməz:] *..Sən bütün ömründə ancaq qarnını doldurmusan.. [Belokurov:] Yox, Yaşar, mən qocayam, ancaq bütün ömrümü bunlara keçirmişəm. Gülzari-ömrünə fəlak əsdirdi bir xəzan.. ♦ Ömür sürmək – həyat sürmək, var olmaq. Belə pyes bir il ömr sürəcək.. Ömr vermək, (artıq eləmək) – yaşatmaq. ..Allah ömr versin!.. [Pirqulu:] Allah ömrünüzü artıq eləsin. Ömrünü çürütmək – boş, maraqsız həyat sürmək. [Sevil:] Sən ki, onsuz da, qışa ömrünü mənim üçün çürütməzdin. Ömrün boyu – həmişə, daima. ..Ömrüm boyu cəfalara dözərim.. Ömründə bir gün görməmək – ömür boyu əzab çəkmək, xoş gün görməmək. [Balaş:] Yazıq nə hala düşmüş, (Sevil) ömründə bir gün görməmiş(dir).*

Ön *is.* Qabaq. [Xor:] *Gəlin, gəlin, toy var saray önündə.. Muğan (önünü kəsərək) ..(remarka). Gözüm önündə gəzir başqa dürlü halətlər.*

Öncə *z.* Qabaqca, əvvəlcə. *..Söz verdim öncə..*

Öpgü (öpkü) *is.* Öpüş, busə. [Elxan:] *..Otağını sevgilər, yatağını öpgülər ilə bəzəram. ..Öpkünün ..yeri var.*

Öpmə “Öpmək”dən *f.is.* *..Əbülula kimi namuslu bir ərəbin bir müsəlman qızını izdivacdan əvvəl öpməsi qeyri-təbiidir!*

Öpmək *f.* 1. Busə etmək, busə almaq. *..Qonaqlar ..xanımların əlini öpərdi. [Aqşin:] Mən son dəfə üzündən öpmək.. istəyirəm. Müəllim ..qızı öpmək istəyir. Ki, hazıram yıxılım xaki-payına hər gün; Öpüm ayağını əcz ilə.*

2. *məc.* Toxunmaq, dəymək. *Öpüyor (Qız Qalasının) yüksək alnını göylər. ..Saçlarını öpər yellər.*

Öpüşmək *qarş.* Bir-birini öpmək. *Afət də.. tində öpüşür, bulvarda öpüşür. Zibeydə ilə öpüşməsində yersiz idi. [Qonaqlar:] Öpüşsünlər, bir yerdə oynasınlar.*

Ördək *is.* İri su quşu. *Göllərində ördəkləri.. üzərlər.. (ölkənin). [Aftıl:] Yanlarında da bir ördək.*

Örkən *is.* Minik heyvanlarının çulunu sarıyıb bərkitmək üçün başında doğanaq olan uzun ip; çatı. *[Hacı Əhməd:] Deyir, örkən nə qədər uzun olsa da gəlib doğanaqdan keçəcəkdir.*

Örnək *is.* Nümunə, misal. *[Elxan:] Biz ..orada bütün başəriyyət üçün örnək ola biləcək bir ölkə düzəldəcəyik.*

Örpək *is.* İri baş yaylığı. *[Gülgün:] Bu örpək, zor ilə borc yerinə verilmiş bacının örpəyidir. Ana gəlinlikdən bir örpək saxlayırdı.*

Örtmək *f.* 1. Üstünə bir şey (örtük) salmaq. *(Aslan) ..üstlərini bərk örtü..*

2. Üzərinə düşüb görünməz etmək. *..Meynələr öz yarpaqları ilə ..qumun üstünü örtmüşdü. ..Sitarə .. saçlarını kürəklərinə örtüb..*

3. *məc.* Bürümək, sarmaq. *Leyk zülmat indi örtübdür; O səfilin sarımtıraq rəngin.*

♦ **Ört-basdır etmək** – gizlətmək, üstünü malalamaq. *[Fatmansa:] Dahı örtüb basdırmaq nəyə lazımdır?*

4. *məc.* Susdurmaq, üstün gəlmək. *[Almaz:] Bu ölü dəstəsinin keçdiyi küçələrdə üz-üzə gəlib səslərini örtəcəksiniz.*

Örtüb-pərdələmək *f.* Ört-basdır etmək. *Müdafiəçilər.. cinayətləri örtüb-pərdələyirlər.*

Örtü(k) *is.* Başa örtülən hər hansı bir şey. *[Şah Sitarəyə:] Sənə hökm edirəm, kənar et örtüyü! [Əbdüləli bəy:] ..arvadın əsl gözəlliyi örtüsündədir. ..Örtüyü.. üzünə sərdi.*

Örtülü *sif.* 1. Üzərinə örtü salınmış. *[Mazandaranski:] Dörd nəfər çadralı müsəlman qadını gəlmiş, örtülü lojada oturmuşlar.*

2. *məc.* Gizli. *[Almaz:] Heç bir şey örtülü qalmasın. Burası örtülü bütün eldən...*

3. məc. Həll olunmamış. *Məsələnin bu cəhəti..çox örtülüdür.*

Örtünmək qayıd. Özünü bir şeylə örtmək. *Gülzar.. ilk dəfə olaraq özünü kişilərdən gizlətmək, örtünmək üçün ətrafına baxındı. Qızlar çadralarına örtündülər.*

Ötə əvəz. 1. Danışana görə əsas götürülən bir şeydən daha uzaq olan yeri, tərəfi bildirir; o yan, o tərəf, o biri tərəf. *Ötədə xəstələr növbəyə düzülmüşlərdir. ..ötədə də bir qəç cənazələr yıkılmışdır. Fəqət Qumruyu görünə, nə ötələrdə yazın sərin yelləriylə təpələnib parlayan zəmiləri, nə ..quşların sevincini görüyor(du). // Ötələr şəklində - b a x ötəkilər. Bütün ötələr, adətən, otel şəklini daşıyır. □ Ötədən bəri – keçmişdən bəri, əvvəldən bəri. İran-fars ədəbiyyatında da tam başqa bir şəkllə salınıb, tam başqa şəkildə götürülmüş və bu da ötədən bəri Azərbaycan türk ədəbiyyatı üçün bir təqlid mərkəzi olmuşdur. ..ötədən bəri bir mübahisə və çəkişmə nöqtəsi olan türkçə sərf-nəhv məsələsini də müzakirə edəcəkdir.*

2. Bir şeyin dal tərəfi, dalı, arxası. *Ötədən gələn ara-sıra sərxoş gülüşlər, içəridə kefli bir dəstənin olduğunu anladır. Üç stul ötədə oturan..*

Ötə-bəri əvəz. Ora-bura; o tərəf-bu tərəf. [Xaspolat:] *..yenidən həbs edirlər, yenə buraxırlar. Ötəyə-bəriyə...*

Ötədəki sif. O yandakı, o tərəfdəki. *Bu aralıq fürsətdən istifadə ilə Dövlət bəy və tapançası düşmüş Qurban ötədəki otağa atılıb, içəridən qapını bağlayırlar.*

Ötəki sif. O biri, digər, başqa. *Ulduz ötəki evə keçir. (Rüstəmbəy).. qoçuların.. birinə cavab verir, ötəki üçün fit çalır. Rza Darablıni bir gün .. hambal kimi məsxərəçi bir rolda, ötəki gün Nadir şah kimi bir qəhrəman, ..tiplərində görürük. // Ötəkilər şəklində is. – o birilər, o yandakılar. ..biliyi olmayan bir aktrisa yalnız türk olduğu üçün və türkçə ötəkilərdən bir az yaxşı danışdığı üçün bir gün, bir ay, bir il, nəhayət, 2-5 il maraqla edilə bilər.*

Ötəri sif. və z. Gözucu, tez, ani. [Gülsabah:] *Mən bir ötəri oxumuşam. Teatrımızın bugünkü vəziyyətinə ötəri bir nəzər salınacaq olarsa, vəziyyətin bütün ağırlığı aşkara çıxar.*

Ötmək f. 1. Keçmək, keçib getmək. *..Haftələr ötmüş..*

2. İrəlidə olmaq, qabaqlamaq. [Almaz:] *Bu gün ölkəmizin şüarı: hər bir cəhətdən bütün mədəni ölkələrə yetmək və ötməkdir.* [Barat:] *Hamı kəndlərə yetək, ötək.*

Ötrü qoş. Səbəb və məqsəd bildirir. [Sevər:] *Qızları da göndərərəm ki, çöldən sənin üçün tac qayıрмаqdan ötrü çiçək dərsinlər. (Sənan) başqalarının gözlərini örtməkdən ötrü yalandan deyir. ..Ondan ötrü çırpınır qəlbi.*

Ötürmək f. Yola salmaq, buraxmaq. [Sevər:] *Sənin ürəyindəkini gözlərindən oxumuşdum. Ona görə qızları ötürdüm. Bir mama tapıb ötürür faytona.*

Ötüşmək f. Ötüb keçmək. *..Təqlid edilmiş əsərlər bir növ ötüşüb gedirdi.*

Övc¹ is. (ər.) klas. Ən uca nöqtə. *Nədənsə həzrəti isalar övcidaridədir.*

Övc² is. (fars.) klas. İntiqam, qisas. *Övc alıb .. qəhrəmanlar öldürdüm.*

Övlad is. (ər.) 1. Uşaq. [Yaxşı:] *Ərimin övladı olmurdu.* [Hacı:] *Əlimlə etdim öz övladımı bəlaya düşər.*

2. Nəsil, törəmə. *Yoxsa ona cəmiyyətin yaramaz övladı deyirlər.*

Övrət is. (ər.) Arvad, zövcə. [Hacı:] *Bir övrət, bir qızım, iki cavan oğlum, özüm xoşbəxt! Öz övrətini sitr edir ziyayi-afitəbdən.*

Övsaf is. (ər. "vəsf" söz. cəmi) klas. Səciyyəvi xüsusiyyətlər, bir şəxsin necəliyini göstərən sifətləri. *Sən ki, bilirsən, Baba, onların övsafını?!*

Öy is. dan. b a x **Ev.** [Fatmansa oxuyur:] *Min üstünə, sür çaməna. Gəl-gəl, ay öyü dağılmış.*

Öylə köhn. Elə. [Hacı Əhməd:] *Öylə isə qaç, öz yarını xilas et tez! Fəqət bu dəfə öylə deyildi..* [Ulduz:] *Ox, Haris! Öylə sözü söyləmə.*

Öymək f. Tərifləmək. *..Çünki onlar qoymayıx xalq özünü öyməyə; Hamısı məhkum olub həsrəti-nan olmağa.*

Öyrədici sif. Öyrədən, bilik verən. *Sənət dərsi ibrətverici,*

öyrədici əsərlər olmalıdır.

Öyrəncəli *sif.* Adətkərdə, alışmış. [İmamyar:] *Atam, biz yoxsullar öyrəncəliyik: aş olmaz, bozbaş yeyərik.*

Öyrənmək *f.* 1. Məşğul olaraq hazırlamaq, hazırlaşmaq. [Firəngiz:] *..bircə son pərdəsi qalıb. O birilərini öyrənmişəm. Qoyma.. öyrənə bir dil.*

2. Tədqiq etmək, araşdırmaq. *..Bir xalqın .. psixolojisini ..öyrənmək üçün onun el ədəbiyyatına müraciət edilir.*

3. Xəbərləşib, soraqlaşib bilmək. [Xaspolat:] *Özü kimi kırımlı bir yoldaşı var, ondan öyrəndim.* [Torğut:] *Ağamız! Mən öyrənə bildiyim hər bir şeyi.. söylədim.*

4. Alışmaq, vərdiş etmək. [Oqtay:] *Mən ..bu gözəllik məbədinə öz bacımı verərdim, fəqət, sən gəlmə! Öyrənmə!*

Öyrəşdirmək *f.* Alışdırmaq. [Haris:] *Qəsdim səni həmişə hər şeyə sakit baxmağa öyrəşdirməkdir.*

Öyrətmək *icb.* 1. Dərs vermək. *..Oxudur, biliklərini öyrədir..*

2. Bilmədiyi şeyi bildirmək, başa salmaq. [Aşıq Qərib:] *Mən bilməzdim dünya nədir, sən ey yar, öyrətdin.* [Sevil:] *Hey yalvardım, öyrətsin, vaxtı olmadı.*

3. Vərdiş etdirmək, alışdırmaq. *Xalqa anlatsın, öyrətsin. Məcnunluğa öyrət bu müsəlmanı..*

Öyüd *is.* Nəsihət. *..Bacına öyüd ver. İngilis və rusca bilən Harun yoldaş, bizə öyüd verməkdənsə, özünüz Qrunberqdən başqa bir kitaba da baxa idiniz.*

Öz *əvəz.* 1. Şəxsinə, özünə aid olan. *Sən öz məqsədini, öz əməlini.. öz şəxsiyyətinə, öz şəxsi ehtiraslarına .. fəda edən bir adamsan. ..İran cəmiyyəti öz dinindən əl çəkib .. yeni dini qəbul etdi.*

2. Doğma, yaxın. *Xüsusilə.. nüfuzlu adamlar .. öz balaları üçün yas saxlayırlardı. (Sənan) ..öz mavigözlü qadınlarını düşünürkən deyir.. Öz doğma oğlu kimi sevir.*

3. Bir işdə şəxsən, bilavasitə iştirak edən. *Mən özüm onun göründüyünə aldanıb müdafiəsinə hazırlanırkən .. fikrimi dəyişdim. Millət özü.. çoxaldıb zəlalətin.*

4. İsim və ya şəxs əvəzliyi yerində müstəqil işlədilir. [Yaşar:] *Odur ki, özüm özümə də inanmıram.* [Aslan bəy:] *..Yaxın yerdən bilmişəm, özü xəbər göndərmiş.*

♦ **Öz arşını ilə ölçmək** – öz nöqteyi-nəzərindən qiymətləndirmək. *..[Gülüş:] Bunu hər kəs öz arşını ilə ölçə bilər.*
Özü üçün gəzmək – heç nə vecinə almamaq. **Özüm ölüm** – and ifadəsi. [Toğrul:] *Özüm ölüm, iynəni elə vuracağam ki, heç ruhun da inciməyəcək.* **Özündə (deyilsən) olmamaq** – halı, əhvalı pis olmaq; fikirli olmaq. *Vallah, Sitarə, bu gün heç özündə deyilsən.*
Özündən çıxmaq – hirsənmək, coşmaq. [Yaşar:] *Heç nə, ada.. kişi hələ özbaşına özündən çıxmışdır.* **Özündən hoqqa çıxarmaq** – qondarmaq, oyun çıxartmaq. [Səslər:] *Özlərindən hoqqa çıxarırlar.* **Özündən getmək** – huşunu itirmək. *Gördüm neçəsin zalda gedən dəmdə özündən.* **Özünə bax... bax** – uyğun olmayanda deyilir. [Balaş:] *..deməzlər ki, özünə bax, atasına bax?*
Özünə gəlmək – ayılmaq, huşu özünə gəlmək. *Özümə gələ bilmirdim.* **Özünü bilməməzliyə qoymaq** – hiylə etmək. [Fuad:] *Özünü bilməməzliyə qoymaq.* **Özünü göstərmək** – nümayiş etdirmək. *Bədbin meylə özün göstərir.* **Özünü itirmək** – çaşmaq, nə edəcəyini bilməmək. [Barat:] *Məndən elə şeylər soruşdular ki, mən özümü itirdim.* **Özünü kənara çəkmək** – qarışmamaq; neytral olmaq. *..Özünü kənara çəkənlərə yaxşı adam deyilə bilərmə?*
Özünü öymək – lovğalanmaq. *..Çünki olar qoymayır xalq özünü öyməyə.* **Özünü saxlamaq** – saqınmaq, iradəsini toplayıb durmaq. [Firəngiz:] *İlk görüşdə özümü saxlaya bilərsəm.* **Özünü ... vurmaq** – yalandan özünü göstərmək. *..Özünü piyanisgəliyə vurma.*

Özbaşına z. Öz-özünə; əziyyətsiz. [Şaqqulu:] *Özbaşına düzəlməmiş, burada can qoymuş.*

Özbaşınalıq is. Başlı-başınalıq. *Hərçənd ev sahibi özbaşınalıq etdiyi üçün 10 manat cərimə edilmişdir.*

Özbək is. Özbəkistanın əsas əhalisini təşkil edən türkdilli xalq nümayəndəsi. *Özbəkistanda .. özbək qızlardan xor düzəltmək mümkün olmuş.. Özbəklər, türkmənlər, tatarlar.. Azərbaycan Türk Teatrını alqışlayırdılar.*

Özək *is.* İlk partiya və ya komsomol təşkilatının köhnə adı.
[Toğrul:] *Tanya, partiya özəyinə də bildirmək lazımdır ki, gəlsinlər.*
[Barat:] *Dərindən sonra özəyimizin iclasını çağırmışam.*

Özgə *sif.* 1. Başqa, digər. [Elxan:] *Məndən başqa mənim xaricimdə özgə bir Allah yoxdur. // Xüsusi. ..bunun var özgə bir dadı..*

2. Yad, yabançı. Mülki-cahanı tullayıb, özgə diyarı gözləyir..
[Balas:] *Onda elə bilin, mən də özgə kişilərdən biri. // is.* [Dilbər:] *Özgüləri min iş görürlər, karvanı malı ilə yeyirlər, sarvanı şalı ilə..*

Öz-özlüyündə *z.* Ayrıca götürüldükdə, təklidə. *O yol öz-özlüyündə doğru da ola, yanlış da ola bilər. Yoxsa bunlar öz-özlüyündə bir varlıq deyil. . O öz-özlüyündə həm rejissor, həm aktyor, həm də təşkilatçıdır.*

Öz-özünə *z.* Özbaşına. *O, öz-özünə doğmuş bir sənətkardır. // Özünə. ..Öz-özünə söz verdi..*

Özül (övvül) *is.* Bünövrə, təməl; əsas. *Qucuyor övvülün (Qız qalasının) dəniz.. Övvülün Kaspi öpsün. // məc. Sənin səadətini özül daşları bir çoxlarının göz yaşlarından yapılmışkən...*

Özünəməxsus *sif.* Adətdən kənar; orijinal. *..Estrada pianoçuluğu kimi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olsun. Hər ölkənin özünəməxsus qəhrəmanları, fəthələri var idi.*

- P p -

Pa nida Təəssüb, təəssüf, heyrət və s. bildirir; paho. *Əhsən siyasətə, pa atonnan sənin yeril..*

Paçaçı *is.* Paça bişirən aşpaz. *Sözləri hamısı dal-qabaq: "Paçaçı" olmuş "paçaçı"..*

Padles *is.* (rus.) *dan.* Əclaf. [İbad:] *Elə padlesdir, elə padlesdir, heç zamanədə tayı yoxdur.* [Hacı Əhməd:] *Böyük padlesdir. Böyük ustadır.*

Padleslik *is.* *dan.* Əclaflıq. [İbad:] *Amma padlesliyini gör ki, dodağını dodağından ayırmadı.*

Padsud (rus. под суд): □ **Padsud** *getmək dan.* – həbs

olunmaq. [Barat:] *Hər iş batdı getdi. Hamımız gedəcəyik padsud.*

Padşah is. (fars.) 1. Hökmdar, şah. [İmamyar:] *..Bir gün padşahın oğlu piyan olub yıxılmışdı palçıqın içinə...*

2. məc. Başçı. [Xaspolat:] *Oqtay.. mən səfillər yurdunun padşahıyam deyə getmir.* [Dönməz:] *Hanı o toyuq-cüca padşahı?*

Padşahlıq is. Padşah vəzifəsi, şahlıq. [Oqtay:] *Orada (səhnədə) padşahlıq edər,.. altunlar paylarlar, çıxınca bir parca çörək arar da, tapmazlar.*

Paho nida b a x **Pa**. *Paho... Bu yandan da müdir gözlərini ağardır..*

Paxıl sif. (ər.) Həsəd aparan. Əmma ki, paxıldır bizim insan, ağa Şeypur!; *Çox qorxuram dolsun danos hər yan, ağa Şeypur! Qara Qənbər paxıl degildi, öz qohumlarını da unutmazdı.*

Paxıllıq is. Başqasının rifahına, üstünlüyünə, müvəffəqiyyətinə, xoşbəxtliyinə, qabağa getməsinə həsəd aparma. [İmamyar:] *Yoldaşınan savaşıb, acıqdan, ya paxıllıqdan hamısını partladıb, özünü də atıb çaya.* □ **Paxıllıq etmək** – gözügötürməzlik etmək. [Belokurov:] *Mən ona paxıllıq etmirəm.*

Paxır is. (qəd.türk. “baxır, bakır” – mis, metal, kimyəvi element) məc. Nöqsan, eyib.

◇ **Paxırı açmaq** - mənfi xasiyyəti, nöqsanı üzə çıxarmaq, aşkarlanmaq. [Almaz:] *Həyat bir kislata kimi bütün paxırları açır. Ancaq bir əsər ki, hər kəsin ya paxırını açıb onu özünə göstərir və yerindən oynadır, o əsər, əlbəttə, lazımdır.*

Pajalsta ara söz (rus. пожалуйста). Buyurun, rica edirəm, lütfən. [Tamara:] *Pajalsta! Biz bacarmırıq, gəlsin sizin Azərbaycan aktrisaları...*

Pak sif. (fars.) Təmiz. *Müdafiəçilər.. müqəssiri pak, təqsirsiz çıxarmağa çalışırlar.* [Yanardağ:] *Ey ulu Hürmüzdün pak və təmiz övladları. ..Pak və müqəddəs bir şəxsi xar edib..*

Paklıq is. Təmizlik; saflıq. (Gülzarın gözündə) *.. bir doğruluq, bir səmimiyyət, bir paklıq, bir günahsızlıq gülümsəyirdi.*

Palaqays (rus. полагается) dan. Haqqı olmaq; çatmaq. [İbad:] *Hökumət zakununda bağ aldı yoxdur. Bağ palaqays*

deyildir. [Balarza:] *Zakunda arvad vurmağa palaqays yoxdur.*

Palan¹ is. (fars.) Minik üçün istifadə edilən heyvanların belinə qoyulan içi saman, ya küləslə dolu primitiv yəhər. [Salamov:] *Eşşəyə gücləri çatmır, palanı nə üçün döyürlər? // məc. Ağır, kobud geyim haqqında. Soyulub xalq bütün çıxsa palandan, çuldan; Yenə də ölkədə bir şurişi-üsyən olacaq? ..Palan ilə gəzir.*

Palan² is. Məhəllə; kvartal. *Əlli palan yol gedər.*

Palanbaşı is. Tinbaşı. [Qurban:] *Elə oğlanların palanbaşı allisini döyəram.*

Palaz is. Xovsuz xalça növü. [Aftil:] *..axırda altımnan palazımı götürdün. [İmamyar:] A balam, deyir palaza bürün, elnən sürün!*

Palçıq is. 1. İslanaraq horra halına gəlmiş torpaq; zığ. *..Yağış ..küçələri palçıq etmişdi. [Aftil:] Araba palçığa batmışdır.*

2. Gil. *Bu maska altundan və ya palçıqdan yapıldı.*

Palçıqçı is. Palçıq tutan bənnə köməkçisi. *Palçıqçı Bəşir donluğunu almış, borcları ilə tutuşduraraq evə qayıdırdı.*

Palçıqlı sif. Palçığa batmış, palçığa bulanmış. *Palçıqlı ayaq ilə girilməyəcək evlərdə yaşayırlar.*

Paltar is. 1. Geyim, libas. [Gülüş:] *Ata sənə yaxşı bir paltar lazımdır. [Sitarə:] Gərək biz ikimiz də bir vaxtda gəlinlik paltarı geyək. □ Alt paltar – üst paltarın altından geyilən paltar, camaşır. Yalnız üçüncü pərdədə (Əbüdiyab rolunda Ruhulla Sidqi) paltarlı gedib, Əbülülə ölərkən başıaçıq, alt paltarı ilə dönüb gəlməsinin səbəbini anlamadıq.*

2. məc. Örtük, duvaq. *Göy otlardan ipək paltar geyinən; Tarlaları, düzləri var ölkəmin.*

Paltarlı sif. Geyimli. *Bu aralıq cındır paltarlı, enli kürəkli bir oğlan daha... // İs. mənasında. [Aftil:] Mən gələndə, o yuxarı döngədə, bilmirəm, kim idi, bir ağ paltarlı palçığın içində külək çaşdırmışdı, yeriə bilmirdi.*

Paltarsız sif. 1. Əynində paltarı olmayan, lüt. [Ocaqqulu:] *Yəni lap lüt, paltarsız? [Oqtay:] İstəyirsən soyun, sənə paltarsız baxım.*

2. məc. Cır-cındır içində. *Çocuqlar paltarsız, yalınayaq gün keçirməkdədir.*

Pamağayıt (rus. помогать): **pamağayıt eləmək** dan. – kömək etmək. *..Hamı da ona pamağayıt eləyir. [İbad:] Nə, bəs mən xahiş edirəm ki.. mənim uşağımı saxlasın, mənə pamağayıt eləsin..*

Pamal (fars.): **pamal olmaq** – məhv olmaq. *Zülm ilə pamal olur millət..*

Pambıq is. Qozaların lifindən iplik hazırlanan bitki. [Yaşar:] *Mən öz sosializm vətənimin geniş düzənlərini allı-güllü çəmənlərə, pambıq tarlasına ağ qızıl qazmasına çevirəcəyəm.*

Panteist is. (yun.) Panteizm tərəfdarı. *Burada panteistləri bir sual qarşılayır..*

Panteizm is. (yun.) Allahı təbiətlə eyniləşdirən dini-fəlsəfi dünyagörüşü. *Təsəvvüfdə gördüyümüz panteizm məsləki .. bir sistem şəklinə girmişdir. ..Ədəbi zövqün təkamülü üzərində izlər buraxan sistem həmin panteizm(dir)..*

Papa is. (lat.) Roma katolik kilsəsinin başçısı. *..Xristian papalarının fəsadlığını .. meydana çıxarır.*

Papaq is. 1. Hər növ baş geyimi. *Sənan papağını götürür, başını endirir. [Oqtay:] Düşünürəm ki, dəyişən sizin başınızdır, ya papağınız.*

2. məc. Ləyaqət, qeyrət. [Niyaz:] *Soxdun axır papağımı yerə. [Mənsur:] Mən papağımı atıb ləçək bağlaya bilmərəm. [Balarza:] ..daha papağını da atsalar yığıncağa ayaq-mayaq batmaz.*

♦ **Papağı başında bərk tutmaq (saxlamaq)** – ayıq olmaq, ləyaqətini gözləmək. [Camal:] *Bu saat hər kəs öz papağını başında bərk tutub. Papağı isti-soyuqçun örtmək* – kişiliyi, mənliyi, qeyrəti qalmamaq. [İbad:] *Məxluq hamısı papağı isti-soyuqçun örtübdür. Papağını başından aparmaq* – ləyaqətinə, namusuna toxunmaq. [İbad:] *Sizin papağınızı başınızdan aparmasalar, ayılmazsınız. Papağını quma basdırmaq* – b a x **Papağını yerə soxmaq**. [İbad:] *..bundan sonra gərək papağımızı basdıraq quma.. Papağını yerə soxmaq* – b a x **Papağını başından aparmaq**. [Niyaz:] *Həzrətabbas*

haqqı, sən bütün kənddə mənim papağımı yerə soxmuşsan..

Papaqçı *is.* Papaq tikən usta. [Dönməz:] *Papaqçı gördüm, fəsi yox..* [İkinci:] *..bir nəfər cavan papaqçı dükanında mənə rast gəldi.*

Papiros *is.* (alm.) İçi tütünlə doldurulmuş kağız lüləsi. [Xoşməmməd:] *Gedib boynuna papiros qutusu salıb, papiros satacağam.*

Papka *is.* (rus.) Kağız qoymaq üçün kartondan, dəridən və s.-dən qovluq. [Yaşar:] *Hər nə var, proyekt və ya başqa hesablar hamısı bu papkadadır.*

Papirus *is.* (yun.) Tropik bitki və onun bir sıra qədim xalqlar tərəfindən kağız kimi işlədilən yarpağı. *Baxıldanın papirusda yazılmış əsərləri.. tapılmışdır.*

Para *is.* (fars. “parə” – parça, pay) 1. Parça, tikə. □ **Bir para** – bəzi, bəzisi. [Hacı Zaman:] *..indi də qızımın sorağı bir para.. adamlar kimi qəmədiyələrdən gəlir.*

2. köhn. Pul, quruşun qırxda biri. [Həmid:] *Dərd çarəsiz, cib parasız. Bəzi tərcüməçilər para almaq üçün çalışırlar.* [Surxay:] *Mən cəmiyyətdən aldığı para ilə bu axşam darülfunun deyə yola düşürəm.*

Paralizə (rus. парализовать) *dan.:* məc. **Paralizə etmək** – iflicə ugratmaq. [Bahadır bəy:] *Bu bizim pozisionumuzu paraliza edə bilir.*

Parazit *is.* (yun.) məc. İstismarçı, müftəxor. [Almaz:] *Kəndin qan damarlarını sorub gəmirən bütün parazitlər!*

Parça *is.* 1. Parçalanmış şeyin hissəsi. [Oqtay:] *Zatən bu cansız kağız parçalarının heç bir əhəmiyyəti yox! İki parça dəmirdən quraşdırılma bir makina əsrlər boyu işlər.*

2. Bir əsərin, çıxışın müəyyən hissəsi. [Şərif:] *Dayan, hələ bu bir parçasını oxuyum. ..El ədəbiyyatında gözəl parçalar..* // Epizod. *Mən həyatdan bir parça alıb.. təqdim edəcəyəm.* □ **Bir parça** – bir az. [Qorxmaz:] *..Son bir parça çörəyi özün yeməyib .. qocaya verdin.* ♦ **Ay parçası** – çox gözəl. *..Üzləri ay parçası kimi işıq saçır..*

Parçaçı *is.* Parça, arşınmal satan tacir. “Parçaçı” olmuş “paçaçı”.

Parçalamaq *f.* 1. Parça-parça etmək, doğramaq. *..Həmin qurban kəsilən heyvanın ətinə parçalayıb yeyorlardı. // məc. [Oqtay:] ..kimdir müqəssir?.. sevrək parçalayan parçalayaraq sevən?*

2. Məhv etmək, uçuruma yuvarlamaq. *Cəhalət xalqı parçalayır. Al, sənə indi sevdiyin bir gül; Çeynə, did, parçala, gəmir, məhv et!*

Parçalanmaq “Parçalamaq”dan *məc.* 1. qayıd. Parça-tikə olmaq. [Gülsabah:] *Həyat yüksəlir, siz isə yarı yolda əllərinizi buraxıb, paltarınızı təmizləyib, parçalanacaqsınız.*

2. Firqələrə, dəstələrə ayrılmaq, bölünmək. *..İki cığırda parçalanmışdı.*

3. Dağıdılmaq. [Ənvər:] *Ox! Mərkəzdən birinci istehkamlar parçalandı.*

4. məc. Gözüaçıq olmaq. [Solmaz:] *..məni almaq istəyənin baxışından daşlar parçalanmalıdır)..*

Parça-parça *sif.* və *z.* Xıncım-xıncım. [Niyaz:] *Səni mən parça-parça doğramasam, atamın belindən gəlməmişəm. ..Arif Hikmət elə vurdu yumruğu stolun üstə ki, stolun şüşəsi parça-parça oldu.*

Parıltı *is.* Qığılıcı. *..Havaya atır parıltı.. // İşıltı. Bunu parıltısına görə gülmüş qiymətinə .. alıb..*

Parik *is.* (*fr.*) Taxma saç. [Tamara:] *Oqtay, bəs mən nə parik geyəcəyəm?*

Parikmaxer *is.* (*rus.* парикмахер, əsl *alm.* Perückenmacher – parik ustası) Saç ustası. *Xanımın xüsusi modiskə, parikmaxeri qulluğunda hazır idi. [Dilbər:] Bu gün parikmaxer də mənə deyir ki, xanım, bu vaxta qədər bu cür yumşaq saç görməmişəm, darağa ipək kimi gəlir.*

Parlaq *sif.* 1. Parıldayan, işıldayan. [Elxan:] *..parlaq altunlar.. həyatın məqsədidiirmi?*

2. məc. Çox gözəl, əla. [Qızlar xoru:] *Qoy olsun, qız, bəxtin parlaq! [Oqtay:] Sən layiq olduğun elə parlaq, firavan bir həyatı*

mən yarada bilmərəm. // məc. Müvəffəqiyyətli. [Gülüş:] Mən bu gün parlaq imtahan vermişəm..

3. *məc. Bəlağətli (dil və üslub bərasində). Cavidin .. parlaq və oynaq bir lisanı vardır.*

Parlaqlıq *is.* Parlaq şeyin keyfiyyəti. *..Fars.. ədəbiyyatının yapma parlaqlığı.. Azərbaycan ədəbiyyatını büsbütün təslim etdirmir..*

Parlamaq *f.* Parıltı vermək, bərq vurmaq, işıldamaq. *..Ey ildırım, alış, parla! ..Şüşə tək parlayır. ..Sənan məhəbbətlə parlayan gözlər.. mənasını bilməyir? // İşıq saçmaq. Bir ulduz parladı uzaq üfüqdən. // məc. [Balakışi:] Qızım, bu nədir, dənizdə mayak kimi parlayırsan.*

Parlatmaq *f. məc.* İşıqlandırmaq; təmin etmək. *..İstiqbalını parlada bilmədim!*

Paraxod *is. (rus.)* Gəmi, vapor. [Aftil:] *Kəblə Fatmansanın da çırt çubuğu elə fısıldayır ki, elə bil paraxod bacasıdır.*

Parovoz *is. (rus.)* Buxar mühərrikli lokomotiv. *Qapıdan qapıya keçirsən: vaqon vaqona, parovoz parovoza, traktor traktora söykənmişdir.*

Parovozlaşdırmaq *f.* Parovozlarla təmin etmək; dəmiryol çəkmək. [Əsəd:] *Yox, ada, avtomobilləşdirmək, ya da parovozlaşdırmaq.*

Partapart *is. təql.* Çoxlu silahdan atəş açılarkən çıxan səs. [İmamyar:] *Bir də görürdün qızın atası, qardaşı durdu ayağa partapart düşdü bir qırğın. ..İndi uşaqları da, nə olsun, xalqın qızı partapartnan götürüb qaçılar, bu xalq söz eləmir.*

Partıltı *is.* Partlayış, atəş səsi. *..Ara-sıra partlayan topların partıltısından..*

Partiya *is. (fr.)* Firqə. [Toğrul:] *Mən məsələni birbaşa partiya özəyinə keçirəcəm. [Nüsrət:] Buna heç bir partiya təşkilatı razı olmaz. [Almaz:] ..bu mübarizəni ancaq mən aparmıram, fəhlə sinfi partiyanın rəhbərliyi altında aparır.*

Partiyaçı *is.* Partiya, firqə üzvü. [İvanov:] *Yoldaşlar, burada kollektivimizin partiyaçıları başda olmaq üzrə hamısı proyektin*

dəyərli olduğunu göstərdilər.

Partlamaq *f.* 1. Partlama nəticəsində parçalanmaq. [Toğrul:] *Deyir o yana çəkil, partlar, dəyər sənə.* [Mirzə Camal:] *Vallah, onu elə buraram ki, bütün burjinləri, bütün yayları partdar.*

2. Açılmaq (silah haqqında). *Partlasın toplar, şrapnellər, tüfənglər, bombalar. ..Partlayan topların partılısından.. // məc. ..Partlayır .. inqilab?*

3. məc. Qanamaq (zərbədən). [Qurban:] *Elə oğlanların onun tutub baş-başa vurram, başı partdar.* [Haykaz:] *Elə vurram gözün partlar.*

4. məc. Coşmaq, qəzəblənmək. *Nənəm hiddətindən partladı.*

Partlatmaq *f.* 1. Partlayış əmələ gətirmək. [Ramiz:] *Partladacağın bombanın Türkiyənin qəlbəğində partlayacağını bilmirdinmi?*

2. məc. Vurub qanatmaq. [Əlimuxtar:] *Nə lazım, axı, kasıb adamam, vurdular başımı partlatdılar.*

3. məc. Əzab vermək, incitmək. [İncə:] *Dursun dayı, anlat ki, mən müqəssir deyiləm, mənim ürəyimi partlatmasınlar.*

Partnixa *is. (rus.) dan.* Dərzi qadın. [Xurşud:] *Srağa gün o oturmuşdu, mən də, partnixa gələcəkdi, çıxdım getdim.*

Pas *is.* Cəng. məc. □ **Pas atmaq** – yaddan çıxmaq. [Əbdüləli bəy:] *..biz islam mədəniyyətini işlətməmişik ..pas atıb qalmışdır.*

Pasaj *is. (fr.)* Hər iki tərəfində dükanlar olan örtülü qalereya. *Gecə-gündüz pasaj, klub gəzib, düşür amanıdan.*

Pasiban *is. (fars.) məc.* Hami, himayəçi. [Bəhram:] *..mən xidmətçi deyiləm, mən əmim qızının pasibanıyam. ..Sən balalarım .. pasiban ol.*

Paslanmaq *f.* Pas atmaq. *Olurmu paslana yaqut danəsi?*

Paslanmış *f. sif. məc.* Köhnəlmiş, əhəmiyyətini itirmiş. *Bütün bu donmuş, paslanmış əski şəriət dünyası bu çocuğu daşqalaq edirdi.*

Paslı *sif. məc.* Cəngli. *Gözlər kor, fikirlər paslı..*

Paşa *is.* Bəzi müsəlman ölkələrində hərbi və mülki titul. *Paşa ona qırx kisə qızıl verir.* [Əbdürrəhman:] *O bir paşa qızıdır.* [Ramiz:]

Ox, izzət paşa, izzət paşa!

Patron *is.* (fr.) Giliz (odlu silahda). [Hacı Əhməd:] *..yamanlığa gələndə, gözümə patron sıxsalar, ayaq geri basmaram.* [Almaz:] *Şərif, kiprik də patrona oxşamaz ki.*

Patrondaş *is.* (alm.) Patronları qoymaq üçün xüsusi kəmə. *Bu arada Aydəmir əlində tüfəng, çiyində patrondaş olaraq gəlir. Divarda iki tüfəng, iki patrondaş..*

Pay¹ *is.* 1. Bölünən şeyin hər bir hissəsi. [Aram:] *Baxşı, payını sonra oynayarsan.*

2. Sovqat; sədəqə. [Bəhram bəy:] *Qızım hər bir dilənçiyə veriləcək pay deyil!* [Elxan:] *Yazıq insanları sabah üçün pay toplamağa atan .. bu ailə sözü deyildirmi?*

3. məc. Tale, bəxt, qismət. *Bəxt paylandı, biri çatmadı paya..*

◊ **Payın cənnətdə** – yerin cənnət olsun (alqış mənasında). [Balaxan:] *Payın cənnətdə!.. Payınız artıq olsun* – pay verənə təşəkkür ifadəsi. [Mirzə Səməndər:] *Gətirmişdilər, hacı, payınız artıq olsun.*

Pay² *is.* (fars.) Ayaq. *..Hazıram yığılıb, xaki-payına hər gün.*

Paya-payda *z.* Bölünərkən, paylanan zaman. [Sevil:] *..o ki köhnə padşahın xəzinəsi yox idi, paya-payda hamısı ona çatıbdır.*

Paydar *sif.* (fars.) *klas.* Sabit, davamlı, qaim. *Məhbəsi hürriyyət edər tar-mar; Zülm enəcək, ədl olacaq payıdar.*

Payız *is.* (fars.) Güz. *..Bayramların ən başlıcaları yazda və payızda olurdu. Keçdi yay, gəldi payız, canlar qurtardı qorxudan..*

Paylamaq *f.* Çoxları arasında bölüşdürmək. [Sevil:] *..qulluq etdiyim yerdə şirni paylayırdılar..* [Yaşar:] *..işçilərə az-az paylayaq.*

Paylanmaq “Paylamaq”dan *məch.* Çoxları arasında bölüşdürülmək. *..Tərcüməçilərə paylanan anketlər bu vaxta qədər ittifaqda yığılıb qalmaqdadır. Bəxt onda ki, paylandı, biri çatmadı paya.*

Paylaşmaq *qarş.* Öz aralarında bölüşdürmək. // Dəstələşmək. [Əbu Übeyd:] *Rəbi, adamları paylaşdır. Gənclər hamısı paylaşıb.. gedirlər.*

Paymal *is.* (fars.): **paymal olmaq** – heç olmaq, zay olmaq.

[Balas:] *Nazikdi bərgü şaxəsi tez payımal olur..*

Payminbər is. (fars. və ər.) Dini şeir. *Dilbərin günü payminbər öyrənmək və cümə axşamları yasin .. oxumaqla keçirdi.*

Paytaxt is. (fars.) Dövlətin baş şəhəri. *..Çalışmışlar ki, onun paytaxtını yenə Buxaraya köçürsünlər. Ki bizim paytaxtımız xanının; Qızını Abşeron xanı görmüş..*

Peç is. (rus.) dan. Soba. [Məmmədəli:] *İkinci, peç üçün odun aldır!*

Pedaqoji sif. Müəllimlər hazırlamaqla məşğul olan. *Pedaqoji texnikumu .. bitirən qızların qəzalara gedib hökman orada işləməsi məsələsi .. bizdə ən kəskin məişət məsələlərindən biri olmuşdur.*

Pencək is. (ing.) Kişi kostyumunun yuxarı hissəsi. [Toğrul:] *Srağagün bir pencək vermişəm ona, bir köhnə kepka vermişəm. [Yaqut:] Hələ qoyun, bir az dincəl, çıxart pencəyini.*

Pendir is. Süd məhsulu. *Masqurada bir az pendir, bir az da doşab vardı.*

◊ **Pendir-çörək** – kasıbçılıq rəmzi. [İmamyar:] *..pendir-çörək yeyərəm.*

Perevodçik is. (rus.) dan. Tərcüməçi. [Əbdülrəhim:] *Perevodçiklər ayda 900 manat alırlar.*

Peşə is. (fars.) Sənət. (insan) *.. işsizlikdən başlayır cürbəcür oyun çıxarmağa və onu da özünə peşə və sənət eləyir.*

Peş(i)man is. Öz səhvini başa düşərək təəssüflənmə. □ **Peşman olmaq** – peşmanlamaq. [Ulduz:] *Sonradan işi anlayıb peşman olacağını bilirdim. Yazdığımından oluram sonra peşiman, a səbət!*

Peşmançılıq is. Peşman olma; peşmanlıq. [İmamyar:] *Onda, başına dönüm, bərk saxla, Allah eləməmişkən itər edər, peşmançılıq olar.*

Peydərpey z. (fars.) Dalbadal, ardınca. *Taxtına əyləşirdi peydərpey..*

Peyğəmbər is. (fars.) Rəsul, nəbi. *Oxuyanlar Allahı, peyğəmbəri tanımaz. ..Peyğəmbər etmişdir haram.. [Altunbay:] ..Solmaz, ancaq bu yeni peyğəmbər səni müdafiə edəcəkdir.*

Peyğəmbərlik *is.* Rəsulluq, nəbilik. [Dursun:] *Bu günlərdə göydən peyğəmbərlik kağızı gözləyirəm.*

Peykan *is. (fars.) Ox. Görüm olsun o qamışlar sənə peykan, a səbat!*

Peyman *is. (fars.) Əhd. [Sitarə:] Unutmuş indi peymanın, sən imdad etgilən, yarəb. ..Yazasan min dənə peyman..*

Peysər *is. (fars.) Başının arxa tərəfi. ..Vursun əri.. peysərinə bir-iki yumruq.. Amma məqsədi Həsənin peysərinə bir şapalaq salmaq idi.*

Peyvənd *is. (fars.) məc. Bitişmə, calaşma. Məryəm isə onun boynunu qucub.. sorğularını bir-birinə peyvənd edərək dedi.*

Pədərsuxtə *is. (fars.) Atası yanmış (söyüş kimi işlənir). ..Ey saqi, pədərsuxtə..*

Pədərşahlıq *is. tar. Patriarxat. Aprel inqilabı .. pədərşahı dəhşətinin dumanları dağıdıldı..*

Pəhləvan *is. (fars.) Çox güclü adam, igid.. ..Ələkbər Süheylî zəif, taqətsiz, düşgün bir ixtiyar əvəzində cəngavər, qüvvətli bir pəhləvan yaratdı.*

Pəh-pəh *n.* Bəyənmə, nəşə ifadə edir; bəh-bəh. [Əlimuxtar:] *Pəh-pəh-pəh, əz Badkubə tacir amədə. Pəh-pəh, bu kişi şairi-qərradır..*

Pək *z.* Çox. Əvət, sən pək gözəl bilirdin. *Bu, pək də təbii və doğrudur. Səhnəmizdə həyatımıza, ruhumuza yaxın əsərlər pək azdır.*

Pəki *əd.* Fikri gücləndirmək üçün işlənir; axı. [İnci:] *Pəki Zöhrə, getmək istəyirdin, yenidən oturdun. Pəki, o qəhrəman bizim yerlərə nə məqsəd ilə gəlir? ..Pəki Cavid Azərbaycan cəmiyyətini yazmayır.*

Pələng *is.* Pişik cinsindən dərisi zolaqlı iri yırtıcı heyvan. *Pələnglər tuta dövrüm, çəkinməmə əsla.. Həya və vicdan Fərhadı içindən .. bir pələng kimi ..didirdi.*

Pəltəkləmək *f.* Danışarkən bəzi səsləri düzgün tələffüz etməmək. [Dönməz (pəltəkləyərək):] *Mal bir yana..*

Pənah *is. (fars.) Sığınma, kömək, himayə istəmə. [Yaxşı:]*

Çarəm nədir? Allaha pənah, yatıbdır. Arxa ölüm, qarşı ölüm, yox pənah..

◊ **Pənah gətirmək** – bir yerə sığınaraq ümdad istəmək. *Züleyxa qardaşlarının evinə pənah gətirdi. ..Gülzar.. Qurana..pənah gətirmişdi.*

Pənbə *sif.* Açıq al rəng, açıq qırmızı qızılgül rəngi. *..Sanki pənbə bir rəya..*

Pəncə *is. (fars.)* 1. Heyvanın qabaq ayaqlarının barmaqları və dirnaqları. [Sevil:] *..indi məndə qoç döyüşünə qarşı aslan pəncəsi vardır.*

2. *məc.* Qüvvət, zor; məngənə. *İsgəndər bütün varlığını alkoqolun müdhiş pəncəsinə tapşırılmışdır. [Gülsabah:] Kimin pəncəsi daha güclü olarsa, qələbə onun olacaqdır. ..Həyatın iti pəncələri altında əzildim..*

◊ **Pəncəsinə keçmək** – tutulmaq. [Haris:] *Türklərin əlindən qurtarıb, italyanların pəncəsinə keçmək.*

Pəncələşmək *f.* Çarpışmaq, vuruşmaq. [Elxan:] *Qardaşlar, həyatın ilk borcu ölümə pəncələşməkdir. Açırsız yanaşınca, ölümə pəncələşmək lazım gəlirdi ki, burada da əvvəlləri bacım, sonralar da o.*

Pəncərə *is.* Işıq və hava gəlmək üçün divarda açılan boşluq. *Açıq pəncərədən yaşıl bir bağça.. görünür. Solda bir pəncərə, sağda və daldə bir qapı. // Pəncərənin şüşələri. [Xaspolat:] Ana, mən də sabah gedib pəncərəsin qıraram.*

Pəncərəsiz *sif.* Pəncərəsi olmayan. [Almaz:] *Uçuq-sökük daxmalar, pəncərəsiz, işıqsız komalar.*

Pəpə *is.* Çörək (uşaq dilində). *..Salam-dua məndən bütün məhəllə uşaqlarına – pəpə yeyəndən məmə deyənə qədər.*

Pər *is. (fars.)* Qanad. *.. Daha sındı pərü balın..* □ **Pər vurmaq** – uçmaq. *Pər vur .. bu möhnətxanədən..*

Pərçim *is.* İki şeyi bənd etmək üçün metal mil və onun döyülüb yastılanan ucu. □ **Pərçim olmaq** – bir şeyin içinə girmək; ilişmək. *Xülasə, qiryət mənə pərçim oldu.*

Pərdə¹ *is. (fars.)* 1. Asılan örtü. *..Pəncərənin pərdəsinə*

endirdikdən sonra.. // Teatrda səhnəni salondan ayıran örtü. .. Pərdə qalxır, bir geniş qəbiristan. [Oqtay:] Gedin! Bundan sonra heç bir zaman pərdə arxasına keçməyin. (Sidqi) atılmış xalçalardan pərdə düzəldərək.. tamaşa göstərirdi. // məc. Tamaşanın başlanmasını və sonunu bildirir. [Mazandaranski:] Deyir pərdədən əvvəl mənim pullarım verilməlidir. [Mazandaranski:] Pərdəni verin!
 □ **Pərdeyi-qər** – qalın pərdə. *Pərdeyi-qər olurdu sayənisar.*

2. Səhnə əsərlərinin ən böyük hissələrindən hər biri. [Əlimuxtar:] *Hə, başlayın, yoldaşlar, üçüncü pərdənin ikinci şəkli. [Şaqqulu:] Hər pərdədən sonra dəstə-dəstə qızlar.. gəlib aktyorun əlini sıxır. [Firəngiz:] ..bircə son pərdəsi qalıb. O birilərini öyrənmişəm.*

3. məc. Örtük. [Gülüş:] *.. mən o gözündəki pərdəni yırtmaq istəyirəm. ..Atıla pərdeyi-zülmət.. ..Süfilik pərdəsi altında özlərinə bir mənsəb arayan bir çox zövqparəstlər də təkyələrə gedirdilər.*

4. məc. Böyük və kiçik, qadınla kişi arasında gözlənilməli olan hörmət hissi. [Fuad:] *..qız ilə qadın arasında bir pərdə vardır.*

5. anat. Canlı orqanizmdə boşluqları biri birindən ayıran nazik təbəqə. *..Göz pərdələrinin qabağını örtüdü. □ Boğaz pərdələri dan. – səs telləri. [Oqtay:] Belə iş olmaz ki, boğazımın pərdələri partladı.*

Pərdə² is. 1. mus. Simli musiqi alətlərinin teli, simi. [Aşıq Həsən:] *İstər sözü min pərdədə nihan olsun, fərqi yox.*

2. məc. Ahəng, dil. *..Ədəbiyyatımızın əski telləri qırıldı. Yeni tellər, yeni pərdələr isə hələ tərənnümə başlamadılar.*

Pərdələmək f. 1. Qabağını örtmək, tutmaq. [Ənvər:] *O qaranlıq dumanlar hilalın sərt işıqlarını pərdələyə bilməz.*

2. məc. Üstünü örtmək, gizlətmək. [Elxan:] *..ərəb ordusu .. öz haqsızlığını pərdələmək üçün ..öz Allahını da özü ilə gətirmişdir. Ədli nəçin pərdələyirsiz müdam?*

Pərdələnmək “Pərdələmək”dən məch. Gizlədilmək. *..Coşğun hisslər formal məqamlarda pərdələnməsin.*

Pərdəli sif. Saylardan sonra səhnə əsərinin neçə pərdədən ibarət olduğunu göstərir. *Beş pərdəli faciə. ..Beş pərdəlik bir əsərə*

baxır..

Pərdə-mərdə *is. dan.* Pərdə və başqa şeylər. [Sevil:] *Bilmirəm, sən deyirsən ki, pərdə-mərdəni yırtacağam..*

Pərdəvari *sif.* Pərdə kimi, örtük kimi. *..Bir parça ağ bulud.. pərdəvari ayın üzün bürüdü.*

Pərən-pərən *z.* Dağınq, səpələnmiş.

◊ **Pərən-pərən düşmək (olmaq)** – hərə bir yerə dağılmaq. *Adamlar pərən-pərən olurlar.*

Pərəstar *is. (fars.)* Xidmətçi, qulluqçu; baxan. *Baxır nigahitəhəssürlə nuri-didəsinə; Xəyal edir ki, onun kim olar pərəstarı..* [Xor:] *Binəvalar oldu gıryan, zari-məhzun, yox pərəstarı..*

Pərəstiş *is. (fars.)* Sitayiş; dərin hörmət. [Gülsabah:] *..yenilikdən qorxmaq, köhnəliyə pərəstiş.* □ **Pərəstiş etmək** – məftun olmaq. *Sənin ki, eşqinə ruhum pərəstiş eylər idi..* [Suxay:] *Gültəkinin.. o füsunkar gözəlliyinə hər kəs pərəstiş edir. // məc.* Sitayiş etmək. [Elxan:] *Bu .. məzum gözəlliyə pərəstiş edəcəyəm. ..Heç olmazsa son görüşdə.. bir çocuq kimi pərəstiş etmək istəyirəm.*

Pərəstişgah *is. (fars.) məc.* Qiblə, qibləgah. [Aydın:] *Gültəkin, mənim pərəstişgahım! Bütün müztərib həyatım uzun, əməl ulduzu olan yeganə pərəstişgahım.*

Pəri *is. (fars.)* 1. Klassik ədəbiyyatda: cin tayfasından, bəzən isə mələk olduğu hesab edilən çox gözəl qadın surətli, gözəgörünməz olub istədiyi zaman özünü göstərən və gözəlliyi ilə insanı məftun edən mövhumi varlıq. // Təşmil: Çox gözəl, xoşxasiyyət qadın, qız. [Altunbay:] *Yox, yox gözəl pəri, səni buraxmaram. Olmasaydın bir pəri eşqindən rüsvayi-cahan.*

◊ **İlham pərisi** – yunan mifologiyasında: ədəbiyyat və incəsənət adamlarına ilham verən qadın surətli gözəgörünməz varlıq. *Könlümün ilham pərisi; Gözlər, gözlər, qara gözlər! Su pərisi* – qurşağa qədər uzunsaçlı gözəl qız, qurşaqdan aşağı balıq şəklində olan və suda yaşayan mövhumi varlıq. *Duruyor sanki bir sular pərisi; Duruyor bir vüqar ilə Durna.*

Pəriru *is. (fars.)* Pəriüzlü gözəl. [Vəzir:] *..hər ol mahi-pərirux*

olsan mənə mehman

Pərişan *sif.* 1. Dağınıq, nizamsız. (Qız) ...*səhər.. pərişan saçlarını kürəklərinə örtüb xuraman-xuraman seyr ed(irdi)..*

2. Qəmli, kədərli. [Camal:] *Çox pərişansınız? O da bu sevginin pərişanı.. İncə olduqca solğun və pərişan halda təzə gəlin paltarında qızlarla bərabər düşünərək girir.* □ **Pərişan etmək** – kədərləndirmək, çox məyus etmək. .. *Cəhli pərişan edib gedib.* **Pərişan olmaq** – burada: acınacaqlı vəziyyətdə olmaq. .. *Gözəllik ki, bundan sonra qara torpaqlar altında məhv və pərişan olub gedəcəksən!*

Pərişanhal *sif.* Halı pozğun, kefsiz. ..*Pərişanhal qapıdan çıxıb .. getdi.*

Pərişanlamaq *f. dan.* Halını pozmaq. *Arvadını tullayıb evdə pərişanlasın.*

Pərizad *is.* (fars. pəridən doğulmuş) Çox gözəl qız, qadın. *Beş aydı o gündən o pərizadı tanırdım; Hicrində onun şəmə çu pərvanə yanırıdım.*

Pərt *sif.* Əhvalı pozğun, incikli. □ **Pərt olmaq** – qanı qaralmaq, tutulmaq. *Keşiş pərt olur, ancaq çox bıcıdır, özünü itirməyir.*

Pərtövnisar *sif.* (fars. və ər.) Işıq saçan, səpələyən. ..*ey istiqbalının şəmi-pərtövnisarı!*

Pərvanə *is.* (fars.) Işığın ətrafına dolaşan gecə kəpənəyi. [Oqtay:] *Buraya gələnlər .. özünü pərvanələr kimi bu sənət atəşgahının alovlu bağrına atmalıdır. O, ..pərvanə kimi xalqın başına fırlanır.*

Pərvaz *is.* (fars.): **pərvaz etmək** – uçmaq. ..*Ruhum eylər pərvaz, Uçar səmələrə..*

Pərvədigar *is.* (fars.) Allah, Tanrı. [Hacı Zaman:] *Ey yeri, göyü yaradan Pərvədigar!*

Pəs *əd. dan.* Bəs (sualı gücləndirmək üçün işlənir). [İmamyar:] *Pəs o çiti hardan geyirsən?*

Pəsənd *is.* (fars.): **pəsənd eləmək** – bəyənmək. [İmamyar:] *Xalqı əgər pəsənd eləmərdim, nəçin gətirdin?* [Xoşməmməd:] *Bizi*

ki, pəsənd eləmir.

Pəs(t)xanlıq *is.* Bəm səslə oxuma. *Məhəmmədağlı əfəndinin pəsxanlılığı .. daha yaxşıdır.*

Pəzəvəng *sif. və is.* Yekə, zırpı. *Altmışillik pəzəvəngin biri; Yeddi yaşında qızın olmuş əri.*

Pıçıldamaq *f.* Yavaşcadan demək, qulağına demək. *..Pıçıldı guşi-karına..*

Pıçıldeşmaq *qarş.* Bir biri ilə pıçıldı ilə danışmaq. *..Qadınlar bir-birilə pıçıldeşir, söyləşirlərdi. ..Kimsə ardımca pıçıldeşmayacaqdır.*

Pıç-pıç *is. təql.* Pıçıldı. [Xurşid:] *..bu küncdə söhbət, o küncdə söhbət... pıç-pıç, pıç-pıç..*

Pıqqıldamaq *f.* Səsini boğaraq gülmək. *Bir pis iş etsə bir kəs, pıqqıldayıb gülürsən.*

Pırtlamaq *f.* 1. Dar bir yerdən çıxmaq. [Xosrəmməd:] *Buradan basarsan, oyannan baş vurur, pırtlar çıxar.*

2. İrəli çıxmaq, qabarmaq. *Yazıcının .. bu və ya digər fikri tərvic məqsədilə əsərlərinin arasından pırtlayıb çıxmaz.*

Pianino *is. (ital.)* Fortepiano. [Almaz:] *..pianino üçün kağızı mən yazmışdım.*

Pianoçu *is.* Pianino çalan musiqiçi. *..Pianoçu Edelman bu xüsusiyyətlərə tam uyğun gəlir.*

Pianoçuluq *is.* Pianoçunun sənəti, peşəsi. *..İncəsənətin elə bir sahəsi yoxdur ki, estrada pianoçuluğu kimi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olsun.*

Piləmək *f.* Püfləmək, püfürmək. [Şərif:] *Yoxsa, bu da həzrət İsa kimi hələ piləməkdən doğulub.*

Pilətə *is. (rus. плита)* Üstündə xörək bişirmək və ya evi qızdırmaq üçün ağ neftlə yanan fitilli cihaz. [Gülsabah:] *Sən otur, Zaman, mən pilətəni yandırım, bir az çay qoyum.*

Pillə *is. (fars.)* 1. Pilləkənin ayaq qoyulan hissələrindən hər biri. *Elxan ildırım sürətilə üçüncü pilləyə atılır.*

2. *məc.* İnkişafın mərhələsi. *..Dini oyunlar.. mədəniyyətin ibtidai pillələrində olan xalqlarda.. indi də görülür.*

3. *məc.* Mərtəbə, dərəcə. .. *Bəxtiyarlığın son pilləsində..*

Pilləkən *is.* (*fars.*) Çıxmaq və düşmək üçün pillələrdən düzəldilmiş qurğu. [Almaz:] *Pilləkən uçubdur gözləyin, yıxılmayasınız.*

Pilləli *sif.* Pillələri olan. *Ortada hündür pilləli bir taxt..*

Piltə *is.* Fitol, qaytan. [İmamyar:] *Dinamitin piltəsini ki, gördün?*

Pinə *is.* (*fars.*) Yamaq. □ **Pinə eyləmək** – yamamaq. *Otur evdə, atanın, eylə pinə çul-çuxasın; Ananın bitləginən sübhü məsa baş-yaxasın.*

Pinəçi *is.* Ayaqqabı təmir etməklə (pinəçiliklə) məşğul olan adam. [Xoşməmməd:] *Yəni sən pinəçisən, yüz ildir çarıq tikirsən, deməli, tezissən.*

Pinset *is.* (*fr.*) Maqqaş. *Lanset, pinset və bütün karastı dağılıb..*

Pioner *is.* (*fr.*) *məc.* Hər bir sahədə yeni bir şeyin əsasını qoymuş adam; birinci. ..*Bu kimi teatr pionerlərinə lazımı yardım göstəralər.*

Pir¹ *is.* (*fars.*) Çox yaşlı kişi; qoca. ..*Düşgün qiyafəli bir pir..* [Fərhad:] *Ey pir, sən cadugərsənmi?* [Sitarə:] *Ey pir, ..rəhm et.. sən..*

♦ **Pir olmuş** – yarızarafat, yarıistehza ilə deyilən ifadə; saqqalı ağarmış. [İmamyar:] *Ay pir olmuş, adam bir zarafatın yerini bilər.*

Pir² *is.* (*fars.*) Ocaq; ziyarətgah. ..*Atası da pirdə şeyx idi.*

Pirğiram *is. dan.* В а x **proqram**. [Hacı Əhməd:] *Əsli pirğiram elə sən deyəndir.*

Piriçim *is.* (*rus. причина*) *dan.* Səbəb. [İmamyar:] *Eləyən də gərək belə eləsin ki, qabaqca üstünə bir piriçim atıb, işdən çıxartdırsın.*

Pis *sif.* 1. Mənfi, yaman, fəna, yaramaz. *Son pərdədə qadın tumanı geyməsi pis deyildi. Çox pis gələcək ..sorağı..*

2. Bəd, alçaq, şərəfsiz... *Bir pis iş etdikdə.. .. Pis rəftarını görüb.. // Qeyri-əxlaqı, eybli.* [İmamyar:] *Gördün onu bir pis*

əməllərdə, vur öldür...

Pisləşmək *f.* Daha lap pis olmaq; ağırlaşmaq. *..Əlaqəsi.. pisləşirdi.*

Pislik *is.* Pis iş, fənalıq, alçaqlıq. *..Pislik tərəfinə çevirsin.* □
Pislik etmək – birinə zərər vurmaq. *..bir kəsə pislik etməz..* [Nadir:] *Ya rəbbi, bir kəsə pislik etmədiyimiz halda yenə bizə zülm edirlər.*

Piş *is.* (*fars.*) Ön, qabaq; irəli. *Əvvəlcə çıx yoxuşa, sonra gözlə pişdə hamvar..* [Sitarə:] *Yazıldı pişi-çaşmımda yenə dilsuzi-qəmnamə.*

Pişik *is.* Pişik cinsindən ev heyvanı. *İnəyə yem veribsən, qulluq elə it-pişiyə.* // Təşbeh: [Gülüş:] *..Balaş, sən pişik kimi qorxaqsan.*

Pişim-pişimnən *z.* Mehribanlıqla, dilə tutaraq. [İbad:] *Pişim-pişimnən hara apardı çıxardı.* [Əmrulla:] *..sən gəl yavaşca mənə de, mən pişim-pişimnən qoyum boyunlarına.*

Pişirmək *f.* b a x **bişirmək.** [Şərəbanı:] *Gözündən gəlsin, hələ dünən xoruz ölmüşdü, pişirdim verdim, təpdin gözünə ki..*

Pişvaz *is.* (*fars.*) Gələn adamı qarşılama, qabağına çıxma. [Nadir:] *O, əmim oğlunun pişvazına gedibdir. Göndərin pişvaza təxti-rəvan..*

◊ **Pişvaz eləmək** – gələn adamı qarşılamaq. [Fərhad:] *..Əmi oğlunu beləmi pişvaz eləyərlər, beləmi olar mehmannəvazlıq!*

Piti *is.* Hər adam üçün ayrı-ayrı güvəclərdə bişirilən bozbaş. *..Aman günüdür, bənə bir piti.*

Pivə *is.* (*rus.*) Arpa səmənisdən hazırlanan içki. [Həsən:] *Doktor deyir, ..heç Allahın pivəsin də içməyəsən. Bizə intiligentlər üçün pivədən vermişdir.*

Pivələmək *f.* Pivə içmək. [Əliağa:] *Onda gedim Xanım gələnədək bir pivələyim.*

Pivnoy *is.* (*rus.*) *dan.* Pivəxana. *..Axşam ya pivnoyda .. hamısını təhvil verirəm.*

Piy *is.* Heyvan bədənində yığılan yağ maddəsi. [Bəhram:] *Ruzgar ancaq piydən qayrılmış şamları söndürə bilər.*

Piyada (*fars.*) 1. *z.* Miniksiz, ayaqla.. [Əbdüləli bəy:] *Amma*

da piyada gəlmişik ha! ..Hacı piyada qalmışdı.

2. is. Şahmatda: ən aşağı dərəcəli fiqur. *Var səndə piyadə, düzülüb qarşıya top, at.*

Piyalə is. (fars.) İçki qabı, qədəh. *Varsa hünərin al əlinə sən də piyalə. // Təşbeh: İri və qara olduğu halda bir piyalə nur kimi şəfəq saçıq gözlərini hovuzda üzən balıqlara dikdi.*

Piyan is. və sif. (rus. пьяный) dan. Sərxoş, kefli. *Yüyürmə.. o lül piyanın üstünə. Olarmı gözləmək, Baba, bir özgə iş piyanıdan?*
 □ **Piyan olmaq** – keflənmək. [İmamyar:] *Deyir, bir gün padşahın oğlu piyan olub yıxılmışdı palçıqın içinə..*

Piyanisgəlik is. İçki düşgünlüyü. *..Özünü piyaniskəliyə vurma.*

Piyo is. dan. b a x **Piano**. [Əbdüləli bəy:] *..biz ərz edirik ki, piyo.. ilə çaxça və kasa ..bir-birinə taraz gəlmir..*

Plan is. (lat.) 1. Qabaqcadan tutulan tədbirlər sistemi. [Niyazi:] *Biz kəndlilər bir nəfər qalana kimi beləncik sarsaq plana qol çəkə bilmərik. ..Müəyyən yollar, planlar düzəltsin.*

2. Bir şeyin şərhində müəyyən qayda və ardıcılıq. *Bütün müəllimlər üçün müəyyən bir dərs planı. .. təyin etmək.* □ **Plan qurmaq** – tədbirlər, vasitələr düşünmək. *..Gecələr uyumayıb müəyyən planlar qursun..*

Plansızlıq is. Planı olmadığı hal, qeyri-mütəşəkkillik. [Almaz:] *İkinci nöqəsnə əməkdəki plansızlıq, təkçilik və anarxiyadır.*

Plastinka is. (rus.) Val. *Plastinka hərləndi, qız nəşə ilə yerindən sıçrayıb, Aslana tərəf yüyürdü. ..Biz Polevoy üçün kor bir qrammofon plastinkası almaq istəmədik.*

Plov is. Aş. Mollanın isə məqsədi-plov, kababdır.

Poçt(a) is. (əslə lat.) Rabitə idarəsi. *Toxundu çeşmimə posta qutusu..*

Podnos is. (rus.) dan. Məcməyi; sini. (Qız) *..Əllərindəki podnosu qoyub çəkilmək istərkən.. Xəlfə (podnosları götürüb Dursuna verir).*

Podumaeş (rus. подумаешь) ara söz. Buna bir bax mənasında (istehza, kinayə məqsədilə işlənir). [Susanna:] *Podumaeş, mələikə...*

Pojaluysta (*rus.* пожалуysta) *ara söz.* Lütfən. [Dilbər:] *..Yox, yox, pojaluysta, mən bacara bilmərəm..*

Polad *is. (fars.) məc.* Möhkəm, yenilməz, sarsılmaz. [Gülər:] *Onun beyni poladdır.* [Gülsabah:] *Temp, sürət, dəmir, polad, qüvvət, hərəkət...*

Polis *is. (alm.)* Polisiyada xidmət edən adam. *Polis nəfəri yığıldı. ..Xəfiyyə polisinə xəbər verdi. Bu aralıq Qurban və bir neçə polis nəfəri girib Aydının üzərinə atılırlar.*

Polisiya *is. (alm.)* Polis idarəsi. *..Hər ikisini polisiyaya sürüdülər.* [Dövlət bəy:] *Polisiya, polisiya!*

Polismeyster *is. (alm.)* Polis rəisi. [Qubernator:] *Allo, kimdir? Polismeyster?* [Ağayar:] *Hərçənd əlli dənə polsmestrini də çağırma bilmir.*

Polkovnik *is. (rus.)* Yüksək zabit rütbəsi. [Qubernator:] *Bu saat sizi gözləyirəm, polkovnik.* [Novruz bəy:] *Bir polkovnik var idi, Aslan bəy.*

Polutmaxtr *is. dan. b a x* **parikmaxer.** [Tafta:] *Səhər bilmirəm ki, kim ilə danışır, dedi polutmaxtra gedəcəyəm.*

Pomoşnik *is. (rus. помощник) dan.* Köməkçi. [Xosməmməd:] *Buna bax, buna, siçan-pişik padşahına oxşayır, bu da bizim pomoşnikimiz!*

Porsiya *is. (lat.)* Biradamlıq xörək və ya içki. // *məc.* Pay. [Əlimuxtar:] *Sən beş-altı porsiya prinsip artırarsan..*

Portağal *is.* Sitrus ağacı və onun meyvəsi. [Balaş:] *..Allahın bir portağalını soya bilmirsən.*

Portfel *is. (fr.)* Çanta. *Gah meşin portfeli qoltuğuna alıb, avtomobilə minərdi..*

Pozğun *sif. 1.* Əxlaqsız. *..Pozğun bir əxlaqa malik olsun.*

2. Nizamsız, bərbad hala gəlmiş. [Qubernator:] *Ordu pozğundur. ..fəaliyyəti pozğun bir halda gedir. // Qarışıq, səliqəsiz. Cavidin əsərlərinin quruluşu pək pozğundur..*

3. Pərişan, pis. *Xanımnaz içəri girir, halı çox pozğundur..*

Pozisiya, pozision *is. (lat.)* Mövqe. [Bahadır bəy:] *Bu bizim pozisionumuzu paralizə edə bilər.* [Arif Hikmət:] *Eks, yəni eksport..*

xaricə, pozisiya font, ekspozisiya, yəni xarici font.

Pozmaq *f.* 1. Yazını silmək. *Gah yazıram, gah pozuram.* [Balarza:] *Məni qana salma, poz, sənə deyirəm.* // Siyahıdan çıxartmaq. *Məni kooperativdən pozub.. Quba meydanına təhkim etsinlər.*

2. *məc.* Nizamsız hala salmaq, qarışdırmaq. [Rəbi:] *Ordu pozulmuş, qayıdır.* [Balas:] *Gülüş, .. sən mənim həyatımı pozdun.*

3. Mane olmaq, maneçilik törətmək. [Sevil:] *..mən ..sənin dincliyini pozmaq istəməzdim. ..İşini pozub axsadır.*

4. Partlatmaq, yox eləmək. [Gülsabah:] *İnqilab ona görə inqilabdır ki, o, əsirlərin sükutunu pozur.* // Dağıtmaq. [Toğrul:] *Bəs özün mənim ailə həyatımı pozursan.*

Pozulmaq *məc.* 1. *məc.* Əhvalı pisləşmək. *Gülzar yenidən pozulur.*

2. Qaydadan kənara çıxmaq, nizamsız hala salınmaq. [Ənvər:] *Aman, allah, əsgər pozuldu.*

3. Məhv olmaq, yox olmaq. *Heç qiyamətədək dostluğu pozulmaz. ..Səmimiyyəti pozulmamış sadədil həbəşilik bir mavr.*

Pozulmaz *sif.* Sabit qalan, pozulmayan. *Onlara içki-qumar olmuş pozulmaz qaidə.*

Pozuluşmaq *qarş.* Araları dəymək, küsüşmək. [İmamyar:] *Mənimlə ancaq pozuluşmaq üçün bəhanə axtarırlar.*

Predsedatel *is. (rus.) dan.* Sədr. [Əlimurad:] *Yoldaşlar mən kak bir predsedatel mestkom, deyirəm ki, əlbəttə, yarış məsələsi lazımdır.*

Predstavit (*rus. представлять*): **predstavit** *eləmək dan.* – təqdim etmək. [Arif Hikmət:] *İndicə müdir onu biza predstavit eləyəcək.*

Premyer *is. (fr.)* Teatrda baş rol oynayan artist. *Kim ki, yüksəkdən danışdı, səhnənin allahıdır, qəhrəmandır, baş premyerdir, ümumin şahıdır.*

Premyerlik *is. teatr.* Birincilik (aktyorların arasında). [Mazandaranski:] *İndi nə rejissorluğu əlindən alan var, nə pemyerliyini.*

Prezidium *is.* (*lat.*) Rəyasət heyəti. [Baloğlan:] *Prezidium qərarını yaqın ki, eşitmisiniz.*

Prikaz *is.* (*rus.*) Əmr, hökm, sərəncam. *Verildi prikaz. Yaz dedilər, yaz!*

Prins *is.* (*alm. əslı lat.*) Şahzadə. [Oqtay:] *Mən prinslərin saxladığı köpəklər kimi hazır nahara gəlmək istəmirəm.* [Ramiz:] *Saraylarda prinslər həsrət ikən..*

Prinsip *is.* (*lat.*) Əsas müddəə; çıxış nöqtəsi. [Gülsabah:] *Bizim bugünkü quruluşlarımızda müəyyən bir prinsip yoxdur. Kazımoğlu “Sənət sənət üçündür”, “sənət həyat üçündür” prinsiplərini meydana sürür. // Əqidə. [Aydın:] Budur mənim prinsipim! // Şərt, əsas. [Oqtay:] Yox! Bu yaşayış üçün bir prinsipdir.*

Pristav *is.* (*rus.*) *tar.* Yerli polis rəisi. [Sevil:] *..köhnə pristavın qohumu onun üçün ayağa durur...* [Allahverdi:] *Naçalnikə ver, pristava ver, uryadnika ver...*

Priyut *is.* (*rus.*) Yetimxana. [Almaz:] *Göndərrəm şəhərə, priyuta, başa düşürsənmi?*

Professor *is.* (*lat.*) Ali məktəbdə ən yüksək elmi ad. [Tanya:] *.. professor, oxumamış işləyə bilmir.*

Proje *is.* (*fr.*) b a x **proyekt.** *..İctimai işlər üçün bir projesi yox.*

Projektor *is.* (*fr. əslı lat.*) Güclü işıqlandırıcı cihaz. *..Projektor namünasib bir məhəllədə yerləşdirilmişdi.*

Prokat *is.* (*rus.*) *dan.* Kirə, birovuz. [Məmmədəli:] *Heç yox, mən bu gecəlik Əbdüləli bəyi.. prokata götürmüşəm.*

Prokuror *is.* (*lat.*) Məhkəmədə: dövlət ittihamçısı. [Qüdrət:] *Mənim kitabımda arvad prokuror, arvad kənd soveti yoxdur. [Yaşar:] Mənə kağız yazıblar ki, bu gün kağızları çıxartmasan, sabah yazacaqlar prokrora.*

Proqram *is.* (*yun.*) 1. Görüləcək iş, fəaliyyət və s. planı. [Şərif:] *Sizin proqramdan xəbəriniz yoxdur. Bütün müəllimlər üçün müəyyən bir dərs planı, dərs proqramı düzəltmək..*

2. Siyasi partiyanın bəyanatı. [Məmmədəli:] *Özüm də firqəmiz üçün iqtisadi proqram düzəldirəm. [Əbdüləli bəy:] ..bizim*

şura hökumətimizin proqramında gərək bütün əvəmünnas oxusun.

Proletar sif. (lat.) Fəhlə sinfi. [Toğrul:] *Odur ki, mən xahiş edirəm: proletar məhkəməsi bizə .. kömək eləsin.* [Gülsabah:] *Tikən, yaradan proletar kütləsidir..* [Əlimuxtar:] *.. nə var, mən proletar ideologisi düzəldirəm..*

Proletariat is. (lat.) Fəhlə sinfi, proletar sinfi. [Yaşar:] *.. proletariatin düşməni kimi mühakimə etmək..*

Proloq is. (yun.) Ədəbi və ya musiqi əsərinin giriş hissəsi. *Korifey tamaşaçıları vəqə ilə aşına etmək üçün proloq – müqəddimə deyirdi.*

Propaqanda is. (lat.) Təbliğat, təbliğ. *Propaqanda apararkən.. həbs olunanlar İttihadın üzvlərindən deyilmidilər?*

Prosent is. (lat.) Faiz. [Barat:] *.. onun gözünün altına elə bir fənər qoyardım ki, lap yüz prosent işıq verərdi.*

Protestantlıq is. Xristianlığın üç əsas istiqamətindən (katolik və pravoslavla yanaşı) biri. *Eynilə protestantlıq ilə katolisizmin çalışması..*

Protesto is. (lat.) Protest, qəti etiraz. *Şairliyim.. protesto yazacaq. Qızlardan kişilərə protesto. Hürriyyəti-nisvançılara protesto.*

Protokol is. (yun.) İclasda, istintaqda və s. gedişin və qərarların yazıldığı sənəd. [Belokurov:] *Sən yaz Tanya, protokol düzəlt.*

Provokator is. (lat.) Təhrikçi, fitnəçi. [Eyvaz:] *Çünki sizin hamınız kimi o da provokatordur.*

Provinsializm is. (fr.) Əyalətçilik. *Onlar ədəbi dilimizə hər cür provinsializm .. elementləri daxil etmək istəyirlər.*

Proyekt is. (lat.) Layihə. [Tanya:] *Sənin projektini fikirləşmişdim.* [Toğrul:] *Çünkü projekt onunkudur.* [Vasilyev:] *Lakin projekt bizə fayda verirsə, biz bundan qorxmamalıyıq.*

Psixologiya is. (yun.) İnsan psixikasından bəhs edən elm. *Xalqın tradisiyasını, psixologiyasını ..öyrənib təhlil etsin.*

Psixologizm is. (yun.) ədəb. Ruhi təəssüratı təsvir etdirmə meylli. *Teatr naturalizmi, dərinləşmiş psixologizm qalıqlarını*

tamamilə aradan qaldır(ıb)..

Psixoloji sif. (yun) 1. sif. Psixologiyaya aid olan. *Aktyor kəndi səhnə fəaliyyətində bir çox psixoloji hallara.. təsadüf ediyər. // Psixikaya aid olan. Müəyyən bir psixoloji xəstəlik nəticəsində cinayətlər işləmiş..*

2. is. Psixologiya. *..Xalqın.. bütün psixologisini ..öyrənmək üçün .. ilk vasitə.. el ədəbiyyatıdır. Aktyor psixolojini gözəl bilməlidir. ..Mövzu xalqın milli etiqadını, psixologisini təsvir etməli(dir).*

Psixoloq is. (yun.) İnsan psixologiyasını yaxşı bilən adam. *Xalqımızın bu əhvali-ruhiyyəsi hər kəsdən əvvəl bir psixoloq olması icab edən Cavid tərəfindən nədənsə heç görülməyir, hiss edilmir.*

Puç sif. və z. Boş, heç, fani. □ **Puç etmək** – məhv etmək. *..Əməyini puç edirdi. Puç olmaq* – məhv olmaq. *..Puç olub qara torpaqlar altına gedim...*

◊ **Puç çıxmaq** – heç olmaq. *..Zəhmətimiz puça çıxsın?..*

Pudra is. (fr.) Kirşan. *Dilbər (pudra çıxarır).. [Xosrəmməd:] Gündə vurur qızlarımız pudrasın, gedir çıxır bulvara.. Hər gün üzünə pudra çəkir, əgni müəttər.*

Pudralanmaq f. Üzünə pudra, kirşan vurmaq. [Xosrəmməd:] *Bu qızların pudralanması haqqında şeir yazıram...*

Pudralı sif. Pudra, kirşan vurulmuş. *..Şapalağı pudralı üzünə endirdi.*

Pudra-mudra is. dan. Pudra. *..pudra-mudra nədir bəs?*

Pul is. Alqı-satqı vaxtı qiymət ölçüsü kimi işlədilən bank bileti. *Axırda Rudəkiyə müraciət edib ona çoxlu pul verdilər. [Sevil:] ..indi Allaha şükür, nə var, evimiz-eşiyimiz, pulumuz, dolanacağımız. Pul qurtarsa, oğurluq vardır. // Dövlət, sərvət. Pul babadan qalmış.. [Belokurov:] Milyonlarla pulları və insan əməyini bilərəkdən çölə tullamaq.*

◊ **Pul düzəltmək** – bir qədər pul toplamaq. *Borc-xərc pul düzəldib.. Pul qoymaq* – çoxlu pul xərcləmək. [Hacı Zaman:] *Bir atək pul qoydum. Pul tökmək* – b a x **pul qoymaq**. [Xaspolat:] *.. Nə qədər pul tökdüm, olmadı. Pula getməmək* – satılmamaq.

[Babakişi:] *Bir az kömür gətirdim ki, satım, o da pula getmədi..*

Pulemyot *is.* (rus.) Güllə atan avtomatik silah. [Qubernator:] *Pulemyotları düzün, Nobeli bərk qoruyun..* [Zaman:] *Pulemyotlar qurulsun.*

Pullu *sif.* Varlı, dövlətli. *Mənim dayım oğlu Qurban belə gözəldir, belə pulludur, səni ona vermişəm.* // *İs. mənasında. Şərh eləyək pulluların (is.) halını. .. Səni verrəm pulluya.. Pullu fəqirə nəzər etməz, əgər; Versə də can bir, iki, üç kərə.*

Pulsuz *sif.* 1. Havayı, pul almadan. *Pulsuz da xidmət eləməyə hazırdır.* // *Pul vermədən.* [Nadir:] *Sizi pulsuz işlətmir.*

2. Kasıb, yoxsul. [Səməd:] *Sevilsən də, pulsuz bir adama...*

Pusqu *is.* Gözləmə, güdmə. *Onlar da bir dəstə gəlib pusquda dayandılar.*

Puşidə *sif.* (fars.) Örtülü, örtülmüş. *Cahan zülami-kədər pərdəsilə puşidə.*

Put *is.* (rus. пуд) 16.4 kq.-a bərabər çəki ölçüsü. [Aftil:] *Altı put buğda verdin..*

Putluq *is.* Saylardan sonra gələrək çəkinin neçə putdan ibarət olduğunu bildirir. [Babakişi:] *..dalına yükləyəsən səkkiz putluq kisəni, nə cırha-cırnan cırıldarsan!*

Pünhan *sif.* z. (fars.) Gizli, xəlvət. *Gülüyor. ..bu eşqə pünhani?* [Mənsur:] *..Qaf dağında girib pünhan olub simürğlər. Yazdım sənə bu naməni pünhan, ağa "Şeypur"!*

Pürboğaz *sif.* (fars.) Lülqənbər. [Salamov:] *Kişini vurublar, tir kimi uzadıblar yerə, o deyir: bu pürboğazdır.*

Pürğübar *sif.* (fars.) Çox kədərli, çox qəmli. *Ağla qan, ey qəmli könlüm, pürğübar ol, sən də bir.*

Püriftixar *sif.* (fars. və ər.) İftixarla dolu. *Əğniyələr.. eyd edir püriftixar.*

Pürkədər *sif.* (fars. və ər.) Çox kədərli. *Millətin fəryadına kuş etmə, olma pürkədər..*

Pürvüqar *sif.* (fars. və ər.) Vüqarla dolu, vüqarlı. *Pürvüqar alını möhrə dəyməzdi..*

Püskürmək *f.* Öz içərisindən şiddətlə bir şey sovurub atmaq;

saçmaq. [Səslər:] *Sənə qarşı yürüyür.. Od püskürən traktorlar. Metal əridən ocaqlar ağızlarını açıb dəmir udur, od püskürürlər.*

Pyes is. (fr.) Səhnədə göstərilmək üçün yazılmış dram əsəri. *“Məstəli şah” pyesi tamaşaya qoyuldu. (Ərəblinski) “Müsibəti Fəxrəddin” pyesində baş rollardan birini ona tapşırır. [Əlimuxtar:] .. Əlbəttə ..sən gələrsən otuzillik pyesi alt-üst elərsən..*

- R r -

Rabatay n. (rus. работай) dan. Hər nə yazdım *“rabatay”* hamı səbət oldu, dayan.

Rabitə is. (ər.) Bağlılıq, əlaqə. Nə qədər *“İblis”* biri-birilə bir o qədər də rabitəsi olmayan ayrı-ayrı vəqələrdən ibarət olsa da, o qədər *“Şeyx Sənan”*-da .. irtibat vardır. // Münasibət. Son iki il içərisində Türk Bədaye Teatrı kütlələrlə rabitədə olmaq ..hərəkəti tutmuşdur. Teatr ..zavodlara ekskursiyalar yaparaq, onlarla rabitə düzəltdir.

Raboçi is. (rus. рабочий) dan. Fəhlə. [Kamal:] Mən özüm firqəçiyəm, özüm də raboçi, bu da mənim çəkmələrim.

Radilni: radilni priyut (rus. родильный приют) dan. Doğum evi. [Həsən:] Arvadı apardım radilni priyuta, yer olmadı.

Radio is. (lat.) 1. Radiostudiya. Bu aralıq Moskva radiosu Azərbaycanda inqilab xəbərini ildırım kimi bütün Moskvaya yaydı.

2. Şüa dan. Bu gecə radio ilə aktyorun bütün varlığı işıqlandırılısaydı, Abbasmirzədən əsla bir əsər qalmayıb, bütün iltirab və səfalətləri ilə bir Nəcəfbəy Çaybasarski görünəcəkdə.

Rağib is. (ər.) Rəğbət göstərən, tərəfin saxlayan. Bircə, bunların əvəzinə 6-7 nəfər Şeyx Sənana rağib gürcülər götürülsəydi, gözəl olardı.

Rah is. (fars.) klas. Yol. [Hacı:] ..Di tez hazırlanıb rahə rəvan etsinlər karıvanı. // Üsul. ..Küçədə verməkçin oyun, tarmaz rah. □

Rahi-həqq – həqq yolu. [Sitarə:] Gedin səlamət belə bu rahi-həqqə. **Rahi-nicat** – nicat yolu. *Rahi-nicatı xalqa nümayan edib..*

Rahat sif. və z. (ər.) 1. Əziyyətsiz, əziyyət verməyən.

[Nüsrət:] *Bura ki, rahat yerdir, həm raykoma yaxındır, həm də.. Uyu rahat məzaridə. [Şərabanı:] Kolxozda o da işləyir, mən də, evdə də mənə rahat qoymur.*

2. Sakit, dinc. [Tapdıq:] *Rahət mənə yar ol, dər-divaridən əl çək. Fəqət daxilindəki qadınçılıq onu rahat buraxmayır.*

3. is. Rahatlıq. [Aşıq Qərib:] *Rahatım yox gündüzləri.*

Rahatca z. Rahat halda. *Rahatca işləyirdim, kefə baxırdım..*

Rahatlamaq f. Rahat etmək. *..Abbasmirzə.. əzilməsin deyə.. yerin rahatlayaraq, tədricən yığıldı ki, bu bir nöqsandır.*

Rahatlaşdırmaq b a x **rahatlamaq**. [Bəhram:] *Qoy bir o gülləri iyləyim, bəlkə bir az ürəgimi rahatlaşdırın.*

Rahatlıq is. Asudəlik, dinclik. [Aslan:] *Siz bir naxal kimi ona rahatlıq vermirsiniz. // ...Ömründə bir dəqiqə rahatlıq bilməyən.*

Rahatsız sif. Narahat. [Almaz:] *Ürəyim çox rahatsızdır, Şərif..*

Rahatsızlıq is. Narahatlıq. *Artıq onun.. gözündə bir rahatsızlıq çırpındığını görmək çətin deyildi.*

Rahib is. (ər.) Monastırda yaşayan tərkidünya xristian. *Sənə mən rahibəm itaətdə!.. Rahib kimi.. həvəsin yox.*

Rahnümun is. (fars.) Yol göstərən, bələdçi. *Millətə qəm olursa rahnümun..*

Ram (fars.): □ **ram olmaq** – tabe olmaq. [Rəhman bəy:] *Olmaq gərək əmrə ram.*

Ramazan is. (ər.) Hicri-qəməri təqviminin 9-cu ayı. [Şərif:] *Üç ay sən mənə gələn üç ay mən sənə gedən, rəcəb, şaban, ramazan, bu doqquz ay, bu da uşaq..*

Rapp (rus. Российская ассоциация пролетарских писателей (РАПП)) Rusiya proletar yazıçılar cəmiyyəti (1932-ci ildə ləğv edilmişdir). *Yoldaşlar, yoldaş Hikmət Kamal Azap1 üzvü olsa da, tutduğu pozisiya Rappın əsas xəttinə ziddir.*

Rast¹ is. (fars.) mus. Klassik muğamlardan birinin adı. [Sapan:] *Sənin qafiyəsiz şeirini rast havasında. Hacı rast üstə oxuyur. (remarka).*

Rast² z. Düz, müstəqim. [Ramiz:] *Niyə mən onunla rast oldum. Ömründə böylə şeyə rast gəlməmişdi. [Xor:] Təəccüb işdir*

bu lap rast gəlmişik biz.

Ravi is. (ər.) Nağıl danışan, hekayə edən. *Hətta bu cür deyirlər, bir ravinin dilindən..*

Ravnopravie is. (rus.) *dan.* Hüquq bərabərliyi. [Həsən:] *Nə olar ki, ravnopravie deyil?*

Rayihə is. (ər.) Xoş iy, gözəl qoxu. *..Xəfif bir külək arabir dilaviz rayihəsilə insanın ürəyini oxşayırdı.*

Rayihədar sif. Rayihəli, ətirli. *..Rayihədar ..bir gülü..*

Raykom is. "Rayon komitəsi"nin ixtisarı. [Nüsrət:] *Bura ki, rahat yerdir, həm də raykoma yaxındır.. // Raykomun katibi [İmamyar:] Raykom məni özü çağırdı, dedi: gərək bunu sən aparasan.*

Rayon is. (fr.) 1. İnzibati-ərazi vahidi; qəza. *Bəzi qızlar rayona gəlib müəllimlik edərkən .. heç bir ictimai iş aparmırlar..*

2. *dan.* Rayon milis şöbəsi. *..Rayona zəng çalıb, milis çağırırlar.*

Raz is. (fars.) Gizli şey, sirr. □ **Raz etmək** – gizlətmək. [Sitarə:] *Nədir hikmət qəza dövründə, yarab, raz edir büdət..*

Razı sif. və z. Məmnun. [Səlim:] *..qızım, bunun üçün də sizdən çox razıyıq..* □ **Razı qalmaq** – məmnun olmaq. [İvanov:] *Məndən razı qaldınız mı, Yaşar?.. Razı olmaq* – razılığını vermək, razılıq ifadə etmək. [Nüsrət:] *Buna heç bir partiya təşkilatı razı olmaz.*

Razılıq is. Məmnuniyyət. *..Razılığım bir qanun ola bilməz.* □ **Razılıq almaq** – razı olmasına nail olmaq. [Gülsabah:] *Qüdrət səni atıb gedir kən səndən razılıq aldımı? Razılıq vermək* – icazə vermək. *Atan razılıq vermişdir.*

Razvratniy sif. (rus.) Pozğun, əxlaqsız. [Aslan:] *Hansı yaxşıdır: desəm bacımın əri ..kakoy-to bədbəxt .. razvratniy aktyor..*

Real sif. (lat.) Əsl, həqiqi, gerçək. *..Real və doğru təsvir edən..*

Realist is. (lat.) Realizm tərəfdarı. *Cavid gah romantik, ..gah realist kimi sentimentalistdir. ..Mübariz adamların obrazını ..yaratmalı olan realist yazıçı üçün çox əhəmiyyətlidir.*

Realizm *is. (lat.) Ədəbiyyat və incəsənətdə: Obyektiv varlığı real əks etdirən cərəyan. Teatr.. sağlam proletar realizminə keçməyi qərara almışdır. Qərb ədəbiyyatı realizm məktəbinə varınca..*

Realnı *sif. dan. Real. ..Realnı, canlı romanlar, hekayələr, dastanlar vardır.*

Referat *is. (lat.) Elmi əsərin xülasəsi. Bu kiçik referatda, əlbəttə, o dünyanın ən zəngin ədəbiyyatı haqqında izahat vermək imkan xaricindəyiz.*

Rejim *is. (fr.) Bir şeyin iş, fəaliyyət və s. şəraiti. ..Lənətə gəlmiş bu iş rejimini siz mənə haradan öyrətdiniz.*

Rejissor *is. (fr.) Teatr və kino quruluşunun bədii rəhbəri. Hər bir dramaturq rejissor olmalıdır. [Dursun:] Deyir mən rejissoram, belə deyirəm. // məc. Quruluşçu. [Gülüş:] Budur Balaşın xanımı, heç bir rejissor görməmişdir.*

Rejissorluq *is. Rejissorun işi, sənəti. [Mazandaranski:] İndi nə rejissorluğu əlindən alan var, nə premyerliyini. [Mirzə Camal:] Mən əgər o Bayramın rejissorluğunda bir oyun oynasam, məndən köpək oğlu adam yoxdur.*

Rejissura *is. (fr.) Tamaşanın, filmin quruluşuna rəhbərlik. Rejissura işində səlislik və uyğunluq yaradıla bilmədi.*

Rekord *is. (ing.) Hər hansı bir sahədə ən yüksək nailiyyət. // məc. Azərkino.. etinasızlıq baxımından bütün rekordları, vurub keçdi.*

Rels *is. (ing.) Üzərində vaqon, vaqonet və s. təkərlərinin diyirlənərək hərəkət etdiyi ensiz polad tir. // məc. Fəaliyyət istiqaməti, inkişaf xətti. ..Kənardan rejissor çağırılması .. teatrın həqiqi yaradıcılıq relsləri üzərində düzgün inkişafına mane olur.*

Rentgen *is. (alman fizikinin adından). Rentgen şüaları ilə işıqlandıran cihaz. [Almaz:] Bir yumruqdan nə çıxar? Fənər gərək, həm də rentgen fənəri!*

Reostat *is. (yun.) Enerjinin gücünü nizama salan cihaz. [Yaşar:] .. reostatı işlət.*

Repertuar *is. (fr.) İfa olunan əsərlərin məcmusu. ..Bədii-*

siyasi şura repertuar hazırlamaq işi ilə məşğuldur. [Gülsabah:] *Yarış şərti: repertuarı və oyunları keyfiyyətcə yaxşılaşdırmaqdır. Teatr.. əlverişli repertuarla təmin olunmaq üçün dramaturqlar arasında müntəzəm iş aparılacaqdır.*

Replika is. (fr.) 1.Yerdən atılan söz, edilən etiraz. *Züleyxa sözünü bitirməmişdi ki, Aslan bir replika atdı.* [Toğrul:] *Tanya, sən replikaları da yaz.*

2. Teatr. Səhnədə tərəfi-müqabilin sözlərinə cavab. [Mirzə Səlim:] *Nə ..deyirəm axı, düz gəlmir, ancaq replikam "gülümsəyirdi"..*

Resenzent is. (lat.) Resenziya yazan. [Mazandaranski:] *Bundan sonra gərək Şəkinski üçün Parisdən.. bir resenzent gətirək.*

Resenziya is. (lat.) Tənqidi rəy. *Aktorlar bir yerə toplaşib resenziya oxuyurlar.* [Şəkinski:] *Hər yetən gəlib mənə resenziya yazacaqdır.*

Pesept is. (lat.) məc. Məsləhət, göstəriş. *Bəzi yoldaşlar ..düşünürlər ki, bu problemdən müəyyən reseptlər verməklə yaxa qurtarmaq olar. Qəssab Ağacan resept verdi..*

Restoran is. (fr.) Yüksək səviyyəli aşxana. *Restoranlarda şərabı-badəni nuş eyləyor. Daim oruc yeyərdim bir gizli restoranda..*

Revmatizm is. tib. Yel. [Sapan:] *O bozbaşnan revmatizmdən də.*

Reyhan is. (ər.) Xoşiyli yeyilən bitki; bazilik. *Çox çəkməyəcəkdir bitəcək sünbülü reyhan..*

Rezin is. (lat.) Kauçukdan alınan elastik material. *Tüfəng böylədir ki, ucunda rezindən bir ağac var.*

Rəbb is. (ər.) Allah, Tanrı. [Sitarə:] *Yenə düşdü xəyalıma vətən sevdası, ya rəbbi..* [Nadir:] *Ya rəbbi, bir kəsə pislik etmədiyimiz halda yenə bizə zülm edirlər.*

Rəcəb is. (ər.) Hicri qəməri təqviminin yeddinci ayı. [Şərif:] *Üç ay sən mənə gələn, üç ay mən sənə gələn, rəcəb , şəban, ramazan, bu doqquz ay, bu da uşaq..*

Rəcz is. (ər.) Şiddətli, gurultulu səs. *Hər bir şeydən əvvəl onu*

xatırladım ki, birinci pərdədə tək danışırkən və ikinci pərdədə kağız oxuyurkən, rəcz oxurcasına, bərkdən və yersiz olaraq sərt danışdı. Fəqət madam ki, əsər köhnə məktəb ilə yazıldığından belə nöqtələrə təsadüf edilir, o zaman bunu heç olmasa, bir rəcz kimi deyil, bulanlıq bir tövr ilə söyləməlidir.

Rəd is. (ər.) Göy qürultusu. □ **Rədi-səma(vi)** – göy qürultusu. Bu zəlalət ərsəsində cismi-millət bisəhər, .. rədi-səma tək rəşədar. Nəsir şapalağı rədi-səməvi kimi Həsənin “pudra”lı üzünə endirdi. **Radü-zəlzələ** – zəlzələ gurultusu. Yıxıb dağıt bu bidəti misali-rədü zəlzələ.

Rədd is. (ər.) Qəbul etməmə, yox cavabı vermə. Gözəl deyə yalvardığımız və rədd cavab aldığımız qızlara nisbətə *Gülər, insafən, ən gözəl bir qız idi.* □ **Rəd etmək** – özündən uzaqlaşdırmaq. [Cinner:] *Rədd et onu mənim gözümdən.* **Rədd ol!** – birisini qovmaq məqamında işlənir. [Şəkinski:] *Rədd ol, deyirəm sənə, bu saat səhnədən!*

Rəf is. (ər.) Ləğv etmə, yox etmə. ..Ehtiyaclarımın .. rəfinə çalışacaq.. □ **Rəf etmək** – aradan qaldırmaq, ləğv etmək. ..Rəf etməyə qadir.. **Rəf olunmaq** – yox olub getmək. Nəsə! Budur yaşadan.. rəf olunmayınca mərağ.

Rəfiqə is. (ər.) Qız və ya qadın yoldaşı. Yol rəfiqələrim tez-tez deyirdilər.. ..Rəfiqələrdən biri mənə dedi..

Rəftar is. (fars.) Davranış, münasibət. [Sitarə:] *Gəl etmə sitəm, bir belə rəftaridən əl çək..* [Firəngiz:] *..Onun gözlərində anlaşılmaz bir qüvvət, simasında, sözlərində, rəftarında... yox, o həyatda da gözəldir.* □ **Rəftar etmək (eyləmək)** – davranmaq, özünü aparmaq. ..Eyləsin insan kimi qızla rəftar? [Sitarə:] *Çarxi fəlak bu dövrdə etmədi mənimlə rəftar.*

Rəğbət is. (ər.) Meyl, təvəccöh. [Fatmansa:] *Məni nöşün götürür, mənə kim rəğbət eləyəcək. ..Ölü gülzarə nə rəğbət?*

Rəğmən qoş. Olduğu halda. Aslan, Mənsurun elmə həvəskar olmağına rəğmən onu oxutdururdu.

Rəhbər is. (fars.) 1. Siyasi başçı, yol göstərən; ideoloq. Bir də biz Sənanı əlli ildən sonra böyük bir kütlənin rəhbəri olaraq

görürük. Qarşıdakı böyük bir kütlənin rəhbəri .. əqidəli bir adamdır.

2. *məc.* Böyük, yolgöstərən. [Şahvələd:] *Oldu daima sevda rəhbərim.*

Rəhbərlik *is.* Bir işin başında durma. *Bu da bir rəhbərlik oldu. Rəhbərlik eyelədin biza hər rəhgüzaridə.*

Rəhbərlikedic *sif.* Göstərişverici; rəhbər. *İndiyə qədər tənqid .. dırnaq ilişdirməkdən ibarət idi, rəhbərlikedic tənqid isə meydana çıxmamışdır.*

Rəhm *is.* (ər.) Mərhəmət. *Rəhm allahı, gözəlliklər tanrısı tək pək incə. .. Ürəyinə rəhm düşsün deyə..* □ **Rəhm etmək** – yazığı gəlmək. [Məhərrəm:] *Qardaş, Allaha bax, ona rəhm elə! .. Əcəl .. rəhm eyeləyib aman verməz..* **Rəhmi gəlmək** – mərhəmət etmək. [Balas:] *..Müqəssir mən özüməm, ..məna rəhmin gəlsin.* [Hacı:] *Rəhmim gəlir, etmirəm onu dur...*

Rəhmdil *sif.* (ər. və fars.) Ürəyiyumşaq. [Şərifzadə:] *Ancaq zəif, rəhimdil, müşfiq .. bir aşiq rolunda ikən.. Nadir şah kimi sərt danışması qeyri-təbii görünürdü.*

Rəhmət *is.* (ər.) *din.* Allahın ölümlərin günahlarının bağışlaması. *..Allah atana rəhmət eləsin!*

Rəhmətlik *is.* Mərhum. □ **Rəhmətlik oğlu (uşağı)** – yaşlı adama narazılıq bildiren xitab. *A kişi, rəhmətlik oğlu, hələ yazırsan.* [İmamyar:] *Xalq burada sosialist fikir, bunlar rəhmətlik uşağı bir givrənkə çörək üçün qırğın salırlar.*

Rəhmsiz *sif.* Mərhəmətsiz, amansız. [Mənsur:] *Ah, zalım zamanə, rəhmsiz dövrən, vəfasız övrətlər! – deyə ağlayır. //* *İs.* mənasında. *Rəhmsizlər evi ..ola künfəyəkun! Ah! Zalım zamanə! Rəhmsiz dövrən, vəfasız övrətlər!..*

Rəhnüma *is.* (fars.) *klas.* Yol göstərən, bələdçi; rəhbər. *Çox da millət rəhnümasızdır, düşübdür dərbədar.*

Rəxnə *is.* (fars.) Dağınıq, zərər; çaxnaşma. *Rəxnə .. düşsə bütün alama..* [Sitarə:] *Vətən! Sən ey vətən, sən rəxnə saldın səbri-aramə.*

Rəxşan *sif.* və *z.* (fars.) Parlaq, parlayan, işıqlı. *..Aləmi rəxşan edib gedib.*

Rəxşan(i)də is. (fars.) Parlaq, parlayan. [Vəzir:] *Qəlbim tələsir bir məhi-rəxşanidən ötrü.*

Rəxtxab (rəxti-xab) is. (fars.) Yataq, yorğan-döşək. [Sitarə:] *Dayan, o evdə gedim yaxşı rəxti-xab salım. ..Öz rəxti-xabına saldı.*

Rəis is. (ər.) Başçı. [Haris:] *Mən vətənimdə böyük bir qəbilə rəisi, zəngin bir adamam.*

Rəisi-cümhur is. (ər.) Prezident. *Ən böyük rütbə nədir onda? Rəisi-cümhur.*

Rəiyyət is. (ər.) Yoxsul adam. [İkinci:] *Xan, rəiyyət – hamısı bir olsun.*

Rəqabət is. (ər.) Çəkişmə; yarış, konkurensiya. *Fars dilinin müstəqil bir ədəbi dil halında ona rəqabət edə bilməsi .. imkansız idi. // ..hər ikisi gözəllikdə bir-birinə rəqabət edib. .. Zəriflikdə gül ilə rəqabət edən yanaqlar.*

Rəqib is. (ər.) Rəqabət aparan; konkurent. [Səməd:] *Sən onlara rəqib ola bilməzsən. Tanrıya bir rəqib olub xilqət.*

Rəqibə is. (ər.) Rəqib qadın, qız. [Gülüş Dilbərə:] *Görürsünüz ki, rəqibəniz nə qədər gücsüzdür.*

Rəqib(ə)lik is. Qısqanclıq. *..İnsaniyyətlə rəqibliyin mübarizəsinin axırını gözləyirdi.*

Rəqqasə is. (ər.) Rəqs edən, oynayan qız, qadın; balerina. *..Rəqs eyləyib əl oynadır rəqqasələr!*

Rəqs is. (ər.) Musiqiyə uyğun olaraq ritmik bədən hərəkətlərindən ibarət incəsənət növü. *Rəqs eyləyib əl oynadır. Rəqs və musiqini çox sevdiyi üçün əvvəllər bir az onu incidirdilər. □*

Rəqs etmək – oynamaq; rəqs ifa etmək. [Solmaz:] *Onun gözlərində şən bir kainat rəqs edir.*

Rəqsan sif. (ər. və fars.) Oynayan, rəqs edən. *O, minlərlə rəqsan xəyalları, parlaq ümidləri əbədi bir yoxluğa məhkum edən acılı kölgə..*

Rəml is. (ər.) Qum üstündə fala baxmaq üsulu. *Rəmlə baxanda belə məlum olur..*

Rəmmal is. (ər.) Falçı, rəml atan. *Yox bir nəfər İranda nə falçı və nə rəmmal.*

Rəmz is. (ər.) İşarə; simvol. *Hər şeydə bir rəmz arayırkən: – Al, bu gümüş parçasını.. Ariflik deyə hər bir açıq şeydə gizli bir rəmz ..ararlar.*

Rəncbər is. (fars.) Əkinçi, taxılçı. *Nə çəkir rəncbər yazıq dehqan?*

Rəncidə z. (fars.) İncik, incimiş. [Hacı Əhməd:] *Çox bərk rəncidə olmuşuq dostluqda, ha!*

Rəncur z. (fars.) b a x **rəncidə**. [Sitarə:] *Dövrən dili-zarım etdi rəncur. ..Bir kişi edə rəncur..*

Rəndələmək f. məc. Yaxşı şəklə salmaq; abıra salmaq. [Asya:] *... bu xalqı taxta-şalban kimi rəndələmək istəyirlər.*

Rəng is. (fars.) 1. Bir şeyin işıq tonu. [Oqtay:] *Başqa bir rəngə boyanıb tarixi təkrar etdirə bilməzsən. // Üzün, sifətin tonu. [Tanya:] Sənin rəngin sapsarıdır, Yaşar! Artıq Saranın rənginə baxmaq olmazdı.*

2. Boya. *Boyasan rəng ilə daşı yenə daşdır, nə ki zər.*

3. məc. Xüsusiyyət, zahiri görünüş. *..Bu nümayiş get-gedə rəngini və məzmununu dəyişir. .. Burada ictimai bir duyğu, bir rəng vardır. // Olduğu kimi. [Almaz:] Həyat.. bütün paxırları açır, hər kəsi öz rəngində göstərir.*

♦ **Rəng vermək** – mənalandırmaq. [Əbu Übeyd:] *Atəşgah mübidləri buna dini bir rəng verirlər. Rəngə girmək* – rəngdən-rəngə düşmək. *Giriyor.. nəfəsdə yüz rəngə. Rəngi qaçmaq* – qorxu, həyəcan və s.-dən rəngi ağarmaq, bozarmaq. [Sitarə:] *Yox, yox, gözlərin qızarıb, rəngin qaçıb, nə olub sənə? Rəngi solmaq* – üzünün rəngi saralmaq. *Gör acından rəngi solmuş qızları zəlil..*

Rəngarəng sif. (fars.) Müxtəlif rəngli, əlvan. [Oqtay:] *..Mən bu rəngarəng həyatın tanrısı olacağam. Xalqımızın rəngarəng həyat və məişəti onu .. mütəəssir etməmişdir.*

Rəngli sif. Rənglənmiş; boyalı. [Hacı Zaman:] *Qız xeylağı gedib o namussuz kişilərin rəngli üzlərinə baxsın...*

Rəngsaz is. (fars.) Boyaçı. *Tapıldı rəngsaz, verildi pul az, Yaz dedilər yaz!*

Rəsm is. (ər.) Hər hansı bir şeyin təsviri; şəkil. *Ədibi-*

möhtərəm Haşimbəy Vəzirovun rəsminə. Keçirir bir rəsm kimi gözdən. .. Divarda üç rəsm vardı.

Rəsmi sif. (ər.) 1. Hökumət tərəfindən olan ; qanuni. [Fuad:] *Mən.. bu camaatın qabağında rəsmi surətdə bildirirəm ki, uşaq mənimdir.*

2. Rəsmiyyəti gözləyərək. [Nüsrət:] *Yoldaşlar! Rəsmi hissəmiz qurtardı.*

Rəsmiyyət is. (ər.) Bir işin rəsmi cəhəti. *..Rəsmiyyətlə (ərini) qəbul etməli.. Dövlət bəy (incə bir rəsmiyyət və nəvazişlə).. Türk qadınlarının teatra cəlb olunması idarə rəsmiyyətindən çıxarılarq, kütləvi bir kompaniya halını almalıdır.*

Rəssam is. (ər.) Rəsm çəkən sənətkar. *Türk rəssamı yoxdur. ..İşçi və kəndliləri içərisindən rəssamlar yetişdirmək lazımdır. Mustafayev adlı bir gənc, istedadlı rəssam vardır.*

Rəssamlıq is. Rəssam sənəti. *Burası gərək musiqi, gərəkse rəssamlıq və başqa cəhətlərcə kənd yaradıcılığına rəhbərlik (etsin).*

Rəşədar sif. (ər. və fars.) Titrəyən, əsən. *..Rədi-səma tək rəşədar.*

Rəva is. (fars.) Caiz, layiq, münasib, yarar. *Nə rəvadır salasan möhnətə qəmsiz başını.. [Yaxşı:] Bu Allaha rəvadır, uşaqçın ürəyim əzilir. ..Hər nə yazırsansa, rəvadır. □ Rəva görmək – layiq bilmək. [Sitarə:] Neçin, qardaş, rəva gördün mənə bu macəranı sən? Hər zülmü .. ona görgilən rəva.*

Rəvan sif. və z. (fars.) Axıcı, səlis, aydın. *..Olduq.. səmtinə rəvan.. [Sitarə:] ..Olubdur qafileyi-qəm rəvan, mən gedirəm. □*

Rəvan olmaq – yola düşmək. [Hacı:] *Bu gün həccə rəvan olmaqdayam bu dar dünyada.. [Mənsur:] Rəvan olaq hamımız ol diyarə, qəm çəkmə.*

Rəvayət is. (ər.) Hekayət, nəğil. *Bir rəvayətə görə o zaman Məsud adlı bir şair İran şahlarının tarixini nəzm etmişdi.*

Rəviş is. (fars.) Üsul, tərz-i-hərəkət. *..Təqib eləyib belə karın rəvişin..*

Rəy is. (ər.) Fikir, mülahizə. *..Rəyimə şərik olaraq..*

Rəyasət is. (ər.) Rəislik, rəhbərlik. *..Ağamemnon rəyasəti*

altında Troyaya hücum ediliyor.

Rəzalət *is.* (ər.) Alçaqlıq, əclaflıq. Ömrü rəzalətlə keçir sərbəsər. [Dilbər:] *Bunun başına havamı gəlib, bu rəzalət deyilmi? Bu rəzalət şərq diplomatiyasının tarixində görülməz bir şey deyildir.*

Rəzil *sif.* (ər.) Alçaq, şərəfsiz. [Xor:] *..Ola rəzil xain düşmən!* [Mirzə Rza:] *Rəzil qız, namussuz qız... Sanacaq xalq onu rəzillərdən...*

Riayət *is.* (ər.): □ **riayət etmək** - əməl etmək, gözləmək. *..Qanuna özü riayət etmir.*

Rica *is.* (ər.) Xahiş, istəmə. [Nadir:] *Ona görə əziyyət çəkməyiniz deyə, vaxt imkan getməyinizi rica edirəm.* [Elxan:] *Yalnız bir ricam var.* [Balaş:] *Buyurun, buyurun, rica edirəm, xoş gəlibsiniz.*

Ricət *is.* (ər.) Geri çəkilmə. [İzzət paşa:] *Artıq ricət nizamsız qaçğına çevrilə bilər. Burasını sahildən uzaqlaşan dalğaların ricətinə bənzətmək istərdik.*

Ridikül *is.* (fr.) Qadın əl çantası. [Qəmə:] *Bəs mənim ridikülüm nə oldu?*

Rind *is.* (ər.) *klas.* Laübalı adam, xərəbatı, saymaz. [Hacı Əhməd:] *Nə deyirsən, rindir köpəkoğlu, hikmət oxuyub axı.*

Rindlik *is.* Laqeydlik, saymazlıq. *Təkyə, rindlik və məlaməti tövsiyə edirdi.*

Rişxənd *is.* Ələ salma, məsxərə. [Gülsabah:] *Siz bu sözləri mənə rişxənd ilə deyirsiniz.*

Riyaziyyat *is.* (ər.) Kəmiyyət münasibətlərini və obyektiv aləmin mücərrəd formalarını öyrənən elmlərin məcmusu. [Gülsabah:] *O, riyaziyyat da bilir.*

Riz *is.* (fars.) Cığır, iz. *..Keçidləri, rizləri var ölkəmin.*

Riza *is.* (ər.) Razılıq. [Mənsur:] *Şərilə ol hərəm mənə.. sən ver riza, gözüm..* [Sitarə:] *Rizamısan, buna fərman verirmisən?*

Rizaməndlik *is.* *klas.* Razılıq. [Hacı Əhməd:] *Ləzzət eləyir mənimçin. Nə üçün ki, öz rizaməndliyimlə verirəm.*

Rol *is.* (fr.) 1. Artistin səhnədə təmsil etdiyi surət. *Qız rolunu*

qız ifa edəcək.. [Şəkinski:] Versin mənə rol, görər. [Asya:] Rolları o bölmür ki, Gülsabah bölür də...

2. Pyesin hər bir surətə aid olan mətni. [Tamara:] *Oqta, mən rolumu yaxşı öyrənmişəm.*

♦ **Rol oynamaq** - əhəmiyyəti olmaq. [Valentinov:] *Bu işlərdə keçmiş köhnə intiqam da bir qədər rol oynamış. Rola girmək* – yaratdığı obrazla yaşamaq. *Aktyor götürdüyü rola .. o qədər dərin girmiş ki, özü aradan tamamilə itmişdi.*

Roman is. (fr.) 1. Adətən nəslrlə yazılmış həcmcə böyük hekayə. *..Canlı romanlar, hekayələr, dastanlar vardır. Bu mühit içində Nizaminin yaratdığı romanlar və bir neçə bu kimi əsərlərdən başqa..*

2. *dan.* Sevgi macərası, eşqbazlıq. *Bütün ömrüm boyu çox romanlar.. keçirdim.*

Romançı is. Roman yazan yazıçı. *Onun (dramaturqun) dili romançının dilindən fərqlidir.*

Romantik is. (fr.) Romantizmin tərəfdarı. *..Romantiklərə (Şlegelə) biz Şekspirin tərcüməsilə mədyunuq. ..Cavid sırf romantik bir yazıçı deyildir.*

Romantizm is. (fr.) Şəxsiyyət və hissiyyəti öz yaradıcılığı üçün əsas qəbul edən 19-cu əsrin əvvəlində ədəbiyyat və incəsənətdə yaranan cərəyan. *..Biz nə qədər irəli getmək istərsək.. yenə heç olmasa, romantizm dövrünü keçirməliyik. ..Romantizmdən yaxa qurtarmamış Cavidə ölçmək doğru olmaz.*

Rota is. (pol.) Qoşun bölgüsü. [Müsəlman:] *O Əlinin qəzəb oğlu Əbülfəzabbas haqqı, lap bir rot da gəlsəniz, ayaq geri basan deyiləm.*

Rövhəxan is. (ər. və fars.) Mərsiyəxan. [Həsən:] *Atası rövhəxan idi.*

Röya is. (ər.) Yuxu. [Şahsənəm:] *Yalandır, yalan! Gördüm bir rəya...Sanki şeyr edir rəya..*

Rubaşka is. (rus.) dan. Köynək. [Yazı:] *Smiritelni rubaşka götürüm. Çernilim, ruçkam, yazım, hər dürlü karım Jankadır..*

Ruh is. (ər.) 1. *din.* İnsan bədənində cismani olmayan, yalnız

duyula bilən, mənəviyyatla bağlı və insan öldükdən sonra yaşadığı hesab edilən Allahın bir parçası. *Söylədi ruhum o dəm; Cismimə : – Ey kəməhhəl! [Sevil:] .. ruhum daima bu evdə səninlə yaşayırdı..*

2. məc. Cansız olanların mahiyyəti, energetik sahəsi. *Hamleti oynamaq, lakin onun bütün ruhunu anlamamaq mümkündür? Hər şeyin: evin, dəyirmanın, tarlanın .. xüsusi bir ruhu vardır.*

3. məc. Əhval-ruhiyyə. *Bu gecə son dərəcə inqilabi bir ruhda idi.*

4. İnsanın daxili halı, mənəviyyəti. *Sən.. inqilabçı olsaydın, xalqın ruhunu düşünərdin. Səhnəmizdə həyatımıza, ruhumuza yaxın .. əsərlər pək azdır. Xalqın ruhunu anlamayırdı. ..Türk xilqətən, ruhən igid, alıcı bir əsgərdir.*

♦ **Ruh düşgünlüyü** – bədbinlik, ümitsizlik. *..Nədənsə oyunda bir solğunluq və oynayanlarda bir ruh düşgünlüyü hiss edilirdi.*
Ruhunu oxşamaq – ürəyinə yatmaq. [Sitarə:] *Ax, Gülzar, məhəbbət.. o hərdən ürəyimi parçalayır, hərdən ruhumu oxşayır.*
Ruhu uçmaq – cusa gəlmək. [Sara:] *Gedək bağçaya, belə yaxşı havadır ki, insanın ruhu uçar.*
Heç ruhu da inciməmək – rahat, əziyyətsiz olmaq. [Toğrul:] *Özüm ölüm, iynəni elə vuracağam ki, heç ruhun da inciməyəcək.*
Ruhdan düşmək – bədbin olmaq. *Mən isə, arxam Gülərə bağlı olduğundan heç ruhdan düşmürdüm.*
Ruhunu didmək – narahat etmək, mənəvi iztirab çəkmək. *..Artıq üzü ruhunu didən sıxıntılardan bir qədər də qırıxmış olduğundan ..dərin bir əzab gözə çarpırdı.*

Ruhani (ər.) 1. is. Din xadimi. [Yanardağ:] *Hər halda bir ruhanini təhqir etmək islamlığa yaraşmaz.*

2. sif. Qeyri-cismani; mənəvi. [Yanardağ:] *..O qız illər boyu ruhani və cismani üzüntülərə dözmüş.. Arar ancaq ki, zövqi-ruhani.*

Ruhən z. (ər.) Mənəvi cəhətdən, ruhi tərəfdən. *Söz və işlə .. xalqın ruhən ərəbləşməsinə çalışır. Aktyorların oynadıqları əsərlər ilə ruhən heç bir əlaqəsi yoxdur.*

Ruhlandırmaq f. Ürəkləndirmək, cəsarət vermək. *Onun bu təsdiqi məni daha da ruhlandırır və daha danışmağa sövq edirdi.*

Ruhlu sif. 1. Həvəsli, gözəl bir şeydən təsirlənən. *..Yeva*

xanım Sona rolunu olduqca ruhlu oynayırdı.

2. Cürətli, cəsarətli, mərd. *..Özü istəmədən sevdiyi qızını öldürmək məcburiyyətində qalmış bir ata nə qədər ruhlu və qəti bir adam olursa da..*

Ruhsuz *sif.* Cansız. *..Ruhsuz bir cəsəd..*

Ruhsuzluq *is.* Süstlük, ətalətlik. *..Onda incə və gizlin bir ruhsuzluq hiss edilirdi. ..Abbasmirzə ilk iki pərdələrdəki ruhsuzluğunu unutmamaq şərti ilə, son dərəcə gözəl idi.*

Rum *is. tar.* Vizantiya əhalisi. [Elxan:] *Bunu ..rumlar, yəhudilər də belə etmişlər..*

Rumka *is.* (rus. əslı holl.) *dan.* Qədəh. [Məmmədəli:] *..bu vaxta qədər rumka ilə içirdik, indi kasa ilə içirik. ..Al ələ rumkanı, a Müznib!*

Rus *is.* Rusiyanın əhalisinin əksəriyyətini təşkil edən slavyan xalqı. [Sevil:] *Bu rus, ..qızları yenə yaxşıdırlar. [Şaqqulu:] Nə, Allaha and olsun, rslarda görmüşəm. // sif. Ancaq rus dilində olduğu üçün burada oxumaq maraqlı olmaz.*

Rusca *sif.* və *z.* 1. Rus dilində. *Viveskayı türkcə yaz, latınca yaz, rusca yaz.* [Səməd:] *Dedim rüşdiyyəni bitirmiş, idraklı, rusca-azərbaycanca gözəl savadı.. // is. [Balaş:] (Dilbər) Ruscanı rusdan .. yaxşı danışır..*

2. *is.* Avropa paltarı. [Aslan:] *..O (Firəngiz) paltarları dəyişib ruscaları geyinsin.*

Rusi Rus dili, rusca. *Bir az da bilir .. rusi lisani. Şeirimin çox sözü farsı, ərəbidir, rusi..*

Ruy *is.* (fars.) Üz, çöhrə. *İran qadınlarının zahiri görünüşünə bir əsas təşkil edən ağ ruyində qara çarşab..*

Ruz(i)gar *is.* (fars.) 1. Külək, yel. *..Keçdi bir ilq ruzgar. ..Ruzigarın pənceyi-qəhrində solmuş güllərin.*

2. *məc.* Dövrən, zamanə, tale. *..Moskvanın sərt ruzigarı..*

3. *məc.* Güzəran, vəziyyət, hal. [Tafta:] *Qabaqlar gördüm, göz gərək ruzgarına ağlasın.*

Ruzi, Ruzu *is.* (fars.) Azuqə. [Ocaqqulu:] *Allah taala hər kəs üçün bir ruzu qoyubdur. ..Öz ruzusunu qazanıb. [Sevil:] .. Allah*

bizim üçün bir parça ruzu yetirmişdir..

Rübai is. (ər.) Dörd misralıq mənzum əsər. *..Şair qəsidə, qəzal və rübailər ..meydana gətirmişdir.*

Rücu is. (ər.) Qayıtma; geri dönmə. [Balarza:] *Daha başqa bir işnən ki, rücunuz yoxdur? .. İnsan öz iztirabını.. mühitə rücu etməklə təskin edə biləcəkdir.*

Rüxsar is. (fars.) klas. Üz, çöhrə. *Ağlın gedər baxan kimi rüxsari-alına. Rüxsari-dilarasına bax.*

Rüxsət, Rüsxət is. (ər.) İcazə, izn. *..Saradan rüxsət almağa..*

Rükni is. Sütun, dirək. *Rükni-dinin biri də rəngi-hənadır, demədim?*

Rüsvay is. Biabır olma. □ **Rüsvay olmaq** – biabır olmaq. [Yaxşı:] *Mən bütün dünyada rüsvay olaram. Rüsvayi-cahan olmaq* – cəmiyyət içində adını batırmaq. *Olmasaydım bir pəri eşqində rüsvayi-cahan.*

Rüşdiyyə is. (ər.) Keçmişdə: İbtidai məktəbdən sonrakı məktəb. [Səməd:] *Dedim rüşdiyyəni bitirmiş.*

Rütbə is. (ər.) Xidməti dərəcə. *Ən böyük rütbə nədir onda?*

Rütubətli sif. Nəm, yaş. *..Petrovlov qalasının qaranlıq, rütubətli və məzar kimi vəhşi qəfəslərini gör(dük)..*

- S s -

Saat is. (ər.) 1. Sutkanın iyirmi dördə birini təşkil edən vaxt ölçüsü vahidi. [Sevil:] *Bir saat evdə çörək yeməyə əli çatmır.*

2. Günortadan yaxud tən gecə yarından hesablanan 60 dəqiqəlik vaxt ölçüsü. [Qurban:] *Ağa dedi saat altıda zavoda gəlsin.*

3. Vaxtı təyin etmək üçün alət, cihaz. *..Saat ..tiq-tiq vururdu.*
□ **Bu saat** – indi, indicə. [Toğrul:] *Sən dur, mən bu saat onu yaxalayım gətirim. Bu saat Türkiyədə müəyyən bir türk dili deyil.. O saat* – tez, əlüstü, dərhal. *Hacı Hacınski.. Hər kəs yanında danışsa, ya çətin bir hərəkət göstərsə, o saat hərəkəti alar.*

Saatlarca z. Bir neçə saat, uzun müddət. *Gülzar qaranlıq*

daxmalarının bir bucağına sıxılıb, saatlarca orada qalırdı.

Saatlıq *is.* Saylarla yanaşı işlənilib, bir işin neçə saata görüldüyü, görülmə biləcəyi, yaxud davam etdiyi müddəti bildirir. *İstəyimiz səkkiz saatlıq iş günü, əmək haqqının on faiz artmasıdır.*

□ **Bu saatlıqda** – indi, indicə. (*Sitarə*) *İndi bu saatlıqda bağın qaranlıq bir guşəsində oturub .. ağlayırdı.*

Sabah *is.* (*ər.*) 1. Günü başlanğıcı, ilk saatları; səhər, səh. *Gecə keçdi. Sabah oldu.*

2. Bu gündən sonra gələcək gün; ertəsi gün. [*Yaşar:*] *Sən yaz, Tanya, sabah göndərərik.* [*Toğrul:*] *Baxma, atasını yandırmışsan.. hələ sabah partiya komitəsinə göndəriləcəkdir.*

3. *məc.* Gələcək mənasında. [*Səməd:*] *..Həmi də o sabah ərə gedəcək..* [*Aslan:*] *Sabah bir ziyafət düzəltdim, bir ziyalı kimi bacım olmalı, əri olmalıdır.* [*Oqtay:*] *Sabah.. üzün, gözün qırışacaq..*

Sabahısı (sabahi) *z.* ertəsi gün. *Sabahısı qəzetlərdə yazıldı ki, məşhur mühəndis Fərhadın bacısı (Züleyxa) zəhər içib özünü öldürmüşdür. Sabahı Züleyxa evinə getdi.*

Sabit *sif.* (*ər.*) 1. Hərəkət etməyən, hərəkətsiz, dəyişməyən, tərpənməz; daimi. *Yenə ay göydə durmada sabit...*

2. *məc.* Fikrindən, əqidəsindən dönməyən; səbatlı, möhkəm. (*Tənqidçinin*) *bu nöqteyi-nəzərdə olduğunu.. etimal ilə sabit edirik. ..Eşqimdə sabitəm..* □ **Sabit olmaq** *köhn.* – yəqin olmaq. *Ara-sıra gedə biləcək səyyar dəstələrdən də sabit olmadıqları üçün, bir o qədər də müsbət bir nəticə gözlənilə bilməz.*

Sac *is.* Üzərində lavaş, qutab və s. bişirmək üçün ortası qalxıq, dairəşəkilli çuqun və ya dəmir lövhə. *Şahlığın sən qazanı, mən sacıyam.*

Saç *is.* 1. İnsan başında bitən tüklər. [*Ağca qız:*] (*Anası*) *qan yaş tökür, yolur saçın, birçəyin. ..Umuzlara töküldü saçlar.. Qumral saçlar, mavi gözlər..*

2. Hörük. [*Əbdüləli bəy:*] *Doğrudur, qadın saçı zəncirdən möhkəmdir.*

Saçaq *is.* *məc.* Şüa. *Günün yalnız gün batanda qalmış sarımtıl saçları getdikcə azalır, yerinə vərəmli bir sarılıq, daha*

doğrusu, yüngül bir qaranlıq qonurdu.

Saçlaşmaq qarş. Bir-birinin saçından tutaraq dartmaq; saçıolmaya çıxmaq. [Asya:] *Az qalıb ki, lap saçlaşsınlar.*

Saçma "Saçmaq"dan f.is. *Fəqət bir neçə saçma sapandan başqa bir şey yapmıyor.*

Saçmaq f. Yaymaq, səpmək, tökmək. *Döndər günəşin atəşə, saç Qərbə, Şimalə! ..Şəfəq saçmaqdadır əlmaslar! ..İncə, xəfif təbəssümlər saçırkən..*

Saçsız sif. Başında saç, tük olmayan; tüksüz, daz. [Dönməz:] *..Bir qız var.. qısa boylu, saçsız.*

Sadə sif. (fars.) 1. Təbii, həqiqi, adi. *..Bu sadə qamışdan yapılmış aciz qələmdə ..Arada iki sadə şam yanır.*

2. Mürəkkəb olmayan, çətin olmayan, anlaşılan. *..Sadə anlaşılan vasitələrə müraciət edir. Böylə açıq, sadə bir tərzdə ..söylənmiş sözləri kim anlamaz.*

3. Heç bir şeylə başqalarından fərqlənməyən, hamı kimi. [Yaşar:] *Mən çox sevinirəm ki, sadə bir kəndli, kolxozçu vəziyyəti bir çoxlarından yaxşı düşünür. Səhnəmizdə.. sənətkar artistlər deyil, sadə aktyorlar belə pək azdır. // is. Əməkçi, zəhmətkeş, qəm çəksinlər sadələr...*

4. Bəzək-düzəksiz, təmtəraqsız, zinətsiz. *Otaq köhnə xalı və sadə şeylərlə bəzənmiş..*

5. məc. Ürəyiaçıq, sadədil, birlilik bilməyən. (Xumar) *sadə, adi bir qadındır. Qara Qənbərin arvadı çox sadə idi.*

Sadəcə sif. və z. Sadə, adi. *Qolunda sadəcə bir bilərzik var idi. Bir qədri bu məktəbdən uzaq, sadəcə qızıdır.. İki il bundan əvvəl sadəcə buraxıb getdiyi Bakıya o indi başqa bir əhəmiyyət verirdi.*

Sadədil sif. (fars.) Ürəyi təmiz, hiyləbilməz, safürəkli. *Dezdemonə sadədil ..bir qadındır. // Atam hər şeyə inanan. Ağam və sadədil Hacı Həsən əmiyə də iğfal ediyor. // is. ..Bəlkə də ingilislərdə belə sadədillər yüzlərcə bulunur.*

Sadədillik is. Sadədil olma; avamlıq. *Badriko ..sadədilliyi qismən sərsəmiyədək varan.. bir.. venetsiyalı.*

Sadəlik is. məc. Safürəklilik, hiyləbilməzlik; avamlıq. *Onun*

sadəliyini, xamlığını donuzluq sanır.

Sadəlövhliklə z. Avamcasına, sadədilliklə. *Bəzi yoldaşlar sadələvhlüklə düşünürlər ki, bu problemdən müəyyən reseptlər verməklə yaxa qurtarmaq olar.*

Sadiq sif. (ər.) Sədaqətli olan, sədaqətli, vəfalı. *Mən də sözümə sadiq qalıyorum. Cəhd elə ki, bilsin səni sadiq bu cəməət. ..Teatrın sadiq yardımçısı sifəti ilə ona düzgün yol göstərə bilməyən tənqidçilərdən əl çəkəcək..* □ **Sadiqi-dövrən** - əsrin doğruçusu. *Sizi mən sadiqi-dövrən sanıram.*

Sadir (ər.) Ortaya çıxan, meydana gələn. □ **Sadir olmaq** – ortaya çıxmaq, meydana gəlmək. *Və çox mücadilədən sonra, nəhayət, xan məğlub olub, başı xaki-payı-hökmdara göndərilmiş, fərmani-humayun sadir olarsa, hüzura daxil edilər.*

Saf¹ sif. (ər.) 1. Təmiz, duru, şəffaf. *..Səninlə bu ağacın dibində və saf hovuzun kənarında ..yüksək bir həyat ilə yaşayırdıq. ..Hər səhər saf havada pərişan saçlarını kürəklərinə örtüb xuraman-xuraman seyr ed(irdi)..* [Xan:] *Hər bir yetən gəldi-gedər şah qızından saf almaz!*

2. Təmiz, düz, səmimi. *Bəli, təbiət həmişə Aslan kimi pak və saf ..mücahidlər yetirir.*

♦ **Özünü safa çıxar(t)maq** – təqsirsizliyini sübuta yetirmək. *Sənə isnad verirlər ki, Züleyxanı da sən boğub öldürmüşsən, nə ilə özünü safa çıxara bilərsən?*

Saf² is. Uğur; şan, şöhrət. [Xor:] *Saf sənindir, saf sənindir, qalib çıxdın vuruşdan. Saf onundur, saf onundur, haqqın desin Xanımız.*

Safdil sif. (ər. və fars.) Ürəyi saf, təmiz olan, açıqürəkli; səmimi. *Fərhad oxumuş olduğu üçün onu özündən daha mərhəmətli və safdil ədd edirdi. Bəzi məlum şəxslər safdil millətin səsinə istifadə ilə .. bu firqəyi təşkil etmişlərdi.*

Safəxlaqlı sif. Təmiz, düz, namuslu. *Nəhayət türklükdə safəxlaqlı bir qadın yoxmu?*

Safliq is. 1. məc. Təmizlik, aydınlıq, şəffaflıq. [Almaz:] *Sənin fikrində təbiətin safliğı var.*

2. Mənəvi təmizlik, paklıq, düzgünlük; səmimiyyət. [Ulduz:] *Ürəyinizdə o qədər saflıq yox.. Mənə sənin paklığın və saflığının hər şeydən qiymətlidir.*

Safürəkli *sif.* b a x **safdil.** *..Təbiət həmişə Aslan kimi pak və safürəkli mücahidlər yetirir.*

Sağ¹ *sif.* 1. Diri, canlı, salamat. [Balaş:] *Söylə, onlar sağdırlarmı?* [Mənsur:] *Mən dünyada sağ ikən, qoymaram səni qəm çəkəsən.* [Səs:] *Ay qız, ay qız, ağam gəl, Ölməmişəm, sağam, gəl..*

2. Sağlam (xəstə ziddi). [Toğrul:] *İstəyirəm vərəm mikroblarını elektrinə öldürüm, qurbağa özü sağ qalsın.*

3. Saf, zədəsiz. [İmamyar:] *Mən ora sağlarını da qoymuşdum.*

♦ **Sağ ol(un)** – təşəkkür ifadəsi; minnətdaram. [Yaşar:] *Sağ olun, professor! Sağ olsun – bir kəsin işindən, hərəkətindən razılıq bildirir. Yaşasın ..artist, sağ olsun, yenə sağ! Sağ yaşamasın – qarğış məqamında işlənən ifadə. [Aftil:] Ey... Sağ yaşamasın ata-babamız.*

Sağ² *sif.* Bədənin sol tərəfinin əksi olan hissəsində yerləşən. [Mazandaranski:] *Ora yox, sağ tərəfindən.* [Atakişi:] *..bu sağ əlini görürsənmi.. // z. Solda bir pəncərə, sağda və dalda bir qapı. [Yaşar:] Tanya, sağa, bir, iki..*

Sağalma “sağalmaq”dan *f.is.* *Aslan.. gözlərinin sağalmasından naümid olub.*

Sağalmaq *f.* Xəstəlikdən qurtarmaq, şəfa tapmaq. [Baxşı:] *Naxoşsan, sağalarsan. ..Ailə üzvləri ..xəstələnərkən sağalmaz.*

Sağaltmaq *f.* Müalicə vasitəsilə sağlamlığını bərpa etmək. [Sona:] *Sən heç qorxma, mən səni sağaldaram. ..Aslanın gözlərini sağalda bilmədilər. // Şəfa vermək; kömək etmək. ..Allah verən dərdi sağaldacaq!*

Sağər (ər.) Şərab piyaləsi, badə. *Tərif elə həm səhəri səhbani, a Müznib; Cam əldə gəzir sağəri səhbədir itilget.*

Sağlam *sif.* 1.Sağ-salamat, saz, xəstə olmayan. [Toğrul:] *Qan sağlamdır.*

2. Sağlamlıq ifadə edən, qıvraq. [Almaz:] *bugünkü yürüşdə sağlam bir əsgər kimi yeriya bilsin. ..Sağlam vücudlu qızlar..*

3. məc. Saf, təmiz, düzgün; ağıllı. [Almaz:] *Sən öz sağlam duyğunla mənə məsləhət ver..*

4. məc. Fiziki və əqidə cəhətdən yararlı. [Almaz:] *Burada kəndin bütün sağlam və yaradıcı qüvvəsi çalışır.*

Sağlamlaşdırmaq f. məc. Yaxşılaşdırmaq; Səviyyəni qaldırmaq. *Teatr tənqidini yaxşılaşdırmalı və sağlamlaşdırmalı.*

Sağlamlıq is. Salamatlıq. *Tərcüməçilərin sağlamlığını təmin edəcək şərtlər qoyulmalıdır.*

Sağlamruhlu sif. Təmizürəkli, düzgün, namuslu, pak. (*Teatr*) *artıq sağlamruhlu, gülərzüzlü, şənboxışlı, oynaq təbiətli bir gəncdir.*

Sağlamvücudlu sif. Sağlamlıq ifadə edən, qıvraq. *Bu zaman ..igid Müzəffərin .. sağlamvücudlu gəncin son halı idi..*

Sağlıq is. 1.Salamatlıq, gümrahlıq; səhhət. *Stəkan əlimdə, sizin sağlamlığınıza qaldırıram. Borclu borclunun sağlığını istər. □*

Sağlıq olsun – salamatlıq arzusu bildirir; inşallah, qoysa. [Sevil:] *Mən hər gün ürəyimi satacaq, beynimə yedirdəcəyəm, sağlıq olsun!* [Gülüş:] *Sağlıq olsun! (içir).*

Sağmal sif. Südü olan, süd verən; sağılan. [Məmmədəli:] *..hamısı işlək maldır, sağmal qoyundur..* [Valentinov:] *Bu tülkünün (Aslan bəyin) pulu çox. Həm də sağmal bir inək.*

Sağmalca sif. b a x **sağmal**. *..El bir sürü sağmalca qoyundur..*

Sağ-salamat z. Heç bir xətdə dəyməmiş, xətdərsiz-bələsiz; salamat. *Bəlkə sağ-salamat qayıtdınız.* [Toğrul:] *Mikroblarını öldürəcəyəm, özünü sağ-salamat buraxacağam.*

Sağ-sol is. Həm sağ, həm sol; hər iki tərəf; ətraf. [Şahsənəm:] *Dayanma, tez get, düşmən var sağ-solunda. Hər addımda tuş gəlincə bir kola, Qaranlıqda çox baxındım sağ-sola. // z. Mənim mütəəlimimdir, çox kamildir, çox, çox – deyə sağa-sola mədh edirdi.*

Sahə is. (ər.) 1. Torpaq, ərazi. *İran sahəsində yerli dövlətlərin təşkilindən sonra dil və ədəbiyyatda da öz varlığını göstərməyə başladı.*

2. Hər hansı bir işin, yaxud elmin, fəaliyyətin ayrıca hissəsi, müstəqil şöbəsi. *..İncəsənətin elə bir sahəsi yoxdur..*

Sahib is. (ər.) 1.Yiyə. *Sən saray sahibi, mən bir quruşun möhtacıyam. Acizliyə qalsan.. Hər gün sənə sahib olacaq bir yeni cəllad. ..Qızı böylə camal sahibi görüb..* □ **Ev sahibi** – ev müdiri. *Texnik, master.. filan və filan gəlib-gedəndən sonra ev sahibinə smeta təqdim olunur.. Hərçənd ev sahibi “özbaşınalıq” etdiyi üçün 10 manat cərimə edilmişdir..* // Hakim sinif təbəqəsi. [Əbdüləli bəy:] *Əlbəttə, sahib mənsəbdən adamın.. tanış olması hər zaman lazımdır.*

2. Köhnə məişətdə: ər mənasında. *Sahib olmazlar dəxi xalqın uşaq qızlarına.*

3. Allah mənasında. [Xanımnaz:] *Ay məscid sahibi, sən yetiş harayına!* [Ocaqqulu:] *Arvadıma uşağı o minbər sahibi veribdir.*

4. köhn. Bir sıra izafət tərkiblərində yiyə, ağa mənasında işlənir. *..Sahibi-şan.., Sahibi-vicdan..; ..sahibi-fərman..*

♦ **Sahibin zühuru** din. – Qeyb olmuş axırıncı iman Sahibəzzamanın zühuru. [Ocaqqulu:] *Yəni sahibin zühuruna da inanmır? Vaxtdır, cox qalmayıb ta eyləsin sahib zühur. ..Daha sahibin zühuruna az qalıbdır.*

Sahibəzzaman is. din. Qeyb olmuş 12-ci imam; sahibzühur. [Ataşi:] *..görəsən Mehdi Sahibəzzaman bu tezlikdə gələcək?*

Sahibsiz sif. Sahibi, yiyəsi olmayan; yiyəsiz. *Dul, sahibsiz qadınlarımız ac və üryan qalmaqdadır. Halbuki gənc qələmlər sahibsiz kimi qalmışlar.*

Sahil is. (ər.) Dənizin, çayın, gölün quru ilə birləşdiyi yer; dəniz (çay) kənarı, qırağı. *Get-gedə yunanlar kiçik Asiya sahillərində düzəliyorlar. Sahilə bir qayıq yanaşır. ..Ay.. işığın.. töküyor sahilə..*

Sahilüstü sif. Sahilboyu gedən. *Bakının sahilüstü bir küçəsi, can verən bir gözəl mayıs gecəsi...*

Sahir is. (ər.) Sehrbaz, cadugər; ovsunçu. [Oqtay:] *Sən də ey böyük sahir, söndür bu günəşləri, ay, ulduzları! Süni işıqlara lüzum yox!*

Sahman *is.* Qayda, səliqə. *Eləyir cümlə nəzər işləri sahman, oyanıb.*

Sahmanlamaq *f.* Qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq; nizamlamaq. *Çal təbil, təbbal, mövsim gəldi, iş səhmanlanır.*

Saxlamaq *f.* Yaşamaq üçün lazım olanlarla təmin etmək. *..Bacısını və kor anasını saxlayırdı. Bir gün orada, bir gün burada işləməklə külfətini saxlayırdı.*

2. Böyütmək, tərbiyə etmək. [Tapdıq:] *Siz mənə yaxşılıq edib tapdınız, saxlayıb bu məqamə çatdırdınız.* [Almaz:] *Mən soruşmaq istəyirdim.. Bəlkə o uşağı saxlamağa razı oldu.*

3. Nikahsız yaşamaq. *Cəlal Anjeli sevir, onu evində saxlayır.*

4. Qulluq etmək, baxmaq; bəsləmək. *Arvad.. uşaq saxlamağı öyrənib uşağa tiryək verə-verə daha çöpə döndərib öldürməz.*

5. Mühafizə etmək, qoruyub saxlamaq. *Ana gəlinlikdən bir örpək saxlayırdı.* [İmamyar:] *Onda, başına dönüm, bərk saxla, Allah eləməmişkən itər, elər, peşmançılıq olar*

6. Əl tutmaq; tərəfini saxlamaq. [Haris:] *ərəblər bir-birini saxlarlar.*

7. Dayandırmaq; davam etdirməyə qoymamaq. [Dursun:] *Çarəsi yox, oyunu saxlamalıyıq.* [Toğrul:] *Tanya, bu iki günü ehtiyat üçün işləri saxlamaq lazımdır.*

8. Getməsinə mane olmaq; yubatmaq. [Qubernator:] *Valodin, mən sizi saxlamıram.* [Sevər:] *Tez qurtar, mən qızları saxlaram.*

9. Qabağın kəsmək, irəli hərəkətinə mane olmaq. *Yürüşündə Qırat ilə tay olmaz. Onu saxlar dəniz olmaz, çay olmaz..*

10. Köməkçi, xidmətçi tutmaq. *Zavallı qız.. yalvarmışdır ki, onu geri göndərməyib, bir qulluqçu kimi saxlasınlar.*

11. Saxla şəklində – işi, sözü, davam etdirməyə qoymamaq. [Məmmədəli:] *..Əbdüləli bəy, ..sən bir saxla..! Saxla, yoldaş, nə yapırsan?*

◊ **Özünü saxlamaq** – özünü əldə saxlamaq; nəzarəti itirməmək. *Birdən-birə.. özünü saxlamayıb, hönkürtü ilə ağlamağa başladı. Fəqət.. özünü saxlıyor. Əlində saxlamaq* – başqasına

verməmək, öz ixtiyarında saxlamaq; sahib olmaq. *Bu sərsəm ..gülünc bir məxluq kimi ortaya çıxarılan vəzirlər, xanlar, şahlar ..xalqın həyat və müqəddaratını əllərində saxlamışlardı.*

Saxlanacaq *sif.* Saxlanmağa yararlı. *Acıqlı düşməndən xilas olmağa saxlanacaq bir yer istər, aman, hey!*

Saxlanmaq *f. məch.* 1. Dayandırılmaq. *Qoy cahan dövrü saxlanıb dönsün! [Qubernator:] Dedim ki, qabaqları saxlanmalıdır.*

2. Gizlənmək; daldalanmaq. [Elxan:] *Qorxmaz, sən qaç bir tərəfdə saxlan. // Qorunmaq; özünü gözləmək. [Elxan:] Saxlan, oyunlar oynucağı, tapdanmış qul!*

Saxlanmaz *sif.* Qarşısı alınmaz; çox güclü. *(Sənanın) saxlanmaz ehtirasları qalxır. Birinci olaraq ..bu saxlanmaz axını toxdadan ..bu qırılmaz qəzəl və qəsidə tilsimini qıran M.F.Axundov olmuşdur.*

Saxlayıcı *sif.* Qurucu, yaradıcı. *..Mədəni insanlarda saxlayıcı qüvvə daha artıqdır.*

Saxsı *is.* Gildən hazırlanan dulusçuluq məmulatı. [İmamyar:] *Allahvurmuşun adı Yaqutdur, özü heç saxsı da deyil. [Toğrul:] Yaqutdur, zümrüddür, saxsıdır, nədir? // sif.* Hər an qırıla bilən. [Oqtay:] *Sevici yazıq bir ürəyi saxsı bir kukla kimi atıb-tutmaq.*

Saiqə *is. (ər.)* İldırım. *(Mənsur) – Dayan, – deyə sürəti-saiqə ilə ora yüyürdü.*

Sail *is. və sif. (ər.)* Dilənçi, yolçu. *Nəsir.. gördü qabağında bir sailə müsəlman arvadı dayanmışdır. Ol səfa əhli.. get qaldır qədəh! Xan qədəh, sultan qədəh, sail qədəh, quldur qədəh..*

Saillik *is.* Dilənçilik, yolçuluq. *..Əziz qardaşımı günəşin ziyasından məhrum edib, sailliyə qədər endirdim.*

Sair *sif. (ər.)* Başqa, digər, qeyri. *Əhalisi adətən sair kəndlilər kimi əkinçiliklə məşğul olur. Amma o biri tərəfdən atlar da ingilis yəhərləri və sair süvari yaraq-əsbabı ilə təchiz olunmamışdı.*

Sairə *is.* Bir neçə şey sayıldıqdan sonra, onların sayını yenə də davam etdirmək mümkün olduğunu bildirir. *..O yanda xırda evlər, məscid və sairə görünür.*

Sakin *is. (ər.)* Bir yerdə yurd salıb yaşayan, həmin yerin

əhalisindən olan; oturan, oturucu. *Odur ki, gəlib qeyzə bütün sakini-Salyan. Fəqət hər halda sakin bunu öz evində icra edə bilməz.* □ **Sakin etmək** – yerləşdirmək, oturtmaq. *Hacı həyatda olan kiçik daxmanı Aslana verdi ki, orada o öz qardaş və bacısını sakin eləsin. .. Qardaşını gətirib yanına sakin elədi.*

Sakit sif. və z. (ər.) 1. Davasız, qalmaqalsız, səs-küysüz. [Prokuror:] *Əlbəttə, sakit vaxtda siz öz işiniz haqqında onlara doklad vermədiniz. Baxıyor pək sürəkli, pək sakit..*

2. Soyuqqanlı, əsəbləşmədən, həyəcansız. [Haris:] *Qəsdim səni həmişə hər şeyə sakit ürəklə baxmağa öyrəşdirməkdir. Kömək dilər kimi, ətrafını süzər sakit.*

3. Hərəkətsiz, fəaliyyətsiz. *Müalicə üçün Moskvaya getmiş, burada da sakit qalmayıb.., "Ermitaj" teatrında çalışmışdır.* [Temurtaş:] *Deməli siz sakit oturmaq fikrində deyilsiniz.* □ **Sakit etmək** – sakitləşdirmək; ovundurmaq. [Yaşar:] *Mən onu qucaqlamamışam.., o ağlayırdı, mən onu sakit etmək istəyirdim. Gücnən-bəlaynan sakit eləmişəm onları. Sakit olmaq* – sakitləşmək, yavaşmaq. [Nüsrət:] *Bircə hamınız sakit olun. Camaat, sakit olun, qulaq verin.*

Sakitənə z. (ər. və fars.) Sakit vəziyyətdə; sakit-sakit. *Sakitənə dəniz durub.. // Sükut içərisində. Duruyor sakitənə Qız qalası.*

Sakitcə(sinə) z. Səs salmadan, səssiz, astaca. *Almaz ayağa durub, sakitcə ətrafı süzərək..*

Sakitlik is. Tam sükut, səssizlik. *..Ulduzlar öz daimi sakitlikləri ilə durmuş ..ona baxıb .. gülürlərdi. // İztirab, həyəcan olmadığı hal. Bircə, Sarabski Sərvər rolunda nə qədər yersiz sakitlik göstərirdisə, iki o qədər səyyah rolunda yersiz .. coşğunluq göstərirdi.*

Saqın mod.söz. Hər hansı işdən və ya fikirdən çəkındirmək məqsədilə söylənən ifadə; qəti, qəti surətdə, nə badə, həzər. *(Qantəmir) Sənə qarşı, saqın, güc işlətməm.. Keçmiş ilk bahardan bu bir kaç yarpaq; Saqın, yavrum, son yadigar olmasın. Sən "şah" dedin İranda, saqın, söyləməsin "mat". Sənan.. – saqın inanma, –*

deyir.

Saqınma “Saqınmaq”dan *f.is.* *Ceyranın bu surətlə saqınması, Müzəffərin eşqini get-gedə şiddətləndirir, biçərə gənci divanə edirdi...*

Saqınmaq *f.* Çəkinmək, qorunmaq, özünü saxlamaq. [Altunbay:] *Atəşgaha getməkdən saqın.*

Saqi *is.* (ər.) *klas.* Kef məclisində şərab və s. içki paylayan adam. *Tök, tök, ey saqi..* [Şahsənəm:] *Mən bir sevda sərməstiyəm, bədəsi sən, saqi sən.* [Aydın:] *Həyat göz yaşlarından ibarətdir ki, onun da saqisi ancaq onlardır.*

Saqqal *is.* Kişilərin alt çənələrinin üstündə bitən tüklər. *Bir qapik artırmaq üçün malını.. Bil ki, yolar qırmızı saqqalını.*

◊ **Saqqala soğan doğramaq** – ələ salmaq, masqaraya qoymaq. [Türbət:] *Əgər bizim kəndlilərdən soruşursunuz, biz razı deyilik, yox, onda özünüz bilin..* **Saqqalım yoxdur, sözüm ötmür** – sözünə əhəmiyyət verilməyən adamın özünə göstərilən münasibətə qarşı istehzal cavab ifadəsi. [Salamov:] *Yorğun, ..nə oldu? Salamməleyküm! Saqqalım yoxdur, sözüm ötmür. Saqqalım yoxdur, sözümə quş vermirlər b a x saqqalım yoxdur sözüm keçmir. Saqqalından utanmaq* – yaşına hörmət etmək. [Fatmansa:] *Bu da bizim ağsaqqalımız! Utanmırsan saqqalından?*

Saqılı *sif.* Gizli, pünhan. *Mən bir saqlı aləməm ki, sevgilərdir açarım.*

Salam *is.* (ər.) Nitq etiketi. Görüşərkən bir-birinə sülh və əmin-amanlıq diləmək ifadəsi. *Xalqınıza isə bizdən səmimi salamlar! Bir səyaqla könüllərə hey salamlar söylüyor. 60 illik qəhrəmanlıq fəaliyyəti günündə Azərbaycan səhnəsinin əməkçi qadınlarına salam!.. Od yurdunun yavruları dilindən; Turan ellərinə salam söyləyin.*

◊ **Salam vermək** – salamlaşmaq. *Nəhayət, qapı açıldı, bəy girdi, salam verdi.*

Salamat *sif.* və *z.* (ər.) Sağ, diri, sağ-salamat. *Uşaqlar salamatdırmı? Şura küçəsilə yeni çəkilməş tramvayla fırtınadan salamat gəlirlər.*

Salamatlıq *is.* Sağlıq, sağ-salamatlıq. [Pəri:] *Hələlik xudahafiz, sevgilim, salamatlığınızı Allahdan diləram.*

Salam-dua *b a x salam.* *Salam-duadan sonra yazıb məlum edirəm ki, biz burada çox ortabab yaşayıırıq...*

Salaməley(küm) *b a x salam.* [Aqşın (girərək):] *Salaməleyküm!* [Xanımnaz:] *Salaməleyk də etmək istəmirlər.* [İmamyar:] *Deyir, bağda ərik var idi, salaməleyk var idi.*

Salavat *is.* (ər. “salat” söz. cəmi.) *din.* Məhəmməd peyğəmbər və əhli-beytinə edilən dua. // Mərhum peyğəmbərlərə, imamlara edilən dua və göndərilən salam.

◊ **Salavat çevirmək** – salavat duasını oxuyaraq əli üzə çəkmək. *Axund salavat çevirdi.*

Salavatəleyh *b a x salavat.* ◻ **Sahibi-salavatəleyh** – imam Mehdi sahibəzzaman. *Mən əvvəl bir fikirləşdim ki, sahibi-salavatəleyh zühur edib.*

Saldat *is.* (rus. солдат, əsli *alm.*) *dan.* Əsgər. [Atakişi:] *mənim qapım saldat üçün də açıq olmuşdur..* // Döyüşçü. [Almaz:] *Mən yeni yaşayış yolunda çarpışan fədakar bir əsgər, bir saldat.*

Saldırmaq *icb.* 1. Göndərmək, yollamaq. [Toğrul:] *Biz bu gün onu saldıra bilərsək, böyük fədakarlıq etmiş olarıq.*

2. Tutdurmaq, həbs etdirmək. *Polkovnik, bu gün axşama kimi onlar tutulmazsalar, sənin özünü dustağa saldıracağam.*

◊ **Adına saldırmaq** – notariat idarəsində mülkiyyəti birinin adına qeydiyyatdan keçirtmək. [Gülnisə:] *..hər bir şeyini qəpiyinə qədər mənim adıma saldırıb, özü Məkkəyə getdi. Bütün müsəlmanların əkin yerlərini saldırırlar öz adlarına, nə var ki, xəzinədən icarə eləmişik. Dərdə saldırmaq* – mənəvi iztirablara məruz qoymaq, başına oyun gətirmək. [Çimnaz:] *Səni bir dərdə saldırım ki.*

Salxım *is.* Üzüm gilələrinin bir budaqcıqdakı topası. *..Hər yanda üzüm salxımları, bir tərəfdə də çay..*

Salışdırmaq *f.* İki tərəfi bir-birilə düşmən etmək, vuruşdurmaq. [Baloğlan:] *..istəyirsən kəndliləri bir-birinə salışdırasan.* [Elxan:] *..ikinci düşmənim bəşəriyyəti salışdıran*

dinlər..

Salim *sif.* (ər.) *klas.* Salamat, sağ-salamat. [Hacı:] *Otur evdə dua etlə ki, gəlsin qardaşın salim.*

Sallaq *sif.* Sallanmış halda olan, sallanan. *..Mirzə Kərimin .. sallaq dodaqlarını, ciyər kimi qırmızı üzünü görmək Dilbər üçün çəkilməz bir əzab idi.*

Sallaqxana *is.* (ər. və fars.) *məc.* Qırğın yeri, kütləvi qırğın. [Elxan:] *Bu didişmədən, bu insan sallaqxanasından qurtarmaq üçün bəşəriyyətin ancaq bir yolu vardır.*

Sallamaq *f.* Bir şeyi üzəşəgi tutmaq. *Fərtaş tatarını sallayır, hamısı qaçır.*

Sallana-sallana *z.* 1. Yırğalana-yırğalana, səndələyə-səndələyə. *Hər şey bitəndən sonra (İsgəndər sərxoş halda) sallana-sallana durub gəlmiş..*

2. Nazlana-nazlana. [Aram:] *Odur ey, Sona gəlir, sallana-sallana.*

Sallanmaq *f.* 1. Üzəşəgi sallaq vəziyyətdə asılmaq. *..Hər yanda üzüm salxımları sallanmış..*

2. Tutub asılmaq. [Axund:] *Damda yer olmaz, (mələklər) bir-birindən sallanarlar...*

Salmaq *f.* 1. Bir şeyi hündür yerdən aşağı atmaq, düşürmək. [Vəzir:] *Gəl düş, gəl düş.. Səni yoxsa zor ilə sallam. ..Qanadlarımı sındırıb, quyu dibinə saldın.*

2. Əlindən buraxmaq. *Səadət şərbətini tapıb içərkən, qədəhi salıb qırmaq..*

3. Döşəmək, sərmək. [Əbdüləli bəy:] *..xalçanı yerə salırdıq, indi divara vurarıq..*

4. Əsasını qoymaq, qurmaq, tikmək. [Elxan:] *Mən ..azad vicdanlar dünyasına doğru, çiçəkli bir yol salacağam.* [Yaşar:] *Mən orada təcrübə üçün bağça salmışam.*

5. Yatağına qoymaq; rahatlamaq. *..Zavallı Bəşiri evə gətirib, kirli yorğan-döşəyə saldılar.. Mənsuru qaldırıb evə gətirərək, öz rəxti-xabinə saldı.*

6. Keçirmək, taxmaq. [Xoşməmməd:] *Gedib boynuma*

papiros qutusu salıb papiros satacağam. Sitarə ..şərfin ..bir ucunu ağacın budağına, bir ucunu da ilmək eləyib öz boğazına salıb..

7. Yerləşdirmək, qoymaq; qoşmaq. [Şərəbanı:] *Məni bir ayrı arabaçıynan sal.* [Əmirqulu:] *Atava lənət məni bununla bir yerə salan.*

8. Yerinə oturtmaq, geydirmək. *O biri kağızını saxlamışam, çərçivəyə salacağam.*

9. İşlətmək, işə salmaq. [Yaşar:] *Traktor da salarsan, əmək azalar və məhsul çoxalar.* [Birinci səs:] *Maşın salın, daşlarını çıxartsın.*

10. Tez-tələsik özünü çatdırmaq. *Fərhad.. Tez durub özünü bulvara salırdı...*

11. İçəri buraxmaq, daxil etmək. *Sitarə uşaqları o biri otağa salır, özü qapıda oxuyur.*

12. Vadar etmək, sövq etmək. *İsgəndəri kefli hala salan mühit deyil..*

13. Vermək nəyə. [Toğrul:] *Qurbağaları salmışam tok altına... ♦ Başa-başa salmaq – b a x başqa-başqa.* [Toğrul:] *Qoy hələ İmamyar dayı da orada olsun ki, başa-başa salmasınlar. Cəncələ salmaq – b a x cəncəl.* [İmamyar:] *Axır bilirəm siz məni bir cəncələ salacaqsınız. Çək-çevirə salmaq – b a x çək-çevir.* [Əmirqulu:] *Bu işi çək-çevirə nəçin salmışsınız? Dağa-daşa salmaq – b a x dağ-daş.* [Niyaz:] *Kolxozdur, burada da vardır, dahı bizi dağa-daşa niyə salırsınız?.. İşə salmaq – b a x iş.* [İmamyar:] *Qız, səni mən gücnən tutmamışdım, yazığı işə salarsan. Qırğın salmaq – b a x qırğın.* [İmamyar:] *..Bunlar rəhmətlik uşağı bir givrənkə çörək üçün qırğın salarlar. Oda salmaq – b a x od.* [Allahverdi:] *Götürdüm öz əlimlə uşağı saldım oda. Ürəyinə salmaq – dərd eləmək, fikir çəkmək. Mənim ürəyim varmı ki, ona bir şey də salım?*

Salon is. (fr.) 1. Qonaqlar üçün qəbul otağı. [Gültəkin:] *Gördüyüm böyük binalar, möhtəşəm salonlar heç birisi mənə bir kiçik evciyimiz qədər doğma və əziz olmadı.*

2. Teatr zalı, parter. *Salondan alqış qopdu. ..Teatro*

salonlarının boş qalması başlıca olaraq bundan irəli gəlir. [Oqtay:] *O zaman mən də salona baxınca..görəcəyəm ki, (afətlər) şux gözlərilə mənə oxşayır.*

3. Kubarlar cəmiyyəti. *Fransa ədəbiyyatının bədənəpərvazlığı əfsanəvi dövrləri vaxtının parlitlər sevən salon cəmiyyətinin tərzitəfəkkür və təyışindən heç də ayrılmayır.*

4. Salonda oturanlar, tamaşaçılar. .. *fikirlərdə çırpınan ciddiyyət və qüvvət salonu o qədər cəzb etmişdi ki, dinləyənlər nəfəslərini belə çəkməyə tənbəllik edirdilər.*

Saman *is.* Taxıl döyüldəndən sonra qalan küləş. [Aydın:] *Sizin də atanız saman satardı, sonra xırmanınızdan nöyüt çıxdı.* [Şəkinski:] *..deyəsan saman yeyəcəyəm.*

♦ **Saman çuvalı kimi** – hərəkətsiz, ağır, tənbəl, ləng. [Sevil:] *Arvad nədir, oturub saman çuvalı kimi evin bir küncündə..* **Saman kimi** – həddindən artıq çoxlu şey haqqında. *Tökülür pul, saman kimi yayılır.* **Samana qatsan at yeməz, sümüyə qatsan it** – heç nəyə yaramayan. [Hacı Əhməd:] *Bir arvadım var.. samana qatsan at yeməz, sümüyə qatsan it.*

Samanlıq *is.* Saman yığılan yer. *Hər samanlıqda bir yığın yekə xan.*

Samovar *is.* (rus.) Kömürlə doldurulan, odluğu olan, çay üçün su qaynadılan metal cihaz. [Yaqut:] *Samovar qaynayır.* □ **Samovar qızılı** –alçaqəyarlı qızıl; mis, bürünc. [Toğrul:] *Deyinən qızıl kimi oğlandır.* [Tanya:] *Xalis samovar qızılı.*

San *is.* (fars.) Say. [Aşıq Həsən:] *O nədir ki, ölçüsü var, sanı yox?*

Sancaq¹ *is.* məc.: **sancaq atmaq** – sataşmaq, söz atmaq. [Gülər:] *Siz, pojaluysta, sancaq atmayın.*

Sancaq² *is.* 1. Bayraq. *Təpəyə çıxırlar, Ənvər əlində qılınc öndə, əsgərlər də ardınca sancağı sancırlar. Sancağımız qarşı dağda düşmənin səngərinə taxıldı. Ya təpədə ordumun sancağı!*

2. tar. Osmanlı İmperiyasının dövlət idarəçiliyində sancaqbəyi tərəfindən idarə olunan vilayət və qəza arası ərazi vahidi. *İştə haman düvəli-müəzzəmə Revel molağatında islam*

ölkələrini bölüb, Yeni Bazar sancağını Avstriyaya ..vermişlər. □ **Yeni Bazar sancağı** – 1865-ci ildə Osmanlı idarəçiliyinin Təşkili Vilayət Nizamnaməsi əsasında Bosniya əyalətinin ləğv edilməsi nəticəsində yaradılmış Bosniya Vilayətinin yeddi sancağından biri.

Sancı *is.* Bədənin hər hansı bir yerində kəskin ağrı. *Aslanın.. gözlərindən elə bir sancı qalxdı ki, dərəcəsini göstərmək qabil deyil, sanki bir kürə od onun gözlərinin içinə tökülüb yandırdı.*

Sancılanmaq *f.* Qarnından sancı tutmaq. [Həmid:] *Başına dönüm, sancılanmışam.*

Sancmaq *f.* 1. Batırmaq, soxmaq. [Gülsabah:] *İyidin bıçaq kürəyinə deyil, köksünə sancılmalıdır. ..Dönməz qılıncını onun (Əbu Übeydin) köksünə sancır. // məc. Sözlərin bir ildırım kimi insanın beyninə.. sancılır. Gülzar ..odlu baxışlarını onun üzünə sancıb baxırdı.*

2. Taxmaq, ilişdirmək, keçirmək. *Dəzgahı işlədib, çiçəyi də dəzgahın üzərinə sancaraq ..çox həzin bir səslə oxuyur. ..Cavidin şeirləri.. bir ağaca sancılmış allı-yazıllı çiçəklərə bənzəyirlər. Pencəyimin atəklərini sancdım şalvarımın nifəsinə.*

3. *məc.* Ağır söz deyib qəlbinə dəymək. [Dilbər:] *Gülüş, sancmağı burax. Söylə məndən nə istəyirsən?*

Sandalı *is.* (*hind.* ağac adından) Sandal ağacından düzəldilmiş arxası olmayan, üstü taxta və ya həsir dörd ayaqlı taburet. *..Ölgün bir hərəkətlə çox da təzə olmayan sandalı üzərinə oturunca ..otaq qaranlıqlaşdı..*

Sandıq *is.* (*ər.*) İçərisində paltar və başqa şeylər saxlamaq üçün taxta və dəmirdən işlənmiş qapaqlı iri qutu. *Kamil bu məlumatı və orada iştirak edən şəxslərin adını yazıb, sandığında gizlətdi.*

Saniyə *is.* (*ər.*) 1. Dəqiqənin altmışda biri (vaxt ölçü vahidi). [Toğrul:] *İki saniyədən sonra qurbağanın qanını yoxladım. ..Oluram saniyədə 516 kərə bihuş..*

2. Məqam, an. [Mirzə Rza:] *Ey silah,... bu yaxınlaşan saniyədə mənə xəyanət etmə!*

Saniyə *bağl.* (*ər.*) *klas.* İkinci, ikincisi, ikinci olaraq.

(İskəndər) *saniyə*n, *iradə*cə zəifdir. *Saniyə*n, *səhnədə* zövqləri təxriş edəcək *ami* nitqlər söylənməməlidir.

Sanki bağl. Elə bil (ki), *guya*. *Qırat yerimirdi, sanki uçurdu*. [Qorxmaz:] *Sanki qaldıq, bizdən nə olacaq?* [Nadya:] *Sanki hər sözün bir qanun imiş*.

Sanmaq f. Hesab etmək, zənn etmək, güman etmək. *Onun sadəliyini, xamlığını donuzluq sanır*. [Rüstəm:] *Mən buranı öz evim kimi sanıb gəlmişəm. O, dost sanmaqlarına bütün səmimiyyətlə inanar*.

Sansız sif. Saysız; saysız-hesabsız. [Elxan:] *Mənimlə gedəcək olsan, ..bu sansız sərvətdən ..vaz keçib yola çıxmalısan. Koroğluya bac və xərac verənlər sansız altun verər, sonsuz talan, hey! Allahın sansız macəraları ciddi mahnılar üçün gözəl mövzular verir*.

Sap¹ is. Müxtəlif liflərdən nazik eşilmiş ip. [Toğrul:] *..O Yaqutun dişləri elə bil incidir sapa düzülüb. O nədir ki, iynə satar, sap olmaz?*

Sap² is. Dəstə. *Axırda kişi əl atıb lapatkanın sapına*.

Sapan, sapand is. Daş atmaq üçün qədim silah. *Sanki daşdır, atmış onu sapan, hey!* [Şərif:] *Aha, sapand, o, ağılıma gəlməyib, o daha yaxşıdır. ..Bir cəlladın sapandından atılan bir daş Ərəblinski bu çocuqdan ayırdı*.

Sapdırmaq f. 1. Doğru yoldan çıxartmaq, azdırmaq. [Oqtay:] *Bununla xalqımızın düşüncəsini, zəhnini daha da sapdıracaq.. Mən bilirəm ki, ..din, xaç bir çox yoldaşları sapdıracaqdır*.

2. Əsas məqsəddən uzaqlaşdırmaq, fikrini çaşdırmaq. [Volodin:] *General, siz sözümü sapdırırsınız*. [Oqtay:] *Mən də onu sapdırıram*.

Sapqın sif. Yolundan çıxmış, yolunu azmış. [Oqtay:] *Bununla onsuz da sapqın xalqımızın düşüncəsini, zəhnini daha da sapdıracaq(sınız).. ..Aktyoru günahkar, sapqın bir şeytan, olsa-olsa bir oyunbaz kimi.. görürdü*.

Sapqınlıq is. Doğru yoldan çıxma, azma. [Elxan:] *Zatən hər bir düha mühitin sapqınlığından doğur*.

Saplamaq f. Ucu şiş, iti aləti sapına (dəstəsinə) qədər

soxmaq. [Ənvər:] *Ramiz süngüsünü .. hər b allahının gözüne sapladı.*

Saplanmaq *məch. məc.* Dikilib qalmaq (göz, baxış haqqında). *Gözləri Mənsurun gözlərinə saplandı..*

Sapsarı *sif.* Lap sarı, çox saralmış. [Tanya:] *Sənin rəngin sapsarıdır, Yaşar.* [Tafta:] O al yanaqlar necə olub sapsarı. [İbad:] *Bunun (Almazın) əlində bir uşaq sapsarı meyit rəngi götürüb...*

Saray *is.* 1. Padşahın, yaxud dövlət başçısının yaşadığı həşəmətli bina, ev. *Saraylarında şairlərə böyük bir mövqə Samanilər dövründə isə İran ədəbiyyatı canlanmağa başladı. Müti ibn Əyas xəlifə Əlmənsurun sarayında ..eşq və şərabi tərənnüm edirdi.*

2. İctimai təşkilatların olduğu bəzi böyük binaların adlarının tərkibində işlənir. *Ümumiyyətlə, sarayların, klubların səhnələrində aktrisa olan Azərbaycan qadınlarının miqdarı yüzdən çoxdur.*

Sarılmaq *f.* 1. Yetişmək, dəymək. [Atakişi:] *Dağda darılar; Sünbülü sarılar;.. Bu balama qurban.*

2. Xəstəlikdən, dərddən və s. solmaq, soluxmaq. *Əhmədin yüzi sarıldı. Züleyxa.. dərddən lap sınıxmışdı, gözləri çuxura düşmüş, yanaqları saralmışdı. // Həyəcandan, qorxudan üzünün rəngi qaçmaq. ..Hər iki qadın bir səslə "Ah" deyər sarılır..*

Sarı *sif.* Narıncı rənglə yaşıl arasında olan (rəng); bu rəngdə olan. *Mirzə Rza daxil olur, sarı və açıq.*

Sarıqlı *sif.* Bint, sarğı və s. ilə sarınmış, bağlanmış. [Aqşin:] *Yaralısanmı, köksün sarıqlıdır?*

Sarılı *sif.* b a x **sarıqlı**. *Həsən kişi.. bu dəfə özü əl-ayağının sarılı olduğunu hiss edirdi.*

Sarılıq *is.* Sarı şeyin halı, sarı rəngdə olma. *..Gün batanda.. yerinə vərəmli bir sarılıq .. qonurdu.*

Sarımaq *f.* 1. Sarğı ilə bağlamaq (yaranı və s.). [Qorxmaz:] *Yaranız ağrıdımı? Buraxın, sarımaq lazımdır. Sınıqçı gəldi, ayağını sarıdılar.*

2. Əl-ayağını bağlamaq. [Qorxmaz:] *Qardaşlar, biz dustaq bəkçisini sarıyıb qaçacağıq. Bir neçə nəfər arxadan atılıb Elxanın*

qollarını sarıyır(lar).. [Rəbi:] *İrəli çıx.. sarıyın qollarını.*

3. İp və s. bənd etmək. *Çəkmələrimin qaytanlarını sarıdım.*

4. Bürümək, qaplamaq. *..Mühiti bir şərq ətaləti sarıyırdı.*

5. *dan.* Təklif etmək; düzəltmək. *..Əgər qızların anasını birisinə sarımaq istəsək..*

Sarımtıl *sif.* Sarı rəngə çalan, sarıyaçalar. *Batıb ..sarımtıl yanaqları çuxura. Payız yarpaqları kimi sarımtıl bir rəng çalır. Lampaanın ziyası yavaş-yavaş sarımtıl bir rəng alırdı.*

Sarımtraq *sif.* b a x **sarımtıl.** *..Zülmət.. örtübdür o səfilin sarımtraq rəngin. Altı-yeddi sarımtraq ulduz, pək uzaqlarda titrəşir fərsiz.*

Sarı-sərgərdan *z. (fars.)* Sərsəri, avara. [Xor:] *Dəhri-dinin yox vəfası, çoxların etmiş sari-sərgərdan.*

Sarmaq *f.* 1. Bürümək, tutmaq, çulğamaq. [Volodin:] *Bütün Rusiyanı inqilab hərəkəti sarmış. Dörd yanını sarmış qara duman, hey! Aranı bir sükut sardı. // Dövrələmək, mühasirəyə almaq. [Beşinci:] Atəşgahı sardılar.*

2. Bərk yapışmaq, tutmaq. *..İki qol.. biləyini sarmış, sıxırdı. Sararaq bir kəmanə əllərini..*

Sarmaşmaq *f.* Qucaqlaşmaq, bir-birinə sarılmaq. *Hürilərlə sarmaşib sən bəxtiyar ol daima.*

Sarsaq *sif.* Səfeh, gic, axmaq. [Muxan:] *Sarsaq adam! Nə edirsən. // Mənasız, boş, lazımsız (şey, söz və s.). [Niyazi:] Biz kəndlilər sarsaq plana qol çəkə bilmərik. [Staroverov:] ..gedib Bayramnan məsləhətləşib sarsaq bir şey düzəldib gətiribdir. // is. ..sarsaqlar .. əksik deyirlər.. // Bəzən söyüş kimi işlənir. [Xaspolat:] Zəhirmar, dərd, sarsaq oğlu sarsaq!*

Sarsılmaq *f.* 1. Şiddətli zərbədən dağılmaq, uçmaq. *Dirilik .. sarsılsın!*

2. *məc.* Puç olmaq, alt-üst olmaq, qırılmaq. [Oqtay:] *İndi mən bu sarsılmış (f.sif.) qüvvət, bu sönük ruh, ölgün ürək ilə nə edə biləcəyəm, nə? ..Bütün varlığı sarsılıb məhv olurdu. ..Nüfuzu sarsılır.*

Sarsılmaz *sif.* Möhkəm, mətin, dəyişməz. [Oqtay:] *..Bunlara*

qarşı ..sarsılmaz qüvvətim var idi.. [Aqşin:] Onun fikri sarsılmazdır. Abbasmirzənin .. sarsılmaz bir qala kimi durduğunu görəncə .. mübarizəyə atılırlardı.

Sarsıntılıq *is.* Həyəcan, müsibət; sarsıntı. *Bu sarsıntılıq, bu qatışıqlıq, el ədəbiyyatında gözəl parçalar yaratmış..*

Sarsıtmaq *f.* 1. Dağıtmaq, pozmaq, alt-üst etmək. *Baş ocağın təməlini sarsıtmaq üçün bu qız mütləq.. tələf edilməlidir.*

2. *məc.* Dəhşətə gətirmək, lərzəyə salmaq. *Vücudu sarsıtıyor bir yetimlər dadi.. [Gülsabah:] Atıl həyata, əsləri sarsıdan bu axında doğrudan da bir qüvvət, bir qüdrət ol!*

3. *məc.* Əzab vermək, incitmək. *..Ağrısı onu sarsıdırdı.*

Sataşmaq *f.* 1. Əlindən almaq məqsədilə müəyyən hərəkət göstərmək. [İbad:] *Arvadımıza sataşdı keçdik, malımıza sataşdı, keçdik.*

2. Söz atmaq; sürtüşmək. *..Qızlara ..sataşırdıq. (İsgəndər) hər kəsə sataşır.*

3. *Namusuna toxunmaq. [Əlyar:] (Yaşar) suyumuzu kəsir, qənd vermir, çay vermir, üstəlik bir arvad-uşağımıza sataşır.*

♦ **Gözü sataşmaq** – b a x **göz.** *..Gözü (Sitarənin) balıqlara sataşib.. Üzü sataşmaq* – b a x **gözü sataşmaq.** *Bu anda onun üzü bir yerdə duran Gülzar ilə Fərhada sataşdı..*

Satdıq *sif.* Əqidəsini, məsləkini pula satan; satqın. [Almaz:] *O (Mirzə Səməndər) satdıq adamdır.*

Satılma “Satılmaq”dan *f.is.* *O, qadınların qəlbinin satılması əleyhinə .. üsyan edirdi.*

Satılmaq “Satmaq”dan *məc.* Özünü pula satmaq, fahişəlik etmək. *Hərəmi kimi satılan Anjeli sevir.*

Satın: satın almaq – pulla almaq. *..[Altunbay:] Hələ dünən ..satın alınmış ..bir qul. [Gültəkin:] Siz məni pul ilə satın almaq istəyirsiniz.*

Satış *is.* Satmaq işi, satma, satım. *Belə bir məcmuə satışa buraxılırsa, öz xərcini ödəyə bilər.*

Satin *is. (fr.)* Möhkəm parlaq pambıq parça. *..göy.. satin və bu kimi ucuz parçalardan köynək hazırlanırsa, daha yaxşı olur.*

Satqın *sif.* Özünü, öz əqidəsini, məsləkini pula satan. *..Bütün ruhanilərin nə qədər satqın adamlar olduğunu .. açıq göstərir.*

Satmaq *f.* 1. Pul alaraq əvəzinə bir şey vermək. [Xoşməmməd:] *Gedib boynuma papiros qutusu salıb papiros satacağam. Sıdqi öz şəxsi əmlakını satır. O nədir ki, iynə satar, sap olmaz.*

2. *məc.* Satqınlıq etmək, xain çıxmaq, xəyanət etmək. *Sən öz məsləkini, öz əqidəsini şəxsi səadətinə satan bir adamsan.* [Niyaz:] *Mən namusumu satan adam deyiləm.*

Savab *is.* (ər.) Dinə görə xeyir iş (günah əksi). [Həmzə:] *Qalanda savab oldu, mən olanda günah? Şəbeh .. göz yaşlarından xalqa "savab" qazandırmaq üçün göstərilir.*

Savad *is.* (ər.) Yazıb-oxumağı bacarma. [Səməd:] *Dedim.. İdraklı, rusca-azərbaycanca gözəl savadı.* [Mazandaranski:] *Savadı var ki, oxusun.* □ **Nota savadı** – notları yazıb oxumağı bacarma, musiqi savadı. *Türk operasında.. yaxşı səslə və nota savadı olan qadın qətiyyəti yoxdur.*

Savadlanmaq *f.* Yazmaq və oxumaq öyrənmək; bilik qazanmaq. [Almaz:] *Azad olarsan, adam olarsan, savadlanarsan.*

Savadlı *sif.* Yazıb-oxumağı bacaran, savadı olan; // Təhsilli. *..Savadlı türk rejissorları..*

Savadsız *sif.* Savadı olmayan, yazıb-oxumaq bilməyən. *..Onsuz da savadsız, olsa-olsa yarısavadlı.. aktyorlarımızın dili dolaşır. ..Yazıcının türkçə savadsız olduğunu iddia edir.*

Savadsızlıq *is.* 1. Savadsız olma; cəhalət. *Bunun üçün savadsızlıq kursları vardır. .. Savadsızlığın nə qədər böyük bir bəla olduğunu öz təcrübəsindən bilmiş.*

2. *məc.* Biliksizlik, naşılıq. [Bayram:] *Bu savadsızlıqdır.*

Savaşmaq *f.* Dalaşmaq, vuruşmaq, söyüşmək, küsüşmək. [İmamyar:] *Yoldaşıynan savaşmış, acıqdan.. Hamısını partladmış, özünü də atmış çaya..*

Savay(ı) *qoş.* Başqa, qeyri. *Məndən savay bir xain də vardır.*

Savsim *z.* (rus. совсем) *dan.* Qətiyyəti, əsla. [Aftil:] *(Almazı) Savsim qulluqda qoymasınlar.*

Savuuq *sif. dan.* b a x **soyuq**. *Axşamüstü hava bir qədər savuuq idi.*

Say *is.* 1. Miqdar, kəmiyyət. [Beşinci:] *..yerdə sürüklənən haşəratın sayı var, onların sayı yoxdur.*

2. Nömrə. *..“Yeni fikir” qəzetinin 1282-ci il sayında bir tənqid yazılmışdır. // Sayısında şəklində - nömrəsində mənasında. “Məktəb” məcmuəsinin yeddinci sayısında ..mənzumə dərc olunmuşdur. “İstiqlalın” keçən sayısında.. çalışıyordular.*

Sayaq *z.* Bənzərlik bildirir: cür, kimi, tərzdə, qaydada. [Gülüş:] *Siz nə sayaq deyirsiniz.* [Dursun:] *Bəs biz nə sayaq eləyək, gecə keçdi, heç bir şey hazır deyildir. // is.* Gədcək işləri lap bu sayaq ilə müdam. [Balaş:] *..bu sayaqla mən səni hara çıxara bilərəm ki,..? Yaşasın bu sayaq artist..* □ **Bir sayaqla** – bir təhər, bir növlə. *Bir sayaqla könüllərə hey salamlar söylüyor.*

Sayə *is. (fars.)* 1. Kölgə. *Üzündə mayeyi-möhnət..*

2. Səbəb, kömək. *Döndərib bu sayədə köhnə komanı qəsr edək.*

3. Sayəsində şəklində - nəticəsində mənasında. *Fərhad və Züleyxa balaca Aslanın zəhməti sayəsində dolanırdı.*

Sayənisar *sif. (fars və ər.) klas.* Kölgə salan, kölgəli. *Pərdeyi-qar olurdu sayənisar.*

Sayğısız *sif.* Hörmət etməyən, saymaz. [Elxan:] *Mən .. sayğısız peyğəmbərlərin məntiqsizliyini təkrar etmək istəmirəm.*

Seyxaş *sif. dan.* Sakit, durğun; qalmaqalsız. [Aftil:] *Sonra, ara seyxaş olar, yənə də gələrsən.*

Sayıqlamaq *f.* 1. Huşunu itirmiş halda və ya yuxuda ikən rabitəsiz sözlər danışmaq. *Almaz (bir qızdırmalı kimi sayıqlayaraq)...* [Aftil:] *Mənə elə gəlir ki, o sayıqlayan kimi idi..*

2. məc. Ağlına gələnə danışmaq; sarsaqlamaq. [Altunbay:] *O (Solmaz), Bağdad xəlifəsinin hərəmxanasında da bu sözləri sayıqlayacaqdır.*

Sayımaq *məch.* Hesab edilmək, bilinmək. [Məmmədəli (oxuyur):] *Bu ..qadın üçün isə bir namussuzluq sayıla bilər. ..Nə sayılsın dəxi heyvan..*

Saymaq f. 1. Rəqəmləri sıra ilə demək. [Toğrul:] *Elə bil fındıq sayır. Sən say alinlə..* [Yaşar:] *Toğrul, mən saydıqca, sən toku artır.*

2. Sadalamaq, sıraya daxil etmək. *Xeyr, mənə saymayın, çünki mən belə işə qarışmıram. Onun yapdığı işləri sayır(dılar).*

3. məc. Bilmək, hesab etmək. [Aydəmir:] *Siz keçilməz meşələrdə bir azrayıl saydığınız Aydəmiri bir göyərçin balası, uf...* [Səslər:] *Ayıl, torpaq, Biz deyilik sənəin dünənə saymadığın acizlər.*

♦ **Sən saydığını say, (bax) gör fələk nə sayır** – yazıya pozu yoxdur mənasında. [Yaxşı:] *Deyir, sən saydığını say, bax gör fələk nə sayır.*

Saz is. (fars.) Mizrabla çalınan simli xalq çalğı aləti. [Şahsənəm:] *Çalsın saz, gülsün yaz; Bu sevdanı anlar o..* [Aşıq Qərib:] *Dillənsin tel, söylənsin saz; Dünya zövq alsın.. Gənc başında sevda, bir saz əlində.* □ **Telli saz** (daimi epitet) – simli saz. [Şahsənəm:] *Sənəin oynaq o telli sazın; Dinər, qəlbin istər oynasın.*

Sazanda is. (fars.) köhn. Çalğıçı. *Bax bu yanda göz tərənnümsaz olur sazəndələr.*

Sazandar is. b a x **sazanda**. *Anam sazandar və lazımlı şeylərin hamısını mühəyyə edib, toy bu günlərdə başlanasıdır.*

Saziş is. (fars.) Qarşılıqlı razılıq; müqavilə. *Etməyir sonunla çərxi-dövri-kəsmədar.*

Seçilmək məch. 1. Hər hansı xüsusiyyətinə görə başqalarından fərqlənmək, ayrılmaq. *Doğrudan da illərlə səhnədə olmuş bir aktyordan seçilmirdi. Hansı rəssamdır ki, ..o xoşrəng gülün yapışb bir-birindən seçilmədiyini.. təsvir edə bilsin?*

2. Nəzərə çarpmaq, görünmək. *Seçilir göydə güclə ulduzlar..*

Seçmək f. Müəyyən vəzifəni, tapşırığı yerinə yetirmək üçün səsvermə yolu ilə bir şəxsə üstünlük vermək. [Əbdülrəhman:] *Biz sənəi soyuza seçdik.. ..Cümhuriyyəti idarə etmək üçün öz aralarından tiran seçirlər.*

2. məc. Görə bilmək, görüb fərqləndirmək. [Ocaqqulu:] *Mənim gözlərim yaxşı seçmir, kim sındırır, nə sındırır?*

Segah is. (fars.) mus. Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *..Yenə də şükr ola ağdamlı özə pak müsəlman tapılır,*

naz ilə segah oxuyur.

Sex *is.* (*alm.*) Sənaye müəssisəsinin, istehsal prosesinin müəyyən sahəsi ilə məşğul olan şöbəsi. *..Sonra bütün gün.. zavodun.. sexlərini.. gəzib tanış oldular.*

Sekret *is.* (*lat.*) *dan.* Sırr, məxfi iş, gizli iş. [Almaz (gülərək):] *Bu bir sekretdir.*

Seksiya *is.* (*lat.*) Bir idarənin, təşkilatın və s.-nin şöbəsi; bölmə. [Məhəmmədəli:] *Seksiyanın sədri Abdulla Şərifovdur.*

Sel *is.* (*ər.*) Güclü yağmurdan və ya əriyən qarlardan əmələ gələn su daşqını; daşqın. *Qar ərir, sellər axır, ot göyərir səhrada.*

◊ **Sel kimi** – çoxluq, bolluq bildirir. *..Gözündən sel kimi yaş tökərək..* [Atakişi:] *..izdiham sel kimi axırdı.* [Altunbay:] *Qarşı gələnə amansız bir sel kimi süpürüb aparır. Seyli-xüruşan – gurlayıcı sel. Göz yaşları bir seyli-xüruşan kimi cuşa gəlib..*

Sement *is.* (*alm.*) Tikintidə işlənən tozşəkilli mineral maddə. [Toğrul:] *Hə, İmamyar dayı, yaxşı yadıma düşdü.. sement hələ bərkiməmişdir.*

Senarius *is.* Tamaşaya nəzarət edən teatr işçisi. [Mazandaranski:] *Pərdəni verin! Suflyor, senarius! (Bağırır).*

Sentimentalist *is.* (*fr.*) Sentimentalizm cərəyanı nümayəndəsi. (*Cavid*) *gah romantik, ..gah realist kimi sentimentalistdir. // sif. Füzulinin dörd əsr bundan əvvəl yazdığı sentimentalist əsərlər.*

Sentimentalizm *is.* (*fr.*) XVIII-XIX əsrlərdə Avropada meydana gəlmiş ədəbi cərəyan. *Füzulinin dörd əsr bundan əvvəl yazdığı ..əsərlər bu gün belə bütün sentimentalizm ədəbiyyatının ilk sıralarında gedə bilər.*

Sentrtyajesti (*rus.* əslі центр тяжести) *dan.* Ağırliq mərkəzi. [Arif Hikmət:] *..ondan sonra da gəlir sentrtyajesti aktyor və sentrvnmaniya..*

Sentrvnmaniya *is.* (*rus.* центр внимания) *dan.* Diqqət mərkəzi. [Arif Hikmət:] *..ondan sonra da gəlir sentrtyajesti aktyor və sentrvnmaniya..*

Sentyabr *is.* (*lat.*) Təqvim ilinin doqquzuncu ayı. *Sentyabr gəldi, dur qaç məktəbə hər gün səhər.. Moskvaya göndərilmiş*

Həmid 17-ci il sentyabr hadisəsindən sonra.. orada qalmağa məcbur oldu.

Senz *is.* (lat.) Hər hansı bir şey haqqında vəsiqə, şəhadətnamə; sertifikat. *Budur, iki ay idi ki, Sitarə müəllimlik senzi alıb qurtarmışdı.*

Separatizm *is.* (lat. dan.) Ayrılmağa çalışma. [Arif Hikmət:] *Separatizm yaxşı deyil axı.*

Seşənbə *is.* (fars.) Köhnə təqvimdə: Həftənin dördüncü günü, təzə təqvimdə: çərşənbə axşamı. *Seşənbə günü "Əbülülə" pyesəsi oynandı.*

Sevda *is.* (ər.) 1. Sevgi, məhəbbət, eşq. *Yalan bu eşq, bu sevda, bu ataşın sözlər..*

2. Arzu, həvəs, şiddətli meyl. [Sitarə:] *Yenə düşdü xəyalıma vətən sevdası, ya rəbbi! ..Bu sevgi doğru bir sevda.*

◇ **Sevdasına düşmək** – arzusunda olmaq. *Düşmüşük biqeydlik sevdasına "İran" kimi.*

Sevda *sif.* Sevdaya düşmüş, vurğun, aşıq. *Yoxsa sevdalıdır bu qönçə çiçək?*

Sevdiyi *is.* Sevgili. [Aslan bəy:] *Budur, bu gün İncəni də alıram. Halbuki İncə onun sevdiyi. ..Gül dərmişəm sevdiyimçin aparım!* [Firəngiz:] *Ox, Oqtay, sizin sevdiyiniz olub Amaliya rolunda çıxmağı nə qədər arzu edərdim.*

Sevən *sif.* İstəyən; tərəfdar olan. *Qismət sevənə hicr vüsəl olmuş, unutma! Hürriyyəti-nisvanı sevən axmağa bir bax...*

Sevgi *is.* Məhəbbət, eşq, sevda. *Doğru bir sevginin hüdudumu var?* [Sitarə:] *Ax, Gülzar, gülürsən, sevginin nə olduğunu hələ də bilmirsən. // Arzu, həvəs, meyl. Lakin içəridə qaynaşan, coşan sənət sevgisi onu irəliyə doğru itələyirdi.*

Sevgili *sif.* Çox sevilən, əzizlənən, əziz, mehriban. *Sən (Mənsur) sevgili qardaşımın yadigarısan.. Qanmayır arü qeyrəti, sevgili yarı gözləyir. Bunlardan biri Mənsur, biri də onun sevgili arvadı Sara idi. // is.* [Haris:] *..Sərkərdənin sevgilisi mənə sevir. [Səriyə:] Nə üçün öz sevgilini zalımlar əlində qoyub xilas etmirsən?*

Sevici *sif.* Sevən, vurğun, aşıq. [Elxan:] *..Sevici bir könül*

səndən nə istəyə bilər? [Oqtay:] *Nəhayət, mən ona anladaram ki, mənim... pak bir eşqim, sevinci bir ürəyim.. (var). // Həvəskar, .. Özündəki böyük istedadı inkişaf etdirmədiyini görən sənət seviciləri .. nə qədər acıyırlar.*

Sevilmək “sevmək”dən məch. [Oqtay:] *Pula lüzum yoxdur!* [Səməd:] *Sevilsən də, pulsuz bir adama...* [Oqtay:] *O! Yox... O pul düşgünü deyildir.*

Sevimli *sif.* 1. Mehriban, əziz, sevgili, istəkli. [Bəhram:] *Ax, nə qədər sevimli! Nə üçün bu sevimli afəti atmamaya məcbursan?* [Mənsur xan:] *Gözəl xanım, sevimlisən, şanlısan..*

2. Xoşagələn, xoşlanılan, bəyənilən. *Səmimi, sevimli sənətkarımıza alqışlar.* [Elxan:] *..Hər bir daş yarası mənim üçün zəfər çiçəyi qədər sevimlidir.*

Sevinc *is.* Fərəh, şadlıq, sevinmə. [Turac:] *O, çox güman ki, sevincindən donmuşdu. Böyük bir sevinc, bir məmnuniyyət, bir zövq ilə deyir. ..Qalibiyyət və iftixar sevinclərində boğulub ölmək istədim. // sif.* Sevincli. [Gülüş:] *..çox sevincəm, bu gün sizə özüm qulluq edəcəyəm. // z.* **Sevinclə** şəklində. *Həmid göyərtədə bir sevinclə çocuqluğunu keçirdiyi altun yurdu Bakıya baxırdı. ..Bir körpə sevinclə gülümsəyərək ayağa qalxdı.*

Sevindirmək *f.* Sevinməsinə səbəb olmaq, şad etmək, şadlandırmaq. *Oxşa məni, yeni Tanrım, sevindir!.. Bu zəhmət və çalışmaq Həmidə nə qədər sevindirirdisə, qardaşını görməmək o qədər acındırırdı.*

Sevinmək *f.* Xoş xəbərdən, hadisə və ya işdən fərəh duymaq, şadlanmaq; vəcdə gəlmək. *Sitarə, ..nə isə, gah sevinirəm, gah darıxıram.* [Yaşar:] *Mən çox sevinirəm ki, sadə bir kəndli, kolxozçu, vəziyyəti bir çoxlarından yaxşı düşünür. Bütün xalqımız sevinir.*

Sevişmək *qarş.* Bir-birini sevmək. [Oddamdı:] *Aha, məsum odlar qızı burada sevişirmiş! Hətta həməmi də başqalarla sevişir.*

Sevmək *f.* 1. Aşiq olmaq, eşq yetirmək. [Turac:] *Mən onu əvvəl gündən başlamış sevmişəm və getdikcə də daha artıq sevirəm. ..Bu, qadınları sevmədiyi üçün deyil, bəlkə də daha çox*

sevdiyi üçündür. Qızıdır, oğlandır, görmüş, sevmiş.

2. Əzizləmək, oxşamaq. *Öz doğma oğlu kimi sevir. Əhməd təbiəti pək sevər.*

3. Bir şeyin aludəsi olmaq; meyli olmaq. *İnsanlar da böylə uşaq kimi oyun sevir, əylənmək istiyorlar.*

Seyd is. (ər.) Ov, şikar. *..Öz seydinə fürsət ..verməz.. ..Bir seydi-məzlum və qafil.. anadan olan gündən təbiət səyyadının cənginə düşür..*

Sey(y)id is. (ər.) din. Guya Məhəmməd peyğəmbərin nəslindən olan adama verilən ad. *Molla, seyid durub hamı səf bəsteyi-nizam.. Hər ağacdən göyərdi yüz seyid.. Boynu şalbandan yığındur seyyidin..*

Seyidnüma is. (ər. və fars.) Yalançı seyid. *Bir çoxu seydinümadır, kim fəğan ilə gəzir..*

Seylab is. (ər. və fars.) 1. Selab, sel suyu. [Elxan:] *Yaxıcı bir od, bir dəniz, bir seylab, bir tufan, bir fəlakət, bir cəhənnəm olaydım. Ax, ax, ey göz yaşları, seylablər tək mövcə gəl!*

2. Lava. [Altunbay:] *Qara kütlə bir od seylabı kimi axır.*

Seyr¹ is. (ər.) Gəzinti, ayaqseyri, gəzmə. □ **Seyr etmək (qılmaq)** – gəzmək, gəzintiyə, ayaqseyrinə çıxmaq. *Seyr edib bulvarda qızlardan olurduq bəhrəvər. Seyr qılırlar bulvarı, həm də dəniz kənarını. Bax, küçələrdə seyr edir bir sürü xanimansız. (Mənsur və Sara) ..bağın içinə çıxıb seyr edirdilər.*

Seyr² is. (ər.) Baxma, tamaşa etmə, göz gəzdirmə, seyr etmək. □ **Seyr etmək** – tamaşa etmək, göz gəzdirmək. [Ənvər:] *Hərbi seyr etmək istəyirəm. Baxıyor, sanki seyr edir rəya.* [Rəbi:] *Siz buraya fahişələrin gözəlliyini seyr etmək üçün gəlsiniz.*

Seyrçi is. 1. Tamaşaçı, baxıcı; seyr edən. *Sənət oxuculara, seyrçilərə və dinləyicilərə həzzi-mənəvi təmin etməkdir. .Seyrçilərə, dinləyənlərə bir dərsi-ibrət verməyən əsərlər əsəri-sənət olmazlar.*

2. İşə qarışmayan, müşahidəçi. *Seyrçi laqeyddir.*

Sezon is. (fr.) dan. Mövsüm; fəsil. *..Bu sezonda 2-ci dəfə olaraq tamaşaya qoyulmuşdur.*

Səadət is. (ər.) Həyatda ən yüksək məmnunluq hissi;

xoşbəxtlik, bəxtəvərlik. [Elxan:] *Mən dünyada səadət yarada biləcək ulu bir qüvvət... Aktyor əlindəki kuklaları oynadarkən bir ananın öz çocuğunu oxşadığı zaman duyduğu sevinci, səadəti yaşar.* [Oqtay:] *Səadətini Tanrım qədər sevdiyim bu xalq. Qoy sənin şəxsi səadətin təmin olunsun. // z. Səadətlə* şəklində. [Ramiz:] *Mən səadətlə ölməyin yolunu bildim, ..ya səadətlə yaşamaq, ya qəbir evinə getmək..*

◊ **Səadət şərbətini içmək** – b a x **səadətə yetmək**. *Ey içən bəxti-səadət şərbəti. Səadətə yetmək* – xoşbəxt olmaq. [Mənsur:] *Yar ol mənə, cahanda yetim mən səadətə. Səadətini qırmaq* – səadətinə mane olmaq; bədbəxt etmək. [Məmiş:] *Rəhim xan onun səadətini qırmışdır.*

Səbarə z. (fars.) Üçüncü dəfə; təkrar. *Verir müsəlmanə yüz macərə dübarə – səbarə.*

Səbatlı sif. Sözüünün üstündə duran, dəyanətli, mətanətli, möhkəm, əzmlı. *Qarşısında səbatlı, dayanaqlı bir adam təsəvvür edir. Qarşısındakı .səbatlı, əqidəli bir adamdır.*

Səbatsız sif. Sözüünün, qərarının üstündə durmayan; dəyanətsiz. *Böylə səbatsız bir adama nə kimi bir qiymət verilə bilər?*

Səbavət is. (ər.) Uşaqlıq, uşaqlıq dövrü. *Biçərə ana ölümünə deyil, əziz və hənz səbavət bədəsi ilə bihuş olan balalarının taleyinin necə olacağını fikir edib ağlayırdı.*

Səbəb is. (ər.) 1. Bir şeyin, hadisənin baş verməsini şərtləndirən başqa hadisə, şərait. [Oddamdı:] *Ölkəni sarmış fəlakətin səbəbi Əhrimənin xalqımıza çox darılmasıdır. Ən doğru və səmimi tənqid.. etirazlara səbəb olur. .asl məsələ (Sənanı) o hərəkətlərə sövq edən səbəblərdir.*

2. Bais, səbəbkər, təqsirkər. *..bu fəlakətlərin bütün səbəbi həp mənəm. İskəndər minlərlə zavallı cəlladların, qaranlıq pəncəsində can çəkişməsinə səbəb olmuşdur. Yəni Sənanın fəlakətinə səbəb olan qadının da başqa bir mənası vardır.*

3. Əsas, dəlil, bəhanə. [Oqtay (pulları alaraq):] *Bəli! Budur səbəb, bu!* [Mənsur:] *Səbəb nədir bu qədər ahi-zarə.*

Səbəbiyyətverici *sif.* Səbəb ola bilən. *Həm də əsərdə gözəl tiplər və bir çox həyəcan bədiiyə səbəbiyyətverici mənzərələr vardır.*

Səbəbsiz *sif.* və *z.* Heç bir səbəb olmadan, nahaq yerə. *Bunu heç səbəbsiz təhqir etdiyin bu qoca dərviş yapırdı. [Oqtay:] Çox vaxt zavallı səbəbsiz ağlayıb gedir. [Baxşı:] Sənin səbəbsiz kişini vurmağa ixtiyarın yoxdur.*

Səbət *is.* İçinə meyvə, göyərti və s. yığmaq üçün qarğıdan, qamışdan və s.-dən hörülən zənbil. [Xanımnaz:] *Mən gələndə Hacı Mirzəqulunun nökrəri bir səbət yumurta gətirdi. [Sevil:] bəlkə sən hələ yer-yemiş üçün səbət toxumağı deyirsən. // Zibil qabı. Bir bax səbatə, sovxana şeirimlə dolubdur. // Arı pətəyi, arı evi. Halbuki, mənə, səbətlər bucağında yaşayıb hər çiçəkdən bir şəhd alan bir arı kimi olmaqdan böyük səadət yoxdur.*

Səbi *is.* (ər.) Uşaq. *Bir izzətlə ilə etmiş səbisini bərdüş. Ölür, ölür də, fəqət müntəzir səbisindən; Ki, yox cahanda onun bir ənis-i qəmxarı.*

Səbir *is.* (ər.) Dözümlük, təmkin, qərar, hövsələ. [Qorxmaz:] *Lakin səndə tühaf bir səbir varmış. [İmamyar:] Ancaq, nə etmək, adam hər şeyə səbir eləyər. [Mənsur:] Mən aşiqəm camalına yox səbri-təqətim. □ Səbir etmək (eləmək) – dözmək, təhəmmül etmək. [Rəhmanbəy:] Mən yol dedim ona etsin səbr. [İkinci:] Səbr eləyincə daha da iş dügünə düşür.*

◊ **Səbri kəsilmək** – dözə bilməmək. [Səs:] *Aşiqəm, əsmə, külək; Səbrimi kəsmə, külək!*

Səbirsizlik *is.* Səbri olmama; hövsələsizlik, qərarlısızlıq, dözümsüzlük. [Haris:] *Ulduz, niyə böylə səbirsizlik edirsən? // z. Səbirsizliklə* şəklində. *Biz səbirsizliklə cavab gözləyirdik.*

Səbzə *is.* (fars.) Əla kişmiş növü. [Xor:] *Armud, alma, nar; Səbzə, xurma var.*

Səcdə *is.* (ər.) *din.* Namaz zamanı əyilib alınını yerə qoyma. *Xalq səcdəyə gedirən bir tək o (Elxan), dalğın həyatına ayaq üstə qalır. İkinci səcdədə Turğut hiddətlə onun əlindən tutur. □ Səcdədə olmaq – qabağında baş əymək. Ana! Ana! O adın qarşısında bir qul*

tək həmişə səcdədə olmaq mənə fəxarətdir.

Səcdəgah *is.* (ər. və fars.) Səcdə yeri, səcdə edilən yer; // Pərəstişgah, qibləgah. [Dövlət bəy:] *Bir məbud kimi bütün gənclərin səcdəgahı idiniz.*

Səda *is.* (ər.) Səs, avaz. *Ey hər "səda"sı tar həqiqət təranəsi! Guşimə "Sonya"nın sadası gəlir. Ağlayır, çıxmıyır sadası fəqət, çünki qəmdən onun dili qurumuş.*

Sədaqət *is.* (ər.) Dostluqda, məhəbbətdə dəyanət, səbat, vəfa; sadıqlıq. [Sitarə:] *Sən azma sədaqət yolunu, sevimli qardaş..* [Mirzə Mülküm:] *Rica edirəm ..yalnız Mirzə Rzanın mətanət və sədaqəti xüsusunda söyləyəsiz. ..Müxtəsər böylə dağıtdım bu sədaqət təməlin..*

Sədarət *is.* (ər.) Başçılıq, sədrlik, rəislik. *Cəmaləddin sədarət edir (remarka).*

Sədd *is.* (ər.) 1. Müxtəlif məqsədlər üçün çəkilən divar, hasar. [Toğrul:] *Birdən sonra sədd yarıntı verər.*

2. Suyun qarşısını almaq üçün betondan divar; bənd, dəhnə. [Yaşar:] *Sədd hələ möhkəmləşməmişdir.*

♦ **Səddi-İskəndər** – çox möhkəm divar. [Tapdıq:] *Bax, durmuşam çün belə səddi-İskəndər.*

Sədəf *is.* (ər.) Bəzi balıqqulağların iç qatını təşkil edən parlaq bərk maddə. [Aşıq Səməd:] *O sədəfdir, doğar, törər, canı yox. ..Sarckoye Seloyna gedib. ..kəhrəbadan yapılmış oduqlarını sədəfdən işlənmiş döşəmələrini.. gör(düm)..*

Sədəqə *is.* (ər.) Yoxsula, dilənçiyə verilən pul, şey. [Sevil:] *..sən ..özgəsindən səadət sədəqəsi istəyən bir dilənçisən..* [Almaz:] *Azadlıq sədəqə deyil, hamısı mənimdir. // məc. Qurban edilən şey, qurban. Beşgünlük həyat sədəqə veriləcək qədər ucuz bir şey deyildir.*

Sədəmə *is.* (ər.) Zərbə; bəla; fəlakət. □ **Sədəmə toxun(dur)maq** – bəla üz vermək, zərbə dəymək. [Xanımnaz:] *O gün o olmasaydı.. sənə hələ bir sədəmə toxundurardılar.* [İmamyar:] *Yəni hər gecə gedir oraya, deyirəm birdən yazıq özünə bir sədəmə zad toxundurmasın.*

Sədr is. (ər.) 1. İclasa, yığıncağa başçılıq edən şəxs. [Prokuror:] *Vətəndaş sədr!* [Almaz:] *Çünki bu mübarizədə qadın sədr daha münasib olar.*

2. Bəzi idarələrin, təşkilatların rəhbəri, başçısı. [İmamyar:] *Mən sovet sədri olsaydım, beləncik məsələni heç danışmağa qoymazdım.*

Sədrəzəm is. (ər.) Hökumət başçısı. [İkinci:] *O ki, qaldı sədrəzəm, İranın tən yarısı onundur.* [Mirzə Sadiq:] *..Söylədiyin hadisə insanın ürəyini yandırır, amma güman etmirəm ki, sədrəzəm bunlara əhəmiyyət versin.*

Səf is. (ər.) Sıra, cərgə, düzgü. *Molla, seyid durub hamı səf bəsteyi-nizam..* [Mənsur:] *..Qabaqca səf çəkə ləşkər, gedə nizam ilən..*

Səfa is. (ər.) Zövq, nəşə, ləzzət. *Ey vuran fəryad içində tarə mizrabi-səfa!* [Gülüş (oxuyur):] *Mən dilərkən eşqə dəvə, sən sürürdün onda səfa.. Müzəffər Ceyranı ..min dürlü səfalar çəkəcəklərini vəd edirdi..* □ **Səfa gətirdin!** – gələn qonağa deyilən söz. [Mirzə Camal:] *Gəlib, xoş gəlib, səfa gətirib!*

Səfahət is. (ər.) 1. Səfehlik. [Sitarə:] *Neçin getmiş qərarın, həm dolub başın səfahətdən?*

2. Zövq, əyləncə, kef düşgünlüyü.. *Derdim səfahət hər nə var iranlılardadır.. Ey dil, bu bəzmə getməyinin var səfahəti.*

Səfalət is. (ər.) Son dərəcə ehtiyac içərisində yaşama, sıxıntı çəkmə; yoxsulluq. [Şərif:] *Arvadlar qaldılar cəhalət və səfalət pəncəsində.* [Elxan:] *..xalqın əməklərini heçliyə, özünü səfalətə salırlar. // Düşgünlük, səfil həyat. Çocuqları yoldan çıxarıb səfalətə alışdırmağa çalışır.*

Səfali sif. Səfa verən, zövq verən, ürək açan, xoş. *Son, bütün son, səfali günlərə son! Ax, sevimli, səfali keçmişlər... // Xoş mənzərəli, axar-baxarlı. İştə, yavrum, bu son səfali yolum...*

Səfər¹ is. (ər.) 1. Səyahət, yola çıxma, yol. [Əbu Übeyd:] *Səfəriniz çox uzun sürdü.* [Rəhim xan:] *Hazırlaş, bu gün axşam Tehrana səfər etməlisən. Yiğ şəlpə-şülpəni, bulvara qıl səfər..*

2. Müharibəyə döyüşə getmə. [Əbu Übeyd:] *..iki min əsgər*

üçün səfər və müharibə ləvazimatı.. verməlisiniz.

Səfər² is. (ər.) Dəfə, kərə, yol. [Hacı Əhməd:] *..bu dəfə eləyibdir, gələn səfər eləməz. ..qoy gələn səfərə qalsın.*

Səfərbərlik is. Müharibə elanı ilə əlaqədar, ehtiyatda olan hərbi qulluğa yararlı olanların ordu sıralarına çağırışı. (*Uğryumi*) *Dünya müharibəsi zamanı səfərbərliyə düşüb..* [Gülsabah:] *Bütün qüvvət və vasitələr səfərbərlik altına..*

Səfil sif. (ər.) Daimi yaşayış yeri olmayan; avara, sərsəri, veyl. *..Məcnunmu söylənir. Hər bir səfilə düxtəri Leyla bilənlərə? //* is. [Oqtay:] *Həm də sadə bir səfil yox, səfillərin padşahı!* [Qorxmaz:] *..qapaz altında sürüklənən bir yığın səfilin yaşayışından nə çıxacaqdır?*

Səfilanə z. (ər. və fars.) Səfilcəsinə, səfalət içərisində, səfil kimi. [Mirzə Rza:] *Yazıq balalarım.. hərə bir yana düşmüş, səfilanə sürünürlər. (Mənsur) əlini ..səfilanə ilə Sitarəyə tərəf uzadıb..*

Səfil-sərgərdan z. (ər. və fars.) Yersiz-yurdsuz, pis vəziyyətdə, acınacaqlı halda. [Sevər:] *Ac, səfil-sərgərdan küçələri dolaşıram.*

Səfillik is. Səfil adamın halı; məskənsizlik, işsizlik, veyillik. *..Şeyxin səfilliyini hər kəs bilir.*

Səflət is. (*ital.*) Salfet. Əl və ağızı silmək üçün parçadan və ya kağızdan düzəldilmiş dördkünc dəsmal. [Sevil:] *..Səflət bükməkdir-sə, İvanın arvadından öyrənmişəm..*

Səhba is. (ər.) Şərab, badə. *Cam əldə gəzir, sağərü səhbadır itilget! Tərif elə həm sağərü səhbanı, a Müznib!*

Səhəng is. Su daşımaq üçün misdən qayırılmış qab. *Xavərin paltarına gəlincə ..Paris salonlarında geyilə biləcək bahalı ..əlbəsə, lak çəkmələr - əldə də bir səhəng .. Doğrudan da adamın gülməyi gəlir.*

Səhər is. (ər.) Günü başlanğıcı; səbh. *Səbh açılır, gün doğuyur hər səhər..* [Ulduz:] *Axşamdan getmişdir, səhərə yaxındır.. //* z. Səhərdən. [Tanya:] *Mən səhərdən bütün kənd sahilini gəzmişəm.* [Gülnisə:] *Nə olub səhərdən çağırırsınız?* [Yaxşı:] *Mən səhərdən divarın dalından.. qulaq asıram.*

Səhər-axşam z. Hər vaxt, hər zaman; bütün günü. *Səhər-axşam var bir duam.*

Səhər-səhər z. Səhər tezdən, sübhçağı. [Mənsur xan:] *Səhər-səhər nə gözəl bir şikarə uğramışam.*

Səhi sif. və z. (fars.) Qədd-qamətli, düz; // Salamat. *..Əhmədullah səhi və salim varıq və sizin canınıza duaçı varıq.*

Səhifə is. (ər.) 1. Kitab, qəzet və s. vərəqinin bir üzü. *Hər gün qəzeti ilk səhifəsindəki tarix və nömrəsindən başlayıb, son səhifəsindəki elanlara və sifarişlərə kimi oxuyurdu.*

2. məc. Dövr, bir şeyin hissəsi. *..Ədəbiyyatının ən parlaq səhifəsini. // sif. Səhifəlik. Hər gündə 8 səhifəlik qəzetə yerində hazır.*

Səhnə is. (ər.) 1. Teatr tamaşalarının göstərildiyi xüsusi meydança. *Abbasmirzə ..birinci dəfə olaraq Otello rolunda səhnəyə çıxdı. Səhnə ardından bir inilti qopur. Bütün səhnə.. hərəkət halqası içində qaynaşır. // Teatr fəaliyyəti, teatr. Səhnə (Sidqinin) həyat idealına çevrilir. (A.Şərifzadə) səhnənin həm oğlu, həm də atasıdır. [Oqtay:] Başqalarında səhnə, mədəniyyət, hər şey var. Repertuar məsələsi türk səhnəsi üçün mühüm və çətinidir.*

2. Teatr tamaşasının ayrıca bir hissəsi; şəkil. *Səhnə quruluşu və oyun gedişi yaxşıdır.*

♦ **Səhnədən çıxmaq** – çəkilmək, yox olmaq. [Sevil:] *Mən basıldım, səhnədən çıxdım.*

Səhnəcik is. Səhnələşdirilmiş kiçik pyes, tamaşa. *Teatrın yubileyinə bir səhnəcik hazırlayıram. (Gülər) Mən məktəbdə də xırda səhnəciklərdə oynamışam.*

Səhra is. (ər.) Susuz və bitkisiz geniş göl, biyaban. [Sitarə:] *Getmərim sənsiz, gülüm, salma məni səhralara.. Bax, könül, baladən ol buz bağlayan səhralara. Bir aşıqi-həqiqi demək heç rəvamıdır; Daim məkani-aşıqi səhra bilənlərə?*

Səhv is. (ər.) Yanlışlıq, nöqsan, xata. *Ehtimal ki, bir çox səhvlər gözdən qaçmışdır. // z. [İmamyar:] İndi səhv qoyublar, ya da hələ qəsdən qoyublar, düşmənimiz az deyil ki!.. □ Səhv etmək – nöqsana yol vermək, yanımaq. [Sara:] Yox, vallah, sən səhv*

edirsən. [Ulduz:] Səhv edirsən, çəkil nəzarimdən. [Tanya:] Bəlkə səhv edirsən, Yaşar?

Səxavət *is.* (ər.) Əliaçıqlıq, comərdlik. *..Sən ey.. dəm vuran səxavətdən! ..Varsa səxavət, hər nə var iranlılardır.*

Səki *is.* Piyadaların gediş-gəlişi üçün küçənin hər iki tərəfində asfalt, taxta və s. döşənmiş yol. [Akif:] *Səkimizdən iki piyan urus keçirdi. İndilik olsun təki; Bir döşəmə, bir səki. Böylə zirəklik olar min-iki mindən ikidə, vurasan öz bıçağıla o çıraqbən səkidə.*

Səkkiz *miqd.* Yeddidən sonra gələn ədəd – 8. [Oddamdı:] *Dünən vur-tut səkkiz qotur cücə..gətirmişdilər. [Şərəbanı:] Səkkiz qoyunu var idi, dörd keçisi, bir dənə də eşşəyi.*

Səkkizinci “səkkiz” *dən sıra s.* Bundan sonra bizim ədəbiyyatı səkkizinci əsrdən başla(yır).

Səksən *miqd.s.* Yetmiş doqquzdan sonra gələn ədəd – 80; həştad. [Altunbay:] *Sən də, Qorxmaz, dünən deyirmişsən ki, bizim səksən ərimiz vardır.*

Səksəninci “Səksən” *dən sıra.s.* [Turğut:] *Səksənincidə öldü.*

Səqət *is.* (ər.) Çıxdaş; nöqsan. *Gənclər ..bu səqətləri sarsılmaz qüvvələri ilə deviriyor(lar)...*

Səlamətlik *b a x salamatlıq.* [İmamyar:] *deyinən ona, götürsün səni başı salamatliynən rədd olsun burdan...*

Səlbə *is.* Ağacdən meyvəni salmaq, heyvanları qovmaq və s. üçün atılan ağac parçası. [İmamverdi:] *Ağız, ..o nədir tolazlamısan səlbəni, gedib dəyib Haykanuşun danasının gözünə..*

Səliqə *is.* (ər.) Nizam və qayda. [Gülüş:] *..Edilya xanım gələrsə, başqa bir səliqəyə salar. □ Səliqə ilə – səliqəli. [Gülsabah:] Nə səliqə ilə də geyinmişsiniz.. Bu il teatrımızda tərcümə edilmiş əsərlərin nə qədər böyük bir müvəffəqiyyət və səliqə ilə getdiyi.. bunun bir nəticəsidir. // z. Səliqəsila* şəklində. Qaydada, stildə, üslubda mənasında. *Balaşın evində Avropa səliqəsila bəzənmiş bir otaq. (Remarka).*

Səliqəli *sif. və z.* Səliqəyə salınmış, düzgün, nizamlı. *..Aktyorlardan heç kəs dinib-danışmadı və hamısı öz işində səliqəlidir.*

Səlislik *is.* Rəvanlıq, axıcılıq. *Rejissura işində səlislik və uyğunluq yaradıla bilmədi.*

Səltənət *is.* (ər.) Hökmdarlıq; dövlət. *..Sasani səltənətini devirdikdən sonra islam nüfuzu İranda kökləşib qaldı. ..Ərəb səltənətinin yığılması.. İranın qələbəsi idi.*

Səma *is.* (ər.) Göy, asıman. *Bütün vücudum əsər, ruhum eylər pərvaz. Uçar səmalara.. ..Əyilməmə nə ki, yer versələr səmanı genə.*

Səməvi *is.* (ər.) Səmaya, göyə mənsub. *Dayanma, taqi-səməvi, gurulda, çatla, dağıl!*

Səmə(r)ə *is.* (ər.) Fayda, mənfəət, xeyir. [Mənsur:] *Qoy görsün öz işinin səmərin. Yoxdur elmin səməri..*

Səməresiz *sif.* Heç bir səməresi olmayan; faydasız, xeyirsiz. [Nüsrət:] *..səməresiz iş görüb.* [Hacı:] *Qocaldım, taqətim getdi, səməresizdir bu əmvalım.*

Səmimi *sif.* (ər.) Ürəkdən gələn, həqiqi, riyasız. *Onun qəsidələrində böylə səmimi bir əda vardır. Rudəkinin dili çox qüvvətli və səmimi bir dildir.* [Elxan:] *Xalqımıza isə bizdən səmimi salamlar!*

Səmimi-qəlbədən *z.* Ürəkdən, qəlbən. *..Möhtərəm ədibimizi bu müvəffəqiyyəti üçün səmimi-qəlbədən alqışla(yırıq).*

Səmimiyyət *is.* (ər.) Səmimilik, açıqürəkliklik. [Firəngiz:] *Siz mənim sizə qarşı səmimiyyətimi başqa cür düşünürsünüz. ..Oxucuya bədii bir həyəcan verən də bu səmimiyyətdir.* [Oqtay:] *Mənim pulum – mənim qolum, mənim zəhmətim, səmimiyyətim..* // *z. Səmimiyyətlə* şəklində. (Əbu Səid) *bunu öz ruhunda dərin səmimiyyətlə .. bəsləmişdi.*

Səmt *is.* (ər.) Tərəf, yön; istiqamət. [Hacı:] *Gördüm ki, bu ağlamaq sədəsi; Daş səmtədir.. ..Olduq ..səmtinə rəvan..*

Sən *ikinci şəxs əvəzliyinin təki.* [Tanya:] *Sənin rəngin sapsarıdır, Yaşar! Nə üçün sən bunu dünən demirdin?* [Altunbay:] *O da məhv olacaqdır, sən də.. mən də!*

◊ **Sən Allah** – b a x **Allah.** [Əmrulla:] *Gülsabah xanım, sən Allah, daha sənin uşağın yoxdur..* [Yaşar:] *Dayan, Toğrul, sən Allah!*

Sən demə b a x **demə**. *Sən demə, yazıq müəllim sonradan fikrini dəyişmiş.. Sən deyən olsun* – razılıq ifadəsi. [Babakışı:] *Yaxşı, qızım, qoy sən deyən olsun.. Sən hara, bura hara!* – gəlişi təəccüb doğuran adama deyilir. [Atakışı:] *..Sən hara, bura hara, a kişi, xoş gördük.. O küçə sənin, bu küçə mənim* – b a x **küçə**. [Mirzə Səməndər:] *Gündə uşaqları yığıb göndərirsən o küçə sənin, bu küçə mənim.*

Səna is. (ər.) klas. Tərif, mədh. *İşimiz boş danışiq, həm də sanadır, demədim?*

Sənaye is. (fars. və ər.) Xalq təsərrüfatının, yeraltı sərvətlərini çıxaran xammalı emal edən müəssisələri birləşdirən sahəsi. (Fərxad) *..Kiyev Sənaye İnstitutunda oxuyub mühəndislik diplomu almışdır.* □ **Sənaye nəfisə** – incəsənət(lər). *Biz Sarabskini şəxsən, xüsusən sənaye-nəfisə xadimi olduğu üçün çox sevirik.*

Sənayeləşdirmə “Sənayeləşdirmək”dən f.is. *Mövzu məsələsinə gəldikdə, teatr.. sənayeləşdirmə.. cəbhəsində.. mübarizəni əks etdirəcəkdir.*

Sənayeləşdirmək f. Xalq təsərrüfatının bütün sahələrini maşın texnikasına keçirmək. *Burada ölkəni sənayeləşdirmək və kənd təsərrüfatını maşınlaşdırmaq üçün maşın hazırlanır.* [Almaz:] *Aha, demək, siz sənayeləşdirmisiniz.*

Səndəli b a x **sandalı**. *..Otellonun oturduğu səndəli.. məkana müvafiq deyil idi. Maarif komissarlığı nümayəndəsinin öz səndəlini irəli çəkib, böyük bir diqqətlə dinləməsi, natiq tərəfindən söylənen fikirlərin ciddi olduğunu anladır.*

Sənə is. (ər.) *..Axırıncı səhnələrdə bizdə drama tamamilə ölmüş(dü).* // Sənələrlə – illərlə. *Sənələrlə arzusunda bulunduğu bu məhəbbət.*

Sənəm is. (ər.) Gözəlin epitetlərindən biri; dilbər. [Fatmansa:] *Gözəl, göyçək, nəzənin sənəm..*

Sənət is. (ər.) 1. Müəyyən hazırlıq tələb edən əmək fəaliyyətinin bir növü; peşə. *..İnsanın hər bir işi qurtaranda işsizlikdən başlayır cürbəcür oyun çıxarmağa və bunu da özünə peşə və sənət eləyir. ..Sənət bizə biganədir, Boşla dərsi, məktəbi*

ondan gözəl meyxanədir. // is. Peşə, məşğuliyyət. Qan töksəniz, oğruluqdur sənətiz hər sübhi-şam.

2. İncəsənətin qollarından hər biri. *Teatro tarixini, ədəbiyyat tarixini, ümumən sənət tarixini bilməyən bir aktyor sənətin nə olduğunu bilməz. Kazımoğlu “sənət sənət üçündür”, “sənət həyat üçündür” prinsiplərini meydana sürür. Lakin içində qaynaşan, coşan sənət sevgisi onu irəliyə doğru itələyirdi. // Səhnə sənəti, teatr. Abbasmirzə sənəti və onun üsullarını öyrənməmişdi. ..Bu da artıq.. sənətin başlanğıcı olmuş olur.*

Sənətxana *is. (ər. və fars.) Sənət əsərləri hazırlanan yer; emalatxana, atelye. Xalqımız sənətxanalarda ..çalışarkən Cavid yanında görməli(dir).*

Sənətkar *is. (ər. və fars.) Öz işində, peşəsində, sənətində böyük məharət və ustalıq qazanmış şəxs. Səhnəmizdə.. sənətkar artistlər yox kimidir. [Oqtay:] Mən azad bir sənətkaram. O öz-özünə doğmuş bir sənətkardır.*

Sənətkaranə *sif. və z. (ər. və fars.) Sənətkarlıqla, ustalıqla, məharətlə, bacarıqla. Mirzə Fətəlinin əsərləri sənətkaranə bir surətdə yazılmışdır. İştə tam mənası ilə bitərəfanə və sənətkaranə yaradılmış bir ingilis...*

Sənətkarlıq *is. 1. Hər hansı bir sahədə böyük bacarıq, məharət, hünər, ustalıq. İştə sənətkarlıq. Bu da bir məziyyətdir ki, burada sənət sənət üçün olmaqla bərabər, sənət həyat üçün olmuş olur ki, ən böyük sənətkarlıq burası və ən böyük qiymət də burasındadır.*

2. z. **Sənətkarlıqla** *şəklində – ustalıqla, məharətlə. Burada nə qədər böyük bir sənətkarlıqla təbiətin qüvvələri.. göstərilmişdir.*

Sənətsevənlər *is. Sənəti, incəsənəti sevənlər. Biz hələ sənətsevənlər xüsusunda söyləyuruq.*

Səngdilənə *z. (fars.) Daşürəkli, rəhmsizcəsinə. Sitarə.. Mənsura baxıb, yenə əvvəlki vüqar və vəhşiliklə səngdilənə evə girdi.*

Səngər *is. Güllədən, qəlpədən qorunmaq üçün qazılan çuxur; xəndək. [Sapan:] Toplar səngərdə, silahlar əllərdə.*

Səngərlərə qoyubdular qəlyanları tamam..

Səpələmək *f.* Bir şeyi müxtəlif tərəfə necə gəldi atmaq, dağıtmaq. // *məc.* [Əbu Übeyd:] *Özün də əsgərləri götür, onu (Elxanı) axtarmaq üçün ətrafa səpələtdir.*

♦ **Ətəklərlə qızıl-gümüş (altun) səp(ələ)mək** – pul tökmək. [Solmaz:] *O, mənim uğrumda ətəklər dolusu altun səpələmişdir.* [Bəhram bəy:] *Məndən bir söz almaq üçün ətəklərlə qızıl-gümüş səpirlər.*

Səpmək *f.* 1. Toxum atmaq, əkmək. [Tarverdi:] *İkicə pudu bu il yerə buğda səpdim.* [İmamyar:] *Bizə lazımdır ki, çay daşsın, ..bir yandan da Yaşarın o bostanını dağıtsın, bir yandan da düzə yayılsın ki, sabah toxum səpə bilək.*

2. Tökmək (toz halında olan şeylər haqqında). [Gülsabah:] *Qəmərxanımın pudrası sənin gözlərinə elə səpilmişdir ki..* [Yaşar:] *Demək, o dərmanı gübrə kimi duzlara səpmək, duzu yox etmək lazımdır.*

3. Pərakəndə halda atmaq. [Oqtay:] *Mənim də başıma gənclərimiz, qızlarımız çiçək səpəcəklər.*

♦ **Yarasına duz səpmək** – dərmini, ağrını təzələmək. *Bivəfa Sitarə.. istehzayana nazlarla Mənsurun yaralarına duz səpirdi.*

Sərab *is.* (*fars.*) İlğim. // *məc.* Puç ümid; xəyal. [Gülsabah:] *Ancaq keçmiş adı ilə yaşayan bir sərab, bir xəyal. Cəmiyyət üçün xəyal, sərab, adı var, özü yox.*

Sərasər *z.* (*fars.*) Başdan-başa, bütövlüklə, tamamilə, bütöv, tamam. [Mənsur:] *Ata, cəzb etdi bu səs məni sərasər..*

Sərbaz *is.* (*fars.*) Əsgər, döyüşçü (İranda). *..Şah qabaqda, bir sərbaz dalda. (remarka).* [İkinci:] *Bü gün sərbazlardan biri gəlib yazığın qızını götürüb düzəlib yola..*

Sərbəsər *z.* (*fars.*) b a x **sərasər**. Məscidiniz bağlı siçan oynar içində sərbəsər. Ömrü rəzalətlə keçir sərbəsər. 60 il hey döyülə sərbəsər..

Sərbəst *sif. və z.* (*fars.*) 1. Başqasından asılı olmayan; müstəqil. [Almaz:] *..insan hər bir işində azad və sərbəst olmalıdır. Biz tamamilə sərbəstik və heç kəs ilə hesablaşmayacağıq.* [Ramiz:]

Büsbütün sərbəstmi?

2. Maneəsiz. *Mən dalan qapısını sərbəst görüb tez özümü dürtüdüm içəri.* □ **Sərbəst qəzəl** – ədəbiyyat termini. *Şairlər ..açıq və sərbəst qəzəllərə.. bir təmayül göstərirdilər.*

Sərçə is. Tükləri qəhvəyi-boza çalar kiçik quş. [Haris:] *Türklər sərçə, qaraquş qorxusundan yuvaya tapınan kimi Trablisdən Dərnəyədək hər yerdən qaçıb buraya, Benqazi divarları arasına sığınıblar.*

Sərdaba is. (fars.) Üstü tikili qəbir; məqbərə. *Dördüncü pərdədə sərdabanın içi.. qaranlıq olmalı idi. Sən get qəbiristanda bir sərdabada gizlən ki, bu zalımlar səni tapa bilməsinlər.*

Sərəncam is. (fars.) 1. Aqibət, son, nəticə, axır. [Sara:] *Əhdimizin sərəncamı gərəkdir.*

2. Sərəncamında – əlində, ixtiyarında. *Tamaşaçının bütün duyğuları dramaturqun sərəncamında olmalıdır.*

Sərf¹ is. (ər.) Sərf etmə, xərc, xərcləmə. □ **Sərf etmək (qılmaq)** – həsr etmək. [Xaspolat:] *..bu yazıq (Oqtay) onun üçün nə qədər əmək sərf etmişdir. ..Elm təhsilinə sərf etdi ham ruzü şəbi.* [Hacı:] *Dəxi dünyaya bəsdir sərf qıldım ömrü-famini..*

Sərf² is. (ər.) Morfologiyanın köhnə adı.

Sərf-nəhv is. (ər.) Qrammatikanın köhnə adı. *..Türk dilinin sərf-nəhvi yoxdur. Qurultay.. türkçə ..sərf-nəhv məsələsini də müzakirə edəcəkdir.*

Sərf-nəzər is. (ər.) Nəzərə almama. *..Kiçik xətalardan sərf-nəzərlə yalnız mühüm nöqtələrini qeydlə kifayət edəcəyik.* □ **Sərf-nəzər etmək** – nəzərə almamaq. *Bundan sərfi-nəzər edən əsgər..*

Sərgərdan sif. (fars.) Yersiz-yurdsuz, sərsəri, avara. *Boynu çiyində, qoltuğunda əli, zarü məhzun, məlulü sərgərdan.*

Sərxoş sif. (fars.) İçmiş, kefli. [Dilbər:] *Balaş, sən sərxoşsan? İsgəndər hər zaman sərxoşdur. // məc. [Gülüş:] Sevil onsuz da sərxoşdur.* □ **Sərxoş olmaq** – içib keflənmək. *Qalanın dibində bir quş olaydım. Yeməmiş, içməmiş sərxoş olaydım.*

Sərxoşluq is. Sərxoş adamın halı; kefilik. *Yoxsa burada sərxoşluq öyrənmək istəyirsiniz, pək eyi, biz sizi öyrədərək..*

Sərilmək *f.* 1. Yerə yıxılmaq. *Cism sərildi yerə.*

2. Salınmaq, asılmaq. [Xan:] *Şah qızının cavahiri el döşünə sərilməz!*

Sərimək *f.* Bir şeyin üzərinə bağlamaq, sarımaq. [Məmmədəli:] *Küçədə bir arvad gördüm.. uşağı çarşaf ilə dalına sərmiş..*

Sərin *sif.* Az soyuq, ilıq ilə soyuq arası. [Gülüş:] *..yaxşı sərin suyumuz var, özü də Həştərxan buzundan.* [Xor:] *Var sərin qarpız. Sanki buzdur, buz.* [Elxan:] *bu.. ırmaqlar, sərin sular – hamısı kimin olmalıdır?*

Sərinləşmək *f.* Sərin olmaq, sərin düşmək. *Yel bir az da sərinləşib əsior.*

Sərkərdə *is.* (*fars.*) Böyük qoşun birləşmələrin başçısı; komandan. [Haris:] *..Sərkərdəmizin sevgilisi mənə sevir.* [Xor:] *Çox yaşa sən, ey sərkərdə, çox yaşa.. Mirzə Sadiq.. Şahin mühafizəçi asgarlarına sərkərdə olmaq üçün çağırılıbdır..*

Sərki *is.* Tənə, qaxınc, töhmət, danlaq.

♦ **Başına sərki vurmaq** – tənə etmək, başına vurmaq. [Gültəkin:] *Neçin siz həmişə mənim başıma sərki vurursunuz?*

Sərməli: sərməli papaq – baftalı (nazik qaytanı, lenti olan) papaq. *Havanın qoynunda Qırat uçarkən, ..Yüyan oynamadı, hətta Rövşənin tərpanmədi al sərməli papağı.*

Sərmək *f.* 1. Yerə yıxmaq, vurub salmaq. [Muxan:] *..mən də səni bu döşəmənin üzərinə sərüb qol-qıncını azərəm...*

2. Döşmək, salmaq. *Çox çəkmədən yazıq soldum, torpaqlara sərdilər.*

♦ **Qılıncını ...ayağına sərmək** – ...hökmranlığına tabe olmaq. [Aqşin:] *Mən ..qılıncımı ..xəlifənin ayaqlarına sərüb sənənin aman dilədim.*

Sərməst *sif.* (*fars.*) Kefli, sərxoş. // *məc.* [Şahsənəm:] *Mən bir sevdə sərməstiyəm, bədəsi sən, saqi sən.*

Sərnigun *z.* (*fars.*) Devrilmiş, yıxılmış, məhv edilmiş. *Qızların, təhsili dini-paki eylər sərnigun.* [Bəhram:] *Bütün kainat cılvalənib fəlaklər sərnigun olsa da, mən səni almaram və ala bilmərəm,*

amin ol! ..sərnigun olmasına səy edir.

Sərpmək *f.* Sıçratmaq, səpələmək. *Neft atılqanları nöyüt sərpər.*

Sər(r)ıştə *is. (fars.)* Bir işə bələdlilik, təcrübə, bacarıq. *Tapşırıq biarlıq səriştəsin "Şirvan" kimi..*

Sərsəm *sif. (fars.)* Ağlını itirmiş, fikri azmış. *Oxuyanlar işsiz-gücsüz bir sərsəm olaraq küp dibində yatacaqdır. [Oddamdı:] ..Ağa, o dinsiz bir sərsəmdir. [Gülüş:] ..atamı sərsəm bir meymun kimi .. oynatmaq! Yox!*

Sərsəmləmək *f.* Ağlını itirmək, gicəlmək, dəli kimi olmaq. *[Surxay:] Sən qışqanclıqla sərsəmləyən bir qadının sözlərinə məndən çox əhəmiyyət verirsən. // Gic-gic danışmaq. [Muxan:] Nə sərsəmləyirsən, pulsuz nə haqla...*

Sərsəmlik *is.* Dəlilik, ağılsızlıq. *..Radriko.. sadədilliyi qismən sərsəmliyərkə varan ..bir venetsiyalı. [İlyas:] Demək, Aydının belə sərsəmliyi də həmin hadisədənir?*

Sərsəri *sif. (fars.)* Avara, veyl. *Baxanda hər tərəf, bizim bu sərsəri cəmaətə. // is. [Şah:] Bu sərsəri buraya hardan girmişdir?.. [Sənan:] Sərsərilər, şaşqınlar, gediniz, haydı, azğınlar.*

Sərt *sif.* 1. Yoxuş, dik, sıldırım. *Bu incə ayaqlar bu sərt yoxuşu çıxma bilməyəcəkdir. Qarşıdakı yol yoxuş, sərt və ağır idi.*

2. Şiddətli, güclü. *[Ənvər:] O qaranlıq dumanlar hilalın sərt işıqlarını pərdələyə bilməz.*

3. Kəskin. *Torğut sərt hərəkətlə (Elxan) səcdəyə cəlb edir.*

4. məc. Qaba, kobud, tünd. *[Zaman:] Sən çox sərtsən, Gülsabah. [Qubernator:] Siz çox sərtsiniz, cənab Volodin. // Amansız. [Oqtay:] Ox, Qorxmaz, nə qədər sərt ürəklisən. // Qaraqabaq, tutqun. [Oqtay:] Mənim sərt çöhrəmə başqa üfəqlər gülümsəyir.*

Sərtasər *z. (fars.)* b a x **sərasər**. *Od salır ruzgarə sərtasər.*

Sərtbaxışlı *sif.* Cəsarətli. *Çocuq.. iri sərtbaxışlı gözləri ilə salonu süzərək danışdı.*

Sərtləşmək *f.* Kəskinləşmək, daha da sərt olmaq. *Hava daha da sərtləşir, külək daha da gücləşirdi.*

Sərv is. (fars.) 1. İynəyarpaqlı həmişəyaşıl ağac. *Hər tərəfdə ağaclar, sərvlər, çinarlar, ..qayda və nizam ilə əkilib.*

2. məc. Gözəlin qaməti bu ağaca oxşadılır; sərv boyu. *..Bir sərv kimi xuraman gəlib. .. Sərv kimi uca boyu..*

Sərvət is. (ər.) 1. Var, dövlət. *Nail olduğu sərvət və ehtiramı .. heç bir şair görməmişdir.*

2. Maddi neymətlər. [Yaşar:] *Biz təsərrüfatı maşınlaşdırmaqla təbiətin əlində olan bütün sərvəti ancaq sinifsiz cəmiyyətin ixtiyarına verməliyik.*

Sərzəniş is. (fars.) Qaxınc, danlaq, tənə, məzəmmət. *Hər tərəfdən qəzəl və qəsidələrə sərzənişlər yağdırılmağa başladı.*

Səs is. 1. Qulaqla eşidilən səda; ün. *Elxan bu səsi eşidincə dayanır dinləyir.*

2. Səs tellərinin titrəməsindən hasil olan səda. [Oqtay:] *boğazımın pərdələri partladı.. Vallah səsim çıxmır. ..Səs tutdu mahalı. // Vokal qabiliyyətini göstərən səslənmə dərəcəsi. Çünki bu səs ahəngcə və məlahəti .. cəhətinə nadir görünə biləcək bir səsdir.*

3. Bəzi cansız şeylərin çıxartdığı və onlara səciyyəvi olan səda. *Külək səs salır biyabanə.*

4. məc. Mülahizə, rəy, fikir. *Sizin teatrınızdakı xidmətiniz barədə ..eşidilməyə başlayan etiraf səsləri hazırda getdikcə daha da güclənir.*

5. Nitq, söz. *Altaylardan, Altun dağdan doğma səslər gəliyor.*

6. Öz fikrini bildirmək hüququ. [İvanov:] *Beləliklə, gənc injenerin proyektini bir səsə qəbul edilir. ..Bu məsələyə səs verən oldu. ..Yox mənə bir kəs verə səs..*

♦ **Səsə qoymaq** – səsvermə yolu ilə müəyyən etmək. *Məsələ səsə qoyulurdu. Səs-səsə vermək* – bir yerdə, ağız-ağıza vermək, danışmaq, oxumaq, qışqırmaq. [Sevil:] *Lakin biz .. bir parçacıq çörək üçün birinə yanaşdıqda, bütün bayquşlar səs-səsə verib.. "Fahişə, fahişə" deyib ulaşırlar. (Bir-birinə) səs vermək, səsinə səs vermək* – çağırışa cavab vermək, həmrəylik göstərmək. *..İbizlər bir-birinə səs verib fit çalırlar. Səs(ə) salma!* – bilən olmasın,

danışma. *..Səs salma, xamdır müştəri..* [İmamyar:] *Yaxşı, cəhənnəmə olsun, keçib daha səs salma!* [Qədir:] *..Daha sənin işin olmasın, səs salma!* **Səsini kəsmək** – susmaq, danışmamaq. *Məcburam töhmətin ilə səsini mən də kəsim.* **Səsini çıxartmamaq** – söz deməyə qorxmaq, çəkinmək. [Balaş:] *..O (Sevil) qiyamətədək səsini çıxarda bilməz.* [Bəhram bəy:] *Mən əmr etdim, çıxmasın bir səs.* **Bir əldən səs çıxmaz** – b a x əl. *Bir əldən səs çıxmazdı.*

Səsbəsəs z. Səsinə səs verərək, həmrəylik göstərərək. *Qız ədəb alsın deyə, verdi qəzetlər səsbəsəs..*

Səs-küy is. Hay-küy, qalmaqal, qışqırıq. *Təbrizdə böyük karvansara. Bazar günüdür. Səs-küy. (Remarka).*

Səsləmək f. Çağırmaq, haraylamaq. [İmamyar:] *Gördüm yox, gücüm çatmayacaq uşaqları səslədim.*

Səslənmək f. 1. Səs çıxartmaq; səsi çıxmaq. *Qonşu otaqdan zəng səsləndi, Firuzənin gülüşləri eşidildi.*

2. Çağırışa cavab vermək, səsini ucaltmaq. [Elxan:] *Kim bizimlə getmək istəyirsə, səslənsin.*

Səsləşmək qarş. məc. Bir-birinə uyğun gəlmək, daxilən oxşamaq. *Dinlə səsləşməsi ilə öz dini mənə və əhəmiyyətini itirir.*

Səsli sif. Vokal, xanəndə səsi olan. *Türk operasında isə azmaz yaxşı səsli və nota savadı olan qadın qətiyyəni yoxdur.*

Səs-sədasız z. Səs çıxarmadan, sakitcə. *Səs-sədasız uşaq edir nalə.. Ağlayır, çıxmıyır sədası fəqət, çünki qəmdən onun dili qurumuş.*

Səs-səmir is. Səs, ün, səda. *..Səs-səmir əsla eşidilmir..*

Səssiz z. Səs salmadan, səs-küysüz. [Əbu Übeyd:] *Elxanın isə səssiz başı kəsiləcəkdir.*

Səssiz-səmirsiz z. Tam sükut içində. [Toğrul:] *Beləliklə, iş səssiz-səmirsiz otub gedə bilərdi.*

Səssiz-sözsüz z. Dinməz, dinməz-söyləməz. *Səssiz-sözsüz ağlayırkən.. hal və keyfiyyətini anlatmalıdır.*

Səşənbə is. (fars.) b a x **seşənbə**. *Çün səşənbə toxunur çeşmimə posta qulusu.. Səşənbə günü oktyabrın 26-da Ə.Haqverdiyevin "Pəri Cadu" adlı əsəri oynandı.*

Səthi *sif.* və *z.* (ər.) *məc.* Dərin olmayan, dayaz, çox məhdud, qeyri-ciddi. [Qubernator:] *Sizin düşüncəniz çox səthidir, general. Bu o qədər də səthi keçiriləcək bir məsələ deyildir.*

Sətin *is.* bax **sətin**. [Gültəkin:] *Mən deyərəm bu dəfə pul alanda, 1-2 manat götürüm, heç olmazsa bir dəst satın paltar almaq istəyirəm.*

Sətir *is.* (ər.) Mətnin bir xətdə yazılmış hissəsi, yazı sırası. *..Dağınıq fikirləri bir qaç sətirdə toplayır(ıq).* [Cavadlı:] *Ay Abdulla əfəndi, burada səkkiz yüz sətir materialdır.* □ **Sətir hesabı** – qonorar. [Əbdülrəhman:] *Bizim sətir hesabımızı versin.*

Sətirlik *sif.* *Tənqidçi yoldaş isə 20 sətirlik bu tərcüməsində aşağı-yuxarı 25 böyük qələt buraxmışdır.*

Səvab *is.* (ər.) *klass.* b a x **savab**. *Səvabə doğru qoşun, istə yaxşı bir əyyam!*

Səvai bax **savay**. *Mənsurdan səvai hamı gedir.* (remarka).

Səviyyə *is.* (ər.) Bir şeyin inkişafının keyfiyyət və kəmiyyət dərəcəsi. *(Sıdqi) nəhəng rolların ifaçısı səviyyəsinə qalxmışdır. Beləliklə, həyatı bu qədər dəyişdirən ictimai səviyyənin yüksəlməsi səhnəyə qarşı da münasibəti dəyişdirmiş..*

Səy *is.* (ər.) Çalışma, cəhd. *..Hərc-mərclik bunların səyini kölgədə buraxmışdır. Onların səyi dəyər dünyalara..* [Məmiş:] *Bir çox səylərdən sonra dedi..* □ **Səy etmək** – var gücü ilə çalışmaq, cəhd etmək. *Çox təşəkkür bizdən ötrü səy edən ağalara.. Artistlər hər biri öz vəzifələrini yaxşı keçməsinə səy edirdilər.*

Səyahət *is.* (ər.) Səfər; gəzinti. *Bulvarda annalar eyləyirlər səyahəti..*

Səyyad *is.* (ər.) Ovçu. *..Zalım bir səyyadsan..*

Səyyah *is.* (ər.) Səyahət edən; səyahətçi. [İldırım:] *..Səyyahlar, yadlar, qonaqlar üçün ..hər şey vardır. ..Səyyah özü görüb müraciətən deyirdi.*

Səyyar *sif.* Daim bir yerdə qalmayan, istənilən tərəfə daşınan. *Elxan yanaşıb səyyar taxtın qapısını açır. Bircə səni bu səyyar həbsxanadan qurtara bilsəydim.*

Səza *sif.* (fars.) Layıq. *Kömək edək ki, onlar sədaqəyə*

səzadırlar.

Sxem(a) *is.* (yun.) Bir şeyin quruluşu, planı; şərti təsviri. *Bu cür lazımi əsər yerinə isə mexaniki surətdə quraşdırılmış sxema qoyulur..*

Sxematik *sif.* Sxem şəklində, sxem halında. *..Belə bir sxematik əsərdə insanlar geniş kütləyə ..anlaşılmayan dildə danışır..*

Sxolastik *sif.* 1. Real həyatdan, təcrübədən uzaq olan; real məzmunundan məhrum. *M.F.Axundov əski sxolastik ədəbiyyatdan.. birinci olaraq ayrılıb, yeni bir ..ədəbiyyatının ilk təməl daşını qoyan ədibdir.*

2. *məc.* Boş mühakimə, həyat və təcrübədən uzaq, formal; əlləmali. *"Ədəbiyyat" isə köhnə sxolastik yolu ilə gedir və həyatdan büsbütün ayrılıb, özü üçün tam başqa dar və xüsusi bir aləm təşkil edirdi.*

Sıcaq *sif.* 1. İsti, hərarətli, səmimi, mehriban. [Elxan:] *Lakin o.. gözlədiyim sıcaq qardaş qoynuna qarşı mənə.. mızraqlar uzatdı. [Elxan:] Əllərin nə qədər doğma, sıcaq və güclüdür.*

2. İsti (rəng bəzəsində). *Ruhlarda bir coşqunluq, bir oynaqlıq törətmək üçün mənzərələr bir sıcaq, məsələ (qırmızı) boyalar ilə ..işlədilir.*

Sıçramaq *f.* 1. Atılmaq, tullanmaq. *Qırat gücün ayağına toplamış, sıçrayaraq dırmanmada sərt dağı. // Hoppanıb qalxmaq. Durna diksindi, sıçrayıb durdu.*

2. Səpilmək, çılənmək. [Elxan:] *Qanı göylərə sıçrayır.. Sakitanə dəniz durub parlar, sıçrayıb xırda damcılar oynar.*

Sıçrayış *is. məc.* Tədriclə yox, birdən-birə və çox sürətlə bir keyfiyyətdən başqasına keçmə. *Bizdə.. mədəni həyatın gedişi tədrici tərəqqi yolu ilə deyil .. inqilabi sıçrayış və atılırlarla yürüdü..*

Sığallamaq *f.* Nəvaziş, mehribanlıq, oxşama əlaməti olaraq əlini birinin başına çəkmək. *..Bir qaç arvad onu tutub, üzündən öpərək, başını sığalladı, onu oxşadı.*

Sığınacaq *is.* Sığınılacaq yer, daldalanmağa yarar yer; daldalacaq. *(Sidqi) günlərlə ac, sığınacaqsız qalır. [Qorxmaz:] Bizə*

sığınacaq bir ölüm, örtünəcək bir məzar göstərən tapılmayacaqdır.

Sığınmaq *f.* Etibarlı bir yerdə gizlənmək; daldalanmaq. [Haris:] *Türklər "Benqazi" divarları arasına sığıniblar.*

Sığışdırılmaq *məch.* Yerləşdirilmək. [Oqtay:] *Xalq və mən – bu iki söz bir yerə sığışdırılmaz.*

Sığmaq *f.* Yerləşmək, girə bilmək. *..Çiyini qaldırıb boyunu umuz içində sığmaq..*

Sığorta *is. və sif..* Zərərinə ödəməkdən ibarət təminat vasitələrindən biri. *..Bizə baxmaq üçün onlara sığorta idarəsi tərəfindən verilir.* □ **Sığorta kassası** – ictimai sığorta kassası. [Konfransye:] *Sığorta kassasında olan bəzi belə xidmətçilərə "Allah əcr versin. Belomorskiy kanalı haqqında da yazmaq olar, sığorta kassaları haqqında da.*

Sıx(ı) *sif. və z.* Bir-birindən ayrılmaz, yaxın, əlaqəli. *.."Şeyx Sənanın" bütün vəqələri arasında sıxı bir irtibat vardır. Zaqafqaziya əməkçilərinin.. sıxı yaxınlaşması məsələsi ortaya atıldı.*

Sıxılmaq *f.* 1. Büzüşmək, yığılmaq, qısılmaq. *Hamısı sıxılıb yerə oturur. Tinə sıxılıb ixtiyarsız dayanmışdım. (Gülzar) "bir ağacın dibinə sıxıldı.*

2. Pərt olmaq, utanmaq, tutulmaq. *Əvvəllər çox sıxılırdı.. (Gülzar) "bu şənliklərdən sıxılır.*

3. *məc.* Sıxışdırılmaq, incidilmək, əzab, zülm verilmək. [Əbu Übeyd:] *Xalq.. sıxılınca (Elxan) ona qoşulacaqdır.*

Sıxıntı *is.* 1. Çətinlik, qısıntı, yoxsulluq, ehtiyac, korluq ağırlığı. *Bağır günlərlə işləyib, gecələri də xörək bişirir.. Həmidin heç bir sıxıntı çəkməsinə yol vermirdi.*

2. Əzab, əziyyət. *Qara Qənbər arvaddan sıxıntı çəkir. [Pəri:] Qəza səni sıxıntı altına aldığıni hiss edirsənmi?*

3. Zülm, istismar. [Solmaz:] *"Atəşgah.. xalqı ərəblərin sıxıntısından qurtarmaq üçün mənə qurban kəsmək istəyir. [Nadir:] Bunun üçün də qonşu xanlardan nə qədər sıxıntı və söyüş eşitdiyimizi özünüz, ehtimal ki, məndən gözəl bilirsiniz.*

Sıxı-sıxı *z.* Bərk-bərk. *"Müzəffərin əllərini öz əlləri arasında sıxı-sıxı tutmuşdu. "Bacısı " (Həmidin) üzündən sıxı-sıxı öpüb evə*

apardı.

Sıxışdırmaq *f.* Təzyiq etmək, təsir etmək, aradan çıxartmaq. [Oqtay:] *Gələr bir zaman ki, sən Tamara öz gözlərinlə həmin bu səhnədə səni aradan sıxışdırıb “çəkil” .. – deyə .. bir azərbaycanlı qızı görəcəksən. ..Yerli əhali cənuba doğru sıxışdırılıyır.*

Sıxlaşmaq *f.* Qəlizləşmək, qatılaşmaq. (Şərifzadə).. *bir parça çörəyə qənaətlə daima irəli, getdikcə sıxlaşan əzab və məşəqqətlər içərisinə doğru irəliləmişdir.*

Sıxmaq *f.* 1.Tətiyi çəkib boşaltmaq (odlu silahı). [Mirzə Rza:] *(..tez.. Ələsgər xana iki dəfə sıxır) Bu da sən!*

2. *məc.* Ruhən incitmək, sıxıntı vermək. *Yoxsulluq onları çox sıxırdı.* [Almaz:] *Eşitmişəm səni yaman sıxırlar.* [Ramiz:] *Ulduzun mənim üçün bu qədər inciməsi məni sıxır.*

3. Təzyiq etmək; basqın etmək, talamaq. [Ramiz:] *Zalımları sıxıram, zənginlərdən alıb, yoxsullara verirəm. Məsələni lazımı yerinə bildirəsiniz ki, bizi sıxmasınlar.*

4. Təzyiq edərək çıxartmaq, yox eləmək. *O biri tez çalışır ki, nə tövr olsa, onu sıxıb kənara çıxarsın.*

Sıldırım *sif.* Çox dik və uca, yalçın. [Almaz:] *Adam o sıldırım qayalardan uçuruma atılarsa, sağ qalarmı? Bu kənd yalnız sıldırım qayalıqda bulunması ilə.. adi kəndlərdən ayrılır.*

Sımsıq, sımsırıq: sımsırığına dəymək – damağına dəymək, incimək. [Fatmansa:] *İstəyəndə də (4 abbası) arvadının sımsığına dəyir.* [Xurşid:] *..Mən də çıxdım getdim. Bu (Gülsabahın) sımsığına dəyib. Sımsırığını sallatmaq* – qaş-qabağını salladıb narazılığını bildirmək. *Çoxusu sımsırığını sallatmışdı.*

Sınaq *is.* Sınama işi, imtahan. *Rejissor Azərbaycanda ilk sınaqdan keçir. Çatan çilenliyə bəxtin sınaq edir, nə əcəb?*

Sınamaq *f.* Yoxlamaq, sınaqdan keçirmək. [Turac:] *Mən sənin sözlərini sınamaq istəyirəm.* [Elxan:] *Qardaşlar, taleyimizi sınayaq. Gülüş: Sınamışam, daşdan keçir.*

Sındırasındır *is. dan.* Oynayıb şənlənmə; çalıb-oynama. [Fatmansa:] *Mən hələ qapının deşiyindən baxırdım, gördüm sındırasındır.*

Sındırmaq *f.* 1. Qırıb tökmək, parçalamaq. [Tapdıq:] Aç, aç.. Yoxsa.. *indi sındırram qapını. ..qapını sındırmağa səy edir.. //* Qırmaq, xıncım-xıncım etmək. *Sındırdı güvəc, boşqabı guya ki, donuzdur.*

2. Şikəst etmək, qırmaq. [Murad:] *Qızın əlini neçin sındırırsan? Sən də get onun atının ayağını sındır.*

3. *məc.* Məğlub etmək, məhv etmək, dağıtmaq. [İnci:] *..İnşallah, bu gün düşməni sındırırıq..*

4. *məc. dan.* Həvəslə, zövqlə oynamaq, rəqs etmək. [Fatmansa:] *Uy, zalımın qızı gör nə sındırır..*

◊ **Baş sındırmaq** – b a x **baş**. [Tanya:] *Professor Belokurov beş ildir bunun üstündə baş sındırır.. Əhdini sındırmaq b a x əhd.* *..Altı aydır Sitarə əhdini sındırıb, Mənsur ilə danışmaq belə istəmir.* **Qəlbini sındırmaq** b a x **qəlb**. [İmamyar:] *Yaxşı ki, görmədilər, yazığın qəlbini sındırdılar.* **Ürəyini sındırmaq** b a x **ürək**. [Bəhram:] *Yetimdir, onun ürəyini sındırmamalıyıq.*

Sınıxmaq *f.* Zəifləmək, üzülmək. *Züleyxa .. da dərddən lap sınıxmışdı, gözləri çuxura düşmüş, yanaqları saralmışdı.*

Sınıq *sif.* 1. Sınmış halda olan, qırıq. *..Külək .. onsuz da sınıq olan qapını tamamilə sındırmağa səy edirdi..*

2. *is.* Sınmış, qırılmış bütöv bir şeyin kiçik hissəsi. *Palçığın içində yekə bir istəkan sınığı ayağımı kəsmişdi.*

Sınıqçı *is.* Çıxmış və ya sınmış sümüyü yerinə sala bilən ara həkimi. *Sınıqçı gəldi, ayağını sarıdılar.*

Sınıq-salxaq *sif. dan.* Səviyyəsiz, yararsız. (Qəzetlərdə) *.. ümumən biri-birinə zidd cəhətlərdən, sınıq-salxaq yazılardan başqa bir şeyə təsadüf edə bilmərik. // z. Savadsız. ..Sözlər olduğu kimi kobud, sınıq-salxaq olaraq söylənir.*

Sınmaq *f.* 1. Parçalanmaq, tikə-tikə olmaq, qırılmaq. (İvanov) *O biri otağa keçir və yolda Toğrulla toqquşur, şüşəsi düşüb sınır.*

2. Xarab olmaq, qırılmaq, korlanmaq. *..Faytonun çarxı yolda sınıb, hacı piyada qalmışdı.*

3. *məc.* İncimək, pərt olmaq. *..Çıxdım özümdən, mən ölüm, sınma sözümdən..*

Sıpa is. Bir yaşar qoduq. [Atakişi:] *Babakişi onda lap sıpa kimi idi..* [Oddamdı:] *Yeyib üç yaşar sıpa kimi ağnayırdıq..*

Sıra is. 1. Cərgə, səf, düzüm. *Uşaqlar! Sıralara duraq biz.. Yeni dünya quraq biz.*

2. Növbə. İldırım: *"Ellik" işlər üçün el özü sıra ilə elbəşılıq çəkir.* [Altunbay:] *..Sıra ilə gündə bir neçəsi ölkəni adlandırır.*

3. Silsilə. *Bu geniş qoca rəhbərin ardınca gedən sıra ədəbiyyatı bir seylab kimi yaxalayır.*

4. sif. Sadə, adi, sırayı. *Həyat teatr məktəbindən gələcək üçün bacarıqlı, bilikli .. sadə sıra işçiləri bəkləyirkən, onu açanlar həyata yeni başlamış məktəbdən səhnə "dahiləri" tələb edirlərdi.*

♦ **Bu sırada** – bu vaxt, bu anda, bu zaman. *Lakin tam bu sırada qapı döyüldü. O sıradan* – o cümlədən. *Qurultayın böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti daha yaxından sovet ədəbiyyatının və o sıradan dramaturgiyanın yeni yüksək pillələrə qalxmasına yardım edəcək..*

Sırf sif. Xalis, məhz, büsbütün. *..Sırf bir şərq həyatı təsvir edilmişdi.*

Sırğa is. Qulağa taxılan bəzək; tana. [Salamov:] *Bu da bir cüt sırğadır. Baxtalayır arvadın sırğasını, şalını.. Anana deginən, qızın qulağına yekə sırğa salmasın.*

Sırtıq sif. Utanmaz, üzlü, arsız. *Çıxmışdır əlan sırtıq bir oğlan.*

Sızılamaq f. Zarımaq, inildəmək; ağlamaq. *..Cavidin ..sızladığını görə bilmirik. Ata-anasının israr və təhdidlərinə qarşı ağlayır, sızlayır..*

Sızmaq f. dan. Sezmək, hiss etmək, görmək, anlamaq. *..Səhnələr də artıq biliksiz, hazırlıqsız olaraq araya atılmış "cır" qüvvələr ilə keçinə bilməyəcəyini açıq-açığına sızırdı.*

Sibir is. (rus. Сибирь) Katorqa mənasında. [Daşdəmir:] *O mənim bacımın namusu üstündə Sibirə gedib..* [Aslan:] *Fəqət bir ziyalı kimi sizi məhkəməyə cəlb edib, Sibirə göndərə bilərəm.*

Sicilləmə sif. Uzun-uzadı, çox müfəssəl. *..Qəzetə sütununda bir sicilləmə söz yazdı..*

Sıçan is. Təsərrüfata ziyan vuran gəmirici. [İmamyar:]

..Hökumət bizim suyumuzu kəsəndən sonra bizi siçan kimi acından qırmayacaq ki..

Siçan-pişik: siçan-pişik padşahı [Xoşməmməd:] *Buna bax, buna, siçan-pişik padşahına oxşayır.*

Sidq is. (ər.) Sədaqət, səmimilik. [Xor:] *..Sidq yoxdur, zülm çoxdur..* [Mənsur:] *Bu vəzirin çox zamandır sidqi-karın görməmişəm.*

Sifariş is. Tapşırıq, ismarış. *Hər gün qəzeti ilk səhifəsindəki tarix və nömrəsindən başlayıb, son səhifəsindəki elanlara və sifarişlərə kimi oxuyurdu. ..Teatr kütlədən ictimai sifariş olmalı(dır)..*

Sifət is. (ər.) 1. Üz, sima, bəniz. *Fərhad daima azab içində idi: o, sifətdən də dönmüşdü..*

2. Bir şəxsi və ya şeyi başqalarından fərqləndirən hal, cəhət, keyfiyyət. *..İgidlik ..türkün əsas sifəti, xüsusiyyətidir. Abbasmirzə əfəndi .. bir aktyor sifətilə təqdim edilib alqışlanmalıdır.* [Gülsabah:] *İşlərimizi yenidən qurmaq, teatrın sifətini dəyişdirmək.*

Siğə is. (ər.) Müvəqqəti nikah (çoxarvadlılığın bir növü). [Həsən:] *Siğənin vaxtı bitdi.* [Dönməz:] *..Siğə adilə bizim namusumuzu zorlayırlar.* [Rəbi:] *..Əsgərlərə siğə haqqı verilmişdir.*
□ **Siğə oxutmaq** – siğələşmə ayini icra etmək. [Dursun:] *Götür səhər şəhərə get bir axunda bacı-qardaş siğəsini oxutdur.*

Siğəxana is. (ər. və fars.) Çox siğə olunan yer. *Cənnətim oldu Xorasan kimi bir siğəxana.*

Sikkəbərlilik: sikkəbərlilik eləmək – nahaqdan birinin qabağında dayanmaq, başına börk qoymağa çalışmaq. [Hacı Əhməd:] *O indi mənimlə sikkəbərlilik eləyir.*

Signal is. (alm.) məc. Arzu edilməz bir işin baş verə biləcəyi haqqında xəbərdarlıq, məlumat. *Bu bir signal oldu. Teatr başa düşdü ki, düz-doğru yol ilə getmir.*

Silah is. (ər.) 1. Hücum və ya müdafiə üçün alət; yaraq. [Gülsabah:] *Silahlar çiyinlərdən əllərə və qəti döyüşə!* [Mirzə Rza:] *(tapancaya baxır) Ey silah..!*

2. məc. Bir şeyi əldə etmək üçün vasitə, üsul, yol. *Cəmi*

məxluqat ..qarşısında bir.. sədd.. bir düşmən qalır ki, onu heç bir ..mədəniyyət silahı ilə rəf etməyə qadir olmazlar..

◊ **Silaha sarılmaq** – silahlanmaq. [Xəstələr:] *Əgər həkim tapmaq istərsən, sarıl silaha. Silahını təslim etmək* – tabe olmaq. *Sənan ..bayrağını endirir, silahını təslim edir.*

Silahlanmaq *f. məc.* Lazım olan bilikləri, məlumatı və s. əldə etmək. *..Yalnız ..dialektik üsul ilə silahlanmış bir rəssam bu ağır vəzifəni yerinə yetirə bilər.*

Silinmək *f. məc.* Unudulmaq, izi qalmamaq. *..Məsələ ..zəhnindən silinməsin.*

Silist *is. (rus. следствие) dan.* İstintaq, dindirmə, sorğu-sual. [Almaz:] *Hansı tələbini?* [Barat:] *Silistin açıq aparılması..*

Silisçi *is. (rus. следователь) dan.* İstintaq aparan; müstəntiq. [Sevil:] *Silisçinin dilmancı ona (Balaşa) salam verir..*

Silkələmək *f.* Bərk tərpətmək, çırpmaq. [Gülsabah:] *Bərk silkələmək lazımdır.*

Silkmək *f. məc.* Ayılmaq, canlanmaq. [El:] *Silkin, uçsun köləliyin torpağı..*

Sillə *is.* Açıq əllə üzə vurulan zərbə. [Haris:] *Sillə bərk tutmuş. Altunbay.. bütün qüvvətilə üzünə bir sillə vurur.*

Silmək *f. 1.* Dəsmal və s. ilə qurulamaq. *Əşki-xunbarını ya şəfqət əlilə silmək.*

2. Əski və başqa bir şeylə silib təmizləmək. *Paltarları hisdən qaralarsa, yenə silməz..*

Sima *is. (ər.) 1.* Üz, sifət, bəniz. *Nə qəmli simadır! Üzündə sayeyi-möhnət, baxınca zənn olunur..*

2. Sənətkarın öz əsərində yaratdığı tip. *Cavid başəri simaları yaratmağa çalışır. ..Bir insan kimi.. mənfi bir sima görürük.*

3. Şəxsiyyət, şəxs. *Daha sonra Çingiz xan və Napoleon kimi məşhur simaları öyrəninca bu arzu böyüdü. ..Homerin özünün də tarixi bir sima kibi varlığını inkar edirlər.*

4. məc. Bir şeyi səciyyələndirən əlamətlərin məcmusu. *Azarkino öz simasını tamamilə itirmişdir.*

Simicləşmək *f.* Simic olmaq, xəsis olmaq. [Oddamdı:]

Deyinən adamlar simicləşmiş..

Siminbər *sif.* (fars.) Gümüş kimi ağ, gözəl bədəni olan. // *is.* [Balas:] *Olmaram mail o siminbərə bundan sonra.*

Simurq *is.* (fars.) Əfsanəvi bir quş. [Mənsur:] *Qaf dağında girib pünhan olub simurqlar.*

Simü-zər *is.* (fars.) Qızıl-gümüş. *Həf yox millət işində, parə yox, yox simü-zər..*

Simvol *is.* (yun.) Şərti işarə; rənz. [Xaspolat:] *Bilirəm, onun (Oqtayın) adı bir sənət simvolu kimi olmuşdur. Faustu oynamaq, lakin onun .. simvollarını düşünməmək mümkündür?*

Sinema *is.* (fr.) Kino. (Həmidin) *..başına nələr gəlmişdisə, hamısı birər sinema lentası kimi gözündən gəlib keçirdi. (Əhməd) Sinemaya gedəyim..*

Sinə *is.* (fars.) Döş, köks. ...*Hürriyyət ..ondan ibarətmiş ki, arvad üz-gözünü, döşünü, sinəsini, əl-ayaqlarını... layıb bulvara, kluba, o yan-bu yana çıxsın. Ol yarı basım sinəmə, kamim alım ondan. Qadın .. uşağı qapdı, basdı sinəsinə. Öpürdü, sanki öz övladına olub vasil.*

♦ **Sinəsində dağ çəkmək** – ürəyinə dağ çəkmək. [Əbdül:] *Saranın ölümü mənim sinəmə dağ çəkdi. Sinəsini sipər (qalxan) etmək (qılmaq) – özünü qorxmadan qabağa vermək. [Tapdıq:] Edərəm hər bəlaya bu sinəmi qalxan. Hər bir cəfaya leyk qılıb sinəsin süpər..*

Sinfi *sif.* Müəyyən bir sinfə, onun ideologiyasına xas olan. [Yaşar:] *Bunlar xalis sinfi mübarizə aparırlar ki, hazırda teatr öz tamaşalarının sinfi istiqaməti üzərində çalışmalıdır)..*

Sınıf *is.* (ər.) İbtidai və orta məktəb şagirdlərinin oxuduqları dərslərinə uyğun olaraq bölgüsü. (Fərhad) *Məktəbin axırncı sinfində idi.. ..Bütün sinifdə bir həvəs, bir dirilik oyadan Dilbər, bu gün birdən-birə susmuş.*

Sitarə *is.* (ər.) şair. Ulduz. □ **Sitareyi-bəxt** – bəxt ulduzu. [Sitarə:] *Dövrani-dun sitareyi-bəxtim edib zəbun..*

Sitat *is.* (lat.) Olduğu kimi bir mətndən götürülmüş yazı. *Artıq sənətkar ümumi sitatlar və şüalarla .. canını qurtara bilməz.*

Sitəm is. (fars.) klas. Zülm, əziyyət, cəfa. *Qəlbim yanır .. Baxdıqca zülmünə, sitəmi-aşkarına.* [Sitarə:] *Gəl etmə sitəm, bir belə raftarıdan əl çək..*

Sitr is. (ər.) Örtü, pərdə. □ **Sitr etmək** – örtmək, gizlətmək. *Müsəlman əhl. ..Öz övrətini sitr edir ziyayi-afitabdan. Bilsə Yasin eybi yox, amma ki, sitr etsin üzün.*

Sivil sif. (lat.) Mülki, qeyri-hərbi. [Rüfət:] *Biz şimdi sivil bir adamıq, nəinki bir əsgər.*

Siyah sif. (fars.) Qara. *Ey dil, baxırmısan gölü dərya bilənlərə; Zağı-siyahı bülbülü-şeyda bilənlərə?*

Siyahı is. (fars.) Üzərində sıra ilə adlar sadalanmış, yazılmış kağız və s. [Belokurov:] *Görüm tərkibinin siyahısını.*

Siyahpuş sif. (fars.) Qara geyinmiş. *Zağı tək daim siyahpuş olma bifikrə xəyal.*

Siyasət is. (ər.) 1. *dan.* İnqilab hərəkətində iştirak etmə. *Həmid indi gecələr.. bütün dünya siyasətini düşünür..*

2. *dan.* Hiylə, fənd, birlilik. *Əhsən siyasətə, pa atonnan sənin yeri!..*

Siyasətcə z. Siyasi cəhətdən. [Əbu Übeyd:] *Bunlar heç, hələ siyasətcə dayanılmaz bir adam!*

Siyasi sif. 1. Siyasətlə bağlı, siyasətə aid olan. *Aktyor kəndi səhnə fəaliyyətində bir çox.. ictimai, siyasi təbirlərə təsadüf ediyor. Bütün siyasi, ictimai və mədəni şəraitin məsəədsizliyinə baxmayaraq səhnəmiz irəliliyirdi.*

2. İnqilabi. *İnqilab mərkəzi olan Moskvanın siyasi tufanları .. ona təsir etməyə bilməzdi. Bu gün Azərbaycanda bir çox .. siyasi.. kitablar tərcümə ediliyor. Səhər vaxtı siyasi bir məhbus.*

Siz ikinci şəxs əvəzliyinin cəmi; çox və ya bir neçə adama, həmçinin hörmət olaraq bir adama müraciət forması. *Şeyx əfəndi, sizin bunlardan nə fərqliniz vardır?* [Toğrut:] *Siz onun yazıq görünməsinə aldanmayın. Leyk, millət, can verir, siz eyşü-nuş aludəsi.*

Skripka is. (rus.) Yayla çalınan dördsimli aləti. [Almaz:] *Bircə o skripkanı bəri ver.*

Smeta is. Bir şeyin təxmini hesablanması. [Yaşar:] *Proyekti yazmaq, smetanı düzəltmək, tərkibi hazırlamaq...* [Əmrulla:] *Smetamızı da urezat ələyiblər, mən yenə deyirəm, cəhənnamə ki, beş-altı dənə kadrımız olsun.*

Sofi is. (ər. və yun.) Təsəvvüfə mənsub adam. *Səyyah, bu sofi məsləkli, bütün həyatından küsmüş..*

Soğan is. Lüləşəkilli yarpaqları və qat-qat qabıqlardan ibarət kökü yeməli olan bostan bitkisi. [Axund:] *Həmişə ildə mənim üçün buğdasından, soğanından ..göndərərdi.* [Gülsabah:] *Sən indi öz batareyanı buraxıb mətbəxdə soğan doğrayan bir topçuya oxşayırsan.*

♦ **Saqqala soğan doğramaq** – b a x **saqqal.** [Türbət:] *Əgər bizim kəndlilərdən soruşursunuz, biz razı deyilik, yox əgər bizim saqqalımıza soğan doğrayırsınız, onda özünüz bilin..*

Soxmaq f. Daxil etmək; dar bir yerin içinə qoymaq. *Mirzə Fətəli ruhanilərin və onların həyata soxduqları cadu və tilsim əsaslarının amansız düşmənidir. // Zorla soxmaq, dürtmək.* [Şərəbanı:] *sənin kimi kişini götürüb təndirə soxaram..* **Papağını yerə soxmaq** – b a x **papaq.** [Niyaz:] *Soxdun axır papağımı yerə. Həzrətabbas haqqı, sən bütün kənddə mənim papağımı yerə soxmuşsan.*

Soxulmaq f. 1. Girmək, özünü soxmaq. *Gəndə içəri soxuldu.. Donuz damına soxulur.*

2. Zorla girmək, basıb girmək. [Elxan:] *Beləliklə, cahangir ərəb ordusu .. yurdumuza da soxulunca, öz haqsızlığını pərdələmək üçün mızraqının ucuna bir Quran taxmış öz buyurtdurma Allahını da özü ilə gətirmişdir.* [Aftil:] *Ay camaat, hara soxulursunuz?* [Lakey:] *Siz özganin otağına niyə soxulursunuz?*

3. məc. Müdaxilə etmək, qarışmaq. [Oqtay:] *Mən artıq süni bir həyata soxulmaram. // Girmək, keçmək. ..Dilimizə soxulmuş yabançı sözlər müəyyən qanunlar altına salınmalıdır.*

4. Girişmək, dolaşmaq. *Açdı şah öz başın, soxuldu işə.*

Sokak is. (ər.) Küçə, prospekt. *..Həmid Moskvanın qocaman yapıları arasında gecə-gündüz çalışırdı. Hərə bir sokaka döndü.*

Sol *sif.* Bədənin ürək yerləşən tərəfində olan. [Şəkinski:] *(Oqtay) Mənə demişdi ki, ürək sol tərəfdə olur. // z. Solda bir pəncərə, sağda və daldə bir qapı. Səhnə soldan .. hisli və çirkin bir meyxanəni .. təsvir edir. // is. [Yaşar:] Alkəndin solundan geniş bir duzlaq başlanır.*

Solçu *is. tar.* Burjua görüşlərini inqilabi cümləpərdazlıqla gizlədən opportunist. *..Qurultay bu prinsipsiz qurultaya və ..solçuların yekəbaşlığına son qoydu..*

Soldurmaq *f. 1.* Solğun etmək; saraltmaq. [Ağca qız:] *Ay Şəhsənəm! Hər sözün bir xəzəndir, soldurur bu könül bağın. Xəzən yeli solduran bir yarpaq kimi solmuş.*

2. Canını almaq; öldürmək. *Qantemir.. Diriliklər qılıncı soldurmuş..*

Solğun *sif.* Rəngi solmuş, solğun. *Vərəmli çöhrəsi solğun.. ..Solğun rəngini görüb ağladı. // Tərəvəti getmiş, ölgün. ..Gah solğun çiçək çəkir bir ah.. // Dilxor. [Gülüş:] Sevil, nə üçün belə solğunsan..?*

Solğunluq *is.* Solğun olma, saralma; solğun şeyin halı. *Bəli, bütün solğunluğuna, bütün nöqsanlarına baxmayaraq, kənddə hər kəs onun gözəlliyini etiraf edirdi. [Oqtay:] ..bütün məhzunluğu, bütün solğunluğu ilə ilahi bir heyət təşkil edən bu gözəlliyə kimsə baxmayacaq.*

Solmaq *f. 1.* Ölüşkəmək, tərəvətini itirmək. *Sənsiz solsun şən çiçəklər.. ..Onunçün bu al çiçək soluyor? ..bir yarpaq kimi solmuş.*

2. məc. Saralmaq. *..Bu solmuş xəstə kimdən gözləyir dərmanını?! Gör acından rəngi solmuş qızları xarü zəlil..*

Solmaz *sif.* Solmayan, tərəvətini itirməyən. *Mən bir solmaz yarpağam ki, çiçəkləri bəzəyəm.*

Solo *is. (ital.)* Bir ifaçı tərəfindən ifa olunan əsər, və ya onun ayrıca bir hissəsi. *Burada (baletdə) xüsusən tək (solo) oynayan xanım o qədər Şərqə məxsus gözəlliklər.. yaradırdı ki, insan sevincindən özünü itirirdi.*

Son *is. 1.* Bir şeyin qurtaracağı, axır. *..Əski dünya, sonundur. [Oqtay:] Yazıq! Bu sonu deyil! Bu hələ əvvəlidir! // sif.* Axırncı,

sonuncu. *“Afət” Cavidin son əsəridir.* [Qorxmaz:] *Bizim son yorğanımızı üstümüzdən .. aparırlar.*

2. Aqibət, nəticə, axır. [Şahsənəm:] *Get, get, ancaq həyat sonu bildirir.* [Elxan:] *Son və gələcək bizim olacaqdır. //* z. [Rəbi:] *Orasını sonda görərik. Bu sonda bəri həqiqət şüarım olsun..*

♦ **Son dərəcə** – olduqca çox, lap çox. [Vasilyev:] *Gənc injenerin ixtisası son dərəcə dəyərlidir. ..Edelman ..son dərəcə yüksək ustalığa malikdir.* **Son qoymaq** – dayandırmaq. *..Sükutə son qoyaraq..* **Son nəfəs** – həyatının axır dəqiqələri. [Elxan:] *Aqşın, mən mənəm, son nəfəsimdə də mən olacağam. Nə qəmli mənzərədir, son nəfəsdə bir mədər..*

Sona is. Qu, qu quşu. *Bir ovçu kimi göldə bir sona vurdum..*

Sonciq (soncuq) is. Təpik, şıllaq. □ **Sonciq atmaq** – tərslik eləmək. [Xurşud:] *Mən özüm çox yaxşı bilirəm o sonciği hansı tərəfə atır...*

Sonku sif. dan. b a x **sonrakı.** *Sonku tamaşalar həmkarlar ittifaqları tərəfindən alınıb işçilərə paylanmışdı.*

Sonra z. 1. Bir işin, hadisənin baş verməsində zaman ardıcılığı göstərir. *Bir çox macəralar keçirdikdən sonra ondan doyrur. “Odisseyə” Troya alındıqdan sonra.. təsvir ediyor. On ildən sonra zavallı Zəhranın fəlakətinə qarşı gözlərini yerə dikiyor.*

2. qoş. Arxasınca, ardınca, dalınca. *Sonra hər il ölünün qəbri üzərinə gedirdilər.* [Əbdürrəhman:] *Adi bir əsgərdən İzzət paşaya kimi əvvəlcə Ənvər, sonra Ramiz, ondan sonra sizi tərif edirlər.* [Elxan:] *Sonra? Ox, Aqşın! Aqşın...*

Sonradan z. Bir müddət, bir az keçəndən sonra. [Nüsrət:].. *Sonradan mərkəzə çağırılıb anlatdılar.* [Toğrul:] *Mən sonradan öyrəndim.* [Almaz:] *Sonradan bunu ətraflı danışmaq olar. //* Çox vaxt keçdikdən sonra. *İbadət üsulu sonradan öz mənə və əhəmiyyətini itirir.*

Sonrakı sif. *Sonra baş verən, bir şeyin ardınca gələn. İkincisi isə ondan sonrakı vəqəələrə aiddir.*

Sonralar z. *Sonrakı vaxtlarda. Türk İşçi Teatrı sonralar bu metoddan imtina etməli ..olmuşdur. Sonralar.. heyvanlar qurban*

kəsilməyə başlandı.

Sonrası z. Axırı, aqibəti. [Valentinov:] *Bu gecədən yaxşı çıxsaq, sonrasına baxarıq.* [Qədir:] *Sonrasını de görək.*

Sonsuz¹ sif. Sonu, nəticəsi, axırı olmayan. [Belokurov:] *Milyonlarla pulları sonsuz bir işə atmaq və bilərək buna razı olmaq.* // Hədsiz, bitməz-tükənməz. *Sansız altun verər, sonsuz talan.* [Şahsənəm:] *Uzaq, uzaq yad ellərdə onu bürümüşdür sonsuz bəla..*

Sonsuz² sif. Uşağı, övladı olmayan. [Xaspolat:] *Yaşasın ilk əvvəl öz sonsuz anasının qoynuna atılan doğma yavrusu!.*

Sonuncuda z. Axırıncı dəfədə, axırıncıda. [Elxan:] *Sonuncuda dar ağacından qaçdım.*

Sonuncu(su) sif. Ən axırıncı(sı). *Bunların sonuncusu daş dövrünə aiddir.*

Soraq is. Xəbər, məlumat. *Ərzurumun, Trabzonun ardında bir ölkə var, bəlli adı, sorağı.* [Hacı Zaman:] *..İndi də qızımın sorağı bir para.. adamlar kimi qəmədiyələrdən gəlir?* // Axtarma, arama, öyrənmə, soruşma. [Aşıq Qərib:] *İndi mən bir nazlı yarın sorağına gəlmişəm.*

◊ **Soraq almaq** – bir xəbər bilmək. [Aşıq Qərib:] *Bir tərən uçurmuşdum, sizdən aldım sorağı.* **Soraq vermək** – xəbər vermək. [Rəbi:] *Əsgərlər hər yeri aramışlar. Soraq verən yoxdur.*

Sorğu is. Sual, sual etmə. [Almaz:] *Mənim bu arvaddan bir sorğum var.* // Dindirmə, istintaq. [Prok(u)ror:] *Mən Şahidlərə bəzi sorğular verə bilərəm?*

Sorğu-sual is. Sorğu. Di.. *sorğu-sualın necədir?* [Ocaqqulu:] *Hikmətə sorğu-sual yoxdur.*

Sormaq f. Soruşmaq, sual vermək. [Sevil:] *Heç sorma Güllüş! Moskvadan gəlirəm.* [Rəbi:] *Sizdən soruram, Elxan kimdir?* // Xəbər almaq, maraqlanmaq. *..Qızım.. oğluna almaq istəyib sormuş.* [Birinci:] *Barı dərdini sorardıq.*

Sorulmuş f.sif. Əmilmiş, çəkilməmiş (şirəsi). *Şəhdi zalım zənburun nişi ilə sorulmuş güllər kimi ağarıb qurumuşdu.*

Soruşmaq f. 1. Sual etmək. [Türbət:] *Əgər biz kəndlilərdən soruşursuzsa, biz razı deyilik..* [Tanya:] *O gün Yaşar ondan*

bilmirəm nə soruşurdu.

2. İcazə istəmək. [Sevil:] *Ondan soruşmamış hara gedə bilərəm.*

Sosial-demokrat *sif.* Sosial-demokratik partiyasının üzvü [Volodin:] *Mən sosial-demokrat bolşevik partiyası adından qəti deyirəm...*

Sosyalın (sosial) *sif.* İctimai. [Əlimuxtar:] *..Tip yaradıb, indi də başına bir dirabı papaq keçirib ki, nə var, mən sosialni obraz yaradırəm.*

Sosialist *is. dan.* Sosializm. [İmamyar:] *Xalq burada sosialist tikir, bunlar rəhmətlik uşağı bir givrənkə çörək üçün qırğın salırlar.*

Sosializm *is. (lat.)* Kommunizmin birinci fazası. [Gülsabah:] *Tikən, yaradan proletar kütləsidir, sosializm qurur.* [Sevil:] *Sosializmə, fabriyə, mən oradan gəlmişəm, ora da gedirəm. Ancaq bu kimi şeylər bizim sosializm quruluşumuzun yürüşünü toxtada bilməz.* [Yaşar:] *Mən öz sosializm vətənimin geniş düzənlərini allı-güllü çəmənlərə..*

Sovet *is. (rus.)* Seçilmiş və ya təyin edilmiş şəxslərdən ibarət bəzi dövlət orqanlarının adı. [Şərif:] *Odur ki, dünən o da soveti.. təqsirləndirirdi ki, siz arvadları müdafiə etmirsiniz.* [Belokurov:] *Bütün sovet laboratoriyalarına, bütün dünyaya teleqrafla xəbər vermək lazımdır. // Cəm şəklində: Sovetlər sosialist dövləti.* [Tanya:] *İndi isə qardaş xalqları birləşdirən Sovetlər İttifaqı vardır.*

Sovxa *is.* Ölən adamın qalmış şeyləri. // Söyüş, qarğış yerində işlənir. *..Bir də yüyürdüm ki, görüm bəlkə papaq sovxa dirilmiş.. Bir bax səbətə – sovxana, şeirimlə dolubdur.*

Sovnarkom *is. (rus. Совет народных комиссаров)* Xalq Komissarlar Şurası. [Mirzə Camal:] *Narkomprosdan tutmuş sovnarkomacan bütün qapılar üzümə açıldı.*

Sovurmaq *f.* 1. Havaya qaldırmaq, səpələmək. *Nallar ilə dörd yanına sovurur; Bulud kimi qalın tozu, torpağı.*

2. məc. Yağdırmaq, demək. [Qorxmaz:] *Bir gün böyük bir izdihamın səni söylərək, lanətlər sovuraraq səni daşladığını gördüm.*

Sovuş(dur)maq f. 1. Əkilmək, yayınmaq, xəlvəti qaçmaq. [Valentinov:] *Kişi.. əcəlin yetişməmiş sovuş!* [Tarverdi:] *Mən nə qədər danladım ki, sovuş get..*

2. Ötmək, keçmək, ötüb keçmək. [Aşıq Qərib:] *İllər, aylar sovuşar, keçər, gəlləm..*

3. məc. Yox etmək. [İkinci:] *Yenə böyük-küçük yığışib bir tövr ilə onu xilas edib sərbəzi də sovuşdurdular.*

4. məc. Yaddan çıxmaq, unudulmaq; yox olmaq, keçib getmək. [Bəhram:] *Sən ki, Saranın xatiri üçün bu işə iqdəm etmişdin, nə tez sovuşdun!*

Soymaq f. 1.Qabığı, dərisini çıxartmaq. [Balaş:] *..Allahın bir portağalını soya bilmirsən.*

2. məc. Çapmaq, talamaq. [Sönməz:] *Bir tərəfdən ərəblər soyur, bir yandan elbəyilər talayır. Pul qurtarınca dərhal mən oğurluq edərdim; Gündə adam soyardım, xalqın atın didərdim.* [Hacı Əhməd:] *Şəhər bizi soymaq istəyir.*

Soyuducu sif. məc. Soyuq, ifadəsiz, təsirsiz. *..Soyuq və soyuducu bir mühit və təsirat yaratmaq üçün isə, soyuq boyalar işlədilir ki, mavi boya da bu qəbildəndir.*

Soyuq sif. 1. Hərərəti aşağı olan. Qışın soyuq, məşəqqətli bir gecəsi idi. [Gülüş:] *..qışın soyuq gecələrində.. mən sənə odun daşıtdıraca(ğam).* // is. Şaxta. [Elxan:] *Orada qışın kəskin soyuqları hamını bərabər üşüdəcək.* [Atakişi:] *Qışın bu soyuğunda, çılpaq..*

2. məc. Sərt, diqqətsiz, etinasız. [Fuad (soyuq bir tərzdə):] *Bir az yavaş.* [Qüdrət:] *Ancaq nədənsə mənə çox soyuq cavab verdilər.* // z. [Toğrul:] *Görmürsən, axır vaxtlar mənimlə də soyuq danışır. Ağacavad .. bu rolu bir qədər soyuq aparırdı.*

3. məc. İfadəsiz, təsirsiz. *..Soyuq və soyuducu bir mühit və təsirat yaratmaq üçün isə, soyuq boyalar işlədilir ki, mavi boya da bu qəbiləndir.*

Soyuqqanlı sif. və z. Səbirli, təmkinli. *..Olduqca soyuqqanlı davranaraq.. məntiqli cavablar verirdi.*

Soyuqluq is. məc. Soyuq münasibət. [Balaş:] *İndi mənə qarşı bu soyuqluq nədir? Bir zamanlar səhnəmiz xalq tərəfindən bir*

soyuqluq görüyor(du).

Soyulmaq *f. məc.* Var-yoxu əlindən alınmaq, qarət edilmək. [Xalq:] *Soyulduq, talandıq. Bizə bir çarə.* [Eyvaz:] *Yaxşı, bəs bu soyulan, susuz, torpaqsız qalan kəndlilər...*

Soyumaq *f. 1.* Soyuq olmaq, hərərəti aşağı düşmək. [Yaqut:] *Çay soyudu ki, otur da..*

2. məc. Getdikcə məhəbbətini, hissini itirmək. *Nəhayət ondan doyrur, soyuyur, usanır.*

3. məc. Səs-küy kəsilmək, sakitləşmək. [Qubernator:] *Hər iki tərəfdən ara soyuduqda, onlar qızıqdırsınlar. Dövrəsindən gurultular soyumaz..*

Soyundurmaq *f.* Paltarını çıxartmaq (başqasının). [Oqtay:] *Soyunun! İstəmirsiz, mən sizi soyunduraram.* [Gülsabah:] *Biz həmişə adamları soyundurub baxırıq. // Çarşabı atdırmaq.* [Gülüş:] *Səni o (Balas) soyundurmamışdır, səni həyat soyundurmuşdur..*

Soyunmaq *f. 1.* Paltarını çıxarmaq. [Yaqut:] *Hələ soyun, bir az dincəl, çıxart pencəyini. Müəllim lüt mədərşad soyunmuşdur.* [Oqtay:] *İstəyirsən soyun, sənə paltarsız baxım.*

2. Paltarını dəyişmək, başqa paltar geymək (rol üçün). [Tamara:] *Oqtay, daha mən gedib soyunum da.* [Oqtay:] *..birinci pərdədə Həsən də soyunsun, Xaspolatın rolunu oynasın.*

Soyuz *is. (rus.) dan.* Həmkarlar İttifaqı. [Hidayət:] *Qoy hələ soyuz pulunu alım!..* [Əbdülrəhman:] *..Biz səni soyuza seçdik..*

Soyuzbazlıq *is. dan.* Soyuzla (Həmkarlar İttifaqı ilə) bağlı söhbətləri mənasız hesab etmə məqamında. [Mahmud:] *..Acından ölməyəcəyəm ki, nə soyuzbazlıqdır.*

Sozalmaq *f. dan.* Solmaq, sönmək. *..Nəticədə səsin tembr alvanlığı sozalıdır...*

Söhbət *is.* Məlumat mübadiləsi; danışmaq; ixtilat. [Xurşid:] *..Bu küncdə söhbət, o küncdə söhbət.. Gündə bu molla söhbəti, gündə oruc sözü..* [Mirzə Cavad:] *Söhbətin şirin vaxtında.. // Söz, fikir; Hər kitabdan alıram bir iki söz, bir söhbət.*

Sökmək *f. 1.* Qurulmuş bir şeyi uçurmaq, dağıtmaq. [Zaman:] *Mən o divarı sökəram, ancaq daşları sənin öz üstünə*

tökülər. [Gülsabah:] ..bir əllə tökmək, dağıtmaq, o biri ilə tikmək, yaratmaq.

2. Tikişini açmaq. [İmamyar:] *Deməli, bir tikmişsiniz, bir də sökəcəksiniz?*

3. məc. Dağıtmaq, məhv etmək. [Fuad:] *..qız ilə qadın arasında bir pərdə vardır ki, onu sökmək, külfət səadətini sökək deməkdir.*

Sökük *sif.* Sökülmüş, dağılmış, uçulmuş halda olan. *O (Şərifzadə), ..bu dağınıq, sökük parçalardan güclü, mədəni bir maşın yaratmışdır. // is. Binanın və s.-nin sökülmüş yeri. [İmamyar:] Uşaqların hamısı tüfəngləri götürsünlər, bu gecə səhərə kimi bəri üstündə gəzişsünlər, heç kəs gözünü yummasın, çatlaqlara, söküklərə fikir versinlər. // is. məc. Boşluq; yanlış. Lüzum görülsə, biz bu 20 sətirdə ümumi ölgünlük və söküklükdən başqa daha bir çox yanlışlar .. göstərə bilərik.*

Sökülmək *f.* 1. məch. Uçurulmaq, dağıdılmaq. *..Mirzə Fətəli bir mühəndis kimi bu sökülən və tikilən binanın başı yanında durmuş amansız qələmi ilə bura sökülməlidir, bura isə belə tikilməlidir deyir. // məc. Həyatın bir tərəfi sökülür, dağılır.*

2. İşıqlanmaq, açılmaq. [Almaz:] *Bizi bürüyən qaranlıq sökülür.*

Söndürmək *f.* 1. Keçirmək. [Salamov:] *Sən bir lampanı söndür.*

2. məc. Qabağını almaq; yatırtmaq. *..məhəbbət şəmini öz əli ilə söndürmüşdü.*

Söndürülmək *f.* məch. Keçirilmək (yanan şey haqqında). *Heç olmasa şamlar söndürülərkən bu işıqlar dəyişdirilə idi.*

Sönmək *f.* 1. Keçmək (yanan şey haqqında). [Dönməz:] *..bir azdan sonra işıqlar sönəcək.*

2. Qaralmaq, işığı kəsilmək. *Sönərmə günəş nurxanəsi? Yanmasın göydə bir ziya, sönsün!*

3. məc. Sakitləşmək, azalmaq, zəifləmək. [Şahsənəm:] *Ah, yazıq mən, sönür gedir həyat.. Eşqə yandım, sonunda həp söndüm. ..şadlığımın şiddəti söndü..*

Sönməz *sif.* Daima yanar. *Mən bir sönməz ulduzam ki, daim işıq saçaram.*

Sönük *sif.* 1. Parıltısız, işıqsız. *..Sönük bir fanar sancılmış olmasaydı..*

2. *məc.* Ölgün, cansız; solğun. [Oqtay:] *İndi mən bu sarsılmış qüvvət, bu sönük ruh, ölgün ürək ilə nə edə biləcəyəm, nə? Sönük xiyalimə min dürlü sorğular gətirir.*

Sönüklük *is. məc.* Maraqsızlıq, zəiflik. *İran klassik ədəbiyyatının .. təqlidçisi olur və həmin vəziyyəti öz sönüklüyü ilə, durğunluğu ilə əks etdirir.*

Sövdagər *sif. (ər. və fars.)* Alverçi. *Ay molla .. Sövdagəri-qılman eləyibmiş səni Quran. Molla, kişi, sövdagəri-rizvandır, özün bil.*

Sövq *is. (ər.): sövq etmək* – çəkib aparmaq, cəlb etmək, məcbur etmək, vadar etmək. *..Əsil məsələ (Şənani) o hərəkətlərə sövq edən səbəblərdir. Böyük bir kütləyi.. inanmadığın bir yola sövq etmiş olursan. Onlar Cəlalı uçuruma sövq edən həyəcanı ala bilməyirlər.*

Sövqi-təbii *is. (ər.)* İnstinkt.. *Azərbaycan ..ədəbiyyatının ən parlaq səhifəsini bu adi xalq ədəbiyyatı sövqi-təbii təşkil edir.*

Sövt *is. (ər.)* Səs, səda; avaz. *Mənsur.. göz yaşı tökərək, bir sovti-zəlilənə ilə ahu naləyə başladı.*

Söykəmək *f.* Dayamaq, dirəmək. [Şaqqulu:] *Dekorasiyaları da söküb, hərəsini bir divara söykədilər. Nadir diləyir, başını divara söykəyib ağlayır.*

Söykənmək *f.* Arxalanıb durmaq, dayanmaq. *Züleyxa qapıya söykərib, ağlamağa başladı. Çocuq bu iki ələ söykənmiş olaraq öz mini-mini ayaqları ilə yüyürdü.*

Söyləc *is.* Bəyanat, açıqlama; danışma. *Ha söyləcdə hər zaman kəndisində bir zəiflik hiss edilən Yeva xanım bu gecə Sona rolunu olduqca ruhlu oynadı.*

Söyləmək *f.* Demək. *Teatro səhnəsində ağzına gələnə söyləməyə yol verilə bilməz. [Oqtay:] ..mən heç bir zaman öz eşqimi ona söyləməram. [Fuad:] Siz mənim gəldiyimi ona*

söylədinizmi? // Anlatmaq, bildirmək. Onlar yandıqlarını .. açıq-açığına söyləyirlər. [Torğut:] (Elxan) Söyləyir, başa salır. // Züm-zümə etmək. [Mənsur:] Bu nəğməni də həmişə Sitarə söylərdi..

Söylənmək *f.* 1. *qayıd.* Öz-özünə danışaraq bir şeydən şikayətlənmək, deyinmək. *Səhraya düşsə də yenə Məcnun söyənir. ..Söylənirsən, çıxırırsan, bağırırsan da hədər..*

2. *məch.* Deyilmək, danışılmaq. [Ramiz:] *..Çirkin bir ad ilə söyənirdim. ..Yavaş söyənəcək yerdə bərkədən, bərk söyənəcək yerdə yavaşdan danışması gülünc idi. Homer naməlum şairlər tərəfindən söyənmiş qəsidələri .. oxumuşdur. // Dilə gəlmək. [Aşıq Qərib:] Dillənsin tel, söylənsin saz..*

Söylətmək *icb.* Söyləməyə məcbur və ya sövq etmək. [Oqtay:] *..məsum bir yavrunu qrammofonlar kimi söylədən budur, bu! [Şahsənəm:] Bu sevdanı anlar o; Söylətdir, dərdini yaz.*

Söyləşmək *f.* *qarş.* Söhbətləşmək; dilləşmək; müzakirə etmək. [Rüfət:] *..Son dəfə olaraq söyləşdiyimiz üçün söyləyəcəyəm. Ancaq qadınlar bir-birilə pıçıldasır, söyləşirlərdi.*

Söymək *f.* 1. Nalayıq sözlərlə təhqir etmək. [Torğut:] *Döyürlər, söyürlər, daşlayırlar.. (Elxan). Bir-birini söyməyə adət edib.. [Xurşid:] Hələ o gün Qəmər xanımın da qızını söyüb.*

2. Danlamaq, məzəmmətləmək. [İmamyar:] *Adam uşağı hər şey üstə söyməz. // Pisləmək. Məni tarix söyəcək...*

Söyülmək *məch.* Söyüşə məruz qalmaq. [İncə:] *Məni öldürmək istəyirlər. Döyüldüm, söyüldüm.*

Söyüş *is.* Nalayıq, qaba, təhqirli söz(lər). [Şaqqulu:] *Bizdə 30-40 nəfər uzunburun, yekəqarın kişi Həştərxan pişiyi kimi gözlərinə baxır. Fındıq, fısıqırıq, söyüş. [Nadir:] ..qonşu xanlardan nə qədər sıxıntı və söyüş eşitdiyimizi özünüz ehtimal ki, məndən gözəl bilirsiniz.*

Söyüşmək *qarş.* Bir-birini söymək. [Xurşid:] *Yəni lap söyüşüblər?!*

Söz *is.* 1. Nitq vahidi; kəlmə. *..Nitqdən düşər bir söz: ana. Bəzən bir söz bir yerdə bir, başqa yerdə isə başqa bir mənada işlənir. Doğularkən bir söz, bir kəlmə deyil, bir hərflə belə*

söyləməyib..

2. Dil. *..Dadlı-dadlı sözləri var ölkəmin.*

3. Danışiq, söylənilən şey, nitq. [Əbdürrəhman:] *O, hər kəsi şirin sözlə qarşılar. Böylə münasib bir mövqedə söylənmiş sözləri kim anlamaz?* [Solmaz:] *Bir də bu sözlər ilə gözlərimə görünmə.*

4. Rol; rola aid olan mətn. [Firəngiz:] *Oynaya bilərəm, .. hərəkətlərini də, sözlərini də əzbər bilirəm.* [Şəkinski:] *Çox da mən sözlərimi öyrənməmişdim.*

5. Əmr, göstəriş. [Şəkinski:] *Sanki mənim sözümlədir. Kimsə digərinin sözlərini dinləmir, istədiyini edirdi.*

6. Çıxıb danışmaq ixtiyarı; çıxış üçün icazə. [Sədr:] *Mən sənə söz verməmişəm.*

7. Fikir, mülahizə, rəy. *Qızlara insan kimi baxmamaq imiş sözün..*

8. Ədəbi mətn. *Söz başında sənin adın yazaram. Zavallı" Ədəbiyyat dostu"nun sözləri.. qəzəllərin gurultuları arasında itib-getdi.*

9. Şayiə, boş şey. [Şaqqulu:] *İndi yazıb də. Allah deyil, peyğəmbər deyil, sözdür də.* [Dönməz:] *Bir sözdü dedik. Göz ağartmasın..*

10. Söz-söhbət, mübahisə. [Baloğlan:] *Bir də sözsüz ev olmaz.*

♦ **Söz açılmaq** – danışmaq üçün fürsət düşmək. [Gültəkin:] *İndi söz açılmış, mən də deyirəm: hamı mənə deyir ki, Aydın oynaqfikirli bir adamdır.* **Söz aramızda** – danışılan sözün gizli qalmalı olduğunu bildirir. [Oddamdı:] *Dərinliyinə dərinidir, ancaq, söz aramızda, sonu yenə toyuq-cücədir.* **Söz almaq** – razılığını almaq. [Bəhram bəy:] *Məndən bir söz almaq üçün ətlərlə qızıl-gümüş səpirlər.* **Söz çəkmək** – söz eşitmək. [Tamara:] *Mən hər sərxoş səfildən söz çəkmək istəmirəm.* **Söz çıxartmaq** – böhtan atmaq. [Firəngiz:] *Bilirəm o canavar yenə mənim adıma min cür söz çıxaracaq.* **Söz eləmək** – dedi-qoduyla salmaq. [İmamyar:] *..olsun xalqın qızını partapartnan götürüb qaçırırlar, bu xalq söz eləmir.* **Söz gəlmək** – danlanmaq, məzəmmət edilmək.

[Xanımnaz:] ...*mənə də vallah deyir (Almaz), söz gələr. Söz gəzdirmək* – xəbərçilik eləmək. [Asya:] *Daha ağzından çıxartma, sonra da deyər, söz gəzdiririk. Söz tapmamaq* – dili tutulmaq. [Elxan:] *Madam ki, söz tapmırsınız, başlayın. Sözdən dönmək* – b a x *sözdən qaçmaq*. ..*O isə hamısını.. atıb .. verdiyi bir bir kəlmə sözdən dönmədi. Söz vermək* – işi yerinə yetirəcəyinə əmin etmək; boyun olmaq. [İncə:] *Sən bilirsən ki, mən o yazığa söz verdim... Söz yoxdur* – şübhə yoxdur. [Xanımnaz:] *Ona görə bir söz yoxdur. Sözdən qaçan olmamaq* – verdiyi sözün üstündə durmaq, vədinə sadıq olmaq. *O, Sənan kimi verdiyi sözdən qaçan adamlardan deyildir. Sözə baxmaq* – qulaq asmaq. [Əbdürrəhman:] *Xalqın sözünə nə baxırsan?! Sözü birdir* – sözünün üstündə durmaq. [İncə:] *Mən qızam, ancaq mənim sözüm birdir. Sözü dəyişdirmək* – başqa şeydən danışmaq. [Hacı Əhməd:] *Sözü dəyişin, Aftıl gəlir. Sözü keçmək* – hörməti, nüfuzu olmaq. [Gülgəz:] *..Oxumağın.. özün deyirsən ki, .. hörməti var, sözü keçir. Sözü kəsmək* – danışmağa imkan verməmək. *Gənclər də ara-sıra onun sözünü kəsib oxumağa başlayırlar. Sözü qalmamaq* – b a x *söz tapmamaq*. [Firəngiz:] *Mənim artıq sözüm qalmamış. Sözü sözdür* – b a x *sözü birdir*. [Bəhram bəy:] *Gəl, Şahvələd, sözüm sözdür. Sözü tutmamaq* – b a x *sözdən qaçmaq*. *Söz verdi, sözün tutmadı. Sözü yarımçıq qalmaq* – danışmağa imkan verməmək. *Yaxşı, sən söylə, əziz filosof, sözlərin yarımçıq qaldı. Sözü yerə salmaq* – xahişi, istəyi qəbul etməmək. *Barı, bu bir sözümü yerə salma. (Uzun) sözün qıyası* – xülasə, bir sözlə. [Həmzə:] *Yəni, sözün qıyası, nə demək istəyirsən? Sözündə durmaq* – sözündən qaçmamaq, sözünün üstündə durmaq. [İncə:] *Ancaq deyərsən ki, mən sözümdə durdum.. Sözündən çıxmaq* – deyilənə qulaq asmamaq, əməl etməmək. [Sevil:] *..mən onun arvadıyam, sözündən çıxma bilmərəm. Sözünü danışmaq* – qeybət etmək. [Qurban:] *Yenə Rüstəmin sözünü danışsən? Sözüni geri götürmək* – dediyinə peşman olmaq. [Aydın:] *Deyirdim, fəqət sözlərimin hamısını geri götürürəm, dayana bilmirəm. Atalar sözü* – ibrətamiz məzmunlu qısa ifadə. *..Şübhəsiz ..rejissor mükəmməl bir məlumatdan başqa*

bir də xidmət etmədiyi səhnənin, mənsub olduğu millətin adət və ənənəsini bilmək ..atalar sözlərini, dilini, danışığını.. bayramlarını, yaşlarını, bunların səbəbini təyin etməyi ..bacaran bir adam olmalıdır. Dili(m) söz tutmamaq – bu və ya başqa səbəbə görə danışa bilməmək. [Yaşar:] *Belə dilim söz tutmur, hey! O söz...* – gizli, yaxın münasibətə işarə. *Elə ki, bir aktrisa rol verirsən, başlayırlar .. deyinməyə: Hə, bunların arasında o söz...*

Sözləlişi z. Məsəl üçün, elə-belə. [Muxan:] *O, sözləlişi, bir bəzəkdir.* [Dövlət bəy:] *Gültəkin, bunları mən ancaq sözləlişi dedim.*

Sözləşmək f. Razılaşmaq, qərarlaşmaq. [İmamyar:] *O gərək ki, evə getməyəcək, rus qızıynan sözləşirdi.* [Səməd bəy:] *(Rejissor) Aktrisa ilə sözləşmiş.* [Məmmədəli:] *..Sözləşəndə Məmmədəli əvəzinə Tabaq bəy də deyilə bilər..*

Sözsüz z. Danışmadan, söz demədən. *Başəriyyətdə tarixinin ibtidai beşiklərində ikən sözsüz dolaşmışdır.*

Sözüötər sif. Hörmətli, nüfuzlu; sözükeçən. *(Həmid) məktəblilər arasında ən çapqın və sözüötər bir çocuq idi.*

Spartalı is. Qədim yunan dövləti olan Spartanın əhalisini təşkil edən yunanlı. *..Spartalı Tritey, tarixi bir sima olmaq üzrə .. drama yüksəlməyə başlayır.*

Spektakl is. (fr.) Teatr tamaşası. *“Zakmuk” bir spektakl olmaq üzrə .. teatronun qəhrəmanlıq xəttini davam etdirir.*

Spesifikasiya is. (fr. əslə lat.) Bir şeyin dəqiqləşdirilmiş təsnifi. *Qoy indidən hər kəs öz ekspozisiyasını təyin etsin ki, sonradan spesifikasiya aparanda suprematizm əmələ gəlsin.* [Arif Hikmət:] *Spesifikasiya aparanda subordinasiya çıxara bilmir.*

Spirit(o) is. (lat.) Buğda, kartof və s.-dən distillə yolu ilə alınan alısqan maye. [Həsən:] *Xalis spirito içirəm – 96.*

Spışkə is. (rus. спичка) dan. Kibrit. [Əzim:] *Nemət! Spışkə varındır, bir-iki dənə ver.*

Sport is. (ing.) dan. İdman. [Gülüş:] *..Özüm də sportdan gəlirəm..*

Spravoçnı is. (rus. Справочное бюро) dan. Məlumat

bürosu. [Üçüncü:] *Bura spravoçnı deyil..*

Srağagün z. Dünəndən qabaqkı gün. [Sevil:] *Srağagün Balas deyirdi ki, bu gün qonağım olacaq..* [Toğrul:] *Srağagün təcrübə aparır, mən də baxıram.*

Ssenari is. (ital.) Kinofilmin məzmununu təfəsilatı ilə şərh edən ədəbi əsər. *“Almaz” ssenarisini tərtib etməyə məni vadar edən mülahizələr.. bunlardan ibarətdir.*

Staj is. (fr.) Hər hansı bir işin, fəaliyyətin davam etdiyi müddət. [Gülsabah:] *Qoy, yoldaşlar, heç kəs bizi öz stajı ilə qorxutmasın.*

Stansiya is. (lat.) Su-elektrik stansiyası. *Kəndimizin qabağından çay axır.* [Toğrul:] *Bu gün-sabah stansiyanı qurtarıyıq.* [Tanya:] *Onsuz (proyektsiz) stansiya nəyə lazımdır?* [Yaşar:] *Onu barı içərisinə almaq və elektrik stansiyası üçün istifadə etmək lazımdır. Səhnə işıqlandıqca stansiyanın yanında geniş bir pambıq zəmisini görünür.*

Statist is. (yun.) Səhnədə sözsüz rolları oynayan aktyor. [Oqtay:] *Bunu mən görməzsəm, indi öyrətdiyim bu kiçik statist görəcək..*

Stenoqraf(çı) is. Stenoqrafiya mütəxəssisi. [Qüdrət:] *..mən bir stenoqrafçı kimi yazmaq üçün belə vaxt tapmıram.*

Stəkan is. (rus. стакан). İçmək üçün silindrşəkilli qulpsuz şüşə qab. [Sevil:] *..bir stəkan çay içər-içməz, tez durub işə gedir.* [Balaxan:] *Novruz bəy, kimi gözləyirsən, stəkanın boşdur. ..Stəkan əlində, sizin sağlığınıza qaldırıram...*

Step is. (rus. степь) Çöl, düz, bozqır. □ **Qumlu step** – səhra. *..Bakı proletariyatı ..Orta Asiyanın qumlu steplərində kökslərini düşmənlə güllələrinə gərən qəhrəmanlarını unutmur..*

Stil is. (fr.) Üslub. Abbas Mirzə qəhrəmanlıq stilində olan bir artistdir. *Səhnənin sağ tərəfində.. ərəb stilində otaq..*

Stipendiya is. (lat.) Tələbələrə verilən pul. [Gülüş:] *(Sevil).. son illərdə Maarif Komissarlığından stipendiya alaraq, Moskvada darülfünunda oxuyurdu.*

Stol is. (rus.) 1. Miz, masa. [Belokurov:] *Tanya, sən mənim*

kitabımı stol üstündən gətir.. ..Stol üstündə olan kağızına toxundu.
[İmamyar:] *Bilmirəm, stolun üstünü, yeşik-meşiyini axtarırdı, sonra da çıxdı getdi.*

2. Süfrə. [Balaş:] *..gərəkməz ki, bizim evdən bir arvad olsun, stolu döşəsin?*

Studiya *is.* (*ital.*) Aktyor, rəssam, heykəltəraş hazırlayan məktəb. [Firəngiz:] *Studiya getmişəm! Bu rol da orada keçmişəm. Dövlət Teatrı yanında açılmış studiyaya girmiş.*

Stul *is.* (*rus.*) Adətən bir nəfərin oturması üçün oturacağı və söykənəcəyi olan mebel növü. [Barat:] (*Almaz*) *Məktəb üçün pianino alıb, stul-mustul gətirib. (Mizin) .. Ətrafında üç stul vardı..*

Su *is.* 1. Oksigen və iki hidrogen atomlarından ibarət rəngsiz, şəffaf maye. [Dönməz:] *Su, dodaqlarım yandı!* [Toğrul:] *Tök üstünə suyu ərisin də.* [Əbdül:] *Bağışlayın, xanım, güllərə su verirdim, indicə süpürərəm.*

2. Su kütləsi (çayın, gölün, dənisin və s.) *Axar sular bulansın..*

3. Xörəyin duru hissəsi. [Almaz:] *Süd qurtarmışdı. Bayaq boğazına kələm dolması suyu tökürdüm.*

♦ **Su kimi duru, sudan duru** – 1) təmiz, pak, şəffaf. *Caviddə su kimi duru ..bir lisanı vardır;* 2) bakirə; ismətli, həyalı. [Zeynal:] *Sudan duru adı var.* **Qara su dan.** – göz xəstəliyi; qlaukoma. *..gözlərinə.. qara su enmiş idi.*

Sual *is.* (*ər.*) 1. Sorğu. *..Mən ölüm, saxla sualı..* □ **Sual etmək** – soruşmaq. *Sanki baxış .. sual edirdi.*

2. Məsələ, problem. *Burada panteistləri bir sual qarşılayır.*

Subay *sif.* Evlənməmiş. [Yaşar:] *Xalis subayam ki, varam.*

Substrat *is.* (*lat.*) Əsas. [Arif Hikmət:] *..əsl substrat araya çıxsın və superdinasıya ayrılınsın.*

Subutalni *z. dan.* Sübutu, dəlili olan, sübutlu. [Şərif:] *Hər bir işi subutalni, dokumentalni düzəldərəm.*

Suçlu *sif. köhn.* Təqsiri, günahı olan; müqəssir. *Mən də, eşqim də suçluyuş, bəlkə..*

Sud *is.* (*rus.*) *dan.* Məhkəmə. [Artist:] *Çox getmə, əlindən suda verrəm ərzə.*

Sufi is. (ər.) Sufizm tərəfdarı; mistik. *..Sufilər .. mövqə qazanmağa başladılar. // sif. Sufi şairlərdən birisi deyir..*

Sufiyanə sif. Mistik. *..Sufiyanə şeir böyük bir inkişaf dərəcəsinə yetişdi.*

Sufizm is. (ər.) din. İslam daxilində 8-ci əsrdə yaranan təsəvvüf, mistik cərəyan. *..Sufizm haqqında müxtəsər bir izahat verəcəyəm.*

Suflyor is. (fr.) Tamaşa zamanı aktyorlara rollarının sözlərini yavaşcadan deyən teatr işçisi. [Oqtay:] *Xaspolat, ..sən də get suflyordan kitabı al. [Şövqü:] Vaxsey, vaxsey .. ədə, suflyor, bərkdən de.. Xaspolat suflyordan kitabı alıb oxuyur. (Remarka).*

Suhan is. (ər.) Yeyə. *Ox bu gün mən öylə bir fədakarlıq göstərim ki, dəmir qarasın suhan aparan kimi, o fədakarlıq mənim vicdanımda olan qara ləkəni yuyub parlatsın.*

Sui sif. (ər.) Pis, yaramaz. [Həsən:] *Burada bir sui təfəhhüm əmələ gəlir, binaən-əheyh izah edilməlidir. [Həsən:] Arkadaş, sözü həmişə sui-təfəhhümə uğradırsınız.. Olub.. hamı suyi-elmi fənnə rəvanə.*

Sui-istifadə (ər.): **sui-istifadə etmək** – bir şeyin və ya bir adamın zərərinə işləmək. *Azmi aqıl var, oğurluğa və xəyanətə irişib, öz iti aqlını özü üçün bir alət edib, ondan sui-istifadə edir?!*

Sulamaq f. 1. Torpağa su vermək, suvarmaq. [Səslər:] *İndi sən gəl bizim suyumuzu kəs ki, nə var şorluğu sulayacağam. // Su kimi axmaq. Qoy gülləri ya qan sulasın, yaxud ədalət..*

2. Su vermək, su içirtmək. *..Sula, yaxşı bax heyvanə.. ..Qoyunlarını sulamağa gətirərkən.*

Sultan (soltan) is. (ər.) Padşah, hökmdar. *Nədir bu insan? Vəzirdir, sultan? Xan qədəh, sultan qədəh.. Toy qədəh, matəm qədəh. // məc. Bir lalərxəm, eşqimə sultan ola bilsən.. [Əbdürrəhman:] ..Bu Ulduz sultan saraylarında şahzadələr tərəfindən həsrəti çəkilərkən getmədi.*

Sup is. (rus.) Şorba. [Xoşməmməd:] *Sup, yəni bozbaş, rematizm də yəni yel düşmək, adamın ombasına yel düşmür?*

Supa, sipa is. Biryəşar qoduq. // məc. Eşşək, qanmaz. *Səs*

salıb İranda da min mürtəcə ağbaş supa.

Supermatizm *is.* (lat. Supremus – yüksək) Suprematizm. 1910-ci illərdə Kazimir Moleviç tərəfindən yaradılan avanqard rəssamlıq istiqaməti. [Əmrulla:] *Ancaq bir az supermatizmdən yapışıdır odaya ki, tutarlı olsun!*

Surət *is.* (ər.) 1. Zəhəri görünüş; üz, sifət. *..İnsan surətində .. mələk.*

2. Üsul, qayda, tərz. *Maddələri.. müxtəsər bir surətdə təhlil edəcəyik. IX əsrdə müntəzəm surətdə dastanlar başlanıyor.*

Sur(i) *is.* (ər.) *din.* Qiyamət gününün yetişdiyini xəbər verəcək boruşəkili nəfəsli alət. □ **İsrafilin suri** – dinə görə, dörd böyük mələkdən biri olan İsrafilin vəzifəsi qiyamət günü sura üfürməkdir. *..Kəflənmək və İsrəfil Surini çalındayadək ayılmamaq.*

Surxovey *is.* (rus. страховая) *b a x* **sığorta** *dan.* [Növbətçi:] *Yoxsa basdırmaq üçün surxovoydan pul verməzlər.*

Susamaq *f. məc.* Bir şeyin həsrətində, arzusunda olmaq. *Bivəfa tale!.. Məni bir kənara ataraq, yarımı ağyara nəsib edib, qanıma susadın!*

Susdurmaq *icb.* 1. Susmağa, səsinə kəsməyə məcbur etmək... *Gücsüzlərin iniltilərini susdurmaq üçündür.*

2. *məc.* Bir şeyi təzahür etməyə qoymamaq, boğmaq.. *Duyğum ..susdurub ağı!.. // Dayandırmaq. [Elxan:] ..İndicə günahsız bir insan ürəyi susduruldu.*

Susqun *sif.* Dinməz, sakit. *Nə etmək... qapılar bağlı, qaranlıq məzar kimi... dalğın, susqun bir ev.*

Susqunluq *is.* Susma, danışmama, sükut etmə. [Rəbi:] *Susqunluq pozularsa, məsuliyyət üzərinizdə olacaqdır. İnlıyor gözlərində yorğunluq; Qaplamış kainatı susqunluq.*

Suslatmaq *icb.* Ram etmək; sakitləşdirmək, yatırtmaq. *..Dənizi zorla susladaraq..*

Susmaq *f.* 1. Dinməmək, danışmamaq. [İvanov:] *Mən ona məsləhət gördüm ki, sussun, o qulaq asmadı. Susmaq razılıq əlamətidir. // məc. Külək bəzən .. susurdu.*

2. Dayanmaq, işləməmək. [Almaz:] *İndi isə (dəzgahların)*

hamısı susdu, dayandı.

3. *məc.* Göz yummaq. *İsgəndər bütün bu cinayətlərə qarşı susmuş, özü də bir cani olmuşdur.*

4. *məc.* Mürgüləmək. *..Sənanın susmuş qadınçılığı varlığına .. uymuş idi, bayaqı bir erkəklik, saxlanmaz ehtirasları qalxır.*

5. Əmr şəkilində: *sus!* [İncə:] *Dursun dayı, ..sus, Allah eşqinə sus!* [Sönməz:] *Sus... Qardaşlar, ərəblərin adını çəkməyin.* [Oqtay:] *Of! Səməd bəy! Allah eşqinə, susun!*

6. *məc.* Öz duyğusunu, hissini büruzə verməmək. *Tamaşaçıların hissi, qəlbi susur.* [Aşıq Qərib:] *Sənsiz susmaz dərdim, artar.*

Susmaz *sif.* 1. *Susqun, dinməz, lal.* [Torğut:] *Döyürlər, söyürlər .. o isə susmazdır.*

2. *məc.* Susmayan, dayanmayan. *Mən bir susmaz duyğuyam ki, ürəkləri gəzərəm. Bütün bu susmaz sevinc bir şeyi qeyd edirdi.. // Axırı olmayan.* [Elxan:] *Fəqət əsl məqsəd .. son bir parçasını Bağdad xəlifəsinin susmaz işrətləri üçün göndərməkdir.*

Sustalmaq *f.* 1. Süst olmaq; keyimək. *..Sustalıb çəkilmək istəyənlər yenidən mübarizəyə atılırlardı. Yazıq artıq yorulmuş, qolları sustalmışdı.*

2. Donub qalmaq, quruyub qalmaq. [Qoca Baxşı:] *Sona havanın birinci yarısını oxumuşdu, birdən sustaldı, uzandı, susdu. ..Sustalır əldə qələm..*

Susulmaq *f.* Ağzı yumulmaq, söz deməyə qoymamaq. [Qorxmaz:] *Nə vaxta qədər susulacaqdır.*

Susuz *sif.* 1. Sudan məhrum. [Eyvaz:] *Yaxşı, bəs bu soyulan, susuz, torpaqsız qalan kəndlilər...*

2. Düşkün, həris. // *məc.* *Sən bu təxtin susuzu, mən acıyam.*

Suvaqlamaq *f. məc.* Ört-basdır etmək; malalamaq. [Tafta:] *Səhərdən axşamacan bir arvad suvaqlayır, malalayır.*

Suvand *is.* Əyə. Əllərində çəkil, dəmir parçaları, mişar, suvand və sairə olaraq qızmış halda Dövlət bəyin tapançasını çıxarmış Qurbanın üstünə atılırlar. *Suvandı alıb cəld hərəkətlə məngənəyə sıxılmış dəmirə çək(ir).*

Suvarma “Suvarmaq”dan *f.is.* [Yaşar:] *Əlbəttə, suvarma işlərini düzgünləşdirməklə qızdırmanı da aradan qaldırmaq olar.*

Suvarmaq *f.* Torpağı, yeri sulamaq, su vermək. [Birinci səs:] *Kəmər çəkin, mator qoyun, quruluğu suvarsın.*

Suz *is. (fars.) məc.* Kədər, qüssə. *Çoxları var ki, hey çəkir millətinin cəfasını; Suzi-dil ilə dinləyir naləsini, nəvasını.*

Suzan *z. (fars.)* Yandıran, yaxan. □ **Suzan etmək** – yandırmək. *İttihadın odu qəlbi zərrə suzan eyləmiz. Axırda kəndini yetirib bir məqamə kim; Mövtilə qəlbi-milləti suzan edib gedib.*

Suzişli *sif.* Ürəkyandırıcısı, ürəkyaxıcı. *Gər alimi şair olsa, yazsa suzişli kəlam.*

Sübh *is. (ər.)* Səhər erkən çağı; səhər. *Sübh açıldıqca böyükələr yürürələr qabağa. Sübh saği idisə hələ vaxti-naharı gözləyir..*

Sübh-i-şam *z. (ər. və fars.)* Səhər-axşam. *Qan tökürsüz, oğruluqdur sənəti hər sübh-i-şam.*

Sübut *is. (ər.)* Müddəə, dəlil; fakt. [Yaşar:] *Mənə elə sübut lazımdır. [Oqtay:] Sübut göstər, sübut! Zudi əlhəq qanıram, vardı sübutum alan.* □ **Sübut etmək (eləmək)** – təsdiq etmək. [Nüsrət:] *..Lakin bugünkü qələbəmiz sübut eləyir ki, bizim üçün mümkün olmayan şey yoxdur.*

Süd *is.* Balalarını əmizdirmək üçün qadınların və məməli heyvanların süd vəzilərindən gələn ağ qidalı maye. *Uşaqlara çiymurta və süd ver, onları yaxşı elər, xəsislik eləmə.*

♦ **Süd kimi** – ağappaq, qar kimi. *..Köynək yellənib haman dünya hurisinin süd kimi ağ bədənini yelləyir..* **Süd kimi əzbərləmək** – səlis, rəvan. [Firəngiz:] *Sözlərini də süd kimi əzbərləmişəm. Süd anası* – dayə, tərbiyə edib böyüdən. // *məc.* [Firəngiz:] *Ayrılıq eşqin süd anasıdır.*

Südəmər *sif.* Körpə, çağa. [Əbu Übeyd:] *..südəmər çocuqları belə qılincdan keçirtirərəm.*

Süfrə *is.* Stol örtüyü. // Süfrə üstünə qoyulan yeməklər. [Balas:] *..bir süfrə düzəltməyi bilmirsən.. Əhniyələr süfrə qurmuş..*

□ **Süfreyi-ehsan** – ehsan süfrəsi, xeyrat. *..Quruca süfreyi-ehsan..*

Sükançı is. məc. Rəhbər, başçı, idarə edən. [Almaz:] *..Sovet sədri kənddə ictimai işlərin sükançısı olmalıdır.*

Sükunət is. (ər.) b a x **sükun**. *İndi dammış sükunət hər yerdə; Eniyo kainata bir pərdə.*

Sükut is. (ər.) 1. Susma, danışmama, dinməmə.. *..Sükutundan nədir son məqsədin? [Rəbi:] Bu nə sükutdur? Göz yaşları bir seyli-xüruşan kimi cuşə gəlib, Mənsuru sükuta məcbur edirdi.*

2. Sakitlik, səssizlik. *..Ölgün sükuta batdı açun.. [Gülsabah:] İnqilab ona görə inqilabdır ki, o, əsrlərin sükutunu pozur.*

♦ **Sükuta qərq etmək** – arama, rahatlığa, sakitliyə dalmaq. *Yeri sükuta qərq edib, yüyür havanın üstünə! Sükut ilə keçmək* (nədən) – gözünü yummaq, görməmək, danışmamaq. *Qəsdən burasını sükut ilə keçmişdik.*

Süqut is. (ər.) 1. Düşmə, dağılma, yıxılmaq, məhv olmaq. *..Siyasi hakimiyyət süqut edib.. ..Drama xatirələrdən belə silinəcək dərəcəyədək süqut etmişdi.*

2. məc. Dayanmaq. *..Ürək süqut eləməz aldığı mətanətdən.*

Sülalə is. (ər.) Taxtda ardıcıl surətdə bir-birini əvəz edən, eyni soydan olan hökmdarlar sırası. *..Öz sülalələrində saxlamağa çalışarlardı. (Maskalardan o biri) hər nəcib sülalənin malik olduğu xüsusi odalara qoyulurdu.*

Sümt is. (ər.) Sükut, səssizlik. *Sümtə aləm olurdu müstəğraq..*

Sümük is. İnsan və onurğalı heyvan skeletinin ayrı-ayrı tərkib hissəsi. *Sümüyü qırılmış, həm də ayağında qan kirlənmişdir. (Qoca Baxşı) Sonanın baş sümüyünə baxır və düşünürdü. // Məzar, qəbir. [Qürbət:] Xeyir, biz öz dədə-babalarımızın sümüklərini qoyub, şorruğa gedə bilmərik.*

♦ **Sümükləri çıxmış** – çox arıqlamış. *(Qantemirin) sümükləri çıxmış, qırıxıq sərt üzündə bir iffət. Sümükləri çürümək* – tamamilə məhv olmaq, izi-tozu qalmamaq. *..Şimdi Zəhranın bəlkə sümükləri də çürümüşdür. Sümükləri qızımaq* – şadlanmaq, fərəhlənmək. [Barat:] *Almaz xanım, mən həmişə səninlə danışanda lap sümüklərim qızıdır.*

Sünbül is. (ər.) 1. Taxıl bitkilərin dənləri yerləşdiyi hissə. Göy sünbüllər, ulu tanrım; Gülüşündən dənlanır.

2. Salxım şəklində qıvrım ləçəkli bənövşəyi-göy çiçəkləri olan bir bitki. Çox çəkməyəcəkdir bitəcək sünbülü reyhan..

Süngü is. Soyuq silah növü. ..Bu süngü, bu qalxan.. Qızıl əsgərlərimiz.. ..öz süngüləri ilə müdafiə edəcək və qadınlara qarşı heç bir zülmə meydan verməyəcəkdir.

Süni sif. (ər.) Saxta, uydurma, qeyri-səmimi. [Oqtay:] Firəngiz, get, yavrum! Sən bu süni həyata alışma. Bütün qalanlar isə yapmadır, sünidir, surroqatdır, inandırıcı deyil..

Süpürgə is. Süpürmək üçün topa halında bağlanmış çubuqlar. Səfər əlində süpürgə daxil olur.

Süpürləmək f. Hamısını qapıb götürmək, qapışdırmaq. [Əmrulla:] O saat süpürrədim, qoymadım canına yol dəysin.

Süpürmək f. Süpürgə ilə təmizləmək. [Səfər:] Xanım, dur o biri otağa keç, buranı süpürüm. ..Et təmiz, yaxşı süpür, diqqət elə ev-eşiyə..

♦ **Süpürüb aparmaq** – yığıb aparmaq. [Altunbay:] Qarşı gələnə amansız bir sel kimi süpürüb aparır.

Sürəhi is. (ər.) Qrafin // məc. Qızın gözəl gərdəsinə işarə. Həsənin kobud .. alləri Sitarənin sürəhi gərdəsinə toxunanda sanki Mənsurun ürəyinə ildırım toxundu.

Sürəkli sif. Çox sürən, davamlı, uzun. Baxıyor pək sürəkli.. ..Bazən alqışların sürəkli nümayişə çevrilməsi bunu aydın göstərə bilirdi.

Sürət is. Hərəkətin itilik, tezlik dərəcəsi. Bu sürətə qarşı şairlərin belə fikri aciz qalmışdır. O sürətə çata bilmir, bu heç yaman metod deyil, bu bir təcrübədir. // **Sürətlə** şəklində z. O əsər teatrın həyatından deyil, bizim quruluşumuzun nə kimi sürətlə irəlilədiyini göstərir.

Sürətli sif. Çox iti, çox yeyin, çox çapıq. İnqilabın sürətli addımları ilə mədəni inqilab uğrunda çarpışmaqdadır. ..Ədəbiyyat mütərəqqi gedişi ilə irəliləmək deyil.. sürətli hərəkətlərlə enişə doğru yuvarlanmağa başladı.

Sürgün *is.* 1. Cəza çəkmək üçün yaşadığı yerdən başqa bir yerə göndərmə. [Aslan:] *Mən onu (Oqtayı) sürgün elədirərəm.*

2. Sürgündə olan adam. [Gülgün:] *Aha, deməli, sən sürgünsən.*

Sürmə *is.* Gözə çəkilən qara tozvarı boya. *Baxışların doğru, gözündə sürmə.*

Sürmək¹ *f.* Qabağına qatıb aparmaq. [Şərif:] *..başda düşmərlər, qoyun kimi hara istərəm sürərəm. // İtələmək, aparmaq. ..Milyonlarla işçiləri imperiaлизм müharibəsinin qanlı qırğınlarına sürən.. // Çapmaq. İgid istər boşluq üstədən at sürə..* [Dönməz:] *Şam ağacın at etmişəm, sürüm səninçin..*

Sürmək² *f.* Davam etmək, çəkmək. [Əbu Übeyd:] *Səfəriniz çox uzun sürdü.* [Elxan:] *..bu altun hökmranlığı .. sürdükcə, bu qanlı əllər yuyulmayacaqdır. Şəhərin mühasirəsi on il sürüyor.*

♦ **Həyat sürmək** – yaşamaq. *Sürdün bütün həyatını sən ahu zaridə. Səfa sürmək – kef çəkmək. [Gülüş (oxuyur):] *Mən dilərkən eşqə dava, sən sürürdün onda səfa..**

Sürpriz *is.* (*fr.*) Gözlənilməz hədiyyə; gözlənilməzlik. [Mariya:] *Siz həmişə bir sürpriz düzəldirsiniz.*

Sürtmək *f.* 1. Çəkmək, yaxmaq, üz-gözünü boyamaq. [Qüdrət:] *get Qəmərxanımın pudrasını oğurlayın hamısını üz-gözümüdə sürtsün. Sürt üzünə çərnili. Əbülülənin paltarlarını geymiş, sözlərini deyir.*

2. Toxundurmaq, dəydirmək. *..Qanad qanada sürtərək..*

Sürtük *is.* (*fr.*) köhn. Kişi üst geyimi. [Əhməd:] *Ağa, bu sürtükü neçəyə almısan?*

Sürtülmək *f. məch.* İşləməkdən əldən düşmək. *İşləyən mən, sürtülüb əzilən mən, dəmiri yonan mən.. amma donluğu alan sən, indi ki, belədir, mən də işləmirəm.*

Sürtünmə *f. is.* Sürtünməkdən əmələ gələn zədə. *..Qapının girəcəyində döşəmənin rəngi ayaq sürtünməsindən ağarmış..*

Sürur *is.* (*ər.*) Sevinc, şadlıq. *Dilbərim, fəxrım, sürurım, ixtiyarım Jankadır. Əlvıda, ey əvvəli mayeyi-sürur və ıftıxarım və axırda baisi-rəncü həlakətim olan gözəllik ki, bundan sonra qara*

torpaqlar altında məhv və pərişan olub gedəcəksən!

Sürü *is.* Adətən bir cür heyvan dəstəsi.

◊ **Bir sürü** – çoxluq bildirir. *..el bir sürü .. qoyundur. Çolma-
çocuq bir sürü..*

Sürükləmək *f.* 1. Sürüyə-sürüyə aparmaq. [Toğrul:] *Bacısını
sürükləyib aparmışlar.*

2. *məc.* Çəkib aparmaq, sövq etmək, cəlb etmək. *Arzusu onu
..vətənə doğru sürükləyirdi. Sən xalqı nicata doğru sürüklədin.*

3. *məc.* Səfalət içində yaşamaq, sürünmək. [Qorxmaz:]
*..qapaz altında sürüklənən bir yığın səlilin yaşayışından nə
çıxacaqdır? Onlar bu yerdə sürüklənən və tapdalanan kimsəsiz
çocuğa yanaşdılar.*

Sürümək *f.* Zorla çəkib aparmaq. *..Hər ikisini polisəyə
sürüdülər.* [Pristav:] *Nə, ..sürüyün bunları. İstəyir getməsin, ürək
sürüyor..*

Süründürən *f.sif. // is.* Süründürməçi. *Sən özün
süründürəndən şikayət edirsən..*

Süründürmək *f.* Bir işi uzatmaq, get-gələ salmaq.
[Nümayəndə:] *Özün də kişini süründürürsən.*

Sürünə-sürünə *z.* Sürünərək. [İmamyar:] *Gördüm biri
sürünə-sürünə qaçır, hələ çatdım, girişdim ona, əlbəyaxa oldum.*

Sürünmək *f.* 1. Qalxmadan, əlin köməyi ilə hərəkət etmək;
iməkləmək. *Bu zavallı çocuq ölümcül halda sürünür, iməkləyirdi. //*
Yerə dəymək. [İmamverdi:] *Şaşkası.. yernən sürünür.*

2. *məc.* Acınacaqlı həyat keçirmək. [Mirzə Rza:] *Yazıq
balalarım.. Hərə bir yana düşmüş, səfilənə sürünürlər. ..Yetər artıq
ayaqlarda süründük.*

3. *məc.* Çox yavaş hərəkət etmək. [Gülsabah:] *İnqilab
saatının əqrəbi sürünərək deyil, attanaraq yeriyr.*

4. Quyuqda qalmaq, geri qalmaq. (*Fərhad*) *Ölə-ölə tələbə
yoldaşlarının dalınca sürünürdü.*

◊ **Palaza bürün elnən sürün** – hamı kimi hərəkət etmək.
[İmamyar:] *Deyir palaza bürün, elnən sürün.*

Sürüşmək *f.* 1. Hamar, sürüşən səth üzərində hərəkət

etmək. (*Həmid*) .. *qənbərlər üzərindən sürüşərək.. suyun içinə girib..*

2. *məc.* Bir anda yox olmaq, çəkilmək. [*Almaz:*] *Evin yanından sürüşən o kölgə bizim ocağımızdan çıxdı..*

Süs is. Bəzək, zinət. *Bax, bu süslər, bu gördüyün paltar. Həp onundur, geyinmişəm nə ki, var.*

Süsləmək f. Bəzəmək, zinətləndirmək; bəzək, yaraşıq vermək. *Onu ..süsləmiş, bəzəmiş.. Həp çəmənlər onunla süslənilir.. Halbuki o (Gülzar), ən tutqun bir həyatı süslədə bilər..*

Süslü sif. Bəzəkli, zinətli; yaraşıqlı, gözəl. [*Sönməz:*] *Solmaz atəşgahın süslü bir gəlinidir. Sahilə bir ufaq qayıq yanaşır, süslü bir gənc onun içindən aşır. Hər süslü çiçək sonda saralmış quru yarpaq.*

Süst sif. (*fars.*) *məc.* Hissiz, duyğusuz. *..Kiçik bir hərəkətlə də olsa, bir şey andırmaması, bircə ancaq aktyorun özünü süst aparması sayıla bilər.*

Süstəlmək f. b a x **süstləşmək.** [*Qoca Baxşı:*] *Sona havanın birinci yarısını oxumuşdu, birdən süstəldi, uzandı, susdu, gözlərini yumdu və həmişəlik tərənəmzə oldu...*

Süstlə(ş)mək f. Süst olmaq, keyimək. *Birdən Sonanın bədəni süstləşir, uzanır və tərənəmzə olur. Birdən əlim süstlədi və gücsüz yanıma düşdü.*

Süstlük is. Hissizlik, keylik. *..Bütün varlığını bir süstlük sardı. ..Yerli yazıçıların əsərlərində isə quruluş süstlüyü görün(ür)..*

Sütun is. 1. Qəzetdə, kitabda və s.-də səhifənin yuxarıdan aşağıya doğru bölünmüş hissələrindən hər biri. *İki il biləaram qəzet sütunlarından.. gözlərinə, qulaqlarına çarpan "internasional" sözü onun iliklərinə işləmiş. Bunu altı sütun üçün 26 sətir təshih verən möhtərəm "Yeni fikir" idarəsi də inkar etməz zənnindəyik.*

2. *məc.* İstinadgah, əsas, dayaq. (*Bacısı*).. *evin sütunu olmuşdur.. [Sevil:] Çünki kişi evin sütunudur. .. Farsca yazılmış ədəbiyyatın sarsılmaz bir sütununu təşkil edən Şeyx Nizami həyatı, ədəbi fəaliyyəti(dir)..*

Süvar z. (*fars.*) Ata və ya başqa minik heyvana minmiş. □

Süvar olmaq – minmək. *..Qadın faytonçunun yedəyində gedən ikinci ata süvar oldu. ..Pul verib olluq süvar..*

Süzgəc *is.* Mayeləri və s-ni lazım olmayan qatışıqlardan ayırıb təmizləmək üçün alət. // *məc.* Yazıçı bu şeyləri kəndi süzgəcindən keçirib.. *Bir yazıçı yazarkən hər şeyi öz ruhunun, öz məənəviyyatın süzgəcindən keçirdiyi kimi .. aktyor da belə edir.*

Süzgün *sif.* Xumar (göz, baxış). *..Həzin, süzgün baxıyor.. Qumrunun ürkək baxışları süzgün və donuq bir baxışla dəyişdi. // Nazlı, naz-qəmzəli. [Aşıq Qərib:] Sən ey süzgün bir eşqə həyat açan mələk!*

Süzmək *f.* 1. Baxıb nəzərdən keçirmək. *..Gözləri ilə salonu süzərək.. Kömək dilər kimi ətrafını süzər sakit.*

2. Səkmək. *Bəzən vəhşi marallar kibi.. ötədən bəriyə süzər.*

◊ **Gözlərini süzmək** – naz-qəmzə ilə baxmaq. *Gülzarın ..gözünü süzüb özünü əzməsi Fərhadı az qalırdı bihuş etsin.*

Süzülmək *f.* 1. Damcı-damcı sızmaq. *Soyuq yağış damlaları kürəyimizə süzülürdü.*

2. Keçmək, keçib getmək. *..Mariyalar gözünün qabağında süzülürdü.*

3. Axmaq (süzgün göz haqqında). *Gülümsərkən can veriyor, süzülərkən öldürür .. canyaxıcı gözləri.*

- Ş ş -

Şablon *is.* (*alm.*) Ülgü, qəlib. // *məc.* Başmaqəlib. *..Aydınciyim, istədim sənə bir neçə yaxşı məsləhətlər yazım, ancaq gördüm, bu, çox şablon işdir.. Tərbiyə, əxlaq hamısı şablondur..*

Şad *sif.* və *z.* (*fars.*) 1. Sevincək, şən halda. *Onlar ..şad çörək yedilər. ..şən üzürdülər. ..sad bayıra fırladı.. Zaman (şad bir gülüşlə çıx(ır)). [Sevil:] Nə olacaq, əvvəllər yoxsul idik, gündüzləri çalış-vuruş, əlimizə düşən bir parça çörəyi axşam şad ürəklə yeyib, dinc yaşayırdıq.*

2. Fərəhli, sevindirici, xoş. [Tanya:] *Təbrik edirəm, Yaşar! Ürəkdən şadam...* □ **Şad etmək (eləmək)** – şadlandırmaq,

sevindirmək, fərəhləndirmək. *..yenə şad ol! Şad ol, könül.. bunu görüb şad oldu.*

Şadiman *sif.* və *z.* (*fars.*) Şadman, şad. □ **Şadiman olmaq** – şad olmaq. *Keçdi hicran, getdi, məlal, aləm olur şadiman.*

Şadlanmaq *f.* Şad olmaq, sevinmək. *..Əhməd çox şadlandı.*

Şadlıq *is.* Sevinc. *..Şadlığından ağlamağa başladı..*
..şadlığımın şiddəti söndü..

Şadlıqla *z.* Sevinclə, sevincək, şad halda. *Aslan Züleyxanı çox şadlıqla qarşılayıb, üzündən öpərək dedi. Fərhad çox şadlıqla razılıq verdi.*

Şagird *is.* (*fars.*) 1. Məktəbli. *..öz vəzifələrini yalnız şagirdlərin dəftərlərini düzəltməkdən ibarət bilir(lər)..*

2. Usta, mütəxəssis yanında peşə, sənət öyrənən gənc. *“Dərviş Məstəlişah” da İrandan keçmiş bir çayçı şagirdinin Azərbaycanda bir alim və bir həyat hakimi kəsildiyini və biliksiz xalqı aldadıb ciblərini dolduraraq, qaçdığını açıq göstərir. O isə zavallı bir mərsiyəxan şagirdi.*

Şah *is.* (*fars.*) 1. Padşah. *..Məsudi adlı bir şair İran şahlarının tarixini nəzm etmişdi. Rudəki də bir qəsidə yazıb şahı təqdim etdi.*

2. məc. Ən birinci, nümunəvi, sevilən, başda duran. *..gözellərin şahı..* *..şah əsərini vücuda gətirmişdir.* *..Səhnənin allahıdır; ..ümumin şahıdır.*

3. Şahmatda baş fiqur. *Sən “şah!” dedin.., saqın, söyləməsin “mat!”..* *“Şah” olacaq “mat”?* *Şah və mat, Gülüşcan..*

Şahı *is.* (*fars.*) Beşqəpiklik qara pul. *..5-6 şahını Fərhada göndərirdi.*

Şahid *is.* (*ər.*) 1. Hadisəni, əhvalatı görəndə şahid. *Azərkinonun ..dağılmasının şahidi olacağıq. // məc.* Yer üzündəki hadisəni sanki seyr edən göy cisimləri. *..Şahid bu ay, bu ulduzlar.*

2. Şəhadət vermək üçün məhkəməyə dəvət olunan şəxs. *Mən şahidlərə bəzi sorğular verə bilərəmmi?* □ **Şahid durmaq** – ifadə verərək hadisənin nə şəkildə olduğunu göstərmək. *Özüm gedib şahid duraram...*

Şahidlik *is.* Şəhadət, şahid olma. □ **Şahidlik vermək** – şahid

durmaq. *Ağlı olan özü üçün belə fəna bir şahidlik verərmidi?*

Şahliq is. Padşahlıq. *Şahlığın atdı dibindən daşını. Görəsən şahlığımıza büsbütün İran nə deyir?*

Şahmat is. (fars.) 64 xanəli taxtada 32 ağ və qara fiqurun şahə mat verməklə nəticələnən savaşı oyunu. [Qubernator:] *Volodin, nə etmək, siyasət şahmatdır yaşasaq, sonunu görərik. İranda demişdim sənə oynanmada şahmat. Bu bir oyundur; İranda şahmat.*

Şahnaz is. (fars.) Şahnaz, klassik muğamlardan biri. *Bu da bir ilk qədəmdir ki, bizim səhnəyə də çıxdı xanım, oxudu şürilə şahnaz..*

Şahnişin is. (fars.) Faytonda, arabada sürücü yeri. *..yüzlər ilə xanəndələr arabə şahnişinində oxuyaraq ..tanınmaz olaraq məhv olub gedirlər.*

Şahzadə is. (fars.) Şah oğlu, padşah övladı. *Al bu şahzadə, bu hərəmxanə.. Hər çuxurda 5-6 şahzadə..*

Şaxə is. (fars.) Şax, budaq, dal, qol. *Nazikdi bərgü şaxəsi, tez payımal olur...*

Şaxta¹ is. Sifirdən aşağı hava temperaturu. *Şaxta evə girib xırda uşaqları payız yarpağı kimi titrədirdi. Boranlı qış gecəsi, şaxta şiddətilə kəsir.*

◊ **Şaxta vurmaq** – dondurmaq. *Gördüm işi bir az da uzatsam, başımı şaxta vuracaq, doğrudan da, Hamlet kimi dəli olacağam.*

Şaxta² is. (alm.) tex. Yeraltı şaquli boşluq. *..Metronun şaxtası ağzında ..bir işçi dayanmışdır..*

Şair is. (ər.) Nəzmlə yazan, şeir yaradan. *..Bütün əcəm şairləri ərəb dilini işlədirdilər. Mənsiz gülə, həp şairin əsarına lənət.*

Şairanə sif. və z. (ər. və fars.) Poetik. *Onu kim görsə, deyəcəkdir, yaqın, ona rəy; Pək dərin şairanə bir xülya. Pək gözəl, şairanə sözlərlə; Etdi bir qəmli macərə təsvir.*

Şairlik is. Poetik qabiliyyət, poetik sənət. *Yavaş-yavaş şairliyim cüşə gəldi.*

Şakalad is. (isp.) Şokolad, kakao, şəkər və ədvə kütləsi.. *Konfet, şakaladla böyüdüb xərcləmişəm zər.*

Şaqaq is. Şaqlı, qarquşu (Şimal meşələrində yaşayan ağ rəngli bir quş). *İstəyir söyləsin... yumuq ağzın; Pək zərif bir şaqaq tək acdı.*

Şal is. Böyük baş örtüyü. *On beş yaşlı Ceyran əvvəllərdə heç bir şey anlamadan al rəngli şalına bürünüb, özü yaşda qızlarla bulağa gedər, onlarla danışar, gülər, atılır-düşərdi. Gündə qumar oynayır, bilməz işin dalını; Baxtalayır arvadın sırğasını, şalını.*

Şalban is. Dirək, ağacın gövdəsi. *Boynu şalbandan yoğundur..*

Şalman is. dan. Dirək, şalban. *Əlimə də şalman düşübdür, yaralanmışam. Bir küçəm var buxartana; Şalmanı var buxartana. // Çomaq. Hərəsi xalqa bir qapaz salmış; Şillə, yumruq, ağac, tapik, şalman.*

Şalvar is. Qıçları örtən ikibalaqlı üst geyimi. *..Belokurov şalvarını çəkə-çəkə gəlir. ..bulvarnan şalvar qafiyədir ya yox?*

Şam¹ is. (ər.) İşıq. *Evin damından, ocağın şamından başqa nə görə bilərsən?*

Şam² is. (fars.) Axşam, axşam yeməyi. □ **Şam etmək** – axşam yeməyi yemək. *Züleyxa ..xörək otağına girdi və şam etmək üçün hazırlanmış qablara bir qədər zəhər tökmək istədikdə, Fərhad qapını açıb içəri girdi.*

Şamağacı is. Şam, həmişəyaşıl iynəyarpaqlı xırdaqozalı ağac. *Şamağacın at etmişəm, sürüm sənincin..*

Şamama is. (ər.) Yeyilməyən ətirli şirin xırda yemiş. *Qız şirmayı kimi ağ əllərinin birini şamama kimi qalxmış döşünün altına vurub, o biri əli ilə hərdən saçlarına nizam verirdi.*

Şaman is. Sehrbaz, ovsunçu, cadugər (magiya ilə məşğul olan). *..Sibiryə və Türküstanda şamanlar..*

Şampanski is. (rus.) Şampan şərabı. [Susanna:] *Mən içmirəm, mənə şampanski!*

Şan is. (ər.) Ad-san, şöhrət, şərəf. *Olmayıram mən qəyur dərdə nişan olmağa; Mən oluram kəmsüür sahibi-şan olmağa!*

Şanə is. (fars.) Daraq. *Gülzarın bədrilənmiş ay kimi gözəl üzünü bulud kimi pərdələyən qara saçlarına bu gecə daha diqqətlə*

şanə çəkilib nizam verilmişdi.

Şanlı *sif.* 1. Şöhrətli, şərəfli, şərəfətli. *Abbas Mirzənin bugünkü iyirmiillik şanlı mübarizə və qələbə bayramı yalnız onun deyil, bütün Azərbaycan səhnəsinin bayramıdır. Nədir əcəb bu ziya? İştə şanlı bir ideal.*

2. Rəşadətli, cəsur, qəhrəman. *..Şanlı qələbələrədən sonra .. ölkəsinə qayıdır. Zəlilü-xar edərək məhbəsi-əsarətdə; O şanlı qollarına zülminən vurur zəncir.*

3. Möhtəşəm (gözəllik haqqında). [Mənsur (Sitarəyə):] *Gözəl xanım, sevimlisən, şanlısan; Hayalısən, işvəlisən, qanlısən,*

Şantan *is.* (fr. café-chantant) Əyləncə müəssisəsi. Açıq səhnəsi olan kafe və ya restoran. *..qal Parisdə, aç şantan. Hər gün qazanır, hər gecə şantan, ağa Şeypur!; Fikr eylə, düşün, bul mənə dərman, ağa Şeypur!; İmdi daha yox qırmızı şalvar, nə də şantan; Var birçə tüfəng, güllə yağır əsgərə hər an.*

Şapalaq *is.* Sillə. *Şapalağı ..üzünə endirdi.*

Şapka *is.* (rus.) Əsasən isti, yumşaq baş geyimi, papaq. *Fərhad əlində şapka vaqondan düşdü.*

Şapka-mapka *is.* Papaq-mapaq. *Yenə şapka-mapka olsa, dərd yarı idi.*

Şappalamaq *f.* Zərbə endirmək. *..dəhrəni qapıb qabağına çıxanı şappalayır.*

Şaraq-şaraq *z.* Şaraqqaşaraq. *..bütün sümükləri ..şaraq-şaraq şaqqıldayır.*

Şarei-əqdəs *is.* (ər.) *din.* Çox müqəddəs şəriət (qanunu). *Bəzi yazır: qız oxuyub alsın ədəb, şarei-əqdəs dəxi etmişdi tələb.*

Şarj *is.* (fr. charge) Teatrda: satirik planda obrazın xarakterik xüsusiyyətlərinin artist tərəfindən mübaliğə edilməsi, şişirdilməsi.
□ **Şarj etmək** *teatr.* – (rol oynarkən) mübaliğəyə, şişirtməyə yol vermək. *Rza Darablı ilə Əbülhəsən Anaplı o aktyorların cümləsindədir ki, əbədən şarj etməzlər.*

Şarje *is.* (fr.) B a x **şarj**. □ **Şarje eləmək** – b a x **şarj etmək**. *Şaqqulinski hərəkətlərində şarje elədiyi üçün oyunun təbiiliyini pozurdu.*

Şarjsız *sif.* Mübaliğəsiz, şişirtməsiz, təbii. (*Mirzağa Əliyev*) *Şarjsız oynadığından təbii bir Məşədi İbad tipi təsvir edirdi.*

Şarlatanlıq *is.* Kələkbazlıq, cüvəllağlıq. *Hacı Saleh çox çalışırdı ki, oğlunu oxutsun, ancaq Əsgər şarlatanlıqdan əl çəkib oxumadı.*

Şaşıрмаq *f.* Özünü itirmək, çaşıb qalmaq, şaşıрмаq. *Dilaranın səsinə çıxan anası da şaşırmışdı. "Əmi" sözü Başiri şaşırdı.*

Şaşka *is.* (*rus.*) Uzuntiyəli və azca əyri kəsici soyuq silah. *Şaşkası da ..yernən sürünür.*

Şaşqın *sif.* Nə edəcəyini bilməyəcək dərəcədə fikirli, karıxmış, çaşqın. *..Həmid ..şaşqın və ürkək bir halda durub baxırdı. Baxıyor, qarşısında ..düşgün, ..şaşqın yazıq ata duruyor. // məc. Sərsəmlik. Bilirəm sən nədən bu cür dalğın; Bilirəm, ax, bu bu sevgi pək şaşqın.*

Şaşqınlıq *is.* Çaşqınlıq. *Dəmin ki tərəddüd, şaşqınlıq.. büsbütün itmişdi.*

Şaşmaq *f.* Çaşıb qalmaq, nə edəcəyini bilməmək, şaşıрмаq, çaşmaq. *Aşna, gördüm şaşıb hərdəm danışırısan baş-ayaq.*

Şayan *sif.* (*fars.*) Layiq. □ **Şayan etmək** – yaraşdırmaq. *Özün mücahid isminə şayan edib gedib. Şayan olmaq* – layiq görülmək. *..nifrətə şayan olan zalımı ucaldıb..*

Şeflik *is.* Bir şəxsə və ya şeyə hamilik etməyi öhdəsinə götürmə, hamilik. [Toğrul:] *Mən o qızı tovlamaq istəyirdim, mən onları ata-bala şefliyə götürmüşəm.*

Şeh *is.* Qırov, şəbnəm. Ölmək *..Şəhərin almaz şehlərini görməmək.*

Şeir *is.* (*ər.*) Nəzm, poeziya, poetik əsər. *Fars ədəbiyyatında .. təsəvvüf şeirinin müəssisi.. Xorasanıdır. Mən şeirəm özüm, bir daha əsarə nə hacət; Mən canlı çiçəkkən, ölü gülzarə nə rəğbət?*

Şey *is.* (*ər.*) 1. Cisim, zad, nəsnə, əşya. *Otaq köhnə xalı və sadə şeylərlə bəzənmiş. ..klub da bu kimi bir şeyə oxşayırdı. Çaxır onlar üçün su kimi bir şeydir.*

2. İş, əməl, hərəkət, hadisə. *Yoxsa ..yumruqlar, təpiklər*

*qaçılmaz və amansız şeylərdi. Bu, adi bir şeydir. // Fakt, məsələ. Ariflik deyə hər açıq şeydə ..bir müəmma ararlar. Açıq-aydın bir şeydir ki, bu işlərə qardaşının qatili Aslan bəy də girişmiş. □ Bir şey – 1) nəşə. Bir şey deyəcəydin? Məndən bir şey yazmır? ..bir şey qanmırıq..; 2) Əhəmiyyəti olan zad, is. Pul bir şey deyildir. Qız xeylağını evdə çox saxlamaq da bir şey deyildir. **Heç (bir) şey** – heç nə. Amma Əsgər daima deyir; bir iş olcaq qışqırır, bağırır, heç şey üstə Züleyxanı söylür, incidirdi. ..Təkyədəkilər isə heç bir şeyin zahirinə əhəmiyyət vermirdilər. **Hər şey** – hamısı. ..Hər şeyin.. tanrısı vardır. **Hər şeydən artıq** – ən çox. ..biz Mirzə Fətəlini hər şeydən artıq yenə də bir ədib kimi tanımaq istərdik. ..Qəsidaçılıyin.. hər şeydən artıq böyük inkişafını görürük. **Hər şeydən əvvəl** – ilk öncə. Bunları.. tərbiyə edə biləcək bir mənbə varsa, təbii, o da yenə hər şeydən əvvəl teatr məktəbidir.*

Şeyda *sif. (fars.)* Eşq divanəsi, vurğun, məftun. *Ey dil, baxırmısan gölü dərya bilənlərə; Zaği-siyahi bülbüli-şeyda bilənlərə?*

Şeyx *is. (ər.)* 1. Təriqət başçısı, əşirət başçısı, dərvişlərə başçılıq edən şəxs. ..Yüzlərcə şeyx və dərvişlər yetişdi.

2. Pirə baxan, pirdə nəzir yığan, ibadətlə məşğul olan adam. *Anası mərsiyəxan, atası da pirdə şeyx idi.*

Şeyxəna! *is. (ər.)* Bizim şeyximiz! ..Şeyxəna, bu ölülərin həpsini dirilt.

Şey-mey *is.* Şey-şüy. Burada: yemək-içmək. *Sən də get, uşaqçın bir şey-mey tədarük elə, indi qayıdar, yorğundur, bir az dincəlsin.*

Şeypur *is.* Nəfəslə çalınan musiqi aləti. *Hər işdə çalırsan o saat şeypuru, tarı.*

Şeytan *is. (ər.)* 1. *din.* Dini əsatirə görə, Adəmə baş əyməmiş, şəri təmsil edən mələk, iblis. *Şeytan kimi saldın araya tezəcə müəmma. Millətin tovladı şeytan başını. Şeytan deyir: bu uçteli dur yaxşı tapdala!*

2. *məc.* Çox bic, zirək, dəcəl, kələkçi. *O şeytan oğlu doğrudan igiddir.. Bəs o şeytan qızı deyirdi ki, evdə yoxdur.*

◊ **Kor şeytana lənət** – cəhənnəmə! *Kor şeytana lənət deyib oldu Nəsirə yar..*

Şeytanlamaq *f.* Çuğullamaq. *Məni şeytanladılar. Uşaqlarımı öldürdülər.*

Şəb *is.* (ər.) Gecə. *..mən gərək bu şəb yetim kamə.*

Şəban *is.* (fars.) Qəməri təqvimin 8-ci ayı. *..rəcəb, şəban, ramazan, bu 9 ay, bu da uşaq..*

Şəbeh *is.* (ər.) *din.* Şəbih, aşura tamaşası. *Bizdə teatronun ibtidai şəkli şəbehlər olmuşdur.*

◊ **Şəbeh çıxarmaq** – Kərbəla müsibətlərinə həsr olunmuş tamaşa göstərmək. *..Bavariyada ..vaxtaşırı şəbehlər çıxarırlar.*

Şəbehgərdanlıq *is.* Şəbih mərasimini hazırlama və idarə etmə. *..bizdəki teatrçılıq ..şəbehgərdanlığın təbii məntiqinin təkamülündən doğmamışdır.*

Şəbəkə *is.* (ər.) 1. Hörgü (tor şəklində). *Arxa divar şüşəsiz bir şəbəkədir..*

2. Müəyyən sahə müəssisələrinin məcmusu. *..teatr şəbəkələri üçün sadə sıra işçiləri bəkləyirkən.. (teatr məktəbindən) səhnə “dahiləri” tələb edirlərdi.*

Şəbistan *is.* (fars.) Hücrə. *Qaranlıq ..çöküb məclisi-şəbistanə.*

Şəbnəm *is.* (fars.) Şeh. *Bahar şəbnəmi təki yaş axır bilaaram. ..şəbnəmi-ruzigarı güldən daha zərif olan dodaqları ilə əməmək..*

Şəbpərə *is.* (fars.) Yarasa, gecəquşu. // *məc.* Kor, işıqdanqorxan, mədəniyyət düşməni. [Fərhad:] *Bəli, gülümsəyin, ey İranın natiq şəbpərələri ki, İranın ziyanısa olan bir günəşi qurub etdi!*

Şəddad *is.* (ər.) 1. Yəməndə yaşamış, Ad qövmünün hökmdarı olmuş zalım hökmdar. *Firon hələ min il də Allahlıq eyləyərdi; Gizləndi qəbr evində Şəddad sənin əlindən!*

Şəddadi(lər) (ər.) Şəddad kimi zalım, zülmkar olan(lar). *Məhv ola ixvaninə rəhm etməyən şəddadılar!*

Şəfa *is.* (ər.) Sağalma.

◊ **Şəfa almaq** – kiminsə tərəfindən sağaldılmaq. [Yanardağ:] *Buraxın, odlar gəlini müqəddəs odlar qoynunda ulu Hürmüzdən*

şəfa alsın. Şəfa tapmaq – xəstəlikdən qurtulmaq, sağalmaq. *Mənim bir tək öküzüm var, axsayır, şəfa tapsın!* [Hacı:] *Doğrudur, naxoşdur Tapdıq, tez tapar lakin şəfa.*

Şəfəq is. (ər.) Günəş çıxarkən, batarkən səma qızartısı. *..şəfəqlərdən süslü bir tac yaparım. // Parıltı, bərq, işıltı. Suyun zərif şəfəqləri hovuzu əhatə edən yaşıl ağacların üstünə düşüb keçəndə.. bu lətafətə tamaşa edəni .. mütəəssir edirdi. // Işıq şüası. ..ay öz şəfəqlərin səpiyor..*

Şəfqət is. (ər.) Mərhəmət, rıqqət. *..təbəssümü-şəfqət öpür dodaqlarını. ..gözlərində bir şəfqət.* □ **Şəfqət bacısı** – tibb bacısı. *Buradakı şəfqət bacısını tanıyırsan?*

Şəfqətli sif. Mərhəmətli, mehriban, rəhmdil. *..şəfqətli bir ananın ..xəstə yavrusunun başı üzərində duyacağı izzətləri tamamilə göstərmədisə də, hər halda pis deyildi. Ey insanları şəfqətli ana kimi qoynunda bəsləyib qızdıran günəş!*

Şəhadət is. (ər.) 1. Şahidlik. *Şəhadət deyirəm hey ..yəni şahidlik...* □ **Şəhadət barmağı** – baş barmaqdan sonra gələn göstərmə funksiyasını daşıyan barmaq. *Ancaq o saat şəhadət barmağımı dişlədim.*

◇ **Şəhadət vermək** – şahidlik etmək. *Bəli, mən şəhadət verirəm ki, qız razıdır!*

2. Allah yolunda, milli və mənəvi dəyərlər uğrunda ölmə, canını fəda edib şəhid olma. *Mədam ki, bir türk ordusunun ölümündən xilas yalnız mənim ölümümü icab edir, o zaman acizənə rica edirəm, bədənini bu şəhadətdən və belə bir səadətdən məhrum etməyəsəniz.*

Şəhadətnamə is. (ər. və fars.) Rəsmi kağız, vəsiqə. *Fərhad öz kağızını göstərdi: 1916-cı ildə mayın 8-də həmin şəhadətnamə Fərhadə verilmişdi ki, o, Kiyev Sənaye Institutunda oxuyub mühəndislik diplomu almışdır.*

Şəhd is. (ər.) Bal, şirə, nektar. *Şəhdi ..zanburun nişi ilə sorulmuş güllər.. // məc. Şirə, qan, iksir. Gülzar hərdən iri gözlərini Fərhadın cavanlıq şəhdi ilə ləlaləb olan gözəl üzünə dikib baxırdı.*

Şəh(ə)r is. (fars.) İnzibati idarələr, mədəniyyət, elm, maarif,

təhsil, incəsənət, sənaye, ticarət, idarəçilik mərkəzi olan böyük yaşayış məskəni. *Aslan şəhərdə qaldı. Bir neçə gündən sonra Aslangil şəhərə köçdülər. Hər nə qoçu var, şəhərdə cəm oldu tamami.*

Şəhid is. (ər.) *din.* Allah, məslək, əqidə, vətən yolunda həlak olan, canını fəda edən adam. [Axund:] *Xudaya, xudavənda, səni and verirəm öz əzəmətün cəlalına, sən bu şəhid mərhumu qəriqi-rəhmət eyləgilən. Şəhid olmaq* – Allah, məslək, əqidə, vətən yolunda həlak olmaq. [Həsən:] *Zatınız ac qalırsınız, əfəndim, mən onsuz da şimdi inşaallah şəhid olacağam, artıq nə yeyim? Cənnətdə yeyərəm.* [Rüfət:] *Şəhid olmazsamsa, görüşərik.*

◊ **Özünü şəhid eləmək** – ziyadə canla-başla işləmək, çalışmaq, əlləşib-vuruşmaq. *Sən də lap özünü şəhid eləyirsən: nə yemək bilirsən, nə yatmaq.* [Səməd:] *Mən xalq deyə özümü şəhid edəcəyəm!*

Şəhriyar is. (fars.) Hökmdar. *..bizim üçün Şirvan şəhriyarı.. Romanın qeysərləri, neronları arasında heç bir fərq yoxdur.*

Şəhriyarlıq is. Şahlıq, xanlıq. *İki addımlığımızda Şirvan şəhriyarlığı da ona qarşı çarpışır. Şirvan şəhriyarlığı da ona qarşı çarpışır.*

Şəhvaniyyə is. (ər.) Şəhvətkarlıq, şəhvətpərəstlik. *..qızlar seyxin şəhvaniyyəsi, nəfsaniyyəsi qurbanı olduğu təzahür ediyor..*

Şəhvət is. (ər.) Şəhvani ehtiras, nəfsani meyl. *..şəhvət və ehtiraslarına tapğın.. bir tələbə görürük.*

Şəxs is. (ər.) İnsan cəmiyyətinin üzvü olan kimsə, fərd. *..Yəməni diyarına hakim bir şəxs mənim dayımdır. Ən böyük qanun şəxsin azad diləkləridir. Görürsən, ..(xilqət) pak və müqəddəs bir şəxsi xar edib ayaqlar altına saldı..* □ **Şəxsi-qərəzlik** – kinli qərəzkarlıq. *..bunların hamısı şəxsi-qərəzlikdəndir.*

Şəxsən z. (ər.) Bilavasitə şəxsin özü tərəfindən. *Abbasmirzəni şəxsən tanıyanlar onun bədəcə nə qədər zəif olduğunu bilirlər. ..oyunu ("Pəri Cadu"nu) şəxsən idarə edən müəllifin (Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevin) nə fikir ilə buna razı olduğunu kəsdirə bilmirik.*

Şəxsi sif. (ər.) Ayrıca şəxsə aid olan. *..Sidi öz şəxsi əmlakını satır.. Sən ..idealları ..öz şəxsi ehtiraslarına, öz nəfsinə fəda edən bir adamsan. // Fərdi, individual. (Azərkino) özünün şəxsi simasını tapmalıdır.*

Şəxsiyyət is. (ər.) Fərdiyyət; heysiyyət, mənlili olan sima. *Mən insanlığın ..səadətinə bu şəxsiyyət istibdadının məzarları üzərində tikmək istəyirəm.*

Şəkil is. (ər.) 1. Rəsm, tablo. *..içində yaxşı-yaxşı şəkillər vardır. // Fotosurət, əks. Kamal barmağı ilə divardakı bir fotonu göstərdi. Mən biixtiyar şəkllə baxdım.*

2. Surət, obraz, təmsal. *Həmin allahlar yer üzündə at, keçi, qurd və s. şəkildə hökm sürürlər.. Dionis bütün qışı ilan şəklinə yer altında keçirir. // Əks, inikas. Bəlkə güzgüdəki şəkillərdən birisən.*

3. teatr. Dram əsərində pərdənin dekorasiya etibarilə dəyişən hər bir hissəsi. *Pərdənin 2-ci şəklinə kütləvi səhnə çox gözəl düzəldilmişdir.*

4. Forma, struktur (quruluş), növ (janr). *Bizdə teatronun ibtidai şəkli şabəhlər olmuşdur. Şəkil etibarilə qəzet belə yeni bir üsul götürmüş. ..Təsdis, müstəzad kimi başlıca şəkillər tamamilə arəblərdən alınmışdır.*

◊ **Şəkil almaq** – forma kəsb etmək. *..Məsələ daha qəti bir şəkil almışdır. Bu alqış ..gurultulu bir nümayiş şəklini aldı. Şəkil çəkmək* – rəsm çəkmək. *Şəklini də çəkirlər, belə-belə dişləri, belə-belə gözləri.. Şəklə düşmək* – donunu dəyişmək. *Ədəbiyyat vaxtilə bir mənbədən çıxıb, Qərbdə bir, Şərqdə isə başqa bir şəkllə necə düşmüşsə.. Şəklə salınmaq* – donu dəyişilmək. *..səyyar mövzular əski Yunan və sonra da Roma ədəbiyyatında başqa bir şəkllə salınıb.. ..Qəhrəmanları xalq qəhrəmanları şəklinə salındığı göstərilir. Şəklini çəkdirmək* – fotoqrafik əksini çıxartdırmaq. *..gedək biz də bir yerdə şəklimizi çəkdirək..*

Şəkk is. (ər.) Şübhə. □ **Şəkk eləmək** – şübhə etmək. *Buna mən şəkk eləyib etməyir idim iman. Şəkk eyləmə müslüm deyiləm, zərrəcə əsla!*

Şəkkak sif və is. (ər.) Hər şeyə şübhə ilə baxan. *Ağzı əgilər,*

kim ki sözdə ola şəkkak.

Şəkk-şübhə *is. (ər.)* İnamsızlıq, bədgümanlıq. *..heç ona (velosipedə) şəkk-şübhə yoxdur, gərək alam, vassalam. ..Mənim sözüm qətidir, alacağam, vassalam.*

Şəqavət *is. (ər.)* Yaramazlıq. *Yoxdur nə şəqavət, nə bəxalət, nə ədavət! Hamısının ..boş danışıqdır adəti. Xalqa ziyan verib hamı, zaid edib şəqavəti.*

Şəqqülqəmər *is. (ər.) din.* İslam əsətinə görə, Məhəmməd peyğəmbərin möcüzəsi: Ayın iki yerə parçalanması: *..Şəqqülqəməyə də başqa bir mənə verir.*

Şəlalə *is. (ər.)* Çayın yüksək yerdən gurultu ilə tökülməsi. *Müzəffər isə.. Ceyranı şəlaləyə tamaşa etməyə aparacağını .. vəd edirdi.*

Şələ *is.* Adətən dalda daşınılan odun yükü. *..şələsindən ocağa iki çırpı atmasını ..zövq ilə deyir. Çiyində şələ atıla-atıla gəldi..*

Şəlpə *is.* Köhnə-kültə, xırım-xırda köhnə-kürüş. *Şəlpələrin tez yığıb qaç..*

Şəlpə-şülpə *is.* Köhnə-kürüş. *Yığ şəlpə-şülpəni, bulvara qıl səfər.*

Şəm *is. (ər.)* Şam. // *məc.* İşıq, ümid yeri. *Ümid şəmi söndü qəzadan..*

Şəmatət *is. (ər.)* Tənə, məzəmmət.

Şəmatət çəkmək – xəcil olmaq. *Çəkməsəydim ..şəmatət..*

Şəms *is. (ər.)* Günəş. // *məc.* Məşəl, nur. *Nurdan düşürmü sən kimi şəmsi-şərafnisar?*

Şəmsir *is. (fars.)* Qılınc. *Xoş ilə olmasa, divan edər şəmşiri-xunxarım.*

Şən¹ *sif.* Sevincli, nəşəli, həyat dolu. *Sənsiz solsun şən çiçəklər. Hər yan altun bəzəkli şən yapılar, dirilik dörd yanında qaynamada.*

Şən² *is. (ər.)* Ad-san, şöhrət, şərəf. *Kibrü qürur ilə gəzib, şənü vüqarı gözləyir, baxmayır ac qalanlara, ..varı gözləyir.*

Şənbaxışlı *sif.* Baxışı şənlik ifadə edən. *..artıq səhnəmiz*

körpəlikdən, çocuqluqdan çıxmış.. O indi sağlam ruhlu, gülərzüzlü, şənboxşılı, oynaqtəbiətli bir gənkdir.

Şənlənmək *f.* Şadlanmaq; ruhlanmaq. *Yaşıl bağlar, ulu Tanrım günəşindən şənlənir.*

Şənlətmək *t.-li f.* Şənləndirmək; canlandırmaq. *..Səhnəmizi şənlədən bir azərbaycanlı qızı görəcəksən.*

Şənlik *is.* Şadlıq, şadyanılıq. *Bayram şənliyi yapılanda ..böyük gurultu qoparır(lar).. Hər il bu gecə orada qonaqlıq, şənlik olur. Hər tərəf başqa dürlü bir yenilik, hər tərəf sevgi, hər tərəf şənlik.*

Şər¹ *is.* (ər.) Pislik, fənalıq, yamanlıq. *İnsan iki şeydən mürəkkəbdir (ibarətdir): biri vücud, hüsni-mütləq, xeyri-mütləq, digəri adam, çirkinlik və şər.*

Şər² *is.* (ər.) *din.* Şəriət. *Şər qanuninə.. ziddir əfəliniz.*

Şərab *is.* (ər.) 1. Çaxır. *Sən şərab içdin.. Şərab da içirəm, özüm bilirəm.. Dionis üzüm, şərab və məhsul.. Allahıdır.*

2. *məc.* Zövqalma, həzzalma. [Aydın:] *Nifrət sənə də, varsansa, ey gözə görünməyən, fəqət göz yaşlarından şərab qayıran, qanlı faciələrdən zövq alan möhtəris fahişə, nifrət!*

Şərabçılıq *is.* Çaxırçılıq. *..Şərabçılıq təsərrüfatımızın artmasına böyük səbəbdir.*

Şərafət *is.* (ər.) Şərəf. *..Bu böyük işi qurtarmaq şərafəti Firdovsiyə nəsib oldu.*

Şərait *is.* (ər.) Vəziyyət, mühit. *..Ölkədə ümumi şərait üzərinə tam müxalif bir cərəyan ..vücuda gətiriliyor.. Həyat tərəqqi etdikcə, cəmiyyət irəlilədikcə şərait dəyişir.*

Şərarbari *sif.* (ər. və fars.) Qığılıcı, yağdıran, qığılıcı saçan. // *məc.* Müsibətli, fəlakətli. [Tapdıq:] *Mən xam deyiləm, məkri-şərarbaridən əl çək.*

Şərbət *is.* (ər.) Şirin içki, sirop. *Sən şərab içdin, a zalım, mənə şərbət bəklədim.* // *məc.* Şirinlik. *Ey içən bəxti-səadət şərbəti.. ..səadət şərbətlərinə fəlakət zəhəri qatmağa da hikmətmi deyirsən?*

Şərəf *is.* (ər.) Heysiyyət, mənəviyyət, namus, mənəvi iftixar,

izzət. *..Onun izzəti-nəfsini, şərəfini, məsləkini alt-üst edib çevirir. // Şərəfinə* şəklində – adına, xatirəsinə (ithaf). *..Qəhrəmanların şərəfinə xor ilə qəsidələr, dastanlar oxuyurlar.*

Şərəflə z. Ləyaqətlə, vicdanla, üzüağ. (*Abbasmirzə*) *..bu mübarizə yolunu.. şərəflə keçmişdir.*

Şərəfnışar is. (ər.) Mənəvi saflıq saçı. *Nurdan düşürmü sən kimi şəmsi-şərəfnışar?*

Şərf is. (*fars.*) Başa, boyuna sarımaq, yaxud çiyinə salmaq üçün uzunsov parçadan tikilmiş və ya yundan, iplikdən, ipəkdən toxunmuş məmulat. (*Sitarə*) *şərfin boğazından açıb buraraq, bir ucunu ağacın budağına, bir ucunu da ilmək əyləyib öz boğazına salıb, budaqdan asılmaq istədikdə, gözü ağacın altında, hovuzda üzən balıqlara sataşib dayandı. (Mənsur) Atılıb şərfdən tutub qırdı.*

Şərh is. (ər.) Anlatma, izah, təfsir. □ **Şərh etmək (eləmək)** – izah etmək, bildirmək. *Şərh eləyək pulluların halını.*

Şəri sif. (ər.) *din.* Şəriət qanunu ilə, halal. *Cəlalın şəri hərəminə izhari-təəşşüq.*

Şəriət is. (ər.) *din.* İslam qanunları, dini, əxlaqi hüquqi normaları. *Şəriət əmr eləyib daima əsirlərə; Kömək verək ki, olar sədqəyə səzadırlar, Zəhiri mömin, başı səccadədə; Fikri şəriət, sözü din söhbəti.*

Şəriətcə z. Şəriət normalarına görə. *Şəriətcə hər şeyləri halaldır.*

Şəriətmədar is. (ər. və *fars.*) Yüksək rütbəli din xadimi. *..bu da bizim şəriətmədarımız.*

Şərik is. (ər.) 1. Ortaq, birgə iştirakçı. □ **Şərik etmək (eləmək)** – özünə ortaqlıq etmək, öz iş-gücünün, dərd-sərinin iştirakçısı etmək (başqasını). *..malına şərik elədi. ..onları da öz dərdinə şərik etmək..*

2. Razi, məmnun. *İngilis münəqqidi Şəraşə də əsas etibarilə və bir az əlavə ilə bu fikrə şərikdir. ..kupletə mən də şərikəm.. ..tənqidin bir çox yerləri ilə şərik deyilik..*

◊ **Şərik çıxmaq** – ortaqlıq olmadan şəriklik iddiasında olmaq. *..çıxdı şərik bozbaşına.*

Şərikli *sif.* Ortaqlı, birgə. *Oxusun hamısına şərikli azan.*
[Niyaz:] *Mənimlə şərikli uşaq əkmisən?*

Şərir *sif. və is. (ər.)* Şər işlərlə məşğul olan, dələduz, iblis, fəsadçı, fitnəkar. *..ölməyə layiq şərirdir..*

Şərq *is. (ər.)* Günəşin şərqi tərəfinə olan ölkələr. *Ey Şərq, ..hala da sükut etmədəsən, ay evi bərbad! Kimdən, əcəba, ummadasan dərdinə imdad! //* Həmin ölkələrə mənsub olan. *Bu xanım ..səhnəmizdə birinci olaraq ..müqtədir bir Şərq qadını yaradıb göstərə bildi.*

Şərqi *is. (ər.)* Nəğmə, mahnı. *..onun üçün şərqlilər oxuyacağını ..vəd edirdi. //* Folklor janrı forması. *..Müəşşər, şərqi ..kimi başlıca şəkillər tamamilə ərəblərdən alınmışdır.*

Şərqli(lər) *is.* Şərq ölkələrindən olan(lar). *..şərqlilərin təsəvvür etdiyi “div”, “İblis”dəki İblis kimi deyildir. Avropalılar rumka ilə içirlər, biz şərqlilər kasa ilə içək..*

Şərm *is. (ər.)* Abır, həya. *..aramızda ola bir belə şərmü hesab.* □ **Şərm etmək** – utanmaq, həya etmək. *Ey əğrazi şəxsiyyət sevənlər, şərm edin.*

Şərt *is. (ər.)* Razılaşma, qəbul edilmə amilinin əsası, zəmini, qaydası. *Ancaq bir şərtim var: qızım gərək dərslərini oxusun..*
..Abbasmirzə, ilk iki pərdələrdəki ruhsuzluğunu unutmamaq şərti ilə, son dərəcə gözəl idi.

♦ **Şərt qoymaq** – şərtləşmək, əvvəlcədən razılaşmaq, qabaqcadan sözləşmək. *Mən camaatın yanında onun üçün şərt qoymuşam. Sən gərək axıra kimi oxuyasan.*

Şərti *sif. (ər.)* Nisbi, məşrut; təxmini, təqribi. *Pyestin (“Əfqanıstan”) adı şərtidir.*

Şəst *is. (fars.)* Ləyaqət, vüqar, təşəxxüs. *Rüstəmlər olur şəstinə heyran, ağa “Şeypur”!*

Şəstlə *z.* Təşəxxüslə, lovğa-lovğa. *..bir şəstlə banladım.*

Şəşəə *is. (ər.)* Parlaqlıq; təmtəraq, zahiri zinət. *..altun yox, şəşəə, dəbdəbə yox, fərman yox..! Yəni də şəşəələr, dəbdəbələr.*

Şəşəədar *sif. (ər. və fars.)* Parlayan, nur saçan. *Sitarə! ..gəl, gəl, ey həyatımın zöhrəyi-şəşəədarı!*

Şətəl *sif.* və *is.* Qalibə verilən pul. *İmdi əgər Cuqqulu qumar oynatmasa, şətəl pulu cibindən çıxacaq. 46 manat pul yığım gündə şətəldən; Daxmam vurub axır yekə kaşanəyə (qumarxanaya) döndü.*

Şəvə *is.* (*fars.*) 1. Əqiq. // Təşbeh: **şəvətək, şəvə kimi** – qapqara və parlaq. *Şəvətək saçların öpər yellər.*

2. *məc.* Qara, zil qara. *Uzun, şəvə saçları ..şux çiyinlərini qara bulud kimi bürümüş(dü)..*

Şıdırğı *sif* və *z.* Ara vermədən, gur, sürətlə. *Usta, başına dönüm, şıdırğı çal!*

Şıq *sif.* (*fr.*) Süslü, əla modalı. *..şıq “lak” çəkmələr, ..dekolte .., əldə də bir səhəng... Doğrudan da adamın gülməyi gəlir.*

Şıllaq *is.* Təpik, ayaqla vurma. □ **Şıllaq atmaq** – təpik atmaq, təpikləmək. *..dəli buzov kimi şıllaq atır. Mən artist olanda siz ananızın qarnında şıllaq atırdınız.*

Şırıltı *is.* Axan, tökülən suyun səsi. *..xəfif bir şırıltıyla oynayan ləpələr.*

Şiddət *is.* (*ər.*) Qüvvət, güc; kəskinlik, sərtlik. *..ağrının şiddətindən tərpənməz bir hala gəlmişdi. ..həyəcanın şiddətindən ürəyi çarpır, ..səsi titrəyir, ..dili çalpaşq vururdu. ..dik gözlərində bir şiddət..* □ **Şiddət etmək (göstərmək)** – get-gedə artmaq, güclənmək, kəskinləşmək. *..yağış.. şiddət edirdi. ..xəstəliyi şiddət etmişdi... ..Bağdadbəyov ..qəbristanda ..Əbüdiyabdan daha şiddət göstərirdi.*

Şiddətləndirmək *f.* Şiddətini artırmaq. *Müzəffər oxuduqca, yüksək qayalardan eşidilən əks-sədası.. Müzəffərin eşqini daha artıq şiddətləndirirdi.*

Şiddətli *sif.* və *z.* Kəskin. *..Şiddətli təkfir edilən sufilər ..mövqə qazanmağa başladılar.*

Şıkar *is.* (*fars.*) Ov. *Sanki ac qurd şıkar, üçün baxıyor. Fəqət, dedin, dəli ruhun şıkarım olsun qoy.* □ **Şıkar eləmək** – ovlamaq. *Əzəl şıkar eləmişdim o mahi-parəni mən..*

Şikayət *is.* (*ər.*) Giley, giley-güzar, narazılıq. *..ağzın açıb şikayətə.. ..şikayətə yer tapmadınmı?* □ **Şikayət etmək** – ah-zar

etmək, məmnunsuzluğunu bildirmək, gileylənmək. *Rudəki qocaldığı zaman qocalığından çox şikayət edirdi. Mən haçan çatinlikdən şikayət etmişəm..?*

Şikayətçi *is.* Şikayət edən adam. *Qara Qənbar öz halından şikayətçi deyildi.*

Şikəst *sif. (fars.)* Əlil, zədəli, sınıq. *Sənin əlin şikəstdir.. Şikəst etmək* – sındırmaq, zədələmək, sıradan çıxarmaq. *“Kəndli sənin atının ayağını şikəst etmişdir”.*

Şikəstə *is. (fars.)* Segah məqamında zərbli muğam. *Aşıq şikəstə oxuyur.*

Şillə *is.* Sillə, şapalaq. *..üzünə bir şillə vurdu..*

Şimal *is. (ər.)* Cənuba əks olan səmt, cəhət, zona. *Döndər günəşin atəşə, saç Qərbə, Şimalə!*

Şimdi *z.* İndi. *Əvvəl sevdim, şimdi sevmirəm. Şimdi Cavid var.*

Şimdica *z.* İndicə. *..siz şimdica görürsünüz..*

Şimşad *is. (fars.)* Şimşad, həmişəyaşıl ağac. □ **Şimşad kimi** – qəşəng. *(Gülər).. şimşad kimi dümdüz ayaqlarına baxdı.*

Şimşək *is.* İldırım. // *məc.* Həyəcan, hiddət əlaməti olan göz parıltısı. *Parlayır gözlərində şimşəklər.*

Şir *is. (fars.)* Aslan, əsəd, qəzənfər. // *Təşbeh: şir kimi* – igidcəsinə, qorxmadan. *Şir kimi dayım oğlu durub...*

Şirələmək *f.* Yaxmaq. *Gecədə dodaqlarını boyuyur, üz-gözünü şirələyir, çıxır bulvara.*

Şirin *sif. (fars.)* Şəkər tamında olan. // *məc.* Ləzzətli, xoş, zövq verici. *..sən şirinsən, mən acıyam? Söhbəti şirin, özü şirin.. Nə şirin nəğmələr ilə mənə məst etmək istəyir...*

Şiri-jəyan *is. (fars.)* Qızgın şir. *Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa. Hərə bir şiri-jəyan, hər biri cəlladi-əcəl.*

Şiri-nər *is. (fars.)* Erkək aslan. *Qeyrət üstündə mat etmişsiniz şiri-nəri.*

Şirinləşmək *f.* Daha şirin olmaq. // *məc.* Xoş zövqverici olmaq. *Həyat yaxşılaşdıqca şirinləşirdi.*

Şirin-şirin *sif.* Xoş. *..şirin-şirin ümidləri məhv etmək istəyirlər...*

Şirni is. Şirin şeylər, şirniyyat, qənnadı. *..şirni paylayırdılar.. Masalar üzərində şirnilər düzülmüş.. // Şirnisi* şəklində – xeyir iş münasibətilə şirni verilməsi. *Şirnisi sizdə.*

Şirmayı is. (fars.) Sədəf. *..Şirmayı kimi ağ əllərinin birini ..döşünün altına vurub, o biri əli ilə ..saçlarına nizam verirdi. // sif. məc.* Sədəf kimi ağappaq. *Dırnağın şirmayı..*

Şiş¹ sif. Sivri. *Şiş ucları buludlarla döyüşən, dağlarında buzları var ölkəmin.*

Şiş² is. Kabab bişirmək üçün ucu iti dəmir və ya ağac çubuq. *Dinsə, başından vuraraq biz şişi. ..Manqala hər gün düzəcək şişlərin.*

Şişirtmək f. Yekəltmək. *..İnsan ..dəyişmiş, beynini şişirtmişdir.*

Şişkin sif. Şişmiş halda olan. *Hələ hər gün Mirzə Kərimin ..şişkin sallaq dodaqlarını, ..qırmızı üzünü görmək Dilbər üçün çəkilməz bir azab idi.*

Şişmancasına z. Şişman halda. (Həmidin) qarnı şişmancasına irəli çıxmışdır.

Şişmək f. Köpmək, qabarmaq. *..qarnı yavaş-yavaş şişməyə başlayırdı. // Çox kökəlmək, piylənmək. Günbəgün molla tuluqtək şişir..*

Şit sif. Duzsuz. □ **Şit yağ** – kərə yağı. *..yaxşı şit yağ gətirmişdilər. // Duzu normadan az. Düşbəre, bir filməsəl, şit düşər isə ağar; Evdə qiyamət salır, hər nə bilirsə söyər.*

Şitab is. (fars.) Tələsmə. □ **Şitab etmək (eləmək)** – tələsmək. *Yeyin ol, eylə şitab. Gün qürub etməyə edirdi şitab.. Hamısı çəngü tərəb şürbə şitab etmədədir.*

Şit-şit z. Şit, bayağı, yüngül. *Öz bacına bir az öyüd ver, şit-şit gülməsin..*

Şivə is. (fars.) Tələffüz tərz, ləhcə. *Danışdığı şivəsi də müxtəlif idi.*

Şivəli sif. Nazlı, qəmzəli, ədalı, cəlvəli, işvəkar. *Aldatdı bizim Lizanı bu şivəli göftar, ..dinmədi kaftar qızı kaftar, ..oldu Nəsirə yar..*

Şkaf is. (rus.) Dolab, qapılı qəfəsə. *Şkafdan pulları çıxarır,*

göstərir. Sona bacı şkafda gizlədib (konfetləri)..

Şlyapa *is.* (rus.) Baş geyimi. *Bəs mənim şlyapam nə oldu?*

Şod *f.* (fars.) *Oldu. “Şod” de, qurtar işini..*

Şod-nəşod *f.* (fars.) *Oldu-olmadı. “Şod-nəşod” baxdı fala, qurdalanıb açdı kitab.*

Şoğərib, şoqərib *sif. və is. dan.* Zəhrimar, mənfur. *Şoğərib məktəb edir insanın ömrün lap hədə. Şoğəribin qanı dayanmırdı ki, dayanmırdı. Bu ağcaqanad şoqərib də lap ağ eləyib.*

Şora *is.* Duz. *Şorasıdır, yox, kükürdüdür.*

Şordüzən *is.* Şoran çöl. *Şordüzən ..nə ucu var, nə bucağı...*

Şovinist *is.* (fr.) Qatı millətçi. *Deməli, mən şovinistəm də!*

Şöbə *is.* (ər.) 1. Bölmə, hissə, parça. *Bu körpüm çapalamaq hərəkətindən bir şöbədir..*

2. Fakültə. *Uğryumi Odessada Novorusiya darülfünununun hüquq şöbəsini bitirmişdir.*

Şöhrət *is.* (ər.) Ad-san, məşhurluq, şan. [Aydın:] *Amma nə etmək ki, əsrimizdə şöhrət və böyüklük qapalı bir evdədir ki, yiyəsi altun, açarı təsadüf, qorucusu isə ölümdür.*

♦ Şöhrət almaq (qazanmaq) – məşhurlaşmaq. *Hər kitabdan alıram bir-iki söz, bir söhbət; Yazıram, göndərirəm şeir, alım bir şöhrət. Onların pyesləri.. birdən-birə böyük şöhrət qazandılar. Ancaq Ramiz də bu müharibələrdə böyük ad, şöhrət qazandı.*

Şöhrətli *sif.* Tanınmış, sayılıb-seçilən. *Onlar varlı, şöhrətli, böyük adamlardır.*

Şölə *is.* (ər.) Alov. *Salman hələ dörd il bundan qabaq ölmüş, hələ o vaxtdan Sitarənin qəlbində olub yanan, amma zəif bir yelin əsməsi şöləsi ayılıb müvəqqəti ziyasını əskildən məhəbbət şəmi yenə külək keçəndən sonra şöləsini düzəldib, işıq verməyə başlayır.*

Şölələnmək *f.* Alovlanmaq, alışıb yanmaq. *Novbahar oldu, günəş şölələnilib nur saçır.. Sitarənin ürəyində Mənsurun məhəbbəti gündən-günə şölələnilib var əzasını yandırır.*

Şövkət *is.* (ər.) Həşəmət, ehtişam. *Millət itirdi şövkətü şanın..*

Şövq *is.* (ər.) Şiddətli meyl, həvəs. *Bu adam özündə çırpınan həvəs və şövq nəticəsində.. bütün varlığını səhnəyə.. vəqf*

etmiş(dir).. Bu məktəb 2 il bundan əvvəl böyük bir şövq və həvəslə açıldı. □ **Şövq etmək** – cəlb etmək, toplamaq. *Arkadaşlar, əhalini Şurayi-vükəla binasının qarşısına şövq ediniz.*

◊ **Şövqə gətirmək** – ruhlandırmaq, vəcdə gətirmək. *Cavidi yenidən şövqə gətirmək..*

Şövqlə z. Böyük həvəslə, ilhamla. *Cəhlə qarşı tutmuşuq min şövq ilə ünsiyyəti.*

Şrapnel is. (inq.) İçi yumru güllələrlə doldurulmuş mərm. *Partlasın .. şrapnellər, ..bombalar.*

Ştab is. (alm.) Qərargah. *..məktəbi döndərib ..ştaba.*

Şu əvəz. Bu, o, belə. *Bülbülündən ayrı düşmüş qızılgül; Şu hicrana kimsə düşar olmasın. Keçmiş ilk bahardan bu bir kaç yarpaq; Saqın, yavrum, son yadıgar olmasın.*

Şubat is. Fevral. *..şubatin 13-də.. “Hacı Qara” komediyası tamaşaya qoyuldu.*

Şubay sif. Möhtəşəm, qürurlu. *Öz şubay görkəmilə fəxr eylər. Qara, yeksək, şubay buruqlardan Neft atılqanları nöyüt sərpər.*

Şügl is. (ər.) Şügl, məşğuliyyət. *..xalqın gizlənmək oldu şüglu.*

Şux sif. (fars.) Xoşədalı, işvəli, şən. (Gülzar) *..deyər, gülər, çalar, oynar şux bir afət idi. (Gülara) indi gözəl, oynaq və şux, yeməli bir qız olub.*

Şuxluq is. Nazlılıq, oynaqlıq, məsləhət, qəşənglik. *Oynaq, çevik, bədəni (Dilbərin) büzüşmüş, şuxluğunu itirmiş(di)..*

Şuluq sif. və is. Qarışıqlıq, qalmaqal, iğtişaş.

◊ **Şuluq salmaq** – pozğunluq salmaq, qarışdırmaq. *..bunlar bilə-bilə şuluq salırlar.. Aha, daha şuluq salma, dön bura. İş(i) şuluqdur* – iş(i) əngəldir, içindən xata çıxacaq. *Gördüm, iş şuluqdur, qoydum qaçdım. Durma, şuluqdur işin, qaç, a Babayi-Əmir!*

Şumalay sif. Şümal, yeniyetmə, boylu-buxunlu. [Şərif:] *O, yanındakı şumalay oğlan kimdir?*

Şur is. (fars.) 1. Şövq, vəcd, coşğunluq. □ **Şur etmək** – səs-küy salmaq, qurultu qoparmaq. *Daim, vali ağlayıb edir şur; Bir qədər olubdur ağıldan dur.*

2. “ilə” qoşması ilə z. – vəcdlə, həvəslə, şövqlə, ruh yüksəkliyi ilə. *Bizim səhnəyə də çıxdı xanım, həm oxudu şurilə şahnaz, arada oynadı bir az, atılıb getdi o gözəl bığlı xanım, yəni ki, ağdamlı canım..*

Şura is. (ər.) 1. Sərəncamverici, məşvəratçi, məclis, orqan. *Bədii-siyasi şura bu cəhəti nəzərdə tutmalıdır.* □ **Şura etmək** – iclas çağırmaq, məclis qurmaq, yığışib məsləhətləşmək. *..15 gün ediblər şura..* **Şurayi-vükəla** – vəkillər iclası. *Arkadaşlar, əhalini Şurayi-vükəla binasının qarşısına şövq ediniz.*

2. Sovet. *Şuralar ittifaqında ..milli teatrların olimpiadası da bu qarşılıqlı tanışlığın lazım olmasından irəli gəlmişdir.*

Şuralaşma f.is. Sovetləşmə. *..teatr əməkdaşı 10 illik şuralaşma bayramını keçirən Azərbaycan işçi və kəndlilərindən Lenin şəhərinin proletariyatına salam yetirir.*

Şuris is. (fars.) İğtişaş, şuluqluq. *..bir şurisi – üsyan olacaq? Hər guşədə bir şurisi-tüğyəndir..*

Şüa is. (ər.) Işıq mənbəyindən gələn ziya zolağı, şəfəq. *İlk gülən, son ölən şüası bütün həp onundur doğan, batan günəşin.*

Şüar is. (ər.) Deviz, kredo ifadə edən kəlam. *..həqiqət şüarım olsun. ..bir şüarım var – gözəllik!*

Şübhə is. (ər.) Şəkk, güman, zənn. *Şübhə yoxdur ki, repertuar məsələsində ən birinci yeri orijinal pyeslər tutur.* □ **Şübhə etmək** – şübhələnmək, şəkk etmək. *Mən sənin varlığına da şübhə edirəm.*

◊ **Şübhəyə düşmək** – şübhə əmələ gəlmək. *Liza dübarə şübhəyə düşüb qara, yox-yox, göy gözlərini Nəsinin üstünə süzdü.* **Şübhəyə salmaq** – şübhə doğurmaq (oyatmaq). *Lakin Müzəffərin aylarla davam edən təqibi, Ceyranı artıq şübhəyə saldığından, bulağa gec-gec və mümkün qədər başqa qızlarla bərabər getməyə və Müzəffəri göruncə yaşınmağa məcbur etmişdi.*

Şübhələnmək f. Şəkk etmək. *Şübhələndiyi adamın isə həyatına təhəmmül edəməz.*

Şübhəli sif. Şübhə oyadan. *..mən səhv edib bunu şübhəli görmüşəm...*

Şübhəsiz ara s. Əlbəttə, təbii. *Şübhəsiz, bu sözlərlə iftixar*

edə bilərsiz.

Şücaət is. (ər.) Rəşadət, cəsarət, hünər. *..sosializm quruluşunun ..yeni şücaətləri uğrunda yeni.. mübarizlər və coşqun adamlar tərbiyə etmək..* □ **Şücaət göstərmək** – qoçaqlıq eləmək. *Eh, çox böyük şücaət göstərmişsən!*

Şük(ü)r is. (ər.) Minnətdarlıq, razılıq ifadəsi. *Şükür, ya rəbbi!* □ **Şükr etmək** – razılığını bildirmək. *..şükr edərdi. Şükr ki* – yaxşı ki. *Şükr kim hər kəs bilir, xalturanın yoxdur dibi. Allaha şükr* – şükür olsun. *Allaha şükr bir parça çörəyimiz var, ac qalmırıq...* **Şükr ola** – xoşbəxtlikdən. *Pul babamdan, şükr ola, qalmış..*

Şükran is. (ər.) Yaxşılıq bilmə, edilən yaxşılığa müqabil edilən minnətdarlıq, təşəkkür, şükür. *Şükran yerinə milləti nifrin edib ona..*

Şükrülillah ara s. (ər.) Şükrüllah, Allaha şükür. *..şükrülillah, "ali"sən..*

Şükufə is. (fars.) Çiçək. *Çox gözəl, bağımın şükufələri..*

Şümşad is. (fars.) Bənzətmədə: qəşəng. *Güclə əlimə salmış idim bir qəddi şümşad.*

Şürb is. (ər.) Şərab. *Hamısı çəngü tərəb şürbə şitab etmədədir.*

Şüru (ər.): **şüru etmək** – başlamaq. *..davaya şüru etdilər.*

Şüşə is. Şəffaf sərt maddə. // *Şüşə qırığı. ..şüşə ayağına batmış..* // Kolba. *İndi baxın, şüşədə duz varmı?* // Butulka və butulkadakı maye. *Bir şüşəni ..içib ..keflənmək...*

Şüşəbənd is. Aynabənd, aynabəndli. *..şüşəbənd bir evin həyatində bir hovuz.*

Şüur is. (ər.) Dərrakə, dərk etmə, anlama qabiliyyəti, anlaq, düşüncə, qanacaq. *..Yox imiş səndə şüur.*

Şüursuz sif. Ağilsız. *Bu sərsəm.., şüursuz adamlar ..xalqın .. müqəddəratını əllərində saxlamışlardı.*

Şüursuzluq is. Dərrakəsizlik, rəhmsizlik, düşüncəsizlik, ağilsızlıq, qanacaqsızlıq. *O (Mirzə Fətəli) bütün şahların və onların vəzirlərinin.. öz şüursuzluqlarını bir məharət sanıb fəxr etdiklərini heyrat ediləcək bir açıqlıqla ortaya çıxarır.*

- T t -

Ta *əd.* (*fars.*) 1. Hərəkətin məkan və zaman həddlərini şiddətləndirir. *..Onu ta Firəngistana qədər göndərmişdir. Baxıyor ta uzaq-uzaq dənizə.*

2. Lap, son dərəcə. *Ta uzaqda, arxada Elxan məftun baxışlarla yalnız Solmaza baxır.. Deyəcəklər ki, qızlara lazım deyil əsla, oxuyub elm bilə, gündə otuz dəfə gərək qız döyülə, ta əzilə əl-ayağı..*

3. Bir şeyin başlandığı nöqtəni bildirir. *Abbasmirzə ta ilk səhnəyə çıxdıqda əsərlərin qəhrəmanlarını oynamağa həvəs edirdi.*

4. Məqsəd bildirir. *Cəhd ediniz, ta əldə qalsın bu gözəl işlər müdam.* □ **Ta ki** – bir halda ki. *Ta ki, boşaldı mürği-ədab aşırıyanəsi. Bir xarizarı ta ki gülüstan edib gedib.*

Tab *is.* (*fars.*) Güc, qüvvət, təqət. □ **Tab etmək** – dözmək, davam gətirmək. **Tabı qalmamaq** – təqətdən, əldən düşmək, üzülmək. *..Qalmamış, bil, artıq, tabım..*

◊ **Tab gətirmək (etmək)** – dözmək, davam gətirmək. *Mən dəxi bu zülmə tab edə bilmirəm. Hansı cib tab edə bu verhavərə?! Tabı kəsilmək* – tabdan düşmək, gücsüzləşmək. *.. kəsilir tabı dizlərin. Tabdan salmaq* – təqətdən salmaq, üzmək. *Axır salıb vücudunu qəm, qüssə tabdan.*

Tabaq *is.* (*ər.*) Enli ağac parçasından oyulmaqla hazırlanan mətbəx qabı, dayaz təknə. [Əmirqulu:] *..dahı o xəmir tabağıynan işim yoxdur. // Təşbeh: ..qadınları.. un tabaqları kimi xüsusiyyət altına almaq.. dayanılmaz bir haqsızlıqdır.*

Taban sif. (*fars.*) Işıqlı, parlaq. □ **Taban etmək** – parıldadaraq saçmaq. *O öz vücudun ol yola taban edib..*

Tabə z. (*ər.*) Müti, itaətdə olan, öz iradəsindən asılı olmayan, rəm olan. [İbad:] *Bu vaxta qədər, deyir, arvadlar kişilərə tabedi, indi gərək kişilər arvadlara tabe olsun.* □ **Tabə etmək** – itaəti altına almaq, öz iradəsindən asılı etmək. *Ey mədəniyyət adı altında bütün dünyanı qara qüvvələrə tabe etmək istəyən əjdahalar, atın!*

Tabe olmaq – 1) itaət etmək, ram olmaq. *Qadınlardan ikisi əmrinə tabe oldu. Tabe olsun sənə cahan!*; 2) bir şeyin hökmü, təsiri altında olmaq. *Dilimiz araşdırılmalı, tabe olduğu qanunlar bulunub ortaya çıxarılmalıdır. .. hissə tabe olmağa məcbur oldu.*

Tabeyyə is. (ər.) Tabelik, asılılıq. *..istəmirəm, mənim tabeyyətimdə olan məmləkətdə zülm olsun.*

Tabelik is. Asılılıq, tabe olma. [Mirzə Sadıq:] *Şah, .. türkmənlər, qarşılarına göndərilən Xorasan hakimi Həşəmətuddövləni məğlub edib, İran tabeliyindən çıxdılar...*

Tablo is. (fr.) 1. Rəssamlıq əsəri, rəsm. *Tamaşaçı yaxın məsafədən (mahir) rəssamın çəkdiyi (böyük bədii) tabloya baxarkən, qaba rənglər.. görür.*

2. Dram əsərinin dekorasiya şəkli (pərdələr daxilində). *..üçüncü tablonun otaqmı,.. həyatmi, balkonu, bir kəlmə, nə olduğu anlaşılmaz.*

Tabut is. (ər.) 1. Cənazə yerləşdirilən xüsusi (adətən taxtadan düzəldilmiş) qutu. *Kənd mollası, onun müridləri çiyinlərində bir tabut aparır(lar).*

2. məc. Ölüm, ölüm-itim rəmzi kimi xəbərlilik vəzifəsində işlənir. *Bağçalar hər gözündə bir tabut. – gəmin heçliyə gedir, ölümə gedir, o, gəmi deyil, tabutdur.*

Tac is. (fars.) 1. Padşahlıq rəmzi olan bəzəkli qaş-daşlı papaq. *Buraxım tacı, geyim başıma bir zorba motal. .. taxıb tacı.. Söz deyir təxt ilə tac üstə..*

2. Bəzək üçün başa taxılan çələng. *Güllərindən gəlinlər tac bəzərlər.. ..sənin üçün tac qayırmaqdan ötrü çiçək dərsinlər.. // Obrazlı təşbəhlərdə: çələng. .. şəfaqlardan süslü bir tac yaparım.*

Tacir is. (ər.) Mal alıb satan ticarətçi. *..Həm də tacın təbiridir; O daşürəkli insan tacirləri!*

Tacirlik is. Xüsusi alverlə məşğul olma sənəti. □ **Tacirlik etmək** – xüsusi alverlə, alqı-satqı ilə məşğul olmaq. *Özü isə tacirlik edib dolanır.*

Taət is. (ər.) İtaətkarlıq, rahiblik. *Mədrəsə zöhd ilə taəti tövsiyə edirdi.*

Tax *təql*. Təkrarlanan səs təqlidi söz kimi taq-taq səsini bildirir. *Tax, tax, tax, tax. Ey məşinçi, ayıq bax!*

Taxça *is. (fars.)* Avadanlıq şeylərini qoyub düzmək üçün divarda açılmış oyuq. *Bir gün mədəniyyət zəlzələsi bu evi, bu taxçaları, bu boğçaları uçuracaqdır.. Yığdılar xeyli taxçadan, bacadan..*

Taxıl *is.* Dənli bitkilərin (arpa, buğda, qarğıdalı, çovdar, yulaf və s.) toplu adı. *Taxılı yığıb bitirməmişlər. Taxıl deyirsiniz, veririk.*

Taxılmaq *f.* Keçirilmək, geydirilmək. *Qurt yüzlüyü taxılmış isə, onun kibi yırtıcılıq xasiyyəti alıyır.*

Taxınmaq *f.* Əyninə, başına keçirib geyinmək. *Tac taxınmış çiçəkdən..*

Taxlıt *is. dan.* “Təqlid” sözünün təhrif olunmuş danışq forması. *.. hər kəs necə danışır, necə yeriyir, o saat taxlıtını çıxarır.*

Taxma “Taxmaq”dan *f.is.* *Sənanın şarab içməsi, Quranı yandırması, xaç taxması çox gözəl anlaşılır.*

Taxmaq *f.* 1. Keçirmək (əyninə, başına), geydirmək. *Həmin heyvanların maskasını taxıyor(lar). Tülkü yüzlüyü taxmış isə, onun xasiyyətini alıyır. Başmaqlarını ayaqlarıma taxıb bayıra yügürdüm.*

2. *məc.* Sancmaq, ilişdirmək, bəndləmək. *Dün bir işiq buldum, ruhuma taxdım.*

◊ **Təkərə ağac taxmaq** – maneçilik törətmək. [Gülsabah:] *Siz səhnənin yürüş təkərinə ağac taxırsınız. Biz buna yol vermərik.*

Taxsır *is. (ər.) dan.* “Təqsir” (suç) sözünün şifahi nitqdə tələffüzü. *..sonra da deyirsən, .. arvadda taxsır var.*

Text *is. (fars.)* Padşah kürsüsü.

◊ **Texta oturmaq (çıxmaq)** – padşahlığa başlamaq. *İndi.. texta oturması üçün nə eləməli? ..texta çıxa bilməz. Taxtdan salmaq* – yıxmaq, devirmək, hakimiyyətdən məhrum etmək. *Onu taxtdan salmaq üçün də yeni bir inqilaba lüzum görünür.*

Texta *is. (fars.)* Ağacdən hasil edilən material. *Canlı bir insanı texta bir oyuncaq kimi oynatmaq..*

Textabiti *is.* Çarpaydakı, oturacaqdakı qansorucu cücü.

Burada çox-çox olur taxtabiti, həm də birə.

Taxta-şalban *is. topl.* Ağacdən olan tikinti materialı. *..bu evin taxta-şalbanı mənim gözümə bir təhər görünür.*

Taxt-tac *is.* Padşahlıq rəmzlərinin (taxt və tac) ifadə etdiyi hakimiyyət. *Onlar Rusiyanın taxt-tacına qarşı ixtilal törətmək istəyirlər.*

Tainki *bağl.* Nəticə budaq cümləsi tərkibində işlənərək, baş cümlədəki hərəkətin ifrat dərəcədə olmasını göstərir: o qədər ki. *Daftər-kitaba bax; Çıxa tainki gözlərin..*

Taktika *is. (yun.)* Döyüşdə, mübarizədə, yarışda qələbəni əldə etmək üçün istifadə edilən hərəkət xətti, yollar, üsullar. *..Firqədən.. məntiqi bir taktika sormağ özə bir məntiqsizlik deyilmi?*

Taq *is. (fars.)* Tağ, günbəz, qüvvə və yarımkürə şəklinə oxşar hər hansı bir əşya forması. □ **Taqi-səməvi** – göy qüvvəsi. *Gurulda, taqi-səməvi..*

Taqət *is. (ər.)* Güc, qüvvət, tab, enerji. *Nə var dolanmağa taqət, nə var danışmağa dil. ..yoxdur hicrə taqətim..*

♦ **Taqətdən düşmək** – tabı qalmamaq, üzülmək. *..taqətdən düşmüşdü. Taqətə gəlmək* – özündə qüvvə hiss etmək. *..bu mərhəmətdən bir növ taqətə gəlib.. Taqəti getmək* – zəifləmək, halsızlaşmaq, gücsüzləşmək, enerjisi qalmamaq. *Qocaldım, taqətim getdi.. Taqəti qalmamaq* – özündə qüvvətsizlik hiss etmək. *Ancaq daha qaçmağa taqətim qalmamışdı. Taqəti üzülmək* – taqəti kəsilmək, qüvvəti qalmamaq. *..dizlərinin taqəti qalmamaq. ..dizlərinin taqəti üzülüb..*

Taqım *is.* “Bir” sözü ilə: **bir taqım (tağım)** – 1) dürlü-dürlü, cürbəcür. *Bir tağım boş xəyala uydurmaq.. Bir taqım sözlər deyir..;* 2) bir sıra, bir hissəsi. *..bir taqım .. alimlərin (fikrincə).. Tamaşaçıların da bir taqımının oxumağa həvəsi gəliyor;* 3) bir qədər, bir xeyli. *Aktyorlar tərəfindən bir taqım uzun və lüzumsuz nitqlər söylənməsidir.*

Taqınmaq *f. 1.* Taxmaq, geymək, üstünə keçirmək. *Onu sənə verirkən – al, bu gümüş parçasını as, – demir. Al, taqın, xristian ol,*

– deyirlər.

2. *məc.* Dona girmək. Burada: rola girmək. *Möhtərəm aktyorumuz (Abbasmirzə Şərifzadə) bu gecə hər pərdədə bir paltar geyinir, başqa bir ad taqınır və təsvir etdiyi vəqələri bütün həyəcanları ilə bütün duyğularını təsvir edərək, aktyorun nə qədər həssas və bir anda müxtəlif simalar taqınıb müxtəlif əhval-ruhiyyə yaşaya bildiyini böyük bir məharətlə göstərirdi.*

Taqqataq *taql.* Davamlı taq-taq səsi. □ **Taqqataq etmək** – bərk və davamlı taqqıldatmaq. – ..*döyüb taqqataq edir.*

Taqqıldamaq *f.* Taqqıltı səsi çıxarmaq. *Bütün oda bir gurultu içərisində taqqıldayır. - .. qulaqlarında (sanki uçulan dağın) gurultuları taqqıldayırdı.*

Taqqıldatmaq *t.-li f.* Taq-taq etmək (döymək). *(Yel) qapıları çırpıb taqqıldadır.*

Təqsir *is. (ər.)* Təqsir, suç, günah. *Əlbəttə ki, .. səndə nə təqsir?! O mənim təqsirim.. deyil. Mənim üstümə təqsir yıxmaq istəməz.*

Təqsirkar *is. (ər. və fars.)* Müqəssir, təqsirli, suçlu; .. *təqsirkar deyiləm.* □ **Təqsirkar etmək** – təqsirləndirmək, müqəssir saymaq. *Mənsuru.. təqsirkar etmirəm.*

Təqsirnamə *is. (ər. və fars.)* İttihamnamə (təqsirnamə, ittiham vəərəqəsi). *Budur, hamısı təqsirnamədə .. göstərilmişdir.*

Talan *is. (fars.)* Talama, soyğun, qarət. □ **Talan olunmaq** – talanmaq, var-yoxu əlindən alınmaq. *Talan olunub din ilə iman göyə çıxdı.*

◇ **Talan vermək** – qarət etmək, çalıb-çapmaq. *Sansız altun verər, sonsuz talan..*

Talanmaq *f.* Talan edilmək, talan olunmaq. *El talanmışdır.*

Talant *is. (yun.)* İstedad, fitri qabiliyyət. *A.Şərifzadə bir talantdır.*

Talantlı *sif.* İstedadlı. *Bizim talantımız yoxdursa, talantlı qızlar tapın!*

Tale *is. (ər.)* 1. Bəxt, qədər, qismət. *Bivəfa tale!!! Ox, küskün tale, küskün tale! Öksüz taleyimək gecikdin nədən?*

2. Müqəddərat, iqlal. *Çəkməz çox zaman ki, taleyi ilə oynadığınız bu zavallı xalq.. mübarizlər yetirəcək.. Bıçarə ana.. balalarının taleyinin necə olacağını fikir edib ağlayırdı.*

♦ **Tale(yi) gülmək** – bəxti işləmək, bəxti gətirmək. *Sənə tale gülür, sən nə yumubsan gözünü? .. taleyi.. gülüyor..* **Tale yazmaq** – alınına yazılmaq, kədərlənmək. *Böylə yazmış ona tale. Tale yazsa, kimsə pozmaz!*

Talesiz sif. Bədbəxt, bəxtsiz. *.. talesiz ömrümün sonuna qədər də gözlərdim.*

Taleyazar sif. Təqdirəddici, nəsibəddici. *Laləzardır bu gecə; Taleyazardır bu gecə..*

Taleyidun (ər.) Nalayıq tale. *Məni bədbəxti-zaman eylədi bu taleyidun.*

Taleyişum ia. (ər.) Uğursuz tale. *İncitmiş onu bu taleyişum..*

Talmaq f. Dalmaq, qərq olmaq. *Düşüncələrə talmış bir qızı çimdikləyərək diksindirir.*

Tam (ər.) 1. sif. və z. Bütünlüklə, tamamilə. *Afinada tam demokratik bir cümhuriyyət qurulmuş oldu. Ölkədə ümumi şərait üzərinə tam müxalif bir cərəyan .. vücuda gətiriliyor. (El ədəbiyyatı) təhlil üçün tam əldə edilməmişdir.*

2. ədat. Düz, düzbəddüz. *Tam ürəyindən vurdum. Tam bu aralıq ortaya bir-birinin ardınca iki mübarizəçi çıxdı. Yunanıstanın ən böyük liriki Pindar çıxdığı vaxtdan tam 300 il sürüyor..*

Tamam is. (ər.) 1. Qurtarma, sona getmə, bitmə. □ **Tamam etmək** – bitirmək, qurtarmaq, sona çatdırmaq. *Məktəbi tamam etdi. Bir neçə günlük işim vardır ki, onu tamam edəm. .. gecəni eyşlə tamam edirik.* **Tamam olmaq** – ölmək, keçinmək. *.. ürəyindən vurdum, bir dəqiqədə tamam oldu.* **Tamama yetirmək** – qurtarmaq. *.. dərşini tamama yetirmək..*

2. əvəz. Bütün, hamısı. *Əcəbə, belə də zülm olar ki, beşgünlük səadətə məni məğrur edib o qədər yüksəyə qaldırdın ki, tamam insanlar gözümdən qeyb oldu. Axır nəfəsdə bıçarə ana tamam gücünü yığıb, qollarını açdı, balalarını qucaqlayıb öpdü. // Büsbütün. Məxluq tamam kafir imiş!*

3. z. Tamamən, tamamilə, bütünlüklə. *Ürəyimiz .. nasıl parçalanmayıır da tamam?! Söhbəti-millət unudulmuş tamam. Əyməsə yun əgər, qoy məhv olsun tamam!*

4. ədat. Tam, düz. *Tamam iki il.. bütün külfətimizlə vuruşdum. O gündən beş ildir tamam. Saat hələ indi on tamam olur.*

Tamamən z. (ər.) Tamamilə, bütünlüklə. *(Həsən) Axırınıc qəpiklərini və ev müxəlləfatını tamamən satıb, qumara qoymuşdu.*

Tamamilə z. 1. Tamamən, bütünlüklə, başdan-başa. *Təsdis, müstəzad kimi başlıca şəkillər tamamilə ərəblərdən alınmışdır. ..qapını tamamilə sındırmağa səy edir..*

2. Qətiyyən, əsla. *.. tamamilə aydın deyildir.*

Tamamlanma f.is. Sona yetirilmə, bitirilmə. *Yəqub.. vəqialərin tamamlanmasını əmr etmişdi.*

Tamas is. (ər.) *dan.* Təmas, kontakt əlaqəsi. *Xalqla daim tamasdayam.*

Tamaşa is. (fars.) 1. Baxıb seyr etmə. □ **Tamaşa etmək (eləmək)** – baxıb seyr etmək. *Qalan xalq tamaşa edirdi. ..nə diqqətlə tamaşa eyləyir..*

2. Teatr (sirk, kino və b.k.) tamaşası. *Teatr tamaşasına gedənlərin belə üzünə qapılar bağlandığını kim görməmişdir? [Sidqi:] Zəğəm kəndində tamaşa göstərirdi.*

◊ **Tamaşaya qoymaq** – səhnəyə qoyub oynamaq. *..pyesləri tamaşaya qoymaq..* **Tamaşaya qoyulmaq** – səhnəyə qoyulub oynanılmaq. *“Məstəli şah” pyesi tamaşaya qoyuldu. “Aşıq Qərib” operası tamaşaya qoyulmuşdur.*

Tamaşaçı is. Teatr tamaşasına baxan. *Korifey tamaşaçıları vəqə ilə aşına etmək üçün proloq – müqəddimə deyirdi. Tamaşaçıları səhnədəki həyatla yaşamayırlar. □ Tamaşaçı olmaq* – qayğısızca seyrçi olmaq. *Nazlı kimi məsum və zavallı qızların bədbəxt faciəsinə yalnız bir tamaşaçı olaraq qalıyor.*

Tamaşaqabaq is. məh. Balqabaq. // Təşbeh: [Hacı Əhməd:] *Səhərdən tamaşaqabaq kimi hey atılırdın ortaya.*

Tanımaq f. 1. Bələdliyi, yetikliyi olmaq; birisini, ya nəyisə

gördükdə onunla tanışlığını müəyyən etmək. [Almaz (..birdən Fuadı tanıyaraq):] *“Fuad? Əzizim, sənsən?” – ..dilənçini tanıdı.. //* Tanış olmaq, tanışlığı olmaq. *Mən səni uşaqlıqdan tanıyırdım. //* İ. Abbasmirzəni şəxsən tanıyanlar (is.) onun bədəcə nə qədər zəif olduğunu bilirlər.

2. Bir adamın məziyyətləri barəsində həqiqi təsəvvürə malik olmaq. *Mən sizi çox gözəl tanıyıram. Axı mən bu zalım oğlunu tanıyıram: bir yerdə oxumuşuq, dost olmuşuq. Keşş yavaş-yavaş Sənəni tanımağa başlayır. //* Ayırd etmək, seçmək, bir-birindən fərqləndirə bilmək. *Adamları tanımaq onun işi deyildir.*

3. Saymaq, qiymətləndirmək. *Mən yenə ancaq bu zavallı xalqı tanıyır, ona müraciət edirəm... bir ədib kimi tanımaq istədik. //* Qəbul etmək, hesablaşmaq. *Ağalığımızı bərkitmək üçün uydurduğunuz yapma qanunları.. mən tanımıram. Ehtiraslarının əsiridir: onları tanıyır, onları düşünür. O (Elxan) bizim ocağı tanımaz. Oxuyanlar Allahı, peyğəmbəri tanımaz.*

4. Öyrəşmək, isinişmək, alışmaq, dadanmaq. *.. bir adamı tanıdınızsa, daha əl çəkməzsiz.*

Tanınmaq. *qayd.* 1. Kimliyi bilinmək. *..tanınmasın deyər, çadrasını üzünə çəkdi.. ..hər yanımız düşməndir; tanınsaq məhv olarıq.*

2. Məşhurlaşmaq, məşhur olmaq. *.. kimsə tərəfindən tanınmamışdı.*

Tanınmaz *sif.* Kimliyi məlum olmayan, naməlum. *..komiklərimiz.. başqaları üçün görünməz, tanınmaz olaraq, məhv olub gedirlər.*

Tanınmış *sif.* Məşhurlaşmış, məşhur, adlı-sanlı. *..yürütdüyü fikirlər bir təqim tanınmış alimlərin fikirlərinə müxalif olduğundan.. Mirzə Fətəli.. tanınmış rus və Avropa ədiblərindən geri qalmadığı kimi..*

Tanış *sif.* Tanıyan, bələd olan. *Tökülən qanlar.. türk əməkçi kütlələrinə.. tanışdır. Tanış deyilsinizsə, tanış olun. Kazaklar da bu yerlərlə elə tanış deyillər. //* İ. Tanış adam. *.. qoy hələ özümə bir-iki.. yaxşı tanış tapım. □ Tanış etmək – 1) vasitəçiliklə tanışlıq*

əlaqəsi yaratmaq. *Fərhadı bir neçə qızla tanış etdilər.*; 2) məlumatlandırmaq. *Bir-birinin yaşayış və həyat gedişləri ilə tanış etməkdir. Tanış olmaq* – 1) bir-birilə tanışlıq əlaqəsinə girmək. *..Liza xanım ilə tanış oldu. .. tanış olanda özünü erməni adı ilə qələmə verirdi*; 2) məlumatlanmaq. *Bu məsələ ilə mükəmməl tanış olmaq.. lazımdır.*

Tanış-biliş *is.* Aşinalıq əlaqəsində olanların toplusu. *Tanışlar-bilişlər onu töhmətləndirmiş(lər).. Biz tanış-biliş, can-ciyərik, dostuq.*

Tanıtdırmaq *t.-li f.* 1. Tanış etmək, vasitəçiliklə tanışlıq əlaqəsi yaratmaq. *Sən niyə mənə (Gültəkinlə) tanıtdırdın, niyə?*

2. Məlumat vermək, bildirmək, məlumatlandırmaq, tanış etmək. *Məqsədimiz.. müvəffəqiyyətlər ilə tatar qardaşlarımızı tanıtdırmaqdır.*

Tanışlıq *is.* Bir-birini tanımaq münasibəti, yaxud bir şeyə bələd olma. *..milli teatrların olimpiadası da bu qarşılıqlı tanışlığın lazım olmasından irəli gəlmişdir.*

♦ **Tanışlıq vermək** – kim olduğunu bildirmək (özünü təqdim etmək) və ya əvvəlki tanışlığı xatırlatmaq. *Kamal, – deyər tanışlıq verdi..*

Tanıtdırmaq *icb.* Hər hansı vasitə ilə kimsəni kimsəyə tanıtdırmaq. *Mən özümü sizə tanıtdıraram.*

Tanıtmaq *t.-li f.* 1. Kimliyini bildirmək. *Birinci pərdədə (Yaqo) özünü Barabansioya tanıtmamaq üçün gizlənməsi lazım gəlirkən, önündə dikilib dayanmışdı.*

2. Məşhurlaşdırmaq, ad qazandırmaq. *Bu çıxış (müəllimlər qurultayında) onu hər kəsə tanıdacaqdı).*

Tanrı *is.* 1. Təkallahlılığın Allahı, pərvərdigarı. *Qorxmaz o, Tanrıdan, şəriətdən.. Tanrıya bir rəqib olub xilqət. Tanrı bizi qul yaradıbmı sizə?*

2. Çoxallahlılığın ilahisi. Yüksək dağlar, ulu tanrım Atəşindən canlanır. *Əsrin.. tanrısı qurşun. Drama şərab və məhsul tanrısı Dionisin ayinindən doğulmuşdur. Mən bu rəngarəng həyatın tanrısı olacağam. Qoy hər kəs özü öz yaşayışının tanrısı olsun.*

Mənim tanrım.. azad diləklərimdir

◊ **Səni tanrı** – yalvarış, xahiş, rica bildirir: sən Allah! *Qardaş, səni Tanrı, belə kirdaridən əl çək.. .. səni Tanrı, oturubsan hələ bir qədri də barı!*

Tapança *is.* Odlu, kiçik əl silahı, pistolet, revolver. *Tapança ilə vursana!.. Mirzə Rza (tapançaya baxır): “Ey silah..”.*

Tapdaq *is.* 1. Yerə bərk vurulan inamlı addım. *İnləyir tapdaqında guya yer; Parlayır gözlərində şimşəklər.*

2. *məc.* Hüquqlarından məhrum edilmə. *İnsan oğlu olmuş insan tapdaqı; Silkin, uçsun küləliyin torpağı. Səni.. əbədi əsarət tapdaqında çeynədən nədir? □ Tapdaq olmaq* – tapdanmaq, işğal altında olmaq. [Qızlar xoru:] *“Olsun dünya ona tapdaq!”..*

Tapdalamaq *f.* 1. Ayaqlamaq, ayaqla tapdalayıb əzmək. *..o güllərin də bu saat hamısını tapdalayacaqam.*

2. *məc.* Əzişdirmək, döymək. *.. indi durub tapdalaram ha! .. bu uçteli dur yaxşı tapdala!*

3. *məc.* Namərdcəsinə pozmaq. *..tapdalar, görsə, birində var umud.*

Tapdalanma *f.is. məc.* Sarsıldılma. *.. Məqsəd əqidənin.. tapdalanmasıdır.*

Tapdalanmaq *məch. məc.* Məhv edilmək. *.. Oqtay bir səfildir! O, tapdalanmalıdır...*

Tapdamaq *f. məc.* Basıb əzmək. *İsgəndər xalqı tapdıyor, öldürüyor.. Onların hamısını.. qırdı, tökdü, tapdadı.*

Tapdanmaq *məch.* 1. Ayaqlanmaq, ayaqla basılmaq. *Çiçək solur, otlar yerdə tapdanır.*

2. *məc.* Basılıb əzilmək, hüququ pozulmaq. *..bax, bu.. hürriyyətləri, adətləri.. tapdanıb təhqir edilən.. insanlardır. .. yaşamaq istəyirsənsə, qalx, yoxsa tapdanacaqsan.*

3. *məc.* Təhqir edilmək. *And içirəm.. tapdanmış (f.sif.) namusuma ki, .. ədalət uğrunda.. ölümə hazıram.*

Tapdarmaq *f.* Öhdəsindən gəlmək. *Onu (Qantemiri) tapdarmayırdı bir Allah.*

Tapdırmaq *icb.* Başqasının səyi, köməyi ilə, vasitəçiliklə

tapmaq. *Mən adam göndərib bəlkə Ramizi tanıyan bir adam tapdırıb xəbər bildim.*

Tapılmaq *məch.* Mövcud olmaq. *Nə bir nəfər tapılır, bir kəsi edə rəncur. ..Çox az insan tapılar ki, ədalətsizlikdən uzaq olsun. Divarları kağızla örtülü otaq hər yerdə tapılsa da, Ərəbistanda tapılmaz. // İnkarda: olmamaq, bir şeyin yoxluğundan xəbər vermək. Evdə heç başmaq tapılmırkən, birdən-birə çəkmə... Xəstəxana tapılmaz, ..Həkimçin pul da yoxdur, gəlməyə yol da yoxdur, .. Bağçası yox, bağı yox. Zəhrimar kağız da tapılmır ki.. // Ola bilmək. .. 60 manat pulu tapıarmı? Hər addımda milyonlarla buna sübut tapılar. // Təsadüf edilmək, rast gəlmək. ..ağdamlı.. tapılır, naz ilə segah oxuyur.. Onun qüvvətinə qarşı duran tapılmıyor.. “astarı üzündən baha oturan” işlər də tapılır imiş. // Müşahidə edilmək, aşkar edilmək. Kömək gözləmə, Baba, bu itilget-filanıdan; Qapılmaz onda bircə iş bəqeyri boş yalanıdan. Şeyxin hərəmxanasında ağlar bir halda tapılırlar. // Əldə edilmək. O nədir ki, istədiyin tapılmaz? Məktəb üçün .. bir mənzil tapılmalıdır. // Arayıb axtarma, araşdırma, kəşf nəticəsində meydana çıxmaq. .. Baxıldanın papirusda yazılmış əsərləri.. tapılmışdır. Misirdə aparılan qazıntılar əsnasında .. kukla truppası tapılmışdır.*

Tapındırmaq *icb.* Sitayiş etdirmək, pərəstiş etdirmək. *..cansız, duyğusuz bir yığın əski parçalarına tapındıran budur, bu! Mən bütün dünyanı fikrimə tapındırmaq istərkən önümdəki bir həqiqəti anlamıram? Sən ən doğru bir qadını tapındıra bilərsən.*

Tapınmaq *f.* Səcdə etmək; (Qurana) tapınmış, ona pənah gətirmişdi. *Sən ..tapındığın dinə də xəyanət edirsən. // Sitayiş etmək, pərəstiş etmək. Başar həyata tapınmış o, bir yığın torpaq; Vücudu, varlığı yüz min bəlayə bir oynaq. Ya tapın eşqə, yüksəlib mənim ol; Mənsiz ol, ya da nəfsə təslim ol!*

Tapğın *sif.* Düşgün, aludə, həris. *Şəhvət və ehtiraslarına tapğın yalançı, eyni zamanda, gözəl və xoşsima bir tələbə görürük.*

Tapqın *sif.* Sitayiş edən. *Dərdli insan sənə tapqın, ulu Hürmüz, yol göstər! Ona tapqın dəniz, hava, quru, yer.*

Tapqınlıq *is.* Pərəstiş. *Bizdə başqalarına qarşı kor bir tapqınlıq, özümüə qarşı kor etinasızlıq vardır.*

Tappatap *z. təql.* Tappıltı ilə, ayaqların tappıltı səsi ilə. *.. məxluq tappatap yüyürür.*

Tappatupp *təql.* Aramsız tappıltı səsləri. *.. tappatuppu gəlir kürsü, mizlərin..*

Tappıltı *is. təql.* Bir şeyin yerə ya başqa bir şeyə dəyməsindən eşidilən "tapp" səsi.

Tapmaca *is.* Folklor janrı: adının tapılması (açılması) tələb olunan bir şeyin, hadisənin müəmmalı bənzətmə üsulu ilə qısa təsviri. *Tapmacalar, nağıllar.. el ədəbiyyatıdır.*

Tapmaq *f.* 1. Aşkar etmək, müşahidə etmək. *Nadir tapar zamanə sənintək vücudu.. .. göz yaşlarından başqa bir şey tapa bilməyəcəksən!*

2. Əldə edilməsinə nail olmaq. *Aktor ..müvafiq paltar tapmaq üçün qırx manat xərcləmiş.. Bir az pul tapaq. Gör orda içməyə su tapmayan yetimani! // Axtarış sayəsində əldə etmək. Mən sənün üçün hər şey taparam. ..Teatrçılığımız ilk günlərində aktor belə tapa bilməyirdi. Farscasını tapa bilmədim, ona görə də ruscadan tərcümə etdim. // Axtarış sayəsində nəyəyə nail olmaq. Məna ara, tap.. Gülzar ..tələsik qaçırdı.., yolu da itirmişdi. Yenidən yolu tapmaq üçün çox uzun çalışmış(dı).. Arar, arar, arar, arar, axır sənı taparım.*

3. Düşünüb-daşınma, götür-qoy nəticəsində vücuda gətirmək, hasil etmək. *Özünə çarə tap! Tapdım, ya yox, düşünü deginən.. Sən səmimi bir xalqçı olsaydın, ..tapdığın doğru yolu onlara da göstərərdin.*

4. Araşdırma, kəşf nəticəsində meydana çıxarmaq. *Bunu Mendeleyev tapmadı... Ola bilər ki, professorun illərlə çalışıb tapa bilmədiyini tapmışsan. ... elektirikdə elə bir qüvvə tapmışam ki, iki saniyədə vərəm mikroblarını öldürür.*

Tapşırıq *is.* Sifariş, ismarış. *Təsədüfi, tapşırıqlarla musiqi əsərləri yazan ..gənc musiqiçilər (məsələn, Bədəlbəyli) vardır.*

Tapşırılmaq *f.* 1. Həvalə edilmək, həvalə olunmaq. *..iclas*

tərəfindən çıxarılmış qərarda.. Nizaminin .. məqbərəsinin.. tikilməsi üçün lazımı yerlərə müraciət edilməsi tapşırılır.

2. Öhdəsinə buraxılmaq. *Məktəbdə .. dərslərin müəyyən bir proqramı yox, bütün iş müəllimlərin istək və vicdanlarına tapşırılmışdır.*

3. Etibar edilmək, etimad edilmək. *Böylə bir adama cəmiyyətdə məsul bir vəzifə tapşırıla bilərmi?*

Tapşırmaq *f.* 1. İsmarlamaq. *Ana.. bir örpək saxlayırdı. Aslana tapşırdı ki, onu Züleyxaya versin. (Fərhad) Aslana .. burada ona yaxın durmağı tapşırdı. // Həvalə etmək. .. Ərəblinski baş rollardan birini ona tapşırır.*

2. Qayğısına, qeydinə qalmaq həvalə etmək. *.. anam öləndə səni mənə tapşırıb.. .. Bir elə adam yoxdur ki, sizi ona tapşırım.*

3. Öhdəsinə buraxmaq. *Nəticə çıxarmağı şahid bulunan xalqın vicdanı. ..ümumisinə tapşıracağam. İsgəndər bütün varlığını alkoqolun müdhiş pəncəsinə tapşırmışdır.*

4. Etibar etmək, etimad etmək. *Cəhd etlə ki, bilsin səni "sadiq" bu cəmaət. Onda sənə çox tapşıracaqlardır əmanət.*

5. Öyüd-nəsihət vermək. *Atalar qızlarına darılarkən, Güldardan ibrət almalarını tapşırır(lardı)..*

Tar¹ *is.* Azərbaycanın milli musiqi aləti (simli, mizrabla çalınır). *Yaşar tar çalır.. .. tarın başqa bir xülyası var!*

Tar² *sif. (fars.)* Qara, axşam. [Xanımnaz:] *Bu tar vaxtı sən getmə. Qaranlıqdır, sən dayan, mən gedim.*

Tarac *is. (fars.)* Qarət, çapovul, talan. □ **Tarac edilmək** – talan olunmaq. *.. talanmaq. - ..zənginlərin .. var-yoxu tarac edilir.*

Taraqqtaraq *taql.* Ağacla döyəcləmədən eşidilən səs. *.. Əl atmışdılar ağaca: taraqqataraq, taraqqataraq..*

Taraz *sif.və z. (fars.)* Düz, bərabər. □ **Taraz gəlmək** – bərabər olmaq. [Əbdüləli bəy:] *.. piyano qarderob kimi alat və əsbabi-qərbiyyə ilə taxça və kasa kimi alati-şərqiyyə bir-birinə taraz gəlmir..*

Tarçalan *is.* Tarçı, tarzən (tarda çalan çalğıçı). *.. Tarçalanlar nə oldu?*

Tarxana *is.* Tar çalma dəsgahı. *Səhər arvad yığıncağı.., axşam tarxana, obaşdan qarmonxana.*

Tarix *is.* (ər.) 1. İnkişafda olan gerçəklik. .. *tarixin amansız təkəri altında.. Tarixlərdə öksüz kimi göründük..*

2. İnsan cəmiyyətinin keçmiş həyatının təsviri. .. *zərlə də tariximizə yazmalıdır. Aktyor tarixi bilməyə bilməz. Teatr tarixini, ədəbiyyat tarixini, ümumən sənət tarixini bilməyən bir aktyor sənətin nə olduğunu bilməz.*

3. İli, ayı, günü göstərən təqvim vaxtı. *Hər gün qəzeti ilk səhifəsindəki tarix və nömrəsindən başlayıb son səhifəsindəki elanlara.. kimi oxuyurdu.*

Tarixçi *is.* Tarix elm sahəsində fəaliyyət göstərən mütəxəssis; tarixşünas. ..*ədəbiyyat tarixçilərimiz tərəfindən aydınlaşdırılacağını ümid ilə keçirik.*

Tarixi *sif.* (ər.) Tarixdə olmuş. *Bir çoxları Homerin özünün də tarixi bir sima kibi varlığını inkar edirlər. // Tarix üçün əhəmiyyətli. Bu, tarixi bir işdir. // Əlamətdar. Bu gün bizim üçün böyük bir tarixi gün, bir bayram olmalıdır! // Gerçəklik inkişafı qanunauyğunluqlarına əsaslanan. Bir çoxları inandırmaq istəyirlər ki, müəyyən ədəbi dövrlərin məktəblərinin hər bir millətində muntəziman təkrar etməsi qaçılmaz bir şeydir.*

Tarla *is.* Əkin yeri, zəmi. .. *Tarlaları, düzləri var ölkəmin. ... pambıq tarlalarına çevirmək əvvəlcə xərc çox götürər.*

Tar-mar *sif.* Dağılmış, viran qalmış, alt-üst olmuş. *Millət evi.. tar-mardır. □ Tar-mar etmək – dağıtmaq, uçurmaq, xaraba qoymaq. Məhbəsi hürriyyət edər tar-mar.. Tar-mar olmaq – dağılmaq, alt-üst olmaq. . xanımanlar tar-mar olmaqdadır.*

Tas *is.* Metal qab; təşt, ləyən.

♦ **Köhnə tas, köhnə hamam** – heç bir şeyin dəyişilməməsi, əvvəlki qaydada olması. *Qoydu yenə də köhnə tasi köhnə hamamə..*

Taslaq *is.* məc. Özünü bəhs edilən işin peşəkarı kimi göstərməyə çalışan kəs. ..*müxtəsər elə, bir para mühərrir taslaqları kimi özünü piyanisgaliyə vurma.*

Tatar is. Avrasiyada, Sibirdə, Volqa boyunda, Tatarıstanda geniş yayılmış türk etnonimi. *..türkmənlər, tatarlar, ..çinlilər .. bir ağızdan Azərbaycan Türk teatrını alqışlayırdılar.*

Tatari is. Qırmanc, qamçı. *(Fərraş) Tatarını sallayır, hamısı qaçır.*

Tavan is. *(fars.)* Güc, qüvvət, tab, taqət. *Yaxıldı odlara canım, möhnət aldı tavanımı; Zülmü zalım zamanədə kəsdi mənim amanımı.*

Tay is. Bab, misl, bərabər. *Mənim qızım adsız-sansız adamlara tay deyil. Elə padlesdir, .. heç zamanədə tayı yoxdur.* □ **Tay olmaq** – bərabər olmaq. *Yürüşündə Qırat ilə tay olmaz..*

Taya is. Qalaq, qığın. □ **Bir taya** – çoxlu. *.. bir arvad.. başında bir taya paltar .. gətirirdi bu soyuqda..*

Tayfa is. *(ər.)* Xasiyyət, zehniyyət, peşə etibarilə ümumilik təşkil edən adamlar. *Axmaq tayfa, çıxırmaqdan heç bir yara sağalmaz! Qəribə bir tayfadırlar.*

Taza sif. *(fars.)* dan. Təzə, yeni. *Dəliyəm, çomaqsızam, tazayam, yamaqsızam.. Taza aldığım pilatəni də yandırmışam.*

Tazə sif. *(fars.)* Təzə, yeni. *Ortaya saldı.. hərə bir tazə dəbi.*

Tazədən z. Bir daha. *Bu məsələ.. müzakirə edilmiş, soyumuş, bir az keçmədən yenə tazədən meydana atılmışdır.*

Tazələr is. Yeni adamlar. *Sonra da bu tazələr böylə ediblər yəmin. Qəzetçi bildiyi kimi tazələri yığışdırıb.*

Tazı is. Uzunqıçlı ov iti. *..Tazı kimi ləhləyir.*

Taziyanə is. *(fars.)* Qırmanc, qamçı. *.. əlli taziyanə vurdurub, altı ay həbs etdir.*

Teatr is. *(yun.)* 1. Səhnə tamaşaları göstərilən bina. *.. biz getdik teatra.*

2. Teatr tamaşası. *Teatr başlandıqda danışaram.. // Teatr tamaşalarının göstərilməsi. “Əfqanıstan” (pyesi) cari teatr mövzusunda tamaşaya qoyulacaqdır.*

Teatrçılıq is. Teatr sənəti incəsənətin bir növü kimi. *.. teatrçılığımız ilk günlərində aktyor belə tapa bilməyirdi. ..teatrçılığın dürlü-dürlü axıntılarını təmsil edəcək səhnələrimiz*

olmalıdır.

Teatro is. (yun.) 1. Teatr sənəti. .. *həmin dini ayindən həqiqi sənət və teatro doğulur.*

2. Teatr müəssisəsi. (Uğryumi) 1919-cu ildə Bakıda “Mumus” teatrosunun müdiri və rejissoru olmuş(dur).. // Teatr binası. *Teatroda camaat çox idi.*

Tedad is. (ər.) Say, sayma. □ **Tedad eləmək** – saymaq. *Millətin keçmişlərin barmaqla tedad etmə.*

Texnik is. (yun.) Texnika mütəxəssisi. *Siz texniksiniz, deyilmi?*

Texnika is. (yun.) 1. Mexanikləşdirilməni, maşınlaşdırılmanı, avtomatlaşdırılmanı, kompüterləşdirilməni və bu kimi prosesləri təmin edən alətlər, vasitələr, qurğular məcmusu. *Bütün müasir teatr texnikasına uyğun olaraq türk teatrı üçün yeni bina tikilməsi məsələsi irəli sürülməli.*

2. İnsan fəaliyyətinin hər hansı sahəsində injeneriya vasitə və üsulları sistemi. ..yazıçı (“insan qəlbinin mühəndisi”) zamanəmizin başlı şüarı olan “Texnikanı mənimsəmək” şüarından kənar qala bilməz. Yazıçı öz işinin texnikasını.. yaxşı bilməlidir ki, (yazı) işinin çoxlu materialını.. təşkil edə bilsin,.. öz materialından sərbəst və asanlıqla (geniş) istifadə edə bilsin. *Edelman müstəsna texnikaya, heyratəmiz hərtərəfliyə və .. yüksək ustalığa malikdir.*

Texniki sif. Bir işin, sənətin, peşənin texnikasına yaxud bu texnikanın tətbiqinə aid olan. *Ötədən bəri qəzet sütunlarında .. teatr tamaşaları verilməsi və bu oyunların.. bir çox texniki nöqsanlarının da olması göstərilməkdədir.*

Texnikum is. (yun.) Orta ixtisas təhsili verən peşə məktəbi. ..*Türk Bədaye Teatrı (kütləvi səhnələr) üçün qismən teatr texnikumu tələbələrindən .. istifadə etmişdir.*

Teoretik sif. Nəzəri. *Təkcə burası sənətkardan mədəniyyət, bilik, teoretik hazırlıq.. tələb edir.*

Termin is. (lat.) İstilah, ixtisas sahəsinin dəqiq məfhumunu ifadə edən söz yaxud söz birləşməsi. *Polkovnik, siz siyasət terminlərini öyrənmiş olmalı idiniz.*

Terminoloji is. Terminologiya, terminlərin məcmusu.

Qurultay.. həyatımızı.. real və doğru təsvir edən əsərləri rədd edən hər dürlü qrup terminologisinə və cümləpərdazlığa son qoydu.

Tel is. 1. Saç. *İrəli gəl, tellərini hörüm sənin.. Qucuyor boynunu uzun tellər.*

2. Simli musiqi alətlərinin simi. *İnlədi (kamanın).. tellərini. Dinlənsin tel, söylənsin saz.. .. o zaman siz tarın oynaq tellərilə kəskin könlümü oxşayırdınız.*

3. məc. Şüa. *And içirəm günəşin işıqlı tellərinə.. (Ay) Sərpərak öz ziyalı tellərini, Durnanın etdi üzçüyün tənvir. .. səadət günəşinin bu altun telləri altında mən sənə ayaqlarına enəcəyəm. .*

4. məc. Daxili əlaqə, bağlılıq yaradan irtibat naqili. .. *ədəbiyyatımızın əski telləri qırıldı.*

5. məc. Qəlbin emosional tonallıq simləri. *Onda ki, ağ umuzlara töküldü saçlar; Ürəyimdə kaman kimi tellər oynadı.*

Telbətəl z. Telləri birbəbir. *Yel ipək kömləyin qızın oxşar, saçların telbətəl öpər, oynar. Zavallı ürəkləri telbətəl didib parçalayan bu məhzun baxışlar..*

Telefon is. (yun.) Uzaqməsafəli nitq informasiyasına xidmət edən rabitə növü və onun müxtəlif sistemli danışıq aparatları. *Nadya gedir, telefon zəng çalır. Əsəd, telefona! .. telefon ilə danışılır.*

Teleqraf is. (yun.) Təcili uzaqməsafəli informasiyaya qulluq edən radioelektronikanın geniş yayılmış növü. .. *bütün dünyaya teleqrafla xəbər vermək lazımdır.*

Teleqram is. (yun.) Teleqrafla göndərilən xəbər, məlumat. *Yazdı adres firəngcə.. Teleqram – Dan Le Pers an Tehran..*

Telli sif. Simli. *Sən.. o telli sazın dinər, qəlbim istər oynasın.*

Tematika is. (yun.) Mövzular məcmusu. *Sonra.. tematika, məzmun və forma məsələləri gəlir.*

Tembr is. (fr.) Foneziyada və musiqidə səsin əsas tonu və obertonlarından, onların akustik intensivliyi və formantlarından asılı olan keyfiyyət müəyyənliliyi. .. *Səsin tembr əlvanlığı çoxalır.*

Temp is. (lat.) Müntəzəm hərəkətin, nitqin, ifanın metronomla ölçülə bilən sürət dərəcəsi. *Bəli, hərəkət, sürət,*

temp..

Tendensiya *is.* (*alm. əsli lat.*) Meyl, təmayül. *İndi bu tendensiyanın anlama biləcəyi bir dil uğrunda çalışırıq. .. bu da.. arxaizm kimi zərərli bir tendensiya*dır.

Tez *z.* 1. Dərhal, cəld. *Tez əl atdım papağa.. Biri bir iş görən kimi, siz tez azan verirsiniz. Tez qayıdan kimi evə; Eyləyir öz naharını.* □ **Tez olmaq** – təsirlənmənin II şəxsində işlənərək, yubanmamağın əmr olunmasını bildirir. *Tez olsanız!*

2. Nisbətən qısa müddət ərzində. *Yaponlar Avropa mədəniyyətini nə üçün tez mənimsədilər?*

3. Vaxtından əvvəl (qocalmaq, dünyasını dəyişmək, yatmaq və s.). *.. yuxudan erkən qalxmaq üçün axşamları tez yatarlar.*

Tezcə *z.* Tez bir zamanda. *Şeytan kimi saldın araya tezcə müəmma. Bəli, zahirdə dua eyləyir, amma ürəyindən tələsir, tezcə ölüm mən, qurula süfreyi-ehsan, gələ bu mollaya yağlı fisincan..*

Tez-gec *z.* Gec-tez, əvvəl-axır. *Tez-gec çıxaracaqdır.*

Tezis *is.* (*yun.*) Həqiqiliyi sübuta yetiriləsi zat. *Onlar tezisdir, mən antitezis..*

Tezliklə *z.* Tez bir zamanda. Bu məsələyə ciddiyyətlə girişməli və tezliklə həyata keçirilməlidir. // Çox keçmədən. *.. Tezliklə yunan mədəniyyəti genişlənir.* // Bir o qədər də tez. *.. Lakin həyatın dərinliyini tezliklə qavraya bilməyən bəzi yazıçılar da vardır.*

Tez-tez *z.* Dalbadal, peydərpey, arasıkəsilmədən. *Vurulmuş” sözünü tez-tez deməkdən qəsdin nədir?*

Təali *is.* (*ər.*) Yüksəlmə, yüksəliş. *Sən bəşəriyyətin bir üzvünün.. tərəqqi və təalisindən istifadə etmişsən.*

Təam *is.* (*ər.*) Taam, xörək. *.. ləziz təamına aldanıb..*

Təbabət *is.* (*ər.*) Tibb elmləri. *.. Təbabətdən , .. fəlsəfədən .. sınıq-salxaq yazılardan başqa bir şeyə təsadüf edə bilmərik.*

Təbah (*ər.*): **təbah etmək** – məhv etmək. *..zülm ədli təbah eyləyir. Təbah olmaq* – məhv olmaq. *Toy olacaq bu gün-sabah; O bir təbah.*

Təbbal *is.* (*ər.*) Təbilçalan, təbilçi. *Çal təbil, təbbal, mövsim*

gəldi, iş səhmanlanır. İran da dirildi, dəxi çal təblini, təbbal.

Təbdil *is.* (ər.) *köhn.* 1. Dəyiş(dir)mə, başqa bir şəkllə sal(ın)ma. □ **Təbdil etmək** – başqa şeyə döndərmək. *Hər cürə təğyir və təbdil eylərək..*

2. Tərcümə. □ **Təbdil olunmaq** – sərbəst tərcümə olunmaq, çevrilmək. *..Dövlət teatrında osmanlıcadan təbdil olunmuş “Əbülülə” adlı drama oynandı.*

Təbəddülat *is.* (ər.) Dəyişikliklər, dəyişmələr. *Dilimizin incəlməyə doğru yürüşü bizdən böyük təbəddülat tələb edir. ..yazıçı.. insanın dərin psixologisinə soxulub, onun hər bir tərəddüdünü görə bilməli, bu nazik təbəddülatın yüksəkliyinə qalxmalı, bunları bədii şəkildə formaya salmalı(dır)..*

Təbəqə *is.* (ər.) İnsan cəmiyyətinin siyasi-hüquqi, iqtisadi, sosial, mədəni əlamətlərinə görə ayrıca silk, zümrə təşkil edən qatı, layı. *.. cəmiyyətdə yeni vəziyyətə yarayacaq, təbəqələr, xırda burjuaziya təbəqələri, yeni bəylər təbəqəsi, .. yeni intelligensiya qrupları .. törənir(di)... .. bu ədəbiyyat əksərən cəmiyyətin yeksək və ziyalı təbəqəsinə aid olub, xalq ilə qətiyyəən əlaqəsi olmamışdır. Cəmiyyət təbəqələrindən biri aktyoru ..bir oyunbaz kimi, o birisi isə bugünkü Avropa aristokrat təbəqəsinin gözlüyü arasından (gözlüyü ilə baxıb) sadə bir “aktyor” (“artist”) kimi görürdü.*

Təbəqələşdirmək *t.-li f.* Təbəqələrə bölmək, təbəqələrə bölünməyi şərtləşdirmək. *Yeni mühit, yeni təsir cəmiyyəti başqa əsaslar üzrə təbəqələşdirir(di).*

Təbəqələşmək *f.* Təbəqələrə bölünmək. *Getdikcə ictimai həyat.. başqalaşır, ..mühit təbəqələşir(di). (Milli formanın) əlamətləri.. sinfi xətti-hərəkətcə təbəqələşmişdir.*

Təbərrük *is.* (ər.) Əntiq bir şey. *Leninqradda olan.. türk (Azərbaycan) tələbələri ..salonda təbərrük kimi əldən-ələ keçir(dilər)..*

Təbəssüm *is.* (ər.) Gülümsəmə. *.. Görəydilər, incə, xəfif təbəssümlər saçırkən; Kəcbaxıcı, evyıcı, canyıcı gözləri.* □ **Təbəssüm oynatmaq** (dodağında) – gülümsəmək. *O pak bağına bassın məni, desin laylay. Təbəssüm oynadaraq titrəyən*

dodağında.

Təbib is. (ər.) Həkim. *Millət ölür, təbib yox, can verir o..*
..təbib tövsiyə etmişdi..

Təbibə is. Həkim (qız,qadın). *Müsəlman xanımı təbibə olub..*

Təbiət is. (ər.) 1. İnsan və onun fəaliyyəti ilə qarşılaşdırılan
 üzvi və qeyri-üzvi aləm (Yerdən tutmuş kainatacan). *Təbiətdə*
ümumi bir qanun vardır. Burada .. böyük bir sənətkarlıqla təbiətin
qüvvələri göstərilmişdir.

2. Xasiyyət, fitri keyfiyyət. *İsgəndəri işbu hərəkət və*
təbiətindən dolayı.. müqəssir görürük. Sizdən başqa, heç kimə
məktub yazmamışam.. Sizə isə, təbiətimin əksinə olaraq,
yazmışam..

Təbii sif. (ər.) 1. Anadangəlmə, fitri. *Sənətkara öz təbii*
istedadını genişləndirmək və əlverişli işlətməyi öyrədə bilir.

2. Qeyri-süni, həqiqi. *Xüsusən, ikinci pərdədə.. məşuqəsi ilə*
danışması çox təbii idi. .. yaralanandan yarım saat sonra ölən
adam.. hərəkətdən qalaraq rahat ölərsə, daha təbii olar.

3. Ara söz vəzifəsində (təbii, təbii ki, təbii olaraq, təbii
 olduğu kimi) “əlbəttə”, “şübhəsiz”, “belə də olmalıdır” kimi söz və
 ifadələrin sinonimi olur. *Təbii, bu hər kəsi düşündürməyə layiq bir*
məsələdir. Oqtay, təbii, bunu bilmir.. .. Təbii ki, .. milli dastanlar da
meydana çıxacaqdı. Fəqət, məktəblərdə, təbii olaraq, belə
“dahilər” heç də görünməyirdi. .. soruşanda, təbii olduğu kimi,
Nəsir bilmədi.

Təbiilik is. Qeyri-sünilik. *.. oyunun təbiiliyini pozurdu. ..əsəri*
təbiilikdən çıxarır.

Təbiyyə is. (ər.) Təbiilik. *Bu bağın lətafəti-təbiyyəsi*
oxuculara məlum olduğu üçün tərifiə hacət yox.

Təbir is. (ər.) 1. Termin, istilah. *Aktyor.. səhnə fəaliyyətində*
bir çox .. ictimai, siyasi təbirlərə təsadüf ediyor. “İnsan” adlı bir
təbir meydana çıxıyor.

2. İfadə. *Azərbaycan türk xalqı.. minlər bəlkə yüzminlərlə*
istilah və təbirlərə malik olacaq qədər mükəmməl.. bir dilə,..
müntəzəm, mükəmməl bir əlifbaya malikmidir?

Təbirincə z. (Filankəsin) dediyi kimi. *..bir çox müəllimlərimizin təbirincə deyəcək olursaq, müəllimə qarşı çocuqda bir etimad yaradılmasına çalışılır.*

Təbil is. (ər.) İri nağara. *Çal təbil, təbbal..*

Təbiyyatşünas is. Təbiyyatçı, təbiətşünas, naturalist. *..rejissor .. millətin adət və ənənətini bilmək, bir təbiyyatşünas kimi təhlil etmək, öyrənmək, onun.. dilini, danışığını.., bayramlarını, yaşlarını.. təyin etməyə çalışan və həm də bacaran bir adam olmalıdır.*

Təbliğ is. (ər.) Hər hansı fikri, əqidəni, biliyi açıqlama ilə yayma. *Mövzular bir fikrin təbliği üçün intixab olunmalıdır.* □

Təbliğ etmək – təlqin etmək. *Həm də əlavə olaraq bir hüsni-əxlaq da təbliğ edir.*

Təbliğat is. (ər.) Təbliğ sözünün cəm forması. □ **Təbliğat araşdırmaq** – müəyyən əqidəni camaat arasında şifahi surətdə intişar etdirmək. *Burada toplaşib islama.. qarşı təbliğat aparırsınız.*

Təbliğatçı is. Vəzifəsi təbliğatçılıq olan şəxs, qurum. *Teatr haqiqi təbliğatçı .. olmalıdır.*

Təblik is. Xislət. *Zənnimizcə, Fərhad gələcəkdə alçaq təbliyini zühurə verməsəydi, ümumi qanundan çox da uzaqlaşmazdı və tamam gücümlə öz qəhrəmanımı müdafiə edib, məzəmmət olunmasına yol verməzdim. Amma əfsus ki, Fərhad alçaq təbliyində bir qədər ümumiyyətdən irəlilədi.*

Təbrik is. (ər.) Gözaydınlığı. *Rəsmi təbriklərdən sonra.. məruzə oxundu. Təbrik nitqləri.. söylən(ilirdi)..* □ **Təbrik etmək** – gözaydınlığı vermək. *..Sizi təbrik etməyə gəldik. Sizi təbrik edirəm.*

Təcavüz is. (ər.) Zorakılıq, haqsızlıq, təzyiq. □ **Təcavüz etmə** – hüququna toxunma, haqsızlığa yol vermə. *.. Bir nəfərə təcavüz etməsi heç bir dürlü unudulmur.*

Təcəddid is. (ər.) Yenilik. *Şu al boyu azadlığın, təcəddüdün fərmanı. ..Həmid Sultanov qadınlığın maarifə və təcəddüdə doğru atdıqları addımlarından çox şad olduğunu .. söyləyib.. sözünü bitirir.*

Təcəlla is. (ər.) Zühur, görünmə. // *din.* Allahın qüdrətinin

şəxslərdə və əşyada görünməsi. *Bu gördüyümüz kainat da Allahın təcəllasıdır.* □ **Təcəlla etmək** – görünmək. *..Hüsnün əslı sifəti təcəlla etməkdir.*

Təcəssüm is. (ər.) Cismani təzahür. □ **Təcəssüm etdirmək** – cismani surətdə təzahür etdirmək, göz önünə gətirib canlandırmaq. *Mənəm.. mövcudatı təcəssüm etdirən. ..mən onu sizə təcəssüm etdirmək istərəm..* **Təcəssüm etmək** – göz önündə canlanmaq, cismani şəkildə təzahür etmək. *Yenə əhatə edib zəhnimi xəyalətlər; Gözüm önündə gəzir başqa dürlü halətlər; Təcəssüm etmədə qarşımda qəmli bir aləm. ..Hürmüz həmişə işıqlarda, paklıq və gözəlliklərdə təcəssüm edir.*

Təchiz is. (ər.) Lazımı şeylərlə təmin etmə. □ **Təchiz edilmək** – avadanlıqla təmin olunmaq. *..məktəb üçün mükəmməl edilmiş xırda bir səhnə ayrılmalıdır.* **Təchiz etmək** – ehtiyacı təmin etmək (müvafiq tədarük sayəsində). *..məktəbin .. teatrlarımızı, klublarımızı.. hazırlıqlı aktyor qüvvələri ilə təchiz edəcəyi şübhəsizdir.*

Təcrübə is. (ər.) 1. Sınaq, yoxlama. *Yeni həyat quruluşuna gəlinca, bu, yeni məsələ olduğundan və bir çox cəhətləri təcrübə dövrü keçirdiyindən.. .. kinoda çəkilmək üçün sizi nişan vermişlər. Müsəidə etsəydiniz, təcrübə üçün sizi lentə çəkərdik..* □ **Təcrübə olunmaq** – yoxlanılmaq. *Həmişə təcrübə olunsə, görünər ki,..* **Təcrübədən keçirmək** – sınamaq, yoxlamaq. *Mən həmin tərkibi iyirmi yol təcrübədən keçirmişəm.*

2. Eksperimental yolla tədqiq etmə. *Mən onda öz təcrübə tarlamdan qayıtmışdım. Mən orda öz təcrübə tarlamdan qayıtmışdım. Mən orda təcrübə üçün bağça salmışam.* □ **Təcrübə aparmaq (yapmaq)** – eksperimental yolla tədqiq etmək. *Belokurov ancaq təcrübə apara bilər. .. öz işini öyrənməyə, axtarırlar, təcrübələr yapmağa, yeni yollar, üsullar aramağa başlamışdı.*

3. Həyat və fəaliyyətdən, təlim və məşq praktikasından qazanılmış bilik, bacarıq və vərdislər məcmusu. *.. xalq onun biliyinə, iki ildə aldığı təcrübələrə, onun çalışqanlığına möhtacdır. ..*

məqsədi .. əldə edilən.. təcrübələri .. göstərmək(dən) ibarət idi. Səhnəmiz .. mərhumun bu qədər çalışqanlıq nəticəsində aldığı təcrübələrindən .. indi istifadə edəcək idi. Fəqət heyhat!

Təcrübəsiz *sif.* Təcrübəsi kifayətləndirici olmayan, bacarıqsız, azvərdişli. *Bunları .. təcrübəsiz bir aktyorumuz etsəydi, bəlkə də yazmazdıq. .. təcrübəsiz gənc aktyor .. yorğunluğunu anlada biləcək bir hərəkət göstərmədi.*

Təcrübəsizlik *is.* Kifayət qədər təcrübənin olmaması. *“Bunlar hamısı çocuqluğun, təcrübəsizliyin nəticələridir..” .. son Avropa modası ilə geyinmiş bir qadını İran qadınlığından nümunə olaraq götürmək rəssamın təcrübəsizliyindən başqa heç bir şey göstərməz.*

Tədad *is.* (ər.) Ədd, sayma, sadalama. □ **Tədad eləmək** – saymaq, sadalamaq. *Dil dolanmır ki, qəmü möhnəti tədad eləsin. Bir-bir kişinin eybini tədad eləyirsiniz.*

Tədarük *is.* (ər.) Qabaqcadan hazırlama, hazırlıq görmə; hazırlıq, ehtiyat. *Belə sursat tədarükündən müharibəyə hazırlaşana oxşayırsınız.* □ **Tədarük etmək (eləmək)** – qabaqcadan hazırlıq, ehtiyat görmək. *Aslan bir qədər pul tədarük edib ona verdi. Sən də get,.. bir şey-mey tədarük elə.*

Tədarükləmək *f.* Tədarük görmək, əvvəlcədən hazırlamaq. *Qaçmaq yerini tədarükləyəndən sonra .. qışqırdım.*

Tədbir *is.* (ər.) Binagüzarlıq, çıxış yolu, çarə, əlac. *..tədbirlərdəki nöqsanlar .. nəticələrə .. az təsir bağışlamış oldu. .. bir tədbir tapmaq üçün az da olsa bir şey düşünmədən .. fit çalır və i.a. .. qarşımda başqa yox tədbir, iki yol var, fəqət, nəhayət bir, .. ölüm!* □ **Tədbir görmək (tökmək, etmək)** – yol tapmaq, çarə qılmaq, əlac eləmək. *..bu barədə tədbir görsünlər. .. bina qurmaq, tədbir tökmək səndən. Cəlal buna qarşı “tədbir etmək lazımdır” deyir və susur. Tədbir görülmək – binagüzarlıq edilmək. .. tədrici tədbirlər görülür.*

Tədqiq *is.* (ər.) Elmi araşdırma. *.. bu əsərlər .. həyatı tədqiq ilə yazdıqlarının.., təbii təəssüratın .. təqlidi olurdu..* □ **Tədqiq edilmək** – araşdırılmaq, öyrənilmək. *.. Təsəvvüf cərəyanı lazımcı*

tədqiq edilməmişdir.

Tədricən z. (ər.) Dərəcə-dərəcə, yavaş-yavaş, aramla, tədriclə. *Böyləliklə, tədricən komediya doğulur. .. Abbasmirzə bu gecə, əzilməsin deyə, qeyri-təbii olaraq .. tədricən yıxıldı.. Bir oyunun ən həyəcanlı vəqəsinə oyunun əvvəlindən ruhu hazırlamadan bütün dəhşətlə göstərmək..*

Tədrici sif. (ər.) Aramla, yavaş-yavaş baş verən. *Bizdə .. mədəni həyatın gedişi tədrici tərəqqi yolu ilə deyil, .. inqilabi sıçrayış və atılımlarla yürüdüyündən.. .. gözlədiyimiz qüvvə gəlib yetişmədiyindən.. tədrici tədbirlər görülür.*

Tədriclə z. Tədricən, yavaş-yavaş. *.. ocaqlar tədriclə dağıdılır. .. Cavablar tədriclə məcmuəmizdə basılacaq. .. Hər bir şeyimi dayıma tapşırır ki, tədriclə satıb məni saxlasın.*

Təəccüb is. (ər.) 1. Heyrət. □ **Təəccüb edilmək** – təəccüblü olmaq. *Burada təəccüb ediləcək bir şey yoxdur. Təəccüb etmək* – təəccüblənmək, heyrətlənmək. *Bu qocalara çox təəccüb edirəm. Mən də təəccüb edirəm: niyə durmuşuq, kimi gözləyirik? Evdəkilər bu halın nədən irəli gəldiyinə təəccüb edirdilər..*

2. Sifət vəzifəsində: Təəccüblü, qəribə, gözlənilməz. *Bu təəccüb iş deyil..*

♦ **Təəccüb gəlmək** – təəccüblənmək, məəttəl qalmaq. *Biz Fərhadı çoxdan tanıyırdıq və onun belə bir xəyanətini görəndə bizə təəccüb gəlir.*

Təəccübləndirmək t.-li f. Heyrətləndirmək, təəccüb doğurmaq. *Aslangil kimi bir külfətdən mühəndis çıxması hamını təəccübləndirirdi.*

Təəccüblü sif. Qəribə, təəccüb doğuran. *Təəccüblüdür ki, sən bütün ömründə ancaq qarnını doldurmusan.. Çətin bir işdir, təəccüblü karə uğramısan.*

Təəccüblük is. Təəccüblənmə. □ **Təəccüblük göstərmək** – təəccüblənmək. *.. Onun təbii aql və zəkasına təəccüblük göstərirdi.*

Təslim is. (ər.) Peşman. Sənan hər bir şeyini böyük bir rəzalətlə bir qadının ayaqlarına sərrib: – “mən təslim” deyə bayrağını endirir, silahını təslim edir.

Təərrüz is. (ər.) Hücüm, təcavüz, həmlə. .. *Düşmənlərin təərrüzə hazırlandığı artıq kəşf olunmuş(dur).*

Təəssüb is. (ər.) Fanatizm. *O, Xumarı sevməklə din təəssübünə zərbə vurdu.*

Təəssüf is. (ər.) 1. Heyifsilənmə. □ **Təəssüf edilmək** – təəssüf doğurmaq. *Təəssüf edilməsidir ki, .. “Damğa”nın .. nəsrini dayandırılmış(dır)..* **Təəssüf etmək** – təəssüflənmək. *Çox təəssüf edirəm uzaq olmadığımı. .. bu vaxta qədər kişilərimizin qadinsız, indi də qadınlarımızın kişisiz oynamalarına təəssüf edib, (bunların) səhnəmizdə bir yerdə oynamalarını görmək arzusunda olduğunu izhar etdi..*

2. Halət kateqoriyasına daxil olan modal söz kimi işlənir: heyif, əfsus. *Elə isə, çox təəssüf!*

3. Sifət vəzifəsində: təəssüf doğuran. *Sərvər rolunda Sarabski.. zəif idi. .. bu da istər səhnəmiz, istər bizim üçün təəssüf bir haldır.*

Təəssüflə z. Heyifsilənərək, təəssüflənərək. .. *müləhizələrin bu hissəsini bəzi yoldaşlarımızın axıra qədər oxumadıqlarını təəssüflə göstərmək lazımdır.*

Təəssürat is. (ər.) 1. Gerçəkliyin düşüncədə, hissiyyatda buraxdığı iz. .. *..dörd əvvəlki pərdələrdən alınan təəssürat.. kəfi görüldüyündən, ona istinadən aldığımız təəssüratın ərzində cəsarət edirik.*

2. Təxəyyül, qavrayış. *O öz təəssüratında mavigözlü bir qadın yaradır.*

Təfavüt is. (ər.) Fərq. *Nə təfavütü var: əkmərəm buğda, əkərəm pambıq..* □ **Təfavüt eləmək** – fərq eləmək. *“Bəlkə bu .. dolanacağına təfavüt elədi”..*

Təfəhhüm is. (ər.) Dərketmə. *..Təfəhhüm əmələ gəlir..*

Təfəkkür is. (ər.) Fikirləşmə. *“Dünyada təfəkkürdür edən bizləri qorxaq”..*

Təfəkkürat is. (ər.) Düşüncələr. *..iradənin iti boyası təfəkküratın zülmətinə qarşı soluyor.*

Təfərrüat is. (ər.) Təfsilat. *.. təfərrüatdan vaz keçib də, bir*

neçə mühüm nöqtələrə toxunacağıq.

Təfriq *is.* (ər.) Ayırma, seçmə, intixab. □ **Təfriq eləmək** – ayrıca qeyd etmək. *Yazıçılarımız da tənqidin əhəmiyyətini təfriq eləmişlər.*

Təfsilat *is.* (ər.) Təfərrüat. □ **Təfsilata vurulmaq** – nəyinsə təfərrüatına varmaq. *..təfsilata vurulmayıb ümumiyyət etibarilə götürürsək, son zamanlar Azərbaycan türk ədəbiyyatı başlıca olaraq üç təsirin sıxıntısı altında olmuşdur.*

Təfsilatlı *sif.* və *z.* Müfəssəl, təfərrüatla. *..vəzifəsi ..(qurultayın) materiallarını ətraflı və təfsilatlı öyrənməkdir.*

Təfsir *is.* (ər.) Şərh. *İndi Qalperin verdiyi təfsiri dəyişdirib-dəyişdirməmək haqqında məsələ qaldırırsınız.*

Təğyir *is.* (ər.) Dəyişmə, başqalaşma. □ **Təğyir eləmək** – dəyiş(dir)mək, başqalaş(dır)maq. *Hər cürə təğyir və təbdil eylərik, əl malıyıq.*

Təhdid *is.* (ər.) Hədə, hədələmə, hədə-qorxu. *Ata-anasının israr və təhdidlərinə qarşı ağlayır.. Hər bu təhdid üçün səbəb nə imiş? Eşqə qarşı ölüm böyükmü bir iş!* □ **Təhdid etmək** – hədələmək, hədə-qorxu gəlmək. *..Bəhram bəy.. qəzəblənir və qızını cəzalandıracağı ilə təhdid edir. Fəqət bu qədər sevdidi aciz bir qızı.. fransız təhdid edirkən susur.*

Təhəmmül *is.* (ər.) Dözmə, tab gətirmə. □ **Təhəmmül etmək** – dözmək, tab gətirmək, səbir etmək. *..zavallı Müzəffər bu xəbəri eşidincə, təhəmmül edəməmiş və xəstələnmiş...*

Təhər *is.* (ər.) Cür. *Ona bu təhər şairanə cavab vermişdi.* □ **Bir təhər** – 1) qeyri-adi, qəribə, şübhəli. *Deyəsən, bu evin taxta-salbanı mənim gözümə bir təhər görünür. .. içəri girirəm, görürəm, adə, iş bir təhədir..;* 2) bir vasitə ilə, bir yolla. *Rədd olub getmişdi məktəb başımızdan bir təhər..*

Təhəssürlə *z.* (ər.) Həsərlə, şiddətli arzu ilə. *Solmaz bir təhəssürlə ardlarınca baxıb qalır. Bir intizari-təhəssürlə gözləri süzülür.*

Təhkim *is.* (ər.) Hər hansı bir məqsədlə, yaxud xidmət və ya istifadə üçün bir yerə təyin olunma (etmə). □ **Təhkim etmək** –

haraninsa (kiminsə) sərəncamına vermək. *Məni Quba meydanına təhkim etsinlər.*

Təhqiq is. (ər.) Araşdırma. □ **Təhqiq edilmək** – araşdırılmaq. *.. işin.. təhqiq edilməsini tələb etdi.*

Təhqiqat is. (ər.) Araşdırma, yoxlama. *.. ortadan təhqiqat həyatı, sağdan Almaz oturmuşdur.*

Təhqir is. (ər.) Həqarət, alçaltma, mənliliyə toxunma. *Çox ucuz düşməyəcəkdir sənə bu təhqirim.. Amma bu cövrü zillət və təhqirə baxmayıb, özün həyatı-millətə qurban edib gedib.* □ **Təhqir edilmək** – şərəfsiz edilmək, alçaldılmaq. *Mənim qardaşım .. təhqir edilən zavallı insanlardır. .. gözəlliyini təhqir edilmiş hesab edirdi.* **Təhqir etdirmək** – heysiyyətini alçaltmağa məcbur etmək. *Öz dililə Ulduzu təhqir etdirəcəyəm.* **Təhqir etmək** – heysiyyətini alçaltmaq, şərəfsiz etmək. *.. qubernatoru təhqir etdiyi üçün sürgün edirlər.. Sənin məhəbbətini təhqir etdilər.* **Təhqir görmək** – təhqirlərə məruz qalmaq. *.. biz isə zəhmətinə qarşı hər kəsdən təhqir görən zavallı .. aktyorlar!* **Təhqir olunmaq** – təhqir edilmək, alçaldılmaq. *Təhqir etməsəydim, təhqir olunmaz idim.*

Təhqirat is. (ər.) Təhqirlər, həqarət. *.. müsəlmanlar həmişə belə xəyanəti və təhqirəti qan ilə yuyurlar.*

Təhlil is. (ər.) Tərkibi, quruluşu müəyyənləşdirmə yolu ilə araşdırma. *Ətraflı təhlildən vaz keçəcək.. öz sözlərimizi işlətmələrini tövsiyə edirik. (El ədəbiyyatı) təhlil üçün tam əldə edilməmişdir.* □ **Təhlil edilmək** – araşdırılmaq. *(El ədəbiyyatı) öyrənilməmiş, təhlil edilməmiş(dir).. .. hadisələr və simalar sinif və tarix xaricində təhlil edilmiş..* **Təhlil etmək** – analiz yolu ilə araşdırmaq. *..Yazıcı ondan aldığı təəssüratı təhlil etmək. ..Cavidin bütün əsərlərini .. təhlil etmək istəyirik. Maddələri .. müxtəsər bir surətdə təhlil edəcəyik..*

Təhlükə is. (ər.) Qorxu törədən hal; xətər, xətərli iş. *Quldurun diriliyi təhlükə deməkdir. .. təhlükə qarşısındaıyq.*

Təhrik is. (ər.) Sövq etmək, həvəsləndirmə, meyilləndirmə. *Azərbaycanın .. atəşpərəstlərini üsyana təhrik üçün .. məktubu .. göndəririk.* □ **Təhrik etmək** – sövq etmək, həvəsləndirmək,

meyilləndirmək. *Onu yazıçılığa təhrik edən də .. ictimai məfkurələri idi. Və bunları idarə və təhrik edəcək bir adam.. olmadığından .. xanəndələr, .. tragiklər.., komiklərimiz .. məhv olub gedirlər.*

Təhsil is. (ər.) 1. Biliklər, vərdişlər əldə etmək üçün öyrənmə. *Elm təhsilinə sərf etdi və ruzü şəbi.* □ **Təhsil etmək** – öyrənmək. *Qoyma.. elm edə təhsil..*

2. Sistemli öyrənmə nəticəsində qazanılan biliklər, vərdişlər məcmusu. *O, ibtidai təhsilini öz atasının məktəbində alır..* □ **Təhsil etmək** – bilik vermək, bilik almaq. *..təhsil edirik bu Quba alimlərini.. On il təhsil edib, qal həsrəti-nan..*

Təhsin is. (ər.) Tərif, təqdir, afərin. *Bağır şair Rəbiə rolunda o qədər bir məharət göstərdi ki, həqiqətən layiq təhsindir.*

Təhti-təsərrüf is. (ər.) Təbiiyəltinə (almaq, keçirmək və s.). *.. dünyaları, .. həтта asimanları.. insanların təhti-təsərrüfünə və təbiiyəltinə keçirən .. qələmlər!..*

Təhtülləfz sif. (ər.) Tərcümədə: sətri, hərfi.. *.. Polevoyun tərcüməsi təhtülləfz olmasa da, səhnə üçün.. münasibdir.*

Təhvəl is. (ər.) Tapşırma, vermə.

♦ **Təhvəl almaq** – öhdəsinə götürmək. *Toğrul, sən işləri təhvəl al! Təhvəl vermək* – başqasının ixtiyarına buraxmaq. *Tanya bu saat işçilər gətirib karastıları təhvəl verməlidirlər.*

Təxəllüs is. (ər.) Müəyyən məqsədlə götürülən uydurma ad, psevdonim. *Ləqəbi deyil, ad, təxəllüstür.*

Təxir is. (ər.) Yubanma, ləngimə. *Artıq təxir zamanı deyil, qardaşlar..* □ **Təxir eləmək** – yubanmaq. *Vəzir, etləmə təxir, olgənən hazır..*

♦ **Təxirə salmaq** – sonraya saxlamaq, ləngitmək. *.. cümlə bitənədək qəsdini təxirə salır və beləliklə, istər-istəməz susub qalırdı.*

Təxlis is. (ər.) Xilas etmə. *.. Yıxılanları təxlisə çalışırdım.*

Təxmin is. (ər.) Güman, zənn, ehtimal. □ **Təxmin edilmək** – ehtimal olunmaq. *Otellonun.. hansı görmə mənsub bulunduğ təxmin edilə bilər.* **Təxmin olmaq** – zənn edilmək. *Təxmin olurmu.. çəkdikləri cəfa?*

Təxminən z. (ər.) Təqribən. *..Mədinədən dəvə ilə təxminən 13-14 günlük bir məsafədə olan Məkkəyə.. gəlmələrinə.. müəllif necə baxır?*

Təxmiş is. (ər.) Beşmisralı şeir, müxəmməs. *..Tərbi, təxmiş.. kimi başlıca şəkillər tamamilə ərəblərdən alınmışdır. Bənzətmələr, təxmişlər yol alıb gedirdi.*

Təxt is. (fars.) Padşah kürsüsü. *Söz gedir təxt ilə tac üstə.. Al, ..bu.. torpaqlar, qüvvətim, dövlətim,.. Təxtü taci, mənliyim..*

Təxti-rəvan is. Kəcavə. *Göndərin pişivaza təxti-rəvan..*

Təxtəbənd is. (fars.) dan. Taxtabənd, eyvan, seyvan. *..təxtəbənd uçuldu, adamlar qalıb altında.*

Təxrib is. (ər.) Dağıntı. □ **Təxrib etmək** – xaraba qoymaq, dağıtmaq. *..Bu şəhəri.. təxrib etmiş olduqları ehtimal ediliyor.*

Təxriş is. (ər.) Qıcıqlan(dır)ma. □ **Təxriş etmək** – qıcıqlandırmaq. *..Nitqlər nəinki tamaşaçıları məşğul eləmiyor, bəlkə onların zövqlərini təxriş ediyor.*

Tək¹ sif. və z. 1. Bircə, yeganə. *Çalışqanlıqda misli yoxdur, təkdir. Allahlar arasında Dionis tək bir Allahdır. ..adın dünyada təkdir.. (Qırat haqqında).*

2. Yalqız, təkbaşına. *..aktyorun səhnədə tək danışdırılması əsasən qeyri-təbii bir şeydir. Mən səni.. tək buraxmaram. ..tək getmə.*

3. Ancaq, təkə, yalnız. *Məni ondan tək bir atəşgah ala bilər. ..adam tək öz qarnını fikirləşməz. Burada tək ikimiz, dörd yanımız türklərdir.*

4. qoşm. Bənzərlik, oxşarlıq bildirir: kimi, təki. *Vodka içirlər ağatək özləri. Yenə hər yer məzartək qəmgin. ..bir qultək həmişə səcdədə olmaq..*

Tək² is. Dib. Elədir, *..bala, gedər suyun təkinə.*

Təkamül is. (ər.) Tədrici inkişaf dəyişməsi, təkmilləşmə, kamilləşmə. *Qəzet.. xalqımızı parlaq tərəqqi və təkamül yoluna sövq etməlidir. ..Tənqid təkamülün babasıdır. ..Dil də eyni təkamül yolunu getmişdir.* □ **Təkamül etmək** – tədricən inkişaf etmək, təkmilləşmək. *..teatrımız getdikcə təkamül etmiş(dir).. ..İnsan ..*

təkamül etmiş(dir)..

Təkan *is.* Stimul, təşviq, şövq. □ **Təkan vermək** – şövqləndirmək. .. *teatrın qazandığı təcrübə, .. ciddi səylər teatrda bütün işləri qurmağa yenidən təkan verdi.*

Təkbaşına *z.* Tək, yalqız, tək özü, başqasının iştirakı olmadan. *Mən təkbaşına mübarizə aparmışdım. Halbuki türk qadını təkbaşına evdə qonaq qəbul edər.. Təkbaşına yad elləri dolaşar.*

Təkcə *sif.* Bircə. *Bu Aydəmir mənim təkcə qardaşımın yoldaşdır.*

Təkçilik *is.* Fərdiyyətçilik. ..*nöqsan əməkdəki.. təkçilik və anarxiyadır.*

Təkəbbür *is.* (ər.) İddia, təşəxxüs. ..*ruhunda bir təkəbbür var..*

Təkəllüm *is.* (ər.) Danışma, söyləmə. ..*təkəllümə başladı..*

Təkar *is.* (ər.) Çərx, dövrə, dövrən. ...*tarixin amansız təkəri altında!*

Təkərrür *is.* (ər.) Təkrarla(n)ma. .. *müəyyən ədəbi dövrlərin məktəblərinin hər bir millət içində .. təkərrürü .. bir qanundur.* □

Təkərrür etmə – təkrarlanma. ..*bizdə də eynilə təkərrür etməsi qaçılmaz bir şeydir.*

Təkfir *is.* (ər.) *din.* Küfr, lənət. □ **Təkfir edilmək** – mürtəd kimi lənətlənmək, dinsiz elan edilmək. .. *Təkfir edilən sufilər .. mövqə qazanmağa başladılar.*

Təki *əd.* Kaş, kaş ki, bircə, barı. *Təki bizdən sonra gələnlər yaxşı yaşasınlar. .. təki məvacibi gəlsin.. Mən sizə .. məktub yazmaq istədim. Yazacağam da! Vallah, yazacağam! Təki siz mənim sükutumu.. laqeydlik əlaməti hesab etməyin.*

Təkid *is.* (ər.) İnad, israr. □ **Təkid etmək** – israr etmək, inad göstərmək. *Liza.. Nəsirə təkid etdisə, Nəsir .. Lizanı inandırdı. Halbuki bu sözləri .. arvadı da təkid edirdi.*

Təkiyə *is.* (ər.) Dini söhbətlərin aparıldığı yığıncaq yeri. *Kəndlilərimizi .. təkiyələrdən, çayxanalardan çəkib teatrlara sövq etmək lazımdır.*

Təklif *is.* (ər.) İrəli sürülən mülahizə, məsləhət, rəy. *..Nazlı bu şeyxə varmaq təklifindən imtina ediyor. .. hər kəs öz təklifini biləcək.* □ **Təklif edilmək** – məsləhət görülmək. *İlk təklif edilən kitabı .. alıb tərcüməyə girişiyor. Təklif etmək* – məsləhət görmək. *.. Azəricə öyrənmələrini .. təklif edirik. Mən təklif edirəm, yastıbalaban çalsın, Əmirqulu dayı da bir-iki ağız oxusun. .. həтта böyük bir vəzifə təklif edirlər.*

Təklidə *z.* Yalqız, tək-tənha. *İsgəndər evdə təklidə oturub düşünür.*

Təkmil *is.* və *z.* (ər.) Kamil, yetkin; təkmilləşmə, təkmillilik. *Onda .. sanacaq kəndini təkmil.* □ **Təkmil edilmək** – təkmilləşdirilmək, mükəmməl hala gətirilmək. *.. Tiplər.. təkmil edilməyib. Bir xışdan.. bir traktoradək təkmil edilmiş(dir). Təkmil etmək* – təkmilləşdirmək. *.. teatr məktəbi.. teatrımızın .. ikinci qüvvələrini bilikli, hazırlıqlı aktyorları ilə təkmil edə bilər. ..yeni həyatın tələbatı üzərinə təkmil edə biləcəyimiz bir qəzet olmamışdır.*

Təkmilləşdirilmək *f.* Mükəmməllədirilmək, mükəmməl hala gətirilmək, təkmil edilmək. *Teatrın hərlənən səhnəsi maşınlaşdırılmış və təkmilləşdirilmişdir.*

Təkrar *is.* və *z.* (ər.) Bir hərəkəti, işi, sözü bir daha eləmə, görmə, demə; təkrarən. *.. yaramaz bir-iki əsərin təkrarına məcbur olurlar. .. Təkrar sorulunca “Onu sevdiyim üçün!” demişdi. İnsan ..öz iztirabını.. mühitə bir qətrə kimi təkrar rüsu etməklə təskin edə biləcəkdir.* □ **Təkrar edilmək** – təkrarən edilmək, təkrar olunmaq, təkrarlanmaq. *Belə təkrar edilməyəcəyi ümidindəyik. .. Eyni səslər təkrar edilmişdir.. Bir ayləncə olmaq üzrə təkrar edilir. Təkrar etdirmək* – təkrarlatmaq, təkrarən etdirmək. *Başqa bir rəngə boyanıb tarixi təkrar etdirə bilməzsən. Təkrar etmək* – təkrarlamaq, bir daha söyləmək. *.. Ölünün bir vaxt söylədiyi nitqləri təkrar edir. Mən təkrar edirəm ki, mənim bu işlərdən xəbərim yoxdur.. Təkrar olmaq, təkrar olunmaq* – təkrarlanmaq. *Bu.. təkrar olduğundan biz də təkrar etmək məcburiyyətində qaldıq. İndi əhvalat təkrar olunur.*

Tək-tək *sif.* və *z.* 1. Ayrı-ayrı. *Tək-tək orijinal məqalələr göstərilərsə, onlarda .. sınıq-salxaq yazılardan başqa bir şeyə təsadüf edə bilmərik. ..Tək-tək nöqsanlar bəlkə də ola bilər. //* Arabir, bəzən. *..ömründə tək-tək yazdığı şeirləri də yenə onun əlifba və bu kimi fikirlərini həyata keçirmək üçün idi.*

Təqdim *is.* (ər.) Təslim, vermə, çatdırma. □ **Təqdim etmək** – təslim etmək, vermək, çatdırmaq. *Rudəki də bir qəsida yazıb şaha təqdim etdi. .. materiallarını , .. nəzəriyyələrini.. konfransın müzakirəsinə təqdim etməlidirlər.*

Təqdir *is.* (ər.) 1. Qəbul (etmə), bəyənmə, qiymətləndirmə, alqışlama; dəyərini, əhəmiyyətini anlama. *Təklifi üçün qaldırılacaq barmaqları xəyalında sayır, keçdi, keçmədi, alqışlar, “bəsdirlər”, qoca müəllimin təqdiri, müxtəlif müəllimlərin etirazı, ağ köynəkli qızın deyəcəkləri...* □ **Təqdir etmək** – bəyənmək, qiymətləndirmək. *Qoca müəllimin bu çıxışdan sevinəcəyini və təqdir edəcəyini, ya başqa müəllimin buna etiraz edəcəyini, daha bir çox başqa şeylər düşünmüş idi.*

2. Qədər, qismət, nəşib, tale. □ **Təqdiri-qəza** – alın yazısı. *Təqdiri-qəza, sanma ki, asandır, özün bil.*

3. **Təqdirdə** şəklində – şərt bildirir; ...halda, əgər. [Hikmət Kamal:] *Belə olan təqdirdə biz məsələni partiya təşkilatlarına və mətbuata keçirməliyik.*

Təqdiredici *sif.* Təsdiqləyici. [Dövlət bəy:] *Telefon! (Ətrafa baxır, tapmayınca düşündüklərini təqdiredici bir hərəkətlə başını titrədənə çıxır.)*

Təqdis *is.* (ər.) Müqəddəsləşdirmə, sitayiş etmə. □ **Təqdis edilmək** – müqəddəslədirilmək. *..Keçi təqdis edilib qurban kəsilincə Allahın özünün artıq keçidə olduğu təsəvvür edilir.*

Təq *is.* (fars) Tağ, qüvvə. ◇ **Təqi-ərş** – asiman (göy) qüvvəsi. *Ey ucaldan təqi-ərşə fəxr ilə kaşanələr!*

Təqib *is.* (ər.) 1. İzləmə, dalına düşüb güdmə. *..Müzəffərini aylarla davam edən təqibi ..Ceyranı ..yaşınmağa məcbur etmişdi.* □ **Təqib etmə** – pusma. *.. taxt ardında qəsdən gizlənilib başqalarını təqib etməsi.. bizcə, yanlışlıqdır. Təqib etmək* – 1) hər hansı

məqsədlə ardınca getmək, dalına düşüb güdmək, izləmək. *Gülzar onu təqib edirdi*; 2) göz qoyub rahat buraxmamaq. *.. o gözlər, o baxışlar daima məni təqib edir*; 3) bilavasitə ard-arda gəlmək. *Simasındakı dəyişikliklər.. bir-birini təqib edirdi*; 4) müntəzəm göz qoyub müşahidə etmək, izləmək. *Türk mətbuatını təqib edənlər .. dilimiz və əlifbamız xüsusunda.. yazılara və mübahisələrə yaqın ki, təsadüf etmişlərdir. Mən də təqib eləyib belə karın rəvişin; Bunu bir anlamışam*; 5) məkurəvi yol tutub hər hansı əqidə ardınca getmək. *..İttihad fırqəsinin nə məsləki təqib etdiyini bilməgə çalışıyordular. Azərbaycan türk ədəbiyyatı hansı bir məktəbi təqib edəcəkdir? .. yazıçılar.. ikinci yolu təqib edib susdular.*

2. Əzab-əziyyət, cəfa, sıxıntı, üzüntü vermə, təngə gətirmə, sıxışdırma. *..Dindar qohumlarının təqibinə məruz qalan Sidqi öz şəxsi əmlakını satır.* □ **Təqib edilmək** - sıxışdırılmaq, başqasının təzyiqinə məruz qalmaq. *Üsyançılar.. təqib və .. edam edilirlər.* **Təqib etmək** – narahat etmək, sıxmaq, əzab vermək. *..bu hal onu təqib edirdi.* **Təqib olunmaq** – sıxışdırılmaq. *Burada olanlar.. hökumət tərəfindən təqib olunanlardır.*

Təqibat is. (ər. təqib söz. cəmi) Təqiblər. *Səhnəməiz.. təqibata təsadüf ediyordu.*

Təqlid is. (ər.) Başqasının davranışına, hərəkətlərinə, danışiq tərzinə və bu kimi oxşatma, bənzətmə, başqasını yamsılama. *.. Çocuq (atasını) təqlid ilə çəkmə tikməyə ..başlayır. .. (di).. Rolunu yaxşı aparmaq üçün bütün qüvvəsini işlədirdi, özündən əvvəl oynayanlara büsbütün təqlid deyil, özündən də yeni müvafiq hərəkətlər göstərirdi. ..bütün saray İran sarayını təqlid ilə ona oxşar həyat sürürdü.* □ **Təqlid etmək** – özünü başqasına oxşatmağa çalışmaq, yamsılamaq (başqasının hərəkətlərini). *(Darablı).. Seyid Şuşalını segah oxuyarkən təqlid etmişdir. O, bütün müqtədir aktyorları eynilə təqlid edirdi. Mirzə Fətəli üzərində bu qədər durduğumuz ..bir taqım yazıçılarımızın onun təsiri altında bulunduğu və ona təqlid etdiyi üçündür. //* Mətbu əsərə bənzədilərək yaradılan başqa bir əsər. *Azərbaycanın sonrakı ölgün ədəbiyyatı ..bir təqlid ədəbiyyatı olsa da, hər halda yenə də öz*

..mühitinin güzgüsü ola bilər. ..Qəzetlərimiz ..başqa qəzetlərin kobud təqlidindən başqa bir şey olmamışdır).. □ Təqlid edilən (f.sif.) – yamsılama yolu ilə yaradılan. .. təqlid edilmiş əsərlər bir növ ötüşüb gedirdi.

Təqlidçi is. Başqasını təqlid edən adam; başqa əsəri təqlid edən əsər. *Mirzə Fətəli.. təqlidçi olmamışdır).. .. ədəbiyyat da artıq əski İran klassik ədəbiyyatının kor-koranə bir təqlidçisi olur..*

Təqlidən z. (ər.) Təqlid yolu ilə, təqlid edilərək. *.. Birinci, bir çox cəhətdən başqa təsirlərə təqlidən söylənmişdir.*

Təqlidi sif. (ər.) Təqlid yolu ilə yaranan, mövcud olan. *son vaxtlardakı ədəbiyyat Azərbaycandakı təqlidi həyatın təqlidlərini təqlid əvəzinə onun əsl təqlidini bir orijinal kimi təsvir əvəzinə, tərsinə olaraq İran həyatını əks edən ədəbiyyatı təqlid etmiş, və beləliklə də ümumi ədəbiyyat cərəyanında bir yapmaliq üz göstərmişdir.*

Təqribən z. (ər.) Təxminən. *..mülahizələr .. təqribən bunlardan ibarətdir. Axşam vaxtı Aslanın bağında təqribən 21-22 yaşlarında cavan bir oğlan .. bir qız ilə seyr edirdi. İndiyə kimi onun təqribən mini əldə qala bilmişdir.*

Təqribi sif. (ər.) Təxmini. *.. bu kimi əsərlərin təqribi konsepsiyası bundan ibarətdir.*

Təqriz is. (ər.) Əsər haqqında rəy, müsbət resenziya. *İndiyə qədər bütün tənqid tamaşalara xırda təqriz yazmaqdan və dırnaq ilişdirməkdən ibarət olmuşdur)..*

Təqsim is. (ər.) Bölüşdürmə. □ **Təqsim etmək** – bölüşdürmək, paylamaq. *Qeyrət təqsim edəndə sizlərə çatmış tamam.*

Təqsir is. (ər.) Günah, suç. *Hakim müqəssirin kim olduğuna deyil, yalnız təqsirinin nə olduğuna baxmalıdır. .. bəs nə imiş təqsirim? Burada əsas təqsir kimdədir?*

Təqsirləndirmək f. Təqsirkar saymaq. *..Biz onları təqsirləndirəcəyik. Mən sizi təqsirləndirmirəm. Məni öz yaratdığımı yox etməkdə təqsirləndirmək...*

Təqsirnamə is. (ər. və fars.). İttihamnamə, ittiham vərəqəsi.

Ona görə də təqsirnamə.. yazmamışam. Tənqid .. Azərnəşrə uzun təqsirnamələr oxumasilə bitir.

Təqsirsiz *sif.* Günahsız. .. *məni səbəbsiz və təqsirsiz olaraq işdən çıxartmışdır..*

Tələş *is. (ər.)* Həyəcan, təşviş. *Bəs qız üçünmüş bu tələş? Olenskaya .. dördüncü pərdədə Əbülülani görərkən tələş və iztirabı göstərmədi.*

Tələtimi-ğəm *is. (ər.)* Qəm dalğaları. *Hər tərəf üz tutub tələtimi-ğəm; Nəzərində cahan olub zindan.*

Tələb *is. (ər.)* 1. İsrarlı, inadlı təklif, xahiş, arzu. .. *Səhnəyə qarşı istəklər, tələblər artmışdır).. □ Tələb edilmək* – qəti şəkildə, mütləq gözlənilmək. *Aktyorlardan nə qədər ətraflı məlumat tələb edildiyi ayrı bir məsələdir. Hənkə əhdə və hənkə hərəkətə qarşı vəfa tələb edilir? Tələb etmək* - əmr etmək, hökm etmək. *Onlar Solmazın yox olmasını tələb edirlər. .. evi tərk etməyi tələb etdi. Mən bir dövlət prokuroru kimi bunu israrla tələb edirəm.*

2. Münasib şərt(lər), norma zəruriliyi. ..*Aktyorlarımız.. mühitin tələbi ilə hesablaşmalıdırlar. Tələb etmək* – israrla istəmək, arzulamaq. *Bizim zamanımız estetizmə və əyləncəyə qapılmayan incəsənət tələb edir. Dilimizin incəlməyə doğru yürüşü bizdən böyük təbəddülat tələb edir.*

3. Ehtiyac, tələbat. ..*səhnə onun maddi tələblərinə cavab verməz olursa, .. baqqallığı, ya bəzzazlığı tərcih edir. □ Tələb olunmaq* – gərək olmaq. .. *su yolunun təmizlənməsi üçün 38 manat 80 qəpik xərc tələb olunur.*

Tələbat *is. (ər.)* Ehtiyaclar, tələb olunan şeylər. .. *səhnəyə qarşı qoyulan artırılmış tələbatı təmin üçün .. yollar aramalı idi. .. yeni həyatın tələbatı üzərinə təkmil edə biləcəyimiz bir qəzet olmamışdır.*

Tələbə *is. (ər.)* Tədris müəssisəsində təhsil alan şəxs. *Mirzə Kərim mədrəsədə oxumuş bir tələbə idi. .. tələbə yoldaşlarının dalınca sürünürdü. O mənim ən yaxşı tələbəmdir.*

Tələbəlik *is.* Təhsil alma müddəti. .. *tələbəlik çox da işə getmədiyi üçün Kərim .. ləbbadəni .. pencək qayırmış.., kurslara*

girmiş(di)..

Tələf *is.* (ər.) □ **Tələf etmək, tələf edilmək** – məhv etmək, məhv edilmək. *..bu qız mütləq.. tələft edilməlidir.* [Yaxşı:] *Bir Allah şahiddir ki, mən neçə gündür çalışıram, onu tələf etmək istəyirəm.*

Tələfat *is.* (ər. “tələf” söz. cəmi) Qırılan canlılar, itki. *Bəli, çox tələfat oldu.* [Vasili:] *Bu yerləri də o (Ənvər bəy) eyi bilir və burası dağlıq olduğundan tələfat çox verəcək.*

Tələsdirmək *f.* Əcələ etdirmək. *Mirzə Kərim.. Pul üçün Həsən kişini tələsdirmirdi. .. o qədər tələsdiriblər məni ki, qorxudan durub qaçmışam.*

Tələsik *sif* və *z.* Təcili, cəld. *Tələsik yardıma zəng çaldıq. Tələsik bir hərəkətlə Elxanın qollarını açır. // Tələsə-tələsə. ..tələsik qaçırdı. .. tələsik sorğular verir..*

Tələsik-tələsik *z.* Tələsə-tələsə. *..tələsik-tələsik yürüyən ..Həmid .. birdən-birə özünü itirmiş(di)..*

Tələsmə *f. is.* Əccələ etmə. *Zavallı bu tələsmə nəticəsi olaraq.. yolu da itirmişdi.*

Tələsmək *f.* Əcələ etmək, səbirsizlik göstərmək. *.. Aslan.. tələsirdi.. ..tələsir, tezəcə ölüm mən.. .. tələsdiyindən istəyirdi ki, qatarın qabağını əli ilə saxlasın.*

Tələqqi *is.* (ər.): **tələqqi etmək, tələqqi edilmək** – hesab etmək, hesab edilmək, qiymətləndirmək, qiymətləndirilmək, qəbul etmək, qəbul edilmək. *Ədəbiyyat cəmiyyətin bir güzgüsü kimi tələqqi edilirsə, onun bütün.. həyatını doğrudan-doğruya təsvir etməlidir. Gənc natiqə müxalif olanlar belə onu böyük bir qüvvət kimi tələqqi edir(dilər)..*

Təlx *sif.* (fars.) Acı.

♦ **Ovqatı təlx** – dilxor, ovqatsız, əhvalı pozğun, kefsiz, halı pərişan. *.. acıqlı deyildim, ancaq ovqatım təlxdi.. şoqərib qurbağam ölüb, ovqatım təlxdir...*

Təlim *is.* (ər.) Öyrətmə, məşğələ, dərs, məşq.

♦ **Təlim almaq** – öyrənmək. *Teatr .. onlara (gənc dramaturqlara) teatr ilə tanış olmaq və təlim almaq imkanı verəcəkdir. Təlim vermək* – öyrətmək, məşq etdirmək. *O da ..*

yığış 24 uşağı cərgə ilə düzüb təlim verir.

Təlimat is. (ər.) Yazılı göstəriş. Yerlərə də təlimat göndərilə bilər.

Təlimatçı is. Sənət, ixtisas öyrədən adam. Burada kənddəki şeylərdən səhnədə necə istifadə etmək, qrimi işlətmək və bu kimi məsələlər qalır ki, bunun üçün də xüsusi təlimatçılar təyin edilməlidir..

Təlin is. (ər.) Lənət oxuma, lənətləmə. □ **Təlin etmək** – lənətləmək. [Zöhrə:] *Həyatım... Ox!.. təlin edirəm və bununla bərabər sevirəm o dəqiqəni ki, Rüşəta təsadüf etdim.*

Təlqin is. (ər.) Beyninə yeritmə. .. ulu Hürmüzün təlqinilə Solmazın bəkarəti ulu Hürmüzə tapşırılacaq. □ **Təlqin etmək** – beyninə yeritmək. Mədrəsədəkilər Allah qorxusunu təlqin edirdilər..

Təmam is. (ər.) Bitmə, qurtarma. .. işləri çatdırdı təmamə..

Təmamən z. (ər.) Tamamilə, bütünlüklə. *Səfər, get de, hazırlansın təmamən karvan əhli..*

Təmayül is. (ər.) Meyl, tendensiya. *Şura yazıçısı.. hərəkət təmayülünü indiki həyatdan almalıdır. .. milli incəsənətin millətçilik incəsənəti təmayülü göstərdiyi qeyd edildi.*

Təməddün is. (ər.) Mədəni olma, mədəniyyət. *Alman və isveçlilərin təməddün və tərəqqilərinə qadınlarının tərbiyəsi səbəb olmuşu..*

Təməllük is. (ər.) Yaltaqlanma. *Təməllükü, ikiüzlü tərpənişi .. torpaq kibi tapdıyor.*

Təməssük is. (ər.) Veksel. *Balaş, sizin təməssükün vaxtı dünən qurtarmışdır.*

Təmin is. (ər.) Ümumiləşdirmə. *Bu cür əsərlərdə.. obrazın təmini yüksək nöqtəyə qaldırılmalıdır. (Sənətkar) onları cəsur və nəfis boyalarla bədii şəklin, təminin və aydınlığın layiqli yüksəkliyinə qaldıra bilməlidir.*

Təmin is. (ər.) Ödəmə, bəs etmə, təchiz. *Cəmiyyət.. səhnəyə qarşı qoyulan.. tələbatı təmin üçün .. yollar aramalı idi. .. səhnə ədəbiyyatı tapa bilmirlər. Bu cəhəti az-çox təmin üçün keçənlərdə ..*

“Damğa” adlı bir məcmuə çıxarıldı. □ Təmin edilmək – bəs olmaq. *Sənin həyat və səadətə təmin edildisə, hər şey bitdimi? Lazımı həzzi-mənəvi təmin edilməyir. □ Təmin etmək* – 1) qane etmək. .. *Səhnə artıq xalqı təmin edəmiyor;*

2. Zəmanət vermək. *Tərcüməçilərin sağlamlığını təmin edəcək şərtlər qoyulmalıdır;*

3. Həyata keçirmək. .. *opera şöbəsinin.. musiqi cəhətini isə darülmusiqi təmin edə bilər;*

4. Nail olmaq. .. *qadınlarımızın yaşayışında.. inqilabi mənəvi vəsiti ilə.. təmin edəcəyəm. □ Təmin olunmaq* – təmin edilmək, ödənilmək. *Qoy sənin şəxsi səadətə təmin olunsun. Yaxşı oxuyursan, amma bizim toyğun qaqqıltısı heç olmazsa bir yumurta ilə təmin olunduğu üçün daha maraqlıdır.*

Təmir is. (ər.) Remont, bərpa. .. *su yolunun təmirinə.. başlanmamışdır. .. bu təmir işi.. beş yüz manata da düzəlməyəcəkdir!.. Fəqət bunların hamısı heç olmazsa sınıq-sökük dekorların təmirinə mane ola bilməzdi.*

Təmiz sif. və z. 1. Çirki, kiri, ləkəsi, zibili, bulanığı, qarışığı olmayan. *Hər ikisi təmiz və nəfis ağ paltar geyib, bağı seyr edirdilər. .. xalçaları təmiz saxlaya bilərik. □ Təmiz etmək* – təmizləmək. *Et təmiz, yaxşı süpür, diqqət elə ev-əşiyə.*

2. Səthi açıq olan, tutulmamış, doldurulmamış. *Göy təmiz, bir dənə də olsa ulduz görünmürdü.*

3. məc. Mənəviyyatca eyibsiz, korlanmamış. *Ey ulu Hürmüzdün pak və təmiz övladları.. Təmiz ürəyə can qurbandır.*

Təmizlənmə f. is. Çirkədən, kirdən, zibildən, tullantılardan azad olma. ..*su yolunun təmizlənməsi üçün 38 manat 80 qəpik xərc tələb olunur.*

Təmizvicdanlı sif. Vicdanı pak. .. *pakımanlı və təmizvicdanlı ziyarətçilər..*

Təmsil is. (ər.) Naminə, örpək, timsal. □ **Təmsil etmək** – timsalı olmaq. .. *teatrçılığın dürlü-dürlü axıntılarını təmsil edəcək səhnələrimiz olmalıdır. ..Bu maskalar da çox vaxt insanın.. ibtidai təsərrüfatını təmsil ediyor. O, ulu Hürmüzdün gözəlliyini təmsil*

edir.

Təmtəraq *is.* (ər.) Dəbdəbə. *Fikir eylədim, apararam onu təmtəraq ilə..*

Təmtəraqlı *sif.* Dəbdəbəli, təntənəli. *Oyunun lisanını təmtəraqlı bir hala saldı..*

Tən¹ *sif. və zərf.* Düz, tam. [Əbdül:] *Amma orası yamandır ki, pulların tən yarısı Pəri məluna çatacaq. Küçənin tən ortasında uzatmışdılar.*

Tən² *is.* (fars.) Bədən. *..Şahin yolunda gərəkdir keçmək can ilə təndən.*

Tənasüb *is.* (ər.) Uyğunluq, mütənasiblik. *.. hətta ağzının böyüklüyü ilə siması arasındakı incə bir tənasüb.. hər bir kəsdə anlaşılmaz bir həyəcan oyadırdı. Sözlərin düzlülüşündə duyulan incə bir ahəng və tənasüb .. salonu .. cəzb etmişdi..*

Tənasül *is.* (ər.) Cinsiyyət orqanı. *..tənasül.. bir cinayət kimi gizlədilir.*

Tənbəl *is. və sif.* 1. Zəhmətdən qaçan. *.. tənbəlik biz?*

2. Ağır tərpənən. *..başını tənbəl bir hərəkətlə qaldırıb..*

Tənbəlit *is.* Çadır. *Tənbəlitlər çatıldı sanki saman; Qız, gəlin, dul bu tənbəlitlərdə.*

Tənbəllik *is.* 1. İş görmək istəməmə; işləməklə arası olmamaq. *.. məktub yazmamışam.. Bu, tənbəllikdəndirmi, ..yoxsa.. pis bir adətdəndirmi, bilmirəm.* □ **Tənbəllik etmək** – iş görmək istəməmək. *Tənbəllik etmişəm. ..özü o hərəkəti göstərməyə sanki tənbəllik edirdi.*

2. Ağır tərpənmə, hərəkət. *.. vaporun tənbəlliyindən darıxıb..*

Təndir *is.* Çörək yapmaq üçün gildən düzəldilən iri kürə. *..Ataram təndirə. Təndir üstündən qulaq asırdım.*

◊ **Təndir salmaq** – təndiri çırpı ilə qalamaq. *Təndir salacağam.*

Tənə *is.* (ər.) Danlaq, məzəmmət. *Oldum mən hədəf tənəyi-əğyarə..* □ **Tənə vurmaq** – danlamaq, eybini demək (üzünə). *Xalq mənə tənə vursun, itin balası it!*

Tənəüm *is.* (ər.) Naz-nemətlə firavan yaşama. *Könül tənəüm*

düşgünüdür.

Təng *sif. (fars.)* Dar. // *məc.* Sıxıntı, əziyyət. □ **Təng etmək** – sıxıntı vermək, əzab-əziyyət vermək. *Təng etmə biza bu yekə dünyanı..*

◊ **Təngə gəlmək** – bezikmək, bıqmaq, usanmaq. *Təngə gəlib xəlayiq.. Daha mən təngə gəldim. Təngə gətirmək* – zəhləsini tökmək, cana doydurmaq. *Lap təngə gətirdi bizi.. ..təngə gətiribsen bu cahanı.. Təngə yetirmək* – bezikdirmək. *.. təngə yetirdin bizi.*

Tənha *sif. (fars.)* Kimsəsiz, adamsız, yalqız. *Böyük bir şəhərin ən qaranlıq və tənha küçələrindən birində olan.. evdə iki qardaş, bir bacı yaşayırdı.*

Tənhüquqlu *sif.* Bərabərhüquqlu. *Mən Sovetlər ölkəsinin tənhüquqlu bir vətəndaşıyam.*

Tənqid *is. (ər.)* 1. Məziyyətləri və qüsurları üzə çıxarmaq məqsədilə aparılan təhlil, təhqiq və qiymətləndirmə. *Tənqid təkamülün babasıdır.* □ **Tənqid edilmək** – tənqiddə məruz qalmaq. *.. tərcüməsi tənqid ediliyor. Tənqid etmək (eləmək)* – tənqidi fikir yürütmək. *Bəsdır daha tənqid elədin..*

2. Tənqidi yazı (məqalə, rəy). *.. Qliyerdən tənqid yazır..*

Tənqidçi *is.* 1. Tənqid edən. *..Mirzə Fətəlini köhnə Şərq dövlət idarəsi üsulunun tənqidçisi.. kimi görürük.*

2. Bədii ədəbiyyat, incəsənət, elm sahələrində tənqidlə məşğul olan mütəxəssis. *Klassiklər haqqında tənqidçilər çox xırdaçılıq etməməlidir.*

Təntənə *is. (ər.)* Təmtəraq, büsat. *.. Hökmdarları xüsusi bir təntənə ilə xatırlayırdılar.*

Təntənəli *sif.* Təntənə ilə keçirilən, dəbdəbəli. *.. təntənəli bir görüş məclisi düzəldilmişdi.*

Tənur *is. (ər.)* Təndir. *Bunlara bişək çəkir düzəx zəbanə çün tənur.*

Tənvir *is. (ər.)* Işıqlandırma, aydınlatma. □ **Tənvir etmək** – işıqlandırmaq. *(Ay) Sərpərək öz ziyalı tellərini; Durnanın etdi üzçüyün tənvir.*

Təpə *is.* 1. Yuxarı hissə, kəllə, zirvə, baş. .. *təpəsinə qaldırıb elə çırpdı yerə ki..*

2. Hündür yer, hündürlük. .. *adamlar ..çay qırağındakı təpədədir.*

Təpər *is.* Bacarıq, cürət, qeyrət. *Sən tifli-dəbistansan, uzaqlaş, təpərin yox!*

Təpik *is.* Ayaqla vurulan zərbə. *Təpik ol dəmdə ilişdi gözümə. ..məni saldı təpik altına. // məc.* Təzyiq, basqı. *..hər bir dahi mühitin yumruqları, təpikləri altından doğur.*

Təpinmək *f.* 1. Acıqlanıb üstünə qışqırmaq. *Lakin azacıq təpinərsənsə, ayaqlarına yıxılacaq. Mən də bir təpəndim ona..*

2. Təpilmək, soxulmaq. .. *Bu qədər qüvvə ilə qorxaq tülkülər kimi yuvaya təpinməyinizdən.*

Təpmək *f.* Güclə soxmaq, basmaq, yerləşdirmək, dürtmək.

◊ **Gözünə təpmək** – acgözlüklə yemək. .. *bişirdim, verdim, təpdin gözünə ki...*

Tər *is.* Dərialtı ifraz etdiyi maye. .. *kürəklərimdən tər axır.*

Tər *sif.* Təzə, tərəvətli. *Gəl, tər xiyar var!*

Təranə *is.* (fars.) Nəğmə, nəva. *Ey hər "Səda"sı tar-həqiqət təranəsi!*

Tərbi *is.* (ər.) Dördlük, dördqat; dördmisralıq. .. *Tərbi, təxmis.. ərəblərdən alınmışdır.*

Tərbiyə *is.* (ər.) Təlim öyrətmə yolu ilə mədəni davranış, biliklər, vərdislər təlqin etmə, aşılama. *Mən öz uşağımın tərbiyəsini bütün dünyaya dəyişməmə. ..tərbiyəsində heç bir qüsurla göstərməyir.* □ **Tərbiyə edilmək** – tərbiyələndirilmək. *Bu hal, bu qətiyyət .. çocuqluqdan tərbiyə edilməlidir. Tərbiyə etmək* – tərbiyələndirmək, tərbiyə vermək. *Bəs sənə yetişdirən, tərbiyə edən mühit?.. Cəmiyyət onu böyüdü tərbiyə etmiş.*

◊ **Tərbiyə vermək** – tərbiyələndirmək, tərbiyə etmək. .. *bunlar da ona tərbiyə versinlər. Bu, mühit və həyat şərtlərinin mənə verdiyi tərbiyədir.*

Tərbiyəçi *is.* və *sif.* Tərbiyə edən. *..teatra geniş xalq kütlələrinin .. mədəniyyətini qüvvətləndirəcək, bədii zövqünü,*

duygularını incəldəcək tərbiyəsi bir dairə kimi baxıldığından.. teatrçılığın dürlü-dürlü axıntılarını təmsil edəcək səhnələrimiz olmalıdır.

Tərbiyələndirmək *f.* Tərbiyə öyrətmək. *Onu (aktyorlar səslərini) tərbiyələndirmiyorlar.*

Tərbiyəli *sif.* Yaxşı tərbiyə görmüş. *Həm də bu, tərbiyəli bir külfətdə qonağa qarşı .. hörmətsizlikdir. ..“tərbiyəli analarımız olaydı!”.*

Tərbiyəsizcəsinə *z.* Tərbiyəsiz kimi, ədəbsizcəsinə. *Hər kəsə qarşı tərbiyəsizcəsinə hərəkət ediyor.*

Tərbiyəsizlik *is.* Əxlaqsızlıq, ədəbsizlik. *Nəhayət, bu, tərbiyəsizlikdir..*

Tərbiyəvi *sif. (ər.)* Tərbiyə işinə aid olan, tərbiyə baxımından. *Qurultayın böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti.. dramaturgiyanın yeni yüksək pillələrə qalxmasına yardım edəcək(dir). .*

Tərcih *is. (ər.)* □ **Tərcih etmək** – üstün tutmaq, üstünlük vermək. *..baqqallığı, ..bəzzazlığı tərcih edər.*

Tərcüman *is. (ər.)* 1. Tərcüməçi. *..müxtəlif tərcümanları ..aradan qaldırmaq da lazımdır.*

2. *məc.* Əks etdirən, ifadəçi. *O,.. öz ruhunun, diləklərinin, ..ideallarının tərcümanı olacaq bir ədəbiyyat .. yaratmalı idi. İlk vəsait və ən doğru bir tərcüman .. el ədəbiyyatıdır.*

Tərcümeyi-hal *is. (ər.)* Şəxsi həyat tarixçəsi; bioqrafiya. *..mərhumun tərcümeyi-halını yazırlar. Şekspirin tərcümeyi-halını ..yazan məşhur alman tənqidçisi.. yazır: “romantiklərə (Şlegel)ə biz Şekspirin tərcüməsilə mədyunuq”.*

Tərcümə *is. (ər.)* Bir dildən o biri dilə çevirmə. *.. Dil bilirsə.., tərcüməyə giririyor. // sif.* rolunda: tərcüməyə aid (məxsus). *.. türk teatrı əsasən tərcümə ədəbiyyatla qidalanırdı. // Bir dildən o biri dilə çevrilmiş mətn (çevrilmə prosesinin nəticəsi kimi). İkinci məsələ tərcümə əsərləri məsələsidir. Bu kitabların arasında.. Qrünberqin də tərcüməsi vardır. □ Tərcümə edilmək* – çevrilmək. *Volfsonun kitabı tərcümə edildi. Tərcümə etmək* – çevirmək. *..fransızlar Qurani tərcümə etmişlər.. ..bunu ruscadan tərcümə*

etdim. Tərcümə olunmaq – çevrilmək. ..ərəbcəyə belə tərcümə olunmuşdur.

Tərcüməçi is. Tərcümə edən, mütərcim. *Tərcüməçi.. çox vaxt istilahları qatışdırıyor. .. bir məsələ tərcüməçilər məsələsidir.*

Tərcüməçilik is. Tərcümə işi, peşəsi. *.. Tərcüməçiliyə qəbul ediləcək adamlar üçün müəyyən dərəcələr təyin edilməsidir. Adamların.. ixtisaslarını, ..biliyini və tərcüməçilikdə bacarığını aydınlaşdırmalı.*

Tərəb is. (ər.) Şadlıq, kef. *Millət qəmini, mən ölüm, tulla kənarə; Ver fikrini çəngü tərəbə, nazlı nigarə..*

Tərəddüd is. (ər.) Qətiyyətsizlik, qərarlıqlıq. *.. yazıcı .. insanın.. hər bir tərəddüdünü görə bilməli(dir).. □ Tərəddüd etmək – qəti qərara gəlməkdə çətinlik çəkmək. .. bu qədər tətəddüd etməzdim. ..neçin tərəddüd edir?*

Tərəddüdlə z. Qətiyyətsizliklə. *.. türk qızlarında da bir tərəddüdlə səhnəyə gəlmək istəyənləri görünməyə başladı. Almas uşağı böyük bir tərəddüdlə alır.*

Tərəddüdsüz z. Tərəddüd etmədən. *(Kamal) Gülərin tərəddüdsüz cavab verəcəyini gözləyirdi.*

Tərəf is. (ər.) İstiqamət, cəhət; sağ, ya sol yer; kənar. *Çaya tərəf endi. Baxın bəsrət ilə ol məqami-hüznə tərəf. Səhnənin sağ tərəfində cənubu andırır.. // Yan. Qullar üç tərəfdən taxta qaldırırlar. // Aspekt, baxım. .. texniki tərəfə çox qapılar.. // Qarşılaşdırılan şeylərin hər biri. Bu iki bir-birindən uzaq tərəflərin hansını qəbul etməli? Bir tərəfdən yuxarıdakı səbəbi nəzərə alıb, bir tərəfdən də azəri ədəbiyyatına bir xidmət olmaq üçün.. adlar haqqında qazandığım müvəffəqiyyətləri bu gün Molla Nəsrəddin səhifələrində çap edirəm.. Bir tərəfdə xanımanlar tar-mar olmaqdadır. // məc. Əqidə, amal cəbhəsi. Qorxma, Yaşar, mən sənəin tərəfində olacağam... ...Tərəfindən – səbəbkara, bəisə işarə edir. Egey dənizinin adaları da Ellin tərəfindən tutulur. Xüsusi bir komissiyon tərəfindən nəşr edilmişdir. Burada olanlar ..hökumət tərəfindən təqib olunanlardır. Hər tərəf (tərəfə, tərəfdə, tərəfdən) – hər yan (yana, yanda, yandan), hər yer (yerə, yerdə, yerdən).*

Gülüyor hər tərəf.. Hər tərəfdə sükut idi cari.. .. hər tərəfdən onu fəlakət buludları çulğaladı. □ **Bir tərəfdə** – kənarda, daldada. *Turğut görünüb bir tərəfdə gizlənir. Bir tərəfə* – yan səmtə. .. *gözlərini bir tərəfə qaçırtıdı. Bir tərəfə baxanda* – əslində, əslinə baxsan, əslinə qalanda, əslinə baxılırsa. *Bir tərəfə baxanda doğru deyir...* **Bir tərəfə buraxmaq** – bir kənara atmaq, yan ötmək. *Azərbaycan ədəbiyyatı.. dövrləri, məktəbləri təkrarmı edəcək, yoxsa hamısını bir tərəfə buraxıb birdən-birə realizmə keçəcəkdir?* **Bir tərəfə dursun** – bir(o) yana qalsın. .. *bunlar bir tərəfə dursun..* **Bir tərəfə qalmaq** – nəzərə almamaq. *Bir də görürsən ki, ədəbiyyat qaldı bir tərəfə, gedir Qliyərdən tənqid yazır, musiqidən tənqid yazır. Bu tərəfdən də* – üstəlik bir bu yandan. *Bu tərəfdən də Kərim xan çənəsin əydi ki.. O biri tərəfinə gəlmək*- məsələnin başqa bir cəhəti üzərində dayanmaq. *İndi o biri tərəfinə gələk.*

Tərəfdar is. (ər. və fars.) Kiminsə tərəfini tutan, tərəfində duran, tərəfgir. *Bizim də tərəfdarımız çoxdur. //* Bu və ya digər məsləkə, əqidəyə qoşulub onu müdafiə edən. *Hər iki fikir ədəbiyyat xadimlərindən tərəfdarlar bulur.. Bəzisi var, cəhlə tərəfdardır, xoşlamayırlar elm, ədəb, sənəti..*

Tərəhhüm is. (ər.) Rəhm, mərhəmət, şəfqət, rıqqət. *Zəncirini qırmaz nə tərəhhüm, nə də fəryad. Dünyada əbədi .. birlik və qardaşlığı tərəhhümlər, sədəqələr düzəlməyəcəkdir. Yox qənilərdə tərəhhüm, biza imdad eləsin, bizi bir qulluğa təyin eləyib, şad eləsin..* □ **Tərəhhüm etmək** – mərhəmət qılmaq. *Biri tərəhhüm etsə də, yaqın ki, xainanədir.*

Tərəqqi is. (ər.) İnkişaf, irəliləmə, proqres. *O, teatrımızın.. tərəqqisini görəcək olarsa... Bu, mədəniyyətin tərəqqisi üçün hər şeydən zərərliyədir.* □ **Tərəqqi etmək** – inkişaf edərək irəliləmək. *Tərəqqi etməmək yaşamamaq deməkdir. Həyat tərəqqi etdikcə .. şərait dəyişir. Neynək, kəndimiz tərəqqi eləsin də...*

Tərəqqisiz z. Tərəqqi etmədən, tərəqqi olmadan. *Fəqət həyat tərəqqisiz yaşayamaz.*

Tərənnüm is. (ər.) Şöhrətləndirərək bədii təsvirə gətirmə, tərifləmə. *Beləliklə, ədəbiyyatımızın əski telləri qırıldı. Yeni tellər,*

yeni pərdələr isə hənzut tərənnümə başlamadılar. □ **Tərənnüm etmək** – şöhrətləndirərək bədii təsvirə gətirmək. *Rudəki.. gəncliyini çox həzin bir ədə ilə tərənnüm edirdi. Hökm et ki, gəlsin, o şəxsi məhzun; Bir qədər bizə tərənnüm etsin. Tərənnümə gəlmək* – tərənnüm etmə məqamına çatmaq. *Gəldi tərənnümə güllər..*

Tərənnümsaz is. (ər. və fars.) Tərənnümçü. *..Tərənnümsaz olur sazəndələr.*

Tərif is. (ər.) Mədh, vəsf. *..Tərifinə hacət yox.* □ **Tərif etmək** – tərifləmək. *Tərif elə sağərü səhbanı.. Sarayları mədh edən, qaş-gözləri tərif edən bu yapma.. ədəbiyyat.. son zamanlaradək gəlmişdir. Tərif olunmaq* – təriflənmək, tərif edilmək. *Hələ tərif olunur birca madam.*

Tərifləmək f. Tərif etmək, mədh etmək, vəsf etmək. *Fərhadı tərifləyirdi. Aktyorlar .. onların hərəkətlərini tərifləyir(lər)..*

Təriq is. (ər.) 1. Yol. // **Təriqilə** şəklində (z.) – yolu ilə, tərzində. *Gənc natiq məruzəçi deyildi, o ancaq müzakirə təriqilə danışmışdı.*

2. din. Təriqət. [Rüstəm:] *Şəriətimizdə necə gözəl yollar, maraqlı təriqlər var!.. //*

Təriqət is. (ər.) din. İslam dinində təsəvvüf cərəyanının istiqaməti, məzhəb. *.. izdivaci haqsızlıq görən bir dinmi və ya təriqətmə.. çıxarmışdır...*

Tərk¹ is. (fars.): **tərk etmək** – 1) qoyub getmək, buraxıb getmək, çıxıb getmək. *.. evi tərk etməyi tələb etdi; 2) əl çəkmək, atmaq, buraxmaq. Tərk edib namusü arın; Həyəcanı tərk et!*

Tərk² is. Atın belində yəhər arxası. *.. gəl, qızım, min tərkimə.*

Tərkəssəlat is. (fars. və ər.) Biiman. *.. orada oxuyub çıxanların əksəri tərkəssəlat.*

Tərkib is. (ər.) Struktur. *..düzün tərkibini dəyişdirmək mümkün deyildir. //* Kimyəvi birləşmə, xəlitə, məhlul. ... duzu tökdüm düzəltdiyim tərkibə, qatışdırdım..

Tərpəniş is. Tərpənmə, tərpənti, hərəkət. *Hər kəsə bir maraq, tərpəniş, gözlər səs yiyəsini axtarır.*

Tərpənişlə z. Hərəkət təzi ilə. *Sərt, çevik tərpənişlə döndü..*

Tərpənişsiz z. Tərpənmədən. *..tərpənişsiz dayanmış. Tərpənişsiz.. hava durmuş.. Tərpənişsiz qara zəncir qırılmaz. .*

Tərpənmə f. is. Qımıldanma. *Artıq Gülzarın .. tərpənməsinə belə imkan qalmamışdı...*

Tərpənmək f. Qımıldanmaq, hərəkətə gəlmək. *.. mən bu yerdən tərpənməyəcəyəm. Gülzar yerindən tərpənmirdi. .. irəli tərpənmək istərkən müvazinətini itirib bayılaraq yerə yığılır..*

Tərpənməz sif. Hərəkətsiz. *.. tərpənməz bir hala gəlmişdi. Solmaz tərpənməz xəyali bir görünüşlə yanar odlar qarşısında dayanmış.*

Tərpətmək f. Qımıldatmaq, hərəkətə gətirmək, titrətmək. *.. titrək alləri ilə onu tərpətdi, öldüyünü bilib qalxdı, dalı-dalı otaqdan çıxdı. Külək .. qapıları tərpədirdi. Gülgəz başını tərpədərək gedir.*

Tərs is. və sif. Əks tərəf(i). *.. Bu xalq.. fırlatdı düzgün işləri tərsə.*

Tərsa is. (fars.) klas. Xaçpərəst, isəvi, xristian. *.. tərsa kilsəsinə doğru hərəkət edəcəyik!*

Tərs-avand is. sif. və z. Başayaq, tərsinə. *.. bunun sir-sifəti mənim gözümə tərs-avand görünür. Eşqin tərs-avand olmaz.*

Tərsim is. (ər.) Rəsm çəkmə, cızma. □ **Tərsim etmək** – əks etdirmək. (Aktyorun) *siması tərsim etdiyi tipin mənavi həyatını.. əks etdirir.*

Tərsinə z. Tərsinə, əksinə, biləks. *.. tərsinə fırlanmaqdadır dövrən.* □ **Tərsinə olaraq** – əksinə. *Adətən bir cəmiyyət nə qədər qüvvətli, ..zəngin və yüksək olursa, onun yaratdığı ədəbiyyat da o nisbətdə zəngin və qüvvətli olur. Tərsinə olaraq, bir dövrün ədəbiyyatı nə qədər zəngin, qüvvətli və yaxud sönük və ölgün olursa, cəmiyyətin də eyni nisbətdə yüksək və ya sönük olduğu kəsdirilə bilər.*

Tərtəmiz sif. Lap təmiz. *.. silmişəm, tərtəmizdir.*

Tərtib is. (ər.) İnşa, qələmə alma. □ **Tərtib etmək** – yazmaq, yaratmaq. *“Almaz” ssenarisini tərtib etməyə məni vadar edən səbəblər aşağıdakılardan ibarətdir.*

Tərtibat is. (ər.) Formalaşdır(ıl)ma, xarici görünüşü təşkil

etmə. *..səhnə tərtibatı cəhətinə.. bir çox nöqsanlar buraxılmışdır..*
..rəssamlar.. məqbul bir tərtibat verə bilmirlər.

Tərvic is. (ər.) Rəvac vermə. □ **Tərvic etmək** – rəvac vermək.
..Təkyə şeiri, rəqsi və musiqini tərvic edirdi. (Yazıcı) bu və ya digər fikri tərvic .. etməməlidir.

Tərz is. (ər.) Üsul, təhər, cür. *Böylə açıq, sadə bir tərzdə..*
söylənmiş sözləri kim anlamaz? .. rəftar eləməyin tərzini öyrənir..
Əhnəf bu qəzəl tərzini yüksək bir təkamül mərtəbəsinə çatdırdı.

Təsadüf is. (ər.) Gözlənilməz hadisə, hal-qəziyyə, əhvalat. *Bu isə yalnız bir təsadüfdür. .. əsrimizdə şöhrət və böyüklük qapalı bir yerdədir ki, yiyəsi altun, açarı təsadüf, qorucusu isə ölümdür.* □
Təsadüf edilmək – qarşıya çıxmaq, rastına gəlmək. *Mətbuatda .. təsadüf edilən bir məsələ tərcüməçilər məsələsidir. ..bələ nöqtələrə təsadüf edilir..* **Təsadüf etmək** – 1) rastlaşmaq. *.. öylə hallara təsadüf etmişik.. // Rast gəlmək. Tiflisdə bir dərvişə təsadüf edir. Bir köhülə (mağaraya) təsadüf etdilər; 2) məc. üzləşmək. Aman, nə böyük bir faciəyə təsadüf etdik; 3) Bir vaxta düşmək, üst-üstə düşmək. .. bir çox yeni kəşfiyyatlar dövrünə təsadüf edən Şekspir ədəbiyyatı da yenə öz mühitinin.. təsviridir... .. bu məhəbbət .. həyatının son dəqiqəsinə təsadüf etmişdi..*

Təsadüfən z. (ər.) Gözlən(il)mədən. *Anam.. təsadüfən görmüş.. .. hiylələrində təsadüfən rast gələ bilər..*

Təsadüfi sif. (ər.) Müntəzəm və daimi olmayan, hərdənbir, aralıq, gahdanbir, gahbagah baş verən. *Təsadüfi tapşırıqlarla musiqi əsərləri yazan.. gənc musiqiçilər.. vardır. .. burada da təsadüfi, biryolluq parçalardan daha artıq bir ya iki pərdəli əsərlər yazılmasına çalışmalıdır.*

Təsdiq is. (ər.) İqrar, etiraf. *Onun bu təsdiqi məni daha da ruhlandırır və daha həvəslə danışmağa sövq edirdi.* □ **Təsdiq etmək** – təsdiqləmək. *Kamal məni böyük bir diqqətlə dinləyir və .. “Bəli, bəli, elədir”, – deyə başının ciddi hərəkəti ilə təsdiq edirdi. .. Oynayanların da qondarma sözlər işlətdiyi dediyimizi təsdiq edir. // Razılaşmaq, boynuna almaq. Boyun əymək bir ehtirasa, fəqət. Kiçikləşmək deyilmi, təsdiq et!*

Təsdis is. (ər.) Altılıq, müqəddəs. .. *Təxmis, təsdis.. kimi başlıca şəkillər tamamilə ərəblərdən alınmışdır. ..Təsdis, müstəzad.. ərəblərdən alınmışdır.*

Təsərrüfat is. (ər.) İstehsal iqtisadı. ..*biz kustar təsərrüfatda mıxlanıb qala bilmərik. Zavodda.. kənd təsərrüfatını maşınlaşdırmaq üçün maşın hazırlanır. ..sənaye təsərrüfatı yox, ümumən heç bir şeyi yoxdur.*

Təsəlli is. (ər.) Təskin(lik), ovundurma, ovutma. *Mənsur, and olsun bu altı aydan bəri mənim yeganə təsəllim olan bu Qurana ki, mən təqsirkar deyiləm.*

◊ **Təsəlli tapmaq** – təskin(lik) tapmaq. “..*Bu Quran*”.. *məni himayə edər*”, – *deyə bir qədər təsəlli tapırdı. Təsəlli vermək* – ürək-dirək vermək, təskinlik vermək. ..*bu şübhələr içində kəndisinə təsəlli vermişdir.*

Təsəttür is. (ər.) Örtünmə, bürünmə, yaşınma. ... *Hürriyyət və təsəttüri-nisvan, ikisi də ondan ibarətmiş ki, arvad üz-gözünü, döşünü sinəsini, əl-ayaqlarını bağlayıb bulvara, kluba, o yan-bu yana çıxсын.*

Təsəvvüf is. (ər.) Sufilik, mistisizm. *Təsəvvüf həmişə insana özündən vaz keçməyi tövsiyə edir. .. Bu ədəbiyyatın başlıca xüsusiyyəti təsəvvüf olduğu üçün sufizm haqqında müxtəsər bir izahat verəcəyəm. Təsəvvüfdə gördüyümüz panteizm məsləki .. bir sistem şəklinə girmişdir.*

Təsəvvür is. (ər.) Xəyalən canlandırılan surət, hadisə, informasiya. .. *bu el ədəbiyyatı təsəvvür fəvqündə olaraq zəngin incilik.* □ **Təsəvvür edilmək** – xəyalə gətirmək. ..*bunlar çox vaxt idraksız, şüursuz bir halda təsəvvür edilir. Təsəvvür etmək* – xəyalə gətirmək. *Mən səni beləcə güclü təsəvvür edirdim. .. ciddi bir iş yapıqlarını təsəvvür ediyorlardı. Təsəvvür olunmaq* – xəyalə gətirilmək. .. *otaq dörddivarlı təsəvvür olunmalıdır.*

Təsəvvürat is. (ər.) Təsəvvürlər aləmi. *Öylə açmış təsəvvüratı qonaq; Oynayır sanki bir yüyənsiz at. Buradakı adamların təsəvvüratı bir qədər geniş olmasın. ..Bu maskalar.. insanın ..ibtidai təsəvvüratını təmsil ediyor.*

Təshih is. (ər.) Yazıda düzəliş, korrektura. *Bunu ..26 sətir təshih verən möhtərəm “Yeni fikir” idarəsi də inkar etməz..* □

Təshih edilmək – düzəliş aparılmaq. *Bu səhv .. təshih edilməlidir.*

Təsir is. (ər.) Əsər etmə, iz buraxma, nüfuz etmə, varlığına işləmə. *Azərbaycan türk ədəbiyyatı başlıca olaraq üç təsirin sıxıntısı altında olmuşdur. Bizdə (meydan teatri) .. Avropa mədəniyyətinin mütərəqqi təsiri ilə təbii yolundan çıxarılmış(dır)..*

□ **Təsir etmək** - əsər eləmək, nüfuz etmək, təsirləndirmək. *Fəqət tamaşaçıların ruhuna təsir etmək məqsədi ilə qeyri və mənasız yollara müraciət etməyi məsləhət görməzdik. Ailəsinin müqəddəratına təsir edir.*

♦ **Təsir bağışlamaq** – təsir göstərmək, təsirləndirmək. *Şillərin “Qaçaqqlar” kimi klassik bir əsəri tamaşaçıya “Aydın” qədər təsir bağışlamayır. [Dursun:] Tamara sözlərini düz demədiyi üçün çox fəna təsir bağışlayırdı. Təsir buraxmaq – təsir göstərmək, təsir bağışlamaq. Dram əsərlərində hər bir söz.. tamaşaçının hissəsinə və düşüncəsinə müəyyən təsir buraxmalı, inandırıcı qüvvəyə malik olmalı(dır). ..türk teatri oyunlarının Leninqrad işçi cəmiyyətinə yaxşı təsir buraxdığı açıq görünürdü.*

Təsirat is. (ər. “təsir” söz. cəmi) Təəssürat. *.. bu əsərlər bir şairin .. bilavasitə həyatdan aldığı təsiratın bilaixtiyar yaratdığı əsərlər olmayıb.. .. yarada bildiyi təsiratı da pozdu.*

Təsirli sif. Təsiredici. *..siz on damcı dərman yerinə, təsirli olsun deyə, qırx damcı içən bir naxoşa oxsayırsınız.*

Təsirsiz sif. Təsir etməyən, təsiri olmayan. *..mühitin fikir və fəlsəfəsi.. ədəbiyyata təsirsiz olmamışdır. Burada “Molla İbrahim Xəlil kimyagər”in M.C. Məmmədquluzadəyə təsirsiz qalmadığı və “Ölülər” pyesi “Kimyagər”dən təsirsiz olmadığı qeyd edilməlidir.*

Təskin is. (ər.) Təsəlli. □ **Təskin etmək** – sakitləşdirmək. *İnsan öz iztirabını.. Allaha qovuşmaqla .. təskin edə bilər.*

Təskinlik is. Təsəlli, xatircəmlik. *Almazın cəsarəti, möhkəmliyi .. qızlar üçün təskinlik və ilham mənbəyi olacaqdır.*

Təslim is. (ər.) Nəyinsə üstünlüyünü etiraf edərək fəallığı, mübarizəni, müqaviməti dayandırma. *Qüvvətim, varlığım, dəmirli*

əlim. İştə bir eşq ilahəsinə təslim. □ **Təslim etmək** – 1) gətirib vermək. *.. Elxanın özünü ya başını təslim edənlərə on min dirhəm veriləcəkdir;* 2) qaytarmaq. *O zaman aldığıları yerləri birər-birər yenidən təslim edəcəklər!;* 3) ixtiyarına, səlahiyyətinə vermək. *.. fərman xilafətidir, atəşgah isə səni qan və qılınca təslim edir;* 4) Müqaviməti dayandıraraq məğlubiyyət etirafı olaraq təhvil vermək. *İzzət paşa şəhəri təslim etmək istəyir;* 5) məc. həsr etmək. *Bütün varlığını səhnəyə təslim etmiş.. fədakar gənclər var idi;* 6) məc. qurban vermək, fəda etmək. *Həyatın coşub düşüncəni, iradəni ehtiraslara təslim etdiyi vaxtlar olur.* **Təslim olmaq** – üstünlüyə tabe olmaq, üstünlük qarşısında rəvayət olmaq. *.. cəllad.. mənə hökm edə, olum təslim, Əyilməyəm yenə haşa!! İki şey səndə..: Biri eşqindir, o biri nəfsindir. Ya tapın eşqə,.. ya da nəfsə təslim ol! Qəlblər, ruhlar, könüllər hər; Eşqə təslim olan bir ölkəsidir.*

Təsnif is. (ər.) Dəsgah şöbələri arasında əvvəlkinə nəhayət vermək və sonrakına keçmək üçün ifa olunan mahnı formasına bənzər dəqiq və sabit ölçülü nəğmə. [Sitarə (təsnif oxuyur):] *Mehribanım, valideynim, guş edin..*

Təsvir is. (ər.) Bir adam və ya şey haqqında yazılı, ya şifahi surətdə nəql etmək, danışmaq. *Yunan tragediyası.. qəhrəmanların .. mübarizə və ölümünü təsvirdən ibarət idi. Fəqət təsvir tipin əhval-ruhiyyəsini tamamilə təhlil edə bilmədiyi üçün olmalıdır.* □ **Təsvir edilmək** - əksi, surəti, obrazı yaradılmaq. *Şərq miniatürlərinə təqlidlə təsvir edilmiş İblis, bizcə, bir o qədər də mükəmməl çıxmamışdır.* **Təsvir etmək** – 1) surətini əks etdirmək. *Aktyor təsvir etdiyi tipin mənaviyyəti ilə yaşar. Səhnə ..qaranlıq bir küçəni təsvir edir. ..Ölünün maskasını və paltarlarını geyinib onu təsvir edirdilər;* 2) təhkiyə tərzində hadisəni, əhvalatı əks etdirmək. *Etdi bir ..macərə təsvir. Xor hekayələri nəql etmək əvəzinə ..vəqələri təsvir etməyə başladı. "Odisseyə"..Ulisin dənizdə tutulduğu balaları təsvir ediyor;* 3) təsəvvür etmək. *İnsanlar bu əti yeyincə özlərini həmin Allah kimi təsvir ediyor(lar).. Zavallı.. ediləcək etirazları təsəvvür etmiş,.. nələr, nələr düşünmüş, təsvir etmişdi. ..gah özünü gurultulu alqışlarla ..qarşılanmış təsvir edirdi, gah da salonda ..*

eşidilə biləcək sözləri təsəvvür edir(di)..

Təşbih *is.* (ər.) Bənzətmə əsasında məcaz. *Altun saçlar, ipək saçlar... bu, Şərq ədəbiyyatında ən məşhur təşbihlərdir.*

Təşəbbüs (ər.) Bir işə başlamaq üçün cəhd göstərmək. *Azadlıq üçün mübarizə təşəbbüsləri amansızcasına boğulur.* □

Təşəbbüs edilmək – təşəbbüs edilmək, yeni məqsəd qoyulmaq. *..Maarifçilər ittifaqı tərəfindən təşəbbüs edilmişdir. Təşəbbüsdə bulunmaq* – birinciliyə çalışmaq. *.. imkan varkən bir ciddi təşəbbüsdə və hərəkətdə bulunmayı.*

Təşəxxüs *is.* (ər.) Şəxsləndirmə, təsvirini vermə. □ **Təşəxxüs etmək** – obraz yaratmaq, təsvirini vermək, rola girmək. *Rodriqo rolunda Aslan Tahirov təmsil etdiyi adamın şəxsiyyətini layiqincə təşəxxüs etmədiyindən olmalıdır ki, .. solğun idi.*

Təşəxxüslü *sif.* Təkəbbürlü, lovğa. *Bu onu çox təşəxxüslü edirdi.*

Təşəkkül *is.* (ər.) Formalaşma. □ **Təşəkkül etmək** – formalaşmaq. *Təriqətlər təşəkkül etməyə başlamışdır.*

Təşəkkür *is.* (ər.) Razılıq, minnətdarlıq: “(çox) sağ ol!”. *Çox təşəkkür bizdən ötrü səy edən ağalərə.. Əhsən, Rza xan, “mersi”, təşəkkür, bərəkallah! Mən ondan təşəkkür gözləmədim.* □ **Təşəkkür etmək** – minnətdarlığını bildirmək. *Təşəkkür edirəm, professor!*

Təşəkkürnamə *is.* (ər. və fars.) Təşəkkür bildirən rəsmi kağız. *..Sənin üçün.. təşəkkürnamə yazacağam.*

Təşxis *is.* (ər.) Kim və ya nə olduğunu anlama, tanıma. □ **Təşxis edilmək** – açılıb tanınmaq. *.. bu şəxsiyyətin (sufi məsləkli səyyahın) bu vaxtadək heç bir aktyorumuz tərəfindən layiqi ilə təşxis edilmədiyini.. görürük.*

Təşkil *is.* (ər.) Düzəldilmə, yaranma, təsis olunma. *Yerli dövlətlərin təşkilindən sonra dil və ədəbiyyat da öz varlığını göstərməyə başladı.* □ **Təşkil etmək** – 1) təsis etmək, yaratmaq. *Teatr, yanında .. studiya və yaxud emalatxana təşkil etməlidir. (Sidqi) hər yerdə dərnəklər təşkil etmişdir. Bunun üçün bəlkə başqa bir yol da varsa onun təşkilini təklif etdiyimiz Mərkəzi İncəsənət Evi*

*düşünə bilər; 2) əmələ gətirib vücuda gəlmək. Bu fəlsəfələr müxtəlif əsərlərdə bir-birinə təzad təşkil edir(lər); 3) ibarət olmaq. "Şahnamə" də ərəbcə sözlər beş faiz ancaq təşkil edir. Azərbaycan türk ədəbiyyatının ən parlaq səhifəsini.. bu adi xalq ədəbiyyatı təşkil edir. **Təşkil olunmaq** – təsis olunmaq, yaranmaq. .. təkyə təşkil olunmuşdur.*

Təşkilat is. (ər.) İctimai birləşmə. .. *Bizi təbrik edən təşkilatların nümayəndələrinə təşəkkür edirəm.*

Təşkilatçı is. Təşkil edən adam. *Həm aktyor, həm də təşkilatçıdır.*

Təşkiledici sif. Təşkil edən, təşkil etmə. *Fəqət teatrın nicatına çağırılan .. şəxslər teatrın təşkiledici təsiri xaricində buraxılırlar.*

Təşrih is. (ər.): **təşrih etmək** – açmaq, təfərrüatı ilə izah etmək. *..bir-birinə öz məhəbbətlərini təşrih edirdilər.*

Təşt is. (fars.) Teşt, iri mis tas. *Təşti, tabağı sındıracaqsan?*

Təşviqatçı is. Təşviqat aparan adam (ictimai-siyasi məqsədlə), təşkilat. *Teatr həqiqi təbliğatçı və təşviqatçı.. olmalıdır.*

Təşviş is. (ər.) Həyəcan, təlaş. .. *təşvişə hələlik ehtiyac hiss etdirmiyor.*

Tətbiq is. (ər.) Həyata keçirmə. .. *(məsələnin) tətbiqinə lüzum görülərsə.. □ **Tətbiq edilmək** – həyata keçirilmək. ..(məsələnin) tətbiq edilə biləcəyini (qəzet) həll etməli(dir).. .. "kommunist" qəzeti.. bu vaxtadək heç də tətbiq edilməyən yeni bir üsul qəbul etmiş(dir). **Tətbiq etdirmək** – həyata keçirtirmək. .. qəzet.. bir məsələni tətbiq etdirməyə qalxışmadan, onun nə qədər doğru və müvafiq olduğunu .. müzakirə edib aydınlaşdırmalıdır)... **Tətbiq olunmaq** – həyata keçirilmək. "Teatra.. psixoloji realizm.. tətbiq olunmuş..".*

Tətil is. (ər.) Təhsil sistemində istirahət fasiləsi. *Yay tətilindən sonra.. müəllimlərin nələsi.*

Təvan is. (fars.) Tavan, təvana, qüvvət, taqət. *Millət itirdi şövkəti şanın, cəhənnamə! Zillət kəsib cahanda təvanın, cəhənnamə!*

Təvəqqə is. (ər.) Təvəqqe, xahiş. *Bağışla, xanım, səndən bir təvəqqəm var...*

Təvəllüd is. (ər.) Doğulma. □ **Təvəllüd etmək** – anadan olmaq. *Uğryumi 1883-cü ildə Bakıda təvəllüd etmiş(dir)...*

Təyin is. (ər.) Müəyyən etmə, müəyyənləşdirmə. □ **Təyin edilmək** – 1) aşkar edilmək. *..Yunan tragediyasının əsas ünsürləri təyin edilmiş olur;* 2) iş, vəzifə üçün müəyyənləşdirilmək. *..təlimatçılar təyin edilməlidir..* **Təyin etmək** – 1) səciyyələndirmək. *Sənənin şəxsiyyətini təyin etmək üçün əsl məsələ onu o hərəkətlərə sövq edən səbəblərdir;* 2) seçmək. *.. düzgün yollar təyin etməlidirlər;* 3) işə qoymaq, vəzifə tapşırmaq. *Bizi bir qulluğa təyin eləyib, şad eləsin..*

Təyiş is. (ər. təəyyüş) Yaşayış, həyat tərz. *Digər tərəfdən həmişə hər yerdə ədəbiyyat mühit və həyat ilə bərabər yaşamış, mühitin fikir və fəlsəfəsi tərz-təfəkkür və təyişi ədəbiyyata təsirsiz olmamışdır. Fransa ədəbiyyatının bədənəpərvazlığı əfsanəvi dövrləri vaxtının parlitlər sevən salon cəmiyyətinin tərz-təfəkkür və təyişindən heç də ayrılmayır.*

Təzad is. (ər.) Kontrast, əkslik, ziddiyyət. *Bu fəlsəfələr.. bir-birinə təzad təşkil edirlər. Qəribə bir təzad deyilmi?*

Təzahür is. (ər.) Zühur, zahir olma, üzə çıxma, özünü büruzə vermə. □ **Təzahür edilmək** – üzə çıxarılmaq. *.. bu sözləri ..qırıq-qırıq təzahür edilərək.. dumanlı deməli idilər.* **Təzahür etdirmək** – üzə çıxarmaq. *Qayət təbii surətdə tipləri kəndilərinə təzahür etdirirlər.* **Təzahür etmək** – özünü göstərmək. *.. diqqət olunursa, mərhumun bütün yaşayışı Azərbaycan səhnəsi ilə mərbut olduğu təzahür edir. .. qızlar şeyxin .. nəfsaniyyəsi qurbanı olduğu təzahür ediyor.*

Təzə (fars.) 1. sif. Yeni. *Təzə cəmiyyət açıblar.. Təzə.*

2. z. Yenicə. *.. başım hələ təzə ayılıbdır.. // İlk öncə. Təzə gələndə ona opportunist demişəm, məndən xoşu gəlmir...*

Təzəcə z. Yenicə. *.. təzəcə daranmış saçlarından tutub..*

Təzədən z. Yenidən, yenə, bir daha. *.. ümid şəmi.. təzədən söndü. ..işin təzədən təhqiq edilməsini tələb etdi.*

Təzəlik is. Yenilik. *Burada bir təzəlik yox idi..*

Təzim is. (ər.) Ehtiramla baş əymə. □ **Təzim etmək** – 1) ehtiramla baş əymək. .. *son dəfə gizli təzim edirlər*; 2) alçalmaq, izzəti-nəfsini itirmək. *Ölüm nədir ki, onun güclə xalqa həqirənə eyləyim təzim?* **Təzim qılmaq** – ehtiramla baş əymək. *İstəyir məxluq ona təzim qılsın..*

Təziyə is. (ər.) Başsağlığı vermə; nekroloq. .. *vəfat edənlər üçün təziyə məqaləsi yazırkən.. mərhumun tərcümeyi-halını yazırlar.*

Təzvic is. (ər.) Ərə vermə. □ **Təzvic etmək** – zövcə etmək. *Gənc bir qızı kəndimə para ilə təzvic etdim.*

Təzyiq is. (ər.). Başqı, zorakı təsir. *Təzyiq davam edir.*

Təzyiqat is. (ər.). Sıxışdırma. *Bu ənənələr islamiyyətin bütün təzyiqatına baxmayaraq .. yaşayırdı.*

Təzvin is. (ər.) Bəzəmə, zinətləndirmə. □ **Təzvin etmək** – zinətləndirmək. ..*qız isə dünya behiştini təzvin etməkdən ötrü səmədan etmiş bir mələk olduğum aşkar görünürdü.*

Tfu n. *təql*, “Tüpurüm” söz formasının məcazi mənasında işlənərək, xor baxma, ikrah bildirir. *Tfu sənin insafına olsun, Bəhram! Tfu sizin üzünüə! “Tfu, dikey tatarin!..”.*

Tıxanmaq f. Zorla sıxışdırılmaq, dürtülmək, qapanmaq. *Bir yerdə xirtdəyədək tıxandıq (palçığa). ..göz yaşı boğazıma tıxanırkən, Fuad gələr”.. deyirdim.*

Tıqqıltı is. “Tıq-tıq” səsi. .. *saatın tıqqıltısına “tıq-tıq” deyər cavab verirdi.*

Tıq-tıq *təql*. Tıqqıltı səsi. ..*saat.. “tıq-tıq” vururdu.*

Ticarət is. (ər.) Alğı-satqı, alver. .. *insan ticarətini doğruldan.. Allah dəllallarına mən inanmıram. ..Hacı ticarətdən gəlib vaqondan düşmüş..*

Tifaq is. (ər.) Ailə ocağı, yurd. *“Dağılan tifaq”.*

Tif(i)l is. (ər.) Çocuq, uşaq. *Sən tifli dəbistansan.. Tez qapdım o tifli..*

Tiğ is. (fars.). Qılınc. *Çəkər bilən kimi tiğın qılafıdan..*

◊ **Tiği-zalıma çəkilmək** – qılıncı öldürülmək. *Zalım xain zülm*

eləyib rəhm etmədi bu halıma; İki nazlı balalarım çəkildi tiği-zalıma.

Tikan *is.* 1. Müəyyən bitkilərdə iynə. *Tikandan başqa heç bir şey yetirmir.*

2. *məc. Sancma. Bizdə.. mədəni həyatın gedişi.. tarixi vəqələrin tikanları üzərinə .. atılırlarla yürüdüyündən..*

Tikdirmək *icb.* Bina tikmə işini gördürmək. *.. tikdir.. bir ev.*

Tikə *is.* Qırıq, parça, kiçik bir hissə. *.. heç tikəsi də ələ gəlməz.*

Tikə-tikə *z.* Parça-parça. *..Ürəyi ..çamurlara çırpıb tikə-tikə parçalamaq.*

Tikilmə *is.* Bina edilmə, inşaat. *.. Nizaminin .. məqbərəsinin ..tikilməsi üçün lazımı yerlərə müraciət edilməsi tapşırılır. ..Türk teatri üçün yeni bina tikilməsi məsələsi irəli sürülməli.*

Tikilmək *məch.* 1. Bina edilmək. *Qurbanın evi.. son memarlıq sistemi ilə tikilmiş bir ev idi.*

2. *məc. Qurulmaq, yaradılmaq. Həyatın bir tərəfi sökülür, dağılır, o biri tərəfi başqa, tam başqa və yeni bir biçimdə tikilirdi.*

Tikmək¹ *f.* 1. Bina etmək. *Tikəram bir hasar..*

2. *məc. Qurmaq, meydana gətirmək. ..Bir əllə sökmək, dağıtmaq, o biri ilə tikmək, yaratmaq.*

Tikmək² *f.* Parçanın, dərinin və s.-nin kənarlarını iynə-sapla bir-birinə calayaraq paltar, ayaqqabı və s. hazırlamaq. *Bir dəstə modalı mənə paltar tikəydilər; Bu qırmızı xəritəni şalvar tikəydilər.*

Təməl *is. (ər.) Bünövrə, özü (bir şeyin əsası, binası).* Artıq ədəbiyyat öz mövzunu həyatdan və mühitin təməlindən almır(dı).. Son illərin yenilikləri.. əski ədəbiyyatı da büsbütün təməlindən sarsıtdı. *İndilik el mənə tapşırırdı həyatın; Təməlim mən də.. dağıtdım bu sədaqət təməlin..*

♦ **Təməl daşını qoymaq** – əsasını qoymaq. *Mirzə Fətəli.. hər halda bu yeni ədəbiyyatın ilk təməl daşlarını qoymuş oldu. M.F.Axundov ..azəri teatr ədəbiyyatının ilk təməl daşını qoyan ədibdir.*

Təmənna *is. (ər.) Xahiş, dilək, mətləb. O elə bilir ki, guya bizim ondan bu barədə bir təmənnamız var. // İstək, dilək, arzu. Əl*

çək, mən ölüm, at bu təmənnanı, a Müznib! □ **Təmənnə etmək** – rica etmək, xahiş etmək. *Züleyxa ərinin yanına getdi, ona yalvarıb, qardaşına bir az əl tutmasını təmənnə etdi.*

Tikmək² *f.* İynə-sapla işləyərək paltar, ayaqqabı, papaq, cürbəcür naxış və s. hazırlamaq. *..Paltar tikəydilər.. ..Çəkmə tikməyə başlayır.* □ **Tikiş tikmək** – tikişlə məşğul olmaq. *Qızlar tikiş tikir və oxuyurlar.*

Tilov *is.* Qarmaq (balıq tutmaq üçün). *Ey zalım dövrən! .. iti tilovun ucuna keçirdiyin bir parça ləziz təmənnə aldanıb toruna düşdüm.*

Tilsim *is.* (ər.) 1. Ovsun, cadu. *Hər halda cadular, tilsimlər deyildir.*

2. məc. Nüfuz, təsir. *Füzuli elə bir tilsim idi ki, ədəbiyyatımız ondan bir addım belə olsun bayıra çıxmır(dı).*

3. məc. Çıxılmaz vəziyyət, durğun hal. *..Ədəbiyyat ..çıxılmaz bir tilsim içərisində çırpınırdı. Birinci olaraq bu cadulanmış gedişə qarşı çıxan, .. qəzəl və qəsidə tilsimini kıran Mirzə Fətəli Axundov olmuşdur.*

Timsal *is.* (ər.) 1. Nümunə, misal. *..Cavidin əsərlərindən bir qaç timsal göstərmək istəyirik.*

2. Surət, üsul, qayda, tərz. *Keçən illərin timsalında, bu il də mən.. teatrın əməli işinə qoşulmuşam.*

Tin *is.* İki küçənin kəsişdiyi yer. *Təşkilat tinlərdə tək-tək adamları vurmaqla məşğul ola bilməz.*

Tip *is.* (yun.) Etnik, sosial, peşəkar, habelə fiziki, psixi məziyyətləri, sifətləri təcəssüm etdirən obraz, bədii surət, personaj. *..Obrazı canlı bir tip kimi göstərir. ..Səhnəmizdə azərbaycanlı, şərqli bir qadın tipi yaratmaq üçün mütləq azərbaycanlı, şərqli bir qadın olmalıdır.*

Tipik *sif.* Səciyyəvi əlamət və xassələrlə müəyyən tipi təmsil edən, ona xas olan xüsusiyyətləri əks etdirən. *(Sənətkar) ..həyatdakı bütün xarakter, tipik və hətta bir çoxlarının görə bilmədiyi momenti görməli(dir).*

Tipografiya *is.* (yun.) Mətbəə. *Tipografiya qalıb, .. vekselim*

vardır.

Tir is. 1. Şalban, dirək, diniş (qalın taxta).

◊ **Tiri gözündə görməyir, özgədə geysuyabdır** *ata.sözü* – öz gözündə tiri görmür, özgə gözündə qıl axtarır.

2. z. Təşbehlərdə: tir kimi. *Vurulan da tir uzanıb yerə..*
[Salamov:] *Qabağında yekə bir zurna tir çəkib uzanıbdır..*

Tiran is. (*yun.*) Hökmdar. *V1 əsrdə Afinada tiranlar hökmranlıq edir(dilər).*

Tirə is. (*fars.*) Qaranlıq, qara. □ **Tirə nihad ol!** – *məc. cahil (qaranlıq) təbiətli ol! Aydın, işıq aləmdə çalış, tirə nihad ol!*

Tirənihad is. (*fars.*) Bədəsil, cinsi pis. *..cəhd elə,ərbabi-fəsad ol! Min fitnə törət.., çalış, tirənihad ol!*

Tirmə is. 1. Tirməşal (naxışlı şal parça) və ondan olan məmulat. *Lap küncdə oturan gümüş qəlyanlı, tirmə qurşaqlı bir kişi danışdı..*

2. Kəndirdən toxunma sərt parça, brezent. *Qoy bu itilgetləri tərif üçün; Tirməyə döndərməyə öz kişlərin.*

Tiryək is. (*fars.*) Narkotik maddə (xaşxaş). *İranlı kimi tiryəkə, bəngə elə adət. ..arvad oxuyar, uşaqlarına ədəb verir..; (Qadınlar) doktor-moktor olub, müsəlimalərə müalicə edər, uşaq saxlamağı öyrənib, uşağa tiryək verə-verə daha çöpə döndərib öldürməz.*

Titrək sif. Titrər, titrəyən, əsən. *Bacısına rəhmi gəldi, tez yüyürüb onu qucaqladı və titrək əlləri ilə onu tərpətdi, öldüyünü bilib qalxdı, dalı-dalı otaqdan çıxdı. ..hər gülüşündə bir həyat çırpınan bu titrək dodaqları sövməmək mümkünmü?*

Titrəklik is. Titrəmə, titrəyiş, əsmə. *.. daim gülümsər dodaqları solmuş, qurumuş, əsəbi bir titrəklik almışdı.*

Titrəmə f. is. Əsmə, titrəyiş. *.. Bədənimə bir titrəmə düşdü.*

Titrəmək f. 1. Titrəmə tutmaq, əsmək. *..Qarşında durub titrəyirdim.. ..Desin laylay, təbəssüm oynadaraq titrəyən dodağında.*

2. Canına lərzə düşmək. *Qəhrəmanlar, igid-igid ərlər; Titrəyirlərdi sanki bir yarpaq.*

3. *məc.* Sayrışmaq. *O baxışlarda titrəyən xülya.*

Titrəşmək *f.* Qarşılıqlı tərzdə titrəmək, sayrışmaq. .. 6-7 ..ulduz ..titrəşir..

Titratmək *f.* 1. Əsdirmək. *Şaxta.. uşaqları.. titradirdi.*

2. Lərzəyə gətirmək. *..bir zamanlar Azərbaycan səhnəsini titradən Oqtay Eloğlu budurmu?*

3. Sarsıdaraq oynatmaq, yerindən eləmək. *.. əsəblərini .. titratdı..*

Titrəyiş *is.* Titrəmə, əsmə. *..dodaqlarında ..titrəyiş..*

Tiyatro *is.* Teatr. *Başqa vaxtlarını da tiyatrodə .. keçirərdi.*

Tiz *sif. (fars.)* İti, kəskin. □ **Tiz etmək** – itiləmək. *.. Millət üçün tiz edəcək nişlərin . .. Manqala hər gün düzəcək şişlərin.*

Tizfəhm *sif. (fars.və ər.)* Anlaqlı, fərasətli. *Mənsur .. çox zirək və tizfəhm olduğu üçün arif olanlar .. bu yetim cavanı gözəl səadət gözləyəcəyini bilirdilər.*

Toğlu *is.* 10-12 aylıq qoyun balası. *..Kəsər.. qurban 5-6 toğlu..*

Tox *sif.* Yeyib doymuş, aclıq hiss etməyən. *..Öz külfətini bir gün ac, bir gün tox saxlayırdı. ..Tox da olsa, səhnədə, ac da olsa, səhnədə..*

Toxm *is. (fars.)* Toxum. // *məc.* Rüşeym. *O toxmi-ədab verdi hasilin...*

Toxtaq *sif.* və *z.* Arxayın, xatircəm.

◇ **Toxtaq vermək** – toxtaqlıq vermək, toxtatmaq, sakit etmək. *Özünə toxtaq verirdim.*

Toxtaqlıq *is.* Arxayınlıq, xatircəmlik. *Taqsırma qarşı töhmət.. mənim üçün bir toxtaqlıq olar.*

Toxtamaq *f.* Sakitləşmək, özünü ələ almaq. *..Balaş, bir az toxtayın.*

Toxtatmaq *f.* 1. Sakitləşdirmək, toxtaq vermək. *.. özünü toxtada bilməyib..*

2. Dayandırmaq. *Ancaq bu kimi şeylər .. quruluşumuzun yürüşünü toxtada bilməz.*

Toxum *(fars.)* Bitki rüşeymli tum. *...sabah toxum səpə bilək.*

Toxumaq *f.* 1. Əriş-argac üsulu, yaxud torlu üsul ilə

hazırlamaq, hörmək. *..xalça-palaz toxuya bilirdi. ..bəlkə sən hələ yer-yemiş üçün səbat toxumağı deyirsən.*

2. məc. Tərtib etmək, düzəltmək, yaratmaq. *Onu guya ki, şeirdən hörmüş; Bir çəmənzar içində bülbüllər. Onu guya ki, nəğmədən toxumuş; Nazlı bir qız, ziyalı bir dilbər.*

Toxundurmaq t.-li f. Dəydirmək... *sənə hələ bir sədəmə toxundurardılar.*

Toxunmaq f. 1. Əl vurmaq, əl dəymək, təmas etmək. *Toxunan kimi taxtabənd yatacaq.. Onu guya ki, bəsləmiş göylər; Bir çiçəkdir, toxunsalar, tökülər.*

2. Təsir etmək. *.. duyğuya toxunmayan əsər sənət nümunəsi deyildir. // Dəymək, sataşmaq (gözə, qulağa). .. toxunur çeşmimə posta qutusu.. // Könlünə dəymək. .. bu ona toxundu.*

3. Dəyib-dolaşmaq. *Bu gəncin yürüşünə toxunmaq üçün uzadılacaq qara bir ələ minlərlə əməkçilərin birləşmiş ağır yumruğu cavab verə bilər.*

4. Namusuna sataşmaq. *Mənə başlı-ayaqlı bir insan toxunmuş, məni zorlamışdır.*

5. Üzərində bir qədər dayanaraq ötəri bəhs etmək. *.. mühüm nöqtələrə toxunacağıq.*

Toxunulmamaq f. Əl dəyilməmək, təsir, təmas edilməmək. [Elxan:] *..ona toxunulmasın.*

Toxunulmaz sif. Qanunən qorunan. *.. ictimai əmlak.. toxunulmaz və müqəddəsdir.*

Toxuşdurmaq f. 1. Uydurmaq. [Salamov:] *Adə, sən yenə o milliyəni toxuşdurma ortalığa ey..*

2. Çalmaq. [Aram:] *Nə hava istəyirsən, de, toxuşdursun.*

Tok is. (rus.) Elektrik cərəyanı. *Bəlkə tok vurub sən?*

Tokat is. (it.) Zərbə. “Hamlet..” qəzanın ağır tokatlarına dayanmaq, ya da.. *fənalığı məhv etmək*” lazım olduğunu düşünür.

Toqquşma is. Münaqişə, çəkişmə, ixtilaf. *.. ciddi toqquşmalar əmələ gəlir...*

Toqquşmaq f. Üz-üzə gələrkən bir-birinə bərk toxunmaq. *O biri otağa keçir və yolda Toğrulla toqquşur, şüşəsi düşüb sınır.*

Tolazlamaq *f.* Uzağa tullamaq. .. *Tolazlamısan səlbəni..*

Top *is.* 1. Artilleriya silahı. *Toplar səngərdə, silahlar əllərdə. Əsrin özü top, haqq sözü top, tanrısı qurşun! ..ara-sıra partlayan topların partıltısından gözlərini qırpımsız qarşıya dikdiyindən.. düşündüyü bilinirdi.*

2. Şahmat fiquru. *İranda demişdim sənə oynanmada şahmat; Var səndə piyadə düzülüb qarşıya top, at. Top hələ qalmış, tünd yeri yir mat..*

Topa *is.* Qalaq, yığın. ..*Yaşıl otlar topasımı?*

Topçu *is.* Artilleriya əsgəri. ..*Topçuya oxşayırsan.*

Toppuz *is.* Dəyənək. *Vursun.. toppuz və çomaq..*

Toplamaq *f.* 1. Yığmaq, bir yerə yığmaq. *Toplamış ölkəsində hər nə ki, var.. sənətkar. ..bütün materiallarını.. toplamalı(dırlar).. .. qüvvələrini min yerdən toplamış..*

2. Cəmləşdirmək, cəm etmək. *Topla, nə gücün varsa.. Toplamışdır gözəlliyi ən sevimli qızları. ..Aktyor gözəl sənətin bütün qismlərini özündə toplayıb canlandıran bir sənətkardır.*

♦ **Özünü toplamaq** – özünü ələ almaq. .. *özünü toplayır və .. bayıra qaçır. Nəhayət, özünü toplayıb namaz yadına düşdü.*

Toplanma *f. is.* Yığılma. *İranın milli tarixinə aid ənənələrin toplanmasına Sasanilər zamanından çalışılırdı.*

Toplanmaq *f.* 1. Yığılmaq. .. *Vergilər toplanır. Kəndlərdə.. üzüm məhsulu toplanarkən.. bayram yapılırdı.*

2. Yığışmaq, toplaşmaq, cəmləşmək. .. *qonşuları toplanmışdılar. Gəl, qonaqlar toplanmışlar! Toplandı nümayəndələri, məclisə doldu..*

3. *məc.* Özünü toplamaq, özünü ələ almaq. *Doğrul, toplan, həyəcanı tərk et!.*

Toplaşdırılmaq *məch.* Toplanmaq, bir yerə cəmləşdirilmək. *El ədəbiyyatı toplaşdırılmalıdır.*

Toplaşdırmaq *t.-li f.* Bir yerə cəmləşdirmək. *Mən fikrimi toplaşdırı bilmirəm.*

Toplaşmaq *qarş.* Bir yerə yığışmaq. *Bunlar dəstə ilə bir yerə toplaşırlar.*

Top-topxana *is.* Artilleriya. *Kişinin top-topxanası var.*

Topuq *is.* Ayaqda pəncə və baldır sümüklərini birləşdirən oynaq. *.. Topuğu da burxulmuşdu..*

Tor *is.* 1. Çarpaz toxunmuş müxtəlif ləvazimat. // Balıq, quş tutmaq üçün alət. // Hörümçəyin ifraz etdiyi çarpaşlıq nazik tellər.

2. *məc.* Qurğu, kələk, ağ dolab, fənd, fırıldaq, badalaq. *.. təbiətin torunu ..qırmağa qəsd etsələr.. ..Şeyxin torları açıldı, İsgəndərin fikri qalib gəldi.*

♦ **Gözü tor gətirmək** – görmə qabiliyyətinin zəifləməsi. *Gözlərim tor gətirir, ürəyim vərəm.* **Tor qurmaq** – hiylə qurmaq. *(Yaqo.).. görəne bir tor qurar. [Əbdül:] İndi bu istəyir ki, yazıq Sara üçün tor qurub, öz qızı Pərinə Bəhramə versin.* **Tor qurulmaq** – hiylə qurulmaq. *“Xəlvəti min tor qurulmaqdan” görüm məqsəd nədir?* **Tor(un)a düşmək** – hiyləyə uymaq. *Ey bivəfa dünya! ..aldanıb toruna düşdüm.* **Tor(un)a salmaq** – tələyə salmaq. *Ey bivəfa tale! .. Sən insanları aldadıb, öz toruna salırsan?*

Torpaq *is.* 1. Planetimizin üst qatı olan quru yer. *.. torpaq üstünü məqbərələrə çevirəcəyəm. İşıq saçan nefti torpaqlarında..*

2. Yer qabığının tərkibindəki tünd qonur rəngli yumşaq dənəvər maddə. *Mən yerdəki duzu dəyişdirib, torpağa çevirəcəyəm.*

3. Sahibi olan yer, sahə, ərazi. *Torpağıma qarşı töycü verməyə də can çəkirsiniz. Fəqət torpaq bəylərdə, mülkədarlarda deyilmi?*

4. Tikinti materialı, palçıq. [Elxan:] *Oturduğun bu geniş sarayın daşları əllərimin qabarlarından yapılmış, torpağı alın tərimlə, göz yaşlarımla yoğrulmuşdur.*

Torpaqsız *sif.* Torpağı olmayan. *Yaxşı, bəs bu.. torpaqsız qalan kəndlilər...*

Tost *is. (ing.)* Süfrə başında birinin ünvanına deyilən xoş arzu, xoş sözlər; bir adamın sağlığına şərab və s. içmək təklifi. □ **Tost demək (söyləmək)** – sağlığına danışib içki içməyi təklif etmək. *Həmişə tost söylərdi.*

Tort *is. (ər.)* Şirniyyat məmulatı. *Hələ bir yekə tort alıb*

hamınızı qonaq eləram.

Tovlamaq *f.* Dilə tutub yoldan çıxarmaq... *xırda uşaqları tovlayıb.. gizlindən yağ, pendir və sairə gətirməyə göndərir..*

Toy *is.* Evlənmə mərasimi, həmin mərasimlə əlaqədar şənlik-sadlıq məclisi. *Toy gecəsi idi. Toy qədəh, matəm qədəh, bayram qədəh.. .. Şair.. yas, bayram, toy.. görmüşdür..* □ **Toy etmək** – toy məclisi düzəltmək. *..toy edib.. gəlin gətirdilər.*

♦ **Toy tutmaq** – başına oyun açmaq, divan tutmaq. *.. ona bir toy tutaram ki...* **Toydan sonra nağara** – vaxtı ötmüş bir iş haqqında. *.. toydan sonra nağara..*

Toyxana *is.* Toy məclisi üçün düzəldilən yer. *.. toyxana gəldi, yasxana gəldi.*

Toyuq *is.* Yumurtasından, ətindən və tükündən istifadə olunan ev quşu. *Bu ..çil toyuq.. yenə də fal aparır.*

Toyuq-cücə *is.* Toyuq və toyuq balası toplusu. *.. toyuq-cücəyə baxırmış...*

Toz *is.* Havadan çöküb şeylərin üzərinə qonan narın hissəciklər. *Yayda tozu atəkdən; ..Qışda çamur göbəkdən. Səkkiz il baş darayar, ya da ki, cırpar tozunu.*

Toz-duman *is.* Havada həm toz, həm də duman. *.. toz-duman.. içərisində.. səsi eşidilir.*

Töhfə *is.* (ər.) Bəxşiş, ərməğan, hədiyyə. *Novruz bayramına hazırlaşan müsəlmanlara töhfə!*

Töhmət *is.* (ər.) Danlaq, məzəmmət. *..acı töhmətləri böhtanları qəbul etməli(dirlər)..* □ **Töhmət etmək** – danlamaq, məzəmmət etmək... *el edər ona töhmət.*

Töhmətləndirmək *t.-li f.* Danlamaq. *..O, müsəlmanları oxumadıqları üçün töhmətləndirir.*

Tökmək *f.* 1. Bir yerdən başqa yerə boşaltmaq. *.. Nadyagilin şeylərini tökdü həyatın ortasına.*

2. Axıtmaq, süzmək. *Tök üstünə suyu, ərisin..*

3. Sallamaq, salmaq. *.. Saçların.. arxaya tökərək, Gözlərin .. uzaqlara dikərək, baxıyor bir xəyalə dalmış qız, baxıyor kainata..*

4. Salmaq, saçmaq. *İndi ay .. İşığın.. Töküyor sahilə..*

5. Bir yerə cəmləşdirmək. .. *aləmi yığıb töküblər Türk Teatrına..*

6. məc. Yağdırmaq.... *indi hər nə teatrda çırt oldu, pırt oldu, yaz, tök camaatın qabağına...*

7. məc. Şərf etmək (pul qoymaq), hədə yerə xərcləmək. *Bir atək pul tökmüşük ora. ..milyonlarla pulları açıq düzlərə töksünlər.*

Tökük sif. Sökük, sınıq-salxaq. *Komalar həp qırıq, tökük, dağınıq.*

Tökülmək f. 1. Yuxarıdan aşağıya hərəkət etmək (dənəvər və maye halında olan şeylər haqqında), axmaq. ..*sanki bir kürə od onun gözlərinin içinə tökülüb yanırdı. ..bu əcza (karbola kislotası).. insanın.. gözünə tökülsə, kor edər.*

2. Sallanmaq, düşmək. *Çətri alınına tökülüb. .. umuzlara töküldü saçlar..*

3. Axmaq, süzülmək. .. *gözlərindən ..yaş tökülməsinə baxmayaraq.. Qurbanların qanı qəbrə töküldü.*

4. Yerindən çıxıb, qopub düşmək (külli miqdarda). *Bir çiçəkdir, toxunsalar tökülər. Sarabski isə.. ulduzlar əvəzində xalqa müraciət edir və sütunlardan yerə tökülmələrini tələb edirdi. Mən.. belə tükü tökülən görməmişdim.*

Törəmək f. 1. Əmələ gəlmək... *həyatda bir-ikilik törəmişdi.*

2. Dünyaya gəlmək. ..*yeniyetmə bəylər törəyir. .*

Törəniş is. Törənmə, əmələgəlmə, artma. .. *Məhsul, heyvan törənişi.. yaxşı olur.*

Törənmək məch. 1. Əmələ gəlmək, meydana gəlmək, ortalığa çıxmaq. *Qoy törənsin min cürə yersiz rəzalət səhnədə.*

2. Dünyaya gəlmək, vücuda gəlmək, çoxalmaq. ..*yeni.. müəllimlər törənir..*

Törətmək t.-li f. 1. Əmələ gətirmək, doğurmaq. .. *üçüncü düşmənim isə köləlik törədən bütün indiki ictimai mühit(dir)... Xalqda.. yeni fikirlərə qarşı.. bir etimadsızlıq törədir. Anasının işi onda (Sona xanımda) səhnəyə həvəsi törətmiş, 10 il müddətinə vücutda kiçicik və zəif olan qızçıqazdan böyük bir aktrisa fiqurası yetişdirmişdir.*

2. Doğdurub artırmaq. *Məqsəd, türkün sözü, işlək mal törətməkdir.*

Tör-töküntü is. 1. Qalıq, artıq, tullantı. *Aslan o yan-bu yanı axtarıb tapdığı tör-töküntüdən bacısına verirdi, özü yemirdi.*

2. Miras qalmış izlər, qalıqlar. *Teatr hələlik naturalizm tör-töküntüsündən tamamilə azad olmamışdır.*

Tövbə is. (ər.) *din.* Daha günah işləməməsinə əhd etmə. □ **Tövbə etmək** – günahlarını daha təkrar etməyəcəyinə peşmançılıqla and içmək. *Et tövbə oləndə, sağ ikən hamili-dad ol!*

Tövr is. (ər.) Hal, tərz, sayaq. *Sitarə bir tövri-vüqar ilə durub.. .. üsəngdilanə bir tövrlə yanından keçərək.. // Cür. ..gərək paltarların hamısı bir tövr olsun.* □ **Bu tövrlə** - bu cür. *Bu tövrlə Fərhad ölə-ölə məktəbi tamam etdi. Hər tövrlə olursa* – necə olursa olsun. *Hər tövrlə olursa, çalışırdı ki, (Aslanı) evdən rədd etsin. Nə tövr olsa* – hər cür olsa. *O biri tez çalışır ki, nə tövr olsa, sıxıb kənara çıxarsın.. Hər cür olsa, onun ayağından dartıb yıxmağa say edir. O tövrlə* – o cür. *Oynar o tövr ilə, necə çalsan ona hava. // Təhər.* □ **Bir tövr(lə)** – bir təhər, güc-bəla ilə, çətinliklə; bir yolla. *.. üç yüz manat pul gətirmişəm ki, onunla bir tövr külfətimi dolandıraram. .. bir tövr gününü keçirirdi. Fərhad da bir tövrlə Aslanı evdən rədd etmək istəyirdi..*

Tövsiyə is. (ər.) Məsləhət, təklif, göstəriş. □ **Tövsiyə etmək** – 1) məsləhət görmək. *Təsəvvüf həmişə insana özündən vaz keçməyi, tövsiyə edir;* 2) təklif etmək *..xalqa tövsiyə etdiyi bir məsləkə özü boyun əymir;* 3) tapşırmaq. *.. Təbib tövsiyə etmişdi ki, məbada bu əcza üzünüə və gözünüə dəysin..*

Töycü is. Kəndlilərdən alınan vergi. *O da töycü, naloq, dinmə – ver. Torpağıma qarşı töycü verməyə də can çəkirsiniz. .. töycüləriniz üçün möhlət verin.*

Tradisiya is. (lat.) Ənənə. *Xalqın .. tradisiyasını.. öyrənib təhlil etsin.*

Tragediya is. (yun.) Dramatik əsər janrı, faciə. *Fespid .. tragediyanın xüsusi bir mövqeyə salınması üçün ilk təşəbbüsdə bulunmuş oldu..*

Tragik *is.* (yun.) teatr. Fəciə aktyoru. .. yüzlər ilə tragiklər könül təkiyələrində “Qasım” ya “Ələkbər” şəbihi olaraq, yüzlər ilə komiklərimiz çayxanalarda xalqı güldürərək, başqaları üçün görünməz, tanınmaz olaraq, məhv olub gedirlər.

Traktor *is.* (ing.) Kənd təsərrüfatı maşını. Traktor da salarsan, əmək azalar və məhsul artar.

Traktorçu *is.* Traktor sürücüsü. .. biz sizi traktorçu, maşınçı, aeroplançı eləmək istəyirik.

Tramvay *is.* (ing.) Şəhər nəqliyyatında elektrik qatar. [Məmmədəli:] Cəfər, tez mətbəyə gəl, Əbdülrəhim tramvay altında qalıb, göndərdik xəstəxanaya.

Transformator *is.* (lat.) Elektrik cərəyanının gərginliyini tənzimləyən aparat. Toğrul, keç transformatora.

Trost *is.* (rus.) Əsa, əl ağacı. Başda “kateloq”, əldə “trost”..

Truppa *is.* (fr.) Aktyor heyəti. ..buraya milli truppalardan ibarət qastrolçular gələcək(lər)..

Tufan *is.* Qasırğa, çovğun, boran, fırtına. // məc. Kəşməkəş, müsibət, qovğa, qiyamət. *İnqilab mərkəzi olan Moskvanın siyasi tufanları arasında iki il sürdüyü həyat ona əsər etməyə bilməzdi.* // məc. Fəlakət, bəla, əzab, sarsıntı. *Məni səndən ayırdı, bir tufan..* .. qısqanclıq tufanı içində.. boğub öldürməsi qədər bir təbiilik tələb etmirik.

Tuğyan *is.* (ər.) Coşub-daşma. *Mənə onsuz bu eşq tuğyanı veriyor bir əzabi-ruhani.* □ **Tuğyan eləmək (etmək)** – 1) coşmaq, qızışmaq, həddini aşmaq. *Baxın indi oxumuş qızlara: tuğyan eləyir;* 2) şiddət etmək, coşmaq. *Bu çərxi-dun zülm etməkdə tuğyan edəcək..*

Tujurka *is.* (fr.) ..Kurtka, gödəkçə. ..əynində tələbə tujurkası .. bayıra çıxması. .

Tul *sif.* (ər.) Uzun. *Gah yazıram, gah pozuram, vaxt aparır tul.* □ **Tul etmək** – uzatmaq. *Çox yazma, danışma, daha tul etmə kəlamı.*

Tula *is.* Uzunqıçlı ov iti. ..daha yaman, tula itdən murdar.

Tullamaq *f.* 1. Tolazlamaq, fırlatmaq. .. gecə aparıb tullarıq

şəhərin kənarına.

2. Aşağıya atmaq. □ **Özünü tullamaq** – özünü atmaq (hündür yerdən aşağıya). .. *özünü ağacdən tullayıb asılır...*

3. Tərk etmək, buraxıb getmək. *Mülki-cahanı tullayıb özgə diyarı gözləyir.* // məc. Əl çəkmək, boşlamaq. *Millət qəmini.. tulla kənara.*

Tullatdırmaq f. Başqasının əli ilə tullamaq. *O gülləri də bu saat buradan tullatdıraram.*

Tuluq is. Aşılانmış bütöv qoyun (keçi) dərisi. .. *Yağış elə bil tuluqdan tökülür.*

Turac is. Toyuq cinsindən ov quşu. *Nə sən ovçusan, nə mən turac.*

Turşu is. Duza, sirkəyə qoyulmuş xiyar, badımcən və s. *Yox bir, turşuya qoyurlar.*

Tum is. Toxum. // Sperma, döl. .. *Tumunuzdan bir gilə dənizə düşsə, bütün balıqlar diplomat olar..*

Tuman is. Bəldən aşağı qadın geyimi; yubka. .. *Tumanım qısa və dabanlarım dikdir?*

Tumançaq sif. Tumansız. .. *qalmışam üryan. Çıxa bilməm, tumançağam, qapıdan.* **Tumançıxardan** is. və sif. Abırsız, arsız, həyasız. *Sən hələ çoxdanın tumançıxardanısan.*

Tumarlamaq f. Sığallamaq. *Yalın tumarladı..*

Tumluq is. və sif. Toxumluq (əkmək üçün). ..*məndən 3 pudumluq buğda çəkdi apardı.*

Tutarlı sif. Əsaslı, inandırıcı. .. *əlində tutarlı bir sübut yoxdur.*

Tutdurmaq f. 1. Yaxalatmaq, həbs etdirmək. *Sonra .. özünü də.. tutdurdum.*

2. Kəsdirib qaydaya saldırmaq (dırnaq haqqında). .. *dırnaqları tutdurmağa getmişdi..*

Tuti is. Tutu, tutuquşu. .. *tuti kibi onu təkrar eləyir.*

Tutivari sif. və z. Tutuquşu kimi. *Fəqət camaat bunların tutivari.. sözlərinə əhəmiyyət vermiyor..*

Tutqun sif. 1. Açıq olmayan, zülmətli, buludlu. *Tutqun gecə.. Hava .. tutqun və bulanıq idi.* // Aydın olmayan, boğuş. .. *dəniz*

dalğalarının.. tutqun xumurtusu..

2. *məc.* Qaşqabaqlı, məyus, bikef, pərişan. *Axı sənə nə olmuş, nəyin belə tutqunsan? .. baxır fəzaya qəm(g)lin; Yenə tutqun, haman yenə dalğın..*

Tutqunluq *is.* Buludluluq, dumanlılıq. *Havanın tutqunluğu yürəyimi sıxdı.*

Tutma¹ *f. is.* Əldə etmə, nail olma. *..teatrın ikinci olimpiadada.. birinci yer tutmasını təmin edəcək əsas məsələlər bundan ibarətdir.*

Tutma² *is.* Coşma, qızışma. *Bunun var tutması.., ol agah.*

Tutmaq *f.* 1. Əl(lər)i ilə yapışmaq. *Mənsur cəld (Sitarənin) əlindən tutub qaldırdı.. taxtın dördüncü ayağından tutur. // Əlində saxlamaq. ..bu uşağı tut, mən gedim, bir vedrə su gətirim. // Əli ilə saxlamaq. Əlini tutan yox, ayağını tutan yox. // Saxlamaq, buraxmamaq. Sağ qalarsam, dönüb gələm, məni tutmaz dağlar.*

2. Yaxalamaq, ələ keçirmək. *Tutun bunu, əl-ayağın bağlayın! Düşmənlər məni tutdular. Fərhadı tutub həbsxanaya apardılar. // Həbs etmək. ..Əhmədi tutdular. O gündən neçəsini vurublar, neçəsini tutublar. .*

3. Yönlətmək. *..gözlərini göyə tutub..*

4. Yapışb əl çəkməmək. *Nə var, ay bixabərlər, tutmusuz Hürzadı, Pərzadı? // Yapışb bağlanmaq. Dini-zadı atardım, tək Zinani tutardım.. Maryanı bərk-bərk tutub, evdə ata həmdəmin.. // İntixab edib bağlanmaq. "Dini, şəriəti tutun".. Mən onu tutduğu yoldan qaytararam. // Bağlanıb (ömrünü, həyatını) sərf (həsr) etmək. ..həpsin atıb, onu (atasını) tutsun?*

5. Örtmək. *..mən ki, sizin gözlərinizi əlimlə tutmamışdım.*

6. Müəyyən mövqedə durmaq, rol oynamaq. *Birinci yeri orijinal pyeslər tutur. Böyük bir mövqe tuta bilər.*

7. *məc.* Kirələmək, icarə etmək. *..at tut, eşşək tut.. ..ev tutub.. Mərdəkanda bağ tutmuşlardır.*

8. Əhatələmək. *Pələnglər tuta dövrüm, çəkinməmə əsla..*

9. *məc.* Düçar etmək, mübtəla etmək, giriftar etmək. *..bədbəxtlik (insanı) daha da artıq tutur.*

10. *məc.* Qavramaq, sezmək, duymaq. .. *mühiti doğruluqla tutur.. Hamısını tutmaq olmur, vaciblisini sən de, mən də yazım. // Gözü sataşmaq. .. baxışlarını tutdum.*

11. *məc.* Uzunçuluq etmək. *Tutdun məni söhbətə...*

12. *məc.* Başlamaq. *Siz indidən ki, belə tutmuşsuz, bununla nə artar! Qudurmayın siz, a qızlar, axır bəlayə düşərsiz! İşdən gəlmişik, tutub ki, mən un ələyirəm, sən də gərək xəmir yoğurasan..*

13. **Tutmuş** şəklində – başlamış, başlayaraq. ..*Nağıllardan tutmuş cəfəngiyyata qədər səhnədə deyilirdi.*

14. **Tutaq(ki), turalım(ki)** *ara s.* şəklində – deyək(ki), fərz edək(ki). *Sən burada, tutaq ki, əkirdin buğda.. ..biz burada, tutaq, 300 hektar itiririk.. Turalım ki, Sənanın yeni bir fikri vardır.*

Tutuq *sif.* Tutqun. *Ayın tutuq ziyası altında xəfif, solğun bir sima..*

Tutulmaq *f.* 1. Ələ keçirilmək. *Gətirdiyim kağızların bir neçəsi tutulmuşdur. // Həbs edilmək. [Qubernator:] Öldürən tutulmuşdurmu? [Polismeyster:] Biri tutulmuşdur, general həzrətləri. // Ovlanmaq. .. Tutulmuş ov ikən əldən uçuruldu.*

2. İşğal edilmək. .. *Egəy dənizinin adaları da.. tutulur.*

3. Tıxanıb bağlanmaq. .. *çirk yolu tutulub.*

4. Düşmək, uğramaq. *Gülzar, yağışa tutulmasın deyə, tələsirdi.*

5. Düşər olmaq. *“Odisseyə” .. Ulusun dənizdə tutulduğu bəbələri təsvir ediyor.*

6. *məc.* Karıxmaq, pərtləşmək. *Kamal.. duruxdu, tutuldu, düşündü.*

Tutulu *sif.* Tutulmuş. *Əlim tutulu olduğu üçün vuruşa da bilmirdim.*

Tutuşdurmaq *f.* Bir-biri ilə qarşılaşdıraraq müqayisə etmək. *Palçıqçı Bəşir donluğunu almış, borcları ilə tutuşduraraq evə qayıdırdı. Azərbaycanın siyasi və ictimai tarixi ilə ədəbiyyat tarixini tutuşduracaq olursaq, biri-birinə çox uyğun və mütənasib yollar ilə getdiyini görmüş oluruq.*

Tutuşmaq *f.* Tutaşmaq, yaxalaşmaq. *Mən bir namus gözətçisi, o bir namus oğrusu, tutuşduq.*

Tuş *is.* Qabaq, qənşər. □ **Tuş gəlmək** – rast gəlmək, rastlaşmaq, təsadüf etmək. *Hər addımda tuş gəlincə bir kola.. .. tuş gəldiyin hər bir qadına göz basırkən kimsə sənə namussuz demirdi.*

Tuşlaşmaq *f.* Tuşuna çataraq qarşılaşmaq. *Hələ dalan ilə tuşlaşanda bədanimə bir titrəmə düşdü.*

Tüfəng *is.* Uzun lüləsi olan və əllə tutulub atılan odlu silah. .. *tüfəngləri götürsünlər.. sənin üçün mükəmməl bir tüfəng almışam.... ..*

Tühaf *sif. (ər.)* Qəribə, təəccüblü, qeyri-adi. .. *Tər damcıları.. gözündən axan yaşlara qatışmış, tühaf görkəm vücudə gətirmişdi. Lakin səndə tühaf bir səbr varmış.*

Tük *is.* Dəridən çıxan sapvari törəmə. // Saç. *Mənim birca- birca tükümü yolarlar. // Saqqal. ..üzümü tük basmışdı..*

◊ **Tükdən asılı olmaq** – çox təhlükəli vəziyyətdə olmaq. *Mənim də varlığım burada bir tükdən asılıdır. Tükləri biz-biz olmaq (durmaq)* – dəhşətə gəlmək, bərk qorxmaq. *Özü də elə deyir ki, adamın tükləri biz-biz olur...*

Tünbətün *is. (fars.)* Gorbagor. *Tünbətünün qızı, .. heyvanciyəzi elə atdım ki...*

Tünd *sif. və z. 1.* Açıq olmayan, tutqun. .. *tünd boyalarla təsvir edir.*

2. Becid, iti. *Tünd yeriyr at.*

Tülkü *is. 1.* Uzuntüklü, uzunquyruqlu yırtıcı heyvan. .. *qaçır tülkü kimi..*

2. məc. Bic, hiyləgər adam. *Bu tülkünün pulu çox.*

Tülkü-müлкü *is.* Tülkü kimi hiyləgər olan kəslər. ..*Tülkü-müлкü mənim qabağımda nə dayana bilər?*

Tülküsifət *sif.* Sifətindən hiyləgərlik, yaltaqlıq yağan, tülküxasiyyətli. *Millətin boynuna minnət də qoyub tülkü-sifət.*

Tülüngi *is. məc.* Kasıb. ..*Allahın lap lüt bəndəsidir ki, xalis tülüngi.*

Tüpürmək *f.* 1. Ağızdan tüpürcək atmaq. .. *atasının üzünə tüpürür.*

2. Xor baxmaq. *Sən tüpür hamısına..*

Türab *is.* (ər.) Torpaq. *İnsan vücudu xəلق eləyibdir türabdən.*

Türbət *is.* (ər.) Müqəddəs torpaq. *Mən sənin İrani-viranında türbət bəklədim..*

Türbətlənmək *f.* Mavzoleyləşmək. *Şah hələ türbətlənir.*

Türk *is.* Türk dünyasına mənsub. *Bu göy boya Göy, Moğoldan qalmış bir türk nişanı. // Türkiyənin əsas əhalisinə mənsub. Azərbaycan xalqına, mədəniyyətinə, dilinə və i.ə. mənsub. "Səhnəməizə türk xanımı!". Yazılanların həpsinin türk dili .. üçün yaramaz olduğunu göstərir.*

♦ **Türkün sözü** – şifahi nitqdə sözün vulqar mənada qavranılmaması üçün həmin sözdən əvvəl işlədilən ifadə. [Babakışi:] *Bu il, qızım, türkün sözü, nəmişlik olmadı, havalar türkün sözü, quru keçdi, mən də borca düşmüşəm. Bir az kömür gətirdim ki, satım, o da türkün sözü, pula getmədi, gəldim, bəlkə, türkün sözü, şəhərdə bir iş tapım, bir təhər ilə dolanaq, Allah kərimdir.*

Türkcə *sif.* və *z.* Türk dilində, Azərbaycan dilində, .. *türkcə yaz.. .. Şekspirin "Otello" əsəri türkcə oynandı.*

Türkəsaya *sif.* Sadə, biclik bilməyən, sadədil. *Qara Qənbarın arvadı çox sadə idi, türkəsayaıdı.*

Türki *sif.* Türkcə. *Şeirimin çox sözü farsı, ərəbidir, rusi; Türki azdır, var isə, ancaq ol da məxsusi.*

Türkicə *z.* Türkcə. *Bir kəlmə də türkicə danışmaz, çıxı canı..*

Türkləşdirmək *f.* Türkləş(dir)mə yeritmək. *Fəqət idarələri türkləşdirmək.. lazımdır.*

Türkləşmə *is.* Türk dilinə keçmə. .. *idarələrimizin türkləşməsi məsələsi .. kəskin.. bir rəng almışdır.*

Türkləşmək *f.* Türk dilinə keçmək. .. *araya bir türkləşmək məsələsi çıxınca..*

Türklük *is.* Türkcülük, türkə mənsubluq. .. *Türklükdə səfəxlaqlı bir qadın yoxmu?*

Türkmənlər *is.* Türkmənistanın türkdilli əhalisi, onun

nümayəndələri. *Özbəklər, türkmənlər, tatarlar. .. Azərbaycan Türk teatrını alqışlayırdılar.*

Türkoloji *is.* Türkologiya qurultayı .. *sərf-nəhv məsələsini də müzakirə edəcəkdir.*

Türkistanlı *is.* Türkistanın sakini. .. *Sənən özü bir türkistanlı, bir türkdür.*

Tüstü *is.* Yanan bir şeydən havaya qalxan dumanabənzər zərrəciklər. *Ocağın acı tüstüsündən göz çıxır, beyin çatlayır.*

Tütək *is.* Qarğıdan qayırılmış nəfəsli musiqi aləti. .. *Tütək çalaraq oxuyan bir el şairi ..Şekspirin təsvirilə bir o qədər əlaqədar olmaz.*

Tütəkş *is.* Telefon dəstəyi. .. *bir tutkəşi də alır əlinə..*

Tüyur *is.* (ər. "teyr" söz. cəmi) Quşlar. .. *göydə tüyur olmayım..*

- U u -

Ubejdeniye *is.* (rus.) *dan.* Məslək, etiqad, əqidə. *Bir ubejdeniye, bir məsləki-başəriyyənin, cəmiyyətin səadəti üçün düşünülmüş bir yol deyirəm.*

Uc. *is.* 1. Bir şeyin qurtaracaq hissəsi, tərəfi, nazik başı. *Tüfəng böylədir ki, ucunda rezindən bir ağac var. Atırsan, ağac çıxır, gedir dəyir divara ..*

2. Təpə, zirvə. *Şiş ucları buludlarla döyüşən; Dağlarında buzları var ölkənin.*

3. Əşyanın sivri kənarı. *Ey zalım dövrən! .. Sən də bietibarmışsan ki, iti tilovun ucuna keçirdiyin bir parka ləziz təamına aldanıb toruna düşdüm.*

4. Müxtəlif şeylərin irəli çıxan hissəsi, burnu. *Kamal çəkmələrinin uclarını əsəbi hərəkətlə evin döşəməsinə döyürdü.*

5. Uzun bir əşyanın hər iki başından biri. *Şərfin.. bir ucunu ağacın budağına, bir ucunu da ilmək eləyib öz boğazına salıb..*

6. məc. Kiçik, azacıq bir hissə. *Ağlının ucilə meraca şəkkləyir..*

Uc-bucaq *is.* Hədd-hüdüd, intəha. *Adamın ucu-bucağı yox idi..*

Uca *sif.* 1. Hündür, yüksək. *Uca dağları aşaram.. Gülzarın sərv kimi uca boyu, şux yerişi .. hər baxanı məftun edirdi. // is.* Hündürlük, yüksəklik. *Fəqət bizim bayrağımız ucaları pək sevir.*

2. *məc.* Ülvi. *Sənət hər şeydən ucadır.*

3. *məc.* Ulu. *Ey uca pərvərdigarım!*

Ucaboylu *sif.* Uca qamətli, boylu-buxunlu. *Sükuta dalmış ucaboylu, enlikürəkli, sağlamvücutlu Müzəffər axşam günəşinin altun şəfəqləri altında, altundan məmul bir heykələ bənzəyirdi.*

Ucadan *z.* Bərkdən, yüksəkdən. *Sizə və bütün insan qəssablarına qarşı ucadan deyirəm.*

Ucaldılmaq *f.* Qaldırılmaq. *Naləvü fəryad, vaveyla ucaldıldı göylərə.*

Ucalmaq *f.* Yüksəkliyə doğru artmaq. *Müttəhim bir millətin daim ucalmış şöhrəti.*

Ucaltmaq *f.* 1. Hündürlüyünü artıraraq qaldırmaq. *Ey ucaldan təqi-ərşə fəxr ilə kaşanələr!*

2. *məc.* İctimai mövqeyini yüksəltmək. *Dövrən bir insanı ucaldıb, ucaldıb, birdən ən yüksəkdən yerə elə çırpır ki..*

Ucdantutma *z.* Fərq qoymadan, ayırd etmədən. *Beləliklə, bu gün səhnəmiz.. ucdantutma qəbul edilmiş gənclərdən ibarətdir.*

Ucsuz-bucaqsız *sif.* İntəhasız. *.. kəndimizin yanında ucsuz-bucaqsız geniş düzən vardır.*

Ucuz *sif.* 1. Qiyməti aşağı olan, baha olmayan. *Ucuz paltar da əlli manatdır.*

2. *məc.* Mənəvi dəyəri olmayan. *Çıxsın əldən bu ucuz tac, bu dövlət, bu cəlal?*

♦ **Ucuz düşmmək** – baha başa gəlmək, baha oturmaq, pis nəticələnmək. *Çox ucuz düşməyəcəkdir sənə bu təhqirim.*

Ucuzca *sif.* Lap ucuz. *Axtarıb tapdı bir ucuzca duxan; Vurdu bir rumka nisyə, çıxdı piyan.*

Ucadan *sif.* İti uçan. *Mənim uçağanlarla bəhs etməyə qadir olan qanadlarımı sindirib, quyu dibinə saldın.*

Uşarcasına z. Çox sürətlə. *Səhnəmizin uçarcasına irəliləməsini .. görüyoruz.*

Uşered is. (rus.) dan. Növbə. *Uşereddə adam çoxdurmu?*

Uşqol is. (rus.) dan. Məktəb. *Hələ sabah Dilaranı uşqola aparacağam. Necə yəni uşqola aparacağam?*

Uşqulla is. (rus.) dan. Məktəb. *Bardamları uşağın əlindən alıb, uşqullanın həyatında yerə elə çırpılmışam ki, saxsıları, canınçun, indi də elə oradadır.* □ **Uşqulla eləmək** – məktəb açmaq, dərs öyrətmək. [Yaxşı:] *Sən məscidə at bağlamaq istəyirsən, uşqulla eləmək istəyirsən, ancaq deyirlər sən yaxşı adamsan..*

Uşqun sif. Batıq, çökək. *Bu .. uşqun yanaqlı, sarımtraq bənizli bir qızcıqazdı. Önündə iki uşqun, süzgün göz gördü..*

Uşmaq¹ f. 1. Qanad çalıb havada hərəkət etmək. .. *uçan quşlar endilər çaya. .. Mən bir oynaq bülbüləm ki, güldən-gülə uçarım.. // Qanad çalıb havaya qalxmaq. .. Sanki bir durna indicə uçacaq. // məc. Havaya qalxaraq seyr etmək. .. ruhum eyləyər pərvaz, Uçar səmələrə o aləmi-xəyalətdə.*

2. Çox sürətlə getmək, qaçmaq, çapmaq. *..Qırat ucur, bax.. Bir at belində quştək uçub gəlir.*

3. məc. Qaçmaq, getmək, çəkilmək, yox olmaq. [Məryəm:] *Bu nədir? Rəngin uçuş. Xəstələnmişən?*

4. məc. Yüksəlmək, həyatda uğur qazanmaq. *Dövrən bir insanı ucaldıb, ucaldıb, birdən ən yüksəkdən yerə elə çırpır ki, bir də uçmasına çarə tapılmaz.*

Uşmaq² f. 1. Qopub düşmək. *.. taxtabənd uçubdu, adamlar qalıb altında.*

2. məc. Dağılmaq, itib getmək. *Silkin, ucsun köləliyin torpağı.*

3. məc. Batmaq, çuxura düşmək. [Dilbərin] *Oynaq, çevik bədəni büzülmüş, şuxluğunu itirmiş, gözləri dərinə enmiş, al yanaqları saralmış, uçuşmuş, dodaqları solmuş, qurumuş, əsəbi bir titrəklik almışdı.*

Uştel is. (rus.) dan. Müəllim. .. bu uşteli dur yaxşı tapdala!

Uşuq sif. Uçuşmuş halda olan, sönlük, yırıq. *Uzaqda.. bir uşuq evcik. .. gəlir uşuq komanın üstünə!*

Uçuq-sökük *sif.* Yıxıq, uçuq, sökük. *Uçuq-sökük daxmalar, pəncərəsiz, işıqsız komalar.*

Uçulma *f.is.* Yıxılma. *Fəqət bütün bu təbiiliyi sütunun gec uçulması üzərinə “davayte!” – deyə bərkdən səhnədə danışması pozurdu.*

Uçulmaq *f.* Uçmaq, yıxılmaq, dağılmaq. *.. sütun uçulub tam başına düşür.. Budur, dağılmış, uçulmuş xərəbə bir məqbər. // məc.* Məhv olmaq, alt-üst olmaq. *.. Qoy uçulsun ölüm və qan ocağı.. Ona belə gəlirdi ki, bu saat bu haqsızlıqdan dünya uçulacaq..*

Uçurmaq *f.* Uçurmaq, dağıtmaq, sökmək. *Hanı bəs .. evlər uçuran qüdrətiniz? // məc.* Məhv etmək. *Mən .. bütün.. hökumətləri, adətləri .. uçuracağ(am) ..*

Uçurtmaq *f.* Uçmağa təkan vurmaq. *Bu atlanış Koroğlunu quş kimi .. uçurtdu.*

Uçurulmaq *f.* Dağıdılmaq. *Aprel inqilabı çadranı yırtdı, Məhəmməd dini həbsxanasının divarları uçuruldu.*

Uçurum *is.* 1. Yarğan, sıldırım. [Aftil:] Uçurumun kənarına tərəf aşırıdı.

2. *məc.* Dərin fərq, ayrılıq. *.. Ər ilə arvadın arasında əmələ gələn uçurum artırdı. .. dilək ilə nəticə arasında keçilməz bir uçurum var..*

3. *məc.* Təhlükə, fəlakət. *Qorxuyor Tanrıdan, qiyamətdən; .. Görüyor qarşısında bir uçurum.*

Uçuşmaq *f.* Bir-birilərinə qarışaraq uçmaq. *.. Boş fəzalarda şeyr edib uçuşan Bu mələklər xəyalı, kölgəsidir.*

Udar *is.* (rus.) *dan.* Zərbə, yumruq. *Məsələn, duel vaxtı Polevoyun “Udar, eşe udar – ne udar” sözlərini “Zərbə, bir zərbəyə vurğu daha”, – deyə yazmaq əvəzinə Qrunberqin “bir-iki” – deyə yazdığını daha əlverişli görüb intixab etdik.*

Uddurmaq *f.* Dözməyə məcbur etmək, susdurmaq, boğmaq. [Elxan:] *Odur, illər boyu çarpışmamda iradəmi qüvvətləndirən, hər bir ağırlığı, iztirabı udduran, unutduran, füsunkar odlar yavrusu!*

Udqunmaq *f.* Qeyri-ixtiyari olaraq boğazında, burnunda əmələ gələn seliyi udmaq. *// məc.* Deməyə söz tapmamaq,

tutulmaq. *Kamal udqundu, duruxdu, tutuldu, düşündü. Gülər susur, danışmaq üçün udqunur, ancaq danışa bilmir.*

Udma *f. is.* Qaplama, çulğama. *Əski insanın ..Allahını özündə yerləşdirməsi, onu büsbütün udması üçün .. qurban vermək lazım idi.*

Udmaq *f. 1.* Ağız boşluğuna girən şeyi udlaqdan içəri ötürmək (qida borusu ilə mədəyə). *.. bu da duz deyil ki, hop eləyib udasan. Qənfet deyil ki, hop eləyib udsunlar onu.*

2. məc. Qaplamaq, çulğamaq. *Dilbər qaranlığa qatışmış... gecə Dilbəri udmuşdu... // məc.* İçinə alıb yox etmək, puç etmək, həmişəlik aparmaq. *.. Kaspinin yırtıcı dalğaları .. yalçın qayaları, sərt daşları qoparmaq, .. udmaq istəyirdi. Ölüm .. bu gözəl vücudu udmaq üzrədir.*

Udulmaq *f.* Udlaqdan içəri ötürülmək. *.. unutma ki, mən udula biləcək bir kərtənkələ deyiləm.*

Uduzmaq *f.* Oyunda, yarışda və s.-də məğlub olmaq. *O da bu yazığın son örpəyinədək qumara uduzub, axırda çıxartdı, başqa zəngin bir qadın aldı. Əsgər başqa yerdə pul uduzar, lakin acığını Züleyxadan alardı.*

Uf *n.* Ağrı bildirir. □ **Uf olmaq** – ağrımaq. *Məmə yazırdı ki, qarnın uf olubdur. // İztirab bildirir. Uf, dəhşət! Nankor, qaraüzlü nankor..*

Ufacıq *sif.* Kiçik. *Ufacıq bir təsirət həmin toxunduğu teli inlətməli və təbii fəryadlar vücuda gətirməlidir.*

Ufaq *sif. və is.* Balaca, kiçik. *Sahilə bir ufaq qayıq yanaşır.. Fəqət bundan əvvəl məram aydın olmaq üçün ufaq bir timsalla məsələyi izah edəlim. [Xalid:] Amma sən ufaq şeylərlə uğraşıyorsan.*

Ufaqtüfək *is. və sif.* Ufaq-tufaq, xırda-xuruş, xırda-mırda, xırda-para, xırım-xırda. *Burada kəndlilər üçün uyğun materiallar az olsa da, hər halda ufaqtüfək parçalarından istifadə edilə bilirdi.*

Uğramaq *f. 1.* Rast gəlmək, rastlaşmaq, üz-üzə gəlmək. *Səhər-səhər nə gözəl bir şikarə uğramışam. Belə bir təsadüfə mən uğramışam.*

2. Düçar olmaq, məruz qalmaq, giriftar olmaq. Səhnədə kişi

rolunu oynayan aktyor .. təhqir və istehzaya uğradığı halda, qadın rolunda çıxan bu kişilərin vəziyyəti nə halda olardı?

Uğraşmaq *f.* Məşğul olmaq, çalışmaq. *Bu məsələ ilə digər xarici alimlər də uğraşmışlardır. Hər kəs uğraşsın iş ilə.. ..Bizdə çıxmış qəzetlərdən hamısı.. əsrlərdən bəri qurulmuş bir həyat görmüşlər ki, onun az-çox, müəyyən cəhətlərilə uğraşmışlardır.*

Uğratmaq *f.* Düşür etmək, giriftar etmək. *.. həmişə sui-təfəhhümə uğradırsınız..*

Uğrunda *qoş.* Üçün, naminə, xatirinə, yolunda. *.. Mədəni inqilab uğrunda çarpışmaqdadır. O mənim uğrumda ətlər dolusu altun səpələmişdir.*

Uğuldamaq *f.* Sürəkli boğuş səs çıxarmaq. *Külək uğuldayır(dı)..*

Uğur *is.* Şükümlü iş, aqibət. *.. yeni bir səhnə yaratmağa çalışır və bu uğurda heç bir fədakarlıqdan çəkinmirdi.*

Uğursuzluq *is.* Məşumluq, şükümsüzlük; müvəffəqiyyətsizlik, nəticəsizlik. *Azərkinonun uğursuzluğunun və dağılmasının şahidi olacağıq.*

Uxajor *is.* (rus.) Şorgöz (kişi), qadın düşgünü, arvadbaz. *Yay tətildən sonra məktəbə getməyə məcbur olan uxajor müəllimlərin naləsi.*

Ulaq *is.* Eşşək (yük və minik heyvanı). *Qoy hələ artisti qoyaq bir yana; Şərh eləyək pulluların halını; Çünki xəsislik hamısı axtarır; Tapmağa olmuş ulağın nalını.*

Ulamaq *f.* Qurd, bayquş, çaqqal kimi sürəkli inilti səsi çıxarmaq. *Ulasın hər tərəfdə bir bayquş!*

Ulaşmaq *f.* Ağız-ağıza verib ulamaq. *.. bütün bayquşlar səs-səsə verib .. ulaşırlar.*

Ulduz *is.*1. Gecələr göydə parıldayan səma cismi. *Seçilir göydə güclə ulduzlar. Mən bir sönməz ulduzam ki, daim işıq saçırım..*

2. məc. Ən məşhur sənətkar . *O, bizim səhnəmizin ulduzu olacaqdır.*

Ultimatum *is.* (lat.) Qəti siyasi tələb.

◊ **Ultimatum vermək** – qəti şəkildə, heç bir etiraza ya güzəştə yol verilmədən tələb etmək. *A kişilər, vallah, billah, tumunuzdan bir gilə dənizə düşsə bütün balıqlar diplomat olar, bayraq götürüb ingilisa ultimatum verərlər.*

Ulu sif. Ən böyük. Yüksək dağlar, *ulu Tanrım; Atəşindən canlanır.*

Ummaq f. Könlündən keçəni başqasının doğruldacağına ümid etmək. *Kömək-zad umma kimsədən.. Kimdən, acəbə, ummadasan dərdinə imdad?*

Umsunmaq f. Ummasında yanımaq, umsuq olmaq, gözü qalmaq. *Umsunma! Gözlərini tərsinə geymişsən.*

Umud is. Ümid, güman. *Mümkün olsa tapdalar, görsə birində var umud.*

Umuz is. Çiyin. *Onda ki, ağ umuzlara töküldü saçlar, əsdi yarpaq, coşdu irmaq, güllər oynadı..* □ **Umuzlar atılmaq** – çiysin hərəkəti ilə təəccüb, heyrət, çaşqınlıq, xəbərsizlik bildirilmək. *Çocuğu kimsə tanımadığından yalnız umuzlar atılır, yenə salon dərin bir sükuta dalırdı.*

Umuz-umuza z. Çiyin-çiyinə, birgə. Qalan aktyorlar da [Abbasmirzə ilə] *umuz-umuza çalışırdılar. Ruslar.. Qərb ilə umuz-umuza yürüyə bilmişlərdir.*

Un is. Üyüdülmüş taxıl bitkiləri dənləri. *İşdən gəlmişik, tutub ki, mən un ələyirəm, sən də gərək xəmir yoğurasan...*

Unudulmaq f. Yaddan çıxarılmaq. *Söhbəti-millət unudulmuş tamam. Bunlar hamı sənin təsirindir ki, insaf, mürüvvət, vicdan, hamısı unudulmuş!!! Andırar sanki dərdli bir öksüz. Unudulmuşmudur, ona darılar?*

Unudulmaz sif. Xatirdən silinməz, həmişə yadda qalan. *.. ayrılmaz və unudulmaz bir yoldaşı varsa, o da həsəddir. Bu səfər .. türk aktyorlarından da.. unudulmaz bir xatirə buraxmış oldu.*

Unudulmuş sif. Xatirdən silinmiş, yaddan çıxarılmış. *İndi gör əsməyinizdən nə gözəl zövq alınır! Unudulmuş o sudan qar yaradan hiddətiniz. Cəngi-cidalə qızıqıb qəzetlər; Söhbəti-millət unudulmuş tamam.*

Unutdurmaq *f.* Unudulmasına bais olmaq. .. *bu təbib gözəllər, onların bir-birilə qonuşub-gülüşmələri .. insana bütün qəmlərini unutdurur.. (Gözləri) İtirdiyin unutdurur, gördüyündən küsdürür; Ən sarsılmaz ürəkləri yarpaq kimi əsdirir.*

Unutmaq *f.* Yaddan çıxarmaq. *Sən unutdunmu? Bağda verdin söz... – .. and içdi, unutdu. // Xatirindən silmək. .. mənə unutdu, mən nə üçün (qəm) unuda bilməyim? Get,.. get!.. .. Artıq mən də sənə unutdum. // Nəzərdən qaçırmaq, nəzərə almamaq. .. Bacarıqlı tərcüməçilər hazırlamağı da unutmamalıdır. Cavid isə adətən bu cəhətləri unudur. Otello rolunda ən qüvvətli aktyorumuz Abbasmirzə, ilk iki pərdələrdəki ruhsuzluğunu unutmamaq şərti ilə, son dərəcə gözəl idi. // Diqqətsiz qoymaq, fikir verməmək. Balas! Edilyanı unutmayın.. Ta o çağdan özün unutmuş o, Başqalarçın çəkir fəqət qayğu. □ **Özünü unutmaq** – hissiyyata qapılaraq həyəcanlanma nəticəsində özündə olmamaq. İxtiyar müəllim sevincindən özünü unutmuşdu, bərkdən natiqi mədh edirdi.*

Upolnomoçenni *is. (rus.) dan.* Müvəkkil. [Camal:] *Siz, yəni kim? Görüm sən komissarsan, upolnomoçennisən, kimsən?*

Uprava *is. (rus.) dan.* İdarə, divanxana. *Upravada üzvəm..*

Upravlyayuşşi *is. (rus.) dan.* Müdir, idarə başçısı. *Upravlyayuşşini telefona çağırırlar.*

Ur(r)a! *n.* Hərərətli alqış və heyranlıq ifadə edir; əhsən! afərin! .. *bu zaman qəlbim olub xürrəmü xəndan, otura bilmədim.. sevincimdən, o dəm durdum ayağa,.. körpə uşaq tək yürüyüb getdim uzağa. Tez əl atdım papağa, qapıb atdım göyə “urra” deyə.., atdım papağı. // Həmləyə çağırış. Haydı, azadlıq mübarizləri, irəli! // Həmləyə çağırış. Haydı, azadlıq mübarizləri, irəli, urra! Azad qartallar, irəli, urra!.. // Hərərətli alqış. Dopdolu salon bir ağızdan “ura” qışqırır, türk aktyorlarını alqışlayırdılar. // Əhsən! Afərin! Barəkallah belə bir xeyir işə ura, ura”!..*

Urus *is.* Rus. Söyləməsək biz də uruslar kimi: “Von, kişi, burdan!”, – çətindir, cətin.

Urusu *is. sif. və z.* Rusca. *Sən də gəl bizimlə gedək, çünki biz yaxşı urusu bilmirik.*

Uryadnik *is.* (rus.) Çar Rusiyasında qəza polisinin aşağı rütbəli xidmətçisi. *Naçalnikə ver, pristava ver, uryadnikə ver...*

Usandırmaq *f.* Bezdmək. .. *əski şeir üsulları və şakilləri .. deyil ki, yalnız oxucuları, bəlkə şairlərin özlərini belə usandırmış oldu. // Bıqdırıb çəkındirmək. Məni heç səbəb utandıramaz; Eşqdən aşıqi usandıramaz.*

Usanma *f.is.* Təngə gəlmə. *Orada tənəsül heç bir qanun altında gizli olmayacaq, əsas: azad könüllərin uyuşması və usanması olacaqdır.*

Usanmaq *f.* Canı sıxılmaq, üzülmək. .. *hamı möhnətdən usandı.. // Bezmək, batmaq. Nəhayət, ondan doyur, soyuyur, usanır. // Təngə gəlmək, yorulmaq. Sənsiz könlüm fəryadlardan usanmaz; Çaylar dursa, göz yaşlarım dayanmaz..*

Uslu *sif.* və *z.* Ehtiyatla. *Qantemir.. uslu, çox qorxaq, .. sükutə son qoyaraq: "Durma! Yavrum!..".*

Usta *is.* Sənətkar. *Usta Səməd öz kiçik qızı və qoca arvadı ilə bizim küçəyə köçdü.*

Ustacasına *z.* Ustadanə, ustalıqla, məharətlə. *Bu taxta aktyorlar .. ustacasına qayırılmışdır.*

Ustad *is.* (fars.) Böyük usta, öyrədici, metr, müəllim. *Sufiyana şeir Cəlaləddin Rumi kimi .. bir ustadın əlində ən mükəmməl dərəcəsinə yetişdi. Rüksari-dıllarına bax, şeir elə inşad; Qoy xalq oxusun, söyləsin: "Əhsən sənə, ustad!".*

Ustalaşmaq *f.* Püxtələşmək, təcrübələnmək. .. *qorxma, Güləş, indi ustalaşmışam.*

Ustalıq *is.* Bacarıq, məharət. .. *Kamalı n gərək danışığında, gərəksə hərəkətindəki ustalığa heyrat edirdim. □ Ustalıq eləmək – məharət göstərmək. Yaqt lap ustalıq eləyib... // Ustalıqla şəkildə z. – məharətlə. .. Kamal böyük bir ustalıqla sözünü sona vardi.*

Uşaq *is.* Çocuq. *Uşaq görüb atasın ham sevindi, açdı zəban. Soyuq yüzün uşağın öz dodağına sıxdı. // Cəmdə: cavanlar, gənclər. Uşaqlar, ey igidlər! .. Bunu tutub saxlayın! .. uşaqlara söylə ki, odun yığıb o qayanın başında çıraqbən etsinlər.. Gəlir bir yekə*

dəstə, hamısı xırda uşaqdır, yasavul boyları bəstə; o ki, bulvarda muzik-zad da çalırlar.

Uşaqcığaz *is.* Əzizləmə məqamında; *çocuq. .. uşaqcığazıma bir nəfər toxundurmasınlar.*

Uşaqlıq *is.* Uşaq yaşları dövrü. *.. uşaqlığını, şən və oynaq gəncliyini .. xatırlayır(dı)..*

Uşaqlıqdan *z.* Uşaqlıq illərindən. *Mən səni uşaqlıqdan tanıyırdım.*

Uşaq-muşaq *is.* Ağzından süd iyi gələn. *.. Mirzəmi uşaq-muşaq deyil ki, sənə kağız yazsın. Hər yetən uşaq-muşaq gəlib mənə dərs öyrədəcək ...*

Utana-utana *z.* Utancaq bir halda. *Biçərə utana-utana qızına belə cavab verirdi. Aslan utana-utana öz macərələrini ona söylədi.*

Utancaq *sif.* Həyalı. *Mənsur .. mütərəddid və utancaq hərəkəti ilə örpəyi Gülzarın üzündən götürdü.*

Utancaqlıq *is.* Utancaqlılıq, utancaq hal, həyalılıq. *Üç duyğu – qorxu, sevinc və utancaqlıq üçü də birdən ona hücum etdi... yanaqları utancaqlıqdan qanla doldu.*

Utancaqlıqla *z.* Utancaq bir halda, utana-utana. *Gözlərini bir utancaqlıqla yerə dikərək .. salondan çıxdı.*

Utandırmaq *f.* Xəcalət, peşmançılıq hissi oyatmaq. *Məni heç bir səbəb utandıramaz..*

Utanmaq *f.* Xəcalət çəkmək. *Onda guya dəniz, sular, dağlar; Söyləyir: – Qantemir, utan, doğrul. Qucacaqsan bu yadigarı... utan; Qantemir, iştə həpsi qandır, qan. // Ar bilib cəsarət etməmək. Amma ona bir söz deməyə mən utanırdım.. Utandığından da heç kəsə dardını açıb deyə bilmirdi. // Çəkinmək. .. cəmiyyətdən utanmırsan, barı .. səhnədən utan! .. Sənan öz inandığı Allahdan belə utanmayıır.*

Utanmaz *sif. və is.* Həyasız, abırsız, arsız. *Utanmaz, yaramaz..*

Uy! *n.* Ba! Paho! kimi heyrət və təəccüb bildirir. *Uy, zalımın qızı göz nə sındırır...*

Uydurma *is.* Qondarma. *Bu üslub heç bir formalist*

uydurmalara yol verə bilməyib, .. həyatımızı .. düzgün və aydın təsvir etməyi .. tələb edir.

Uydurmaq f. 1. Uymağa, qapılmağa sövq etmək. *Məni əfsanələrlə doldurmaq; Bir təqim boş xəyala uydurmaq; Bəlkə mümkün..*

2. Quraşdırmaq, qondarmaq. *.. uydurduğumuz yapma qanunları .. mən tanımıram.*

Uyğu is. Uyqu, yuxu. *Uzaqlardan pozğun bir uyğu kimi kaman səsi eşidilir.*

Uyğun sif. Müvafiq. *Türk teatrı ... hazırkı tələblərə uyğun inqilabi türk dramaturgiyası yetişdirmiş.* □ **Uyğun olaraq** – müvafiq olaraq. *.. müasir teatr texnikasına uyğun olaraq türk teatrı üçün yeni bina tikilməsi məsələsi irəli sürülməli.*

◊ **Uyğun gəlmək** – uyuşmaq. *Tamaşaçıların əhvali-ruhiyyəsinə daha uyğun gəlir. // Bir-birinə uyan, həmahəng olan. ..bu oyunlar qəhrəmanlara ..bir-birilə çox da uyğun olmadıqlarına baxmayaraq ..*

Uyğunlaşdırılma f.is. Uyuşdurulma. *.. hələ Göte ..Şekspir əsərlərinin müasir səhnə şəraitinə uyğunlaşdırılması lüzumunu kəsdirmişdir.*

Uyğunluq is. Müvafiqlik, mütənəsiblik, həmahənglik. *Rejissura işində səlislik və uyğunluq yaradıla bilmədi.*

Uyğusuz sif. Yuxusuz. – *Bilirəm pək bəlalıdır hicran; Duyğusuz, uyğusuz yetim gecələr..*

Uyğunsuzluq is. Uyuşmazlıq, uzlaşmazlıq. *..Bütün digər uyğunsuzluqlar nəhayətdə mexaniki hallarla nəticələnəcəkdir.*

Uyqu is. Uyğu, yuxu. *Daldı .. uyquya varlıq.*

Yuma f.is. Qapılma. *Elə bir miskinə Solmazın uyması daha böyük bir dəhşətdir.*

Uymaq f. 1. Uyğun gəlmək, münasib olmaq. *Bu qadın onun zövqünə uyan.. bir qadındır. Bu ədəbiyyat onun .. psixologiyasına uymurdu. // Uyuşmaq, alışmaq. Şairlər .. yeni gedişə uymayırdılar)..*

2. Sadəlövhcəsinə təsir altına düşmək. *Uyaraq molla, seyid məkrinə, sapsam yoldan; Ataraq xalqı, yapıssam belə möhkəm*

puldan..

Uyuq *sif.* Uyğun, müvafiq. *Büsbütün əski xatirətə uyuq.*

Uyuldamaq *f.* Xışıldamaq. .. *Mənsur nə.. xəfif-xəfif uyuldayan yarpaqların uyultusunu, nə.. bülüllərin nəvasını eşdirdi.*

Uyultu *is.* Xışiltı. .. *Mənsur nə.. yarpaqların uyultusunu, nə.. bülüllərin nəvasını eşdirdi.*

Uyumaq *f.* 1. Yuxulamaq, yatmaq. *Qadın yenə uyudu... Uyuyur qumlar üstə ilbizlər.*

2. *məc.* Əbədi yuxuya getmək. *Ey xadimi-ədab! Uyu rahat məzaridə.*

Uyuşdurmaq *f.* Uyğunlaşdırmaq. *Şekspirin faciələrini səhnəyə uyuşdurmaq lazımdır? .. aktyor əfəndilər .. hər hərəkətini.. tiplərin ruhlarına və məcazlarına uyuşdururlar.*

Uyuşdurulmaq *f.* Uyğunlaşdırılmaq. .. *şəkil .. məzmun ilə uyuşdurulmalıdır.*

Uyuşma *f.is.* Qovuşma. .. *azad könüllərin uyuşması.. olacaqdır. Ulu Hürmüzün ülviyyətinə doğru yüksəlib, onunla mənəvi bir vahid olaraq uyuşduğunu hiss edirsənmi?*

Uyuşmaq *f.* 1. Uyğun gəlmək. *Tamaşaçı .. qaba rənglər və onların guya bir-birinə uyuşmayan cizgilərini görür.*

2. *Ulaşmaq, qovuşmaq. İndi mən ..ulu Hürmüzün ülviyyətini və ona uyuşmağı düşünürəm.*

Uyuşurluluq *is.* Müvafiqət. *Hər halda son teatrın başlıca əsaslarından birisi şəkil ilə məzmunun uyuşurluluğu olduğu üçün rejissor ..bu cəhətlərə əhəmiyyət verməlidir.*

Uzadılmaq *t.-li f.* 1. Yönləndirmək. .. *uzadılacaq qara bir ələ .. əməkçilərin .. ağır yumruğu cavab verə bilir.*

2. *Uzandırılmaq. Atası .. bir qapı tayı üzərinə uzadılmışdı.*

Uzanmaq *f.* Sərilmək, bütün bədəni ilə üfüqi vəziyyət almaq. *Qaranlıq evdə uzanmış da bir cavan arvad. Hamı möhnətdən usandı, yorulub, həm əzilib bir ölümək yerdə uzandı.*

Uzaşma *f.is.* Uzaqlaşma. *Çarə bəşəriyyətdən uzaşmayı görüyür, fəqət (Sənan) özü qaçmayı.*

Uzaşmaq *f.* Uzaqlaşmaq. *Uçar... uçar... uzaşar sadə bir*

gülümsəyərək; Aşar üfüqləri, varlıq xiyali boynunda.

Uzatmaq *f.* 1. Yönlətmək. .. *hər iki əllərin zəlilənə uzatdı ol qadına..*

2. Uzandırmaq. *Allah bəndəsini küçənin tən ortasında uzatmışdılar.*

Uzaq *sif.* *zərf* və *is.* 1. Məkan, məsafə etibarilə yaxın olmayan, xeyli aralı olan. *Uzaq üfüqlərə göz gəzdirməkdən az qala kor oldum.. Çaldı qaval, uzaq kənddə ellər oynadı. // Uzaq yer. Uzaqda .. bir uçuq evcik. (Nənən) vardır, .. uzaqdadır. Uzağa getmə a... // Zaman etibarilə yaxın olmayan keçmiş ya gələcək. .. XX əsrin pək uzaqlara getmiş fikrini .. anlamayacaqdır.*

2. Yabancı, əlaqəsi olmayan, uzlaşmayan. *Bu iki bir-birindən uzaq tərəflərin hansını qəbul etməli? .. ümumi qanundan .. uzaq deyil.*

◈ **Uzaq gəzmək (qaçmaq)** – yaxınlıq etməmək, özünü yad kimi aparmaq. *Nə üçün məndən uzaq gəzirsən? Məndən qaç uzaq..*

Uzaqlaşdırmaq *f.* *Ayrı salmaq. .. xalqı elmdən uzaqlaşdırıyor.*

Uzaqlaşmaq *f.* 1. Aralanıb daha uzağa getmək. *Oğlanlar tez uzaqlaşdılar. .. qaçaraq uzaqlaşdı... .. Sərt addımlarla hər uzaqlaşıyor.*

2. *məc.* Getdikcə əlaqəsizlik göstərmək. *Bağır .. Əbülülünin bəşəriyyətdən uzaqlaşmaq təklifinə qarşı söz .. dedikdə .. çox gülünc idi. .. Ədəbiyyat .. həyatdan uzaqlaşır. .. Mümkün qədər sənədlərdən uzaqlaşmağa çalışdıq.*

Uzlaşdırmaq *f.* *Razılaşdırmaq. Möhkəm şura-proletar repertuarı yaratmalıdır və bu işi Azərbaycan Proletar Yazıçıları Cəmiyyəti ilə uzlaşdıraraq, bu işə gənc proletar qüvvələr cəlb etməlidir.*

Uzaq-uzaq *sif.* *İntəhasız uzaq. Baxıyor ta uzaq-uzaq dənizə. .. Elxan .. uzaq-uzaq yerləri düşünürmüş kimi dalğın durur.*

Uzun *sif.* və *z.* 1. Uzunluğu (iki ucunun arası) orta haldan artıq olan. *Qucuyor boynunu uzun tellər.*

2. Çox davam edən, çox çəkən. *Yenidən yolu tapmaq üçün*

çox uzun çalışmış(dı).. Bu uzun mübarizə yollarında Abbasmirzə nə qədər əzablar, faciələr .. keçirmişdir.

Uzunboğaz *sif.* Boğazı uzun olan. *Ayaqlarında .. uzunboğaz çəkmə vardı.*

Uzunqıçlı *sif.* Qıçları uzun olan. *Əhməd uzunqıçlıdır..*

Uzunqulaq *is.* Eşşək. *Dünya malından bir uzunqulağı, bir də.. iki keçidən başqa heç bir şeyi yox idi.*

Uzunluq *is.* Uzun şeyin iki ucunun arası. *Barının nə qədər uzunluğu var?*

Uzununa *z.* Boyuna. *Bu xətti-hərəkəti eninə və uzununa genişləndirərək,.. davam etdirməli..*

Uzun-uzadı *sif.* və *z.* Çox uzun. .. [Mənsur] *uzun-uzadı düşünüb, gələcək üçün bir çox şərtlər qoymaq istəyirdi.*

Uzun-uzadıya *z.* Uzun-uzadı. *(Mirzə Kərim) Quranda bütün elmlərə işarə olduğundan" uzun-uzadıya bəhs edirdi. Uzun-uzadıya bədənlərini hazırlamalı(dırlar)..*

- Ü ü -

Übudət *is.* (ər.) İtaət. *"Allahü Əkbər!". Tanrıya qarşı bir ərz übudət .. ifadə edir.*

Üç *s.* İkidən sonra gələn ədəd (3). Bir, iki, üç. *// sif.* Miqdar, cəhət və *s.* bildirir. .. *üç manatdan artıq verməyəcəyəm. Qullar üç tərəfdən taxtı qaldırırlar. // is.* Əşya və varlıqların sayını bildirir. .. *üçü də uşaqdır. Onlar hər üçü bir yerdə şad çörək yedilər.*

Üçaylıq *sif.* Müddəti üç ay olan. .. *üçaylıq kurslara girmiş(di).*

Üçboyalı *sif.* Üçrəngli. *Şu sevimli .. bayrağı.*

Üç-dörd *s.* İkidən çox və beşdən az. .. *üç-dörd nəfər içəri girir. Görək, üç-dörd günə nə olar.*

Üçxanlıq *is.* Üç xanlığa malik olma. *Məhəmməddağı əfəndinin pəsxanlılığı üçxanlığından daha yaxşıdır.*

Üçmənalı *sif.* Üç mənası olan. *Şu sevimli .. üçmənalı bayrağı.*

Üçyaşar *sif.* Üç yaşında olan, üçillik. *Yeyib, üçyaşar supa kimi ağnayırıdıq... Deyilmi, Sönməz?.. [Səlim (tələsik girərək):] A balam,*

nə oturmuşsan burada üçyaşar xotux kimi, ağzını da bir yan üstünə əyib, arsız-arsız fit çalırsan?

Üçün qoş. Feillərdən, adlıq və ya yiyelik halında olan isimlərdən, şəxs, qayıdış və işarə əvəzliliklərindən əvvəl gələrək, həmin sözlərlə aşağıdakı mənaları ifadə edir: 1) səbəb bildirir; görə. *Bu qəsidə çox məşhur olduğu üçün onun bir neçə beytini burada oxuyacağam. Sistem həmin panteizm olduğu üçün burada qısa izahat verəcəyəm ..Hər bir söz üçün onun üstünə çıxırırdı;* 2) məqsəd, qayə bildirir. *Xalqın .. ədəbi istedad və bacarığını öyrənmək üçün ilk vasitə .. el ədəbiyyatıdır. Yaşamaq ölmək üçündür, ölmək yaşamaq üçün;* 3) uğrunda, yolunda. *Elm üçün insan atarmı atasın, həm anasın? .. qeyrət üçün getsə .. Sibirə. Millətin halı üçün fikri xəyalın necədir?;* 4) təxsis, təəllük, mənsubluq bildirir. *Biz onun üçün bir heykəl tikməliyiz. O gələn kimi sənin üçün toy olacaq. .. kimin üçündür bu yapma qırmızı yanaqlar?;* 5) hal və hərəkətin müəyyən obyektə aidiyyətini bildirir. *Sizin üçün yaman darıxıram.. Bizlər üçün.. artır cəfa. Bütün xalq .. onun üçün ağlayır;* 6) hökmün subyekt münasibətindən asılılığı bildirilir. *Sənan üçün ingilis, fransız, yəhudi, türk, ərəb yoxdur. Fəqət Sənan üçün bu göz yaşlarının heç bir qiyməti yoxdur;* 7) hərəkətin müəyyən müddətə aidiyyəti .. bildirilir. *Bir an üçün hər ikisi susdu. Hələ bir neçə əsr üçün imkansız idi. ..Bu, şimdiki vaxt üçün bir o qədər ağır görülməyir.*

Üçüncü sıra s. (3-dək). *Üçüncü tablonun otaqını, bağçanı, həyatını, balkonu, bir kəlmə, nə olduğu anlaşılmaz.*

Üçüncülük is. Üçüncü yer. *Üçüncülüğü qazananlara .. kitablar veriləcəkdir.*

Üdvan is. (ər.) Ədavətli, düşmən. *Kim mənə etdi belə üdvan?..*

Üfüq is. (ər.) Səma ənginliyi. *Uzaq üfüqlərə göz gəzdirməkdən; Az qala kor oldum, ey dan ulduzu!*

Üqba is. (ər.) Axirət. *.. səyi dəyər dünyalara, üqbalərə.*

Ülamə is. (ər.) Alimlər. *Yaz bunları, at ülamə söhbətin.*

Ülfət is. (ər.) Qarşılıqlı mehriban münasibət, ünsiyyət, mehr. *..ondan ülfət təmənnasına qərar verir.*

Ülüm is. (ər.) Elmlər. *Məktəbim, dərsim, ülumim .. Deyərdi Molla Baba: qoymayın bu qızları dərsə; Bizə kələk törədər qız ülum təhsil edərsə.*

Ülviyyət is. (ər.) Ülvilik, yüksəklik, ucalıq. *Səyyah .. nə isə gizli ruhani ülviyyətlərə aşiq bir şəxsiyyət ikən özünün nifrət etdiyi dolanbac yollarla özü müraciət edirmiş kimi, göstərilməsi, bizcə, bir yanlışlıqdır. .. O, ülviyyət məqamında danışmaz, tərpənməz.*

Ümid is. Arzu və istəyin gerçəkləşəcəyinə inam, güman. *.. həyatına dəxi ümid yox idi. Gələcəkdə, aktyorlarımızın yaradacaqları şəxsiyyətlərə diqqət edəcəkləri ümidindəyik, hər halda bunu arzu edirik. Belə şeylərin təkrar edilməyəcəyi ümidindəyik. // Ümid bəslənən adam. Axırncı ümid o ... idi. .. bütün ümidim sənədir.. □ Ümid edilmək – güman edilmək. .. məsələnin .. aydınlaşdırılması ümid .. edilir. Ümid etmə – güman etmək. Bircə ona ümid edər, ona iltica edər. .. Gələcəkdə bu kimi nöqtələrə əhəmiyyət verib düzəldəcəyini ümid edirik. Gələcəyinə ümidlər bəsləməyə məcbur edir. Yazıçı bunu bilməli və əvvəlcədən buna ümid bağlamalıdır. .. ümid bu qurultaya bağlanmışdı.*

◊ **Ümidi gəlmək** – birinə arxayın olmaq. *Bizim indi bir ümidimiz sənə gəlir. Ümidini itirmək* – əlini üzmək. *Bütün ümidlərimi itirdim. Ümidi kəsilmək* – əli üzülmək. *Hər bir yerdən ümidim kəsildi. Ümidini kəsmək* – əlini üzmək. *Bundan ümidimi kəsməmişəm..*

Ümidli sif. Ümidverici. *.. səhnəmizdə yeganə ümidli bir amil olan Abbasmirzə Şərifzadənin belə kobud bir yanlışlığa yol verməsi ... acınacaq bir şeydir.*

Ümidsiz sif. və z. Naümid, çarəsiz, naçar. *Sən ümidsiz yaşamaq nə olduğunu bilməzsən..*

Ümidsizlik is. Naümidlik, çarəsizlik. *.. Ağır ümidsizliyə qapıldıq.*

Ümidvar sif. Ümid edən, xatircəm. *.. indi buna daha çox ümidvaram.*

Ümman is. (ər.) Okean. *.. mən ona (dəryaya) ümman deməram.*

Ümmət *is.* (ər.) Bir peyğəmbərə inanan camaat, əhali, xalq. *Hərçənd dilim ruscada hərdəm çasır, amma; Şəkk eyləmə, müslüm deyiləm, zərracə, əsla!.. Mən erməniyəm, erməniyəm... ümməti-İsa.*

Ümmid *is.* Ümid. *Hər aşıqə ümmid günü var, olsa qiyamət..*

Ümur *is.* (ər.) Əmrlər. *Ümuri-millətə heç kəs qarışmayırdı..*

Ümum *is.* (ər.) Hamı. *Kim ki, yüksəkdən danışdı, səhnənin Allahıdır; .. ümumun şahıdır.*

Ümumən *z.* (ər.) Ümumiyyətlə. *Teatro tarixini, ədəbiyyat tarixini, ümumən sənət tarixini bilməyən bir aktyor sənətin nə olduğunu bilməz. .. ümumən heç bir şeyi yoxdur.*

Ümumi *sif.* (ər.) Hamıya, hər şeyə şamil edilə bilən. *.. Fərhad ümumi qanundan bir o qədər də uzaq deyil. // Hamıya məlum çeynənmiş (informasiya). Tənqid Şekspirin böyüklüyü, hər sözün əhəmiyyəti olduğu və tərcümənin düzgün olması lüzumu haqqında adi ümumi sözlərdən, çağırılmış bayatılardan .. başlanır..*

Ümumiləşmə *f.is.* İctimailəşmə. *Qadınların ümumiləşməsi tərəfdarı da deyildir.*

Ümumittifaq *is.* (ər.) Bütün SSRİ-yə aid. *Türk Bədaye Teatrının ümumittifaq teatr olimpiadasında iştirak etməkdən məqsədi .. müvəffəqiyyətləri və təcrübələri .. göstərmək .. idi.*

Ümumiyyə *is.* (ər.) Ümumilik. *.. oyunun ahəng ümumiyyəsinə gözləyirdilər.*

Ümumiyyət *is.* (ər.) Ümumilik. *.. Fərhad alçaq təbliyində bir qədər ümumiyyətdən irəlilədi. □ Ümumiyyət etibarilə – ümumiyyətlə, ümumiyyətcə. .. ümumiyyət etibarilə götürürsək, son zamanlar Azərbaycan türk ədəbiyyatı başlıca olaraq üç təsirin sıxıntısı altında olmuşdur.*

Ümumiyyətlə *z.* Hamılıqla. *..Ümumiyyətlə bütün əkinçilər tarlalara çıxıyor(lar). // Ara söz kimi işlənərək yekunlaşdırıcı fikrə işarə edir. Ümumiyyətlə, nədənsə oyunda bir solğunluq.. hiss edilirdi.*

Ümumtürk *is.* Ümumən türk. *Biz bu şeir və lisanı ümumtürk aləmi-ədəbiyyat səhnəsinə .. çıxara bilərik.*

Ünsür *is.* (ər.) Tamın hissələrindən biri, element. *.. Yunan*

tragediyasının əsas ünsürləri təyin edilmiş olur. // məc. İctimai təbəqənin nümayəndəsi. Düşmənin ünsürlərdən də bir çoxunu yaxaladım.

Ünvan *is.* (ər.) Adres. □ **Ünvan etmək** – adresata göndərmək. *Babacan! Guş ilə alan, sənə hekayət edim ünvan ki, çıxı ortalığa sirri-nihan..*

Ünvanlı *sif.* Adlı. .. *Daneş “Ədəbiyyati-Sufiyyə” ünvanlı bir məqaləsində deyir..*

Ürəfa *is.* (ər.) Arıflar. .. *ay Baba, bu ürəfadən əl götür..*

Ürək *is.* 1. Orqanizmin qan dövranını mütəmadiyən təmin edən, daim döyünən orqanı. *Qurbağanın ürəyini yoxladınmı? Gənc natiqin ürəyi döyündü, titrək dodaqlarından qan qaçdı.*

2. məc. Həmin orqanın təmsil etdiyi qəlb, könül. *Ürək süqut eləməz.. Ürəyimdə kaman kimi tellər oynadı. Mən bir susmaz duyğuyam ki, ürəkləri gəzərim. // Könüldəkilər. Bir tərəfdən ərinin fikri, digər tərəfdən Fərhadın ürəyini bilmədiyi üçün onun qorxusu .. // Ürəkdən* şəklində z. – qəlbən. [Tanya:] *Təbrik edirəm, Yaşar! Ürəkdən şadam...*

♦ **Ürək gəmirək** – ağır iztiraba düşər etmək. .. *ürək gəmirən qanlı heyətlərini görürsənmi? Ürək qırmaq* – ürək sındırmaq, qəlbə toxunmaq, özündən incitmək. .. *ürək qırmaq ürəksizlərin işidir. Ürəyi (ürək) açılmaq* – kefi durulmaq (sazılmaq, kökəlmək, açılmaq). ... *bir az qulaq asım, ürəyim açılınsın. Yerə aydan işıq saçıldıqca, Görünüşdən ürək açıldıqca .. Ürəyi bərkimək* – ürəyi daşa dönmək, riqqət hissini itirmək. *Fərhad özü bilirdi ki, qardaşının heç bir şeyi yoxdur, amma ürəyi o qədər bərkimişdi ki.. Fərhadın isə ürəyi elə bərkimişdi ki, gündə qardaşının qazandığını .. alıb xərcləyirdi. Ürəyi bir təhər olmaq* – özünü pis hiss etmək. *Bəsdir, .. ürəyim bir təhər oldu. Ürəyi bulanmaq* – qusmaq istəmək, mədəsi qarışmaq. *Doktor, mənim ürəyim bulanır. Ürəyi çatlamaq* – ürəyi partlamaq, ürəyi parçalanmaq. *Ah, Rüstəm, ürəyim çatlayır! Biçarə arvadın az qaldı ki, ürəyi çatlasın. .. ürəyi az qalırdı çatlasın.. Ürəyi çeynənmək* – ürəyi ərimək, ürəyi üzülmək, ürəyi sıxılmaq. *Artıq dayana bilmirəm. Artıq dayana bilmərəm.., ürəyim çeynənir.*

Ürəyini çeynətmək – ürəyini sıxmaq, ürəyini gəmirmək. .. *canlı bir insan ürəyini əbədi əsarət tapdağında çeynədən nədir?* **Ürəyindən çıxarmaq** – unutmək. Sən .. *hər şeyi .. ürəyindən çıxar.* **Ürəyi çırpınmaq** – ürəyi sökülmək, ürəyi tel-tel olmaq. *Durma, get, haydı, çırpınır ürəyim..* **Ürəyi darıxmaq** – ürəyi sıxılmaq. *Ana, ürəyim çox darıxır.* **Ürəyi dəlmək** – ürəyi didmək, ruhi əzab vermək. *Ürəkləri dəliyor, ah, millət əfradı!* **Ürəyi (didim-didim) didmək** – ürəyini qana döndərmək. .. *şübhə məni öldürür, bütün ürəyimi didim-didim didir. Onun belə görkəmi ürəyimi didir.* **Ürəyi düşmək** – vahimələnmək. .. *elə bildim, bunlar da..* *Ürəyim düşdü.* **Ürəyi (nanə yarpağı kimi, yarpaq kimi) əsmək** – ürəyi titrəmək, qorxudan tir-tir əsmək. *Vallah, ürəyimiz yarpaq kimi əsir.* **Ürəyi əzilmək** – ürəyi darıxmaq, ürəyi sıxılmaq. .. *uşaqcın ürəyim əzilir.* **Ürəyi getmək** – bayılmaq. .. *Saranın ürəyi gedib, tez həkim lazımdır!* **Ürəyi qan olmaq** – ziyadə qəmlənmək, qəmə batmaq. .. *gözü gıryan, ürəyi lələ kimi dopdolu al qan..* **Ürəyi odlu** – qəlbi yanıqlı, qəlbi yaralı. *Bağışlayın, .. ürəyim odludur.* **Ürəyi parçalanmaq** – ürəyi parça-parça olmaq, ürəyi partlamaq. *Ürəyimiz, ah, nasıl parçalanmayırdı da tamam?! Ürəyi partlamaq* – ürəyi çatlamaq. *Sus, .. yoxsa ürəyim partlar!* **Ürəyi sıxılmaq** – üzülmək, qəlbi sıxılmaq, üzüntü duymaq. *Ürəyim sıxılır, Gülüşcan..* **Ürəyi yanmaq** – yazığı gəlmək, rəhmi gəlmək, acımaq. .. *zalımların ürəyimi yanacaq? Onu zəlil etmək istəyirlər. Edərlər də, ürəklərimi yanacaqdır? Həcinin (Aslana) ürəyi yanıb dedi: “Gəl mən səni nökar saxlayım”.* **Ürəyi yerindən oynamaq** – cuşa gəlmək, şövqə gəlmək, qəlbi ehtizazla çırpınmaq. *Hərdən nəzəri Gülzarın naz ilə süzülən iri qara gözlərinə sataşanda ürəyi yerindən oynayıb tez nəzərini başqa yana döndərirdi. .. bir dəstə Dilbərin diqqətini özündə saxladı. .. bir çoxu keçmiş məktəb yoldaşlarından idi. Dilbərin ürəkciyi yerindən oynadı, .. keçmiş xatirat onu sardı.* **Ürəyindən gəlməmək** – cürət etməmək, rəva bilməmək. .. *onu tələf etmək istəyirəm. Ürəyimdən gəlmir.* **Ürəyinə gəlmək** – fikrinə gəlmək, gümana düşmək, zənn etmək. *Hərdən ürəyinə gəlirdi ki: ..* **Ürəyinə gətirmək** – fikirləşmək, düşünmək. .. *ürəyinə belə çirkin xəyallar gətirsin.* **Ürəyindən keçmək** –

arzulamaq. *O, sənin ürəyindən belə şeylər keçməsinə düşünə bilərmisən? Ürəyi qalmaq* – heyifsilənmək. *Hələ o 100 manatın da dalınca ürəyi qalırdı.. Ürəyindən qara qanlar axmaq* – dərin həyəcan və iztirab keçirmək. *.. bizim ürəyimizdən qara qanlar axır.. Ürəyini parçalamaq (didmək)* – ruhi əzab vermək. *..Hərdən ürəyimi parçalayır, hərdən ruhumu oxşayır. Fəqət nəçin ürəyimi didirsən? Ürəyini partlatmaq* – ürəyini şan-şan etmək. *.. anlar ki, .. mənim ürəyimi partlatmasınlar. Ürəyinə salmaq* – hədsiz həssaslıq göstərərək özünə dərd eləmək. *Bəhram! Sən.. ürəyinə heç bir şey salma! Ürəyini sıxmaq* – ruhi əzab vermək. *Bunlar bənim ürəgimi, çox zamandır, sıxırdı. Ürəyini sıxmamaq* – darıxmamaq, fikir eləməmək. *Neyləyək, əzizim, heç ürəyini sıxma! Ürəyini sındırmaq* – könlünü qırmaq, ürəyinə dəymək, qəlbinə qəlbi qırılmaq. *.. sən bu hərəkətlərini görəndə ürəyim .. səndən sınır.*

Ürəkci *is.* Kiçiltmə-oxşama məqamında. *.. sevgilə çırpınan ürəkciyi susduracaq!*

Ürəkgah *is.* Ürək nahiyyəsi. *Yuxarıda gicgahdır, burada ürəkgah..*

Ürək-göbək: ürək-göbəyini yemək – vahimələnmək. *Səhərdən ürək-göbəyimi yemişəm.*

Ürəkkeçmə *is.* Ürəkgetmə, bayğınlıq. *.. rəfiqələrini ürəkkeçmə tutmuşdu.*

Ürəklənmək *f.* Cəsarətlənmək. *Mən ürəkləndim, divardan aşdım.*

Ürəksiz *sif. z. və is.* Daşürəkli, qəddar, ürəyi olmayan. *Ox, bu qədər qansız, ürəksiz bir xəbəsin əlində mənim yazıq Ulduzum.. [Elxan:] Toxunma, Dönməz, ürək qırmaq ürəksizlərin işidir.*

Ürəkyandırıcı *sif.* Ürəkyandıran, ürəkyaxıcı, ürəkyaxan, sarsıdıcı, acınacaqlı. *Uşaqlar ürəkyandırıcı bir səslə ağlayır, "Anacan, ölmə!" deyib çıxırırdılar.*

Ürfan *is. (ər.)* Maarif. *.. şəhrimiz bir mərkəzi-ürfan imiş! .. Fəxr edir, guya ki, ürfanə sürüklər milləti.*

Ürkək *sif. və z.* Ürkəyən, ürkək, canında hürkü olan, qorxub qaçan, qorxub uçan. *Gülər ürkək və oynaq bir dağ keçisi kimi irəli*

yeridi. *Durna, ilk addımın onun görcək; Baxdı bir kainata pək ürkək.*

Ürkmək *f.* Hürkmək, nagahani bir hadisədən qorxub çəkinmək. *Xalqa birdən söylərkən o anlamayacaqdır, ürkəcəkdir.*

Üryan *sif.* 1. Çılpaq, lümlüt. *.. Nə əba.., nə don, qalib üryan..*

2. Üst-başı tökülmüş. *Dul .. qadınlarımız ac və üryan qalmaqdadır.*

Üryanlıq *is.* Çılpaqlıq, lütlük. // *məc.* Apaçıqlıq, örtüb-basdırmasızlıq. *.. Bütün üryanlığı ilə.. təqdim edəcəyəm.*

Üslub *is.* (ər.) Məzmun və formanın vəhdətini, sistemin təmliğini və strukturun səbatlığını təmin edən mədəni-estetik keyfiyyət müəyyənliyi kateqoriyası. *..üslubu xələldar edir. Zənnimcə, qurultay .. ədəbiyyatımızın .. üslub və bazisini təyin etdi.*

Üslubsuzluq *is.* Heç bir üslubun olmaması. *.. bu üslubsuzluq özü də bir üslubdur.*

Üsrət *is.* (ər.) Çətinlik, sıxıntı, ehtiyac. *Aslan ilə Züleyxa min üsrət ilə dolanırdılar.*

Üst *is. sif.* və *z.* 1. Yuxarı səth, üz, üzər (*altun* antonimi). *Meynələr ..qumun üstünü örtmüşdü. .. torpaq üstünü məqbərələrə çevirəcəyəm. Tök üstünə suyu.. // Uzanmış adamın üzəri. Aslan .. bir tək olan köhnə yorğanları ilə (uşaqların) üstlərini bərk örtüdü.. Bizim son yorğanımızı üstümüzdən .. aparırlar. // Üstündən* şəklində – hərəkətin əşya üzərindən icra olunduğunu bildirir. *Uçurum üstündən Qırat uçur bax..*

2. **Üstünə (üstümə...)** şəklində – hərəkətin obyektə yönəlməsini bildirir. *... özünü Mirzə Rzanın üstünə atır .. üstünə çıxırırdı. .. Dəyənəklə gəlmişəm indi Babanın üstünə.*

3. **Üstündən** şəklində – ardınca. *Dəstə dəstə üstündən gəlib..*

4. **Üstündə** şəklində – səbəb bildirir. *Bacımın namusu üstündə Sibirə gedib.. Lizanın üstündə Nəsir ilə dalaşmışdı.. sənin üstündə cahan çarpışıyorkən..*

5. **Üstündə** *məc.* – üzərində. *.. böyük bir məsələ üstündə işləyir... Professor Belokurov beş ildir, bunun üstündə baş sındırır...*

6. *məc.* **Üstündə (üstümdə...)** şəklində – mənsubluğu;

üstündən (üstümdən...) şəklində – mənsubluqdan azad olmanı bildirir. *..Sizin üstünüzdən rəiyyət adını götürüb, .. bizə qardaş edibdir.*

♦ **Üstündə qalmaq** – ayağında (borcu) qalmaq. *..600 manatı.. Həsən kişinin üstündə qalmışdı. Üstündə olmaq* – göz olmaq, nəzarət etmək. *Sən özün də üstlərində ol... Üstünə qalmaq* – hücum etmək. *.. qorxuram, kəndlilər üstünə qalxalar. Üstünə yıxmaq* – boynuna qoymaq, üstünə atmaq, (təqsiri) isnad etmək. *.. Direktor rejissorun, rejissor operatorun .. üstünə yıxır. Üstünü açmaq* – faş etmək, üzə çıxarmaq. Olimpiada .. bir çox yaraların üstünü açdı.

Üstələmək *f.* Üstün gəlmək, başmaq, sıxışdırmaq. – *Onun ifasında forma məzmunu üstələyir.*

Üstəlik *z.* Əlavə olmaq, hələ, hələ bir. *Artistliyim artistlik, şairliyim də üstəlik... Suyumuzu kəsir, qənd vermir, çay vermir, üstəlik bir arvad-uşağımıza sataşır.*

Üstün *sif.* Qalib. Duyğum üstün ki, susdurub ağı. *Eşqi yıxmaq ki, qeyri-mümkündür; O ki, hər hökmdarə üstündür.* □ **Üstün çıxmaq** – üstünlük əldə etmək, üstünlük qazanmaq. *O [Solmaz:] üstün çıxanın olacaqdır. Üstün gəlmək* – üstələmək, geridə qoymaq, dalda buraxmaq, qabaqlamaq, ötmək. *Mən əminəm ki, göydən ensə mələk; Yenə üstün gələr bu nazlı çiçək. .. ümumi İran mədəniyyəti mühitində .. farsca yazmış olsalar da, fəqət əsərləri .. original olub ən diqqətli fars yazıçılarının .. bir çoxlarına üstün gələ biləcək .. Nizami, Xaqani kimi Azərbaycan türk ədibləri də vardır.*

Üstünlük *is.* Üstələmə, məziyyətləri ilə seçilərək üstün gəlmə. *Heç bir teatrın kukla teatri qədər .. üstünlüyü yoxdur.*

Üst-üstdən *z.* Dalbadal. *Hələ mən dalana tuşlaşanda gördüm içəridən üst-üstdən beşatılanlar işləməyə başladı.*

Üsul *is.* (ər.) 1. Metod. *Bədii yaradıcılıq üsulları məsələsi haqqında göstərildi ki, teatr .. Moskva Bədaye Teatrı yaradıcılıq üsulu üzrə gedir.*

2. Üsuli-idarə, rejim. *Hər şeydən əvvəl Mirzə Fətəlini köhnə*

Şərq dövlət idarəsi üsulunun tənqidçisi, monarxizmin, İran istibdad və dərəbə üsulunun amansız bir düşməni kimi görürük.

3. Tövr, tərz. .. *əski şeir üsulları və şakilləri.. şairlərin özlərini belə usandırmış oldu.* // Üslub, forma. *Əski əcəm üsuli-nəzmi də artıq ortadan götürülmüşdür.*

Üsyan is. (ər.) Əleyhdarlıq bildirərək qarşı çıxma. *Onun məqsədi müharibədə insan qanının tökülməsinə qarşı üsyan deyil.*

□ **Üsyan etmək** – 1) etiraz edərək qarşı çıxma. (*Mirzə Fətəli*) *qadınların .. zorla varlı arlara verilməsinə qarşı üsyan edir; 2) məc. asilik göstərmək, əleyhinə baş qaldırmaq. Onun ehtirası varlığını didir, üsyan edir.*

Üsyançı is. Üsyan iştirakçısı. *Üsyançılar .. təqib və .. edam edirlər.*

Üşütmək f. Canına üşütmə salmaq. *Orada qışın kəskin soyuqları hamını bərabər üşüdəcəkdir.*

Üz is. 1. Sifət, çöhrə, bəniz, üzər. *Yaqut onun üzünə baxır və üzünü örtərək, gücsüz divara söykənir.* [Turac:] *Gülsabahnın üzünə baxır və birdən onun boynuna sarılıb, bərk-bərk öpərək: Mən səni sevirəm Gülsabah.* // Qabaq tərəf, ön tərəf. *Ayağını çıxarmaq istərkən, birdən bədrəyib üzü üstə yerə çırpıldı. –. Mənim qapım dostlarımin üzünə həmişə açıqdır.* // Şəxsiyyət. *Düz bir ildi ki, üzünü görə bilmirdin. Çatan üzünə bir söz deyir.* // məc. **Üzdə** şəklində z. – zahirən, zahirdə. *Üzdə baxırsan – həmsəridir.. Qorxuyor, el edər ona töhmət; Üzdə qorxsa, gedər söyər xəlvət. .. Qorxuyor tutduğu şəriətdən; Qorxuyor Tanrıdan, qiyamətdən.*

2. məc. Abır, həya. [Dönməz:] *Xeyr ha, mənim daha üç gün “kөнül zorlamışam” deməyə üzüm yoxdur. Ox! Nə üzlə gedəcəyəm!*

3. Üst tərəf. *Görüyorsunuzmu, bax, bu Ağ dənizi; Şüşə tək parlayır nasıl da üzü.. Yer üzündə daşdan çəpər gərəkməz; Çulğayırdı cahan üzün zülmət.* // Sığallı tərəf, avand. *Astarı üzündən baha.* // Deytik sözlərlə (o, bu, bəri, o biri və b.k.) işlədildikdə ümumən “tərəf”, “yan” anlayışını bildirir. [Şərif:] *Get o üzə..*

4. **Üzündən** şəklində – səbəb bildirir. *..Teatrı aktrissalar azlığı*

üzündən keçirdiyi .. böhrandan qurtarmaq lazımdır.

5. **Üzünə** şəklində – həsrət hissini məramına, niyyətinə yönəldir. *İllər ilə vətən üzünə həsrət qalan bir əmi oğlunu beləmi pişvaz eləyərlər..*

♦ **Üz çevirmək (döndərmək)** – 1) üz tutmaq, müraciət etmək. *Hər kimə üz çevirir, deyirlər ona ki, .. müdafiə etmərik; 2) soyuyub uzaqlaşmaq və yaxınlıq əlaqəsini kəsmək. Belə bir vücutdan da üz çevirmək olarmı? .. sən də, Solmaz, nəçin məndən üz döndərdin? .. tamaşaçı teatrda üz döndərirdi. Üz göstərmək* – üz vermək, baş vermək, ortaya çıxmaq. *.. ümumi ədəbiyyat cərəyanında bir yapmalıq üz göstərmişdir. Üz qoymaq* – yollanmaq. *.. Evə tərəf üz qoydum. ..üz qoymuş dağa. Üz tutmaq* – 1) müraciət etmək. *Üz tutdum olara, dedim:..; 2) istiqamət alıb yuvarlanmaq, yönəlmək. .. millət zəvalə üz tutub biixtiyar mövci-hələkatüz tutub ixvaninə.. Üz vermək* – baş vermək. *.. qardaşına üz verən bədbəxtliyi eşidib.. Üzə çıxmaq* – camaat arasında görülmək. *Sən o gədəni də çox üzə çıxartma. Üzə durmaq* – inada düşmək. *Böylə keçərsə, durarlıq lap üzə.. Üzü dönmək* – əlaqəni kəsmək. *Mən dönsəm, üzüm dönsün.. Üzü gülməmək* – ürəyi açılmamaq. *Burda qalsam, mənim üzüm gülməz.. Üzündən qurtarmaq* – əlindən canını qurtarmaq, xilas olmaq. *Allah öldürsün Gülsabah xanımı, qurtarım onun üzündən. Üzü qibləyə olmaq* – ölüm ayağında olmaq. *Qızın üzü qibləyədir. Üzünə çırpmaq* – üzünə vurmaq, eybini açıqca özünə çatdırmaq. *Onun yalanlarını üzünə çırpır. Üzünə durmaq* – 1) üzünə ağ olmaq, üzünə qabarmaq. *Qıpqırmızı üzümə durub deyirlər ki, guya bizim aramızda bir şey var; 2) ifadə vermək (istintaqda, məhkəmədə). Mənim üzümə on iki polis nəfəri durur.. Üzünü ağ etmək (ağartmaq)* – üz ağartmaq, etimadı doğrultmaqla başıucalıq gətirmək. *Bununla bəlkə üzün millət ağ edir, nə əcəb? Sən mənim üzümü xalq içində ağartmışsan, adına güldən ağır bir söz deyilməmişdir. Üzünü qara eləmək* – üzə qara etmək, xəcalətli etmək. *Mənim üzümü xalq içində qara eləmə. Üzünü köçürmək* – mətni təkrarən yazmaq. *Gəlsə, deyənən kağızları hazırlasın, verək*

Tanya üzünü köçürsün.

Üzar is. (ər.) Üz, sifət. *Budur, baxın bu rəsmdə .. qəmgin üzərinə.*

Üzbəüz z. 1. Üz-üzə, qabaq-qabağa. *Kamal özü də stolun o biri başında bizimlə üzbəüz oturdu və bizi dinləyirmiş kimi, bir vəziyyət aldı.*

2. məc. Qarşı-qarşıya. [Surxay:] *Görürsünüz, o, zavallı ana qoynundan dünən ayrılmış, .. həyatın özü ilə heç üzbəüz gəlməmişdir.*

Üzcük is. Sima, üz (kiçiltmə-oxşama məqamında). *Durnanın etdi üzcüyün tənvir.*

Üzərilə qoş. Göre (səbəb bildirir). *Keşşin israrı üzərilə.. şarab içməsi,.. xaç taxması çox gözəl anlaşılır.*

Üzərinə qoş. 1) üstündə. *Üzərinə dayandığın qara torpaqlar son yurdun olacaqdır;* 2) əsasında. *.. Abdulla bəyin tərcüməsi üzərinə oynandı;* 3) barəsində. *.. Burada iş toyuq-cüca üzərinə deyil..;* 4) məc. üstündə (məşğuliyyəti obyektə ilə əlaqələndirir). *Bu kimi qatışıq məsələlər üzərinə.. çalışmalıdır;* 5) məc. üzərinə (hərəkətin obyektə yönəlməsini bildirir). *.. Əcəm ədəbiyyatı üzərinə qüvvətli təsir edən.. Cəlaləddin Rumi.*

Üzərindən qoş. Üstündən. *İnsanlığın nicat yolu bu mənfur məzarlığın .. ürəyindən keçməlidir.*

Üzərinə qoş. 1) üstünə, üstündə. *.. [Həmid:] sandalı üzərinə oturunca, otaq həm qaranlıqlaşdı, həm də birdən-birə səs-səmir kəsildi.* 2) məc. xüsusunda. *Bax, hələ də üzərimə gülüyorlar.* □ **Bunun üzərinə** – bu barədə. *.. bunun üzərinə möhtərəm ədibimizi .. alqışlamaqla bərabər əsərin bir neçə nöqtəsinə şairimizin nəzər-diqqətini cəlb etmək istəyirik.*

Üz-göz is. Sir-sifət, zahiri sima ifadəsi. *.. Üz-gözünü ən çox qırıxdırıb turşuda (yığa) bilənlər ən gözəl aktyor hesab olunurlar. Elə bil üz-gözündən nur yağır.*

♦ **Üz-göz olmaq** – düşməni qazanmaq. *.. sənin üstündə bütün kənd ilə üz-göz olmuşam.*

Üzgün sif. Üzülmüş, təqətsiz. *.. üzgün və yorğun bir*

görkəmlə girərkən içəridən tarın səsinə eşidincə.. dinləyir.

Üzr *is.* (ər.) Bağışlanma xahişi. □ **Üzr istəmək** – bağışlanmasını xahiş etmək. *Bağışlayın bir günahkarı ki, dizi üstə çöküb sizdən üzr istəyir...*

Üzrə qoş. 1) görə. .. *Bir adət.. olmaq üzrə təkrar edilir;* 2) az qala. *Ölüm.. bu gözəl vücudu udmaq üzrədir.*

Üzləşmək *f.* Üz-göz olmaq, çəkişmək. *Birini danlayır, biri ilə üzləşir.*

Üzmək¹ *f.* Suda hərəkət etmək. *Göllərində ördəkləri üzərlər. Bir qayıq .. dənizdə üzür.*

Üzmək² *f.* 1. Ayırmaq, qoparmaq. .. *o biri ayağını da (yerdən) üzmək istədikdə ..*

2. *məc.* Kəsmək. *Dünya adamlarından lap ülfəti üzərdim.*

Üzüaçıq *sif.* və *z.* [Böyükxanım:] *Bir kərəm sənənin yanında üzüaçıq dayanmışammi, səsimi eşitmişənmimi?*

Üzügülər *sif.* Gülərzüzlü. [Yaşar:] *Sizin əminiz mənim çox xoşuma gəldi, Yaqut. Gözüaçıq, üzügülər...*

Üzük *is.* Barmaqlıq. [Sevil:] *Bir xozeyin gəldi, qarnı lap böyük, özü də lap kök, qızıl saat qolunda, barmağında qızıl üzük..*

Üzüqara *sif.* 1. Xəcalətli. *Almaz xanım, mən sənənin yanında üzüqarayam.*

2. *məc.* Namusu ləkələnmiş. *Mən papağımı atıb ləçək bağlaya bilmərəm. Namussuz, üzüqara bir qız mənə gərək deyildir.*

Üzüqoylu *z.* Üzü aşağıya. *Yaxşı üzüqoylu yıxılır. [Firəngiz:] Bu qədər gurultudan sonra onu üzüqoylu çırpıb tapdamaq, təhqir etmək!*

Üzülmək *f.* 1. Qopmaq, ayrılmaq. *Torpaq üstədən üzülmüşkən ayağı .. Ramiz soldan hücum xəttini yaracaq. .. Mərkəz üzüldü! Qafar Cabbar oğlunun əl atdığı ağaclar ayağı yerdən, əli göydən üzülmüş (f.sif.) quru odun parçaları idi.*

2. İztirab hissi ilə taqətdən düşmək. *Pək üzüldün, neçinsə sustaldın!*

3. Kədərlənmək, qəmlənmək; qanı qaralmaq. [Oqtay (üzülərək acı gülüşlərlə):] *Ha-ha-ha! Nə söyləyim, nə? Daldı,*

bilməm nədənsə pək üzülür.

Üzüm *is.* Salxımlı meyvə. *Dionis* üzüm, şərab və məhsul .. Allahıdır. *Olacaq bir gün üzüm isti dəyərsə qoraya.*

Üzümçülük *is.* Üzümçü peşəsi. *Azərbaycanda üzümçülük və şərabçılıq təsərrüfatımızın artmasına böyük səbəbdir.*

Üzüntü *is.* İztirab, əzab, təqətsizlik. .. *o qız illər boyu ruhani və cismani üzüntülərə dözmüş.*

Üzv *is.* (ər.) Cəmiyyətin, təşkilatın və s. birliyin tərkibindəki şəxs. .. *O bu cəmiyyətin bir üzvüdür. .. Ailə üzvləri xəstələnər. O da İttihadın ən mötəbər üzvlərindən biri(dir).*

Üzvi *sif.* (ər.) Canlı, orqanik.

◊ Üzvi surətdə – ayrılmaz surətdə. *“Tamaşalarda musiqidən üzvi surətdə lazımınca istifadə olunmamışdır”..*

- V v -

Va: va əsəfa (ər.) – çox təəssüf, vay olsun! [*Qaraça qız:*] *Va əsəfa, biçərə könlüm, ey vah, aldaniyorsun...*

Vacib *sif.* (ər.) Yerinə yetirilməsi mütləq lazım olan, labüd olan, zəruri, ən mühüm. ..*Vacib sözüm var.* [Əmirqulu:] *Neçin eləməsinlər sizin mənfəətiniz vacibdir, hökumətin?..* [Prokuror:] *Qədəri vacib deyil...*

Vacibli *b a x vacib.* [Prokuror:] *Bəlkə buradakı işiniz ondan vacibli imiş.* [Tanya:] *Hamısını tutmaq olmur, vaciblisi sən de, mən də yazım.*

Vadar (*fars.*): **vadar etmək (eləmək)** – məcbur etmək. *Budu, vadar eləyibdir Quba alimlərini.. tərtib etməyə məni vadar edən səbəbdir...*

Vagirlik *is. köhn.* Bir, yaxud bir neçə şəxs tərəfindən növhə, mərsiyə, yaxud nəğmə oxunarkən son beyti və ya beytləri təkrar etmə. [Sapan:] *Yox, bu qəsidədir, şalvar da onun vagirliyi.*

Vah *n.* Qorxu, həyəcan, təəssüf, kədər, ağrı, təəccüb, fərəh hissləri ifadə edən. *Vah, vah, nə yedin – turşu-şirin.. Vah, onda xəta var!*

Vahid *is.* (ər.) Bir tam şəkil edən şeyin müəyyən müstəqilliyə malik olan xüsusi hissəsi. [Oqtay:] *O, el oğludur. O, böyük vahidin kiçik bir parçasıdır.*

Vaxsey *n. dan.* Dəhşət, müsibət, fəlakət bildirir. [Şövqü:] *Adə, vaxsey, vaxsey, sözü qadından çıxdı. [Yaqut:] Vaxsey, gəldilər.*

Vaxt¹ (ər.) 1. Cərəyan edən bir işin və s.-nin əsrlər, illər, saatlar, dəqiqələr, saniyələrlə ölçülən daimi müddəti; zaman. *Uzun bir vaxt öz əllərində saxlamağa çalışırlar. ..Vaxt aparır tul...*

2. Bir hadisənin baş verdiyi vaxt. [Yaşar:] *Daşqın vaxtından qabaq başlamışdır.* □ **Bir vaxt** – vaxtilə, keçmiş zamanda *..bir vaxt buraxdı ki, Züleyxa ölmüşdü.*

3. Dövr, zamanə, çağ. Homerin vətəni və doğulduğu vaxt qətiyyəən bəlli deyildir. [Ulduz:] *Hələ bu vaxta qədər gəlməmişdir. Bu, şimdiki vaxt üçün bir o qədər ağır görülməyir.*

4. Əlverişli, münasib zaman. [Aydəmir:] *Atdım dəydi, ölmədisə, orasında işin yox, vaxtı var. Söylə ki, vaxt yoxdur hələ, novbahardır.*

5. Möhlət. *Düşünməyə vaxt bulunurmu?* [Əbu Übeyd:] *Nə az, nə çox, üç gün sizə vaxt...* [Cavadlı:] *Doğrudan, balam, altı gündür vaxtından keçir ki...*

6. Nida mənasında: **Vaxtdır** – vaxtı çatmışdır. [İmamyar:] *Bu gün – səhər ən şiddətli vaxtdır.*

♦ **Vaxt itirməmək** – vaxtı boş yerə sərf etməmək. *Ədəbiyyatçılarımızın el ədəbiyyatını iki saatlıq vaxt itirməyəcəyimiz kimi təsvir etmələri... fikri doğuyor. Vaxtı çatmamaq* – vaxtı olmamaq. *Qara Qənbərin heç vaxtı çatmazdı. Vaxtı gəlmək* – vaxtı yetişmək. [Ənvər:] *Bunların vaxtı gəlmədi.*

Vaxtaşırı *sif.* və *z.* Müəyyən vaxtlarda, müntəzəm surətdə. *Bavariyada vaxtaşırı şəbəhlər çıxarırlar.*

Vaxtilə *z.* Bir vaxt, bir zaman; keçmiş zamanda, keçmişdə. *Vaxtilə ciddi olan izləri get-gedə oyun halına salıyrlar. Vaxtilə feodalların saraylarında oxunan eposlar aradan qalxır.*

Vəğzal *is.* (ing.) Sərnəşinlərə xidmət etmək üçün xüsusi bina. [Fidan:] *Vəğzal və meydanlarda gecələyir. [Allahverdi:] Səhərdən*

gərək vağzalda olaq.

Vaqe (ər.): **vaqe olmaq** – baş vermək, üz vermək. *Məclis harada vaqe olur. Vaqe olan f.sif.* – baş verən hadisə. *Əhvalat vaqe olan meydança gündüzün günortasından daha işiq idi.*

Vaqiə is. (ər.) 1. Yuxu. *Vaqiədə, Leyk qılınıcı qırıbmış Qəzənfərin!*

2. Hadisə, əhvalat. *Burada vaqiə bir dastan kimi nəql edilir. ..İkincisi isə ondan sonrakı vaqialərə aiddir. Ceyranın valideyni vaqiəni anlayınca, qızı xilas etmək məqsədi ilə, əqrəbasından birisinə vermişlər.*

Vaqiən ara s. (ər.) *klas.* Həqiqətən, doğurdan, həqiqətdə. *Vaqiən, Əsgər Züleyxanı çox incidirdi.*

Vaqon is. (ing.) Rəls üzərində hərəkət edən minik vasitəsi. [Bayırdan:] *Vaqon yola düşər..* [Fuad:] *O, ..kəndə gəlmək üçün vaqona minərkən rast gəldiyin oğlan deyilmi?*

Valay (rus. *валая* sözündən): **valay vurmaq** *dan.* – səndələmək, yeriyərkən o tərəf, bu tərəf yırğalanmaq. [Fatmansa:] *Qızlar da hələ belə valay vururlar.*

Valaylamaq *f. dan.* Səndələmək, valay vurmaq (b a x **valay**). [Arif:] *Hələ qapımıza çatanda birdən biri valayladı, qapımıza toxundu.* [Akif:] *Səkimizdən iki piyan urus keçirdi. Biri valayladı, qapımıza dəydi.*

Valeh (ər.) Heyran, məftun, vurğun. *Bax mənzərəyi-ələmə, ol valehü heyran.* □ **Valeh eləmək** – məftun eləmək. *Yaz, bizləri valeh elə sən hüsnü cəmalə.*

Valerian is. (rus. əsl *lat.*) *tib.* Dəmcü dərmanı. [Dilbər:] *Balaş! Siz parlaq sportdan sonra bacınıza bir qədər brom ya valerian versəniz yaxşı olmazmı?*

Vali is. (ər.) Keçmişdə: vilayət hakimi; vəzifəli şəxs. [Solmaz:] *Sən bilirsənmi ki, xilafət valisi Əbu Übeyd ... fərman yazmış.*

Valideyn is. Ata və ana,, ata-ana. *Etdirib valideyninə ehsan.* [Sitarə:] *Mehribanım valideynim, guş edin bu ərizmə.*

Valilik is. Vali vəzifəsi. *Xilafət valiliyi..*

Vallah(i) *n.* Allaha aid olsun (inandırmaq üçün deyilir). *Biz,*

vallah, hər şəxslə aşna, dostluq etmərik. [Sitarə:] *Vallah, eləcədir ki, var. ..dərdi, vallahi, lap acılıqdan imiş. Vallahi, əgər darsə gedərsə...*

Vapor *is.* (lat.) Buxar gəmis; paroxod. *..Vaporla Bakıya gəldilər.* [İzzət paşa:] *İki vaporumuzu dənizdə bombardman edib...*

Var 1. *dan.* Mövcud olan. *Göy üzündə bir ulduz var. Onun adı Neprtundur. ..Bir ölkə var, bəlli adı, sorağı.*

2. Varlıq, mövcudiyyət. [Sitarə:] *Varımdı leyni dəyanət. Dəyanət üstündə.*

3. Kinayə bildirir. [Toğrul:] *Nə var adə!*

4. Xəbər mənasında “**vardır**” şəklində işlənir. *..Türkiyədə çıxarılmış bir çox sərf-nəhv kitabları vardır. Onun qəsidələrində böyüğe səmimi bir ədə vardır..*

5. Sərvət, dövlət. [Xor:] *Gəlsin alanlar, varı olanlar.*

♦ **Var etmək** – yaratmaq, meydana gətirmək. *Oxu var etmək. Var olsun!* – yaşasın! *Həmişə var olsun!* [Elxan:] *Var olsun azad yurdun, azad oğulları!*

Varatnik *is.* (rus. воротник) Yaxalıq. *Varatnigim – maratnigim çamur içində idi.*

Varatnikli *sif.* Yaxalıqlı. [Oqtay:] *Hər halda intiqam sizdən, cansız, duyğusuz varatnikli odun parçalarından olmayacaqdır.*

Vardırmaq *t.-li f.* Çatdırmaq. *..sözünü sona vardırıd.*

Varid: varid olmaq – çatmaq, yetişmək, daxil olmaq. *..Məzkur şeyx. ..şəhərə varid olur.*

Varlı *sif.* Dövlətli, sərvətli; varı olan. *Çox varlı və çox da kasıb olmayan bir İran xanının evidir.* [Oqtay:] *Mən varlı-adlı bir adam olsaydım..*

Varlıq *is.* 1. Olma, mövcud olma; mövcudiyyət (ziddi yoxluq). *Onun bütün varlığını, bütün mənliyini, izzəti-nəfsini, şərəfini, məsləkinə... alt-üst edib.*

2. *fəls.* Kainatda bircə varlıq vardır. [Elxan:] *Mənəm göylərin dərinliyində varlığın... mövcudatı təcəssüm etdirən, mənəm Allah.*

3. *məc.* Həyat, həyat mənbəyi. *..bütün varlığını səhnəyə.. təslim etmiş..* [Eyvaz:] *Mən buna öz varlığım kimi inanıram.*

İskəndər bütün varlığını alkoqolun müdhiş pəncəsinə tapşırılmışdır..

4. *məc.* Qüvvət, güc, səy. [Oqtay:] *..bunlara qarşı mənəvi bir varlığım .. var idi.* [Solmaz:] *..məni almaq istəyənlərin .. qılıncına bütün varlıq tapınmalıdır.*

5. Vücut, bədən mənasında. [Ramiz:] *..varlığım inləyir, müəzzəl olur.*

Varmaq *f.* Getmək, çatmaq, gəlib çatmaq, gəlmək. [İlyas:] *Birbaş Məskova kimi varam (Portfelini qoltuğuna vurub çıxır).* [Yaxşı:] *İndi də quyuya atmaq istəyirdim. Əlim varmadı.* [Hacı Əhməd:] *Mənim ki, bu barədə dilim varmır.* [Sabit:] *Varsın da bütün türk balaları sizin kimi cəsur olsunlar.*

Var-yox *is.* Bir adamın malik olduğu şeylərin hamısı. [Həsən:] *Dünən gecə var-yoxumu uduzmuşam qumara. Var-yoxumu ..verdi ..yela.*

Vasil (*ər.*): **vasil olmaq** – çatmaq, yetişmək, varmaq, qovuşmaq, nail olmaq. *..sanki öz övladına olub vasil.*

Vasili-niran (*ər.*) Cəhənnəmə getmək. *Görüm olsun baş-ayaq vasili-niran, a səbət! Kim baxmaz ona vasili-niran yazılıbdır.*

Vasitə *is.* (*ər.*) 1. Bir şeyi əldə etmək üçün yaxud bir işi həyata keçirmək üçün lazım olan şey, üsul, yol və s. [Elxan:] *Bəşəriyyətin çoxalması üçün müqəddəs bir vasitə,.. bir cinayət kimi gizlədilir.* [Elxan:] *Bunlar hamısı birər vasitədir.*

2. Lazım olan şeylər. İnsan da işlətdiyi istehsal vasitələri artıqca.. dəyişmişdir. *Bununla bərabər yaşayış vasitələri də dəyişir.*

3. Miyançı, vasitəçi. [Mirzə Mülküm:] *Nəsrəddin şahı kimin vasitəsilə qətl etməli?*

Vay *n.* Qoxu, həyəcan, təəssüf, kədər, ağrı, təəccüb bildirir. [Tanya:] *Vay, mən özüm də acından ölürəm ki, ..* [Yaşar:] *Vay, başım çatlayır..* [Əmirqulu:] *Vay, ürəyim yandı, mənə bir kasa ayran verin. // Yenə yuxarıdakı mənələrdə olaraq müxtəlif tərkiblər daxilində işlənir.* [Şövqü:] *Adə, vay dədəm vay...* [Toğrul:] *Adə, vay dədə vay!* [Hacı Zaman:] *Vay-vay! Kül mənim başıma!*

Vayenni *sif.* (*rus.* военный) *dan.* Hərbi. [Mirzə Səməndər:]

Bu gəlib məktəbi döndərib vayenni ştaba.

Vaz: vaz keçmək – əl çəkmək, fikrindən daşınmaq. *..Ətraflı təhlildən vaz keçəcək.. öz sözlərimizi işlətmələrini tövsiyə edirik.* [Cəmaləddin:] *Xanlıqdan vaz keçib ticarətə məşğul olmuş idi.*

Vec Adətən köməkçi feillərlə işlənir: vecinə almaq. [Kişi:] – *Qəbiristanlıqdan gəlirəm, – dedi və heç vecinə almadan yoluna davam edib yanımdan ötdü.* □ **Nə vecinə** – bir şeyə, bir hadisəyə qarşı laqeydlilik, nə borcuna, nə işinə. [Səlim:] *Nə vecimə, uşağın yox çörək istəsin, arvadın yox paltar.*

Veçer is. (rus. вечер) *dan.* Axşam banketi. *Amma o zaman məskəni veçerdı, ya bulvar.*

Veçərnəbazar (rus.) *dan.* Axşam bazarı. *Məktəbi döndərmisən veçərnəbazara.*

Vedre is. (rus. ведро) Su və başqa mayeləri daşımaq və saxlamaq üçün silindr şəkilli qab: böyük satıl. [Atakışı:] *..bu uşağı tut, mən gedim bir vedre su gətirim.* [Əmirqulu:] *Şərabanı deyil ki, qucaqlayıb məni bassın əhəng vedrəsinə.*

Veksel is. (alm.) Bir şəxsə və ya idarəyə müəyyən müddətdə, müəyyən miqdarda pul verməli olan şəxs tərəfindən verilən iltizamnamə. [Sara:] *Daha bilirəm. Hamısını bilirəm, veksel düzəltməyi də bilirəm.* [Qədir:] *Bu gün dörd vekselimiz var!*

Velosiped is. (lat.) Ayaqlarla hərəkətə gətirilən iki yaxud üçtəkərli minik. *O ki, qaldı velosipedə.*

Vergi is. Müəssisədən, idarədən, əhalidən və s.-dən alınan dövlət rüsumu. [Altunbay:] *Siz iki həftə bundan əvvəl bütün vergiləri gətirməliydiniz. Vergi, naloq alınır.*

Verilmək “Vermək”dən *məch.* [Prokuror:] El malına qəsd edənlərə ən ağır cəza verilməlidir. [Vasilyev:] *Ancaq hər halda gənc injinera öz proyektini həyata keçirmək üçün imkan verilməlidir və veriləcəkdir.*

Verimli sif. Verimcil, məhsul verən. *Verimli torpağı...*

Vermək f. 1. Bir şeyi başqasına vermək, çatdırmaq. [İmam:] *Hökumətə verəni verdin, yerdə qalanını da satılar ya da yeyirdin.* [Türbət:] *Taxıl deyirsiniz, veririk.*

2. İstifadə üçün birinin sərəncamına tapşırmaq, ixtiyarına vermək. [Oqtay:] *Xalq görər ki, səhnəsində qadın yox, özü öz arasından tapar verər. Sənan cəmiyyətə nə verə bilirdi?*

3. Bağışlamaq, pay vermək. *Bəs sənə əbə verən, ləbbədə verən .. bəşəriyyət?* [İmam:] *İndi ola bilər, bir gün versin tox olasan, bir gün vaqon geciksin, ac qalasan...*

4. Həsıl etmək, hüsula gətirmək. [Belokurov:] *..nə təcrübə verməmişdir.*

5. Nəşr etmək: *Sabah onu qəzetə verməsəm, atamın qızı deyiləm.*

6. Ərə getməsinə izin vermək. [Həmzə:] *..çünki qızı özgəyə vermişəm. Onu [Firəngizi] başqasına verdilər. Sitarə! Səni Mənsurə verəcəyəm!*

7. “Özünü” sözü ilə bərabər getmək. *Özümü verdim.. kababçı dükanına.*

8. Bildirmək. *Ona mənsub bulunduğuş qövmün əsas sifətlərini və xüsusiyyətlərini vermişdir.*

9. Bir sıra isimlərlə birləşdirilərək, mürəkkəb feil və ifadələr düzəldilir. [Nusrət:] *Hər şey üçün özüm cavab verəcəyəm. Verdikcə xodu ləhceyi-davuduna “Bülbül”.* [Altunbay:] *Torpağına qarşı töycü verməyə də can çəkirsiniz.*

Verst (rus. верста) köhn. 1,06 kilometrə bərabər rus uzunluq ölçüşü. *...bir verst üzərində dayana bilməz.*

Və bağl. (ər.) Sadə cümlələrdə həmcins üzvləri, mürəkkəb cümlələrdə isə onun tərkibinə daxil olan cümlələri bir-birinə bağlayır. *..Zəhranı alacaq və məsələ də bununla bitmiş olacaqdır. Burada qəhrəmanın gördüyü işlər nəql edilir və ölkənin düşüncələri sayılır //* Cümlə tərkibində iki sözü bir-birinə bağlayır. *Solda bir pəncərə, sağda və daldə bir qapı. Qoy uçulsun ölüm və qan ocağı..* [Elxan:] *O aslan kimi igid və qorxmazdır. //* Bəzən sadalayıcı sözlərdə əlaqə yaradır. *Şair qəsidə, qəzəl və rübailər .. meydana gətirmişdir. //* Bəzən “ya” bağlayıcısı ilə işlədilir. *Bu maska altından və ya palçıqdan yapıldı.. Bunlardan biri bu və ya başqa bir səbəbdən bir məğlətə çıxarır. //* Sadalayıcı sözlərdə “və sair”; “və

i.a.” kimi işlədilir. *Həmin allahlar yer üzündə at, keçi, quzu və sair şəkildə hökm sürürlər. Burada məqsəd .. “Quran”, xaç və sairə deyil. ..Şair.. məsələnin ictimai-siyasi və i.a. əhəmiyyəti olduğunu sezmədən söyləmişdir. Yoxsa Sənan vəd, vəfa, məhəbbət parlayan gözlər və i.a. mənasını bilməyir?*

Vəcd: **vəcdə gəlmək** – cüşa gəlmək, şadlanmaq, ruhlanmaq. *Allah.. vəcdə gələcək başqa bir könül yoxdu. Şəhərdə gəzən yapıncılı süvarilər sel axımında vəcdə gələrək güllə atır və qara camaatı təbii fəlakətdən daha betər dəhşətə salırdılar.*

Vəfat is. (ər.) Ölmə, ölüm. [Səriyyə:] *Bu ipək örpəyi əmim mənə iki-üç gün vəfatından qabaq almışdı.* □ **Vəfat etmək** – ölmək. [Gülnisə:] *Bəhram! Əmin vəfat etdisə, Allah rəhmət eləsin, heç qəm yemə.*

Vəhmli sif. Vahiməli. *Siz ey qara, ey vəhmli divarlar!*

Vəhşət is. Vəhşilik; qorxu, dəhşət. [Sitarə:] *Əsib Ladi-xazan vəhşət düşürtdü səhni-gülzarə.*

Vəhşi sif. 1. Heyvan və quşlar haqqında; Çöldə sərbəst yaşayan. [Bəhram:] *O biinsaf vəhşi pələnglər kimi insanın qəlbində daim çırpınır. ..bir vəhşi maral..*

2. məc. Adamayovuşmaz, yırtıcı, qaba hərəkət edən adam haqqında. [Qorxmaz:] *Biz bu ərəb yırtıcılarından, bu vəhşi elbəylərdən qurtulmalıyıq.* [Aslan:] *Mənə də bir vəhşi deyərlər.*

Vəhşilik is. Vəhşi hərəkət. *..Vüqar və vəhşiliklə evə girdi.*

Vəxt is. (ər.) “Vaxt” sözünün danışqda işlədilməsi. *Sübh sağ idisə hələ vaxti-naharı gözləyir.*

Vəkil is. (ər.) məc. Deputat. [İldırım:] *..bu arqadaş böyük bir dövlət vəkildir.*

Vəkillik is. Vəkilin gördüyü iş. Vəkil vəzifəsi. □ **Vəkillik etmək (eləmək)** – başqasının əvəzinə danışmaq. [Niyaz:] *Sən mənim uşağım üçün vəkillik niyə eləyirsən?*

Vəqə is. (ər.) Baş vermiş hadisə, macərə, qəziyyə. *Oxucu vəqədən o qədər mütəəssir olur ki, gah gülür, gah da yeri gəldikcə, kəndisi bilmədən belə, bilaixtiyar göz yaşları tökür, .. “Uçurum” və sairədəki vəqələr də İstanbulda cərəyan edir.*

Vəqf *is.* (ər.) Dinə görə, pul, mal-dövlət, mal-mülk. □ **Vəqf etmək** – təxis etmək, bağışlamaq. *Kəndisini unudub, varlığını da həmin xalqa vəqf ediyor.*

Vəqt *is.* (ər.) Vaxt. Bu bizim vaxtimızda bir qədər qərribə gəlməyir. [Doktor:] *Hərəsi üçün 20 dəqiqə yol vaxtı itirəm.*

Vəqta *köhn.* Bir zaman, o vaxt. *Vəqta ki, böylədir, aktyor da özünün müəllimliyini unutmalıdır..*

Vəli *bağl.* (fars.) Amma, lakin, ancaq. *..vəli siz eyşü-nuş aludəsi.* [Hacı:] *Daim vəli ağlayıb edir şur.*

Vəliəhd *is.* (ər.) Padşahın yerini tutmalı olan şəxs. [Cəmaləddin:] *Mən vəliəhd.. ilə görüşmüşəm.*

Vərəm *is.* (ər.) *tib.* Yoluxucu xəstəlik. [Tanya:] *Sonra qanına bir qram vərəm mikrobu yeritdim.* [Toğrul:] *Tökmüşəm qanına bir qram vərəm mikrobunu, görürəm narazıdır..*

Vərəmlətmək *f.* Azara salmaq. [Gülnisə:] *Mən sənin ananı vərəmlədib öldürdüm.*

Vərəmli *sif.* Vərəm xəstəliyi olan. [Əhməd:] *Mən vərəmli olduğum üçün gərək yaylaq komissiyasına gedəm.*

Vəsait *is.* (ər.) Dərslikdən əlavə tədris üçün lazım olan kitab və s. *Xalqın ..ədəbi istedad və bacarığını öyrənmək üçün ilk vəsait .. el ədəbiyyatıdır.*

Vəsf *is.* (ər.) Bir şəxsin və ya bir şeyin malik olduğu sifət, keyfiyyət, hal. *Heç bir şəxs öz vəsfi-əsasını qayıb etməmişdir.*

Vəsi *is. köhn.* Ölmüş bir adamın vəsiyyətini yerinə yetirən. *“Sənət sənət üçündür” vəsilər tərəfindən bu da rədd olunur.*

Vəsiqə *is.* (ər.) Bir şeyi təsdiq edən və bir şeyə icazə verən sənəd: şəhadətnamə. *Tərcümələri bacarmaları haqqında əllərinə vəsiqə verilməlidir. Şərif.. bu da mənim vəsiqəm...*

Vəsiyyət *is.* (ər.) Ölərkən bir şəxsin öz övladına yaxud yaxınlarına verdiyi tapşırıq; son söz, arzusunu bildirmək. [Toğrul:] *..bundan sonra belə şeylər edəndə qabaqca öz vəsiyyətini elə.*

Vəsl *is.* (ər.) *klas.* Sevgilisi ilə qovuşma, vüsal. [Balaş:] *Cəh-cəh vurur o, vəslinə bais malal olar. ..eşqdə boş vəslə nə hacət.*

Vəssalam (ər.) Sözüün qısa; məsələ bitdi, bu qədər.

[Aydəmir:] *Siz də onun dövlətini buraxıb doğru sözü tutmazsınız, vəssalam!* [Nadir:] *Cavab gözləyirəm Baqi, vəssalam. Əsədbəyə güllə dəydi, yaralandı, vəssalam.*

Vətən is. (ər.) Doğma yurd, ana yurd. [Sitarə:] *Düşüb xəyalına seyr-səyahəti vətənin. Həminin vətəni və doğulduğu vaxt qətiyyət bəlli deyildir.*

Vətəndaş is. 1. Müəyyən bir dövlət əhalisinə mənsub olub, öz dövlətinin qanunları ilə müəyyən edilmiş bütün tələbləri yerinə yetirməyə borclu olan şəxs. [Almaz:] *Mən Şuralar ölkəsinin tam hüquqlu bir vətəndaşıyam. Bir vətəndaş mən olum, bir də vətəndaş hambal!?*

2. Yaşlı adamlara rəsmi müraciət. [Prokuror:] *Vətəndaş sədr!* [Toğrul:] *Vətəndaş qurbağa, sən heç nəhaq yerə məndən incimə.*

Vətəndaşlıq is. 1. Bir şəxsin müəyyən dövlətin vətəndaşları arasında olması, vətəndaşın hüquqi vəziyyəti. *Burada vətəndaşlıq, dindaşlıq, nə isə ictimai bir duyğu, bir rəng vardır.*

Vurhəvur is. Dava, vuruşma, dalaşma, qarma-qarışıqlıq, səskü, qalmaqal. [Məmmədəli:] *Adə, nə vurhəvurdur genə?*

Vurmaq f. 1. Əli ilə və ya əldə tutulan bir şeylə çırpmaq, zərbə endirmək. *Birisi yapışıb onda yaxamdan məni saldı təpik altına; vah, vah nə yedin turşu-şirin, vur ki, vurasan. Ağə mənə yanaşdı və atamı vurduğu əli ilə başımı tumarladı.*

2. Bir şeyi sərrast atıb hədəfə toxundurmaq, dəydirmək. *Bir ovçu kimi göldə gözəl bir sona vurdum; Çaldı qanadın göydə, gedib dəryada düşdü.* [Mirzə Sadıq:] *Özünü də güllə ilə vurub imiş,*

3. məc. dan. içmək (yalnız spirtli içki haqqında). *Axtarib tapdı bir ucuzca duxan; Vurdu bir rumka nisyə, çıxdı piyan.*

4. Yıxmaq, çırpmaq. *Bad əsdi, xəzan vurdu da, lələm bada düşdü. Vurdu meh, keçdi bir il q ruzgar.*

5. Döyəcləmək. [Oqtay (köksünə vurub göstərir):] *Mənim bağrımdasan!*

◊ **Zəng vurmaq** – telefon etmək. *..bütün dostlara zəng vurduq.* **Allah vurub** – hiddət, qəzəb məqamında qarğış mənasında işlənir. [Həmzə:] *Onu Allah vurub.*

Vur-tut *əd.* Cəmi, hamısı, ancaq, var-yox. *Nə əba var, nə don, qalib üryan; Vur-tut əynində bir yamaqlı tuman. 22-23 yaşlarında olan bu gənc çocuq vur-tut iki il idi ki, məktəbi bitirmiş, müəllimliyə başlamışdı.*

Vurulmaq¹ *f.* 1. Zərbə endirilmək, cismani cəza almaq. [Turğut:] *Kölənizə yüz çubuq vurulmasını buyurmuşdunuz.*

2. Güllə ilə vurulub öldürülmək. [Haris:] *Ramiz oğurluğa getmiş. Bəlkə də vurulmuş.*

3. *məc.* Mənəvi zərbə almaq. *Qəlbimə vurulmuş dərin yaralar; Adil ağalarım, ediz divanım.*

Vurulmaq² *f.* Bənd olmaq, aşiq olmaq, məftun olmaq, həddindən artıq sevmək. *Mən təklif edirəm ki, onu xanın qızına vurulan (f.sif.) bir çoban kimi göstərmək və s.* [Surxay:] *Hətta demirdinmi ki, mənim arvadım bir başqasına vurularsa, mən ona qarşı durmaram, çünki insan könlünün quludur, olmalıdır da.*

Vuruş *is.* Savaş, hərbi. [Elxan:] *yazıq bəşəriyyəti ölüm pəncəsində boğan vuruş tanrısının qanlı heykəli, bu ölüm vasitələrinin qırıntıları altında, əbədilik olaraq gömülməlidir. Mənim vuruş yollarım, bu qanlı sarayların xarabalıqları üzərindən keçir, anlayırsanmı!*

Vuruşmaq *f.* Savaşmaq. [Rüfət:] *Yarın gavurlar ilə eyi vuruş.*

Vücut *is.* (ər.) 1. Cisim, bədən. *Ölüm bir canavar kimi qanlı dişlərini ayırmış, bu gözəl vücudu (Solmazı) udmaq üzrədir. Gəl, Bəhrəm, əl çək hər bir şeydən, sağlam bir vücuda malik ikən özünü qeyrilərə əsir etmə! //* İnsan. [Pəri:] *Nəqqəşi-təbiət öz məharətini bürüzə vermək üçün illərcə çalışıb bir gözəl vücut yetirib ki, o da Bəhrəmdir.*

2. Varlıq. *Qurbanın bir də Pərinə öldürəndən sonra alacağı vəziyyət içərisində o qədər əcinnə, qorxunc və müdhiş vücutlar arasında kamali-aramla xəncərini yerinə sancmağına nə ad qoya bilərlik?*

3. Var olma. [Sara:] *Əmioğlu, özün bilirsən ki, mənim dünyada bir kimsəm yoxdur. Mən yalnız sənə vücutunla fəxr edirəm.*

◊ **Vücuda gəlmək** – əmələ gəlmək, meydana çıxmaq, ortaya çıxmaq, yaranmaq. *..oxucuda bu, ya digər hal vücuda gəlir bir həyəcan doğur. Vücuda gətirmək* – 1) əmələ gətirmək, meydana çıxarmaq, ortaya çıxarmaq. *Bəzən də bir türkün qətiyyəni yapamayacağı hərəkətlər vücuda gətirir ki, bir çoxları türklərdə belə şey olmaz – deyə haqlı olaraq etirazdan kəndilərini alamırlar;* 2) ərsəyə gətirmək, yazıb bitirmək. *Böyük bir ədibin uyqusuz gecələr boyu çalışıb vücuda gətirdiyi bir əsəri .. canlı bir ədəbiyyat olmuş olur.*

Vücdan is. (ər.) Burada: bədən orqanları. *Çalma mən ölüm, partladı vücudanım, a Şeypur!*

Vücludca sif. Bədəncə. *Anasının işi onda (Sona xanımda) səhnəyə həvəsi törətmiş, 10 il müddətinə vücludca kiçik və zəif olan qızciğazdan böyük bir aktrisa fiqurası yetişdirmişdir.*

Vücludlu sif. 1. Bədənli, əndamli. *Ardınca hündürboylu, incə vücludlu, sarıbənzirli bir qız gəlirdi.*

2. Cüssəli, gövdəli. *İndi o böyük vücludlu Müzəffər kiçik Ceyranın ayaqları üzərində boynu zəncirli və bayılmış bir pələngin qüvvəsiz bir mələk ayağına yığılmış olduğu kimi görünürdü.*

Vükəla is. (ər.) Vəkillər. *İxtişaş şurayi-vükəla qarşısında.*

Vüqar is. (ər.) Öz heysiyyətini, mənliliyini yüksək tutma, mühafizə etmə; təmkin, ağırlıq, ciddiyyət, başıucalıq. *O gözəldir, o bir gəlin kimi şən; Baxıyor bir vüqar ilə gəndən. Duruyor sanki bir sular pərisi; Duruyor bir vüqar ilə Durna.*

Vüsal is. (ər.) Görüşmə, qovuşma; sevgilisinə çatma. [Şahsənəm:] *Yetiş artıq dadlı vüsal!*

- Y y -

Ya¹ 1. n. (ər.) Xitab bildirir. [Ulduz:] *Ya rəbb, sən Ramizi əsirgə. Ya şeyx, içdiyin haram deyilmi?*

Ya² bağl. Bölgü və ehtimal mənalərini bildirir. [Ağamyan:] *Bərk dayan, Eyvaz, var-yox karta qoyulmuşdur: ya onlara verən Allah, ya biza...*

Yaba *is.* Uzun sapı olan, iki, yaxud daha artıq dişi olan kənd təsərrüfatı aləti. *Harda qaldı bəs çarıq, xırman, yaba, ay dağlılar.*

Yabançı *sif.* 1. Özgə, yad. [Solmaz:] *Mən yabançı ellərə əsir getməkdən isə, öz doğma odlarımın qoynunda ölmək istəyirəm.* [Oqtay:] *Siz bu həyata yabançısınız. // is. mənasında.* [Gülüş:] *Bu evdə yaşayanlar bir-birinə yabançıdır.*

2. Əcnəbi, xarici, alınma (söz haqqında). *Dili də yabançı sözlərin çoxluğundan olduqca çətindir.*

Yad¹ *sif.* Qohum olmayan; özgə, kənar. [Bəhram bəy:] *Yad bir evdə nə istərsən? Mən sənə.. yadam. // is. mənasında.* [İldırım:] *Səyyahlar, yadlar, qonaqlar üçün .. hər şey vardır.*

Yad² *is.* Yaddaş. □ **Yad etmək** – yadına salmaq, xatirə gətirmək. [Hacı:] *Çox şükür, məni edibsiniz yad.. ..bizləri heç etməyəcəklərdir yad.*

◇ **Yada düşmək** – yaddaşda yenidən canlanmaq, xatırlanmaq. *..Bağçada laləm yada düşdü. Yada gətirmək (salmaq)* – yaddaşda, hafizədə canlandırmaq. *Heç yada gətirmə bu yazıq millətin halın. Millətin əhvalını sal yada. Yadda saxlanılmaq* – unudulmamaq. *Aktyorlar yadda saxlanılmış hərəkətləri təsvir edir. Yaddan çıxarmaq* – yaddaşdan silinmək, unudulmaq. *..hamısı yaddan çıxdı.* [Yaşar:] *Yox hələ stansiyyaya baxım, baxım, bəlkə, bəlkə bir şey yaddan çıxmışdır, sonra o dikin üstündəyəm.*

Yadigar *is.* (fars.) Xatirə olaraq verilən, saxlanılan şey. [Əbdül:] *Bu güllər mənim xanımımın yadigarıdır.* [Aqşin:] *O mənim qardaşımın yadigarıdır.*

Yağ *is.* Bişmiş üçün işlədilən maddə. *Qara Qənbar baxıb yağ kimi ariyirdi.*

Yağdırmaq *icb.* 1. Axmağa, tökülməyə məcbur etmək (süni yağış haqqında). *Sən ey günəş, yağışın yağdır..*

2. Qoşulduğu sözün ifadə etdiyi şeyin çoxluğunu bildirir. *Məşədi Mehdi Qulu üst-üstdən sorğu-sual yağdırırdı. ..sorğular yağdırılırdı.*

Yağı *is.* Düşmən. [El:] *Hər bir qanun azadlığa bir yağı..*

Yağı-düşmən b a x **yağı.** *..Bizi yağı-düşmən bürüyür.*

Yağış *is.* Xırda su damlaları şəklində atmosfer yağıntısı; yağmur. [İmamyar:] *Deyəsən yağış olacaq.* [El:] *Azad günəş, azad yağış, azad el.*

□ **Yağışdan çıxıb yağmura düşmək** – bir çətin vəziyyətdən çıxıb, daha çətin bir vəziyyətə düşmək. [Haris:] *Fəqət mən qorxuram, yağışdan çıxıb, yağmura düşək.* **Yağışdan çıxarib yağmura salmaq** – daha çətin vəziyyətə salmaq. [Gülüş:] *O [Balaş] səni öz istədiyi kimi yağışdan çıxarib yağmura salacaq.*

Yağlı *sif.* Yağa bulaşmış, yağla bişirilmiş.. [Atakişi:] *.. iki ay sümüklərinə yağlı xəmir saldılar. Bu da ki, yağlı fətir, kömbəsi çağ.*

Yağmaq *f.* 1. Havadan yağış, qar tökmək.

2. Çox miqdarda tökülmək. [Aydəmir:] *Hər tərəfdən güllə yağırdı.*

3. *məc.* Sanki göydən yağırdı hüznü zəlam.

Yahu *n.* (ər.) *din.* Ya Allah. *Fəqət, bir vücut var, yahu...*

Yaxa *is.* 1. Paltarın boyun keçən hissəsi. [Mariya:] *Yaxanızı bəri gətirin.* [Sevil:] *..yaxasında belə bir gül, bir aç bax.*

2. Yaxalıq. *Almas yavaş-yavaş özünə gəlir, yaxasını düymələyir, saçlarını düzəldir.*

♦ **Yaxa qurtarmaq** – yaxasını qurtarmaq, canını qurtarmaq. *Şeyx Sənan Şeyx Kəbirin sözlərindən istifadə ilə Zəhradan yaxa qurtarır. Cavid.. xalqdan yaxa qurtarmaq istəyir.* **Yaxasına darışmaq** – yaxasından əl çəkməmək. [Əmirqulu:] *Yekə qolçomağı burada qoyub, mənim yaxama darışmısan.* **Yaxasına yapışmaq** – əl çəkməmək. [Çimnaz:] *Həyasız oğlu yapışıb yaxamıza, əl çəkməzə-a...* **Yaxasından əl çəkmək** – rahat buraxmaq. [Toğrul:] *Mən istədim ki, qızının da, atasının da ürəyini alım, Yaşarın yaxasından əl çəksinlər.*

Yaxalamaq *f.* 1. Tutmaq, ələ keçirmək, həbs etmək. [Rəbi:] *Düşməni ünsürlərdən də bir çoxunu yaxaladım.*

2. Yaxasından tutmaq, boğazından yapışmaq. *Yavaşca birini yaxaladım.* [Toğrul:] *Sən dur, mən bu saat onu yaxalayım gətirim.*

Yaxalanmaq *məc.* Ələ keçirilmək, tutulmaq. *Azərbaycan istiqlaliyyəti əleyhinə propoqanda apararkən yaxalanıb həbs*

olunanlar ittihadın ən böyük üzvlərindən deyilmidir?

Yaxıcı *sif.* Yandırıcı, çox isti; qızmar. [Elxan:] *Yaxıcı bir od, bir dəniz.. olaydım. Bir el şairinin sadə sözlər ilə dedi.. səmimi bir hissiyyat yaxıcı, bədii olması cəhətinə heç bir halda geri qalmadı.*

Yaxılmaq *məch.* Yandırılmaq. *Qız oxuyub alsın ədəb .. atıla pərdəyi-zülmət, yaxıla hayili-nikbət, gəzə hər yan. Heç nə yox, boş yerə manqalda yaxıldı papağım. Yolu kəsən maneələr yandırıldı, yaxıldı.*

Yaxın *sif.* 1. Məsafə etibarilə uzaq olmayan; yovuq. [Nadir:] *..burada yaxın kəndlərin birinə gedəcəksiniz. // Qan qohumluğu və ya dostluq münasibəti ilə bağlı olan. Ən yaxın bir dostunu .. oyuncaq kimi oynatmaqdan çəkinməz.* [Aslan bəy:] *Yox, bu gecə ölsə, qalsa, gələcək. Yaxın yerdən bilmişəm.*

2. Doğma, əziz. *Bu pyeslər üçün daha yaxın, daha faydalıdır. Səhnəmizdə həyatımıza, ruhumuza yaxın əsərlər pak azdır.* □ **Yaxın olmaq** – münasibətdə olmaq. *Yeni libretto orijinal, xalqa doğma və yaxın olsun.*

□ **Yaxın durmaq** – yaxınlaşmaq, yaxına gəlmək. [Durna:] *Heç bir kimsə qorxusundan yaxın dura bilmədi.* [Mirzə Zədiq:] *Xeyr, xeyr, qız... şaha yaxın durmamışdır. Yaxın düşmək* – yanaşmaq. *Qorxudan kim isə onlara yaxın düşə bilmir. İnsafə yaxın düşmə..*

Yaxında *z.* Yaxın yerdə. [Hacı:] *Baxdım, yox idi yaxında bir kəs. Yaxında bir ada varmış.*

Yaxından *z.* Yaxın məsafədən. *Həyat gedişləri ilə yaxından tanış etməkdir.*

Yaxınlarda *z.* Bu günlərdə, bir az əvvəl. *Bu yaxınlarda "Kommunist" in ədəbiyyat dərnəyində el ədəbiyyatı xüsusunda məruzə edilirdi.*

Yaxınlaşmaq *f.* 1. Bir şeyin yanına gəlmək, yaxın durmaq. *Dalana necə yaxınlaşacağımı bilmirdim.*

2. Ünsiyyət yaratmaq, aralarında dostluq münasibəti olmaq. *Zaqafqaziya əməkçilərinin .. sıxı yaxınlaşması məsələsi ortaya atıldı. Bizim şəhərimizə bir qəhrəman yaxınlaşır.*

Yaxınlıq *is.* Yaxın münasibət, yaxın əlaqə. [İncə:] *Könlüm ona*

nədən isə bir yaxınlıq hiss edir.

Yaxmaq f. 1. Yandırmaq. [Zeynal:] *Yurdunuzu darmadağın yandıraram, yaxaram. Zəmanə möhnəti yaxdıqca şəm tək əridi. ..Qurani yaxarkən Sənan özü deyir ki: “Hökmü-Quran ilə məbəd ucalır”.*

2. Ehtirasa gəlmək. *Hələ titrək dodaqlarında yaxar; Dünkü bir öpkünün bu gün yeri var.*

Yaxşı sif. 1. Müsbət xüsusiyyətlərə və ya keyfiyyətlərə malik olan. *Şərab içmək yaxşıdır. Yaxşı, iş olmuşdur. // Gözəl, sədaqətli. [Toğrul:] Deyinən yaxşı oğlandır, özünü kənara çəkənlərə yaxşı adam deyilə bilərmə? // Gözəl, xoş. Əlbəttə, yoldaşlar, sevgi, eşq yaxşı şeydir. Beynəlmiləlik yaxşı şeydir.*

2. Məmnunluq bildirir. *Yaxşı ki, Şeyxin səfilliyini hər kəs bilir.*

3. İstedadlı, bacarıqlı. *Yaxşı tərcüməçilərin əmək haqqı da müəyyən bir nizama salınmalıdır.*

4. z. Kifayət qədər. [Əlimuxtar:] *Yaxşı, orasını buraxın.*

5. “Bəsdır” mənasında. [Sitarə:] *Yaxşı, yaxşı, mənə kələk gəlmə!*

6. “Yaxşı”, “razıyam” mənasında. [Sitarə:] *Yaxşı, söylə. [Şair:] Bir söylə görüm, millətə verdinmi səmər? // Sual cümlələrində. [Səməd:] Yaxşı, nə vaxt gəlib?*

♦ **Nə yaxşı!** – məmnunluq bildirir. [Ocaqqulu:] *Öz arvadıdır, döyər nə yaxşı, döyməz nə yaxşı.*

Yaxşılaşdırmaq f. Bir şeyin keyfiyyətini daha yaxşı etmək. [Əbdüləli bəy:] *Biz onu yaxşılaşdırmalıyıq. [Daşdəmir:] Yarış şərti: repertuarı və oyunları keyfiyyətə yaxşılaşdırmaqdır.*

Yaxşılıq is. İnsanın yüksək mənəvi keyfiyyəti ürəyində yaxşılıq oduna hər nə varsa həpsini alt-üst edib çevirir. *Bu bir yaxşılıqmıdır? [Səməd:] Atanın yaxşılıqlarına qarşı sizi darda qoymaram.*

Yaxşı-yaxşı z. Dərindən, ətraflı, diqqətlə. [Balas:] *Özün də yaxşı-yaxşı, nəzakətli.. danışarsan. Sevil – Güllüş, .. bir məni yaxşı-yaxşı başa sal görüm nə edirsən?*

Yaxşı-yaman is. Həyatda olan yaxşı və pis şeylər, müsbət və

mənfi hallar. [Sənan:] .. onun yolunda yaxşı-yaman öz məsləkini satmışdır. ..yaxşı-yaman bilməyir? □ **Yaxşını-yamandan seçmək** – yaxşısını pisdən ayırmaq. [Həsən:] *Orada seçən yox yaxşını-yamandan.*

Yaxud *bağl.* (fars.) Həmcins söz və ya cümlələri bir-birinə bağlayır, “və ya”, “ya da” mənasında işlənir (bəzən “və yaxud” şəklində də işlənir). *Qoy ya bəşəriyyət yaşasın, yaxud əsarət! Həyatımızda və yaxud həyatda belə bir şey, elə bir şəxs yoxdur.*

Yaqut *is.* (ər.) Qiymətli daş. *Olurmu paslana yaqut danəsi?* [Altunbay:] ..*məndə sizin üçün çox gözəl və dəyərli bir yaqut vardır.*

Yal *is.* Atın boynunun üst tərəfində bitən tüklər. *Yalın tumarladı.*

Yalamaq *f.* Bir şeyin üstünə dilini sürtmək. [Aslan] *gah gülür, gah gözləri yaşarırdı, gah da qardaşının üzündən öpürdü, istəyirdi lap onu yalasın.*

Yalan *is.* Aldatmaq məqsədilə deyilən doğru olmayan söz (doğru ziddi). [Elxan:] *Yalan! O günahsızdır. İsgəndər bilirdi ki, bu yalandır.* [Oqtay:] *Yalan deyir, özün öz yalanlarına inanmırsan.* □ **Yalan danışmaq** – doğru söyləməmək. [Asya:] *Yox, axı, yalan neçin danışır? Yalan demək – b a x yalan danışmaq.* [Sitarə:] *Xeyr, yalan deyirsən yəni?*

Yalançı *is.* 1. Yalan danışan adam. *İstəmədən xristian oldun, olmadınsa yalançısan. Yalançı bir adamın sözünə və özünə nə kimi bir qiymət verilə bilər?*

2. Süni, uydurma, qeyri-həqiqi. *Yalançı bir görünüş...*

Yalandan *z.* Əsli olmadan aldadaraq. [Dursun:] *Bir ildən sonra da deyərsiniz yalandan ki, bir uşağı oldu, öldü.* [Sənan:] *Başqalarının gözlərini öpməkdən ötrü yalandan deyir. // Süni olaraq, yalan-başdan. Birisini yalandan aldadar.*

Yalan-palan *top. dan.* Yalan sözlər, boş sözlər, boş şey. *Xalqa yazan çərən-pərən, yalan-palanı birbəbir. Yalan-palanı tərk edib gəl iftiranın üstünə! // Saxta, əsilsiz.* [Barat:] *Bu yalan-palan kağızları mənim qulağıma girməz.*

Yalavac *sif. və is.* Ac, susuz, yemək və s. [İmamyar:] *Qoy mən*

ac olum, yalavac olum, təki işimiz yerisin.

Yalçın *sif.* Dik və çılpaq. *Ancaq acıqlı dalğaların yalçın qayalara çarpıb bir gurultu qoparması sahildə olduğunu xatırladırdı.*

Yalın *sif.* Çılpaq, açıq, örtülü olmayan. *Solmaz divardan yalın qılınıc alıb ona uzadaraq dedi.. [Elxan:] Daşdəmiri uzatmışlar, yaşı çubuqlarla yalın kürəklərinə döyürlər.*

◊ **Yalın həyat** – canlı həyatın acı həqiqətləri. *Flober və başqa böyük yazıçılar da yalın həyat göstərir.*

Yalınayaq *sif.* Ayaqları yalın, ayağında heç bir şey olmama. *Atasız, anasız yetimlər, atalı və analı fəqərə uşaqlar paltarsız, yalınayaq gün keçirməkdədir.*

Yalqız *sif.* Tək, kimsəsiz, tək-tənha. *Allah yalqız imiş. [Sitarə:] Qardaşım Tapdıq naxoş, bəs mən necə yalqız qalım?*

Yalqızlıq *is.* Təklilik, tək-tənhalıq. *[Zöhrə:] Mən bir qədər yalqızlıqda düşünmək istəyirəm.*

Yalnız *əd.* Məhdudiyyət bildirir: ancaq, təkcə. *Elxan məftun baxışlarla yalnız Solmaza baxır. [Toğrul:] Yalnız bir şey qaldı. [Elxan:] Yalnız bir ümid.*

Yaltaqlanmaq *f.* Başqasının qarşısında özünü alçaldaraq onun istədiyi kimi hərəkət etmək, danışmaq. *[Altunbay yaltaqlanaraq:] Zinakardır, ağam!*

Yalvarış *is.* Yalvarma, yalvarıb-yaxarma. *Bu qədər yalvarış nədir bu qıza. [Elxan:] Yalvarışı isə məndə görə bilməyəcəksiniz.*

Yalvarmaq *f.* Öz nəfsini alçaldaraq başqasına təkidlə, acizənə xahiş etmək. *[Yaqut:] Mən ağlayıb ona yalvardım ki, kənddən getsin. [Altunbay:] Ölüncəyədək, elə, elə yalvaracaqsan. [Turac:] Səhərdən yalvarıram.*

Yalvar-yaxar 1. *is.* Yalvarış, yalvarma. *Nə hədə-qorxu, nə yalvar-yaxar onlara kar eləmədi.*

2. *z.* Yalvarmaqla, xahişlə. *[Hidayət:] Cəmisi yalvar-yaxar üç yüz manat pul qopara bilmişəm.*

Yamac *is.* Dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya maili səthi. *[Atakişi:] ..düzlərdə, yamaclarda atımın indi də izi qalır.*

Yamaqlı sif. Yamağı olan. *Nə əba var, nə don, qalib üryan; Vur-tut əynində bir yamaqlı tuman.*

Yamaqsız sif. Yamağı olmama. // *məc.* [Tarverdi:] *Dəliyəm, çomaqsızam, tazayam, yamaqsızam.*

Yaman sif. 1. Pis. [Gülsabah:] *Yazısı da heç yaman deyildir.* [Yaşar:] *Bura heç yaman deyil.*

2. Rəhmsiz, insafsız, əzazil. [Mirzə Səməndər:] *Mənə nə düşüb xalqın işinə qarışam ki, axırda da yaman kişi olum.*

3. *məc.* Təsiri şiddətləndirmək üçün bəzən “çox” həddindən artıq “bərk”, “tez” kimi mənələrdə işlənir. [Oddamdi:] *Aman, Sönməz məni yaman qorxuya saldı.* [Tanya:] *Dünəndən çayın suyu yaman qalxmışdır.* [Toğrul:] *Yaşar yaman işləyir.*

□ **Yaman gün** – pis gün, ağır vəziyyət. [Səlimqızı:] *Get, Allah sənə yaman gün göstərməsin.* **Yaman günə düşmək** – pis hala düşmək. [Səs:] *Yaxşı günün aşnası, Yaman günə düşdüm, gəl!*

Yamanca sif. Çox, olduqca. [İmamyar:] *Yamanca başımı cəncələ saldım.*

Yamanlıq is. Pis iş, pislik. [İmamyar:] *Adam durmasın yamanlığa, durandan sonra çox qol tapılar.* □ **Yamanlıq etmək (eləmək)** – pislik etmək. [İmamyar:] *Mən, atam, hökumətə yamanlıq eləmək istəmirəm.* [İmamyar:] *Balam, o yazıq sənə bir yamanlıq eləməyib ki.*

Yamsılamaq f. Başqasını təqlid etmək. *Qızlar, uşaqlar maşın yürüşünü yamsılayaraq oynayırlar.*

Yamsılanmaq məch. Təqlidi çıxarılmaq. *Bir nəfərin başqaları tərəfindən yamsılanması.. nəticəsində .. bir teatro görmüş oluruq.*

Yan is. 1. Tərəf, ətraf. [Tanya:] *.. Heç bir yana çıxa bilmirəm...* [Sönməz:] *Bir yandan ərəblər soyur, bir yandan elbəyilər talayır.* □ **O yan-bu yan** – o tərəf-bu tərəf. [Şərif:] *.. daha o yan-bu yan məsələlər qalsın bir yana. ..o yan-bu yana qaçır..*

2. Böyür, sağ və sol tərəf. [İmamyar:] *Bir urus qızını da alıb yanına kim bilir kimdir, nəçidir...*

3. Razılıq məqsədi ilə bir kəsin yaman ..anasının yanına elçi gedib. *Bir nəfər qobulu öz qızını onun yanına qoymuş oxudur.*

4. Kənar, qıraq. [İmamyar:] *Ancaq, başuva dönüm, qayıdanda onu bir yana qoy ki, evə adam girir, çıxır.*

5. Qonşu tərəf. [Sitarə:] *Yaxşı (Gülxar yan otağa, Sitarə bayıra çıxır).* [Əbdül:] *..Gülnisə yan otaqdadır.*

6. **Yanında, yanımda** şəklində. *Kimin yanında bular olmalı şikayətdə? Yanımda gər dura cəllad..* [Ulduz:] *Bizdə mənim yanımda böylə sözləri söyləmə...*

Yanakı z. Çəpəki vəziyyətdə. *Allaha şükür, bilirəm ki, sabah papağımı yanakı qoyub, kənd içinə çıxanda kimsə mənə gülməyəcək.*

Yanaq is. Üzün almacıq sümüyündən çənəyə qədər olan hissəsi. *..yanaqlarında olan qızartı... O yanaqlar.., o dodaqlar.*

♦ **Yanaqları çuxura batmaq** – arıqlamaq. *Batıb.. yanaqları çuxura.*

Yanardağ is. Vulkan. *..zəngin bir bargah, açıq pəncərədən yaşıl bir bağça, uzaqda yanardağlar görünür.*

Yanaşılmaz sif. Yanaşmaq mümkün olmayan. *..Şeylərə böylə yanaşılmaz..*

Yanaşmaq f. 1. Yaxınlaşmaq, yanına getmək. *Bu nöqtəyi-nəzərlə Cavidə yanaşınca elə təsir bağışlayır... Elxan yanaşib səyyar taxtın qapısını açır.*

2. Yan almaq. *Sahilə bir.. qayıq yanaşır.*

3. Münasibət göstərmək. *İşə böylə yanaşmaq olmaz.*

Yanbayan z. Yan-yana. *Sitarə .. ikimiz də yanbayan bir otaqdan çıxıb, həmin evdə hərəmiz bir otağa gəlin gedək?*

Yandırılmaq “Yandırmaq”dan məch. [Oddamdı:] *Bəli, Solmaz .. atəşgahda yandırılmalıdır.* [Yanardağ:] *(Solmaz) ibadətdən sonra yandırılacaqdır.*

Yandırmaq f. 1. Alışdırmaq. [Yaşar:] *Hərdən canımdan asi oluram ki, istəyirəm o kağızı da yandırım.. Gedin, görün o zaman yandırır sizi atəş; Nə qədər olsa hərarət, nə qədər yaxsa günəş.*

2. məc. Çox ağır təsir etmək. *..oxuyub doktor olmağı məni yandırır...*

♦ **Atasını yandırmaq** – ciddi cəzalandırmaq. [Toğrul:]

Baxma, atasını yandırmışsan, bugünkü qədər hələ sabah partiya komitəsinə göndəriləcəkdir.

Yanğın *is.* Yanma prosesi. [Aşıq Qərib:] *O nədir ki, yanğın salar, odu yox?*

Yanıq *is.* Yanmış, yanğı ilə zədələnmiş. [Fatmansa:] *..sonda da pul əvəzinə on altı dənə məscid şamı verdiniz, onun da altısı yanıq...*

Yanılı *sif.* Yanmış vəziyyətdə. *Şamların biri yanılı qala idi.*

Yanımaq *f.* Səhv etmək, çaşmaq. *Təbii yanıldıqlarını etiraf edərdilər. Başəriyyət də tarixinin ibtidai beşiklərində ikən sözsüz dolaşib yanılır. Oxşatdım, yanıldım...*

Yankəkil *sif.* Kəkili yana əyilmiş. [Oddamdı:] *Məncə, yankəkil bir toyuğun məsələsi hamısından mühümdür..*

Yanlamaq *f.* Yanaşmaq, yaxınlaşmaq. *..rus xanımın yanlasın..* [Atakişi:] *mən birini yanladım ki, hara?*

Yanlıs *sif.* Düzgün, doğru olmayan, səhv. *Fəqət bu, yanlış bir nəzəriyyədir. Onun bir fikri var, yanlışdır. O yol .. doğru da ola bilər, yanlış da ola bilər.*

Yanlışlıq *is.* Səhv etmə, səhv, qələt. [Əbü Übeyd:] *Əvvəlləri bir qədər yanışlıq olmuşdur. Bizim oktaylarımızda, ümumiyyətlə, bir yanışlıq var.*

Yanmaq *f.* 1. Od tutmaq, alışmaq. *.. deyərəm, yan, a səbət! Burada məqsəd kağız və mürəkkəbin yanması deyil.*

2. Həddindən artıq yanıb xarab olmaq. *Bəcəhənnəm ki, papaq kül kimi yanmış. [Xaspolat:] ..yol üzərindəki yanmış xarabalıq nədir, oraya getdi.*

3. İşıqlanmağa başlamaq. *Arada iki sadə şam yanır. Fanar yanmalı, meydan işıqlanmalı(dır)...çıraq yanırı.*

4. Qızdırması, hərarəti olmaq. [Mənsur:] *Hicrində yandım, ey mələk, dəxi yetdi nəhayətim.*

5. İşıq salmaq. *Yanmasın göydə bir ziya.*

6. Xarab olmaq, sıradan çıxmaq. [Tanya:] *İzolyator yanır, deyirəm. [Tanya:] İzolyator yanır, Yaşar...*

7. məc. Çox ələm və kədər çəkmək. *hicran çəkmək. Əcəb hicr*

atəşinə yanmışam. ..Sizdən uzaq olmağıma çox yanmışam.

8. *məc.* Güclü bir hissi, ehtirası ifadə etmək. [Əbdül:] *Vallah o qədər yanmışam ki, istəyirəm ətini didəm.*

Yanvar *is.* I. Təqvim ilinin birinci ayı. [Xəlil:] *Ancaq 1916-cı ildə yanvar ayının 18-də, cümə axşamı mən "Səda"da bir məqalə yazdım.*

Yan-yana *z.* Yanaşı olaraq, bir-birinin yanında. *Yan-yana beş miz düzülmüşdür.*

Yan-yanaşı *b a x yan-yana.* [Xaspolat:] *Bu gün bir kəsə bəlli olan .. Oqtay Eloğlu ilə yan-yanaşı ilk dəfə olaraq səhnəmizə Azərbaycan qızı çıxır.*

Yapı *is.* Bina, tikinti. *..altun bəzəkli şən yapılar.. ..qayıqla yaxınlaşıb qapıya..*

Yapılışlı *sif.* Ürəyəyatan; gözəl, göyçək. *Gülər ortaboylu, incə və zərif yapılışlı bir qız idi.*

Yapılmaq *məch.* 1. Qayıdılmaq, düzəldilmək. *Bu çıxış qəhrəmanlar yadigarına yapılan bir oyun idi. Aktyor öylə bir komandır ki, onun bütün telləri insanlığın duyğularından, ehtiramlarından yapılmışdır.*

2. Tikilmək, bina edilmək. Bu, allahların yardımını almaq üçün yapıldı. [Rüfət:] *Dünən sürgülərindən yapılmış (f.sif.) mənfur həlqə qəti surətdə parçalanacaq. Allahların yardımını almaq üçün yapılan ibadət, əhəmiyyəti... itirir.*

Yapıncılı *sif.* Əynində yapıncı olan. *Şəhərdə gəzən yapıncılı süvarilər qara camaatı dəhşətə salırdılar.*

Yapışdırmaq *f. məc. dan.* Yazmaq. [Əmrulla:] *Ancaq bir az da.. marksizmdən yapışdır oraya ki, tutarlı olsun!*

Yapışmaq *f.* 1. Bir-birinə təmas edəcək dərəcədə yaxın olmaq, bitişmək, toxunmaq. *.. yanaqlarını üzünə yapışmış görəndə..*

2. Tutmaq. *Məryəm isə ondan möhkəm yapışmışdı, buraxmırdı.*

3. *məc. dan.* Əl çəkməmək, tənəyə gətirmək. [Əlimurad:] *Burada belə deyirsiniz, sonra da gəlib yapışırsınız mənim*

hüquqlarımdan.

Yapma *sif. məc.* Süni, saxta, uydurma. *Bunlar həpsi yapma bir haldır.. Hərəkətləri bu gecə çox yapma görünürdü.* [Elxan:] *ağalığınızı bərkitmək üçün uydurduğunuz yapma qanunları .. mən tanımıram.*

Yapmaq *f. 1. köhn.* Etmək. *Şeyx nə yapırsan? Öz hərəkətlərini xalqın səadəti üçün yapırdı.* [Əhməd:] *Bunu kim yaptı? Cavid bir türkün qətiyyəni yapamayacağı hərəkətlər vücuda gətirir ki, bir çoxları türklərdə belə şey olmaz – deyə haqlı olaraq etirazdan kəndilərini alamıyolar.*

2. köhn. Tikmək, qayıрмаq, qurmaq, düzəltmək. *Yaparam bir minarə.. ..şəfaqlərdən süslü bir tac yaparım.*

Yapmalıq *is.* Sünilik, saxtalıq. *Burada bir yapmalıq yox.*

Yapon *is. 1.* Yaponiyanın əhalisini təşkilədən bir xalq və bu xalqa mənsub adam. *Yaponlar nə üçün Avropa mədəniyyətini tez mənimsədilər. Çünki yaponlar Avropa mədəniyyətini Yaponiyaya şərab içərkən, ya kataloq taqınaraq gətirmədi.*

2. B a x **Yaponiya.** *Yapon bata bilmədi.*

Yaponiya *is.* Şərqi Asiyada yerləşən ada ölkəsi. *Yaponiyada kukla teatrı çox təkmilləşdirilmişdir.*

Yarpaq *is. 1.* Yarpaq. *Keçmiş ilk bahardan bu bir kaçı yarpaq; Saqın, yavrum, son yadigar olmasın.*

2. məc. köhn. Vərəq. Mahmud .. *başını teleqraf yarpaqlarının üzərinə sancıb yazmağa başlayır. ..Məsələ yazı yarpaqlarına, mətbuat sütunlarına keçirilməmişdir.*

Yar *is. (fars.) 1.* Dost, yoldaş. *..yeni bir yarım var – gözəllik! □ Yar olmaq – yoldaş (dost) olmaq, kömək olmaq. Bir-birinə yar olacaq.* [Mənsur:] *Yar ol mənə, cahanda yetim mən səadətə.* [Səlimqızı:] *Ulu Tanrım, Aydınizə sən yar ol. Yar olsun! – kömək olsun! Təki Ziza .. mənə yar olsun! Yar eləmək – dost etmək. Xalq onu .. mənə yar eləmişdi.*

2. klas. Sevgili, məşuqə. *Oxu bülbül, bəlkə yarım oyansın... [Yaqut:] Min nəfər gözəlin arasında; Öz yarımı gördüm gəldim.*

Yara *is. 1.* Bədənin zədələnmiş yeri. // *məc.* Dərd, izzirab,

ruhi sarsıntı. *Unudulmaz yara.* [Xan:] *Axmaq tayfa çıxırmaqdan heç bir yara sağalmaz!*

2. *məc.* Cəmiyyətdə olan mənfi hadisələr haqqında. *Olimpiada.. bir çox yaraların üstünü açdı.*

♦ **Yara almaq** – yaralanmaq. [Cinner:] *Düz köksündən.. bir yara aldı.*

Yaradan *is. din.* Allah, Tanrı. [Bəhram bəy:] *Qoy onları barışdırsın yaradan!*

Yaradıcı *is.* 1. Bir şeyi yaradan, meydana gətirən. *Kompozitorun .. yaratdığı ahəng yaradıcısı yenə özüdür.* [El:] *Var olsun yeni azad dünyanın yaradıcısı Elxan..!*

2. *sif.* Bir şey yaratmağa qadir olan. [Almas:] *Burada kəndin bütün sağlam və yaradıcı qüvvəsi çalışır.*

Yaradılmaq *məc.* Vücuda gətirilmək, törədilmək. *Bunlar hissi yapma, eyni halda həpsi olduqca təbii bir halda yaradılıyor. Bu əməliyyatın yaradılması üçün bəlkə də düşünülməmişdir.*

Yaralamaq *f.* Silah və s. ilə yara vurmaq, zədələmək. [Gülgün:] *Atamı yaraladılar bacımı da öldürdülər.*

Yaralanmaq *qayıd.* Güllə, kəsərli və s. ilə bədənə bir yerində yara açılmaq, bədənə bir yeri zədələnmək. *Montano rolunda Cəfərov .. yaralanandan sonra yaxşı idi.*

Yaralı 1. *is.* Yarası, bədən xəsarəti olan kəs. [Solmaz:] *Amandır, öldürməyin, yaralını öldürməzlər. Yaralını qoymuşuq içinə, haftavamilə aparırıq.*

2. *sif.* Yarası olan, bir yerindən yaralanmış. *..enli kürəkli bir oğlan daha... Ay qardaş! Yaralıyam! Şikəstəm! Şamaxı əsiriyəm! – deyə əlindəki əsaya dayanaraq durdu.*

3. *sif. məc.* Dərdli, kədərli, qəmli. [İncə:] *Dursun dayı, sən həmişə deyirsən ki, yaralı ürəkləri çox sevirsən.*

Yaramaq *f.* 1. Bir işi, ehtiyacı, tələbi təmin edə bilmək, xeyir vermək. *..işə yaramadığını görüb...* [Tamara:] *Biz yaramırıq və oynamırıq, vəssalam!*

2. *Layiq olmaq. ..Kitab atılmaqdan başqa bir şeyə yaramayır.* [Balaş:] *o cəmiyyətdə ki, indi mən dalaşıram, orada sən*

yaramazsan.

Yaramaz *sif.* 1. İşə yaramayan; yararsız, xeyirsiz. [Starovarov:] *Deyirəm bu yaramaz rejissor da, aktrisa da gəliblər. Yoxsa ona cəmiyyətin yaramaz övladı deyirlər.*

2. Pis, nalayiq, alçaq. *..yaramaz hərəkətlərə qoşulması.. Yaramaz, əxlaqsız bir sərsəm olduğunu görənlər daha eyib bilirlər.*

3. Bəzən söyüş, yaxud zarafat məqamında işlədilir. [Aqşin:] *Mən o yaramazdan da öz qardaşımın intiqamını alaram.*

4. Cümlədə xəbər yerində – **olmaz**. [Belokurov:] *Dediyin məqsəd üçün bu tərkib olmaz...*

Yaramazlıq *is.* Yaramama; xeyirsizlik, faydasızlıq. *Tərcümənin yaramazlığı üzrə kitab.. yaramayır.*

Yaranış *is.* Yaranma. Artırınca gözəlliyin yaranış...

Yaranmış *sif. və is.* Xəlq olunmuş, məxluq; doğulmuş. [Almas:] *Bütün yaranmışlardan, bütün insanlardan kömək istəyir. ..bu yaranmışları gör..*

Yararlı *sif.* Yarayan, əlverişli, uyğun. *Böylə bir adam ictimai həyat üçün yararlı bir adamdır?*

Yararsız *sif.* Yararı olmayan, dəyərsiz. [Ramiz:] *Oh, yararsız, rəzil bir quldur özünü öldürmüş!*

Yarasa *is.* Gecəquşu. // *məc.* Cəhalətpərəstlik, maarif, haqqın düşməni. [Almas:] *Siz işıqdan qaçan yarasalar! Ey uca Pərvərdigarım, bu həqiqət yarasalarına, bu insan kölgələrinə vermək üçün riyadan başqa, bir şey tapmadını mı? Siz, işıqdan qaçan yarasalar!*

Yaraşıq *is.* Bəzək, zinət. // gözəllik. [Balaş:] *..qadın məclis yaraşığıdır.*

Yaraşıqlı *sif.* Gözəl, gözəgəlimli. [Valentinov:] *Dmitri, nə qədər də şubay boylu incə, həm də yaraşıqlı bir uşaq!* [Nigar:] *ölmüşlər elə də yaraşıqlıdılar ki.*

Yaraşmaq *f.* 1. Uyğun gəlmək, yaxşı tutmaq. [Gülüş:] *..Bu ölü paltarı sənə yaraşmır.*

2. Layiq olmaq, münasib olmaq. [Şahsənəm:] *Ağla bülbül, ay yazıq bülbül, sənə xəzan yaraşır.* [Solmaz:] *..Yadlar mərhəmətinə*

sığınmaq od gəlininə yaraşmaz. Bu hal bir türkə yaraşır mı?

Yaratmaq f. 1. Zəhmətlə, yaradıcı əməklə vücuda gətirmək. *Biz Cavidin yaratdığı həyat təbii olmayıb, süni olduğunu söyləmək istərik.* [Gülsabah:] *Tikən, yaradan proletar kütləsidir, sosializm qurur.* // vücuda gətirmək, əmələ gətirmək, meydana gətirmək. *O öz təəssüratında mavigözlü bir qadın yaradır.* [Oqtay:] *..mən deyirəm yox, mən sənı yaratmışam.*

2. Təşkil etmək, təsis etmək; düzəltmək. *Aktyor bir heykəltəraşdır ki, yaratdığı heykəl yenə özüdür.*

3. Yetişdirmək. *Mühitimiz iki-üç nəfər istedadlı adam yarada bilər.*

4. Əsər yaratmaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq. [Gülsabah:] *Yeni teatr yaratmaq üçün, yeni metod, yeni nəzəriyyə, yeni teatr və yeni surət üçün. Gənc dramaturqlar.. pyeslər yaradırlar.* [Mirzə Camal:] *Tip yaratmışam.*

Yardım is. Kömək. [Aslan:] *Və həmişə də mənim yardımına əmin ola bilərsiniz.* □ **Yardım etmək (göstərmək)** – birinə bir şeydə kömək etmək, əl tutmaq. [Firəngiz qaçaraq:] *Ey şeytan şagirdləri, siz mənə yardım edin! Bacısı Nazlıya.. yardım belə etməyir.* *Hökumət .. səhnəmizə maddi və mənəvi yardım göstərir.*

Yarəb (ər.) *din.* Ey aman! İlahi! Allahım! (müraciət bildirir). *Nədir bu mənzərə, ya Rəbb?* [Sitarə:] *Aman, yarəb, yetiş imdadə, imdad etgilən, yarəb!*

Yarıac sif. Lazımınca, doyunca yeməyən. (Çox vaxt “yarıac, yarıtox” şəklində işlənir). *Biz bir-birini sevəcək, yarıac, yarıtox qalamırıq.* [Sevil:] *..altı ili yarıac, yarıtox, quru çörək ilə keçirmişik.*

Yarılmaq f. Yaralanmaq. [Asya:] *Yavaş, ədə, başım yarılmışdı ki...*

Yarım s. Tam bir şeyin tən yarısı; yarı. [Şair:] *Yarım arşın saçə bax, ay bərəkallah belə baş.*

Yarımbayğın sif. Tam bayğın olmayan, azacıq bayğın. *Axırda yarımbayğın bir halda düşüb, istər-istəməz sükuta məcbur oldu...*

Yarımcən sif. Aریق, sısqə, zəif. *Zatən bu adam keçmişdi dumanlı, qırıq, yarımcən bir adamdır.*

Yarımçıq *sif.* Sona, axıra çatdırılmamış; natamam. [Yaşar:] *Daxi işi yarımçıq qoya bilməzdi ki.* [Qüdrət:] *Budur, bu da yarımçıq, bu da yarımçıq, hamısı yarımçıq.*

Yarımdairə *is.* Dairənin yarısı. *Qumru başını fırlayıb bir yarımdairə seyr etdi.*

Yarımdəli *sif.* Tam dəli olmayan. [Tamara:] *...mən öz həyatımı yarımdəli bir adamın əlinə tapşıra bilmərəm.*

Yarımqolçomaq *is.* Tam qolçomaq olmayan. [Nüsrət:] *Hərçənd keçənlərdə atası bir balaca yarımqolçomaq kimi olubdur, ancaq özünün ..heç bir şeyə dəxli yoxdur.*

Yarımuyumuş *sif.* Yarıyuxulu. *Baxıyor yarımuyumuş.*

Yarın *z.* Sabah. *..yarın, kim bilir, nələr olacaq? Yarın onun çocuğu onu təqib ilə şəkinə tikməyə... başlayır.* [Ramiz:] *İnsan bu gün bir cürdür, yarın bir cür.*

Yarıntı *is.* Çat, çatlaq. [Toğrul:] *Bir yerdən yarıntı versə, o saat stansiyanı sel basar, hər şey dağılıb gedər.*

Yarısavadlı *sif.* Natamam savadı olan, tam savadı olmayan. *..Yarısavadlı aktyorlarımızın dili dolaşır.*

Yarısilahlı *sif.* Tam silahlanmış. [İzzət paşa:] *On min yarısilahlı əsgəri qırğınımı verəcəyik?*

Yarış *is.* Üstünlük qazanmaq üçün bir-birini keçməyə çalışma. [Gülsabah:] *Yarış şərti repertuari və oyunları keyfiyyətcə yaxşılaşdırmaqdır.*

Yarmaq *f.* Bilmək, parçalamaq, doğramaq. [Gülsüm:] *A kişi, dur ayağa odun yar.*

Yarpaq *is.* 1. Ağac və bitkinin müxtəlif şəkildə olan yaşıl rəngli tənəffüs orqanı. *Mən bir solmaz yarpağam. Sənsiz solsun qoy yarpaqlar.* [İsmayıl:] *Səbir elə halva bişər ay qora səndən, saxlasan atlas olar tut yarpağından.* □ **Yarpaq açmaq** – yarpaqlamaq, yaşıllaşmaq. *...ağaclar göyərüb yarpaq açmışdı.*

2. Vərəq. *Tarixlərin qızıl yarpaqlarından ...*

◇ **Yarpaq kimi əsmək (titrəmək)** – əsmək (qorxudan, soyuqdan). *..ürəkləri yarpaq kimi əsdirir.* [Aydəmir:] *..bu bir fikrin qarşısında yarpaq kimi titrəyirdim.*

Qazmaq *f.* 1. Yazılı xatirə kimi qeyd etmək. [Temurtaş:] *Bu da mənim şəklim. Sizin üçün yazmışam.*

2. Haqqında məlumat vermək. [Mazandaranski:] *.. ay Şakinski, bax səni elə yazmışlar ki...*

Yas *is.* Matəm. *Yas və ələm günlərində qara libas geyərlər.* □

Yas saxlamaq – ölən adam üçün məclis qurub müəyyən adətləri icra etmək. *Bütün xalq onlar üçün .. yas saxlayırlardı. Xüsusilə .. feodallar öz balaları üçün yas saxlayırdı.* [Ramiz:] *Ulduzuma yasmı saxlayırsınız?*

◊ **Yasa batmaq** – çox kədərlənmək. [Şahsənəm:] *Qoy yasa batsın ələm!*

Yasaq *is. qəd.* Qadağan. [İkinci:] *Olmaz, yasaqdır. Həm də özü danışmaz.* □ **Yasaq etmək** – qadağan etmək, icazə verməmək. [Altunbay:] *Solmaz, mən kimsəyə qarşı gülümsər olmağı sənə yasaq etməzdim.*

Yasavul *is. köhn.* Polis vəzifəsini görən şəxs. [Mirzə Səməndər:] *Güc deyil ki, məxluq yasavul Ağabba kimi qulluq göstərir də. Yasavul gəldi.*

Yasxana *is. (ər. və fars.)* Yas məclisi, yas olan yer. [Səməd:] *Yazığı yasxanalara buraxmırlar ki, oğlun oyunbazdır.* [İbad:] *... Toyxana gəldi, yasxana gəldi, başlayır arvadlara çehil-tuti kitabından dərs verməyə.*

◊ **Yasxana açmaq** – ağlamaq, yas açmaq. [Balaş:] *Di indi də yasxana açma..* [Dönməz:] *Di yaxşı, canım, yasxana açma.*

Yasin *is. (ər.)* Ölü üçün oxunan Quran surələrinin birinin adı. *Uzanın, gəlib sizə yasin oxusunlar. ..yasin oxur babasına.*

Yaslatmaq *f.* Yıxmaq. *Gülzar baxışlarını yerə sancdı; sanki bütün kainat üzərinə yuvarlanmış, onu yerə yaslatmaq istəyirdi.*

Yastı *sif.* Alçaq. *..Ərəb stilində otaq, kiçik, yastı evciklər; bunu görünce səhnənin cənubu təsvir etdiyi düşünülür..*

Yastıbalaban *is.* Balaban növü, nəfəsli çalğı aləti. *Uşaqların bağirtisi, qızların, gəlinlərin çalğısı, yastıbalabanların ən kobud ürəkləri oxşayan həzin iniltisi bir-birinə qarışıb.* [Toğrul:] *Mən təklif edirəm yastıbalaban çalsın, Əmirqulu dayı da bir-iki ağız oxusun.*

Şərq musiqisi, yastıbalaban, nağara və sairə çalınır. Balam, ağrını alım!; Yastıbalaban çalınır.

Yastıq is. Balış. [Gülüş:] *..bir az su verin! Yastıq verin!*

Yaş¹ is. Dünyaya gəlmə günündən keçən vaxt, il; ömür. [Əmirqulu:] *Deyirəm indi bu yaşında mən sənin üçün xəmir yoğuracağam. Otuz yaşında ağıllı .. bir tələbə görürük.*

Yaş² sif. 1. İslah, nəm, sulu. [Elxan:] *Daşdəmiri uzatmışlar, yaş çubuqlarla ..döyürlər.* [Toğrul:] *Nə, İmamyar dayı.. yaxşı yadıma düşdü, darılar yaşıdır, səməndi hələ bərkiməmişdir.*

2. is. Göz yaşı. *..yaşla dolu gözlərini yumdu... Kimlərə bu yaşla dolmuş gözlər olmuş intizar?*

♦ Yaş axıtmaq (tökmək) – ağlamaq, acı-acı ağlamaq. [Aşıq Qərib:] *Yaş tökər bülbül, inləyir lalə. ..gözlərindən ..yaş tökülməsinə baxmayaraq..*

Yaşamaq f. 1. Həyatda var olmaq, sağ, diri olmaq. *Sanki yoxsullarla yaşamaq olmaz.* [Yaqut:] *Sənin dərdindən; Gecə bilmədən; Gündüz gülmədən; Yaşaram gözəl.* // is. məc. Həyat sürmə. [Haris:] *Ulduz, sənin yaşadığın Ramiz üçündür.*

2. Həyat keçirmək, ömür sürmək. [Ulduz:] *Mən ancaq onun üçün yaşayıram.*

3. Davam etmək, var olmaq. *Bu ənənələr.. xalq arasında yaşayırdı.*

4. Dolanmaq, bu və ya başqa tərzdə həyat sürmək. [İmamyar:] *Təki bizdən sonra gələnlər yaxşı yaşasınlar.* [Niyaz:] *Burax, deyirəm, sənə, mən bu vaxtacan namussuzluqla yaşamamışam.*

5. Sakin olmaq, daim və ya müvəqqəti bir yerdə həyat sürmək. *Mövzusu .. içərisində, qoynunda yaşadığı təbiətdir.*

6. Bir yerdə həyat keçirmək; ər-arvad münasibəti olmaq. *Söyləyir Durna – Qantemir, dinlə!; Yaşamaq istəyirmisən mənə!* [Haris:] *Başqa bir Ramizlə yaşamaq mümkün ikən..*

7. Bir şeyin aludəsi olmaq. *Yalnız onun eşqi, onun xəyalı ilə yaşayırdım.*

8. Əmr formasında: **Yaşa!** – müvəffəqiyyət, uğur arzusu,

“afərin! var ol!” mənasında nida. [Barat:] *Yaşa, yaşa!* [Xoş:] *Çox yaşa sən, ey sərkərdə, çox yaşa!..*

9. Əmr formasında: **Yaşasın!** – var olsun! [Xor:] *Yaşasın xanımız Mənsur, çox yaşa!..* [Mirzə Cəmal:] *Yaşasın bizim yeniyetmə balalarımız, urra!..*

Yaşarmaq f. “Gözləri” sözü ilə – yaşla dolmaq, yaş tökülmək. *Dilbərin kiçik bədəni titrədi, gözləri yaşardı.*

Yaşatmaq icb. Yaşamasına səbəb olmaq, yaşamasına kömək etmək. [Altunbay:] *Sizi yaşadan kimdir? Nəmətlərindən istifadə etdiyi mühitin bir yavrusu bir fərdi doğurur, bəsləyir, yaşadır, böyüdür, tərbiyə edir..* [Gülüş:] *Ata, sən mən dəyəni et, mən səni yaşadaram.*

Yaşayış is. 1. Həyat tərz; dolanacaq. [Almas:] *Mən yeni yaşayış yolunda çarpışan bir əsgər, bir soldat.* [Qorxmaz:] *Sanki qaldıq, bizdən nə olacaq, qapaz altında sürüklənən bir yığın səfilin yaşayışından nə çıxacaqdır?*

2. Yaşamaq üçün zəruri olan. *Bununla bərabər yaşayış vasitələri də dəyişir.* [Elxan:] *..üçüncü düşmənim isə.. indiki yaşayış quruluşudur.*

Yaşıl sif. Ot rəngində olma; göy. *Açıq pəncərədən yaşıl bir bağça görünür. Dərələr, dağlar, ağaclar. Mənim üçün ən qaranlıq bir məhbəsin yaşıl, azad bir çəməndən fərqi yoxdur.* [Yaşar:] *Ucsuz-bucaqsız, otsuz-ələfsiz bir düzəni yaşıl çəmənlərə, pambıq tarlalarına çevirmək əvvəlcə xərc çox götürər.* [Yaqut:] *Sənin ardınca; Yaşıl bağları; Uca dağları; Aşaram, gözəl.*

Yaşıldonlu sif. Donu yaşıl rəngdə olan. *Yaşıldonlu, mavigözlü, ağ duvaqlı sevdiyim.*

Yaşınmaq qayıd. Yad kişilərdən üzünü örtmək. *Bu gündən etibarən artıq Gülzar.. kişilərdən artıq yaşınır, kimsənin üzünə baxmır, daha doğrusu, baxmağa qorxur, utanırdı.*

Yaşlı¹ sif. Yaşa dolmaq, sinli; böyük. [Ömər:] *Mən, Turac, səndən yaşlıyam. // Yaşında olan, yaşı olan. Bu aralıq küçədən gurultu qopur, orta yaşlı bir kəndli bir qadının əlindən tutub sürüyərək və bağıraraq gəlir! Sonra on yaşlı qızı altmışillik kaftar;*

Ala bilməz, a canım, boşdu bütün bu koftar. On iki yaşlı gözəl oğlan əgər; Altmış il hey döyülə sərbəsər.

Yaşlı² *sif.* Nəm, yaş. // *məc.* Ağlayan. *Zəif cismi axır, yaşlı gözləri süzülür.*

Yataq *is.* Yataq üçün yer; yorğan-döşək. [Altay:] *Möhtərəm elçi.. sizin üçün yataq, yemək və hər bir istirahət hazırdır.*

Yatırılmaq *məc.* Bir şeyə nəhayət verilmək, dayandırılmaq. [Şəkinski:] *Bu gün Oqtay belə bir zərbəni alarsa, oyun yatırılarsa, sabah bir daha oynamaz.*

Yatırmaq *f.* İşı dayandırmaq. [Yaşar:] *Bu gurultudan sonra işı yatırmaq – ölmək deməkdir.*

Yatmaq *f.* 1. Yuxu halında olmaq; yuxulamaq. *Yatma, dur bax..* [Toğrul:] *Özüm ölüm, elə mükəmməl yatmışdım ki, gəlməsə idin axşama kimi duran deyildim.* [Toğrul:] *Hələ yatmamışsan?*

2. Xəstə olmaq, xəstələnmək. [Almas:] *Haçandan yatır?* [Yaxşı:] *..İl yarımdır. ..o zamandan yatıram evdə yarımcı.*

3. Uçulmaq, dağılmaq. [Qürbət:] *Toxunan kimi taxtabənd yatacaqdır.*

4. Fəaliyyətsiz qalmaq, istifadəsiz qalmaq, əkilməmək. [Yaş:] *Min verstlərlə bu geniş düzən otsuz-ələfsiz, faydasız yatıb qalmışdır.*

5. *məc.* Qəflət etmək, xəbərsiz olmaq. *Bərk yatıb islam, oyanmaz yerlər etsə zəlzələ. Milləti-islam qoyan tək yatıb. Təzə cəmiyyət açıblar, nə yatıbsan, dur oyan.*

6. *məc.* Dayanmaq, işləməmək. *..saatım gündüz saat birin yarısında yatmışdır.*

Yava *sif.* 1. Pis, xarab. [Aftil:] *arvadım ki, bura gəlir, elə baxırlar ki, guya, Allah eləməmişkən, bir yava yerə gəlir.*

2. *vul.* Əxlaqsız, pozğun (söyüş kimi də işlənir). *Bəli, bu məsələyə səs verən oldu, nə qədər əhli-əba, molla yava, .. bir də ki, Şiraz ilə Təbriz arasından yığılan molla öküzlər.*

Yavan *sif.* Yavansızlıq. [Həmid:] *Aşna, deyəsən, bu gün arağı yavan içmişən...*

Yavaşı *z.* 1. Sakit, asta, tələsmədən. [Sönməz:] *Yavaşı, birər-*

birər söyləyin. İvanov: Laboratoriyada bir az yavaş yemək olar də..

2. Əmr formasında – sakit! [Sönməz:] *Yavaş! Bu nə gurultudur.*

Yavaşca z. Astaca, üsulluca. *..yavaşca həciyə baxaraq..*
..yavaşca əhvalatı bildirdi.

Yavaşdan b a x **yavaşca**. *Bu aralıq Məryəm onun qulağına*
əyilib, yavaşdan .. dedi.

Yavaşmaq f. Sürəti azalmaq. [Nüsrət:] *Su yavaşdı.*

Yavaşlatmaq icb. Sürətini azaltmaq, astalatmaq. *Külək..*
Dilbərin .. yerişini yavaşladır.

Yavaş-yavaş z. Asta-asta, sakit-sakit. [İmamyar:] *.. bunu*
yavaş-yavaş danışın da, adam boş yerə bir-biriynən ədavət
aparmaz ki... // azca-azca, tədricən. Yavaş-yavaş hər şey
qurtarırdı. Yavaş-yavaş təriqətlər təşəkkül etməyə başlamışdır.

Yavru is. Çocuq, uşaq, körpə, bala. *Ana təbiətin öz*
yavruclarını verdiyi bu yaşıl çəmənlər kimin olmalıdır? [Elxan:]
Solmaz söylə, yavrum! Zavallı yavru son gündə hər yerdən əli
üzülmüş.

Yavrucuq .. “Yavru”dan əzizləmə və kiçiltmə mənasında.
Şeyx Nəsrullah hər gün məsum, zavallı bir yavrucuğun namusunu
tapdayır.

Yavuq sif. Yaxın. Qulam: Xanım, ərz etdiyim şəxs yavuqdadır.

□ **Yavuq düşmək** – yaxın düşmək. *Fərhad Gülzara yavuq düşə*
bilməyəcəkdi.

Yavuqlaşmaq f. 1. Yaxınlaşmaq. [Ramiz:] *Xəbis heybətində*
mənə yavuqlaşma. [Bəhram:] Bu gündən Pəriyə yavuqlaşmalıyam.

Yay¹ is. İlin 4 fəslindən biri, ən isti fəsil. [Valentinov:] *Sən*
yerində hazır dur. Yayın odun unutma. Yay tətilindən sonra.
[Gülüş:] *Yayın isti günlərində.. mən sənə su daşıtdıracağam. Keçdi*
yay, gəldi payız, canlar qurtardı qorxudan.

Yay² is. 1. Ox atmaq üçün yarımdairə şəklində ibtidai silah.
..ox atacaq yay..

2. Avtomobil, vaqon və s. minik vasitələrində olan qat-qat
hissə. [Mirzə Camal:] *Vallah, onu elə buraram ki, bütün burjinləri,*

bütün yayları partdar.

Yaylım *is.* Silahdan eyni zamanda açılan atəş. [Aslan bəy:] *Bircə yaylım atılırsa, kifayətdir.*

Yayılmaq *f.* Əhatə etmək. [Gültəkin:] *Artıq dayana bilmirəm, zəhər bütün bədənimə yayılmış, qüvvədən düşürəm; ürəyim çeynənir.*

Yaylaq *is.* Sərinliyinə görə yay istirahəti üçün əlverişli olan dağ yeri. [Əhməd:] *Gərək mütləq yaylağa gedəsən.*

Yaylıq *is.* Üç və yaxud dördkünc parçadan ibarət qadın baş örtüyü. [İmamyar:] *Bir vaxt var idi ki, oğlan bir yaylıq alma götürüb gedərdi, dırmaşardı hasara, nə var, mən adaxlıbəzliyə gəlmişəm.*

Yaz *is.* İlin 4 fəslindən biri olan bahar. [Gülüş:] *Yazı yatdın, qış çatdı. Bayramların ən başlıcaları yazda və payızda olurdu..*

Yazdırmaq *icb.* Siyahıya daxil etdirmək. [Almas:] *Altı arvad elə bizdən özünü "Yeni yola" yazdırdı. [Eyvaz:] Mən səni öz dəstəməyə yazdırım, ya yox?*

Yazı *is.* 1. Yazmaq üçün tətbiq edilən qrafik işarələr sistemi. *..öyrətmək olurmu yazı yazmaq?*

2. Yazı ədəbiyyatı, yazılmış hər hansı bir şey: əsər, məqalə, mətn və s. *..Onun yazıları Azərbaycan həyatını təsvir etməyə bilər.*

3. Yazılı abidə. *Fəqət bu yazılar bir Tatyana, bir Onegin qədər yaşayamayırlar.*

Yazı-pozu *is.* Savad. *Mən necə qol çəkim? Yazı-pozum var?*

Yazıçı *is.* Bədii əsərlər yazan, ədəbi yaradıcılıqla məşğul olan adam. *Yazıçının türkcə savadsız olduğunu iddia edir. Yazıçılarımız da tənqiddin əhəmiyyətini təfriq eləmirlər. Yazıçı öz əsərlərində qətiyyəni görünməməlidir.*

Yazıq *sif.* Dinc, sakit, ağır, aciz. *Yazıq çocuğu başda gəzdirib ondan doyur. [Mirzə Camal:] Bu yazıq uşağı da işindən, dərindən avara eləməyib.. // is. məc. Yazıq, artıq bu dərdlərə durulmaz.. Yazıq da dad elədi. Bir baxınız bu yazığın başda olan havasına. // zavallı, bədbəxt. [Ramiz:] Yazıq Ulduzun mənim üçün bu qədər inciməsi məni sıxır. Bütün təqsiri bu yazıq şeyxin boynuna*

yıxacaqlardır.

◊ **Yazığı gəlmək** – rəhmi gəlmək, halına acımaq, mərhəmət etmək. [Əmrulla:] .. *mənim ona yazığım gəlirdi*. [Gülər:] *Ancaq onun göz yaşlarına yazığım gəlir*.

Yazıqcığaz “Yazıq”dan *is*. [Əbdül:] *Yazıqcığaz dəxi axı dəqiqələrdir*.

Yazıq-yazıq *z*. Yazıq vəziyyətdə, fağır-fağır, məzlum-məzlum. [Xəlfə..] (Süleyman) *yazıq-yazıq orda uzanıbdır, təzi kimi ləhləyir*.

Yazılı sif. Yazılmış, yazılı halda. *Bir ölkədən o biri ölkəyə düşən yazılı əsərlər.. o biri ölkənin .. ədəbiyyatı təsir etdirmiş olurlar*.

Yazılmaq məch. 1. Kağız və ya başqa material üzərində yazı ilə qeyd edilmək. (“*Əməklər və günlər*”in) *də yazılması Hezində isnad ediliyor*.

2. Yazılı mətni hazırlamaq. *..qəzetlərdə yazıldı ki, ..*

3. Ədəbi-bədii, elmi, musiqi və s. *Onlardan birisi də ..Dehqan tərəfindən yazılmış “Fədaynamə”dir. Hər bir bəndi üçün cildlər ilə kitab yazılmışdır*.

4. Bir müəssisəyə qəbul edilib siyahıya düşmək. [Doktor:] *Budur 35 xəstə yazılmışdır*.

Yazmaq f. 1. Kağız və ya başqa material üzərində qeyd etmək. // Yazı işi ilə məşğul olmaq. [İmamyar:] *Yəni təzədən yazma bilməzsən?* [Əbü Übeyd:] *Yaz ki, ..Hürmüzd həmişə işıqlarda, paklıq və gözəlliklərdə təcəssüm edir*.

2. Bir şey haqqında yazılı məlumat vermək; fikrini yazılı bildirmək. [Camal:] *Darıxdım, Almas, sizə ki, yazmışdım*. [Gülxanım:] *Odur, o yazdı dedilər çit verəcəklər*. [Məmmədəli:] *Fransızlar.. türklər haqqında. Çox yazmışlar. ..Maarifçi yoldaşım yazdığı məqalədə.. həmin məsələ irəli sürülmüşdü*.

3. Ədəbi-bədii, elmi, musiqi və s. əsərlər yaratmaq. *Homer .. iki əsər yazmışdır. Gəncliyinə həsrətlə yazdığı şeirlərindən Darmster öz əsərlərində nümunə gətiribdir*.

4. *dan*. Məsuliyyət üçün kiminsə adına qeyd etmək. [Əmirqulu:] *..bəş onu kimin ayağına yazmaq?*

Yeddi s. Altıdan sonra gələn rəqəmin adı. [Qədir:] *Yeddi abbası. Yeddi il onu orada oxutmuşdur. Yeddi min yeddi yüz igid el basar.* [Turac:] *Qəmərxanım, biz yeddi-səkkiz nəfər adam, onlar iki-üç nəfər, siz heç onlarla danışmayın!*

Yedirtmək f. Bir başqasına yemək vermək. [Gülüş:] *o yazıq.. öz payını gizlədir və sənə yedirirdi.*

Yedirtmək icb. Yeməyə sövq etmək. *Hacı Həsən əmi.. qazanmış, ona yedirtmişdir.*

Yeganə is. (fars.) Bir, bircə, yalnız. *..Yeganə qurtuluş qarşısındakı uçurumdur.*

Yek-digər köhn. (fars.) Bir-birinə. Nə vasitə ilə olursa-olsun *yek-digərinə qalib gəlmək istəyirlər. Hər iki xəbis, öz xainanə və çirkin məhəbbətlərini yek-digərinə söyləyirdi.*

Yekə sif. 1. Həmcə, boyca, sayca və s. böyük, iri. *Tikdim onu şimdi yekə kaşanaya döndü. Geri baxdıqda nə gördük ki, gəlir bir yekə dəstə, hamısı xırda uşaqdır. Kiçik bir uşaq dalında özündən yekə bir torba içəri girir.*

2. Vəzifəcə, yaşca və s. böyük. [Əmirqulu:] *Yekə qolçomağı burada qoyub mənim yaxama yapışmışan. Bəs bu yekə uşağa nə deyəcəksiniz, yoldaş Barat?*

Yekəbaş sif. məc. Çətin qanan; qaba, mərifətsiz. [Artist:] *Sən özün böyləmişən millət üçün, ay yekəbaş.*

Yekədiş sif. Dışləri çox iri. [Toğrul:] *Hələ gözümlə o yan-bu yandadır ki, görüm bir yekədiş hayandan taparam.*

Yekəqarın sif. Qarnı çox yekə. [Şaqqulu:] *30-40 nəfər uzun burun, yekəqarın kişi Həştərxan pişiyi kimi gözlərinə baxır.*

Yekəqurşaq sif. Qurşağı, qarnı yekə. *İndi xəbərdar edirik arları; O yekəqurşaq, yekə peysərləri.*

Yekəpər sif. və is. Çox yekə, çox iri. *Yekəpər, kəlləpeysər bir molla döşək üstə oturmuş...*

Yekrəng sif. (fars.) 1. Eyni rəngdə olan, rəngi bir olan, bir-birinə oxşayan. *Əbədi yas və təziyə təsiri buraxan qara çadralara bürünmüş yekrəng insan kölgələri əvəzinə, küçədə indi məsud gəncliyin xoş qəhqəhələri yüksəlirdi.*

2. Bir cür, eyni. *Ancaq bir qədər ləhcəsi yekrəng idi.*

Yekrəngliklə z. Cansıxıcı şəkildə, yeknəsəq olaraq, monoton ardıcılıqla. *Ancaq divardakı saat yorucu bir yekrəngliklə "tığ-tığ" vururdu.*

Yekşənbə is. Köhnə təqvimdə: həftənin ikinci günü. *Təzə təqvimdə: bazar günü. Yekşənbə günü, "Əsli və Kərəm" operası mövqeyi – tamaşaya qoyulmuşdur.*

Yel¹ is. Külək. *Ah, yellər nə həzin, fikr elə, san ney çalınır.*

◊ **Canından yel keçmək** – zədə toxunmaq. Burada inkarda: [Toğrul:] *Həç qoymaz canına yel keçsin. Yelə vermək* – israf etmək. *Var-yoxumu verdi yelə.*

Yel² is. Revmatizm xəstəliyi.

◊ **Yel düşmək** – yel xəstəliyinə düşər olmaq. [Xosməmməd:] *Sup yəni bozbaş, rematizm də yəni yel düşmək adamın ombasına yel düşür?*

Yelkənsiz sif. Yelkəni olmayan. [Sevil:] *..oğlum, həyatın amansız dalğaları mənə, yelkənsiz bir gəmi kimi, alıb aparmışdır.*

Yelləmək f. Urğalamaq, tərpətmək.

Yelləndirmək f. Tərpətmək. *Nazik ipək köynəyini həzin-həzin meh vuran bahar havası yelləndirdikcə..*

Yellənmək f. Tərpənmək. *Nazik ipək köynəyini həzin-həzin meh vuran bahar havası yelləndirdikcə, köynək yellənib haman dünya hurisinin süd kimi ağ bədənini yelləyir..*

Yemək f. 1. Qida qəbul etmək, ağızda çeynəyib udmaq. [Oddamdı:] *Yeyib üç yaşar sığa kimi ağnayırdı.* [İmamyar:] *..amma biz gözümüzü dikmişik kolxoza, allah bərəkət versin, bir parça çörək çıxır yeyirik.* [Toğrul:] *Yemirəm, cəhənnəmə olsun sənin küftən.*

2. məc. dan. Həyasızcasına mənimsəmək, alıb verməmək. [İmam:] *Hökumətə verəni verirdin, yerdə qalanı da satırdın ya da yeyirdin.*

3. is. Yemək, ruzi. *Bədən zəif, yemək yox.* [Altay:] *Möhtərəm elçi.. sizin üçün yataq, yemək və hər bir istirahət hazırdır.*

Yeməli sif. məc. Sevimli, istəkli, xoşagələn. [Almas:] *Yox, yox,*

Sürmə, mənim gözəl qızım, mənim yeməli qızım, apar.

Yemiş is. Şirin bostan meyvəsi.; qovun. *..bizə yemiş al.*

Yenə z. (bəzən də ədatı ilə) 1. Təkrar, bir daha, təzədən, yenidən. [İvanov:] *Odur, yenə başladı. Yenə hər yer sükuta müstəğnəq..* [Tanya:] *Sən yenə də nə eləmək istəyirsən?*

2. Eyni qayda üzrə, əvvəlki, kimi. [Tanya:] *..yenə dünənkimi eləməyəsan. Yenə xəyal edəram: bəzmi – istirahətdir.*

3. Hər halda. *Aslan, sən onlardan yenə bir az böyüksən. Amma, yenə, mənə, bu da səhvdir.*

Yengə is. *Gəlin köçürülən zaman onun yanında gedən və ona rəhbərlik edən.* [Yengənin səsi eşidilir:] *Ay aman! Qızı apardılar!*

Yeni sif. 1. İlk dəfə yaradılmış, təzə. *Yeni çıxmış gülə baxdıqca da bülbül dil açır; Gül budağına qonub nəğmə oxur azadə.*

2. Müasir, dövrümüzə aid olan. *Yeni səhnə artıq getdikcə zahiri gurultulardan, nümayişlərdən ayrılır, .. bu gizli və rəngarəng həyatı genişliylə təhlil edib, araya çıxarıyor.* [Bu qəsidələr] *.. yunanların Yunanıstandakı yeni həyat və ənənətlərinə uydurulmuşdur. Yeni sufi şairlərindən şeyx Məhəmməd Şəbüstəri də bu vəqəə xüsusunda deyir..*

3. Əvvəlkinə əvəz edən, yeni təyin edilmiş. *..sənə sahib olacaq bir yeni cəllad.*

4. z. məc. Təzəcə. [Qubernator:] *Ölkə yeni müharibədən çıxmış, ordu pozulmuşdur.* [Polismeyster:] *Baxşı isə, şübhə altındadır, görünür, təşkilata yeni qoşulmuş və hələ özünü göstərə bilməmişdir.*

Yenicə z. Az əvvəl, indicə. *O, əsrlərdən bəri yatmış və yenicə göz açmağa başlamış bir xalqın mühitində qanunsuz doğulmuş bir çocuq idi.*

Yenidən z. Təzədən, təkrarən, bir də. *Mən saqqalımı ona görə qaralayıram ki, yenidən cavanlaşım. Sən qurursan yenidən bu "maşını". Yenidən ona söz verir.*

Yenilik is. 1. Yeni bir şey, keçmişə təkrar etmədən, təzə meydana gəlmiş şey. [Zaman:] *O yazıq teatrda bir yenilik*

düzəltmək istəyirdi.

2. Yeni qayda, yeni üsul. [Gülsabah:] *Bir də, yoldaşlar, bizdə bir konservatizm vardır: yenilikdən qorxmaq, köhnəliyə pərəstiş.*

Yenilməz *sif.* Basılmaz, çox möhkəm. *Bizdə daima uşaqlarda oxudana qarşı dinməz bir itaət yaradılmasına, oxudanların oxuyanlarda kamil, yenilməz bir qüvvət görülməsinə, ..məallimə qarşı uşaqlarda bir etimad yaradılmasına çalışılır.*

Yeniyyətə *sif.* Gənc. [Atakişi:] *Yeniyyətə igid idik, sənin atan Babakişi ilə.* [Mirzə Camal:] *Yaşasın bizim yeniyyətə uşaqlarımız, urra...*

Yer *is.* 1. Yer kürəsi. *Yazda Dionis yenidən dirilib Yer üzərinə çıxır. Allahın yerdə onun şəklində dalaşdığı heyvan olmalı idi.*

2. Torpaq. *İnsan ölürkən onun ruhu yer altına gedir. Dionis bütün qışı ilan şəklində yer altında keçirir.*

3. Quru yer. [Əbdüləli bəy:] *Xalcanı yerə salırdıq; indi divara vurarıq.*

4. Ərazi, vətən, diyar. *İndi də bizim yerlərə doğru gəlir.* [Aslan bəy:] *Aybənizin ancaq iki yeri var: ya əbədi sibir, yaxud bizim məzarlıq.*

5. Ölkə, şəhər, kənd və s. *Əmir Nəsir əvvəlki yeri olan Buxarayı tərk edib Heratda yaşayırmış..;*

6. *is.* Yer. *Nə üçün bizlərə yer verməyirsiniz.*

7. Sahə. *Bunlar dəstə ilə bir yerə toplaşırlar.*

8. Bədənin hər hansı bir sahəsi. [Gülüş:] *Sevil .. yoxsa bir yerin ağrıyır?*

9. Əvəz edilən bir yer. *Onun yerini ümumi xor mahnıları tutur.*

10. Ev, məskən, əsər, əlamət. [Əsəd bəy:] *Daşdəmir də, Aydəmir də lüt oğlan. Heyvanı yox, öküzü yox, yeri yox.*

11. Müvəqqəti bir bina. *Xoru idarə edən adam müstəqil bir yer almışdır.;*

12. Hissə. Anlaşmaz, yerləri izah edir. *Biz, "Zəhmət" dəki tənqidin bir çox yerləri ilə şərik deyilik.;*

13. İz. *Öpkünün yeri var.*

14. *məc.* Yorğan-döşək, yataq.

◊ **Yer salmaq** – yatmaq üçün yorğan-döşək açmaq. [Sevil:] *Yerini salmışam, çoxdan yatıb.* [İmamyar:] *Yaxşı-yaxşı çay ver, farağat elə, yer sal, bir az dincəlsin;*

15. **Yerdə** şəklində. *Gündə on beş yerdə ehsan, mən bilim qoy, bir də sən. Bəzən bir söz bir yerdə bir, başqa yerdə isə başqa bir mənada işlənir.*

16. **Yerində** şəklində – əvəzində. [Xamı:] *Ata yoxsa, var yerində can tək sevən anası;* [Şəmsə:] *Yerində əmir olmaq üçün quzu kimi qardaşımı öldürdü.*

17. Əvəzinə. *Sükan yerinə milləti nifrin edib ona..* [Tanya:] *Bura bax, indi də qurbağanın yerinə özün cikkildəyirsən.*

◊ **Yerdə qalmaq** – nəzakətsiz, baxımsız qalmaq. *Qoymadı.. yerdə qala. Yerdən çıxarmaq* – əldə etmək, qazanmaq. [Dilbər:] *..maşınımızı almasaydılar, yerdən çıxardardıq.. Yerdən götürmək* – kömək etmək, yardım əli uzatmaq. [Xaspolat:] *Tamara, bu gecə ölmüşəm, mənə yerdən götürün. Yerə girmək* – gizlənmək. [Tapdıq:] *Çıxsan göyə, girsən yerə də, yoxdu əlacın.. Yerə batmış* – qarğış məqamında işlənir. [Sevil:] *Sən demə bütün işlərimizi korlayan bu yerə batmış köhnə padşah imiş. Yerə girsən* – ölsün (qarğış kimi işlənir). [Səslər:] *Yerə girsən! Yox olsun. Yerə sərilmək* – yıxılmaq, yerdə uzanıb qalmaq. *Dustaqlar bir iniltiə yerə sərilmişdilər. Yerə soxum boynunu* – qarğış kimi işlənir. [Sevər:] *İncə, hazırlan! Gəl də.. yerə soxum boynunu. Yeri deyil* – arasında olmamaq. [Balaş:] *Əvət, çünki heç yeri deyildi... Yeri gəldikcə* - münasib olduqca. *Yeri gəldikcə, daha bir təqim ibrətamiz fikirlər ifadə edir. Yeri gəldikcə fikirləri.. xülasə edirik. Yeri var* – haqlı olar. *Hər nə yazsan, yeri var... Yerin altını da bilir, üstünü də* – çoxbilmiş adam haqqında. [Balaş:] *O arvad.. yerin altını da bilir, üstünü də. Yerindən oynatmaq* - fikrini dəyişdirməyə məcbur etmək. *Kim bilir, nə qədər adamın fikrini yerindən oynatmışdır. Yerindən tərpənməmək* – sakit durmaq, bir yerdə dayanıb qalmaq. [Vəli:] *Dayanın, kimsə yerindən tərpənməsin. Yerinə çatmaq* – icra edilmək. [Şahvələd:] *Durma, əmrin gərək yerinə çatsın! Yerinə*

yetirmək – icra etmək. *..xahişimi yerinə yetirib.. öz əsas vəzifələrini yerinə yetirməyə gedirdilər.*

Yerbəyer z. Müntəzəm. [Zaman:] *.. Hamınız yerbəyerdən düşdünüz üstünə.* □ **Yerbəyer etmək** – yerləşdirmək, rahatlamaq. *..nəsləri yerbəyer edir.*

Yerimək f. Addımlamaq, hərəkət etmək. [İmamyar:] *Kolxozçu evidir də. Bu da mənim qardaşım qızıdır, yaxşı qızıdır, amma çox haramzadadır, hər kəs necə danışır, necə yeriyir, o saat taxlitini çıxarır.*

2. Hərəkət etmək. [Gündüz:] *Sən onu ver, bibican, suya salım, görüm yeriyirmi?*

3. Üzərinə getmək, hücum etmək. [Oqtay:] *Fəqət yeridəcəyəm. Həm də qarşımda bir yol qalmış ki, o da intiqam!*

4. Rədd olmaq. [Şair:] *Yeri, bulvar qoduğu.*

5. Getmək. [İmamyar:] *Yeri, yeri!* [İmamyar:] *Yeri, qız, yeri, uşaqlar üçün bir az çaydan-maydan gətir.*

6. İşləri düz gətirmək. [İmamyar:] *Qoy mən ac olum, yalavac olum, təki işimiz yerisin.*

Yeriş is. Yerimək işi, yerimək tərz. [Balas:] *..Sən allahın boş bir yerişini yeriyə bilmirsən. Dilbərin.. yerişini yavaşladır.*

Yeritmək icb. məc. Soxmaq. *Oqtay bıçağı Firəngizə yeridir. Firəngiz qorxur.*

♦ **Qanına yeritmək** – yoluxdurmaq. [Tanya:] *Sonra qanına bir qram vərəm mikrobu yeritdim.* [Toğrul:] *Yeritmişəm onun qanına bir qram çaxotka qurdunu.*

Yerləşdirilmək məc. Quraşdırılmaq, qoyulmaq. *Projektor namunasib bir məhəllədə yerləşdirilmişdi.*

Yerləşdirmək f. 1. Bir şeyi bir yerə qoymaq. *Bu cavab Mənsuru ya gözəl bir həyata, parlaq bir istiqbala yetirəcək, ya əbədlilik olaraq qara torpaqlar altında qaranlıq məzara yerləşdirəcək idi.*

2. Yeritmək, soxmaq. *İstədikləri ruhu ..öz bədənlərinə yerləşdirmək istəyorlardı(lar).*

3. məc. Yaşatmaq. *Əski insanın.. Allahın özündə*

yerləşdirilməsi .. üçün qurban lazım idi.

Yerləşmək *f.* 1. Sakin olmaq, oturmaq, müvəqqəti və yaxud həmişəlik yaşamaq. [Nüsrət:] *Mən gedim bir baş çıxım, görün necə yerləşdilər.*

2. Sığmaq *Həmid* xatırlayırdı. *Bütün keçmişlər bir-bir yadında deyildisə də, onu ən çox sevindirən, ya ən çox acındıran, ümumiyyətlə, çocuq zəhninə ən çox təsir etmiş və fikrində yerləşmiş ayrı-ayrı, qırıq-qırıq, fəqət mühüm nöqtələr yadında idi*

Yerli *sif.* Həmin yerdə olan, gəlmə olmayan, bu yerin əhalisi olan. *Yerli xalqın çoxdan müştəq olduğu dastanlar da meydana çıxacaqdı. – Bu axınlar çoxaldıqca yerli əhali cənuba doğru sıxışdırılır.*

3. Müəyyən yerə aid olan. *Bunun .. yerli olaraq iddia edirlər. .. yerli bir şey deyildir.*

Yerlik *is.* Yer. [Elxani:] *İki saat yerlik üçün zəhmət çəkmişik.*

Yerli-yerində *sif.* Olduğu kimi, səliqə-sahmanlı. [Şövqi:] *Hamısı yerli-yerində hazır.*

Yersiz *sif.* 1. Əbəs, nahaq. [Oqtay:] *Tamara, sən daim yersiz hiddətlənirsən. Onu iddia etmək yersiz, bəlkə də gülüncdür.*

2. Yerində, məqamında olmayan; uyğunsuz, namünasib. [Nadir:] *..bizə qalib olduqları üçün sizin iştirak etməyinizi yersiz görürəm.*

Yer-yemiş *is.* 1. Bostan meyvələri. [Sevil:] *Dayan, dayan, bəlkə sən hələ yer-yemiş üçün səbat toxumağı deyirsən.*

2. Xuşgəbar. *Bayrama yaxın neçə dəfə dövlətlilərin yanına gedib yer-yemiş istəmişdisə də verməmişdilər.*

Yeşik-meşik *is. top.* Qutular. [İmamyar:] *Bilmirəm stolun üstünü, yer-yeşiyini axtardı, sonra da çıxdı getdi.*

Yetən: hər yetən – hər kəs, hər adam. [Şəkinski:] *Hər yetən gəlib mənə resenziya yazacaqdır. Yetənə yetir, yetməyəne daş atır* – özbaşına adam haqqında: öcəşkən, sataşqan. [Xaspolat:] *Üç-dörd gündür. Ona da yetənə yetmiş, yetməyəne bir daş atmış.*

Yetər *sif.* 1. Bəs olan, kifayət olan. [Ramiz:] *Vicdan əzabına düşməsi üçün yetər.*

2. Əmr mənasında. Bəsdır, kifayətdır. *Yetər artıq ayaqlarda süründük.*

Yetim is. 1. Ata-anası, yaxud atası və ya anası ölmüş. *Yetimlər məlul-məlul Aslanın əlinə baxdılar. Atasız, anasız yetimlər, atalı və analı fəqarə çocuqlar paltarsız, yalınayaq gün keçirməkdədir.* □ **Yetim qalmaq** – atası və yaxud anası öləndən sonra kimsəsiz qalmaq. *.. atadan və anadan yetim qalmışdı. Aydın ..yetim qaldığımdan bircə bacımdan başqa kimsə mənə baxmırdı.*

2. Sif. mənasında. məc. Fağır, yazıq. *Bax o.. yetimin naləvü fəryadinə. Bax, könül, baladən ol buz bağlayan səhralara; Bax o çılpaq, ac yetimin naləvü fəryadinə.*

3. Sif. mənasında. məc. Duyğusuz, uyğusuz yetim gecələr.

Yetimani is. Yetim sifətində, yetim kimi. Göz.. içməyə su tapmayan yetimani!

Yetirmək f. 1. Bir şeyi, yaxud bir sözü başqasına çatdırmaq. *Bir qönçə yetirdim, bəzədim, nazını çəkdim; Aldı fəlak əldən onu, yarım yada düşdü.*

2. Özünü gedən bir şəxsə, yaxud bir yerə çatdırmaq. (adətən “özünü” sözü ilə) *Aslan gözləri yumulu çalışırdı ki, tez özünü həkimə yetirsin. O biri küçəyə özümü yetirdim.*

3. Təbiyə və təlib edib böyütmək, ortaya çıxartmaq. [Hökmdar:] *Qəhrəman itirməkdən ötrü.. “İlliada”yı məktəblərdə oxutdururdu. Mühit bir zaman istedadlı adamlar, dahilər yetirə bilər.*

Yetişdirilmək məc. Bəslənib böyüdülmək, vücuda gətirilmək. *Türk xanımı yetişdirilməlidir!*

Yetişdirmək f. 1. Təbiyə etmək, böyütmək. *Bəs sənə yetişdirən, təbiyə edən mühit? [Sənan:] ..Tanrının yetişdirdiyi hikmət oğullarını yollarının yollarını kəsmişdir.*

2. Kadr hazırlamaq. [Tamara:] *Biz bacarmırıq, gəlsin sizin Azərbaycan aktrisaları, yetişdirin, gəlib oynasınlar!*

3. Çatdırmaq, vaxtında görə bilmək. [Dönməz:] *Ağamız, ye-ye-yetişdirə bilmədik.*

Yetişmək f. 1. Nəzərdə tutulan yerə çatmaq, getmək.

..Yüzlərcə şeyx və dərvişlər yetişdi.. [İsgəndər:] *Hacı Nəcəfliyə yetişir. // Çatmaq. [Aybəniz:] Yetişdim, gicgahından yumruğumu endirdim.*

2. Çatmaq (növbə haqqında) *Gəldi növbət yetişdi.*

3. Yaxınlaşmaq. [Valentinov:] *Kişi,.. əcəlin yetişməmiş sovuş!*

4. Tərcübə qazanmaq, bismək. [Xaspolat:] *Ondan sonra ikinci Oqtay yetişməmişdir.*

5. Dəymək, yeməli hala gəlmək. *Bir lalə yetişmişdi bu viranə çaməndə, Bad əsdi, xəzan vurdu da, laləm bada düşdü.*

6. Gəlib çatmaq. [Vəzir:] *Yetişdi indi də fürsət ki, mən olum kamim.*

7. Sona çatmaq. [Volodin:] *Romanovların son günü yetişmişdir.*

8. **Yetişər, yetişir** şəklində - bəsdir, yetər, kifayətdir mənasında. [Altunbay:] *Artıq yetişər. Mən fikrimi dəyişdim. [Elxan:] Din adından yaptığınız bu qədər qırğınlar.. yetişməzmi?*

Yetişməmiş sif. tərcübəsiz. *İş hələ yerləşməmiş artisti böyük səs ustalığına çevirə bilər.*

Yetmək f. 1. Çatmaq, getmək (yaşa). *İllərlə qürbət vilayətdə zəhmət və məşəqqətlə ailəsini dolandıran Aslanın atası, Aslan on altı yaşına yetdikdə vəfat etdi.*

2. Çatmaq, yetişmək. [Haris oxuyur:] - *Bu məktub sənə yetən kimi Trablisə hərəkət et.*

3. Gəlib (gedib) çatmaq, qovuşmaq. [Aşıq Qərib:] *Dostlar, mənə siz verin bir at, yetim yarə, ya da bitsin həyat.*

4. Çatmaq, tay olmaq, bərabər olmaq. [Almas:] *Bu gün ölkəmizin şüarı: hər bir cəhətdən bütün mədəni ölkələrə yetmək və ötməkdir.*

5. Kifayət etmək, çatmaq. *Ana biixtiyar balalarının üzünə baxıb ağlamaq istəyirdisə də, təqəti yetmirdi.*

6. Sonu çatmaq. [Mənsur:] *Hicrində yandım, ey mələk, təki yetdi nəhayətim.*

Yeyə-yeyə z. Qida qəbul edə-edə: yeyərək. [Balakişi:] *Yox, yox, hələ .. yeyə-yeyə gedərəm.*

Yeyib-yatan *sif.* Müftəxor; tənbel. [Oqtay:] *..dilsiz-ağızsız heyvanlar kimi.. yeyib-yatan zavallılar.*

Yeyin *sif.* 1. Tez, sürətli, iti gedən. *Ondan yeyin ox atacaq yay olmaz.* // Z. Mənasında. *Yeyin gəlmişəm – Qulam* □ **Yeyin ol** – tez ol. *Yeyin ol, eylə şitab.*

Yəd *is. (ər.) kl. əl.* □ **Yədi-beyza** - əsatirə görə Musa peyğəmbərlərin möcüzə göstərən əlinə işarə olan bu ifadə klassik ədəbiyyatda və folklorda fəvqəladə məharət, bacarıq, hünər mənasında işlənmişdir. *Olsun haram nuri-bəsər, əsri zövqdə; Şəmi-zəifi bir yədi-beyza bilənlərə.*

Yəğma *is. (fars.) klas.* Özgənin malını zorla əlindən alma, qarət. □ **Yəğma etmək** (*klas.*) – qarət etmək. [Nadir:] *Bəlkə onun üçün təklifimi rədd edəsiniz, fəqət qonşuluq borcum olaraq bildirirəm ki, qızı verməsanız, güclə alıb kəndlərinizin hamısını qarət və yəğma edəcəyəm.*

Yəhər *is.* Atın belinə bağlanan oturacaq. *Yenə də köhnə “karet”, əski yəhər.*

Yəhudi *is.* İsrail dövlətinin əsas əhalisini təşkil edən xalq və həmin xalqa mənsub adam; cuhud. [Elxan:] *Bunu.. rumlar, yəhudilər də belə etmişlər. Sənan üçün ingilis, fransız, yəhudi, türk, ərəb yoxdur.*

Yəqin *z.* 1. Şəksiz, şübhəsiz. *..sabah yaqin gələrik.* [Hacı:] *Mənim qızım elə ədnəliq etməz idi əyan, Yəqin bu Tapdıq ona eyləyir bütün böhtan* □ **Yəqin etmək** – inanmaq, yaqinlik hasil etmək. *Qəşəm Allaha, yaqin eyləmişəm, olmayacaq!*

2. *i.* Həqiqət; əsil həqiqi vəziyyət və s. [Səriyyə:] *İlahi, indi ölməyim yaqindir! ..bu sözləri deyəcəyi yaqindir.* [Axund:] *Hər halda bu da atasına oxşayacağı yaqinimdir. Burada Mənsurun nitqi quruyub, dili ağzında fırlanırdısa da, amma ürəyindən də olsa, bu sözləri deyəcəyi yaqindir.*

3. *ara s.* Ehtimal, ola bilsin ki, görünür (bu mənada çox vaxt “ki” bağlayıcısı ilə işlənir). *Yaqin ki, şeyx kənd təsərrüfatını yüksəltmək istədiyini bəhanə gətirəcəkdir.* [Valentinov:] *Yaqin ona xəbər verən, sursat, filan... sən yaqin ki, Aydəmirin bütün gizli*

yerlərini bilirsən, deyilmi?

Yəmin *is.* (ər.) And, qəsəm. [Sitarə:] *Bəs noldu yəminin? Bu zaridan əl çək.* □ **Yəmin etmək** – and içmək. *Sonra da bu tazələr böylə ediblər yəmin; Hamısı tərək eyləsin möhnəti, dərdü qəmin,*

Yəni *bağl.* Özündən əvvəlki fikri izah edən cümlələri və ya cümlə üzvlərini birləşdirmək üçün işlənir. *Fərhad Gülzarın fikrini anlayıb dedi: – Ox, mən çox şad olub, özümü xoşbəxt hesab edirəm. Əgər siz mənə məftun olsaydınız... – Fərhad peşman olmuş kimi diksindi, – yəni onu demək istəyirəm ki, mənə heç kəs məftun olmaz.* [İmamyar:] *Yəni indi ata-baba yolu ilə gedən kimdir?*

Yəs *is.* (ər.) Yas, hüzn. *Boşalıb fəxr yenə; Dolunub yəs ilə cam; Görəcəksən yenə də; Köhnə tas, köhnə hamam.*

Yəzdani *is.* (fars.) “yəzdan”dan. Allaha mənsub, ilahi. *Gedər hər kəs dilində yəzdani.*

Yığın *is.* Yığıntı halında olan şey: qalaq, topa. [Oqtay:] *Bilirsənmi nədir? Bir yığın at, bir yığın sümük!*

◊ **Bir yığın** – çox, çox miqdarda, çoxlu. *Bir yığın adam həpsi. Fransaya göndərilir. Görüyor bir yığın ufaq komalar; Başərin ilk məzarı həp bunlar. Düunki gülşən – yarın xəzançın oynaq; Düngi insan – yarın bir yığın topraq.*

Yığılmaq *f.* Bir yerə toplaşmaq, cəm olmaq; cəmləşmək. *Yığılıb baykot edirlər Ufa alimlərini. Qoşunlar yığıldılar.*

Yığıncaq *is.* 1. Hər hansı bir məsələni müzakirə etmək üçün çağırılan ümumi iclas. [Yaşar:] *Yox, Yaqut, mən bir azdan yığıncağa gedəcəyəm.* [İmmyar:] *Klubda gedir, yığıncaq gedir, adam-zad görməyib məgər...*

2. İzdiham, qələbəlik. [Səlim:] *Şəhərdən qışqırırlar, yığıncaq olacaq, yığılın.*

Yığın-yığın *sif.* Dəstə-dəstə, topa-topa; izdiham halında. *Səni görməyə gəlmiş yığın-yığın insanların qarşısına çıxardın. Yetişirlər yığın-yığın qızlar.*

Yığışdırmaq *f.* Tökülmüş, səpələnmiş şeyləri yığıb götürmək. [Toğrul:] *Kağız-mağınızı yığışdır.* // Səliqə-sahmana salmaq. [İmamyar:] *Evi yığışdırdın?*

Yığışmaq *f.* Bir yerə toplamaq. [Yaşar:] *Bir azdan adamlar yığışar, yenə danışıraq. Yığışib baykot edirlər.*

Yığmaq *f.* 1. Bir yerə toplamaq, cəm etmək. [Tafta:] *O da başıaçaq, baldırı açıq yığib 24 uşağı, cərgə ilə düzüb, təlim verir.* [İmamyar:] *Yenə nə var, nə olub, aləmi yığib doldurmusan bura, nə olmuşdur? // Qənaət edərək toplamaq, ehtiyat üçün saxlamaq. Qırx altı manat pul yığım gündə şətəldən. ..yığdığı 5-6 şahını Fərhada göndərirdi.*

2. Yığışdırmaq, götürmək. *Şəlpələrin tez yığib qaç..*

3. Yazmaq, qoşmaq. [Sapan:] *Ağzına gələni yığlib doldurmuşsan oraya, nə duzu var, nə mənası, nə vəzin var, nə qayiyəsi.*

4. Bezmək, cana gəlmək, təngə gəlmək. [Tanya:] *Onsuz da bu zayadək yığmışam onun əlindən.*

Yıxılmaq *f.* Öz ağırlığı ilə yerə enmək, yerə sərilmək. [Gülüş:] *..Sən ayaq üstə dura bilmək üçün çox yıxılacaqsan. Keçən keçir yıxılır.. ..üzüqoylu yerə yıxıldı. Bərk qışqırdım və yerə yıxıldım.*

Yıxmaq *f.* 1. İtələyib yıxmaq, toxunub yerə salmaq, aşırmaq. [Əmirqulu:] *özü də mənnən alanadı, götürdü məni hədəyinə, gördüm yıxacaq məni qanava, çarəm kəsildi, paçaladım bunu.* [İsgəndər] *onu kobudcasına itələyib yıxır.*

2. Uçurmaq, dağıtmaq, xaraba qoymaq. *Vıyıldayır, bağırır, artırır da dəhşətini; Vurur, yıxır, dağıdır, sındırır, ucaldır səs; Başsar vücutuna san göstərir ədavətini.*

3. Küləşməkdə; məğlub etmək. [Xəlfə:] *Süleymanı bu vaxtadək heç bir yıxan olmamışdı.*

4. *məc.* Devirmək, zorla hakimiyyəti əlindən almaq. [Sevil:] *..bu yaxınlarda ki, padşahı yıxmadılar, onda Balaş o böyükklərdən oldu.. Nikolayı yıxmağa, yeni bir inqilab düzəltməyə nə ehtiyac vardı?*

Yırğalanmaq *f.* O tərəf-bu tərəfə əyilərək hərəkət etmək; tərpənmək, silkələnmək. *Göldə durduğu yerdə yırğalanırdı.*

Yırtıcı *sif.* 1. Başqa heyvanların ətinə yeyən: vəhşi. [Oqtay:] *..bir yırtıcı çıxdı.. onların hamısını çeynədi, qırdı, tökdü, tapdadı. //*

İs. mənasında. *məc.* Vəhşi. [Valentinov:] *Yırtıcılar, vəhşilər!* [Haris:] *Niyə? Səbəb? Bu Afrika çöllərində olan vəhşilərə, yırtıcılara, hətta xırda milçəklərə belə, bir-birini sevməyi kimsə mən etmir də!*

2. *məc.* Vəhşi, qəddar, qaniçən. [Solmaz:] *Altunbay çox hiyləgər və yırtıcıdır.* [Firəngiz:] *Ox, yırtıcı qadın!* [Ramiz:] *Haris, callad, yırtıcı.*

Yırtıcılıq *is.* Vəhşilik, qəddarlıq. *Qurt yüzlüyü taxılmış isə onun kivi yırtıcılıq xasiyyəti oluyor.*

Yırtıq-yamaq *is.* Köhnə, yırtıq şeyləri, yamama işi və bu şeylərin özü. [Tarverdi:] *Hə, neçin, Allah sizin oğlunuzu saxlasın. Odur də, .. dedi ki, odur də, yırtıq-yamaq, dedi ki, odur də, uşaqdır də...*

Yırtmaq *f.* Dağıtmaq, cızmaq. [Əmirqulu:] *Çuxamı burax, çuxamı yırtma, deyirəm sənə.*

Yigid *sif.* "İgid" sözündən. *Əhməd.. namuslu bir yigid idi.*

Yiyəlik *is.* Sahib olma, yiyə durma, sahiblik. [Elxan:] *Mən quru daşlara belə fərdlərin yiyəlik haqqını qəbul etmirəm.* [Əbu Übeyd:] *Fərdlərin xüsusi mallarına.. yiyəlik haqqını tanımır.*

Yoğun *sif.* Qalın; kök. *Boynu şalbandan yoğundur.*

Yoğunluq *is.* Yoğun şeyin halı. [Atakişi:] *..bu yoğunluğunda ağacı kökündən qoparıb böyru üstə yıxardım.*

Yoğurmaq *f.* Qatı bir maddəni əzibqarışdırmaqla yayğın yala salmaq. [Əmirqulu:] *Həyasızın qızı həyasız, daha mən gəlib sənə üçün qollarımı çırmalayıb xəmir yoğuracağam ki..* [Şərəbanı:] *Çörək bişir, xəmir yoğur, təndirə gir...*

Yoğurulmaq *məc. f.* Qarışdırılmaq. [Elxan:] *..bu sarayın torpağı alın tərimlə, alın tərimlə, göz yaşlarımla yoğurulmuşdur.*

Yoğuruq *is.* Qatışıq. *Bu difiramlar əvvəlləri yunan epik və lirik ədəbiyyatının qatışıq bir yoğruğu kimi idi..*

Yox *əd.* 1. İnkâr edilən şeyin təkrarlanması ilə bir şeyin olmadığını bildirir (*var ziddi*). *Ölür, ölür də, fəqət müntəzir səbisindən; Ki, yox cahanda onun bir ənisi-qəmxarı. Cahanda yox elə bir qüvvə // həmin mənada adətən yoxdur şəklində işlənir.* [Yaşar:] *Barıt yoxdur, kükürt var.. Şüşədə duz vardı, şüşədə duz*

yoxdur. [Nadir:] *İndi qardaşlar, mənim atam burda yoxdur.*

2. Suala mənfə cavab və ya bir şeylə olmamağı bildirmək üçün işlənir (*hə, bəli ziddi*). [Tanya:] *Yox Yaşar.* [Yaşar:] *yox adə, heç nə olmayıb mənə. Susdunmu? Yox! ..əsər eylərmə? Yox! //* Ümumiyyətlə etiraz, narazılıq bildirmək üçün işlənir (bəzən təkrar şəklində).[Haris:] *Yox, olmadı. Niyə Ramiz sənə kimi bir mələyi qucar da, mən yox.* [Haris:] *Yox, yox! Ulduz mənim olacaq.* [Oqtay:] *Yox, yox, söyləyin, bu xüsusda söyləyənləri də adətən sevirəm. //* *İs.* mənasında. *Fəqət mən bu... yoxdan bir var yaradacağam.* Yoxu var etmək, yoxdan bir səhnə yaratmaq – *Abbasmirzənin keçdiyi yol belə olmuşdur.*

3. **Yoxdur** şəklində. *Amansız düşməndən yoxdur aman, hey!* [Mahmud Nədim:] *Mən bu gün pulumu almayınca evə getdi yoxdur.*

□ **Yox demək** – Mənfə cavab vermək, rədd etmək, qəbul etməmək. [Solmaz:] *Altunbay onlara yox deməmişdir və deyə bilməz.* [Mənsur:] *Bu yara yox demək olmaz, rəvamıdır ey dil! **Yox eləmək (etmək)** – məhv etmək; puça çıxarmaq. Bütün əski mühit onu əzmək, yox etmək istəyirdi. Atasın, “yox!” deyib, yox etsinmi?*

Yoxlamaq *f.* 1. Bir şeyin düzgünlüyünü, vəziyyəti barədə yəqinlik hasil etmək. [İmamyar:] *Doğru deyir də... hamınız elə bir tumnansınız, işin nə dalını yoxlayırsınız, nə qabağını... Mənə bax... bunun başında ağılzad yoxdur, vurur bir xata çıxardar, əngələ düşərik. Yox, mən özüm tək gedib sözlərinizi yoxlayacağam.*

2. Biliyi, keyfiyyəti və s.-ni öyrənmək üçün tərcübədən keçirmək. [Toğrul:] *İki saniyədən sonra qurbağaların qanını yoxladım.* [Belokurov:] *Qurbağaların ürəyini yoxladınmı?*

Yoxluq *is.* Yox olma, bir şeyin olmaması (*varlıq ziddi*). *Bunlar.. bir xəyaldır, daha doğrusu, bir yoxluqdur.* [Oqtay:] *Həqiqət! Ha-ha! And içirəm onun yoxluğuna.* [Oqtay:] *..indi artıq mənim bütün gələcəyim, varlığım sənə.. bağlıdır.*

Yoxsa *bağl.* 1. Əks təqdirdə, əks surətdə, belə olmasa. *Yoxsa hər ikimiz məhv olarıq. Yoxsa düşərmə belə qaçmağa fürsət ələ?*

2. Olmaya bəlkə (sual yerində). *Yoxsa, doğrudan da böylə bir*

xəbər bilirsən? Söyləyiniz, yoxsa Ulduzdan bir xəbər gətirdiniz?

Yoxsul is. 1. Yaşamaq üçün kifayət qədər imkanı olmayan kasıb. [İmamyar:] *Atam, biz yoxsullar öyrənəcəliyik. Aş olmaz, bozbaş yeyərik.* [Firəngiz:] *Sanki yoxsullara yaşamaq olmaz.* [Toğrul:] *Onun atası yoxsuldur, bir az cini boğazındadır.*

2. *sif.* Miskin. *Bu yoxsul, zavallı mühitdə bundan artıq nə yaxşılıq gözləmək olar?*

Yoxsulcasına *sif.* Yoxsul kimi. [Aydın:] *Yoxsulcasına döşənmiş üç qapalı bir otaq.*

Yoxsulluq is. Yoxsul hala, vəziyyət, kasıblıq, ehtiyac. *Yoxsulluq onları çox sıxırdı.* [Oqtay:] *Siz, sizi gözləyən acı iztirablari, yoxsulluğu təsəvvür etmirsiniz!..*

Yoxuş is. Getdikcə yuxarı qalxan yer (*eniş ziddi*); dik, dikdir. *Qarşıdakı yol yoxuş, sərt və ağır idi. Eşitmişsinizmi bizim türklərdə böylə məsəl var. Əvvəlcə çıx yoxuşu, sonra gözlə pişdə * hamvar.*

Yol is. 1. Gediş-gəliş və nəqliyyat üçün ayrılmış yer. *Bu gücsüz ayaqlar.. bu daşlı-kəsəkli yolu çıxma bilməyəcəkdir. Yol hələ bitməmişdir. Gecələr uyumayıb müəyyən planlar qursun, yollar düzəlsin.*

2. Üsul, vasitə. [Hacı Əhməd:] *.. gərək yoluynan da, hər şeyin bir yolu var axı. Bir .. cəmiyyətin səadəti üçün düşünülmüş bir yol deyirəm // Çarə, əlac.* [Eldar:] *Başqa bir yol yoxdur.*

3. Mübarizə yolu. *Bu qazmada başçı və komandan Abbas Mirzə Şərifzadə olmuşdur. Bu cəbhə başında uyumadan vuruşmuş, çarpışmış və iyirmiillik bu şanlı mübarizə yolunu qəhrəmanlara layiq bir şərəflə keçmişdir.*

4. Sənət yolu. (Teatr) *sənət yolları ilə qardaşlıq yarışı aparan bir idmançıdır.*

5. məc. Dəfə, kərə. [Altunbay:] *Mən yüz yol arz etdim, indi də son sözumdür.* [Rəbi:] *Sən hələ bir yol həbsdə olmusanmı?* [Belokurov:] *Mən həmin tərkibi 20 yol təcrübədən keçirmişəm.*

6. **Yolunda** .. **yolda** şəklində - uğrunda, üçün, naminə. *.. Bu inqilab yolunda axan şeyi fəda edir.*

7. Nicat yolu. *Minlər ilə insanlar ondan nicat yolu gözləyirən*

dayır.

□ **Yol açmaq** – hər hansı bir yenilik sahəsində birinci olmaq, yol göstərmək, bəxti açılmaq. *..bəlkə Allah bir yerdən yol açdı.* [Səlimqızı:] *Ulu tanrım, ona doğru bir yol aç..* **Yol almaq** – hər hansı bir istiqamətə hərəkət etmək, getməyə başlamaq. *Faytonu taleyin ümidinə qoyaraq yol aldıq.* **Yol aparmaq** – düz istiqamətdə getmək. *..Evlərinə yol aparacaq alçaq pillənin üstündə..* **Yol bulmaq** – tədbirli olmaq yol göstərmək. *Sən doğru bir yol buldun hər şey bitdimi?* **Yol göstərmək** – rəhbərlik etmək, yönəltmək. [Solmaz:] *Məhv oluram yol göstər.* [Turac:] *Mənə kömək et, Yol göstər.* **Yol vermək** – 1) başqasının keçməsi üçün kənara çəkilmək.. *qapıdan çəkilib yol verdi. Yol ver mənə..*; 2) icazə vermək, imkan vermək, mane olmamaq .. *Lakin vicdan buna yol verməz. Tutduğun yolun ..dağılmasına yol verirdin. ..məzəmmət olunmasına yol verməzdim.* **Yola düşmək** – getmək. *Mən cəmiyyətdən aldığım para ilə bu axşam darülfünün deyə yola düşürəm.* **Yola düzəlmək** – b a x **yola düşmək.** [Türbət:] *Durmuşsuz burada, işçilər hamısı işi atdılar, düzəldilər yola.* **Yola gətirmək** – dilə tutaraq razı etmək. *..Üçüncü qadını da eyni tərzdə yola gətirdik.* **Yola salmaq** – yoluna qoymaq. *Bu istedadı müəyyən bir yola salacaq ..biliyin yoxdur.* **Yola taban etmək** – b a x **yola düşmək.** *O, öz vücudunu ol yola davam edib gedib.* **Yoldan azmaq** – yolu itirmək. *Yoldan azdı, düşdü girdali-bəlayə ümmətin sən.* **Yoldan çıxarmaq** – aldatmaq, pis yola çəkmək. [İbad:] *Kəndin arvadlarını da yoldan çıxardır. Hakim əfəndilərin müsaidəsilə kefli İskəndər ki, mühitin ona verdiyi bu adı təhlil etdikdə əxlaqsız, tərbiyəsiz, işsizgücsüz, tənbel, birisinə it küskürər, o birisini yalandan aldadar, uşaqları yoldan çıxarıb səfalətə alışdırmağa çalışır, mühitin adətlərilə ənənələrilə hesablaşmaz, heç bir sözün yerini, heç bir hərəkətin vaxtını bilməz..* **Yoldan sapdırmaq** – b a x **yoldan çıxarmaq.** *Mənim oğlumu yoldan sapdırma.* **Yoluna düzəlmək** – getmək. *Hər kəs.. yoluna düzəlir. Nənəm başını aşağı dikdi və yoluna düzəldi.* **Yolunu kəsmək** – maneçilik etmək, əngəl törətmək. [Firəngiz:] *Fəqət, onun böhtanları yolunu kəsibdir.*

[Firəngiz:] *Bilmirəm, nəçin bu canavar o zavallının yolunu kəsir. Hər yoldan ötən* – hər kim olsa. [Ömər:] *Hər yoldan ötənlə ağışlaşmaq.*

Yolbasar məc. Köntoy, kobud; vəhşi. [Qorxmaz:] *.. bir tərəfdən də yolbaşar elbəyilərimiz.. soyurlar.*

Yolbasarlıq is. Kobudluq, vəhşilik. [Elxan:] *.. mən ac oğruluqları, yolbasarlıqları doğuldur. ..bütün əski dünyaya qarşı hər b acıram.*

Yolçu is. Dilənçi. [Balaş:] *Bu gün dünyanın yolçuları və dilənçiləri mənim başıma yığılacaqdır. – Yenə yapışdın yaxama! – deyə Züleyxanı itələyib yıxdı. – Doğrudan da yolçu tayfasısınız, bir adamı tanıdınız mı, daha əl çəkməzsınız.*

Yoldaş is. 1. Bir-birinə yaxın olan adam; dost. [Haris:] *Ramiz və yoldaşları məscidə ibadətə getməyiblər. Vəli və yoldaşları olduqca zəif idilər. Vaxt olmamış yoldaşların bulmağa.*

2. Biri ilə birlikdə yol gedən adam. *..yoldaşlarının dalınca sürünürdü.*

3. Arvad, ər, həyat yoldaşı. [Şaqqulu:] *Kim verdi?* [Mazandaranski:] *Bir rus qızı, yoldaşı da var.* [Ulduz:] *Sən Ramizə, öz yoldaşına xəyanət etmək istəyirsən?*

4. Vətəndaş, adam. *Yoldaşların çoxusu zənn edirəm ki, oxumuşdur. Bu yoldaşlar isə özləri çox cavandirlar. // Müraciət etdikdə (nida bildirir). [Nüsrət:] Yoldaşlar! Rəsmi hissəmiş qurtardı. Yoldaşlar, qızıl Tatarıstan işçi və əməkçilərinə ataşın salamlar. [Baloğlan:] Yoldaşlar, danışır sizin üçün kəndin müəlliməsi.*

Yoldaşlıq is. Yoldaşlar arasındakı əlaqə əsasında əmələ gələn yaxınlıq; dostluq. [İmamyar:] *Bəs yoldaşlıq necə olar.* [Balaxan:] *Novruz bəy, kimi gözləyirsən, stəkanın boşdur. Belə yoldaşlıq olmaz ha!*

2. Yol, səfər yoldaşlığı. [Mirzə:] *Fəqət məndən sonra həmin təcrübəsiz balalarım yoldaşlıq etməyi sizə tapşırıram, xudahafiz!*

Yollanmaq f. 1. Getmək, bir səmtə istiqamət almaq. *Köynəyini çıxarıb çaya tərəf yollanır. Biz də.. məscid qabağına yollanuruş..*

2. *məc.* Göndərilmək.. *Molla odıyla buraya yollanır.*

Yolmaq *f.* Çəkib (dartıb) qoparmaq. [Artist:] *Millətin nəfinə saqqal, bıqı lazımdı yolam. Bir qəpik artırmaq üçün malını. Millət üçün istəsələr bir qəpik, Bil ki yolar qırmızı saqqalını.*

Yolsuzluq *is. məc. dan.* Dinsizlik, yolsuzluq. *Yolsuzluqdan teatroya gedən yox idi.*

Yonmaq *f.* Yonucu alətlə üstünü götürmək. *İşləyən mən, sürtülüb əkilən mən, dəmiri yonan mən, iş qayıran mən, amma donluğu olan sən...*

Yonulmamış *f. sif. məc.* kobud, qəliz (*dil haqqında*). *İstə ilk ata-baba dilimiz bu kobuq, yonulmamış dildən ibarətdir.*

Yorğan *is.* Yatanda örtünmək üçün içi yunlu və ya pambıqlı geniş örtü. *Lazım deyil iranlıya yorğan.* [Tamaşa:] *Uşağı tutmadın? Qırmızı yorğana mükmədim?* [Qorxmaz:] *Ağamız!.. Bizim son yorğanımızı üstümüzdən .. aparırlar.*

Yorğan-döşək *top. is.* Yorğan və döşəkdən ibarət yatacaq ləvasimatı. [Xurşid:] *Qüdrətlə Gülsabah bir yorğan-döşəkdə yatıblar. ..Yorğan-döşəyə saldılar.*

Yorğun *sif.* Çox işləmək, hərəkət etmək nəticəsində yorulmuş, üzgün düşmüş. [Xalid:] *Yorğun olsan da .. birini onları axtarmağa göndər.* [Oqtay:] *..yorğun qolları qüvvətləndirən bu dadlı ümidlər.* [Tanya:] *Mən də yorğunam.*

Yorğun-arğın *sif.* Çox yorulmuş. *Aşıq Qərib yorğun-arğın gəlir.*

Yorğunluq *is.* Çox işləmək, yerimək, hərəkət etmək nəticəsində bədən gücdən düşməsi. *İnliyor gözlərində yorğunluq.*

Yormaq *f.* Yorulmasına səbəb olan. [Oqtay:] *Fəqət indi hər şeydə o! Çalışırken yoran, yorulurken qüvvətləndirən.*

Yorucu *sif.* Yorğunluq əmələ gətirən, yoran, ağır. *Ancaq divardakı saat yorucu bir yekrəngliklə "tıq-tıq" vururdu.*

Yorulmaq *f. 1.* Çox işləməkdən, çox hərəkət etməkdən özünü yorğun hiss etmək, gücdən düşmək, təqətdən düşmək. [Altay:] *Mən idim, bərk də yorulmuşam.* [Oqtay:] *Fəqət indi hər*

şeydə o! Çalışarkən yoran, yorularkən qüvvətləndirən. [Yaşar:] Yaman yorulmuşam dayı. Hələ bağçadan gəldim yorulmuşdum, dedim bir az bu dikin üstündə oturum.

2. *şair. Diləklərim erkən soldu; Könlüm fəryaddan yoruldu; Nə istədim... nələr oldu.*

Yovmi *is.* (ər.) Gündəlik. [Əbdüləli bəy:] *İnşallah yovmi bir cəridə məşrinə iqdam edəcəyəm.*

Yozmaq *f.* Özünü istədiyi kimi məna vermək. *Müddəi.. müttəhimin hər bir işini və hərəkətini fənalığa görür. Müddəi çox vaxt həqiqət və ədalətlə belə hesablaşmadan müttəhimin hər bir işini, sözünü və hərəkətini fənalığa yozar və müttəhimin məhkum edilməsinə çalışır.*

Yönəlmək *f.* Gəlmək, üz tutmaq.[Ulduz].. *Ramizə doğru yönəlir.*

Yönəltmək *f.* İstiqamətləndirmək, istiqamət vermək. *Abbasmirzədə onu öyrədən və doğru yola yönəldən bir zövq vardır.*

Yubandırmaq *b a x yubatmaq* [Bayırdan:] *A başına dönüm, yubandırma.*

Yubanmaq *f.* Bir işə vaxtında başlamamaq, ləngimək.gecikmək. [Elxan:] *Toğrul, yubanma.* [Dursun:] *Gəlin, mən sizi daldalaram. Yubanmayın.*

Yubiley *is.* (lat. əsl qəd. yəh.) Bir hadisənin yaxud bir şəxsin fəaliyyətinin və s.-nin təntənəli surətdə qeyd edilən ildönümü. *Türk bədii Teatrı S.Ruhullahın .. yubileyinə hazırlaşır.*

Yubka *is.* (rus. əsl fr.) Bəldən aşağı geyilən qadın geyimi, arvad tumanı. [Xoşməmməd:] *Gah görürsən yubka geyir, gah da girir şalvara.*

Yuxa *is.* Nazik yayılmış, mayasız xəmirdən sacda bişirilən çörək növü; yayma. [İbad:] *Siz də deyirdiniz ki, bəs, yuxa arasında halva var.*

Yuxarı *sif.* 1. Üst tərəf, yuxarı tərəf. [Dursun (oxuyur):] *Xüsusilə, başmaqlarını evin yuxarı başında çıxarması.*

2. Yüksək rəhbər dairələri. *Biz bu işi birbaşa yuxarı, yuxarı yazacağıq.*

3. Yerlik halda: **yuxarıda** - əvvəldə, irəlidə, qabaqda. *Yuxarıda dediyimiz kimi; Dionis məhsul və şərab allahıdır. Yuxarıda göstərdiyimiz cəhətlərin həpsinə cavab verəcək.. aktyor varmıdır?*

Yuxarıdakı *sif.* Haqqında irəlidə danışılan. [Məsələ] *yuxarıdakı iki prinsipin mübarizəsi zamanı doğmuşdur.*

Yuxu *is.* 1. Dövrəşırı yatmaq şəklində davam edən fizioloji hal. *Mənsur dizi üstə oturub baxdısa da, heç bir şey görməyib, yuxu ilə oyaqlıq arasında idi. ♦ Yuxu tutmaq* – yatmaq. *Bəni yuxu tutmuşdu. Gözünə yuxu getməmək* – yata bilməmək. *Gecələr gözlərimə yuxu getmədi, belbağı, saat, üzük aldım.*

2. Yuxugörmə, rəya, yuxuda görülmə şey.

♦ **Yuxu görmək** – yuxuda ikən cürbəcür şeylər görmək. [Əbdürrəhman:] *Yuxumu görürəm? Yuxusuna da girməmək* – heç xəyalında da olmamaq. *..heç yuxusuna da girməzdi.*

Yuxusuz *sif.* Yatmadan keçirilən; uyqusuz. [Pəri:] *Yəqin yuxusuzsan. Bir az yat, rahat ol!* [Tanya:] *Get evdə çörək ye, həm də bir az dincəl də, belə yuxusuz ölərsən ki.*

Yumaq I *f.* Su ilə təmizləmək. [Yaşar:] *Bu saat əllərimi yuyum.*

Yumaq II *is.* Top kimi sarınmış sap, ip və s. *..Həm əski yumağın.* [Yaqut:] *Qara gözlərə, şirin sözlərə, gülər üzlərə yumaq olmaz.*

Yummaq f. 1. Qapamaq, örtmək. [Zaman:] *Beş ildir mən göz yummadan çalışıram. Nə yummusan gözünü fürsətə, ey xanə xərab. Yumma, dəxi gözlərini aç, a Babayi-Əmir! Durma, götür başını qaç, a Babayi-Əmir!*

2. *məc.* Susmaq, danışmamaq. [Şərif:] *Səməd bir yandan döşədi, Rəcəb o yandan döşədi, axır ki yumdular.*

Yumruq *is.* 1. Yumulmuş əl, əlin yumulmuş vəziyyəti. *Kütlə daş yumruq, ağac və başqa şeylərlə.. toqquşur.* [Aydəmir:] *Budur, bax (yumruğunu göstərir). Mənim təkə silahım bu idi.*

2. Yumulmuş əl ilə vurulan zərbə. [Hacı Əhməd:] *Yumruq çəkənin qabağına çomağnan çıxmasan deyər qorxdı.* [Əlimuxtar:] *Arif Hikmət elə vurdu yumruğu stolun üstə ki, stolun şüşəsi parça-*

parça oldu.

Yumruqaltı *is.* Buyruqqulu. [Dönməz:] *Var olsun qadınların yeni yumruqaltısı Dönməz.*

Yumşaq *sif.* 1. Sərt olmayan. [Mirzə Cavad:] *Susanna, nə qədər, yumşaq saçınız var, sanki ipəkdir.*

2. Qeyri-ciddi, sakit. *Yumşaq hərəkətli, siması və bütün görünüşü onun bir ziyalı olduğunu göstərirdi.*

3. *məc.* Babat, nə pis, nə yaxşı. [Bəhram:] *..bir qədər yumşaq dolanıram.*

4. Xasiyyətə həlim, mülayim. [Baloğlan:] *Lap mumdan yumşaq olub. Gözləri gülür, üzü əvvəlki kimi yumşaq və mehriban idi.*

5. *məc.* Yüngül, kəskin olmayan, xoş. [Toğrul:] *Ancaq elə yumşaq bir şəkildə dedi ki, mən fikir vermədim.*

Yumşalmaq *f.* Açılmaq (*səs haqda*). *..səsi ..yumşalmışdı.*

Yumşaltmaq *f.* 1. Sərtliyini azaltmaq. [Zaman:] *Məncə girişi bir az yumşaltmaq lazımdır.*

2. Mülayimləşmək; hirs soyumaq. *Gözləri gülür, üzü əvvəlki kimi yumşaq və mehriban idi.*

Yumuq *sif.* Yumulmuş vəziyyətdə olan; qapalı. *..yumuq ağzın açdı.*

Yumurta *is.* Toyuğun, qazın və başqa quşların və b. yumurtlayan heyvanın qabıqla örtülü hüceyrəsi. [Mirzə Camal:] *Camaat yumurtanı mənim başıma vurubdur.*

Yumurtlamaq *f.* Yumurta vermək. [Dönməz (*oxuyur*):] *Ququşu yumurtdasın qayqanaqlayaq.* [Qoca Baxşı:] *..malları bir yerdə otlayırdı, toyuqları bir hində yumurtlayırdı.*

Yunan *is.* Yunanistanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Alman, yunan dillərində ağanın şərəfinə qəsidələr oxunur.* [Elxan:] *Bunu babillər də belə etmişlər, yunanlar da.. Yunanlar kiçik Asiya sahillərində müharibə aparıyordular.*

Yunbirliyi *is.* Birgə yun təsərrüfatı. [Almas:] *"Yeni yol" arvadlar üçün bir yunbirliyi düzəltmişdilər.*

Yupiter *is.* (*lat.*) Günəş sisteminin ən böyük planeti.

[Gündüz:] *..mən daima irəliyə doğru gedəcəyəm, Marsa, Yupiterə, sonsuz fəzalara doğru..*

Yurd is. 1. Ölkə, məmləkət; vətən. [İldırım:] *Yox, a qardaş. Səyyahlar, yadlar, qonaqlar üçün hər yerdə böyük yurdlar, hər şey vardır. Öz yurduğun bayrağını yapan vətənpərvərlərə siz nə deyirdiniz!*

2. Yaşayış yeri, ev-eşik, məskən. [Zeynal:] *Yurdunuzu darmadağın yandıraram, yaxaram.*

Yurist is. (lat.) Hüquqşünas. *Bir neçə gündən sonra Kamil, yurist vəzifəsində gəlib, bütün anası barəsində cəm etdiyi məlumatı ədalət məhkəməsinə verdi, işin təzədən təhdid edilməsini tələb etdi.*

Yuva is. 1. Quşların yumurtlayıb balalamaq üçün düzəltdiyi yer. [Altunbay:] *Bu bargahı bayquşlar yuvasına çevirəcəyəm. Bülbül məskən salmaz, söylə, yuvada; Söylə görüm, haralısan, ay gözəl?*

2. Tülkü yuvası. [Ramiz:] *İndi də bu qədər qüvvə ilə qorxaq tülkələr kimi yuvaya təpinmənidən!*

3. məc. Məskən, ev, ev-ocaq mənasında. [Əbdürrəhman:] *Bu onunçundur ki, burası əvvəl, doğrudan da, quldurlar yuvası idi.*

Yuvarlanmaq qayd. Yuvarlana-guvarlana düşmək. *Onun əliylə bəla bəhrinə yuvarlansam, Genə xəyal edəram bəzmi-istirahətdir. Gülzar baxışlarını yerə sancdı; sanki bütün kainat üzərinə yuvarlanmış, onu yerə yaslatmaq istəyirdi.*

2. məc. Sürüklənmək. [Aydın:] *Mən indi kiməm? Heç kəs! Mən indi səfalət uçurumlarında yuvarlanan bir səfil, yetim bir zavallı!*

3. Yuvarlaq hala gəlmək. *Ayın tutuq ziyası solğun simasına düşüncə, yanaqlarına yuvarlanan göz yaşları ışıqlanır.*

Yuyulmaq məch. Su ilə yuyulub təmizlənmək. [Elxan:] *Bu köləlik dünyası, bu altun hökmranlığı, bu qılınc hakimiyyəti sürdükcə, bu qanlı əllər yuyulmayacaqdır.*

Yuyunmaq qayd. 1. Əl-üzünü, bədənini su ilə yumaq. [Bəşir qızına:] *Ay qız, yubanma, tez yuyun, gəl! – deyə içəri girdi.*

2. məc. İslanmaq, nəmlənmək. *Meşənin bütün yarpaqları yağışdan yuyunmuş, günəşin şüalarından parıldayırdı.*

Yük is. Daşınmaq, aparılmaq üçün hər cür şey. [Oqtay:] *Həyatımda heç bir vaxt nisyə hamballıqlar fikrinə düşməmiş, elə yüklər daşımamışam. Qullar yük daşıyırlar.* [Bayırdan:] *Heyvanlar yük altında əzildi.*

Yüksək sif. 1. Uca, hündür. [Elxan:] *Biz hələlik yurdumuzun yüksək və keçilməz dağlarına çəkiləcə(yik).* [Hamı:] *Yüksək dağlar, ulu tanrım atəşindən canlanır.*

2. Keyfiyyətə əla, yaxşı. *Edelman son dərəcə yüksək ustalığa malikdir. Bir xalqın yüksək yazı ədəbiyyatı nə qədər müstəqil olursa-olsun, hər halda, başqa xalqların təsirini havı oluyur.*

3. Ulu, böyük. [Oqtay:] *Fəqət bir sənət məbədi kimi o daha yüksəkdir.* [Gülüş:] *Xanım, siz ki, yüksək cəmiyyətin qaydalarını bilirsiniz, atama elə əl verin ki, öpə bilsin (Atasına).*

◊ **Yüksəkdə olmaq** – yüksəkdə durmaq, üstün olmaq. [İsgəndər:] *Heç şübhəsiz ki, bu avam mühitdən yüksəkdə olacaqdır.*

Yüksəklik is. Böyüklük, ucalıq, zirvəlik. [Oqtay:] *Sən çalış, gələr bir gün ki, zavallı kütləni də həmin yüksəklikdə görərsən. Xalqın idraki onun yüksəkliyində olursa o zaman kima lazım idi.*

Yüksəliş is. İnkişaf prosesində irəliyə doğru hərəkət; yüksəlmə, tərəqqi. [Vasilyev:] *Təcrübə yüksəlişin qanadıdır.*

Yüksəlmək f. 1. Şöhrətlənmək, dəyəri artmaq. *Drama yüksəlməyə başlayır.*

2. Ucalmaq. *Ya tapın eşqə, yüksəlib mənim ol! Mənsiz ol, ya da nəfsə təslim ol!*

Yüksəltmək f. 1. Artırmaq. [Xaspolat:] *Biletlərin də qiymətini yüksəldəcəyəm.*

2. İnkişaf etdirmək. *Şeyx kənd təsərrüfatını yüksəltmək istədiyini bəhanə gətirəcəkdir.*

3. məc. Rolunu, əhəmiyyətini, hörmətini daha da artırmaq. *Dövrən bir insanı .. birdən yüksəldər.*

Yüngül sif. [Aftil:] *Araba palçığa batmışdır. Mən şeylərin*

yarısını götürdüm ki, yüngül olsun.

2. z. 1. Zəif, az (*hiss edilən*). *Sərsəm küləyin kobud vıyılması, yarpaqların yüngül xışıltısı, dəniz dalğalarının uzaqdan gələn tutqun xumurtusu bir-birinə qarışb, bulanıq bir gurultu ilə aranı doldurdu.*

2. Təsiri az olan qaranlıq olmayan. *..yüngül bir qaranlıq qonurdu.*

3. Alçaq, qeyri-ciddi. [Firəngiz:] *Zəhərli gülüşlər altında yüngül bir yaramaz kimi geri qayıtmaqdaysa.. bu ananın doğma yavrusu mənəm, mən oynayacağam!*

Yürək is. “Ürək” sözündən köhn. *Yügarimdə bir dilək var, o da doğru kəsilsin. Hacı pək varlı və yürəgi düz, əlaçıq idi.*

Yürəksıxıcı sif. “Ürəksıxıcı”dan köhn. *Axşamüstü hava bir qədər savuq, yerlər çamur ortağı isə yürəksıxıcı bir alaqqaranlıq bürümüşdü.*

Yürümək f. 1. Yerimək. *Başım kəndikəndinə köksümə sallandı. Daldım və dalğın-dalğın yürüyürdüm ki, “Ay qardaş, əsirəm, acam” – deyə bir həzin səs mənə oyatdı. Dalğın-dalğın yürüyürdüm. Sənə qarşı yürüyür; Bir vuruşda qayaları; Yarıb düzə qatanlar; Od püşkürən traktorlar.*

2. Qaçmaq. *..atlar yürüyür..*

3. Hücüm etmək, həmlə etmək. *Hannibal Romaya doğru yürüyür. [Aqşın:] Elxan, əziz qardaşım, təslim ol! Sizin üzərinizə yalnız Ərəbistanın ərəbləri deyil, başlıca olaraq, ana Türküstanın göy monqolları yürüyürlər. Bütün silahdaşların təslim oldu.*

4. Hərəkət etmək. *..yavaş-yavaş yürüyən Vaporun tənbəlliyindən darıxıb.*

5. İrəliləmək. *Həyat yürüdükcə ictimai bir fikri.. başqa bir fikrə çevirmək olarmı?*

Yürüş is. İrəliyə doğru hərəkət, yerimə. 1. *Bu çocuğun yürüşünə baxanlar birdən-birə şaşırıdılar. ..bütün görünən şeylər və anlaşılmaz bir hərəkətlə onunla bərabər yürüyür və onun tənbel yürüşləri əksinə olaraq, bir makina çarxı dövrəsinə fırlanır, xəbis bir istehza ilə rəqs edirdi.*

2. Hücüm, axın. *Bugünkü yürüşdə sağlam bir əsgər kimi yeriya bilsin. Ancaq bu kimi şeylər bizim sosializm quruluşumuzun yürüşünü toxdana bilməz.* □ **Yürüş edilmək** – hücum olmaq: [Ənvər:] *Düşməni təqib ilə Dərnəyə qədər yürüş ediləcək.*

3. məc. Səfər. [ikinci səs:] *Ey maşınçı, motorlara benzin tök; Çarxlarını gözdan keçir; Yürüş üçün hazır dur.*

4. Çıxış, hərəkət. [Oqtay:] *..sən Tamara.. sərt yürüşlərlə səhnəmizi şəhərdən bir azərbaycanlı qızı görəcəksən.*

Yürütmək icb. 1. Sövk etmək. [Elxan:] *İnsanlardan bir hədəfə doğru yürüdən and deyil.*

2. İrəli sürmək. *Halbuki onu yürüdən bu coşğun mənəvi qüvvət və qüdrət idi. Yürüdəcəgimiz mühakimələr bitərəflik və adalətdən ayrılma.*

Yüyən is. Atın başına keçirilən gəm və cilovdan ibarət qoşqu ləvazimatı. ◇ **Yüyəni ələ vermək** – ixtiyarını başqasının əlinə vermək. [Xurşid:] *Yüyəni verərsən uşaq-muşaq əlinə, axırı belə olar da. Yüyəni verərsən uşaqmuşaq əlinə, axırı belə olar da.*

Yüyənsiz sif. Başına yüyen vurulmayan, yüyəni olmayan. *Öylə açmış təsəvvüratı qanad; Oynayır sanki bir yüyənsiz at.*

Yüyürmək f. 1. Qaçmaq, qaçaraq getmək. *Uşaqlar yüyürərək oxuyurlar. Lakin .. ayaqlar yüyürürdü. ..Mühərrirəm, məqalənin düşərsə bəd damarına, Dayanma, tez yüyürginən get stəkanın üstünə!*

2. məc. İnkişaf etmək. *..Həyat irəlilədikcə ..dil də onun ardınca yüyürüb tərəqqi edir.*

Yüyürüş is. “Yürüş”dən bax. *Ölülərin də yüyürüşü cahad hücumuna bənzəmir. Yüyürüşündə Qırat ilə tay olmaz.*

Yüz¹ miqd.s. 1. Doxsan doqquzdan sonra gələn rəqəm. – 100. *Yüz igid çapmada dalınca, eyvah! [Toğrul:] Kəlanizə yüz çubuq vurulmasını buyurmuşdunuz.* □ **Yüz il** – bir əsr. *Əsər bir neçə yüz il bundan əvvəlki bir vaxtı təsvir edir.*

2. Qeyri-müəyyən miqdar sayı mənasında. [Aşıq Qərib:] *Gülmərim yüz min bahar olsa. Vücudu, varlığı yüz min bəlayə bir oynaq. ..gündə minlərcə, bundan daha bədtər cinayətlər, faciələr*

zühur edib.

Yüz² *is.* “Üz” sözündən köhn. [Sapan:] *Əgər o şeirin qafiyəsi bir-birinə düz gəlsə, tüpür mənim yüzümə.*

Yüzlərcə *Qeyri-müəyyən miqd.s.* Bir şeyin sayca çoxluğunu bildirir. *İslam aləminin hər tərəfində yüzlərcə şeyx və dərvişlər yetişdi: Yüzlərcə elə adamlar tanıdığı xatirə gəlsin.*

Yüzlərlə b a x yüzlərcə. *O da yüzlərlə həmyaşıdları kimi elm aləmi, sənət meydanı deyilən sirli bir qapını ilk dəfə burada açır.*

Yüzük *is.* “Üzük” sözündən köhn. *Hər işdə mahirəm, hamıdan “çox hünərvərəm?” Baş qaldıranları əkərəm bən yüzük kimi!*

- Z z -

Zabastovka *is. (rus.) dan.* Tətil. [Qubernator:] *Bu necə olur ki, altı mədən birdən zabastovkaya başlayır... [Səlim:] Zabastovkadır eləmişik, mən də sizin biriniz. [Dövlət bəy:] Zabastovka, bilməm nə, işi yatırmaq. Digər tərəfdən müharibə meydanlarında çalışan zabitləri gəlin kimi bəzəndirmənin ..nə qədər doğru olub-olmadığını düşünmək istəyənlər asanlıqla kəsdirə bilirlər.*

Zabitlik *is. hər b.* Zabit rütbəsi. [İnci:] *Darülfünundan könüllü gəldiyi bir halda, xəsarətinə müqabil çapucuq, zabitliyində müzabit olduğu da bunu isbat edir.*

Zad *is. (ər.) 1.* Şey. *Oruculuqda qumarbazlıq, bunun var özgə bir dadı; Məhərrəmdə bazlıq, keçir ləzzətdə hər zadı. [Belokurov:] O zadı bəri ver.*

2. Qeyri-müəyyənlik bildirir. *Kömək-zad umma kimsədən, daşın bu boş xəyalından; Gələrmə buğda, çırpasan nə qədər, boş çuvalıdan. Dini-zadı atardım, tək zinanı tutardım; Ondan ötrü həyatı, namusu da atardım.*

Zadə *is. (fars.)* Övlad, oğul. *Zadəyi-şannan imiş İran, nə bilim mən; Bir mənbəyi-ürfan imiş İran, nə bilim mən. Mən də olaram qeyz ilə bir zadəyə hamrah; Xəlfə deyərəm: müdir olub kafirigümrah. O ki, bir çoxları dövlətlilərinin zadəsidir; Hamısı ləhvü*

ləəb, bicliyin amadəsidir,

Zağ is. (fars.) Qara qarğa. *Zaği tək daim siyahpuş olma bifikri-xiyal; Şaxeye baği vətəndə gül, həzar ol, sən də bir. Ey dil, baxırmısan gölü dərya bilənlərə; Zaği-siyahı bülbüli-şeyda bilənlərə.*

Zahid is. (ər.) Vaxtını ibadətlə keçirən adam. *Bağlamaq bel ya güvənmək çox çətindir zahidə; Var itilgetməz beş-on cüt, yox olardan faidə!*

Zahir is. (ər.) Xarici görünüş, görkəm. *Təkyədəkilər işə heç bir şey zahirinə ..əhəmiyyət vermirdilər. “zahir”.. ..“şah” deyə ad qoymadın..* □ **Zahir olmaq** – aşkara çıxmaq. *..alnında tər qətrələri zahir oldu. ..Çöhrəsində bir qələbənin əlaməti zahir olur.*

Zahiri sif. (ər.) Zahirdə olan. *Onlar Abbasmirzənin yalnız zahiri görünüşünə baxırdılar. Bu dəfn mərasimində teatroyu təşkil edən bir çox amilləri – söz, hərəkət zahiri təsvir və i.a. görmək olur.*

Zaid z. (ər.) Artırılan, əlavə edilən. □ **Zaid etmək** – artırmaq, əlavə etmək. *Xalqa ziyan verib hamı, zaid edib şəqavəti; Boş yerə yorma ağzını, dadü nəvadan əl götür.*

Zakaz is. (rus.) dan. Sifariş. [Xurşid:] *Zakaznan yazılmışdır. [Xurşid:] Biz bilirik ki, bu kimin zakazıdır.*

Zakaznoy sif. (rus.) dan. Sifarişli. Bunlar zakaznoy kimi təsir bağışlayır.

Zakon is. (rus.) dan. Qanun. [Mirzə Camal:] *Mən sabah birbaşa gedirəm şikayətə, görüm zakonda köhnə mütəxəssisləri sıxmaq var?*

Zakun b a x **zakon**. [Balarza:] *Yaxşı, bu hansı zakunda yazılıb ki, əri kolxoz olmasın, arvadı tovlayıb aparasan, hə? Yox, yox, o mənə desin görüm, hansı zakun ilə arvadı ərindən ixtiyarsız kolxoz eləyir? [Ocaqqulu:] Nə şəriətnən, nə də zakunnan heç kəsin ixtiyarı yoxdur ərnən arvadın işinə qatışsın.*

Zaqş is. (rus. запись актов гражданского состояния (ЗАГС) – vətəndaşlıq vəziyyəti aktları şöbəsi) dan. Nikahın qeydə alınması şöbəsi. [Gülər:] *Kəbini də zaqsdan izinsiz bu molla kəsmişdir? [Molla Rəhman:] Mənə deyirlər ki, zaqsdan kağız almamış neçin*

kəbin kəsmişsən?

Zalim *sif.* (ər.) 1. Zülm edən, zülmkar, qəddar, mərhəmətsiz, insafsız. *Sonra, zalim, yırtıcı bir hökmdar qarşındasınız, allərinizi qorxulu bir həyəcan içində uzatmış, bax belə.*

2. İsim kimi: zülm edən, zülmkar, qəddar, mərhəmətsiz, insafsız adam. [Əbdürrəhman:] *Həmişə zalımları əzib məzlumları daldaladığınızı görmürsən? // Söyüş məqamında işlənir. [Səriyyə:] Alçaq! Zalim! Vəhşi!. [Ramiz:] Bəkdir! Allah eşqinə sus, zalim!*

2. *zar.* Bacarıqlı, zirək, məharətli (bəzən balası, oğlu, qızı və s. sözlərlə işlənir). *Bu həmşəri zalımları bielm bilirdim. [Əmirqulu:] Zalımın qızı dədə-baba qolçomağı burda qoyub, mənim yaxama yapışdırıb. [Atakişi:] ..zalım oğlunun məşını əlimi şikəst elədi.. [İmamyar:] Zalım uşağı bir başa düşmür ki, eşşəyə minmək bir eyib, düşmək iki eyib.*

Zalımlıq *is.* Zülmkarlıq, zülm etmə. [Nadir:] *Siz özünüz bizim ilə qonşu olan niz. Rəhim xanın zalımlığını və onunla bərabər nə qədər qüvvətli olduğunu bilirsiniz.*

Zaman *is.* (ər.) Vaxt, müddət. *Eyni zamanda Toğrul əlindəki qamçısını Elxanın başına çırpır. [Atakişi:] Bunları bir zaman sənin anan oxuyardı. // zamanə, dövr. Səhnəmizdə zamanın fikir və cərəyanlarını təmsil edə biləcək əsərlər pək azdır. // tarux. Belə gözəl yaratmamış zaman.*

Zamana *is.* Zəmanə. [İmamyar:] *Daha nə edək, bu zamananın qızları belədir də.*

Zamın b a x zamin. ♦ **Zamına götürmək hüq.** – ittiham olunan bir şəxsin istənilən vaxt inzibat və ya istintaq orqanına qaydacağı haqqında dilindən rəsmi iltizam verərək, həbsdən müvəqqəti azad etdirmək. *Axırda haqq aşkara çıxdı, beş gün Gülnis əni zamına götdürdülər, sabah qazamata aparacaqlar.*

Zamin *is.* (ər.) 1. Öhdəsinə zaminlik götürən, zəmanət verən adam. □ **Zamin olmaq** – birinin və ya bir işin məsuliyyətini öz üzərinə götürmək, zəmanət vermək. [Əmrulla:] *..hələ dedi, mən zamin oluram. [Polismeyster:] O, sənin üçün zamin olur, yoxsa heç bir qüvvət sənin boynunu kəndirdən qurtara bilməzdi. [Ağmyan:]*

Oğlum gələndən sonra özü də təsdiq edəcəyinə öz həyatımla zamin oluram. [Sitarə:] Əzizim, qardaşım, rəhm etgilən, bəs zamin oldun; Səni Tanrı, unut bu fikri, əl çək bu xəyanətdən!

2. Girov saxlanılan adam. [Xurşid:] *Bunu da aparırlar rayona, indi də zamindədir.*

♦ **Zamin vermək** – dini inanca görə, övladını və ya yaxın birisi üçün Allaha və ya müqəddəs bir şəxsin ruhuna onu qoruması üçün tapşırmaq, təvəkkül etmək. [Gülzarın kor anası:] *Ya Həzrət Abbas, balamı sənə zamin verirəm, – deyə Gülzarı qucaqladı.*

Zanaves is. (rus.) dan. Pərdə! (tamaşanın başlanması və sonu mənasında). [Xaspolat:] *Pərdəni salın! Zanaves!* [Oqtay:] *Boş adamlar səhnədən! Haydı! Zanaves!*

Zar¹ sif. (fars.) klas. 1. Səslə, yanıqlı-yanıqlı ağlayan, inləyən, nalə edən, nalan. *Olur nəsib güllün şəhdi nişi-zənburə; Nəsibi-bülbül-zar isə nişi xaridədir.* [Mənsur:] *Nə qədər sağdı canım qoymaram ki, qəm çəkəsən; Səbəb nədir bu qədər ahi-zarə, qəm çəkmə.* □ **Zar etmək** – ağlatmaq. *Çoxdandı məni hicr odu bimar eləmişdi; Həsrətlə məni-qəmədəni zar eləmişdi.*

2. məc. Zəif, dərmansız, əlacsız, çarəsiz, çıxılmaz. [Sitarə:] *Mənim bu zar ürəyim macərayılən doludur. // İs. mənasında. [Sitarə:] Xain qardaş zülm elədi mən zarə; Qoydu məni bu aləmdə avarə. [Sitarə:] Olub xəyanət əlilə bu qəlbi-zarım zar; Rəqibi-bülbül olur gülşən içrə daim xar.* □ **Zar etmək** – təngə gətirmək. *Bizi zar eylədiz, fəryad sizdən! Zar olmaq* – cana gəlmək, təngə gəlmək. *Zar olacaqdır əlimizdən kişi; Dinsə, başından vurarıq biz şişi.*

Zarajeniye is. (rus.) dan. Yoluxma. [Doktor:] *sənin əlin zarajenie olub..*

Zarıldamaq f. Zarıltı səsi çıxarmaq; inildəmək. [Allahverdi:] *Bu da səhərdən nə zarıldayır. Mənsur hələ də zarıldayırdı.*

Zarıltı is. İnilti. *Biçarə Mənsurun ağlamaq sədası, zarıltısı və nəvası iki daşürəkli insanın qəhqəhələri arasında itib gedirdi.*

Zarafat (ər.) 1. is. Əylənmək üçün deyilən söz və ya edilən hərəkət. [Durna:] *Dursun dayı, bizim ürəyimizdən qara qanlar axır, amma sən yenə zarafatdan əl çəkmirsən.* [Toğrul:] *Ey-ey,*

pasmatri... sən öləsən, heç o boyda zarafat yoxdur. [Yaşar:] *Siz bilirsiniz hanı, zarafatın da yeri var.* □ **Zarafat eləmək (etmək)** – dilxoşluq etmək. [Nüsrət:] *Zarafat eləyirəm, yoldaş İmamyar.*

2. **Zarafatla** şəklində z. – b a x **zarafatca**. *Boşayıram, gedək bu saat qaqsə, gedək, – deyə Aslan zarafatla acıqlandı.*

◇ **Zarafata salmaq** – zarafatla işin içindən çıxmağa çalışmaq. [İmamyar:] *Hər şeyi salırsan zarafata, sonra da deyirsən Şərəbanı arvadda taxsır var.*

Zarafatca z. Zarafatyana. [Firəngiz:] *.. Səni Səni oynadırdım, zarafatca dedim, bilməm nələr-nələr söyləmək!*

Zaraza is. (rus.) *dan.* Xəstəlik. [Dilbər:] *Şəhərdə zaraza azdır, bir də..*

Zar-zar. z. Zarıltı səsi çıxardaraq; inildəyə-inildəyə. *Mənsur özünü toxdada bilməyib zar-zar ağlayırdı.*

Zastolka (rus. *за столко*) *dan.* Bu qiymətə. *Elə adam var ki, ona malı zastolka üstündən verirəm, eləsi də var ki, zastolka altından.*

Zat is. (ər.) 1. Əsil, kök, nəsil, nəşəb. [İbad:] *Yox bəs, mən onun zatını tanımışam.* [Xoşməmməd:] *Eh, əclaf oğlu əclaf, yenə başladı zatını bürüzə verməyə.* [Toğrul:] *Tfu sənin zatına.*

2. köhn. Şəxs, adam, sima. [Cəmaləddin:] *..O zəif, xəstə və millətini sevən bir zəifdir. // Hörmətli, mötəbər şəxs. Xəlil Hüseynov Əbülülanın ona: “Söylə, baba, söylə”, – deyə müraciət etməsi ilə, ixtiyar bir zat hər halda Əbülüladan başqa böyüklüyü anlaşıldırsa da, məəttəəssüf, aktyor istər danışıda, istər hərəkətlərində ixtiyarlığı andırır heç bir şey göstərmədi.*

Zatən z. (ər.) Əslində, həqiqətdə. *Zatən Dilbər son zamanlar tez-tez xəstələnirdi.* [Elxan:] *Zatən hər bir düha mühitin sapğınlığından ..doğur. Zatən məktəb sənətkar yetişdirməyir. Zatən, ..ona qız verən də yox idi...*

Zavallı sif. Yazıq, başıbəlalı, bədbəxt. [Solmaz:] *Zavallı çocuq! Mən sənə acıyıram.* [Aydın:] *Bircə zavallı bacım mənim günümə yanar, məni oxşayardı. ..Onun zavallı qızını Zəhrayı çocuqluğundan istifadə ilə bir çox yalan vədlər ilə aldadıb özünə bənd edir. // İs.*

mənasında. [Durna:] İncə, sənin bu sözlərin .. zavallını məhv edir. [Toğrul:] Bu zavallının evində bir iynəsi yoxdur.

Zaviyə is. (ər.) *klas.* Zahidin ibadətə məşğul olduğu yer; təkyə. *..Bir çox təkyələr və zaviyələr yapdırdılar.*

Zavod is. (rus.) İri sənaye müəssisəsi. [Qüdrət:] *Bu gün zavoda getmişdim. Zavodda 25 min işçi işləyir. Teatr əməkdaşları .. "Qızıl Putilovets" zavoduna gedib, bütün günü .. zavodun sexlərini gəzib tanış oldular.*

Zay is. (ər.) Heç, puç. □ **Zay olmaq** – heç olmaq. [Xalid:] *İştə bütün səy və təbliğatımız zay oldu.*

◊ **Zaya getmək** – hədəf yerə məhv olmaq. *Yaxşı məhsulum gəlmişdi; Əməyim getdi zaya.*

Zayavlenie is. (rus.) dan. Ərizə. [Üçüncü:] *Tez zayavlenie yazdır.*

Zehin is. (ər.) 1. İnsanda düşünmə, anlama qabiliyyəti. *Bütün günləri-gecələri fikri, zehni özü ilə məşğul olduğundan bir yerə çıxmamış, kimsə tərəfindən tanınmamışdı.*

2. Hafizə, yaddaş. [Mirzə Rza:] *Söylədiyən nə qədər əhəmiyyətli olsa da, bir saatdan artıq zehnimdə qalmayacaq.*

3. Fikir, xəyal. *Yenə əhatə edib zehnimi xəyalətlər.*

Zehniyyət is. (ər.) İnsanın öz zehninə görə dünyagörüşü. *Əgər aktyor bu zehniyyətdə olarsa, ondan hüsni-nəticə çıxmaz. Bu, yalnız bir zehniyyətdir. Gənc həvəskarlarımızda yanlış bir zehniyyət vardır.*

Zəban is. (fars.) Dil. *Quruyub kəsəti-qəmdən bu səbanım, nə edim?*

Zəbanə is. (fars.) *klas.* Alov, alovun şöləsi. [Əbu Übeyd:] *Cəhənnəm ol, cəhənnəm zəbanəsi.*

◊ **Zəbanə çəkmək** – alovlanmaq, alışıb-yanmaq. *Ortada hündür pilləli bir taxt ardınca müdhiş alovlar zəbanə çəkir.*

Zəbun sif. (fars.) *klas.* Zəif, qüvvətsiz; aciz. [Mənsur:] *Ey şəxs zəbun, qəlbi nəşad; Çarə tapın bu dərdimə, ta olmayın zəbun.* □ **Zəbun etmək** – zəiflədirmək. *Dövrani-dun sitareyi-bəxtim edib zəbun; Bu macəralərə məni salmaq bəhanədir.*

Zəbunluq is. Zəiflik; acizlik. *Aslanın qızmış gözlərində olan məhzunluq və zəbunluq əlaməti Hacıni da qəmgin edirdi.*

Zəfər is. (ər.) Qələbə, qabiliyyət. // *Sif. mənasında.* [Gülsabah:] *Ürək sevindirən zəfər bayrağı!* [Elxan:] *..hər bir daş yarası mənim üçün zəfər çiçəyi qədər sevimlidir.*

◊ **Zəfər toxundurmaq** – başına xata gətirmək. [Xanımnaz:] *Qorxuram, birdən uşaqçıgəzima bir zəfər toxundurmasınlar.*

Zəfəran is. (ər.) Çiçəkləri yeyinti sənayesində işlənən soğanaqlı cənub bitkisi. [İbad:] *Buğda əkənlər də gərək zəfəran əksinlər, bildin?*

Zəhəndəlik is. dan. Diliacılıq, kobudluq, zəhlə tökmə. □ **Zəhəndəlik etmək** – zəhlə tökmək, bezdirmək. [Mirzə Səməndər:] *Keç otur daha bir yanda, zəhəndəlik eləmə.*

Zəh(ə)r is. (fars.) 1. Ağl. [Şahsənəm:] *Zəhər içib ölməkdən başqa heç bir çarəm yox. Əlində var kəm; içində bilməm; Zəhərdir, məlhəm.*

2. məc. Acı şey. [Mirzə Rza:] *Ya Rəbbi, ..səadət şərbətlərinə fəlakət zəhəri qatmağa da hikmətmi deyirsən? ..hənzur həyat və səadətin zərrin piyalələrə doldurulmuş şərbətini içməmiş mənə ölüm zəhərini içdirirsən?* [Zeynal çox açıqlı:] *Zəhər, boğma, dərd, azar.*

Zəhərləmək f. 1. Ağılmaq, zəhər içirmək; zəhər verib öldürmək. [Sara:] *Bəlkə atamı da Gülnisə zəhərləmişdir. Afət Özdəmiri zəhərləyir, maraqlanan yox.* [Fərhad:] *Mənimi zəhərləmək istəyirsən?*

2. məc. Korlamaq; pozmaq. *Onların həyatlarını əbədilik zəhərləyir.* [Elxan:] *Yalnız mən... insan həyatını zəhərləyən ..əski qullar dünyasına.. deyirəm: yoxdur Allah.*

Zəhərli sif. 1. Tərkibində zəhər maddəsi olan, zəhər qatılmış, zəhərləndirici, ağılı. *Düşündüm ki, bir parça çörək .. özünü zəhərli qazların, ölümün qara ağzına atan işçi, indi öz bacarıq və talantını göstərməyə imkan tapmış, indi ixtiraçı olmuş, Amerikaya getmişdir.*

2. məc. Acı, acılayıcı. [Mənsurun] *Üzündən zəhərli bir gülüş*

fırladı. [Səlimqızı:] *Allah səni zəhərli dillərdən saxlasın.*

3. məc. Zəhlətökən, tükürpərdən. *Sonunda bir qocaman bayquşun zəhərli səsi, Sönük xiyalimə min dürlü sorğular gətirir.*

4. məc. Bədbəxt, xoşbəxtliyi olmayan. [İncə:] *Yox, ..mən elə zəhərli diriliyi istəmirəm.*

Zəhlə: ♦ **Zəhlə tökmək** – bezikdirmək, təngə gətirmək. *“Zəhlə töküb, yazma” – deyənlərə. Yazdığım zəhləni tökməkdədi çoxdan, bilirəm; Məni əfv et, yazıram hər zəvü-hədyan, bilirəm!*

Zəhmət is. (ər.) 1. Əmək. *Hər zəhmətə o [Aslan] qatlaşmalı idi. Zəhmətlərimi lakin edirsən hələ bərbad; Oldum mən hədəf tənəyi-əğyarə, müdirim!*

2. Əziyyət, rahatsızlıq, narahatlıq. *Heç deyil lazım cəməat, indi çoxdur zəhməti..* [Firəngiz:] *Sanki siz beş dəqiqə zəhmətinizi məndən əsirgəyirsiniz.*

♦ **Zəhmət çək(in)** – xahişlə və ya kinayə ilə müraciət. [İmamyar:] *Zəhmət çək, baş işlət..* [Xoşməmməd:] *Sən Allah, Xurşid xanım, bir zəhmət çək, bu şeirə sən də qulaq as!* **Zəhmət çəkmək** – əmək sərf etmək, çalışmaq. *Nə ki, zəhmət çəkirəm hamısı bibəhrə gedir. Zəhmət vermək* – əziyyət vermək, narahat etmək. [Ötgün:] *Bağışlayın, müəllim, mən sizə zəhmət verdim. ..Şaha verməyin zəhmət..*

Zəhmətkeş is. (ər və fars.) 1. Əməkçi. *Fəhlə və zəhmətkeşlər öz dostlarını qiymətləndirməyi bacarırlar.*

2. sif. Zəhmətsevən. *Amma Aslan, o zəhmətkeş və mərhəmətli insan .. belə bir işə inanardımı? Həmid bilirdi ki, vətənidə zəhmətkeş xalq onun biliyinə ..möhtacdır.*

Zəhrimar is. (fars.) 1. Zəhər; çox acı şey. [Ataşi:] *Hər çörək yeyəndə, elə bil ki, zəhrimar yeyirəm.*

2. məc. Çox pis, mənfur şey haqqında. *..Qırx ildir ki, zəhrimar sənətdə can çürüdürük. // Söyüş məqamında. [İbad:] Zəhrimar yaşa, dərd yaşa!* [İmamyar:] *Zəhrimar ağlayıram, dərd ağlayıram. // Adı deyilmək istənilməyən şeyə işarə. [Yaşar:] Kükürdü qatmışam kömürə, zəhrimar barıt olub. [Yaşar:] Mən zəhrimardan ayrı şey almaq istəyirdim..*

◊ **Zəhrimara qalsın** – söyüş, qarğış ifadəsi. [Sevil:] *Nə edim, Gülüş, zəhrimara qalsın o çörək ki, biz yeyirik.*

Zəif sif. (ər.) 1. Qüvvətsiz, gücsüz. *Bədən zəif, yemək yox. İndi Aslan.. gecə-gündüz Allaha yalvarıb, barı bir gözüna zəif də olsa, işıq gəlməsini təmənnə edirdi.*

2. Xəstə. [Bəhram:] *Mənim ürəyim zəifdir. // Üzgün, halsız. Axır nəfəsdə bıçarə ana tamam gücünü yığıb, qollarını açdı, balalarını qucaqlayıb öpdü və zəif bir səslə dedi..*

2. Lazımınca nüfuzu, gücü, təsiri olmayan. [Almas:] *Yoldaş Baloğlan bəlkə də, özlüyündə yaxşı adamdır, ancaq bu iş üçün zəifdir. Zəif bir fəlsəfə. // İradəsiz, qətiyyətsiz. Məsud ..zəif, mütərəddid.. bir tipdir. İsgəndər iradəcə zəifdir.*

3. Pis; kifayətsiz, nöqsanlı. *Haşım bəyin tərcüməsi çox zəif idi. Səyyah rolunda Bağır Cabbarzadə olduqca zəif idi. Birinci oyunda ana rolunu zəif aparan xanım..*

Zəifləmək f. Qüvvətdən, gücdən düşmək. *Züleyxa qardaşının .. gündən-günə zəiflədiyini görüb .. Əsgərə yalvardı ki, Aslanın evlərinə gəlməsinə razı olsun. Görürsən mən işləməkdən necə zəifləmişəm.*

Zəiflənmək b a x zəifləmək. *Fəqət yaralanandan yarım saat sonra ölən adam belə özünü qurudub da qalxıb yerə çırpılmasındansa, getdikcə zəiflənib tamamilə hərəkətdən qaralaraq rahat ölərsə, daha təbii olar.*

Zəifləşmək f. *Getdikcə zəif olmaq. ..İran mədəniyyəti sustlaşır, zəifləşirkən belə Azərbaycanda .. ədəbiyyat da artıq əski İran klassik ədəbiyyatının kor-korana bir təqlidçisi olur və həmin vəziyyəti öz sönüklüyü ilə, durğunluğu ilə əks etdirir.*

Zəiflətmək f. Zəif salmaq; üzmək. *..Bu məhrumiyyətlər onun qərarını zəiflədə bilmir.*

Zəiflik is. 1. Qüvvə azlığı, gücsüzlük, halsızlıq. *Aslan bunu eşitcək tez ayağa qalxdı, lakin zəiflikdən özünü saxlaya bilməyib yıxıldı, bir də qalxdı*

2. Nöqsan, qüsür. *Ha söyləcdə hər zaman kəndisində bir zəiflik hiss edilən Yeva xanım bu kərə Sona rolunu olduqca ruhlu*

oynadı. Başqa aktyorlar da heç bir zəiflik göstərmədilər. [Gülsabah:] *Bunların hamısı ictimai işlərin zəifliyindəndir.*

Zəka is. (ər.) Zəhin kəskinliyi, ağıl, fəhm, zəhin. *Qara Qənbərin əqli də az deyildi: hər kəs onunla bir neçə kəlmə qonuşurdu, onun təbii əql və zəkasına təəccüblük göstərirdi. Yox fəhmü zəkası, yenə də ar edib ölməz; İnsanlığın adabına biganə qadınlardır.* [Xor:] *Sağ ol, sağ ol, heç gözlənməz bu zəka bu görüşdən..*

Zəkavət is. (ər.) B a x **zəka**. Adamın gərək özündə də bir zəkavət olsun. *Zatın zəkavü əqlə mübərər..*

Zəkat is. (ər.) İslamda: dini vergi. *Al zəkati-xümsü, onlar bizlərə məxsusdur. Bivələr, baxma həyatından hamı məyusdur.*

Zəki sif. (ər.) Zəkali, fəhmli, zəhinli, ağıllı, fərasətli, istedadlı, zəkası kəskin. [Mirzə Sadiq:] *Qayət zəki bir cavan ilə görüşdüm. Mənim müəllimimdir.. Zəki bir çocuq idi.*

Zəqqum is. (ər.) Çox acı şey haqqında. [Hacı Zaman:] *Zəhrimar var, dərd var, zəqqum var..*

Zəlalət is. (ər.) klas. Alçalma, alçaqlıq, həqarət, rəzalət, xarlıq. *Əlbəttə ki, zəif adamı müsirr xəstəlik daha çox mütəəssir etdiyi kimi, insan nə qədər zəifül-qovl olsa, zəlalət və bədbəxtlik onu daha da artıq tutar. Bu zəlalət ərsəsində cismi-millət bisipər; Tiqi-cəlladi-əcəl rədi-səma tək rəşədar. O vəhşi dalğaların ortasında dindəşimiz; Zəlalət içrə ölür ac, zəlil qardaşımız!*

◊ **Zəlalətə düşmək** – zəlil olmaq, zillətə düşmək, bədbəxt olmaq. [Sitarə:] *Atam, apar məni də Kəbənin ziyarətinə; Düşər anamsız işim, mən bilən, zəlalətə tez.* [Əhməd] *Bacısının xəyanətindən zəlalətə düşmüş Aslana tez-tez baş çəkirdi və ona az da olsa, şey alıb aparırdı. Zəlalətə salmaq* – əziyyət, zillət içində yaşatmaq, bədbəxt etmək, zülm vermək. [Məhərrəm:] *Bunu bir dəfə demişəm, siz nəhaq yerə bu cavanları zəlalətə salmayın.*

Zəlam is. (ər.) klas. Qaranlıq, zülmət. *Sanki göydən yağırdı hüznü zəlam. Zəlamün cövrü cəbir zillətdir müdam sənəti.*

Zəlil sif. (ər.). Yazıq, bədbəxt, fəqir, xar. *Gör acından rəngi solmuş qızları xarü zəlil; Varmı gör bir kimsə yetsin onların*

imdadına? Hürri anın dəmi... hər yaralı zəlil kəslər; Əman kömək, ölürəm, alan-diyor səslər. Gözəl, sevimli çocuqlar cəzirələrdə zəlil; Deyil bu, millətimiz qeydsizliyinə dəlil? □ **Zəlil etmək** – pis günə qoymaq, bədbəxt etmək, xar etmək, alçaltmaq. [Firəngiz:] *Onu [Oqtayı] zəlil etmək istəyirlər.*

Zəlilanə z. (ər. və fars.) klas. Yazıq-yazıq. *Mənsur bu mərhəmətdən bir növ taqətə gəlib göz yaşı tökərək, bir sövti-zəlilanə ilə ahü naləyə başladı.*

Zəllilik is. Bədbəxtlik; xarlıq, zəlalət. [Aydın:] *Zəllilik, düşkünlük babası!..*

Zəlzələ is. (ər.) məc. Sarsıtma, dəhşət, vəlvələ. [Gülüş:] *Bütün həyat bir zəlzələ keçirməkdədir.*

Zəmanə is. (ər.) 1. Dövr, zaman. [İmamyar:] *Deyirəm, ay atam, hər zamanənin bir hökmü var.*

2. Tale, fələk. *Zalım zamanə, rəhmsiz dövrən, vəfasız övrətlər!*

Zəmanət is. (ər.) Zəminlik; yaxşı rəy. [Əbdüləli bəy:] *Çünki mən zamanət vermişəm.*

Zəmi is. (fars.) Əkin yeri; tarla. *Zəmilər, bağçalar ki, böylə geniş..*

Zəmin is. (fars.) Yer, torpaq. *Vardı məşriq zəmində bir İran..*

Zənbil is. (ər.) Küləşdən, qarğıdan, çubuqdan və s. hörülmüş, içinə şey qoymaq üçün qab. *İldırım çiyində böyük bir zənbil aparan Altaya: – Altay, elbaşı sən idin, deyilmi? Baloğlan tez dalınca çıxıb zənbildə bəzi şeylər gətirir. Barat zənbili və xırdamırdanı da yığıb pəncərədən dallarınca atır.*

Zənbilli sif. Əlində zənbili olan. *Əzbərləyir kitabı, buraxmaz birin dala; Guya ki, oxşadır bizi zənbilli hambala.*

Zənbur is. (fars.) Eşşək arısı, arı. *Şəhdi zalım zənburun nişi ilə sorulmuş güllər kimi ağarıb qurumuşdu. Olur nəsib gülün şəhdi nişi-zənburə; Nəsibi-bülbüli-zar isə nişi xaridədir.*

◊ **Zənbur çalır** – arı (eşşək arısı) sancır. *Nə bir nəfər tapılır bir kəsi edə rəncur; Nə bir vahid çalır bir fəqir üçün zənbur.*

Zəncir is. (fars.) 1. Halqalardan ibarət dəmir bağ. *Ey qara*

zəncir, ey ağır halqa, sən çatla; Zəncirini qırmaz nə tərəhhüm, nə də fəryad. [Ənvər:] Onlar gedə bilərlər! Biz onları zəncirlə sarımadıq.

2. *məc. Əsarət, zülm. [Sitarə:] Cünun etdi qəza, bağlandı zənciri-qəmə canım. [Səs:] Boynumda qəm zənciri; Yolunda dustağam, gəl!*

Zəncirçi *is.* Əlində, ayağında zənciri olan. *..Mərsiyaçinin.. formasına qarşı zəncirçilər [cavab verirlər]. (Dionistlikdən).*

Zəncirləmək *f. məc.* Özünü bir işə və ya şeyə bağlamaq. [Elxan:] *..onu [insanı] daimi andlarla .. zəncirləmək dayanılmaz bir haqsızlıqdır. // Evlənmək. Lakin Fərhad həmişə eyş-ışrətdə olduğu üçün, hər yerdə özünə bir həmdəm tapdığından özünü hələ zəncirləmək istəməyib, Aslanın sözlərini rədd etdi.*

Zəncirlənmək *məc.* 1. Zəncirlə bağlanmaq. [Ulduz:] *..Ömrümün sonuna qədər sənə qul olaram. Qul, zəncirlənmiş qul.*

2. *məc.* Boğmaq, fəaliyyət göstərməyə imkan verilməmək. *Fəqət biz aktyorlarımızın heç bir qanun və zakon ilə zəncirlənməmələrini arzu edirik.*

3. *məc.* Bağlı olmaq, asılı olmaq. *Sarabski isə həmin qeydlərə zəncirləndiyi üçün olmalıdır ki, ulduzlar əvəzində xalqa müraciət edir və sütunlardan yerə tökülmələrini tələb edirdi.*

Zəncirli *sif.* Zəncir vurulmuş. *O bu evdə zəncirli bir it kimi çırpınır, çalışırdı, lakin heyhat kimin üçün, nə üçün? Müzəffər ..boyunu zəncirli bayılmış bir pələng .. kimi görünürdü. // Əl-ayağında zəncir olan. [Elxan:] Qoy bu zəncirli əllər, bu qaranlıq zindanlar bizi birləşdirdin.*

Zənən *is. (fars.)* Qadın, arvad. [Şərif:] *...axı yaxşı deyil, burada zənən xaylağı var. Çünki vardır yanımda xeyli zənən.*

Zənənə *sif. (fars.)* Qadınlara məxsus, qadınlara aid. □ **Zənənə hamam** – çox hay-küylü yer. [Mirzə Səməndər:] *Zənənə hamam kimi biri girir, biri çıxır. [Salamov:] Bu xalqın məgər əli yoxdur, zənənə hamamdır məgər, hər kəs bildiyini eləsin?*

Zəng *is.* İçərisində vurulduqda səs çıxartmaq üçün metaldan dili olan konusşəkilli misdən və s. qayrılmış alət. *..Kilsənin boğuş*

zənglərindən qopan iniltilər, həbsxanada üzüquylu, əlibağlı yıxılmış dustaqların görünüşü bir-birinə qatışib.. [Oqtay:] Üçüncü zəngi verin. Çaldığı zəngə qapıçı tez gəlirdi..

♦ **Zəng çalmaq (vurmaq, eləmək)** – telefonla danışmaq. *Rayona zəng çalib milis çağırırlar. Bütün dostlara zəng vurduq.*

Zəngin sif. 1. Çoxlu mal-dövləti olan; varlı. [Haris:] *..Mən vətənimdə böyük bir qəbilə rəisi, zəngin bir adamam. Fəqət bir gün zəngin düşmənləri para ilə işi batırdılar deyə, daha şikayətdən əl götürdü. // İs. mənasında. [Ramiz:] Nə qədər məzlumlara kömək edirəm, zalımları sıxıram, zənginlərdən alıb, yoxsullara verirəm. [Altunbay:] Ona kömək edənlər zənginlər deyil. Bir də, zənginlər ona nə kömək edə bilərlər?*

2. Cah-cəlallı, dəbdəbəli. *Altunbayın odası, geniş zəngin bir bargah..*

3. Çox bol, bollu. [Yaşar:] *Beləliklə, bir az keçmədən Şordüzən zəngin bir pambıq tarlasına çevrilmiş olar. // Dəyərli, maraqlı. Halbuki, bizdə bu el ədəbiyyatı təsəvvür fəvqündə olaraq zəngin və incidir. Adətən, bir cəmiyyət nə qədər qüvvətli, mədəniyyət və məhdudiyyətə nə qədər zəngin və yüksək olursa, onun yaratdığı ədəbiyyat da o nisbətə zəngin və qüvvətli olur.*

Zənginləşdirmək f. Varlandırmaq, kamilləşdirmək. *..Bu irəliləyən mühiti ifadə edən sözlər ..dili zənginləşdirməyə başlamışdır.*

Zənn is. (ər.) Ehtimal, güman, qeyri-qəti fikir. [Vəzir:] *Zənnim budur, kənara əgər qoysanız qədəm; Ölkə xarab olub, olar viran dəmbədəm. [Pəri:] Zənnimdə səhv edirsən. // Duman, ..baxınca zənn olunur. İslamı nicatdan çıxarmaq zənnindədir. □ Zənn etmək – güman etmək, düşünmək. Zənn edirik ki, qızıl əsgərlər üçündür.. [Balas:] Zənn edirəm, sözünüz çox xüsusi.*

2. **Zənnimcə, zənnimizcə** şəklində – fikrimcə, fikrimizcə. *Zənnimcə, elə göstərməliyik ki, Qərib çörək pulu qazanmaq məqsədilə gedərkən aşıqların yarış məclisinə düşür. ..bununla da, zənnimizcə, həyatının bütün əsası və canlı nöqtələrini demiş olarıq.*

Zər is. (fars.) Qızıl. *Boyasan rəng ilə daşı yenə daşdır, nə ki, zər. Millətin fəryadına guş etmə, olma pürgədə; Nəf yox millət işində, parə yox, yox simü zər.*

Zərafət is. (ər.) Zəriflik, incəlik. *..Bu lətafət, zərafət və mənzərəyi-fərəhəfzanın yüzdə birini təsvir etməyə ..qüdrətmi olacaq?*

Zərif sif. (ər.) İncə. *Batıb zərif, sarımtıl yanaqları çuxura; Nədir bu mənzərə, ya Rəb? Nə qəmli simadır!*

Zərbə is. (ər.) Şiddətlə vurma, vuruş. *..Əli külünglü bir işçi dayanmışdır, onun hər bir zərbəsi gələcəyin ..cəmiyyətini hazırlamaqdadır.* □ **Zərbə endirmək (çalmaq, vurmaq)** – 1) hücum etmək, həmlə etmək. *.. Herat hakimi daima İrana zərbə endirməyə səy edirdi; 2) məc. zərər vermək. Monarxizm üsuluna elə bir zərbə endirir ki... O, Xumarı sevməklə din təəssübünə zərbə vurdu. [Kamal:] Xalid sən bilirsən ki, türklər mənim məşru hərəmimi oğurlayıblar və mən də bunlara qarşı türklərə bir zərbə endirməyi yaqın etmişəm. [Xalid:] Fəqət sən türklərə zərbə endirmək istəsən, daha çox fürsətlər bularsan.*

2. məc. Ağır mənəvi ziyan görmək. [Ramiz:] *Yarəbb! İkinci zərbə!*

♦ **Zərbə almaq** – b a x 2-ci məna. [Şəkinski:] *Bu gün Oqtay belə bir zərbəni alarsa, oyun yatırılarsa, sabah bir daha oynamaz.*

Zərbəli sif. Mühüm. *Bu son qoyulan müddəə xüsusilə teatra zərbəli təsir buraxırdı.*

Zərbi-məsəl is. (ər.) Məsəl kimi söylənən məşhur söz, atalar sözü. *Rejissor .. millətin... dilini, danışığını zərb-məsəllərinin xüsusiyyətini, bayramlarını, yaşlarını (bilməlidir).*

Zərər is. (ər.) Ziyan. *..fikirləşmək sənə zərərdir, ye, iç, gəz, mən sənə ixtiyar verirəm.. Hamısı ..zərərin xeyrini qandı.*

♦ **Zərər toxundurmaq** – ziyan vermək. *Xalqa ..bir çox zərərlər toxundurulur. Zərər yox(dur) – eyb etməz, razıyam. [Hacı:] Zərər yoxdur, qəbul etdim onu mən. Nə zərər – zərəri yoxdur. Nə zərər qeyrat üçün getsə də insan Sibirə...*

Zərərli sif. Zıyanlı, zərər verən. *Burada mühüm məsələ..*

hərəkətin zərərli, xeyirli olması deyil. Aydındır ki, bu da ərəbçilik və arxaizm kimi zərərli bir tendensiyadır. Böyləcə öz hərəkətləri üçün zaman və məkanla hesablaşmayan ünsürlər də xalq üçün zərərliyə.

Zərərsiz *sif.* Zərəri olmayan, zişansız. [İldırım:] *..baş bir qanun vardır, o da hər kəsin başqaya zərərsiz azad istəyidir.*

Zərif *sif.* (ər.) İncə. [Əbdüləli bəy:] *Qadın vücudu zərif yaranmışdır, odur ki, qədimlərdə qadınlar kəcavə ilə gəzirdilər. Suyun zərif şəfaqləri.. bu lətafətə tamaşa edən qüvvəyi- bərqəyya kimi mütəəssir edirdi. // incə davranışlı, nəzakətli. [Dilbər:] Alik isə mənim çox xoşuma gəlir, tərbiyəli və zərif.*

Zəriflik *is.* İncəlik, lətafət, gözəllik. *..zəriflikdə gül ilə rəqabət edən yanaqlar..*

Zərli *sif.* Zərlə işlənmiş, üzərinə zər çəkilmiş. *Otaqda zərli mebellərlə yan-yanaşı oturmaq üçün sadə qarpulaya oxşar bir şey qoyulması, bir qabda iki rəng su kimi görünürdü.*

Zərrə *is.* (ər.) 1. Bir şeyin ən kiçik hissəsi. *Bəşəriyyət .. bir çocuğun .. zərrə halında ana boynuna düşdüyü gündən .. təkamül dövrünü (keçirmişdir).*

2. Bir zərrə, qətiyyə, heç, əsla. *İttihadın odlu qəlbi zərrə sizən eyləməz. □ Zərrə qədər – bir az, çox cüzzü. .. hələ bu dəfə də heç zərrə qədər kül də papaqdan yox idi..*

Zərrəcə *z.* Heç, əsla, qətiyyə. *Durmağa da zərrəcə yoxdur güman. Zərrəcə islama bizdən nəf ola qabil deyil..*

Zərrin *sif.* məc. Qızıl rəngində, qızıl kimi parlayan. *..Hənzur həyat və səadətə zərrin piyalələrə doldurulmuş şərbətini içməmiş, mənə ölüm zəhərini içdirirsən? Amma gözləri bir də günəşin zərrin şüalarını görə bilmədi.*

Zərurət *is.* (ər.) Ehtiyac, lüzum. *Vaxti-zərurətdə sıxar dişlərin; Ölsə həkim, ya da ki, bir advokat.*

Zərzəri *sif.* (fars.) Zərlə toxunmuş. [Fatmansa oxuyur:] *Qurban olum qarış yarım; Zərzəri mil-mil tumana.*

Zəval *is.* (ər.) Yox olma, fəlakətə uğrama. *Var ikən fürsət əlimdə, eləyim fəvzi-zəval; Çıxsin əldən bu ucuz tac, bu dövlət, bu*

cəlal?

◊ **Zavala gəlmək** – bədbəxtliyə uğramaq, fəlakətə uğramaq, müsibətə düşər olmaq. *Fikr etmə ki, millət itirib cahü cəlalın; Hərçənd görürsən gələcək zülmü zəvalın. Zəvalə üz tutmaq* – bədbəxtliyə uğramaq, sonuna yetişmək. *Bir tərəf millət zəvalə üz tutub biixtiyar; Bir tərəfdə xanımınlar tar-mar olmaqdadır.*

Zığ is. Palçıq, lehmə. [Babakışi:] *Zığ çataldan yuxarı, soyuq, şaxta...*

Zıqqıldamaq f. Zarımaq, inildəmək. [Balarza:] *Zıqqıldama, köpək oğlunun qızı...*

Zındıq is. Allaha və axirətə inanmayan kəs, dinsiz. Söyüş mənasında: *Ancaq qurtarın məni bu zındıq qızının əlindən.*

Zırıldamaq f. Sürəkli ağlamaq. *Uşaqlar: “mən acmışam”, – deyər zırıldayırdı.*

Zib is. (fars.) Bəzək, zinnət. *Görmə çox başımda dursa zibü zinnətlə bu şey.*

Zibil is. 1. Tör-töküntü, tullantı. *Zibil 5-6 illik.*

2. məc. Yararsız, əhəmiyyətsiz bir şey haqqında. [Əlimuxtar:] *Təzad, təsadüf nə təfəvütü var? İkisi də bir zibildir də.*

Zibillik is. Zibil tökülən yer, zibilxana. *Üst tərəfi zibillik..*

Zidd sif. (ər.) Başqasına əks olan, qətiyyəti düz gəlməyən. [Hikmət Kamal:] *Yoldaşlar, biz görürük ki, bu günkü metodoloji üzrə bu əsərlər bizə və proletar ideologiyasına daban-dabana ziddir.* □

Zidd getmək – əleyhinə çıxmaq. [Yüsif:] *Özü də, orijinal görünmək üçün, nə desələr, zidd gedir..*

Ziddiyyət is. (ər.) Kəskin fərq, əkslik. *Mədrəsə ilə təkyə arasında böyük bir ziddiyyət vardır.*

Ziddiyyətli sif. Ziddiyyət olan, təzadlı. *..Zövqsüz, ziddiyyətli ..formada uydurulan bu kimi əsərlərin təqribi konsepsiyası bundan ibarətdir.*

Zihəyat is. (ər.) Canlı. [Aqşin:] *Əmirəlmöminin xəlifənin iradəsinə qarşı bir zihəyat dura bilməz. Nə bir işıq görünür, nə də bir zihəyat səsi eşidilirdi.* [Xor:] *Burda insan dolanmayı, Bir zihəyat dayanmayı.*

Zikr is. (ər.) Yada salma; tərif. *Fikri puldur, zikri puldur, yoxdur özgə niyyəti.*

Ziqzaq is. (rus. < fr.) Əyri-üyrü xətt; dolambac. *Biz burasını bir ziqzaq enisi kimi görmək istərik. ..hər bir addımda ..hədsiz miqdarda ziqzağa və hissiyyata ..dəyişən əhval-ruhiyyəyə malik..*

Zillət is. (ər.) Çətinlik; yoxsulluq, məşəqqət. *Qız gərək guzeyi-zillətdə müdamən qalsın ..zillət və təhqirə baxmayıb...*

◊ **Zillət çəkdirmək** – izzirab, əzab vermək. *Sevgi bir şey ki, çəkdirir zillət. Zillət çəkmək* – ehtiyac içində yaşamaq. *Zillət çəkib, əzab və əziyyət... çəkib...*

Zina is. (ər.) köhn. Qeyri-qanuni cinsi əlaqə. [Rəbi:] *..eli dinsizliyə, zinayə, yolbasarlığa üsyana çağırən sənsənmi?*

Zinakar sif. (ər. və fars.) Zina edən. [Altunbay yaltaqlanaraq:] *Zinakardır, ağam!*

Zindan¹ is. (fars.) 1. Dustaqlıq, həbsxana. *Varkən həyatı guşeyi-zindan məkan olur; Hər zövceyi-əzizi Züleyxa bilənlərə. // məc. Nəzərində cahan olub zindan.*

2. məc. Qaranlıq, darısqal yer; ev, otaq. *Vermərəm boynu qıraxmallıya, ya injenerə; Razi olmam düşsən zülm ilə zindanə, qızım! // Evdə oturma, bayır görməmə. Ay Baba, bu evdə oturmaq nədir?; Bizlərə zindan çətindir, çətin!*

Zindan² is. (ər.) Dəmirçi aləti. *..zindanlara çarpan ağır çəkiqlərin gurultusundan və ara-sıra partlayan topların parıltısından gözlərini qırpımsız qarşıya dikdiyindən və ara-sıra dərin bir ah, ya yüngül bir təbəssüm dodaqlarını titrətdiyindən, düşündüyü bilinirdi.*

Zindanban is. (fars.) Həbsxana gözetçisi. [Səriyyə:] *..məni həbsə salıb, nöqəri də üstümə zindanban qoyublar.*

Zinqli-zinqli sif. Zingiltiyə oxşar. *Partpart deyəndə yadına danq-danq, zinqli-zinqli səsləri düşməsin.*

Ziza bağl. (ər.) Çünki, ona görə ki... [Rüstəm:] *..Zira bizim hər ikinizi doğru ölümdən qurtardınız. ..Zira ..hər bir işi Hacının əlindədir. [Məmiş:] Zira şah vurulsa, uşaqların ölümünü tələb edəcək kimsə qalmır.*

Zirək *sif.* (fars.) Bacarıqlı, cəld, diri baş. [Çoban:] *Özü hər iş bilir, çox da zirəkdir.. Görürsən ki, bir nəfər bir az diribaşdır, zirəkdir, yaxşı oynayır. // is. Mənasında. Zirəkə, bir əhli-istedada düşməndir, gözüm! Zirəki meydana çəkmək heç ona etməz nümunə..*

Zirəklik *is.* Bacarıq, cəldlik, diribaşlıq. *Böylə zirəklik olar min-iki mindən.. Çox zirəklik eləyibsan..*

Zirvə *is.* (ər.) Dağın təpəsi. // bir şeyin ən yüksək nöqtəsi. *Zirvəsində fanar, uçanlar üçün. Odu biz ölkənin yolun açıyor. ..son zirvəsində göylərdə.. Millətin ər cavanları zirveyi-darı gözləyir.*

Zir-zəbər *z.* (fars.) Alt-üst. □ **Zir-zəbər etmək (eləmək)** – alt-üst etmək, vurub dağıtmaq, yerlə yeksan etmək. *Allah-taala bu kəndə bir bəlayi-taun göndərəcək ki, kəndinizi zir-zəbər eləsin.*

Ziya *is.* (ər.) Nur, işıq, aydınlıq. [Aydın:] *Aydın tutqun ziyası altında xəfif, solğun bir sima.. [Sitarə:] Verir ziyasını ol şəm xain insana.. // işıq saçan (ay, ulduz və s.) Yanmasın göydə bir ziya.. □ Ziya saçmaq* – nurlandırmaq. [Gülər:] *Gülsün günəş, ziyasını saçsın səmələrə!*

Ziyadə *z.* (ər.) Çox, artıq, çoxlu. *..Söy xalqı ziyadə. Yenə hər yanda yox ziyadədən əsər..*

Ziyafət *is.* (ər.) Təntənəli qonaqlıq. [Aslan:] *sabah bir ziyafət düzəltdim, bir ziyalı kimi bacım olmalı, əri olmalıdır.*

Ziyalı¹ *1. sif.* Mədəni, savadlı. [Gülüş:] *Bu, cəmiyyətimizin ziyalı qadınlarından biridir. Hətta.. alim və ziyalı bir şəxsiyyət olmaq hissilə onu müqəssir görürük. Yumşaq hərəkətli, siması və bütün görünüşü onun bir ziyalı olduğunu göstərirdi.*

2. is. Oxumuş, mədəni, savadlı adam. *Bu ictimada hürufat məsələsi xüsusunda ziyalılarımız ..bukonfransın müzakirəsinə təqdim etməlidirlər. [Aslan:] Mən bir ziyalıyam...*

Ziyalı² *sif.* Nurlu, işıqlı; aydın. (Ay) *Sərpərək öz ziyalı tellərini..*

Ziyalılışmaq *f.* Mədəniləşmək. *..Molla Kərim əvəzinə Mirza Kərim olub.. ziyalılışmışdı..*

Ziyan *is.* (fars.) Zərər. *Xalqa ziyan verib hamı.. İctimai-həyat üçün ziyanları mənfiyyətindən çox olmuşdur.*

Ziyarət is. (ər.) 1. Görüşə gəlmə; vizit. □ **Ziyarət etmək** – görüşmək üçün yanına getmək, görüşünə getmək. *Hər gün axşamları Ceyranı ziyarət etmək qəsdı ilə bulaq başına gələn zavallı Müzəffər bu xəbəri eşidincə, təhəmmül edəməmiş və xəstələnmiş...*

2. din. Müqəddəs sayılan yerləri gedib görmə. *Minlər ilə insanlar onun ziyarətinə gəlmişkən ..deyir. // Həcc. [Hacı:] Edim həcci ziyarət, ta ki, parlaq olsun iqlalım.*

Ziyarətçi is. Ziyarətə gedən adam. [Yanardağ:] *Ey Hindistandan, İrandan, Çindən, dünyanın bütün keçilməz, varılmaz bucaqlarından gəlmiş müqəddəs odlara tapınan, pak imanlı və təmiz vicdanlı ziyarətçilər!*

Zir-zəbər z. (fars.) Alt-üst. □ **Zir-zəbvər etmək** – alt-üst, darmadağın etmək. [Ocaqqulu:] *..Allah-tala bu kəndə bir bəlayi-taun göndərəcək ki, kəndinizi zir-zəbər eləsin.*

Zollamaq f. dan. Ağacla bərk vurmaq, ilişdirmək. [Atakışı:] *Bir yol didtəli Həsənin gündəyməzindən bir ağac zolladım ki...*

Zor is. (fars.) 1. Güc. [Rüfət:] *Qadınlara zor göstərən alçaqlar da kəndilərinə əsgər deyirlər. [Vəzir:] Gəl düş, gəl düş.. Səni yoxsa zor ilə sallam.*

2. sif. Çətin, çox ağır. [Aftil:] *Bu qədər həşəratın içində davam eləmək elə zor işdir.*

3. sif. Böyük. *Axırda dükan zor qumarxanaya döndü.*

Zorakılıq is. Zor vasitəsi ilə məcburiyyət. *Çarizm zorakılığının ən ağır günlərində... onların qaranlıq həyatına teatr işığı aparırdı.*

Zorba sif. 1. Çox iri, çox böyük. *Buraxın tacı, geyim başıma bir zorba motal. Burada Kamal sağ ayağının zorba zorba çəkmasını qaldırıb, stol üstünə qoydu. // dan. Böyük. [Axund:] Bu nığah kəsməkdən.. zorba savab yoxdur..*

2. məc. dan. Böyük. *..verir idim özümə belə zorba sualı.*

Zorla z. Güclə, zor-bələ ilə, məcbur edilərək. [Aslanbəy:] *Mən istəsəm zorla tutub oynadaram, heç bir söz də deməz, deməz də. [Almaz:] Sizin onu zorla pozdurmağa haqqınız yoxdur. // Çətinliklə. [Ramiz:] ..Mən də sevdiiyimdən zorla ayrılmışam. Mən*

bu dəryanı zorla susladaraq; Vermişəm bu binaya varsa nəyim.

Zorlamaq f. 1. Zorla bir işə məcbur etmək. [Oqtay:] *Onlarla (məktub) azad bir könül zorlamaz.*

2. Zorla açmaq; güc gəlmək. [Kamal Fikri:] *Buna görə də, məndən fakt istəmək – açıq qapını zorlamaq deməkdir.*

3. məc. Namusuna toxunmaq. [Yaxşı:] *Gecəyarısı məscidin qapısı açıldı, qara bir kölgə mənim üstümə yüyürməyə başladı, məni zorladı.*

Zorsuz sif. Gücsüz, qüvvətsiz. *Sevdiyini bir başqasının qucağında görəndə gücsüz, zorsuz bir eşqin həyatını toplayın.*

Zöhd is. (ər.) din. Bu dünyanın keçici bər-bəzəyinə qarşı həris olmama, dünyanı kiçik və fani görüb dünya sevgisini qəlbədən çıxarma və dünya rahatlığını axirət üçün tərk etmə. *Mədrəsə zöhd ilə təəti.. tövsiyə edirdi.*

Zöhrə is. (ər.) Günəş sistemində yerləşən Venera planeti. Burada: planet, ulduz. *..insanları ay və zöhrələrlə belə bəhs etmək cəsarətinə malik edən qələm, gözəl, abad binaları viran, lakin viran, xaraba yerləri abad və laləzara döndərən qələm!.. // Eşq ilahəsi. [Mənsur:] Gəl, gəl ey həyatımın zöhreyi-şəşəədər!*

Zövc is. (ər.) köhn. (Qadın üçün) kişi, ər. *Dinlə, zövcüm, mənim dünənki atam!*

Zövcə is. (ər.) Arvad, qadın. [Abdüləli bəy:] *..Mirzə Balaşın bir zövcəsi var idi, o nə oldu? Varkən həyatı guşeyi-zindan məkan olur; Hər zövcəyi-əzizi Züleyxa bilənlərə.*

Zövq is. (ər.) 1. Nəşə, kef, ləzzət. [Sevil:] *Sən.. bir dəqiqəlik zövqün üçün tuş gəldiyin hər bir qadına göz basırkən, kimsə sənə namussuz demirdi. ..Zövq apar dünyadan. [Yanardağ:] ..O qız ..dünya zövqünü unutmuş..*

2. Estetik duyğu. O, *..öz əsərlərində sadə bədii bir zövq deyil, həyat və cəmiyyət üçün bir nəticə gözləyirdi... Uğryumi incə bir zövqə, böyük bir artist, sənətkar dühasına malik idi.*

3. Marağ, həvəs. [Dilbər oxuyur:] *Həsən kişi böyük bir zövqlə dinləyir. O bu köhnə ədəbiyyatdan artıq zövq almazdı.*

Zövqperəst is. (ər. və fars.) Kef əhli. *..Zövqperəstlər də*

təkyələrə gedirdilər.

Zövqsüz *sif.* Estetik tələblərə cavab verməyən; xoşa gəlməyən. *..Yalnız zövqsüz, ziddiyyətli və qeyri-real formada..*

Zur¹ *sif.* (ər.) *klas.* Yalan, əsli olmayan, uydurma, saxta. Burada: *z.* – yalandan. *Ay canım, qızlar ki, insaniyyətə daxil deyil; Qızlara insan deyib, məxluq edir başına zur.*

Zur² *is.* (fars.) Güc, qüvvə. □ **Zuri-əl** – əlinin qüvvəsi, qol gücü. *Allam yədi zuri-əlimlə intiqamımı!*

Zurna *is.* Nəfəsli musiqi aləti. [Əhməd:] *Mən dənizdən zurna çalırmıyım? Zurna var, dunbul desən var, yoxdur ancaq bir "dəm" in; Məqsədin şahlıqsa, qıncınma, nə lazım "çəm-xəm" in.*

2. Boş-boş danışmaq. *Beşcə gün dünyada kefdən başqa bir şey qanmıraq; Yüz min il çalsa qəzetçi zurnasın, aldanmıraq.*

Zurna-balaban *is.* Zurna və balaban. // Çalğı. [İbad:] *..bu zalımın qızı zurna-balabandır çalır.* [Almas:] *Ay ana, ay ana, bircə mənim o zurna-balabanımı bəri gətir.* [Allahverdi:] *Bizim işlərimiz hələ zurna-balabansız da oyundur də.*

Zurnaçı *is.* Zurna çalan çalğıçı. *Zurnaçı toyda zurnasın çalsa..*

Zühur *is.* (ər.) Zahir olma, görünmə, çıxma. *Ölüdirildən şeyxin zühuru.. haqqında bir məktub alınır..* [Ocaqqulu:] *Yəni sahibin zühuruna da inanmır?*

□ **Zühur etmək** – baş vermək; meydana çıxmaq. [Mirzə Sadıq:] *İranda gündə minlərcə .. bundan daha bədtər cinayətlər, faciələr zühur edib cəzasız qalıblar.*

□ **Zühura vermək** – üzə çıxarmaq. *..alçaq təbliyini zühura verməsəydi..*

Zülam *is.* (ər.) *klas.* Zülmət, qaranlıq. *Yenə hər yer zülam içində xamuş; Yenə hər yanda yox ziyadən əsər. Cahan zülamı-kədər pərdəsilə puşıdə; Qaranlıq işdə çöküb məclisi-şəbistanə.*

Zülf *is.* (fars.) Saç. [Şərif:] *Əssalam, ey adı Almaz, özü qönçə-dəhən, zülfü-səmə, gözləri ahuyixətən, yenilik toxumu səpən!..* [Şərif:] *Aşıqlərə zülfün teli zəncirə dönürsə; Divanəsi məndən.*

Zülfıqar *is.* (ər.) Qılınc, xəncər. [Ocaqqulu:] *..cənabi Cəbrayıl nazil oldu; şəhərinə verdi Zülfuqarın qabağına.. Bunlara tiğə-*

zəbanəm, zülfıqar ol sən də bir.

Zülm is. (ər.) 1. Ədalətsizlik, haqsızlıq, cəfa. □ **Zülm etmək (eləmək)** – amansızcasına sıxışdırmaq, incitmək, ədalətsizlik etmək, haqsızlıq etmək, cəfa etmək. [Əbdürrəhman:] *Bura gələn bir məzluma zülm etdiyimizi gördünmü?* [Xor:] *Hər tərəf xain edir zülm // z. Əzabla, işgəncə ilə.* [Xor:] *Zülm ilə kəsibdir.. boğazlarını. // z. Zorla, güclə.* [Səriyyə:] *İndi zülm ilə bizi ayırdılar.*

2. İstibdad, tiraniya. *Zülm ilə pamal olur millət..*

Zülmət is. (ər.) Qaranlıq. [Aftil:] *Ayaq getmir, göz işləmir – zülmətdir, zülmət. Kainata enirdi bir zülmət.*

Zulum is. (ər.) Zülm, işgəncə. *Cahan, cahan deyil daha, züluma aşıyanədir..*

Zümrə is. (ər.) köhn. Camaat, ictimai təbəqə. *Elm hara? Bilgi hara? Fatma, Tükəzban hara?; Ay canım, arvad hara? Zümreyi-insan hara?*

Zümrüd is. (ər.) Yaşıl rəngli qiymətli daş. [Toğrul:] *Yaqutdur, zümrüddür, saxsıdır, nədir?* [Şərif:] *Xoş gördük, Almas xanım, inci xanım, zümrüd xanım...*

CƏFƏR CABBARLININ ƏSƏRLƏRİNDƏ İŞLƏNMİŞ BƏZİ ŞƏXS ADLARI

Abbasmirzə	Camal	Əliyar
Aftil	Cavad	Əmiraslanbəy
Ağacan	Cavahir	Əmirqulu
Ağayar	Cavid	Əmrulla
Ağcaqız	Ceyran	Ənvər
Aqşin	Cəmaləddin	Ərtəğrul
Allahverdi	Çimnaz	Əsəd bəy
Almaz	Danyar bəy	Əsgər
Altay	Daşdəmir	Əskər bəy
Altunbay	Dilbər	Əzizə
Arif	Dönməz	Fatma
Arslan	Dövlət bəy	Fatmansa
Aslanbəy	Durna	Fərhad
Asya	Dursun	Firəngiz
Atakişi	Eldar	Fuad
Aydəmir	Elxan	Göyərçin
Aydın	Eyvaz	Gülgəz
Babakişi	Əbdül	Gülgün
Bahadırbəy	Əbdüləli bəy	Gülxanım
Baxşı	Əbdülrəhim	Gülnisə
Balaxan	Əbdülrəhman	Güloğlan
Balarza	Əhməd	Gülsabah
Balaş	Əkrəm	Gülsüm
Baloğlan	Əlabbas	Gülüstan
Barat	Əli bəy	Gülüş
Bayram	Əliağa	Gülverdi
Bəhram bəy	Əlibala	Gülzar
Bəşir	Əlimuxtar	Gündüz
Böyükxanım	Əlimurad	Günəş

Hacı	Qorxmaz	Niyaz
Hacı Həsən	Qumru	Novruz bəy
Hacıbaba	Qurban	Nüsrət
Hadi	Qüdrət	Ocaqqulu
Haşım bəy	Məhəmməd Əmin	Oddamdı
Həmzə	Məhərrəm	Oğuz
Həsən	Məmiş	Oqtay
Hikmət Kamal	Məmməd	Ömər
Hüsniyyə	Məmmədəli	Ötgün
Xalid	Məhəmməddağı	Özdəmir
Xanı (qadın)	Mənsur	Pəri
Xanımnaz	Mərvan	Pirqulu
Xaspolad	Mərziyə	Pirməmmədqulu
Xoşməmməd	Mir Bəğəl	Ramiz
Xudaverdi	Mirsəqulu	Rəhim
Xudayar	Mirzə Cavad	Rüfət
Xurşid	Mirzə İrza xan	Rüstəm
İbad	Mirzə Mülküm	Rza xan
İldırım	Mirzə Rza	Salman
İlyas	Mirzə Səməndər	Sancaq bəy
İmamverdi	Möhsün	Sapan
İmamyar	Muxan	Sara
İncə	Murad	Sevər
İnci	Mustafa paşa	Sevil
İrza xan	Münəvvər	Səfər
İsak	Müzəffər	Səlim
Kamal	Müzənb	Səməd bəy
Kamil paşa	Nabat	Sənan
Kərim xan	Nadir	Sənusi
Qantemir	Nazim paşa	Səriyyə
Qaratay	Nəim	Səyyal
Qaştan	Nəməzi Muxtar paşa	Sidqi
Qədir	Nəsir	Sitarə
Qəmər	Nigar	Solmaz

Sona	Şüeyb	Yaxşı
Sönməz	Şükri paşa	Yaqut
Sumbat	Tafta	Yanardağ
Surxay bəy	Tanrıbala	Yaşar
Susanna	Tapdıq	Yavər
Sübhan	Tarverdi	Yıldırım
Süleyman	Temurtaş	Zaman
Sürmə	Tofiq	Zamanbəyli
Şahsənəm	Toğrul	Zeynal bəy
Şahvələd	Tokay	Zibeydə
Şəmsə	Turac	Ziya
Şəmsülnisa	Turğut	Zöhrə
Şərəbanı	Tutu	Züleyxa
Şərqiyyə	Türbət	
Şövqi	Ulduz	

İÇİNDƏKİLƏR

ÖN SÖZ	6
LÜĞƏTİN QURULUŞU	9
ŞƏRTİ İŞARƏLƏR	10
AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI.....	10
LÜĞƏTDƏ GEDƏN İXTİSARLAR	11
A a	13
B b	58
C c	100
Ç ç	122
D d	129
E e	140
Ə ə	151
F f	167
G g	181
H h	220
X x	233
İ i	250
J j	292
K k	292
Q q	323
L l	391
M m	400
N n	477
O o	502
Ö ö	520
P p	530
R r	555
S s	569

Ş ş	646
T t	668
U u	738
Ü ü	751
V v	764
Y y	775
Z z	823
CƏFƏR CABBARLININ ƏSƏRLƏRİNDƏ	
İŞLƏNMİŞ BƏZİ ŞƏXS ADLARI	845

QEYD

**CƏFƏR CABBARLININ
BƏDİİ DİLİNİN İZAHLI
L Ü Ğ Ə T İ**

Mətbəənin direktoru – Fuad HÜSEYNOV
Texniki redaktor: – Bənövşə BEHBUDOVA
Korrektor: – Cəmilə FƏTİYEVA
Dizayner – Fatimə ƏLİƏSGƏRLİ
Səhifələnmə – Təranə RƏHİMOVA
Çap – Oktay YUSİFOV
Cild – Gövhər NURULLAYEVA
– İlhamə MİKAYİLOVA

*Kitab “**AFPoligrafAF**” mətbəəsində hazır diapozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.*

afpoligraf@mail.ru | Tel.: +994 (12) 510 96 74
afpoligraf@gmail.com | Mob.: +994 (50) 405 96 74

Yığılmağa verilmişdir: 01.12.2021
Çapa imzalanmışdır: 01.08.2022
Qarnitura: Times New Roman, Calibri,
Palatino Linotype
Şərti çap vərəqi: 53
Formatı: 60x84 ¹/₁₆
Tiraj: 100